

भगवानुं ठेकाष्टुः :
 श्री अ. ला. श्वे. स्थानकेवासी
 जैनशास्त्रोद्धार समिति,
 ठे. गरेडिया कुवा-रोड,
 राजकोट, (सौराष्ट्र).

Published-by :
 Shri Akhil Bharat S. S.
 Jain Shastroddhara Samiti,
 Garedia Kuva Road, RAJKOT,
 (Saurashtra), W. Ry, India.

ये नाम केचिदिह नः प्रथयन्त्यवज्ञां,
 जानन्ति ते किमपि तान् प्रति नैष यत्नः ।
 उत्पत्स्यतेऽस्ति मम कोऽपि समानधर्मा,
 कालो ह्ययं निरवधिर्विपुला च पृथ्वी ॥ १ ॥

हरिगीतच्छन्दः

करते अवज्ञा जो हमारी यत्न ना उनके लिये ।
 जो जानते हैं तत्त्व कुछ फिर यत्न ना उनके लिये ॥
 जनमेगा मुझसा व्यक्ति कोई तत्त्व इससे पायगा ।
 है काल निरवधि विपुलपृथ्वी ध्यान में यह लायंगा ॥ १ ॥

मूल्यः ३. २५=००

प्रथम आवृत्ति प्रत १२००
 वीर संवत् २४६४
 विक्रम संवत् २०२४
 छसवीसन् १९६७

: मुद्रकः :
 भण्डुलाल छगनलाल शाह
 नवप्रभात प्रिन्टींग प्रेस,
 धीकांदा रोड, अमदावाद.

भगवतीसूत्र भाग दसवें की विषयानुक्रमणिका

अनुक्रमाङ्क

विषय

पृष्ठाङ्क

बारहवें शतक का चौथा उद्देश

१	चौथे उद्देशक का संक्षिप्त विषयविवरण	१ — ३
२	परमाणुपुद्गलों का निरूपण	३ — ९२
३	संहनन के भेद से पुद्गलपरिवर्तन का निरूपण	९३—१३२
४	औदारिक पुद्गल परिवर्तों की निवर्तना काल का निरूपण	१३२—१४६
५	पुद्गल परावर्त के अल्प बहुत्व का निरूपण	१४६—१४९

पांचवां उद्देश

६	पांचवें उद्देशे का संक्षिप्त विषयविवरण	१५०—१५१
७	कर्मपुद्गलों के स्वरूप का निरूपण	१५१—१६७
८	प्राणातिपातादि विरमण का निरूपण	१६७—१९५
९	जीव परिणाम का निरूपण	१९५—१९७
१०	जीव के चारित्र परिणाम हेतु का निरूपण	१९७—२००

छठे उद्देशे का प्रारंभ

११	छठे उद्देशे का संक्षिप्त विषयविवरण	२०१—
१२	राहु के स्वरूप का निरूपण	२०२—२२२
१३	चंद्र के 'सश्री' नाम के अर्थ का निरूपण	२२२—२२४
१४	सूर्य के 'आदित्य' नाम के अर्थ का निरूपण	२२४—२२६
१५	चंद्र-सूर्य की अग्रमहिवियों आदि का निरूपण	२२६—२३७

सातवें उद्देशे का प्रारंभ

१६	सातवें उद्देशे का संक्षिप्त विषय विवरण	२३८—२३९
१७	लोक के विस्तार का निरूपण	२३९—२४०
१८	जीवों की उत्पत्ती का निरूपण	२५१—२७७

आठवे उद्देशे का प्रारंभ

१९ आठवे उद्देशे का संक्षिप्त विषयविवरण	२७८-
२० प्रकारान्तर से जीवों की उत्पत्ती का निरूपण	२७९-२८५
२१ तिर्यग्योनि विशेष का निरूपण	२८६-२९२

नववां उद्देश

२२ नववे उद्देशे का संक्षिप्त विषयविवरण	२९३-२९५
२३ देवों के प्रकार का निरूपण	२९५-३०३
२४ देवों की उत्पत्ति का निरूपण	३०३-३१८
२५ भव्य देवादि की स्थिति का निरूपण	३१८-३२३
२६ भव्यद्रव्य देवादि विकुर्वणा का निरूपण	३२३-३२८
२७ भव्यद्रव्यदेवादि की उद्धर्तना का निरूपण	३२९-३४८
२८ भावदेव विशेष के अल्पबहुत्व का निरूपण	३४८-३५२

दशवे उद्देशे का प्रारंभ

२९ दशवे उद्देशे का संक्षिप्त विषयविवरण	३५३-३५४
३० आत्मस्वरूप का निरूपण	३५४-३९०
३१ रत्नप्रभादि पृथ्विसंबन्धी विशेष निरूपण	३९०-४४८

तेरहवे शतक के पहले उद्देश

३२ तेरहवे शतक के पहले उद्देशे का संक्षिप्त विषयविवरण	४४९-४५०
३३ तेरहवे शतक के उद्देशार्थ संग्रह	४५०-४५१
३४ पृथिव्यादि का निरूपण	४५२-४७४
३५ रत्नप्रभा आदि पृथ्वीयों के नरकावासों का निरूपण	४७४-४८३
३६ रत्नप्रभा आदि पृथ्वीयों के नैरयिकों के उत्पात आदि का निरूपण	४८४-४८८
३७ शर्कराप्रभा आदि पृथ्वीयों के नरकावास आदि का निरूपण	४८९-५००
३८ रत्नप्रभा पृथ्वी में नैरयिकों के उत्पात आदि का कथन	५००-५०८
३९ नारकों की लेश्याओं का निरूपण	५०८-५१४

दूसरा उद्देश

४०	तेरहवें शतक के दूसरे उद्देशे का संक्षिप्त विषयविवरण	५१५-५१६
४१	देव विशेष का निरूपण	५१६-५२०

तीसरा उद्देश

४२	तीसरे उद्देशे का संक्षिप्त विषय विवरण	५११-
४३	परिचारण का कथन	५११-५१२

चौथा उद्देश

४४	चौथे उद्देशे का संक्षिप्त विषय विवरण	५१३-५१४
४५	चौथे उद्देशे की संग्रहार्थ गाथा	५१५-५१६
४६	नारक पृथ्वीसंबंधी कथन	५१६-५१९
४७	स्पर्शद्वार का कथन (नरकों में बादर अप्कायिक स्पर्श भी देवकृत ही समझना चाहिये)	५१९-५२४
४८	रत्नप्रभादिप्रणिधि (अपेक्षा) द्वार का निरूपण	५२५-५२७
४९	निरयान्तद्वार का निरूपण	५२८-५२९
५०	लोकमध्यद्वार का निरूपण	५२९-५३५
५१	दिग् विदिक् प्रवहद्वार का निरूपण	५३६-६०४
५२	परिवर्तनद्वार का निरूपणम्	६०४-६१३
५३	स्पर्शनाद्वार का निरूपण	६१३-६३२
५४	द्विप्रदेशादि पुद्गलास्तिकाय स्पर्शनाद्वार का निरूपण	६३२-६७०
५५	अवगाहनाद्वार का निरूपण	६७१-६९९
५६	जीवावगाढद्वार का निरूपण	६९९-७०४
५७	अस्तिकायप्रदेश निषदनद्वार का निरूपण	७०४-७१०
५८	बहुसमद्वार का निरूपण	७१०-७१३
५९	लोकसंस्थानद्वार का निरूपण	७१४-७१७

पांचवां उद्देश

६०	नैरयिकों के आहार का निरूपण	७१८-७२०
----	----------------------------	---------

બા. પ્ર. શ્રી વિનોદકુમારનું સંક્ષિપ્ત જીવનચરિત્ર

પરમ વૈરાગી અને દયાના પુંજ જેવા આ પુરુષનો જન્મ વિક્રમ સંવત ૧૯૬૨ પોર્ટુગલ (આફ્રિકા)માં કે જ્યાં વીરાણી કુટુંબનો વ્યાપાર આજ દિવસ સુધી ચાલુ છે, ત્યાં થયો હતો.

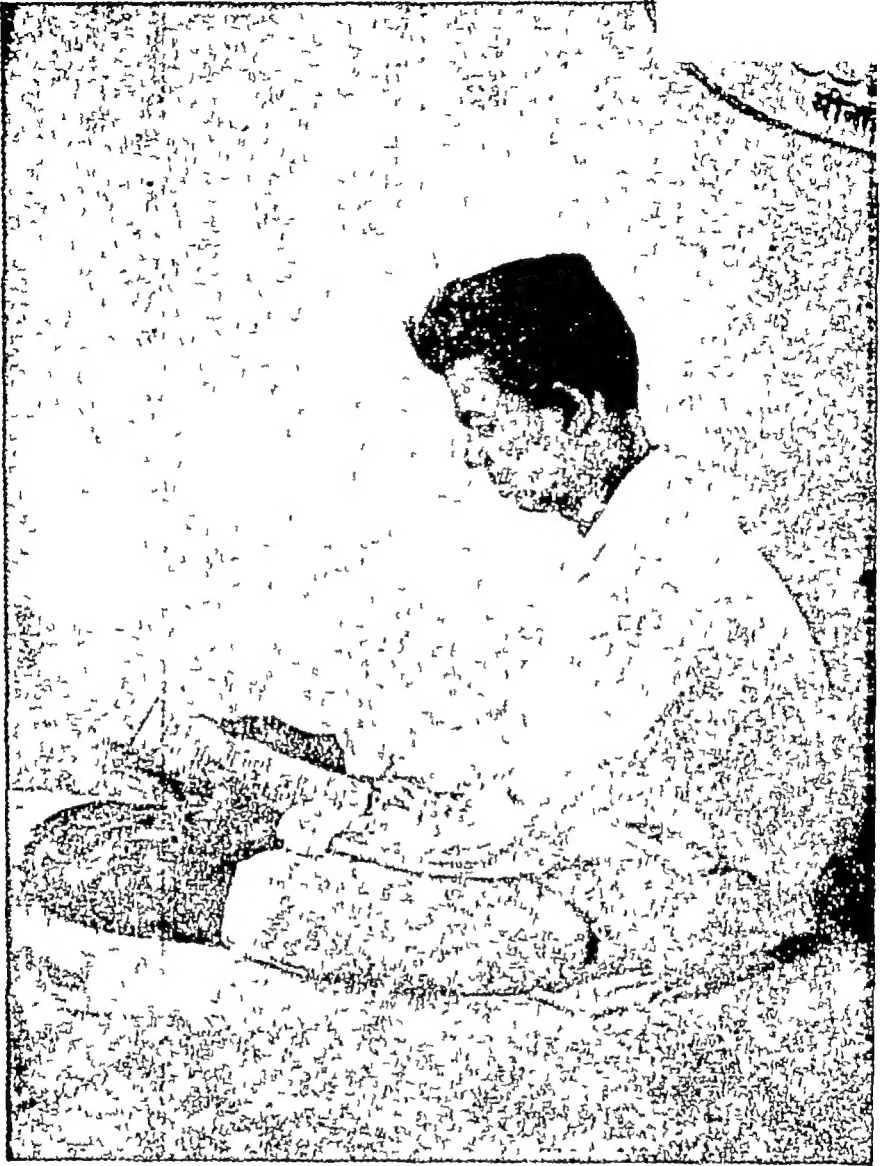
શ્રી વિનોદકુમારના પુણ્યવાન પિતાશ્રીનું નામ શેઠશ્રી હર્ષભાઈ શામભાઈ વીરાણી અને મહાભાગ્યવંતા તેમના માતૃશ્રીનું નામ બેન મણિબેન વીરાણી બહેનનું અસલ વતન રાજકોટ (સૌરાષ્ટ્ર) છે. બેન મણિબેન ધાર્મિક ક્રિયામાં પહેલેથી જ રુચિવાળા હતા, પરંતુ શ્રી વિનોદકુમાર ગર્ભમાં આવ્યા પછી વધારે દૈવધર્મી અને પ્રિયધર્મી બન્યા હતા.

પૂર્વભવના સંસ્કારથી શ્રી વિનોદકુમારનું લક્ષ ધાર્મિક અભ્યાસ અને ત્યાગ ભાવ તરફ વધારે હોવા છતાં તેઓશ્રીએ નોનમેટ્રીક સુધી અભ્યાસ કરી વ્યવહારિક કેળવણી લીધેલી અને વ્યાપારની પેઢીમાં કુશળતા બતાવેલી.

તેઓશ્રીએ યુનાઈટેડ કિંગડમ, ફ્રાન્સ, બેલ્જિયમ, હોલેન્ડ, જર્મની સ્વી-ઝેર્લેન્ડ, તેમ જ ઇટાલી, ઇંગ્લેન્ડ વગેરે દેશોમાં પ્રવાસ કરેલ સાં. ૨૦૦૬ના વૈશાખ માસ, સને ૧૯૫૩માં લંડનમાં રાણી એલીઝાબેથના રાજ્યારોહણ પ્રસંગે તેઓશ્રી લંડન ગયા હતા. કાશ્મીરનો પ્રવાસ પણ તેમણે કરેલ, દેશ પરદેશ ફરવા છતાં પણ તેમણે કોઈ વખતે પણ કંદમૂળનો આહાર વાપરેલ નહીં.

ઉગતી આવતી યુવાનીમાં તેઓશ્રીએ હુનિયાના રમણીય સ્થળો જેવાં કે કાશ્મીર, ઇંગ્લેન્ડ અને યુરોપનાં સુંદર સ્થળોની મુલાકાત લીધી હોવા છતાં તેઓને તે રમણીય સ્થળો કે રમણીય યુવતીઓનું આકર્ષણ થયું નહીં. એ એના પૂર્વભવના ધાર્મિક સંસ્કારનો જ રંગ હતો અને એ રંગે જ તેમને તે બધું ન ગમ્યું અને તુરત ત્યાંથી પાછા ફર્યા અને સાધુ-સાધ્વીજીનાં દર્શન-કરવાને ઠેકઠેકાણે ગયા અને તેમના ઉપદેશનો લાભ લીધો અને વૈરાગ્યમાં જ મન લગાડ્યું. હુંડાકાલ અપસર્પિણિના આ હુષમ નામના પાંચમાં આરાતું વિચિત્ર વાતાવરણ જોઈ તેમને કંઈક શ્વેત થતો કે તુરત જ તેનો ખુલાસો મેળવી લેતા અને ત્યાગ ભાવમાં સ્થિર રહેતા દેશ પરદેશમાં પણ સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, ચોવિહાર આદિ પચ્ચક્ષુઓ તેઓ ચૂક્યા નહીં. ઊંચી કેટિની શૈયાનો ત્યાગ કરી તેઓ સૂવા માટે માત્ર એક શેતરંજી, એક ઓસીકું અને એક વા એક આદર ફક્ત વાપરતા અને પલંગ ઉપર નહીં પણ ભૂમિ પર જ

“असंख्यं जीविं मा पमायए”

श्री विनोद कुमार वीरणी

(दीक्षा दीक्षा पहेलां शास्त्राभ्यास करता)

जन्म : पोर्टब्लेन सां. १९६२

दीक्षा

भीयन - (राजस्थान)
सं. २०१३ वैशाख वद १२
ता. २६-५-५७ रविवार

निर्वाण

इलोही - (राजस्थान)
सां. २०१३ श्रावण शुद्ध १२
ता. ७-८-५७ बुधवार

શયન કરતા. અને પહેરવા માટે એક ખાદીનો લેંઘો અને ઝખ્લો વાપરતા, કોઈ વખતે કબજે પહેરતા બહુ ઠંડી હોય તો વખતે સાદો ગરમ કોટ પહેરી લેતા અને મુહપત્તિ, પાથરણું, રમેહરણ અને બે ચાર ધાર્મિક પુસ્તકની ઝોળી સાથે રાખતા. સંડાસમાં નહીં પણ જંગલમાં એકાંત જગ્યામાં ઘણે ભાગે શરીરની અશુચિ દૂર કરવા જતા, હાલતાં ચાલતાં, સંડાસ અને પેશાબ સંબંધીમાં જીવદયાની બરાબર જતના કરતા.

દેશમાં કે પરદેશમાં જ્યારે તેમને કોઈની સાથે મળવાનું થતું ત્યારે તેમની સાથે અહિંસામય જૈનધર્મનું સ્વરૂપ પ્રકટ કર્યા વગર રહેતા નહીં.

દીક્ષાર્થીઓને દીક્ષા લેવાની પ્રેરણા કરતા અને એમ જે કહેતા કે જીવંતીનો કોઈ ભરોસો નથી “અસંલયં જીવિયં મા પમાયણ” આયુષ્ય તૂટતાં વાર લાગતી નથી, જીવન તૂટ્યું સંધાતું નથી માટે ધર્મકરણીમાં સમયમાત્રતો પ્રમાદ ન કરવો જોઈએ.

ગોંડલ સંપ્રદાયના ઘણાખરા પૂ. મુનિવરો અને પૂ. મહોસતીજીઓનો તથા બોટાદ સંપ્રદાયના પૂ. આચાર્યશ્રી માણેકચંદ્રજીમહારાજ અને દરિયાપુરી સંપ્રદાયના શાંત-શાસ્ત્રજી પૂ. મુનિશ્રી ભાયચંદ્રજી મહારાજ શ્રમણસંઘના મુખ્ય આચાર્યશ્રીજી આત્મારામજી મહારાજ તપોમય જ્ઞાનનિધિ શાસ્ત્રોદ્ધારક બા. પ્ર. પૂ. આચાર્ય મહારાજ શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ વગેરે અનેક સાધુ-સાધ્વીના ઉપદેશનો તેમણે લાલ લીધેલ. મુંબઈમાં સં. ૨૦૧૧ સાલમાં શ્રી ધર્મસિંહજી મહારાજના સંપ્રદાયના પંડિતરત્ન શ્રી લાલચંદ્રજી મહારાજનો પરિચય થયો. લાલચંદ્રજી મહારાજ પોતે, સંસારપક્ષના ત્રણ પુત્રો અને બે પુત્રીઓ એમ કુલ ૬ બદકે આખા કુટુંબે સંયમ અંગીકાર કરેલ. તે જાણી તેમને અદ્ભૂત ત્યાગભાવના પ્રગટ થઈ કે જે કદી ક્ષય પામી નહીં.

આ પહેલાં તેઓ જ્યારે માતા-પિતા સાથે પૂજ્ય આચાર્ય શ્રી માણેકચંદ્રજી મહારાજના દર્શને બોટાદ ગયેલા ત્યારે તેમના ઉપદેશની જે અસર થઈતે મુખ્ય અસર પહેલી હતી અને બીજી અસર તે પૂજ્ય લાલચંદ્રજી મહારાજના સહકુટુંબની દીક્ષા એ હતી. આ બેઉ પ્રસંગોએ પૂર્વભવની બાકી રહેલી આરાધનાને પૂરી કરવાના નિમિત્તરૂપે હોઈને વખતોવખત તેઓ માતા-પિતા ત્રાસે દીક્ષાની આજ્ઞા માગતા હતા અને તેનો જવાબ તેમના પિતાશ્રી તરફથી એક જ હતો. ‘જે હજી વાર છે સમય પાકવા દીઓ જ્ઞાનાભ્યાસ વધારો.

સં. ૨૦૧૨ના અષાઢ સુધી-૧૫થી શ્રી વિનોદકુમારે ગોંડલ સંપ્રદાયના શાસ્ત્રજ્ઞ પૂ. આચાર્યશ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ સાહેબ પાસે વેરાવળ આતુર્માંસ દરમ્યાન ખાસ નિયમિત રીતે દીક્ષાની તૈયારી કરવા માટે તેમની પાસે જ્ઞાનાભ્યાસ કર્યો તેની સાથે પૂ. આચાર્યશ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજના સંસાર પક્ષના કુટુંબી દીક્ષાના લાંબિક શ્રી જસરાજભાઈ પણ જ્ઞાનાભ્યાસ કરતા હતા. તેઓએ ત્યાં એવો નિર્ણય કરેલો કે આચાર્યશ્રી પુરુષોત્તમ મહારાજ પાસે આપણે બન્નેએ દીક્ષા લેવી, પહેલાં વિનોદકુમારે અને પછી શ્રી જસરાજભાઈએ દીક્ષા લેવી, શ્રી જસરાજભાઈની દીક્ષાતિથિ પૂ. શ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ સાહેબે સં. ૨૦૧૩ના જેઠ સુદ ૫ ને સોમવારે માંગરોલ મુકામે નક્કી કરી શ્રી જસરાજભાઈ-વિનોદકુમારને રાજકોટ મળ્યા. શ્રી વિનોદકુમારે શ્રી જસરાજભાઈની યથાયોગ્ય સેવા બજાવી, માંગરોળ રવાના કર્યા અને પોતે નિશ્ચયપૂર્વક દીક્ષા માટે આજ્ઞા માગી પણ તેઓના પિતાશ્રીની એકને એક વાણી સાંભળીને તેમને મનમાં આઘાત થયો અને દીક્ષા માટેનો તેમણે બીજો રસ્તો શોધી કાઢ્યો.

પૂજ્યશ્રી લાલચંદજી મહારાજ અને તેમના શિષ્યોનો પરિચય મુંબઈમાં થયેલ હતો અને ત્યારબાદ કોઈ વખત પત્રવહેવાર પણ થતો હતો. છેલ્લા પત્રથી તેમણે જાણેલ હતું, જે પૂ. શ્રી લાલચંદજી મહારાજ. ખીચન ગામે પૂ. આચાર્યશ્રી સમર્થમલજી મહારાજ સાહેબ પાસે જ્ઞાનાભ્યાસ અર્થે ગયા છે પોતાને પિતાશ્રીની આજ્ઞા (દીક્ષા માટે) મળે તેમ નથી અને દીક્ષા તો લેવી જ છે આજ્ઞા વિના કોઈ સાધુ મુનિરાજ દીક્ષા આપે નહીં અને સ્વયમેવ દીક્ષા સૌરાષ્ટ્રમાં લઈને આચાર્યશ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ પાસે જવામાં ઘણાં વિઘ્નો થાશે, એમ ધારીને તેઓએ દૂર રાજસ્થાનમાં ચાલ્યા જવાનું નક્કી કર્યું.

તા. ૨૪-૫-૫૭ સં. ૨૦૧૩ના વૈશાખ વદ ૧૦ ને શુક્રવારના રોજ સોજમાં તેમના માતૃશ્રી સાથે 'છેલ્લું' જમણું કર્યું. ભોજન કરી, માતૃશ્રી સામાયિકમાં બેસી ગયા. તે વખતે કોઈને જાણ કર્યા વગર દીક્ષાના વિઘ્નોમાંથી બચવા માટે ઘર, કુટુંબ, સૌરાષ્ટ્રભૂમિ અને ગોંડલ સંપ્રદાયનો પણ ત્યાગ કરી તેઓ ખીચન તરફ રવાના થયા.

શ્રી વિનોદમુનિના નિવેદન પરથી માલૂમ પડેયું કે તા. ૨૪-૫-૫૭ના રોજ રાત્રે આઠ વાગે ઘેરથી નીકળી, રાજકોટ જંકશનને ભેધપુરની ટિકિટ લીધી. તા. ૨૫-૫-૫૭ના સવારે આઠ વાગ્યે મહેસાણા પહોંચ્યા ત્યાં અઢી કલાક ગાડી પંડી રહે છે, તે દરમ્યાન ગામમાં જઈને લોચ કરવા માટેના વાળ રાખીને બાંકીના કઢાવી નાખ્યાં અને ગાડીમાં બેસી ગયા. મોરવાડ જંકશન સંથા ભેધપુર જંકશન થઈને તા. ૨૬-૫-૫૭ની સવારે ૪ાં વાગ્યે ફલોદી

આધિમુરખીશ્રીઓ

શ્રી શાંતિલાલ મંગળદાસભાઈ
અમદાવાદ.

(સ્વ.) શ્રી શામળભાઈ વેલજીભાઈ
વીરાણી-રાજકોટ.

(સ્વ.) શ્રી છગનલાલ શામળદાસ લાવસાર - અમદાવાદ.

શ્રી રામજીભાઈ શામજીભાઈ
વીરાણી-રાજકોટ.

વચ્ચે બેઠેલા
લાલાજી કિશનચંદજી સા. જોડરી
ઉમેશ સુપુત્ર ચિ. મહેતાબચંદજી સા
નાના - અનિલકુમાર જૈન (દાયતા)

સ્વ. શેઠશ્રી હરિલાલ અનોપચંદ શાહ
ખંભાત.

स्व. शेठ ताराचंदजी साहेब गेलडा
मद्रास.

श्रीमान् शेठ सा. चिमनलालजी सा.
ऋषभचंदजी सा अजीतवाले (सपरिवार)

વચ્ચે જેઠેલા મોટાભાઈ શ્રીમાન્ મૂલચંદળ
જવાહીરલાલજી યરડિયા
૨ બાબુમાંજેઠેલા ભાઈ મિશ્રીલાલજી યરડિયા

श्रीमान् सेठश्री
खीमराजजी सा. चोरडिया

પહેંચ્યા ત્યાંથી પગે ચાલીને ખીચન ઉપાશ્રયમાં જઈ ત્યાં બિરાજતા મુનિવરોના દર્શન કર્યા વંદણા નમસ્કાર કરી સુખશાતા પૂછી, બહાર નીકળ્યા અને પોતાના સામાયિકના કપડાં પહેર્યા અને પછી પૂજ્ય શ્રી મુનિવરોની સન્મુખ સામાયિક કરવા બેઠા, તેમાં “જાવ નિયમં પંજુવાસામિ દુવિહં તિવિહેણ” ના બંદલે “જાવજીવ પંજુવાસામિ તિવિહં તિવિહેણ” બોલ્યા તે શ્રી લાલચંદ્રજી મહારાજે સાંભળ્યું અને તેઓશ્રીએ પૂછ્યું કે વિનોદકુમાર ! તમે આ શું કરો છો, તેનો જવાબ આપવાને બદલે “અપ્પાણં વોસિરામિ” બોલી પાઠ પૂરો કર્યો અને પછી વિનયપૂર્વક બે હાથ જોડીને બોલ્યા કે “સાહેબ ! એ તો બની ચૂક્યું અને મેં સ્વયમેવ દીક્ષા લઈ લીધી, તે બરાબર છે અને તેમાં કંઈ ફેરફાર થઈ શકે તેમ નથી. આ સિવાય આપશ્રીની બીજી કંઈપણ પ્રકારની આજ્ઞા હોય તો ફરમાવો.”

તે જ દિવસે બપોરના શાસ્ત્રજ્ઞ પૂ. મુનિશ્રી સમર્થલાલજી મહારાજ સાહેબે શ્રી વિનોદકુમાર મુનિને પોતાની પાસે બોલાવ્યા અને સમજાવ્યા કે “તમે એક સારા ખાનદાન કુટુંબની વ્યક્તિ છો. તમારી આ દીક્ષા અંગીકાર કરવાની રીત બરાબર નથી કારણ કે તમારા માતા પિતાને આ હકીકતથી દુઃખ થાય અને તેથી મારી સંમતિ છે કે રજોહરણની ડાંડી ઉપરથી કપડું કાઢી નાખો જેથી તમા શ્રાવક ગણાવ અને જરૂર પડે તો શ્રાવકોનો સાથ લઈ શકો, એમ ત્રણવાર પૂ. મહારાજશ્રીએ સમજાવેલા પરંતુ તેમણે ત્રણેય વખત એક જ ઉત્તર આપેલો કે “જે થયું, તે થયું હવે મારે આગળ શું કરવું તે ફરમાવો.”

શ્રી વિનોદમુનિના શ્રી સમર્થમલજી જેવા મહામુનિના પ્રશ્નના જવાબ પછી ખીચનનો ચતુર્વિધ સંઘ વિચારમાં પડી ગયો અને મુનિશ્રીઓ પર સંસારીઓનો કોઈ પણ પ્રકારનો આ નિષ્કારણ હુમલો ન આવે તે માટે વિનોદમુનિને જણાવવામાં આવ્યું કે “અમારી સલામતી માટે તમારે જાહેર નિવેદન બહાર પાડવાની જરૂર છે.” ત્યારે શ્રી વિનોદ મુનિએ પોતાના હસ્તાક્ષરે નિવેદન શ્રીસંઘ સમક્ષ પ્રગટ કર્યું, તેનો સાર નીચે મુજબ છે:-

મારા માતા-પિતા મોહને વશ થઈને દીક્ષાની આજ્ઞા આપે તેમ ન હતું અને “અસંખ્યં જીવિયં માં પમાયેવ” ને આધારે એક ક્ષણ પણ દીક્ષાથી વંચિત રહેી શકું તેમ નથી, એમ મને લાગ્યું. શ્રી લાલચંદ્રજી મહારાજ સાહેબ-વગેરેએ મને મારી દીક્ષા માટે વિચારી પછી કરવાનું કહેલ પરંતુ મને

સમય માત્રનો પ્રમાદ કરવો. ઠીક ન લાગ્યો, તેથી શ્રી અરિહંત ભગવંતો તથા શ્રી સિદ્ધ ભગવંતોની સાક્ષીએ મારા ગુરુ મહારાજ સમક્ષ પ્રમુખ્યાનો પાઠ લણીને મારા અત્માના કલ્યાણ માટે દીક્ષા અંગીકાર કરી છે. સમાજને ખોટો ખ્યાલ ન આવે કે મારી દીક્ષા ક્ષણિક ગુસ્સાથી અગર ગેરસમજથી થઈ છે તેથી તથા સમાજમાં જૈનશાસનની પ્રભાવના થાય તે હેતુથી મારે મારા વૃત્તાંત પ્રગટ કરવો ઉચિત છે.

ઉત્તરાધ્યયનજી સૂત્રના ૧૯ મા અધ્યયન પરથી મને લાગ્યું કે મનુષ્ય જીવનનું 'ખરૂં' કર્તવ્ય મોક્ષરૂપ આપનારી દીક્ષા જ છે.

છેવટ સુધી મેં મારા બાપુજી પાસે દીક્ષા માટે આજ્ઞા માગી અને તે વખતે પણ પહેલાંની જેમ વાત ઉડાવી દીધી અને અનંત ઉપકારી એવા મારા બાપુજી સમક્ષ હું તેમને કડક લાપામાં પણ ઠહી શકતો ન હતો અને બીજી બાજુથી મને થયું કે આયુષ્ય અશાશ્વત છે અને આવા ઉત્તમ કાર્ય માટે જરાપણુ પ્રમાદ કરવો ઉચિત નથી. તેથી મેં વિચારીને આ પગલું લયું છે અને મને પૂર્ણ વિશ્વાસ છે કે શ્રી વીરપ્રભુ મહાવીર સ્વામીનો સકળ સંઘ મારા આ કાર્યને અનુમોદશે જ “તથાસ્તુ”.

રાજકોટમાં શ્રી વિનોદકુમારના ગયા પછી પાછળથી ખબર પડી કે વિનોદકુમાર દેખાતા નથી એટલે તપાસ થવા માંડી ગામમાં કયાંય પત્તો ન લાગ્યો એટલે બહારગામ તારો કર્યાં. કયાંયથી પણ સંતોષકારક સમાચાર સાંપડ્યા નહીં. અર્થાત્ પત્તો મળ્યો જ નહીં. આમ વિમાસણના પરિણામે તેમના પિતાશ્રીને બે મહિના પહેલાંની એક વાતની યાદ આવી તે એ હતી કે તે વખતે શ્રી વિનોદકુમારે આજ્ઞા માગેલી કે “બાપુજી ! આપની આજ્ઞા હોય તો આ ચાતુર્માસ ખીચન (રાજસ્થાન) જઈ કારણ કે ખીચનમાં પૂર્વ ગુરુમહારાજ શ્રી સમર્થમલજી મહારાજ કે જેઓ સિદ્ધાંત વિશારદ છે અને અનેકાંતવાદના પૂરા જાણકાર છે, તેઓ ત્યાં બિરાજમાન છે જેઓશ્રી પાસે શાસ્ત્રાભ્યાસ કરવા માટે પૂર્વ શ્રી લાલચંદજી મહારાજ આદિ ઠાણા ૪ જવાના છે. તો મારી ઇચ્છા પણ ત્યાં તેમની પાસે જવાની છે.

આ વાતચીતનું સ્મરણ પિતાશ્રીને આવવા સાથે તેઓએ પં. પૂર્ણચંદ્રજી દકને પોતાની પાસે બોલાવ્યા અને વિનોદકુમાર માટેની પોતાની ચિંતા વ્યક્ત કરી. પંડિતનું આ વાતને સમર્થન મળ્યું. તેઓશ્રીએ જણાવ્યું કે થોડા સમય પૂર્વે વિનોદકુમારે મારી પાસે જાણવા માગ્યું હતું કે, ખીચનમાં કેવા પ્રકારની

સંગવડ છે? આમ મારી સાથે વાર્તાલાપ થયો હતો. ખંને આ પ્રમાણે એકમત થતાં તેમના પિતાશ્રીએ ખીચન તાર કરવા સૂચના કરી તા. ૨૭-૫-૫૭ ના રોજ પૃથ્વીરાજજી માહુ ખીચન (રાજસ્થાન) ઉપર તાર કર્યો.

તા. ૨૮-૫-૫૭ના રોજ જવાબ આવ્યો કે શ્રી વિનોદલાલજીએ ખીચનમાં સ્વયમેવ દીક્ષા ગ્રહણ કરી છે. એટલે તેમના પિતાશ્રીએ રાવબહાદુરશ્રી એમ. પી. સાહેબ શ્રી કેશવલાલભાઈ પારેખ અને પંડિતજી પૂર્ણચંદ્રજી દક એમ ત્રણેયને શ્રી વિનોદકુમારને પાછા તેડી લાવવા માટે ખીચન મોકલ્યા તા. ૨૮-૫-૫૭ના રોજ રવાના થઈ તા. ૩૦-૫-૫૭ના રોજ સવારે ફ્લોદી સ્ટેશને પહોંચ્યા. બગદગાડીમાં તેઓ ખીચન ગયા કે જ્યાં સ્થવિર મુનિશ્રી શીરોમલજી મહારાજ પૂજ્ય પંડિતરત્ન શાસ્ત્ર વિશારદ શ્રી સમર્થમલજી મહારાજ આદિ ઠાણા ૮ તથા પૂજ્ય તપસ્વી મહારાજ શ્રી લાલચંદજી મહારાજ આદિ ઠા. ૪ બિરાજમાન હતા. કુલે સાધુ-સાધ્વીની સંખ્યા અઠાવીસથી ત્રીસની હતી.

પૂછપરછના જવાબમાં શ્રી વિનોદમુનિએ કેશવલાલભાઈ પારેખને કહ્યું કે “મેં તો દીક્ષા અંગીકાર કરી લીધી છે તેમાં કાંઈ ફેરફાર થાય તેમ નથી. તમે અમારા વીરાણી કુટુંબના હિતૈષી છો. અને જો સાચા હિતૈષી હો તો મારા પૂ. બા અને બાપુજીને સમજાવીને મારી હવે પછીની મોટી દીક્ષાની આજ્ઞા અઠવાડિયાની અંદર અપાવી દો એટલું જ નહીં પણ “સવિ જીવ કર્મ શાસન રસી”ની લાવનામાં અને આજ દિવસ સુધીના મારી ઉપરના ઉપકારના બદલામાં આગમને અનુલક્ષીને મારી લાવના એ જ હોય કે, મારી દીક્ષા તેઓની દીક્ષાનું નિમિત્ત બને અને મારા માતા-પિતા સદ્ગતિને સાધે અર્થાત્ મારી સાથે દીક્ષા લીએ.

આવા દેઠ જવાબના પરિણામે તે જ સમયે શ્રી વિનોદકુમારને પાછા લઈ જવાની લાવનાને નિષ્ફળતા સાંપડી અને તા. ૩૧-૫-૫૭ ની રાત્રીના રવાના થઈ તા. ૨-૬-૫૭ના સવારે મહા પરીષદરૂપ ક્ષેત્રનો અનુભવ કરી, શ્રી વિનોદકુમારના પિતાશ્રીને તમામ વાતથી વાકેફ કર્યા.

થોડા વખતમાં ફ્લોદીના શ્રી સંઘે પૂ. શ્રી લાલચંદજી મહારાજને ફ્લોદીમાં ચોમાસુ કરવાની વિનંતી કરી તેનો અસ્વીકાર થવાથી સંઘ ગમગીન બન્યો એટલે નિર્ણય ફેરવ્યો અને અષાઠ શુક ૧૩ ના રોજ ખીચનથી વિહાર કરી ફ્લોદી આવ્યા.

દૌક્ષા પછી અઢી મહિનાને આંતરે ફલોદી ચોમાસા દરમ્યાન શ્રી વિનોદ-
મુનિને હાજતે જવાની સંજ્ઞા થઈ અને તે માટે જવા તૈયાર થયા એટલે
તેમના ગુરુએ કહ્યું કે બહુ ગરમી છે, જરાવાર થોભી જાવ. એટલે શ્રી વિનોદ-
મુનિએ રત્નેહરણ વગેરેની પ્રતિલેખના કરી તે દરમ્યાન ન રોકી શકાય એવી
હાજત લાગી તેથી ફરી આજ્ઞા માગતાં જણાવ્યું કે મને હાજત બહુ લાગી
છે તેથી જાઉં છું, જલદી પાછો ફરીશ કાળની ગહન ગતિને હુઃખદ્ રચના રચવી
હતી આજે જ હાજતે એકલા જવાનો બનાવ બન્યો હતો, હંમેશાં તો બધા સાધુઓ
સાથે મળીને દિશાએ જતા.

હાજતથી મોકળા થઈ પાછા ફરતા હતાં, ત્યાં રેલ્વે લાઈન ઉપર બે ગાયો
આવી રહી હતી. બીજી બાબુથી ટ્રેઈન પણ આવી રહી હતી તેની વ્હિસલ
વાગવા છતાં પણ ગાયો ખસતી ન હતી. શ્રી વિનોદમુનિનું હૃદય થરથરી
ઉઠ્યું અને મહા અનુકંપાએ મુનિના હૃદયમાં સ્થાન લીધું. હાથમાં રત્નેહરણ
લઈ જાતના જોખમની પરવા કર્યા વગર ગાયોને બચાવવા ગયા. ગાયોને
તો બચાવી જ લીધી પરંતુ આ ક્રિયામાં છકાય જીવની દયાના સાધનભૂત
રત્નેહરણ કે જે વિનોદમુનિને આત્માથી વધારે પ્રારોહનો, તે રેલ્વે લાઈન
ઉપર પડી ગયો. અને શ્રી વિનોદમુનિએ તે પાછો સંપાદન કરવામાં જડવાદને
સિદ્ધ કરતાં રાક્ષસી એન્જિનને ઝપાટે આવ્યા અને પોતાનું બલિદાન આપ્યું.
અરિહંત....અરિહંત...એવા શબ્દો મુખમાંથી નીકળ્યા અને શરીર તૂટી પડ્યું.
રક્ત પ્રવાહ છૂટી પડ્યો અને થોડા જ વખતમાં પ્રાણાંત થઈ ગયો, બધા લોકો
કહેવા લાગ્યા કે ગૌરક્ષામાં મુનિશ્રીએ પ્રાણ આપ્યા અંતિમ સમયે મુનિશ્રીના
ચહેરા પર ભવ્ય શાન્તિ જ દેખાતી હતી.

હુમેશાં તેઓ જે તરફ હાજતે જતા હતા તે તરફ ફલોદીથી પોકરણ
તરફ જવાની રેલ્વે લાઈન હતી. આ લાઈન ઉપર રેલ્વે સત્તાવાળાઓએ ફાટક
મૂકેલ નથી ત્યાં રસ્તો પણ છે એટલે પશુઓની અવરજવર હોય છે.
અને વખતો વખત ત્યાં ઢોરો રેલ્વેની હડફેટે ચડી જવાનો પ્રસંગ બને છે.

ફલોદી સંઘે આ હુઈટનાના બખર રાજકોટ, ટેલીફોનથી આપ્યા. જે
વખતે ટેલીફોન આવ્યો. તે વખતે વિનોદમુનિના પિતાશ્રી બહાર ગયા હતા.
અને માતૃશ્રી મણિબેન સામાયિક-પ્રતિક્રમણમાં બેઠાં હતાં, માત્ર એક
નોકર જ ઘરમાં હતો કે જેણે ટેલીફોન ઉઠાવ્યો પણ તે કાંઈ ટેલીફોનમાં
હકીકત સમજી શક્યો નહીં અને સાચા સમાચાર મોડા મળ્યા. સ્પેશ્યલ
પ્લેનથી ફલોદી પહોંચે તે પહેલાં અગ્નિસંકાર થઈ ગયો સૂચનાનો ટેલીફોન

અર્ધો કલાક મોડો પહોંચ્યો. જો સંદેશો સમયસર પહોંચ્યો હોત તો માતા-પિતાને શ્રી વિનોદમુનિના શબ્દો પછી ચહેરા જોવાનો અને અંતિમ દર્શનનો પ્રસંગ મળત. પરંતુ અંતરાય કર્મો તેમ બન્યું નહીં.

આથી જ્યેષ્ઠનો પ્રોગ્રામ પડતો મૂકવામાં આવ્યો અને માતા-પિતા તા. ૧૪-૮-૫૭ના રોજ દ્રૌપદ મારફત ફલોદી પહોંચ્યાં, શ્રી દુર્લભજીભાઈ અને મણિબેને પૂજ્ય તપસ્વીશ્રી લાલચંદજી મહારાજ સાહેબના દર્શન કર્યાં.

આ પ્રસંગે શ્રી લાલચંદજી મહારાજ સાહેબે અવસરને પિછાણીને અને ધૈર્યનું એકાએક એક્ય કરીને. શ્રી વિનોદમુનિના માતા-પિતાના સાંત્વન અર્થે ઉપદેશ શરૂ કર્યો જેનો ટૂંકમાં સાર આ અમાણે છે—

“હવે તો રત્ન ચાલ્યું ગયું! સમાજનો આશાદીપક ઓલવાઈ ગયો! ઝટ ઊગીને આથમી ગયો! હવે એ દીપ ફરીથી આવી શકે તેમ નથી”

શ્રી વિનોદમુનિના સંસારપક્ષના માતૃશ્રી મણિબેનને મુનિશ્રીએ કહ્યું કે:- બેન! ભાવિ પ્રબળ છે. આ બાળકમાં મહાપુરૂષોએ પણ હાથ ધોઈનાખ્યા છે એમ સૌને મરણને શરણ થવું પડે છે, તો પછી આપણા જેવા પામર પ્રાણીનું શું ગણું છે? હવે તો શોક દૂર કરીને આપણે એમના મૃત્યુનો આદર્શ જોઈને માત્ર ધીરજ ધરવાની રહી.

પૂ. શ્રી સમર્થમહાજી મહારાજ સાહેબનો અભિપ્રાય:-

પ્રાથમિક તેમ જ અલ્પકાળના પરિચયથી મને શ્રી વિનોદમુનિના વિષે અનુભવ થયો, કે તેમની ધર્મપ્રિયતા અને ધર્માભિલાષા ‘જટ્ટિમિત્રા પેમાણુરાગરત્તે’ નો પરિચય કરાવતી હતી પ્રાપ્ત સંસારિક પ્રચૂર વૈભવ તરફ તેમની રુચિ દષ્ટિગોચર થતી ન હતી પરંતુ તેઓ વીતરાગવાણીના સંસર્ગથી વિષયવિમુખ ધર્મકાર્યમાં સદા તત્પર અને તદ્દલીન હોતા હતા. ખાસ પરિચયના અભાવે વૈરાગ્ય પણ તેમની ધારાથી તેમની ધર્માનુરાગિતા તથા જીવનચર્યાથી કઠિન કાર્ય કરવામાં પણ ગભરાટના સ્થાને સુખાનુભવની વૃત્તિ લક્ષમાં આવતી હતી.

હવે

શ્રી વિનોદમુનિના જીવનના એ પ્રશ્નો ઉપસ્થિત થાય છે તેનો ખુલાસો કરવામાં આવે છે.

પ્ર. ૧. તેમણે આજ્ઞા વગર સ્વયંએવ દીક્ષા કેમ લીધી?

ઉત્તર:-પાંચમાં આરાનાં ભદ્રા શેઠાણીના પુત્ર એવંતા (અતિમુક્ત) કુમારને તેમની માતૃશ્રીએ દીક્ષાની આજ્ઞા આપવાની તદ્દન ના પાડી એટલે તેણે

સ્વયંમૈવ દીક્ષા લીધી. ત્યાર બાદ લદ્દા શેઠાણીએ પોતાના કુમારને ગુરુને સોંપી દીધા તેજ રાત્રે તેણે બારમી લિખ્ખુની પડિમા અંગીકાર કરી અને શિયાળાના પરીષદથી કાળ કરી નવીનગુદમ વિમાનમાં ગયા તેવી જ રીતે શ્રી વિનોદકુમાર સ્વયં દીક્ષિત થયા.

પ્ર. ૨. આવા વૈરાગી જીવને આવો લયંકર પરીષદ કેમ આવે ?

ઉત્તર:—કેટલાક ચરમ શરીરી જીવને મારણાંતિક ઉપસર્ગ આવેલ છે. જુઓ ગજસુકુમાર મુનિ, મેતાર્ય મુનિ, કોશલ મુનિ, કારણ કે તેમની સત્તામાં હજારો લવનાં કર્મ હોવા જોઈએ ત્યારે તેમને એકદમ મોક્ષ જવું હતું, તો મારણુતિક ઉપસર્ગ આવ્યા વગર એટલાં બધાં કર્મ કેવી રીતે ખપે ? બા. ધ્ર. શ્રી વિનોદમુનિને આવો પરીષદ આવ્યો, જે ઉપરથી એમ અનુમાન થાય છે કે તે એકાવતારી જીવ હોય.

શ્રી વિનોદમુનિનું વિસ્તૃત જીવનચરિત્ર જુદા પુસ્તકથી ગુજરાતી ભાષા તથા હિન્દી ભાષામાં છપાયેલ છે તેમાંથી સાર રૂપે અહીં સંક્ષેપ કરેલ છે.

॥ श्री-भगवतीसूत्रम् ॥

(भाग दशमो)

श्री वीतरागाय नमः

जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्य-श्री-घासीलालव्रतिविरचितया प्रमेयचन्द्रिका
ख्यया व्याख्यया समलङ्कृतं व्याख्याप्रज्ञप्त्यपरनामकम्

॥ श्री-भगवतीसूत्रम् ॥

(दशमो भागः)

अथ द्वादशशतकस्य चतुर्थोद्देशकः प्रारभ्यते

द्वादशशतके चतुर्थोद्देशकस्य संक्षिप्तविषयवर्णनम्

परमाणुद्वयस्य एकतया सङ्घीभूतत्वे आकारप्ररूपणम्, एवमेव त्रिचतुः
पञ्चषट्सप्ताष्टनवदशसंख्यातासंख्यातानन्तपरमाणुनामपि एकतया सङ्घीभूतत्वे
आकारप्ररूपणं च, तदनन्तरम् अनन्तानन्तपुद्गलपरावर्तप्ररूपणम्, पुद्गलपरावर्त-

बारहवे शतक के चौथे उद्देशका प्रारंभ-

इस बारहवे शतक के इस चतुर्थ उद्देशक में जो विषय कहा गया
है उसका विवरण संक्षेप से इस प्रकार है-

दो परमाणुओं के आपस में मिलने पर जो द्व्यणुक रूप स्कन्ध होता
है उसके आकार की प्ररूपणा इसी प्रकार से तीन परमाणुओं के
आपस में मिलने पर, चार, पांच, छह, सात, आठ, नौ, दश, संख्यात,
असंख्यात और अनन्त परमाणुओं के आपस में मिलने पर व्यणुका-
दिरूप स्कन्ध होते हैं उनके आकारों की प्ररूपणा अनन्तानन्त पुद्गल

आरंभ शतकना योथा उद्देशानो प्रारंभ

आ योथा उद्देशकमां जे विषयनु प्रतिपादन करवामां आन्धुं छे तेना
संक्षिप्त सारांश नीचे प्रमाणे छे-

जे परमाणुओना संयोगथी जे जे आणुवाणो स्कन्ध भने छे तेना
आकारनी प्ररूपणा-अणु प्रमाणे त्रय परमाणुओना संयोगथी भनता त्रिअ-
णुक स्कन्धना, चार, पांच, छ, सात, आठ, नव, दस, संख्यात, असंख्यात
भने अनन्त परमाणुओना परस्परना संयोगथी भनता चार आणुवाणोथी
संघने अनन्त पुनन्तना आणुवाणो स्कन्धना आकारानी प्ररूपणा-अनन्तानन्त

प्रकारप्ररूपणम्, नैरयिकाणां पुद्गलपरावर्तप्ररूपणम्, एक नैरयिकस्य औदारिक-
पुद्गलपरावर्तप्ररूपणं च, ततः असुरकुमारस्य औदारिकपुद्गलपरावर्तप्ररूपणम्,
ततः एकनैरयिकस्य वैक्रियपुद्गलपरावर्तप्ररूपणम्, नैरयिकाणां पुद्गलपरावर्त-
प्ररूपणं च, एकस्य नैरयिकस्य नैरयिकत्वावस्थायाम् औदारिकपुद्गलपरावर्तप्ररू-
पणम्, एकनैरयिकस्य असुरकुमारत्वावस्थायाम् औदारिकपुद्गलपरावर्तप्ररूपणम्,
एकनैरयिकस्य पृथिवीकायिकत्वावस्थायाम् औदारिकपुद्गलपरावर्तप्ररूपणम्,
एकासुरकुमारस्य भूतभाविनैरयिकत्वावस्थायाम् औदारिकपुद्गलपरावर्तप्ररूप-
णम्, नैरयिकस्य नैरयिकत्वावस्थायाम् वैक्रियपुद्गलपरावर्तप्ररूपणम्, नैरयिकस्य
पृथिवीकायिकत्वावस्थायां वैक्रियपुद्गलपरावर्तप्ररूपणम्, नैरयिकाणां नैरयिकत्वा-
वस्थायां कियन्तः औदारिकपुद्गलपरावर्त्ताः व्यतीताः सन्तीति ? प्रश्नोत्तरम्,

परावर्त का प्ररूपण, पुद्गलपरावर्त के प्रकारों का निरूपण, नैरयिकों के
पुद्गलपरावर्त का प्ररूपण, असुरकुमार के औदारिक पुद्गल परावर्त का
प्ररूपण, एक नैरयिक के वैक्रियपुद्गलपरावर्त का प्ररूपण, नैरयिकों के
पुद्गलपरावर्त का प्ररूपण, एक नैरयिक के नैरयिकत्वावस्था में औदारिक-
पुद्गलपरावर्त का प्ररूपण, एक नैरयिक का पृथिवीकायिकत्व की अवस्था
में औदारिकपुद्गलपरावर्त का प्ररूपण, एक असुरकुमार के भूतभावि
नैरयिकत्वावस्था में औदारिक पुद्गलपरावर्त का प्ररूपण, एक नैरयिक के
नैरयिकत्व अवस्था में वैक्रियपुद्गल परावर्त का प्ररूपण, एक नैरयिकों के
पृथिवीकायिकत्व अवस्था में वैक्रियपुद्गलपरावर्त का प्ररूपण, नैरयिकों के
नैरयिकत्वावस्था में कितने औदारिक पुद्गलपरावर्त व्यतीत हो चुके हैं ?-

पुद्गल परावर्तनं प्रश्नः—पुद्गल परावर्तना प्रकारानुं निश्चयः—नैरयिकानां
पुद्गलपरावर्तनं निश्चयः—असुरकुमारना औदारिक पुद्गलपरावर्तनं निश्चयः—एक
नैरयिकना वैक्रियपुद्गलपरावर्तनी प्रश्नः—नैरयिकानां पुद्गलपरावर्तनी प्रश्नः—
एक नैरयिकमां नैरयिकत्वावस्थामां औदारिक पुद्गल परावर्तनी प्रश्नः—
एक नैरयिकना पृथ्वीकायिकत्वनी अवस्थामां औदारिक पुद्गलपरावर्तनी प्रश्नः—
एक असुरकुमारना भूतभावि नैरयिकत्वावस्थामां औदारिक पुद्गलपरावर्तनी
प्रश्नः—एक नैरयिकना नैरयिकत्व अवस्थामां वैक्रियपुद्गल परावर्तनी प्रश्नः—
एक नैरयिकना पृथ्वीकायिकत्व अवस्थामां वैक्रियपुद्गल परावर्तनी प्रश्नः—
नैरयिकाने नैरयिकत्वावस्थामां कटला औदारिक पुद्गल परावर्त व्यतीत यथ
युक्त्या छे ? आ-प्रश्नना उत्तर नैरयिकानां पृथ्वीकायिकनी अवस्थामां औदा-

नैरयिकाणां पृथिवीकायिकत्वावस्थायाम् औदारिकपुद्गलपरावर्तप्ररूपणम्, औदारिकपुद्गलपरावर्तस्य हेतुस्वरूपनिरूपणम्, औदारिकपुद्गलपरावर्तस्य निष्पत्तिकालनिरूपणम्, औदारिकपुद्गलपरावर्तकालस्य अल्पबहुत्वादिकप्ररूपणम्, पुद्गलपरावर्तस्य अल्पबहुत्वादिकप्ररूपणं च ।

पुद्गलवक्तव्यताप्रस्तावः

मूलम्—रायगिहे जाव एवं वयासी-दो भंते ! परमाणुपोग्गला एगयओ साहन्नंति, एगयओ साहणित्ता किं भवइ ? गोयमा ! दुपएसिए खंधे भवइ से भिज्जमाणे दुहा कज्जइ, एगयओ परमाणुपोग्गले एगयओ परमाणुपोग्गले भवइ । तिन्नि भंते ! परमाणुपोग्गला एगयओ साहन्नंति, एगयओ साहणित्ता किं भवइ ? गोयमा ! तिपएसिए खंधे भवइ, से भिज्जमाणे दुहा वि तिहा वि, कज्जइ, दुहा कज्जमाणे एगयओ परमाणुपोग्गले एगयओ दुपएसिए खंधे भवइ, तिहा कज्जमाणे पोग्गला भवन्ति । चत्तारि भंते ! परमाणुपोग्गला एगयओ साहन्नंति, जाव पुच्छा, गोयमा ! चउपएसिए खंधे भवइ, से भिज्जमाणे दुहा वि, तिहा वि, चउहा वि कज्जइ, दुहा कज्जमाणे एगयओ परमाणुपोग्गले, एगयओ तिपएसिए खंधे भवइ, अहवा दो

इस प्रश्न का उत्तर नैरयिक के पृथिवीकायिक की अवस्था में औदारिक पुद्गलपरावर्त का प्ररूपण औदारिक पुद्गलपरावर्त के हेतु के स्वरूप निरूपण औदारिकपुद्गलपरावर्त की निष्पत्ति के काल का निरूपण, औदारिक पुद्गलपरावर्त काल के अल्प बहुत्वादिक का प्ररूपण, पुद्गलपरावर्त के अल्पबहुत्वादिक का प्ररूपण ।

रि० पुद्गलपरावर्तनी प्रश्न—औदारिक पुद्गलपरावर्तना हेतुना स्वरूपं निश्चय—औदारिक पुद्गलपरावर्तनी निष्पत्तिना कालं निश्चय—औदारिक पुद्गलपरावर्तकालना अल्पबहुत्व आदिना स्थान—पुद्गलपरावर्तना अल्पबहुत्व आदिनी प्रश्न ।

दुपएसिया खंधा भवइ, तिहा कज्जमाणे एगयओ दो परमाणु
 पोग्गला, एगयओ दुप्पएसिए खंधे भवइ, चउहा कज्जमाणे
 चत्तारि परमाणुपोग्गला भवन्ति। पंच भन्ते! परमाणुपोग्गला
 पुच्छा, गोयमा! पंचपएसिए खंधे भवइ, से भिज्जमाणे दुहा वि
 तिहा वि, चउहा वि, पंचहा वि, कज्जइ, दुहा कज्जमाणे एग-
 यओ परमाणुपोग्गले, एगयओ चउपएसिए खंधे भवइ, अहवा
 एगयओ दुपएसिए खंधे, भवइ, एगयओ तिपएसिए खंधे भवइ,
 तिहा कज्जमाणे एगयओ दो परमाणुपोग्गला, एगयओ
 तिप्पएसिए खंधे, भवइ, अहवा एगयओ परमाणुपोग्गले, एग-
 यओ दो दुपएसिया खंधा भवन्ति, चउहा कज्जमाणे एगयओ
 तिन्नि परमाणुपोग्गला, एगयओ दुप्पएसिए खंधे भवइ, पंचहा
 कज्जमाणे पंच परमाणु पोग्गला भवन्ति। छब्भन्ते! परमाणु-
 पोग्गला पुच्छा, गोयमा! छप्पएसिए खंधे भवइ, से भिज्जमाणे
 दुहा वि, तिहा वि जाव छव्विहा वि, कज्जइ, दुहा कज्जमाणे
 एगयओ परमाणुपोग्गले एगयओ पंचपएसिए खंधे भवइ,
 अहवा, एगयओ दुप्पएसिए खंधे, एगयओ चउपएसिए खंधे
 भवइ, अहवा, दो तिपएसिया खंधा भवन्ति, तिहा कज्जमाणे
 अगयओ दो परमाणुपोग्गला, एगयओ चउप्पएसिए खंधे
 भवइ, अहवा एगयओ परमाणुपोग्गले, एगयओ दुपएसिए
 खंधे एगयओ तिपएसिए खंधे भवइ, अहवा तिन्नि दुपएसिया
 खंधा भवन्ति। चउहा कज्जमाणे एगयओ तिन्नि परमाणु

पोग्गला, एगयओ तिप्पएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ दो
 परमाणुपोग्गला, भवन्ति, एगयओ दो दुप्पएसिया खंधा भवन्ति,
 पंचहा कज्जमाणे एगयओ चत्तारि परमाणुपोग्गला, एगयओ
 दुप्पएसिए खंधे भवइ। छहा कज्जमाणे छ परमाणुपोग्गला
 भवन्ति। सत्त भन्ते ! परमाणुपोग्गला पुच्छा, गोयमा ! सत्तप्पे-
 सिए खंधे भवइ, से भिज्जमाणे दुहा वि जाव सत्तहा वि कज्जइ,
 दुहा कज्जमाणे एगयओ परमाणुपोग्गले, एगयओ छप्पे-
 सिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ दुप्पएसिए खंधे भवइ, एग-
 यओ पंच पएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ तिप्पएसिए, एग-
 यओ चउप्पएसिए खंधे भवइ। तिहा कज्जमाणे एगयओ दो पर-
 माणुपोग्गला, एगयओ पंचपएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ
 परमाणुपोग्गले, एगयओ दुप्पएसिए खंधे, एगयओ चउप्पे-
 सिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ परमाणुपोग्गले, एगयओ
 दो तिप्पएसिया खंधा भवन्ति, अहवा, एगयओ दो दुप्पएसिया
 खंधा भवन्ति, एगयओ तिप्पएसिए खंधे भवइ, चउहा कज्जमाणे
 एगयओ तिन्नि परमाणुपोग्गला, एगयओ चउप्पएसिए
 खंधे भवइ, अहवा एगयओ दो परमाणुपोग्गला, एग-
 यओ दुप्पएसिए खंधे, एगयओ तिप्पएसिए खंधे भवइ,
 अहवा एगयओ परमाणुपोग्गला, एगयओ तिन्नि दुप्पएसिया
 खंधा भवन्ति। पंचहा कज्जमाणे एगयओ चत्तारि परमाणुपोग्गला,
 एगयओ तिप्पएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ तिन्नि पर-
 माणुपोग्गला, एगयओ दो दुप्पएसिया खंधा भवन्ति। छहा

दुपएसिया खंधा भवइ, तिहा कज्जमाणे एगयओ दो परमाणु
 पोग्गला, एगयओ दुप्पएसिए खंधे भवइ, चउहा कज्जमाणे
 चत्तारि परमाणुपोग्गला भवंति। पंच भंते ! परमाणुपोग्गला
 पुच्छा, गोयमा ! पंचपएसिए खंधे भवइ, से भिज्जमाणे दुहा वि
 तिहा वि, चउहा वि, पंचहा वि, कज्जइ, दुहा कज्जमाणे एग-
 यओ परमाणुपोग्गले, एगयओ चउपएसिए खंधे भवइ, अहवा
 एगयओ दुपएसिए खंधे, भवइ, एगयओ तिपएसिए खंधे भवइ,
 तिहा कज्जमाणे एगयओ दो परमाणुपोग्गला, एगयओ
 तिप्पएसिए खंधे, भवइ, अहवा एगयओ परमाणुपोग्गले, एग-
 यओ दो दुपएसिया खंधा भवंति, चउहा कज्जमाणे एगयओ
 तिन्नि परमाणुपोग्गला, एगयओ दुप्पएसिए खंधे भवइ, पंचहा
 कज्जमाणे पंच परमाणु पोग्गला भवंति। छब्भंते ! परमाणु-
 पोग्गला पुच्छा, गोयमा ! छप्पएसिए खंधे भवइ, से भिज्जमाणे
 दुहा वि, तिहा वि जाव छव्विहा वि, कज्जइ, दुहा कज्जमाणे
 एगयओ परमाणुपोग्गले एगयओ पंचपएसिए खंधे भवइ,
 अहवा, एगयओ दुप्पएसिए खंधे, एगयओ चउपएसिए खंधे
 भवइ, अहवा, दो तिपएसिया खंधा भवंति, तिहा कज्जमाणे
 अगयओ दो परमाणुपोग्गला, एगयओ चउप्पएसिए खंधे
 भवइ, अहवा एगयओ परमाणुपोग्गले, एगयओ दुपएसिए
 खंधे एगयओ तिपएसिए खंधे भवइ, अहवा तिन्नि दुपएसिया
 खंधा भवंति। चउहा कज्जमाणे एगयओ तिन्नि परमाणु

पोग्गला, एगयओ तिप्पएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ दो
 परमाणुपोग्गला, भवंति, एगयओ दो दुप्पएसिया खंधा भवंति,
 पंचहा कज्जमाणे एगयओ चत्तारि परमाणुपोग्गला, एगयओ
 दुप्पएसिए खंधे भवइ। छहा कज्जमाणे छ परमाणुपोग्गला
 भवंति। सत्त भंते ! परमाणुपोग्गला पुच्छा, गोयमा ! सत्तप्पे-
 सिए खंधे भवइ, से भिज्जमाणे दुहा वि जाव सत्तहा वि कज्जइ,
 दुहा कज्जमाणे एगयओ परमाणुपोग्गले, एगयओ छप्पे-
 सिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ दुप्पएसिए खंधे भवइ, एग-
 यओ पंच पएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ तिप्पएसिए, एग-
 यओ चउप्पएसिए खंधे भवइ। तिहा कज्जमाणे एगयओ दो पर-
 माणुपोग्गला, एगयओ पंचपएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ
 परमाणुपोग्गले, एगयओ दुप्पएसिए खंधे, एगयओ चउप्पे-
 सिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ परमाणुपोग्गले, एगयओ
 दो तिप्पएसिया खंधा भवंति, अहवा, एगयओ दो दुप्पएसिया
 खंधा भवंति, एगयओ तिप्पएसिए खंधे भवइ, चउहा कज्जमाणे
 एगयओ तिन्नि परमाणुपोग्गला, एगयओ चउप्पएसिए
 खंधे भवइ, अहवा एगयओ दो परमाणुपोग्गला, एग-
 यओ दुप्पएसिए खंधे, एगयओ तिप्पएसिए खंधे भवइ,
 अहवा एगयओ परमाणुपोग्गला, एगयओ तिन्नि दुप्पएसिया
 खंधा भवंति। पंचहा कज्जमाणे एगयओ चत्तारि परमाणुपोग्गला,
 एगयओ तिप्पएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ तिन्नि पर-
 माणुपोग्गला, एगयओ दो दुप्पएसिया खंधा भवंति। छहा

कज्जमाणे एगयओ पंच परमाणुपोग्गला एगयओ दुप्पएसिए
 खंधे भवइ। सत्तहा कज्जमाणे सत्त परमाणुपोग्गला भवन्ति।
 अट्ठमन्ते! परमाणुपोग्गला पुच्छा, गोयमा! अट्ठ पएसिए खंधे
 भवइ, जाव दुहा कज्जमाणे एगयओ परमाणुपोग्गला, एगयओ
 सत्तपएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ दुप्पएसिए खंधे, एग-
 यओ छप्पएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ तिप्पएसिए खंधे
 भवइ एगयओ पंच पएसिए खंधे भवइ अहवा दो चउप्पएसिया
 खंधा भवन्ति। तिहा कज्जमाणे एगयओ दो परमाणुपोग्गला, एग-
 यओ छप्पएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ परमाणुपोग्गले,
 एगयओ दुप्पएसिए खंधे, एगयओ पंचपएसिए खंधे भवइ,
 अहवा एगयओ परमाणु पोग्गले एगयओ तिप्पएसिए खंधे एग-
 यओ चउप्पएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ दुप्पएसिए खंधे,
 एगयओ दो तिप्पएसिया खंधा भवन्ति। चउहा कज्जमाणे एग-
 यओ तिन्नि परमाणु पोग्गला, एगयओ पंचपएसिए खंधे भवइ,
 अहवा एगयओ दोन्नि परमाणुपोग्गला एगयओ दुप्पएसिए
 खंधे, एगयओ चउप्पएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ दो-
 परमाणु पोग्गला, एगयओ दो तिप्पएसिया खंधा भवन्ति, अहवा
 एगयओ परमाणु पोग्गले एगयओ दो दुप्पएसिया खंधा, एग-
 यओ तिप्पएसिए खंधे भवइ, अहवा चत्तारि दुप्पएसिया खंधा
 भवन्ति। पंचहा कज्जमाणे एगयओ चत्तारि परमाणुपोग्गला
 एगयओ चउप्पएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ तिन्नि

परमाणुपोग्गला, एगयओ दुप्पएसिए खंधे, एगयओ तिप्पएसिए
 खंधे भवइ, अहवा एगयओ दो परमाणु पोग्गला एगयओ तिन्नि
 दुप्पएसिया खंधा भवंति । छहा कज्जमाणे एगयओ पंचपरमाणु-
 पोग्गला, एगयओ तिप्पएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ
 चत्तारि परमाणुपोग्गला, एगयओ दो दुप्पएसिया खंधा भवंति ।
 सत्तहा कज्जमाणे एगयओ छ परमाणु पोग्गला, एगयओ दुप्प-
 एसिए खंधे भवइ । अट्ठहा कज्जमाणे अट्ठपरमाणुपोग्गला
 भवंति । नव भंते ! परमाणुपोग्गला पुच्छा, गोयमा ! जाव
 नवविहा कज्जंति, दुहा कज्जमाणे एगयओ परमाणु पोग्गले
 एगयओ अट्ठपएसिए खंधे भवइ, एवं एक्केकं संचारेतेहिं जाव
 अहवा एगयओ चउप्पएसिए खंधे, एगयओ पंचपएसिए खंधे
 भवइ, तिहा कज्जमाणे एगयओ दो परमाणु पोग्गला, एगयओ
 दो परमाणुपोग्गले एगयओ सत्तपएसिए खंधे भवइ, अहवा
 एगयओ परमाणुपोग्गले एगयओ दुप्पएसिए खंधे एगयओ
 छप्पएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ परमाणु पोग्गले, एग-
 यओ तिप्पएसिए खंधे, एगयओ पंचपएसिए खंधे भवइ, अहवा
 एगयओ परमाणुपोग्गले, एगयओ दो चउप्पएसिया खंधा
 भवंति, अहवा एगयओ दुप्पएसिए खंधे, एगयओ तिप्पएसिए
 खंधे, एगयओ चउप्पएसिए खंधे भवइ, अहवा तिन्नि तिप्पएसिया
 खंधा भवंति । अउहा कज्जमाणे एगयओ तिन्नि परमाणु
 पोग्गला, एगयओ छप्पएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ

दो परमाणुपोग्गला, एगयओ दुप्पएसिए खंधे, एगयओ पंच-
 पएसिए खंधे भवइ अहवा एगयओ दोपरमाणु पोग्गला, एग-
 यओ तिप्पएसिए खंधे, एगयओ चउप्पएसिए खंधे भवइ, अहवा
 एगयओ परमाणुपोग्गले, दो दुप्पएसिया खंधा, एगयओ चउप्प-
 एसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ परमाणुपोग्गले, एगयओ
 दुप्पएसिए खंधे, एगयओ दो तिप्पएसिया खंधा भवंति, अहवा
 एगयओ तिन्नि दुप्पएसिया खंधा, एगयओ तिप्पएसिए खंधे
 भवइ । पंचहा कज्जमाणे एगयओ चत्तारि परमाणुपोग्गला,
 एगयओ पंचपएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ तिन्नि पर-
 माणुपोग्गला, एगयओ दुप्पएसिए खंधे, एगयओ चउप्पएसिए
 खंधे भवइ, अहवा एगयओ तिन्नि परमाणुपोग्गला एगयओ
 दो तिप्पएसिया खंधा भवंति, अहवा एगयओ दो परमाणुपोग्गला
 एगयओ दो दुप्पएसिया खंधा, एगयओ तिप्पएसिए खंधे भवइ,
 अहवा एगयओ परमाणुपोग्गले, एगयओ चत्तारि दुपएसिया
 खंधा, भवंति । छहा कज्जमाणे एगयओ पंचपरमाणुपोग्गला,
 एगयओ चउप्पएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ चत्तारि पर-
 माणुपोग्गला, एगयओ दुप्पएसिए खंधे एगयओ तिप्पएसिए
 खंधे भवइ, अहवा एगयओ तिन्नि परमाणुपोग्गला, एगयओ
 तिन्निदुप्पएसिया खंधा भवंति । सत्तहा कज्जमाणे एगयओ
 छ परमाणुपोग्गला, एगयओ तिप्पएसिए खंधे भवइ, अहवा
 एगयओ पंच परमाणुपोग्गला, एगयओ दो दुप्पएसिया खंधा

भवन्ति । अट्टहा कज्जमाणे एगयओ सत्त परमाणु पोग्गला एग-
यओ दुप्पएसिए खंधे भवइ । नवहा कज्जमाणे नव परमाणु-
पोग्गला भवन्ति । दस भन्ते ! परमाणुपोग्गला जाव दुहा कज्ज-
माणे एगयओ परमाणुपोग्गले, एगयओ नवपएसिए खंधे
भवइ, अहवा एगयओ दुप्पएसिए खंधे, एगयओ अट्ट पएसिए
खंधे भवइ, एक्केकं संचरेयव्वन्ति, जाव, अहवा दो पंचपएसिया
खंधा भवन्ति । तिहा कज्जमाणे एगयओ दो परमाणुपोग्गला,
एगयओ अट्ट पएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ परमाणु-
पोग्गले, एगयओ दुप्पएसिए खंधे भवइ, एगयओ सत्त पएसिए
खंधे भवइ, अहवा एगयओ परमाणुपोग्गले, एगयओ तिप्प-
एसिए खंधे भवइ, एगयओ छप्पएसिए खंधे भवइ, अहवा
एगयओ परमाणुपोग्गले, एगयओ चउप्पएसिए खंधे, एगयओ
पंचपएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ दुप्पएसिए खंधे भवइ,
एगयओ दो चउप्पएसिया खंधा भवन्ति, अहवा एगयओ दो ति-
पएसिया खंधा भवन्ति, एगयओ चउप्पएसिए खंधे भवइ, चउहा
कज्जमाणे एगयओ तिन्नि परमाणुपोग्गला, एगयओ सत्तपए-
सिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ दोपरमाणुपोग्गला, एगयओ
दुप्पएसिए खंधे, एगयओ छप्पएसिए खंधे भवइ, अहवा एग-
यओ दो परमाणुपोग्गला, एगयओ तिप्पएसिए खंधे, एगयओ
पंचपएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ दो परमाणुपोग्गला,
एगयओ दो चउप्पएसिया खंधा भवन्ति, अहवा एगयओ पर-

माणुपोग्गले एगयओ दुप्पएसिए खंधे, एगयओ तिप्पएसिए खंधे, एगयओ चउप्पएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ परमाणु पोग्गले, एगयओ तिन्नि तिप्पएसिया खंधा भवंति, अहवा एगयओ तिन्नि दुप्पएसिया खंधा भवंति, एगयओ चउप्पएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ दो दुप्पएसिया खंधा, एगयओ दो तिप्पएसिया खंधा भवंति, पंचहा कज्जमाणे एगयओ चत्तारि परमाणुपोग्गला, एगयओ छप्पएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ तिन्नि परमाणुपोग्गला, एगयओ दुप्पएसिए खंधे भवइ, एगयओ पंचपएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ तिन्नि परमाणुपोग्गला, एगयओ तिप्पएसिए खंधे एगयओ दुप्पएसिए खंधे भवइ, एगयओ दो तिप्पएसिया खंधा भवंति, अहवा एगयओ परमाणुपोग्गले, एगयओ तिन्नि दुप्पएसिया खंधा, एगयओ तिप्पएसिए खंधे भवइ, अहवा पंच दुप्पएसिया खंधा भवंति। छहा कज्जमाणे एगयओ पंचपरमाणुपोग्गला एगयओ पंचपएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ चत्तारि परमाणुपोग्गला, एगयओ दुप्पएसिए खंधे, एगयओ चउप्पएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ चत्तारि परमाणुपोग्गला एगयओ दो तिप्पएसिया खंधा भवंति, अहवा एगयओ तिन्नि परमाणुपोग्गला, एगयओ दो दुप्पएसिया खंधा भवंति, एगयओ तिप्पएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ दो परमाणुपोग्गला एगयओ चत्तारि दुप्पएसिया खंधा भवंति। सत्तहा कज्जमाणे एगयओ

छ परमाणुपोग्गला, एगयओ चउप्पएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ पंचपरमाणुपोग्गला, एगयओ दुप्पएसिए, एगयओ तिप्पएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ चत्तारि परमाणुपोग्गला, एगयओ तिन्नि दुप्पएसिया खंधा भवंति। अट्ठहा कज्जमाणे एगयओ सत्त परमाणुपोग्गला, एगयओ तिप्पएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ छ परमाणुपोग्गला, एगयओ दो दुप्पएसिया खंधा भवंति। नवहा कज्जमाणे एगयओ अट्ठपरमाणु पोग्गला, एगयओ दुप्पएसिए खंधे भवइ, दसहा कज्जमाणे दस परमाणुपोग्गला भवंति। संखेज्जा भंते ! परमाणुपोग्गला एगयओ साहज्जंति, एगयओ साहणित्ता किं भवइ ? गोयमा ! संखेज्जपएसिए खंधे भवइ, से भिज्जमाणे दुहा वि जाव दसहा वि, संखेज्जहा वि कज्जंति। दुहा कज्जमाणे एगयओ परमाणुपोग्गले, एगयओ संखेज्जपएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ दुप्पएसिए खंधे एगयओ संखेज्जपएसिए खंधे भवइ, एवं अहवा एगयओ तिप्पएसिए खंधे, एगयओ संखेज्जपएसिए खंधे भवइ, एवं जाव अहवा एगयओ दसपएसिए खंधे, एगयओ संखेज्जपएसिए खंधे भवइ, अहवा दो संखेज्जपएसिया खंधा भवंति। तिहाकज्जमाणे एगयओ दो परमाणुपोग्गला एगयओ संखेज्जपएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ परमाणुपोग्गले एगयओ दुप्पएसिए खंधे भवइ, एगयओ संखेज्जपएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ परमाणुपोग्गले, एगयओ तिप्पएसिए खंधे

भवइ, एगयओ संखेज्जपएसिए खंधे भवइ, एवं जाव अहवा
 एगयओ परमाणुपोग्गले, एगयओ दसपएसिए खंधे भवइ,
 एगयओ संखेज्जपएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ परमाणु-
 पोग्गले, एगयओ दो संखेज्जपएसिया खंधा भवंति, अहवा एग-
 यओ, दुप्पएसिए खंधे भवइ, एगयओ दो संखेज्जपएसिया खंधा
 भवंति, एवं जाव अहवा एगयओ दसपएसिए खंधे भवइ,
 एगयओ दो संखेज्जपएसिया खंधा भवंति, अहवा तिन्नि
 संखेज्जपएसिया खंधा भवंति, चउहा कज्जमाणे एगयओ तिन्नि
 परमाणुपोग्गला, एगयओ संखेज्जपएसिए खंधे भवइ, अहवा
 एगयओ दो परमाणुपोग्गला, एगयओ दुप्पएसिए खंधे भवइ,
 अहवा एगयओ दो परमाणुपोग्गला, एगयओ तिप्पएसिए खंधे
 भवइ, एगयओ संखेज्जपएसिए खंधे भवइ, एवं जाव अहवा
 एगयओ दो परमाणुपोग्गला, एगयओ दसपएसिए एगयओ
 संखेज्जपएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ दो परमाणुपोग्गला,
 एगयओ दो संखेज्जपएसिया खंधा भवंति, अहवा एगयओ
 परमाणुपोग्गले, एगयओ दुप्पएसिए खंधे एगयओ दो संखेज्ज-
 पएसिया खंधा भवंति, जाव अहवा एगयओ परमाणुपोग्गले, एग-
 यओ दसपएसिए खंधे, एगयओ दो संखेज्जपएसिया खंधा भवंति
 अहवा एगयओ परमाणुपोग्गले, एगयओ तिन्नि संखेज्जपएसिया
 खंधा भवंति, अहवा एगयओ दुप्पएसिए खंधे, एगयओ तिन्नि
 संखेज्जपएसिया खंधा भवंति, जाव अहवा एगयओ दसपएस-

सिए खंधे एगयओ तिन्नि संखेज्जपएसिया भवंति, अहवा
चत्तारि संखेज्जपएसिया भवंति। एवं एएणं कमेणं पंचग
संजोगो वि भाणियव्वो जाव नवगसंजोगो। दसहा कज्जमाणे
एगयओ नव परमाणुपोग्गला, एगयओ संखेज्जपएसिए खंधे
भवइ, अहवा एगयओ अट्ठ परमाणुपोग्गला, एगयओ दुप्पएसिए
खंधे, एगयओ संखेज्जप्पएसिए खंधे भवइ। एएणं कमेणं एक्के-
क्के पूरेयव्वो जाव अहवा एगयओ दसपएसिए खंधे, एगयओ
नव संखेज्जपएसिए खंधा भवंति, अहवा दस संखेज्जपएसिया
खंधा भवंति। संखेज्जहा कज्जमाणे संखेज्जा परमाणुपोग्गला,
भवंति। असंखेज्जा भंते ! परमाणुपोग्गला, एगयओ साह-
ण्णंति, एगयओ साहण्णिता किं भवइ ? गोयमा ! असंखेज्जप-
एसिए खंधे भवइ, से भिज्जमाणे दुहावि जाव दसहा वि संखेज्जहा
वि, असंखेज्जहा वि कज्जइ। दुहा कज्जमाणे एगयओ परमाणु-
पोग्गले, एगयओ असंखेज्जपएसिए खंधे भवइ, जाव अहवा एग-
यओ दसपएसिए खंधे, एगयओ असंखिज्जपएसिए खंधे भवइ,
अहवा एगयओ संखेज्जपएसिए खंधे, एगयओ, असंखेज्जपएसिए
खंधे भवइ, अहवा दो असंखेज्जपएसिया खंधा भवंति। तिहा-
कज्जमाणे एगयओ दो परमाणुपोग्गला, एगयओ असंखेज्ज-
पएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ परमाणुपोग्गले एगयओ
दुप्पएसिए खंधे, एगयओ असंखेज्जपएसिए खंधे, भवइ, जाव,
अहवा एगयओ परमाणुपोग्गले, एगयओ दसपएसिए खंधे,

एगयओ असंखेज्जपएसिए खंधे भवइ, अहवा एगे परमाणु-
 पोग्गले, एगे संखेज्जपएसिए खंधे एगे असंखेज्जपएसिए खंधे
 भवइ, अहवा एगयओ परमाणुपोग्गले, एगयओ दो असंखेज्ज-
 पएसिया खंधा भवन्ति, अहवा एगयओ दुप्पएसिए खंधे,
 एगयओ दो संखेज्जपएसिया खंधा भवन्ति, एवं जाव, अहवा
 एगयओ संखेज्जपएसिए खंधे भवइ, एगयओ दो असंखेज्ज-
 पएसिया खंधा भवन्ति, अहवा तिन्नि असंखिज्जपएसिया
 खंधा भवन्ति। चउहा कज्जमाणे एगयओ तिन्नि परमाणु-
 पोग्गला, एगयओ असंखेज्जपएसिए खंधे भवइ, एवं चउक्क-
 संजोगो जाव दसगसंजोगो एए जहेव संखेज्जपएसियस्स नवरं
 असंखेज्जगं एगं अहिगं भाणियव्वं जाव अहवा दस असंखे-
 ज्जपएसिया खंधा भवन्ति, संखेज्जहा कज्जमाणे एगयओ संखे-
 ज्जा परमाणुपोग्गला, एगयओ असंखेज्जपएसिए खंधे भवइ,
 अहवा एगयओ संखेज्जा दुप्पएसिया खंधा, एगयओ असंखे-
 ज्जपएसिए खंधे भवइ, एवं जाव अहवा एगयओ संखेज्जा
 दसपएसिया खंधा, एगयओ असंखेज्जपएसिए खंधे भवइ,
 अहवा एगयओ संखिज्जा संखिज्जपएसिया खंधा, एगयओ
 असंखिज्जपएसिए खंधे भवइ, अहवा संखेज्जा असंखेज्जप-
 एसिया खंधा भवन्ति, असंखिज्जहा कज्जमाणे असंखेज्जां पर-
 माणुपोग्गला, भवन्ति। अणंताणं भन्ते! परमाणुपोग्गला जाव
 किं भवइ? गोयमा! अणंतपएसिए खंधे भवइ, से भिज्जमाणे

दुहावि तिहावि जाव दसहावि संखिज्जहां असंखिज्जहां अणं-
तहा वि कज्जइ । दुहा कज्जमाणे एगयओ परमाणुपोग्गले
एगयओ अणंतपएसिए खंधे जाव अहवा दो अणंतपएसिया
खंधा भवंति । तिहा कज्जमाणे एगयओ दो परमाणुपोग्गला,
एगयओ अणंतपएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ परमाणु-
पोग्गले, एगयओ दुप्पएसिए खंधे, एगयओ अणंतपएसिए खंधे
भवइ, जाव अहवा एगयओ परमाणुपोग्गले, एगयओ असंखे-
ज्जपएसिए खंधे, एगयओ अणंतपएसिए खंधे भवइ, अहवा
एगयओ परमाणुपोग्गले, एगयओ दो अणंतपएसिया खंधा
भवन्ति, अहवा एगयओ दुप्पएसिए खंधे एगयओ दो अणंत-
पएसिया खंधा भवंति, एवं जाव अहवा एगयओ दसपएसिए
एगयओ दो अणंतपएसिया खंधा भवंति, अहवा एगयओ
संखेज्जपएसिए खंधे, एगयओ दो अणंतपएसिया खंधा भवंति,
अहवा एगयओ असंखेज्जपएसिए खंधे, एगयओ दो अणंत-
पएसिया खंधा भवंति, अहवा तिन्नि अणंतपएसिया खंधा
भवन्ति । चउहा कज्जमाणे एगयओ तिन्नि परमाणुपोग्गला,
एगयओ अणंतपएसिए खंधे भवइ, एवं चउकसंजोगो जाव
असंखेज्जसंजोगो, एए सव्वे जहेव असंखेज्जाणं भाणिया तहेव
अणंताणवि भाणियवा, नवरं एकं अणंतगं अब्भहियं भाणि-
यत्वं जाव अहवा एगयओ संखेज्जासंखिज्जपएसिया खंधा,
एगयओ अणंतपएसिया खंधा भवंति, अहवा एगयओ संखे-

शिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतः परमाणुपुद्गलः, एतौ द्वौ द्विप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः । चतुर्थी क्रियमाणः एकतः त्रयः परमाणुपुद्गलाः एकतो द्विप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, पञ्चधा क्रियमाणः पञ्च परमाणुपुद्गला भवन्ति । षट् भदन्त ! परमाणुपुद्गलाः पृच्छा, गौतम ! षट्प्रदेशिकः स्कन्धो भवति, स भिद्यमानो द्विधापि, त्रिधापि, यावत् षोढाऽपि क्रियते, द्विधा क्रियमाणः एकतः परमाणुपुद्गलः, एकतः पञ्चप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतो द्विप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतश्चतुष्प्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा द्वौ त्रिप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः । त्रिधा क्रियमाणः एकतो द्वौ परमाणुपुद्गलौ, एकतश्चतुष्प्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतः परमाणुपुद्गलः, एतौ द्विप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतस्त्रिप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा त्रयो द्विप्रदेशिकाः स्कन्धाः भवन्ति । चतुर्थी क्रियमाणः एकतस्त्रयः परमाणुपुद्गलाः, एकतस्त्रिप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतो द्वौ परमाणुपुद्गलौ भवतः, एकतो द्वौ द्विप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः । पञ्चधा क्रियमाणः, एकतश्चत्वारः परमाणुपुद्गलाः, एकतो द्विप्रदेशिकः स्कन्धो भवति । षोढा क्रियमाणः षट् परमाणुपुद्गलाः भवन्ति । सप्त भदन्त ! परमाणुपुद्गलाः पृच्छा, गौतम ! सप्त प्रदेशिकः स्कन्धो भवति, स भिद्यमानो द्विधाऽपि यावत् सप्तधापि क्रियते । द्विधा क्रियमाणः, एकतः परमाणुपुद्गलः, एकतः षट्प्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतो द्विप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, एकतः पञ्चप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतस्त्रिप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतश्चतुष्प्रदेशिकः स्कन्धो भवति, त्रिधा क्रियमाणः, एकतो द्वौ परमाणुपुद्गलौ, एकतः पञ्चप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतः परमाणुपुद्गलः एकतो द्विप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतश्चतुष्प्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतः परमाणुपुद्गलः, एकतो द्वौ त्रिप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः, अथवा एकतो द्वौ द्विप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः, एकतस्त्रिप्रदेशिकः स्कन्धो भवति । चतुर्थी क्रियमाणः एकतस्त्रयः परमाणुपुद्गलाः, एकतश्चतुष्प्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतः परमाणुपुद्गलः, एकतो द्वौ त्रिप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः, अथवा एकतो द्वौ द्विप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः, एकतस्त्रिप्रदेशिकः स्कन्धो भवति । षोढा क्रियमाणः एकतः पञ्च परमाणुपुद्गलाः, एकतो द्विप्रदेशिकः स्कन्धो भवति । सप्तधा क्रियमाणः सप्तपरमाणुपुद्गलाः भवन्ति । अष्टौ भदन्त ! परमाणुपुद्गलाः पृच्छा, गौतम ! अष्टप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, यावत् द्विधा क्रियमाणः एकतः परमाणुपुद्गलः, एकतः सप्तप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतो द्विप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतः षट्प्रदेशिकः स्कन्धो

[illegible]

द्विप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतः त्रिप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतश्चतुष्प्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतः परमाणुपुद्गलः, एकतस्त्रयस्त्रिप्रदेशिकाः स्कन्धाः भवन्ति, अथवा एकतस्त्रयो द्विप्रदेशिकाः स्कन्धाः, एकतश्चतुष्प्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतो द्वौ द्विप्रदेशिकौ स्कन्धौ, एकतो त्रिप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः । पञ्चधा क्रियमाणः एकतश्चत्वारः परमाणुपुद्गलाः, एकतः षट्प्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतस्त्रयः परमाणु पुद्गलाः, एकतो द्विप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, एकतः पञ्चप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतस्त्रयः परमाणुपुद्गलाः, एकतस्त्रिप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतश्चतुष्प्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतो द्वौ परमाणुपुद्गलौ एकतो द्विप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, एकतो द्वौ त्रिप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः, अथवा एकतः परमाणुपुद्गलः, एकतस्त्रयो द्विप्रदेशिकाः स्कन्धाः, एकतस्त्रिप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा पञ्चद्विप्रदेशिकाः स्कन्धाः भवन्ति, षोढा क्रियमाणः एकतः पञ्चपरमाणुपुद्गलाः, एकतः पञ्चप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतः चत्वारः परमाणुपुद्गलाः, एकतो द्विप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतः चतुष्प्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतश्चत्वारः परमाणुपुद्गलाः, एकतो द्वौ त्रिप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः, अथवा एकतस्त्रयः परमाणुपुद्गलाः, एकतो द्वौ द्विप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः, एकतस्त्रिप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतो द्वौ परमाणुपुद्गलौ, एकतश्चत्वारो द्विप्रदेशिकाः स्कन्धाः भवन्ति । सप्तधा क्रियमाण एकतः षट्परमाणुपुद्गलाः, एकतश्चतुष्प्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतः पञ्चपरमाणुपुद्गलाः, एकतो द्विप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतस्त्रिप्रदेशिकस्कन्धो भवति, अथवा एकतश्चत्वारः परमाणुपुद्गलाः, एकतस्त्रयो द्विप्रदेशिकाः स्कन्धा भवन्ति, अष्टधा क्रियमाणः एकतः सप्तपरमाणु पुद्गलाः, एकतस्त्रिप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतः षट्परमाणु पुद्गलाः, एकतो द्वौ द्विप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः । नवधा क्रियमाणः एकतः अष्टौ परमाणुपुद्गलाः, एकतो द्विप्रदेशिकः स्कन्धो भवति । दशधा क्रियमाणः, दश परमाणुपुद्गलाः भवन्ति । संख्येयाः भवन्तः ! परमाणुपुद्गलाः एकतः संहन्यन्ते, एकतः संहत्य किं भवति ? गौतम ! संख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, स मिथुमानो द्विधापि यावत् दशधापि, संख्येयधापि क्रियन्ते, द्विधा क्रियमाणः, एकतः परमाणुपुद्गलः, एकतः संख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतो द्विप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतः संख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, एवम्—अथवा एकतस्त्रिप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतः संख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, एवम् अथवा एकतस्त्रिप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतः संख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, एवं यावत्—अथवा एकतो दशप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतः संख्येय-

प्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा द्वौ संख्येयप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः । त्रिधा क्रियमाणः एकतो द्वौ परमाणु पुद्गलौ, एकतः संख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतः परमाणुपुद्गलः, एकतो द्विप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, एकतः संख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतः परमाणु पुद्गलः, एकतस्त्रिप्रदेशिकः स्कन्धः एकतः संख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, एवम् यावत्—अथवा एकतः परमाणु पुद्गलः, एकतो दशप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतः संख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतः परमाणु पुद्गलः, एकतो द्वौ संख्येयप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः, अथवा एकतो द्विप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतो द्वौ संख्येयप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः, एवं यावत्—अथवा एकतो दशप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतो द्वौ संख्येयप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः, अथवा त्रयः संख्येयप्रदेशिकाः स्कन्धा भवन्ति । चतुर्था क्रियमाणः एकतः त्रयः परमाणुपुद्गलाः, एकतः संख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति अथवा एकतो द्वौ परमाणुपुद्गलौ एकतो द्विप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतः संख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति अथवा एकतो द्वौ परमाणुपुद्गलौ, एकतस्त्रिप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतः संख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, एवं यावत् अथवा एकतो द्वौ परमाणुपुद्गलौ, एकतो दशप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतः संख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतो द्वौ परमाणुपुद्गलौ, एकतो द्वौ संख्येयप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः, अथवा एकतः परमाणुपुद्गलः, एकतो द्विप्रदेशिकः स्कन्धः एकतो द्वौ संख्येयप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः, यावत्—अथवा एकतः परमाणुपुद्गलः, एकतो दशप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतो द्वौ संख्येयप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः, अथवा एकतः परमाणु पुद्गलः, एकतः त्रयः संख्येयप्रदेशिकाः स्कन्धा भवन्ति, अथवा एकतो द्विप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतस्त्रयः संख्येयप्रदेशिकाः स्कन्धा भवन्ति, यावत्—अथवा एकतो दशप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतस्त्रयः संख्येयप्रदेशिकाः स्कन्धाः भवन्ति, अथवा चत्वारः संख्येयप्रदेशिकाः स्कन्धाः भवन्ति, एवम्—एतेन क्रमेण पञ्चक संयोगोऽपि भणितव्यः, यावत्—नवक संयोगः । दशधा क्रियमाणः एकतो नव परमाणुपुद्गलाः, एकतः संख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतः अष्ट-परमाणुपुद्गलाः, एकतो द्विप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतः संख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति । एतेन क्रमेण एकैकः पूरयितव्यः, यावत्—अथवा एकतो दशप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतो नव संख्येयप्रदेशिकाः स्कन्धा भवन्ति, अथवा दश संख्येयप्रदेशिकाः स्कन्धाः भवन्ति । संख्येयधा क्रियमाणः संख्येयाः परमाणुपुद्गलाः भवन्ति । असंख्येयाः भवन्तः ! परमाणुपुद्गलाः एकतः सङ्गम्यन्ते, एकतः सङ्गत्य किं भवति ? गौतम ! असंख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, स भिद्यमानो द्विधापि यावत्

दशधापि, संख्येयधापि क्रियते, द्विधा क्रियमाणः एकतः परमाणुपुद्गलः, एकतः असंख्येयप्रदेशिकः एक स्कन्धो भवति अथवा एकतः संख्येयप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतः असंख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा द्वौ असंख्येयप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः। त्रिधा क्रियमाणः एकतो द्वौ परमाणुपुद्गलौ, एकतः असंख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतः परमाणुपुद्गलः, एकतो द्विप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतः असंख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति यावत्-अथवा एकतः परमाणुपुद्गलः, एकतो दशप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतः असंख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतः परमाणुपुद्गलः, एकतः संख्येयप्रदेशिकः स्कन्धः एकतः असंख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति अथवा एकतः परमाणुपुद्गलः, एकतो द्वौ असंख्येयप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः, अथवा एकतः द्विप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतो द्वौ असंख्येयप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः, एवं यावत्-अथवा एकतः संख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, एकतो द्वौ असंख्येयप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः, अथवा त्रयः असंख्येयप्रदेशिकाः स्कन्धा भवन्ति। चतुर्धा क्रियमाणः एकतस्त्रयः परमाणुपुद्गलाः, एकतः असंख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति। एवं चतुष्कसंयोगो यावत् दशकसंयोगः। एते यथैव संख्येयप्रदेशिकस्य, नवरम् असंख्येयकम् एकम् अधिकं भणितव्यम्, यावत्-अथवा दशअसंख्येयप्रदेशिकाः स्कन्धाः भवन्ति। संख्येयधा क्रियमाणः एकतः संख्येयाः परमाणुपुद्गलाः एकतः असंख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतः संख्येयाः द्विप्रदेशिकाः एकतः असंख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, एवं यावत् अथवा एकतः संख्येयाः दशप्रदेशिकाः स्कन्धाः, एकतः असंख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतः संख्येयाः संख्येयप्रदेशिकाः स्कन्धाः, एकतः असंख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा संख्येयाः असंख्येयप्रदेशिकाः स्कन्धाः भवन्ति। असंख्येयधा क्रियमाणः असंख्येयाः परमाणुपुद्गला भवन्ति। अनन्ताः खलु भदन्त ! परमाणु पुद्गलाः यावत् किं भवति ? गौतम ! अनन्तप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, स भिद्यमानो द्विधापि, त्रिधापि, यावत् दशधापि, संख्येयधा, असंख्येयधा, अनन्तधापि क्रियते। द्विधा क्रियमाणः एकतः परमाणुपुद्गलः, एकतः अनन्तप्रदेशिकः स्कन्धो यावत्-अथवा द्वौ अनन्तप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः त्रिधा क्रियमाणः एकतो द्वौ परमाणुपुद्गलौ, एकतः अनन्तप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतः परमाणुपुद्गलः, एकतो द्विप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतः अनन्तप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, यावत्-अथवा एकतः परमाणुपुद्गलः, एकतः असंख्येयप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतः अनन्तप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतः परमाणुपुद्गलः, एकतो द्वौ अनन्तप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः, अथवा एकतो द्विप्रदेशिकः स्कन्धो भवति एकतो द्वौ अनन्तप्रदेशिकौ

સ્કન્ધૌ ભવતઃ, एवं यावत्-अथवा एकतो दशप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतो द्वौ अनन्तप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः, अथवा एकतः संख्येयप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतो द्वौ अनन्तप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः, अथवा एकतः असंख्येयप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतो द्वौ अनन्तप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः, अथवा त्रयः अनन्त प्रदेशिकाः स्कन्धा भवन्ति । चतुर्धा क्रियमाणः एकतः त्रयः परमाणुपुद्गलाः, एकतः अनन्तप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, एवं चतुष्कसंयोगो यावत् असंख्येयकसंयोगः, एते सर्वे यथैव असंख्येयानां भणिताः तथैव अनन्तानामपि भणितव्याः, नवरम् एकम् अनन्तकम् अभ्यधिकं भणितव्यम्, यावत् अथवा एकतः संख्येयाः संख्येयप्रदेशिकाः स्कन्धाः, एकतः अनन्तप्रदेशिकाः स्कन्धाः भवन्ति, अथवा एकतः संख्येयाः असंख्येयप्रदेशिकाः स्कन्धाः, एकतः अनन्तप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा संख्येयाः अनन्तप्रदेशिकाः स्कन्धाः भवन्ति । असंख्येयधा क्रियमाणः एकतः असंख्येयाः परमाणु पुद्गलाः, एकतः अनन्तप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतः असंख्येयाः द्विप्रदेशिकाः स्कन्धाः, एकतः अनन्तप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, यावत् अथवा एकतः असंख्येयाः संख्येयप्रदेशिकाः स्कन्धाः, एकतः अनन्त-प्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतः असंख्येयाः असंख्येयप्रदेशिकाः स्कन्धाः, एकतः अनन्तप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा असंख्येयाः अनन्तप्रदेशिकाः स्कन्धाः भवन्ति । अनन्तधा क्रियमाणः अनन्ताः परमाणुपुद्गला भवन्ति ॥ मू० १ ॥

ટીકા—તૃતીયોદેશકે રત્નપ્રમાદિ પૃથિવ્યઃ પ્રરૂપિતાઃ તાસાં ચ પુદ્ગલાત્મક-તયા પુદ્ગલાન્ પ્રરૂપયિતું ચતુર્થોદેશકમારભતે ‘રાયગિહે’ इत्यादि । ‘રાયગિહે જાવ એવં વયાસી’—રાજગૃહે યાવત્ નગરે સ્થાપી સમવસ્યતઃ, ધર્મકથાં શ્રોતું પર્વત્

પુદ્ગલવક્તવ્યતા—

‘રાયગિહે જાવ એવં વયાસી’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—તૃતીય ઉદ્દેશક મેં રત્નપ્રમા આદિ પૃથિવિયોં કી પ્રરૂપણા કી જા ચુક્તી હૈ યે પૃથિવિયાં પુદ્ગલાત્મક હૈં, અતઃ હસી સંબંધ કો લેકર પુદ્ગલોં કી પ્રરૂપણા કરને કે લિયે સૂત્રકાર ને હસ ચતુર્થ ઉદ્દેશક કો પ્રારંભ કિયા હૈ । ‘રાયગિહે જાવ એવં વયાસી’ રાજગૃહ યાવત્-નગર

—પુદ્ગલવક્તવ્યતા—

“રાયગિહે જાવ એવં વયાસી” इत्यादि—

ટીકાર્થ—ત્રીજા ઉદ્દેશમાં રત્નપ્રમા આદિ પૃથ્વીઓની પ્રરૂપણા કરવામાં આવી છે. તે પૃથ્વીઓ પુદ્ગલાત્મક હોય છે. પૂર્વસૂત્ર સાથે આ પ્રકારના સંબંધને લીધે હવે સૂત્રકાર પુદ્ગલોની પ્રરૂપણા કરે છે—

निर्गच्छति, धर्मकथां श्रुत्या प्रतिगता पर्षत्, ततो विनयेन शुश्रूषमाणो गौतमः
 माञ्जलिपुटः पशुपासीनः, एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-‘दो भंते ! परमाणु
 पोगगला एगयओ साहन्नंति, एगयओ साहणित्ता किं भवइ ?’ हे भदन्त ! द्वौ
 परमाणुपुद्गलौ, एकतः-एकतया संहन्येते-संहतौ भवतः संघीभूतौ भवतः इत्यर्थः,
 एकत-एकतया संहत्य-संहतौ भूत्वा, किं भवति ? किं स्वरूपं वस्तु भवति ? इति
 प्रश्नः, भगवानाह-‘गोयसा ! दुप्पएसिए खंवे भवइ’ हे गौतम ! द्वौ परमाणु-
 पुद्गलौ एकत्वेन संहन्य-मिलित्वा, द्विप्रदेशिकः-द्वौ प्रदेशौ अवयवौ यस्य स त-
 थाविधः स्कन्धो भवति, ‘से भिज्जमाणे दुहा कज्जइ, एगयओ परमाणुपोगगले
 एगयओ परमाणुपोगगले भवइ’ स द्विप्रदेशिकः स्कन्धो, मिथ्यामानो द्विधा-द्विभागः

में लहावीर स्वामी पधारे, धर्मकथा सुनने के लिये परिषद् निकली और
 धर्मकथा सुनकर वह अपने र स्थान पर गई। इतने में प्रश्न पूछने की
 अभिलाषा वाले गौतम ने बड़े विनय से दोनों हाथ जोड़कर प्रभु से
 इस प्रकार पूछा ‘दो भंते ! परमाणुपोगगला एगयओ साहन्नंति, एगयओ
 साहणित्ता किं भवइ’ भदन्त ! दो पुद्गल परमाणु जब आपस में सङ्घी-
 भूत होते हैं, तब क्या होना है-अर्थात् आपस में सङ्घीभूत (मिले हुए)
 दो पुद्गल परमाणु किस चीज उत्पन्न करते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते
 हैं-‘गोयसा’ हे गौतम ! ‘दुप्पएसिए खंवे भवइ’ द्विप्रदेशी-दो हैं
 प्रदेश-अवयव जिसके ऐसा एक रकंघ उनकी संघीभूत अवस्था में
 उत्पन्न होता है। ‘से भिज्जमाणे दुहा कज्जइ, एगयओ परमाणुपोगगले
 एगयओ परमाणुपोगगले भवइ’ जब यह द्विप्रदेशी स्कन्ध दो भाग रूप

“रायगिहे जाव एवं वयासी” राजगृह नगरमां महावीर प्रभु पधायी
 तेभने वंछणानभस्कार करवाने भाटे जनसमूह नीकणी पउये। वंछणानभस्कार
 करीने तथा धर्मकथा सांभणीने परिषद् विमन्त्रित थछ त्यार आइ धर्मात्त्वने
 श्रवण करवानी अभिलाषावाणा गौतम स्वामीओ विनयपूर्वक भन्ने हाथ
 जोडीने श्रमण भगवान महावीरने आ प्रमाणे प्रश्न पूछये-“दो भंते ! परमाणु-
 पोगगला एगयओ साहन्नंति एगयओ साहणित्ता किं भवइ ?” हे भगवन् !
 ब्यारे मे पुद्गलपरमाणुओने ओक भीन्ननी साथे संयोग थाय छे त्यारे शुं
 थाय छे-ओटई के तेभना संयोगधी कछ चीज उत्पन्न थाय छे ?

महावीर प्रभुने उत्तर-‘गोयसा !’ हे गौतम ! “दुप्पएसिए खंवे
 भवइ” मे पुद्गल परमाणुओना परस्पन्ता कये गने वीधे द्विप्रदेशी (मे प्रदेश-
 वाणे। अथवा मे अवयववाणे।) ओक स्कंध उत्पन्न थछ जय छे “से भिज्ज-
 माणे दुहा कज्जइ, एगयओ परमाणुपोगगले एगयओ परमाणुपोगगले भवइ”

ક્રિયતે એકતઃ—એકત્વેન એકભાગઃ પરમાણુપદ્મલો ભવતિ, અથ ચ એકતઃ—એક-
તયા અપરો ભાગઃ પરમાણુપદ્મલો ભવતિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—તિન્નિ મંતે ! પરમાણુ-
પોગ્ગલા એગયઓ સાહનંતિ એગયઓ સાહણિત્તા કિં ભવઈ ?” હે ભદન્ત ! ત્રયઃ
પરમાણુપદ્મલા, એકતઃ—એકતયા સંહન્યન્તે—સંહતા ભવન્તિ, એકત્રી ભવન્તિ,
इत्यर्थः, એકતઃ—એકતયા સંહત્ય—સંઘીભૂય મિલિત્વેત્યર્થઃ, કિં સ્વરૂપં વસ્તુ ભવતિ ?
મગવાનાહ—‘ગોયમા ! તિપ્પણસિણ સંઘે ભવઈ’ હે ગૌતમ ! ત્રયઃ પરમાણુપદ્મલાઃ
સંહત્ય ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ‘સે મિજ્જમાણે દુહાવિ તિહાવિ કજ્જઈ’ સ
ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ, ‘સિઘાનન’, દ્વિધાપિ, ત્રિધાપિ ક્રિયતે, તત્ર ‘દુહા કજ્જ-
માણે એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દુપ્પણસિણ સંઘે ભવઈ’ ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો
મેં ક્રિયા જાતા હૈ—તત્ર એક ભાગ એક પુદ્ગલપરમાણુ કા હોતા હૈ ઓર
દુસરા ભાગ મી એક પુદ્ગલ પરમાણુ રૂપ હોતા હૈ ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્નસે એસા પૂછતે હૈ—‘તિન્નિ મંતે ! પરમાણુપોગ્ગલા
એગયઓ સાહનંતિ, એગયઓ સાહણિત્તા કિં ભવઈ’ હે ભદન્ત ! ત્રિન
પુદ્ગલપરમાણુ એકત્રિત જવ હોતે હૈ—તત્ર એકરૂપ મેં મિલે દુપ્પે ડન પુદ્ગલ
પરમાણુઓ સે વ્યા વસ્તુ ઉત્પન્ન હોતી હૈ ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે
હૈ—‘ગોયમા ! તિપ્પણસિણ સંઘે ભવઈ’ ડન એકીભૂત દુપ્પે ડન ત્રિન પુદ્ગલ
પરમાણુઓ સે ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ ઉત્પન્ન હોતા હૈ । ‘સે મિજ્જમાણે દુહાવિ
તિહાવિ કજ્જઈ’ જવ ઇસ ત્રિપ્રદેશી સ્કન્ધકા વિભાગ ક્રિયા જાતા હૈ—
તત્ર યહ દો રૂપ સે મી વિભક્ત હોતા હૈ ઓર ત્રિનરૂપ સે મી વિભક્ત
હોતા હૈ ‘દુહા કજ્જમાણે એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દુપ્પણસિણ

ન્યારે તે દ્વિપ્રદેશી સ્કંધના બે ભાગ પાડવામાં આવે છે ત્યારે એક ભાગ
એક પરમાણુ રૂપ હોય છે અને બીજો ભાગ પણ એક પરમાણુ રૂપ જ હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન—“તિન્નિ મંતે ! પરમાણુપોગ્ગલા એગયઓ સાહ-
નંતિ, એગયઓ સાહણિત્તા કિં ભવઈ ?” હે ભગવન્ ! ન્યારે ત્રણ પુદ્ગલપર-
માણુઓ એક બીજા સાથે એકત્રિત થઈ જાય છે, ત્યારે તે ત્રણ પુદ્ગલપરમા-
ણુઓના સંયોગથી કઈ વસ્તુ ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર—“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! “તિપ્પણસિણ સંઘે
ભવઈ” એકત્ર થયેલા તે ત્રણ પુદ્ગલપરમાણુઓ વડે એક ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ
ઉત્પન્ન થાય છે “સે મિજ્જમાણે દુહાવિ તિહાવિ કજ્જઈ” ન્યારે તે ત્રિપ્રદે-
શિક સ્કંધના વિભાગ પાડવામાં આવે છે, ત્યારે બે વિભાગ પણ પડે છે અને
ત્રણ વિભાગ પણ પડે છે. “દુહા કજ્જમાણે એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ

દ્વિધા ક્રિયમાણઃ, એકતઃ પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ—અપરભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ‘તિહા કજ્જમાણે તિણિ પરમાણુપોગ્ગલા ભવંતિ’ ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ ત્રિધા ક્રિયમાણઃ ત્રયઃ પરમાણુપુદ્ગલાઃ ભવન્તિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘ચત્તારિ મંતે ! પરમાણુપોગ્ગલા ઇગયઓ સાહનંતિ જાવ પુચ્છા ’ હે મદન્ત ! ચત્તારઃ પરમાણુપુદ્ગલાઃ એકતઃ સંહન્યન્તે—સંદતા ભવન્તિ, સંધી ભવન્તીત્યર્થઃ, યાવત્—સંદત્ય-સઘીભૂય, કિં સ્વરૂપં વસ્તુ ભવતિ ? इति પૃચ્છા, મગવાનાહ—ગોયમા ! ચત્તપ્પણ્ણિણ્ણ સંધે ભવઈ ’ હે ગૌતમ ! ચત્તાર. પરમાણુપુદ્ગલાઃ સંદત્ય—ચત્તપ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો

સંધે ભવઈ’ જવ હસકે દો વિભાગ હોતે હૈં—તવ એક વિભાગ એક પરમાણુ પુદ્ગલરૂપ હોતા હૈં ઓર દુસરા વિભાગ દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધરૂપ હોતા હૈં. ‘તિહા કજ્જમાણે તિણિ પરમાણુ પોગ્ગલા ભવંતિ’ જવ યહ ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ ત્રીન વિભાગોં મેં વિભક્ત કિયા જાતા હૈં—તવ ત્રીન પુદ્ગલ પરમાણુરૂપ અર્થાત્ એક પુદ્ગલ પરમાણુરૂપ ત્રીન વિભાગ હસકે હો જાતે હૈં.

અવ ગૌતમ પ્રશ્નુ સે એસા પૂછતે હૈં—‘ચત્તારિ મંતે ! પરમાણુપોગ્ગલા ઇગયઓ સાહનંતિ, જાવ પુચ્છા ’ હે મદન્ત ! જવ ચાર પુદ્ગલ પરમાણુ આપસ મેં એકત્રિત હોતે હૈં—એકરૂપ સે મિલ જાતે હૈં તવ ઉનસે વયા વસ્તુ ઉત્પન્ન હોતી હૈં—અર્થાત્—ચાર પુદ્ગલ પરમાણુઓં કી એકતા મેં જો સ્કન્ધ ઉત્પન્ન હોતા હૈં—ઉસકા વયા નામ હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ કહતે હૈં—‘ગોયમા ! ચત્તપ્પણ્ણિણ્ણ સંધે ભવઈ ’ હે ગૌતમ ! ચાર પુદ્ગલ પરમાણુ આપસ મેં જવ મિલતે હૈં—તવ ઉનસે એક ચાર પ્રદેશ વાલા સ્કન્ધ ઉત્પન્ન

હત્તપ્પણ્ણિણ્ણ સંધે ભવઈ.” ન્યારે તેના એ વિભાગ થાય છે, ત્યારે એક વિભાગ એક પરમાણુપુદ્ગલ રૂપ અને બીજો વિભાગ દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધરૂપ અને છે. “તિહા કજ્જમાણે તિણિ પરમાણુપોગ્ગલા ભવંતિ” ન્યારે તે ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધને ત્રણ વિભાગોમાં વિભક્ત કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પુદ્ગલ-પરમાણુ રૂપ ત્રણ વિભાગોમાં તે વિભક્ત થઈ જાય છે.

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન—“ચત્તારિ મંતે ! પરમાણુપોગ્ગલા ઇગયઓ સાહનંતિ, જાવ પુચ્છા ” હે મગવન્ ! ન્યારે પરમાણુ પુદ્ગલો એક બીજા સાથે એકત્રિત થાય છે, ત્યારે તેમના સંયોગથી શું ઉત્પન્ન થાય છે ? એટલે ચાર પુદ્ગલપરમાણુઓ એકત્ર થવાથી જે સ્કન્ધ ઉત્પન્ન થાય છે તેનું નામ શું છે ?

મહાવીર પ્રશ્નુને ઉત્તર—“ગોયમા ! ચત્તપ્પણ્ણિણ્ણ સંધે ભવઈ ” હે ગૌતમ ! ન્યારે ચાર પરમાણુ પુદ્ગલો અરસ્પરમ્મની સાથે સંયોગ પામે છે, ત્યારે તેમના સંયોગથી એક ચાર પ્રદેશિક સ્કન્ધ ઉત્પન્ન થાય છે.

भवति, से भिज्जमाणे दुहावि, तिहावि, चउहावि कज्जइ' स चतुष्प्रदेशिकः स्कन्धो भिद्यमानः पृथग् भवन द्विधा पि, त्रिधा पि, चतुर्धा पि क्रियते-भवति, तत्र 'दुहा कज्जमाणे एगयओ परमाणुपोगगले, एगयओ तिप्पएसिए खंधे भवइ' द्विधा क्रियमाणः, एकतः-एकभागे परमाणुपुद्गलो भवति, एकतः-अपरभागे त्रिप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, 'अहवा दो दुप्पएसिया खंधा भवन्ति' अहवा चतुष्प्रदेशिकः स्कन्धो द्विधाक्रियमाणः द्वौ द्विप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः, 'तिहा कज्जमाणे एगयओ दो परमाणुपोगगला, एगयओ दुप्पएसिए खंधे भवइ' चतुष्प्रदेशिकः स्कन्धः त्रिधा

होता है। अर्थात्-चार पुद्गल परमाणुओं के मिलाप से जो स्कन्ध उत्पन्न होता है उसका नाम चतुष्प्रदेशिक स्कन्ध है-'से भिज्जमाणे दुहा वि तिहा वि चउहावि कज्जइ' यह चतुष्प्रदेशिक स्कंध जब अपनी इस स्कन्ध अवस्था में पृथक् होने लगता है-तब इसके दो टुकड़े भी हो सकते हैं, तीन टुकड़े भी हो सकते हैं और चार टुकड़े भी हो सकते हैं-'दुहा कज्जमाणे एगयओ परमाणुपोगगले, एगयओ तिप्पएसिए खंधे भवइ' जब इसके दो टुकड़े होते हैं तो वे इस प्रकार से होते हैं-एक भाग में एक परमाणुपुद्गल होता है और दूसरे भाग में त्रिप्रदेशिक स्कन्ध होता है। 'अहवा-दो दुप्पएसिया, खंधा भवन्ति' अथवा दो विभाग दो दो प्रदेशों के भी होते हैं। अर्थात्-एक विभाग द्विप्रदेशी स्कन्धका और दूसरा विभाग भी द्विप्रदेशी स्कन्ध का हो जाता है। 'तिहा कज्जमाणे एगयओ दो परमाणुपोगगला, एगयओ दुप्पएसिए

એટલે કે ચાર પુદ્ગલપરમાણુઓના સંયોગથી જે સ્કંધ બને છે તેનું નામ ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કંધ થાય છે. "સે ભિજ્જમાણે દુહા વિ, તિહાવિ, ચઉહા વિ કજ્જઈ" ન્યારે આ ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કંધ પોતાની આ અવસ્થાનો ત્યાગ કરીને વિભક્ત થઇ જાય છે, ત્યારે તેના બે વિભાગ પણ પડી શકે છે, ત્રણ વિભાગ પણ પડી શકે છે અને ચાર વિભાગ પણ પડી શકે છે "દુહા કજ્જમાણે એગયઓ પરમાણુપોગગલે, એગયઓ તિપ્પેસિયે સંધે ભવઈ" ન્યારે તેના બે વિભાગ થાય છે, ત્યારે તેના એક ભાગમાં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોય છે અને બીજા ભાગમાં એક ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ હોય છે. "અહવા-દોપ્પેસિયા સંધા ભવન્તિ" અથવા દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ બે વિભાગ પણ પડી શકે છે. એટલે કે એક વિભાગ દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ અને બીજો વિભાગ પણ દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધરૂપ જ હોય છે

"તિહા કજ્જમાણે એગયઓ દો પરમાણુપોગગલા, એગયઓ દુપ્પેસિયે સંધે ભવઈ" ન્યારે ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કંધને ત્રણ વિભાગોમાં વિભક્ત કરવામાં આવે

ક્રિયમાણઃ, એકતઃ-એકભાગે દ્વૌ પરમાણુપુદ્ગલૌ ભવતઃ, એકતઃ અપરભાગે દ્વિ-
પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'ચઙ્ગા કજ્જમાણે ચત્તારિ પરમાણુપોગ્ગલા ભવંતિ'
ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધશ્ચતુર્ધા ક્રિયમાણઃ ચત્વારઃ પરમાણુપુદ્ગલાઃ ભવન્તિ। ગૌતમઃ
પૂછતિ-‘પંચ મંતે! પરમાણુપોગ્ગલા પુચ્છા’ હે મદન્ત! પશ્ચ પરમાણુપુદ્ગલાઃ
એકતઃ-એકત્વેન સંહન્યન્તે, એકતઃ સંહત્ય કિં સ્વરૂપં વસ્તુ ભવતિ? इति પૂછા-
ભગવાનાહ-‘ગોયમા! પંચ પ્પસિપ્પે સંધે ભવહ’ હે ગૌતમ! પશ્ચ પરમાણુપુદ્ગલાઃ
સંહત્ય પશ્ચપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ‘સે મિજ્જમાણે દુહાવિ, તિહાવિ, ચઙ્ગાવિ,
પંચહાવિ કજ્જહ’ સ પશ્ચપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો, મિથમાનો દ્વિધાપિ, ત્રિધાપિ, ચતુર્ધાપિ,
સંધે ભવહ’ જવ ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ કો ત્રિન વિભાગ મેં વિભક્ત ક્રિયા
જાતા હૈ-તવ એક ભાગ મેં દો પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈ-અર્થાત્-૧-૧ પર-
માણુપુદ્ગલ રૂપ દો ભાગ હોતે હૈ, ઓર ત્રીસરા ભાગ દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ-
રૂપ હોતા હૈ। ‘ચઙ્ગાકજ્જમાણે ચત્તારિ પરમાણુપોગ્ગલા ભવંતિ’ જવ
ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ ચાર વિભાગોં મેં વિભક્ત ક્રિયા જાતા હૈ-તો
હસકે ચાર પરમાણુપુદ્ગલરૂપ ચાર વિભાગ હોતે હૈ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ-‘પંચ મંતે! પરમાણુપોગ્ગલા
પુચ્છા’ હે મદન્ત! પરમાણુપુદ્ગલ જવ એક રૂપ સે હોકર આપસ મેં
મિલતે હૈ-તવ ‘उनके मेल से क्या वस्तु उत्पन्न होती है?’ હસ પ્રશ્ન કે
ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘ગોયમા! પંચપ્પસિપ્પે સંધે ભવહ’ હે ગૌતમ!
જવ પાંચ પરમાણુ આપસ મેં મિલતે હૈ-તવ હનકે સેલ સે પશ્ચપ્રદેશિક
સ્કન્ધ હોતા હૈ। ‘સે મિજ્જમાણે દુહા વિ તિહા વિ, ચઙ્ગા વિ, પંચહા

છે, ત્યારે એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા બે ભાગો અને દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ રૂપ
ત્રીજો ભાગ થાય છે. “ચઙ્ગા કજ્જમાણે ચત્તારિ પરમાણુપોગ્ગલા ભવંતિ”
ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધને જ્યારે ચાર વિભાગોમાં વિભક્ત કરવામાં આવે છે, ત્યારે
એક એક પરમાણુ પુદ્ગલરૂપ ચાર ભાગો થઈ જાય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“પંચ મંતે! પરમાણુપોગ્ગલા પુચ્છા” હે ભગ-
વાન! જ્યારે પાંચ પરમાણુ પુદ્ગલો એકત્રિત થઈ જાય છે ત્યારે તેમના
સંયોગથી શું બને છે?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર-“ગોયમા! પંચપ્પસિપ્પે સંધે ભવહ” હે ગૌતમ!
જ્યારે પાંચ પરમાણુઓનો પરસ્પરની સાથે સંયોગ થાય છે, ત્યારે તેમના
સંયોગને લીધે પાંચ પ્રદેશિક સ્કન્ધ ઉત્પન્ન થાય છે “સે મિજ્જમાણે દુહા વિ,
તિહા વિ, ચઙ્ગા વિ, પંચહા વિ કજ્જહ” જ્યારે આ પાંચપ્રદેશિક સ્કન્ધના

પશ્ચધાપિ ક્રિયતે, તત્ર 'દુહા કજ્જમાણે એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ ચડ-
પ્પએસિએ સ્વંધે ભવહ' પશ્ચ પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો દ્વિધા ક્રિયમાણઃ, એકતઃ-એકભાગે
પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા
એગયઓ દુપ્પએસિએ સ્વંધે ભવહ, એગયઓ તિપ્પએસિએ સ્વંધે ભવહ' અથવા
એકતઃ-એકભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે ત્રિપ્રદેશિકઃ
સ્કન્ધો ભવતિ, 'તિહા કજ્જમાણે એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ તિપ્પએ-
સિએ સ્વંધે ભવહ' અથવા એકતઃ-એકભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-
અપરભાગે ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'તિહા કજ્જમાણે એગયઓ દો પરમાણુ-
પોગ્ગલા, એગયઓ તિપ્પએસિએ સ્વંધે ભવહ' ત્રિધા ક્રિયમાણઃ એકતઃએકભાગે દ્વૌ
પરમાણુપુદ્ગલૌ ભવતઃ, એકતઃ-અપરભાગે ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા

વિ કજ્જહ' જય હસ પંચપ્રદેશિક સ્વંધ કે વિભાગ ક્રિયે જાતે હૈં તા વે
વિભાગ દો ભી હો સકતે હૈં, તીન ભી હો સકતે હૈં, ચાર ભી હો સકતે
હૈં ઓર પાંચ ભી હો સકતે હૈં। 'દુહા કજ્જમાણે એગયઓ પરમાણુ-
પોગ્ગલે, એગયઓ ચડપ્પએસિએ સ્વંધે ભવહ' જય પંચપ્રદેશિક સ્કન્ધ દો
વિભાગોં મેં વિભક્ત ક્રિયા જાતા હૈ-તય એક વિભાગ પરમાણુપુદ્ગલ રૂપ
હોતા હૈ, ઓર દૂસરા વિભાગ ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધરૂપ હોતા હૈ। 'અહવા-
એગયઓ દુપ્પએસિએ સ્વંધે ભવહ, એગયઓ તિપ્પએસિએ સ્વંધે ભવહ'
અથવા-એક ભાગ મેં દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ હોતા હૈ ઓર દ્વિતીય ભાગ મેં
ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ હોતા હૈ। 'તિહા કજ્જમાણે એગયઓ દો પરમાણુપો-
ગ્ગલા, એગયઓ તિપ્પએસિએ સ્વંધે ભવહ' જય હસ પંચપ્રદેશિક સ્કંધ કો
તીન વિભાગોં મેં વિભક્ત ક્રિયા જાતા હૈ-તય દો વિભાગ એક ૨ પરમાણુ-
પુદ્ગલરૂપ હોતે હૈં ઓર તીસરા વિભાગ ત્રિપ્રદેશિક એક સ્કન્ધરૂપ હો

વિભાગ કરવામાં આવે છે ત્યારે તેના બે વિભાગ પણ થઈ શકે છે, ત્રણ
વિભાગ પણ થઈ શકે છે. “દુહા કજ્જમાણે એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ
ચડપ્પએસિએ સ્વંધે ભવહ” બ્યારે પંચપ્રદેશિક સ્કંધને બે વિભાગમાં વિભક્ત
કરવામાં આવે છે ત્યારે એક વિભાગ એક પરમાણુ પુદ્ગલરૂપ અને બીજો
વિભાગ ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કંધરૂપ બને છે. “અહવા-એગયઓ દુપ્પએસિએ સ્વંધે
ભવહ, એગયઓ તિપ્પએસિએ સ્વંધે ભવહ” અથવા-દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધરૂપ એક ભાગ
અને ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધરૂપ બીજો ભાગ નિબ્પન્ન થાય છે. “તિહા કજ્જમાણે
એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ તિપ્પએસિએ સ્વંધે ભવહ” બ્યારે આ પંચ
પ્રદેશિક સ્કંધને ત્રણ વિભાગોમાં વિભક્ત કરવામાં આવે છે, ત્યારે તેના બે
વિભાગો એક એક પરમાણુ પુદ્ગલ રૂપ હોય છે અને ત્રીજો વિભાગ ત્રિપ્રદે-

एगयओ परमाणुपोग्गले, एगयओ दो दुप्पएसिया खंधा भवन्ति' अथवा एकतः-
 एकभागे, परमाणुपुद्गलो भवति, अथ च एकतः-अपरभागे द्वौ द्विप्रदेशिकौ
 स्कन्धौ भवतः 'वउहा कज्जमाणे एगयओ तिन्नि परमाणुपोग्गला, एगयओ
 दुप्पएसिए खंधे भवइ' पञ्चप्रदेशिकः स्कन्धः चतुर्धा क्रियमाणः एकतः-एकभागे
 त्रयः परमाणुपुद्गलाः भवन्ति, एकतः-अपरभागे द्विप्रदेशिकः स्कन्धो
 भवति, 'पंचहा कज्जमाणे पंच परमाणुपोग्गला भवन्ति' पञ्चप्रदेशिकः
 स्कन्धः पञ्चधा क्रियमाणः पञ्च परमाणुपुद्गलाः भवन्ति। गौतमः पृच्छति-
 'छवमंते ! परमाणुपोग्गला पुच्छा' हे भदन्त ! षट्परमाणुपुद्गलाः एकतः सं-

जाता है। 'अहवा एगयओ परमाणुपोग्गले, एगयओ दो दुप्पएसिया
 खंधा भवन्ति' अथवा इस प्रकार से भी इसे तीन विभागों में विभक्त
 किया जा सकता है-एक विभाग में एक परमाणुपुद्गल रहता है, और
 दूसरे एवं तीसरे विभाग में द्विप्रदेशिक स्कंध रहते हैं। 'वउहा कज्ज
 माणे एगयओ तिन्नि परमाणुपोग्गला, एगयओ दुप्पएसिए खंधे भवइ'
 जब इस को चार विभाग में विभक्त किया जाता है-तब इस प्रकार से
 उसके चार विभाग हो सकते हैं एक विभाग में स्वतंत्र रूप से तीन
 परमाणुओं के तीन विभाग होते हैं, और दूसरे विभाग में द्विप्रदेशिक
 स्कन्धरूप एक विभाग रहता है। 'पंचहा कज्जमाणे पंच परमाणु
 पोग्गला भवन्ति' यह पंचप्रदेशिक स्कन्ध जब पांच प्रकार से विभक्त किया
 जाता है-तब भिन्न २ रूप में वर्तमान पांच परमाणु १-१ एक २ परमाणु
 ही इसके पांच विभाग हो जाते हैं।

શિક એક સ્કંધ ૩૫ હોય છે “અહવા-एगयओ परमाणुपोग्गले, एगयओ
 दो दुप्पएसिया खंधा भवन्ति” અથવા-આ પ્રમાણે ૫ણુ તેના ત્રણુ વિભાગ
 પડે છે-એક વિભાગમાં એક પરમાણુ પુદ્ગલ હોય છે. અને બીજો અને ત્રીજો
 વિભાગ દ્વિપ્રદેશિક બે સ્કંધો ૩૫ હોય છે. “वउहा कज्जमाणे एगयओ
 तिन्नि परमाणुपोग्गला, एगयओ दुप्पएसिए खंधे भवइ” બ્યારે પાંચ પ્રદેશિક
 સ્કંધને ચાર વિભાગોમાં વિભક્ત કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પરમા-
 ãુપુદ્ગલવાળા ત્રણુ વિભાગ થાય છે અને દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ એક વિભાગ
 થાય છે “पंचहा कज्जमाणे पंच परमाणुपोग्गला भवन्ति” બ્યારે પાંચપ્રદે-
 શિક સ્કંધના પાંચ વિભાગ પાડવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પરમાણુ
 પુદ્ગલવાળા પાંચ વિભાગોમાં તે વિભક્ત થઈ જાય છે.

ન્યન્તે, એકતઃ સંહત્ય કિં સ્વરૂપં વસ્તુ ભવતિ ? इति पृच्छा । भगवानाह—‘गोयमा ! छप्पएसिए खंधे भवइ ’ हे गौतम ! पट्परमाणुपद्वगलाः संहत्य षट्प्रदेशिकः स्कन्धो भवति, ‘से भिज्जमाणे दुहावि, तिहावि, जाव छव्विहावि कज्जइ ’ स षट्प्रदेशिकः स्कन्धो भिद्यमानो द्विधापि, त्रिधापि यावत्—चतुर्धापि, पञ्चधापि, षोढापि क्रियते, तत्र ‘दुहाकज्जमाणे एगयओ परमाणुपोगगले, एगयओ पंचपएसिए खंधे भवइ ’ द्विधाक्रियमाणः, एकतः—एकभागे परमाणुपद्वगलो भवति, एकतः—अपरभागे षष्ठ्यप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, ‘अहवा एगयओ दुप्पएसिए खंधे, एगयओ चउप्पएसिए खंधे भवइ’ अथवा एकतः—एकभागे, द्विप्रदेशिकः स्कन्धो भवति,

अत्र गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘ छब्भन्ते ! परमाणु पोगगला पुच्छा ’ हे भदन्त ! जब छह पुद्गलपरमाणु आपस में मिलते हैं—तब उनके मिलाप से क्या चीज उत्पन्न होती है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘ गोयमा ! ’ हे गौतम ! ‘ छप्पएसिए खंधे भवइ ’ जब छह पुद्गल परमाणु आपस में मिलते हैं—तब उनके मिलाप से छह प्रदेशी स्कन्ध उत्पन्न होता है । ‘ से भिज्जमाणे दुहा वि, तिहा वि, जाव छव्विहा वि कज्जइ ’ जब यह छह प्रदेशी स्कंध भेद को प्राप्त होता है—तब इसके दो भी, तीन भी, चार भी, पांच भी और छह भी विभाग हो सकते हैं—इनमें जब इसके ‘ दुहा कज्जमाणे एगयओ परमाणुपोगगले, एगयओ पंचपएसिए खंधे भवइ ’ दो विभाग किये जाते हैं—तब एक विभाग एक पुद्गल परमाणुरूप होता है और दूसरा विभाग पांचप्रदेशिक स्कन्धरूप होता है । ‘ अहवा एगयओ दुप्पएसिए खंधे, एगयओ चउप्पएसिए

गौतम स्वामीने प्रश्न—“ छब्भन्ते ! परमाणुपोगगला पुच्छा ” હે ભગવન્ ! જ્યારે છ પરમાણુ પુદ્ગલો એક બીજા સાથે એકત્રિત થાય છે, ત્યારે તેમના સંયોગથી કઈ વસ્તુ ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ છપ્પસેસિયે સંધે ભવઈ ” જ્યારે છ પુદ્ગલપરમાણુઓ એક બીજા સાથે સંયોગ પામે છે, ત્યારે તેમના સંયોગને લીધે છ પ્રદેશિક એક સ્કંધ ઉત્પન્ન થાય છે. “ સે ભિજ્જ માણે દુહા વિ, તિહા વિ જાવ છવ્વિહા વિ કજ્જઈ ” જ્યારે આ છ પ્રદેશિક સ્કંધ વિભક્ત થઈ જાય છે, ત્યારે તેના બે, ત્રણ, ચાર, પાંચ, અથવા છ વિભાગો થઈ શકે છે. “ દુહા કજ્જમાણે એગયઓ પરમાણુપોગગલે, એગયઓ પંચપસેસિયે સંધે ભવઈ ” જ્યારે તેના બે વિભાગ થઈ જાય છે, ત્યારે એક વિભાગ એક પુદ્ગલ પરમાણુ રૂપ અને બીજો વિભાગ પાંચ પ્રદેશિક એક સ્કંધ રૂપ સંભવી શકે છે. ‘ અહવા ’ અથવા “ એગયઓ દુપ્પસેસિયે સંધે, એગ-

અથ ચ એકતઃ-અપરમાગે ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા દો તિપ્પણસિયા
 સ્વંધા ભવંતિ' અથવા દ્વૌ ત્રિપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ ભવતઃ, 'તિહા કજ્જમાણે એગયઓ
 દો પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ ચત્તપ્પણસિય સ્વંધે ભવહ' ષટ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ ત્રિષા
 ક્રિયમાણઃ એકતઃ-એકમાગે દ્વૌ પરમાણુપુદ્ગલૌ ભવતઃ, એકતઃ-અપરમાગે ચતુ-
 ષ્પ્રદેશિકસ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દુપ્પણસિય
 સ્વંધે, એગયઓ તિપ્પણસિય સ્વંધે ભવહ' અથવા એકતઃ-એકમાગે પરમાણુપુદ્ગલઃ,
 એકતઃ-અપરમાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ, એકતઃ-અન્યમાગે ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો

સ્વંધે ભવહ' અથવા-હસ પ્રકાર સે મી હસકે દો વિભાગ હો સકતે હૈ
 અર્થાત્ એક વિભાગ દો પ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ હોતા હૈ ઓર દૂસરાવિભાગ
 ચાર પ્રદેશિક સ્કંધરૂપ હોતા હૈ । 'અહવા દો તિપ્પણસિયા સ્વંધા ભવંતિ'
 અથવા એક માગ મેં ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ ઓર દૂસરે માગ મેં મી ત્રિપ્રદે-
 શિક સ્કંધ એસે યે ત્રિપ્રદેશિક દો સ્કંધરૂપ વિભાગ મી હસકે હો
 સકતે હૈ । 'તિહા કજ્જમાણે એગયઓ દો પરમાણુ પોગ્ગલા એગયઓ
 ચત્તપ્પણસિય સ્વંધે ભવહ' જવ યહ ષટ્ પ્રદેશિક સ્કંધ ત્રીન વિભાગો
 મેં વિભક્ત કિયા જાતા હૈ-તવ એક માગ મેં દો પુદ્ગલપરમાણુ રહતે હૈ,
 ઓર દૂસરે વિભાગ મેં ચતુષ્પ્રદેશિક એક સ્કંધ રહતા હૈ-કહને કા
 તાત્પર્ય એસા હૈ કિ એક એક પુદ્ગલપરમાણુરૂપ દો વિભાગ ઓર ચતુષ્પ્ર-
 દેશિક સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ-એસે યે ત્રીન સ્વંધરૂપવિભાગ ષટ્ પુદ્ગલ-
 પરમાણુઓં કે મેલ સે જન્ય હસ ષટ્ પ્રદેશાત્મક સ્કંધ કે હો સકતે હૈ
 'અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દુપ્પણસિય સ્વંધે, એગયઓ
 તિપ્પણસિય સ્વંધે ભવહ' અથવા-એક માગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ દ્વિતી-

યઓ ચત્તપ્પણસિય સ્વંધે ભવહ" યે પ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ એક ભાગ અને ચાર
 પ્રદેશિક સ્કંધરૂપ બીજો ભાગ પણ સંભવી શકે છે. અહવા-દો તિપ્પણસિયા
 સ્વંધા ભવંતિ" અથવા-ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ એક ભાગ અને છે અને બીજો
 ભાગ પણ ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ જ અને છે.

"તિહા કજ્જમાણે એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ ચત્તપ્પણસિય
 સ્વંધે ભવહ" જ્યારે આ છ પ્રદેશિક સ્કંધને ત્રણ વિભાગોમાં વિભક્ત
 કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક પુદ્ગલપરમાણુ રૂપ એક વિભાગ, એક પુદ્ગલ-
 પરમાણુ રૂપ બીજો વિભાગ અને ચારપ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ ત્રીજો વિભાગ થઈ
 જાય છે. "અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દુપ્પણસિય સ્વંધે, એગયઓ
 તિપ્પણસિય સ્વંધે ભવહ" અથવા એક પરમાણુ પુદ્ગલ રૂપ એક ભાગ, દ્વિપ્ર-

भवति, 'अहवा तिन्नि दुप्पएसिया खंधा भवन्ति, अथवा त्रयो द्विप्रदेशिकाः स्कन्धाः
भवन्ति 'चउहा कज्जमाणे एगयओ तिन्नि परमाणुपोग्गला, एगयओ तिप्पएसिए
खंधे भवइ' षट्प्रदेशिकः स्कन्धश्चतुर्धा क्रियमाणः एकतः—एकभागे त्रयः परमाणु-
पुद्गला भवन्ति, एकतः अपरभागे त्रिप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, 'अहवा एगयओ
दो परमाणुपोग्गला भवन्ति, एगयओ दो दुप्पएसिया खंधा भवन्ति' अथवा एकतः—
एकभागे द्वौ परमाणुपुद्गलौ भवतः एकतः—अपरभागे द्वौ द्विप्रदेशिकौ स्कन्धौ
भवतः, 'पंचहा कज्जमाणे एगयओ चत्तारि परमाणुपोग्गला, एगयओ दुप्पएसिए
खंधे भवइ' षट्प्रदेशिकः स्कन्धः पञ्चधा क्रियमाणः एकतः—एकभागे चत्वारः

य भाग में द्विप्रदेशिक स्कन्ध और तीसरे भाग में त्रिप्रदेशिक स्कंध होता है। 'अहवा—तिन्नि दुप्पएसिया खंधा भवन्ति' अथवा—दो प्रदेशिक स्कंध तीन होते हैं। 'चउहा कज्जमाणे एगयओ तिन्नि परमाणुपोग्गला, एगयओ तिप्पएसिए खंधे भवइ' षट् प्रदेशिक स्कंध के जत्र चार खण्ड किये जाते हैं—तब एक खंड में तीन पुद्गल परमाणु होते हैं और द्वितीय खण्ड में त्रिप्रदेशिक एक स्कंध होता है—अर्थात् एक एक पुद्गलपरमाणु-रूप विभाग इसके होते हैं और चौथा विभाग त्रिप्रदेशिक एक स्कन्ध रूप होता है। 'अहवा एगयओ दो परमाणुपोग्गला भवन्ति, एगयओ दो दुप्पएसिया खंधा भवन्ति' एक तरफ दो पुद्गलपरमाणुरूप दो विभाग होते हैं और एक तरफ दो द्विप्रदेशिक स्कन्धरूप विभाग होते हैं। 'पंचहा कज्जमाणे एगयओ चत्तारि परमाणुपोग्गला, एगयओ दुप्पए-

દેશિક સ્કંધ ૩૫ બીજો ભાગ અને ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ ત્રીજો ભાગ, આ પ્રકારના ત્રણ વિભાગોમાં તે છ પ્રદેશિક સ્કંધ વિભક્ત થઈ જાય છે. "અહવા—તિન્નિ દુપ્પેસિયા સંધા ભવંતિ" અથવા ત્રણ દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધો ૩૫ પણ તે વિભક્ત થઈ જાય છે "ચઉહા કજ્જમાણે એગયઓ તિન્નિ પરમાણુ પોગ્ગલા, એગયઓ તિપ્પેસિયે સંધે ભવઈ" છ પ્રદેશિક સ્કંધના જ્યારે ચાર વિભાગ કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પુદ્ગલપરમાણુ ૩૫ ત્રણ વિભાગો અને ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ એક વિભાગમાં તે વિભક્ત થઈ જાય છે. "અહવા—એગયઓ દો પરમાણુ પોગ્ગલા ભવંતિ, એગયઓ દુપ્પેસિયા સંધા ભવતિ" અથવા એક એક પુદ્ગલપરમાણુ ૩૫ બે વિભાગ થાય છે અને દ્વિપ્રદેશિક બે સ્કંધો ૩૫ બીજા બે વિભાગ થાય છે. આ પ્રકારના ચાર વિભાગો પણ સંભવી શકે છે. "પંચહા કજ્જમાણે એગયઓ ચત્તારિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દુપ્પેસિયે સંધે ભવઈ" છ પ્રદેશિક સ્કંધને જ્યારે પાંચ વિભાગોમાં

પરમાણુપુદ્ગલા ભવન્તિ, એકતઃ-અપરમાણે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'છહા કજ્જમાણે છ પરમાણુપોગ્ગલા ભવન્તિ' ષટ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ ઘોઢાક્રિયમાણઃ ષટ્ પરમાણુપુદ્ગલા ભવન્તિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-'સત્તમંતે ! પરમાણુપોગ્ગલા પુચ્છા' હે ભદન્ત ! સપ્તપરમાણુપુદ્ગલાઃ એકતઃ સંહન્યન્તે, એકતઃ સંહત્ય કિં સ્વરૂપં વસ્તુ ભવતિ ? હિતિ પૃચ્છા, મગવાનાહ-ગોયમા ! સત્તપણસિણ સંધે ભવહ' હે ગૌતમ ! સપ્તપરમાણુપુદ્ગલાઃ એકતઃ સંહત્ય સપ્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'સે મિજ્જમાણે દુહાવિ જાવ સત્તહા વિ કજ્જહ' સઃ-સપ્તપ્રદેશિક સ્કન્ધો મિથમાનો દ્વિધાપિ યાવત્-ત્રિધાપિ, ચતુર્ધાપિ, પશ્ચધાપિ, સપ્તધાપિ ક્રિયતે તત્ર 'દુહા કજ્જમાણે સિણ સંધે ભવહ' ષટ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ કે જલ પાંચ વિભાગ ક્રિયે જાતે હે તથ એક તરફ ચાર પુદ્ગલ પરમાણુરૂપ ચાર વિભાગ હોતે હે ઓર એક તરફ દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધરૂપ એક વિભાગ હોતા હે । 'છહા કજ્જમાણે છ પરમાણુપોગ્ગલા ભવન્તિ' ષટ્ પ્રદેશિક સ્કન્ધ કે જલ છહ વિભાગ ક્રિયે જાતે હે તથ છહ પુદ્ગલ પરમાણુરૂપ છ વિભાગ હોતે હે ।

અલ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હે-' સત્ત મંતે ! પરમાણુપોગ્ગલા પુચ્છા' હે ભદન્ત ! સાત પરમાણુપુદ્ગલ જલ આપસ મેં મિલતે હે-તલ ડનકે મિલને પર કૌનસી વસ્તુ ઉત્પન્ન હોતી હે ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હે-' ગોયમા' હે ગૌતમ । 'સત્તપણસિણ સંધે ભવહ' સાત પ્રદેશોં લાલા એક સ્કન્ધ ઉત્પન્ન હોતા હે । 'સે મિજ્જમાણે દુહાવિ જાવ સત્તહા વિ કજ્જહ' હસ સ્કન્ધ લા જલ વિભાગ ક્રિયા જાતા હે-તલ હસકે લો-મી, ત્રીન મી, ચાર મી, પાંચ મી, છહ મી ઓર સાત મી

વિલકત કરલામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પુદ્ગલ પરમાણુ ૩૫ ચાર વિભાગો અને દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ ૩૫ એક વિભાગ થઈ જાય છે. "છહા કજ્જમાણે છ પરમાણુપોગ્ગલા ભવન્તિ" જ્યારે છ પ્રદેશિક સ્કન્ધને છ વિભાગોમાં વિલકત કરલામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પુદ્ગલ પરમાણુલાળા છ વિભાગો થઈ જાય છે.

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન-(સત્ત મંતે ! પરમાણુપોગ્ગલા પુચ્છા) હે ભગવન્ ! જ્યારે સાત પરમાણુ પુદ્ગલો એક બીજાની સાથે મળી જાય છે, ત્યારે તેમના સંયોગથી કઈ વસ્તુ ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર-"ગોયમા !" હે ગૌતમ ! "સત્તપણસિણ સંધે ભવહ" તેમના સંયોગથી એક સાત પ્રદેશિક સ્કન્ધ બને છે. 'સે મિજ્જમાણે દુહા વિ, જાવ સત્તહા વિ કજ્જહ" આ સાત પ્રદેશિક સ્કન્ધના જ્યારે વિભાગો કરલામાં આવે છે ત્યારે તેના બે, ત્રણ, ચાર, પાંચ છ અથવા

‘અગચો પરમાણુપોગલે, અગચો છપ્પણસિંદ્રે સંધે ભવઈ’ દ્વિધા ક્રિયમાણઃ
 એકતઃ—એકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ—અપરભાગે ષટ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો
 ભવતિ, ‘અહવા અગચો દુષ્પણસિંદ્રે સંધે ભવઈ, અગચો પંચપણસિંદ્રે સંધે ભવઈ,
 અથવા એકતઃ—એકભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ—અપરે ભાગે પશ્ચ-
 પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ‘અહવા અગચો તિષ્પણસિંદ્રે, અગચો ચતુષ્પણસિંદ્રે
 સંધે ભવઈ’ અથવા એકતઃ—એકભાગે ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ—અપર-
 ભાગે ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ‘તિહા કજ્જમાણે અગચો દો પરમાણુપોગલા,
 અગચો પંચપણસિંદ્રે સંધે ભવઈ’ સપ્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધસ્ત્રિધા ક્રિયમાણઃ, એકતઃ—
 એકભાગે દ્વૌ પરમાણુપુદ્ગલૌ ભવતઃ. એકતઃ—અપરભાગે પશ્ચપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો
 ભવતિ, ‘અહવા અગચો પરમાણુપોગલે, અગચો દુષ્પણસિંદ્રે સંધે, અગચો ચતુ-
 પ્પણસિંદ્રે સંધે ભવઈ’ અથવા એકતઃ—એકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ અપર-

વિભાગ હો સકતે હૈ—‘દુહા કજ્જમાણે અગચો પરમાણુપોગલે, અગ-
 ચો છપ્પણસિંદ્રે સંધે ભવઈ’ જબ હસકે દો વિભાગ કિયે જાતે હૈ—
 તબ એક વિભાગ મેં પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈ ઓર દૂસરે ભાગ મેં ષટ્પ્રદે-
 શિક સ્કંધ હોતા હૈ ‘અહવા અગચો દુષ્પણસિંદ્રે સંધે ભવઈ’ અગચો
 પંચપણસિંદ્રે સંધે ભવઈ’ અથવા—એક વિભાગ મેં દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ
 હોતા હૈ ઓર દૂસરે વિભાગ મેં પંચપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ । “અહવા
 અગચો તિષ્પણસિંદ્રે, અગચો ચતુષ્પણસિંદ્રે સંધે ભવઈ” અથવા—એક
 વિભાગ મેં ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ ઓર દૂસરે વિભાગ મેં ચતુષ્પ્રદે-
 શિક સ્કંધ હોતા હૈ, ‘તિહા કજ્જમાણે અગચો દો પરમાણુપોગલા,
 અગચો પંચ પણસિંદ્રે સંધે ભવઈ’ જબ હસ સપ્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ કે ત્રીજા
 વિભાગ કિયે જાતે હૈ—તબ એકભાગ મેં દો પરમાણુ પુદ્ગલ હોતે હૈ ઓર
 એકભાગ મેં પંચપ્રદેશિક સ્કંધ હોતા હૈ । ‘અહવા—અગચો પરમાણુપો-
 ગલે, અગચો દુષ્પણસિંદ્રે સંધે, અગચો ચતુષ્પણસિંદ્રે સંધે ભવઈ’

સાત વિભાગ થઈ શકે છે “દુહા કજ્જમાણે અગચો પરમાણુપોગલે, અગ-
 ચો છપ્પણસિંદ્રે સંધે ભવઈ” જ્યારે તેના બે વિભાગ કરવામાં આવે છે,
 ત્યારે એક વિભાગમાં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોય છે અને બીજા વિભાગમાં છ
 પ્રદેશિક સ્કંધ હોય છે “અહવા—અગચો દુષ્પણસિંદ્રે સંધે ભવઈ, અગચો
 પંચ પણસિંદ્રે સંધે ભવઈ” અથવા એક વિભાગમાં દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ હોય છે અને
 બીજા વિભાગમાં પંચપ્રદેશિક સ્કંધ હોય છે “અહવા—અગચો તિષ્પણસિંદ્રે,
 અગચો ચતુષ્પણસિંદ્રે સંધે ભવઈ” અથવા એક વિભાગમાં ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ
 હોય છે અને બીજા વિભાગમાં ચાર પ્રદેશિક સ્કંધ હોય છે.

“તિહા કજ્જમાણે અગચો દો પરમાણુપોગલા, અગચો પંચ
 પણસિંદ્રે સંધે ભવઈ” જ્યારે સપ્તપ્રદેશિક સ્કંધના ત્રણ વિભાગ કરવામાં આવે
 છે, ત્યારે એક પરમાણુપુદ્ગલ ૩૫ એક વિભાગ, એક પરમાણુ પુદ્ગલ ૩૫
 બીજા વિભાગ અને પંચપ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ ત્રીજા વિભાગ થાય છે. “અહવા—
 અગચો પરમાણુપોગલે, અગચો દુષ્પણસિંદ્રે સંધે, અગચો ચતુષ્પણસિંદ્રે સંધે ભવઈ”

માગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ—અન્યમાગે ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ‘અહવા એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દો તિપ્પણસિયા સ્વંધા ભવંતિ’ અથવા એકતઃ—એકમાગે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ—અપરમાગે દ્વૌ ત્રિપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ ભવતઃ ‘અહવા એગયઓ દો દુષ્પણસિયા સ્વંધા ભવંતિ, એગયઓ તિપ્પણસિયા સ્વંધે ભવહ’ અથવા એકતઃ—એકમાગે દ્વૌ દ્વિપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ ભવત, એકતઃ—અપરમાગે ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ ‘ચઝહા કઝ્જમાણે એગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ ચઝપ્પણસિયા સ્વંધે ભવહ’ સપ્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધશ્ચતુર્થી ક્રિયમાણઃ, એકતઃ—એકમાગે ત્રયઃ પરમાણુપુદ્ગલાઃ ભવન્તિ, એકતઃ—અપરમાગે ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો

અથવા—એક માગ મેં એક પરમાણુ પુદ્ગલ હોતા હૈ, એક માગ મેં દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોના હૈ, ઓર અન્ય માગ મેં ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ. ‘અહવા—એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દો તિપ્પણસિયા સ્વંધા ભવંતિ’ અથવા એક માગ મેં પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈ, ઓર દૂસરે વિભાગ મેં ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હૈ. ‘અહવા એગયઓ દો દુષ્પણસિયા સ્વંધા ભવંતિ, એગયઓ તિપ્પણસિયા સ્વંધે ભવહ’ અથવા—એક માગ મેં દો દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હૈ ઓર દૂસરે માગ મેં એક ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ ‘ચઝહા કઝ્જમાણે એગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ ચઝપ્પણસિયા સ્વંધે ભવહ’ જવ સપ્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ ચાર માગવાલા ક્રિયા જાતા હૈ—તવ એક માગ મેં ત્રીન પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈ ઓર દૂસરે માગ મેં એક ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ હોના હૈ ‘અહવા—એગયઓ દો પરમાણુપો-

અથવા એક પરમાણુ પુદ્ગલ રૂપ એક વિભાગ, દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ રૂપ બીજો વિભાગ, અને ચાર પ્રદેશિક સ્કન્ધ રૂપ ત્રીજો વિભાગ, આ પ્રકારના ત્રણ વિભાગોમાં તે વિભક્ત થઈ જાય છે. “અહવા—એગયઓ પ માણુપોગ્ગલે, એગયઓ દો તિપ્પણસિયા સ્વંધા ભવંતિ” અથવા એક વિભાગમાં પરમાણુ પુદ્ગલ અને બાકીના બન્ને વિભાગોમાં ત્રિપ્રદેશિક બે સ્કન્ધો હે.ય છે. “અહવા—એગયઓ દો દુષ્પણસિયા સ્વંધા ભવંતિ, એગયઓ તિપ્પણસિયા સ્વંધે ભવહ” અથવા દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ રૂપ બે વિભાગ અને ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ રૂપ એક વિભાગ, આ પ્રકારના ત્રણ વિભાગોમાં તે વિભક્ત થઈ જાય છે. “ચઝહા કઝ્જમાણે એગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ ચઝપ્પણસિયા સ્વંધે ભવહ” ત્યારે તે સપ્તપ્રદેશિક સ્કન્ધને ચાર વિભાગોમાં વિભક્ત કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પરમાણુપુદ્ગલ રૂપ ત્રણ ભાગો અને ચાર પ્રદેશિક સ્કન્ધ રૂપ એક ભાગમાં તે વિભક્ત થઈ જાય છે. “અહવા—એગયઓ દો પરમાણુ

ભવતિ, 'અહવા એગયઓ દો પરમાણુપોગલા, એગયઓ દુપ્પેસિયે સંધે, પગયઓ તિપ્પેસિયે સંધે ભવઈ' અથવા એકતઃ-એકભાગે દ્વૌ પરમાણુપુદ્ગલો ભવતઃ, એકતઃ અપરભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અન્યભાગે ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા એગયઓ પરમાણુપોગલે એગયઓ તિન્નિ દુપ્પેસિયા સંધા ભવંતિ,' અથવા એકતઃ-એકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે ત્રયો દ્વિપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધાઃ ભવન્તિ, "પંચહા કજ્જમાણે એગયઓ ચત્તારિ પરમાણુપોગલા, એગયઓ તિપ્પેસિયે સંધે ભવઈ' સપ્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ પંચેધા ક્રિયમાણઃ, એકતઃ-એકભાગે ચત્તારઃ પરમાણુપુદ્ગલા ભવન્તિ, એકતઃ-અપરભાગે ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, અહવા એગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગલા, એગયઓ દો દુપ્પેસિયા સંધા પોગલા, એગયઓ દુપ્પેસિયે સંધે, એગયઓ તિપ્પેસિયે સંધે ભવઈ' અથવા-એક વિભાગ મેં દો પરમાણુપુદ્ગલો હોતે હૈં, ઓર દૂસરે ભાગ મેં એક દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ હોતા હૈ, તથા અન્યભાગ મેં એક ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ હોતા હૈ । 'અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગલે, એગયઓ તિન્નિ દુપ્પેસિયા, સંધા ભવંતિ' અથવા-એક ભાગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈ, ઓર દૂસરે ભાગ મેં ત્રીણ દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ હોતે હૈં- 'પંચહા કજ્જમાણે એગયઓ ચત્તારિ પરમાણુપોગલા, એગયઓ તિપ્પેસિયે સંધે ભવઈ' સપ્તપ્રદેશિક સ્કંધ જવ પાંચ પ્રકાર સે વિભક્ત કિયા જાતા હૈ તથ એક પ્રકાર મેં ચાર પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈ, ઓર દૂસરે પ્રકાર મેં એક ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ । 'અહવા એગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગલા, એગયઓ દો દુપ્પેસિયા સંધા ભવંતિ' અથવા-એક ભાગ મેં ત્રીણ પરમાણુ-

પોગલા, એગયઓ દુપ્પેસિયે સંધે, એગયઓ તિપ્પેસિયે સંધે ભવઈ" અથવા એક એક પરમાણુપુદ્ગલવાળા એ વિભાગો, એ પ્રદેશવાળો એક સ્કંધ અને ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ, આ પ્રકારના ચાર વિભાગો પડે છે. "અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગલે, એગયઓ તિન્નિ દુપ્પેસિયા, સંધા ભવંતિ" અથવા એક પરમાણુપુદ્ગલવાળો એક વિભાગ અને દ્વિપ્રદેશિક ત્રણ સ્કંધ રૂપ ત્રણ વિભાગોમાં તે વિભક્ત થઈ જાય છે.

"પંચહા કજ્જમાણે એગયઓ ચત્તારિ પરમાણુપોગલા, એગયઓ તિપ્પેસિયે સંધે ભવઈ" સપ્તપ્રદેશિક સ્કંધને ત્યારે પાંચ વિભાગોમાં વિભક્ત કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પરમાણુપુદ્ગલવાળા ચાર વિભાગ અને ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ, આ પ્રકારના ચાર વિભાગો થઈ જાય છે. "અહવા-એગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગલા, એગયઓ દો દુપ્પેસિયા

મર્વાતે' અથવા એકતઃ-એકભાગે ત્રયઃ પરમાણુપુદ્ગલાઃ ભવન્તિ, એકતઃ-અપરભાગે દ્વૌ દ્વિપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ ભવતઃ, 'છઠ્ઠા કજ્જમાણે એગયઓ પંચપરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દુપ્પણસિણે સ્વંધે ભવઈ' ષોઢા ક્રિયમાણઃ સપ્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ, એકતઃ-એકભાગે પશ્ચપરમાણુપુદ્ગલા ભવન્તિ, એકતઃ-અપરભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધૌ ભવતિ, 'સત્તઠ્ઠા કજ્જમાણે સત્તપરમાણુપોગ્ગલા ભવન્તિ, સપ્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ સપ્તધા ક્રિયમાણઃ સપ્ત પરમાણુપુદ્ગલાઃ ભવન્તિ । ગૌતમઃ પૂછછતિ-‘અટ્ઠ મંતે! પરમાણુપોગ્ગલા પુછ્છા’ હે ભદન્ત ! અઠ્ઠી પરમાણુપુદ્ગલાઃ એકતઃ સંહન્યન્તે, એકતઃ સંહત્ય કિં સ્વરૂપં વસ્તુ ભવતિ ? ઇતિ પૂછ્છા, મળવાનાહ-‘ગોયમા ! અટ્ઠ પણસિણ

પુદ્ગલ હોતે હૈં ઓર દૂસરે ભાગ મેં દો દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ હોતે હૈં । ‘ છઠ્ઠા કજ્જમાણે એગયઓ પંચ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દુપ્પણસિણે સ્વંધે ભવઈ , જબ સપ્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ છ પ્રકાર સે કિયા જાતા હૈં-તબ ઇસકે એક ભાગ મેં પાંચ પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં, ઓર દૂસરે ભાગ મેં એક દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈં । ‘સત્તઠ્ઠા કજ્જમાણે સપ્ત પરમાણુપોગ્ગલા ભવન્તિ’ સપ્તપ્રદેશિક સ્કંધ જબ સાત પ્રકાર સે વિભક્ત કિયા જાતા હૈં-તબ સાત પુદ્ગલ પરમાણુ હોતે હૈં ।

અબ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં-‘અટ્ઠ મંતે ! પરમાણુપોગ્ગલા પુછ્છા’ હે ભદન્ત ! આઠ પરમાણુપુદ્ગલ જબ આપસ મેં મિલતે હૈં તબ ઇનકે મિલાપ સે કૌન સી વસ્તુ ઉત્પન્ન હોતી હૈં-ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં-‘ ગોયમા ’ હે ગૌતમ ! ‘અટ્ઠપણસિણે સ્વંધે ભવઈ’ આઠ પુદ્ગલ

‘સ્વંધા ભવતિ’ અથવા એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા ત્રણ વિભાગ અને દ્વિપ્રદેશિક એ સ્કંધ રૂપ એ વિભાગો મળીને કુલ પાંચ વિભાગોમાં તે વિલકત થઈ જાય છે. “છઠ્ઠા કજ્જમાણે એગયઓ પંચ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દુપ્પણસિણે સ્વંધે ભવઈ” જ્યારે સપ્તપ્રદેશિક સ્કંધ છ વિભાગોમાં વિલકત કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા પાંચ વિભાગો અને દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ, આ પ્રકારે છ વિભાગો થઈ જાય છે. “સત્તઠ્ઠા કજ્જમાણે સપ્ત પરમાણુ પોગ્ગલા ભવન્તિ” જ્યારે સપ્તપ્રદેશિક સ્કંધને સાત વિભાગોમાં વિલકત કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા સાત વિભાગોમાં તે સ્કંધ વિલકત થઈ જાય છે.

ગૌતમસ્વામીને પ્રશ્ન-“અટ્ઠ મંતે ! પરમાણુપોગ્ગલા પુછ્છા” હે ભગવન્ ! આઠ પરમાણુ પુદ્ગલોને જ્યારે પરસ્પરની સાથે સંયોગ થાય છે, ત્યારે તેમના સંયોગથી કઈ વસ્તુ ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર-“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! “અટ્ઠપણસિણે સ્વંધે

સ્વંધે ભવઈ' હે ગૌતમ ! અઘૌ પરમાણુપુદ્ગલઃ એકતઃ સંહત્ય અષ્ટપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'જાવ દુહા કજ્જમાણે એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ સત્ત પપ્પસિયે સ્વંધે ભવઈ' યાવત્ત સો અષ્ટ પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો મિદ્ધમાનો દ્વિધાપિ, ત્રિધાપિ, ચતુર્ધાપિ, પચ્ચધાપિ, ષોઠાપિ, સપ્પધાપિ, અષ્ઠધાપિ ભવતિ, તત્ર દ્વિધા ક્રિયમાણઃ એકતઃ-એકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે સપ્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા એગયઓ દુપ્પપ્પસિયે સ્વંધે, એગયઓ છપ્પપ્પસિયે સ્વંધે ભવઈ' અથવા એકતઃ-એકભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે ષટ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા એગયઓ તિપ્પપ્પસિયે સ્વંધે, એગયઓ પંચપ્પસિયે સ્વંધે ભવઈ' અથવા એકતઃ-એકભાગે ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે

લપરમાણુઓં કે મેલ સે આઠ પ્રદેશોંવાલા એક સ્કંધ હોતા હૈ- ' જાવ દુહા કજ્જમાણે પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ સત્ત પપ્પસિયે સ્વંધે ભવઈ ' જબ હસ અષ્ટપ્રદેશિક સ્કંધ કેં વિભાગ કિયે જાતે હૈ-તવ હસકે દો, ત્રીન, ચાર, પાંચ, છહ, સાત, ઓર આઠ વિભાગતક મી હોતે હૈ જવ હસે દો પ્રકાર સે વિભાગ કિયા જાતા હૈ-તવ એક ભાગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈ ઓર દૂસરે ભાગ મેં સપ્તપ્રદેશિક સ્કંધ હોતા હૈ । ' અહવા-એગયઓ દુપ્પપ્પસિયે સ્વંધે એગયઓ છપ્પપ્પસિયે સ્વંધે ભવઈ ' અથવા-એક ભાગ મેં દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ ઓર દૂસરે ભાગ મેં છહ પ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ । ' અહવા-એગયઓ તિપ્પપ્પસિયે સ્વંધે એગયઓ પંચ પપ્પસિયે સ્વંધે ભવઈ ' અથવા-એક ભાગ મેં એક ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ, ઓર દૂસરે ભાગમેં એક પંચપ્રદેશિક સ્કંધ હોતા હૈ ।

ભવઈ " આઠ પરમાણુ પુદ્ગલોના એક બીજા સાથે સંયોગ થવાથી આઠ પ્રદેશિક એક સ્કંધ બને છે. " જાવ દુહા કજ્જમાણે પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ સત્ત પપ્પસિયે સ્વંધે ભવઈ " ત્યારે આ અષ્ટપ્રદેશિક સ્કંધના વિભાગ કરવામાં આવે છે, ત્યારે તે બે, ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ, સાત અથવા આઠ વિભાગમાં વિભક્ત થઈ જાય છે. ત્યારે તેના બે વિભાગ કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક વિભાગમાં એક પરમાણુ પુદ્ગલ હોય છે અને બીજો વિભાગ સપ્તપ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ હોય છે. " અહવા-એગયઓ દુપ્પપ્પસિયે સ્વંધે; એગયઓ છપ્પપ્પસિયે સ્વંધે ભવઈ " અથવા એક ભાગ દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ હોય છે અને બીજો ભાગ છ પ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ હોય છે. " અહવા એગયઓ તિપ્પપ્પસિયે સ્વંધે, એગયઓ પંચપ્પસિયે સ્વંધે ભવઈ " અથવા એક ભાગ ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ હોય છે અને બીજો ભાગ પાંચ પ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ હોય છે. " અહવા દો ચત્તપ્પ-

પશ્ચપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા દો ચડપ્પણસિયા સંધા ભવંતિ,' અથવા દ્વો ચતુષ્પ્રદેશિકો સ્કન્ધો ભવતઃ, 'તિહા કજ્જમાણે એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ છપ્પણસિય સંધે ભવઈ' અષ્ટપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ ત્રિધાક્રિયમાણઃ, એકતઃ—એકભાગે દ્વો પરમાણુપુદ્ગલો ભવતઃ, એકતઃ—અપરભાગે ષટ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દુપ્પણસિય સંધે, એગયઓ પંચપણસિય સંધે ભવઈ' અથવા એકતઃ—એકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ—અપરભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ એકતઃ—અન્યભાગે પશ્ચપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ તિપ્પણસિય સંધે, એગયઓ ચડપ્પણસિય સંધે ભવઈ' અથવા એકતઃ—એકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ—અપરભાગે ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ—અન્યભાગે ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ,

'અહવા દો ચડપ્પણસિયા સંધા ભવંતિ' અથવા—ચતુષ્પ્રદેશિક દો સ્કન્ધો હોતે હૈં 'તિહા કજ્જમાણે એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ છપ્પણસિય સંધે ભવઈ' અષ્ટપ્રદેશિક સ્કન્ધ જબ ત્રીન વિભાગ મેં કિયા જાતા હૈ—તથા એક ભાગ મેં અલગ અલગ દો પરમાણુ પુદ્ગલ હોતે હૈં, ઓર દુસરે ભાગ મેં એક છહ પ્રદેશિક સ્કંધ હોતા હૈં । 'અહવા—એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દુપ્પણસિય સંધે, એગયઓ પંચપણસિય સંધે ભવઈ' અથવા—એક ભાગ મેં પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈં, દુસરે ભાગ મેં દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ હોતા હૈં ઓર અન્યભાગ મેં પશ્ચપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈં 'અહવા એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ તિપ્પણસિય સંધે, એગયઓ ચડપ્પણસિય સંધે ભવઈ' અથવા—એક ભાગ મેં પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈં, દુસરે ભાગ મેં ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ હોતા હૈં, તથા અન્યભાગ મેં એક ચતુષ્પ્રદેશિક

સિય સંધા ભવંતિ ” અથવા ચાર ચાર પ્રદેશિક યે સ્કંધ ૩૫ યે વિભાગો પશુ સંભવી શકે છે. “ તિહા કજ્જમાણે એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ છપ્પણસિય સંધે ભવઈ ” જ્યારે અષ્ટપ્રદેશિક સ્કંધને ત્રણ વિભાગોમાં વિભક્ત કરવામાં આવે છે, ત્યારે તેના ત્રણ વિભાગો આ પ્રકારના સંભવી શકે છે—એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા યે વિભાગો અને છ પ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ ત્રીજો વિભાગ “ અહવા—એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દુપ્પણસિય સંધે, એગયઓ પંચ પણસિય સંધે ભવઈ ” અથવા એક પરમાણુપુદ્ગલ ૩૫ એક વિભાગ, દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ બીજો વિભાગ અને પંચ પ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ ત્રીજો વિભાગ પણ સંભવી શકે છે. “ અહવા એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ તિપ્પણસિય સંધે, એગયઓ ચડપ્પણસિય સંધે ભવઈ ” અથવા—એક પરમાણુ પુદ્ગલ ૩૫ એક વિભાગ, ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ બીજો વિભાગ અને ચાર

‘અહવા એગયઓ દો દુપ્પેસિયા સંધા, એગયઓ ચડપ્પેસિય સંધે ભવહ’ અથવા એકતઃ—એકભાગે દ્વૌ દ્વિપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ ભવતઃ, એકતઃ—અપરભાગે ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ‘અહવા એગયઓ દુપ્પેસિય સંધે, એગયઓ દો તિપ્પેસિયા સંધા ભવંતિ’ અથવા એકતઃ—એકભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ—અપરભાગે દ્વૌ ત્રિપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ ભવતઃ, ‘ચડહા કજ્જમાણે એગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ પંચ પેસિય સંધે ભવહ’ અષ્ટપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધશ્ચતુર્થા ક્રિયમાણઃ એકતઃ—એકભાગે ત્રયઃ પરમાણુપુદ્ગલા ભવન્તિ, એકતઃ—અપરભાગે પશ્ચપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ‘અહવા એગયઓ દોન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દુપ્પેસિય સંધે, એગયઓ ચડપ્પેસિય સંધે, ભવહ’ અથવા એકતઃ—એકભાગે દ્વૌ પદમાણુપુદ્ગલૌ ભવતઃ,

સ્કંધ હોતા હૈ । ‘અહવા એગયઓ દો દુપ્પેસિયા સંધા, એગયઓ ચડપ્પેસિય સંધે ભવહ’ અથવા—એક ભાગ મેં દો દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હૈ, ઓર દુસરે ભાગ મેં એક ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ । ‘અહવા—એગયઓ દુપ્પેસિય સંધે, એગયઓ દો તિપ્પેસિયા સંધા ભવંતિ’ અથવા—એક ભાગ મેં દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ, ઓર એકભાગ મેં દો ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હૈ । ‘ચડહા કજ્જમાણે એગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ પંચપેસિય સંધે ભવહ’ યહ અષ્ટ પ્રદેશિક સ્કન્ધ જબ ચાર ભાગોં મેં વિભક્ત કિયા જાતા હૈ—તચ એક ભાગ મેં ત્રીન પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈ, દુસરે ભાગ મેં પંચપ્રદેશિક સ્કંધ હોતા હૈ । ‘અહવા—એગયઓ દોન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દુપ્પેસિય સંધે, એગયઓ ચડપ્પેસિય સંધે ભવહ’ અથવા—એકભાગ મેં દો પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈ,

પ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ ત્રીન્ને વિભાગ પશુ સંભવી શકે છે “અહવા—એગયઓ દો દુપ્પેસિયા સંધા, એગયઓ ચડપ્પેસિય સંધે” અથવા બે દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ બે વિભાગો અને ચાર પ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ એક વિભાગ પશુ સંભવી શકે છે. “અહવા—એગયઓ દુપ્પેસિય સંધે એગયઓ દો તિપ્પેસિયા સંધા ભવંતિ” અથવા એક વિભાગમાં દ્વિપ્રદેશિક એક સ્કંધ અને બાકીના બે વિભાગમાં ત્રિપ્રદેશિક બે સ્કંધ પશુ સંભવી શકે છે. “ચડહા કજ્જમાણે એગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ પંચપેસિય સંધે, ભવહ” બ્યારે અષ્ટપ્રદેશિક સ્કંધના ચાર વિભાગો કરવામાં આવે છે, ત્યારે તે ચાર વિભાગો આ પ્રકારના સંભવી શકે છે—એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા ત્રણ વિભાગો અને પંચપ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ એક વિભાગ સંભવી શકે છે. “અહવા” અથવા—“એગયઓ દોન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દુપ્પેસિય સંધે એગયઓ ચડપ્પેસિય સંધે ભવહ” એક એક પરમાણુ પુદ્ગલ ૩૫ બે વિભાગો, દ્વિપ્ર-

એકતઃ-અપરભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અન્યભાગે ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દો દુષ્પ્પસિયા સ્વંધા, એગયઓ તિષ્પ્પસિયે સ્વંધે ભવઈ' અથવા એકતઃ-એકભાગે દ્વિ પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે દ્વૌ દ્વિપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ ભવતઃ, એકતઃ-અન્યભાગે ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા ચત્તારિ દુષ્પ્પસિયા સ્વંધા ભવંતિ' અથવા ચત્વારઃ દ્વિપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધાઃ ભવન્તિ, 'પંચહા કજ્જમાણે એગયઓ ચત્તારિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ ચત્તુષ્પ્પસિયે સ્વંધે ભવઈ' અષ્ટપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ પશ્ચધા ક્રિયમાણઃ એકતઃ-એકભાગે ચત્વારઃ પરમાણુપુદ્ગલાઃ ભવન્તિ, એકતઃ-અપરભાગે ચતુષ્પ્રદેશિકઃ

દૂસરે ભાગ મેં એક દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ, ઓર અન્યભાગ મેં એક ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ । 'અહવા-એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દો તિષ્પ્પસિયા સ્વંધા ભવંતિ' અથવા-એક ભાગ મેં દો પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈ ઓર દૂસરે ભાગ મેં દો ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હૈ । 'અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દો દુષ્પ્પસિયા સ્વંધા' એગયઓ તિષ્પ્પસિયે સ્વંધે ભવઈ' અથવા-એક વિભાગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈ, દૂસરે ભાગ મેં દો દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હૈ ઓર અન્ય ભાગ મેં એક ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ । 'અહવા-ચત્તારિ દુષ્પ્પસિયા સ્વંધા ભવંતિ' અથવા ચાર દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હૈ ।, "પંચહા કજ્જમાણે" એગયઓ ચત્તારિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ ચત્તુષ્પ્પસિયે સ્વંધે ભવઈ' યહ અષ્ટપ્રદેશિક સ્કન્ધ જથ પાંચ ભાગોં મેં વિભક્ત કિયા જાતા હૈ તથ એક ભાગ મેં ચાર પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈ' ઓર દૂસરે ભાગ મેં એક ચતુ-

શિક સ્કંધ ૩૫ એક વિભાગ અને ચાર પ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ એક વિભાગ પણ સંભવી શકે છે. "અહવા" અથવા "એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દો તિષ્પ્પસિયા સ્વંધા ભવંતિ" એક એક પરમાણુ પુદ્ગલ ૩૫ બે વિભાગો અને ત્રિપ્રદેશિક બે સ્કંધ ૩૫ બે વિભાગો પણ સંભવી શકે છે "અહવા-પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દો દુષ્પ્પસિયા સ્વંધા, એગયઓ તિષ્પ્પસિયે સ્વંધે ભવઈ" અથવા એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળો એક વિભાગ, દ્વિપ્રદેશિક બે સ્કંધ ૩૫ બે વિભાગો અને ત્રિપ્રદેશિક એક સ્કંધ ૩૫ એક વિભાગ, આ પ્રકારના ચાર વિભાગો પણ સંભવી શકે છે. "અહવા ચત્તારિ દુષ્પ્પસિયા સ્વંધા ભવંતિ" અથવા દ્વિપ્રદેશિક ચાર સ્કંધ ૩૫ ચાર વિભાગો પણ સંભવી શકે છે.

"પંચહા કજ્જમાણે, એગયઓ ચત્તારિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ ચત્તુષ્પ્પસિયે સ્વંધે ભવઈ" તે અષ્ટપ્રદેશિક સ્કંધના બીજા પાંચ વિભાગો કરવામાં

સ્કન્ધો ભવતિ, ‘અહવા એગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દુપ્પેસિએ એગયઓ તિપ્પેસિએ સંધે ભવહ’ અથવા એકતઃ-એકભાગે ત્રયઃ પરમાણુપુદ્ગલા ભવન્તિ, એકતઃ-અપરભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ભવતિ, એકતઃ-અન્યભાગે ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ‘અહવા એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ તિન્નિ દુપ્પેસિયા સંધા ભવંતિ’ અથવા એકતઃ-એકભાગે દ્વૌ પરમાણુપુદ્ગલૌ ભવતઃ, એકતઃ-અપરભાગે ત્રયો દ્વિપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધાઃ ભવન્તિ । ‘છહા કજ્જમાણે એગયઓ પંચ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ તિપ્પેસિએ સંધે ભવહ’ અષ્ટપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ પોઠા ક્રિયમાણઃ એકતઃ-એકભાગે પચ્ચ પરમાણુપુદ્ગલા ભવન્તિ, એકતઃ-અપરભાગે ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ‘અહવા એગયઓ ચત્તારિ પ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ-’અહવા-એગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દુપ્પેસિએ, એગયઓ તિપ્પેસિએ સંધે ભવહ, એક ભાગ મેં ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈં, અને એક ભાગ મેં દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈં, અને અન્ય ભાગ મેં ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ । ‘અહવા-એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ તિન્નિ દુપ્પેસિયા સંધા ભવંતિ, અથવા એક ભાગ મેં દો પરમાણુ પુદ્ગલ હોતે હૈં, દૂસરે ભાગ મેં ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હૈં । ‘છહા કજ્જમાણે એગયઓ પંચ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ તિપ્પેસિએ સંધે ભવહ’ યહ અષ્ટ પ્રદેશિક સ્કન્ધ જવ છહ વિભગ મેં વિભક્ત ક્રિયા જાતા હૈ-તવ એક ભાગ મેં પાંચ પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં અને એક વિભગ મેં ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ । ‘અહવા એગ-

આવે છે, ત્યારે એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા ચાર વિભાગો અને ચાર પ્રદેશિક એક સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ, આ પ્રકારે પાંચ વિભાગ થાય છે “અહવા-એગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દુપ્પેસિએ, એગયઓ તિપ્પેસિએ સંધે ભવહ” અથવા એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા ત્રણ વિભાગો, એક દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ અને ત્રિપ્રદેશિક એક સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ, આ પ્રકારે પાંચ વિભાગો થાય છે. “અહવા-એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ તિન્નિ દુપ્પેસિયા સંધા ભવંતિ” અથવા એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા બે વિભાગો અને ત્રણ ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ ત્રણ વિભાગો થાય છે “છહા કજ્જમાણે એગયઓ પંચ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ તિપ્પેસિએ સંધે ભવહ” તે અષ્ટપ્રદેશિક સ્કંધના જ્યારે છ વિભાગ કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પુદ્ગલ પરમાણુવાળા પાંચ વિભાગો અને ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ થાય છે. “અહવા એગયઓ ચત્તારિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગ-

પરમાણુપોગલા, એગયઓ દો દુષ્પણસિયા સંધા ભવંતિ' અથવા એકતઃ-એકભાગે ચત્વારઃ પરમાણુપુદ્ગલાઃ ભવન્તિ, એકતઃ-અપરભાગે દ્વૌ દ્વિપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ ભવતઃ, 'સત્તહા કજ્જમાણે એગયઓ છ પરમાણુપોગલા, એગયઓ દુષ્પણસિય સંધે ભવઈ' અષ્ટપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ સપ્તધા ક્રિયમાણઃ એકતઃ-એકભાગે પદ પરમાણુપુદ્ગલા ભવન્તિ, એકતઃ-અપરભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધૌ ભવતિ, 'અદ્દહા કજ્જમાણે અદ્દ પરમાણુપોગલા ભવંતિ' અષ્ટપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ અષ્ટધા ક્રિયમાણઃ અષ્ટપરમાણુ-પુદ્ગલા ભવન્તિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-નવ મંતે ! પરમાણુપોગલા પુચ્છા' હે મદન્ત ! નવ પરમાણુપુદ્ગલાઃ એકતઃ-એકતયા સંહન્યન્તે, એકતઃ સંહત્ય કિં સ્વરૂપં વસ્તુ ભવતિ-? इति પૃચ્છા, મગવાનાહ-'ગોયમા ! જાવ નવવિહા કજ્જંતિ' હે ગૌતમ !

યઓ ચત્તારિ પરમાણુપોગલા, એગયઓ દો દુષ્પણસિયા સંધા ભવંતિ' અથવા-એક ભાગ મેં ચાર પરમાણુ પુગદલ હોતે હેં, ઓર એક ભાગ મેં દો દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હેં । 'સત્તહા કજ્જમાણે એગયઓ છ પરમાણુ-પોગલા, એગયઓ દુષ્પણસિય સંધે ભવઈ,' યહ આઠ પ્રદેશિક સ્કન્ધ જબ સાત ભાગોં મેં વિભક્ત કિયા જાતા હૈ તબ એક ભાગ મેં છહ પરમાણુ પુગદલ હોતે હેં, ઓર દૂસરે ભાગ મેં દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ । 'અદ્દહા કજ્જમાણે અદ્દ પરમાણુપોગલા ભવંતિ' અષ્ટપ્રદેશિક સ્કન્ધ જબ આઠ વિભાગોં મેં વિભક્ત કિયા જાતા હૈ તબ આઠ પુગદલ પરમાણુરૂપ આઠ વિભાગ હસકે હોતે હેં ।

અબ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હેં- 'નવ મંતે ! પરમાણુપોગલા પુચ્છા, હે મદન્ત ! નવ પરમાણુપુગદલ જબ એકરૂપ મેં હોતે હેં-તબ ઉનસે કયા વસ્તુ ઉત્પન્ન હોતી હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હેં- 'ગોયમા'

યઓ દો દુષ્પણસિયા સંધા ભવંતિ " અથવા એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા ચાર વિભાગો અને દ્વિપ્રદેશિક એ સ્કંધ રૂપ બીજા બે વિભાગો થાય છે. "સત્તહા કજ્જમાણે એગયઓ છ પરમાણુપોગલા, એગયઓ દુષ્પણસિય સંધે ભવઈ" જ્યારે તે અષ્ટપ્રદેશિક સ્કંધના સાત વિભાગ કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા છ વિભાગો અને દ્વિપ્રદેશિક એક સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ થાય છે. "અદ્દહા કજ્જમાણે અદ્દ પરમાણુપોગલા ભવંતિ" જ્યારે તે અષ્ટપ્રદેશિક સ્કંધના આઠ વિભાગ કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા આઠ વિભાગોમાં તે સ્કંધ વિભક્ત થઈ જાય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"નવ મંતે ! પરમાણુપોગલા પુચ્છા" હે લગવન્ ! નવ પરમાણુ પુદ્ગલો જ્યારે એક બીજાની સાથે મળી જાય છે, ત્યારે તેમના સંયોગથી કઈ વસ્તુ ઉત્પન્ન થાય છે.

યાવત્ નવ પરમાણુપુદ્ગલાઃ એકતઃ સંહત્ય નવપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, સ સ્વલ્લ નવપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો મિથ્યમાનઃ દ્વિધાપિ ત્રિધાપિ, ચતુર્ધાઽપિ, પંચધાપિ, ષોઢાપિ, સપ્તધાપિ અષ્ટધાપિ, નવધાપિ, ક્રિયતે-ભવતિ, તત્ર ‘દુહા કજ્જમાણે એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ અટ્ટપ્પેસિએ સ્વંધે ભવઈ’ નવ પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો દ્વિધા ક્રિયમાણઃ એકતઃ-એકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે અષ્ટપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ‘એવં એકેકં સંચારેતેહિં જાવ’ એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા એકૈકં પ્રત્યેકમ્ સંચારયદ્ધિઃ-અભિલાપકમેણ પ્રતિપાદયદ્ધિઃ યાવત્-પૂર્વોક્તં સર્વં સંગ્રાહ્યમ્, ‘અહવા એગયઓ ચડપ્પેસિએ સ્વંધે, એગયઓ પંચપ્પેસિએ સ્વંધે ભવઈ’ અથવા એકતઃ-એકભાગે ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે પશ્ચ-

હે ગૌતમ! ‘જાવ નવવિહા કજ્જંતિ’ નવ પરમાણુ પુદ્ગલ જય એકરૂપ મેં હોતે હેં-તવ ડનસે નવ પ્રદેશી સ્કન્ધ હોના હૈ વહ નવ પ્રદેશિક સ્કન્ધ જય વિભક્ત હોતા હૈ-તય ડસકે ડો મી, તોન મી, ચાર મી, પાંચ મી છહ-મી, સાતમી, આઠ મી ઓર નવ મી વિભાગ હો સકતે હેં-‘દુહા કજ્જમાણે એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ અટ્ટપ્પેસિએ સ્વંધે ભવઈ’ જય યહ નૌ પ્રદેશિક સ્કન્ધ ડો ભાગોં મેં વિભક્ત કિયા જાતા હૈ તય એક ભાગ મેં પરાણુપુદ્ગલ હોતા હૈ ઓર ડૂસરે ભાગ મેં અષ્ટ પ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ ‘એવં એકેકં સંચારેતેહિં જાવ અહવા-એગયઓ ચડપ્પેસિએ સ્વંધે; એગયઓ પંચપ્પેસિએ સ્વંધે ભવઈ’ હસ પ્રકાર સે યહાં અભિલાપ ક્રમ સે એક એક પ્રદેશ કા સંચાર ‘અથવા-એક ભાગ મેં ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ હોના હૈ ઓર ડૂસરે ભાગ મેં પંચ પ્રદેશિક સ્કન્ધ હોના હૈ., હસ

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-‘ગોયમા ।’ હે ગૌતમ ! “ જાવ નવવિહા કજ્જંતિ ” નવ પરમાણુ પુદ્ગલો ન્યારે એકરૂપ થાય છે, ત્યારે નવ પ્રદેશિક સ્કંધ ઉત્પન્ન થાય છે. તે નવ પ્રદેશિક સ્કંધ ન્યારે વિભક્ત થાય છે, ત્યારે તેના બે, ત્રણ, ચાર, પાંચ છ, સાત, આઠ અથવા નવ વિભાગો થઈ જાય છે. “ દુહા કજ્જમાણે એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ અટ્ટપ્પેસિએ સ્વંધે ભવઈ ” ન્યારે આ અષ્ટપ્રદેશિક સ્કંધના બે વિભાગ કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક વિભાગમાં એક પરમાણુ પુદ્ગલ હોય છે અને બીજા વિભાગમાં એક અષ્ટપ્રદેશિક સ્કંધ હોય છે. “ એવં એકેકં સંચારેતેહિં જાવ અહવા-એગયઓ ચડપ્પેસિએ સ્વંધે, એગયઓ પંચપ્પેસિએ સ્વંધે ભવઈ ” આ પ્રકારના અભિલાપ ક્રમ અનુસાર એક એક પ્રદેશની વૃદ્ધિ કરીને નીચેના વિકલ્પ પર્યંતના બધા વિરલ્પોનું કથન થવું જોઈએ-“ અથવા એક વિભાગમાં ચાર પ્રદેશિક એક સ્કંધ અને બીજા વિભાગમાં એક પાંચ પ્રદેશિક સ્કંધ હોય છે.

પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'તિહા કજ્જમાણે એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ સત્તપ્પણિયે સંધે ભવહ' નવપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ ત્રિધા ક્રિયમાણઃ એકતો દ્વૌ પરમાણુપુદ્ગલો ભવતઃ, એકતઃ સપ્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દુપ્પણિયે, એગયઓ છપ્પણિયે સંધે ભવહ' અથવા એકતઃ-એકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અન્યભાગે પટ્ટપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા એગયઓ પરમાણુ પોગ્ગલે, એગયઓ તિપ્પણિયે સંધે, એગયઓ પંચપણિયે સંધે ભવહ' અથવા એકતઃ-એકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અન્યભાગે પચ્ચપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા એગયઓ પરમાણુ-

અભિલાપતક કરના ચાહિયે- 'તિહા કજ્જમાણે એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા એગયઓ સત્તપ્પણિયે સંધે ભવહ' यह नौ प्रदेशी स्कन्ध जब तीन भागों में विभक्त किया जाता है तब एकभागमें दो परमाणु पुद्गल होते हैं और दूसरे भाग में सप्तप्रदेशिक स्कन्ध होता है 'अहवा एगयओ परमाणु पोग्गले, एगयओ दुप्पणिए, एगयओ छप्पणिए संधे भवह', अथवा-एकभाग परमाणुपुद्गल होता है और दूसरे भाग में एक द्विप्रदेक स्कन्ध होता है तथा अन्य भाग में एक छह प्रदेशिक स्कन्ध होता है- 'अहवा-एगयओ परमाणुपोग्गले, एगयओ तिप्पणिए संधे, एगयओ पंचपणिए संधे भवह, अथवा-एक भाग में एक परमाणुपुद्गल होता है, दूसरे भाग में त्रिप्रदेशिक स्कन्ध होता है, और अन्य भाग में पांच प्रदेशोंवाला एक स्कन्ध होता है 'अहवा एगयओ परमाणुपोग्गले, एग-

“તિહા કજ્જમાણે એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ સત્તપ્પણિયે સંધે ભવહ” આ નવ પ્રદેશિક સ્કંધના બપારે ત્રણ વિભાગો કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા બે વિભાગો અને સપ્તપ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ થાય છે. “અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દુપ્પણિયે, એગયઓ છપ્પણિયે સંધે ભવહ” અથવા એક પરમાણુ પુદ્ગલ રૂપ એક વિભાગ, દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ અને છ પ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ થાય છે. “અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ તિપ્પણિયે સંધે, એગયઓ પંચપણિયે સંધે ભવહ” અથવા એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળો એક વિભાગ, ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ બીજો વિભાગ અને પાંચ પ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ ત્રીજો વિભાગ થાય છે. “અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દો છપ્પણિયા

પોગ્ગલે, એગયઓ દો ચડપ્પેસિયા સંધા ભવંતિ' અથવા એકતઃ-એકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે દ્વૌ ચતુષ્પ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ ભવતઃ, 'અહવા એગયઓ દુપ્પેસિયે સંધે, એગયઓ તિપ્પેસિયે સંધે, એગયઓ ચડપ્પેસિયે સંધે ભવઈ' અથવા એકતઃ-એકભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અન્યભાગે ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ 'અહવા તિન્નિ તિપ્પેસિયા સંધા ભવંતિ' અથવા ત્રયસ્ત્રિપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધાઃ ભવન્તિ । 'ચડહા કજ્જમાણે એગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ છપ્પેસિયે સંધે ભવઈ' નવપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધશ્ચતુર્થા ક્રિયમાણઃ એકતઃ-એકભાગે ત્રયઃ પરમાણુપુદ્ગલાઃ ભવન્તિ, એકતઃ-અપરભાગે પદ્મપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દુપ્પેસિયે સંધે, એગયઓ પંચપ્પેસિયે

ચઓ દો ચડપ્પેસિયા સંધા ભવંતિ' અથવા એક ભાગ મેં એક પરમાણુ-પુદ્ગલ હોતા હૈ, ઓર દુસરે ભાગ મેં દો ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હૈ- 'અહવા-એગયઓ દુપ્પેસિયે સંધે, એગયઓ તિપ્પેસિયે સંધે, એગયઓ ચડપ્પેસિયે સંધે ભવઈ" અથવા એક ભાગ મેં એક દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈ એક દુસરે ભાગ મેં એક ત્રિપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈ, ઓર અન્ય ભાગમેં એક ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ । 'અહવા-તિન્નિ તિપ્પેસિયા સંધા ભવંતિ' અથવા-ત્રીન સ્કન્ધ ત્રિપ્રદેશિક હોતે હૈ । 'ચડહા કજ્જમાણે એગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ છપ્પેસિયે સંધે ભવઈ" યહ નૌ પ્રદેશોં વાલો સ્કન્ધ જબ ચાર ભાગોં મેં વિભક્ત ક્રિયા જાતા હૈ-તબ એક ભાગ મેં ત્રીન પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈ- ઓર દુસરે ભાગ મેં એક છહ પ્રદેશોં વાલો સ્કન્ધ હોતા હૈ । 'અહવા એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા,

સંધા ભવંતિ " અથવા એક પરમાણુ પુદ્ગલ ૩પ એક વિભાગ, અને ચાર ચાર પ્રદેશોવાળા બે સ્કંધો ૩પ બે વિભાગો થાય છે. "અહવા-એગયઓ દુપ્પેસિયે સંધે, એગયઓ તિપ્પેસિયે સંધે, એગયઓ ચડપ્પેસિયે સંધે ભવઈ" અથવા દ્વિપ્રદેશિક એક સ્કંધ ૩પ એક વિભાગ, ત્રિપ્રદેશિક એક સ્કંધ ૩પ બીજો વિભાગ અને ચાર પ્રદેશિક એક સ્કંધ ત્રીજો વિભાગ થાય છે. "અહવા-તિન્નિ તિપ્પેસિયા સંધા ભવંતિ" અથવા ત્રણ ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ ૩પ ત્રણ વિભાગ થાય છે. "ચડહા કજ્જમાણે એગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ છપ્પેસિયે સંધે ભવઈ" બ્યારે તે નવ પ્રદેશિક સ્કંધના ચાર વિભાગો કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા ત્રણ વિભાગો અને છપ્રદેશિક એક સ્કંધ ૩પ એક વિભાગ થાય છે. "અહવા-એગયઓ દો પરમાણુ-

સ્વંધે ભવઈ' અથવા એકતઃ-અપરભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા એગ
 યઓ દો પરમાણુપોગલા, એગયઓ તિપ્પેસિયે સ્વંધે, એગયઓ ચડપ્પેસિયે સ્વંધે
 ભવઈ' અથવા એકતઃ-એકભાગે દ્વૌ પરમાણુપુદ્ગલૌ ભવતઃ, એકતઃ-અપરભાગે
 ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અન્યભાગે ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ,
 'અહવા એગયઓ પરમાણુપોગલે, એગયઓ દો દુપ્પેસિયા સ્વંધા, એગયઓ ચડપ્પે-
 સિયે સ્વંધે ભવઈ' અથવા એકતઃ-એકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ-
 અપરભાગે દ્વૌ દ્વિપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ ભવતઃ, એકતઃ અન્યભાગે ચતુષ્પ્રદેશિકઃ
 સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા એગયઓ પરમાણુપોગલે, એગયઓ દુપ્પેસિયે સ્વંધે,
 એગયઓ દો તિપ્પેસિયા સ્વંધા ભવંતિ' અથવા એકતઃ-એકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો

એગયઓ દુપ્પેસિયે સ્વંધે, એગયઓ પંચપેસિયે સ્વંધે ભવઈ' અથવા-
 એક ભાગ મેં દો પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં એક ભાગ મેં દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ
 હોતા હૈં, ઓર એક અન્ય ભાગ મેં પાંચ પ્રદેશોં વાલા એક સ્કંધ હોતા
 હૈં । 'અહવા-એગયઓ દો પરમાણુપોગલા, એગયઓ તિપ્પેસિયે સ્વંધે
 એગયઓ ચડપ્પેસિયે સ્વંધે ભવઈ, અથવા-એક ભાગ મેં દો પરમાણુ-
 પુદ્ગલ હોતે હૈં, દૂસરે ભાગ મેં ત્રિપ્રદેશિક એક સ્કન્ધ હોતા હૈં ઓર
 અન્ય ભાગ મેં ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈં- 'અહવા એગયઓ પરમાણુ
 પોગલે, એગયઓ દો દુપ્પેસિયા સ્વંધા એગયઓ ચડપ્પેસિયે સ્વંધે
 ભવઈ', અથવા-એક ભાગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈં, એક દૂસરે ભાગ
 મેં દો દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ હોતે હૈં ઓર અન્ય ભાગ મેં એક ચતુષ્પ્રદેશિક
 સ્કન્ધ હોતા હૈં 'અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગલે, દુપ્પેસિયે સ્વંધે

પોગલા, એગયઓ દુપ્પેસિયે સ્વંધે એગયઓ પંચપેસિયે સ્વંધે ભવઈ" અથવા
 એક એક પરમાણુ પુદ્ગલાના બે વિભાગો, દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ એક વિભાગઃ
 અને પાંચ પ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ થાય છે. "અહવા-એગયઓ દો
 પરમાણુપોગલા, એગયઓ તિપ્પેસિયે સ્વંધે, એગયઓ ચડપ્પેસિયે સ્વંધે ભવઈ"
 અથવા એક એક પુદ્ગલ પરમાણુવાળા બે વિભાગો, એક ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ
 રૂપ એક વિભાગ અને ચાર પ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ થાય છે.
 "અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગલે, એગયઓ દો દુપ્પેસિયા સ્વંધા, એગયઓ
 ચડપ્પેસિયે સ્વંધે ભવઈ" અથવા એક પરમાણુ પુદ્ગલ રૂપ એક વિભાગ,
 દ્વિપ્રદેશિક બે સ્કંધ રૂપ બે વિભાગો, અને ચાર પ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ એક
 વિભાગ થાય છે. "અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગલે, એગયઓ દુપ્પેસિયે સ્વંધે,
 એગયઓ દો તિપ્પેસિયા સ્વંધા ભવંતિ" અથવા એક પરમાણુ પુદ્ગલ રૂપ એક

ભવતિ, એકતઃ—અપરભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ—અન્યભાગે દ્વૌ ત્રિપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ ભવતઃ, ‘અહવા એગયઓ તિન્નિ દુપ્પણસિયા સંધા, એગયઓ તિપ્પણસિણ સંધે ભવઈ’ અથવા એકતઃ—એકભાગે ત્રયો દ્વિપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા ભવન્તિ, એકતઃ—અપરભાગે ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ‘પંચહા કજ્જમાણે એગયઓ ચત્તારિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ પંચપણસિણ સંધે ભવઈ’ નવ પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ પચ્ચધા ક્રિયમાણઃ એકતઃ—એકભાગે ચત્તારઃ પરમાણુપુદ્ગલા ભવન્તિ, એકતઃ—અપરભાગે પચ્ચપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ‘અહવા એગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દુપ્પણસિણ સંધે, એગયઓ ચણ્ણપણસિણ સંધે ભવઈ’ અથવા એકતઃ—એકભાગે ત્રયઃ પરમાણુપુદ્ગલા ભવન્તિ, એકતઃ—અપરભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ—અન્યભાગે ત્રણપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, “અહવા એગયઓ તિન્નિ

એગયઓ દો તિપ્પણસિયા સંધા ભવન્તિ, અથવા—એક ભાગ મેં એક પરમાણુ પુદ્ગલ હોતા હૈ, એકભાગ મેં એક દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈ ઓર એક અન્ય ભાગ મેં દો ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હૈં । ‘અહવા—એગયઓ તિન્નિ દુપ્પણસિયા સંધા, એગયઓ તિપ્પણસિણ સંધે ભવઈ’ અથવા—એક ભાગ મેં ત્રીન દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હૈં, ઓર દૂસરે ભાગ મેં એક ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ । ‘પંચહા કજ્જમાણે એગયઓ ચત્તારિ પરમાણુ પોગ્ગલા એગયઓ પંચપણસિણ સંધે ભવઈ’ જ્ય નૌ પ્રદેશવાલે સ્કન્ધ કો પાંચ હિસ્સોં મેં ઘાંટા જાતા હૈ—તય એક તરફ ચાર પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં—ઓર દૂસરી તરફ પાંચ પ્રદેશોવાલા એક સ્કન્ધ હોતા હૈ—‘અહવા એગયઓ તિન્નિ પરમાણુ—પોગ્ગલા એગયઓ દુપ્પણસિણ સંધે, એગયઓ ચણ્ણપણસિણ સંધે ભવઈ’ અથવા—એક ભાગ મેં ત્રીન પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં, એક દૂસરે ભાગ મેં દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ ઓર અન્ય

વિભાગ, એક દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ એક વિભાગ અને ત્રિપ્રદેશિક એ સ્કંધ ૩૫ એ વિભાગો થાય છે. “ અહવા—એગયઓ તિન્નિ દુપ્પણસિયા સંધા, એગયઓ તિપ્પણસિણ સંધે ભવઈ ” અથવા દ્વિપ્રદેશિક ત્રણ સ્કંધ ૩૫ ત્રણ વિભાગો અને ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ એક વિભાગ થાય છે. “ પંચહા કજ્જમાણે એગયઓ ચત્તારિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ પંચ પણસિણ સંધે ભવઈ ” તે નવપ્રદેશિક સ્કંધના ન્યારે પાંચ વિભાગો કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પુદ્ગલપરમાણુવાળા ચાર વિભાગો અને પાંચપ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ એક વિભાગ થાય છે. “ અહવા—એગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દુપ્પણસિણ સંધે, એગયઓ ચણ્ણપણસિણ સંધે ભવઈ ” અથવા એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા ત્રણ વિભાગો, એક દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ અને એક ચાર પ્રદેશિક સ્કંધ થાય છે. “ અહવા—એગ-

પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દો તિપ્પણસિયા સંધા મવંતિ' અથવા એકતઃ-એકભાગે ત્રયઃ પરમાણુપુદ્ગલા મવન્તિ, એકતઃ-અપરભાગે દ્વૌ ત્રિપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ મવતઃ, "અહવા એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દો દુપ્પણસિયા સંધા, એગયઓ તિપ્પણસિયા સંધે મવઈ' અથવા એકતઃ-એકભાગે દ્વૌ પરમાણુપુદ્ગલૌ મવતઃ, એકતઃ-અન્યભાગે ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો મવતિ, 'અહવા એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે એગયઓ ચત્તારિ દુપ્પણસિયા સંધા મવંતિ' અથવા એકતઃ-એકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો મવતિ, એકતઃ-અપરભાગે ચત્વારો દ્વિપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા મવન્તિ, 'છહા કજ્જમાણે એગયઓ પંચ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ ચત્તણ્ણસિયા સંધે મવઈ' નવપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ ષોઢા ક્રિયમાણઃ, એકતઃ-એકભાગે પચ્ચપરમાણુપુદ્ગલા ભાગ મેં ચતુષ્પ્રદેશિક એક સ્કન્ધ હોતા હૈ 'અહવા-એગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દો તિપ્પણસિયા સંધા મવંતિ, અથવા-એક ભાગ મેં ત્રીન પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં ઓર દૂસરે ભાગ મેં દો ત્રિપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતે હૈં । 'અહવા-એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા એગયઓ દો દુપ્પણસિયા સંધા મવંતિ, અથવા એક ભાગ મેં દો પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં, ઓર દૂસરે ભાગ મેં દો દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હૈં, તથા 'એગયઓ તિપ્પણસિયા સંધે' ઓર અન્ય ભાગ મેં એક ત્રિપ્રદેશીસ્કન્ધ હોતા હૈ । 'અહવા-એગયઓ પરમાણુ પોગ્ગલે, એગયઓ ચત્તારિ દુપ્પણસિયા સંધા મવંતિ' અથવા-એક ભાગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈ, દૂસરે ભાગ મેં ચાર દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હૈં । 'છહા કજ્જમાણે એગયઓ પંચ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ ચત્તણ્ણસિયા સંધે મવઈ' યહ નવપ્રદેશિક સ્કન્ધ જહ છહ ભાગોં મેં વિમક્ત ક્રિયા જાતા હૈ તથ એક ભાગ મેં પાંચ પરમાણુ-

યઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દો તિપ્પણસિયા સંધા મવંતિ" અથવા એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા ત્રણ વિભાગો અને ત્રિપ્રદેશિક એ સ્કંધ રૂપ એ વિભાગો થાય છે. "અહવા એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દો દુપ્પણસિયા સંધા, એગયઓ તિપ્પણસિયા સંધે" અથવા એક એક પરમાણુ પુદ્ગલ રૂપ એ વિભાગો, દ્વિપ્રદેશિક એ સ્કંધ રૂપ એ વિભાગો અને ત્રિપ્રદેશિક એક સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ થાય છે. "અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ ચત્તારિ દુપ્પણસિયા સંધા મવંતિ" અથવા એક પરમાણુ પુદ્ગલ રૂપ એક વિભાગ અને દ્વિપ્રદેશિક ચાર સ્કંધ રૂપ ચાર વિભાગો થાય છે. 'છહા કજ્જમાણે એગયઓ પંચપરમાણુ પોગ્ગલા, એગયઓ ચત્તણ્ણસિયા સંધે મવઈ" તે નવ પ્રદેશિક સ્કંધના બચારે છ વિભાગો પચ્ચામાં આવે છે, ત્યારે એક

भवन्ति, एकतः—अपरभागे चतुष्प्रदेशिकः स्कन्धो भवति, ‘अहवा एगयओ चत्तारि परमाणुपोग्गला, एगयओ दुप्पएसिए खंधे, एगयओ तिप्पएसिए खंधे भवइ’ अथवा एकतः—एकभागे चत्वारः परमाणुपुदगलाः भवन्ति, एकतः—अपरभागे द्विप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, एकतः—अन्यभागे त्रिप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, ‘अहवा एगयओ तिन्नि परमाणुपोग्गला, एगयओ तिन्नि दुप्पएसिया खंधा भवन्ति’ अथवा एकतः—एकभागे त्रयः परमाणुपुदगलाः भवन्ति, एकतः—अपरभागे त्रयो द्विप्रदेशिकाः स्कन्धा भवन्ति, ‘सत्तहा कज्जमाणे एगयओ छ परमाणुपोग्गला, एगयओ तिप्पएसिए खंधे भवइ’ नवप्रदेशिकः स्कन्धः सप्तधा क्रियमाणः, एकतः—एकभागे षट् परमाणुपुदगलाः भवन्ति, एकतः—अपरभागे त्रिप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, ‘अहवा एगयओ पंच परमाणुपोग्गला एगयओ दो दुप्पए-

पुद्गल होते हैं, और दूसरे भाग में चार प्रदेशी स्कन्ध होता है । ‘अहवा—एगयओ चत्तारि परमाणुपोग्गला, एगयओ दुप्पएसिए खंधे एगयओ तिप्पएसिए खंधे भवइ’ अथवा—एक भाग में चार परमाणुपुद्गल होते हैं, एक भाग में द्विप्रदेशिक एक स्कन्ध होता है, तथा और दूसरे भाग में एक त्रिप्रदेशिक स्कन्ध होता है । ‘अहवा—एगयओ तिन्नि परमाणुपोग्गला, एगयओ दुप्पएसिया खंधा भवन्ति’ अथवा एक भाग में तीन परमाणुपुद्गल होते हैं’ एक दूसरे भाग में तीन द्विप्रदेशी स्कन्ध होते हैं—“सत्तहा कज्जमाणे—एगयओ छ परमाणुपोग्गला, एगयओ तिप्पएसिए खंधे भवइ” जब यह नौ प्रदेशोंवाला स्कन्ध सात विभागों में विभक्त किया जाता है—तब एक भाग में ६ परमाणुपुद्गल होते हैं और दूसरे भाग में त्रिप्रदेशी एक स्कन्ध होता है । ‘अहवा—एगयओ पंच परमाणुपोग्गला

એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા પાંચ વિભાગો અને એક ચાર પ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ થાય છે. “ અહવા-એગયઓ ચત્તારિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દુપ્પસેસિયે સંધે, એગયઓ તિપ્પસેસિયે સંધે ભવઈ ” અથવા એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા ચાર વિભાગો, દ્વિપ્રદેશિક એક સ્કંધરૂપ એક વિભાગ અને ત્રિપ્રદેશિક એક સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ થાય છે. “ અહવા-એગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ તિન્નિ દુપ્પસેસિયા સંધા ભવંતિ ” અથવા એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા ત્રણ વિભાગો અને દ્વિપ્રદેશિક ત્રણ સ્કંધ રૂપ ત્રણ વિભાગો થાય છે. “ સત્તહા કજ્જમાણે એગયઓ છ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ તિપ્પસેસિયે સંધે ભવઈ ” તે નવ પ્રદેશિક સ્કંધના જ્યારે સાત વિભાગો કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા છ વિભાગો અને ત્રિપ્રદેશિક

યાવત્. એકતઃ સંહન્યન્તે, એકતઃ સંહત્ય કિં સ્વરૂપં વસ્તુ ભવતિ ? ભગવાનાહ—
હે ગૌતમ ! દશ પરમાણુપુદ્ગલાઃ સંહત્ય દશપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, સ દશપ્રદેશિકઃ
સ્કન્ધો મિથ્યમાનઃ દ્વિધાપિ, ત્રિધાપિ, ચતુર્ધાપિ, પશ્ચધાપિ, પોઠાપિ, સપ્તધાપિ,
અષ્ટધાપિ, નવધાપિ, દશધાપિ ક્રિયતે, તત્ર દ્વિધા ક્રિયમાણઃ એકતઃ—એકભાગે
પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ—અપરભાગે નવપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ‘અહવા
એગયઓ દુપ્પએસિએ સંધે, એગયઓ અટ્ટપએસિએ સંધે ભવહ’ અથવા—એકતઃ—
એકભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ—અપરભાગે અષ્ટપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો
ભવતિ, ‘એવં એકેકં સંચારેયન્વંતિ—જાવ અહવા દો પંચ પએસિયા સંધા
ભવંતિ’ એવં—પૂર્વોક્તરીત્યા, એકેકં સંચારયિતવ્યમ્—અભિલાપક્રમેણ વક્તવ્યમ્,

उनसे किस वस्तु का उत्पाद होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—
गौतम ! दश पुद्गलपरमाणु जब आपस में मिलते हैं—तब उनके मिलाप
से एक दशप्रदेशिक स्कन्ध उत्पन्न होता है । जब इस दशप्रदेशिक
स्कन्ध का विभाग किया जाता है—तब इसके दो भी, तीन भी, चार
भी, पांच भी, छह भी, सात भी, आठ भी, नौ भी और दश भी
विभाग हो सकते हैं—जब इसके दो विभाग किये जाते हैं—तब एक
भाग में एक परमाणुपुद्गल होता है, और दूसरे भाग में नौ प्रदेशोंवाला
एक स्कन्ध होता है ‘अहवा—एगयओ दुप्पएसिए संधे, एगयओ अट्टप-
एसिए संधे भवह’ अथवा—एक भाग में द्विप्रदेशी स्कन्ध होता है,
और एक दूसरे भाग में अष्टप्रदेशिक एक स्कन्ध होता है—‘एवं एकेकं
संचारेयन्वन्ति—जाव अहवा दो पंचपएसिया, संधा भवन्ति’ इस प्रकार

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ જાવ દુહા કજ્જમાણે એગયઓ પરમાણુવોગલે,
એગયઓ નવપએસિએ સંધે ભવહ ” હે ગૌતમ ! જ્યારે દસ પરમાણુ પુદ્ગલો
એક બીજા સાથે મળી જાય છે, ત્યારે તેમના સંયોગથી એક દસપ્રદેશિક
સ્કંધ ઉત્પન્ન થાય છે. જ્યારે તેના વિભાગો કરવામાં આવે છે, ત્યારે બે,
ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ, સાત, આઠ, નવ અથવા દસ વિભાગો થઈ શકે છે.
જ્યારે તેના બે વિભાગ કરવામાં આવે છે, ત્યારે તેના એક વિભાગમાં એક
પરમાણુ પુદ્ગલ હોય છે અને બીજા વિભાગમાં નવ પ્રદેશોવાળો એક સ્કંધ
હોય છે. “ અહવા—એગયઓ દુપ્પએસિએ સંધે, એગયઓ અટ્ટ પએસિએ સંધે ભવહ ”
અથવા એક ભાગે દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ રૂપે હોય છે અને બીજા ભાગે અષ્ટપ્રદે-
શિક સ્કંધ રૂપે હોય છે. “ એવં એકેકં સંચારેયન્વંતિ જાવ અહવા દો પંચ પએ-
સિયા સંધા ભવંતિ ” આ ક્રમે પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ પ્રમાણે એક એક પ્રદેશની

યાશ્વ-પૂર્વોક્તં સર્વં સંગ્રાહ્યમ્, અન્તિમમભિલાપમાહ-અથવા દ્વી પશ્ચપ્રદેશિકી સ્કન્ધો ભવતઃ, 'તિહા કજ્જમાણે એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા એગયઓ અટ્ટપ્પ-સિંદુ સ્વંધે ભવહ' દશપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ ત્રિધા ક્રિયમાણઃ એકતઃ-એકભાગે દ્વી પરમાણુપુદ્ગલો ભવતઃ, એકતઃ-અપરભાગે અષ્ટપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ "અહવા એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દુપ્પપ્પસિંદુ સ્વંધે, એગયઓ સત્તપ્પપ્પસિંદુ સ્વંધે ભવહ' અથવા એકતઃ-એકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અન્યભાગે સપ્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, "અહવા એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ તિપ્પપ્પસિંદુ સ્વંધે ભવહ, એગયઓ છપ્પપ્પસિંદુ સ્વંધે ભવહ' અથવા એકતઃ-એકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે

પૂર્વોક્તરીતિ કે અનુસાર એક એકની વૃદ્ધિ કરનાં ચાહિયે-યાવત્ અથવા દો પાંચ પ્રદેશિક સ્કંધ હોતે હૈં, યહ્ન ઇસકા અન્તિમ ભંગ હૈં । 'તિહાક-જ્જમાણે એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા એગયઓ અટ્ટપ્પપ્પસિંદુ સ્વંધે ભવહ' જબ્ન ઇસ દશપ્રદેશી સ્કન્ધ કો ત્રીન ભાગો મેં ઘાંટા જાતા હૈં-તબ્ન એક ભાગ મેં દો પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં, ઓર દૂસરે ભાગ મેં આઠ પ્રદેશોવાલા એક સ્કન્ધ હોતા હૈં ! 'અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દુપ્પ-પ્પસિંદુ સ્વંધે, એગયઓ સત્તપ્પપ્પસિંદુ સ્વંધે ભવહ' અથવા-એક ભાગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈં, એક દૂસરે ભાગ મેં દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈં, ઓર અન્યભાગ મેં એક સપ્તપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈં ! 'અહવા-એગ-યઓ પરમાણુપોગ્ગલે એગયઓ તિપ્પપ્પસિંદુ સ્વંધે ભવહ, એગયઓ છપ્પ-પ્પસિંદુ સ્વંધે ભવહ' અથવા એક ભાગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈં,

વૃદ્ધિ કરીને બાકીના ત્રણ વિકલ્પો પણ બંનાવી લેવા જોઈએ છેલ્લો વિકલ્પ આ પ્રમાણે બનશે-“ અથવા પાંચપ્રદેશિક એ સ્કંધ રૂપ એ વિભાગોમાં તે દસપ્રદેશિક સ્કંધ વિભક્ત થાય છે. “તિહા કજ્જમાણે એગયઓ દો પરમાણુ-પોગ્ગલા, એગયઓ અટ્ટપ્પપ્પસિંદુ સ્વંધે, ભવહ” તે દસ પ્રદેશિક સ્કંધના બન્યાં ત્રણ વિભાગો કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પુદ્ગલ પરમાણુવાળા એ વિભાગો અને એક અષ્ટપ્રદેશિક સ્કંધરૂપ એક વિભાગ થાય છે. “અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે એગયઓ દુપ્પપ્પસિંદુ સ્વંધે એગયઓ સત્તપ્પપ્પસિંદુ સ્વંધે ભવહ” અથવા એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળો એક વિભાગ, દ્વિપ્રદેશિક એક સ્કંધરૂપ બીજો વિભાગ અને સપ્તપ્રદેશિક એક સ્કંધરૂપ ત્રીજો વિભાગ થાય છે. અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ તિપ્પપ્પસિંદુ સ્વંધે ભવહ, એગયઓ છપ્પપ્પ-સિંદુ સ્વંધે ભવહ” અથવા એક પરમાણુ પુદ્ગલ રૂપ એક વિભાગ, ત્રિપ્રદેશિક

ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અન્યભાગે ષટ્ પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ ચડપ્પએસિએ, એગયઓ પંચપએસિએ સ્વંધે ભવઈ' અથવા એકતઃ એકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ પશ્ચપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ 'અહવા એગયઓ દુપ્પએસિએ સ્વંધે ભવઈ, એગયઓ દો ચડપ્પએસિયા સ્વંધા ભવંતિ' અથવા એકતઃ-એકભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે દ્વૌ ચતુષ્પ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ ભવતઃ 'અહવા એગયઓ દો તિપ્પએસિયા સ્વંધા ભવંતિ, એગયઓ ચડપ્પએસિએ સ્વંધે ભવઈ' અથવા એકતઃ-એકભાગે દ્વૌ ત્રિપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ ભવતઃ, એકતઃ-અપરભાગે ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'ચડહા કજ્જમાણે એગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ સત્તપએસિએ સ્વંધે ભવઈ' દશપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધશ્ચતુર્થા ક્રિયમાણઃ, એકતઃ-એકભાગે ત્રયઃ પરમાણુપુદ્ગલાઃ ભવન્તિ, એકતઃ-

એક દુસરે ભાગ મેં ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ ઓર અન્યભાગ મેં એક ષટ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ । 'અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ ચડપ્પએસિએ, એગયઓ પંચપએસિએ સ્વંધે ભવઈ' અથવા એક ભાગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈ, એક દુસરે ભાગ મેં ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ, ઓર અન્ય ભાગ મેં એક પંચ પ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ । 'અહવા-એગયઓ દુપ્પએસિએ સ્વંધે ભવઈ' એગયઓ દો ચડપ્પએસિયા સ્વંધા ભવંતિ' અથવા-એક ભાગ મેં દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ એવં એક દુસરે ભાગ મેં દો ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હૈ । 'અહવા-એગયઓ દો તિપ્પએસિયા સ્વંધા ભવંતિ, એગયઓ ચડપ્પએસિએ સ્વંધે ભવઈ' અથવા-એક ભાગ મેં દો ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હૈ, ઓર એક દુસરે ભાગ મેં ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ 'ચડહા કજ્જમાણે એગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ સત્તપએસિએ સ્વંધે ભવઈ' યહ દશપ્રદેશિક

સ્કંધ ૩૫ બીજો વિભાગ અને છપ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ ત્રીજો વિભાગ થાય છે.

“અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ ચડપ્પએસિએ, એગયઓ પંચ પએસિએ સ્વંધે ભવઈ” અથવા એક પરમાણુ પુદ્ગલ ૩૫ વિભાગ, ચાર પ્રદેશિક સ્કંધ-૩૫ એ વિભાગ અને ચાર પ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ ત્રીજો વિભાગ બને છે. “અહવા-એગયઓ દુપ્પએસિએ સ્વંધે ભવઈ, એગયઓ દો ચડપ્પએસિયા, સ્વંધા ભવંતિ” અથવા દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ એક વિભાગ અને ચાર પ્રદેશિક એ સ્કંધ ૩૫ એ વિભાગ થાય છે. “અહવા-એગયઓ દો તિપ્પએસિયા સ્વંધા ભવંતિ, એગયઓ ચડપ્પએસિએ સ્વંધે ભવઈ” અથવા એ ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ એ વિભાગો અને ચાર પ્રદેશિક એક સ્કંધ ૩૫ ત્રીજો વિભાગ થાય છે. “ચડહા કજ્જમાણે એગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ સત્તપએસિએ સ્વંધે ભવઈ” બીજાં તે

भवतः, एकतः—अपरभागे द्वौ त्रिप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः, ‘पंचहा कज्जमाणे एग-
यओ चत्तारि परमाणुपोग्गला, एगयओ छप्पएसिए खंधे भवइ’ पञ्चधा क्रियमाणे
दशप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतः—एकभागे चत्वारः परमाणुपुद्गला भवन्ति, एकतः—
अपरभागे षट्प्रदेशिकः स्कन्धो भवति, ‘अहवा एगयओ तिन्नि परमाणुपोग्गला,
एगयओ दुप्पएसिए खंधे भवइ, एगयओ पंचपएसिए खंधे भवइ’ अथवा एकतः—
एकभागे त्रयः परमाणुपुद्गला भवन्ति, एकतः—अपरभागे द्विप्रदेशिकः स्कन्धो
भवति, एकतः—अन्यभागे पञ्चप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, ‘अहवा एगयओ तिन्नि
परमाणुपोग्गला एगयओ तिप्पएसिए, एगयओ चउप्पएसिए खंधे भवइ’ अथवा
एकतः—एकभागे त्रयः परमाणुपुद्गलाः भवन्ति, एकतः—अपरभागे त्रिप्रदेशिकः
स्कन्धो भवति एकतः—अन्यभागे चतुष्प्रदेशिकः स्कन्धो भवति, ‘अहवा एगयओ

द्विप्रदेशिक स्कन्ध होते हैं और एक दूसरे भाग में दो त्रिप्रदेशिक
स्कन्ध होते हैं—‘पंचहा कज्जमाणे चत्तारि परमाणुपोग्गला, एगयओ
छप्पएसिए खंधे भवइ’ यह दशप्रदेशिक स्कंध जब पांच भागों में
विभक्त किया जाता है—तब एकभाग में चार परमाणुपुद्गल होते हैं, एवं
एकभाग में छहप्रदेशिक स्कन्ध होता है ‘अहवा—‘एगयओ तिन्नि पर-
माणुपोग्गला, एगयओ दुप्पएसिए खंधे भवइ’ अथवा—एक भाग में
तीन परमाणुपुद्गल होते हैं, और एकभाग में द्विप्रदेशिक स्कंध होता
है, ‘एगयओ पंचपएसिए खंधे भवइ’ एवं एक अन्यभाग में पंच प्रदे-
शिक स्कंध होता है। ‘अहवा—एगयओ तिन्नि परमाणुपोग्गला, एग-
यओ तिप्पएसिए, एगयओ चउप्पएसिए खंधे भवइ’ अथवा एकभाग
में तीन परमाणुपुद्गल होते हैं, एक दूसरे भाग में एक त्रिप्रदेशिक
स्कन्ध होता है, और एक अन्यभाग में एक चतुष्प्रदेशिक स्कन्ध होता

સ્કંધ ૩૫ એ વિભાગો થાય છે. “પંચહા કજ્જમાણે એગયઓ ચત્તારિ પરમાણુ-
પોગ્ગલા, એગયઓ છપ્પસેસિયે સંધે ભવઈ” તે દશ પ્રદેશિક સ્કંધના બ્યારે
પાંચ વિભાગો—કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા ચાર
વિભાગો અને છ પ્રદેશિક એક સ્કંધ ૩૫ એક વિભાગ થાય છે. “અહવા—
એગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દુપ્પસેસિયે સંધે ભવઈ, એગયઓ પંચ
પસેસિયે સંધે ભવઈ” અથવા એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા ત્રણ વિભાગો,
દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ એક વિભાગ અને પાંચ પ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ એક વિભાગ
બને છે. “અહવા—એગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ તિપ્પસેસિયે, એગ-
યઓ ચઉપ્પસેસિયે સંધે ભવઈ” અથવા એક એક પુદ્ગલ પરમાણુવાળા ત્રણ
વિભાગો, ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ એક વિભાગ અને ચાર પ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫.

દો પરમાણુપોગલા, એગયઓ દુપ્પેસિયે સંધે, ભવહ' એગયઓ દો તિપ્પેસિયા સંધા ભવંતિ' અથવા એકતઃ-એકભાગે દ્વૌ પરમાણુપુદ્ગલૌ ભવતઃ એકતઃ-અપરભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અન્યભાગે દ્વૌ ત્રિપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ ભવતઃ, 'અહવા એગયઓ પરમાણુપોગલા, એગયઓ તિન્નિ દુપ્પેસિયા સંધા, એગયઓ તિપ્પેસિયે સંધે, ભવહ' અથવા એકતઃ-એકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે ત્રયો દ્વિપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધાઃ ભવન્તિ, એકતઃ-અન્યભાગે ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા પચ્ચ દુપ્પેસિયા સંધા ભવંતિ,' અથવા દ્વિપચ્ચપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા ભવન્તિ, 'છહાકજ્જમાણે એગયઓ પંચપરમાણુપોગલા એગયઓ પંચપેસિયે સંધે ભવહ' દશપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ પોઠા ક્રિયમાણઃ, એકતઃ-એકભાગે પચ્ચ

હૈ । 'અહવા-એગયઓ દો પરમાણુપોગલા, એગયઓ દુપ્પેસિયે સંધે ભવહ, એગયઓ દો તિપ્પેસિયા સંધા ભવંતિ' અથવા-એકભાગ મેં દો પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં, એક દુસરે ભાગ મેં એક દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈં ઓર એક એક અન્ય ભાગ મેં દો ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હૈં । 'અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગલા, એગયઓ તિન્નિ દુપ્પેસિયા સંધા, એગયઓ તિપ્પેસિયે સંધે ભવહ' અથવા-એકભાગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈં, એકભાગ મેં ત્રીન દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હૈં, ઓર એક અન્યભાગ મેં એક ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈં । 'અહવા-પંચ દુપ્પેસિયા સંધા ભવંતિ' અથવા-પાંચ દ્વિપ્રદેશી સ્કંધ હોતે હૈં । 'છહા કજ્જમાણે એગયઓ પંચ પરમાણુપોગલા, એગયઓ પંચ પેસિયે સંધે ભવહ,' યહ દશપ્રદેશિક સ્કંધ જબ છહ વિભાગોં મેં વિભક્ત કિયા જાતા હૈં-તબ એક ભાગ મેં

એક વિભાગ થાય છે. “અહવા-એગયઓ દો પરમાણુપોગલા, એગયઓ દુપ્પેસિયે સંધે ભવહ, એગયઓ દો તિપ્પેસિયા સંધા ભવંતિ” અથવા એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા બે વિભાગો, દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ અને ત્રિપ્રદેશિક બે સ્કંધ રૂપ બે વિભાગો પડી જાય છે. “અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગલા એગયઓ તિન્નિ દુપ્પેસિયા સંધા, એગયઓ તિપ્પેસિયે સંધે ભવહ” અથવા એક પરમાણુ પુદ્ગલરૂપ એક વિભાગ, ત્રણ દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ ત્રણ વિભાગ અને ત્રિપ્રદેશિક એક સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ થાય છે. “અહવા-પંચ દુપ્પેસિયા સંધા, ભવંતિ” અથવા દ્વિપ્રદેશિક પાંચ સ્કંધ રૂપ પાંચ વિભાગો થાય છે. “છહા કજ્જમાણે એગયઓ પંચ પરમાણુપોગલા, એગયઓ પંચ પેસિયે સંધે ભવહ” હસ પ્રદેશિક સ્કંધના ત્યારે છ વિભાગો કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા પાંચ વિભાગો અને પાંચ

પરમાણુપુદ્ગલા ભવન્તિ, એકતઃ—અપરભાગે પચ્ચપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ‘અહવા એગયઓ ચત્તારિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દુપ્પણસિણ સંધે એગયઓ ચત્તણસિણ સંધે ભવઈ’ અથવા એકતઃ—અપરભાગે ચત્તારઃ પરમાણુપુદ્ગલાઃ ભવન્તિ, એકતઃ—અપરભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ—અન્યભાગે ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ‘અહવા એગયઓ ચત્તારિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દો તિપ્પણસિયા સંધા ભવન્તિ, અથવા એકતઃ—એકભાગે ચત્તારઃ પરમાણુપુદ્ગલા ભવન્તિ, એકતઃ—અપરભાગે દ્વૌ ત્રિપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ ભવત’, ‘અહવા એગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દો દુપ્પણસિયા સંધા ભવન્તિ એગયઓ તિપ્પણસિણ સંધે, ભવઈ’ અથવા એકતઃ—એકભાગે ત્રયઃ પરમાણુપુદ્ગલાઃ ભવન્તિ, એકતઃ—અન્યભાગે દ્વૌ દ્વિપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ ભવતઃ એકતઃ—અન્યભાગે ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ‘અહવા એગયઓ દો પર-

પાંચ પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં, અપરભાગ મેં પાંચપ્રદેશોંવાલા એક સ્કંધ હોતા હૈં, ‘અહવા—એગયઓ ચત્તારિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દુપ્પણસિણ સંધે, એગયઓ ચત્તણસિણ સંધે ભવઈ’ અથવા—એક ભાગ મેં ચાર પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં, એક ભાગ મેં એક દ્વિપ્રદેશી સ્કંધ હોતા હૈં, ઓર એક અન્યભાગ મેં એક ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈં। ‘અહવા—એગયઓ ચત્તારિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દો તિપ્પણસિયા સંધા ભવન્તિ’ અથવા—એકભાગ મેં ચાર પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં, દૂસરે ભાગ મેં દો ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હૈં, ‘અહવા—એગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દો દુપ્પણસિયા સંધા ભવન્તિ એગયઓ તિપ્પણસિણ સંધે’ અથવા—એકભાગ મેં ત્રીન પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં, એક દૂસરે ભાગ મેં દો દ્વિપ્રદેશી સ્કંધ હોતે હૈં ઓર અન્યભાગ મેં એક ત્રિપ્રદેશી સ્કંધ હોતા હૈં ‘અહવા—એગયઓ દો પર-

પ્રદેશિક એક સ્કંધ ૩૫ છઠો વિભાગ થાય છે. “અહવા—એગયઓ ચત્તારિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દુપ્પણસિણ સંધે, એગયઓ ચત્તણસિણ સંધે ભવઈ” અથવા એક એક પરમાણુ પુદ્ગલ ૩૫ ચાર વિભાગો, દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ એક વિભાગ અને ચાર પ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ એક વિભાગ થાય છે. “અહવા—એગયઓ ચત્તારિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દો તિપ્પણસિયા સંધા ભવન્તિ” અથવા એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા ચાર વિભાગો અને ત્રિપ્રદેશિક એ સ્કંધ ૩૫ એ વિભાગો થાય છે. “અહવા—એગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દુપ્પણસિયા સંધા, એગયઓ તિપ્પણસિણ સંધે” અથવા એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા ત્રણ વિભાગો, એ દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ એ વિભાગો અને એક ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ એક વિભાગ થાય છે. “અહવા—એગયઓ દો પર-

માણુપોગલા એગયઓ ચત્તારિ દુષ્પએસિયા સંધા ભવંતિ' અથવા એકતઃ-એકભાગે દ્વૌ પરમાણુપુદ્ગલૌ ભવતઃ, એકતઃ-અપરભાગે ચત્વારો દ્વિપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા ભવન્તિ, "સત્તહા કજ્જમાણે એગયઓ છ પરમાણુપોગલા, એગયઓ ચઢપ્પએસિયે સંધે ભવહ્" દશપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ, સપ્તથા ક્રિયમાણઃ, એકતઃ-એકભાગે ષટ્ પરમાણુપુદ્ગલાઃ ભવન્તિ, એકતઃ-અપરભાગે ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા એગયઓ પંચ પરમાણુપોગલા, એગયઓ દુષ્પએસિયે, એગયઓ તિષ્પએસિયે સંધે ભવહ્' અથવા એકતઃ-એકભાગે પચ્ચ પરમાણુપુદ્ગલાઃ ભવન્તિ, એકતઃ-અપરભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અન્યભાગે ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા એગયઓ ચત્તારિ પરમાણુપોગલા, એગયઓ તિન્નિ દુષ્પએસિયા સંધા ભવંતિ' અથવા એકતઃ-એકભાગે ચત્વારઃ પરમાણુપુદ્ગલા ભવન્તિ, એકતઃ-અપરભાગે ત્રયઃ દ્વિપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા ભવન્તિ।

માણુપોગલા, એગયઓ ચત્તારિ દુષ્પએસિયા સંધા ભવંતિ' અથવા-એક-ભાગ મેં દો પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં, એક દુસરે ભાગ મેં ચાર દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ હોતે હૈં, 'સત્તહા કજ્જમાણે એગયઓ છ પરમાણુપોગલા, એગયઓ ચઢપ્પએસિયે સંધે ભવહ્' હસ દશપ્રદેશિક સ્કન્ધ કે જવ સાતવિભાગ કિયે જાતે હૈં, તવ એક ભાગ મેં ષટ્ પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં, ઓર દુસરે ભાગ મેં એક ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કંધ હોતા હૈં। 'અહવા-એગયઓ પંચ પરમાણુપોગલા, એગયઓ દુષ્પએસિયે, એગયઓ તિષ્પએસિયે સંધે ભવહ્' અથવા-એકભાગ મેં પાંચ પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં, એક ભાગ મેં એક દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈં ઓર એક અન્યભાગ મેં એક ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈં। 'અહવા-એગયઓ ચત્તારિ પરમાણુપોગલા, એગયઓ તિન્નિ દુષ્પએસિયા સંધા ભવંતિ' અથવા-એકભાગ મેં ચાર પરમાણુપુદ્-

માણુપોગલા, એગયઓ ચત્તારિ દુષ્પએસિયા સંધા ભવંતિ" અથવા - એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા બે વિભાગો અને દ્વિપ્રદેશિક ચાર સ્કંધ રૂપ ચાર વિભાગો થાય છે. "સત્તહા કજ્જમાણે એગયઓ છ પરમાણુપોગલા, એગયઓ ચઢપ્પએસિયે સંધે ભવહ્" હસ પ્રદેશિક સ્કંધના બ્યારે સાત વિભાગો કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા છ વિભાગો અને એક ચાર પ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ થાય છે. "અહવા-એગયઓ પંચ પરમાણુ-પોગલા, એગયઓ દુષ્પએસિયે, એગયઓ તિષ્પએસિયે સંધે ભવહ્" અથવા એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા પાંચ વિભાગો, દ્વિપ્રદેશિક એક સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ અને ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ થાય છે. "અહવા-એગયઓ ચત્તારિ પરમાણુપોગલા, એગયઓ તિન્નિ દુષ્પએસિયા સંધા ભવંતિ" અથવા એક

‘અઢહા કજ્જમાણે એગયઓ સત્ત પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ તિપ્પેસિયે સંધે ભવહ’ દશ પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ અઠ્ઠથા ક્રિયમાણઃ એકતઃ—એકભાગે સત્ત પરમાણુપુદ્ગલાઃ ભવન્તિ, એકતઃ—અપરભાગે ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ‘અહવા એગયઓ છ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દો દુપ્પેસિયા સંધા ભવંતિ,’ અથવા એકતઃ—એકભાગે ષટ્પરમાણુપુદ્ગલાઃ ભવન્તિ, એકતઃ—અપરભાગે દ્વૌ દ્વિપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ ભવતઃ, ‘નવહા કજ્જમાણે એગયઓ અઢ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દુપ્પેસિયે સંધે ભવહ’ નવથા ક્રિયમાણો દશપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ, એકતઃ—એકભાગે અઠ્ઠપરમાણુપુદ્ગલાઃ ભવન્તિ, એકતઃ—અપરભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ‘દસહા કજ્જમાણે દસ પરમાણુપોગ્ગલા ભવંતિ’ દશપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો દશથા ક્રિયમાણઃ દશ પરમાણુપુદ્ગલાઃ ભવન્તિ ।

ગલ હોતે હૈં, ઓર એક દૂસરે ભાગ મેં ત્રીન દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતે હૈં । ‘અઢહા કજ્જમાણે એગયઓ સત્તપરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ તિપ્પેસિયે સંધે ભવહ’ હસ દશપ્રદેશિક સ્કન્ધ કે જબ આઠ વિભાગ કિયે જાતે હૈં તથ એક ભાગ મેં સાતપરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં, દૂસરે ભાગ મેં એક ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈં ‘અહવા—એગયઓ છ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દો દુપ્પેસિયા સંધા ભવંતિ’ અથવા—એકભાગ મેં ૬ પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં, ઓર એક દૂસરે ભાગ મેં દો દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હૈં । ‘નવહા—કજ્જમાણે એગયઓ અઢપરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દુપ્પેસિયે સંધે ભવહ’ જબ યહ દશપ્રદેશિક સ્કન્ધ નૌ વિભાગોં મેં વિભક્ત કિયા જાતો હૈં તથ એક ભાગ મેં આઠ પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં ઓર એક દૂસરે ભાગ મેં એક દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈં ‘દસહા કજ્જમાણે દસ પરમા-

એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા ચાર વિભાગો અને દ્વિપ્રદેશિક ત્રણ સ્કંધ રૂપ ત્રણ વિભાગો થાય છે. ‘અઢહા કજ્જમાણે એગયઓ સત્ત પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ તિપ્પેસિયે સંધે ભવહ’ તે દસ પ્રદેશિક સ્કંધના ન્યારે આઠ વિભાગ કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા સાત વિભાગો અને ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ થાય છે. “અહવા—એગયઓ છ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દો દુપ્પેસિયા સંધા ભવંતિ” અથવા એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા ૬ લાગે. અને દ્વિપ્રદેશિક બે સ્કંધ રૂપ બીજા બે વિભાગો થાય છે. “નવહા કજ્જમાણે એગયઓ અઢ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દુપ્પેસિયે સંધે ભવહ” તે દસ પ્રદેશિક સ્કંધના ન્યારે નવ વિભાગ કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પુદ્ગલ પરમાણુવાળા આઠ વિભાગો અને દ્વિપ્રદેશિક એક સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ થાય છે. “દસહા કજ્જમાણે દસ પરમાણુપોગ્ગલા

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સંખેજ્જા મંતે ! પરમાણુપોગલા ઇગયઓ સાહનંતિ, ઇગયઓ સાહણિત્તા કિં ભવઈ ?’ હે મદન્ત ! સંખ્યેયાઃ પરમાણુપુદ્ગલાઃ એકતઃ એકતયા સંહન્યન્તે, સંહતા ભવન્તિ, સંધી ભવન્તીત્યર્થઃ, એકતઃ-એકત્વેન સંહત્ય-સંધીભૂય કિં સ્વરૂપં વસ્તુ ભવતિ ? इति प्रश्नः, भगवानाह-‘गोयमा ! संखेज्जपएसिए खंधे भवइ’ हे गौतम ! संख्येयाः परमाणुपुद्गलाः एकत्वेन संहृत्य संख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, ‘से भिज्जमाणे दुहावि जाव दसहा वि संखेज्जहा वि कज्जइ’ स खलु संख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भिद्यमानो द्विधापि, यावत्-त्रिधापि, चतुर्धापि, पञ्चधापि, षोढापि, सप्तधापि, अष्टधापि, नवधापि, दशधापि. संख्येयधापि क्रियते, तत्र

णુપોગલા, ભવંતિ ’ જબ યહ દશ પ્રદેશિકસ્કંધ દશ વિભાગોં મેં વિભક્ત કિયાં જાતા હૈ તથ દશ પરમાણુપુદ્ગલ હી ઇસકે દશ વિભાગ હોતે હૈં ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘સંખેજ્જા મંતે ! પરમાણુ-પોગલા ઇગયઓ સાહનંતિ, ઇગયઓ સાહણિત્તા કિં ભવઈ ’ હે મદન્ત ! સંખ્યાત પરમાણુપુદ્ગલ જબ એકરૂપ સે આપસ મેં મિલતે હૈં- તથ ઉનસે કયા ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘ ગોયમા ! સંખેજ્જપપસિયે સંધે ભવઈ ’ હે ગૌતમ ! સંખ્યાતપુદ્ગલપરમાણુ જબ આપસ મેં મિલ જાતે હૈં તથ ઉનસે સંખ્યાત પ્રદેશી એક સ્કંધ ઉત્પન્ન હોતા હૈ । ‘સે ભિજ્જમાણે દુહા વિ જાવ દસહા વિ સંખેજ્જહા વિ કજ્જઈ ’ જબ ઇસ સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કંધ કા વિભાગ કિયા જાતા હૈ તથ ઇસકે દો બી, ત્રી, ચાર બી, પાંચ બી, છ બી, સાત બી, આઠ બી, નૌ

ભવંતિ ” જ્યારે તે દસ પ્રદેશિક સ્કંધના દસ વિભાગો કરવામાં આવે છે ત્યારે દસે વિભાગમાં એક એક પરમાણુ પુદ્ગલ હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન-“ સંખેજ્જા મંતે ! પરમાણુપોગલા ઇગયઓ સાહ-નંતિ, ઇગયઓ સાહણિત્તા કિં ભવઈ ? ” હે ભગવન્ ! સંખ્યાત પરમાણુ પુદ્ગલો જ્યારે એક બીજા સાથે મળી જાય છે, ત્યારે તેમના સંયોગથી શું ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનેા ઉત્તર-“ ગોયમા ! સંખેજ્જપપસિયે સંધે ભવઈ ” હે ગૌતમ ! જ્યારે સંખ્યાત પરમાણુ પુદ્ગલો એક બીજા સાથે મળી જાય છે, ત્યારે તેમના સંયોગથી સંખ્યાત પ્રદેશી એક સ્કંધ ઉત્પન્ન થાય છે. “ સે ભિજ્જમાણે દુહા વિ જાવ દસહા વિ સંખેજ્જહા વિ કજ્જઈ ” આ સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધના જ્યારે વિભાગો કરવામાં આવે છે, ત્યારે બે, ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ, સાત, આઠ, નવ, દસ અથવા સંખ્યાત વિભાગોમાં તે

‘દુહા કજ્જમાણે ઇગયઓ પરમાણુપોગલે, ઇગયઓ સંલેજ્જપણસિણ સંલે મવઈ’ સંલેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો દ્વિધાક્રિયમાણઃ એકતઃ—એકમાણે પરમાણુપુદ્ગલો મવતિ, એકતઃ—અપરમાણે સંલેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો મવતિ, ‘અહવા ઇગયઓ દુપ્પણસિણ સંલે ઇગયઓ સંલેજ્જપણસિણ સંલે મવઈ’ અથવા એકતઃ—એકમાણે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો મવતિ, એકતઃ—અપરમાણે સંલેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો મવતિ, ‘એવં અહવા ઇગયઓ તિપ્પણસિણ, ઇગયઓ સંલેજ્જપણસિણ સંલે મવઈ’ એવંરીત્યા અથવા એકતઃ—એકમાણે ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો મવતિ, એકતઃ—અપરમાણે સંલેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો મવતિ, ‘એવં જાવ, અહવા ઇગયઓ દસપણસિણ સંલે, ઇગયઓ સંલેજ્જપણસિણ સંલે મવઈ’ એવં—પૂર્વોક્તરીત્યા, યાવત્—એકતશ્ચતુષ્પ્રદેશિકઃ, પચ્ચપ્રદેશિકઃ

મી, દશ એવં સંલ્યાત મી વિમાગ હો સકતે હૈં. ‘દુહા કજ્જમાણે ઇગયઓ પરમાણુપોગલે, ઇગયઓ સંલેજ્જપણસિણ સંલે મવઈ’ જલ્લ હસ સંલ્યાતપ્રદેશી સ્કંધ કે દો વિમાગ ક્રિયે જાતે હૈં તલ્લ એકમાગ મૈં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈં ઓર અપરમાગ મૈં એક સંલ્યાતપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈં ‘અહવા—ઇગયઓ દુપ્પણસિણ સંલે, ઇગયઓ સંલેજ્જપણસિણ સંલે મવઈ’ અથવા—એક માગ મૈં એક દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈં ઓર અપરમાગ મૈં સંલ્યાતપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈં, ‘એવં અહવા ઇગયઓ તિપ્પણસિણ, ઇગયઓ સંલેજ્જપણસિણ સંલે મવઈ’ હસ રીતિ સે અથવા એકમાગ મૈં ત્રિપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈં ઓર અપરમાગ મૈં સંલ્યાતપ્રદેશી સ્કંધ હોતા હૈં ‘એવં જાવ અહવા—ઇગયઓ દસપણસિણ સંલે મવઈ, ઇગયઓ સંલેજ્જપણસિણ સંલે મવઈ’ હસી પૂર્વોક્તરીતિ કે અનુસાર

વિભક્ત થઈ જાય છે. “દુહા કજ્જમાણે ઇગયઓ પરમાણુપોગલે, ઇગયઓ સંલેજ્જપણસિણ સંલે મવઈ” જ્યારે તે સંજ્યાત પ્રદેશી સ્કંધના બે વિભાગ કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક ભાગમાં એક પરમાણુપુદ્ગલ અને બીજા ભાગમાં સંજ્યાત પ્રદેશી એક સ્કંધ હોય છે. “અહવા—ઇગયઓ દુપ્પણસિણ સંલે, ઇગયઓ સંલેજ્જપણસિણ સંલે મવઈ” અથવા દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ અને સંજ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ રૂપ બીજો વિભાગ થાય છે. “એવં અહવા ઇગયઓ તિપ્પણસિણ, ઇગયઓ સંલેજ્જપણસિણ સંલે મવઈ” અથવા ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ અને સંજ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ રૂપ બીજો વિભાગ થાય છે. “એવં જાવ અહવા—ઇગયઓ દસ પણસિણ સંલે મવઈ, ઇગયઓ સંલેજ્જપણસિણ સંલે મવઈ”, આ પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ અનુસાર પહેલાં વિભાગમાં એક એક પ્રદે-

ષટ્પ્રદેશિકઃ, સપ્તપ્રદેશિકઃ, અષ્ટપ્રદેશિકઃ, નવપ્રદેશિકશ્ચ સ્કન્ધો ભવતિ એકતઃ-
અપરભાગેતુ સર્વત્રૈવ સંખ્યેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, અથવા એકતઃ-એકભાગે દશ-
પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે સંખ્યેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ
'અહવા દો સંખેજ્જપણસિયા સંધા ભવંતિ' અથવા દ્વૌ સંખ્યેયપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ
ભવતઃ, 'તિહા કજ્જમાણે ઇગયઓ દો પરમાણુપોગલા, ઇગયઓ સંખેજ્જપણસિ
સંધે ભવઈ' સંખ્યેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધ સ્ત્રિધા ક્રિયમાણઃ, એકભાગે દ્વૌ પરમાણુ-

યાવત્-એક ભાગ મેં ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ, અપરભાગ મેં સંખ્યા-
તપ્રદેશી સ્કંધ હોતા હૈ, અથવા-એકભાગ મેં પંચ પ્રદેશી સ્કંધ હોતા હૈ,
ઔર અપરભાગ મેં એક સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈ અથવા-એક
ભાગ મેં ષટ્પ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈ, ઔર અપરભાગ મેં સંખ્યાતપ્રદેશી
સ્કન્ધ હોતા હૈ, અથવા-એકભાગ મેં સપ્તપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈ ઔર
અપરભાગ મેં સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈ । અથવા એકભાગ મેં અષ્ટ-
પ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈ ઔર અપરભાગ મેં એક સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કન્ધ
હોતા હૈ અથવા એક ભાગ મેં નૌ પ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈ ઔર અપરભાગ
મેં સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કંધ હોતા હૈ અથવા-એકભાગ મેં દશ પ્રદેશી સ્કન્ધ
હોતા હૈ ઔર અપરભાગ મેં સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ હોતા હૈ 'અહવા-દો
સંખેજ્જપણસિયા સંધા ભવંતિ' અથવા-દો સંખ્યાતપ્રદેશિક સ્કન્ધ
હોતે હૈં 'તિહા-કજ્જમાણે ઇગયઓ દો પરમાણુપોગલા, ઇગયઓ સંખે-
જ્જપણસિય સંધે ભવઈ' યહ સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કંધ જબ ત્રીન ભાગો મેં

શની વૃદ્ધિ કરતાં બાકીના વિકલ્પો આ પ્રમાણે બનશે-અથવા એક ભાગમાં
ચાર પ્રદેશિક સ્કંધ અને બીજા ભાગમાં સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ હોય છે.
અથવા એક ભાગમાં પાંચ પ્રદેશી સ્કંધ અને બીજા ભાગમાં સંખ્યાત પ્રદેશી
સ્કંધ હોય છે. અથવા એક ભાગમાં છ પ્રદેશી સ્કંધ અને બીજા ભાગમાં
સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ હોય છે અથવા એક ભાગમાં સાત પ્રદેશી સ્કંધ
અને બીજા ભાગમાં સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ હોય છે અથવા એક ભાગમાં
આઠ પ્રદેશિક સ્કંધ અને બીજા ભાગમાં સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ હોય છે.
અથવા એક ભાગમાં નવ પ્રદેશિક સ્કંધ અને બીજા ભાગમાં સંખ્યાત પ્રદેશી
સ્કંધ હોય છે. અથવા એક ભાગમાં દસ પ્રદેશિક સ્કંધ અને બીજા ભાગમાં
સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ હોય છે "અહવા દો સંખેજ્જપણસિયા સંધા ભવંતિ"
અથવા બે સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધો રૂપે પણ તે સ્કંધ વિભક્ત થઈ જાય છે.

"તિહા કજ્જમાણે ઇગયઓ દો પરમાણુપોગલા, ઇગયઓ સંખેજ્જપણસિય
સંધે ભવઈ" તે સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધના ન્યારે ત્રણ વિભાગો કરવામાં

પુદ્ગલો ભવતઃ, એકતઃ-અપરભાગે સંખ્યેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા એગ-યઓ પરમાણુપોગ્ગલે એગયઓ દુપ્પણ્ણિણ સંખ્ધે ભવહ' એગયઓ સંખેજ્જપણ્ણિણ સંખ્ધે ભવહ' અથવા એકતઃ-એકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અન્યભાગે સંખ્યેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ તિપ્પણ્ણિણ સંખ્ધે, એગયઓ સંખેજ્જપણ્ણિણ સંખ્ધે ભવહ' અથવા એકતઃ-એકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અન્યભાગે સંખ્યેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'એવં જાવ અહવા એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દસ પણ્ણિણ સંખ્ધે ભવહ' એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા, યાવત્-એકતઃ પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ ચતુઃ

વિભક્ત ક્રિયા જાના હૈ-તથ એકભાગ મેં દો પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં, ઓર એક દૂસરે ભાગ મેં સંખ્યાતપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ 'અહવા એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે એગયઓ દુપ્પણ્ણિણ સંખ્ધે ભવહ' અથવા એકભાગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈ ઓર અપરભાગ મેં દ્વિપ્રદેશિક એક સ્કન્ધ હોતા હૈ તથા 'એગયઓ સંખેજ્જપણ્ણિણ સંખ્ધે ભવહ' અન્યભાગ મેં સંખ્યાતપ્રદેશિક એક સ્કન્ધ હોતા હૈ । 'અહવા એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ તિપ્પણ્ણિણ સંખ્ધે, એગયઓ સંખેજ્જપણ્ણિણ સંખ્ધે ભવહ' અથવા-એક ભાગ મેં એકપરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈ, અપરભાગ મેં એક ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ, ઓર અન્યભાગ મેં એક સંખ્યાતપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ । 'એવં જાવ અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દસપણ્ણિણ સંખ્ધે ભવહ' એગયઓ સંખેજ્જપણ્ણિણ સંખ્ધે ભવહ' હસી પ્રકાર સે યાવત્ અથવા-એકભાગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈ, અપરભાગ મેં

આવે છે, ત્યારે એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા બે વિભાગો અને સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધ રૂપ ત્રીજો વિભાગ થાય છે. “અહવા એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દુપ્પણ્ણિણ સંખ્ધે, એગયઓ સંખેજ્જપણ્ણિણ સંખ્ધે ભવહ” અથવા એક વિભાગમાં એક પરમાણુ પુદ્ગલ, બીજા વિભાગમાં દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ અને ત્રીજા વિભાગમાં સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધ હોય છે. “અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ તિપ્પણ્ણિણ સંખ્ધે, એગયઓ સંખેજ્જપણ્ણિણ સંખ્ધે, અથવા એક વિભાગમાં એક પરમાણુ પુદ્ગલ, બીજા વિભાગમાં ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ અને ત્રીજા વિભાગમાં સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધ હોય છે. “એવં જાવ-અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દસપણ્ણિણ સંખ્ધે ભવહ, એગયઓ સંખેજ્જપણ્ણિણ સંખ્ધે ભવહ” એજ પ્રમાણે બીજા વિભાગમાં એક એક પ્રદેશની વૃદ્ધિ કરવાથી પ્રાકૃતના વિકલ્પો આ પ્રમાણે બનશે-અથવા એક વિભાગમાં એક પરમાણુ

પચ્ચષ્ટસપ્તાષ્ટનવપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો વા ભવતિ, એકતથ્વ સંખ્યેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, અથવા એકતઃએકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ—અપરભાગે દશપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ—અન્યભાગે સંખ્યેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ‘અહવાં એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દો સંખેજ્જપેસિયા સંધા ભવંતિ’ અથવા

ચતુષ્પ્રદેશિક એક સ્કન્ધ હોતા હૈ ઓર અન્યભાગ મેં સંખ્યાત પ્રદેશિક સ્કંધ હોતા હૈ અથવા—એક ભાગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈ, અપરભાગ મેં પંચપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈ ઓર અન્યભાગ મેં સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈ, અથવા—એકભાગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈ, અપરભાગ મેં છપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈ, ઓર અન્યભાગ મેં એક સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈ અથવા—એકભાગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈ, અપરભાગ મેં સપ્તપ્રદેશી સ્કંધ હોતા હૈ, ઓર અન્યભાગ મેં સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈ અથવા—એકભાગ મેં એકપરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈ, અપરભાગ મેં આઠપ્રદેશી એક સ્કન્ધ હોતા હૈ ઓર અન્યભાગ મેં સંખ્યાતપ્રદેશી એક સ્કન્ધ હોતા હૈ, અથવા—એક ભાગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈ, અપરભાગ મેં નૌ પ્રદેશી એક સ્કન્ધ હોતા હૈ, ઓર અન્યભાગ મેં સંખ્યાતપ્રદેશી એક સ્કંધ હોતા હૈ, અથવા એકભાગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈ, અપરભાગ મેં દશપ્રદેશી એક સ્કન્ધ હોતા હૈ ઓર અન્યભાગ મેં સંખ્યાતપ્રદેશી એક સ્કન્ધ હોતા હૈ, ‘અહવાં—એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દો સંખેજ્જપેસિયા સંધા ભવંતિ’

પુદ્ગલ, ખીન્ન વિભાગમાં ચાર પ્રદેશિક સ્કંધ અને ત્રીન્ન વિભાગમાં સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ હોય છે અથવા—એક વિભાગમાં એક પરમાણુ પુદ્ગલ, ખીન્ન વિભાગમાં પાંચ પ્રદેશિક અને ત્રીન્ન વિભાગમાં સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ હોય છે. અથવા—એક વિભાગમાં એક પરમાણુ પુદ્ગલ, ખીન્ન વિભાગમાં છ પ્રદેશિક સ્કંધ અને ત્રીન્ન વિભાગમાં સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ હોય છે. અથવા એક ભાગમાં એક પરમાણુ પુદ્ગલ, ખીન્ન ભાગમાં સાત પ્રદેશિક સ્કંધ અને ત્રીન્ન ભાગમાં સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ હોય છે. અથવા—એક ભાગમાં એક પરમાણુ પુદ્ગલ, ખીન્ન ભાગમાં આઠ પ્રદેશિક સ્કંધ અને ત્રીન્ન ભાગમાં સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ હોય છે. અથવા એક ભાગમાં એક પરમાણુ પુદ્ગલ, ખીન્ન ભાગમાં નવ પ્રદેશિક સ્કંધ અને ત્રીન્ન ભાગમાં સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ હોય છે. અથવા એક ભાગમાં એક પરમાણુ પુદ્ગલ, ખીન્નમાં દસ પ્રદેશિક સ્કંધ અને ત્રીન્ન ભાગમાં સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ હોય છે. “અહવાં—એગયઓ

एकतः—एकभागे परमाणुपुद्गलो भवति, एकतः—अपरभागे द्वौ संख्येयप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः, ‘अहवा एगयओ दुप्पएसिए खंधे, एगयओ दो संखेज्जपएसिया खंधा भवन्ति’ अथवा एकतः—एकभागे द्विप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, एकतः—अपरभागे द्वौ संख्येयप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः ‘एवं जाव अहवा एगयओ दसपएसिए खंधे, एगयओ दो संखेज्जपएसिया खंधा भवन्ति’ एवं-पूर्वोक्तरीत्या यावत्—एकतः त्रिचतुः पञ्चषट्सप्ताष्टनवप्रदेशिकश्च स्कन्धो भवति, एकतो—द्वौ संख्येयप्रदेशिकौ च

अथवा—एकभाग में एक परमाणुपुद्गल होता है, और अपरभाग में दो संख्यातप्रदेशिक स्कन्ध होते हैं। ‘अहवा—एगयओ दुप्पएसिए खंधे, एगयओ दो संखेज्जपएसिया खंधा भवन्ति’ अथवा—एकभाग में एक द्विप्रदेशिक स्कन्ध होता है, और अपरभाग में दो संख्यातप्रदेशिक स्कन्ध होते हैं—‘एवं जाव अहवा—एगयओ दसपएसिए खंधे, एगयओ दो संखेज्जपएसिया खंधा भवन्ति’ इसी पूर्वोक्त रीति के अनुसार एक भाग में त्रिप्रदेशी स्कन्ध होता है, और अपरभाग में दो संख्यात प्रदेशी स्कन्ध होते हैं, अथवा—एक भाग में चतुष्प्रदेशी स्कंध और अपरभाग में दो संख्यातप्रदेशी स्कंध, अथवा एकभाग में पंचप्रदेशी स्कंध और अपरभाग में दो संख्यातप्रदेशी स्कन्ध, अथवा एक भाग में छह प्रदेशी स्कंध और अपरभाग में दो संख्यातप्रदेशी स्कंध, अथवा एकभाग में सात प्रदेशी स्कंध और अपरभाग में दो संख्यातप्रदेशी स्कंध, अथवा—

परमाणુપોગલે, એગયઓ દો સંખેજ્જપએસિયા સંધા ભવંતિ ” અથવા એક લાગમાં એક-પરમાણુ પુદ્ગલ હોય છે અને બાકીના બે લાગમાં સંખ્યાત પ્રદેશી બે સ્કંધ હોય છે. “ અહવા-એગયઓ દુપ્પએસિએ સંધે, એગયઓ દો સંખેજ્જપએસિયા સંધા ભવંતિ ” અથવા દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ એક વિલાગ અને સંખ્યાત પ્રદેશી બે સ્કંધ રૂપ બે વિલાગ પડે છે. “ એવં જાવ અહવા-એગયઓ દસપ-એસિએ સંધે, એગયઓ દો સંખેજ્જપએસિયા સંધા ભવંતિ ” આ પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ અનુસાર પહેલા વિલાગમાં એક એક પ્રદેશની વૃદ્ધિ કરવાથી બાકીના વિકલ્પો આ પ્રમાણે બને છે—અથવા એકલાગમાં ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ અને બાકીના બે લાગોમાં સંખ્યાત પ્રદેશી બે સ્કંધ હોય છે. અથવા એક લાગમાં ચાર પ્રદેશિક સ્કંધ અને બાકીના બે લાગોમાં સંખ્યાત પ્રદેશી બે સ્કંધ હોય છે. અથવા એક લાગમાં પાંચ પ્રદેશી એક સ્કંધ અને બાકીના બે લાગોમાં સંખ્યાત પ્રદેશી બે સ્કંધ હોય છે. અથવા એક લાગમાં છ પ્રદેશિક એક સ્કંધ અને બાકીના બે લાગોમાં સંખ્યાત પ્રદેશી બે સ્કંધ હોય છે. અથવા—એક લાગમાં સાત પ્રદેશિક એક સ્કંધ અને બાકીના બે

સ્કન્ધૌ ભવતઃ, અથવા એકતઃ—એકભાગે દશપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ—
અપરભાગે દ્વૌ સંખ્યેયપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ ભવતઃ ‘અહવા તિન્નિ સંખેજ્જપણસિયા
સંધા ભવંતિ’ અથવા ત્રયઃ સંખ્યેયપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધાઃ ભવન્તિ, ‘ચઙ્હા કજ્જમાણે
ણગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, ણગયઓ સંખેજ્જપણસિય સંધે ભવહ્’ સંખ્યેય-
પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધશ્ચતુર્થા ક્રિયમાણઃ એકતઃ—એકભાગે ત્રયઃ પરમાણુપુદ્ગલાઃ ભવન્તિ
એકતઃ—અપરભાગે સંખ્યેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ‘અહવા ણગયઓ દો પરમાણુ-
પોગ્ગલા ણગયઓ દુપ્પણસિય સંધે, ણગયઓ સંખેજ્જપણસિય સંધે ભવહ્’ અથવા
એકતઃ—એકભાગે દ્વૌ પરમાણુપુદ્ગલૌ ભવતઃ, એકતઃ—અપરભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો

એક ભાગ મેં આઠ પ્રદેશી સ્કન્ધ ઓર અપરભાગ મેં દો સંખ્યાતપ્રદેશી
સ્કન્ધ, અથવા એક ભાગ મેં નૌ પ્રદેશી સ્કન્ધ ઓર અપરભાગ મેં દો સંખ્યાત
પ્રદેશી સ્કન્ધ, એવં એકભાગ મેં દશપ્રદેશી સ્કન્ધ ઓર અપરભાગ મેં દો
સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધ હોતે હૈં । ‘અહવા તિન્નિ સંખેજ્જપણસિયા સંધા
ભવંતિ’ અથવા—ત્રીન સંખ્યાતપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હૈં । ‘ચઙ્હા-કજ્જ-
માણે ણગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, ણગયઓ સંખેજ્જપણસિય સંધે
ભવહ્’ જલ્લ સંખ્યાત પ્રદેશિક સ્કન્ધ કો ચાર ભાગો મેં વિભક્ત કિયા
જાતા હૈ, તલ્લ એકભાગ મેં ત્રીન પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં, ઓર અપરભાગ
મેં સંખ્યાતપ્રદેશિક એક સ્કન્ધ હોતા હૈ ‘અહવા—ણગયઓ દો પરમાણુ-
પુગ્ગલા, ણગયઓ દુપ્પણસિય સંધે, ણગયઓ સંખેજ્જપણસિય સંધે ભવહ્’
અથવા—એક ભાગ મેં દો પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં, અપરભાગ મેં એક દ્વિપ્રદેશી

ભાગોમાં સંખ્યાત પ્રદેશી બે સ્કન્ધ હોય છે અથવા એક ભાગમાં અષ્ટપ્રદે-
શિક એક સ્કન્ધ અને બીજા બે ભાગોમાં સંખ્યાત પ્રદેશી બે સ્કન્ધ હોય છે.
અથવા એક ભાગમાં નવ પ્રદેશિક એક સ્કન્ધ અને બાકીના બે ભાગોમાં
સંખ્યાત પ્રદેશી બે સ્કન્ધ હોય છે અથવા એક ભાગમાં દસ પ્રદેશિક એક
સ્કન્ધ હોય છે અને બાકીના બે ભાગોમાં સંખ્યાત પ્રદેશી બે સ્કન્ધ હોય
છે “અહવા તિન્નિ સંખેજ્જપણસિયા સંધા ભવંતિ” અથવા ત્રણે વિભાગો ત્રણ
સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધો રૂપ હોય છે.

“ચઙ્હા કજ્જમાણે ણગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, ણગયઓ સંખેજ્જપણસિય
સંધે ભવહ્” તે સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધના ન્યારે ચાર વિભાગો કરવામાં
આવે છે, ત્યારે એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા ત્રણ વિભાગો અને સંખ્યાત
પ્રદેશી એક સ્કન્ધ રૂપ ચોથો વિભાગ થાય છે. “અહવા—ણગયઓ દો પરમાણુ-
પોગ્ગલા, ણગયઓ દુપ્પણસિય સંધે, ણગયઓ સંખેજ્જપણસિય સંધે ભવહ્”
અથવા એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા બે વિભાગો, દ્વિપ્રદેશિક એક સ્કન્ધ

ભવતિ, ‘અહવા એગયઓ દો પરમાણુપોગલા, એગયઓ તિપ્પણસિણે સંઘે, એગયઓ સંઘેજ્જપણસિણે સંઘે ભવહ’ અથવા એકતઃ—એકભાગે દ્વૌ પરમાણુપુદ્ગલૌ ભવતઃ એકતઃ—અપરભાગે ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ—અન્યભાગે સંઘયેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ‘અહવા એગયઓ દો પરમાણુપોગલા, એગયઓ તિપ્પણસિણે સંઘે, એગયઓ સંઘેજ્જપણસિણે સંઘે ભવહ’ અથવા એકતઃ—એકભાગે દ્વૌ પરમાણુપુદ્ગલૌ ભવતઃ, એકતઃ—અપરભાગે ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ—અન્યભાગે સંઘયેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ‘અહવા એગયઓ દો પરમાણુપોગલા, એગયઓ દસપણસિણે, એગયઓ સંઘેજ્જપણસિણે સંઘે ભવહ’ એવં—પૂર્વોક્તરીત્યા, યાવત્—એકતો દ્વૌ પરમાણુપુદ્ગલૌ ભવતઃ, એકતઃ—ચતુઃ પચ્ચપદસપ્તાઘનવપ્રદેશિકથ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ સંઘયેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, અથવા એકતઃ—એકભાગે દ્વૌ પરમાણુપુદ્ગલૌ ભવતઃ, એકતઃ—અન્યભાગે દશપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો હોતા હૈ, ઓર અન્યભાગ મેં સંઘયાતપ્રદેશી એક સ્કન્ધ હોતા હૈ । ‘અહવા એગયઓ દો પરમાણુપોગલા, એગયઓ તિપ્પણસિણે સંઘે, એગયઓ સંઘેજ્જપણસિણે સંઘે ભવહ’ અથવા—એકભાગ મેં દો પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં, અન્યભાગ મેં ત્રિપ્રદેશી એક સ્કન્ધ હોતા હૈ ઓર અપરભાગ મેં સંઘયાતપ્રદેશી એક સ્કન્ધ હોતા હૈ, ‘એવં જાવ અહવા એગયઓ દો પરમાણુપોગલા, એગયઓ દસ પણસિણે, એગયઓ સંઘેજ્જપણસિણે સંઘે ભવહ’ હસી પૂર્વોક્તરીતિ કે અનુસાર યાવત્ એકભાગ મેં દો પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં, અપરભાગ મેં ચાર પાંચ, છહ, સાત, આઠ, નૌ પ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈ—ઓર અન્યભાગ મેં સંઘયાતપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈ

અને સંખ્યાત પ્રદેશી એક સ્કન્ધ, આ પ્રકારના ચાર વિભાગો થાય છે. “અહવા—એગયઓ દો પરમાણુપોગલા, એગયઓ તિપ્પણસિણે સંઘે, એગયઓ સંઘેજ્જપણસિણે સંઘે ભવહ” અથવા એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા બે વિભાગો, ત્રિપ્રદેશિક એક સ્કન્ધ રૂપ ત્રીજો વિભાગ અને સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધ રૂપ ચોથો વિભાગ થાય છે. “એવં જાવ અહવા—એગયઓ દો પરમાણુપોગલા, એગયઓ દસપણસિણે, એગયઓ સંઘેજ્જપણસિણે સંઘે ભવહ” આ પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ અનુસાર ત્રીજા વિભાગમાં એક એક પ્રદેશની વૃદ્ધિ કરવી અને બાકીના વિભાગો પહેલાના વિભાગ પ્રમાણે જ સમજી લેવા આ રીતે બીજા સાત વિકલ્પો બનશે જેમ કે—અથવા એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા બે વિભાગો, ચાર, પાંચ, છ, સાત આઠ અથવા નવ પ્રદેશવાળા એક સ્કન્ધ રૂપ ત્રીજો વિભાગ અને સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધ રૂપ ચોથો વિભાગ થાય છે.

સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે સંખ્યેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ‘અહવા એગ-
યઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દો સંખેજ્જપણસિયા સંધા ભવંતિ’ “અથવા-
એકતઃ-એકભાગે દ્વૌ પરમાણુપુદ્ગલૌ ભવતઃ, એકત-અપરભાગે દ્વૌ સંખ્યેયપ્રદેશિકૌ
સ્કન્ધૌ ભવતઃ, ‘અહવા એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દુપ્પણસિય, એગયઓ
દો સંખેજ્જપણસિયા સંધા ભવંતિ’ અથવા એકતઃ-એકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ,
એકતઃ-અપરભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અન્યભાગે દ્વૌ સંખ્યેયપ્રદે-
શિકૌ સ્કન્ધૌ ભવતઃ, ‘જાવ અહવા એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દસપણ-
સિય સંધે, એગયઓ દો સંખેજ્જપણસિયા સંધા ભવંતિ’ યાવત્-એકતઃ પરમાણુ
પુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ ત્રિપ્રદેશિકઃ, ચતુષ્પ્રદેશિકઃ, પશ્ચપ્રદેશિકઃ, ષટ્પ્રદેશિકઃ,

અથવા એક ભાગ મેં દો પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં, અપર ભાગમેં એક દશ-
પ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈં ઓર અન્ય ભાગ મેં એક સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કન્ધ
હોતા હૈં, (અહવા-એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દો સંખેજ્જ
પણસિયા સંધા ભવંતિ,) અથવા એક ભાગ મેં દો પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં,
ઓર અપરભાગ મેં દો સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતે હૈં, ‘અહવા-એગયઓ
પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દુપ્પણસિય એગયઓ દો સંખેજ્જપણસિયા સંધા
ભવંતિ’ અથવા-એકભાગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈં, એક ભાગ મેં એક
દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈં, ઓર એક ભાગ મેં દો સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધ હોતે
હૈં, ‘જાવ અહવા એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દસપણસિય સંધે,
એગયઓ દો સંખેજ્જપણસિયા સંધા ભવંતિ’ યાવત્ અથવા એક પરમાણુપુદ્ગલ
હોતા હૈં, એક ભાગ મેં ત્રિપ્રદેશિક, ચતુષ્પ્રદેશિક, પંચપ્રદેશિક, છહ-

અથવા એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા બે વિભાગો, દસ પ્રદેશિક સ્કન્ધ રૂપ
ત્રીજો વિભાગ અને સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધ રૂપ ચોથો વિભાગ થાય છે.
“અહવા એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દો સંખેજ્જપણસિયા સંધા ભવંતિ”
અથવા એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા બે વિભાગો અને સંખ્યાત પ્રદેશી
બે સ્કન્ધરૂપ બીજા બે વિભાગો થાય છે, “અહવા એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે,
એગયઓ દુપ્પણસિય, એગયઓ દો સંખેજ્જપણસિયા સંધા ભવંતિ” અથવા એક
પરમાણુપુદ્ગલવાળો પહેલો વિભાગ, દ્વિપ્રદેશિક એક સ્કન્ધ રૂપ બીજો વિભાગ
અને સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કન્ધરૂપ ત્રીજો અને ચોથો વિભાગ બને છે, “જાવ
અહવા એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દસપણસિય સંધે, એગયઓ દો સંખેજ્જ
પણસિયા સંધા ભવંતિ” અથવા-એક ભાગમાં એક પરમાણુપુદ્ગલ, બીજા
ભાગમાં ત્રિપ્રદેશિક અથવા ચાર પ્રદેશિક, અથવા પાંચ પ્રદેશિક, અથવા છ

સપ્તપ્રદેશિકઃ, અષ્ટપ્રદેશિકઃ, નવપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતથ દ્વૌ સંખ્યેય-પ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ ભવતઃ, અથવા એકતઃ-એકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે દશપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અન્યભાગે દ્વૌ સંખ્યેયપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ ભવતઃ, 'અહવા એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ તિન્નિ સંખેજ્જપણસિયા સંધા ભવંતિ' અથવા એકતઃ-એકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે ત્રયઃ સંખ્યેયપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા ભવન્તિ, 'અહવા એગયઓ દુપ્પણસિણ સંધે, એગયઓ તિન્નિ સંખેજ્જપણસિયા સંધા ભવંતિ' અથવા એકતઃ-એકભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે ત્રયઃ સંખ્યેયપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા ભવન્તિ, 'જાવ અહવા એગયઓ દસપણસિણ, એગયઓ તિન્નિ સંખેજ્જપણસિયા ભવંતિ' યાવત્-એકતસ્ત્રિપ્રદેશિકઃ, ચતુઃપ્રદેશિકઃ, પચ્ચપ્રદેશિકઃ, ષટ્પ્રદેશિકઃ, સપ્તપ્રદેશિકઃ, અષ્ટ-

પ્રદેશિક, સાતપ્રદેશિક, આઠપ્રદેશિક, નૌપ્રદેશિક, સ્કંધ હોતા હૈ, ઓર એક ભાગ મેં દો સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતે હૈં । 'અથવા-એક ભાગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈ, અપર ભાગ મેં એક દશપ્રદેશી સ્કંધ હોતા હૈ ઓર અન્ય ભાગ મેં દો સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ હોતે હૈં, 'અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ તિન્નિ સંખેજ્જપણસિયા સંધા ભવંતિ' અથવા-એક ભાગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈ, ઓર અપર ભાગ મેં ત્રીન સંખ્યાત-પ્રદેશી સ્કન્ધ હોતે હૈં । 'અહવા-એગયઓ દુપ્પણસિણ સંધે એગયઓ તિન્નિ સંખેજ્જપણસિયા સંધા ભવંતિ' અથવા-એક ભાગ મેં દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈ ઓર અપર ભાગ મેં ત્રીન સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતે હૈં । 'જાવ 'અહવા-એગયઓ દસપણસિણ, એગયઓ તિન્નિ સંખેજ્જપણસિયા સંધા ભવંતિ' અથવા એક ભાગ મેં ત્રિપ્રદેશિક, ચતુષ્પ્રદેશિક, પચ્ચપ્રદેશિક, ષટ્પ્રદે-

પ્રદેશિક, અથવા સાત પ્રદેશિક, અથવા આઠ પ્રદેશિક અથવા નવ પ્રદેશિક સ્કંધ, અને ત્રીજા અને ચોથા વિભાગમાં જે સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ હોય છે, અથવા એક વિભાગમાં એક પરમાણુ પુદ્ગલ, બીજા વિભાગમાં દસ પ્રદેશિક એક સ્કંધ અને બાકીના જે વિભાગોમાં સંખ્યાત પ્રદેશી જે સ્કંધ હોય છે, "અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ તિન્નિ સંખેજ્જપણસિયા સંધા ભવંતિ" અથવા એક પરમાણુ પુદ્ગલ રૂપ એક વિભાગ અને ત્રણ સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ રૂપ ત્રણ વિભાગો થાય છે, "અહવા-એગયઓ દુપ્પણસિણ સંધે એગયઓ તિન્નિ સંખેજ્જપણસિયા સંધા ભવતિ" અથવા એક ભાગમાં દ્વિપ્રદેશિક એક સ્કંધ હોય છે અને બાકીના ત્રણ ભાગો ત્રણ સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ રૂપ હોય છે, "જાવ અહવા-એગયઓ દસપણસિણ, એગયઓ તિન્નિ સંખેજ્જપણસિયા સંધા ભવંતિ" અથવા-એક ભાગમાં એક ત્રિપ્રદેશિક, ચાર પ્રદેશિક,

પ્રદેશિકઃ, નવપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ ત્રયઃ સંખ્યેયપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધાઃ ભવન્તિ, અથવા એકતઃ-એકભાગે દશપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે ત્રયઃ સંખ્યેયપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા ભવન્તિ, ‘અહવા ચત્તારિ સંખેજ્જપણસિયા સંધા ભવન્તિ’ અથવા ચત્તારઃ સંખ્યેયપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા ભવન્તિ, ‘એવં એણં કમેણં પંચગસંજોગો વિ ભાણિયવ્વો જાવ નવગસંજોગો’ એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા, એતેન ઉપર્યુક્તેન અભિલાપક્રમેણ પચ્ચકસંયોગોઽપિ મણિતવ્યઃ, યાવત્-ષટ્કસંયોગોઽપિ, સપ્તસંયોગોઽપિ, અષ્ટકસંયોગોઽપિ, નવકસંયોગોઽપિ મણિતવ્યઃ । ‘દસહા કજ્જમાણે એગયઓ નવ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ સંખેજ્જપણસિયા સંધે ભવહ’ દશધા ક્રિયમાણઃ સંખ્યેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ એવત -એકભાગે નવપરમાણુપુદ્ગલા ભવન્તિ, શિક, સપ્તપ્રદેશિક, અષ્ટપ્રદેશિક, નૌપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ, ઓર અપરભાગ મેં ત્રીન સંખ્યાતપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હૈ-અથવા એક ભાગ મેં દશ પ્રદેશિક એક સ્કન્ધ હોતા હૈ ઓર અપરભાગ મેં ત્રીન સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતે હૈ, ‘અહવા-ચત્તારિ સંખેજ્જપણસિયા સંધા ભવન્તિ’ અથવા-ચાર સંખ્યાતપ્રદેશી ચાર સ્કન્ધ હોતે હૈ-‘એવં એણં કમેણં પંચગસંજોગો વિ ભાણિયવ્વો જાવ નવગસંજોગો’ હસી પૂર્વોક્ત રીતિ કે અનુસાર પંચકસંયોગ મી કહના ચાહિયે યાવત્ ષટ્કસંયોગ મી, સપ્તકસંયોગ મી, અષ્ટકસંયોગ મી, ઓર નવકસંયોગ મી કહના ચાહિયે, ‘દસહા કજ્જમાણે એગયઓ નવપરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ સંખેજ્જપણસિયા સંધે ભવહ’ સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કન્ધ કો જબ દશ વિભાગોં મેં વિભક્ત ક્રિયા જાતા હૈ-તબ એક વિભાગ મેં નૌ પુદ્ગલપરમાણુ હોતે હૈ, એવં અપર-

પાંચ પ્રદેશિક, છ પ્રદેશિક, સાત પ્રદેશિક, આઠ પ્રદેશિક કે નવ પ્રદેશિક સ્કંધ હોય છે અને બાકીના ત્રણ વિભાગો ત્રણ સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધો રૂપ હોય છે. અથવા એક ભાગમાં દસ પ્રદેશિક સ્કંધ હોય છે અને બાકીના ત્રણ ભાગોમાં સંખ્યાત પ્રદેશી ત્રણ સ્કંધો રૂપ હોય છે, “અહવા-ચત્તારિ સંખેજ્જપણસિયા સંધા ભવતિ” અથવા ચારે વિભાગો સંખ્યાત પ્રદેશી ચાર સ્કંધો રૂપ પણ હોય છે. “એવં એણં કમેણં પંચગસંજોગો વિ ભાણિયવ્વો જાવ નવગસંજોગો” આ પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ અનુસાર સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધના પાંચ વિભાગો, છ વિભાગો, સાત વિભાગો, આઠ વિભાગો અને નવ વિભાગો પાડવામાં આવે ત્યારે જે વિકલ્પો બને છે, તેમનું કથન પણ થવું જોઈએ.

“દસહા કજ્જમાણે એગયઓ નવ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ સંખેજ્જપણસિયા સંધે ભવહ” તે સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધના જ્યારે દસ વિભાગો કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા નવ વિભાગો અને સંખ્યાત પ્રદેશી

एकतः—अपरभागे संख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, 'अहवा एगयओ अट्ठपरमा
 पोग्गला, एगयओ दुप्पएसिए, एगयओ संखेज्जपएसिए खंधे भवइ' अथवा
 एकतः—एकभागे द्विप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, एकतः—अन्यभागे संख्येयप्रदेशिकः
 स्कन्धो भवति, 'एएणं कमेणं एक्केको पूरेयव्वो जाव' एतेन—उपयुक्तेन अभिलाप-
 क्रमेण एकैकः अभिलापः पूरयितव्यः—आदाय परिपूरणीयः यावत्—एवतः अट्ठौ
 परमाणुपुद्गला भवन्ति, एकतः त्रिचतुःपञ्चषट्सप्ताष्टनवप्रदेशिकश्च स्कन्धो भवति,
 एकतः—संख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, 'अहवा एगयओ दसपएसिए—खंधे
 एगयओ नव संखेज्जपएसिया खंधा भवन्ति' अथवा एकतः—एकभागे दशप्रदेशिकः
 स्कन्धो भवति, एकतः—अपरभागे नव संख्येयप्रदेशिकाः स्कन्धा भवन्ति, 'अहवा

વિભાગ મેં એક સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈ—' અહવા-એગયઓ અટ્ઠ
 પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દુપ્પેસિએ, એગયઓ સંખેજ્જપેસિએ સંધે
 ભવઈ ' અથવા—એક ભાગ મેં આઠ પુદ્ગલપરમાણુ હોતે હૈ, અપરભાગ મેં
 એક દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈ, ઓર અન્યભાગ મેં એક સંખ્યાતપ્રદેશી
 સ્કન્ધ હોતા હૈ । ' એણં કમેણં એક્કેકો પૂરેયવ્વો જાવ ' હસ ક્રમ સે એક
 એક અભિલાપ પૂરિત કરનાં ચાહિયે—યાવત્ એકભાગ મેં આઠ પરમાણુ
 પુદ્ગલ હોતે હૈ, અપરભાગ મેં ત્રીન, ચાર, પાંચ છહ સાત આઠ ઓર નૌ
 પ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈ, ઓર અન્યભાગ મેં સંખ્યાત પ્રદેશિક એક સ્કન્ધ
 હોતા હૈ—' અહવા-એગયઓ દસપેસિએ સંધે, એગયઓ નવ સંખેજ્જ
 પેસિયા સંધા ભવન્તિ ' અથવા એકભાગ મેં એક દશપ્રદેશિક સ્કન્ધ
 હોતા હૈ, ઓર અપરભાગ મેં નૌ સંખ્યાત પ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હૈ ।

એક સ્કંધ ૩૫ દસમે વિભાગ થાય છે. “ અહવા-એગયઓ અટ્ઠ પરમાણુપો-
 ગલા, એગયઓ દુપ્પેસિએ, એગયઓ સંખેજ્જપેસિએ સંધે ભવઈ ” અથવા એક
 એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા આઠ વિભાગો, દ્વિપ્રદેશિક એક સ્કંધ ૩૫ એક
 વિભાગ અને સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ ૩૫ એક વિભાગ થાય છે. “ એણં
 કમેણં એક્કેકો પૂરેયવ્વો જાવ ” આ ક્રમે બાકીના વિકલ્પો પણ બનાવી શકાય
 છે. દરેક વિકલ્પના નવમાં વિભાગમાં એક એક પ્રદેશની વૃદ્ધિ ઠરીને બાકીના
 વિકલ્પો બનાવી શકાય છે. જેમ કે...અથવા એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા
 આઠ વિભાગો, ત્રણ-ચાર-પાંચ-છ-સાત-આઠ અથવા નવ પ્રદેશોવાળા સ્કંધ
 ૩૫ નવમે વિભાગ અને સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ ૩૫ દસમે વિભાગ થાય છે.
 “ અહવા-એગયઓ દસપેસિએ સંધે, એગયઓ નવ સંખેજ્જપેસિયા સંધા ભવન્તિ ”
 અથવા દસપ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ એક વિભાગ થાય છે અને સંખ્યાત પ્રદેશી

संखेज्जपएसिया खं गा भवन्ति,' अथवा दश संख्येयप्रदेशिकाः स्कन्धा भवन्ति, संखेज्जहा कज्जमाणे संखेज्जा परमाणुपोग्गला भवन्ति ' संख्येयप्रदेशिकः अथः संख्येयधा क्रियमाणः संख्येयाः परमाणुपुद्गला भवन्ति । गौतमः अति-‘असंखेज्जा भन्ते ! परमाणुपोग्गला, एगयओ साहण्णन्ति, एगयओ णित्ता किं भवइ ?’ हे भदन्त ! असंख्येयाः परमाणुपुद्गलाः-एकतः-एकतया न्यन्ते-संहता भवन्ति, एकतः-एकतया संहत्य-संघीभूय किं स्वरूपं वस्तु भवति ? भगवानाह-‘गोयमा ! असंखेज्जपएसिए खंवे भवइ’ हे गौतम ! असंख्येयाः परमाणुपुद्गलाः एकतया संहत्य असंख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति “से ज्जमाणे दुहावि जाव दसहावि संखेज्जहावि, असंखेज्जहा वि कज्जइ’ सो

रहवा दस संखेज्जपएसिया खंधा भवन्ति’ इसके दश संख्यातप्रदेशिक स्कन्ध होते हैं। ‘संखेज्जहा कज्जमाणे संखेज्जा परमाणुपोग्गला भवन्ति’ संख्यात विभागों में विभक्त जब यह संख्यातप्रदेशी स्कन्ध किया जाता है, तब संख्यात पुद्गलपरमाणु के संख्यात विभाग होते हैं।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘असंखेज्जा भन्ते ! परमाणुपोग्गला एगयओ साहण्णन्ति, एगयओ साहणित्ता किं भवइ’ हे भदन्त ! संख्यात परमाणुपुद्गल जब एकट्ठे होते हैं-तब उनसे क्या वस्तु उत्पन्न होती है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा ! असंखेज्जपएसिए खंवे भवइ’ हे गौतम ! असंख्यात पुद्गलपरमाणु जब आपस में एकत्रित होते हैं-तब उनके उस मिलाप से असंख्यातप्रदेशी एक स्कन्ध उत्पन्न होता है। ‘से भिज्जमाणे दुहावि जाव दसहा वि संखेज्जहा

व स्कंधो इप नव विलागो थाय छे. “अहवा- दस संखेज्जपएसिया खंधा भवन्ति” अथवा संख्यात प्रदेशोवाणा दस स्कंध इप दस विलागो एणु थर्ध शके छे. “संखेज्जहा कज्जमाणे संखेज्जा परमाणुपोग्गला भवन्ति” संख्यात प्रदेशी स्कंधना न्यारे संख्यात विलागो करवामां आवे छे, न्यारे ओक ओक परमाणु पुद्गलवाणा संख्यात विलागोमां ते स्कंध विलसुत्त थर्ध नय छे.

गौतम स्वामीने प्रश्न-“असंखेज्जा भन्ते ! परमाणुपोग्गला एगयओ साहण्णन्ति, एगयओ साहणित्ता किं भवइ ?” छे लगवन् ! असंख्यात परमाणु पुद्गलो न्यारे ओक नील साथे ओकत्र थाय छे, त्यारे शुं उत्पन्न थाय छे ? भडावीर प्रभुने उत्तर-“गोयमा ! असंखेज्जपएसिए खंवे भवइ” छे गौतम ! असंख्यात परमाणु पुद्गलो न्यारे ओक नील साथे ओकत्रित थाय छे, त्यारे तेमना संयोग्गी असंख्यात प्रदेशी ओक स्कंध उत्पन्न थाय छे.

અસંખ્યેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો મિઘમાનઃ દ્વિધાપિ, યાવત્-ત્રિધાપિ, ચતુર્ધાપિ, પશ્ચ-ધાપિ, ષોઢાપિ, સપ્તધાપિ, અષ્ટધાપિ, નવધાપિ, દશધાપિ, સંખ્યેયધાપિ, અસં-ખ્યેયધાપિ ક્રિયત્તે, તત્ર ‘દુહા કજ્જમાણે એગયઓ પરમાણુપોગલે એગયઓ અસંખેજ્જપણસિણે સંધે ભવહ’ અસંખ્યેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો દ્વિધા ક્રિયમાણઃ એકતઃ-એકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે અસંખ્યેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ‘જાવ અહવા એગયઓ દસપણસિણે સંધે, એગયઓ અસંખેજ્જપણસિણે સંધે, ભવહ’ યાવત્-એકતઃ દ્વિત્રિચતુઃપશ્ચષ્ટસપ્તાષ્ટનવપ્રદેશિકશ્ચ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતશ્ચ અસંખ્યેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, અથવા એકતઃ-એકભાગે દશપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે અસંખ્યેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ‘અહવા એગયઓ

વિ કજ્જહ’ જબ વહ અસંખ્યાતપ્રદેશી સ્કન્ધ વિભક્ત ક્રિયા જાતા હૈ-તથ ઉલ્લેકે દો ભી, યાવત્ ત્રીન ભી, ચાર ભી, પાંચ ભી, છહ ભી, સાત ભી, આઠ ભી, નૌ ભી, દશ ભી, સંખ્યાત ભી ઓર અસંખ્યાત ભી પ્રકાર હોતે હૈ-‘દુહા કજ્જમાણે એગયઓ પરમાણુપોગલે, એગયઓ અસંખેજ્જપણસિણે સંધે ભવહ’ જબ અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધ કે દો પ્રકારરૂપ વિભાગ ક્રિયે જાતે હૈ-તથ એક ભાગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈ, ઓર અપરભાગ મેં અસંખ્યાતપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ। ‘જાવ અહવા એગયઓ દસપણસિણે સંધે, એગયઓ અસંખેજ્જપણસિણે સંધે ભવહ’ યાવત્-એક ભાગ મેં દશપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ, ઓર અપર-ભાગ મેં અસંખ્યાતપ્રદેશિક એક સ્કન્ધ હોતા હૈ। યહાં યાવત્ પદ સે “એક ભાગ મેં, દો, ત્રીન, ચાર, પાંચ, છહ, સાત, આઠ, નૌ પ્રદેશોંવાલા એક સ્કન્ધ હોતા હૈ ઓર અપરભાગ મેં અસંખ્યાતપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા

“સે મિજ્જમાણે દુહા વિ, જાવ દસહા વિ, સંખેજ્જહા વિ, અસંખેજ્જહા વિ કજ્જહ” ન્યારે તે અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધને વિભક્ત કરવામાં આવે છે, ત્યારે તેના બે, ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ, સાત, આઠ, નવ, દસ, સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત વિભાગો થઈ શકે છે. “દુહા કજ્જમાણે એગયઓ પરમાણુ-પોગલે, એગયઓ અસંખેજ્જપણસિણે સંધે ભવહ” ન્યારે તે અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધના બે વિભાગો કરવામાં આવે છે, ત્યારે એકપરમાણુપુદ્ગલ રૂપ એક વિભાગ અને અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધ રૂપ બીજા વિભાગમાં તે સ્કન્ધ વિભક્ત થઈ જાય છે. “જાવ અહવા એગયઓ દસપણસિણે સંધે, એગયઓ અસં-ખેજ્જપણસિણે સંધે ભવહ” અથવા એક ભાગમાં બે, ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ, સાત, આઠ, નવ અથવા દસ પ્રદેશોવાળો સ્કન્ધ હોય છે અને બીજા ભાગમાં

સંખેજ્જપણસિણ સંખે, ઇગયઓ અસંખેજ્જપણસિણ સંખે ભવહ' અથવા એકત-
 એકમાગે સંખયેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અપરમાગે અસંખયેયપ્રદેશિકઃ
 સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા દો અસંખેજ્જપણસિયા સંખા ભવંતિ' અથવા દ્વૌ અસં-
 ખયેયપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ ભવતઃ, 'તિહા કજ્જમાણે ઇગયઓ દો પરમાણુપોગલા,
 ઇગયઓ અસંખેજ્જપણસિણ સંખે ભવહ' અસંખયેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધસ્તિથા ક્રિય-
 માણઃ, એકતઃ-એકમાગે દ્વૌ પરમાણુપુદ્ગલૌ ભવતઃ, એકતઃ-અપરમાગે અસંખયેય-
 પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ 'અહવા ઇગયઓ પરમાણુપોગલે, ઇગયઓ દુપ્પણસિણ,
 ઇગયઓ અસંખેજ્જપણસિણ સંખે ભવહ' અથવા એકતઃ-એકમાગે પરમાણુપુદ્ગલો
 ભવતિ, એકતઃ-અપરમાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અન્યમાગે અસં-
 હૈ " હસ પાઠ કા ગ્રહણ હુઆ હૈ । 'અહવા-ઇગયઓ સંખેજ્જપણસિણ
 સંખે, ઇગયઓ અસંખેજ્જપણસિણ સંખે ભવહ' અથવા-એકમાગ મેં
 સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈ, ઓર અપરમાગ મેં અસંખ્યાતપ્રદેશી
 સ્કન્ધ હોતા હૈ । 'અહવા દો અસંખેજ્જપણસિયા સંખા ભવંતિ' અથવા
 દો અસંખ્યાતપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતે હૈ । 'તિહા કજ્જમાણે ઇગયઓ દો
 પરમાણુપોગલા, ઇગયઓ અસંખેજ્જપણસિણ સંખે ભવહ' જઘ અસંખ્યાત-
 પ્રદેશી એક સ્કન્ધ કે ત્રીન પ્રકાર રૂપ વિમાગ ક્રિયે જાતે હૈ તથ એક
 માગ મેં દો પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈ ઓર અપર માગ મેં અસંખ્યાત-
 પ્રદેશી એક સ્કન્ધ હોતા હૈ । 'અહવા-ઇગયઓ પરમાણુપોગલે, ઇગયઓ
 દુપ્પણસિણ, ઇગયઓ અસંખેજ્જપણસિણ સંખે ભવહ' અથવા-એકમાગ
 મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈ, અપરમાગ મેં એક દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ
 હોતા હૈ, ઓર અન્યમાગ મેં એક અસંખ્યાતપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ-

અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધ હોય છે. "અહવા-ઇગયઓ સંખેજ્જપણસિણ સંખે,
 ઇગયઓ અસંખેજ્જપણસિણ સંખે ભવહ" અથવા એક વિભાગમાં અસંખ્યાત
 પ્રદેશી સ્કન્ધ હોય છે અને બીજા વિભાગમાં અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધ હોય
 છે. "અહવા-દો અસંખેજ્જપણસિણ સંખા ભવંતિ" અથવા બે અસંખ્યાત
 પ્રદેશી સ્કન્ધ રૂપ બે વિભાગો થાય છે. "તિહા કજ્જમાણે ઇગયઓ દો પર-
 માણુપોગલા, ઇગયઓ અસંખેજ્જપણસિણ સંખે ભવહ" ન્યરે તે અસંખ્યાત
 પ્રદેશી સ્કન્ધના ત્રણ વિભાગો કરવામાં આવે છે, ત્યારે બે વિભાગોમાં એક
 એક પરમાણુ પુદ્ગલ હોય છે અને એક વિભાગમાં અસંખ્યાત પ્રદેશી એક
 સ્કન્ધ હોય છે "અહવા-ઇગયઓ પરમાણુપોગલે, ઇગયઓ દુપ્પણસિણ, ઇગ-
 યઓ અસંખેજ્જપણસિણ સંખે ભવહ" અથવા એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળો પહેલો
 વિભાગ, દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ રૂપ બીજો વિભાગ અને અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધ

સ્વેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'જાવ અહવા એગયઓ પરમાણુપોગલે, એગયઓ દસપણસિયે. એગયઓ અસંખેજ્જપણસિયે સંધે ભવહ' યાવત્-એકતઃ પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ ત્રિચતુઃપચ્ચદસપ્રાપ્તનવ પ્રદેશિકથ્ચ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ અસંખેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, અથવા એકતઃ-એકમાગે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ અપરમાગે દશપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અન્યમાગે અસંખેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા એગે પરમાણુપોગલે, એગે સંખેજ્જપણસિયે સંધે ભવહ' અથવા એકઃ પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકઃ સંખેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકઃ અસંખેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા એગયઓ એગે પરમાણુપોગલે, એગયઓ દો અસંખેજ્જપણસિયા સંધા ભવંતિ' અથવા એકતઃ એકઃ પરમાણુપુદ્ગલો

'જાવ અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગલે, એગયઓ દસપણસિયે સંધે, એગયઓ અસંખેજ્જપણસિયે સંધે ભવહ' યાવત્ અથવા-એકમાગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોના હૈ, એકમાગ મેં ત્રીન, ચાર, પાંચ, છ, સાત, આઠ, નવ, પ્રદેશિક સ્કન્ધ હોના હૈ ઓર એક અન્યમાગ મેં અસંખ્યાત-પ્રદેશિક સ્કન્ધ હોના હૈ, અથવા-એક માગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોના હૈ, અપરમાગ મેં એક દશપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોના હૈ, ઓર અન્યમાગ મેં અસંખ્યાતપ્રદેશી એક સ્કન્ધ હોના હૈ, 'અહવા-એગે પરમાણુપોગલે, એગે સંખેજ્જપણસિયે, એગે અસંખેજ્જપણસિયે સંધે ભવહ' અથવા-એક માગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોના હૈ, એકમાગ મેં સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કન્ધ હોના હૈ, ઓર અન્યમાગ મેં અસંખ્યાતપ્રદેશી એક સ્કન્ધ હોના હૈ, 'અહવા-એગયઓ એગે પરમાણુપોગલે, એગયઓ દો અસંખેજ્જપણસિયા સંધા ભવંતિ' અથવા-એક માગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોના હૈ એવં અપરમાગ

૩૫ ત્રીજો વિભાગ બને છે. "જાવ અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગલે, એગયઓ દસપણસિયે સંધે, એગયઓ અસંખેજ્જપણસિયે સંધે ભવહ" અથવા-એક ભાગમાં એક પરમાણુ પુદ્ગલ હોય છે, બીજા ભાગમાં ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ, સાત, આઠ, નવ અથવા દસ પ્રદેશોવાળો સ્કંધ હોય છે, અને ત્રીજા ભાગમાં અસંખ્યાત પ્રદેશો સ્કંધ હોય છે.

"અહવા-એગે પરમાણુપોગલે, એગે સંખેજ્જપણસિયે એગે દો અસંખેજ્જપણસિયે સંધે ભવહ" અથવા એક ભાગમાં એક પરમાણુપુદ્ગલ બીજા ભાગમાં સંખ્યાત પ્રદેશી એક સ્કંધ અને ત્રીજા ભાગમાં અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ હોય છે.

૩૫ એગયઓ એગે પરમાણુપોગલે, એગયઓ દો સંખેજ્જપણસિયા સંધા ભવંતિ"

भवति, एकतः-अपरभागे द्वौ असंख्येयप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः, 'अहवा एगयओ एगे दुप्पएसिए, एगयओ दो असंखेज्जपएसिया खंधा भवन्ति' अथवा एकतः एको द्विप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, एकतः-अपरभागे द्वौ असंख्येयप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः 'एवं जाव अहवा एगे संखेज्जपएसिए खंधे भवइ, एगयओ दो असंखेज्जपएसिया खंधा भवन्ति' एवं-पूर्वोक्तरीत्या, यावत्-अथवा एकतः एकः त्रिचतुः पञ्चदसप्ताष्टनवदशप्रदेशिकश्च स्कन्धो भवति, एकतः-अपरभागे द्वौ असंख्येयप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः, अथवा एकतः एकः संख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, एकतः-अपरभागे द्वौ असंख्येयप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः, 'अहवा तिन्नि असंखेज्जपएसिया खंधा भवन्ति' अथवा त्रयः असंख्येयप्रदेशिकाः स्कन्धा भवन्ति । चउहा कज्जमाणे

में दो असंख्यातप्रदेशी स्कन्ध होते हैं 'अहवा-एगयओ एगे दुप्पएसिए, एगयओ दो असंखेज्जपएसिया खंधा भवन्ति' अथवा-एकभाग में एक द्विप्रदेशी स्कन्ध होता है, और अपरभाग में दो असंख्यातप्रदेशी स्कन्ध होते हैं, 'एवं जाव अहवा एगे संखेज्जपएसिए, खंधे भवइ, एगयओ दो असंखेज्जपएसिया खंधा भवन्ति' इसी प्रकार से पूर्वोक्तरीति के अनुसार यावत् अथवा एकभाग में एक त्रिप्रदेशी, चतुष्प्रदेशी, पंचप्रदेशी, छहप्रदेशी, सातप्रदेशी, आठप्रदेशी, नौप्रदेशी दशप्रदेशी स्कन्ध होता है, और अपरभाग में दो असंख्यातप्रदेशी स्कन्ध होते हैं, अथवा एकभाग में एक संख्यातप्रदेशी स्कन्ध होता है, एवं अपरभाग में दो असंख्यातप्रदेशी स्कन्ध होते हैं । 'अहवा तिन्नि असंखेज्जपएसिया

અથવા એક વિભાગમાં એક પરમાણુ પુદ્ગલ હોય છે અને બાકીના બે વિભાગોમાં અસંખ્યાત પ્રદેશી બે સ્કંધો હોય છે “અહવા-એગયઓ એગે-દુપ્પેસિએ, એગયઓ દો અસંખેજ્જપેસિયા સંધા ભવંતિ” અથવા એક વિભાગમાં દ્વિપ્રદેશિક એક સ્કંધ હોય છે અને બાકીના બંને વિભાગો અસંખ્યાત પ્રદેશી બે સ્કંધ રૂપ હોય છે. “એવં જાવ-અહવા એગે સંખેજ્જપેસિએ સંધે ભવઈ, એગયઓ દો અસંખેજ્જપેસિયા સંધા ભવંતિ” આ પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ અનુસાર પહેલા વિભાગમાં એક એક પ્રદેશની વૃદ્ધિ થતી જાય છે, અને આ પ્રકારના વિકલ્પો બને છે-અથવા એક વિભાગમાં ત્રિપ્રદેશી, અથવા ચાર પ્રદેશી, અથવા પાંચ પ્રદેશી, અથવા છ પ્રદેશી, અથવા સાત પ્રદેશી, અથવા આઠ પ્રદેશી, અથવા નવ પ્રદેશી અથવા દસ પ્રદેશી એક સ્કંધ હોય છે, અને બાકીના બંને વિભાગમાં અસંખ્યાત પ્રદેશી બે સ્કંધો હોય છે. અથવા-એક વિભાગમાં સંખ્યાત પ્રદેશી એક સ્કંધ હોય છે અને બાકીના બંને વિભાગોમાં અસંખ્યાત પ્રદેશી બે સ્કંધ હોય છે. “અહવા-તિન્નિ

एगयओ तिन्नि परमाणुपोगगला, एगयओ असंखेज्जपएसिए खंधे भवति' असंखेय-
प्रदेशिकः स्कन्धश्चतुर्धा क्रियमाणः एकतः-एकभागे त्रयः परमाणुपुद्गला भवन्ति,
एकतः-अपरभागे असंखेयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति 'एवं चउक्कगसंजोगो जाव
दसगसंजोगो' एवं पूर्वोक्तरीत्या चतुष्कसंयोगः, यावत्-पञ्चक संयोगः, षट्क
संयोगः, सप्तकसंयोगः, अष्टकसंयोगः, नवकसंयोगः, दशकसंयोगश्च वक्तव्यः,
'एए जहेव संखेज्जपएसियस्स, नवरं असंखेज्जगं एगं अहिगं भाणियव्वं जाव
अहवा दस असंखेज्जपएसिया खंधा भवन्ति' एते उपर्युक्ताः सर्वे अभिलापाः, यथैव
संखेयप्रदेशिकस्य स्कन्धस्य प्रतिपादिता रतथैव, असंखेयप्रदेशिकस्यापि स्कन्धस्य

खंधा भवन्ति' अथवा तीन असंख्यातप्रदेशी स्कन्ध होते हैं। 'चउहा
कज्जमाणे एगयओ तिन्नि परमाणुपोगगला, एगयओ असंखेज्जपएसिए
खंधे भवइ' असंख्यातप्रदेशी स्कन्ध जब चार भागों में विभक्त किया
जाना है-तब एकभाग में तीन परमाणुपुद्गल होते हैं, और अपरभाग
में एक असंख्यातप्रदेशी स्कन्ध होता है, 'एवं चउक्कगसंजोगो जाव
दसगसंजोगो' इसी प्रकार से पूर्वोक्तरीति के अनुसार चतुष्कसंयोग,
यावत्-पंचकसंयोग, षट्कसंयोग, सप्तकसंयोग, अष्टकसंयोग, नवक-
संयोग और दशकसंयोग कहना चाहिये। 'एए जहेव संखेज्जपएसि-
यस्स, नवरं असंखेज्जगं एगं अहिगं भाणियव्वं जाव अहवा दस असं
खेज्जपएसिया खंधा भवन्ति' ये उपर्युक्त सब आलापक जैसे संख्यात
प्रदेशिक स्कन्ध की अपेक्षा इस असंख्यातप्रदेशी स्कन्ध की वक्तव्यता

असंखेज्जपएसिया खंधा भवन्ति" अथवा असंख्यात प्रदेशી ત્રણ સ્કંધ રૂપ
ત્રણ વિભાગોમાં પણ તે વિભક્ત થઈ શકે છે

“ચઉહા કજ્જમાણે એગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગગલા, એગયઓ અસંખેજ્જપ-
પસિએ સ્થંધે ભવઈ” ત્યારે તે અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધના ચાર વિભાગો
કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા ત્રણ વિભાગો થાય
છે અને થોથો વિભાગ અસંખ્યાત પ્રદેશી એક સ્કંધ રૂપ હોય છે. “એવં
ચઉક્કસંજોગો જાવ દસગસંજોગો” એજ પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ અનુસાર ચતુષ્કસંયોગ,
પંચકસંયોગ, ષટ્કસંયોગ, સપ્તકસંયોગ, અષ્ટકસંયોગ, નવકસંયોગ અને
દશકસંયોગનું કથન કરવું જોઈએ. “એए જહેવ સંખેજ્જપપસિયસ્સ, નવરં
અસંખેજ્જગં એઁ અહિગં ભાણિયવ્વં જાવ અહવા દસ અસંખેજ્જપપસિયા સ્થંધા
ભવન્તિ” સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધના વિભાગો વિષે જેવા વિકલ્પો આગળ
બતાવવામાં આવ્યા છે, એવાં જ વિકલ્પો અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધના દસ
પર્યાન્તના વિભાગો વિષે પણ સમજવા પૂર્વોક્ત આલાપકો (વિકલ્પો) કરતાં

પ્રતિપત્તવ્યાઃ, નવરં સંસ્થેયપ્રદેશિકસ્કન્ધાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ અત્ર અસંસ્થેયકમ્ એકમ્
અધિકમ્ મણિતવ્યમ્, યાવત્-દ્વિત્રિચતુઃપચ્ચપટ્સપ્તાષ્ટનવ અસંસ્થેયપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધાઃ
ભવન્તિ, અથવા દશ અસંસ્થેયપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા ભવન્તિ । ‘સંસ્થેજ્જહા કજ્જમાણે એગ-
યઓ સંસ્થેજ્જા પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ અસંસ્થેજ્જપણસિણ સંધે ભવહ્’ અસંસ્થેય-
પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ સંસ્થેયધા ક્રિયાણઃ એકતઃ-એકભાગે સંસ્થેયાઃ પરમાણુપુદ્ગલાઃ
ભવન્તિ, એકતઃ-અપરભાગે અસંસ્થેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ‘અહવા એગયઓ
સંસ્થેજ્જા દુપ્પણસિયા સંધા, એગયઓ અસંસ્થેજ્જપણસિણ સંધે ભવહ્’ અથવા
એકતઃ-એકભાગે સંસ્થેયાઃ દ્વિપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધાઃ ભવન્તિ, એકતઃ-અપરભાગે
અસંસ્થેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ‘એવં જાવ અહવા એગયઓ સંસ્થેજ્જા દસપણસિયા

મેં યહી વિશેષતા હૈ કિ યહાં પર અસંસ્થ્યાત પદકા પ્રયોગ કરના ચાહિયે
યાવત્-દો, તોન, ચાર, પાંચ, છહ, સાત, આઠ, નૌ અસંસ્થ્યાતપ્રદેશિક
સ્કન્ધ હોતે હૈ, અથવા દશ અસંસ્થ્યાતપ્રદેશોંવાલે સ્કન્ધ હોતે હૈ ‘સંસ્થે-
જ્જહા કજ્જમાણે એગયઓ સંસ્થેજ્જા પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ અસંસ્થેજ્જ-
પણસિણ સંધે ભવહ્’ અસંસ્થ્યાતપ્રદેશી સ્કન્ધ જબ સંસ્થ્યાત પ્રકારરૂપ
વિભાગોંવાલા કિયા જાતા હૈ તબ એકભાગ મેં સંસ્થ્યાત પરમાણુપુદ્ગલ
હોતે હૈ, ઓર અપરભાગ મેં અસંસ્થ્યાતપ્રદેશોંવાલા એક સ્કન્ધ હોતા હૈ ।
‘અહવા-એગયઓ સંસ્થેજ્જા દુપ્પણસિયા સંધા, એગયઓ અસંસ્થેજ્જપણ-
સિણ સંધે ભવહ્’ અથવા-એકભાગ મેં સંસ્થ્યાત દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે
હૈ, ઓર અપરભાગ મેં અસંસ્થ્યાતપ્રદેશોંવાલા એક સ્કન્ધ હોતા હૈ ‘એવં
જાવ અહવા એગયઓ સંસ્થેજ્જા દસપણસિયા સંધા, એગયઓ અસંસ્થે-

અસંસ્થ્યાત પ્રદેશી સ્કંધના વિભાગો વિષેના વિકલ્પોમાં માત્ર એટલી જ
વિશેષતા છે કે આ વિકલ્પોમાં ‘સંસ્થ્યાત’ ને બદલે ‘અસંસ્થ્યાત’ પદનો
પ્રયોગ કરવો જોઈએ અસંસ્થ્યાત પ્રદેશી સ્કંધના ૧૦ વિભાગોવિષયક છેલ્લો
વિકલ્પ આ પ્રમાણે બનશે-“અથવા તે અસંસ્થ્યાત પ્રદેશી સ્કંધના અસં-
સ્થ્યાત પ્રદેશોવાળા દસ સ્કંધ રૂપ દસ વિભાગો થઈ જાય છે.”

“સંસ્થેજ્જહા કજ્જમાણે એગયઓ સંસ્થેજ્જા પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ
અસંસ્થેજ્જપણસિણ સંધે ભવહ્” તે અસંસ્થ્યાત પ્રદેશી સ્કંધના જ્યારે સંસ્થ્યાત
વિભાગો કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા સંસ્થ્યાત
વિભાગો થાય છે અને અસંસ્થ્યાત પ્રદેશી એક સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ થાય છે.

અહવા-એગયઓ સંસ્થેજ્જા દુપ્પણસિયા સંધા, એગયઓ અસંસ્થેજ્જપણ-
સિણ સંધે ભવહ્” અથવા એક એક દ્વિપ્રદેશીક સ્કંધ રૂપ સંસ્થ્યાત વિભાગો
થાય છે અને અસંસ્થ્યાત પ્રદેશી એક સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ થાય છે.

સંધ્યા, એગયઓ અસંખેજ્જપણસિયા સંધે ભવહ' એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા, યાવત્-એકતઃ સંખેયાસંધિચતુઃપચ્ચપ્પસપ્પાઠનવપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા ભવન્તિ, એકતઃ-અપરભાગે અસંખેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, અથવા એકતઃ-એકભાગે સંખેયા દશપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા ભવન્તિ, એકતઃ-અપરભાગે અસંખેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા એગયઓ સંધિજ્જા સંધિજ્જપણસિયા સંધ્યા, એગયઓ અસંધિજ્જપણસિયા સંધે ભવહ' અથવા એકતઃ-એકભાગે સંખેયાઃ સંખેયપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા ભવન્તિ, એકતઃ-અપરભાગે અસંખેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા સંધેજ્જા અસંધેજ્જપણસિયા સંધ્યા ભવન્તિ' અથવા સંખેયાઃ અસંખેયપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા ભવન્તિ, 'અસંધિજ્જહા કજ્જમાણે અસંધેજ્જા પરમાણુપોગલા ભવન્તિ' અસંખેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ અસંખેયધા ક્રિયમાણઃ અસંખેયાઃ પરમાણુપુદ્ગલાઃ ભવન્તિ ।

જ્જપણસિયા સંધે ભવહ' इसी प्रकार से पूर्वोक्तरीति के अनुसार यावत्-एकभाग में संख्यात स्कन्ध तीन, चार, पांच, छह, सात, आठ, नौ प्रदेशोंवाले होते हैं और अपरभाग में असंख्यातप्रदेशोंवाला एक स्कन्ध होता है, 'अहवा-एगयओ संधिज्जा संधिज्जपणसिया संध्या, एगयओ संधिज्जपणसिया संध्या, एगयओ असंधिज्जपणसिया संधे भवह' अथवा एकभाग में संख्यातप्रदेशोंवाले संख्यात स्कन्ध होते हैं, और अपरभाग में असंख्यातप्रदेशोंवाला एक स्कन्ध होता है, 'अहवा संधेज्जा असंधेज्जपणसिया संध्या भवन्ति' अथवा-असंख्यातप्रदेशोंवाले संख्यात स्कन्ध होते हैं 'असंधिज्जहो कज्जमाणे असंधेज्जा परमाणु-पोगला भवन्ति' जब असंख्यातप्रदेशोंवाला स्कन्ध असंख्यात प्रकार-रूप विभाग वाला किया जाता है तब असंख्यात परमाणुपुद्गल होते हैं ।

“एवं जाव-अहवा एगयओ संधेज्जा दसपणसिया संध्या, एगयओ असंधेज्जपणसिया संधे भवन्ति” એજ પ્રમાણે ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ, સાત, આઠ અથવા નવ પ્રદેશોવાળા સંખ્યાતસ્કંધો હોય છે અને અસંખ્યાત પ્રદેશોવાળો એક સ્કંધ હોય છે. અથવા દસપ્રદેશિક સંખ્યાત સ્કંધો અને અસંખ્યાત પ્રદેશી એક સ્કંધ હોય છે. “અહવા-એગયઓ સંધિજ્જા સંધિજ્જપણસિયા સંધ્યા, એગયઓ અસંધિજ્જપણસિયા સંધે ભવહ” અથવા સંખ્યાત પ્રદેશોવાળા સંખ્યાત સ્કંધો અને અસંખ્યાત પ્રદેશી એક સ્કંધ હોય છે. “અહવા-સંધેજ્જા અસંધેજ્જપણસિયા સંધ્યા ભવન્તિ” અથવા તે અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ અસંખ્યાત પ્રદેશોવાળા સંખ્યાત સ્કંધોમાં વિભક્ત થઈ જાય છે “અસંધિજ્જહા કજ્જમાણે અસંધેજ્જા પરમાણુપોગલા ભવન્તિ” જ્યારે તે અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધના અસંખ્યાત વિભાગો કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા અસંખ્યાત વિભાગોમાં તે સ્કંધ વિભક્ત થઈ જાય છે.

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘અણંતા ણં મંતે ! પરમાણુપોગ્ગલા જાવ કિં ભવહ ?’ હે મદન્ત ! અનન્તાઃ સ્વલુ પરમાણુપુદ્ગલાઃ યાવત્—એકતયા સંહન્યન્તે—સંહતા ભવન્તિ, એકત્વેન સંહત્ય કિં સ્વરૂપં વસ્તુ ભવતિ ? અગવાનાહ—‘ગોયમા ! અણંતપણ્ણિણ સંઘે ભવહ’ હે ગૌતમ ! અનન્તાઃ પરમાણુપુદ્ગલા એકતઃ સંહત્ય અનન્ત પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ‘સે ભિજ્જમાણે દુહાવિ, તિહાવિ જાવ દસહાવિ, સંઘિજ્જહા, અસંઘિજ્જહા, અણંતહાવિ કજ્જહ’ સોડનન્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો મિઘમાનો દ્વિધાપિ, ત્રિધાપિ, યાવત્—ચતુર્ધાપિ, પશ્ચધાપિ, ષોઢાપિ, સપ્પધાપિ, અઢ્ઢધાપિ, નવધાપિ, દશધાપિ, સંઘયેયધાપિ, અસંઘયેયધાપિ, અનન્તધાપિ ક્રિયતે—ભવતિ, તત્ર ‘દુહા કજ્જમાણે ઇગયમ્મો પરમાણુપોગ્ગલે, ઇગયમ્મો અણંતપણ્ણિણ સંઘે જાવ અહ્વા દો અણંતપણ્ણિણ

અહ ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—‘અણંતાણં મંતે ! પરમાણુપોગ્ગલા જાવ કિં ભવહ’ હે મદન્ત ! અનન્ત પરમાણુપુદ્ગલ કયા આપસ મેં મિલતે હૈં ઓર ઉનકે મિલાપ સે કૌન સી વસ્તુ ઉત્પન્ન હોતી હૈં ? હસકે ઉત્તરસે પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘ગોયમા ! અણંતપણ્ણિણ સંઘે ભવહ’ હે ગૌતમ ! અનન્ત પરમાણુપુદ્ગલ આપસ મેં મિલતે હૈં ઓર ઉનકે મેલ સે અનન્તપ્રદેશોંવાલા એક સ્કન્ધ ઉત્પન્ન હોતા હૈં. ‘સે ભિજ્જમાણે દુહાવિ, તિહાવિ, જાવ દસહાવિ, સંઘિજ્જહા અસંઘિજ્જહા, અણંતહાવિ કજ્જહ’ વહ અનન્તપ્રદેશી સ્કન્ધ જવ વિભક્ત કિયા જાતા હૈં, તપ્પ હસકે દો પ્રકાર મી, ત્રીનપ્રકાર મી, ચાર પ્રકાર મી, પાંચ પ્રકાર મી, છહ પ્રકારરૂપ મી, સાત પ્રકાર રૂપ મી, આઠ પ્રકાર રૂપ મી, નૌ પ્રકારરૂપ મી, દશપ્રકાર રૂપ મી, સંખ્યાત પ્રકાર રૂપ મી, અસંખ્યાતપ્રકારરૂપ મી ઓર અનન્તપ્રકાર રૂપ મી વિભાગ હો સકતે હૈં ‘દુહા કજ્જમાણે ઇગયમ્મો પરમાણુપોગ્ગલે,

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન—“અણંતાણં મંતે ! પરમાણુપોગ્ગલા, જાવ કિં ભવહ” હે અગવન્ ! ન્યારે અનંત પરમાણુ પુદ્ગલો એક ળીળ સાથે મળી નય છે, ત્યારે તેમના સંયોગથી શું ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર—“ગોયમા ! અણંતપણ્ણિણ સંઘે ભવહ” હે ગૌતમ ! અનંત પરમાણુ પુદ્ગલો એક ળીળ સાથે એકત્રિત થાય ત્યારે તેમના સંયોગથી અનંત પ્રદેશી એક સ્કંધ ઉત્પન્ન થાય છે. “સે ભિજ્જમાણે દુહા વિ, જાવ દસહા વિ, સંઘિજ્જહા વિ, અસંઘિજ્જહા વિ, અણંતહા વિ કજ્જહ” ન્યારે તે અનંત પ્રદેશી સ્કંધના વિભાગો કરવામાં આવે છે, ત્યારે એ અથવા ત્રણ અથવા ચાર અથવા પાંચ અથવા છ અથવા સાત અથવા આઠ અથવા નવ અથવા દસ અથવા સંખ્યત અથવા અસંખ્યાત અથવા અનંત વિભાગો થઈ

સંધા, એગયઓ અસંખેજ્જપણસિણ સંધે ભવહ' એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા, યાવત્-એકતઃ સંખેયાસંખિચતુઃપચ્ચપ્પસપ્પાઠનત્તપદેશિકાઃ સ્કન્ધા ભવન્તિ, એકતઃ-અપરભાગે અસંખેયપદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, અથવા એકતઃ-એકભાગે સંખેયા દશપદેશિકાઃ સ્કન્ધા ભવન્તિ, એકતઃ-અપરભાગે અસંખેયપદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા એગયઓ સંખિજ્જા સંખિજ્જપણસિયા સંધા, એગયઓ અસંખિજ્જપણસિણ સંધે ભવહ' અથવા એકતઃ-એકભાગે સંખેયાઃ સંખેયપદેશિકાઃ સ્કન્ધા ભવન્તિ, એકતઃ-અપરભાગે અસંખેયપદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા સંખેજ્જા અસંખેજ્જપણસિયા સંધા ભવંતિ' અથવા સંખેયાઃ અસંખેયપદેશિકાઃ સ્કન્ધા ભવન્તિ, 'અસંખિજ્જહા કજ્જમાણે અસંખેજ્જા પરમાણુપોગલા ભવંતિ' અસંખેયપદેશિકઃ સ્કન્ધઃ અસંખેયયા ક્રિયમાણઃ અસંખેયાઃ પરમાણુપુદ્ગલાઃ ભવન્તિ ।

જ્જપણસિણ સંધે ભવહ' ઇત્તી પ્રકાર સે પૂર્વોક્તરીતિ કે અનુસાર યાવત્-એકભાગ મેં સંખ્યાત સ્કન્ધ ત્રીન, ચાર, પાંચ, છહ, સાત, આઠ, નૌ પ્રદેશોવાલે હોતે હેં ઓર અપરભાગ મેં અસંખ્યાતપ્રદેશોવાલા એક સ્કન્ધ હોતા હે, 'અહવા-એગયઓ સંખિજ્જા સંખિજ્જપણસિયા સંધા, એગયઓ સંખિજ્જપણસિયા સંધા, એગયઓ અસંખિજ્જપણસિણ સંધે ભવહ' અથવા એકભાગ મેં સંખ્યાતપ્રદેશોવાલે સંખ્યાત સ્કન્ધ હોતે હેં, ઓર અપરભાગ મેં અસંખ્યાતપ્રદેશોવાલા એક સ્કન્ધ હોતા હે, 'અહવા સંખેજ્જા અસંખેજ્જપણસિયા સંધા ભવંતિ' અથવા-અસંખ્યાતપ્રદેશોવાલે સંખ્યાત સ્કન્ધ હોતે હેં 'અસંખિજ્જહા કજ્જમાણે અસંખેજ્જા પરમાણુપોગલા ભવંતિ' જબ અસંખ્યાતપ્રદેશોવાલા સ્કન્ધ અસંખ્યાત પ્રકાર-રૂપ વિભાગ વાલા ક્રિયા જાતા હે તથ અસંખ્યાત પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હેં ।

“એવં જાવ-અહવા એગયઓ સંખેજ્જા દસપણસિયા સંધા, એગયઓ અસંખેજ્જપણસિણ સંધે ભવંતિ” એજ પ્રમાણે ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ, સાત, આઠ અથવા નવ પ્રદેશોવાળા સંખ્યાતસ્કંધો હોય છે અને અસંખ્યાત પ્રદેશોવાળો એક સ્કંધ હોય છે. અથવા દસપ્રદેશિક સંખ્યાત સ્કંધો અને અસંખ્યાત પ્રદેશી એક સ્કંધ હોય છે. “અહવા-એગયઓ સંખિજ્જા સંખિજ્જપણસિયા સંધા, એગયઓ અસંખિજ્જપણસિણ સંધે ભવહ” અથવા સંખ્યાત પ્રદેશોવાળા સંખ્યાત સ્કંધો અને અસંખ્યાત પ્રદેશી એક સ્કંધ હોય છે. “અહવા-સંખેજ્જા અસંખેજ્જપણસિયા સંધા ભવંતિ” અથવા તે અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ અસંખ્યાત પ્રદેશોવાળા સંખ્યાત સ્કંધોમાં વિભક્ત થઈ નય છે “અસંખિજ્જહા કજ્જમાણે અસંખેજ્જા પરમાણુપોગલા ભવંતિ” ન્યારે તે અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધના અસંખ્યાત વિભાગો કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા અસંખ્યાત વિભાગોમાં તે સ્કંધ વિભક્ત થઈ નય છે.

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘અણંતા ણં મંતે ! પરમાણુપોગ્ગલા જાવ કિં ભવહ ?’ હે મદન્ત ! અનન્તાઃ સ્વલુ પરમાણુપુદ્ગલાઃ યાવત્—એકતયા સંહન્યન્તે—સંહતા ભવન્તિ, એકત્વેન સંહત્ય કિં સ્વરૂપં વસ્તુ ભવતિ ? ભગવાનાહ—‘ગોયમા ! અણંતપણસિણ સંઘે ભવહ’ હે ગૌતમ ! અનન્તાઃ પરમાણુપુદ્ગલા એકતઃ સંહત્ય અનન્ત પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ‘સે મિજ્જમાણે દુહાવિ, તિહાવિ જાવ દસહાવિ, સંઘિજ્જહા, અસંઘિજ્જહા, અણંતહાવિ કજ્જહ’ સોડનન્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો મિથમાનો દ્વિધાપિ, ત્રિધાપિ, યાવત્—ચતુર્ધાપિ, પચ્ચધાપિ, ષોઢાપિ, સપ્પધાપિ, અઠ્ઠધાપિ, નવધાપિ, દશધાપિ, સંઘેયધાપિ, અસંઘેયધાપિ, અનન્તધાપિ ક્રિયતે—ભવતિ, તત્ર ‘દુહા કજ્જમાણે ઇગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, ઇગયઓ અણંતપણસિણ સંઘે જાવ અહવા દો અણંતપણ-

અથ ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—‘અણંતાણં મંતે ! પરમાણુપોગ્ગલા જાવ કિં ભવહ’ હે મદન્ત ! અનન્ત પરમાણુપુદ્ગલ કયા આપસ મેં મિલતે હૈં ઓર ડનકે મિલાપ સે કૌન સી વસ્તુ ઉત્પન્ન હોતી હૈં ? હસકે ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘ગોયમા ! અણંતપણસિણ સંઘે ભવહ’ હે ગૌતમ ! અનન્ત પરમાણુપુદ્ગલ આપસ મેં મિલતે હૈં ઓર ડનકે મેલ સે અનન્તપ્રદેશોવાલા એક સ્કન્ધ ઉત્પન્ન હોતા હૈં. ‘સે મિજ્જમાણે દુહાવિ, તિહાવિ, જાવ દસહાવિ, સંઘિજ્જહા અસંઘિજ્જહા, અણંતહાવિ કજ્જહ’ વહ અનન્તપ્રદેશી સ્કન્ધ જવ વિભક્ત કિયા જાતા હૈં, તવ હસકે દો પ્રકાર મી, ત્રીનપ્રકાર મી, ચાર પ્રકાર મી, પાંચ પ્રકાર મી, છહ પ્રકારરૂપ મી, સાત પ્રકાર રૂપ મી, આઠ પ્રકાર રૂપ મી, નૌ પ્રકારરૂપ મી, દશપ્રકાર રૂપ મી, સંઘ્યાત પ્રકાર રૂપ મી, અસંઘ્યાતપ્રકારરૂપ મી ઓર અનન્તપ્રકાર રૂપ મી વિભાગ હો સકતે હૈં ‘દુહા કજ્જમાણે ઇગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે,

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન—“ અણંતાણં મંતે ! પરમાણુપોગ્ગલા, જાવ કિં ભવહ ” હે ભગવન્ ! જ્યારે અનંત પરમાણુ પુદ્ગલો એક બીજા સાથે મળી જાય છે, ત્યારે તેમના સંયોગથી શું ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર—“ ગોયમા ! અણંતપણસિણ સંઘે ભવહ ” હે ગૌતમ ! અનંત પરમાણુ પુદ્ગલો એક બીજા સાથે એકત્રિત થાય ત્યારે તેમના સંયોગથી અનંત પ્રદેશી એક સ્કંધ ઉત્પન્ન થાય છે. “ સે મિજ્જમાણે દુહા વિ, જાવ દસહા વિ, સંઘિજ્જહા વિ, અસંઘિજ્જહા વિ, અણંતહા વિ કજ્જહ ” જ્યારે તે અનંત પ્રદેશી સ્કંધના વિભાગો કરવામાં આવે છે, ત્યારે બે અથવા ત્રણ અથવા ચાર અથવા પાંચ અથવા છ અથવા સાત અથવા આઠ અથવા નવ અથવા દસ અથવા સંખ્યત અથવા અસંખ્યાત અથવા અનંત વિભાગો થઈ

સિયા સંધા ભવંતિ ' દ્વિધાક્રિયમાણઃ, એકતઃ-એકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે અનન્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, યાવત્-પૂર્વોક્તવદેવ સર્વમૂલ્ય, તદન્તિમમાહ-અથવા દ્વૌ અનન્તપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ ભવતઃ, ' તિહા કજ્જમાણે એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ અણંતપણસિણ સંધે ભવહ' અનન્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધ સ્ત્રિધાક્રિયમાણઃ એકતઃ-એકભાગે દ્વૌ પરમાણુપુદ્ગલૌ ભવતઃ, એકતઃ-અપરભાગે અનન્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ' અહવા એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દુપ્પણસિણ, એગયઓ અણંતપણસિણ સંધે ભવહ' અથવા એકતઃ-એકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અન્યભાગે અનન્ત-એગયઓ અણંતપણસિણ સંધે જાવ અહવા દો અણંતપણસિયા સંધા ભવંતિ ' જવ હસકે દો પ્રકારરૂપ વિભાગ કિયે જાતે હૈં તવ એક વિભાગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈ, ઓર અપર ભાગ મેં અનન્ત પ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ, 'યર્હા પૂર્વોક્ત પ્રકાર સે હી સવ કથન જાનના ચાહિયે । યાવત્ દો અનન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હૈં, ' તિહા કજ્જમાણે એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા એગયઓ અણંતપણસિણ સંધે ભવહ' અનન્તપ્રદેશો-વાલા યહ સ્કંધ જવ ત્રીન પ્રકારરૂપ વિભાગોં મેં વિભક્ત કિયા જાતા હૈ-તવ એક ભાગ મેં દો પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં, ઓર અપરભાગ મેં અનન્ત-પ્રદેશોવાલા એક સ્કન્ધ હોતા હૈ, 'અહવા એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દુપ્પણસિણ એગયઓ અણંતપણસિણ સંધે ભવહ' અથવા-એકભાગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈ, અપરભાગ મેં એક દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા

શકે છે. “ તુહા કજ્જમાણે એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ અણંતપણસિણ સંધે જાવ અહવા દો અણંતપણસિણ સંધે ભવંતિ ” તે અનંત પ્રદેશી સ્કંધના ન્યારે બે વિભાગ કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક વિભાગમાં એક પરમાણુ પુદ્ગલ અને બીજા વિભાગમાં અનંત પ્રદેશી એક સ્કંધ હોય છે અહીં પૂર્વોક્ત કથન અનુસાર બીજા વિકલ્પો પણ સમજવા-એટલે કે એક વિભાગમાં દ્વિપ્રદેશિક, ત્રિપ્રદેશિક આદિ અસંખ્યાત પ્રદેશી પર્યન્તનો કોઈ પણ એક સ્કંધ હોય છે અને બીજા વિભાગમાં અનંત પ્રદેશી એક સ્કંધ હોય છે. અથવા- “ અનંત પ્રદેશી બે સ્કંધ રૂપ બે વિભાગોમાં પણ તે અનંત પ્રદેશી સ્કંધ વિભક્ત થાય છે ” આ દ્વિકસંયોગી છેલ્લો વિકલ્પ છે. “ તિહાકજ્જમાણે એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ અણંતપણસિણ સંધે ભવહ ” ન્યારે તે અનંત પ્રદેશી સ્કંધના ત્રણ વિભાગો કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા બે વિભાગો થાય છે અને અનંત પ્રદેશી એક સ્કંધ રૂપ ત્રીજો વિભાગ થાય છે. “ અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દુપ્પણસિણ, એગયઓ અણંતપણસિણ સંધે ભવહ ” અથવા-એક વિભાગમાં એક પરમાણુ પુદ્ગલ,

પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ‘જાવ અહવા એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ અસંલેજ્જપણિણ, એગયઓ અણંતપણિણ સંધે ભવઈ’ યાવત્-એકતઃ પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકત્તિચતુઃપચ્ચપદસપ્તાષ્ટનવદશસંખ્યેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અનન્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, અથવા એકતઃ-પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ-અસંખ્યેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અનન્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ‘અહવા એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દો અણંતપણિણ સંધા ભવંતિ’ અથવા એકતઃ-પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતો દ્વો અનન્તપ્રદેશિકો સ્કન્ધો ભવતઃ, ‘અહવા એગયઓ

હૈ ‘જાવ અહવા એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ અસંલેજ્જપણિણ, એગયઓ અણંતપણિણ સંધે ભવઈ’ યાવત્ એકભાગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈ, એકભાગ મેં ત્રીનપ્રદેશી, ચાર પ્રદેશી, પાંચ પ્રદેશી, છપ્રદેશી, સાતપ્રદેશી, આઠપ્રદેશી, નૌ પ્રદેશી દશપ્રદેશી, એવં સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કંધ હોતા હૈ ઓર અન્યભાગ મેં અનન્તપ્રદેશિક એક સ્કંધ હોતા હૈ। અથવા-એકભાગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈ, અપરભાગ મેં અસંખ્યાતપ્રદેશિક સ્કંધ હોતા હૈ, ઓર અન્યભાગ મેં અનન્તપ્રદેશિક એક સ્કંધ હોતા હૈ ‘અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે એગયઓ દો અણંતપણિણ સંધા ભવંતિ’ અથવા-એકભાગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈ એવં અપરભાગ મેં દો અનન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હૈ, ‘અહવા-એગયઓ દુપ્પણિણ, એગયઓ દો અણંતપણિણ સંધા ભવંતિ’ અથવા-એકભાગ મેં

બીજા વિભાગમાં દ્વિપ્રદેશિક એક સ્કંધ અને ત્રીજા વિભાગમાં અનંત પ્રદેશી એક સ્કંધ હોય છે. “જાવ અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ અસંલેજ્જપણિણ, એગયઓ અણંતપણિણ સંધે ભવઈ” અથવા એક ભાગમાં એક પરમાણુ પુદ્ગલ હોય છે, બીજા ભાગમાં ત્રણપ્રદેશી, ચારપ્રદેશી, પાંચપ્રદેશી, છ પ્રદેશી, સાત પ્રદેશી, આઠ પ્રદેશી, નવ પ્રદેશી, દસ પ્રદેશી અથવા અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ હોય છે અને ત્રીજા વિભાગમાં અનંત પ્રદેશી એક સ્કંધ હોય છે. અથવા એક ભાગમાં એક પરમાણુ પુદ્ગલ હોય છે, બીજા ભાગમાં અસંખ્યાત પ્રદેશી એક સ્કંધ હોય છે અને ત્રીજા ભાગમાં અનંત પ્રદેશી એક સ્કંધ હોય છે. “અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દો અણંતપણિણ સંધા ભવંતિ” અથવા-એક વિભાગમાં એક પરમાણુ પુદ્ગલ હોય છે અને બાકીના બે વિભાગમાં અનંત પ્રદેશી એક એક સ્કંધ હોય છે. “અહવા-એગયઓ દુપ્પણિણ, એગયઓ દો અણંતપણિણ સંધા ભવંતિ” અથવા એક

દુપાસિએ, એગયઓ દો અણંતપાસિયા સંધા ભવંતિ ' અથવા એકતો દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતો દ્વૌ અનન્તપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ ભવતઃ, 'એવં જાવ અહવા એગયઓ દસપાસિએ, એગયઓ દો અણંતપાસિયા સંધા ભવંતિ ' એવં-પૂર્વોક્ત-રીત્યા, યાવત્-એકતસ્ત્રિચતુઃપશ્ચપદસપ્તાઠ્ઠનત્રપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતો દ્વૌ અનન્તપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ ભવતઃ, અથવા એકતો દશપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતો દ્વૌ અનન્તપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ ભવતઃ 'અહવા એગયઓ સંસ્વેજ્જપાસિએ સંધે, એગયઓ દો અણંતપાસિયા સંધા ભવંતિ ' અથવા એકતઃ-એકભાગે સંસ્વેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે દ્વૌ અનન્તપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ ભવતઃ 'અહવા એગયઓ અસંસ્વેજ્જપાસિએ સંધે, એગયઓ દો અણંતપાસિયા સંધા ભવંતિ ' અથવા-એકતઃ-એક-ભાગે અસંસ્વેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે દ્વૌ અનન્તપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ

એક દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈ, ઓર અપરભાગ મેં દો અનન્તપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતે હૈં ' એવં જાવ અહવા એગયઓ દસપાસિએ, એગયઓ દો અણંતપાસિયા સંધા ભવંતિ ' હસી પ્રકાર સે પૂર્વોક્ત રીતિ કે અનુસાર યાવત્ એકભાગ મેં ત્રીનપ્રદેશી, ચારપ્રદેશી, પાંચપ્રદેશી, છપ્રદેશી, સાતપ્રદેશી, આઠપ્રદેશી, નૌ પ્રદેશી એક સ્કન્ધ હોના હૈ, એવં અપરભાગ મેં દો અનન્તપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતે હૈં અથવા-એકભાગ મેં દશપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ ઓર અપરભાગ મેં દો અનન્તપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતે હૈં. 'અહવા-એગયઓ સંસ્વેજ્જપાસિએ સંધે, એગયઓ દો અણંતપાસિયા સંધા ભવંતિ ' અથવા-એકભાગ મેં સંસ્વ્યાતપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈ, અપરભાગ મેં દો અનન્તપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતે હૈં ' અહવા-એગયઓ અસંસ્વેજ્જપાસિએ સંધે, એગયઓ દો અણંતપાસિયા સંધા ભવંતિ ' અથવા-એકભાગ મેં અસંસ્વ્યાતપ્રદેશી એક સ્કન્ધ હોતા હૈ, અપરભાગ મેં દો અનન્તપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતે હૈં

ભાગમાં દ્વિપ્રદેશિક એક સ્કંધ હોય છે અને બાકીના બે વિભાગોમાં અનંત-પ્રદેશી એક એક સ્કંધ હોય છે. “એવં જાવ અહવા એગયઓ દસ પાસિએ, એગયઓ દો અણંતપાસિયા સંધા ભવંતિ” એજ પ્રમાણે પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ અનુસાર એક ભાગમાં ત્રણપ્રદેશી, ચારપ્રદેશી, પાંચ પ્રદેશી, છ પ્રદેશી, સાત પ્રદેશી, આઠ પ્રદેશી, નવ પ્રદેશી અથવા દસ પ્રદેશી સ્કંધ હોય છે અને બાકીના બે ભાગોમાં અનંતપ્રદેશી એક એક સ્કંધ હોય છે. “અહવા-એગયઓ સંસ્વેજ્જપાસિએ સંધે, એગયઓ દો અણંતપાસિયા સંધા ભવંતિ” અથવા એક ભાગમાં એક સંસ્વ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ હોય છે અને બાકીના બે વિભાગોમાં એક એક અનંતપ્રદેશી સ્કંધ હોય છે. ‘અહવા-એગયઓ અસંસ્વેજ્જપાસિએ સંધે, એગયઓ દો અણંતપાસિયા સંધા ભવંતિ” અથવા અસંસ્વ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ ૩૫ એક વિભાગ થાય છે અને અનંત પ્રદેશી એક એક સ્કંધ ૩૫ બે વિભાગ થાય

ભવતઃ, ‘અહવા તિન્નિ અણંતપણસિયા સ્વંધા ભવંતિ’ અથવા ત્રયઃ અનન્તપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા ભવન્તિ । ‘ચઢહા કજ્જમાણે ઇગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, ઇગયઓ અણંતપણસિય સ્વંધે ભવઈ’ અનન્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધશ્ચતુર્થા ક્રિયમાણઃ એકતસ્રયઃ પરમાણુપુદ્ગલાઃ ભવન્તિ, એકતઃ અનન્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ । ‘એવં ચઢક સંજોગો જાવ અસંસ્થેજ્જગસંજોગો’ એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા, ચતુષ્કસંયોગો યાવત્-પચ્ચક ષટ્ક સપ્તકાષ્ટકનવકદશકસંસ્થેયકસંયોગઃ, અસંસ્થેયકસંયોગશ્ચ અણિ-તવ્યઃ । ‘એ સઠ્થે જહેવ અસંસ્થેજ્જાણં મણિયા તહેવ અણંતાણા વિ મણિયઠ્ઠા’ એતે ઉપર્યુક્તાઃ સર્વે અભિલાપકાઃ યથૈવ અસંસ્થયકાનાં મણિતાઃ-ઉક્તાસ્તથૈવ અન-ન્તાનામપિ મણિતવ્યાઃ-વક્તવ્યાઃ, ‘નવરં એકં અણંતગં અઘ્મહિયં મણિયઠ્ઠવં

‘અહવા-તિન્નિ અણંતપણસિયા સ્વંધા ભવંતિ’ અથવા ત્રિણ અનન્તપ્રદે-શોવાલે સ્કંધ હોતે હૈં । ‘ચઢહા કજ્જમાણે ઇગયઓ તિન્નિ પરમાણુપો-ગ્ગલા, ઇગયઓ અણંતપણસિય સ્વંધે ભવઈ’ યહ અનન્ત પ્રદેશિક સ્કંધ જય ચાર પ્રકારરૂપ ભાગોં મેં વિભક્ત કિયા જાતા હૈ-તવ એક ભાગ મેં ત્રિણ પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં, ઓર અપરભાગ મેં એક અનન્તપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈ । ‘એવં ચઢકસંજોગો જાવ અસંસ્થેજ્જગસંજોગો’ પૂર્વોક્ત રીતિ કે અનુસાર ચતુષ્કસંયોગ યાવત્ પંચક, ષટ્ક, સપ્તક, અષ્ટક, નવક, દશક સંસ્થેયક ઓર અસંસ્થેયક સંયોગ કહના ચાહિયે ‘એ સઠ્થે જહેવ અસંસ્થેજ્જાણં મણિયા તહેવ અણંતાણા વિ મણિયઠ્ઠા’ યે ઉપ-ર્યુક્ત સમસ્ત અભિલાપક જિસ પ્રકાર અસંસ્થાનોં કે કહે ગયે હૈં ડસી પ્રકાર સે અનન્તોં કે મી કહના ચાહિયે ‘નવરં એકં અણંતગં અઘ્મહિયં

છે. “અહવા-તિન્નિ અણંતપણસિયા સ્વંધા ભવંતિ” અથવા અનંત પ્રદેશી ત્રણ સ્કંધ રૂપ ત્રણ ભાગો પશુ થઈ શકે છે. “ચઢહા કજ્જમાણે ઇગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલે, ઇગયઓ અણંતપણસિય સ્વંધે ભવઈ” તે અનંત પ્રદેશી સ્કંધના બંધારે ચાર વિભાગો કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પરમાણુ પુદ્ગલ-વાળા ત્રણ વિભાગો થાય છે અને અનંત પ્રદેશી સ્કંધ રૂપ ચોથો વિભાગ થાય છે. “એવં ચઢકસંજોગો જાવ અસંસ્થેજ્જગસંજોગો” ત્યાર બાદના ચતુષ્ક-સંયોગી, પંચકસંયોગી, ષટ્કસંયોગી, સપ્તકસંયોગી, અષ્ટકસંયોગી, નવકસંયોગી, દશકસંયોગી, સંખ્યેયકસંયોગી અને અસંખ્યેયકસંયોગી વિકલ્પોતું કથન પૂર્વેકિત પદ્ધતિ અનુસાર કરવું જોઈએ. “એ સઠ્થે જહેવ અસંસ્થેજ્જાણં મણિયા તહેવ અણંતાણા વિ મણિયઠ્ઠા” અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધના સંખંધમાં જેવા વિકલ્પો પ્રકટ કરવામાં આવ્યા છે, એવાં જ વિકલ્પો અનંત પ્રદેશી સ્કંધના ઉપર્યુક્ત વિભાગો વિષે પણ સમજવા જોઈએ. “નવરં એકં અણંતગં અઘ્મ-

જાવ ' નવરમ્-અસંખ્યેયાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ અત્ર એકમ્-અનન્તકમ્ અભ્યધિકમ્
 મણિતવ્યમ્, યાવત્-પૂર્વોક્તરીત્યા સર્વમુદ્ધમ્, 'અહવા એગયઓ સંખેજ્જા સંલિજ્જ-
 પ્પેસિયા સંધા, એગયઓ અણંતપ્પેસિયા સંધા મવંતિ ' એકતઃ-એકભાગે સંખ્યેયાઃ
 સંખ્યેયપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા મવન્તિ, એકતઃ-અપરભાગે અનન્તપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા
 મવન્તિ, 'અહવા એગયઓ સંખેજ્જા અસંખેજ્જપ્પેસિયા સંધા, એગયઓ અણંતપ્પે-
 સિય સંધે મવહ્ ' અથવા એકતઃ-એકભાગે સંખ્યેયાઃ અસંખ્યેયપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધાઃ
 મવન્તિ, એકતઃ-અપરભાગે અનન્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો મવતિ, અહવા સંલિજ્જા
 અણંતપ્પેસિયા સંધા મવંતિ ' અથવા સંખ્યેયાઃ અનન્તપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા મવન્તિ ।
 'અસંખેજ્જહા કજ્જમાણે એગયઓ અસંખેજ્જા પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ અણંત-
 પ્પેસિય સંધે મવહ્ ' અનન્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ અસંખ્યેયધા ક્રિયમાણઃ એકતઃ-

માણિયવ્યં જાવ ' પરન્તુ અસંખ્યાત કે અભિલાપકોં કી અપેક્ષા ઇન
 અનંત કે અભિલાપકોં મેં વિશેષતા કેવલ યહી હૈ કિ ઇનમેં અસંખ્યાત
 કે સ્થાન મેં અનન્ત શબ્દ જોડકર ઇન અભિલાપકોં કા ઉચ્ચારણ કરના
 ચાહિયે 'અહવા એગયઓ સંખેજ્જા સંલિજ્જપ્પેસિયા સંધા, એગયઓ
 અણંતપ્પેસિય સંધે મવહ્' અથવા-એકભાગમેં સંખ્યાત, સંખ્યાત પ્રદે-
 શિકા સ્કન્ધ હોતે હૈં ઓર અપરભાગ મેં એક અનન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા
 હૈ । 'અહવા-એગયઓ સંખેજ્જા અસંખેજ્જપ્પેસિયા સંધા, એગયઓ
 અણંતપ્પેસિય સંધે, મવહ્' અથવા-એકભાગ મેં સંખ્યાતપ્રદેશોં વાલે
 સ્કંધ હોતે હૈં, ઓર અપરભાગ મેં એક અનન્તપ્રદેશિક સ્કંધ હોતા હૈ
 'અહવા-સંલિજ્જા અણંતપ્પેસિયા સંધા મવંતિ' અથવા-સંખ્યાત
 અનન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હૈં । 'અસંખેજ્જહા કજ્જમાણે એગયઓ અસં-

હિયં જાવ " પરન્તુ અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધના આલાપકો કરતા અનંત પ્રદેશી
 સ્કંધના આલાપકોમાં એટલી જ વિશેષતા છે કે તે આલાપકોમાં જ્યાં
 'અસંખ્યાત' પદ આવે છે, ત્યાં આ આલાપકોમાં "અનંત" પદ મૂકવું
 જોઈએ. "અહવા એગયઓ સંખેજ્જા સંલિજ્જપ્પેસિયા સંધા, એગયઓ અણંતપ્પે-
 સિયા સંધા મવંતિ" અથવા સંખ્યાત પ્રદેશોવાળા સંખ્યાત સ્કંધો રૂપ
 સંખ્યાત વિભાગો થાય છે અને અનંત પ્રદેશી સ્કંધો રૂપ અન્ય વિભાગો
 હોય છે. "અહવા-એગયઓ સંખેજ્જા અસંખેજ્જપ્પેસિયા સંધા, એગયઓ અણંત-
 પ્પેસિય સંધે મવહ્" અથવા અસંખ્યાત પ્રદેશોવાળા સંખ્યાત સ્કંધો અને
 અનંત પ્રદેશોવાળો એક સ્કંધ બને છે "અહવા-સંલિજ્જા અણંતપ્પેસિયા સંધા
 મવંતિ" અથવા અનંત પ્રદેશોવાળા સંખ્યાત સ્કંધો બને છે. અસંખેજ્જહા
 કજ્જમાણે એગયઓ અસંખેજ્જા પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ અણંતપ્પેસિય સંધે મવહ્ "

અસંખ્યેયાઃ પરમાણુપુદ્ગલા ભવન્તિ, એકતઃ અનન્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ 'અહવા
 ઇયમો અસંખિજ્ઞા દુષ્પણિયા સંધા, ઇયમો અણંતપણિય સંધે ભવહ જાવ'
 અથવા એકતઃ અસંખ્યેયા દ્વિપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા ભવન્તિ, એકતઃ અનન્તપ્રદેશિકઃ
 સ્કન્ધો ભવતિ, યાવત્-એકતઃ અસંખ્યેયા સ્ત્રિચતુઃષ્ઠપદ્મસપ્તાષ્ટનવદશપ્રદેશિકાઃ
 સ્કન્ધા ભવન્તિ, એકતઃ અનન્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા ઇયમો અસં-
 ખિજ્ઞા સંખિજ્ઞપણિયા, ઇયમો અણંતપણિય સંધે ભવહ' અથવા એકતઃ
 અસંખ્યેયાઃ સંખ્યેયપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા ભવન્તિ, એકતઃ-અનન્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો
 અસંખિજ્ઞા પરમાણુપોગલા, ઇયમો અણંતપણિય સંધે ભવહ' અનન્તપ્ર-
 દેશિક સ્કન્ધ જય અસંખ્યાત પ્રકારરૂપ વિભાગોં મેં વિભક્ત ક્રિયા જાતા
 એ-તથ એકભાગ મેં અસંખ્યાતપરમાણુપુદ્ગલ હોતે હેં. ઓર અપરભાગ મેં
 અનન્તપ્રદેશિક એક સ્કન્ધ હોતા હેં 'અહવા-ઇયમો અસંખિજ્ઞા દુષ્પ-
 ણિયા સંધા, ઇયમો અણંતપણિય સંધે ભવહ' જાવ 'અથવા-એક-
 ભાગ મેં અસંખ્યાત દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હેં, ઓર અપરભાગ મેં એક
 અનન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હેં. યાવત્-એકભાગ મેં અસંખ્યાત ત્રિપ્રદે-
 શિક, ચતુષ્પ્રદેશિક, પંચદેશિક, ષટ્પ્રદેશિક, સપ્તપ્રદેશિક, અષ્ટપ્રદે-
 શિક નવપ્રદેશિક ઓર દશ પ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હેં, ઓર અપરભાગ
 મેં એક અનન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હેં. 'અહવા-ઇયમો અસંખિજ્ઞા
 સંખિજ્ઞપણિયા, ઇયમો અણંતપણિય સંધે ભવહ' અથવા-એક-
 ભાગ મેં અસંખ્યાત સંખ્યાતપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હેં ઓર અપરભાગ મેં

જ્યારે તે અનંત પ્રદેશી સ્કંધના અસંખ્યાત વિભાગો કરવામાં આવે છે,
 ત્યારે એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા અસંખ્યાત વિભાગો અને અનંત
 પ્રદેશોવાળા એક સ્કંધમાં તે અનંત પ્રદેશી સ્કંધ વિભક્ત થઈ જાય છે.
 “અહવા-ઇયમો અસંખિજ્ઞા દુષ્પણિયા સંધા, ઇયમો અણંતપણિય સંધે
 ભવહ” અથવા દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ અસંખ્યાત વિભાગો થાય છે અને
 અનંત પ્રદેશી સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ થાય છે. “જાવ અહવા ઇયમો
 અસંખિજ્ઞા સંખિજ્ઞપણિયા, ઇયમો અણંતપણિય સંધે ભવહ” અથવા ત્રણ,
 ચાર, પાંચ, છ, સાત, આઠ, નવ અથવા દસ પ્રદેશોવાળા સ્કંધો રૂપ અસં-
 ખ્યાત વિભાગો થાય છે અને અનંત પ્રદેશી સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ થાય
 છે અથવા સંખ્યાત પ્રદેશોવાળા સ્કંધો રૂપ અસંખ્યાત વિભાગો થાય છે
 અને અનંતપ્રદેશી સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ થાય છે. “અહવા-ઇયમો અસં-
 ખિજ્ઞા અસંખિજ્ઞપણિયા સંધા, ઇયમો અણંતપણિય સંધે ભવહ” અથવા
 અસંખ્યાત પ્રદેશોવાળા સ્કંધો રૂપ અસંખ્યાત વિભાગો થાય છે અને અનંત

ભવતિ, 'અહવા એગયઓ અસંખિજ્ઞા અસંખિજ્ઞપણસિયા સંધા, એગયઓ અણંત-
પણસિય સંધે ભવહ' અથવા એકતઃ અસંખ્યેયાઃ અસંખ્યેયપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા ભવન્તિ,
એકતઃ અનન્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા અસંખેજ્ઞા અણંતપણસિયા સંધા
ભવંતિ' અથવા અસંખ્યેયાઃ અનન્તપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા ભવન્તિ । 'અણંતહા કજ્ઞ-
માણે અણંતા પરમાણુપોગલા ભવંતિ' અનન્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ અનન્તધા ક્રિયમાણઃ
અનન્તાઃ પરમાણુબુદ્ધ્યા ભવન્તિ, તથા ચાત્ર દ્વિપ્રદેશિકસ્ય સ્કન્ધસ્ય મિત્રમાનત્વે
एको विकल्पः, त्रिप्रदेशिकस्य द्वौ, चतुष्प्रदेशिकस्य चत्वारः पञ्चप्रदेशिकस्य पट्,
षट् प्रदेशिकस्य दश, सप्तप्रदेशिकस्य चतुर्दश, अष्टप्रदेशिकस्य एकविंशतिः नव-

અનન્તપ્રદેશિક એક સ્કન્ધ હોતા હૈ 'અહવા-એગયઓ અસંખિજ્ઞા અસંખિ-
જ્ઞપણસિયા સંધા, એગયઓ અણંતપણસિય સંધે ભવહ' અથવા-એકભાગ
મેં અસંખ્યાત અસંખ્યાતપ્રદેશિક સ્કંધ હોતે હૈં ઓર અપરભાગ મેં એક
અનન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ । 'અહવા-અસંખેજ્ઞા અણંતપણસિયા
સંધા ભવંતિ' અથવા-અસંખ્યાત અનન્તપ્રદેશિક સ્કંધ હોતે હૈં । 'અણ-
તહા કજ્ઞમાણે અણંતા પરમાણુપોગલા ભવંતિ' જવ હસ અનન્તપ્રદેશિક
સ્કન્ધ કે અનન્ત વિભાગ કિયે જાતે હૈ-તથ અનન્તપુદ્ગલપરમાણુ હોતે
હૈં । તથાચ યહાં પર દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ કે વિભાગ મેં એક વિકલ્પ, ત્રિપ્ર-
દેશી સ્કન્ધ કે વિભાગ મેં દો વિકલ્પ, ચતુષ્પ્રદેશી સ્કન્ધ કે વિભાગ મેં
ચાર વિકલ્પ, પાંચ પ્રદેશી સ્કંધ કે વિભાગ મેં છઠ વિકલ્પ, છપ્રદેશી
સ્કન્ધ કે વિભાગ મેં દશવિકલ્પ, સપ્તપ્રદેશી સ્કંધ કે વિભાગ મેં ૧૪

પ્રદેશી સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ થાય છે. "અહવા-અસંખેજ્ઞા અણંતપણસિયા
સંધા ભવંતિ" અથવા અસંખ્યાત અનંત પ્રદેશિક સ્કંધો રૂપે પણ તે અનંત
પ્રદેશી સ્કંધ વિભક્ત થઈ શકે છે. "અણંતહા કજ્ઞમાણે અણંતા પરમાણુ-
પોગલા ભવંતિ" જ્યારે તે અનંત પ્રદેશી સ્કંધના અનંત વિભાગો કરવામાં
આવે છે, ત્યારે એક એક પરમાણુ પુદ્ગલાના અનંત વિભાગોમાં તે સ્કંધ
વિભક્ત થઈ જાય છે.

હવે દ્વિપ્રદેશિકથી લઈને અનંતપ્રદેશી પચાન્તના પ્રત્યેક સ્કંધના જ્યારે વિભાગો
કરવામાં આવે છે, ત્યારે કેટલા વિકલ્પો બને છે, તે પ્રકટ કરવામાં આવે છે—

દ્વિપ્રદેશી સ્કંધના વિભાગમાં એક વિકલ્પ, ત્રિપ્રદેશી સ્કંધના વિભા-
ગમાં બે વિકલ્પ, ચાર પ્રદેશી સ્કંધના વિભાગમાં ચાર વિકલ્પ, પાંચ પ્રદેશી
સ્કંધના વિભાગમાં છ વિકલ્પ, છ પ્રદેશી સ્કંધના વિભાગમાં ૧૦ વિકલ્પ,
સાત પ્રદેશી સ્કંધના વિભાગમાં ૧૪ વિકલ્પ, આઠ પ્રદેશી સ્કંધના વિભાગમાં

પ્રદેશિકસ્યાષ્ટાવિંશતિઃ, દશપ્રદેશિકસ્ય ચત્વારિંશત્, સંખ્યાતપ્રદેશિકસ્ય દ્વિધા મિથ્યમાનત્વે એકાદશ, ત્રિધા મિથ્યમાનત્વે એકત્રિંશતિઃ, ચતુર્ધા ભેદે એકત્રિંશત્, પશ્ચધા ભેદે એકચત્વારિંશત્, ષોઢા ભેદે એકપચ્ચાશત્, સપ્તધા ભેદે એકપષ્ટિઃ, અષ્ટધા ભેદે એકસપ્તતિઃ, નવધા ભેદે એકાશીતિઃ દશધા ભેદે એકનવતિઃ, સંખ્યે-યધા ભેદેતુ એક એવ વિકલ્પઃ, તદાહ-‘સંલેજ્જહા કજ્જમાણે સંલેજ્જા પરમાણુ-પોગ્ગલા ભવંતિ’ત્તિ, અસંખ્યાતપ્રદેશિકસ્ય દ્વિધા ભેદે દ્વાદશ ૧૨, ત્રિધા ભેદે ત્રયોવિંશતિઃ ૨૩, ચતુર્ધા ભેદે ચતુર્વિંશત્ ૩૪, પશ્ચધા ભેદે પચ્ચચત્વારિંશત્ ૪૫, ષોઢા ભેદે ષટ્પચ્ચાશત્ ૫૬, સપ્તધા ભેદે સપ્તપષ્ટિઃ ૬૭, અષ્ટધા ભેદેઽષ્ટસપ્તતિઃ ૭૮,

વિકલ્પ, અષ્ટપ્રદેશી સ્કન્ધ કે વિભાગ મેં ૨૧ વિકલ્પ, નૌ પ્રદેશી સ્કન્ધ કે વિભાગ મેં ૨૮ વિકલ્પ, દશ પ્રદેશી સ્કન્ધ કે વિભાગ મેં ૪૦ વિકલ્પ, સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધ કે દો પ્રકાર કે વિભાગોં મેં ૧૧ વિકલ્પ, ત્રીન પ્રકાર કે વિભાગોં મેં ૨૧ વિકલ્પ, ચાર પ્રકાર કે વિભાગોં મેં ૩૧ વિકલ્પ, પાંચપ્રકાર કે ભેદોં મેં ૪૧ વિકલ્પ, છહપ્રકાર કે ભેદોં મેં ૫૧ વિકલ્પ, સાતપ્રકાર કે ભેદોં મેં ૬૧ વિકલ્પ, આઠપ્રકાર કે ભેદ મેં ૭૧ વિકલ્પ, નૌ પ્રકાર કે ભેદ મેં ૮૧ વિકલ્પ, દશ પ્રકાર કે ભેદોં મેં ૯૧ વિકલ્પ, ઓર સંખ્યાત પ્રકાર કે ભેદ મેં ૧ હી વિકલ્પ હોતા હૈ। સો હી કહા કિ-‘સંલેજ્જહા કજ્જમાણે સંલેજ્જા પરમાણુપોગ્ગલા ભવંતિ’ત્તિ’અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધ કે દો પ્રકાર કે ભેદ મેં ૧૨ વિકલ્પ, ત્રીન પ્રકાર સે ભેદ કરને પર ૨૩, ચાર પ્રકાર સે ભેદ કરને પર ૩૪, પંચપ્રકાર સે ભેદ કરને પર ૪૫, છહ પ્રકાર સે ભેદ કરને પર ૫૬, સાત પ્રકાર સે ભેદ કરને પર ૬૭, આઠ પ્રકાર સે ભેદ કરને પર ૭૮, નૌ

૨૧ વિકલ્પ, નવપ્રદેશી સ્કંધના વિભાગમાં ૨૮ વિકલ્પ, અને દશ પ્રદેશી સ્કંધના વિભાગમાં ૪૦ વિકલ્પ થાય છે. સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધના બે વિભાગ કરવામાં આવે ત્યારે ૧૧ વિકલ્પ, ત્રણ વિભાગ કરવામાં આવે ત્યારે ૨૧ વિકલ્પ, ચારથી લઈને દસ પર્યંતના વિભાગ કરવામાં આવે ત્યારે અનુક્રમે ૩૧, ૪૧, ૫૧, ૬૧, ૭૧, ૮૧, અને ૯૧ વિકલ્પ અને સંખ્યાત વિભાગો કરવામાં આવે ત્યારે માત્ર એક જ વિકલ્પ બને છે. એજ વાત નીચેના સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કરવામાં આવી છે-“સંલેજ્જહા કજ્જમાણે સંલેજ્જા પરમાણુ પોગ્ગલા ભવંતિ ત્તિ” અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધના જ્યારે બે વિભાગ કરવામાં આવે છે, ત્યારે ૧૨ વિકલ્પો અને ત્રણથી લઈને ૧૦ પર્યંતના વિભાગો કરવામાં આવે ત્યારે અનુક્રમે ૨૩, ૩૪, ૪૫, ૫૬, ૬૭, ૭૮, ૮૯ અને

નવધામેદે ઇકોનવતિઃ ૮૯, દશધા મેદે શતમેકમ્ ૧૦૦, સંખ્યેયધા મેદે દ્વાદશ ૧૨, અસંખ્યાતમેદેતુ એક એવ, તદાહ—“અસંખેજ્જા પરમાણુપોગ્ગલા ભવંતિ” અનન્તપ્રદેશિકસ્ય તુ દ્વિધાત્વે ત્રયોદશ ૧૩, ત્રિધાત્વે પચ્ચવિંશતિઃ ૨૫, ચતુર્ધાત્વે સપ્તત્રિંશત્ ૩૭, પશ્ચધાત્વાત્વે ઇકોનપચ્ચાશત્ ૪૯, પોઠાત્વે એકપષ્ટિઃ ૬૧, સપ્તધાત્વે ત્રિસપ્તતિઃ ૭૩, અષ્ટધાત્વે પચ્ચધાશીતિઃ ૮૫, નવધાત્વે સપ્તનવતિઃ ૯૭, દશધાત્વે નવોત્તરશતમ્ ૧૦૯, સંખ્યાતત્વે દ્વાદશ ૧૨, અસંખ્યાતત્વે ત્રયોદશ ૧૩, અનન્તત્વેતુ એકએવ વિકલ્પઃ, તદાહ—“અણંતહા કજ્જમાણે અણંતા પરમાણુપોગ્ગલા ભવંતિ” ત્તિ, ॥ સૂ. ૧ ॥

મૂલમ્—एएसि णं भंते ! परमाणुपोग्गलाणं साहणणाभेया-
णुवाएणं अणंताणंता पोग्गलपरियट्ठा समणुगंतव्वा भवन्तीति

પ્રકાર સે ભેદ કરને પર ૮૯, દશ પ્રકાર સે કરને પર ૧૦૦, સંખ્યાત-પ્રકાર સે ભેદ કરને પર ૧૨ ઓર અસંખ્યાત પ્રકાર સે ભેદ કરને પર ૧ હી હોતા હૈ। સો હી કહા હૈ—‘અસંખેજ્જા પરમાણુપોગ્ગલા ભવંતિ’ અનન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ કે દો પ્રકાર કે ભેદ મેં ૧૩, ત્રીન પ્રકાર કે ભેદ મેં ૨૫, ચાર પ્રકાર કે ભેદ મેં ૩૭, પાંચપ્રકાર કે ભેદ મેં ૪૯, છહ પ્રકાર કે ભેદ મેં ૬૧, સાત પ્રકાર કે ભેદ મેં ૭૩, આઠ પ્રકાર કે ભેદ મેં ૮૫, નૌ પ્રકાર કે ભેદ મેં ૯૭, દશ પ્રકાર કે ભેદ મેં ૧૦૯, સંખ્યાત પ્રકાર કે ભેદ મેં ૧૨, અસંખ્યાતપ્રકાર કે ભેદ મેં ૧૩, ઓર અનન્તપ્રકાર કે ભેદ મેં ૧ હી વિકલ્પ હોતા હૈ। સો હી કહા હૈ, ‘અણંતહા કજ્જમાણે અણંતા પરમાણુપોગ્ગલા ભવંતિ’ ત્તિ ॥ સૂ. ૧ ॥

૧૦૦ વિકલ્પો બને છે અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધના જ્યારે સંખ્યાત વિભાગો કરવામાં આવે છે ત્યારે ૧૨ અને અસંખ્યાત વિભાગો કરવામાં આવે ત્યારે એક જ વિકલ્પ બને છે. એજ વાત “અસંખેજ્જા પરમાણુપોગ્ગલા ભવતિ” આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કરી છે. અનન્ત પ્રદેશિક સ્કંધના બે વિભાગો કરવામાં આવે ત્યારે ૧૩ વિકલ્પો, ત્રણથી લઈને અસંખ્યાત પર્યન્તના વિભાગો કરવામાં આવે ત્યારે અનુક્રમે ૨૫, ૩૭, ૪૯, ૬૧, ૭૩, ૮૫, ૯૭, ૧૦૯, ૧૨ અને ૧૩ વિકલ્પો બને છે. અને જ્યારે તેના અનન્ત વિભાગો કરવામાં આવે છે ત્યારે એક જ વિકલ્પ બને છે. એજ વાત “અણંતહા કજ્જમાણે અણંતા પરમાણુપોગ્ગલા ભવંતિ” ત્તિ” આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કરવામાં આવી છે. ॥ સૂ. ૧ ॥

मक्खाया ? हंता, गोयमा ! एएसिणं परमाणुपोग्गलाणं साह-
 णणा जाव मक्खाया । कइविहेणं भंते ! पोग्गलपरियट्ठे पण्णत्ते ?
 गोयमा ! सत्तविहे पोग्गलपरियट्ठे पण्णत्ते, तंजहा-ओरालिय
 पोग्गलपरियट्ठे, वेउव्वियपोग्गलपरियट्ठे, तेया पोग्गलपरियट्ठे,
 कम्मा पोग्गलपरियट्ठे, मणपोग्गलपरियट्ठे, वइ पोग्गलपरियट्ठे,
 आणापाणु पोग्गलपरियट्ठे । नेरइयाणं भंते ! कइविहे पोग्गलपरि-
 यट्ठे पण्णत्ते ? गोयमा ! सत्तविहे पोग्गलपरियट्ठे पण्णत्ते, तंजहा-
 ओरालियपोग्गलपरियट्ठे, वेउव्वियपोग्गलपरियट्ठे, तेयापोग्गल-
 परियट्ठे, कम्मा पोग्गलपरियट्ठे, मण पोग्गलपरियट्ठे, वइ पोग्गल-
 परियट्ठे, आणापाण पोग्गलपरियट्ठे । एवं जाव वेसाणियाणं ।
 एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स केवइया ओरालियपोग्गलपरि-
 यट्ठा अईया ? अणंता । केवइया पुरेक्खडा ? कस्सइ अत्थि,
 कस्सइ नत्थि, जस्सत्थि जहण्णेणं एक्कोवा, दोवा, तिन्निवा,
 उक्कोसेणं संखेज्जा वा असंखेज्जा वा, अणंता वा । एगमेगस्स णं भंते !
 असुरकुमारस्स केवइया ओरालियपोग्गलपरियट्ठा ० ? एवं चेव, एवं
 जाव वेसाणियस्स । एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स केवइया
 वेउव्वियपोग्गलपरियट्ठा अईया ? अणंता, एवं जहेव ओरालिय-
 पोग्गलपरियट्ठा तहेव वेउव्वियपोग्गलपरियट्ठा वि भाणियव्वा,
 एवं जाव वेसाणियस्स एवं जाव आणापाणु पोग्गलपरियट्ठा । एए
 एगत्तिया सत्तदंडगा भवंति, नेरइयाणं भंते ! केवइया ओरालिय-
 पोग्गलपरियट्ठा अईया ? गोयमा ! अणंता, केवइया पुरेक्खडा ?

अणंता, एवं जाव वेमाणिया णं, एवं वेउव्वियपोग्गलपरियट्ठा वि
 एवं जाव आणापाणुपोग्गलपरियट्ठा वेमाणियाणं। एवं एए पोह-
 त्तिया सत्तचउव्वीसइदंडगा। एगमेगस्स णं भंते! नेरइयस्स नेर-
 इयत्ते केवइया ओरालियपोग्गलपरियट्ठा अईया? नत्थि एक्कोवि।
 केवइया पुरेक्खडा? नत्थि एक्कोवि। एगमेगस्स णं भंते! नेरइ-
 यस्स असुरकुमारत्ते केवइया ओरालियपोग्गलपरियट्ठा अईया?
 एवं चेव, एवं जाव थणियकुमारत्ते जहा असुरकुमारत्ते। एगमेग-
 स्स णं भंते! नेरइयस्स पुढविकाइयत्ते केवइया ओरालियपोग्गल-
 परियट्ठा अईया? अणंता केवइया पुरेक्खडा? कस्सइ अत्थि,
 कस्सइ नत्थि, जस्सत्थि तस्स जहण्णे णं एक्को वा, दोवा, उक्कोसेणं
 संखेज्जा वा असंखेज्जा वा, अणंता वा। एवं जाव मणुस्सत्ते। वाणमं-
 तरजोइसियवेमाणियत्ते जहा असुरकुमारत्ते एगमेगस्स णं भंते!
 असुरकुमारस्स नेरइयत्ते केवइया अईया, ओरालियपोग्गलपरि-
 यट्ठा एवं जहा नेरइयस्स वत्तव्वया भणिया तहा असुरकुमारस्स वि
 भाणियव्वा, जाव वेमाणियस्स। एवं जाव थणियकुमारस्स, एवं
 पुढविकाइयस्स वि, एवं जाव वेमाणियस्स, सव्वेसिं एक्को गमो।
 एगमेगस्स णं भंते! नेरइयस्स नेरइयत्ते केवइया वेउव्विय-
 पोग्गलपरियट्ठा अईया? अणंता। केवइया पुरेक्खडा? एक्को-
 त्तरिया जाव अणंता, एवं जाव थणियकुमारत्ते। पुढविकाइयत्ते
 पुच्छा, नत्थि एक्को वि, केवइया पुरेक्खडा? नत्थि एक्को वि
 एवं जत्थ वेउव्वियसरीरं अत्थि तत्थ एगुत्तरिओ, जत्थ नत्थि

तत्थ जहा पुढविकाइयत्ते तथा भाणियव्वं जाव वेमाणियस्स वेमाणियत्ते, तेया पोग्गलपरियट्ठा, कम्मा पोग्गलपरियट्ठा य, सव्वत्थ एक्कोत्तरिया भाणियव्वा, मणपोग्गलपरियट्ठा सव्वेसु पंचिंदिएसु एगोत्तरिया, विगल्लिंदिएसु नत्थि, वड्ढपोग्गलपरियट्ठा, एवं चेव, नवरं एगिंदिएसु नत्थि, भाणियव्वा, आणापाणु पोग्गलपरियट्ठा सव्वत्थ एगोत्तरिया जाव वेमाणियस्स वेमाणियत्ते। नेरइयाणं भंते ! नेरइयत्ते केवइया ओरालियपोग्गलपरियट्ठा अईया ? नत्थि एक्को वि। केवइया पुरेक्खडा ? नत्थि एक्को वि। एवं जाव थणियकुमारत्ते पुढविकाइयत्ते पुच्छा गोयमा ! अणंता। केवइया पुरेक्खडा ? अणंता। एवं जाव मणुस्सत्ते, वाणमंतरजोइसियवेमाणियत्ते जहा नेरइयत्ते, एवं जाव वेमाणियाणं वेमाणियत्ते, एवं सत्तवि पोग्गलपरियट्ठा भाणियव्वा, जत्थ, अत्थि तत्थ अईया वि पुरेक्खडा वि, अणंता भाणियव्वा, जत्थ नत्थि तत्थ दोवि नत्थि भाणियव्वा, जाव वेमाणियाणं वेमाणियत्ते केवइया आणापाणपोग्गलपरियट्ठा अईया। अणंता, केवइया पुरेक्खडा ? अणंता, ॥सू० २॥

छाया— एतेषां खलु भदन्त ! परमाणुपुद्गलानां संहननभेदानुपातेन अनन्तानन्ताः पुद्गलपरिवर्ताः समनुगन्तव्याः भवन्तीति आख्याताः ? हन्त ! गौतम ! एतेषां खलु परमाणुपुद्गलानां संहननं यावत् आख्याताः । कतिविधाः खलु भदन्त ! पुद्गलपरिवर्तः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! सप्तविधः पुद्गलपरिवर्तः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—औदारिकपुद्गलपरिवर्तः, वैक्रियपुद्गलपरिवर्तः, तैजसपुद्गलपरिवर्तः, कार्मणपुद्गलपरिवर्तः, मनःपुद्गलपरिवर्तः, वचःपुद्गलपरिवर्तः, आनम्राणपुद्गलपरिवर्तः । नैरयिकाणां भदन्त ! कतिविधः पुद्गलपरिवर्तः प्रज्ञप्तः ? गौतम !

सप्तविधः पुद्गलपरिवर्तः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—औदारिकपुद्गलपरिवर्तः वैक्रियपुद्गलपरिवर्तः, तैजसपुद्गलपरिवर्तः, कार्मणपुद्गलपरिवर्तः, मनः पुद्गलपरिवर्तः, वचः पुद्गलपरिवर्तः, अनप्राणपुद्गलपरिवर्तः, एवं यावत् वैमानिकानाम्, एकैकस्य खलु भदन्त ! नैरयिकस्य कियन्तः औदारिकपुद्गलपरिवर्तः अतीताः ? अनन्ताः कियन्तः पुरस्कृताः ? कस्यचिदस्ति, कस्यचिन्नास्ति, यस्यास्ति जघन्येन एको वा, द्वौ वा, त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्येया वा, असंख्येया वा, अनन्ता वा । एकैकस्य खलु भदन्त ! असुरकुमारस्य कियन्तः औदारिकपुद्गलपरिवर्तः अतीताः ? एवमेव, एवं यावत् वैमानिकस्य । एकैकस्य खलु भदन्त ! नैरयिकस्य कियन्तो वैक्रियपुद्गलपरिवर्तः अतीताः ? अनन्ताः, एवं यथैव औदारिकपुद्गलपरिवर्तः स्तथैव वैक्रियपुद्गलपरिवर्तः अपि भणितव्याः, एवं यावत्—वैमानिकस्य एवं यावत् आनप्राणपुद्गलपरिवर्तः, एते एकत्विक्काः सप्तदण्डका भवन्ति । नैरयिकाणां भदन्त ! कियन्तः औदारिकपुद्गलपरिवर्तः अतीताः ? गौतम ! अनन्ताः, कियन्तः पुरस्कृताः ? अनन्ताः, एवं यावत् वैमानिकानाम् । एवं वैक्रियपुद्गलपरिवर्तः अपि, एवं यावत् आनप्राणपुद्गलपरिवर्तः वैमानिकानाम् । एवम् एते पृथक्त्वकाः सप्तचतुर्विंशतिः दण्डकाः । एकैकस्य खलु भदन्त ! नैरयिकस्य नैरयिकत्वे कियन्तः औदारिकपुद्गलपरिवर्तः अतीताः ? नास्ति एकोऽपि कियन्तः पुरस्कृताः ? नास्ति एकोऽपि । एकैकस्य खलु भदन्त ! नैरयिकस्य असुरकुमारत्वे कियन्तः औदारिकपुद्गलपरिवर्तः अतीताः ? एवमेव, एवं यावत् स्तनितकुमारत्वे, यथा असुरकुमारत्वे । एकैकस्य खलु भदन्त ! नैरयिकस्य पृथिवीकायिकत्वे कियन्तः औदारिकपुद्गलपरिवर्तः अतीताः ? अनन्ताः, कियन्तः पुरस्कृताः ? कस्यचित् अस्ति कस्यचित् नास्ति, यस्यास्ति, तस्य जघन्येन एको वा, द्वौ वा, त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्येया वा, असंख्येया वा, अनन्ता वा, एवं यावत् मनुष्यत्वे, वानव्यन्तरज्योतिषिकवैमानिकत्वे यथा असुरकुमारत्वे । एकैकस्य खलु भदन्त ! असुरकुमारस्य नैरयिकत्वे कियन्तः अतीताः औदारिकपुद्गलपरिवर्तः ? एवं यथा नैरयिकस्य वक्तव्यता भणिता तथा असुरकुमारस्यापि भणितव्या, यावत्—वैमानिकानाम्, एवं यावत्—स्तनितकुमारस्य, एवं पृथिवीकायिकस्यापि, एवं यावत् वैमानिकस्य, सर्वेषाम् एको गमः । एकैकस्य खलु भदन्त ! नैरयिकस्य कियन्तो वैक्रियपुद्गलपरिवर्तः अतीताः ? अनन्ताः, कियन्तः पुरस्कृताः ? एकोत्तरिकाः यावत् अनन्ताः, एवं यावत् स्तनितकुमारत्वे । पृथिवी कायिकत्वे पृच्छा, नास्ति एकोऽपि, कियन्तः पुरस्कृताः ? नास्ति एकोऽपि, एवं यस्य वैक्रियशरीरम् अस्ति, तत्र एकोत्तरिकाः, यस्य नास्ति तत्र यथा पृथिवीकायिकत्वे तथा भणितव्यम्, यावत् वैमानिकस्य, वैमानिकत्वे । तैजसपुद्गलपरिवर्तः कार्मणपुद्गल-

પરિવર્તીશ્ચ સર્વત્ર ઇકોત્તરિકાઃ ભણિતવ્યાઃ । મનઃપુદ્ગલપરિવર્તીઃ સર્વેષુ પશ્ચેન્દ્રિ-
યેષુ ઇકોત્તરિકાઃ, વિકલેન્દ્રિયેષુ નાસ્તિ । વચઃ પુદ્ગલપરિવર્તીઃ એવમેવ, નવરમ્-
એકેન્દ્રિયેષુ નાસ્તિ ભણિતવ્યમ્, આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્તીઃ સર્વત્ર ઇકોત્તરિકાઃ
યાવત્ વૈમાનિકસ્ય વૈમાનિકત્વે । નૈરયિકાણામ્ ભદન્ત ! નૈરયિકત્વે કિયન્તઃ
ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તીઃ અતીતાઃ ? નાસ્તિ ઇકોઽપિ, કિયન્તઃ પુરસ્કૃતાઃ ? નાસ્તિ
ઇકોઽપિ, એવં યાવત્ સ્તનિતકુમારત્વે, પૃથિવીકાયિકત્વે પૃચ્છા, ગૌતમ ! અનન્તાઃ,
કિયન્તઃ પુરસ્કૃતાઃ ? અનન્તાઃ, એવં યાવત્ મનુષ્યત્વે વાનવ્યન્તરજ્યોતિષિક-
વૈમાનિકત્વે યથા નૈરયિકત્વે, એવં યાવત્ વૈમાનિકાનામ્ વૈમાનિકત્વે, એવં સપ્તાપિ
પુદ્ગલપરિવર્તીઃ ભણિતવ્યાઃ, યત્ર સન્તિ તત્ર અતીતા અપિ, પુરસ્કૃતા અપિ, અનન્તાઃ,
ભણિતવ્યાઃ, યત્ર ન સન્તિ તત્ર દ્વાવપિ નસ્તઃ ભણિતવ્યૌ, યાવત્ વૈમાનિકાનાં
વૈમાનિકત્વે કિયન્તઃ આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્તીઃ અતીતાઃ ? અનન્તાઃ, કિયન્તઃ
પુરસ્કૃતાઃ ? અનન્તાઃ ॥ સૂ ૨ ॥

ટીકા—પૂર્વ પુદ્ગલાનાં સંહનનાદિકં પ્રોક્તમ્ સામ્પ્રતં તદેવ પ્રકારાન્તરેણાહ—
'એસિ ણં' ઇત્યાદિ । 'એસિ ણં મંતે ! પરમાણુપોગ્ગલાણં સાહણનામેયાણુવાણં
અણંતાણંતા પોગ્ગલપરિચદ્ધા સમણુગંતવ્વા ભવંતીતિ મક્ખાયા ?' હે ભદન્ત !
એતેષાં સ્વલ્લ પૂર્વોક્તાનાં પરમાણુપુદ્ગલાનામ્ સંહનનભેદાનુપાતેન—સંહનન—સંઘાતઃ
એકીભવનમ્ ભેદશ્ચ વિયોજનમ્—પૃથક્ત્વમ્, તયોરનુપાતઃ યોગઃ સંહનનભેદાનુપા-

પુદ્ગલપરિવર્તનવક્તવ્યતા—

'એસિ ણં મંતે ! પરમાણુપોગ્ગલાણં' ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—હસકે પહિલે પુદ્ગલોં કા સંયોગ આદિ કહ્યા જા ચુકા હૈ ।
જસી કો સૂત્રકાર અથ પ્રકારાન્તર સે કહ રહે હૈ—'એસિ ણં મંતે ! પર-
માણુપોગ્ગલાણં સાહણનામેયાણુવાણં અણંતાણંતા પોગ્ગલપરિચદ્ધા
સમણુગંતવ્વા ભવંતીતિ મક્ખાયા' સંહનન નામ સંઘાત કા ઔર ભેદ
નામ વિયોગ-વિશ્લેષ પૃથક્ક હોને કા હૈ । જિતને પુદ્ગલદ્રવ્ય હૈ, ડનકે
સાથ પરમાણુઓં કા જો સંયોગ-એકીભાવરૂપ સંબંધ ઔર વિયોગ

— પુદ્ગલપરિવર્તનવક્તવ્યતા—

"એસિ ણં મંતે ! પરમાણુપોગ્ગલાણં" ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—આગલા સૂત્રમાં પુદ્ગલોના સંયોગ આદિનું કથન કરવામાં
આવ્યું છે, એજ વાતનું સૂત્રકાર હવે અન્ય પ્રકારે પ્રતિપાદન કરે છે—એસિ ણં મંતે !
પરમાણુપોગ્ગલાણં સાહણના મેયાણુવાણં પોગ્ગલ પરિચદ્ધા સમણુગંતવ્વા ભવંતીતિ
મક્ખાયા" સંહનન એટલે સંઘાત અને ભેદ એટલે વિયોગ અથવા અલગ
થવું તે એટલાં પુદ્ગલ દ્રવ્યો છે, તેમની સાથે પરમાણુઓના જે સંયોગ-

તસ્તેન, સર્વપુદ્ગલદ્રવ્યૈઃ સહ પરમાણૂનાં સંયોગેન વિયોગેન ચેતિ ભાવઃ । અનન્તા-
નન્તાઃ—અનન્તેન ગુણિતાઃ અનન્તાઃ અનન્તાનન્તાઃ એકોઽપિ પરમાણુઃ દ્વયણુકાદિ-
ભિરનન્તાણુકાન્તૈ દ્રવ્યૈઃ સહ સંયુજ્યમાનોઽનન્તાન્ પરાવર્તાન્ પ્રાપ્નોતિ, પ્રતિદ્રવ્ય-
પરિવર્તભાવેન પરમાણૂનામનન્તત્વેન ચ, પ્રતિપરમાણુપરિવર્તાનામનન્તત્વાત્,
પરમાણુપુદ્ગલપરિવર્તાનામનન્તાનન્તત્વમવસેયમ્ । દ્વયમિપ્રાયેણાહ—અનન્તાનન્તાઃ
પુદ્ગલપરિવર્તાઃ—પુદ્ગલૈઃ પુદ્ગલદ્રવ્યૈઃ સહ પરિવર્તાઃ—પરમાણૂનાં મેલનમ્—પુદ્ગલપરિવર્તાઃ
સમનુગન્તવ્યાઃ—અવગન્તવ્યાઃ भवन्तीति हेतोः आख्याताः प्ररूपिताः किमिति

હોતા રહતા હૈ—હસી કા નામ સંહનનભેદાનુપાત હૈ । હસ સંહનન ઔર
એદ કો લેકર એક બી પુદ્ગલપરમાણુ દ્વયણુકાદિ પુદ્ગલદ્રવ્ય સે લેકર અન-
ન્તાણુક દ્રવ્યોં તક કે સાથ સંયુક્ત હોતા હુઆ અનંત પરાવર્તોં કો પ્રાપ્ત
કરતા હૈ । પુદ્ગલ પરમાણુ સ્વયં અનન્ત હૈ, ઔર એ પ્રત્યેક દ્રવ્ય કે સાથ
મિલતે રહતે હૈ ઔર વિહુડતે રહતે હૈ—યહી હનકા પરિવર્તભાવ હૈ ।
એસા પરિવર્તભાવ પ્રત્યેક પરમાણુ કે સાથ હોતા રહતા હૈ । હસ પ્રકાર સે
પ્રત્યેક પરમાણુ કા પરિવર્તભાવ અનંત હોતા હૈ । હસી કારણ યહાં હસ
પરિવર્તભાવ કો અનંતાનંત કહા ગયા હૈ । અનંત કો અનંત સે ગુણા
કરના—હસકા નામ અનંતાનંત હૈ । યહાંપર હસી બાત કો ગૌતમ ને પ્રશ્ન
સે પૂછા હૈ—કિ હે અદન્ત ! જબ જબ પુદ્ગલદ્રવ્યોં કે સાથ પરમાણુઓં કે
મિલને આદિ રૂપ એ અનંતાનંત પુદ્ગલપરિવર્ત હોતે રહતે હૈ એસા જાનને

એકી ભાવરૂપ સંબંધ—અને વિયોગ થતો રહે છે, તેનું જ નામ ‘સંહનન-
ભેદાનુપાત’ છે આ સંહનન અને ભેદની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામાં આવે
તો એક પુદ્ગલપરમાણુ પણ બે અણુવાળાથી લઈને અનંત પર્યંતના અણુ-
ઓવાળાં દ્રવ્યોની સાથે સંયુક્ત થવા રૂપ અનંત પરાવર્તોં પ્રાપ્ત કરતું રહે
છે. પુદ્ગલપરમાણુ પોતે જ અનંત છે, અને તેઓ પ્રત્યેક દ્રવ્યની સાથે
મળતાં રહે છે, અને તે દ્રવ્યોમાંથી અલગ થતાં રહે છે, એજ તેમનો
પરિવર્તભાવ છે. પ્રત્યેક પરમાણુની સાથે એવો પરિવર્તભાવ થતો રહે છે.
આ રીતે પ્રત્યેક પરમાણુનો પરિવર્તભાવ અનંત હોય છે. એજ કારણે તે
પરિવર્તભાવને અહીં અનંતાનંત કહેવામાં આવે છે. તથા તથા
કરવાથી અનંતાનંત આવે છે. અહીં
મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછ્યો
પરમાણુઓના સંયોગ આદિ રૂપ ન
શું બાંધવા લાયક હોવાને કારણે

પ્રશ્નઃ, મગવાનાદ-‘હંતા, ગોયમા ! એસિ ણં પરમાણુપોગ્ગલાણં સાહણના જાવ મક્કલાયા’ હે ગૌતમ ! હન્ત, સત્યમ્, એતેષાં સ્વલ્લ પૂર્વોક્તાનાં પરમાણુ-પુદ્ગલાનાં સંહનનં યાવત્ ભેદાનુવાતેન-સંયોગવિયોગેન અનન્તાનન્તાઃ પુદ્ગલ-પરિવર્તાઃ સમનુગન્તવ્યાઃ ભવન્તીતિ કૃત્વા આશ્ચર્યાતાઃ-પ્રરૂપિતાઃ, અથ પુદ્ગલ-પરાવર્તસ્યૈવ ભેદાન્ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘કઠ્ઠવિહેણં મંતે ! પોગ્ગલપરિયદ્દે પણ્ણત્તે ?’ હે ભદન્ત ! કતિવિધઃ સ્વલ્લ પુદ્ગલપરિવર્તઃ પ્રજ્ઞસઃ ? મગવાનાદ-‘ ગોયમા ! સત્ત-વિદ્ધા પોગ્ગલપરિયદ્ધા પણ્ણત્તા ’ હે ગૌતમ ! સપ્તવિદ્ધાઃ સ્વલ્લ પુદ્ગલપરિવર્તાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તં જહા ઓરાલિયપોગ્ગલપરિયદ્દે, વેઝવિવિયપોગ્ગલપરિયદ્દે, તેયા-પોગ્ગલપરિયદ્દે, કમ્મા પોગ્ગલપરિયદ્દે, મણપોગ્ગલપરિયદ્દે, વડ્ડપોગ્ગલપરિયદ્દે, આણાપાણુપોગ્ગલપરિયદ્દે ’ તથા ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તઃ ૧, વૈક્રિયપુદ્ગલપરિ-યોગ્ય હૈ, તો કયા હસીલિયે યે કહે ગયે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘હંતા, ગોયમા ! એસિ ણં પરમાણુપોગ્ગલાણં સાહણના જાવ મક્કલા-યા’ હાં, ગૌતમ ! હન પૂર્વોક્ત પરમાણુપુદ્ગલોં કે સંયોગ વિયોગરૂપ સંહ-નન ભેદાનુવાત સે જાયમાન અનંતાનંત પુદ્ગલપરાવર્ત હોતે હૈં-એસા હૈ-ઔર હસી કારણ સે યે કહે ગયે હૈં ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે હસ પુદ્ગલપરાવર્ત કે ભેદોં કો પૂછતે હૈં-“કઠ્ઠ-વિહેણં મંતે ! પોગ્ગલપરિયદ્દે પણ્ણત્તે” હે ભદન્ત ! પુદ્ગલપરાવર્ત કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સત્તવિદ્ધા પોગ્ગલપરિયદ્ધા પણ્ણત્તા’ પુદ્ગલપરાવર્ત સાત પ્રકાર કે કહે ગયે હૈં । ‘તં જહા’ જો હસ પ્રકાર સે હૈં ‘ઓરાલિયપોગ્ગલપરિયદ્દે’ ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત “વેઝવિવિયપોગ્ગલપરિયદ્દે” વૈક્રિયપુદ્ગલપરાવર્ત,

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર-“ હંતા, ગોયમા ! એસિ ણં પરમાણુપોગ્ગલાણં સાહણના જાવ મક્કલાયા ” હા, ગૌતમ ! આ પૂર્વોક્ત પરમાણુ પુદ્ગલોના સંયોગવિયોગરૂપ સંહનનભેદાનુવાતથી જાયમાન (જનિત) અનંતાનંત પુદ્ગલપરાવર્ત થતા રહે છે, આ વિષય જાણવા જોવો છે. તે કારણે જ આહી તેની પ્રશ્નણા કરવામાં આવી છે.

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન-“ કઠ્ઠવિહેણં મંતે ! પોગ્ગલપરિયદ્દે પણ્ણત્તે ” હે ભગવાન્ ! પુદ્ગલપરાવર્તના કેટલા પ્રકારો કહ્યા છે ?

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર-“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ સત્તવિદ્ધા પોગ્ગલપરિયદ્ધા પણ્ણત્તા ” પુદ્ગલપરાવર્તના સાત પ્રકારો કહ્યા છે. “ તં જહા ” તે પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે-“ ઓરાલિયપોગ્ગલપરિયદ્દે ” ઔદારિકપુદ્ગલપરાવર્ત, “ વેઝવિવિયપોગ્ગલપરિયદ્દે ” વૈક્રિયપુદ્ગલપરાવર્ત, “ તેયાપોગ્ગલપરિયદ્દે ” તેજસ-

વર્ત:૨, તૈજસપુદ્ગલપરિવર્ત:૩, કાર્મણપુદ્ગલપરિવર્ત:૪, મન:પુદ્ગલપરિવર્ત:૫, વચ:પુદ્ગલપરિવર્ત:૬, આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્ત:૭, તત્ર ઔદારિકશરીરે વર્તમાનેન જીવેન યદૌદારિકશરીરપ્રાયોગ્યદ્રવ્યપાણામૌદારિકશરીરતયા સાકલ્યેન ગ્રહણમ્ સ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્ત: કથ્યતે । એવમેવ વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત: અપિ અવસેયા: । ગૌતમ: પૃચ્છતિ-‘નેરહ્યાણં મંતે ! કહ્વિહે પોગ્ગલપરિયદ્દે પણ્ણત્તે ’ હે મદન્ત ! નૈરયિકાણાં સ્વલુ જીવાનાં કતિવિધ: પુદ્ગલપરિવર્ત: પ્રજ્ઞપ્ત: ? મગવાનાહ- ‘ગોયમા ! સત્તવિહે પોગ્ગલપરિયદ્દે પણ્ણત્તે ’ હે ગૌતમ ! નૈરયિકજીવાનામનાદૌ સંસારે પરિભ્રમતાં સપ્તવિધ: પુદ્ગલપરિવર્ત: પ્રજ્ઞપ્ત: ‘તંજહા-ઓરાલિયપોગ્ગલ-

‘તૈયાપોગ્ગલપરિયદ્દે’ તૈજસપુદ્ગલપરિવર્ત ‘કમ્મા પોગ્ગલપરિયદ્દે’ કાર્મણપુદ્ગલપરિવર્ત, ‘મણપોગ્ગલપરિયદ્દે’ મન: પુદ્ગલપરિવર્ત ‘વહ્પોગ્ગલપરિયદ્દે’ વચ:પુદ્ગલ પરિવર્ત ઓર ‘આણાપાણુપોગ્ગલપરિયદ્દે’ આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્ત, ઔદારિક શરીર મેં વર્તમાન જીવ કે દ્વારા જો ઔદારિક શરીર કે યોગ્ય દ્રવ્યોં કા ઔદારિક શરીર રૂપ સે સમ્પૂર્ણરૂપ મેં ગ્રહણ ક્રિયા જાતા હૈ હસકા નામં ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત હૈ હસી પ્રકાર સે વૈક્રિયપુદ્ગલ પરિવર્ત યાવત્ આનપ્રાણપુદ્ગલ પરિવર્ત તક જાનના ચાહિયે ।

અવગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ-‘નેરહ્યાણં મંતે ! કહ્વિહે પોગ્ગલપરિયદ્દે પણ્ણત્તે ’ હે મદન્ત ! નૈરયિકોં કે કિનને પ્રકાર કા પુદ્ગલ પરિવર્ત કહા ગયા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘ગોયમા ’ હે ગૌતમ ! અનાદિકાલ સે સંસાર મેં પરિભ્રમણ કરનેવાલે નૈયરિક જીવોં કો ‘સત્તવિહે પોગ્ગલપરિયદ્દે પણ્ણત્તે’ સાત પ્રકાર કો પુદ્ગલપરિવર્ત

પુદ્ગલપરિવર્ત “કમ્મપોગ્ગલપરિયદ્દે” કાર્મણપુદ્ગલપરિવર્ત, “મણપોગ્ગલપરિયદ્દે” મન:પુદ્ગલપરિવર્ત, “વહ્પોગ્ગલપરિયદ્દે” વચ પુદ્ગલપરિવર્ત, અને “ આણા-પાણુપોગ્ગલપરિયદ્દે ” આનપ્રાણ પુદ્ગલપરિવર્ત ઔદારિક શરીરમાં રહેલા ૭વ દ્વારા જે ઔદારિક શરીરને યોગ્ય દ્રવ્યોને ઔદારિક શરીરરૂપે સંપૂર્ણરૂપે ગ્રહણ કરવામાં આવે છે, તેનું નામ ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત છે. એજ પ્રમાણે વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત આદિ વિષે પણ સમજવું.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ નેરહ્યાણં મંતે ! કહ્વિહે પોગ્ગલપરિયદ્દે પણ્ણત્તે ? ” હે લગવન્ ! નારકોમાં કેટલા પ્રકારના પુદ્ગલપરિવર્તનો સદ્ભાવ હોય છે ? મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! અનાદિકાળથી સંસારમાં પરિભ્રમણ કરનારા નારકોમાં “ સત્તવિહે પોગ્ગલપરિયદ્દે પણ્ણત્તે ” સાત પ્રકારના પુદ્ગલપરિવર્તનો સદ્ભાવ કદ્યો છે. “ તંજહા ” તે સાત પ્રકારો

परियट्टे, वेउन्वियपोग्गलपरियट्टे, तेयापोग्गलपरियट्टे, कम्मापोग्गलपरियट्टे, मणपोग्गलपरियट्टे, वह्पोग्गलपरियट्टे, आणापाणुपोग्गलपरियट्टे' तद्यथा-औदारिकपुद्गलपरिवर्तः, वैक्रियपुद्गलपरिवर्तः, तैजसपुद्गलपरिवर्तः, कर्मणपुद्गलपरिवर्तः, मनःपुद्गलपरिवर्तः, वचःपुद्गलपरिवर्तः, आनप्राणपुद्गलपरिवर्तः, आसोच्छ्वास पुद्गलपरिवर्तः इत्यर्थः, 'एवं जाव वेमाणियाणं' एवं-पूर्वोक्त-नैरयिकजीवपुद्गलपरिवर्तरीत्या, यावत्-वैमानिकानां वैमानिकदेवपर्यन्तानां पुद्गलपरिवर्तं वाच्यः, गौतमः पृच्छति-'एगमेगस्स णं भंते! नेरइयस्स केवइया ओरालियपोग्गलपरियट्टा अईया?' हे भदन्त! एकैकस्य खलु नैरयिकस्य क्रियन्तः औदारिकपुद्गलपरिवर्तः अतीताः-व्यतिक्रान्ताः? भगवानाह-'अणंता' हे गौतम!

कहा गया है। 'तं जहा' जो इस प्रकार से हैं-'ओरालियपोग्गलपरियट्टे, वेउन्वियपोग्गलपरियट्टे तेया पोग्गलपरियट्टे, कम्मा पोग्गलपरियट्टे, मणपोग्गलपरियट्टे' वह्पोग्गलपरियट्टे, आणापाणुपोग्गलपरियट्टे,' औदारिकपुद्गलपरिवर्त, वैक्रियपुद्गलपरिवर्त तैजस पुद्गलपरिवर्त कर्मणपुद्गल परिवर्त, मनःपुद्गलपरिवर्त वचःपुद्गल परिवर्त और आनप्राण पुद्गल परिवर्त, आनप्राणपुद्गल परिवर्त का नाम आसोच्छ्वास पुद्गलपरिवर्त भी है 'एवं जाव वेमाणियाणं', जिस प्रकार से नैरयिक जीवों के पुद्गलपरिवर्त कहा गया है उसी प्रकार से यावत् वैमानिक देवो पर्यन्त के पुद्गलपरिवर्तक कहना चाहिये।

अथ गौतम प्रभु से पूछते हैं 'एगमेगस्स णं भंते! नेरइयस्स केवइया ओरालियपोग्गलपरियट्टा अईया' हे भदन्त! एक एक नैरयिक को कितने औदारिकपुद्गलपरिवर्त हो चुके हैं? अर्थात् एक एक नैरयिकने कितने

नीचे प्रभाषे छे-"ओरालियपोग्गलपरियट्टे, वेउन्वियपोग्गलपरियट्टे, तेयापोग्गलपरियट्टे, कम्मापोग्गलपरियट्टे, मणपोग्गलपरियट्टे, वह्पोग्गलपरियट्टे आणापाणुपोग्गलपरियट्टे" (१) औदारिकपुद्गलपरिवर्त, (२) वैक्रियपुद्गलपरिवर्त, (३) तैजसपुद्गलपरिवर्त, (४) कर्मणपुद्गलपरिवर्त, (५) मनःपुद्गलपरिवर्त, (६) वचनपुद्गलपरिवर्त, अने (७) आनप्राणपुद्गलपरिवर्त आनप्राणपुद्गलपरिवर्तनु भीणुं नाम आसोच्छ्वास पुद्गलपरिवर्त पणु छे. वैमानिक देव पर्यन्तना जेवोना पुद्गलपरिवर्त विषे नारकेना पुद्गलपरिवर्तना जेवुं न कथन समजवुं.

गौतम स्वामीने प्रश्न-"एगमेगस्स णं भंते! नेरइयस्स केवइया ओरालियपोग्गलपरियट्टा" छे लगवन्! ओक ओक नारकेना केटला औदारिक पुद्गलपरिवर्त थछ चुकया छे? ओटले के ओक ओक नारके केटला औदारिक पुद्गलपरिवर्त कयां छे?

એકે નૈરયિકસ્ય અનન્તાઃ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તાઃ અતીતાઃ અતીતકાલસ્ય અનાદિત્વાત્, જીવસ્ય ચાનાદિત્વાત્, અપરાપરપુદ્ગલગ્રહણસ્વરૂપત્વાચ્ચ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘કેવહ્યા પુરેક્ષહા?’ હે ભદન્ત ! એકૈકસ્ય નૈરયિકસ્ય કિયન્તઃ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તાઃ પુરસ્કૃતાઃ—ભવિષ્યત્કાલભાવિનઃ ।તિ પ્રશ્નઃ ભગવાનાદ્—‘કસ્સહ અત્થિ, કસ્સહ નત્થિ’ હે ગૌતમ ! કસ્યચિત્ નૈરયિકસ્ય ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તો ભવિષ્યત્કાલભાવિ નાસ્તિ, નરકાદિતઃ ઉદ્વૃત્ય યો માનુષત્વં પ્રાપ્ય સિદ્ધિં યાસ્યતિ, યથ સંખ્યેયૈરસંખ્યેયૈર્વા ભવૈઃ સિદ્ધિં યાસ્યતિ, તસ્યાપિ

ઔદારિકપુદ્ગલ પરિવર્ત કિયે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં—‘અણ્તા, હે ગૌતમ ! એક ૨ નૈરયિક કે અનન્ત ઔદારિક પુદ્ગલ પરિવર્ત હો ચુકે હૈં । ક્યોંકિ અતીતકાલ અનાદિ હૈ, ઔર જીવ મી અનાદિ હૈ તથા જીવ કી સંસારદશા મેં અપરાપર પુદ્ગલ ગ્રહણ કરને કી સ્વરૂપતા હૈ । અવ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં ‘કેવહ્યાપુરેક્ષહા’ હે ભદન્ત ! એક એક નારક કે ભવિષ્યત્કાલ ભાવી કિતને ઔદારિક પુદ્ગલ પરિવર્ત હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં—‘કસ્સહ અત્થિ’ કસ્સહ નત્થિ’ હે ગૌતમ ! દૂરભવિક હોને સે ઔર અભવ્ય હોને સે કિસી નારકજીવ કો ભવિષ્યકાલભાવી ઔદારિક પરિવર્ત હૈ ઔર કિસી નારકજીવ કો અવિષ્યકાલ ભાવી ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્ત નહીં હૈ ક્યોંકિ જો જીવ નરકાદિ સે નિકલ કરકે મનુષ્ય ભવ લેકર સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરેગા ડસકો યા સંખ્યાત, અસંખ્યાત અવોં કે બાદ જો સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરેગા ડસકે મી.

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“અણ્તા” હે ગૌતમ ! એક એક નારકમાં અનંત પુદ્ગલપરિવર્ત થઈ ચુક્યા છે, કસ્ય કે અતીતકાળ અનાદિ છે, અને જીવ પણ અનાદિ છે તથા જીવની સંસારદશામાં અપરાપર પુદ્ગલ ગ્રહણ કરવાની સ્વરૂપતા (સંલપિતતા) છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—‘કેવહ્યા પુરેક્ષહા ?’ હે ભગવન્ ! એક એક નારકના ભવિષ્યકાળભાવી કેટલા ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત કહ્યા છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“કસ્સહ અત્થિ, કસ્સહ નત્થિ” હે ગૌતમ ! દૂરભવિક અને અભવ્ય હોવાને કારણે કોઈ નારક જીવમાં ભવિષ્યકાળભાવી ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનો સદ્ભાવ હોય છે, અને કોઈ નારક જીવમાં ભવિષ્યકાળભાવી ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનો સદ્ભાવ હોતો નથી, કારણ કે જે જીવ નરકાદિમાંથી નીકળીને મનુષ્ય ભવમાં ઉત્પન્ન થઈને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરશે તેમનામાં તથા સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત ભવો કરીને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરશે

પુદ્ગલપરિવર્તો ભાવીનાસ્તિ, તસ્ય અનન્તકાલપુરણીયત્વાત્, અત્રાપિ-‘જસસ્થિ જહ્ણેણં એકો વા, દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા વા, અસંખેજ્જા વા, અણંતા વા’ યસ્ય નૈરયિકસ્ય ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તો ભાવી અસ્તિ, તસ્ય જઘન્યેન એકો વા, દ્વો વા, ત્રયો વા ભાવિનો ભવન્તિ, ઉત્કૃષ્ટેન તુ સંખ્યેયા વા, અસંખ્યેયા વા, અનન્તા વા ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તાઃ ભાવિનો ભવન્તિ। ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘એગમેગસસ ણં મંતે ! અસુરકુમારસસ કેવહ્યા ઓરાલિયપોગ્ગલપરિયદ્દા અઈયા?’ હે ભદન્ત ! એકૈકસ્ય સ્વલ્લ અસુરકુમારસ્ય કિયન્તઃ ઔદારિકપુદ્ગલ-પરિવર્તાઃ અતીતાઃ ? વ્યતિક્રાન્તાઃ ? ભગવાનાહ-‘એવં ચેવ એવં જાવ વેમાણિયસસ’ હે ગૌતમ ! એવમેવ-પૂર્વોક્તનૈરયિકવદેવ એકૈકસ્ય અસુરકુમારસ્ય અનન્તાઃ ઔદા

ભાવી ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્ત નહીં હૈ ક્યોંકિ યહ ઔદારિક પુદ્ગલ પરિવર્ત અનન્ત કાલ મેં પૂરણીય હોતા હૈ । ‘જસસ્થિ જહ્ણેણં એકો વા, દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જાવા, અસંખેજ્જા વા’ અણંતા વા’ જિસ નૈરયિક જીવ કો ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્ત હૈ, ઉસકો વહ જઘન્ય રૂપ મેં એક હોગા, અથવા દો હોગે, યા ત્રીન હોગે, ઉત્કૃષ્ટ રૂપ મેં સંખ્યાત યા અસંખ્યાત યા અનંત હોગે । અથ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ-‘એગમે-ગસસ ણં મંતે ! અસુરકુમારસસ કેવહ્યા ઓરાલિયપોગ્ગલપરિયદ્દા અઈયા’ હે ભદન્ત ! એક ૨ અસુરકુમાર કો ભૂતકાલ મેં ઔદારિક પુદ્ગલ પરિ-વર્ત કિતને હો ચુકે હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘એવં ચેવ એવં જાવ વેમાણિયસસ’, હે ગૌતમ ! હસ વિષય મેં જૈસા કથન એક નૈયરિક જીવકે વિષય મેં કિયા ગયા હૈ, વૈસા હી કથન યહાં પર હી જાનના ચાહિયે

તેમનામાં પણ ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનો સદ્ભાવ હોતો નથી કારણ કે આ ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત અનંતકાળમાં પૂરણીય હોય છે. “જસસ્થિ જહ્ણેણં-એકો વા, દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા વા, અસંખેજ્જા વા, અણંતાવા” જે નારક જીવમાં ભાવી ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનો સદ્ભાવ હોય છે, તેમને તે ઓછામાં ઓછા એક અથવા બે અથવા ત્રણ થશે અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનંત થશે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ એગમેગસસ ણં મંતે ! અસુરકુમારસસ કેવહ્યા ઓરાલિયપોગ્ગલપરિયદ્દા અઈયા ? ” હે ભગવન્ ! એક એક અસુરકુમારના કેટલા પુદ્ગલપરિવર્ત થઈ ચુક્યા છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ એવં ચેવ એવં જાવ વેમાણિયસસ ” હે ગૌતમ ! આ વિષયને અનુલક્ષીને એક નારક જીવના વિષયમાં જેવું કથન કરવામાં આંધું છે, એવું જ કથન અહીં પણ સમજવું. એટલે કે એક એક અસુ-

રિકપુદ્ગલપરિવર્તાઃ અતીતાઃ, એવં-પૂર્વોક્તૈકૈકૈનૈરયિકવદેવ યાવત્-એકૈકસ્ય વૈમાનિકસ્ય વૈમાનિકપર્યન્તસ્ય અનન્તાઃ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તાઃ અતીતાઃ, ભાવી ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તરતુ નૈરયિકવદેવ કસ્યાપિ ભવનપત્યાદિ વૈમાનિકાન્તસ્ય અસ્તિ, કસ્યાપિ નાસ્તિ, યસ્યાપિ અસ્તિ, તસ્યાપિ જઘન્યેન એકો વા, દ્વી વા, ત્રયો વા ભાવિનઃ સન્તિ, ઉત્કૃષ્ટેન તુ સંખ્યેયા વા, અસંખ્યેયા વા, અનન્તા વા ભાવિનઃ સન્તીતિ ભાવઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘એગમેગસસ ણં મંતે ! નેરહ્યસસ કેવહ્યા વેઽવિવિયપોગ્ગલપરિયદ્દા અર્હયા ?’ હે મદન્ત ! એકૈકસ્ય સ્વલુ નૈરયિકસ્ય

અર્થાત્ એક એક અલ્પુરકુમાર કે શ્રુતકાલ મેં ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત અનન્ત હો ચુકે હૈ, इसी प्रकार से यावत्-एक एक वैमानिक पर्यन्त-देव के अतीत औदारिक पुद्गलपरिवर्त अनन्त हो चुके हैं, तथा भावी औदारिक पुद्गलपरिवर्त नैपरिक की तरह से ही किसी भवनपति से लेकर वैमानिकान्त-देव को होता भी है और किसी को नहीं भी होता है । जिसको यह भावी औदारिक पुद्गल परिवर्त है उसको वह जघन्य से एक, दो, और तीन तक होता है और उत्कृष्ट से संख्यात, असंख्यात और अनन्त रूप से होता है ।

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘एगमेगसस णं मंते ! नेरह्यसस केवह्या वेऽविविषयपोग्गलपरियददा अर्हया’ हे मदन्त ! एक एक

રકુમારના ભૂતકાલીન ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત અનન્ત થઈ ચુકયા છે. એજ પ્રમાણે એક એક વૈમાનિક પર્યન્તના દેવના પણ ભૂતકાલીન ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત અનન્ત થઈ ચુકયા છે. ભાવી ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત વિષે પણ નારકેના ભાવી ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તના જેવું જ કથન સમજવું એટલે કે કોઈ ભવનપતિમાં ભાવી ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનો સદ્ભાવ હોતો નથી અને કોઈમાં ભાવી ઔદારિક ભાવી પુદ્ગલપરિવર્તનો સદ્ભાવ હોય છે. વૈમાનિક દેવો પર્યન્તના હોવો વિષે પણ આ પ્રકારનું જ કથન અહીં કરવું જોઈએ. જે જીવમાં ભાવી ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં ઓછામાં ઓછા એક, બે અથવા ત્રણનો અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત ભાવી ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનો સદ્ભાવ હશે, એમ સમજવું.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“એગમેગસસ ણં મંતે ! નેરહ્યસસ કેવહ્યા વેઽવિવિય પોગ્ગલપરિયદ્દા અર્હયા ?” કે ભગવન્ ! એક એક નારકે ભૂતકાળમાં કેટલા વૈદિક પુદ્ગલપરિવર્ત કર્યા છે ?

કિયન્તો વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્તાઃ અતીતાઃ? ભગવાનાહ-‘અણંતા, એવં જહેવ ઓરાલિયપોગ્ગલપરિચટ્ટા તહેવ વેડવ્વિયપોગ્ગલપરિચટ્ટા વિ માણિયન્વા’ હે ગૌતમ! એકૈકસ્ય નૈરયિકસ્ય અનન્તાઃ વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્તાઃ અતીતાઃ, એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા, યથૈવ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તા પ્રતિપાદિતા સ્તથૈવ વૈક્રિય-પુદ્ગલપરિવર્તા અપિ મણિતવ્યાઃ પ્રતિપત્તવ્યાઃ, ‘એવં જાવ વેમાણિયસ્સ, એવં જાવ આણાપાણુપોગ્ગલપરિચટ્ટા, એ એગત્તિયા સત્ત દંડગા મવંતિ’ એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા યાવત્-વૈમાનિકસ્ય વૈમાનિકપર્યન્તસ્ય એકૈકસ્ય વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્તાઃ અનન્તાઃ અતીતાઃ, માત્રિનસ્તુ જઘન્યેન એકો વા, દ્વૌ વા, ત્રયો વા, ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયા વા, અસંખ્યેયા વા, અનન્તા વા મવન્તિ, એવં-પૂર્વોક્તૌ-દારિકવૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્તવદેવ, યાવત્-તૈજસપુદ્ગલપરિવર્તાઃ, કાર્મણપુદ્ગલપરિ-

નૈરયિક કો ભૂત કાલ મેં વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત કિતને હો ચુકે હૈં? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘અણંતા, એવં જહેવ ઓરાલિયપોગ્ગલપરિચટ્ટા તહેવ વેડવ્વિયપોગ્ગલપરિચટ્ટા વિ માણિયન્વા’ હે ગૌતમ! એક એક નૈરયિક કો ભૂત કાલ મેં વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત અનન્ત હો ચુકે હૈં, હસ પ્રકાર પૂર્વોક્તરીતિ કે દ્વારા જિસ પ્રકાર સે ઔદારિક-પુદ્ગલપરિવર્ત કહે જાચુકે હૈં, ઊસી પ્રકાર સે વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત મો કહના ચાહિયે, ‘એવં જાવ વેમાણિયસ્સ એવં જાવ આણાપાણુપોગ્ગલપરિચટ્ટા એ એગત્તિયા સત્તદંડગા મવંતિ’ હસ પ્રકાર પૂર્વોક્તરીતિ કે અનુસાર યાવત્-વૈમાનિક પર્યન્ત એક એક કે ભૂતકાલિક વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત અનન્ત હો ચુકે હૈં, તથા માવી વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત જઘન્ય સે એક, દો યા ત્રીન હોંગે, ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે વે સંખ્યાત, અસંખ્યાત યા અનંત હોંગે હસ પ્રકાર પૂર્વોક્ત ઔદારિક વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત કે જૈસે હી યાવત્-અતીત તૈજસપુદ્ગલપરિવર્ત એવં

મહાવીર પ્રશ્નને। ઉત્તર-“અણંતા, એવં જહેવ ઓરાલિયપોગ્ગલપરિચટ્ટા તહેવ વેડવ્વિયપોગ્ગલપરિચટ્ટા વિ માણિયન્વા” હે ગૌતમ! એક એક નારક ભૂતકાળમાં અનંત વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત કરી ચુક્યો છે. પહેલાં ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તના વિષયમાં એવું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન અહીં વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત વિષે પણ શ્રદ્ધા કરવાનું છે. “એવં જાવ વેમાણિયસ્સ એવં જાવ આણાપાણુ પોગ્ગલપરિચટ્ટા, એ એગત્તિયા સત્ત દંડગા મવંતિ” આ પૂર્વોક્ત રીત અનુસાર વૈમાનિક પર્યન્તના એક જીવના ભૂતકાલિક વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત અનંત થઈ ચુક્યા છે, તથા માવી વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત જઘન્ય (ઓછામાંઓછા) એક, બે અથવા ત્રણ થશે અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનંત થશે-પૂર્વોક્ત ઔદારિક અને વૈક્રિયપુ-

વર્તી, મનઃપુદ્ગલપરિવર્તી, વચઃપુદ્ગલપરિવર્તી, આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્તી અપિ એકૈક-
સ્ય નૈરયિકાદેવૈર્માનિકપર્યન્તસ્ય અનન્તાઃ भतीताः, ભાવિનસ્તુ જઘન્યેન એકો વા,
દ્વૌ વા, ત્રયો વા, ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયા વા, અસંખ્યેયા વા, અનન્તા વા ભવન્તિ ।
એવં ચ એતે પૂર્વોક્તાઃ એકત્વિકાઃ-એકૈકનૈરયિકાઘાત્રયાઃ સપ્તદણ્ડકાઃ ઔદા-
રિકાદિ સપ્તવિધપુદ્ગલવિષયત્વાત્, એતે સપ્તદણ્ડકાશ્ચત્વિંશતિદણ્ડકેષુ
પ્રત્યેકં ભવન્તિ ઇતિ ભાવઃ । અથ બહુવચનમાશ્રિત્ય ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘નેરહ્યાણં
મંતે ! કેવદ્યા ઓરાલિયપોગ્ગલપરિચદ્દા અઈયા ?’ હે ભદન્ત ! નૈરયિકાણાં કિય-
ન્તઃ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તીઃ અતીતાઃ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા ! અણંતા,’ હે

કાર્મણપુદ્ગલપરિવર્ત, મનઃપુદ્ગલપરિવર્ત, વચઃપુદ્ગલપરિવર્ત ઓર
આનપ્રાણ પુદ્ગલપરિવર્ત શ્રી એક એક નૈરયિકાદિ સે લેકર વૈમાનિક
દેવતક અનન્ત હો ચુકે હૈં, તથા ભાવી જો ચે પરિવર્ત હૈં ચે જઘન્ય સે એક,
અથવા દો, યા ત્રીન હોગે ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત, યા અસંખ્યાત યા
અનન્ત હોગે । હસપ્રકાર ચે પૂર્વોક્ત સાતદણ્ડક એક એક નૈરયિક આદિ
કે આશ્રય સે હુએ હૈં તથા ઔદારિક આદિ સાતપ્રકાર કે પુદ્ગલોં કો
વિષય કરતે હૈં, ઓર ચૌદીસ દણ્ડકોં મેં સે પ્રત્યેક નૈરયિકાદિ કો હોતે હૈં ।

અવ ગૌતમ સ્વામી બહુવચન કો આશ્રિત કરકે એસા પૂછતે હૈં—
‘નેરહ્યાણં મંતે ! કેવદ્યા ઓરાલિયપોગ્ગલપરિચદ્દા’ હે ભદન્ત ! નૈરયિક
જીવોં કો ભૂત કાલ મેં ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્ત કિતને હો ચુકે હૈં ? ઉત્તર
મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘અણંતા’ નૈરયિક જીવોં કો ભૂત

દ્ગલપરિવર્તની જેમ જ ભૂતકાલીન તૈજસપુદ્ગલપરિવર્ત, કાર્મણપુદ્ગલપરિવર્ત,
મનઃપુદ્ગલપરિવર્ત, વચઃપુદ્ગલપરિવર્ત અને આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્ત પણ એક
એક નારકથી લઈને વૈમાનિક પર્યન્તના જીવ દ્વારા અનંત થઈ ચુક્યા છે,
તથા આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્ત પર્યન્તના જે સાતે લાવી પરિવર્તો છે, તે જઘ-
ન્યની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામાં આવે તો એક, બે, અથવા ત્રણ થશે અને
ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ વિચારવામાં આવે તો સંખ્યાત અસંખ્યાત અથવા
અનંત થશે આ રીતે પૂર્વોક્ત નારકે આદિ વૈમાનિક પર્યન્તના ૨૪ દંડકના
જીવોને વિષે સાત પ્રકારના પુદ્ગલપરિવર્તને અનુલક્ષીને સાત-સાત પ્રશ્નોત્તરો
સમજવા લેઈએ આ પ્રકારે એક એક નારકાદિ વિષે સાત દંડક સમજવાના છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી બહુવચનનો આધાર લઈને મહાવીર પ્રભુને એવો
પ્રશ્ન પૂછે છે કે-“નેરહ્યાણં મંતે ! કેવદ્યા ઓરાલિયપોગ્ગલપરિચદ્દા ?” હે
ભગવન્ ! નારક જીવોના ભૂતકાલિક ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત કેટલા થઈ ચુક્યા

ગૌતમ ! નૈરયિકાણાં અનન્તાઃ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તાઃ અતીતાઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-
 ‘કેવદ્વયા પુદ્ગલખડા ?’ નૈરયિકાણાં ક્રિયન્તઃ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તાઃ પુર-
 સ્કૃતાઃ ભવિષ્યન્તઃ સન્તિ ? મગવાનાહ-‘અણંતા, એવં જાવ વેમાણિયાણં’ હે
 ગૌતમ ! નૈરયિકાણામ્ અનન્તાઃ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તાઃ ભાવિનઃ સન્તિ, એવં-
 પૂર્વોક્તરીત્યા, યાવત્ વૈમાનિકાનામ્ અનન્તાઃ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તાઃ ભાવિનઃ
 સન્તિ । ‘એવં વેડવ્વિયપોગ્ગલપરિયદ્દા વિ, એવં જાવ આણાપાણુ પોગ્ગલપરિયદ્દા
 વેમાણિયાણં’ એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા નૈરયિકાદીનામ્ વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્તાઃ અપિ-
 અનન્તાઃ અતીતાઃ એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા, યાવત્ નૈરયિકાદિ વૈમાનિકાન્તાનામિતિ
 ભાવઃ, ‘એવં એ પોહત્તિયા સત્ત ચડ્ડવીસત્તિદંડગા’ એવં રીત્યા, એતે પૂર્વોક્તાઃ
 પૃથક્ત્વિકાઃ વહુવચનવિષયકાઃ સપ્તદણ્ડકાશ્ચતુર્વિંશતિદણ્ડકાઃ ભવન્તિ. એતે

કાલ મેં ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્ત અનંત હો ચુકે હૈં । અવ પુનઃ ગૌતમ પ્રશ્ન
 સે એમા પૂછતે હૈં-હે અદન્ત ! નૈરયિક જીવોં કો ભાવી ઔદારિક પુદ્ગલ-
 પરિવર્ત કિતને હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘અણંતા’ હે ગૌ-
 તમ ! નૈરયિક જીવોં કો ભાવી ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્ત અનંત હોતે હૈં ।
 હસી પ્રકાર સે પૂર્વોક્તરીતિ કે અનુસાર યાવત્-વૈમાનિકોં કે ભાવી ઔદા-
 રિકપુદ્ગલપરિવર્ત અનંત હોતે હૈં । ‘એવં વેડવ્વિયપોગ્ગલપરિયદ્દા વિ, એવં
 જાવ આણાપાણુપોગ્ગલપરિયદ્દા વેમાણિયાણં’ હસી પૂર્વોક્તરીતિ કે અનુ-
 સાર નૈરયિક સે ઠેકર વૈમાનિક દેવોં કો ભૂત કાલ મેં વૈક્રિયપુદ્ગલપરિ-
 વર્ત ભી અનંત હોતે હૈં । ‘એવં એ પોહત્તિયા સત્ત ચડ્ડવીસદ્દંડગા’

છે ? ઉત્તર-“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ અણંતા ” નારક હવેએ ભૂતકાળમાં
 અનંત ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્ત કર્યા છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ હે ભગવન્ ! નારક હવેના ભાવી ઔદારિક-
 પુદ્ગલ પરિવર્ત કેટલા થશે ? ઉત્તર-“ અણંતા ” હે ગૌતમ ! નારક હવે
 ભવિષ્યમાં અનંત ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત કરશે વૈમાનિક પર્યન્તના હવેના
 ભૂત અને ભાવી ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તના વિષયમાં પણ નારકેના ભૂત અને
 ભાવી ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તના જેવું જ કથન ગ્રહણ કરવું જોઈએ.

“ એ વેડવ્વિયપોગ્ગલપરિયદ્દા વિ, એવં જાવ આણાપાણુપોગ્ગલપરિયદ્દા
 વેમાણિયાણં ” એજ પ્રમાણે નારકેથી લઈને વૈમાનિકે પર્યન્તના હવેના
 ભૂતકાલીન અને ભવિષ્યકાલીન વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્તો પણ અનંત જ સમજવા
 એજ પ્રમાણે તેમના આણુપ્રાણુપુદ્ગલપરિવર્ત પર્યંતના પરિવર્તો પણ અનંત
 જ સમજવા. “ એવં એ પોહત્તિયા સત્ત ચડ્ડવીસદ્દંડગા ” આ પ્રકારે નારકેથી

સપ્તદણ્ડકાશ્વતૃવિંશતિદણ્ડકેષુ પ્રત્યેકં મવન્તીતિ ભાવઃ । તત્ર એકત્વપૃથક્ત્વ-
 દણ્ડકાનાં ચાચં વિશેષઃ—એકત્વદણ્ડકેષુ ભાત્રિપુદ્ગલપરાવર્તાઃ કસ્યચિન્ન
 સન્ત્યપિ, વહુત્વદણ્ડકેષુ તુ ભાત્રિપુદ્ગલપરાવર્તાઃ સન્ત્યેવ, તત્ર સમુચ્ચયજીવા
 શ્રયણાત્, ઇતિ ભાવઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘એગમેગસ્સ ણં મંતે ! નેરહ્યસ્સ નેરહ્યત્તે
 કેવહ્યા ઓરાલિયપોગ્ગલપરિચટ્ટા અર્હયા ?’ હે મદન્ત ! એકૈકસ્ય ચલ્લુ નૈરયિક-
 સ્ય નૈરયિકત્વે—નારકાવસ્થાયામ્ કિયન્ત ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તાઃ અતીતાઃ ?
 મગવાનાહ—‘નત્થિ એકો વિ’ હે ગૌતમ ! એકૈકસ્ય નૈરયિકસ્ય નૈરયિકાવસ્થાયામ્
 ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તઃ એકોઽપિ અતીતો નાસ્તિ, નારકાવસ્થાયાં વર્તમાનસ્ય

હસ પ્રકાર સે યે વહુવચન વિષયક સાત દણ્ડક ચૌવીસ દણ્ડકોં મેં-
 પ્રત્યેક કો હોતે હૈં ઇન એકત્વ ઔર પૃથક્ત્વ દણ્ડકોં મેં યહ વિશેષતા
 હૈ કિ—એકત્વ દણ્ડકોં મેં ભાવી પુદ્ગલપરાવર્ત કિસી જીવ કો નહીં ભી
 હોતે હૈં તવકિ વહુત્વ દણ્ડકોં મેં ભાવી પુદ્ગલરૂપપરાવર્ત અવશ્ય હી હોતે
 હૈં ક્યોંકિ વહાં સમુચ્ચય રૂપ સે જીવોં કા આશ્રયણ હુઆ હૈં ।

અથ ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—‘એગમેગસ્સ ણં મંતે ! નેરહ્ય-
 યસ્સ નેરહ્યત્તે કેવહ્યા ઓરાલિયપોગ્ગલપરિચટ્ટા અર્હયા’ હે મદન્ત ! એક
 એક નૈરયિક કો નારકાવસ્થા મેં ભૂત કાલીક ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્ત કિતને
 હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘નત્થિ એકો વિ’ એક એક નૈરયિક
 કો નૈરયિક અવસ્થા મેં ભૂત કાલિક ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત એક ભી નહીં
 હોતા હૈં—ક્યોં કિ નારકાવસ્થા મેં વર્તમાન જીવ કો—નૈરયિક જીવ કો—

લઈને વૈમાનિકો પર્યન્તના ૨૪ ઠંડકના જીવોમાંના પ્રત્યેક ઠંડકના જીવો વિષે
 બહુવચન વિષયક સાત સાત આલાપકો થાય છે આ એકત્વ અને બહુત્વ
 ઠંડકોમાં એટલો જ તફાવત છે કે—“એકત્વ ઠંડકોમાં કોઈ જીવના ભાવી
 પુદ્ગલપરિવર્તનો અભાવ ખતાવવામાં આવ્યો છે પરન્તુ બહુત્વ ઠંડકમાં તો
 સઘળા જીવોમાં ભાવી પુદ્ગલપરાવર્તનો સદ્ભાવ અવશ્ય હોય જ છે, એમ
 કહેવામાં આવ્યું છે, કારણ કે ત્યાં સમુચ્ચય રૂપે જીવોની વાત કરવામાં આવી છે.”

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“એગમેગસ્સ ણં મંતે ! નેરહ્યસ્સ નેરહ્યત્તે કેવહ્યા
 ઓરાલિયપોગ્ગલપરિચટ્ટા અર્હયા ?” હે ભગવન્ ! એક એક નારકને નારકા-
 વસ્થામાં ભૂતકાલીન ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત કેટલા થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“નત્થિ એકો વિ” એક એક નારકને નારકા-
 વસ્થામાં ભૂતકાલીન ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત એક પણ સંભવી શકતો નથી,
 કારણ કે નારક અવસ્થામાં રહેલા જીવમાં (નારક જીવમાં) ઔદારિક પુદ્ગ-
 લોને અહણ કરવાનો જ અભાવ રહે છે.

नैरयिकजीवस्य औदारिकपुद्गलग्रहणाभावात् । गौतमः पृच्छति—‘ केवइया पुरेक्खडा ? ’ हे भदन्त ! एकैकस्य नैरयिकत्वे वर्तमानस्य क्रियन्तः औदारिक पुद्गलपरिवर्ताः पुरस्कृताः भविष्यन्तः सन्ति ? भगवानाह—‘ नत्थि एक्को वि ’ हे गौतम ! नैरयिकत्वे वर्तमानस्य नैरयिकस्य भावी औदारिकपुद्गलपरिवर्तः एहोऽपि नास्ति, नैरयिकत्वे औदारिकपुद्गलग्रहणस्यैवाभावेन तत्परिवर्तस्यापि भावित्वासंभवात् । गौतमः पृच्छति—‘ एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स असुरकुमारत्ते केवइया ओरालियपोग्गलपरियट्ठा अईया ? ’ हे भदन्त ! एकैकस्य खलु नैरयिकस्य वर्तमानकालिकनैरयिकभवयोग्यस्य जीवस्य असुरकुमारत्वे चातीतानागत-

औदारिकपुद्गलों के ग्रहण करने का अभाव रहता है । अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘ केवइया पुरेक्खडा ’ हे भदन्त ! एक एक नैरयिक की जो नैरयिक अवस्था में वर्तमान है भावी औदारिकपुद्गलपरिवर्त कितने होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘ नत्थि एक्को वि ’ हे गौतम ! नैरयिक अवस्था में वर्तमान नैरयिक को भावी औदारिक पुद्गल परिवर्त एक भी नहीं होता है—क्यों कि नैरयिक अवस्था में वर्तमान नारक जीव को औदारिक पुद्गलों के ग्रहण करने का ही जब अभाव है तब उसके परिवर्त में भावित्व का सद्भाव कैसे हो सकता है ? अर्थात् नहीं हो सकता है । अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘ एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स असुरकुमारत्ते केवइया ओरालियपोग्गलपरियट्ठा अईया ’ हे भदन्त ! एक एक नैरयिक को वर्तमान कालिक नैरयिकभव के योग्य जीव को—अतीत अनागतकाल संबंधी असुरकुमारावस्था में अतीतका-

गौतम स्वाभीनो प्रश्न—“ केवइया पुरेक्खडा ? ” हे लगवन् ! नारक अवस्थाभां रडेला ओवा ओक ओक नारकना लावी औदारिक पुद्गलपरिवर्त डेटला कइया छे ?

भडावीर प्रभुनो उत्तर—“ नत्थि एक्को वि ” हे गौतम ! नारक अवस्थाभां रडेला ओक ओक नारक अवभां लावी औदारिक पुद्गलपरिवर्त ओक पणु संलवी शकता नथी कारणु के ओवा एव औदारिक पुद्गलो न अइणु करतो नथी तेथी औदारिक पुद्गलोने अइणु करवानो न नयां अलाव डोय त्यां भविष्यभां तेमना परिवर्तनी वात न ठेवी रीते संलवी शके । ओटले के लावी औदारिक पुद्गलपरिवर्तनो त्यां अलाव न रडे छे.

गौतम स्वाभीनो प्रश्न—“ एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स असुरकुमारत्ते केवइया ओरालियपोग्गलपरियट्ठा ? ” हे लगवन् ! ओक ओक नारकने वर्तमान कालिक नारकभवने योग्य एवने—अतीतअनागत कालसंबंधी असुरकुमाराव-

કાલસમ્બન્ધીનિ કિયન્તઃ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તીઃ અતીતાઃ ? કિયન્તથ માવિનઃ ? મગવાનાહ—‘એવં ચેવ, એવં જાવ થણિયકુમારત્તે જહા અસુરકુમારત્તે’ હે ગૌતમ ! એવમેવ—પૂર્વોક્તનૈરયિકસ્ય નૈરયિકત્વવદેવ, એકૈકસ્ય નૈરયિકભવયોગ્યસ્ય નૈરયિકસ્ય અસુરકુમારત્વેઽપિ અતીતાનાગતકાલસમ્બન્ધીનિ એકોઽપિ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તઃ અતીતો નાસ્તિ ઉક્તયુક્તેઃ, એવમેવ એકોઽપિ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તો માવીનાસ્તિ, યુક્તેરુક્તત્વાત્, એવં—પૂર્વોક્તરીત્યા યાવત્—એકૈકસ્ય નૈરયિકસ્ય વર્તમાનકાલિકસ્ય સ્તનિતકુમારત્વે અતીતાનાગતકાલસમ્બન્ધીનિ યથા અસુરકુમારત્વે નૈકોઽપિ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તઃ અતીતઃ, માવી વા પ્રતિપાદિતસ્તથૈવ નૈકોઽપિ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તઃ અતીતઃ, માવી વા ભવતિ इतिभावः । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स पुढविकाइयत्ते केवइया ओराळिययोग्गलपरियट्ठा-

લિક્ક કિનને ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત હોતે હૈ ? તથા કિનને માવી ઔદારિક પરિવર્ત હોતે હૈ ?’ હાલકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ ‘એવંચેવ, એવં જાવ થણિયકુમારત્તે, જહા અસુરકુમારત્તે’ હે ગૌતમ ! નૈરયિક ભવયોગ્ય એક એક નૈરયિક કો અતીત અનાગત કાલ સંબંધી અસુરકુમારાવસ્થા મેં ભૂત કાલિક ઔદારિક એક એક ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્ત નહીં હૈ । વળી કિંક હાલકે ઉત્તર મેં નૈરયિક સૂત્ર મેં અતીત અનાગત કાલ સંબંધી સ્તનિતકુમારાવસ્થા મેં અસુરકુમારાવસ્થા કે જૈસે ભૂતકાલિક એક એક ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્ત તથા માવિકાલિક એક એક ઔદારિકપરિવર્ત નહીં હોતો હૈ । અહીં ગૌતમ પ્રશ્નસે એસા પૂછતે હૈ ‘एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स पुढवि-

સ્થામાં અતીતકાલિક કેટલા ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત થાય છે ? તથા કેટલા માવી ઔદારિક પરિવર્ત થાય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—“ એવં ચેવ, એવં જાવ થણિયકુમારત્તે, જહા અસુરકુમારત્તે ” હે ગૌતમ ! નારકલવયોગ્ય એક એક નારકમાં અતીત અનાગત કાળસંબંધી અસુરકુમારાવસ્થામાં ભૂતકાલિક અને લવિષ્યકાલિક એક પણ ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનો સદ્ભાવ હોતો નથી તેનું કારણ નારકસૂત્રમાં કહ્યું પ્રમાણે જ સમજવાનું છે વર્તમાનકાલિક એક એક નારકને અતીત અનાગત-કાળસંબંધી સ્તનિતકુમાર પર્યાન્તની અવસ્થામાં પણ અસુરકુમારાવસ્થાની જેમ ભૂતકાલિક એક પણ ઔદારિક પરિવર્તનો અને લવિષ્યકાલિક એક પણ ઔદારિક પરિવર્તનો પણ અભાવ જ હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स पुढविकाइयत्ते

અર્થ્યા ? ' હે મદન્ત ! એકૈકસ્ય ચલુ વર્તમાનકાલિકસ્ય નૈરયિકસ્ય પૃથિવીકાયિકત્વે અતીતાનાગતકાલસમ્બન્ધિનિ કિયન્તઃ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તાઃ અતીતાઃ ? મગવાનાહ—'અણંતા' હે ગૌતમ ! એકૈકસ્ય નૈરયિકસ્ય પૃથિવીકાયિકત્વે અતીતાનાગતકાલસમ્બન્ધિનિ અનન્તાઃ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તાઃ અતીતાઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'કેવહ્યા પુરેક્ષહા ? ' હે મદન્ત ! એકૈકસ્ય નૈરયિકસ્ય અતીતાનાગતકાલસમ્બન્ધિનિ પૃથિવીકાયિકત્વે કિયન્તઃ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તાઃ પુરસ્કૃતાઃ મવિધ્યન્તઃ સન્તિ ? મગવાનાહ—'કસ્સહ અત્થિ, કસ્સહ નત્થિ' હે ગૌતમ ! કસ્યાપિ નૈરયિકસ્ય પૃથિવીકાયિકત્વે ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તાઃ માવિનઃ સન્તિ, કસ્યાપિ ન સન્તિ । ' જસ્સત્થિ તસ્સ જહ્વણેણં એકો વા, દો વા, તિન્નિ વા ઉક્કો-

કાહ્યત્તે કેવહ્યા ઓરાલિયપોગ્ગલપરિચટ્ટા અર્થ્યા' વર્તમાન કાલિક એક ૨ નૈરયિક કો અતીતકાલ સંબંધી પૃથિવીકાયાવસ્થા મેં ભૂતકાલિક કિતને ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્ત હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં—'અણંતા' હે ગૌતમ ! વર્તમાનકાલિક એક એક નૈરયિક કે અતીતકાલ સંબંધી પૃથિવીકાયિક અવસ્થા મેં ભૂતકાલિક ઔદારિક પરિવર્ત અનંત હોતે હૈં । અથ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં । ' કેવહ્યા પુરેક્ષહા' હે મદન્ત ! એક એક નૈરયિક કો અનાગત કાલ સંબંધી પૃથિવીકાયિક અવસ્થા મેં મવિધ્યત્કાલિક ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્ત કિતને હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં—'કસ્સહ અત્થિ કસ્સહ નત્થિ' હે ગૌતમ ! કિસી એક નૈરયિક કો પૃથિવીકાયિક અવસ્થા મેં માવિ ઔદારિકપુદ્ગલ-

કેવહ્યા ઓરાલિયપોગ્ગલપરિચટ્ટા અર્થ્યા ? " હે ભગવન્ ! વર્તમાનકાલિક એક એક નારકને અતીત અનાગત કાળસંબંધી પૃથિવીકાયિક અવસ્થામાં ભૂતકાલિક કેટલા ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—“અણંતા” હે ગૌતમ ! વર્તમાનકાલિક એક એક નારકને અતીત અનાગત કાળસંબંધી પૃથિવીકાયિક અવસ્થામાં ભૂતકાલિક ઔદારિક પરિવર્ત અનંત થાય છે.

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન—“કેવહ્યા પુરેક્ષહા ?” હે ભગવન્ ! એક એક નારકને અતીત અનાગત કાળસંબંધી પૃથિવીકાયિક અવસ્થામાં ભવિષ્યકાલિક ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત કેટલા થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—“કસ્સહ અત્થિ, કસ્સહ નત્થિ” હે ગૌતમ ! કેઈ એક નારકને પૃથિવીકાયિક અવસ્થામાં ભાવી ઔદારિક પુદ્ગલ પરિવર્ત થાય છે, તથા કેઈ એક નારકને ભાવી ઔદારિક પુદ્ગલ પરિવર્ત થતા નથી,

સેળં સંઘેજ્જા વા અસંઘેજ્જા વા, અણંતા વા, एवं जाव मणुस्सत्ते' यस्य नैर-
यिकस्य पृथिवीकायिकत्वे भाविनः औदारिकपुद्गलपरिवर्ताः सन्ति, तस्य जघन्येन
एको वा, द्वौ वा, त्रयो वा सन्ति उत्कृष्टेन संख्येया वा, असंख्येया वा, अनन्ता
वा औदारिकपुद्गलपरिवर्ता भाविनः सन्ति । एवं-पूर्वोक्तरीत्या यावत् एकैकस्य
नैरयिकस्य अपूकायिकत्वे, तेजः कायिकत्वे, वायुकायिकत्वे, वनस्पतिकायिकत्वे,
विकलेन्द्रियत्वे, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकत्वे, मनुष्यत्वे च अतीतानागतकालसम्ब-
न्धिनि अनन्ताः औदारिकपुद्गलपरिवर्ताः अतीताः, अनागतास्तु कस्यापि सन्ति
औदारिकपुद्गलपरिवर्ताः, कस्यापि न सन्ति इतिभावः । 'वाणमंतरजोइसिय-
वेमाणियत्ते जहा असुरकुमारत्ते' वानव्यन्तरज्योतिषिकवैमानिकत्वे एकैकस्य

પરાવર્ત હોતે હૈં તથા કિસી કો નહીં હોતે હૈં । 'જસ્સ અસ્થિ, તસ્સ જહણેણં એકો વા, દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કોસેળં સંઘેજ્જા વા, અસંઘેજ્જા વા અણંતા વા, एवं जाव मणुस्सत्ते' जिस नैरयिक को पृथ्वीकायिक अवस्था में भावी औदारिकपुद्गलपरिवर्त होते हैं, वे उसको जघन्य से एक, अथवा दो, अथवा तीन होते हैं, और उत्कृष्ट से संख्यात अथवा असंख्यात या अनंत होते हैं । इसी प्रकार से पूर्वोक्तरीति के अनुसार यावत् एक एक नैरयिक को अतीत अनागत काल भावी अपूकायिक अवस्था में, तेजः कायिक अवस्था में, वायुका-
यिक अवस्था में, वनस्पतिकायिक अवस्था में, विकलेन्द्रिय अवस्था में, पंचेन्द्रियतिर्यग् और मनुष्य अवस्था में और भूतकालिक औदारिक-
पुद्गलपरावर्त अनंत होते हैं, तथा अनागतकाल भावी औदारिक पुद्ग-
लपरिवर्त किसी जीवको होते हैं और किसी जीव को नहीं भी होते हैं ।
'वाणमंतरजोइसियवेमाणियत्ते जहा असुरकुमारत्ते' नैयरिक अव-

“ જસ્સ અસ્થિ, તસ્સ જહણેણં એકો વા, દો વા, તિન્નિવા, ઉક્કોસેળં સંઘેજ્જા
વા, અસંઘેજ્જા વા, અણંતા વા, एवं जाव मणुस्सत्ते.” જે નારકને પૃથ્વીકાયિક
અવસ્થામાં ભાવી ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનો સદ્ભાવ હોય છે, ઓછામાં ઓછા
એક, જે અથવા ત્રણનો સદ્ભાવ હોય છે અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત
અથવા અસંખ્યાત અથવા અનંત ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનો સદ્ભાવ રહે
છે. આ પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ અનુસાર એક એક નારકના અતીત અનાગત કાળ-
ભાવી અપૂકાયિક અવસ્થામાં, તૈજસ્કાયિક અવસ્થામાં, વાયુકાયિક અવસ્થામાં,
વનસ્પતિકાયિક અવસ્થામાં, વિકલેન્દ્રિય અવસ્થામાં, પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક
અવસ્થામાં અને મનુષ્ય અવસ્થામાં ભૂતકાલિક ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત અનંત
થાય છે, તથા ભવિષ્યકાળભાવી ઔદારિક પુદ્ગલ પરિવર્તનો કેઈ જીવમાં
સદ્ભાવ હોય છે, અને કેઈ જીવમાં અભાવ હોય છે. “વાણમંતરજોહસિય-

નૈરયિકત્વે વર્તમાનસ્ય નૈરયિકસ્ય જીવસ્ય અતીતભાવિકાલસમ્બન્ધિનિ વાનવ્ય-
ન્તરત્વે ય્યૌતિષિકત્વે, વૈમાનિકત્વે ચ યથા અતીતકાલસમ્બન્ધિનિ અસુરકુમારત્વે
एकोऽपि औदारिकपुद्गलपरिवर्तो नातीतः, अनागतकालसम्बन्धिनि चापि
असुरकुमारत્વે एकोऽपि औदारिकपुद्गलपरिवर्तो भावी नास्ति तथैव एकोऽपि
औदारिकपुद्गलपरिवर्तो नातीतः नापि भावी अस्तीति भावः । ‘एगमेगस्स णं
भंते ! असुरकुमारस्स नेरइयत्ते केवइया अईया ओरालियपोग्गलपरियट्ठा’ ગૌતમઃ
પૃચ્છતિ-હે ભદન્ત ! એકેકસ્ય સ્વલ્લ અસુરકુમારસ્ય અસુરકુમારત્વે વર્તમાનસ્ય
અતીતભાવિકાલસમ્બન્ધિનિ નૈરયિકત્વે ક્રિયન્તઃ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તાઃ
અતીતાઃ ? અનાગતા વા સન્તિ ? મગવાનાહ-‘એવં જહા નેરહ્યસ્સ વત્તવ્વયા મણિયા

સ્થા મેં વર્તમાન્ એક એક નૈરયિક જીવ કો અતીત કાલ એવં ભાવિકાલ
સંબંધી વાનવ્યન્તર અવસ્થા મેં ય્યૌતિષિક અવસ્થા મેં ઔર વૈમાનિક
અવસ્થા મેં અતીત કાલ સંબંધી અસુર કુમારાવસ્થા કી તરહ ભૂતકાલ
સંબંધી એક બી ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત નહીં હોતા હૈ, ઔર અનાગત
(ભવિષ્યત્) કાલસંબંધી અસુરકુમારાવસ્થા કી તરહ ભાવિકાલ સંબંધી
એક બી ઔદારિક પુદ્ગલ પરિવર્ત નહીં હોતા હૈ ।

અવ ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ-‘એગમેગસ્સ ણં ભંતે !
અસુરકુમારસ્સ નેરહ્યત્તે કેવહ્યા અઈયા ઔરલિયપોગ્ગલપરિયટ્ઠા’ હે
ભદન્ત ! એક એક અસુરકુમાર કો જો કિ અસુરકુમારાવસ્થા મેં વર્તમાન
હૈ, અતીત કાલ એવં ભાવિકાલ સંબંધી નૈરયિક અવસ્થા મેં, ભૂત કાલ
ભાવી કિતને ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્ત હુએ હૈ ઔર અનાગતકાલ ભાવી

વેમાણિયત્તે જહા જહા અસુરકુમારત્તે ” નારક અવસ્થામાં વર્તમાન એવા એક
નારક જીવના અતીત અને અનાગત કાળસંબંધી વાનવ્યંતર અવસ્થામાં,
ય્યૌતિષિક અવસ્થામાં અને વૈમાનિક અવસ્થામાં અતીતકાળસંબંધી અસુર-
કુમારાવસ્થાની જેમ ભૂતકાળસંબંધી એક પણ ઔદારિક પુદ્ગલ પરિવર્તને
સહભાવ હોતો નથી, અને ભવિષ્યકાળસંબંધી અસુરકુમારાવસ્થાની જેમ ભવિષ્ય-
કાલિક એક પણ ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તને પણ સહભાવ હોતો નથી.

ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન-“ એગમેગમ્મ ણં ભંતે ! અસુરકુમારમ્મ નેરહ્યત્તે કેવ
હ્યા અઈયા ઔરલિયપોગ્ગલપરિયટ્ઠા ? ” હે ભગવન્ ! પ્રત્યેક અસુરકુમાર કે જે
અસુરકુમારાવસ્થામાં રહેલો છે, તેણે અતીતકાળ અને અનાગતકાળ સંબંધી
નૈરયિક અવસ્થામાં, ભૂતકાલિક કેટલા ઔદારિક પુદ્ગલ પરિવર્ત કર્યા છે ?
અને ભવિષ્યકાલિક કેટલા ઔદારિક પુદ્ગલ પરિવર્ત કરશે ?

તહા અસુરકુમારસ વિ ભાણિયવ્વા જાવ વેમાણિયત્તે' હે ગૌતમ ! એવં-પૂર્વોક્ત-રીત્યા, યથા નૈરયિકસ્ય અસુરકુમારત્વે વક્તવ્યતા મણિતા ઉક્તા, તથૈવ અસુરકુમાર-સ્યાપિ નૈરયિકત્વે વક્તવ્યતા મણિતવ્યા-વક્તવ્યા, તથા ચ યથા નૈરયિકસ્ય એકકસ્યાપિ અસુરકુમારત્વે એકોઽપિ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તઃ અતીતો નાસ્તિ અનાગતો વા નાસ્તિ તથા એકૈકસ્ય અસુરકુમારસ્યાપિ નૈરયિકત્વે એકોઽપિ ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તો નાતીતઃ, નાપિ અનાગતોઽસ્તીતિ ભાવઃ । એવં રીત્યા યાવત્-એકૈકસ્ય અસુરકુમારસ્ય વાનવ્યન્તરત્વે જ્યોતિષિકત્વે વૈમાનિકત્વે ચ અતીતા-નાગતકાલસમ્બન્ધિનિ એકોઽપિ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તો નાતીતઃ, નાપિ અના-

ગતિને ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્ત હોગે ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં 'એવં જહા નેરઙ્ગ્યસ્સ વક્તવ્યયા મણિયા, તહા અસુરકુમારસ્સ વિ ભાણિયવ્વા જાવ વેમાણિયત્તે' હે ગૌતમ ! જૈસી પહિલે નૈરયિકની અસુરકુમારાવસ્થા મેં વક્તવ્યતા કહી જા ચુકી હૈ, ઉસી ઉકાર અસુરકુમાર કી મી નૈર-યિકાવસ્થા મેં કહની ચાહિયે, તથા ચ જૈસે એક એક કે અસુરકુમારા-વસ્થા મેં એક મી અતીત ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્ત નહીં હૈ, અનાગત મી નહીં હૈં, ઉસી પ્રકાર એક ૨ અસુરકુમાર કો મી નૈરયિક અવસ્થા મેં એક મી અતીત ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત નહીં હૈ, ઓર અનાગત મી નહીં હૈ । હસરીતિ કે અનુમાર યાવત્-એક એક અસુરકુમાર કો અતીત અનાગત કાલસંબંધી વાનવ્યન્તર અવસ્થા મેં જ્યોતિષિક અવસ્થા મેં, વૈમાનિક અવસ્થા મેં એક મી અતીત ઔદારિક પુદ્ગલ પરિવર્ત નહીં હૈ ઓર અનાગત મી ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્ત નહીં હૈ । ક્યોં કિ વાનવ્યન્તર

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર-“ એવં જહા નેરઙ્ગ્યસ્સ વક્તવ્યયા મણિયા, તહા અસુરકુમારસ્સ વિ ભાણિયવ્વા જાવ વેમાણિયત્તે ” હે ગૌતમ ! વર્તમાન નારકા-વસ્થાવાળા જીવની ભૂત અને ભવિષ્યકાલીન અસુરકુમારાવસ્થાને અનુલક્ષીને જેવું કથન પહેલાં કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન અસુરકુમારની પણ ભૂત અને ભવિષ્યકાળ સંબંધી નારકાવસ્થા વિષે પણ કરવું જોઈએ જેમ કે પ્રત્યેક નારકને ભૂત અને ભવિષ્ય કાલિક અસુરકુમારાવસ્થામાં એક પણ અતીતકાલીન ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનો પણ સદ્ભાવ હોતો નથી અને ભવિષ્યકાલિક ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનો પણ સદ્ભાવ હોતો નથી, એજ પ્રમાણે પ્રત્યેક અસુરકુમારમાં પણ ભૂતકાલિક નારકાવસ્થામાં એક પણ અતીત પુદ્ગલપરિવર્તનો સદ્ભાવ હોતો નથી અને ભવિષ્યકાલિક એક પણ પુદ્ગલપરિવર્તનો પણ સદ્ભાવ હોતો નથી એજ પ્રમાણે પ્રત્યેક અસુરકુમારની અતીત અને અનાગત કાળસંબંધી વાનવ્યન્તર અવસ્થામાં જ્યોતિષિક અવ-

ગતોઽસ્તિ, જ્ઞાનવ્યન્તરત્વાદિષુ ઔદારિકપુદ્ગલગ્રહણાભાવેન તત્પરિવર્તીસમચાત્ ।
પૃથિવીકાથિકત્વાદિવિકલેન્દ્રિયત્વે પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકત્વે મનુષ્યત્વે ચ
અતીતાનાગતકાલસમ્બન્ધિનિ, એકૈકસ્ય અસુરકુમારસ્ય અનન્તા ઔદારિકપુદ્ગલ-
પરિવર્તાઃ અતીતાઃ, અનાગતામ્તુ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તાઃ કસ્યાપિ અસુરકુમા-
રસ્ય સન્તિ, કસ્યાપિ ન સન્તિ, યસ્યાપિ સન્તિ, તસ્યાપિ જઘન્યેન એકો વા,
દ્વૌ વા, ત્રયો વા, ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયા વા, અસંખ્યેયા વા, અનન્તા વા સન્તીતિ
ભાવઃ ‘એવં જાવ થણિયકુમારસ્સ’ એવં-પૂર્વોક્તાસુરકુમારરીત્યા, યાવત્ એકૈકસ્ય
સ્તનિતકુમારસ્ય નૈરયિકત્વાદિ વૈમાનિકત્વાન્તે અતીતાનાગતકાલસમ્બન્ધિનિ

આદિ અવસ્થાઓ મેં ઔદારિક પુદ્ગલોં કે ગ્રહણ કા અભાવ હૈ, અતઃ
इनके अभाव से उसके परिवर्त का भी अभाव है । अतीत काल एवं
अनागतकाल संबंधी पृथ्वीकायिक आदि अवस्था में विकलेन्द्रिय अव-
स्था में पंचेन्द्रियतिर्यग्योनि अवस्था में, और मनुष्यावस्था में, एक एक
असुरकुमार के अतीत औदारिकपुद्गलपरिवर्त अनंत हैं, तथा अनागत
औदारिक पुद्गलपरिवर्त किसी एक असुरकुमार को हैं, और किसी एक
असुरकुमार को नहीं हैं जिसको ये हैं उसके भी जघन्य से एक अथवा
दो या तीन हैं और उत्कृष्ट से संख्यात, या असंख्यात, या अनंत हैं
‘एवं जाव ‘थणियकुमारस्स’ पूर्वोक्त असुरकुमार के कथन अनुसार
यावत्-एक एक स्तनितकुमार के अतीत काल एवं अनागतकाल संबंधी

સ્થામાં અને વૈમાનિક અવસ્થામાં એક પણ અતીત ઔદારિક પુદ્ગલ પરિ-
વર્તનો અભાવ હોય છે અને અનાગતકાલીન ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનો
પણ અભાવ જ હોય છે, કારણ કે વાનવ્યંતર આદિ અવસ્થાઓમાં ઔદારિક
પુદ્ગલોના ગ્રહણનો અભાવ હોય છે તેના ગ્રહણનો અભાવ હોવાથી તેના
પરિવર્તનો પણ અભાવ જ હોય છે ભૂત અને ભવિષ્યકાળ સંબંધી પૃથ્વી-
કાયિક આદિ અવસ્થામાં, વિકલેન્દ્રિય અવસ્થામાં, પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક
અવસ્થામાં અને મનુષ્ય અવસ્થામાં પ્રત્યેક અસુરકુમારના અતીત (ભૂતકાલીન)
ઔદારિક પુદ્ગલ પરિવર્ત અનંત કહ્યા છે, પરંતુ ભવિષ્યકાલિક ઔદારિક
પુદ્ગલપરિવર્તનો કોઈ એક અસુરકુમારમાં સદ્ભાવ હોય છે અને કોઈ એકમાં
અભાવ હોય છે. જે અસુરકુમારમાં તેનો સદ્ભાવ હોય છે, તે અસુરકુમારમાં
ઓછામાં ઓછા એક, જે અથવા ત્રણનો સદ્ભાવ હોય છે અને વધારેમાં
વધારે સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત અથવા અનંતનો સદ્ભાવ હોય છે.
“એવં જાવ થણિયકુમારસ્સ” અસુરકુમારોના જેવું જ કથન પ્રત્યેક સ્તનિ-
તકુમાર પર્યાન્તના ભવનપતિ દેવો વિષે સમજવું જોઈએ પ્રત્યેક સ્તનિતકુમાર-

एकोऽपि औदारिकपुद्गलपरिवर्तो नातीतः, नो भावी वा अस्ति, विकलेन्द्रियत्वे तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियमनुब्यत्वे तु अनन्ताः औदारिकपुद्गलपरिवर्ताः अतीताः अनागतास्तु पूर्वोक्तरीत्या कस्यापि जवन्त्येन एको वा, द्वौ वा, त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्येया वा, असंख्येया वा, अनन्ता वा सन्ति, करय तु न मन्त्येव इति भावः । 'एवं पुढविकायस्स वि, एवं जाव वेमाणियस्स सव्वेसि एकोगमो' एवं-पूर्वोक्तरीत्या पृथिवीकायिकस्यापि एकैकरय नैरयिकत्वे असुरकुमारादिमवनपतित्वे, वानव्यन्तरत्वे, ज्योतिषिकत्वे, वैमानिकत्वे च अतीतानागतकालसम्बन्धिनि नैरयिक से लेकर वैमानिक तक की अवस्था में अतीत एक भी औदारिक पुद्गलपरिवर्त नहीं है, और न भावी औदारिक पुद्गल परिवर्त भी है । विकलेन्द्रिय अवस्था में तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियअवस्था में और मनुष्यावस्था में तो एक स्तनित कुमार के भूतकालिक अनंत औदारिक पुद्गल परिवर्त होते हैं, तथा अनागत जो औदारिक पुद्गल परिवर्त हैं वे किसी स्तनितकुमार को होते भी हैं, और किसी को नहीं भी हैं । जिसको ये होते हैं उसको एक अथवा दो या तीन तक कम से कम होते हैं, और अधिक से अधिक संख्यात या असंख्यात या अनंत होते हैं । 'एवं पुढविकायस्स वि, एवं जाव वेमाणियस्स सव्वेसि एकोगमो' इसी पूर्वोक्तरीति के अनुसार एक एक पृथ्वीकायिक जीवको भी अतीत काल और अनागत काल संबंधी नैरयिक अवस्था में, असुरकुमारादि भवनपति अवस्था में वानव्यन्तर अवस्था में ज्योतिषिक अवस्था में और

રની ભૂત અને ભવિષ્યકાળ સંબંધી નારકથી લઈને વૈમાનિક પર્યંતની અવસ્થામાં ભૂતકાલિક એક પણ ઔદારિક પુદ્ગલ પરિવર્તનો અને ભવિષ્યકાલીન એક પણ ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનો અભાવ જ સમજવાનો છે. વિકલેન્દ્રિય અવસ્થામાં, તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય અવસ્થામાં, અને મનુષ્ય અવસ્થામાં તો પ્રત્યેક સ્તનિતકુમારમાં ભૂતકાલીન અનંત ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનો સદ્ભાવ રહે છે, તથા ભવિષ્યકાલિક ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનો કોઈ સ્તનિતકુમારમાં સદ્ભાવ હોય છે અને કોઈમાં અભાવ હોય છે. જે સ્તનિતકુમારોમાં તેનો સદ્ભાવ હોય છે તે સ્તનિતકુમારમાં ઓછામાં ઓછા એક, જે અથવા ત્રણનો અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનંતનો સદ્ભાવ હોય છે. “એવં પુઢવિકાયસ્સ વિ, એવં જાવ વેમાણિયસ્સ સવ્વેસિં એકોગમો” આ પૂર્વોક્ત કથન પ્રમાણે પ્રત્યેક પૃથ્વીકાયિક જીવમાં પણ ભૂત અને ભવિષ્યકાળ સંબંધી નારકાવસ્થામાં, અસુરકુમારાદિ ભવનપતિ અવસ્થામાં, વાનવ્યંતર અવસ્થામાં, જ્યોતિષિક અવસ્થામાં અને વૈમાનિક અવસ્થામાં

एकोऽपि औदारिकपुद्गलपरिवर्तो नातीतः, नो अनागतो वा एकोऽप्यस्ति, नैरयिकत्वादि वैमानिकत्वान्तेषु औदारिकपुद्गलग्रहणाभावेन तत्परिवर्तो संभवात्, स्वभिन्नविकलेन्द्रियत्वे पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यत्वे तु यथायथम् अनन्ताः औदारिकपुद्गलपरिवर्ताः अतीताः, अनागतास्तु कस्यापि सन्ति, कस्यापि न सन्ति, इत्यादि रीत्या पूर्ववदेव बोध्यम्, एवं-पूर्वोक्त-रीत्या, यावत्-अपकायिकादिविकलेन्द्रियस्य, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकस्य, मनुष्य-स्य, वानव्यन्तरस्य, ज्योतिषिकस्य वैमानिकस्य च नैरयिकत्वादिभवनपतित्व वानव्यन्तरत्वज्योतिषिकत्ववैमानिकत्वान्ते स्व स्वभिन्ने अतीतानागतकाल

वैमानिक अवस्था में अतीत कालिक एक भी औदारिक पुद्गलपरिवर्त नहीं होता है, और न अनागत-कालिक अनागत एक भी औदारिक पुद्गल परिवर्त होता है क्यों कि नैरयिक से लेकर वैमानिकान्त तक चौदह ढण्डकों के जीवों में औदारिक पुद्गल ग्रहण करने का अभाव रहता है इसके अभाव से वहां औदारिक पुद्गलपरिवर्त का अभाव कहा गया है एकेन्द्रिय विकलेन्द्रिय अवस्था में एवं पंचेन्द्रियतिर्यग्योनिक अवस्था में और मनुष्यावस्था में तो अतीत काल संबंधी अनंत औदारिक पुद्गलपरिवर्त यथायोग्यरूप से हैं, तथा अनागत संबंधी जो औदारिक पुद्गलपरिवर्त हैं वे किसी को होते भी हैं और किसी को नहीं भी होते हैं, इत्यादि रीति के अनुसार पूर्वके जैसा ससंज्ञना चाहिये इसी प्रकार पूर्वोक्त पद्धति के अनुसार यावत् अपकायिक से लेकर विकलेन्द्रिय के, पंचेन्द्रियतिर्यग्योनिक जीव के, मनुष्य वानव्यन्तर के, ज्योतिष्क के, और वैमानिक के, नैरयिक से लेकर भवनपति, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क

અતીતકાલિક એક પણ ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત સંભવનો નથી અને ભવિષ્ય-કાલિક એક પણ પુદ્ગલપરિવર્ત સંભવતો નથી, કારણ કે નારકથી લઈને વૈમાનિક પર્યન્તના જીવોમાં ઔદારિક પુદ્ગલ ગ્રહણ કરવાનો અભાવ કહ્યો છે. તેના અભાવને કીધે ત્યાં ઔદારિક પુદ્ગલ પરિવર્તનો પણ અભાવ જ કહ્યો છે પરંતુ સ્વભિન્ન વિકલેન્દ્રિય અવસ્થામાં, પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક અવસ્થામાં અને મનુષ્ય અવસ્થામાં તો ભૂતકાલિક અનંત ઔદારિક પુદ્ગલ પરિવર્તનો સદૃશાવ કહ્યો છે, તથા ભવિષ્યકાલિક ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનો કોઈ પૃથ્વીકાયિકમાં સદૃશાવ હોય છે અને કોઈમાં અભાવ હોય છે, ઇત્યાદિ કથન અનુસાર સમજવું એજ પ્રકારની પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ અનુસાર અપ્રકાયિકથી લઈને વિકલેન્દ્રિયના, પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક જીવના, મનુષ્યના, વાનવ્યંતરના, જ્યોતિષ્કના, અને વૈમાનિકના ચોતપોતાનાથી ભિન્ન એવી નાનકથી લઈને ભવનપતિ, વાનવ્યંતર, જ્યોતિષ્ક અને વૈરનિક પર્યન્તની અર્તત અને

સમ્બન્ધિનિ, એકોઽપિ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તો નાતીતઃ, નો વા અનાગતઃ, નૈરયિક-
ત્વાદૌ ઔદારિકપુદ્ગલગ્રહણસ્યૈવાભાવેન તત્પરિવર્તસ્ય દૂરાપાસ્તત્વાત્, સ્વ સ્વમિન્ને
અતીતાનાગતકાલસમ્બન્ધિનિ વિકલેન્દ્રિયત્વે પञ्चेन्द्रિયતિર્યગ્યોનિકમનુષ્યત્વે તુ
યથાયથમ્ અનન્તાઃ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તાઃ અતીતાઃ, અનાગતાસ્તુ કસ્યાપિ સન્તિ,
કસ્યાપિ ન સન્તિ, યસ્યાપિ સન્તિ તસ્યાપિ જઘન્યેન એકો વા, દ્વૌ વા, ત્રયો વા,
ઉત્કૃષ્ટેન તુ સંખ્યેયા વા, અસંખ્યેયા વા અનન્તા વા સન્તિ, इत्यभिप्रायेणाह-सर्वेषाम्
નૈરયિકાદિ વૈમાનિકાન્તાનાં ચતુર્વિંશતિદण्डकप्रतिपाधानां जीवानाम्, એકોગમઃ

एवं वैमानिक तक की अतीतकाल एवं अनागतकाल संबंधी अवस्थाओं
में एक भी भूतकाल संबंधी औदारिक पुद्गलपरिवर्त नहीं है, और न
यहां एक भी अनागत काल संबंधी औदारिक पुद्गल परिवर्त है क्यों
कि नैयरिक आदि अवस्थाओं में औदारिक पुद्गल को ग्रहण करने का
अभाव रहता है अतः इसके अभाव से वहां इसके परिवर्त होने का
सवाल ही नहीं उठता है ऐसी अतीतानागत काल संबंधी एकेन्द्रिय
विकलेन्द्रिय अवस्था में, एवं पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिकावस्था में, एवं मनु-
ष्यावस्था में अतीत काल संबंधी औदारिकपुद्गलपरिवर्त यथा योग्य-
रूप से अनंत होते हैं, तथा अनागत काल संबंधी औदारिक पुद्गल
परिवर्त किसी को होते भी हैं और किसी को नहीं भी होते हैं—जिसको
ये होते हैं उसको ये जघन्य से एक या दो अथवा तीन तक होते हैं और
उत्कृष्ट से संख्यात, असंख्यात तथा अनन्ततक होते हैं । इसी अभि-
प्राय को लेकर सूत्रकार ने ऐसा कहा है—कि समस्त नैरयिक से लेकर

અનાગત કાળસંબંધી અવસ્થાઓમાં પણ એક પણ ભૂતકાલિન ઔદારિક
પુદ્ગલ પરિવર્તનો પણ સદ્ભાવ નથી અને ભવિષ્યકાલિક એક પણ ઔદારિક
પુદ્ગલ પરિવર્તનો પણ સદ્ભાવ નથી, કારણ કે નારક આદિ અવસ્થાઓમાં
ઔદારિક પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરવાનો જ અભાવ હોય છે, તેથી ત્યાં તેમના
પરિવર્તની શક્યતા જ હોતી નથી પરંતુ પોતપોતાનાથી ભિન્ન એવી ભૂત
અને ભવિષ્યકાળ સંબંધી વિકલેન્દ્રિય અવસ્થામાં, પંચેન્દ્રિ તિર્યગ્યોનિક અવ-
સ્થામાં અને મનુષ્ય અવસ્થામાં તો ભૂતકાળ સંબંધી ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત
યથાયોગ્ય રૂપે અનંત થાય છે, તથા ભવિષ્યકાળ સંબંધી ઔદારિક પુદ્ગલ
પરિવર્તનો કોઈ અપ્રકાશિક આદિમાં સદ્ભાવ હોય છે અને કોઈમાં અભાવ
હોય છે. જે જીવોમાં તેનો સદ્ભાવ હોય છે. તે જીવ ઓછામાં ઓછા એક બે
અથવા ત્રણ અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનંત ઔદારિક
પુદ્ગલપરિવર્ત કરે છે. એજ પોતને અનુલક્ષીને સૂત્રકારે એવું કહ્યું છે કે

समान एव अभिलापक्रमोऽवसेय इति भावः । गौतमः पृच्छति—‘एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स केवइया वेउव्विययोगलपरिघट्टा अईया ?’ हे भदन्त ! एकैकस्य खलु नैरयिकस्य क्रियन्तो वैक्रियपुद्गलपरिवर्ताः अतीताः ? भगवानाह—‘अणंता’ हे गौतम ! एकैकस्य नैरयिकस्य अनन्ताः वैक्रियपुद्गलपरिवर्ताः अतीताः सन्ति, गौतमः पृच्छति—‘केवइया पुरेकखडा ?’ हे भदन्त ! एकैकस्य नैरयिकस्य क्रियन्तो वैक्रियपुद्गलपरिवर्ताः पुरस्कृताः भविष्यन्त ? भाविनः सन्ति भगवानाह—‘एकोत्तरिया जाव अणंता’ हे गौतम ! एकैकस्य नैरयिकस्य एकोत्तरकाः एकप्रभृतयो यावत्—द्वौ वा, त्रयो वा जघन्येन, उत्कृष्टेन तु संख्येया वा, असंख्येया वा, अनन्ता वा वैक्रियपुद्गलपरिवर्ताः कस्यापि भाविनः सन्ति,

वैमानिक देवों तक के जीवों का—चौबीस दण्डक प्रतिपाद्य जीवों का अभिलापक्रम समान ही है ।

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं “एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स केवइया वेउव्विययोगलपरिघट्टा अईया” हे भदन्त ! एक एक नैरयिक के वैक्रिय पुद्गल परिवर्त कितने हो चुके हैं ? इसके उत्तर में प्रभु ने कहा कि हे गौतम ! ‘अणंता’ एक एक नैरयिक को वैक्रियपुद्गलपरिवर्त अनन्त हो चुके हैं । अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘देवइया’ पुरेकखडा’ हे भदन्त ! एक एक नैरयिक को कितने वैक्रिय पुद्गलपरिवर्त आगे होना है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘एकोत्तरिया जाव अणंता’ हे गौतम ! एक एक नैरयिक को एक से लेकर यावत्—दो अथवा तीन तक वैक्रिय पुद्गल परिवर्त जघन्यरूप से होना है, तथा उत्कृष्ट रूप से किसी एक को संख्यात, असंख्यात.—

नारकथी लडने वैमानिक देवो पर्यन्तना समस्त जिवोना—२४ दण्डना जिवोना—अभिलापक्रम ओक सरणो ज छे.

गौतम स्वामीने प्रश्न—“एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स केवइया वेउव्विय योगलपरिघट्टा अईया ?” छे लगवन् ! प्रत्येक नारकना डेटला वैक्रियपुद्गलपरिवर्त थछ चुक्या छे ?

महावीर प्रभुने उत्तर—“अणंता” छे गौतम ! नारक अनंत वैक्रिय पुद्गलपरिवर्त करी चुक्यो छे

गौतम स्वामीने प्रश्न—“केवइया पुरेकखडा ?” छे लगवन् ! प्रत्येक नारक लविष्यमां डेटला वैक्रियपुद्गलपरिवर्त करथे ?

महावीर प्रभुने उत्तर—“एकोत्तरिया जाव अणंता” छे गौतम ! प्रत्येक नारक ओछाभां ओछा ओक जे अथवा त्रयु वैक्रियपुद्गलपरिवर्त करथे अने कोठ नारक वधारेमां वधारे संख्यात, असंख्यात अथवा अनंत

કસ્યતુ ન સન્ત્યેવેતિમાવઃ । ‘એવં જાવ થણિયકુમારત્તે’ એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા, યાવત્-એકૈકસ્ય નૈરયિકત્વે અસુરકુમારત્વાદિ સ્તનિતકુમારત્વાન્તે અન્નતા વૈક્રિય-પુદ્ગલપરિવર્તાઃ અતીતાઃ, અનાગતાસ્તુ વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્તાઃ કસ્યાપિ જઘન્યેન ઈકો વા, દ્વો વા, ત્રયો વા ઉત્કૃષ્ટેન તુ સંખ્યેયા વા, અસંખ્યેયા વા, અનન્તા વા સન્તિ, કસ્ય તુ ન સન્ત્યેવ । ‘પુઠ્ઠવિકાઙ્ગયત્તે પુચ્છા’ પૃથિવીકાયિકત્વે ગૌતમસ્ય પ્રશ્નઃ । હે ભદન્ત ! એકૈકસ્ય નૈરયિકસ્ય પૃથિવીકાયિકત્વે અતીતાનાગતકાલ સમ્બન્ધિનિ કિયન્તો વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્તાઃ અતીતાઃ ? इति पृच्छा, ‘नत्थि एकोऽपि’ हे गौतम ! એકૈકસ્ય નૈરયિકસ્ય પૃથિવીકાયિકત્વે ઈકોઽપિ વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્તો

અથવા અનંત વૈક્રિય પુદ્ગલ પરિવર્ત હોના હૈ. તથા કિસી નૈરયિક કો યે નહીં ખી હોતા હૈ-‘એવંજાવ થણિયકુમારત્તે’ હસી પૂર્વોક્તરીતિ કે અનુ-સાર ઈક ઈક નૈરયિક અવસ્થામૈં તથા હસકી અતીતકાલ એવં અના-ગત કાલ સંબંધી અસુરકુમાર અવસ્થા સે લેકર સ્તનિતકુતાર અવસ્થા તક મૈં, અનંત અનંત વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત હો ચુકે હૈ । તથા ભવિષ્યત્ કાલ ભાવી જો વૈક્રિયપુદ્ગલપરાવર્ત હૈં વે કિસી કો હોતે ખી હૈં ઓર કિસી કો નહીં ખી હોતે હૈં જિસકો યે હોતે હૈં’ ઉસકો જઘન્ય સે ઈક અથવા દો ત્રીન તક હોતે હૈં । ‘પુઠ્ઠવિકાઙ્ગયત્તે પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! ઈક ઈક નૈરયિક કો અતીત કાલ સંબંધી એવં પૃથ્વીકાયિક અવસ્થા મૈં કિનને વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત હો ચુકે હૈં ? ‘નત્થિ ઈકોઽપિ’ હસ પ્રશ્ન કે ઉપર મૈં પ્રશ્ન કહતે હૈં-હે ગૌતમ ! ઈક ઈક નૈરયિક કો પૃથ્વી કાયિક અવસ્થા મૈં ઈક ખી વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત

વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત કરશે અને કોઈ નારક એક પણ વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત નહીં કરે. “એવં જાવ થણિયકુમારત્તે” એજ પ્રમાણે પ્રત્યેક નારકને નારકાવસ્થામાં તથા ભૂત અને ભવિષ્યકાળ સંબંધી અસુરકુમારથી લઈને સ્તનિતકુમાર પર્યન્તની અવસ્થામાં અનંત વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત થઈ ચુક્યા છે, તથા ભવિષ્યકાલિક વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્તનો કોઈમાં સદ્ભાવ હોય છે અને કોઈમાં સદ્ભાવ હોતો નથી જે જીવમાં તેનો સદ્ભાવ હોય છે તે જીવમાં ઓછામાં ઓછા એક, બે અથવા ત્રણનો અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનંતનો સદ્ભાવ હોય છે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“પુઠ્ઠવિકાઙ્ગયત્તે પુચ્છા” છે ભગવન્ ! પ્રત્યેક નારક પોતપોતાની ભૂત અને ભવિષ્યકાળ સંબંધી પૃથ્વીકાયિક અવસ્થામાં કેટલા વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત કરી ચુક્યો છે ?

ઉત્તર-“નત્થિ ઈકો વિ” છે ગૌતમ ! પ્રત્યેક નારકે પૃથ્વીકાયિક અવ-

नो अतीतोऽस्ति, पृथिवीकायिकत्वे वर्तमानस्य वैक्रियपुद्गलग्रहणस्यैवाभावेन तत्र तत्परिवर्तितं भवत्, गौतमः पृच्छति-‘केवइया पुरेक्खडा’ हे भदन्त ! एकैकस्य नैरयिकस्य पृथिवीकायिकत्वे कियन्तो वैक्रियपुद्गलपरिवर्तः पुरस्कृताः भविष्यन्तः सन्ति ? भगवानाह-‘नत्थि एक्को वि’ हे गौतम ! एकैकस्य नैरयिकस्य पृथिवीकायिकत्वे अनागतकालसम्बन्धिनि, एकोऽपि वैक्रिय-पुद्गलापरिवर्तो भावी नास्ति, तत्र वैक्रियपुद्गलग्रहणाभावात्, ‘एवं जत्थ वेउव्वियसरीरं अत्थि, तत्थ एगुत्तरिओ’ एवं-पूर्वोक्तरीत्या यत्र भवे वैक्रियशरीरमस्ति तत्र सवे एकोत्तरको वक्तव्यस्तथा च वायुकायिकत्वे मनुष्यपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिषु वानव्यन्तरादिषु च वैक्रियशरीरस्य सद्भावेन तत्र

नहीं हुआ है, क्योंकि पृथ्वीकायिक अवस्था में वर्तमान जीव को वैक्रिय पुद्गलों को ग्रहण करने का ही अभाव रहता है अतः इसके अभाव से वहाँ उसके परिवर्त की असंभवता है । अब गौतम प्रश्न-से ऐसा पूछते हैं-‘केवइया पुरेक्खडा’ हे भदन्त ! एक एक नैरयिक को पृथ्वीकायिक अवस्था में कितने वैक्रियपुद्गलोंपरिवर्त होनहार हैं ? इसके उत्तर में प्रश्न कहते हैं कि हे गौतम ! ‘नत्थि एक्को वि’ एक एक नैरयिक को अनागत काल-संबन्धी पृथ्वीकायिक अवस्था में एक भी वैक्रियपुद्गलपरावर्त होनहार नहीं है क्योंकि उस अवस्था में वैक्रियपुद्गलों को ग्रहण करने का अभाव रहता है ‘एवं जत्थ वेउव्वियसरीरं अत्थि तत्थ एगुत्तरिओ’ जहाँ पर-जिस भव में वैक्रियशरीर है वहाँ पर-उस भव में जैसे वायुकायिक अवस्था में, मनुष्य अवस्था में, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक अवस्था में, वानव्यन्तरादिकों में, वैक्रियशरीर का सद्भाव होता है-

स्थाभां ओक पणु वैक्रियपुद्गलपरिवर्तं करेल नथी, कारणु के पृथ्वीकायिक अवस्थाभां रहेवे। एव वैक्रियपुद्गलपरिवर्तं पणु संलपी शक्ते। नथी

गौतम स्वामीने प्रश्न-“ केवइया पुरेक्खडा ? ” छे लगवन ! प्रत्येक नारक पोतानी लविष्यकादीन पृथ्वीकायिक अवस्थाभां केटला वैक्रियपुद्गलपरिवर्तं करे ?

महावीर प्रबुने उत्तर-“ नत्थि एक्को वि ” छे गौतम ! प्रत्येक नारकनी आगामीकाणनी पृथ्वीकायिक अवस्थाभां ओक पणु वैक्रियपुद्गलपरिवर्तने। सद्भाव नही छे। कारणु के ते अवस्थाभां वैक्रिय पुद्गलोंने थल्लु करवाने। अभाव छे। “एवं जत्थ वेउव्वियसरीरं अत्थि तत्थ एगुत्तरिओ” ने लवभां वैक्रियशरीरने। सद्भाव छे। ते लवभां (वायुकायिक, पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक, मनुष्य, वानव्यन्तर आदिकेभां वैक्रियशरीरने। सद्भाव छे। छे)

તત્ર જઘન્યેન ઈકો વા, દ્વો વા, ત્રયો વા, ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયા વા, અસંખ્યેયા વા, અનન્તા વા વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્તાઃ અતીતાઃ અનાદિગતા વા સન્તિ, કિન્તુ, 'જત્ય નત્યિ તત્ય જહા પુઢવિકાઙ્યત્તે તહા માણિયવ્વં જાવ વેમાણિયસ્સ વેમાણિયત્તે' યત્ર અપ્કાયિકાદૌ નાસ્તિ વૈક્રિયશરીરમ્, તત્ર યથા પૃથિવીકાયિકત્વે ઉક્તં, તથા વાચ્યમ્—ન તત્ર વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્તાઃ અતીતાઃ અનાગતા વા સન્તિ ઇતિ ભાવઃ, એવં યાવત્—અસુરકુમારાદિ ભવનપતેઃ પૃથિવીકાયિકાદિ વિકલેન્દ્રિયસ્ય મનુષ્યપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકસ્ય, વાનવ્યન્તરસ્ય, જ્યોતિષિકસ્ય વૈમાનિકસ્ય ચ અપ્કાયિકત્વાદૌ વિકલેન્દ્રિયત્વે મનુષ્યત્વે પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકત્વે ભવનપતિત્વે

હસસે વહાં અનીતકાલ સમ્બન્ધી અનન્ત હો સુકે હૈં ઔર અનાગત કાલસમ્બન્ધી કોઈ કરેગા કોઈ નહીં કરેગા । યદિ કરેગા તો જઘન્ય સે ઈક, અથવા દો, અથવા ત્રીન તથા ઉત્કૃષ્ટ સે યે વહાં સંખ્યાત યા અસંખ્યાત, યા અનન્ત તક ઓ હોંગે કિન્તુ 'જત્ય નત્યિ તત્ય જહા પુઢવિકાઙ્યત્તે તહા માણિયવ્વં, જાવ વેમાણિયસ્સ વેમાણિયત્તે' અપ્કા-યાદિભવ મેં વૈક્રિયશરીર નહીં હોતા હૈ, તવ વહાં જૈસા પૃથિવીકાયિક ભવ મેં કહા ગયા હૈ વૈસા કહના યાહિયે—તાત્પર્ય કહાં હૈ હૈ કિ યહાં પર ન ભૂતકાલિક વૈક્રિય પુદ્ગલપરિવર્ત હૈ વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત હૈ । હસી પ્રકાર સે યાવત્—અસુરકુમારો, પૃથિવીકાયિકાદિ કો, વિકલેન્દ્રિય કો, મનુષ્યકો, વાનવ્યન્તરકો, જ્યોતિષકકો ઔર વૈમાનિકકો મેં વિકલેન્દ્રિયભવ મેં, મનુષ્યભવ મેં, પશ્ચેન્દ્રિયભવ મેં,

ભૂતકાલીન એક, બે અથવા ત્રણ જોઈને
સંભવી શકે છે અને વધારેમાં વધારે સ
વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત વ્યતીત થઈ ચુક્યા છે
તહા માણિયવ્વં, જાવ વેમાણિયસ્સ
શરીરનો સદ્ભાવ હોતો નથી, ત્યાં
પરિવર્તનું કથન કરવું જોઈએ આ કથ
ભૂતકાલિક વૈક્રિય પુદ્ગલપરિવર્તનો
અથવા તો વૈક્રિય પુદ્ગલપરિવર્તનો
અસુરકુમારાદિ ભવનપતિના, પૃથ્વી
પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચતા, વાનવ્યન્તરના,
આદિ ભવમાં, વિકલેન્દ્રિયભવમાં,

વાનવ્યન્તરત્વે જ્યોતિષિકત્વે વૈમાનિકત્વે ચ વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્તાઃ યથાયોગ્યમ્
અતીતાઃ, અનાગતા વા સ્વયમૂહનીયાઃ । ‘તેયા પોગ્ગલપરિચટ્ટા, કમ્માપોગ્ગલ-
પરિચટ્ટા, ય સવ્વત્થ ઇકોત્તરિયા માણિયવ્વા’ તૈજસપુદ્ગલપરિવર્તાઃ, કાર્મણપુદ્ગલ
પરિવર્તાશ્ચ સર્વત્ર નારકાદિ ચતુર્વિંશતિદણ્ડકપ્રતિપાદ્યેષુ ઇકોત્તરકાઃ, જઘન્યેન
ઇકો વા, દ્વૌ વા, ત્રયો વા, ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયા વા, અસંખ્યેયા વા, અનન્તા વા
અનાગતાઃ મણિતવ્વા વક્તવ્યાઃ, તૈજસકાર્મણયોઃ સર્વેષુ સદ્ભાવાત્ ‘મણપોગ્ગલ-
પરિચટ્ટા સવ્વેસુ પંચિદિણ્ણુ ઇગોત્તરિયા’ મનઃપુદ્ગલપરિવર્તાઃ સર્વેષુ પંચેન્દ્રિયેષુ
મનુષ્યાદિષુ એવ સન્તિ મવિષ્યન્તસ્તે ઇકોત્તરકા જઘન્યેન ઇકો વા, દ્વૌ વા,
ત્રયો વા, ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યાતા વા, અસંખ્યાતા વા, અનન્તા વા સન્તિ । ‘વિગલ્લિ-

ભવ મેં, વાનવ્યન્તરભવ મેં, જ્યોતિષ્કભવ મેં ઓર વૈમાનિકભવ મેં,
યથાયોગ્યરૂપ સે-અતીત, અનાગત વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત અપને આપ
સમજ્ઞ લેનાં ચાહિયે ‘તેયા પોગ્ગલપરિચટ્ટા, કમ્માપોગ્ગલપરિચટ્ટા ય
સવ્વત્થ ઇકોત્તરિયા માણિયવ્વા’ તૈજસપુદ્ગલપરિવર્ત ઓર કાર્મણ-
પુદ્ગલપરિવર્ત, યે દો પુદ્ગલપરિવર્તનરકાદિ ચૌવીસદણ્ડકપ્રતિપાદ્ય સ્વ
જીવોં મેં જઘન્ય સે ઇક અથવા દો અથવા ત્રીન તક તથા ઉત્કૃષ્ટ સે
સંખ્યાત, અથવા અસંખ્યાત, યા અનંત તક અનાગતકાલ મેં હોનહાર
હેં । ક્યોં કિ તૈજસ ઓર કાર્મણ યે સ્વ જીવોં મેં પાયે જાતે હેં । ‘મણ-
પોગ્ગલપરિચટ્ટા સવ્વેસુ પંચિદિણ્ણુ ઇગોત્તરિયા’ મનઃપુદ્ગલપરિવર્ત સમ-
સ્તપંચેન્દ્રિય મનુષ્યાદિકોં મેં હી હોતે હેં, હસલિયે યે મવિષ્ય મેં જઘન્ય
સે ઇક, અથવા દો, યા ત્રીન તક હોનહાર હેં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાન,

લવનપતિલવમાં, વાનવ્યન્તરલવમાં, જ્યોતિષ્કલવમાં અને વૈમાનિકલવમાં
યથાયોગ્ય રૂપે ભૂત અને લવિષ્યકાળ સંખ્યાંથી વૈક્રિય પુદ્ગલપરિવર્ત વાચકે
પોતાની જાતે જ સમજી લેવો જોઈએ.

“તેયા પોગ્ગલપરિચટ્ટા, કમ્માપોગ્ગલપરિચટ્ટા ય સવ્વત્થ ઇકોત્તરિયા
માણિયવ્વા” નારકાદિ ૨૪ દંડકોના સમસ્ત જીવોમાં તૈજસપુદ્ગલપરિવર્ત
અને કાર્મણપુદ્ગલપરિવર્ત જઘન્ય એક, બે અથવા ત્રણ સુધી અને અધિકમાં
અધિક સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનંત સુધી સંભવી શકે છે, કારણ કે
તૈજસ અને કાર્મણ પુદ્ગલોનો સમસ્ત જીવોમાં સદ્ભાવ હોય છે. “મણપોગ્ગલ-
પરિચટ્ટા સવ્વેસુ પંચિદિણ્ણુ ઇગોત્તરિયા” મનુષ્ય આદિ સમસ્ત પંચેન્દ્રિય જીવોમાં
જ મનઃપુદ્ગલપરિવર્તનો સદ્ભાવ હોય છે. તે જીવોમાં ઓછામાં ઓછા
એક, બે અથવા ત્રણ અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા
અનંત મનઃપુદ્ગલપરિવર્ત સંભવી શકે છે.

દિણ્ણુ નત્થિ' વિકલેન્દ્રિયેષુ પૃથિવીકાયિકાદિષુ ચ એકેન્દ્રિયાદિ ચતુરિન્દ્રિય પર્યન્તેષુ અસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયેષુ મનઃપુદ્ગલપરિવર્તાઃ ન સન્તિ, એકેન્દ્રિયાણામપિ જીવાનામ્ ઇન્દ્રિયામગ્નપૂર્ણત્વાત્ મનોવૃત્તેરભાવાચ્ચ તેષ્વપિ મનઃપુદ્ગલપરાવર્તાઃ ન સન્તિ, 'વહ્પોગ્ગલપરિયદ્ધા એવં ચેવ' વચઃ પુદ્ગલપરિવર્તાઃ એવમેવ-પૂર્વોક્તતૈજસાદિ-પુદ્ગલપરિવર્તવત્ સર્વેષુ નૈરયિકાદિજીવેષુ વક્તવ્યાઃ કિન્તુ-'નવરં ઇગિદ્દિણ્ણુ નત્થિ મણિતવ્વા' નવરં-વિશેષસ્ત્વત્ર એકેન્દ્રિયેષુ વચ્ચોયોગાભાવાત્ વચઃપુદ્ગલ-પરિવર્તા ન સન્તીતિ મણિતવ્યમ્ ઇતિ માત્રઃ । 'આણાપાણુપોગ્ગલપરિયદ્ધા સન્વત્થ ઇકોત્તરિયા જાવ વેમાણિયસ્સ વેમાણિયત્તે' આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્તાઃ સર્વત્ર નૈરયિકાદિચતુર્વિંશતિદણ્ડકપદ્મતિપાદ્યેષુ જીવેષુ ઇકોત્તરકાઃ-જઘન્યેન ઇકો વા, અસંલ્લયાત યા અનંત તક હોનહાર હિં । 'વિંગલિદ્દિણ્ણુ નત્થિ' પૃથિવી-કાયિકાદિક એકેન્દ્રિયોં મેં, તથા દ્વિહન્દ્રિય, તેહન્દ્રિય ઓર ચૌહન્દ્રિય હન વિકલેન્દ્રિય જીવોં મેં, એવં અસંજ્ઞિ પચ્ચેન્દ્રિયજીવોં મેં મનઃપુદ્ગલપરિ-વર્ત નહીં હૈ । એકેન્દ્રિય જીવોં મેં ઓ હન્દ્રિયોંકી અસંપૂર્ણતા હોને સે એવં મનોવૃત્તિ કા અભાવ હોને સે હન મેં ઓ મનઃપુદ્ગલપરિવર્ત નહીં હૈ । 'વહ્પોગ્ગલપરિયદ્ધા એવં ચેવ' વચઃપુદ્ગલપરિવર્ત પૂર્વોક્ત તૈજસાદિ પુદ્ગલપરિવર્ત કી તરહ સમસ્ત નૈરયિકાદિ જીવોં મેં કહના ચાહિયે, કિન્તુ 'નવરં ઇગિદ્દિણ્ણુ નત્થિ મણિયવ્વા' એકેન્દ્રિય જીવોં મેં વચ્ચો-યોગ કે અભાવ સે વચઃપુદ્ગલપરિવર્ત નહીં હૈ એસા કહના ચાહિયે. 'આણાપાણુપોગ્ગલપરિયદ્ધા સન્વત્થ ઇકોત્તરિયા જાવ વેમાણિયસ્સ વેમાણિયત્તે' આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્ત નૈરયિકાદિ ચતુર્વિંશતિ દણ્ડક-

“વિંગલિદ્દિણ્ણુ નત્થિ” પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય જીવોમાં તથા દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિયરૂપ વિકલેન્દ્રિય । જીવોમાં અને અસંજ્ઞિ પચ્ચેન્દ્રિય જીવોમાં મનઃપુદ્ગલપરિવર્તનો અભાવ હોય છે એકેન્દ્રિય જીવોમાં પણ ઇન્દ્રિયોની અસંપૂર્ણતા અને મનોવૃત્તિનો અભાવ હોવાથી મનઃપુદ્ગલ પરિવર્તનો સદ્ભાવ હોતો નથી.

“વહ્ પોગ્ગલપરિયદ્ધા એવં ચેવ” સમસ્ત નારકાદિ જીવોમાં તૈજસ પુદ્ગલપરિવર્તની જેમ વચઃપુદ્ગલપરિવર્તનો પણ સદ્ભાવ સમજવો જોઈએ પરંતુ “નવરં ઇગિદ્દિણ્ણુ નત્થિ મણિયવ્વા” એકેન્દ્રિય જીવોમાં વાગ્ધ્યોગનો અભાવ હોય છે, તે કારણે તે જીવોમાં વચઃપુદ્ગલપરિવર્તનો પણ અભાવ જ કહેવો જોઈએ “આણાપાણુપોગ્ગલપરિયદ્ધા સન્વત્થ ઇકોત્તરિયા જાવ વેમા-ણિયસ્સ વેમાણિયત્તે” નારકાદિ ચોવીસ દંડકના જીવોમાં આનપ્રાણ પુદ્ગલપ-

દ્વો વા, ત્રયો વા, ઉત્કૃષ્ટેન સંસ્કર્યેયા વા, અસંસ્કર્યેયા વા, અનન્તા વા ભવિષ્યન્તઃ સન્તિ, યાવત્-एकैकस्य नैरयिकस्य असुरकुमारादि भवनपतेः पृथिवीकायिकादि विकलेन्द्रियस्य मनुष्यपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकस्य चानव्यन्तरस्य ज्योतिषिकस्य वैमानिकस्य च नैरयिकत्वे भवनपतित्वे, विकलेन्द्रियत्वे मनुष्यत्वे पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकत्वे चानव्यन्तरत्वे ज्योतिषિકत्वे वैमानिकत्वे च स्वस्वभिन्ने अनागतकाल-सम्बन्धित्वे, आनप्राणपुद्गलपरिवर्ताः भविष्यन्तः सन्ति इति पूर्वणान्वयः, अत आश्च अतोदाः सन्तीति सावः । अथ बहुवचनमाश्रित्य गौतमः पृच्छति-‘नेरइ-याणं भंते ! नेरइयत्ते केवइया ओरालियपोग्गलपरियट्ठा अईया ?’ हे भदन्त ! नैरयिकाणां नैरयिकत्वं वर्तमानानां कियन्तः औदारिकपुद्गलपरिवर्ताः अतीताः

પ્રતિપાદ્ય સમસ્ત જીવો મેં ભવિષ્યમેં જઘન્ય સે એક, અથવા દો યા ત્રીન-તક હોનહાર હૈં, ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે સંસ્કયાન, અસંસ્કયાન યા અનન્તતક હોનહાર હૈં । યાવત્-एक एक नैरयिकको, असुरकुमारादि भवनपति को, पृथिवीकायिक से लेकर विकलेन्द्रिय के, मनुष्य को पञ्चेन्द्रियतिर्यश्च को, चानव्यन्तर को, ज्योतिष्क को, और वैमानिक को क्रमशः अनागत काल-सम्बन्धी नैरयिक भव में, भवनपति भव में, विकलेन्द्रिय भव में, मनुष्य-भव में, पञ्चेन्द्रियतिर्यश्च भव में, चानव्यन्तर भव में, ज्योतिष्क भव में, और वैमानिक भव में आनप्राणपुद्गलपरिवर्त होनहार हૈં, तथा भूतका-લિક આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્ત અનન્ત હૈં ।

અથ બહુવચન કો આશ્રિત કરકે ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન સે એમા પૂછતે હૈં- ‘નેરइयाणं भंते ! नेरइयत्ते केवइया ओरालियपोग्गलपरियट्ठा अईया’

ગિવર્ત ઓછામાં ઓછો એક, બે અથવા ત્રણ સુધી અને વધારેમા વધારે સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનંત સુધી સંભવી શકે છે પ્રત્યેક નારકના, અસુરકુમારાદિ ભવનપતિન, પૃથ્વીકાયિકથી લઈને ચતુરિન્દ્રિયના, મનુષ્યના, પંચેન્દ્રિયતિર્યંચના; વાનવ્યંતરના, જ્યોતિષિકતા અને વૈમાનિકતા અનુક્રમે પોતપોતા કરતાં ભિન્ન એવાં ભવિષ્યકાળગ્રંથથી નારકભવમાં, ભવનપતિ-ભવમાં, વિકલેન્દ્રિયભવમાં, મનુષ્યભવમાં, પંચેન્દ્રિયતિર્યંચભવમાં, વાનવ્યંતર-ભવમાં, જ્યોતિષકભવમાં અને વૈમાનિકભવમાં આનપ્રાણ પુદ્ગલપરિવર્ત થવાના છે, તથા ભૂતકાલિક આનપ્રાણ પુદ્ગલપરિવર્ત અનંત છે.

હવે અનેક છવોની અપેક્ષાએ પુદ્ગલપરિવર્તનું નિરૂપણ કરવામાં આવે છે-

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“નેરइयाणं भंते ! नेरइयत्ते केवइया ओरालिय पोग्गलपरियट्ठा अईया ?” છે ભગવન્ ! નારકના ભવમાં રહેલા નારકોના ભૂત-કાળ સંખ્યાથી ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત કેટલા વ્યતીત થઈ ચુક્યા હોય છે ?

સન્તિ ? મગવાનાહ—‘નત્થિ ઇકો વિ’ હે ગૌતમ ! નૈરયિકત્વે વર્તમાનાનાં નૈરયિકાણામ્ ઇકોઽપિ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તો નાસ્તિ, નૈરયિકત્વે ઔદારિકપુદ્ગલગ્રહણાભાવાત્ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘કેવહ્યા પુરેવ્વહા ?’ હે મદન્ત ! નૈરયિકત્વે વર્તમાનાનાં નૈરયિકાણાં કિયન્તઃ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તાઃ પુરસ્કૃતાઃ સ્વિષ્યન્તઃ સન્તિ ? મગવાનાહ—‘નત્થિ ઇકો વિ’ હે ગૌતમ ! નૈરયિકત્વે વર્તમાનાનાં નૈરયિકાણામ્ ઔદારિકપુદ્ગલગ્રહણાભાવેન ઇકોઽપિ ઔદારિકપુદ્ગલપરાવર્તો ભાવી નાસ્તિ, ‘એવં જાવ થણિયકુમારત્તે’ એવં—પૂર્વોક્તનૈરયિકત્વત્ યાવત્—અસુરકુમારત્વે, ઇત્યારમ્ભ્યસ્તનિતકુમારત્વે ઇતિ પર્યન્તમ્ અતીતાનાગતકાલસમ્બન્ધિનિ નૈરયિકાણામ્ ઔદારિકપુદ્ગલગ્રહણાભાવેન તત્પરિવર્તસ્યાપિ અસંભવેન ઇકોઽપિ ઔદારિક

હે મદન્ત ! નૈરયિકભવ મેં વર્તમાન નૈરયિકોં કે અતીત ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્ત કિતને હેં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હેં—‘નત્થિ ઇકો વિ’ હે ગૌતમ ! નૈરયિકોં કે ઇક ભી ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત નહીં હોતા હૈ ક્યોં કિ નૈરયિકભવ મેં ઔદારિક પુદ્ગલોં કે ગ્રહણ હોનેકા અભાવ રહતા હૈ—અવ ગૌતમ પ્રભુ સે ઇસા પૂછતે હેં—‘કેવહ્યા પુરેવ્વહા’ હે મદન્ત ! નૈરયિકભવ મેં વર્તમાન નૈરયિકોં કે ભાવિકાલ ભાવી કિતને ઔદારિકપરિવર્ત હેં ? ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હેં—‘નત્થિ ઇકો વિ’ હે ગૌતમ ! નૈરયિકભવ મેં નારકોં કો ઔદારિકપુદ્ગલોં કે ગ્રહણ કે અભાવ સે ભાવિકાલ સંબંધી ઇક ભી ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્ત નહીં હૈ । ‘એવં જાવ થણિયકુમારત્તે’ પૂર્વોક્ત નૈરયિક ભવતી તરહ યાવત્ અતીતકાલ એવં અનાગતકાલ સંબંધી અસુરકુમારભવ સે લેકર સ્તનિતકુમાર તકકે ભવમેં

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર—“ નત્થિ ઇકો વિ ” હે ગૌતમ ! નારકભવમાં વર્તમાન એવાં નારક ભવોમાં ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનો સદ્ભાવ જ હોતો નથી, કારણ કે નારકભવમાં ઔદારિક પુદ્ગલોના ગ્રહણનો જ અભાવ રહે છે.

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન—“ કેવહ્યા પુરેવ્વહા ? ” હે ભગવન્ ! નારકભવમાં વર્તમાન નારક ભવોમાં કેટલા ભવિષ્યકાલિક ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનો સદ્ભાવ હોય છે

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર—“ નત્થિ ઇકો વિ ” હે ગૌતમ ! નારક ભવોમાં ઔદારિક પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરવાનો જ અભાવ હોય છે તેથી તેમનામાં ભવિષ્યકાલીન એક પણ ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનો અભાવ હોય છે. “ એવં જાવ થણિયકુમારત્તે ” પૂર્વોક્ત નારક ભવની જેમ અતીતકાળ અને અનાગતકાળ સંબંધી અસુરકુમાર ભવથી કંઈને સ્તનિતકુમાર પર્યન્તનો

रिकपुद्गलपरिवर्तोऽतीतो नास्ति, अनागतो वा तत्परिवर्तो नास्ति एकोऽपि, इति भावः। 'पुढविकाइयत्ते पुच्छा' हे भदन्त ! नैरयिकाणां पृथिवीकायिकत्वे अतीतकालसम्बन्धिनि कियन्तः औदारिकपुद्गलपरिवर्ताः अतीताः? इति गौतमस्य पृच्छा-प्रश्नः, भगवानाह- 'गोयमा । अणंता ' हे गौतम ! नैरयिकाणाम् अतीतकालसम्बन्धिनि पृथिवीकायिकत्वे अनन्ताः औदारिकपुद्गलपरिवर्ताः अतीताः सन्ति, गौतमः पृच्छति- 'केवइया पुरेक्खडा ?' हे भदन्त ! नैरयिकाणाम् अनागतकालसम्बन्धिनि पृथिवीकायिकत्वे कियन्तः औदारिकपुद्गलपरिवर्ताः पुरस्कृताः- भविष्यन्तः सन्ति ? भगवानाह- 'अणंता ' हे गौतम ! नैरयिकाणाम् अनागतकालसम्बन्धिनि पृथिवीकायिकत्वे अनन्ताः औदारिकपुद्गलपरिवर्ताः

नैरयिकों को औदारिकपुद्गलों के ग्रहण के अभाव में उसको परिवर्तका भी अभाव है, इस कारण एक भी औदारिकपरिवर्त अतीत नहीं है, इसी प्रकार यहां अनागत भी एक भी औदारिकपुद्गलपरिवर्त नहीं है। 'पुढविकाइयत्ते पुच्छा' हे भदन्त ! नैरयिकों के अतीतकाल संबंधी पृथिवीकायिकभाव में कितने औदारिकपुद्गलपरिवर्त हुए हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं- 'गोयमा । अणंता ' हे गौतम ! नैरयिकों के अतीतकाल संबंधी पृथिवीकायिक भाव में अनंत औदारिकपुद्गलपरिवर्त हुए हैं। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं 'केवइया पुरेक्खडा' हे भदन्त ! नैरयिकों को अनागतकाल संबंधी पृथिवीकायिक भाव में कितने औदारिकपुद्गलपरिवर्त होंगे ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं- 'अणंता ' हे गौतम ! नैरयिकों को अनागतकाल संबंधी पृथिवीकायिक भाव में

अवोभां पणु नारडेभां औदारिक पुद्गलोना ग्रहणुना अभाव होय छे ते कारणे भूतकाण संभंधी ओक पणु औदारिक पुद्गलपरिवर्तने सदभाव डेतो नथी अने अविष्यकाण संभंधी ओक पणु औदारिक पुद्गलपरिवर्तने सदभाव डेतो नथी.

गौतम स्वामीने प्रश्न- "पुढविकाइयत्ते पुच्छा" छे अणवत् ! नारडेना भूतकादीन पृथ्वीकायिक लवमां डेटला औदारिक पुद्गलपरिवर्त थया होय छे ?

महावीर प्रभुने उत्तर- "गोयमा ! अणंता " छे गौतम ! नारडेना भूतकादीन पृथ्वीकायिक लवमां अनंत औदारिक पुद्गलपरिवर्त थया होय छे.

गौतम स्वामीने प्रश्न- "केवइया पुरेक्खडा ?" छे अणवत् नारडेना अविष्यकाण संभंधी पृथ्वीकायिक लवमां डेटला औदारिक पुद्गलपरिवर्त थये ?

उत्तर- "अणंता " छे गौतम ! नारडेना अविष्यकाण संभंधी पृथ्वी कायिक लवमां अनंत औदारिकपुद्गलपरिवर्त थये. "एवं जाव मणुस्सत्ते "

પુદ્ગલપરિવર્તસંભવાત્ તેષુ દ્વાવપિ-અતીતઃ અનાગતશ્ચ વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્તૌ વક્તવ્યૌ
પૃથિવીકાયિકત્વે અપ્કાયિકત્વે, તેજઃકાયિકત્વે વનસ્પતિકાયિકત્વે વિકલેન્દ્રિયેષુ
વૈક્રિયશરીરાભાવેન તત્પુદ્ગલગ્રહણાભાત્ તેષુ દ્વાવપિ અતીતઃ અનાગતશ્ચ વૈક્રિય-
પુદ્ગલપરિવર્તૌ ન વક્તવ્યૌ । તૈજસકાર્મણપુદ્ગલનાં સર્વેષુ સદ્ભાવેન તૈજસકાર્મણ-
પુદ્ગલપરિવર્તૌ દ્વૌ અપિ અતીતાનાગતૌ સર્વેષ્વેવ વક્તવ્યૌ । મનઃપુદ્ગલનાં પञ્ચે-
ન્દ્રિયેષ્વેવ સદ્ભાવેન તેષ્વેવ અતીતાઃ અનાગતાશ્ચ મનઃપુદ્ગલપરિવર્તાઃ વક્તવ્યાઃ,
વચઃપુદ્ગલનાં તુ એકેન્દ્રિયાન વિહાય અન્યેષુ સર્વશરીરેષુ સત્ત્વેન એકેન્દ્રિયમિન્નેષુ

પञ્ચેન્દ્રિયતિર્યચ્ચૌ મેં ઓર નૈરયિક આદિ કૌં મેં વૈક્રિયશરીર કે સદ્ભાવ
સે વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત હોતા હૈ-હસસે હનમેં અતીત અનાગતરૂપ દોનોં
પ્રકાર કે વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત વક્તવ્ય હૈ, પૃથિવીકાયિક ભવ મેં, અપ્કા-
યિક ભવ મેં, તેજઃકાયિકભવ મેં, વનસ્પતિકાયિક ભવ મેં ઓર વિકલે-
ન્દ્રિયોં મેં વૈક્રિયશરીર કા અભાવ હોતા હૈ, હસસે યહાં વૈક્રિયશરીર
યોગ્ય પુદ્ગલોં કા ગ્રહણ નહીં હોતા હૈ હસલિયે હન મેં અતીત અનાગત
દોનોં પ્રકારકે વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત નહીં હોતે હૈં । તૈજસપુદ્ગલ ઓર કાર્મણ-
પુદ્ગલ સબ જીવોં મેં-એકેન્દ્રિય સે લેકર પંચેન્દ્રિયતક કે સબ પ્રાણિયોં મેં
રહતે હૈં-હસલિયે અતીત અનાગત દોનોં પ્રકાર કે તૈજસકાર્મણપુદ્ગલ-
પરિવર્ત સબ જીવોં મેં વક્તવ્ય હૈં । મનઃપુદ્ગલ કેવલ પञ્ચેન્દ્રિયજીવોં મેં
હી હોતે હૈં-હસ કારણ ડનમેં હી અતીત અનાગત મનઃપુદ્ગલપરિવર્ત
કહના ચાહિયે અન્યત્ર એકેન્દ્રિયાદિકોં મેં નહીં, વચઃપુદ્ગલપરિવર્ત એકે-

પંચેન્દ્રિયતિર્યચોમાં, અને નારકાદિકોમાં વૈક્રિય શરીરનો સદ્ભાવ હોય છે,
તે કારણે વૈક્રિય પુદ્ગલપરિવર્તનો પણ સદ્ભાવ હોય છે તેથી આ બધાં
જીવોમાં અતીત અનાગત બન્ને કાળસંબંધી વૈક્રિય પુદ્ગલપરિવર્તનું કથન
કરવું જોઈએ. પૃથ્વીકાયિક અપ્કાયિક, તૈજસ્કાયિક, વનસ્પતિકાયિક અને
વિકલેન્દ્રિય, આ સર્વોમાં વૈક્રિય શરીરનો અભાવ હોય છે, તેથી વૈક્રિયશરીર
યોગ્ય પુદ્ગલોના ગ્રહણનો પણ ત્યાં અભાવ હોય છે. તેથી તે સર્વોમાં
અતીત અને અનાગત કાળસંબંધી વૈક્રિય પુદ્ગલપરિવર્તનો અભાવ કહેવો
જોઈએ સમસ્ત જીવોમાં તૈજસ અને કાર્મણ પુદ્ગલોનો સદ્ભાવ હોય છે.
તેથી એકેન્દ્રિયથી લઈને પંચેન્દ્રિય પર્યંતના સમસ્ત જીવોમાં અતીત અનાગત
કાળસંબંધી તૈજસ અને કાર્મણ પુદ્ગલપરિવર્તનો સદ્ભાવ સમજવો જોઈએ.
પંચેન્દ્રિય જીવોમાં જ મનઃપુદ્ગલનો સદ્ભાવ હોય છે, તેથી પંચેન્દ્રિયોમાં
જ અતીત અને અનાગત કાળસંબંધી મનઃપુદ્ગલપરિવર્તનો સદ્ભાવ
સમજવો અને એકેન્દ્રિયાદિકોમાં અભાવ સમજવો. એકેન્દ્રિયો સિવાયના

ત્વાદૌ ઔદારિકાદિપુદ્ગલપરિવર્તાઃ સન્તિ, તન્ન અતીતા અપિ, પુરસ્કૃતાઃ ભવિષ્યન્તોઽપિ અનન્તાઃ મણિતવ્યાઃ, કિન્તુ ‘જત્ય નત્થિ તત્થ દો વિ નત્થિ, માણિયવ્વા’ યત્ર નૈરયિકત્વાદૌ ન સન્તિ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તો સ્તત્ર દ્વૌ અપિ-અતીતપુરસ્કૃતપદ્ધાચ્ચૌ નસ્તઃ. ઇતિ ન અતીતા ન ચ ભવિષ્યન્તઃ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તાઃ સન્તીત્યર્થઃ. ઇતિ મણિતવ્યૌ, તથા ચ નૈરયિકત્વે ભવનપતિત્વે વાનવ્યન્તરત્વે ડ્યોતિષિકત્વે વૈમાનિકત્વે ચ નૈરયિકાદીનામ્ ઔદારિકપુદ્ગલગ્રહણાભાવેન તેષુ અતીતઃ અનાગતશ્ચ ઇકોઽપિ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તો નાસ્તીતિ વક્તવ્યમ્. એવમેવ વાયુકાયે મનુષ્યપશ્ચેન્દ્રિયતિર્ગમ્યોનિષુ નૈરયિકાદિષુ ચ વૈક્રિયશરીરસદ્ભાવેન વૈક્રિય-

તત્થ અઈયા વિ, પુરેક્કલ્હા વિ અણંતા માણિયવ્વા’ જહાં-પૃથિવીકાયિકત્વાદિક મેં ઔદારિકાદિપુદ્ગલપરિવર્ત હેં વહાં પર અતીત મી ઔર અનાગત મી વે અનન્ત હેં એસા કહના ચાહિયે તથા ‘જત્ય નત્થિ તત્થ દો વિ નત્થિ માણિયવ્વા’ જહાં નૈરયિકાદિભવ મેં ચે ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્ત નહીં હેં વહાં પર અતીત મી ઔર અનાગત મી દોનોં પ્રકારકે ઔદારિકાદિ પુદ્ગલપરિવર્ત નહીં હેં એસા કહના ચાહિયે તથા નૈરયિકભવ મેં, અવનપતિ ભવ મેં, વાનવ્યન્તરભવ મેં, ડ્યોતિષિકભવ મેં ઔર વૈમાનિકભવ મેં નૈરયિક આદિ જીવ ઔદારિકશરીર કે યોગ્યપુદ્ગલોં કા ગ્રહણ નહીં કરતે હેં-ક્યોંકિ યહાં તો વૈક્રિયશરીર કે યોગ્ય હી પુદ્ગલોં કા ગ્રહણ હોંતા હૈ-અતઃ ઔદારિકશરીરકે યોગ્યપુદ્ગલોં કે ગ્રહણ કે અભાવ સે યહાં અતીત અનાગત સંબંધી એક મી ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત નહીં હોંતા હૈ. હસી પ્રકાર સે વાયુકાય મેં, મનુષ્યોં મેં

નોંધએ. “જત્ય અત્થિ, તત્થ અઈયા વિ, પુરેક્કલ્હા વિ અણંતા માણિયવ્વા” જ્યાં ઔદારિક આદિ પુદ્ગલપરિવર્તનો સદ્ભાવ છે, તે પૃથ્વીકાયિક આદિ ભવોમાં ભૂત અને ભવિષ્યકાલીન ઔદારિક આદિ પુદ્ગલપરિવર્ત અનંત કહેવા નોંધએ. “જત્ય નત્થિ તત્થ દો વિ નત્થિ માણિયવ્વા” નારકાદિ બે ભવોમાં ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનો અભાવ છે, ત્યાં ભૂતકાલીન અને ભવિષ્યકાલીન ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનો અભાવ કહેવો નોંધએ. જેમ કે-નારક ભવમાં, ભવનપતિ ભવમાં, વાનવ્યન્તર ભવમાં, ડ્યોતિષિક ભવમાં અને વૈમાનિક ભવમાં નારકાદિ જીવો ઔદારિક શરીરને માટે યોગ્ય હોય એવાં પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરતા નથી તેઓ વૈક્રિય શરીરને માટે યોગ્ય હોય એવાં પુદ્ગલોને જ ગ્રહણ કરે છે. તેથી તે જીવોમાં ભૂત અને ભવિષ્યપણ સંબંધી ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનો અભાવ હોય છે. એજ પ્રમાણે વાયુકાયોમાં, મનુષ્યોમાં,

પુદ્ગલપરિવર્તસંભવાત્ તેષુ દ્વાવપિ-અતીતઃ અનાગતશ્ચ વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્તો વક્તવ્યો
પૃથિવીકાયિકત્વે અપ્કાયિકત્વે, તેજઃકાયિકત્વે વનસ્પતિકાયિકત્વે વિકલેન્દ્રિયેષુ
વૈક્રિયશરીરાભાવેન તત્પુદ્ગલગ્રહણામાત્ તેષુ દ્વાવપિ અતીતઃ-અનાગતશ્ચ વૈક્રિય-
પુદ્ગલપરિવર્તો ન વક્તવ્યો । તૈજસકાર્મણપુદ્ગલનાં સર્વેષુ સદ્ભાવેન તૈજસકાર્મણ-
પુદ્ગલપરિવર્તો દ્વૌ અપિ અતીતાનાગતૌ સર્વેષ્વેવ વક્તવ્યો । મનઃપુદ્ગલનાં પञ્ચે-
ન્દ્રિયેષ્વેવ સદ્ભાવેન તેષ્વેવ અતીતાઃ અનાગતાશ્ચ મનઃપુદ્ગલપરિવર્તાઃ વક્તવ્યાઃ,
વચઃપુદ્ગલનાં તુ એકેન્દ્રિયાન્ વિહાય અન્યેષુ સર્વશરીરેષુ સત્ત્વેન એકેન્દ્રિયભિન્નેષુ

પञ્ચેન્દ્રિયતિર્યઞ્ચોં મેં ઔર નૈરથિક આદિ કોં મેં વૈક્રિયશરીર કે સદ્ભાવ
સે વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત્ હોના હૈ-હસસે હનમેં અતીત અનાગતરૂપ દોનોં
પ્રકાર કે વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત્ વક્તવ્ય હૈ, પૃથિવીકાયિક ભવ મેં, અપ્કા-
યિક ભવ મેં, તેજઃકાયિકભવ મેં, વનસ્પતિકાયિક ભવ મેં ઔર વિકલે-
ન્દ્રિયોં મેં વૈક્રિયશરીર કા અભાવ હોતા હૈ, હસસે યહાં વૈક્રિયશરીર
યોગ્ય પુદ્ગલોં કા ગ્રહણ નહીં હોતા હૈ હસલિયે હનમેં અતીત અનાગત
દોનોં પ્રકારકે વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત્ નહીં હોતે હૈં । તૈજસપુદ્ગલ ઔર કાર્મણ-
પુદ્ગલ સબ જીવોં મેં-એકેન્દ્રિય સે લેકર પંચેન્દ્રિયતક કે સબ પ્રાણિયોં મેં
રહતે હૈં-હસલિયે અતીત અનાગત દોનોં પ્રકાર કે તૈજસકાર્મણપુદ્ગલ-
પરિવર્ત્ સબ જીવોં મેં વક્તવ્ય હૈં । મનઃપુદ્ગલ કેવલ પञ્ચેન્દ્રિયજીવોં મેં
હી હોતે હૈં-હસ કારણ હનમેં હી અતીત અનાગત મનઃપુદ્ગલપરિવર્ત્
કહના ચાહિયે અન્યત્ર એકેન્દ્રિયાદિકોં મેં નહીં, વચઃપુદ્ગલપરિવર્ત્ એકે-

પંચેન્દ્રિયતિર્યંચોમાં, અને નારકાદિકોમાં વૈક્રિય શરીરનો સદ્ભાવ હોય છે,
તે કારણે વૈક્રિય પુદ્ગલપરિવર્તનો પણ સદ્ભાવ હોય છે તેથી આ બધાં
જીવોમાં અતીત અનાગત બન્ને કાળસંબંધી વૈક્રિય પુદ્ગલપરિવર્તનું કથન
કરવું જોઈએ પૃથ્વીકાયિક અપ્કાયિક, તૈજસ્કાયિક, વનસ્પતિકાયિક અને
વિકલેન્દ્રિય, આ બધોમાં વૈક્રિય શરીરનો અભાવ હોય છે, તેથી વૈક્રિયશરીર
યોગ્ય પુદ્ગલોના ગ્રહણનો પણ ત્યાં અભાવ હોય છે. તેથી તે બધોમાં
અતીત અને અનાગત કાળસંબંધી વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્તનો અભાવ કહેવો
જોઈએ સમસ્ત જીવોમાં તૈજસ અને કાર્મણ પુદ્ગલોનો સદ્ભાવ હોય છે.
તેથી એકેન્દ્રિયથી લઈને પંચેન્દ્રિય પર્યંતના સમસ્ત જીવોમાં અતીત અનાગત
કાળસંબંધી તૈજસ અને કાર્મણ પુદ્ગલપરિવર્તનો સદ્ભાવ સમજવો જોઈએ
પંચેન્દ્રિય જીવોમાં જ મનઃપુદ્ગલનો સદ્ભાવ હોય છે, તેથી પંચેન્દ્રિયોમાં
જ અતીત અને અનાગત કાળસંબંધી મનઃપુદ્ગલપરિવર્તનો સદ્ભાવ
સમજવો અને એકેન્દ્રિયાદિકોમાં અભાવ સમજવો. એકેન્દ્રિયો સિવાયના

ત્સાદૌ ઔદારિકાદિપુદ્ગલપરિવર્તાઃ સન્તિ, તન્ન અતીતા અપિ, પુસ્કૃતાઃ ભવિષ્યન્તોઽપિ અનન્તાઃ મણિતવ્યાઃ, કિન્તુ ‘જત્ય નત્થિ તત્થ દો વિ નત્થિ, માણિયવ્વા’ યન્ન નૈરયિકત્વાદૌ ન સન્તિ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તા સ્તન્ન દ્વૌ અપિ-અતીતપુસ્કૃતપદ્ધત્તયૌ નસ્તઃ. ઇતિ ન અતીતા ન ચ ભવિષ્યન્તઃ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તાઃ સન્તીત્યર્થઃ. ઇતિ મણિતવ્યા, તથા ચ નૈરયિકત્વે ભવનપતિત્વે વાનવ્યન્તરત્વે ય્યોતિષિકત્વે વૈમાનિકત્વે ચ નૈરયિકાદીનામ્ ઔદારિકપુદ્ગલગ્રહણાભાવેન તેષુ અતીતઃ અનાગતશ્ચ ઇકોઽપિ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તો નાસ્તીતિ વક્તવ્યમ્. એવમેવ વાયુકાયે મનુષ્યપશ્વેન્દ્રિયતિર્ગયોનિષુ નૈરયિકાદિષુ ચ વૈક્રિયશરીરસંદ્ધાવેન વૈક્રિય-

તત્થ અર્હયા વિ, પુરેક્કલ્હા વિ અણંતા માણિયવ્વા’ જહાં-પૃથિવીકાયિકત્વાદિક મેં ઔદારિકાદિપુદ્ગલપરિવર્ત હેં વહાં પર અતીત મી ઔર અનાગત મી વે અનન્ત હેં એસા કહના ચાહિયે તથા ‘જત્ય નત્થિ તત્થ દો વિ નત્થિ માણિયવ્વા’ જહાં નૈરયિકાદિભવ મેં વે ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્ત નહીં હેં વહાં પર અતીત મી ઔર અનાગત મી દોનો પ્રકારકે ઔદારિકાદિ પુદ્ગલપરિવર્ત નહીં હેં એસા કહના ચાહિયે તથા નૈરયિકભવ મેં, ભવનપતિ ભવ મેં, વાનવ્યન્તરભવ મેં, ય્યોતિષિકભવ મેં ઔર વૈમાનિકભવ મેં નૈરયિક આદિ જીવ ઔદારિકશરીર કે યોગ્યપુદ્ગલોં કા ગ્રહણ નહીં કરતે હેં-ક્યોંકિ યહાં તો વૈક્રિયશરીર કે યોગ્ય હી પુદ્ગલોં કા ગ્રહણ હોતા હૈ-અતઃ ઔદારિકશરીરકે યોગ્યપુદ્ગલોં કે ગ્રહણ કે અભાવ સે યહાં અતીત અનાગત સંબંધી એક મી ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત નહીં હોતા હૈ. ઇતી પ્રકાર સે વાયુકાય મેં, મનુષ્યોં મેં

નોંધએ. “જત્ય અત્થિ, તત્થ અર્હયા વિ, પુરેક્કલ્હા વિ અણંતા માણિયવ્વા” ત્યાં ઔદારિક આદિ પુદ્ગલપરિવર્તનો સંદ્ધાવ છે, તે પૃથ્વીકાયિક આદિ ભવોમાં ભૂત અને ભવિષ્યકાલીન ઔદારિક આદિ પુદ્ગલપરિવર્ત અનંત કહેવા નોંધએ. “જત્ય નત્થિ તત્થ દો વિ નત્થિ માણિયવ્વા” નારકાદિ જે ભવોમાં ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનો અભાવ છે, ત્યાં ભૂતકાલીન અને ભવિષ્યકાલીન ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનો અભાવ કહેવો નોંધએ. જેમ કે-નારક ભવમાં, ભવનપતિ ભવમાં, વાનવ્યન્તર ભવમાં, જ્યોતિષિક ભવમાં અને વૈમાનિક ભવમાં નારકાદિ જેવા ઔદારિક શરીરને માટે યોગ્ય હોય એવાં પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરતા નથી તેઓ વૈક્રિય શરીરને માટે યોગ્ય હોય એવાં પુદ્ગલોને જ ગ્રહણ કરે છે. તેથી તે જેવામાં ભૂત અને ભવિષ્યપણ સંબંધી ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનો અભાવ હોય છે. એજ પ્રમાણે વાયુકાયોમાં, મનુષ્યોમાં,

પુદ્ગલપરિવર્તસંભવાત્ તેષુ દ્વાવપિ-અતીતઃ અનાગતશ્ચ વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્તો વક્તવ્યો
પૃથિવીકાયિકત્વે અપ્કાયિકત્વે, તેજઃકાયિકત્વે વનસ્પતિકાયિકત્વે વિકલેન્દ્રિયેષુ
વૈક્રિયશરીરાભાવેન તત્પુદ્ગલગ્રહણાભાત્ તેષુ દ્વાવપિ અતીતઃ અનાગતશ્ચ વૈક્રિય-
પુદ્ગલપરિતો ન વક્તવ્યો । તૈજસકાર્મણપુદ્ગલનાં સર્વેષુ સદ્ભાવેન તૈજસકાર્મણ-
પુદ્ગલપરિવર્તો દ્વૌ અપિ અતીતાનાગતૌ સર્વેષ્વેવ વક્તવ્યો । મનઃપુદ્ગલનાં પञ્ચે-
ન્દ્રિયેષ્વેવ સદ્ભાવેન તેષ્વેવ અતીતાઃ અનાગતાશ્ચ મનઃપુદ્ગલપરિવર્તાઃ વક્તવ્યાઃ,
વચઃપુદ્ગલનાં તુ એકેન્દ્રિયાન વિહાય અન્યેષુ સર્વશરીરેષુ સત્ત્વેન એકેન્દ્રિયમિન્નેષુ

પञ્ચેન્દ્રિયતિર્યઞ્ચો મેં ઔર નૈરયિક આદિ કોં મેં વૈક્રિયશરીર કે સદ્ભાવ
સે વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત હોતા હૈ-હસસે હનમેં અતીત અનાગતરૂપ દોનોં
પ્રકાર કે વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત વક્તવ્ય હૈ, પૃથિવીકાયિક ભવ મેં, અપ્કા-
યિક ભવ મેં, તેજઃકાયિકભવ મેં, વનસ્પતિકાયિક ભવ મેં ઔર વિકલે-
ન્દ્રિયોં મેં વૈક્રિયશરીર કા અભાવ હોતા હૈ, હસસે યહાં વૈક્રિયશરીર
યોગ્ય પુદ્ગલોં કા ગ્રહણ નહીં હોતા હૈ હસલિયે હન મેં અતીત અનાગત
દોનોં પ્રકારકે વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત નહીં હોતે હૈ । તૈજસપુદ્ગલ ઔર કાર્મણ-
પુદ્ગલ સબ જીવોં મેં-એકેન્દ્રિય સે લેકર પંચેન્દ્રિયતક કે સબ પ્રાણિયોં મેં
રહતે હૈ-હસલિયે અતીત અનાગત દોનોં પ્રકાર કે તૈજસકાર્મણપુદ્ગલ-
પરિવર્ત સબ જીવોં મેં વક્તવ્ય હૈ । મનઃપુદ્ગલ કેવલ પञ્ચેન્દ્રિયજીવોં મેં
હી હોતે હૈ-હસ કારણ ઉનમેં હી અતીત અનાગત મનઃપુદ્ગલપરિવર્ત
કહના ચાહિયે અન્યત્ર એકેન્દ્રિયાદિકોં મેં નહીં, વચઃપુદ્ગલપરિવર્ત એકે-

પંચેન્દ્રિયતિર્યંચોમાં, અને નારકાદિકોમાં વૈક્રિય શરીરનો સદ્ભાવ હોય છે,
તે કારણે વૈક્રિય પુદ્ગલપરિવર્તનો પણ સદ્ભાવ હોય છે તેથી આ બધાં
જીવોમાં અતીત અનાગત બન્ને કાળસંબંધી વૈક્રિય પુદ્ગલપરિવર્તનું કથન
કરવું જોઈએ. પૃથ્વીકાયિક અપ્કાયિક, તૈજસ્કાયિક, વનસ્પતિકાયિક અને
વિકલેન્દ્રિય, આ જીવોમાં વૈક્રિય શરીરનો અભાવ હોય છે, તેથી વૈક્રિયશરીર
યોગ્ય પુદ્ગલોના ગ્રહણનો પણ ત્યાં અભાવ હોય છે. તેથી તે જીવોમાં
અતીત અને અનાગત કાળસંબંધી વૈક્રિય પુદ્ગલપરિવર્તનો અભાવ કહેવો
જોઈએ. સમસ્ત જીવોમાં તૈજસ અને કાર્મણ પુદ્ગલોનો સદ્ભાવ હોય છે.
તેથી એકેન્દ્રિયથી લઈને પંચેન્દ્રિય પર્યંતના સમસ્ત જીવોમાં અતીત અનાગત
કાળસંબંધી તૈજસ અને કાર્મણ પુદ્ગલપરિવર્તનો સદ્ભાવ સમજવો જોઈએ.
પંચેન્દ્રિય જીવોમાં જ મનઃપુદ્ગલનો સદ્ભાવ હોય છે, તેથી પંચેન્દ્રિયોમાં
જ અતીત અને અનાગત કાળસંબંધી મનઃપુદ્ગલપરિવર્તનો સદ્ભાવ
સમજવો અને એકેન્દ્રિયાદિકોમાં અભાવ સમજવો. એકેન્દ્રિયો સિવાયના

સર્વેષુ જીવેષુ વચઃપુદ્ગલપરિવર્તાઃ અતીતાઃ અનાગતાશ્ચ વક્તવ્યાઃ, इति सूचयन्नाह—
 ‘જાવ વેમાણિયાળં વેમાણિયત્તે કેવહ્યા આણાપાણુપોગ્ગલપરિયદ્દા અર્હયા?’ યાવત્—
 પૂર્વોક્તાનાં નૈરયિકાદીનાં વૈમાનિકાનાં ચ વૈમાનિકત્વે-નૈરયિકત્વાદિવૈમાનિકત્વ
 પર્યન્તે કિયન્તઃ આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્તાઃ અતીતાઃ? ‘અણંતા’ અનન્તાઃ અતીતાઃ,
 ‘કેવહ્યા પુરેક્કલ્હા’ કિયન્તઃ પુરસ્કૃતાઃ ભવિષ્યન્તઃ સન્તિ? ભગવાનાહ—‘અણંતા’
 અનન્તાઃ આનપ્રાણપુદ્ગલાઃ ભવિષ્યન્તઃ સન્તિ ॥સૂ. ૨॥

ઔદારિકપુદ્ગલપરાવર્તાનાં નિવર્તનાકાલવક્તવ્યતા ।

મૂલપ્ર—“સે કેળટ્ટેણં મંતે! एवं वुच्चइ-ओरालियपोग्गल-
 परियद्वे? ओरालियपोग्गलपरियद्वे? गोयमा! जं णं जीवेणं

ન્દ્રિયોં કો છોડકર દ્વીન્દ્રિયાદિક સ્વ જીવોં મેં પાયે જાતે હૈં, इसलिये
 અતીત અનાગતા દોનોં પ્રકાર કે વચઃપુદ્ગલપરિવર્ત દ્વીન્દ્રિયાદિક સ્વ
 જીવોં મેં કહનાં ચાહિયે । इसी बात को सूचित करते हुए सूत्रकार
 પ્રશ્નોત્તર કે રૂપ મેં इस प्रकार से कहते हैं—‘જાવ વેમાણિયાળં વેમાણિ-
 યત્તે કેવહ્યા આણાપાણુપોગ્ગલપરિયદ્દા અર્હયા’ નૈરયિક ભવ સે લેકર
 વૈમાનિકભવ તક્ક કે જીવોં મેં અતીત આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્ત કિતને હૈં?
 તો इसके उत्तर में कहा गया है कि अतीत आनप्राणपुद्गलपरिवर्त नैर-
 यिकभब से लेकर वैमानिकभब तक के सब जीवों में अनन्त हैं, ‘કેવહ્યા
 પુરેક્કલ્હા’ તથા આગે હોનેવાલે એસે ભાવિ કાલ સંબંધી આનપ્રાણપુદ્ગલ-
 પરિવર્ત કિતને હૈં? તો इसके उत्तर में कहा गया है कि ‘अणंता’ भवि-
 ष्यत्काल संबंधी आनप्राणपुद्गलपरिवर्त सब जीवों में अनन्त हैं ॥સૂ. ૨॥

સમસ્ત જીવોમાં વચઃપુદ્ગલપરિવર્તનો સદ્ભાવ રહે છે તેથી દ્વીન્દ્રિયાદિક
 સમસ્ત જીવોમાં ભૂત અને ભવિષ્યકાલીન વચઃપુદ્ગલપરિવર્તનું કથન કરવું
 જોઈએ એજ વાતને સૂચિત કરવા માટે સૂત્રકારે નીચેના પ્રશ્નોત્તરે આપ્યા છે—

“જાવ વેમાણિયાળં વેમાણિયત્તે કેવહ્યા આણાપાણુપોગ્ગલપરિયદ્દા અર્હયા?”
 નારકોથી લઈને વૈમાનિક પર્યન્તના ભવવાળા જીવો કેટલા આણુપાણુ-પુદ્-
 ગલપરિવર્ત કરી ચુક્યા છે? ઉત્તર—નારક ભવથી લઈને વૈમાનિક પર્યન્તના
 ભવવાળા સમસ્ત જીવો અનંત આનપ્રાણુ પુદ્ગલપરિવર્ત કરી ચુક્યા છે.
 “કેવહ્યા પુરેક્કલ્હા?” હે ભગવન! નારકાદિ જીવો ભવિષ્યમાં કેટલા
 આનપ્રાણુ પુદ્ગલપરિવર્ત કરશે? ઉત્તર—“અણંતા” સમસ્ત જીવો ભવિષ્યમાં
 અનંત આનપ્રાણુ પુદ્ગલ પરિવર્ત કરશે. ॥સૂ. ૨॥

ઓરાલિયસરીરે વદ્ધમાળેણં ઓરાલિયસરીરપ્પાઓગ્ગાઈં દવાઈં
ઓરાલિયસરીરત્તાણ ગહિયાઈં વદ્ધાઈં પુઢ્ઠાઈં કડાઈં પટ્ટવિયાઈં,
નિવિટ્ટાઈં અભિનિવિટ્ટાઈં અભિસમન્નાગયાઈં પરિયાઙ્ગાઈં પરિ-
ણામિયાઈં નિજિન્નાઈં, નિસિરિયાઈં નિસિટ્ટાઈં ભવંતિ સે તેણ-
ટ્ટેણં ગોયમા ! એવં વુચ્છહ—ઓરાલિયપોગ્ગલપરિયટ્ટે ઓરાલિય-
પોગ્ગલપરિયટ્ટે, એવં વેડવ્વિયપોગ્ગલપરિયટ્ટે વિ, નવરં વેડવ્વિ-
યસરીરે વદ્ધમાળેણં વેડવ્વિયસરીરપ્પાઓગ્ગાઈં સેસં તં ચેવ સવ્વં,
એવં જાવ, આળાપાણુપોગ્ગલપરિયટ્ટે, નવરં આળાપાણુપ્પાઓ-
ગ્ગાઈં સવ્વં દવાઈં આળાપાણુત્તાણ સેસં તં ચેવ ॥સૂ૦ ૩॥

છાયા—તત્કેનાથેન મદન્ત ! એવમુચ્ચયતે—ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તઃ ઔદા-
રિકપુદ્ગલપરિવર્તઃ ? ગૌતમ ! યત્તુ ખલુ જીવેન ઔદારિકશરીરે વર્તમાનેન ઔદા-
રિકશરીરપ્રાયોગ્યાણિ દ્રવ્યાણિ ઔદારિકશરીરતયા ગૃહીતાનિ, વદ્ધાનિ, સ્પૃષ્ટાનિ
કૃતાનિ, પ્રસ્થાપિતાનિ નિવિષ્ટાનિ, અભિનિવિષ્ટાનિ, અભિસમન્વાગતાનિ, પર્યા-
ત્તાનિ, પરિણામિતાનિ, નિર્જીર્ણાનિ, નિઃસૃતાનિ, નિઃસૃષ્ટાનિ ભવન્તિ, તત્તુ તેનાથેન
ગૌતમ ! એવમુચ્ચયતે—ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તઃ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તઃ । એવં
વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્તોઽપિ, નવરં વૈક્રિયશરીરે વર્તમાનેન વૈક્રિયશરીરપ્રાયોગ્યાણિ,
શેષં તદેવ સર્વમ્, એવં યાવત્ આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્તઃ, નવરમ્ આનપ્રાણપ્રાયોગ્યાણિ
સર્વદ્રવ્યાણિ આનપ્રાણતયા શેષં તદેવ ॥સૂ૦ ૩॥

ટીકા—અથ પૂર્વોક્તાનામ્ ઔદારિકાદિપુદ્ગલપરાવર્તાનામેવ સ્વરૂપં પ્રસ્-
પયિતુમાહ—‘સે કેળટ્ટેણં મંતે !’ ઇત્યાદિ, ‘સે કેળટ્ટેણં મંતે ! એવં વુચ્છહ—ઓરા-

ઔદારિકપુદ્ગલપરાવર્તોની નિર્વર્તનાકાલવક્તવ્યતા

‘સે કેળટ્ટેણં મંતે ! એવં વુચ્છહ’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—હસ સૂત્રદ્વારા સૂત્રકારને પૂર્વોક્ત ઔદારિકપુદ્ગલપરાવર્તોના
હી સ્વરૂપ પ્રસ્તુતિ ક્રિયા છે—‘સે કેળટ્ટેણં મંતે ! એવં વુચ્છહ—ઓરાલિય-

—ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તોની નિર્વર્તનાકાળવક્તવ્યતા—

‘સે કેળટ્ટેણં મંતે ! એવં વુચ્છહ’ ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્રમાં પૂર્વોક્ત ઔદારિકાદિ પુદ્ગલપરાવર્તોના
સ્વરૂપની જ પ્રશ્ન કરી છે. ગૌતમસ્વામી આ વિષયને અનુલક્ષીને એવે।

લિયપોગલપરિચદ્દે ઓરાલિયપોગલપરિચદ્દે' ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે મદન્ત ! તત્
અથ કેનાર્થેન કથં તાવત્-એવમુચ્યતે-ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તઃ, ઔદારિકપુદ્ગલ
પરિવર્તઃ ? इति, કિંમ્ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તસ્વરૂપમિતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ-'ગોયમા !
જં ણં જીવેણં ઓરાલિયસરીરે વટ્ટમાણેણં ઓરાલિયસરીરપ્પાઓગ્ગાઈં દવ્વાઈં' હે
ગૌતમ ! યત્-યસ્માત્ કારણાત્, ચલુ જીવેણં ઔદારિકશરીરે વર્તમાનેણં ઔદારિક-
શરીરમાયોગ્યાનિ-ઔદારિકશરીરનિર્માણયોગ્યાનિ પુદ્ગલદ્રવ્યાણિ, 'ઓરાલિય-
સરીરત્તાણ ગહિયાઈં, વદ્ધાઈં, પુદ્ધાઈં, કઢાઈં, પઠ્ઠવિયાઈં, નિવિદ્ધાઈં, અભિનિવિદ્ધાઈં,
અભિસમન્નાગયાઈં' ઔદારિકશરીરતયા-ઔદારિકશરીરરૂપત્વેણં ગૃહીતાનિ-સ્વી-
કૃતાનિ, વદ્ધાનિ-જીવપ્રદેશૈરાત્મીકરણાત્ સંવદ્ધાનિ, અત એવ સ્પૃષ્ટાનિ-પૂર્વતનો
રેણુવત્ સ્પર્શવિપયીકૃતાનિ, અથવા પુષ્ટાનિ-અન્યાયગ્રહણતઃ પોષિતાનિ, કૃતાનિ-

પોગલપરિચદ્દે, ઓરાલિયપુગલપરિચદ્દે' હે મદન્ત ! એલા કિસ કારણ
સે કહા જાતા હૈ કિં યહ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્ત હૈ, યહ ઔદારિકપુદ્ગલ-
પરિવર્ત હૈ ? અર્થાત્ ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત કા કયા સ્વરૂપ હૈ ? હસ
પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'જં ણં જીવેણં
ઓરાલિયસરીરે વટ્ટમાણેણં ઓરાલિયસરીરપ્પાઓગ્ગાઈં દવ્વાઈં' જિસ
કારણ સે ઔદારિકશરીર મેં વર્તમાન હસ જીવેણં ઔદારિકશરીર કે
નિર્માણયોગ્ય પુદ્ગલદ્રવ્યોં કો 'ઓરાલિયસરીરત્તાણ ગહિયાઈં, વદ્ધાઈં,
પુદ્ધાઈં, કઢાઈં, પઠ્ઠવિયાઈં, અભિનિવિદ્ધાઈં, અભિસમન્નાગયાઈં' ઔદા-
રિકશરીરરૂપ સે ગ્રહણ કિયા હૈ, સ્વીકૃત કિયા હૈ, ઉન્હેં જીવપ્રદેશોં કે
સાથ બાંધા હૈ, શરીર મેં ધૂલિકી તરહ પહિલે ઉન્કા સ્પર્શ કિયા હૈ,
અથવા અન્ય અન્ય ગ્રહણરૂપ સે ઉન્હેં પોષિત કિયા હૈ, કૃત-પૂર્વ પરિ-

પ્રશ્ન પૂછે છે કે-"સે કેણદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચહ-ઓરાલિયપોગલપરિચદ્દે,
ઓરાલિય-પોગલપરિચદ્દે" હે ભગવન્ ! આપ શા કારણે એવું કહેા છે કે
"આ ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત છે આ ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત છે ?" એટલે
કે ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર-"જં ણં જીવેણં ઓરાલિયસરીરે વટ્ટમાણેણં ઓરા-
લિયસરીરપ્પાઓગ્ગાઈં દવ્વાઈં" જે કારણે ઔદારિક શરીરમાં રહેલા આ જીવે
ઔદારિક શરીરના નિર્માણને ય અથ પુદ્ગલદ્રવ્યોને "ઓરાલિયસરીરત્તાણ ગહિ-
યાઈં, વદ્ધાઈં, પુદ્ધાઈં, કઢાઈં, પઠ્ઠવિયાઈં, નિવિદ્ધાઈં, અભિનિવિદ્ધાઈં, અભિસમન્નાગ-
યાઈં" ઔદારિક શરીર રૂપે ગ્રહણ કર્યા છે, તેમને જીવપ્રદેશોની સાથે બાંધ્યાં
છે, શરીરમાં ધૂળની જેમ પહેલાં તેમનેા સ્પર્શ કર્યો છે, અથવા અન્ય અન્ય
ગ્રહણ રૂપે તેમને પોષિત કર્યા છે, કૃત-પૂર્વ પરિણામમાંથી અન્ય પરિણામ

પૂર્વપરિણામાપેક્ષયા પરિણામમન્તરેણ વિદિતાનિ, પ્રસ્થાપિતાનિ-સ્થિરીકૃતાનિ, નિવિષ્ટાનિ-યતઃ પ્રસ્થાપિતાનિ અતોજીવેન સ્વયં નિવિષ્ટાનિ, પ્રવિષ્ટાનિ, અભિ-
નિવિષ્ટાનિ-અમિતઃ-સામસ્ત્યેન નિવિષ્ટાનિ-સમસ્તાનિ જીવે સંલગ્નાનિ, અભિ-
સમન્વાગતાનિ-અભિવિધિના વ્યાપ્તિન્યાયેન સર્વાણિ સમન્વાગતાનિ જીવેન રસાનુ-
ભૂતિ સમાશ્રિત્ય સમ્પ્રાપ્તાનિ, ' પરિયાદ્યાઈ, પરિણામિયાઈ, નિજ્જિન્નાઈ, નિસિ-
રિયાઈ, નિસિદ્ધાઈ ભવંતિ ' પર્યાત્તાનિ-જીવેન સર્વાવયવાવચ્છેદેન તદ્રસાદાનદ્વારેણ
આત્તાનિ-ગૃહીતાનિ પરિણામિતાનિ-રસાનુભૂતિદ્વારૈવ પરિણામાન્તરં પ્રાપિતાનિ,
નિર્જીર્ણાનિ-ક્ષીણરસીકૃતાનિ, નિઃસૃતાનિ-જીવપ્રદેશેભ્યો નિર્ગતાનિ, અતો

ળાગ્ર કી અપેક્ષા ઔર દૂસરે પરિણામરૂપ સે ઉન્હેં કિયા હૈ-પરિણમાયા
હૈ, પ્રસ્થાપિત-ઉન્હેં સ્થિર કિયા હૈ, નિવિષ્ટ-સ્થિર કિયા હૈ इसी कारण
जीवने उन्हें स्वयं प्रवेश कराया है, अभिनिविष्ट-प्रवेशकराया है इसी-
लिये वे सम्पूर्णरूप से जीव के साथ संलग्न हो गये हैं, अभिसमन्वा-
गत जीव के साथ या जीव में जब वे सम्पूर्णरूप से संलग्न हो चुके हैं-
तब ही जीवने उन्हें रसानुभूति को लेकर प्राप्त किया है-अर्थात्-औदा-
रिकशरीर के प्रायोग्य लगे हुए उन पुद्गलद्रव्यों का रसानुभव किया
है, ' परियाद्याई, परिणामियाई, निजिन्नाई, निसिरियाई, निसिद्दाई,
भवन्ति ' रसानुभव भी ऐसा किया है कि एक भी अवयव उनका ऐसा
नहीं बचा जो अपने रसप्रदान के बिना रह गया हो, इस रूप से जीवने
उन्हें ग्रहण किया है, परिणामित-रसानुभूतिद्वारा फिर वे परिणामा-
न्तरको प्राप्त करा दिये गये हैं, निर्जीर्ण-क्षीणरसवाले किये गये हैं,
निर्गत-जीवप्रदेशों से निकले हुए हैं, इसीलिये जीवने उन्हें अपने

રૂપે તેમને પરિણુમિત કર્યાં છે, તેમને પ્રસ્થાપિત (સ્થિર) કર્યાં છે, તેમને
નિવિષ્ટ કરાવ્યા છે-સ્થિર કરેલ હોવાને કારણે જીવે પોતે તેમનો પ્રવેશ
કરાવ્યો છે, અભિનિવિષ્ટ કરાવ્યા છે-પ્રવેશ કરાવીને આત્માની સાથે સંપૂર્ણ રૂપે
સંલગ્ન કરાવ્યા છે, અભિસમન્વાગત કર્યા છે-જીવની સાથે અથવા જીવમાં
બ્યારે તેઓ સંપૂર્ણ રૂપે સંલગ્ન થઈ ચુક્યા હોય છે ત્યારે જ જીવે તેમને
રસાનુભૂતિની અપેક્ષાએ પ્રાપ્ત કર્યાં છે-એટલે કે ઔદારિક શરીરને યોગ્ય
એવાં તે સંલગ્ન પુદ્ગલદ્રવ્યોનો રસાનુભવ થયો છે, પરિયાદ્યાઈ, પરિણામિ-
યાઈ નિજ્જિન્નાઈ, નિસિરિયાઈ, નિસિદ્ધાઈ ભવંતિ " રસાનુભવ પછી એવો કર્યો
છે કે એક પછી અવયવ રસપ્રદાન વિનાનું રહી ન બચે રીતે જીવે તે
પુદ્ગલોને ગ્રહણ કર્યાં છે, તેમને અન્ય પરિણામ રૂપે પરિણુમિત કરાવવામાં
આવેલ છે, નિર્જીર્ણ (ક્ષીણરસવાળાં) કરાવેલ છે, નિર્ગત (જીવપ્રદેશોમાંથી

લિયપોગ્ગલપરિયદ્દે ઓરાલિયપોગ્ગલપરિયદ્દે' ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે મદન્ત ! તત્
અથ કેનાર્થેન કથં તાવત્-એવમુચ્યતે-ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તઃ, ઔદારિકપુદ્ગલ
પરિવર્તઃ ? इति, કિંઘ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તસ્વરૂપમિતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-‘ગોયમા !
જં ણં જીવેણં ઓરાલિયસરીરે વટ્ટમાણેણં ઓરાલિયસરીરપ્પાઓગ્ગાઈં દવ્વાઈં’ હે
ગૌતમ ! યત્-યસ્માત્ કારણાત્, સ્વલ્લ જીવેન ઔદારિકશરીરે વર્તમાનેન ઔદારિક-
શરીરપ્રાયોગ્યાનિ-ઔદારિકશરીરનિર્માણયોગ્યાનિ પુદ્ગલદ્રવ્યાણિ, ‘ઓરાલિય-
સરીરત્તાણ ગહિયાઈં, વદ્ધાઈં, પુટ્ઠાઈં, કઢાઈં, પટ્ટવિયાઈં, નિવિટ્ઠાઈં, અભિનિવિટ્ઠાઈં,
અભિસમન્નાગયાઈં’ ઔદારિકશરીરતયા-ઔદારિકશરીરરૂપત્વેન ગૃહીતાનિ-સ્વી-
કૃતાનિ, વદ્ધાનિ-જીવપ્રદેશૈરાત્મીકરણાત્ સંવદ્ધાનિ, અત એવ સ્પૃષ્ટાનિ-પૂર્વતનો
રેણુવત્ સ્પર્શવિપયીકૃતાનિ, અથવા પુષ્ટાનિ-અન્યાયગ્રહણતઃ પોષિતાનિ, કૃતાનિ-

પોગ્ગલપરિયદ્દે, ઓરાલિયપુગ્ગલપરિયદ્દે’ હે મદન્ત ! એલા કિસ કારણ
સે કહા જાતા હૈ કિ યહ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્ત હૈ, યહ ઔદારિકપુદ્ગલ-
પરિવર્ત હૈ ? અર્થાત્ ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત કા કયા સ્વરૂપ હૈ ? હસ
પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જં ણં જીવેણં
ઓરાલિયસરીરે વટ્ટમાણેણં ઓરાલિયસરીરપ્પાઓગ્ગાઈં દવ્વાઈં’ જિસ
કારણ સે ઔદારિકશરીર મેં વર્તમાન હસ જીવને ઔદારિકશરીર કે
નિર્માણયોગ્ય પુદ્ગલદ્રવ્યોં કો ‘ઓરાલિયસરીરત્તાણ ગહિયાઈં, વદ્ધાઈં,
પુટ્ઠાઈં, કઢાઈં, પટ્ટવિયાઈં, અભિનિવિટ્ઠાઈં, અભિસમન્નાગયાઈં’ ઔદા-
રિકશરીરરૂપ સે ગ્રહણ કિયા હૈ, સ્વીકૃત કિયા હૈ, ઉન્હેં જીવપ્રદેશોં કે
સાથ બાંધા હૈ, શરીર મેં ધૂલિકી તરહ પહિલે ઉનકા સ્પર્શ કિયા હૈ,
અથવા અન્ય અન્ય ગ્રહણરૂપ સે ઉન્હેં પોષિત કિયા હૈ, કૃત-પૂર્વ પરિ-

પ્રશ્ન પૂછે છે કે-“ સે કેળદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્છહ-ઓરાલિયપોગ્ગલપરિયદ્દે,
ઓરાલિય-પોગ્ગલપરિયદ્દે ” હે લગવન્ ! આપ શા કારણે એવું કહેા છે કે
“ આ ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત છે આ ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત છે ? ” એટલે
કે ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર-“ જં ણં જીવેણં ઓરાલિયસરીરે વટ્ટમાણેણં ઓરા-
લિયસરીરપ્પાઓગ્ગાઈં દવ્વાઈં ” જે કારણે ઔદારિક શરીરમાં રહેલા આ જીવે
ઔદારિક શરીરના નિર્માણને ય જ્ય પુદ્ગલદ્રવ્યાને “ ઓરાલિયસરીરત્તાણ ગહિ-
યાઈં, વદ્ધાઈં, પુટ્ઠાઈં, કઢાઈં, પટ્ટવિયાઈં, નિવિટ્ઠાઈં, અભિનિવિટ્ઠાઈં, અભિસમન્નાગ-
યાઈં ” ઔદારિક શરીર રૂપે ગ્રહણ કર્યા છે, તેમને જીવપ્રદેશોની સાથે બાંધ્યાં
છે, શરીરમાં ધૂળની જેમ પડેલાં તેમનેા સ્પર્શ કર્યો છે, અથવા અન્ય અન્ય
ગ્રહણ રૂપે તેમને પોષિત કર્યા છે, કૃત-પૂર્વ પરિણામમાંથી અન્ય પરિણામ

પૂર્વપરિણામાપેક્ષયા પરિણામમન્તરેણ વિહિતાનિ, પ્રસ્થાપિતાનિ-સ્થિરીકૃતાનિ, નિવિષ્ટાનિ-યતઃ પ્રસ્થાપિતાનિ અતોજીવેન સ્વયં નિવિષ્ટાનિ, પ્રવિષ્ટાનિ, અભિ-નિવિષ્ટાનિ-અમિતઃ-સામસ્ત્યેન નિવિષ્ટાનિ-સમસ્તાનિ જીવે સંલગ્નાનિ, અભિ-સમન્વાગતાનિ-અભિવિધિના વ્યાપ્તિન્યાયેન સર્વાણિ સમન્વાગતાનિ જીવેન રસાનુ-ભૂતિ સમાશ્રિત્ય સમ્પ્રાપ્તાનિ, ' પરિચાદ્યાઈ, પરિણામિયાઈ, નિજ્જિન્નાઈ, નિસિ-રિયાઈ, નિસિદ્ધાઈ ભવંતિ ' પર્યાંતાનિ-જીવેન સર્વાવયવાવચ્છેદેન તદ્રસાદાનદ્વારેણ આત્તાનિ-ગૃહીતાનિ પરિણામિતાનિ-રસાનુભૂતિદ્વારૈવ પરિણામાન્તરં પ્રાપિતાનિ, નિર્જીર્ણાનિ-ક્ષીણરસીકૃતાનિ, નિઃસૃતાનિ-જીવપ્રદેશેભ્યો નિર્ગતાનિ, અતો

ળાગ કી અપેક્ષા ઔર દૂસરે પરિણામરૂપ સે ઉન્હેં કિયા હૈ-પરિણમાયા હૈ, પ્રસ્થાપિત-ઉન્હેં સ્થિર કિયા હૈ, નિવિષ્ટ-સ્થિર કિયા હૈ इसी कारण जीवने उन्हें स्वयं प्रवेश कराया है, अभिनिविष्ट-प्रवेशकराया है इसी-लिये वे सम्पूर्णरूप से जीव के साथ संलग्न हो गये हैं, अभिसमन्वा-गत जीव के साथ या जीव में जब वे सम्पूर्णरूप से संलग्न हो चुके हैं-तब ही जीवने उन्हें रसानुभूति को लेकर प्राप्त किया है-अर्थात्-औदा-रिकशरीर के प्रायोग्य लगे हुए उन पुद्गलद्रव्यों का रसानुभव किया है, ' परिचाद્યાई, परिणामियाई, निज्जिन्नाई, निसिरियाई, निसिद्धाई, भवन्ति ' रसानुभव भी ऐसा किया है कि एक भी अवयव उनका ऐसा नहीं बचा जो अपने रसप्रदान के बिना रह गया हो, इस रूप से जीवने उन्हें ग्रहण किया है, परिणामित-रसानुभूतिद्वारा फिर वे परिणामा-न्तरको प्राप्त करा दिये गये हैं, निर्जीर्ण-क्षीणरसवाले किये गये हैं, निर्गत-जीवप्रदेशों से निकले हुए हैं, इसीलिये जीवने उन्हें अपने

રૂપે તેમને પરિણુમિત કર્યાં છે, તેમને પ્રસ્થાપિત (સ્થિર) કર્યાં છે, તેમને નિવિષ્ટ કરાવ્યા છે-સ્થિર કરેલ હોવાને કારણે જીવે પોતે તેમને પ્રવેશ કરાવ્યો છે, અભિનિવિષ્ટ કરાવ્યા છે-પ્રવેશ કરાવીને આત્માની સાથે સંપૂર્ણરૂપે સંલગ્ન કરાવ્યા છે, અભિસમન્વાગત કર્યાં છે-જીવની સાથે અથવા જીવમાં ન્યારે તેઓ સંપૂર્ણરૂપે સંલગ્ન થઈ ચુક્યા હોય છે ત્યારે જ જીવે તેમને રસાનુભૂતિની અપેક્ષાએ પ્રાપ્ત કર્યાં છે-એટલે કે ઔદારિક શરીરને યોગ્ય એવાં તે સંલગ્ન પુદ્ગલદ્રવ્યોનો રસાનુભવ થયો છે, પરિચાદ્યાઈ, પરિણામિ-યાઈ નિજ્જિન્નાઈ, નિસિરિયાઈ, નિસિદ્ધાઈ ભવંતિ " રસાનુભવ પણ એવો થયો છે કે એક પણ અવયવ રસપ્રદાન વિનાનું રહી ન જાય એ રીતે જીવે તે પુદ્ગલોને ગ્રહણ કર્યાં છે, તેમને અન્ય પરિણામ રૂપે પરિણુમિત કરાવવામાં આવેલ છે, નિર્જીર્ણ (ક્ષીણરસવાળાં) કરાવેલ છે, નિર્ગત (જીવપ્રદેશોમાંથી

ન્નિઃસૃષ્ટાનિ-જીવેન પ્રદેશેભ્યસ્ત્યાજિતાનિ ભવન્તિ । અત્ર પ્રથમચરવારિવિશેષણાનિ ઔદારિકપુદ્ગલાનાં ગ્રહણવિષયાણિ, તદુત્તરાણિ પચ્ચ સ્થિતિવિષયાણિ, તદુત્તરાણિ ચત્વારિ તુ અન્તિમાનિ પરિત્યાગવિષયાણિ અવસેયાનિ । પૂર્વોક્તાર્થમુપસંહરન્નાહ-
'સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! एवं वुच्चइ-ओरालियपोग्गलपरियट्ठे" हे गौतम ! तत् तेनार्थेन एवमुच्यते-औदारिकपुद्गलपरिवर्तः औदारिकपुद्गलपरिवर्त इति । 'एवं वेउव्वियपोग्गलपरियट्ठे वि' एवं-पूर्वोक्तौदारिकपुद्गलपरिवर्तस्वरूपरीत्या वैक्रिय-
પુદ્ગલપરિવર્તોઽપિ અવસેયઃ, પૂર્વાપેક્ષયા વિશેષમાહ-'નવરં વેઽવ્વિયસરીરે વદ્દ-
માણેણં વેઽવ્વિયસરીરપ્પાઓગ્ગાઈ, સેસં તં ચેવ સવ્વં' નવરમ્ ઔદારિકપુદ્ગલ-
પરિવર્તાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ-વૈક્રિયશરીરે વર્તમાનેન જીવેન વૈક્રિયશરીરપ્રાયોગ્યાનિ-

પ્રદેશોં સે અલગ કર દિયા હૈ, इनमें पहिले के चार विशेषण तो औदा-
रिक पुद्गलोंको ग्रहण करने के विषय में हैं, उनके बाद के पांचविशेषण
स्थिति के विषय में हैं, और अन्तिम चार विशेषण उनके त्याग के
विषय में हैं । 'से तेणद્देणं गोयमा ! एवं वुच्चइ, ओरालियपोग्गलपरि-
यट्ठे, ओरालियपोग्गलपरियट्ठे' इस कारण हे गौतम ! ऐसा कहा जाता
है कि यह औदारिकपुद्गलपरिवर्त है, यह औदारिकपुद्गलपरिवर्त है ।
'एवं वेउव्वियपोग्गलपरियट्ठे वि' जिस प्रकार पूर्वोक्तीति से औदारिक
पुद्गलपरिवर्त का स्वरूप कहा गया है, इसी प्रकार से वैक्रियपुद्गलपरि-
वर्त का स्वरूप भी जान लेना चाहिये उसके स्वरूप कथन में और
इसके स्वरूपकथन में 'नवरं वेउव्वियसरीरे वददमाणेणं वेउव्वियसरीर-
प्पाओगगाई, सैसं तंचेव सव्वं' यदि कोई विशेषता है तो वह ऐसी है

અલગ) કરવામાં આવેલ છે આ સૂત્રમાં પહેલાં ચાર વિશેષણો ઔદારિક
પુ ગલોને ગ્રહણ કરવા વિષે છે, ત્યાર બાદના પાંચ વિશેષણો સ્થિતિના
વિષયમાં છે, અને છેલ્લાં ચાર વિશેષણો તેમના ત્યાગના વિષયમાં છે.
“સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! एवं वुच्चइ, ओरालियपोग्गलपरियट्ठे, ओरालियपोग्गल-
परियट्ठे” તે કારણે, હે ગૌતમ ! એવું કહેવામાં આવે છે કે ‘આ ઔદા-
રિક પુદ્ગલપરિવર્ત છે.’ “एवं वेउव्वियपोग्गलपरियट्ठे वि” જે પ્રકારે
પૂર્વોક્ત ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનું સ્વરૂપ પ્રકટ કરવામાં આવ્યું છે, એજ
પ્રકારે વૈક્રિય પુદ્ગલપરિવર્તનું સ્વરૂપ પણ સમજવું જોઈએ. “नवरं वेउव्विय-
सरीरे वददमाणेणं वेउव्वियसरीरप्पाओगगाई सैसं तंचेव सव्वं” ઔદારિક
પુદ્ગલપરિવર્તના સ્વરૂપના કથન કરતાં વૈક્રિય પુદ્ગલપરિવર્તના સ્વરૂપના
કથનમાં એટલી જ વિશેષતા છે કે-વૈક્રિય શરીરમાં રહેલા એવે વૈક્રિયશ-

वैक्रियशरीरनिर्माणयोग्यानि द्रव्याणि-पुद्गलद्रव्याणि, वैक्रियशरीरतया गृहीतानि, बद्धानि, स्पृष्टानि, कृतानि, प्रस्थापितानि, निविष्टानि, अभिनिविष्टानि, अभिसमन्वागतानि, पर्याप्तानि, परिणामितानि, निर्जीर्णानि, निःसृतानि, निःसृष्टानि भवन्ति, तत् तेनार्थेन एवमुच्यते-वैक्रियपुद्गलपरिवर्तशब्दप्रतिपाद्यो वैक्रियपुद्गलपरिवर्तः उक्तस्वरूपोऽवसेय इत्याशयेनाह-शेषं तदेव पूर्वोक्तवदेव सर्वं विज्ञेयम्, तथा प्रदर्शितमेवेति, 'एवं जाव आणापाणुपोग्गलपरियट्टे' एवं पूर्वोक्तरीत्या, यावत्-तैजसपुद्गलपरिवर्तः, कर्मणपुद्गलपरिवर्तः, मनःपुद्गलपरिवर्तः, वचःपुद्गलपरिवर्तः, आनप्राणपुद्गलपरिवर्तश्च अवसेयः । विशेषमाह-'नवरं आणापाणुप्पाओग्गाइं

वैक्रियशरीर में वर्तमान जीव ने वैक्रियशरीर के निर्माणयोग्य द्रव्यों को-पुद्गलद्रव्यों को-वैक्रियशरीररूप से ग्रहण किया है, उन्हें बद्ध किया है, स्पृष्ट किया है, विहित किया है, प्रस्थापित किया है, निविष्ट किया है, अभिनिविष्ट किया है, अभिसमन्वागत किया है, परितःगृहीत किया है, परिणामित किया है, निर्जीर्ण किया है, निःसृत किया है, निःसृष्ट किया है, इस कारण वैक्रियपुद्गलपरिवर्त इस शब्दद्वारा प्रतिपाद्य यह वैक्रियपुद्गलपरिवर्त उक्तस्वरूपवाला है ऐसा जानना चाहिये-इसी आशय को लेकर सूत्रकारने 'सेसं तंचेव सव्वं' ऐसा कहा है सो हमने यह बात ऊपर दिखला ही दी है । 'एवं जाव आणापाणुपोग्गलपरियट्टे' इसी प्रकार से यावत्-तैजसपुद्गलपरिवर्त, कर्मणपुद्गलपरिवर्त, मनःपुद्गलपरिवर्त, वचःपुद्गलपरिवर्त, और आनप्राणपुद्गलपरिवर्तका स्वरूप जानना चाहिये, इनके स्वरूप कथन में ऐसा कहना

शरीरतुं निर्माण करवायेग्य पुद्गलद्रव्येने वैक्रिय शरीर रूपे ग्रहण कर्थां छे, बद्ध कर्थां छे, स्पृष्ट कर्थां छे, विहित कर्थां छे, प्रस्थापित कर्थां छे, निविष्ट कर्थां छे, अभिनिविष्ट कर्थां छे, अभिसमन्वागत कर्थां छे, परितःगृहीत कर्थां छे, परिणामित कर्थां छे, निर्जीर्ण कर्थां छे, निःसृत कर्थां छे, निःसृष्ट कर्थां छे. हे गौतम । ते कारणे "वैक्रिय पुद्गलपरिवर्त" आ शब्द वडे प्रतिपाद्यमान आ वैक्रिय पुद्गलपरिवर्ततुं उपर दर्शाव्या प्रमाणेनुं स्वरूप समजवानुं छे. "सेसं तंचेव सव्वं" आ सूत्रपाठ द्वारा सूचित थती बातनुं स्पष्टीकरण उपर करवामां आण्युं छे "एवं जाव आणापाणुपोग्गलपरियट्टे" ओण प्रमाणे तैजसपुद्गलपरिवर्त, कर्मणपुद्गलपरिवर्त, मनःपुद्गलपरिवर्त, वचःपुद्गलपरिवर्त आने आनप्राणपुद्गलपरिवर्तनुं स्वरूप पण समजवुं लेउये तेमना स्वरूपना कथनमां ओणुं कळेवुं लेउये के-

નિઃસૃષ્ટાનિ-જીવેન પ્રદેશેભ્યસ્ત્યાજિતાનિ ભવન્તિ । અત્ર પ્રથમચત્વારિવિશેષણાનિ ઔદારિકપુદ્ગલાનાં ગ્રહણવિષયાણિ, તદુત્તરાણિ પચ્ચ સ્થિતિવિષયાણિ, તદુત્તરાણિ ચત્વારિ તુ અન્તિમાનિ પસ્તિયાગવિષયાણિ અવસેયાનિ । પૂર્વોક્તાર્થમુપસંહરન્નાહ-
'સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! एवं वुच्चइ-ओरालियपोग्गलपरियट्ठे" हे गौतम ! तत् तेनार्थेन एवमुच्यते-औदारिकपुद्गलपरिवर्तः औदारिकपुद्गलपरिवर्त इति । 'एवं वेउव्वियपोग्गलपरियट्ठे वि' एवं-पूर्वोक्तौदारिकपुद्गलपरिवर्तस्वरूपरीत्या वैक्रिय-पुद्गलपरिवर्तौऽपि अवसेयः, पूर्वापेक्षया विशेषमाह-'नवरं वेउव्वियसरीरे वट्ठ-माणेणं वेउव्वियसरीरप्पाओग्गाइं, सेसं तं चेव सव्वं' नवरम् औदारिकपुद्गल-परिवर्तापेक्षया विशेषस्तु-वैक्रियशरीरे वर्तमानेन जीवेन वैक्रियशरीरमायोग्यानि-

પ્રદેશોં સે અલગ કર દિયા હૈ, इनमें पहिले के चार विशेषण तो औदा-
रिक पुद्गलोंको ग्रहण करने के विषय में हैं, उनके बाद के पांचविशेषण
स्थिति के विषय में हैं, और अन्तिम चार विशेषण उनके त्याग के
विषय में हैं । 'से तेणद્देणं गोयमा ! एवं वुच्चइ, ओरालियपोग्गलपरि-
यट्ठे, ओरालियपोग्गलपरियट्ठे' इस कारण हे गौतम ! ऐसा कहा जाता
है कि यह औदारिकपुद्गलपरिवर्त है, यह औदारिकपुद्गलपरिवर्त है ।
'एवं वेउव्वियपोग्गलपरियट्ठे वि' जिस प्रकार पूर्वोक्तरीति से औदारिक
पुद्गलपरिवर्त का स्वरूप कहा गया है, इसी प्रकार से वैक्रियपुद्गलपरि-
वर्त का स्वरूप भी जान लेना चाहिये उसके स्वरूप कथन में और
इसके स्वरूपकथन में 'नवरं वेउव्वियसरीरे वट्ठमाणेणं वेउव्वियसरीर-
प्पाओग्गाइं, सेसं तंचेव सव्वं' यदि कोई विशेषता है तो वह ऐसी है

અલગ) કરવામાં આવેલ છે આ સૂત્રમાં પહેલાં ચાર વિશેષણો ઔદારિક
પુ ગલોને ગ્રહણ કરવા વિષે છે, ત્યાર બાદના પાંચ વિશેષણો સ્થિતિના
વિષયમાં છે, અને છેલ્લાં ચાર વિશેષણો તેમના ત્યાગના વિષયમાં છે.
“સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! एवं वुच्चइ, ओरालियपोग्गलपरियट्ठे, ओरालियपोग्गल-
परियट्ठे” તે કારણે, હે ગૌતમ ! એવું કહેવામાં આવે છે કે ‘આ ઔદા-
રિક પુદ્ગલપરિવર્ત છે.’ “एवं वेउव्वियपोग्गलपरियट्ठे वि” જે પ્રકારે
પૂર્વોક્ત ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનું સ્વરૂપ પ્રકટ કરવામાં આવ્યું છે, એજ
પ્રકારે વૈક્રિય પુદ્ગલપરિવર્તનું સ્વરૂપ પણ સમજવું જોઈએ. “नवरं वेउव्विय-
सरीरे वट्ठमाणेणं वेउव्वियसरीरप्पाओग्गाइं सेसं तं चेव सव्वं” ઔદારિક
પુદ્ગલપરિવર્તના સ્વરૂપના કથન કરતાં વૈક્રિય પુદ્ગલપરિવર્તના સ્વરૂપના
કથનમાં એટલી જ વિશેષતા છે કે-વૈક્રિય શરીરમાં રહેલા એવે વૈક્રિયશ-

વૈક્રિયશરીરનિર્માણયોગ્યાનિ દ્રવ્યાણિ-પુદ્ગલદ્રવ્યાણિ, વૈક્રિયશરીરતયા ગૃહીતાનિ, ષદ્ધાનિ, સ્પૃષ્ઠાનિ, કૃતાનિ, પ્રસ્થાપિતાનિ, નિવિષ્ટાનિ, અભિનિવિષ્ટાનિ, અભિ-
સમન્વાગતાનિ, પર્યાત્તાનિ, પરિણામિતાનિ, નિર્જીર્ણાનિ, નિઃસૃતાનિ, નિઃસૃષ્ટાનિ
ભવન્તિ, તત્ તેનાર્થેન એવમુચ્યતે-વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્તશબ્દપ્રતિપાદ્યો વૈક્રિયપુદ્ગલ-
પરિવર્તઃ ઉક્તસ્વરૂપોઽવસેય इत्याशयेनाह-शेषं तदेव पूर्वोक्तवदेव सर्वं विज्ञे-
यम्, तथा प्रदर्शितमेवेति, 'एवं जाव आणापाणुपोग्गलपरियट्ठे' एवं पूर्वोक्तरीत्या,
यावत्-तैजसपુદ્ગલપરિવર્તઃ, કાર્મણપુદ્ગલપરિવર્તઃ, મનઃપુદ્ગલપરિવર્તઃ, વચઃપુદ્ગલપરિ-
વર્તઃ, આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્તશ્ચ અવસેયઃ । વિશેષમાહ-'નવરં આણાપાણુપ્પાઓગ્ગાઈ

વૈક્રિયશરીર મેં વર્તમાન જીવ ને વૈક્રિયશરીર કે નિર્માણયોગ્ય દ્રવ્યોં
કો-પુદ્ગલદ્રવ્યોં કો-વૈક્રિયશરીરરૂપ સે યહ્ણ કિયા હૈ, ડન્હેં બદ્ધ કિયા
હૈ, સ્પૃષ્ટ કિયા હૈ, વિહિત કિયા હૈ, પ્રસ્થાપિત કિયા હૈ, નિવિષ્ટ કિયા
હૈ, અભિનિવિષ્ટ કિયા હૈ, અભિસમન્વાગત કિયા હૈ, પરિતઃગૃહીત
કિયા હૈ, પરિણામિત કિયા હૈ, નિર્જીર્ણ કિયા હૈ, નિઃસૃત કિયા હૈ,
નિઃસૃષ્ટ કિયા હૈ, ઇસ કારણ વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત ઇસ શબ્દદ્વારા પ્રતિ-
પાદ્ય યહ્ વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત ઉક્તસ્વરૂપવાલા હૈ એસા જાનના યાહિયે-
હસી આશય કો લેકર સૂત્રકારને 'સેસં તંચેવ સર્વં' એસા કહા હૈ
સો હમને યહ યાત ઉપર દિશ્વલા હી દી હૈ । 'એવં જાવ આણાપાણુ-
પોગ્ગલપરિયટ્ઠે' હસી પ્રકાર સે યાવત્-તૈજસપુદ્ગલપરિવર્ત, કાર્મણપુદ્ગલ
પરિવર્ત, મનઃપુદ્ગલપરિવર્ત, વચઃપુદ્ગલપરિવર્ત, ઓર આનપ્રાણપુદ્ગલપરિ-
વર્તકા સ્વરૂપ જાનના યાહિયે, ઇન્કે સ્વરૂપ કથન મેં એસા કહના

રીરનું નિર્માણ કરવાયોગ્ય પુદ્ગલ દ્રવ્યોને વૈક્રિય શરીર રૂપે ગ્રહણ કર્યા
છે, બદ્ધ કર્યા છે, સ્પૃષ્ટ કર્યા છે, વિહિત કર્યા છે, પ્રસ્થાપિત કર્યા છે, નિવિષ્ટ
કર્યા છે, અભિનિવિષ્ટ કર્યા છે, અભિસમન્વાગત કર્યા છે, પરિતઃગૃહીત કર્યા
છે, પરિણામિત કર્યા છે, નિર્જીર્ણ કર્યા છે, નિઃસૃત કર્યા છે, નિઃસૃષ્ટ કર્યા
છે. હે ગૌતમ ! તે કારણે “ વૈક્રિય પુદ્ગલપરિવર્ત ” આ શબ્દ વડે પ્રતિ-
પાદ્યમાન આ વૈક્રિય પુદ્ગલપરિવર્તનું ઉપર દર્શાવ્યા પ્રમાણેનું સ્વરૂપ સમજવાનું
છે. “ સેસં તં ચેવ સર્વં ” આ સૂત્રપાઠ દ્વારા સૂચિત થતી વાતનું સ્પષ્ટી-
કરણ ઉપર કરવામાં આવ્યું છે “ એવં જાવ આણાપાણુપોગ્ગલપરિયટ્ઠે ” એજ
પ્રમાણે તૈજસપુદ્ગલપરિવર્ત, કાર્મણપુદ્ગલપરિવર્ત, મનઃપુદ્ગલપરિવર્ત,
વચઃપુદ્ગલપરિવર્ત અને આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્તનું સ્વરૂપ પણ સમજવું
જોઈએ તેમના સ્વરૂપના કથનમાં એજ કહેવું જોઈએ કે—

સવ્વદન્વાઈ આણાપાણુતાણ, સેસં તં ચેવ' નવરમ્ પૂર્વાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ-તૈજસ-કાર્મણમનોવચ આનપ્રાણેષુ વર્તમાનૈઃ જીવૈઃ તૈજસકાર્મણમનોવચઃ પ્રાયોગ્યાનિ દ્રવ્યાણિ આનપ્રાણપ્રાયોગ્યાનિ તુ સર્વદ્રવ્યાણિ-સર્વપ્રકારાણિ દ્રવ્યાણિ તૈજસકાર્મણમનોવચ આનપ્રાણતયા ગૃહીતાનિ, વદ્ધાનિ, સ્પૃષ્ઠાનિ, કૃતાનિ, પ્રસ્થાપિતાનિ, નિવિષ્ટાનિ અભિનિવિષ્ટાનિ અભિસમન્વાગતાનિ, પર્યાંતાનિ, પરિણામિતાનિ, નિર્જીર્ણાનિ, નિઃસૃતાનિ નિઃસૃષ્ટાનિ ભવન્તિ, શેષં તદેવ-પૂર્વોક્તવદેવ સર્વમ્પ્રસેયમ્ ॥સૂ. ૩॥

મૂલમ્-ઓરાલિયપોગ્ગલપરિચદ્દે ણં મંતે! કેવદ્કાલસ્સ નિઠ્ઠત્તિજ્જઈ? ગોયમા! અણંતાહિં ઉસ્સપ્પિણીઓસપ્પિણીહિં એવદ્કાલસ્સ નિઠ્ઠત્તિજ્જઈ. એવં વેઉવિચયપોગ્ગલપરિચદ્દે વિ, એવં જાવ આણાપાણુપોગ્ગલપરિચદ્દે વિ એયસ્સ ણં મંતે! ઓરાલિયપોગ્ગલપરિચદ્દનિઠ્ઠત્તણાકાલસ્સ વેઉવિચયપોગ્ગલ જાવ આણાપાણુપોગ્ગલપરિચદ્દનિઠ્ઠત્તણાકાલસ્સ ય કયરે કયરે હિંતો જાવ વિસેસાહિયા વા? ગોયમા! સવ્વત્થોવે કમ્મગપો-ગ્ગલપરિચદ્દનિઠ્ઠત્તણાકાલે તેથાપોગ્ગલપરિચદ્દનિઠ્ઠત્તણાકાલે

ચાહિયે-તૈજસ, કાર્મણ, મનઃ, વચન, એવં આનપ્રાણ દ્વનમેં વર્તમાન જીવને તૈજસ, કાર્મણ, મનઃ, વચન, ઓર આનપ્રાણ કે પ્રાયોગ્ય સમસ્ત દ્રવ્યોંકા સ્વ પ્રકારકે દ્રવ્યોં કો તૈજસ કાર્મણ, મનઃ, વચન, એવં આનપ્રાણરૂપ સે ગૃહીત કિયા હૈ, વદ્ધ કિયા હૈ સ્પૃષ્ઠ કિયા હૈ, વિહિત કિયા હૈ, પ્રસ્થાપિત કિયા હૈ, નિવિષ્ટ કિયા હૈ, અભિનિવિષ્ટ કિયા હૈ, અભિસમન્વાગત કિયા હૈ, પરિતઃગૃહીત કિયા હૈ, પરિણામિત કિયા હૈ, નિર્જીર્ણ કિયા હૈ, નિઃસૃત કિયા હૈ ઓર નિઃસૃષ્ટ કિયા હૈ, હસકે આગે કી ઓર સ્વ વક્તવ્યતા પૂર્વોક્તરૂપ સે જ્ઞાનની ચાહિયે ॥સૂ. ૩॥

તૈજસ, કાર્મણ, મનઃ, વચન અને આનપ્રાણ, આ શરીરોમાં રહેલા છે. તૈજસ, કાર્મણ, મનઃ, વચન અને આનપ્રાણ યોગ્ય સમસ્ત પુદ્ગલ દ્રવ્યોને તૈજસ, કાર્મણ, મનઃ, વચન અને આનપ્રાણરૂપે ગૃહીત કર્યા છે, વદ્ધ કર્યા છે, સ્પૃષ્ઠ કર્યા છે, વિહિત કર્યા છે, પ્રસ્થાપિત કર્યા છે, નિવિષ્ટ કર્યા છે, અભિનિવિષ્ટ કર્યા છે, અભિસમન્વાગત કર્યા છે, પરિતઃગૃહીત કર્યા છે, પરિણામિત કર્યા છે, નિર્જીર્ણ કર્યા છે, નિઃસૃત કર્યા છે, નિઃસૃષ્ટ કર્યા છે, આદિ પૂર્વોક્ત સમસ્ત કથન અહીં પણ ગ્રહણ કરવું જોઈએ. ॥સૂ. ૩॥

अणंतगुणे, ओरालियपोग्गलपरियट्टकाले अणंतगुणे आणा-
पाणुपोग्गलपरियट्टनिव्वत्तणाकाले अणंतगुणे, मणपोग्गलपरि-
यट्टनिव्वत्तणाकाले अणंतगुणे, वड्डपोग्गलपरियट्टनिव्वत्तणा-
काले अणंतगुणे, वैउव्वियपोग्गलपरियट्टनिव्वत्तणाकाले
अणंतगुणे ॥सू० ४॥

छाया — औदारिकपुद्गलपरिवर्तः खलु भदन्त ! कियता कालेन निर्वर्त्यते ?
गौतम ! अनन्ताभिः उत्सर्पिण्यवसर्पिणीभिः इत्यत्कालेन निर्वर्त्यते, एवं वैक्रिय-
पुद्गलपरिवर्तोऽपि, एवं यावत् आनप्राणपुद्गलपरिवर्तोऽपि । एतस्य खलु भदन्त !
औदारिकपुद्गलपरिवर्तनिर्वर्तनाकालस्य वैक्रियपुद्गल यावत् आनप्राणपुद्गल-
परिवर्तनिर्वर्तनाकालस्य च कतरे कतरेभ्यो यावत् विशेषाधिका वा ? गौतम !
सर्वस्तोकः कर्मणपुद्गलपरिवर्तनिर्वर्तनाकालः तैजसपुद्गलपरिवर्तनिर्वर्तनाकालः
अनन्तगुणः, औदारिकपुद्गलपरिवर्तनिर्वर्तनाकालः अनन्तगुणः, आनप्राणपुद्गल-
परिवर्तनिर्वर्तनाकालः अनन्तगुणः, मनःपुद्गलपरिवर्तनिर्वर्तनाकालः अनन्तगुणः,
वचःपुद्गलपरिवर्तनिर्वर्तनाकालः अनन्तगुणः वैक्रियपुद्गलपरिवर्तनिर्वर्तनाकालः
अनन्तगुणः ॥सू० ४॥

टीका—अथ औदारिकादिपुद्गलपरावर्तानां निर्वर्तनाकालं तेषामल्पबहुत्वं च
प्ररूपयितुमाह—‘ओरालियपोग्गल’ इत्यादि । ‘ओरालियपोग्गलपरियट्टे णं भंते ।
केवइकालस्स निव्वत्तिज्जइ ?’ गौतमः पृच्छति—हे भदन्त ! औदारिकपुद्गलपरिवर्तः
खलु कियता कालेन निर्वर्त्यते ? निष्पाद्यते ? ‘केवइकालस्स’ इत्यत्र तृतीयार्थे पठ्यते

औदारिकपुद्गलपरावर्तन के कालकी वक्ष्यता—

‘ओरालियपोग्गलपरियट्टे णं भंते !’ इत्यादि ।

टीकार्थ—इस सूत्र द्वारा सूत्रकार ने औदारिकपुद्गलपरिवर्त की निव-
र्तना का काल और उसके अल्पबहुत्व की प्ररूपणा की है—‘ओरालिय-
पोग्गलपरियट्टे णं भंते । केवइ कालस्स निव्वत्तिज्जइ’ हे भदन्त ! औदारिक-
पुद्गलपरिवर्त कितने काल के बाद निष्पादित किया जाता है ? अर्थात्

—औदारिक पुद्गलपरावर्तनना कालनी वक्ष्यता—

“ ओरालियपोग्गलपरियट्टे णं भंते ! इत्यादि—

टीकार्थ—आ सूत्र द्वारा सूत्रकार ने औदारिक पुद्गलपरिवर्तनी निर्वर्तनाना
कालनी अने तेना अल्पबहुत्वनी प्ररूपणा करी छे—

गौतम स्वामीने प्रश्न—“ ओरालियपोग्गलपरियट्टे णं भंते ! केवइकालस्स
निव्वत्तिज्जइ ?” छे लगवन् ! औदारिक पुद्गलपरिवर्त केटवो काल व्यतीत

આર્ષત્વાત્, ભગવાનાહ-‘ગોયમા ! અણંતાર્હિં ઉત્સર્પિણિઓસર્પિણીર્હિં એવદ્કાલસ્સ નિવ્વત્તિજ્ઞહ’ હે ગૌતમ ! ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તઃ અનન્તાભિઃ ઉત્સર્પિણ્યવસર્પિણીભિઃ હ્યતા કાલેન નિર્વર્ત્યતે-નિષ્પાદ્યતે, ‘એવં વેડવિચયપોગ્ગલપરિયદ્દે વિ’ એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા, વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્તોઽપિ અનન્તાભિઃ ઉત્સર્પિણ્યવસર્પિણીભિઃ નિર્વર્ત્યતે । ‘એવં જાવ આણાપાણુપોગ્ગલપરિયદ્દે વિ’ એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા, યાવત્-તૈજસકાર્મણ-મનોવચઃઆનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્તા અપિ પ્રત્યેકમ્ અનન્તાભિઃ અનન્તાભિઃ ઉત્સર્પિણ્ય-વસર્પિણીભિઃ નિર્વર્ત્યતે, એકસ્ય જીવસ્ય ગ્રાહકત્વાત્, પુદ્ગલાનાં વાનન્તત્વાત્, પૂર્વ-ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તની નિષ્પત્તિ હોને કા કાલ કિતના હૈ ? હસકે ઉત્તર મૈ પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘ ગોયમા ’ હે ગૌતમ ! ‘ અણંતાર્હિં ઉત્સર્પિણિઓસર્પિ-ણીર્હિં એવદ્કાલસ્સ નિવ્વત્તિજ્ઞહ ’ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્ત અનન્ત ઉત્સર્પિણી કાલ કે બાદ નિષ્પાદિત કિયા જાતા હૈ-અર્થાત્-ઔદારિકપુદ્ગલ-પરિવર્તની નિષ્પત્તિ હોને કા કાલ અનન્ત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણીકાલ-રૂપ હૈ તાત્પર્ય-કહને કા યહ હૈ કિ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તની નિષ્પત્તિ અનન્ત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણીકાલ મૈ હોતી હૈ । ‘ એવં વેડવિચયપોગ્ગલપ-રિયદ્દે વિ ’ હસી પ્રકાર સે વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્તની નિષ્પત્તિ કા કાલ હૈ અર્થાત્ વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્તની નિષ્પત્તિ અનન્ત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી-કાલ મૈ હોતી હૈ ‘ એવં જાવ આણાપાણુપોગ્ગલપરિયદ્દે વિ ’ હસી પ્રકાર સે તૈજસ, કાર્મણ, મનઃ વચન, ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તન સબ કી નિષ્પત્તિ અનન્ત અનન્ત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી કાલ મૈ હોતી હૈ ।

થયા બાદ નિષ્પાદિત કરાય છે ? એટલે કે ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તની નિષ્પત્તિ થવાનો કાળ કેટલો કહ્યો છે ?

ઉત્તર-“ ગોયમા ! હે ગૌતમ ! “ અણંતાર્હિં ઉત્સર્પિણિઓસર્પિણીર્હિં એવદ્કાલસ્સ નિવ્વત્તિજ્ઞહ ” ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત અનન્ત ઉત્સર્પિણી કાળ વ્યતીત થયા બાદ નિષ્પાદિત કરાય છે. એટલે કે ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તની નિષ્પત્તિ થવાનો કાળ અનન્ત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી કાળરૂપ હોય છે. આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તની નિષ્પત્તિ અનન્ત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી કાળમાં થાય છે. “ એવં વેડવિચયપોગ્ગલપરિયદ્દે વિ ” એજ પ્રમાણે વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્તની નિષ્પત્તિ પણ અનન્ત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી કાળમાં થાય છે. “ એવં જાવ આણાપાણુપોગ્ગલપરિયદ્દે વિ ” એજ પ્રમાણે તૈજસ, કાર્મણ, મનઃ વચન અને આનપ્રાણ, આ પાંચે પ્રકારના પુદ્ગલપરિવર્તની નિષ્પત્તિ પણ અનન્ત-અનન્ત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી કાળમાં

ગૃહીતાનાં ચ ગ્રહણસ્યાપરિગ્ણ્યમાનત્વાત્ અનન્તાભિઃ ઉત્સર્પિણ્યવસર્પિણીભિઃ
 હત્યાદિસમ્યગેવોક્તમિતિભાવઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘એયસ્સ ણં મંતે ! ઓરાલિય-
 પોગ્ગલપરિયટ્ટનિવ્વત્તણાકાલસ્સ વેડવ્વિયપોગ્ગલ જાવ આણાપાણુપોગ્ગલપરિયટ્ટ-
 નિવ્વત્તણાકાલસ્સ ય કયરેકયરેહિંતો જાવ વિસેસાહિયા વા ?’ હે મદન્ત !
 એતસ્ય સ્વલ્લ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલસ્ય, વૈક્રિયપુદ્ગલ યાવત્ પરિવર્ત-
 નિર્વર્તનાકાલસ્ય, તૈજસપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલસ્ય, કાર્મણપુદ્ગલપરિવર્ત-

અનન્ત ઉત્સર્પિણી ઓર અવસર્પિણી મેં હન સબકી નિષ્પત્તિ હોને કા
 કારણ યહ હૈ કિ એકજીવ હનકા ગ્રાહક હોતા હૈ ઓર પુદ્ગલ અનન્ત
 હોતે હૈં તથા પૂર્વ ગૃહીત પુદ્ગલોં કો દુબારા ગ્રહણ કરને પર ઉનકી યહાં
 ગિનતી કી નહીં જાતી હૈ-અર્થાત્ પૂર્વગૃહીત પુદ્ગલ પુનઃ ગૃહીત હોને પર
 યહાં ગણના મેં નહીં લિયે જાતે હૈં-અગૃહીત પુદ્ગલ હી ગણના મેં લિયે
 જાતે હૈં અતઃ અગૃહીત પુદ્ગલોં કો ગ્રહણ કરને મેં અનન્ત ઉત્સર્પિણી
 અવસર્પિણી જૈસા કાલ લગ જાતા હૈ-હસીલિયે યહાં પ્રત્યેક કી નિષ્પત્તિ
 કા કાલ હતના કહા ગયા હૈ । અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘એયસ્સ
 ણં મંતે ! ઓરાલિયપોગ્ગલપરિયટ્ટનિવ્વત્તણાકાલસ્સ, વેડવ્વિયપોગ્ગલપરિ-
 યટ્ટનિવ્વત્તણાકાલસ્સ જાવ આણાપાણુપોગ્ગલપરિયટ્ટ નિવ્વત્તણાકાલસ્સ
 કયરે કયરેહિંતો જાવ વિસેસાહિયા વા’ હે મદન્ત ! હસ ઔદારિકપુદ્ગલપ-
 પરિવર્ત નિર્વર્તનાકાલ કે, વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત નિર્વર્તનાકાલ કે તૈજસ-
 પુદ્ગલપરિવર્ત નિર્વર્તનાકાલ કે, કાર્મણપુદ્ગલપરિવર્ત નિર્વર્તના કાલ કે,

થાય છે. આ બધાની નિષ્પત્તિ અનંત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી કાળમાં થવાનું
 કારણ નીચે પ્રમાણે છે-

એક જીવ તેમનો ગ્રાહક હોય છે અને પુદ્ગલો અનંત હોય છે. તથા
 પૂર્વગૃહીત પુદ્ગલોને અહીં ગણતરીમાં લેવામાં આવતા નથી-અગૃહીત
 પુદ્ગલોને જ ગણતરીમાં લેવામાં આવે છે. તેથી અગૃહીત પુદ્ગલોને અહીં
 કરવામાં અનંત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી જેટલો કાળ થઈ જાય છે તે કારણે
 અહીં પ્રત્યેકની નિષ્પત્તિનો કાળ અનંત ઉત્સર્પિણી જેટલો કહેવામાં આવ્યો છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“એયસ્સ ણં મંતે ! ઓરાલિયપોગ્ગલપરિયટ્ટનિવ્વ-
 ત્તણાકાલસ્સ, વેડવ્વિયપોગ્ગલપરિયટ્ટનિવ્વત્તણાકાલસ્સ જાવ આણાપાણુ-પોગ્ગ-
 લપરિયટ્ટનિવ્વત્તણાકાલસ્સ ય કયરે કયરેહિંતો જાવ વિસેસાહિયા વા ?” હે
 ભગવન્ ! આ ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત નિર્વર્તનાકાળ, વૈક્રિય પુદ્ગલપરિવર્ત
 નિર્વર્તનાકાળ, તૈજસ પુદ્ગલપરિવર્ત નિર્વર્તનાકાળ, કાર્મણ પુદ્ગલપરિવર્ત

નિર્વર્તનાકાલસ્ય, મનઃપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલસ્ય, વચઃપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલસ્ય, આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલસ્ય ચ મધ્યે કતરે કે તથાધિનિર્વર્તનાકાલાઃ કતરેભ્યો નિર્વર્તનાકાલેભ્યઃ કેભ્યો યાવત્-સ્તોકા વા, વહુકા વા, તુલ્યા વા, વિશેષાધિકા વા ભવન્તિ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા ! સવ્વત્થોવે કમ્મગ-પોગલપરિયટ્ઠનિવ્વત્તણાકાલે’ હે ગૌતમ ! સર્વસ્તોકઃ-સર્વેભ્યોડલ્પઃ, કાર્મણ-પુદ્ગલપરિવર્તનાકાલો ભવતિ, કાર્મણપુદ્ગલાનાં સૂક્ષ્મત્વાત્ વહુતમપરમાણુનિષ્પન્નત્વા-ન્ન વહૂનાં તેષાં સઠ્ઠદપિ ગ્રહણં ભવતિ, સર્વેષુ ચ નૈરયિકાદિષુ વર્તમાનસ્ય જીવસ્ય અનુસમયં તેષાં ગૃહ્યમાણત્વાત્ સ્વલ્પકાલેનાપિ સઠ્ઠલત્તપુદ્ગલગ્રહણં ભવતીતિ માંવઃ ।

મનઃપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલ કે, વચઃપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલ કે, ઔર આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલ કે બીચ મેં કૌન નિર્વર્તનાકાલ કિન નિર્વર્તનાકાલોં સે સ્તોક હૈં ? કૌન નિર્વર્તનાકાલ કિન નિર્વર્તનાકાલ સે વહુત હૈં ? કૌન નિર્વર્તનાકાલ કિન નિર્વર્તનાકાલોં કે વરાવર હૈં ? ઔર કૌન નિર્વર્તનાકાલ કિન નિર્વર્તનાકાલ સે વિશેષાધિક હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘ગોયમા’ હે-ગૌતમ ! સવ્વત્થોવે કમ્મગપોગલ-પરિયટ્ઠનિવ્વત્તણાકાલે’ સર્વોં સે કમ-અલ્પ-કાર્મણપુદ્ગલપરિવર્તનાકાલ નિર્વર્તનાકાલ હૈં ક્યોં કિ કાર્મણ પુદ્ગલ સૂક્ષ્મ હોતે હૈં ઔર યે વહુતમ-પરમાણુઓં સે નિષ્પન્ન હોતે હૈં, હસ કારણ એકદાર મેં વહુતપુદ્ગલોં કા ગ્રહણ હો જાતા હૈં । તાત્પર્ય કહને કા યહ હૈં કિ સમસ્ત નૈરયિક આદિ પર્યાયોં મેં વર્તમાન જીવ કે દ્વારા પ્રત્યેક સમય મેં વહુત કાર્મણ પુદ્ગલોં

નિર્વર્તનાકાળ, મનઃપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાળ, વચનપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાળ અને આનપ્રાણ પુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાળ, આ સાતે નિર્વર્તનાકાળોમાંથી કયો નિર્વર્તનાકાળ બધાં નિર્વર્તનાકાળો કરતાં ન્યૂનપ્રમાણ છે ? કયો નિર્વર્તનાકાળ કયા નિર્વર્તનાકાળોથી અધિક પ્રમાણ છે ? કયો નિર્વર્તનાકાળ કયા કયા નિર્વર્તનાકાળોની બરાબર છે ? અને કયો નિર્વર્તનાકાળ કયા નિર્વર્તનાકાળ કરતાં વિશેષાધિક છે ?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર-“ગોયમા ! હે ગૌતમ ! “સવ્વત્થોવે કમ્મગ-પોગલપરિયટ્ઠનિવ્વત્તણાકાલે” કાર્મણ પુદ્ગલપરિવર્તનો નિર્વર્તનાકાળ બધાં નિર્વર્તનાકાળ કરતાં અલ્પપ્રમાણ છે. કારણ કે કાર્મણપુદ્ગલો સૂક્ષ્મ હોય છે, અને તેઓ બહુતમ પરમાણુઓ વડે નિષ્પન્ન થાય છે, તે કારણે તે બધાં પુદ્ગલોનું એક વારમાં પણ ગ્રહણ થઈ જાય છે. આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે નારકાદિ સમસ્ત પર્યાયોમાં વર્તમાન જીવ દ્વારા પ્રત્યેક સમયે કાર્મણ

‘તેયાપોગલપરિચટ્ટનિવ્વત્તણાકાલે અણંતગુણે’ કાર્મણપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલાપેક્ષયા તૈજસપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલઃ અનન્તગુણોઽધિકો ભવતિ, યતઃ તૈજસપુદ્ગલાનાં સ્થૂલત્વેન અલ્પાનામેવ એકદાગ્રહણમ્, એકદાગ્રહણે ચાલ્પપ્રદેશનિષ્પન્નત્વેન તેષામલ્પાનામેવ તદણુનાં ગ્રહણં ભવત્યતોઽનન્તગુણોઽસૌ ભવતિ, ‘ઓરાલિયાપોગલપરિચટ્ટનિવ્વત્તણાકાલે અણંતગુણે’ તૈજસપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલાપેક્ષયા ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલઃ અનન્તગુણોઽધિકો ભવતિ, યતઃ ઔદારિકપુદ્ગલાનામતિસ્થૂલત્વાત્, સ્થૂલાનાં ચાલ્પાનામેવ એકદા ગ્રહણં ભવતિ, તેષામલ્પ-

કા ગ્રહણ હોના રહતા હૈં ફસીલિયે ફસકા નિર્વર્તનાકાલ સ્વ સે અલ્પ કહા ગયા હૈં-‘તેયાપોગલપરિચટ્ટનિવ્વત્તણાકાલે અણંતગુણે’ કાર્મણપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલ કી અપેક્ષા તૈજસપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલ અનન્તગુણાધિક હૈં, ક્યોંકિ તૈજસપુદ્ગલ સ્થૂલ હોતે હૈં, ફસલિયે થોડેહ્વ મેં હી ડનકા એક સમય મેં ગ્રહણ હોતા હૈં, ઓર વે સ્કન્ધ અલ્પપ્રદેશો સે હી નિષ્પન્ન હોતે હૈં। ફસલિયે અલ્પરૂપ મેં હી તૈજસ પરમાણુઓં કા ગ્રહણ હોતા રહતા હૈં ફસલિયે ફસકા નિર્વર્તનાકાલ કાર્મણપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલ કી અપેક્ષા અનન્તગુણાધિક કહા ગયા હૈં। ‘ઓરાલિયાપોગલપરિચટ્ટનિવ્વત્તણાકાલે અણંતગુણે’ તૈજસપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલ કી અપેક્ષા ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલ હૈં વહ અનન્તગુણાધિક હોતા હૈં-ક્યોંકિ ઔદારિક પુદ્ગલ અતિસ્થૂલ હોતે હૈં-અતઃવે અલ્પતરપ્રદેશવાલે હોતે હૈં,

પુદ્ગલોનું સમસ્ત રૂપે ગ્રહણ થતું રહે છે તેથી તેનો નિર્વર્તનાકાળ સૌથી ન્યૂન કહ્યો છે. “તેયા પોગલપરિચટ્ટનિવ્વત્તણાકાલે અણંતગુણે” કાર્મણપુદ્ગલપરિવર્તના નિર્વર્તનાકાળ કરતાં તૈજસપુદ્ગલપરિવર્તનો નિર્વર્તનાકાળ અનંતગુણો અધિક કહ્યો છે, કારણ કે તૈજસપુદ્ગલો સ્થૂલ હોય છે, તેથી એક સમયમાં થોડાં તૈજસ પુદ્ગલોનું જ ગ્રહણ થાય છે. આ રીતે થોડા પ્રમાણમાં ગ્રહણ થવાથી તે અલ્પ પ્રદેશો વડે જ તે સમયે નિષ્પન્ન થાય છે. તેથી અલ્પ રૂપે જ તૈજસ પરમાણુઓનું ગ્રહણ થતું રહે છે. તેથી તેનો નિર્વર્તનાકાળ કાર્મણ પુદ્ગલપરિવર્તના નિર્વર્તનાકાળ કરતાં અનંતગુણો અધિક કહ્યો છે. “ઓરાલિયાપોગલપરિચટ્ટનિવ્વત્તણાકાલે અણંતગુણે” તૈજસ પુદ્ગલપરિવર્તના નિર્વર્તનાકાળ કરતાં ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનો નિર્વર્તનાકાળ અનંતગુણો અધિક છે. તેનું કારણ નીચે પ્રમાણે છે-ઔદારિકપુદ્ગલો અતિ સ્થૂલ હોય છે અને તેઓ અતિ સ્થૂલ હોવાને કારણે એક સમયમાં અલ્પ

તરપદેશવત્તાત્, તદ્ગ્રહણેઽપિ એકદાઽલ્પાનામેવ અણૂનાં ગ્રહણં ભવતિ, નતુ કાર્મણ તૈજસપુદ્ગલવત્ તેષાં સર્વ પદેષુ ગ્રહણમસ્તિ, ઔદારિકશરીરિણામેવ તદ્ગ્રહણાત્, અતો મહતૈવ કાલેન તેષાં ગ્રહણં ભવતિ 'આણાપાણુપોગ્ગલપરિચટ્નિવ્વત્તણા કાલે અણંતગુણે' ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલાપેક્ષયા આનપ્રાણપુદ્ગલ-પરિવર્તનિર્વર્તનાકાલોઽનન્તગુણોઽધિકો ભવતિ, અપર્યાપ્તકાવસ્થાયામ્ આનપ્રાણ-પુદ્ગલાનામગ્રહણાત્, પર્યાપ્તકાવસ્થાયામપિ ઔદારિકશરીરપુદ્ગલાપેક્ષયા અલ્પી-યસામેવ તેષાં ગ્રહણેન ન શીઘ્રમ્ આનપ્રાણપુદ્ગલગ્રહણં ભવતીતિ ઔદારિકપુદ્ગલ-પરિવર્તનિર્વર્તનાકાલાપેક્ષયા આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલસ્યાનન્તગુણ-

હસલિયે હનકા ગ્રહણ હોને પર ખી એક સમય મેં અલ્પ હી પરમાણુઓં કા ગ્રહણ હોતા હૈ તૈજસ ઓર કાર્મણ પુદ્ગલોં કી तरह ઉનકા સમસ્ત પદોં મેં અર્થાત્ સર્વ દણ્ડકોં મેં ગ્રહણ નહીં હોતા હૈ ક્યોંકિ ઔદારિક શરીરવાલે હી ઉનકા ગ્રહણ કરતે હૈં, હસલિયે અધિક કાલસે હી ઉનકા ગ્રહણ હોતા હૈ। 'આણાપાણુપોગ્ગલપરિચટ્નિવ્વત્તણાકાલે અણંતગુણે' ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલ કી અપેક્ષા આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલ અનન્તગુણ અધિક હોતા હૈ, ક્યોંકિ પ્રાયઃ અપર્યાપ્તકાવસ્થા મેં આનપ્રાણપુદ્ગલોં કા ગ્રહણ નહીં હોતા હૈ પર્યાપ્તકાવસ્થા મેં ખી ઔદારિક શરીર પુદ્ગલ કી અપેક્ષા થોડેરૂપ મેં હી ઉનકા ગ્રહણ હોતા હૈ, હસ કારણ શીઘ્રતા સે આનપ્રાણ-પુદ્ગલોં કા ગ્રહણ નહીં હોતા હૈ। હસ પ્રકાર ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલ કી અપેક્ષા સે આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલ

રૂપે જ ગ્રહણ થાય છે અલ્પ રૂપે ગ્રહણ થવાને કારણે અલ્પતર પ્રદેશોવાળાં હોય છે. તેથી જ્યારે તેમને ગ્રહણ કરવામાં આવે છે ત્યારે એક સમયમાં અલ્પ પરમાણુઓનું જ ગ્રહણ થાય છે તૈજસ અને કાર્મણ પુદ્ગલોની જેમ તેમનું સમસ્ત પદોમાં અર્થાત્ સર્વ દંડકોમાં ગ્રહણ થતું નથી, કારણ કે ઔદારિક શરીરવાળા જીવો જ તેમને ગ્રહણ કરે છે તે કારણે અધિક કાળે જ તેમનું ગ્રહણ થાય છે.

“ આણાપાણુપોગ્ગલપરિચટ્નિવ્વત્તણાકાલે અણંતગુણે ” ઔદારિક પુદ્ગલ-પરિવર્તના નિર્વર્તના કાળ કરતાં આનપ્રાણ પુદ્ગલપરિવર્તનો નિર્વર્તનાકાળ અનંતગુણો અધિક છે તેનું કારણ નીચે પ્રમાણે છે—અપર્યાપ્તકાવસ્થામાં આન-પ્રાણ પુદ્ગલો ગ્રહણ કરતાં નથી પર્યાપ્તકાવસ્થામાં પણ ઔદારિક શરીર પુદ્ગલો કરતાં અલ્પ પ્રમાણમાં તેમનું ગ્રહણ થાય છે. તે કારણે શીઘ્રતાથી આનપ્રાણ પુદ્ગલોનું ગ્રહણ થતું નથી આ રીતે ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તના કાળ કરતાં આનપ્રાણ પુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તના કાળ અનંતગુણો

ત્વમધિકં યુક્તમેવ પ્રતિપાદિતમિત્યર્થઃ, ‘મળપોગલપરિયટ્ટનિવ્વત્તણાકાલે અણંતગુણે’ આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલાપેક્ષયા મનઃપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલઃ અનન્તગુણોઽધિકો ભવતિ, એકેન્દ્રિયાદિકાયસ્થિતિવશાત્ મનસશ્ચિરેણ ઉપલબ્ધેઃ મનઃપુદ્ગલપરિવર્તસ્ય અધિકકાલસાધ્યતયા આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્તકાલાપેક્ષયા અનન્તગુણત્વં મનઃપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલસ્ય ભવત્યેવેતિ ભાવઃ ‘વડ્પોગલપરિયટ્ટનિવ્વત્તણાકાલે અણંતગુણે’ મનઃપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલાપેક્ષયા વચઃપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલઃ અનન્તગુણોઽધિકો ભવતિ, મનોદ્રવ્યેભ્યો ભાષાદ્રવ્યાણામતિસ્થૂલતયા અલાનામેવ તેપામેકદાગ્રહણાત્ તદપેક્ષયા વચઃપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલસ્યાનંતગુણમધિકં ભવતિ। “વેડવિવચપોગલપરિયટ્ટનિવ્વત્તણાકાલે અણંતગુણે” વચઃપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલાપેક્ષયા, વૈક્રિયપુદ્ગલપરિ-

અનન્તગુણાધિક કહા ગયા છે। ‘મળપોગલપરિયટ્ટનિવ્વત્તણાકાલે અણંતગુણે’ આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલની અપેક્ષા મનઃપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલ અનન્તગુણાધિક છે। ક્યોં કિ એકેન્દ્રિયાદિકની કાયસ્થિતિ કે વશ સે મનની ઉપલબ્ધિ ચિરકાલ મેં હોતી છે હસલિયે મનઃપુદ્ગલ કો અધિક કાલ મેં સાધ્ય હોને કે કારણ ઉસકા નિર્વર્તનાકાલ આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલની અપેક્ષા સે અનન્તગુણા કહા ગયા છે। ‘વડ્પોગલપરિયટ્ટનિવ્વત્તણાકાલે અણંતગુણે’ મનઃપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલની અપેક્ષા વચઃપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલ જો અનન્તગુણા અધિક કહા ગયા છે ઉસકા કારણ યહ છે કિ મનોદ્રવ્યોંની અપેક્ષા ભાષાદ્રવ્ય અતિસ્થૂલ હોતે હેં, હસલિયે ઉનકા એક સમય મેં અલ્પરૂપ મેં હી ગ્રહણ હોતા છે, ‘વેડવિવચપોગલ-

અધિક કહ્યો છે. “મળપોગલપરિયટ્ટનિવ્વત્તણાકાલે અણંતગુણે” આનપ્રાણ પુદ્ગલપરિવર્તના નિર્વર્તનાકાળ કરતાં મનઃ પુદ્ગલપરિવર્તના નિર્વર્તના કાળ અનંતગુણા અધિક છે. તેનું કારણ નીચે પ્રમાણે છે—એકેન્દ્રિયાદિની કાયસ્થિતિની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામાં આવે, તો મનની ઉપલબ્ધિ ચિર કાળે થાય છે તેથી મનઃપુદ્ગલ અધિક કાળમાં સાધ્ય હોવાને કારણે મનઃપુદ્ગલપરિવર્તના નિર્વર્તનાકાળ આનપ્રાણ પુદ્ગલપરિવર્તના નિર્વર્તના કાળ કરતાં અનંત ગણો અધિક કહ્યો છે. “વડ્પોગલપરિયટ્ટનિવ્વત્તણાકાલે અણંતગુણે” મનઃ પુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તના કાળ કરતાં વચન પુદ્ગલપરિવર્તના નિર્વર્તના કાળ અનંત ગણો અધિક છે. તેનું કારણ એ છે કે મનઃ દ્રવ્યો કરતાં ભાષાદ્રવ્યો અતિસ્થૂલ હોય છે, તે કારણે તેમનું ગ્રહણ એક સમયમાં અલ્પ

વર્તનિર્વર્તનાકાલઃ અનન્તગુણોઽધિકો ભવતિ, વૈક્રિયશરીરસ્ય અત્યધિકકાલ-
લભ્યત્વાદિતિ ભાવઃ ॥સૂ. ૪॥

પુદ્ગલપરિવર્તાત્પ્રવૃત્તિવચ્ચક્ષ્યતા

મૂલ્મ-एएसि णं भंते ! ओरालियपोग्गलपरियट्ठाणं जाव
आणापाणुपोग्गलपरियट्ठाण य कयरे कयोहिंतो जाव विसेसा-
हिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा वेउव्वियपोग्गलपरियट्ठा,
वड्ढपोग्गलपरियट्ठा अणंतगुणा मणपोग्गलपरियट्ठा अणंतगुणा
आणापाणुपोग्गलपरियट्ठा अणंतगुणा, ओरालियपोग्गलपरियट्ठा
अणंतगुणा तेयापोग्गलपरियट्ठा अणंतगुणा, कम्मगपोग्गलपरि-
यट्ठा अणंतगुणा, सेवं भंते ! सेवं भंते त्तिभगवं जावविहरइ ॥सू. ५॥

बारसमसए चउत्थो उद्देसो समत्तो ॥१२-४

છાયા—एतेषां खलु भदन्त ! औदारिकपुद्गलपरिवर्तानां यावत् आनप्राण-
पुद्गलपरिवर्तानां च कतरे कतरेभ्यो यावत्-विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोकाः
वैक्रियपुद्गलपरिवर्ताः, वचःपुद्गलपरिवर्ताः अनन्तगुणाः, मनःपुद्गलपरिवर्ताः अनन्त-
गुणाः, आनप्राणपुद्गलपरिवर्ता अनन्तगुणाः, औदारिकपुद्गलपरिवर्ताः अनन्तगुणाः,
तैजसपुद्गलपरिवर्ताः अनन्तगुणाः, कर्मणपुद्गलपरिवर्ता अनन्तगुणाः तदेवं भदन्त !
तदेवं भदन्त ! इति भगवान् यावद् विहरति ॥सू. ५॥

द्वादशशतके चतुर्थोद्देशकः समाप्तः ॥१२-४॥

પરિયટ્ઠનિવ્વત્તણાકાલે અણંતગુણે 'વચઃપુદ્ગલપરિવર્ત' કે નિર્વર્તનાકાલ
કી અપેક્ષા વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત' કા નિર્વર્તનાકાલ અનન્તગુણા અધિક
કહાં ગયા હૈ-હૈસકા કારણ યહ હૈ કિ વૈક્રિય શરીર અત્યધિકકાલ મેં
લભ્ય હોતા હૈ ॥સૂ. ૪॥

રૂપે જ થાય છે. “વેઝવ્વિયપોગ્ગલપરિયટ્ઠનિવ્વત્તણાકાલે અણંતગુણે” વચઃ
પુદ્ગલપરિવર્ત'ને નિર્વર્તના કાળ કરતાં વૈક્રિય પુદ્ગલપરિવર્ત'ને નિર્વર્તના
કાળ અનંત ગણેલો વધારે છે. તેનું કારણ એ છે કે વૈક્રિયશરીર ઘણું
અધિક કાળેલભ્ય હોય છે. ॥સૂ. ૪॥

ટીકા—અથ પુદ્ગલપરિવર્તાનામલ્પબહુત્વં પ્રરૂપયિતુમાહ—‘एएसिणं भंते !’
 इत्यादि, ‘एएसि णं भंते ! ओरालियपोग्गलपरियट्ठाणं जाव आणापाणुपोग्गल-
 परियट्ठाण य कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा ?’ गौतमः पृच्छति—हे
 भदन्त ! एतेषां खलु पूर्वोक्तानाम् औदारिकपुद्गलपरिवर्तानां यावत्-वैक्रियपुद्गल-
 परिवर्तानाम्, तैजसपुद्गलपरिवर्तानाम्, कर्मणपुद्गलपरिवर्तानां, मनःपुद्गलपरिवर्त-
 नाम्, आनप्राणपुद्गलपरिवर्तानाम् च मध्ये कतरे के पुद्गलपरिवर्ताः कतरेभ्यः
 केभ्यः पुद्गलपरिवर्तेभ्यो यावत्-स्तोका वा, बहुका वा, तुल्या वा, विशेषाधिका-

पुद्गलपरिवर्तकी अल्पबहुत्ववक्तव्यता

‘एएसि णं भंते ! ओरालियपोग्गलपरियट्ठाणं’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—સૂત્રકારને હસ સૂત્રદ્વારા પુદ્ગલપરિવર્તોં કે અલ્પબહુત્વ કી
 વક્તવ્યતા પર પ્રકાશ ઢાલા હૈ—‘एएसि णं भंते ओरालियपोग्गलपरि-
 यट्ठाणं जाव आणापाणुपोग्गलपरियट्ठाण य कयरे कयरेहिंतो जाव विसे-
 साहिया वा’ गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—हे भदन्त ! इन पूर्वोक्त
 औदारिकपुद्गलपरिवर्तों के बीच में अर्थात्-औदारिकपुद्गलपरिवर्त,
 वैक्रियपुद्गलपरिवर्त, तैजसपुद्गलपरिवर्त, कर्मणपुद्गलपरिवर्त, मनःपुद्गल-
 परिवर्त, वचःपुद्गलपरिवर्त और आनप्राणपुद्गलपरिवर्त—इन सात पुद्गल-
 परिवर्तों में—कौन पुद्गलपरिवर्त किनपुद्गलपरिवर्तों से कम हैं ? कौन
 पुद्गलपरिवर्त किनपुद्गलपरिवर्तों से बहुत हैं ? कौन पुद्गलपरिवर्त
 किनपुद्गलपरिवर्तों से तुल्य हैं, और कौन पुद्गलपरिवर्त किन पुद्ग-

—पुद्गलपरिवर्तनी अल्पबहुत्ववक्तव्यता—

“एएसि णं भंते ! ओरालियपोग्गलपरियट्ठाणं” इत्यादि—

ટીકાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્ર દ્વારા પુદ્ગલપરિવર્તોના અલ્પબહુત્વનું
 નિરૂપણ કર્યું છે—“एएसि णं ओरालियपोग्गलपरियट्ठाणं जाव आणापाणु
 पोग्गलपरियट्ठाण य कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा ?” गौतम स्वामी
 महावीर प्रभुने એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે હે ભગવન ! ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત,
 વૈક્રિય પુદ્ગલપરિવર્ત, તૈજસપુદ્ગલપરિવર્ત, કાર્મણ પુદ્ગલપરિવર્ત, મનઃ પુદ્ગલ-
 પરિવર્ત, વચઃ પુદ્ગલપરિવર્ત, અને આનપ્રાણ પુદ્ગલપરિવર્ત, આ સાતે પુદ્ગલ
 પરિવર્તોમાં કયાં કયાં પુદ્ગલપરિવર્તો કયાં કયાં પુદ્ગલપરિવર્તો કરતાં અલ્પ છે ?
 કયાં પુદ્ગલપરિવર્તો કયાં પુદ્ગલપરિવર્તો કરતાં અધિક છે ? કયાં પુદ્ગલપરિવર્તો
 કયાં પુદ્ગલપરિવર્તોની બરાબર છે અને કયાં પુદ્ગલપરિવર્તો કયાં પુદ્ગલ-
 પરિવર્તો કરતાં વિશેષાધિક છે ?

વા સન્તિ? મગવાનાહ-‘ગોયમા! સઘ્વત્થોવા, વેડવિચયપોગ્ગલપરિચદ્દા’ હે ગૌતમ! સર્વસ્તોકાઃ સર્વેભ્યોડ્ડલ્પાઃ વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્તાઃ ભવન્તિ, તેષાં વહુતમ-કાલનિર્વર્તનીયત્વાત્, ‘વહ્પોગ્ગલપરિચદ્દા અણંતગુણા’ વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્તપેક્ષયા વચ્ચઃપુદ્ગલપરિવર્તાઃ અનન્તગુણાઃ સન્તિ, તેષામલ્પતરકાલનિર્વર્ત્યત્વાત્, ‘મણપોગ્ગલપરિચદ્દા અણંતગુણા’ વચ્ચઃપુદ્ગલપરિવર્તપેક્ષયા મનઃપુદ્ગલપરિવર્તાઃ અનન્તગુણાઃ સન્તિ, ‘આણાપાણુપોગ્ગલપરિચદ્દા અણંતગુણા’ મનઃપુદ્ગલપરિવર્તપેક્ષયા આનપ્રાણ-પુદ્ગલપરિવર્તાઃ અનન્તગુણા ભવન્તિ, ‘ઓરાલિયપોગ્ગલપરિચદ્દા અણંતગુણા’ આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્તપેક્ષયા ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તાઃ અનન્તગુણા ભવન્તિ, ‘તેયા-પોગ્ગલપરિચદ્દા અણંતગુણા’ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તપેક્ષયા તૈજસપુદ્ગલપરિવર્તાઃ અનન્તગુણાઃ ભવન્તિ “કમ્માપોગ્ગલપરિચદ્દા અણંતગુણા” તૈજસપુદ્ગલપરિવર્તપેક્ષયા

લપરિવર્તોં સે વિશેષાધિક હૈં? હસકે ઉત્તર મેં પ્રમુ કહતે હૈં? ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ! ‘સઘ્વત્થોવા વેડવિચયપોગ્ગલપરિચદ્દા’ સઘ્વ સે કમ વૈક્રિય-પુદ્ગલપરિવર્ત હૈં-કયોં કિ યે વહુત અધિક કાલ મેં નિવ્વપ્પન હોતે હૈં। ‘વહ્પોગ્ગલપરિચદ્દા અણંતગુણા’ વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્તકી અપેક્ષા વચ્ચઃપુદ્ગલપરિવર્ત અનન્તગુણે હૈં। કયોંકિ અલ્પતર કાલ મેં નિવ્વપ્પન હોતે હૈં। ‘મણપોગ્ગલપરિચદ્દા અણંતગુણા’ વચ્ચઃપુદ્ગલપરિવર્ત કી અપેક્ષા મનઃપુદ્ગલપરિવર્ત અનન્તગુણે હૈં। આણાપાણુપોગ્ગલપરિચદ્દા અણંતગુણા’ મનઃપુદ્ગલપરિવર્તકી અપેક્ષા આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્ત અનન્તગુણે હૈં। ‘ઓરાલિયપોગ્ગલપરિચદ્દા અણંતગુણા’ આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્તકી અપેક્ષા ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્ત અનન્તગુણે હૈં। ‘તેયાપોગ્ગલપરિચદ્દા અણંતગુણા’ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તકી અપેક્ષા તૈજસપુદ્ગલપરિવર્ત અનન્ત-

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર-“ગોયમા! સઘ્વત્થોવા વેડવિચયપોગ્ગલપરિચદ્દા” વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત અધાં પુદ્ગલપરિવર્તો કરતાં અલ્પપ્રમાણુવાણુ હોય છે. તેનું કારણ એ છે કે તે ઘણા જ અધિક કાળમાં નિવ્વપ્પ થાય છે.

“વહ્પોગ્ગલપરિચદ્દા અણંતગુણા” વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત કરતાં વચ્ચનપુદ્ગલપરિવર્ત અનંતગણાં કહ્યાં છે, કારણ કે અલ્પતર કાળમાં તેમનું નિર્માણ થાય છે. “મણપોગ્ગલપરિચદ્દા અણંતગુણા” વચ્ચઃપુદ્ગલપરિવર્ત કરતાં મનઃપુદ્ગલપરિવર્ત અનંતગણાં છે. “આણાપાણુપોગ્ગલપરિચદ્દા અણંતગુણા” મનઃપુદ્ગલપરિવર્ત કરતાં આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્ત અનંતગણાં છે. “ઓરાલિયપોગ્ગલપરિચદ્દા અણંતગુણા” આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્ત કરતાં ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત અનંતગણાં છે. “તેયા પોગ્ગલપરિચદ્દા અણંતગુણા” ઔદારિકપુદ્ગલપરિ-

પ્રમેયચન્દ્રિકા ટીકા શૃ ૧૨ ૩૦ ૪ સૂ૦ ૫, પુદ્ગલપરિવર્તાલ્પવહુત્વનિરૂપણમ્ ૧૪૬

કાર્મણપુદ્ગલપરિવર્તાઃ અનન્તગુણા ભવન્તિ । અન્તે ગૌતમો ભગવદ્વાક્યં પ્રમાણયન્નાહ—
‘સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ત્તિ ભગવં જાવ વિહરહ’ હે ભદન્ત ! તદેવં ભવદુક્તં
સત્યમેવ, હે ભદન્ત ! તદેવં ભવદુક્તં સર્વં સત્યમેવેતિ કથયન્ ભગવાન્ યાવદ્ગૌતમઃ
સંયમેન તપસા આત્માનં ભાવયમાનો વિહરતિ-તિષ્ઠતિ ॥સૂ૦ ૫॥

॥ ઇતિ શ્રી વિશ્વવિખ્યાત-જગદ્વચ્ચલભ-પસિદ્ધવાચક પશ્ચદશભાષા-
કલિતલલિતકલાપાલાપકપ્રવિશ્વદ્વગ્ધપદ્યનૈકગ્રન્થનિર્માપક
વાદિમાનમર્દક શ્રી શાહુ છત્રપતિ કોલહાપુરરાજપ્રદત્ત-
‘જૈનાચાર્ય’ પદભૂષિત—કોલહાપુરરાજગુરુ-
વાલબ્રહ્મચારિ—જૈનાચાર્ય—જૈનધર્મદિવાકર
—પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલવ્રતિચિરચિતાયાં
શ્રી “ભગવતીસૂત્રસ્ય” પ્રમેયચન્દ્રિકા-
સ્ત્યાયાં વ્યાખ્યાયાં દ્વાદશશતકે
ચતુર્થોદ્દેશકઃ સમાપ્તઃ ॥૧૨-૪॥

ગુણે હિં । ‘કમ્મગપોગ્ગલપરિચટ્ટા અણંતગુણા’ તૈજસપુદ્ગલપરિવર્ત કી
અપેક્ષા કાર્મણપુદ્ગલપરિવર્ત અનન્તગુણે હિં । અદ્ય અન્ત મેં ભગવાન્ કે
ઘવર્તનોં મેં સત્યતા રૂપાપિત કરને કે નિમિત્ત ગૌતમ સ્વામી કહતે હિં—
‘સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ! ત્તિ ભગવં જાવ-વિહરહ’ હે ભદન્ત ! આપકે દ્વારા
કહા સર્વ સત્ય હી હૈ, હે ભદન્ત ! આપકે દ્વારા કહા ગયા સવ કથન સત્ય
હી હૈ—ઇસ પ્રકાર કહ કર વે ગૌતમ ભગવાન્ સંયમ ઓર તપ સે આત્મા
કો ભાવિત કરતે હુણ અપને સ્થાનપર વિરાજમાન હો ગયે ॥સૂ૦ ૫॥
જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત “ભગવ-
તીસૂત્ર” કી પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાકે વારહવેં શતક કા ચૌથા
ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૧૨-૪॥

વર્ત કરતાં તૈજસપુદ્ગલપરિવર્ત અનંતગુણા છે. “કમ્માપોગ્ગલપરિચટ્ટા અણંત-
ગુણા” તૈજસપુદ્ગલપરિવર્ત કરતાં કાર્મણપુદ્ગલપરિવર્ત અનંતગુણાં છે.

ભગવાનના વચનોને પ્રમાણભૂત ગણીને ગૌતમસ્વામી કહે છે કે
“સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ! ત્તિ ભગવં જાવ વિહરહ” “હે ભગવન્ ! આપે જે કહ્યું
તે સત્ય જ છે હે ભગવન્ ! આપે આ વિષયનું જે પ્રતિપાદન કર્યું તે
યથાર્થ જ છે.” આ પ્રમાણે કહીને મહાવીર પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને,
તપ અને સંયમથી પોતાના અત્માને ભાવિત કરતા થકા ભગવાન ગૌતમ
પોતાને સ્થાને વિરાજમાન થઈ ગયા. ॥સૂ૦ ૫॥

॥બારમાં શતકનો ચોથો ઉદ્દેશક સમાપ્ત॥૧૨-૪॥

અથ પંચમોદેશકઃ પ્રારમ્ભયતે

દ્વાદશશતકે પંચમોદેશકસ્ય સંક્ષિપ્તવિષયવિવરણમ્ ।

પ્રાણાતિપાતપ્રમૃતયઃ કિયદ્વર્ણાદિયુક્તાઃ સન્તિ ? इत्यादि प्ररूपणम्, क्रोधादयः कियद्वर्णादियुक्ताः सन्तीति ? निरूपणम्, मानप्रमृतयः कियद्वर्णादियुक्ताः सन्तीति प्ररूपणम्, एवं मायालोभरागद्वेषप्रमृतयः कियद्वर्णादिसहिताः सन्तीति प्ररूपणम्, ततः प्राणातिपातविरमणादिः कतिवर्णादियुक्तोऽस्तीति प्ररूपणम्, ततश्चतुष्प्रकारकमितिप्ररूपणम्, अवग्रहादिप्ररूपणं च, उत्थानादयः कियद्वर्णादियुक्ताः सन्तीतिप्ररूपणम् ततः सप्तमायकाशान्तरप्ररूपणम्, सप्तमतनुवातप्ररूपणं च, नैरयिकाणां वर्णादिप्ररूपणं च, पृथिवीकायिकानां प्ररूपणम्, ततो

પાંચવે ઉદ્દેશોકા પ્રારંભ

ચારહવેં શતક કે પાંચવેં ઉદ્દેશોકા પ્રારંભ

ચારહવેં શતક કે હસ પાંચવેં ઉદ્દેશકે મેં જો વિષય કહા ગયા હૈ ઉસકા સંક્ષિપ્ત રૂપ સે વિવરણ હસ પ્રકાર હૈ-પ્રાણાતિપાત આદિ કિતને વર્ણ આદિ વાલે હૈં इत्यादि कथन, क्रोधादिक कितने वर्णादिवाले हैं-ऐसा कथन, मान वगैरह कितने वर्णादिवाले हैं-ऐसा कथन, माया, लोभ, राग, द्वेष आदि कितने वर्णवाले हैं ऐसा कथन, प्राणातिपातविरमण आदि कितने वर्णादियुक्त है ऐसा कथन, औत्पत्तिकी आदि चार प्रकार की बुद्धि का वर्णन, अवग्रह आदि कितने वर्णादिवाले हैं ऐसा कथन, उत्थान आदि कितने वर्णादिवाले हैं ऐसा कथन सातवीं पृथिवी के अवकाशान्तरका कथन सातवीं पृथिवी का तनुवातवलंय कितने वर्णादिवाला है? ऐसा कथन, नैरयिक आदिकों के वर्णादिकों

પાંચમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

બારમાં શતકના આ પાંચમાં ઉદ્દેશમાં પ્રતિપાદિત વિષયનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન આ પ્રમાણે છે-પ્રાણાતિપાત આદિ કેટલાં વર્ણાદિવાળાં છે ? ક્રોધાદિક કેટલાં વર્ણાદિવાળાં છે ? માન, માયા, લોભ, રાગ, દ્વેષ આદિ કેટલાં વર્ણાદિવાળાં છે ? પ્રાણાતિપાતવિરમણ આદિ કેટલાં વર્ણાદિવાળાં છે ? इत्यादि प्रश्नो અને તેમના ઉત્તરો ઔત્પત્તિકી આદિ ચાર પ્રકારની બુદ્ધિઓનું વર્ણન અવગ્રહ આદિ કેટલાં વર્ણાદિવાળાં છે ? ઉત્થાન આદિ કેટલાં વર્ણાદિવાળાં છે ? સાતમી પૃથ્વીના અવકાશાન્તરનું કથન સાતમી પૃથ્વીનું તનુવાતવલંય કેટલાં વર્ણાદિવાળું છે ? નારકાદિકોના વર્ણાદિકોની પ્રરૂપણ, પૃથ્વીકાયિકાદિના

મનુષ્યાણાં પ્રરૂપણમ્, તતો વાનવ્યન્તરપ્રભૃતીનાં પ્રરૂપણમ્ તતો ધર્માસ્તિકાયાદીનાં પ્રરૂપણમ્, તતો જ્ઞાનાવરણાદીનાં પ્રરૂપણમ્, તદનન્તરં કૃષ્ણલેશ્યાપ્રભૃતીનાં પ્રરૂપણમ્, તતઃ સમ્યગ્દૃષ્ટિ મિથ્યાદૃષ્ટિ-તદુભયદૃષ્ટીનાં પ્રરૂપણમ્, તતઃ ઔદારિકા-દિશરીરપ્રરૂપણમ્, તદનન્તરં સાકારોપયોગસ્ય, અનાકારોપયોગસ્ય ચ પ્રરૂપણમ્, તતઃ સર્વદ્રવ્યપ્રરૂપણમ્, ગર્ભવ્યુત્ક્રામતો જીવસ્ય પ્રરૂપણમ્, જીવોજીવસમૂહઃ જગત્કર્મવશાત્ વિવિધરૂપેણ પરિણમતીતિ ।

કર્મપુદ્ગલવક્તવ્યતા

મૂલમ્—“રાયગિહે જાવ એવં વયાસી—અહ ભંતે ! પાળાઈવાણ ૧, મુસાવાણ ૨, અદિન્નાદાળે ૩, મેહુળે ૪, પગિગહે ૫, એસણં કડવન્ને, કડગંધે, કડરસે, કડફાસે, પળળત્તે ? ગોયમા ! પંચવન્ને, દુગંધે, પંચરસે, ચડફાસે પળળત્તે । અહ ભંતે ! કોહે ૧, કોવે ૨, રોસે ૩,

કી પ્રરૂપણા પૃથિવીકાદિક કિતને વર્ણાદિવાલે હૈં—એસા કથન, મનુષ્ય કિતને વર્ણાદિ વાલે હૈં ? એસા કથન, વાનવ્યન્તર વગેરહ કિતને વર્ણાદિવાલે હૈં—એસા કથન, ધર્માસ્તિકાય આદિ કિતને વર્ણાદિવાલે હૈં—એસા કથન, જ્ઞાનાવરણાદિક કર્મો મેં વર્ણાદિકકા કથન કૃષ્ણલેશ્યા આદિકોં મેં વર્ણાદિક કા કથન, સમ્યગ્દૃષ્ટિ, મિથ્યાદૃષ્ટિ, તદુભયદૃષ્ટિ ચે સર્વ વર્ણાદિરહિત હૈં એસા કથન ઔદારિકશરીર આદિ મેં વર્ણાદિક કા કથન સાકાર ઉપયોગ ઔર નિરાકાર ઉપયોગ ચે દોનોં વર્ણાદિરહિત હૈં એસા કથન, સમસ્ત દ્રવ્યોં મેં કિતને દ્રવ્ય વર્ણાદિવાલે હૈં ? એસા કથન, ગર્ભ મેં ઉત્પાદ હોતે હુએ જીવ કે વર્ણાદિક કા કથન જીવ, જીવસમૂહ રૂપજગત્ ચે કર્મવશ વિવિધરૂપ સે પરિણમતે હૈં એસા કથન ।

વર્ણાદિની પ્રરૂપણા, મનુષ્યના વર્ણાદિની પ્રરૂપણા, વાનવ્યન્તર આદિ કેટલાં વર્ણાદિવાળાં છે, તેનું નિરૂપણ, ધર્માસ્તિકાય આદિ કેટલાં વર્ણાદિવાળાં છે, તેનું નિરૂપણ, જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મો કેટલાં વર્ણાદિવાળાં હોય છે, તેનું નિરૂપણ કૃષ્ણલેશ્યા આદિના વર્ણાદિનું કથન સમ્યગ્દૃષ્ટિ, મિથ્યાદૃષ્ટિ, અને તદુભયદૃષ્ટિ, આ ત્રણે વર્ણાદિથી રહિત છે એવું કથન ઔદારિક શરીર આદિમાં વર્ણાદિનું કથન સાકાર ઉપયોગ અને નિરાકાર ઉપયોગ, આ બન્ને વર્ણાદિથી રહિત છે એવું કથન સમસ્ત દ્રવ્યો વર્ણાદિવાળાં છે, તેનું કથન ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થતાં જીવના વર્ણાદિનું કથન જીવ અને જીવસમૂહ રૂપ જગતનું કર્મવશ વિવિધ સ્વરૂપે પરિણમન થવાનું કથન,

दोसे४, अखमे५, संजलणे६, कलहे७, चंडिके८, भंडणे९, विवादे
 १०, एसणं कइवन्ने जाव कइफासे पणत्ते ? गोयमा ! पंचवन्ने,
 दुग्ंधे, पंचरसे चउफासे पणत्ते । अह भंते ! माणे१, मदे२, दप्पे३,
 थंभे४, गट्ठे५, अत्तुक्कोसे६, परपरिवाए७, उक्कोसे८, अवक्कोसे९,
 उण्णए१०, उन्नामे११, दुन्नामे१२, एसणं कइवण्णे, कइग्ंधे,
 कइरसे, कइफासे पणत्ते ? गोयमा ! पंचवन्ने जहा कोहे तहेव ।
 अह भंते ! माया१, उवही२, नियडी३, वलये४, गहणे५, णूमे६,
 कक्के७, कुरुए८, जिम्हे९, विट्ठिसे१०, आयरणया११, गूहणया१२,
 वंचणया१३, पालिउंचणया१४, सातिजोगे य१५ एसणं कइवन्ने,
 कइग्ंधे, कइरसे कइफासे ? गोयमा ! पंचवन्ने जहेव कोहे । अह
 भंते ! लोभे१, इच्छा२, सुच्छा३, कंखा४, गेही, तण्हा६, भिज्झा७,
 अभिज्झा८, आसासणया९, पत्थणया१० लालप्पणया११, कामा-
 सा१२, भोगासा१३, जीवियासा१४, मरणासा१५, नंदीरागे१६,
 एसणं कइवण्णे कइग्ंधे कइरसे कइफासे ? जहेव कोहे । अह भंते !
 पेज्जे१, दोसे२, कलहे३, जाव मिच्छादंसणसल्ले, एसणं कइवण्णे
 कइग्ंधे कइरसे, कइफासे ? जहेव कोहे तहेव चउफासे ॥सू०१॥

छाया—राजगृहे यावत्—एवम् अवादीत्—अथ भंते । प्राणातिपातः१, मृषा-
 वादः२, अदत्तादानम्३, मैथुनम्४, परिग्रहः५ एष खलु कतिवर्णः, कतिगन्धः,
 कतिरसः, कतिस्पर्शः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! पंचवर्णः, द्विगन्धः, पञ्चरसः, चतुःस्पर्शः,
 प्रज्ञप्तः । अथ भदन्त ! क्रोधः१, कोपः२, रोषः३, दोषः४, अक्षमा५, संज्वलनम्६,
 कलहः७, चाण्डिक्यम्८, भण्डनम्९, विवादः१०, एष खलु कतिवर्णः, यावत्
 कतिस्पर्शः, प्रज्ञप्तः ? गौतम ! पञ्चवर्णः, द्विगन्धः, पञ्चरसः, चतुःस्पर्शः, प्रज्ञप्तः ।
 अथ भदन्त ! मानं, मदः, दर्पः, स्तम्भः, गर्वः, आत्मोत्कर्षः, परपरिवादः,

उत्कर्षः, अपकर्षः, उन्नयः, उन्नामः, दुर्नामः, १२, एष खलु कतिवर्णः, कतिगन्धः, कतिरसः, कतिस्पर्शः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! पञ्चवर्णः, यथा क्रोधस्तथैव । अथ भदन्त ! माया, उपधिः, निष्ठतिः, बलयम्, गहनम्, नृपः, कल्कम्, कुरूपम्, जैह्वयम्, किल्बिष १०, आदरणता, गूहनता, बञ्चनता, प्रतिकुञ्चनता, सातियोगश्च १५, एष खलु कतिवर्णः, कतिगन्धः, कतिरसः, कतिस्पर्शः ? गौतम ! पञ्चवर्णः यथैव क्रोधः । अथ भदन्त ! लोभः १, इच्छा २, मूर्च्छा ३, काङ्क्षा ४, गृद्धिः ५, तृष्णा ६, मिथ्या ७, अभिमिथ्या ८, आशंसनता ९, प्रार्थनता १०, लालपनता ११, कामाशा १२, भोगाशा १३, जीविताशा १४, मरणाशा १५, नन्दिरागः १६, एष खलु कतिवर्णः, कतिगन्धः, कतिरसः, कतिस्पर्शः ? यथैव क्रोधः । अथ भदन्त ! प्रेम, द्वेषः, कलहो, यावत् मिथ्यादर्शनशल्यः, एष खलु कतिवर्णः ४ ? यथैव क्रोधस्तथैव चतुस्पर्शः ॥ सू० १॥

टीका—पूर्वोद्देशके पुद्गलपरिवर्तानामुक्तत्वेन तत्प्रस्तावात् कर्मपुद्गलस्वरूपं प्ररूपयितुमाह—‘रायगिहे’ इत्यादि, ‘रायगिहे जाव एवं बयासी’ राजगृहे यावत् नगरे स्वामी समवसतः, धर्मकथां श्रोतुं पर्वत् निर्गच्छति, धर्मकथां श्रुत्वा प्रतिगता पर्वत्, ततो विनयेन शृश्रूयमाणो गौतमः प्राञ्जलिपुटः पयुपासीनः भगवन्तम्, एव—वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्—‘अहंभंते ! पाणाद्वाए, मुमावाए अदि-

कर्मपुद्गलवृत्तव्यता—

‘रायगिहे जाव एवं बयासी’ इत्यादि ।

टीकार्थ—इससे पूर्व उद्देशक में पुद्गलपरिवर्तों का कथन किया गया है सो इसी प्रस्ताव को लेकर सूत्रकार ने यहाँ पर कर्मपुद्गलों के स्वरूप का कथन किया है—‘रायगिहे जाव एवं बयासी’ राजगृह नगर में महावीर स्वामी पधारे उनसे धर्मकथा को सुनने के लिये परिषदा निकली और वह धर्मकथा को सुनकर पीछे अपने २ स्थान पर पीछे चली गई इसके बाद प्रश्न पूछने की इच्छावाले श्री गौतमने दोनों हाथ जोड़कर बड़े विनय के साथ प्रभु की सेवा में मन को लगाते हुए

“रायगिहे जाव एवं बयासी” इत्यादि—

टीकार्थ—आगता उद्देश्यामां पुद्गलपरिवर्तानां निरूपणं करवासां आभुं उवे सूत्रकारे कर्मपुद्गलानां स्वरूपं निरूपणं करे छे—

“रायगिहे जाव एवं बयासी” राजगृह नगरमां महावीर प्रभु पधार्या धर्म था मांभगवाने भारे विषद नीकणी अने धर्म था सांभगानीने, परिषद विसर्जित थछ, इत्यादि पूर्वोक्त कथन अही अदृष्ट केषु अक्षेपे तयार याद धर्मतत्त्वनुं अवलु करवानी अमिताभावाणा गौतमवरामये गाने काय जेडीने विनयपूर्वक महावीर प्रभुने आ प्रकारेण प्रश्न पूछये—“अहं भंते ।

ન્નાદાણે, મેહુણે, પરિગ્રહે, એસણં કહવન્ને, કહગંધે, કહરસે, કહફાસે પળ્ણતે ?' હે મદન્ત ! અથ પ્રાણાતિપાતઃ-પ્રાણવ્યપરોપણમ્ તજ્જનિતં તજ્જનકં વા ચારિત્ર-મોહનીયં કર્મપ્રાણાતિપાત-વ્યવહારાત્ તત્ત્વ કર્મપુદ્ગલસ્વરૂપં ભવતિ અતएव તત્ર વર્ણાદિ સંઘવ પ્રશ્નઃ, એવં મૃષાવાદઃ તજ્જન્ન્યં તજ્જનકં વા તથાવિધં કર્મ મૃષાવાદ એવ, અદત્તાદાનમ્-અદત્તસ્ય આદાનમ્-અદત્તાદાનમ્, તજ્જન્ન્યં તજ્જનકં વા તથાવિધં કર્મ અદત્તાદાનમેવ, મૈથુનમ્-અબ્રહ્મચર્યમ્, તજ્જન્ન્યં તજ્જનકં વા તથાવિધં કર્મ મૈથુનમેવ, પરિગ્રહઃ-ધનાદિવસ્તુનાં

ભગવાન્ સે હસ પ્રકાર પૂછા-‘અહ મંતે ! પાણાહવાए, મુસાવાए, અદિ-ન્નાદાણે, મેહુણે, પરિગ્રહે, એસ ણં કહવન્ને, કહગંધે, કહરસે, કહફાસે પળ્ણતે’ હે મદન્ત ! પ્રાણાતિપાતરૂપ પ્રાણવ્યપરોપણ સે જનિત કર્મ અથવા પ્રાણવ્યપરોપણ કા જનક એસા જો ચારિત્ર મોહનીય કર્મ હૈ વહ યહાં ઉપચાર સે પ્રાણવ્યપરોપણ શબ્દદ્વારા ગૃહીત હુઆ હૈ, ક્યોંકિં યહ ચારિત્રમોહનીય કર્મપુદ્ગલરૂપ હોતા હૈ-હસીલિયે હસ મેં વર્ણાદિકે હોને કા પ્રશ્ન કિયા ગયા હૈ । હસી પ્રકાર સે મૃષાવાદ શબ્દ સે મૃષાવાદ કા જનકકર્મ અથવા મૃષાવાદ સે જન્ય એસા જો કર્મ હૈ-વહ બી ઉપચાર સે મૃષાવાદ હી હૈ, અદત્ત કા આદાન કરના-હસકા નામ અદત્તાદાન હૈ હસ અદત્તાદાન કે દ્વારા જન્ય કર્મ અથવા અદત્તાદાન કા જનક એસા જો કર્મ હૈ વહ બી ઉપચાર સે અદત્તાદાન હી હૈ, અબ્રહ્મચર્યકા નામ મૈથુન હૈ, હસ મૈથુન સે જન્ય કર્મ અથવા હસ મૈથુન કા જનક જો કર્મ

પાણાહવાए, મુસાવાए, અદિન્નાદાણે, મેહુણે, પરિગ્રહે, એસણં કહ વજ્જે, કહ ગંધે, કહ રસે કહ ફાસે પળ્ણતે ? ” હે ભગવન્ ! પ્રાણાતિપાત, મૃષાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન અને પારિશ્રવના કેટલાં વર્ણો છે ? કેટલા ગંધો છે ? કેટલા રસો છે ? અને કેટલા સ્પર્શો છે ? આ પ્રશ્નોના ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે-પ્રાણાતિપાત પદ અહીં પ્રાણવ્યપરોપણના (પ્રાણોનો વિયોગ કરવાથી) જનિત કર્મના અર્થમાં અથવા પ્રાણવ્યપરોપણજનક એવા ચારિત્રમોહનીય કર્મના અર્થમાં પ્રયુક્ત થયું છે, કારણ કે તે ચારિત્રમોહનીયકર્મ પુદ્ગલરૂપ હોય છે. તેથી તેમાં વર્ણાદિનો સદ્ભાવ રહે છે.

તે કારણે જ આ પ્રશ્ન પૂછવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણે મૃષાવાદના જનક કર્મને શ્રદ્ધા કરવામાં આવ્યું છે. અથવા મૃષાવાદ વડે જન્ય કર્મને પણ ઔપચારિક રીતે મૃષાવાદ જ કહે છે. અદત્ત વસ્તુનું આદાન (શ્રદ્ધા) કરવું તેનું નામ અદત્તાદાન છે આ અદત્તાદાન દ્વારા જન્ય કર્મને અથવા અદત્તાદાનનું જનક જે કર્મ છે તેને પણ ઔપચારિક રીતે અદત્તાદાન જ કહે છે. અપ્રહાયર્થનું નામ મૈથુન છે આ મૈથુનજન્ય કર્મને અથવા મૈથુનજનક કર્મને

ગ્રહણમ્, આસક્તિર્વા, તજ્જન્યં તજ્જનકંવા તથાવિધં કર્મ પરિગ્રહપ્ત્વ, તેષાં ચ કર્મણાં પુદ્ગલરૂપત્વાત્, एष खलु प्राणातिपातादिः कतिवर्णः, कतिगन्धः, कति रसः, कतिस्पर्शः प्रज्ञप्तः ? भगवानाह—‘गोयमा ! पंचवर्णो, दुग्ंधे, पंचरसे, चउ-
फासे पण्णत्ते ’ हे गौतम ! प्राणातिपातादिकर्मणः पुद्गलस्वरूपत्वात् स पञ्चवर्णः
कालनीलादि भेदात्, द्विगन्धः सुरभिदुरभिभेदात्, पञ्चरसः तिक्तकटुकादिभेदात्,
चतुःस्पर्शः कर्कशानाम् अष्टानां केषामपि चतुर्णां भेदात्, प्रज्ञप्तः,

है वह भी उपचार से अब्रह्म-मैथुन ही है, धनादि वस्तुओं का ग्रहण करना इसका नाम परिग्रह है अथवा-भूच्छा का नाम परिग्रह है इसके द्वारा जन्य कर्म अथवा इसका जनक जो कर्म है वह भी उपचार से परिग्रह ही है-क्योंकि उन कर्मों में पुद्गलरूपता होती है इसीलिये यहाँ पर ऐसा प्रश्न किया गया है कि यह प्राणातिपातादि कितने वर्णों वाला, कितने गंधों वाला, कितने रसों वाला, और कितने स्पर्शों वाला कहा गया है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘पंचवर्णो, दुग्ंधे, पंचरसे, चउफाले, पण्णत्ते’ यह प्राणातिपातादि पांच वर्णों वाला दो गंधों वाला, पांच रसों वाला और चार स्पर्शों वाला कहा गया है । क्योंकि यह प्राणातिपातादि कर्मपुद्गलरूप है । कृष्ण, नील आदि के भेद से वर्ण पांच प्रकारका होता है, सुरभि दुरभि के भेद से गंध दो प्रकार का होता है । तिक्त कटुक आदि के भेद से रस पांच प्रकार का

પણ ઔપચારિક રીતે અબ્રહ્મ-મૈથુન જ કહે છે ધનાદિ વસ્તુઓને ગ્રહણ કરવી તેનું નામ પરિગ્રહ છે. અથવા ભૂચ્છાભાવનું નામ પરિગ્રહ છે તેના દ્વારા જન્ય કર્મને પરિગ્રહ કહે છે અથવા તેનું જનક જે કર્મ છે તેને પણ ઔપચારિક રીતે પરિગ્રહ જ કહે છે. તે કર્મોમાં પુદ્ગલરૂપતા હોય છે, તે કારણે અહીં એવો પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો છે કે “ હે ભગવન્ ! પ્રાણાતિપાત આદિને કેટલાં વર્ણોવાળાં, કેટલી ગંધોવાળાં, કેટલા રસોવાળા અને કેટલા સ્પર્શોવાળા કહ્યા છે ? ”

આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે-“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ પંચવર્ણો, દુગંધે, પંચરસે, ચઉફાસે, પણ્ણત્તે ” પ્રાણાતિપાત આદિને પાંચ વર્ણોવાળાં, બે ગંધોવાળાં, પાંચ રસોવાળાં અને ચાર સ્પર્શોવાળાં કહ્યાં છે. આ પ્રમાણે કથન કરવાનું કારણ એ છે કે પ્રાણાતિપાત આદિ કર્મ, પુદ્ગલો રૂપ છે કૃષ્ણ, નીલ, આદિના ભેદથી વર્ણ પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે. ગંધના સુરભિગંધ અને દુરભિગંધ રૂપ બે પ્રકાર છે. તીષ્ણ, ઠંડવો આદિ પાંચ પ્રકારના રસો કહ્યા છે. કર્કશ આદિના ભેદથી સ્પર્શના આઠ પ્રકાર

ગૌતમઃ પૂછતિ-‘અહ મંતે ! કોહે૧, કોવે૨, રોસે૩, દોસે૪, અસ્તમે૫, સંજલણે૬, કલહે૭, ચંડિકે૮, મંડળે૯, વિવાદે૧૦, એસણં કહવણે જાવ કહ-
 ફાસે પળત્તે ? ’ હે મદન્ત ! અથ ક્રોધઃ-ક્રોધપરિણામજનકં કર્મ, કોપઃ ક્રોધો-
 દયાસ્વભાવાચ્ચલનમાશ્રય, તત્ર ક્રોધઃ इतिसामान्यं નામ વર્તતે, કોપાદયસ્તુ તત્પ-
 ભવત્વાત્ તદ્વિશેષાઃ, રોષઃ-ક્રોધસ્યેવ પરમ્પરાનુબન્ધઃ, દોષઃ સ્વસ્ય પરસ્ય વા
 હોતા હૈ । કર્કશ આદિ કે ભેદ સે સ્પર્શ આઠ પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ इन
 આઠ મેં સે इन મેં ચે ચાર સ્પર્શ હોતે હૈ । યથા-શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ
 ઔર સ્પૃશ્ન । સૌ હી કહા હૈ-‘પંચ રસ પંચવન્નેહિં પરિણયં દુવિહગંધચ્ચ-
 ફાસં દુવિચયમંતપ્પસં સિદ્ધેહિં અણંતગુણહીણં’ ॥૧॥ સિદ્ધોં સે અનન્ત-
 ગુણહીન અનંત પ્રદેશોવાળા દ્રવ્ય પાંચ રસોવાળા, પાંચ વર્ણોવાળા, દો
 ગંધોવાળા ઔર ચાર સ્પર્શોવાળા દ્રવ્ય હોતા હૈ ।

અથ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ-‘અહ મંતે ! કોહે૧, કોવે૨, રોસે૩, દોસે૪, અસ્તમે૫, સંજલણે૬, કલહે૭, ચંડિકે૮, મંડળે૯, વિવા-
 દે૧૦, એસ ણં, કહવણે જાવ કહફાસે પળત્તે ’ ક્રોધ પરિણામજનક
 કર્મ કા નામ ક્રોધ હૈ, એવં ક્રોધ કે ઉદય સે અપને નિજસ્વભાવ સે
 વિચલિત હોના, इसका नाम कोप हॆ इन में क्रोध यह सामान्य नाम हॆ
 ઔર कोपादिक उसके विशेष नाम हॆ-क्योंकि ये कोपादिक उससे
 ઉત્પન્ન હોતે હૈ । કોપ કી જો પરમ્પરા ચલતી હૈ इसका नाम रोष हॆ
 અપને કો યા દૂસરે કો જો દૂષણ લગાયા જાતા હૈ इसका नाम दोष

કહ્યા છે. આ આઠ સ્પર્શોમાંથી કોઇ પણ ચાર સ્પર્શોના પ્રાણુતિપાત આદિ
 કર્મપુદ્ગલોમાં સદ્ભાવ હોય છે. એજ વાત નીચેની ગાથા દ્વારા પ્રકટ
 કરવામાં આવી છે. “પંચ રસ પંચવન્નેહિં પરિણયં દુવિહગંધચ્ચ-
 ફાસં દુવિચયમંતપ્પસં સિદ્ધેહિં અણંતગુણહીણં ॥૧॥ અનંત પ્રદેશોવાળું દ્રવ્ય પાંચ રસો-
 વાળું, પાંચ વર્ણોવાળું, બે ગંધોવાળું અને ચાર સ્પર્શોવાળું હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીના પ્રશ્ન-“અહ મંતે ! કોહે૧, કોવે૨, રોસે૩, દોસે૪, અસ્તમે૫, સંજલણે૬, કલહે૭, ચંડિકે૮, મંડળે૯, વિવાદે૧૦, એસણં કહવણે
 જાવ કહ ફાસે પળત્તે ? ” ક્રોધપરિણામ જનક કર્મનું નામ ક્રોધ છે અને
 ક્રોધના ઉદયને કારણે પોતાના નિજ સ્વભાવથી વિચલિત થવું તેનું નામ
 કોપ છે, આ બધાં નામોમાં ક્રોધ સામાન્ય નામ છે અને કોપાદિક તેના
 વિશેષ નામ છે, કારણ કે કોપાદિકની ઉત્પત્તિ ક્રોધમાંથી થાય છે. કોપની
 જે પરમ્પરા ચાલે છે, તેનું નામ રોષ છે, પોતાના ઉપર કે અન્યના ઉપર

पंचरसे चउफासे पण्णत्ते' हे गौतम ! क्रोधादि परिणामजनककर्मणः पुद्गलरूपत्वात्, स क्रोधादिपरिणत कर्मपुद्गलः पञ्चवर्णः, पञ्चरसः, द्विगन्धः, चतुःस्पर्शः प्रवृत्तः । गौतमः पृच्छति 'अहंभंते ! माणे १, मदे २, दप्पे ३, थंमे ४, गव्वे ५, अत्तुक्कोसे ६, परपरिवाए ७, उक्कोसे ८, अवक्कोसे ९, उण्णए १०, उन्नामे ११, दुन्नामे १२, एसणं कइवण्णे, कइगंधे, कइरसे, कइफासे पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! अथ मानम्—मानपरिणामजनकं कर्म, तत्र मानम्—अभिमानपदवाच्यम् सामान्यं नाम, मदादयस्तु तत्प्रभवत्वात् तद्विशेषा

उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा' हे गौतम ! 'पंचवण्णे, दुगंधे, पंचरसे, चउफासे पण्णत्ते' क्रोधादिपरिणामजनककर्मपुद्गलरूप होने के कारण वह क्रोधादिरूपपरिणत कर्मपुद्गल पांचवर्णोंवाला, दो गंधोंवाला, पांच रसोंवाला एवं चार स्पर्शोंवाला कहा गया है ।

अथ गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—'अहंभंते ! माणे, मदे, दप्पे, थंमे, गव्वे, अत्तुक्कोसे, परपरिवाए, उक्कोसे, अवक्कोसे, उण्णए, उन्नामे, दुन्नामे १२ एसणं कइवण्णे, कइगंधे, कइरसे, कइफासे पण्णत्ते' हे भदन्त ! मान, मद, दर्प, स्तंभ, गर्व, आत्मोत्कर्ष, परपरिवाद, उत्कर्ष, अपकर्ष, उन्नय, उन्नाम, दुर्नाम—ये सब कितने वर्णवाले, कितने गंधवाले, कितने रसवाले और कितने स्पर्शवाले होते हैं ? अभिमानपदवाच्य मान को उत्पन्न करनेवाले कर्मका नाम मान है । यहाँ मान यह सामान्य नाम है तथा मद आदि इसके विशेष नाम हैं । क्योंकि ये सब

महावीर प्रभुने उत्तर—'गोयमा ! पंचवण्णे, दुगंधे, पंचरसे, चउफासे पण्णत्ते' हे गौतम ! क्रोधादि परिणामजनक कर्मो पुद्गलरूप होने के कारण वे क्रोधादिइसे परिणत कर्मपुद्गल दो पांच वर्णोंवाला, दो गंधोंवाला, पांच रसोंवाला एवं चार स्पर्शोंवाला कहा है ।

गौतम स्वामीने प्रश्न—'अहंभंते ! माणे, मदे, दप्पे, थंमे, गव्वे, अत्तुक्कोसे, परपरिवाए, उक्कोसे, अवक्कोसे, उण्णए, उन्नामे, दुन्नामे १२ एसणं कइ वण्णे, कइ गंधे, कइ रसे, कइ फासे पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! मान, मद, दर्प, स्तंभ, गर्व, आत्मोत्कर्ष, परपरिवाद, उत्कर्ष, अपकर्ष, उन्नय, उन्नम, दुर्नाम—ये सब कितने वर्णवाले, कितने गंधवाले, कितने रसवाले और कितने स्पर्शवाले होते हैं ? अभिमानपदवाच्य मान को उत्पन्न करनेवाले कर्मका नाम मान है । यहाँ मान यह सामान्य नाम है तथा मद आदि इसके विशेष नाम हैं । क्योंकि ये सब

एव, तत्र मदो-मत्तता, दर्पः-दृप्तता, स्तम्भः-स्तब्धता, अनम्रतेत्यर्थः, गर्वः-
अहङ्कारः, आत्मोत्कर्षः-परापेक्षया आत्मनो गुणैः उत्कृष्टता प्रतिपादनम्, परपरि-
वादः-परेषामपवदनम् निन्दनम् परेषां परिपातो वा-गुणेभ्यः परिपातनम्, उत्कर्षः-
आत्मनः परस्य वा किञ्चित् क्रियया उत्कृष्टताकरणम्, अपकर्षः अभिमानात्
स्वापेक्षया परस्य हीनताप्रतिपादनम्, उन्नतः-उच्छिन्नं नतं पूर्वप्रवृत्तं नमनम्
अभिमानादेव अथवा उच्छिन्नो नयः नीतिरभिमानात् इति उन्नयः, नयाभावः
इतिभावः । उन्नामः-प्रणतस्य अनुप्रवेशा दुन्नमनम्, दुर्नामः-मदाद्दुष्टं नमनं
दुर्नामः, एष खलु मानादिपरिणतकर्मपुद्गलः कतिवर्णः, कतिगन्धः, कतिरसः,
कतिस्पर्शः, प्रज्ञप्तः ? भगवानाह-‘गोयमा ! पंचवन्ने जहा कोहे तहेव ’ हे गौतम !

उससे उत्पन्न होते हैं । मत्तता का नाम मद है, दृप्तता का नाम दर्प है,
अनम्रता का नाम स्तम्भ-स्तब्धता है, अहङ्कार का नाम गर्व है पर की
अपेक्षा से अपने को अपने गुणों द्वारा उत्कृष्ट कहना इसका नाम
आत्मोत्कर्ष है दूसरों की निन्दा करना, अथवा गुणों से दूसरों को
गिराना इसका नाम परपरिवाद है मान से अपनी तथा दूसरे की क्रिया
को कुछ उत्कृष्ट कहना इसका नाम उत्कर्ष है, अभिमान में आकर
अपनी अपेक्षा दूसरे में हीनता का कथन करना इसका नाम
अपकर्ष है अभिमान से पूर्वप्रवृत्त नमन का त्याग करना, अथवा अभि-
मान से नीति का त्याग करना, इसका नाम उन्नत है, नमस्कार करनेवाले
को भी नमस्कार नहीं करना इसका नाम उन्नाम है अभिमान के
वशवर्ती होकर दुष्टरीति से नमन करना इसका नाम दुर्नाम है ।
उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा’ हे गौतम । ‘पंचविहे जहा कोहे तहेव’
मानादि परिणतपुद्गल पांच वर्णोंवाला है । इस विषय में जैसा क्रोध-

। मत्तતાનું નામ મદ છે હ્રમ્તતાનું નામ દર્પ છે, અનમ્રતાનું નામ સ્તંભ-સ્તબ્ધતા
છે, અહંકારનું નામ ગર્વ છે, અન્ય કરતાં પોતાને શુદ્ધોની અપેક્ષા એ ઉત્કૃષ્ટ
કહેવા તેનું નામ આત્મોત્કર્ષ છે, અન્યની નિન્દા કરવી અથવા અન્યમાં
દુર્શુદ્ધોનું આરોપણ કરવું તેનું નામ પરપરિવાદ છે, માનને વશ થઈને
અન્યની ક્રિયા કરતાં પોતાની ક્રિયાને ઉત્કૃષ્ટ બતાવવી તેનું નામ ઉત્કર્ષ છે.
અભિમાનને કારણે પોતાના કરતાં અન્યમાં હીનતા કહેવાનું કથન કરવું તેનું
નામ અપકર્ષ છે. અભિમાનને કારણે પૂર્વપ્રવૃત્ત નમનને ત્યાગ કરવો,
અથવા અભિમાનને લીધે નીતિને ત્યાગ કરવો તેનું નામ ઉન્નત છે. નમસ્કાર
કરનારને પણ નમસ્કાર ન કરવા, તેનું નામ ઉન્નામ છે. અભિમાનને કારણે
દુષ્ટ રીતે નમન કરવું તેનું નામ દુર્નામ છે.

માનાદિપરિણતકર્મપુદ્ગલઃ પશ્ચવર્ણઃ યથાક્રોધઃ-ક્રોધાદિપરિણતકર્મપુદ્ગલઃ પ્રતિ
પાદિતસ્તથૈવ દ્વિગન્ધઃ પશ્ચરસઃ, ચતુઃસ્પર્શઃ પ્રતિપત્તવ્યઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-
'અહ મંતે ! માયા ૧, ઉવહી ૨, નિયહી ૩, વલયે ૪, ગહાણે ૫, ણૂમે ૬, કકે ૭ કુરુ-
૮, જિમ્હે ૯, કિન્વિસે ૧૦, આયરણયા ૧૧, ગૂહણયા ૧૨, વંચણયા ૧૩, પલ્લિ-
ચણયા ૧૪, સાતિજોગે ૧૫, એસણં કહ્વણે, કહ્વગંધે કહ્વરસે કહ્વફાસે પળ્ણસે ?'
હે મદન્ત ! અથ માયા-કપટમ્ અજ્ઞાનમ્-અવિદ્યા, इति सामान्यं નામ, ઉપધ્યા-
દયસ્તુ તત્ત્વમ્ભવત્વાત્ તદ્વિશેષાઃ, તત્ર ઉપધિઃ-ઉપધીયતે-નીયતે દુર્ગતૌ પ્રાણી
ચેન અમૌ ઉપધિઃ કપટજન્ય પરપ્રતારણરૂપાઽઽત્મપરિણતિઃ । નિકૃતિઃ-નિતરાં

પરિણતપુદ્ગલ કહા ગયા હૈ, ઉલ્લી પ્રકાર સે યહ માનાદિપરિણતપુદ્ગલ
દો ગંધોવાલા, પાંચ રસોવાલા ઓર ચાત્ત્વસ્પર્શોવાલા જાનના ચાહિયે ।

અથ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એમા પૂછતે હૈં-‘અહ મંતે ! માયા, ઉવહી,
નિયહી, વલયે, ગહાણે, ણૂમે કકે. કુરુ, જિમ્હે, કિન્વિસે, આયરણયા,
ગૂહણયા, વંચણયા, પલ્લિચંચણયા, સાતિજોગે ૧૫. એમ ણં
કહ્વણે, કહ્વગંધે, કહ્વરસે, કહ્વફાસે પળ્ણસે’ હે મદન્ત ! માયા
કપટ, અજ્ઞાન-અવિદ્યા યહ સામાન્ય નામ હૈ ઓર ઉપધિ આદિ ઇસસે
હી ઉત્પન્ન હોને કે કારણ માયા કે હી વિશેષ ભેદ હૈ પ્રાણી જિસકે
દ્વારા દુર્ગતિ મેં છે જાયા જાવે ડસકા નામ ઉપધિ હૈ પ્રતારણીય ઢગને
યોગ્ય-મનુષ્ય કે પાસ જાને કા કારણભૂત ભાવ કા નામ ઉપધિ હૈ ।

મહાવીર પ્રશ્નુનો ઉત્તર-“ ગોયમા ! પંચ વિદે અહા કોદે તદેવ ” હે
ગૌતમ ! માનાદિ પરિણત કર્મપુદ્ગલો પાંચ વર્ણોવાળાં હોય છે ક્રોધપરિણત-
પુદ્ગલોના વિષયમાં એવું કથન પહેલાં કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન
માનાદિ પરિણત પુદ્ગલો વિષે પણ અમળવું એટલે કે તે પુદ્ગલો બે ગંધોવાળાં,
પાંચ રસોવાળાં અને ચાર સ્પર્શોવાળાં હોય છે, એવું કથન અમલું હોવું જોઈએ.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ અહ મંતે ! માયા, ઉવહી, નિયહી વલયે, ગહાણે,
ણૂમે કકે, કુરુ, જિમ્હે, કિન્વિસે, આયરણયા, ગૂહણયા, વંચણયા, પલ્લિચંચણયા,
સાતિજોગે ૧૫, એસણં કહ્વણે, કહ્વ ગંધે, કહ્વ રસે, કહ્વ ફાસે પળ્ણસે ? ”

માયા-કપટ, અજ્ઞાન-અવિદ્યા, આ સામાન્ય નામ છે અને માયાને કારણે
જ ઉત્પન્ન થતાં ઉપધિ આદિ ભાવો માયાના જ વિશેષ ભેદ રૂપ છે. જેના
દ્વારા જીવને દુર્ગતિમાં લઈ જવામાં આવે છે તે ‘ભાવનું’ નામ ઉપધિ છે.
અથવા પ્રતારણીય (ઢગવાને યોગ્ય) મનુષ્યની પાસે જવાના કારણે ભૂત ભાવનું

કરણમ્ આદરકરણેન પરવશ્ચનમ્, પૂર્વકૃતમાયામચ્છાદનાર્થ વા માયાન્તર-
કરણમ્, વલ પ યેન ભવિત વલયમિવ વક્રં વચનં ચેષ્ટાવા પ્રવર્તતે સ ભાવો વલ-
યમ્, ગહનમ્-પરેપાં વ્યામોહનાય વદુ વચનજાલં તદગહનમિદ ગહનમ્, નૂપમ્-
પરમ્પરણાય નિમ્નતાયા નીચતાયાઃ નિમ્નસ્થાનસ્ય વા આશ્રયણમ્, કલ્કઃ-
જીવવધાદિરૂપં પાપં, તિન્નિષિ તો વશ્ચનાભિપ્રાયઃ કલ્કઃ ઇત્યુચ્યતે, કુરૂપમ્-
કુન્નિસંતં યથાસ્થાત્થથા રૂપયતિ-વિમોહયતિ ઇતિ કુરૂપમ્-ભાણ્ડાદિકર્મમાયા
વિશેષ એવ નિન્દિતરીત્યા મોહોત્પાદકોઽભિપ્રાયઃ જૈહ્વયમ્-યેન પરવશ્ચનાભિપ્રાયેણ
જિહ્વતાક્રિયાસુ કૌટિલ્યમાલસ્યને સ ભાવો જૈહ્વયમ્ કિલ્વિવમ્-યસ્માત્ માયા-

આદર કરતે દ્વારા દૂમરોં કો ઠગના હસકા નામ નિકૃતિ હૈ અથવા
પૂર્વકૃતમાયા કો છિપાને કે લિયે દૂસરી માયા કરના હસકા બી નામ
નિકૃતિ હૈ । જિહ્વ ભાવ કે વશવર્તીં હોકર જીવ વલય કે સમાન ટેડે
વચન યા ટેડીં ચેષ્ટા કરતા હૈ ઉચ્ચ આવકા નામ વલય હૈ દૂસરોં કો
ઠગને કે લિયે એમી વચનજાલ કી રચના કરના કિ જિહ્વસે વહ સમજા
ન મકે હલકા નામ ગહન હૈ દૂસરોં કો ઠગને કે લિયે નીચતા કા યા
નીચે સ્થાન કા-ખિલકુલ ગુપ્ત સ્થાન કા આશ્રયણ કરના હસકા નામ
નૂમ હૈ, જીવવધાદિરૂપ પાપ કા નામ કલ્ક હૈ, હસ નિમિત્ત ઠગને કા
જો અભિપ્રાય હૈ વહ બી કલ્ક એમા કહા જાતા હૈ । નિન્દિતરીતિ સે
જો કિસી કો ઠગના હોતા હૈ વહ કુરૂપ હૈ-જૈસે ભાંડ આદિ જો ક્રિપાઈ
કરતે હૈં વહ યહ બી એક માયા વિશેષરૂપ હોતા હૈ ક્યોંકિ હસમેં
નિન્દિતરીતિ સે મોહોત્પાદન કરને કા અભિપ્રાય રહતા હૈ । દૂસરોં કો
ઠગને કે જિહ્વ અભિપ્રાય કે વશવર્તીં હોકર મનુષ્ય અપની ક્રિયાઓં મેં

નામ ઉપધિ છે. આદર દ્વારા અન્યને છેતરવા તેનું નામ નિકૃતિ છે જે
ભાવને વશવર્તીં થઈને જીવ વલયના સમાન વક્રતા યુક્ત ચેષ્ટા કરે છે તેનું
નામ વલય છે. અન્યને ઠગવાને માટે તેઓ સમજી ન શકે એવી વચન
જાળની રચના કરવી તેનું નામ 'ગહન' છે અન્યને ઠગવાને માટે નીચ-
તાનો અથવા નીચા સ્થાનનો-ખિલકુલ ગુપ્તસ્થાનનો આધાર લેવો તેનું નામ
'નૂમ' છે. જીવવધાદિ રૂપ પાપનું નામ કલ્ક છે. તે નિમિત્ત ઠગવાનો જે
અભિપ્રાય છે તેને પણ કલ્ક કહેવામાં આવે છે. નિન્દિત રીતે ઠાઠને ઠગવાની
જે ખુત્તિ થાય છે તેનું નામ કુરૂપ છે, જેમ કે ભાંડ આદિ જે ક્રિયાઓ
કરે છે તે પણ એક માયાવિશેષ રૂપ જ હોય છે કારણ કે તેમાં નિન્દિત
રીતે મોહોત્પાદન કન્વામાં આવતું હોય છે. ખીજને ઠગવાના જે ભાવને
વશવર્તીં થઈને મનુષ્ય પોતાની ક્રિયાઓમાં કુટિલતા લાવે છે, તે ભાવનું

વિશેષાત્ અસ્મિન્ જન્મનિ કિલ્લિષઃ-કિલ્લિષિકો ભવતિ સ માયાવિશેષ एष, આદરણમ્-યસ્માત્ મયાવિશેષાત્ કસ્યાપિ વસ્તુનઃ આદરણમ્ અભ્યુપગમં કરોતિ અસી માયાવિશેષઃ આદરણમ્, સ્વાર્થે તલ્ આદરણતા, અથવા-આચરણમ્-પરવ-શ્ચનાય નાનાપ્રકારક્રિયાણામાચરણમ્, અત્રાપ્યર્થે સ્વાર્થે તલ્ ગૂહનતા, વચ્ચનમ્-પરમતારણમ્, સ્વાર્થે તલ્ વચ્ચનતા, પ્રતિકુચ્ચનમ્-સરલતયા ગવૃત્તસ્ય વચ્ચનસ્ય સ્વખંડનમ્, સ્વાર્થે તલ્ વચ્ચનતા, સાતિયોગથ અવિશ્રમ્ભસમ્બન્ધઃ, સાતિશ્રયેન વા પ્રશસ્તેન દ્રવ્યેણ નિરતિશ્રયસ્ય અમશસ્તસ્ય દ્રવ્યસ્ય સમ્બન્ધઃ યોગઃ, ૧૫, પતાનિ પશ્ચદશનામાનિ માયાકષાયસ્ય । एष સ્વલ્ માયાદિપરિણતકર્મપુદ્ગલઃ કતિવર્ણઃ કતિગન્ધઃ, કતિરસઃ, કતિસ્પર્શઃ પ્રકૃપ્તઃ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા ! પંચવન્ને ખેદે કોહે ’ હે ગૌતમ ! માયાદિપરિણતકર્મપુદ્ગલઃ પશ્ચવર્ણઃ, -યથૈવ ક્રોધઃ પ્રતિપાદિતઃ

જો કુટિલતા કરતા હૈ એસે उस भाव का नाम जैहयभाव है । जिस मायाविशेष से जीव-करनेवाला व्यक्ति-इस जन्म में किल्लिषक जैसा होता है वह मायाविशेष ही किल्लिष है मायाविशेष के भाव से किसी भी वस्तु का आदर करना-स्वीकार करना-इसका नाम आदरण है-अथवा-दूसरों को ठगने के लिये अनेक प्रकार की क्रियाओं का करना इसका नाम आचरणता है । यहां पर भी आचरण शब्द से स्वार्थ में तलप्रत्यय हुआ है गूहनता-अपने स्वरूपको छुपाना, यहां पर भी गूहन से तलप्रत्यय करने पर “गूहनता” बना है । वचनता-दूसरों को ठगना यहां पर भी तलप्रत्यय हुआ है-सरलता से कहे गये वचनों को खण्डन करना इसका नाम प्रतिकुचनता है । उसमवस्तु के साथ हीनद्रव्य का सम्बन्ध करना इसका नाम सातियोग है । ये १५ नाम मायाकषाय के हैं । मायादिरूप में परिणत हुआ यह कर्मपुद्गल कितने वर्णोंवाला,

નામ ‘જૈહયભાવ’ છે. જે માયાવિશેષ વડે જીવ (અકિત) આ જન્મમાં કિલ્લિષક જેવો થઈ જાય છે, તે માયાવિશેષને જ કિલ્લિષ કહે છે માયાવિશેષ રૂપ ભાવપૂર્વક ઠાઈ પણ વસ્તુનો આદર કરવો-સ્વીકાર કરવો, તેનું નામ આદરણ છે. અથવા-અન્યને ઠગવાને માટે અનેક પ્રકારની જે ક્રિયાઓ કરવામાં આવે છે, તેનું નામ ‘આચરણતા’ છે, આચરણને “તા” પ્રત્યય લાગવાથી આ પદ બન્યું છે. પોતાના સ્વરૂપને છુપાવવું તેનું નામ ગૂહનતા છે. અન્ધને ઠગવા તેનું નામ વચ્ચનતા છે. સરલતાપૂર્વક કહેવામાં આવેલી વાતનું પણ ખંડન કરવું તેનું નામ પ્રતિકુચનતા છે સારી વસ્તુમાં કલકી જાતીની વસ્તુનું મિશ્રણ કરવું તેનું નામ સાતિયોગ છે. ઉપધિ આદિ સાતિયોગ પર્યન્તના આ ૧૫ નામો માયાકષાયને માટે જ અહીં વપરાયાં છે. તેમને અનુલક્ષીને ગૌતમસ્વામીનો આ પ્રકારનો પ્રશ્ન છે-હે મગધન !

સ્તથૈવ દ્વિગન્ધઃ, પચ્ચરસઃ, ચતુઃસ્પર્શઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘અહ મંતે ! લોભે, ઇચ્છા, મુચ્છા, કંત્રા, ગેહી, તળ્હા, મિજ્ઞા, અમિજ્ઞા, આસાસળયા, પત્થળયા ૧૦, લાલપ્પળયા, કામાસા, ભોગાસા, જીવિયાસા, મરણાસા, નંદીરાગે ૧૬ એસણં કહવળ્ણે, કહગંધે કહરસે, કહફાસે પળ્ણત્તે ?’ હે મદન્ત ! અથ લોભઃ—લિપ્તા

કિતને ગંધોવાલા, કિતને રસોવાલા, ઓર કિતને સ્પર્શોવાલા હોતા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘પંચવળ્ણે જહેવ કોહે’ માયાદિરૂપ મેં પરિણત હુઆ કર્મપુદ્ગલ, ક્રોધ કી તરહ પાંચ વળ્ણોવાલા, દો ગંધોવાલા, પાંચ રસોવાલા ઓર ચાર સ્પર્શોવાલા હોતા હૈ ।

અથ ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન સે એમા પૂછતે હૈ—‘અહ મંતે ! લોભે, ઇચ્છા, મુચ્છા, કંત્રા, ગેહી, તળ્હા, મિજ્ઞા, અમિજ્ઞા, અસાસળયા, પત્થળયા, લાલપ્પળયા, કામાસા, ભોગાસા, જીવિયાસા, મરણાસા, નંદીરાગે ૧૬ એસણં કહવળ્ણે, કહગંધે, કહરસે, કહફાસે પળ્ણત્તે’ હે મદન્ત ! લોભ—લિપ્તા, મૂચ્છા, કાંક્ષા, ગૃદ્ધિ, તૃષ્ણા, મિધ્યા, અમિધ્યા; આશંસના, પ્રાર્થના, લાલપનતા, કામાશા, ભોગાશા, જીવિતાશા, મરણાશા, ઓર નંદિરાગ યે સવ કિતને વળ્ણોવાલે, કિતને ગંધોવાલે, કિતને રસોવાલે ઓર કિતને સ્પર્શોવાલે હોતે હૈ ? લોભ—લિપ્તા યહ સામાન્ય હૈ ઓર ઇચ્છા

માયાદિ રૂપે પરિણુત થયેલાં કર્મપુદ્ગલો કેટલાં વર્ણુવાળાં, કેટલા ગંધોવાળાં, કેટલા રસોવાળાં અને કેટલા સ્પર્શોવાળાં હોય છે.

મહાવીર પ્રશ્નનેા ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ પંચવળ્ણે જહેવ કોહે ” ક્રોધપરિણુત પુદ્ગલની જેમ માયાદિ રૂપે પરિણુમિત કર્મપુદ્ગલો પણ પાંચ વર્ણુવાળાં, બે ગંધોવાળાં, પાંચ રસોવાળાં અને ચાર સ્પર્શોવાળાં હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન—“ અહ મંતે ! લોભે, ઇચ્છા, મુચ્છા, કંત્રા ગેહી તળ્હા, મિજ્ઞા, અમિજ્ઞા, અસાસળયા, પત્થળયા, લાલપ્પળયા, કામાસા, ભોગાસા, જીવિયાસા, મરણાસા, નંદીરાગે ૧૬ એસણં કહવળ્ણે, કહ ગંધે, કહ રસે, કહ ફાસે પળ્ણત્તે ? ” હે ભગવન્ ! લોભ, ઇચ્છા, મૂચ્છા, કાંક્ષા, ગૃદ્ધિ, તૃષ્ણા, મિધ્યા, અમિધ્યા, આશંસના, પ્રાર્થના, લાલપનતા, કામાશા, ભોગાશા, જીવિતાશા, મરણાશા અને નંદિરાગ આ ૧૬ ભાવો રૂપે પરિણુત કર્મપુદ્ગલો કેટલાં વર્ણુવાળાં, કેટલા ગંધોવાળાં, કેટલા રસોવાળાં અને કેટલા સ્પર્શોવાળાં હોય છે ?

લોભ અથવા લિપ્તા સામાન્ય નામ છે, અને ઇચ્છા આદિ ભાવો તેના

પેઝ્જે, દોસે, કલહે જાવ મિચ્છાદંસણસલ્લે, एस णं कइवणो, कइगंधे, कइरसे, कइफासे पणत्ते ?' हे भदन्त ! अथ प्रेम-पुत्रकलत्रादिविषयकः स्नेहः, द्वेषः-अप्रीतिः, कलहः-प्रणयहासादिजन्ययुद्धम्, यावत्-‘अब्भक्खाणे पेसुन्ने, अरइरई, परपरिवाए, मायामोसे’ अभ्याख्यानम्-असद्वोषारोपणम्, पैशुन्यम्, अरतिरतिः धर्मेऽरुचिः विषये रुचिः, परपरिवादः-परनिन्दा, मायामृषा-कपटपूर्वकमिथ्या-

हुआ कर्मपुद्गल हे गौतम ! क्रोध की तरह पांच वर्णोंवाला, दो गंधोंवाला, पांच रसोंवाला और चारस्पर्शोंवाला होता है ।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘अह भंते ! पेज्जे, दोसे, कलहे जाव मिच्छादंसणसल्ले-एसणं कइवणो, कइगंधे, कइरसे, कइफासे पणत्ते’ हे भदन्त ! पुत्रकलत्र आदि विषयक जो स्नेह होता है वह, तथा द्वेष, कलह, यावत् मिथ्यादर्शनशल्यत् ये सब कितने वर्णवाले, कितने गंधवाले, कितने रसवाले और कितने स्पर्शवाले होते हैं ? अप्रीति का नाम द्वेष है, प्रणय एवं हास्य आदि से जो आपस में मनमुटाव हो जाता है उसका नाम कलह है-यहां यावत् शब्द से ‘अब्भक्खाणे, पैसुन्ने, अरइरई, परपरिवाए, मायामोसे’ इस पाठका संग्रह हुआ है, असद्वोषों का आरोपण करना इसका नाम अभ्याख्यान है, चुगली करना इसका नाम पैशुन्य है धर्ममें अरुचि और विषयमें रुचि रखना इसका नाम अरतिरति है । दूसरों की निन्दा करना इसका नाम पर-

થયેલાં કર્મપુદ્ગલો પાંચ વર્ણોવાળાં, બે ગંધોવાળાં, પાંચ રસોવાળાં અને ચાર સ્પર્શોવાળાં હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ અહ ભંતે ! પેઝ્જે, દોસે, કલહે જાવ મિચ્છાદંસણસલ્લે एस णं कइ वणो, कइ गंधे, कइ रसे, कइ फासे पणत्ते ? ” हे भगवन् ! पुत्रपुत्री आदि विषयक जे स्नेह होय छे ते स्नेहइये परिष्कृत कर्मपुद्गलो, तथा द्वेष, कलह અને मिथ्यादर्शनशल्यपर्यन्तना लावो इये परिष्कृत कर्मपुद्गलो કેટલા વર્ણોવાળાં, કેટલા ગંધોવાળાં, કેટલા રસોવાળાં અને કેટલા સ્પર્શોવાળાં હોય છે ? અપ્રીતિને દ્વેષ કહે છે પ્રણય અને હાસ્ય આદિને કારણે અરસપરસની વચ્ચે અણબનાવ થાય છે તેનું નામ કલહ છે. સૂત્રમાં કલહ પદ પછી જો ‘યાવત્’ પદ વપરાયુ છે તેના દ્વારા “અબ્ભક્ખાણે, પૈસુન્ને, અરइरई मायामोसे” આ પાંચ પદોનો સમાવેશ થયો છે જે દોષોનો સદ્ભાવ ન હોય તે દોષોનું કોઈ વ્યક્તિમાં આરોપણ કરવું, તેને અભ્યાખ્યાન કહે છે. ચાકી કરવી તેનું નામ પૈશુન્ય છે. ધર્મ પ્રત્યે અરુચિ અને વિષયો પ્રત્યે રુચિ રાખવી તેનું નામ અરતિરતિ

ભાષણમ્, મિથ્યાદર્શનશલ્યઃ—કુદેવકુગુરુકુધર્મશ્રદ્ધાનમ્, એવ સ્વલુ પ્રેમાદિપરિણત-
કર્મપુદ્ગલઃ કતિવર્ણઃ, કતિગન્ધઃ, કતિરસઃ કતિસ્પર્શઃ, પ્રજ્ઞપ્તઃ ? મગવાનાદ—
‘જહેવ કોહે તહેવ ચઝફાસે’ હે ગૌતમ ! પ્રેમાદિપરિણતકર્મપુદ્ગલો યથૈવ ક્રોધઃ
પશ્ચવર્ણાદિતયા પ્રતિપાદિતસ્તથૈવ પશ્ચવર્ણઃ, દ્વિગન્ધઃ, પશ્ચરસઃ, ચતુરસ્પર્શઃ
પ્રતિપત્તવ્યઃ ઇતિ ભાવઃ ॥સૂ૦ ૧॥

પ્રાણાતિપાતાદિ વિરમણચક્તવ્યતા ॥

મૂલમ્—અહ ણં મંતે ! પાણાઙ્વાયવેરમણે જાવ પરિગ્ગહવેર-
મણે કોહવિવેગે જાવ મિચ્છાદંસણસલ્લવિવેગે, એસ ણં કઙ્-
વન્ને જાવ કઙ્ફાસે પળ્લણ્ણત્તે ? ગોયમા ! અવળ્ણે, અગંધે, અરસે,
અફાસે પળ્ણણ્ણત્તે ! અહ મંતે ! ઉપ્પત્તિયા, વેળ્ણયા કમ્મિયા, પરિણા-
મિયા, એસણં કઙ્વન્ના, તંચેવ જાવ અફાસા પળ્ણણ્ણત્તા । અહ-
મંતે ! ઉગ્ગહે, ઈહા, અવાણ, ધારણા, એસણં કઙ્વળ્ણા ? એવં
ચેવ જાવ અફાસા પન્નણ્ણત્તા । અહ મંતે ! ઉટ્ઠાણે, કમ્મે, વલે,
વીરિણ, પુરિસકારપરક્કમે, એસણં કઙ્વળ્ણે ? તં ચેવ જાવ અફાસે
પળ્ણણ્ણત્તે । સત્તમેણં મંતે ! ઉવાસંતરે કઙ્વળ્ણે ? એવં ચેવ જાવ

પરિવાદ હૈ કપટપૂર્વક મિથ્યાભાષણ કરના હસકા નામ માયામૃષાવાદ
હૈ કુદેવ, કુગુરુ, ભૌર કુધર્મ મેં શ્રદ્ધા રાખના હસકા નામ મિથ્યાદર્શન-
શલ્ય હૈ, ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘જહેવ કોહે તહેવ ચઝફાસે’ હૈ ગૌતમ !
પ્રેમાદિરૂપ સે પરિણત હુઆ કર્મપુદ્ગલ ક્રોધ કી તરહ પાંચ વર્ણોંવાલા,
દો ગંધોવાલા, પાંચ રસોંવાલા ઓર ચાર સ્પર્શોંવાલા હોતા હૈ ॥સૂ૦ ૧॥

છે. અન્યની નિન્દા કરવી તેનું નામ પરપરિવાદ છે કપટપૂર્વક મિથ્યા
ભાષણ કરવું તેનું નામ માયામૃષાવાદ છે કુદેવ, કુગુરુ અને કુધર્મમા શ્રદ્ધા
રાખવી તેનું નામ મિથ્યાદર્શન શલ્ય છે.

મહાવીર પ્રશ્નનેા ઉત્તર—“જહેવ કોહે તહેવ ચઝફાસે ” છે ગૌતમ !
સ્નેહાદિ રૂપે પરિણ્ણિત થયેલાં કર્મપુદ્ગલો પશ્ચ ક્રોધ રૂપે પરિણ્ણિત કર્મપુદ્-
ગલોની જેમ પાંચ વર્ણોવાળાં, એ અત્રીવાળાં, પાંચ રસોવાળાં અને ચાર
સ્પર્શોવાળાં હોય છે ॥સૂ૦ ૧॥

अफासे पणत्ते । सत्तमेणं भंते ! तणुवाए कइवण्णे ? जहा पाणा-
इवाए, नवरं अट्टफासे, एवं जहा सत्तमे तणुवाए तहा सत्तमे
घणवाए, घणोइही पुढवी, छट्ठे उवासंतरे अवण्णे, तणुवाए
जाव छट्ठी पुढवी, एयाइं अट्ट फासाइं, एवं जहा सत्तमाए
पुढवीए वत्तव्वया भाणिया तहा जाव पढमाए पुढवीए भाणि-
यव्वा, जंबुदीवे दीवे सयंभुरमणे समुदे सोहम्मे कप्पे, जाव
ईसिपब्भारा पुढवी नेरइयावासा जाव वेमाणियावासा एयाणि
सव्वाणि अट्ट फासाणि । नेरइयाणं भंते ! कइवन्ना, जाव कइ-
फासा पणत्ता ? गोयमा ! वेउट्ठियतेयाइं पडुच्च पंचवन्ना,
पंचरसा, दुग्ंधा, अट्ट फासा पणत्ता, कम्मगं पडुच्च पंचवन्ना,
पंचरसा, दुग्ंधा, चउफासा पणत्ता । जीवं पडुच्च अवन्ना जाव
अफासा पणत्ता, एवं जाव थणियकुमारा । पुढविकाइयपुच्छा,
गोयमा ! ओरालियतेयगाइं पडुच्च पंचवन्ना, जाव अट्टफासा
पणत्ता, कम्मगं पडुच्च जहा नेरइया, जीवं पडुच्च तहेव, एवं
जाव चउरिंदिया, नवरं वाउक्काइया ओरालियवेउट्ठियतेय-
गाइं पडुच्च पंचवन्ना, जाव अट्टफासा पणत्ता, सेसं जहा
नेरइयाणं । पंचिदिया तिरिक्खजोगिया जहा वाउक्काइया ।
मणुस्साणं पुच्छा, ओरालियवेउट्ठियआहारगतेयगाइं पडुच्च
पंचवन्ना, जाव अट्टफासा पणत्ता । कम्मगं जीवं च पडुच्च
जहा नेरइया, वाणमंतरजोइसियवेमाणिया जहा नेरइया,
भम्मत्थिकाए जाव पोग्गलत्थिकाए एए सव्वे अवण्णा नवरं

योगलत्थिकाए पंचवण्णे, पंचरसे, दुग्ंधे, अट्टफासे पणत्ते। णाणा-
वरणिज्जे जाव अंतराइए, एयाणि चउफासाणि। कणहलेस्सा णं
भंते ! कइवण्णा, कइगंधा, कइरसा, कइफासा, पुच्छा ? दव्वले-
स्सं पडुच्च पंचवन्ना, जाव अट्टफासा पणत्ता भावलेसं पडुच्च
अवण्णा, अरसा, अगंधा, अफासा, एवं जाव सुक्कलेस्सा, सम्म-
दिट्ठी, मिच्छादिट्ठी, सम्ममिच्छादिट्ठी। चक्खुहंसणे, ४। आभिणि-
वोहियणाणे जाव विट्ठमंगणाणे आहारसन्ना जाव परिग्रहसन्ना,
एयाणि अवण्णाणि अरसाणि, अगंधाणि, अफासाणि, ओरालिय-
सरीरे जाव तेयगसरीरे एयाणि अट्ट फासाणि। कम्मगसरीरे-
चउफासे। मणजोगे वयजोगे चउफासे। कायजोगे अट्टफासे।
सागारोवओगे य अणागारोवओगे य अवन्ने। सव्वदव्वा णं
भंते ! कइवन्ना ? पुच्छा, गोयमा ! अत्थे गइया सव्वदव्वा पंचव-
ण्णाजाव अट्टफासा पणत्ता, अत्थेगइया सव्व दव्वा पंचवण्णा,
चउफासा पणत्ता, अत्थेगइया सव्वदव्वा एकगंधा एगवण्णा,
एगरसा, दुफासा पणत्ता, अत्थेगइया सव्वदव्वा अवण्णा,
जाव अफासा पणत्ता, एवं सव्व पएसा वि, सव्व पज्जवा वि.
तीयद्धा अवण्णा जाव अफासा पणत्ता, एवं अणागयद्धा वि,
एवं सव्वद्धा वि ॥सू० २॥

छाया—अथ भदन्त ! प्राणातिपातविरमणम्, यावत् परिग्रहविरमणम्,
क्रोधविवेकः, यावत् मिथ्यादर्शनशल्यविवेकः, एष खलु कतिवर्णः, यावत् कति-
स्पर्शः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! अवर्णः, अगन्धः, अरसः, अस्पर्शः, प्रज्ञप्तः, अथ भदन्त !
औत्पत्तिकी, वैनयिकी, कार्मिकी, पारिणामिकी, एषा खलु कतिवर्णा ? तच्चैव
यावत् अस्पर्शा, प्रज्ञप्ता, अथ भदन्त ! अवग्रहः, ईहा, अवायः, धारणा, एषा खलु
कतिवर्णा ? एवं चैव यावत् अस्पर्शा प्रज्ञप्ता, अथ भदन्त ! उत्थानं, कर्म, चकम्,

वीर्यम्, पुरुषकारपराक्रमः, एष खलु कतिवर्णः ? तच्चैव यावत्, अस्पर्शः प्रज्ञप्तः, सप्तमं खलु भदन्त ! अवकाशान्तरं कतिवर्णम् ? एवं चैव यावत् अस्पर्शम् प्रज्ञप्तम्, सप्तमः खलु भदन्त ! तनुवातः कतिवर्णः ? यथा प्राणतिपातः, नवरम् अष्टस्पर्शः, प्रज्ञप्तः, एवं यथा सप्तमस्तनुवातस्तथा सप्तमो घनवातः, घनोदधिः, पृथिवी, षष्ठम् अवकाशान्तरम् अवर्णम्, तनुवातो यावत् षष्ठी पृथिवी, एतानि अष्टस्पर्शानि, एवं यथा सप्तम्याः पृथिव्याः वक्तव्यता भणिता, तथा यावत् प्रथमायाः पृथिव्याः भणितव्यम्, जम्बूद्वीपो द्वीपः, स्वयम्भूरमणः समुद्रः, सौधर्मः कल्पो यावत् ईषत्प्राग्भारा पृथिवी, नैरयिकावासाः, यावत् वैमानिकावासाः, एतानि सर्वाणि अष्टस्पर्शानि, नैरयिकाः खलु भदन्त ! कतिवर्णाः यावत् कतिस्पर्शाः, प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! वैक्रियतैजसानि प्रतीत्य पञ्चवर्णाः, पञ्चरसाः, द्विगन्धाः, अष्टस्पर्शाः, प्रज्ञप्ताः, कर्मणं प्रतीत्य पञ्चवर्णाः, पञ्चरसाः, द्विगन्धाः, चतुःस्पर्शाः, प्रज्ञप्ताः, जीवं प्रतीत्य अवर्णाः यावत् अस्पर्शाः, प्रज्ञप्ताः, एवं यावत् स्तनितकुमाराः, पृथिवीकायिक-पृच्छा, गौतम ! औदारिक, तैजसानि प्रतीत्य पञ्चवर्णाः यावत् अष्टस्पर्शाः, प्रज्ञप्ताः, कर्मणं प्रतीत्य यथा नैरयिकाः, जीवं प्रतीत्य तथैव, एवं यावत् चतुरिन्द्रियाः, नवरं वायुकायिकाः औदारिकवैक्रियतैजसानि प्रतीत्य पञ्चवर्णाः यावत्-अष्टस्पर्शाः, प्रज्ञप्ताः, शेषं यथा नैरयिकाणाम्, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः यथा वायुकायिकाः, मनुष्याः खलु पृच्छा, औदारिकवैक्रियाहारक-तैजसानि प्रतीत्य पञ्चवर्णाः, यावत् अष्टस्पर्शाः, प्रज्ञप्ताः ? कर्मणं जीवं च प्रतीत्य यथा नैरयिकाः, वानव्यन्तरज्योतिषिकवैमानिका यथा नैरयिकाः, धर्मास्तिकायः, यावत् पुद्गलास्तिकायः एते सर्वे अवर्णाः नवरम् पुद्गलास्तिकायः पञ्चवर्णाः, पञ्चरसाः, द्विगन्धाः, अष्टस्पर्शाः, प्रज्ञप्तः, ज्ञानावरणीयम्, यावत्-आन्तरायिकम् एतानि चतुःस्पर्शानि, कृष्णलेश्या खलु भदन्त ! कतिवर्णा ? कतिगन्धा कतिरसा कतिस्पर्शा पृच्छा, द्रव्यलेश्यां प्रतीत्य पञ्चवर्णा, यावत् अष्टस्पर्शा, प्रज्ञप्ता, भावलेश्यां प्रतीत्य अवर्णा, अरसा, अगन्धा, अस्पर्शा, एवं यावत् शुक्ललेश्या, सम्यग्दृष्टिः, मिथ्यादृष्टिः, सम्यग्मिथ्यादृष्टिः, चक्षुर्दर्शनम् ४, आभिनिबोधिक ज्ञानं यावत् विमङ्गज्ञानम्, आहारसंज्ञा, यावत् परिग्रहसंज्ञा, एतानि अवर्णानि, अरसानि, अगन्धानि, अस्पर्शानि, औदारिकशरीरं यावत् तैजसशरीरम्, एतानि अष्टस्पर्शानि, कर्मणशरीरं चतुःस्पर्शम्, मनोयोगः, वचोयोगश्च चतुःस्पर्शः, काययोगः अष्ट स्पर्शः, साकारोपयोगश्च अनाकारोपयोगश्च अवर्णः, सर्वद्रव्याणि खलु भदन्त ! कतिवर्णानि ? पृच्छा, गौतम ! अस्त्येककानि सर्वद्रव्याणि पञ्चवर्णानि, यावत् अष्टस्पर्शानि, प्रज्ञप्तानि, अस्त्येककानि सर्वद्रव्याणि पञ्चवर्णानि चतुःस्पर्शानि प्रज्ञप्तानि अस्त्येककानि सर्वद्रव्याणि

एकगन्धानि, एकवर्णानि, एकरसानि, द्विस्पर्शानि प्रज्ञप्तानि, अस्त्येककानि सर्वद्रव्या-
णि अवर्णानि यावत् अस्पर्शानि प्रज्ञप्तानि, एवं सर्वप्रदेशा अपि, सर्वपर्यवा अपि, अती-
ताद्धा अवर्णा यावत् अस्पर्शा प्रज्ञप्ता, एवम् अनागताद्धापि एवं सर्वाद्धापि ॥सू० २॥

टीका—अथ प्राणातिपाताद्यष्टादशपापानां वर्णादिकं निरूपितम् तत्प्रसङ्गात्
तद्विरमणानां वर्णादिकं प्ररूपयितुमाह—‘अहंभंते’ इत्यादि, ‘अहंभंते पाणाइवाय-
वेरमणे कोहविवेगे जाव मिच्छादंसणसल्लविवेगे, एसणं कइवण्णे जाव कइ फासे
पण्णत्ते ?’ गौतमः पृच्छति—‘हे भदन्त ! अथ प्राणातिपातविरमणम्, यावत्-
मृषावादविरमणम्, अदत्तादानविरमणम्, मैथुनविरमणम्, परिग्रहविरमणम्, क्रोध-
विवेकः—क्रोधत्यागः, यावत्—मानमायालोभरागद्वेषकलहाभ्याख्यानपैशुन्यपर-
परिवादमायामृषारूपाणां सप्तदशानां विवेकः तथा मिथ्यादर्शनशल्यविवेका,

प्राणातिपातादिविरमणवक्तव्यता

‘अहं भंते ! पाणाइवायवेरमणे जाव’ इत्यादि

टीकार्थ—इसके पहिले प्राणातिपात आदि १८ पापों का वर्णादिक
कहा जा चुका है, सो उसी प्रसङ्ग को लेकर प्राणातिपात विरमण आदि
के अत्र वर्णादिकों की प्ररूपणा सूत्रकार इस सूत्रद्वारा कर रहे हैं ‘अहं
भंते ! पाणाइवायवेरमणे जाव परिग्रहवेरमणे, कोहविवेगे जाव
मिच्छादंसणसल्लविवेगे, एस णं कइवण्णे जाव कइ फासे पण्णत्ते’
इसमें गौतम ने प्रश्न से ऐसा पूछा है—हे भदन्त ! प्राणातिपातविरमण
यावत् मृषावादविरमण, अदत्तादानविरमण, मैथुनविरमण, परिग्रहवि-
रमण, क्रोध का त्याग यावत् मान, माया, लोभ, राग, द्वेष, कलह,
अभ्याख्यान, पैशुन्य परपरिवाद एवं मायामृषा इनका त्याग तथा
मिथ्यादर्शनशल्य का त्याग—इस प्रकार से यह प्राणातिपातविरमण से

प्राणातिपातादि विरमणवक्तव्यता—

“अहं भंते ! पाणाइवायवेरमणे” इत्यादि—

टीकार्थ—पूर्व सूत्रमां प्राणातिपात आदि १८ पापानां वर्णादिनां कथन कर-
वा मां आभ्यु, एवं प्राणातिपात विरमण आदिना वर्णादिनी सूत्रकार अत्र प्ररूपण करे छे.

गौतम स्वामीने प्रश्न—“अहं भंते ! पाणाइवायवेरमणे जाव परिग्रहवेर-
मणे, कोहविवेगे जाव मिच्छादंसणसल्लविवेगे, एसणं कइ कण्णे जाव कइ फासे
पण्णत्ते ?” छे लगवन् । प्राणातिपातविरमण, मृषावादविरमण, अदत्तादान-
विरमण, मैथुनविरमण, परिग्रहविरमण, क्रोधविरमण, मान-माया-लोभ-राग-
द्वेष,—कलह—अभ्याख्यान—पैशुन्य—परपरिवाद—अने मायामृषावादविरमण, तथा
मिथ्यादर्शनशल्यविरमण, आ अक्षरना प्राणातिपात विरमणधी लगने मिथ्या-

પપ સ્વલ્પ પ્રાણાતિપાતવિરમણાદિ મિથ્યાદર્શનશલ્યવિવેકાન્તાષ્ટાદશપાપત્યાગઃ, કતિવર્ણઃ, યાવત્ કતિગન્ધઃ, કતિરસઃ, કતિસ્પર્શઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ? ભગવાનાહ—‘ગોયમા! અવન્ને, અગંધે, અરસે, અફાસે પળ્ગત્તે’ હે ગૌતમ! પ્રાણાતિપાતવિરમણાદિઃ, અવર્ણઃ—વર્ણરહિતઃ, અગન્ધઃ—ગન્ધવર્જિતઃ, અરસઃ—રસરહિતઃ, અસ્પર્શઃ—સ્પર્શવર્જિતઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, પ્રાણાતિપાતવિરમણાદીનાં જીવોપયોગસ્વરૂપતયા જીવોપયોગસ્ય ચામૂર્તત્વાત્—પ્રાણાતિપાતવિરમણાદીનામપિ અમૂર્તત્વેન વર્ણાદિરહિતત્વાત્, इतिभावः।

લેકર મિથ્યાદર્શનશલ્ય ત્યાગ તક જો અઠારહ પ્રકાર કે પાપકા વિરમણ—ત્યાગ હૈ વહ કિતને વર્ણોવાલા હૈ? કિતને ગંધવાલા હૈ? કિતને રસોવાલા હૈ? ઓર કિતને સ્પર્શોવાલા હૈ? પૂછને કા તાત્પર્ય સંક્ષેપ સે એસા હૈ કિ ૧૮ પાપસ્થાનોં કા ત્યાગ—રૂપ જો આત્મા કા પરિણામ હૈ—વહ કિતને વર્ણાદિકોંવાલા હૈ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈ—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ! ‘અવન્ને, અગંધે, અરસે, અફાસે પળ્ગત્તે’ પ્રાણાતિપાતવિરમણ આદિ જો હૈ સો ન વર્ણવાલે હૈ, ન ગંધવાલે હૈ, ન રસવાલે હૈ, ઓર ન સ્પર્શવાલે હૈ—કહને કા તાત્પર્ય એસા હૈ કિ પ્રાણાતિપાતવિરમણ આદિ આત્મા કે ઉપયોગરૂપ હોતે હૈ ઓર ઉપયોગ આત્મા કા લક્ષણ હૈ—અતઃ વહ અમૂર્ત કહા ગયા હૈ હસલિયે જબ પ્રાણાતિપાતવિરમણ આદિ આત્મા કે ઉપયોગ સ્વભાવ રૂપ હૈ તવ યે મી અમૂર્ત હી હૈ—ઓર અમૂર્ત હોને કે કારણ હનમેં વર્ણ, ગંધ, રસ ઓર સ્પર્શ યે પૌદ્ગલિક ગુણ નહીં હૈ।

દર્શનશલ્યવિરમણ પર્વન્તના ૧૮ પ્રકારના પાપના વિરમણ (ત્યાગ) ૩૫ જે ભાવો છે, તે કેટલાં વર્ણોવાળાં, કેટલા ગંધોવાળાં, કેટલા રસોવાળાં અને કેટલા સ્પર્શોવાળાં હોય છે?

આ પ્રશ્નનો ભાવાર્થ એ છે કે ૧૮ પાપસ્થાનોના ત્યાગ ૩૫ જે આત્માનું પરિણામ છે, તે કેટલાં વર્ણાદિકોવાળું છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ગોયમા!” હે ગૌતમ! “અવન્ને, અગંધે, અરસે, અફાસે પળ્ગત્તે” પ્રાણાતિપાતવિરમણ આદિ આત્મપરિણામો વર્ણોવાળાં પણ નથી, ગંધોવાળાં પણ નથી, રસોવાળાં પણ નથી અને સ્પર્શોવાળાં પણ નથી.

આ પ્રકારના કથનનું કારણ એ છે કે પ્રાણાતિપાતવિરમણ આદિ પરિણામો આત્માના ઉપયોગ ૩૫ જે હોય છે, અને ઉપયોગ આત્માનું લક્ષણ છે, તેથી તેને અમૂર્ત માનવામાં આવે છે. તેથી પ્રાણાતિપાતવિરમણ આદિને આત્માના ઉપયોગસ્વભાવ ૩૫ માનવાને કારણે, આ અઠારે પાપસ્થાનોના ત્યાગ ૩૫ પરિણામોને અમૂર્ત જ માનવામાં આવે છે. અમૂર્ત હોવાને કારણે તેઓ વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ ૩૫ પૌદ્ગલિક ગુણોવાળાં હોતાં નથી.

અથ જીવસ્વરૂપવિશેષમેવાધિકૃત્ય ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-અહ મંતે ! ઉપ્પત્તિયા, વેણહયા, કમ્મિયા, પારિણમિયા, એસ ણં કહવન્ના ? હે મદન્ત ! અથ ઔત્પત્તિકી-ઉત્પત્તિરેવ પ્રયોજનં યસ્યાઃ સા ઔત્પત્તિકી સ્વભાવાઙ્ગાયમાના બુદ્ધિઃ સા હિ અન્યચ્છાસ્ત્ર-કર્માભ્યાસાદિકં નાપેક્ષતે, ક્ષયોપશમપ્રયોજનં તુ સર્વબુદ્ધિસાધારણમ્ વર્તતે અત સ્તન્નાત્ર વિવક્ષિતમ્ ૧ । વૈનયિકી-વિનયો ગુરુશુશ્રૂષા શાસ્ત્રાભ્યાસાદિઃ સ કારણ-મસ્યાઃ, તત્પ્રધાના વા, બુદ્ધિઃ-વૈનયિકી૨ । કાર્મિકી કર્મ અનાચાર્યકમ્, સાચા-ર્યકં શિલ્પં કાદાચિત્કં વા કર્મ તસ્માઙ્ગજાતા કાર્મિકીબુદ્ધિઃ૩, પારિણામિકી-

અવ ગૌતમ જીવ કે સ્વરૂપ વિશેષ કો લેકર પ્રશ્નુ સે એસા પૂછતે હૈ-‘ અહ મંતે ! ઉપ્પત્તિયા, વેણહયા, કમ્મિયા, પારિણામિયા, એસ ણં કહવન્ના ’ હે મદન્ત ! ઔત્પત્તિકી, વૈનયિકી, કાર્મિકી ઓર પારિણામિકી યે જો ચાર બુદ્ધિયાં હૈ-વે કિતને વર્ણોંવાલી હૈ ? કિતને ગન્ધોંવાલી હૈ ? કિતને રસોંવાલી હૈ ઓર કિતને સ્પર્શોંવાલી હૈ ? ઉત્પત્તિ યહી જિસકા પ્રયોજન હૈ, પરન્તુ જિસે શાસ્ત્ર, કર્મ ઓર અભ્યાસ આદિ કી અપેક્ષા નહીં હૈ વહ ઔત્પત્તિકી બુદ્ધિ હૈ યહ બુદ્ધિ સ્વભાવ સે હી ઉત્પન્ન હોતી હૈ યદ્યપિ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કા ક્ષયોપશમરૂપ પ્રયોજન, સર્વ બુદ્ધિયોં મેં સાપેક્ષ હોતા હૈ પરન્તુ ડસકી યહાં વિવક્ષા નહીં હૈ । જિસ બુદ્ધિ મેં ગુરુ વિનય-ગુરુસેવા, શાસ્ત્રાભ્યાસ આદિ કારણભૂત હૈ વહ વૈનયિકી બુદ્ધિ હૈ-કર્મ-અનાચાર્યક, અથવા સાચાર્યક શિલ્પ રૂપ કર્મ સે જો બુદ્ધિ ઉત્પન્ન હોતી હૈ વહ કાર્મિકી બુદ્ધિ હૈ । ચિરકાલતક

હવે ગૌતમ સ્વામી જીવના સ્વરૂપવિશેષને અનુલક્ષીને મહાવીર પ્રશ્નને એવેા પ્રશ્ન પૂછે છે કે-“ અહ મંતે ! ઉપ્પત્તિયા, વેણહયા, કમ્મિયા, પારિણામિયા, એસણં કહ વણ્ણા ? ” હે ભગવન્ ! ઔત્પત્તિકી, વૈનયિકી, કાર્મિકી અને પારિણામિકી, આ ચાર જે બુદ્ધિઓ છે, તે કેટલા વર્ણુવાળી, કેટલી ગન્ધવાળી, કેટલા રસવાળી અને કેટલા સ્પર્શવાળી કહી છે ?

આ બુદ્ધિઓનું સ્વરૂપ આ પ્રકારનું છે-ઉત્પત્તિ એજ જેનું પ્રયોજન છે, પરન્તુ જેને શાસ્ત્ર, કર્મ અને અભ્યાસ આદિની અપેક્ષા રહેતી નથી, એવી બુદ્ધિનું નામ ઔત્પત્તિકી બુદ્ધિ છે. આ બુદ્ધિ સ્વાભાવિક રીતે જ ઉત્પન્ન થાય છે. જો કે જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમ રૂપ પ્રયોજન તો સર્વ બુદ્ધિઓમાં સાપેક્ષ હોય છે, પરન્તુ અહીં તેની વાત કરી નથી. જે બુદ્ધિની પ્રાપ્તિમાં ગુરુવિનય-ગુરુની સેવા, શાસ્ત્રાભ્યાસ આદિ કારણભૂત હોય છે, તે બુદ્ધિને વૈનયિકી બુદ્ધિ કહે છે, કર્મ-અનાચાર્યક અથવા સાચાર્યક શિલ્પરૂપ

પરિ-સમન્તાત્-નમનં પરિણામઃ-ચિરકાલપૂર્વાપરાર્થાવલોકનપરિશીલનજન્યઃ
 આત્મધર્મઃ, સ કારણં યસ્યાઃ સા પારિણામિકી બુદ્ધિઃ૪। एताः खलु चतस्रो
 बुद्ध्यः कतिगन्धाः, कतिरसाः, कतिस्पर्शाः प्रज्ञप्ताः? भगवानाह-
 ‘तं चेव जाव अफासा पन्नता’ हे गौतम ! तदेव-पूर्वोक्तप्राणातिपातविरमणा-
 दिवदेव औत्पत्तिकयादिवुद्ध्योऽपि यावत्-अवर्णाः, अगन्धाः, अरसाः, अस्पर्शाः
 प्रज्ञप्ताः, तासां जीवस्वभावत्वेन अमूर्ततया वर्णादिरहितत्वात्। अथ जीवधर्मा-
 धिकारात् अवग्रहादि जीवधर्मस्वरूपं प्ररूपयितुमाह-गौतमः पृच्छति-‘अहंमंते !
 उग्गहे, ईहा, अवाये, धारणा, एस णं कइवन्ना ?’ हे भदन्त ! अथ अवग्रह-सामा-
 न्यज्ञानम्, ईहा-विचारणा, अवायः-निश्चयः, धारणा-स्मृतिः उपयोगसातत्यं वा

પૂર્વાપર અર્થ કે અવલોકન પરિશીલન સે ઉત્પન્ન જો આત્મધર્મ વહ
 जिसका कारण होता है वह पारिणामिकी बुद्धि है। इसके उत्तर में
 પ્રભુ કહતે હૈં-‘તંચેવ જાવ અફાસા પન્નતા’ હે ગૌતમ ! પૂર્વોક્ત પ્રાણા-
 तिपातविरमण आदि की तरह ही औत्पत्तिकी आदि बुद्धियां भी यावत्
 वर्णरहित हैं, गंधरहित हैं, रसरहित हैं, और स्पर्शरहित हैं ! क्यों कि
 ये जीव के स्वभावरूप होने के कारण अमूर्त होती हैं-अतः इनमें वर्ण,
 गंध, रस और स्पर्श नहीं होते हैं।

અવ ગૌતમ જીવધર્મ કો લેકર અવગ્રહાદિ રૂપ ધર્મ કે વિષય મેં
 પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં-‘અહ મંતે ! ઉગ્ગહે, ીહા, અવાયે, ધારણા, એસ ણં
 કહવન્ના’ હે ભદન્ત ! અવગ્રહ, ીહા, અવાય ઓર ધારણા યે જો મતિજ્ઞાન
 કે ભેદ હૈં-વે કિતને વર્ણોવાલે, કિતને ગંધોવાલે, કિતને રસોવાલે

કર્મ-દ્વારા જે બુદ્ધિની ઉત્પત્તિ થાય છે, તે બુદ્ધિને કાર્મિકી બુદ્ધિ કહે છે.
 ચિર કાળ પર્યાંત પૂર્વાપર અર્થના અવલોકન પરિશીલન વડે ઉત્પન્ન થયેલી
 જે બુદ્ધિ છે, તેને પારિણામિકી બુદ્ધિ કહે છે.

ગૌતમ સ્વામીના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે-
 “તંચેવ જાવ અફાસા પણ્ણતા” હે ગૌતમ ! પૂર્વોક્ત પ્રાણાતિપાતવિરમણ
 આદિની જેમ ઔત્પત્તિકી આદિ બુદ્ધિઓ પણ વર્ણરહિત, ગંધરહિત, રસ-
 રહિત અને સ્પર્શરહિત કહી છે, કારણ કે તેઓ જીવના સ્વભાવ રૂપ હોવાને
 કારણે અમૂર્ત હોય છે. તે કારણે તેમનામાં વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ રૂપ
 યૌદ્ગલિક ગુણો હોતા નથી. હવે ગૌતમ સ્વામી અવગ્રહ આદિ રૂપ જીવધર્મો
 વિષે મહાવીર પ્રભુને આ પ્રકારનો પ્રશ્ન પૂછે છે-“અહ મંતે ! ઉગ્ગહે, ીહા,
 અવાયે, ધારણા, એસ ણં કહ વણ્ણા ?” હે ભગવન ! અવગ્રહ, ઇહા, અવાય અને
 ધારણા રૂપ મતિજ્ઞાનના જે ચાર ભેદો છે, તેમનામાં કેટલાં વર્ણો, કેટલાં

એતે-અવગ્રહાદિ ધારણાન્તાઃ મતિજ્ઞાનભેદાઃ, સ્વલ્લ કતિવર્ણાઃ, કતિગન્ધાઃ કતિ-
રસાઃ, કતિસ્પર્શાઃ પ્રજ્ઞતાઃ? મગવાનાહ-‘એવં ચેવ જાવ અફાસા પન્નતા’ હે
ગૌતમ ! એવમેવ-પૂર્વોક્તરીત્યેવ, અવગ્રહાદિધારણાન્તાશ્ચત્વારઃ યાવત્-અવર્ણાઃ,
અગન્ધાઃ, અરસાઃ, અસ્પર્શાઃ પ્રજ્ઞતા । એતેપામપિ ચતુર્ણામ્ જીવધર્મતયા અમૂર્તત્વેન
વર્ણાદિરહિતત્વાદિતિ ભાવઃ । અથ ગૌતમો જીવધર્માધિકારાત્ ઉત્થાનાદિ સ્વરૂપં
પ્રરૂપયિતુમાહ-ગૌતમઃ પૃછતિ-‘અહમંતે । ઉદ્ઘાણે કમ્મે, વલે વીરિણ, પુરિસકા-
રપરક્કમે, એસણં કહવણે ૦ ?’ હે મદન્ત ! અથ ઉત્થાનમ્-ઝર્ણભવનરૂપકલ્પ-

ઔર कितने स्पर्शोंवाले हैं? सामान्यज्ञान का नाम या अत्यन्त सूक्ष्मज्ञान
का नाम अवग्रहज्ञान है अवग्रह के बाद निर्णय के सम्मुख झूकते हुए
ज्ञान का नाम ईहा है । निश्चय जिस ज्ञान में हो जावे उसका नाम अवाय
है और कालान्तर में अविस्मरण होने का नाम धारणा है । इसके
उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘एवं चेव जाव अफासा पन्नत्ता’ हे गौतम !
पूर्वोक्त रीति के अनुसार अवग्रह से लेकर धारणापर्यन्त मतिज्ञान के
ये चार भेद यावत्-न वर्णवाले हैं, न गंधवाले हैं, न रसवाले हैं, और
न स्पर्शवाले ही हैं । क्यों कि ये भी जीव के धर्म होने के कारण अमूर्त
हैं, इसलिये इनमें वर्णादि का अभाव है ।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘अहं भंते । उदघाणे, कम्मे, वले,
वीरिण, पुरिस्कारपरक्कमे, एस्स णं कवण्णे ०’ हे मदन्त ! उत्थान-

ગંધો, કેટલા રસો અને કેટલા સ્પર્શોના સદ્ભાવ હોય છે ? (સામાન્ય જ્ઞાનનું
નામ અથવા અત્યન્ત સૂક્ષ્મ જ્ઞાનનું નામ અવગ્રહજ્ઞાન છે, અવગ્રહજ્ઞાન
થયા બાદ નિર્ણયની તરફ झुकता એટલે કે નિર્ણયની આછી પ્રાપ્તિ કરાવતા
જ્ઞાનનું નામ ઈહા છે જે જ્ઞાનમાં નિશ્ચય થઈ જાય છે તે જ્ઞાનનું નામ અવાય
છે, અને કાલાન્તરે પણ વિસ્મરણ ન થવું સ્મરણ પટલ પર અંકીત થઈ
જવું તેનું નામ ધારણા છે)

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ એવં ચેવ જાવ અફાસા પણ્ણત્તા ” હે ગૌતમ !
મતિજ્ઞાનના અવગ્રહથી લઈને ધારણા પર્યન્તના ભેદોને પણ પૂર્વોક્ત પ્રકારે
વર્ણુરહિત, ગંધરહિત, રસરહિત અને સ્પર્શરહિત કહ્યા છે. કારણ કે અવ-
ગ્રહ આદિ પણ જીવના (આત્માના) ધર્મ હોવાને કારણે અમૂર્ત છે. તે કારણે
તેમનામાં વર્ણુ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ રૂપ પૌદ્ગલિક શુદ્ધો સંભવી શકતા નથી.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ અહ મંતે । ઉદ્ઘાણે, કમ્મે, વલે, વીરિણ, પુરિ-
સકારપરક્કમે, એસણં કવણ્ણે ? ” હે ભગવન્ ! ઉત્થાન, કમ, બલ, વીર્ય

ચેષ્ટાવિશેષ:-કર્મ-ભ્રમણાદિક્રિયા, વચ્ચ-શરીરસામર્થ્યમ્, વીર્યમ્-જીવભવમ્ સામર્થ્યમ્ પુરુષકારપરાક્રમઃ પુરુષકાર:-અભિમાનવિશેષઃ પરાક્રમો-નિષ્પાદિત-સ્વવિષયઃ પુરુષકાર એવ, એતે સ્વલુ ઉત્થાનાદયઃ, કતિવર્ણાઃ, કતિ-ગન્ધાઃ, કતિરસાઃ, કતિસ્પર્શાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ? મગધાનાહ-‘તં ચેવ જાવ અફાસે પળ્લન્તે’ હે ગૌતમ! તદેવ-પૂર્વોક્તરીત્યેવ ઉત્થાનાદયઃ, યાવત્-અવર્ણાઃ, અગન્ધાઃ, અરસાઃ, અસ્પર્શાઃ પ્રજ્ઞપ્તા, એતેષામપિ પંચાનાં જીવધર્મતયા અમૂર્તત્વેન વર્ણારિરહિતત્વાત્। અથ અમૂર્તપ્રસ્તાવાત્ અવ-કાશાન્તરસ્વરૂપં પ્રરૂપયિતુમાહ-ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સત્તમેણં મંતે! ઉવાસંતરે કઙ્-વળ્ણે?’ હે મહન્ત! સત્તમં સ્વલુ અવકાશાન્તરં સત્તમનરકપૃથિવ્યાઃ અધસ્તનમા-કાશલ્ખંડમ્, કતિવર્ણમ્, કતિગન્ધમ્, કતિરસમ્, કતિસ્પર્શમ્, પ્રજ્ઞપ્તમ્? મગધા-

હઠના-સ્વદે હોના, કર્મ-ભ્રમણાદિક્રિયા, બલ-શારીરિક સામર્થ્ય, વીર્ય-આત્મિક બલ, પુરુષકારપરાક્રમ-અભિમાન વિશેષ રૂપ પુરુષકાર તથા અપને વિષય મેં સફલતા દેનેવાલા પુરુષાર્થ યે સ્વ ઉત્થાન આદિક કિતને વર્ણવાલે, કિતને ગંધવાલે, કિતને સ્પર્શવાલે હૈં? હસકે હત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં-‘તંચેવ જાવ અફાસે પળ્લન્તે’ હે ગૌતમ! પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ કે અનુસર યે ઉત્થાન આદિ વિના વર્ણ કે, વિના ગંધ કે, વિના રસકે ઓર વિના સ્પર્શ કે કહે ગયે હૈં। ક્યોં કિ યે પાંચોં હી જીવ કે ધર્મ હૈં-હસલિયે અમૂર્ત હોને કે કારણ વર્ણાદિગુણોં સે રહિત હૈં।

અથ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં-‘સત્તમેણં મંતે! ઉવાસંતરે કઙ્-વળ્ણે’ હે મહન્ત! સાતવી નરક પૃથિવી કા નીચે કા આકાશલ્ખંડરૂપ અવકાશાન્તર, કિતને વર્ણવાલા હૈ, કિતને ગંધવાલે હૈ, કિતને રસવાલા હૈ, ઓર કિતને સ્પર્શોંવાલા હૈ? હસકે હત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં-‘એવં ચેવ

અને પુરુષકારપરાક્રમ કેટલાં વર્ણુવાળાં, કેટલા ગંધવાળાં, કેટલા રસોવાળાં અને કેટલા સ્પર્શોવાળાં છે? (ઉત્થાન એટલે જીભ થવું તે, બળ એટલે શારીરિક સામર્થ્ય વીર્ય એટલે આત્મિકબળ, પુરુષકાર પરાક્રમ એટલે અભિ-માન વિશેષરૂપ પુરુષકાર તથા પોતાના વિષયમાં સફળતા દેનારો પુરુષાર્થ.)

મહાવીર પ્રભુને। ઉત્તર-“તંચેવ જાવ અફાસે પળ્લન્તે” હે ગૌતમ! પૂર્વોક્ત પ્રકારે ઉત્થાન આદિને પણ વર્ણુરહિત, ગંધરહિત, રસરહિત અને સ્પર્શરહિત કહ્યા છે. કારણ કે ઉત્થાન આદિ પાંચે જીવનાધર્મ રૂપ છે, તે કારણે અમૂર્ત હોવાને કારણે વર્ણાદિ ગુણોથી રહિત હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીને। પ્રશ્ન-“સત્તમેણં મંતે! ઉવાસંતરે કઙ્ વળ્ણે?” હે ભગવન્! સાતમી નરકપૃથ્વીની નીચેનું આકાશખંડ રૂપ અવકાશાન્તર કેટલાં વર્ણુવાળું, કેટલા ગંધવાળું, કેટલા રસોવાળું અને કેટલા સ્પર્શોવાળું છે?

નાહ-‘एवं चेव जाव अफासे पणत्ते ’ हे गौतम ! सप्तमम् अवकाशान्तरम्, एव मेव-पूर्वोक्तरीत्यैव, यावत्-अवर्णम्, अरसम्, अगन्धम्, अस्पर्शम् प्रज्ञप्तम् । अत्रेदं बोध्यम्-प्रथमद्वितीययोर्नारकपृथिव्योर्मध्यवर्ति आकाशखण्डं प्रथमम् अवकाशान्तरमुच्यते, तदपेक्षया सप्तमनारकपृथिव्याः अधस्तात् आकाशखण्डम् सप्तमम् अवकाशान्तरमुच्यते, तस्योपरि सप्तमस्तनुवातोऽस्ति, तस्योपरि सप्तमो घनवातोऽस्ति, तस्याप्युपरि सप्तमो घनोदधिः तस्याप्युपरि सप्तमीनारकपृथिवी वर्तते, तत्र सप्तमस्य उपर्युक्ताकाशखण्डस्वरूपावकाशान्तरस्य अमूर्तत्वेन वर्णादिरहितत्वं प्रतिपादितम्’ अथ तनुवातादीनां पौद्गलिकत्वेन मूर्ततया पञ्चवर्णादिकत्वम् अष्ट-स्पर्शत्वञ्च प्रतिपादयितुमाह-‘सत्तमेणं भंते ! तणुवाए कइवणे ?’ हे भदन्त !

जाव अफासे पणत्ते ’ हे गौतम ! सप्तम अवकाशान्तर पूर्वोक्त रीति के अनुसार यावत् विना वर्ण का है, विना गंध का है, विना रस का है, और विना स्पर्श का है । यहां पर इस प्रकार से समझना चाहिये-प्रथम पृथिवी और द्वितीय पृथिवी के मध्य में रहा हुआ जो अन्तराल-रूप आकाशखण्ड है वह प्रथम अवकाशान्तर है इस अपेक्षा सप्तमनारकपृथिवी के नीचे का जो आकाशखण्ड है वह सप्तम अवकाशान्तर कहा गया है उसके ऊपर सातवां तनुवात है-उसके ऊपर सातवां घनवात है, उसके भी ऊपर सातवां घनोदधि है उसके भी ऊपर सातवीं नारक पृथिवी है । इस सप्तमनारक पृथिवी के नीचे का जो आकाशखण्ड-रूप अवकाशान्तर है वह अमूर्त होने के कारण वर्णादिकों से रहित कहा

મહાવીર પ્રભુને। ઉત્તર-“ एवं चेव जाव अफासे पणत्ते ” हे गौतम ! सातमी नरकपृथ्वीની नीચેનું अवकाशान्तर પણ पूर्वोक्त प्रकारे वर्णुं विनानું, गंध विनानું, रस विनानું અને स्पर्श विनानું कछुं છે. તે अवकाશान्तर અમૂર્ત હોવાને કારણે તેને વર્ણાદિ વિનानું કછું છે.

આ અવકાશાન્તરના સ્થાનનું સ્પષ્ટીકરણ આ પ્રમાણે છે- પહેલી નરક પૃથ્વી અને બીજી નરક પૃથ્વીની વચ્ચે જે અન્તરાલ રૂપ આકાશખંડ છે તેને પ્રથમ અવકાશાન્તર કહે છે. આ પ્રકારે વિચાર કરતાં, સાતમી નરક પૃથ્વીની નીચેના જે આકાશખંડ છે તેને સાતમું અવકાશાન્તર કહે છે, તેની ઉપર સાતમું તનુવાત છે સાતમા તનુવાતની ઉપર સાતમું ઘનવાત છે. સાતમા ઘનવાતની ઉપર સાતમો ઘનોદધિ છે. અને સાતમા ઘનોદધિની ઉપર સાતમી નારક પૃથ્વી છે. આ સાતમી નારક પૃથ્વીની નીચેના આકાશખંડ રૂપ જે અવકાશાન્તર છે તે અમૂર્ત હોવાને કારણે તેને વર્ણાદિક શુદ્ધોથી રહિત કછું છે.

સપ્તમઃ સ્વલુ પૂર્વોક્તસ્તનુવાતઃ કતિવર્ણઃ, કતિગન્ધઃ, કતિરસઃ, કતિસ્પર્શઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? ભગવાનાહ—‘જહા—પાણાહવાણ, નવરં અઢ્ઢાફાસે પળ્ળત્તે’ હે ગૌતમ ! સપ્તમઃ પૂર્વોક્ત સ્તનુવાતો યથા પ્રાણાતિપાતઃ પશ્ચવર્ણઃ, દ્વિગન્ધઃ, પશ્ચરસઃ પ્રતિપાદિત સ્તથૈવાયમપિ પશ્ચવર્ણઃ, દ્વિગન્ધઃ, પશ્ચરસઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, કિન્તુ નવરમ્—પ્રાણાતિપાતા-પૈક્ષયા વિશેષસ્તુ સપ્તમસ્તનુવાતઃ અપ્રસ્પર્શઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, કર્કશમૃદુગુરુલ્લુપ્તિગ્ધરુક્ષ-ભેદાત્, તનુવાતાદીનાં બાદરપરિણામત્વાત્ તત્રોક્તાષ્ટસ્પર્શસંભવાત્, इत्यभिप्राये-णाહ—‘एवं जहा सत्तमे तणुवाए तहा सत्तमे घणवाए, घणोदही, पुढवी’ एवं-पूर्वोक्तरीत्या यथा सप्तमस्तनुवातः प्रतिपादितः तथा सप्तमो घनवातः, सप्तमो

ગયા હૈ। ‘સત્તમેણં મંતે। તણુવાણ કહવળ્ણે’ હે ભદન્ત ! સાતવાં જો તનુ-વાત હૈ વહ કિતને વર્ણોંવાલા હૈ, કિતને ગંધોંવાલા હૈ, કિતને રસોંવાલા હૈ, ઓર કિતને સ્પર્શોંવાલા હૈ ? ગૌતમ કે હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રસુ કહતે હૈ—‘જહા પાણાહવાણ નવરં અઢ્ઢાફાસે પળ્ળત્તે’ હે ગૌતમ ! સાતવાં જો પૂર્વોક્ત તનુવાત હૈ વહ પ્રાણાતિપાત કી તરહ પાંચવર્ણોંવાલા, દો ગંધોંવાલા, પાંચ રસોંવાલા, કહા ગયા હૈ, કિન્તુ પ્રાણાતિપાત કી તરહ યહ ચાર સ્પર્શોંવાલા નહીં હૈ અપિ તુ આઠ સ્પર્શોંવાલા હૈ। આઠ સ્પર્શ યે હૈ—હલકા, ભારી, ચિકના, ગરમ, ઠંડા, રુઝા, કઢા ઓર નરમ। તનુવાત આદિ બાદર પરિણામવાલે હોતે હૈ—હસ કારણ વહાં આઠ સ્પર્શોં કા સદ્ભાવ બન જાતા હૈ હસી અભિપ્રાય સે એસા કહા ગયા હૈ—‘એવં જહા સત્તમે તણુવાણ તહા સત્તમે ઘણવાણ, ઘણોદહી, પુઢવી’ કિ જિસ પ્રકાર

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“સત્તમેણં મંતે ! તણુવાણ કહવળ્ણે ?” હે ભગવન ! સાતમો જે તનુવાત છે, તે કેટલાં વર્ણોવાળો છે ? કેટલા ગંધોવાળો છે ? કેટલા રસોવાળો છે ? કેટલા સ્પર્શોવાળો છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“જહા પાણાહવાણ નવરં અઢ્ઢા ફાસે પળ્ળત્તે” હે ગૌતમ ! સાતમો તનુવાત, પ્રાણાતિપાત પરિણુત કર્મપુદ્ગલોની જેમ, પાંચ વર્ણોવાળો, જે ગંધોવાળો અને પાંચ રસોવાળો કહ્યો છે. પરન્તુ પ્રાણાતિપાત પરિણુત કર્મપુદ્ગલોની જેમ તે ચાર સ્પર્શોવાળો નથી પણ આઠ સ્પર્શોવાળો છે. તે આઠ સ્પર્શોનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે—હલકો, ભારે, રિન્ગ્ધ, રુક્ષ, ઉષ્ણ, શીત, કઠણ અને નરમ તનુવાત આદિ બાદર પરિણામવાળાં હોય છે, તે કારણે ત્યાં આઠ સ્પર્શોનો સદ્ભાવ સંભવી શકે છે. એજ કારણે એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે—“એવં જહા સત્તમે તણુવાણ તહા સત્તમે ઘણવાણ ઘણોદહી, પુઢવી” જે પ્રકારે સાતમા તનુવાતના વિષયમાં વર્ણાદિતુ.

ધનોદધિઃ, સપ્તમી નારકપૃથિવી ચ પશ્ચવર્ણદ્વિગન્ધપશ્ચરસાષ્ટસ્પર્શવત્ત્વેન વક્તવ્યા, ‘છટ્ટે ઉવાસંતરે અવર્ણે’ પષ્ઠમ્ અવકાશાન્તરમ્ આકાશચ્છંડાત્મકમ્ અમૂર્તત્વેન અવર્ણમ્, અગન્ધમ્, અરસમ્, અસ્પર્શમ્ અવસેયમ્, ‘તણુવાં જાવ છટ્ટી પુઢવી, ઇયાઈ અદ્દુ ફાસાઈ’ પષ્ઠઃ તનુવાતો યાવત્ પષ્ઠો ઘનવાતઃ, પષ્ઠો ધનોદધિઃ, પષ્ઠી પૃથિવી ચ, એતાનિ ચત્વારિ વસ્તુનિ પૌદ્ગલિકત્વેન મૂર્તતયા પશ્ચવર્ણાદિયુક્તાનિ અષ્ટસ્પર્શાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, ‘એવં જહા સત્તમાં પુઢવીં વત્તવ્વયા મણિયા, તહા જાવ પઢમાં પુઢવીં મણિયવ્વં’ એવં-પૂર્વોક્તરીતયા, યથા સપ્તમ્યાઃ પૃથિવ્યાઃ વક્તવ્યતા પશ્ચવર્ણાદિષ્ટસ્પર્શવત્ત્વેન મણિતા તથા યાવત્-પશ્ચમ્યાશ્ચતુર્થ્યાં સ્તૃતીયાયા દ્વિતીયાયાઃ પ્રથમાયાશ્ચ નારકપૃથિવ્યા મણિતવ્યમ્, પશ્ચવર્ણદ્વિગન્ધ

સે સાતવે તનુવાત કે વિષય મેં કહા જા ચુકા હૈ-उसी प्रकार से सातवां घनवात, सातवां धनोदधि और सातवीं नारक पृथिवी ये सब पांच वर्णोंवाले, पांच रसोंवाले, और आठ स्पर्शवाले हैं ऐसा कहना चाहिये ‘छट्टे उवासंतरे अवर्णे’ छठा जो अवकाशान्तर-आकाशच्छण्डात्मक खाली स्थान-अमूर्त होने से वर्ण बिना का है गंध बिना का है, रस बिना का है और स्पर्श बिना का है। (तणुवां जाव छट्टी पुढवी, इयाई अदु फासाई) तनुवात यावत्-छठा घनवात, छठा धनोदधि और छठी पृथिवी पौद्गलिक होने के कारण भूर्तमात्र हैं इसीलिये ये पांचवर्ण आदि गुणोंवाले हैं, एवं आठ स्पर्शवाले हैं। ‘एवं जहा-सत्तमां पुढवीं वत्तव्वया मणिया, तहा जाव पढमां पुढवीं मणियव्वं’ पूर्वोक्त रीति के अनुसार जैसी वक्तव्यता सप्तमी पृथिवी के विषय में कही गई है उसी प्रकार की पंचवर्ण, दो गंध, पांच रस और आठ स्पर्श से

કથન કરવામાં અ.બ્યું છે, એજ પ્રમાણે સાતમા ઘનવાત, સાતમા ધનોદધિ અને સાતમી નરક પૃથ્વીને પણ પાંચ વર્ણ, બે ગંધ, પાંચ રસો અને આઠ સ્પર્શોવાળા સમજવા. “છટ્ટે ઉવાસંતરે અવર્ણે” જે છટ્ટું અવકાશાન્તર-(આકાશખંડાત્મક ખાલી સ્થાન) છે, તે પણ અમૂર્ત હોવાને કારણે વર્ણરહિત, ગંધરહિત, રસરહિત અને સ્પર્શરહિત છે. “તણુવાં જાવ છટ્ટી પુઢવી, ઇયાઈ અદ્દુ ફાસાઈ” છટ્ટું તનુવાત, છટ્ટું ઘનવાત, છટ્ટો ધનોદધિ અને છટ્ટી પૃથ્વી આ ચારે પૌદ્ગલિક હોવાને કારણે મૂર્ત છે, તે કારણે તેમને પાંચ વર્ણ, બે ગંધ, પાંચ રસ અને આઠ સ્પર્શોથી યુક્ત સમજવા જોઈએ. “એવં જહા સત્તમાં પુઢવીં વત્તવ્વયા મણિયા, તહા જાવ પઢમાં પુઢવીં મણિયવ્વં” વર્ણોદિના વિષયમાં જેવી વક્તવ્યતા સાતમી પૃથ્વી વિષે કરવામાં આવી છે, એવી જ વક્તવ્યતા પાંચમી, ચોથી, ત્રીજી, બીજી અને પહેલી પૃથ્વીના વિષયમાં પણ થવી જોઈએ એટલે કે આ નરક પૃથ્વીઓને પણ પાંચ વર્ણોવાળી, બે ગંધોવાળી, પાંચ રસોવાળી

પશ્ચરસાષ્ટસ્પર્શવત્ત્વેન વક્તવ્યતા મળિતવ્યા, 'જંબુદીવે દીવે જાવ સયંભૂરમણે સમુદ્રે સોહમ્મે કપ્પે, જાવ ઈસિપ્તમારા પુઢવી, નેરડ્યાવાસા જાવ વેમાણિયાવાસા, ઇયાણિ સવ્વાણિ અટ્ટકાસાણિ' જમ્બુદ્વીપો દ્વીપઃ યાવત્ લવણસમુદ્રાદિઃ ધાતકી સ્વણ્ડઃ સ્વયંભૂરમણઃ સમુદ્રઃ, સૌધર્મઃ કલ્પઃ, યાવત્-ઈશાન-સનત્કુમાર-માહેન્દ્ર-બ્રહ્મલોક-લાન્તક-મહાશુક્ર-સહસ્રારાનતપ્રાણતા-રણા-ચ્યુતકલ્પાઃ, નવગ્રે-વેયકાણિ, વિજયવૈજયન્તજયન્તાપરાજિતાઃ, ઈષ્ટપ્રાગ્ભારા પૃથિવી, નૈરયિકા-વાસાઃ યાવત્-અસુરકુમારાદિભવનપતિવાસાઃ, ય્યોતિષિકાવાસાઃ, વૈમાનિકાવાસાઃ ઇતાનિ સર્વાણિ વસ્તૂનિ પશ્ચવર્ણાષ્ટસ્પર્શાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ। ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-નેરડ્યાણં મંતે ! કહ્વણ્ણા, જાવ કહ્વણ્ણા પણ્ણત્તા ?' હે મદન્ત ! નૈરયિકાઃ સ્વ

સહિત હોને કી વક્તવ્યતા પાંચવીં પૃથિવી મેં, ચૌથી પૃથિવી મેં ત્રીસરી મેં, દૂસરી પૃથિવી મેં, ઓર પહિલી પૃથિવી મેં કહના ચાહિયે કિન્તુ અવકાશાન્તર સમી અરૂપી હૈં અતઃ ડનમેં વર્ણાદિ નહીં હૈં । “જંબુદીવે દીવે, જાવ સયંભૂરમણે સમુદ્રે, સોહમ્મે કપ્પે, જાવ ઈસિપ્તમારા પુઢવી, નેરડ્યાવાસા જાવ વેમાણિયાવાસા ઇયાણિ સવ્વાણિ અટ્ટકાસાણિ” જમ્બુદ્વીપ નામકા દ્વીપ, યાવત્-લવણ સમુદ્ર, ધાતકીસ્વણ્ડ, યાવત્ સ્વયંભૂરમણ-સમુદ્ર, સૌધર્મકલ્પ યાવત્-ઈશાન-સનત્કુમાર-માહેન્દ્ર-બ્રહ્મલોક, લાન્તક, મહાશુક્ર, સહસ્રાર, આનત, પ્રાણત, આરણ, અચ્યુત, યે કલ્પ, નૌ ગ્રેવેયક્ર, વિજય, વૈજયન્ન, જયન્ત, અપરાજિત, સર્વાર્થસિદ્ધ, ઈષ્ટપ્રાગ્ભારાપૃથિવી, નૈરયિકાવાસ, યાવત્-અસુરકુમારાદિ ભવનપત્યા-વાસ, ય્યોતિષિકાવાસ, એવં વૈમાનિકાવાસ, યે સ્વ પાંચવર્ણ, દો ગંધ, પાંચરસ ઓર આઠ સ્પર્શવાલે હૈં ।

અને આઠ સ્પર્શવાળી કહેવી બેઘણે. “જંબુદીવે દીવે, જાવ સયંભૂરમણે સમુદ્રે સોહમ્મે કપ્પે જાવ ઈસિપ્તમારા પુઢવી, નેરડ્યાવાસા જાવ વેમાણિયાવાસા, ઇયાણિ સવ્વાણિ અટ્ટ કાસાણિ” જંબુદ્વીપ નામનો દ્વીપ, લવણસમુદ્ર આદિ સમુદ્રો, ધાતકીખંડ, સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર, સૌધર્મ કલ્પ, ઇશાનસનત્કુમાર માહેન્દ્ર-બ્રહ્મલોક-લાન્તક-મહાશુક્ર-સહસ્રાર-આનત-પ્રાણત-આરણ અને અચ્યુત, આ આઠ કલ્પો, નવ ગ્રેવેયક્રવિમાનો, વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત, અપરાજિત અને સર્વાર્થસિદ્ધ, આ પાંચ અનુત્તર વિમાનો, ઇષ્ટપ્રાગ્ભારા પૃથ્વી, નારકાવાસો, અસુરકુમારાદિ લવનપતિ દેવાવાસો, ય્યોતિષિકાવાસો, વૈમાનિકાવાસો, ઇત્યાદિ પૌદ્ગલિક પદાર્થો પણ પાંચ વર્ણોવાળા, બે ગંધોવાળા, પાંચ રસોવાળા અને આઠ સ્પર્શોવાળા છે.

કતિવર્ણાઃ યાવત્-કતિગન્ધાઃ, કતિરસાઃ, કતિસ્પર્શાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ? મગવાનાહ-
'ગોયમા ! વેડન્વિચયતેયાહં પદુચ્ચ પંચવન્ના, પંચરસા, દુગંધા, અટ્ટફાસા પળ્ળત્તા'
હે ગૌતમ ! નૈરયિકાઃ સ્વલુ વૈક્રિયતૈજસાનિ પુદ્ગલાનિ પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય વૈક્રિય-
તૈજસશરીરપુદ્ગલાપેક્ષયેત્યર્થઃ પશ્ચવર્ણાઃ, દ્વિગન્ધાઃ, પશ્ચરસાઃ, અટ્ટસ્પર્શાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ,
વૈક્રિયતૈજસશરીરયોઃ વાદરપરિણામપુદ્ગલરૂપત્વાત્ તયોર્વાદરત્વેન તદપેક્ષયા
નૈરયિકાણામ્ અટ્ટસ્પર્શવત્ત્વમવસેયમ્, કિન્તુ-‘કમ્મગં પદુચ્ચ પંચવન્ના, દુગંધા,
પંચરસા, ચડફાસા પળ્ળત્તા’ કાર્મણપુદ્ગલશરીરં પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય કાર્મણપુદ્ગલશરી-
રાપેક્ષયા इत्यर्थः નૈરયિકાઃ પશ્ચવર્ણાઃ, દ્વિગન્ધાઃ, પશ્ચરસાઃ, ચતુઃસ્પર્શાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ,
કાર્મણશરીરસ્ય સૂક્ષ્મપરિણામપુદ્ગલરૂપત્વાત્, તેષાં ચતુઃસ્પર્શત્વં વોધ્યમ્, કિન્તુ-

અથ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ-“નેરહ્યાણં મંતે ! કહવળ્ણા, જાવ
કહફાસા પળ્ળત્તા ’ હે મદન્ત ! નૈરયિક કિતને વર્ણોં વાલે, કિતને ગંધો-
વાલે, કિતને રસોંવાલે, ઓર કિતને સ્પર્શોંવાલે કહે ગચે હૈં ? હસકે
ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘ગોયમા ! વેડન્વિચયતેયાહં પદુચ્ચ પંચવન્ના,
પંચરસા, દુગંધા, અટ્ટફાસા પળ્ળત્તા ’ હે ગૌતમ ! નૈરયિક વૈક્રિય ઓર
તૈજસપુદ્ગલોં કી અપેક્ષાં લેકર પાંચ વર્ણોંવાલે, દો ગંધોંવાલે, પાંચ રસોં-
વાલે ઓર આઠ સ્પર્શવાલે કહે ગચે હૈં । ક્યોં કિ વૈક્રિય ઓર તૈજસ
શરીર વાદર પરિણામવાલે પુદ્ગલરૂપ હોતે હૈં । હન દોનોં કી વાદરતા કો
લેકર નૈરયિકોં મેં આઠ સ્પર્શવત્તા કહી ગઈ હૈ । કિન્તુ ‘કમ્મગં પદુચ્ચ
પંચવન્ના દુગંધા, પંચરસા ચડફાસા પળ્ળત્તા ’ કાર્મણશરીરરૂપ પુદ્ગલ કી
અપેક્ષા કરકે નૈરયિક પાંચવર્ણોંવાલે, દો ગંધોંવાલે, પાંચ રસોંવાલે,

ગૌતમસ્વામીનો પ્રશ્ન-‘નેરહ્યાણં મંતે ! કહવળ્ણા, જાવ કહફાસા પળ્ળત્તા ? ’
હે ભગવન્ ! નારકો કેટલાં વહ્યોંવાળાં, કેટલા ગંધોવાળા, કેટલા રસોવાળાં
અને કેટલા સ્પર્શોવાળાં છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર-“ગોયમા ! હે ગૌતમ ! “વેડન્વિચયતેયાહં પદુચ્ચ
પંચવન્ના, પંચ રસા, દુગંધા, અટ્ટફાસા પળ્ળત્તા ” તૈજસ અને વૈક્રિય પુદ્ગલોની
અપેક્ષાએ વિચાર કરવામાં આવે, તો નારકોને પાંચ વહ્યોંવાળાં, બે ગંધો-
વાળાં, પાંચ રસોવાળાં અને આઠ સ્પર્શોવાળાં, કહ્યાં છે. કારણ કે વૈક્રિય અને
તૈજસ શરીર બાદર પરિણામવાળાં પુદ્ગલો રૂપ હોય છે તે બન્નેની બાદરતાને
કારણે નારકોમાં આઠ સ્પર્શોનો સદ્ભાવ કહ્યો છે. પરન્તુ “કમ્મગં પદુચ્ચ
પંચવન્ના, દુગંધા, પંચરસા ચડફાસા પળ્ળત્તા” કાર્મણશરીર રૂપ પુદ્ગલની
અપેક્ષાએ નારકોને પાંચ વહ્યોંવાળાં, બે ગંધોવાળાં, પાંચ રસોવાળાં અને આર

‘જીવં પદુચ્ચ અવળ્ળા જાવ અફાસા પળ્ળત્તા’ જીવં પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય જીવાપેક્ષ
 યેત્યર્થઃ નૈરયિકાઃ અવર્ણાઃ, યાવત્-અગન્ધાઃ, અરસાઃ, અસ્પર્શાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, જીવસ્ય
 અમૂર્તત્વેન વર્ણાદિરહિતતયા તદપેક્ષયા નૈરયિકાણામપિ વર્ણાદિરહિતત્વમવસેયમ્,
 ‘એવં જાવ થળિયકુમારા’ એવં-પૂર્વોક્ત નૈરયિકરીત્યા યાવત્-અસુરકુમારાદાસ્ય
 સ્તનિતકુમારપર્યન્તા અપિ વૈક્રિયતૈજસશરીરપુદ્ગલાપેક્ષયા પશ્ચવર્ણાદિષ્ટસ્પર્શવંતઃ,
 કાર્મણશરીરપુદ્ગલાપેક્ષયા પશ્ચવર્ણાદિ ચતુઃસ્પર્શવંતઃ, જીવાપેક્ષયા અવર્ણાદિસ્પર્શવંતઃ

और चार स्पर्शोंवाले कहे गये हैं। क्यों कि कर्मणशरीर सूक्ष्मपरिणा-
 मवाले पुद्गलरूप होता है इसलिये यहां चारस्पर्शवत्ता इस अपेक्षा से
 जानना चाहिये किन्तु-‘जीवं पदुच्च अवर्ण्णा जाव अफासा पण्णत्ता’
 जीव की अपेक्षा लेकर जब नैरयिकों में वर्णादिमत्ता का विचार करते
 हैं-तब ये वर्ण विना के हैं, गंध विना के हैं, रस विना के हैं और स्पर्श
 विना के हैं-क्यों कि जीव अमूर्त होता है इस कारण वह पौद्गलिक
 वर्णादि गुणों से रहित माना गया है अतः इस अपेक्षा नारकों के भी
 वर्णादि से रहितता जाननी चाहिये ‘एवं जाव थणियकुमारा’ नैरयि-
 कोक्त पद्धति के अनुसार यावत्-असुरकुमार से लेकर स्तनितकुमार
 तक भी वैक्रिय तैजस शरीर के पुद्गलों की अपेक्षा पंचवर्णोंवाले, दो
 गंधोंवाले, पांच रसोंवाले, और आठ स्पर्शोंवाले, होते हैं। कर्मण
 शरीर के पुद्गलों की अपेक्षा से वे पांच वर्णादिवाले और चार स्पर्शों-

સ્પર્શોવાળાં કહ્યા છે. કારણ કે કાર્મણશરીર સૂક્ષ્મપરિણામવાળાં પુદ્ગલો રૂપ
 હોય છે તે કારણે તેમાં ચાર સ્પર્શોના જ સદ્ભાવ સમજવો. પરંતુ “જીવં
 પદુચ્ચ અવળ્ળા જાવ અફાસા પળ્ળત્તા”. જીવની અપેક્ષાએ નારકોમાં વર્ણાદિ-
 મત્તાનો વિચાર કરવામાં આવે, તો તેઓ વર્ણવિનાના, ગંધવિનાના, રસવિ-
 નાના અને સ્પર્શવિનાના છે, કારણ કે જીવ અમૂર્ત હોય છે. તે કારણે તેને
 પૌદ્ગલિક વર્ણાદિ શુદ્ધોથી રહિત માનવામાં આવેલ છે. તે દષ્ટિએ વિચાર
 કરવામાં આવે, તો નારકોમાં પણ વર્ણાદિ રહિતતા સમજવી જોઈએ. “એવં
 જાવ થળિયકુમારા” અસુરકુમારોથી લઈને સ્તનિતકુમાર પર્યન્તના ભવનપતિ
 દેવોના વર્ણાદિના વિષયમાં નારકોના જેવું જ કથન થવું જોઈએ એટલે કે
 વૈક્રિય અને તૈજસ શરીરોની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામાં આવે, તો તેઓ
 પાંચ વર્ણવાળાં, બે ગંધવાળાં, પાંચ રસોવાળાં અને આઠ સ્પર્શોવાળાં હોય
 છે, પરંતુ કાર્મણ શરીરના પુદ્ગલોની અપેક્ષાએ વિચારવામાં આવે, તો તેઓ

મજ્જપ્તાઃ इति भावः । गौतमः पृच्छति-‘पुढविकाइय पुच्छा’ हे भदन्त ! पृथिवी-
कायिकाः कतिवर्णाः, कतिगन्धाः, कतिरसाः, कतिस्पर्शाः मज्जपताः इति पृच्छा,
भगवानाह-‘गोयमा । ओरालियतेयगाइं पडुच्च पंचवन्ना जाव अट्टफासा पणत्ता’
हे गौतम ! पृथिवीकायिकाः औदारिकतैजसानि शरीराणि प्रतीत्य-आश्रित्य-
औदारिकतैजसशरीरपुद्गलापेक्षयेत्यर्थः पञ्चवर्णाः यावत् द्विगन्धाः पञ्चरसाः, अष्ट
स्पर्शाः मज्जपताः ‘कम्मगं पडुच्च जहा नेरइया’ कर्मणशरीरं प्रतीत्य-आश्रित्य
कर्मणशरीरपुद्गलापेक्षयेत्यर्थः पृथिवीकायिकाः यथा नैरयिकाः पञ्चवर्णादि चतुः-
स्पर्शान्ताः प्रतिपादिता स्तथैव पञ्चवर्णाः, द्विगन्धाः, पञ्चरसाः, चतुःस्पर्शाः
प्रतिपत्तव्याः, ‘जीवं पडुच्च तहेव’ पृथिवीकायिकाः जीवं प्रतीत्य आश्रित्य-जीवा-
वाले होते हैं । तथा जीव की अपेक्षा से बिना वर्ण के, बिना गंध के,
बिना रस के और बिना स्पर्श के होते हैं ।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘पुढविकाइय पुच्छा ’ हे भदन्त !
पृथिवीकायिक कितने वर्णोंवाले, कितने गंधोंवाले, कितने रसोंवाले,
और कितने स्पर्शोंवाले होते हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं-
‘गोयमा ’ हे गौतम ! ‘ ओरालियतेयगाइं पडुच्च पंचवन्ना, जाव अट्ट-
फासा, पणत्ता ’ औदारिक और तैजसशरीर के पुद्गलों की अपेक्षा से
वे पांच वर्णोंवाले, दो गंधोंवाले, पांच रसोंवाले, और आठ स्पर्शोंवाले
होते हैं । ‘ कम्मगं पडुच्च जहा नेरइया ’ कर्मण शरीर के पुद्गलों की
अपेक्षा से पृथिवीकायिक नारकों के जैसा पांचवर्णोंवाले, दो गंधों-
वाले, पांच रसोंवाले और चार स्पर्शोंवाले होते हैं, ‘ जीवं पडुच्च तहेव’

પાંચ વર્ણોદિવાળાં અને ચાર સ્પર્શોવાળાં હોય છે જીવની અપેક્ષાએ વિચારવામાં
આવે, તો વિના વર્ણના, વિના ગંધના, વિના રસના અને સ્પર્શ વિનાના હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ પુઢવિકાઈય પુચ્છા ” હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકો
કેટલા વર્ણોવાળા, કેટલા ગંધવાળા, કેટલા રસવાળા અને કેટલા સ્પર્શોવાળા હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ ઓરોલિયતેયગાહ
પડુચ્ચ પંચવન્ના જાવ અટ્ટફાસા પણત્તે ” ઔદારિક અને તૈજસ શરીરોનાં
પુદ્ગલોની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામાં આવે, તો પૃથ્વીકાયિકો પાંચ વર્ણોવાળા,
બે ગંધોવાળા, પાંચ રસોવાળા અને આઠ સ્પર્શોવાળા હોય છે. “ કમ્મગં
પડુચ્ચ જહા નેરહયા ” કાર્મણ શરીરનાં પુદ્ગલોની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામાં
આવે, તો પૃથ્વીકાયિકો નારકોની જેમ પાંચ વર્ણોવાળા, બે ગંધોવાળા, પાંચ
રસોવાળા અને ચાર સ્પર્શોવાળા હોય છે. “ જીવં પડુચ્ચ તહેવ ” જીવની

પેક્ષયેત્યર્થઃ તથૈવ-નૈરયિકવદેવ, અવર્ણાઃ, અગન્ધાઃ, અરસા, અસ્પર્શાઃ અવસેયાઃ ।
 ‘એવં જાવ ચતરિંદિયા૦’ એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા યાવત્-અપ્કાયિકાઃ, તેજસ્કાયિકાઃ,
 વનસ્પતિકાયિકાઃ, એકેન્દ્રિયાઃ દ્વીન્દ્રિયાઃ, ત્રીન્દ્રિયાઃ, ચતુરિન્દ્રિયાઃ ઔદારિક-
 તૈજસશરીરાણિ પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય, પશ્ચવર્ણાઃ, દ્વિગન્ધાઃ પશ્ચરસાઃ, અષ્ટસ્પર્શાઃ
 પ્રજ્ઞપ્તાઃ, કાર્મણશરીરં પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય, પશ્ચવર્ણાઃ, દ્વિગન્ધાઃ, પશ્ચરસાઃ, ચતુઃ-
 સ્પર્શાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, જીવં પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય તુ અવર્ણાઃ, અગન્ધાઃ, અરસાઃ, અસ્પર્શાઃ
 પ્રજ્ઞપ્તાઃ ઇતિ ભાવઃ । ‘નવરં વાઝકાઙ્યા ઓરાલિયવેઽવિવયતેયગાઙ્ પહુચ્ચ
 પંચવન્ના, જાવ અટ્ટકાસા પળ્લન્તા, સેસં જહા નેરઙ્યાણં’ નવરમ્-પૃથિવીકાયિકા-
 ઘપેક્ષયા વિશેષસ્તુ વાયુકાયિકાઃ ઔદારિકવૈક્રિયતૈજસાનિ શરીરાણિ, પ્રતીત્ય-

તથા જીવ કી અપેક્ષા સે પૃથિવીકાયિક જીવ નૈરયિક કે જૈસા હી
 વિના વર્ણ કે, વિના ગંધ કે, વિના રસ કે ઓર વિના સ્પર્શ કે કહે ગયે
 હૈ । ‘એવં જાવ ચતરિંદિયા૦’ હસી પ્રકાર સે અપ્કાયિક, તૈજસ્કાયિક,
 વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિય તથા દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય ઓર ચતુરિન્દ્રિય
 ઔદારિક તૈજસ શરીર કે પુદ્ગલોં કી અપેક્ષા સે પાંચ વર્ણોંવાલે, દો
 ગંધોંવાલે, પાંચ રસોંવાલે ઓર આઠ સ્પર્શોંવાલે હોતે હૈ, તથા કાર્મણ-
 શરીર કી અપેક્ષા સે પાંચ વર્ણોંવાલે, દો ગંધોંવાલે, પાંચ રસોંવાલે
 ઓર ચાર સ્પર્શોંવાલે હોતે હૈ, એવં ‘જીવં પહુચ્ચ’ જીવ કી અપેક્ષા સે
 વિના વર્ણ કે, વિના ગંધ કે, વિના રસ કે ઓર વિના સ્પર્શ કે હોતે હૈ ।
 ‘નવરં વાઝકાઙ્યા ઓરાલિયવેઽવિવયતેયગાઙ્ પહુચ્ચ પંચવન્ના, જાવ
 અટ્ટકાસા, પળ્લન્તા’ સેસં જહા નેરઙ્યાણં’ પૃથિવીકાયિક કી વસ્તુ-
 વ્યતા કી અપેક્ષા સે વાયુકાયિક કી વસ્તુવ્યતા મેં યદિ અન્તર હૈ તો

અપેક્ષાએ વિચાર કરવામાં આવે, તો નારકોની જેમ પૃથ્વીકાયિક જીવો વર્ણ-
 રહિત, રસરહિત અને સ્પર્શરહિત હોય છે. “એવં જાવ ચતરિંદિયા” એજ
 પ્રમાણે અપ્કાયિક, તૈજસ્કાયિક, વનસ્પતિકાયિક તથા દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને
 ચતુરિન્દ્રિય જીવો, ઔદારિક અને તૈજસ શરીરનાં પુદ્ગલોની અપેક્ષાએ પાંચ
 વર્ણોવાળા, બે ગંધોવાળા, પાંચ રસોવાળા અને આઠ સ્પર્શોવાળા હોય છે,
 તથા કાર્મણશરીરની અપેક્ષાએ તેઓ પાંચ વર્ણોવાળા, બે ગંધોવાળા, પાંચ
 રસોવાળા અને ચાર સ્પર્શોવાળા હોય છે. “જીવં પહુચ્ચ” અને જીવની
 અપેક્ષાએ તેઓ વર્ણરહિત, ગંધરહિત, રસરહિત અને સ્પર્શરહિત હોય છે.
 “નવરં વાઝકાઙ્યા ઓરાલિયવેઽવિવયતેયગાઙ્ પહુચ્ચ પંચવળ્લના જાવ અટ્ટકાસા
 પળ્લન્તા, સેસં જહા નેરઙ્યાણં” પૃથ્વીકાયિકોના વર્ણોદિના કથન કરતાં વાયુ-
 કાયિકોના વર્ણોદિના કથનમાં એવી વિશેષતા છે કે વાયુકાયિક જીવો ઔદા-

આશ્રિત્ય-ઔદારિકવૈક્રિયતૈજસશરીરપુદ્ગલાપેક્ષયેત્યર્થઃ પञ्चवर्णाः, યાવત્-દ્વિગ-
ન્ધાઃ, પञ्चरसाः, અઘટસ્પર્શાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ,-શેષં યથા નૈરયિકાણામ્ પ્રતિપાદિતં
તથૈવ પ્રતિપત્તવ્યમ્, તથા ચ વાયુકાયિકાઃ કાર્મણશરીરં પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય પञ्च-
वर्णाः, દ્વિગન્ધાઃ, પञ्चरसाः, ચતુઃસ્પર્શાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, જીવં પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય તુ
अवर्णाः, અગન્ધાઃ, અરસાઃ, અસ્પર્શાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ इतिभावः । ‘પંચિદિયતિરિક્ષજો-
ણિયા જહા વાઝકાઢ્યા’ પञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाઃ યથા વાયુકાયિકાઃ પ્રતિપાદિતા
સ્તથૈવ પ્રતિપત્તવ્યાઃ, તથા ચ પञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाઃ અપિ ઔદારિકવૈક્રિયતૈજ-
સશરીરાણિ પ્રતીત્ય પञ्चवर्णाव्यष्टस्पर्शाः, પ્રજ્ઞપ્તાઃ, કાર્મણશરીરં પ્રતીત્ય પञ्चवर्णादि

वह औदारिक वैक्रिय, एवं तैजस शरीर के पुद्गलों की अपेक्षा से है ।
अर्थात् वायुकायिक जीव औदारिक, वैक्रिय और तैजसशरीर के पुद्गलों
की अपेक्षा से पांच वर्णोंवाले, यावत्-दो गंधोंवाले, पांच रसोंवाले
और आठ स्पर्शोंवाले कहे गये हैं-इसके आगे का और कथन नैर-
यिकों के जैसा जानना चाहिये तथा-वायुकायिक जीव कर्मण
शरीर के पुद्गलों की अपेक्षा से पांच वर्णोंवाले, दो गंधोंवाले, एवं चार
स्पर्शोंवाले होते हैं । ‘जीवं पडुच्च’ तथा जीव की अपेक्षा से वायुका-
यिक जीव बिना वर्ण के बिना गंध के, बिना रस के और बिना स्पर्श
के होते हैं । ‘पंचिदियतिरिक्खजोणिया जहा वाउक्काइया’ प्रतिपादित
वायुकायिकों के जैसा पंचेन्द्रियतिर्यग्योनिक जीव कहे गये हैं तथा च
पंचेन्द्रियतिर्यग्योनिक भी औदारिक, वैक्रिय, एवं तैजसशरीर के पुद्गलों
की अपेक्षा से पांच वर्णोंवाले, दो गंधोंवाले, पांच रसोंवाले और आठ

રિક્ષ, તૈજસ, અને વૈક્રિય શરીરનાં પુદ્ગલોની અપેક્ષાએ પાંચ વર્ણોવાળા, બે
ગંધોવાળા, પાંચ રસોવાળા અને આઠ સ્પર્શોવાળા હોય છે. ત્યાર પછીનું
સમસ્ત કથન નારકોના કથન પ્રમાણે જ સમજવું જેમ કે-વાયુકાયિક જીવો
કાર્મણશરીરના પુદ્ગલોની અપેક્ષાએ પાંચ વર્ણોવાળા, બે ગંધોવાળા, પાંચ
રસોવાળા અને ચાર સ્પર્શોવાળા હોય છે. “જીવં પડુચ્ચ” જીવની અપે-
ક્ષાએ વિચાર કરવામાં આવે, તો તેઓ વશુરહિત, ગંધરહિત, રસરહિત
અને સ્પર્શરહિત હોય છે.

“પંચિદિયતિરિક્ષજોણિયા જહા વાઝકાઢ્યા” વાયુકાયિકોના જેવું જ
કથન પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોના વર્ણોદિના વિષયમાં પણ સમજવું એટલે કે ઔદા-
રિક, વૈક્રિય અને તૈજસ શરીરના પુદ્ગલોની અપેક્ષાએ પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોને
પણ પાંચ વર્ણોવાળા, બે ગંધોવાળા, પાંચ રસોવાળા અને આઠ સ્પર્શોવાળા

ચતુઃસ્પર્શાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, જીવં પ્રતીત્ય તુ અવર્ણાદ્યસ્પર્શાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ इति भावः।
 ‘મણુસ્સાણં પુચ્છા’ મનુષ્યાણાં પૃચ્છા, તથા ચ મનુષ્યાઃ, કતિવર્ણાઃ કતિગન્ધાઃ,
 કતિરસાઃ, કતિસ્પર્શાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ? મગવાનાહ-‘ઓરાલિયવેઝવિયઆહારગ તેય-
 ગાં પહુચ્ચ પંચવન્ના, જાવ અદ્દકાસા પળ્લત્તા’ હે ગૌતમ ! મનુષ્યાઃ ઔદારિક-
 વૈક્રિયાદ્યારકતૈજસાનિ શરીરાણિ, પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય-ઔદારિકાદ્યપેક્ષયા इत्यर्थः,
 પञ્ચવર્ણાઃ, યાવત્-દ્વિગન્ધાઃ, પञ्चरसाः, अष्टस्पर्शाः પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘કમ્મગં જીવં ચ
 પહુચ્ચ જહા નેરહયા’ કાર્મણશરીરં, જીવં ચ પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય યથા નૈરયિકાઃ
 પ્રતિપાદિતા સ્તથૈવ મનુષ્યા અપિ પ્રતિપત્તવ્યાઃ તથા ચ મનુષ્યાઃ કાર્મણશરીર-

સ્પર્શોંવાલે કહે ગયે હૈં-કાર્મણ શરીર કે પુદ્ગલોં કી અપેક્ષા સે પાંચ
 વર્ણોંવાલે, દો ગંધોંવાલે, પાંચ રસોંવાલે ઓર ચાર સ્પર્શોંવાલે કહે ગયે
 હૈં। ‘મણુસ્સાણં પુચ્છા’ હે મદન્ત ! મનુષ્ય કિતને વર્ણોંવાલે, કિતને
 ગંધોંવાલે, કિતને રસોંવાલે ઓર કિતને સ્પર્શોંવાલે કહે ગયે હૈં ? હસકે
 ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કરતે હૈં-‘ઓરાલિય-વેઝવિય-આહારગ-તેયગાં પહુચ્ચ
 પંચવન્નાં જાવ અદ્દકાસા પળ્લત્તા’ હે ગૌતમ ! મનુષ્ય ઔદારિક,
 વૈક્રિય, આહારક એવં તૈજસ શરીર કે પુદ્ગલોં કી અપેક્ષા સે પાંચવર્ણોં-
 વાલે, દો ગંધોંવાલે, પાંચ રસોંવાલે એવં આઠ સ્પર્શોંવાલે કહે ગયે હૈં।
 ‘કમ્મગં જીવં ચ પહુચ્ચ જહા નેરહયા’ કાર્મણશરીર ઓર જીવ કી
 અપેક્ષા લેકર જૈસા નારક કે સમ્બન્ધ મેં કહા ગયા હૈં ડસી પ્રકાર સે
 મનુષ્યોં કે સમ્બન્ધ મેં બી જાનના ચાહિયે તથા-ચ-મનુષ્ય કાર્મણશરીર

કહ્યા છે. પરંતુ કાર્મણશરીરના પુદ્ગલોની અપેક્ષાએ તેમને પાંચ વર્ણોવાળા, બે ગંધોવાળા, પાંચ રસોવાળા અને ચાર સ્પર્શોવાળા કહ્યા છે જીવની અપેક્ષાએ તેમને વર્ણરહિત, ગંધરહિત, રસરહિત અને સ્પર્શરહિત કહ્યા છે.

મણુસ્સાણં પુચ્છા “હે ભગવન્ ! મનુષ્યો કેટલાં વર્ણોવાળા, કેટલા ગંધોવાળા, કેટલા રસવાળા અને કેટલા સ્પર્શોવાળા હોય છે ? આ પ્રશ્નને ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રશ્ન કહે છે કે “ઓરાલિય-આહારગ-તેયગાં પહુચ્ચ પંચ વળ્લાં જાવ અદ્દકાસા પળ્લત્તા” હે ગૌતમ ! ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક, અને તૈજસ શરીરનાં પુદ્ગલોની અપેક્ષાએ મનુષ્યોને પાંચ વર્ણોવાળા, બે ગંધોવાળા, પાંચ રસોવાળા અને આઠ સ્પર્શોવાળા કહ્યા છે. “કમ્મગં જીવં ચ પહુચ્ચ જહા નેરહયા” કાર્મણ શરીર અને જીવની અપેક્ષાએ તેમના વર્ણોરહિત કથન નોરકોના વર્ણોરહિત કથન જેવું જ સમજવું એટલે કે કાર્મણ શરીરના પુદ્ગલોની અપેક્ષાએ મનુષ્યોને પાંચ વર્ણોવાળા, બે ગંધોવાળા, પાંચ

પેક્ષયા પञ્ચવર્ણાઃ, દ્વિગન્ધાઃ, પञ્ચરસાઃ, ચતુઃસ્પર્શાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ જીવાપેક્ષયા તુ અવર્ણાઃ, અગન્ધાઃ, અરસાઃ અસ્પર્શાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, 'વાળમંતરજોદસિયવેમાણિયા જહા નેરહ્યા' વાનવ્યન્તરજ્યોતિપિકવૈમાનિકાઃ યથા નૈરયિકાઃ પ્રતિપાદિતાસ્તથૈવ પ્રતિપત્તવ્યોઃ, તથા ચ વાનવ્યન્તરજ્યોતિપિકવૈમાનિકાઃ વૈક્રિયતૈજસશરીરાપેક્ષયા પञ્ચવર્ણાઃ, દ્વિગન્ધાઃ, પञ્ચરસાઃ, અટસ્પર્શાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, કાર્મણશરીરાપેક્ષયા પञ્ચવર્ણાઃ, દ્વિગન્ધાઃ, પञ્ચરસાઃ, ચતુઃસ્પર્શાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, જીવાપેક્ષયા તુ અવર્ણાઃ, અગન્ધાઃ, અરસાઃ, અસ્પર્શાઃ પ્રજ્ઞપ્તા ઇતિ ભાવઃ 'ધમ્મત્થિકાણ જાવ પોગ્ગલત્થિકાણ, એ સન્ઘે અવન્ના૦' ધર્માસ્તિકાયો યાવત્-અધર્માસ્તિકાયઃ, આકાશસ્તિકાયઃ, અદ્દાસમયઃ, એ તે સર્વે અવર્ણાઃ, અગન્ધાઃ, અરસાઃ, અસ્પર્શાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, 'નવરં પોગ્ગલંકોણ

કી અપેક્ષા સે પાંચ વર્ણોંવાલે, દો ગંધોવાલે, પાંચ રસોંવાલે ઓર ચાર સ્પર્શોંવાલે કહે ગયે હૈં । એવં જીવ કી અપેક્ષા સે વિના વર્ણ કે, વિના ગંધ કે, વિના રસ કે ઓર વિના સ્પર્શ કે કહે ગયે હૈં । 'વાળમંતરજોદસિયવેમાણિયા જહા નેરહ્યા' વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક એવં વૈમાનિકે યે સઘ જૈસે નૈરયિક કહે ગયે હૈં-વૈસે કહનાં ચાહિયે તથા-વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક, એવં વૈમાનિક યે વૈક્રિય તૈજસ શરીર કી અપેક્ષા સે પાંચ વર્ણોંવાલે, દો ગંધોવાલે, પાંચ રસોંવાલે ઓર આઠ સ્પર્શોંવાલે કહે ગયે હૈં । કાર્મણશરીર કી અપેક્ષા પાંચ વર્ણવાલે, દો ગંધોવાલે, પાંચ રસોંવાલે ઓર ચારસ્પર્શોંવાલે કહે ગયે હૈં । જીવ કી અપેક્ષા સે વિના વર્ણ કે, વિના ગંધ કે, વિના રસ કે ઓર વિના સ્પર્શ કે કહે ગયે હૈં । 'ધમ્મત્થિકાણ જાવ પોગ્ગલત્થિકાણ એ સન્ઘે અવન્ના૦' ધર્માસ્તિકાય, યાવત્-અધર્માસ્તિકાય, આકાશસ્તિકાય, અદ્દાસમય, યે સઘ વિના

રસોવાળા અને ચાર સ્પર્શોવાળા કહ્યા છે, અને જીવની અપેક્ષાએ વર્ણરહિત, ગંધરહિત, રસરહિત, અને સ્પર્શરહિત કહ્યા છે. "વાળમંતરજોદસિયવેમાણિયા જહા નેરહ્યા" વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિક દેવોના વર્ણરહિતોના વિષયમાં નારકોના જેવું જ કંઈક કરવું જોઈએ એટલે કે વૈદિક અને તૈજસ શરીરનાં પુદ્ગલોની અપેક્ષાએ તેમને પાંચ વર્ણોવાળા, બે ગંધોવાળા, પાંચ રસોવાળા અને આઠ સ્પર્શોવાળા કહ્યા છે. કાર્મણ શરીરની અપેક્ષાએ તેમને પાંચ વર્ણોવાળા, બે ગંધોવાળા, પાંચ રસોવાળા અને ચાર સ્પર્શોવાળા કહ્યા છે અને જીવની અપેક્ષાએ તેમને વર્ણરહિત, ગંધરહિત, રસરહિત અને સ્પર્શરહિત કહ્યા છે.

"ધમ્મત્થિકાણ જાવ પોગ્ગલત્થિકાણ, એ સન્ઘે અવન્ના૦" ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશસ્તિકાય અને અદ્દાસમય (કાળ) ને વર્ણરહિત, ગંધરહિત,

પંચવન્ને, દુગંધે, પંચરસે, અટ્ટફાસે પળ્લન્તે' નવરં ધર્માસ્તિકાયાપેક્ષયા પુદ્ગલાસ્તિકાયાઃ, પશ્ચવર્ણઃ, દ્વિગન્ધઃ, પશ્ચરસઃ, અષ્ટસ્પર્શ પ્રજ્ઞપ્તઃ, ધર્માસ્તિકાયાદીનામમૂર્તત્વેન વર્ણોદિરહિતત્વાત્, પુદ્ગલાસ્તિકાયાસ્ય તુ મૂર્તત્વેન પશ્ચવર્ણાદિષ્ટસ્પર્શસંભવાદિતિભાવઃ । 'ળાળાવરણિજ્જે જાવ અંતરાહપ્પેયાણિ ચડ્ડાસાણિ' જ્ઞાનાવરણીયં, કર્મ યાવત્-દર્શનાવરણીયં, મોહનીયં, વેદનીયમ્, આયુષ્યં, નામ ગોત્રમ્, અન્તરાયિકં કર્મ, એતાનિ ચતુઃસ્પર્શાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ । ગૌતમઃ પૂછતિ—'કળ્હલેસ્સા ણં મંતે ! કહવન્નાં ? પુછ્ઠા' હે મહન્ત ! કુળ્લેશ્યા સ્વલ્લ કતિવર્ણા, કતિગન્ધા, કતિરસા, કતિસ્પર્શા પ્રજ્ઞપ્તા इति પૂછ્ઠા, મગવાનાહ—'દવ્વલેસ્સં પહુચ્ચ પશ્ચવન્ના, જાવ

વર્ણ કે, વિના ગંધ કે, વિના રસ કે ઓર વિના સ્પર્શ કે કહે ગયે હૈ । ' નવરં પોગ્ગલકાપે પંચવન્ને, દુગંધે, પંચરસે, અટ્ટફાસે પળ્લન્તે ' પરન્તુ જો પુદ્ગલાસ્તિકાયા હૈ—વહ પાંચ વર્ણો'વાલા, દો ગંધો'વાલા, પાંચ રસો'વાલા ઓર આઠ સ્પર્શો'વાલા કહા ગયા હૈ । ક્યોકિ પુદ્ગલાસ્તિકાયા મૂર્ત હૈ—તથા—ધર્માસ્તિકાયા આદિ અમૂર્ત હૈ—હસલિયેવે વર્ણોદિ પૌદ્ગલિક ગુણો' સે હીન હૈ । ' ળાળાવરણિજ્જે જાવ અંતરાહપ્પેયાણિ ચડ્ડાસાણિ ' જ્ઞાનાવરણીયકર્મ યાવત્-દર્શનાવરણીય, વેદનીય, મોહનીય, આયુ, નામ એવં ગોત્ર તથા અન્તરાય યે આઠો' હી કર્મ પાંચ વર્ણો'વાલે, દો ગંધો'વાલે, પાંચ રસો'વાલે એવં ચાર સ્પર્શો'વાલે હોતે હૈ ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ— ' કળ્હલેસ્સા ણં મંતે ! કહવન્નાં ' હે મહન્ત ! કુળ્લેશ્યા કિતને વર્ણવાલી, કિતને ગંધવાલી, કિતને રસવાલી ઓર કિતને સ્પર્શવાલી હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે

રહિત, રસરહિત અને સ્પર્શરહિત કહ્યા છે. “ નવરં પોગ્ગલકાપે પંચવન્ને, દુગંધે, પંચરસે, અટ્ટફાસે પળ્લન્તે ” પરન્તુ જે પુદ્ગલાસ્તિકાયા છે તેને પાંચ વર્ણો'વાળું, જે ગંધો'વાળું, પાંચ રસો'વાળું અને આઠ સ્પર્શો'વાળું કહ્યું છે, કારણ કે પુદ્ગલાસ્તિકાયા મૂર્ત છે અને ધર્માસ્તિકાયા આદિ અમૂર્ત છે તેથી ધર્માસ્તિકાયા આદિને વર્ણોદિ પૌદ્ગલિક ગુણોથી રહિત કહ્યા છે. “ ળાળાવરણિજ્જે જાવ અંતરાહપ્પેયાણિ ચડ્ડાસાણિ ” જ્ઞાનાવરણીયકર્મ, દર્શનાવરણીયકર્મ, મોહનીયકર્મ, વેદનીયકર્મ, આયુકર્મ, નામકર્મ ગોત્રકર્મ અને અન્તરાયકર્મ, આ આઠ કર્મો પાંચવર્ણો'વાળાં, જે ગંધવાળાં પાંચ રસવાળાં અને ચાર સ્પર્શો'વાળાં હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન—“ કળ્હલેસ્સા ણં મંતે ! કહવન્નાં ? ” હે ભગવન્ ! કુળ્લ લેશ્યા કેટલા વર્ણો'વાળી, કેટલા ગંધવાળી, કેટલા રસવાળી અને કેટલા સ્પર્શો'વાળી હોય છે ? આ પ્રશ્નને ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રશ્ન કહે છે કે—

અટ્કાસા પળ્લતા' હે ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યા દ્રવ્યલેશ્યાં પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય-દ્રવ્ય-
લેશ્યાપેક્ષયેત્યર્થઃ પञ्चवर्णा, यावत्-द्विगन्धा, पञ्चरसा, अष्टस्पर्शा प्रज्ञप्ता, 'भाव
लेस्सं पटुच्च अवण्णा०' भावलेश्याम्-जीवपरिणामं प्रतीत्य-आश्रित्य जीवपरि-
णामरूपभावलेश्यापेक्षया तु कृष्णलेश्या अवर्णा, अगन्धा, अरसा, अस्पर्शा
प्रज्ञप्ता, जीवपरिणामरूपाया भावलेश्याया अमूर्ततया वर्णादिरहितत्वात्, 'एवं
जाव सुकलेस्सा' एवं-कृष्णलेश्योक्तरीत्या, यावत् नीललेश्या, कापोतलेश्या,
तेजोलेश्या, पद्मलेश्या, शुक्ललेश्या एताः सर्वा अपि द्रव्यलेश्यां प्रतीत्य पञ्च-
वर्णाः, द्विगन्धाः, पञ्चरसाः, अष्टस्पर्शाः प्रज्ञप्ताः, भावलेश्यां प्रतीत्य तु अवर्णाः,
हैं-द्रव्यलेस्सं पटुच्च पंचवन्ना जाव अट्कાસા પળ્લતા' હે ગૌતમ !
કૃષ્ણલેશ્યા દ્રવ્યલેશ્યા કી અપેક્ષા લેકર પાંચ વર્ણોંવાલી, દો ગંધો-
વાલી, પાંચ રસોંવાલી ઓર આઠ સ્પર્શોંવાલી કહી ગઈ હૈ । તથા-
'ભાવલેસ્સં પટુચ્ચ અવણ્ણા૦' ભાવલેશ્યા કી અપેક્ષા લેકર વહ વિના
વર્ણ કી, વિના ગંધ કી, વિના રસ કી ઓર વિના સ્પર્શ કી કહી ગઈ
હૈ । ક્યોંકિ ભાવલેશ્યા જીવ કે પરિણામરૂપ હોતી હૈ ઓર જીવ કા
પરિણામ અમૂર્ત કહા ગયા હૈ-હસલિયે અમૂર્ત મેં વર્ણાદિરહિતતા હોતી
હૈ । 'એવં જાવ સુકલેસ્સા૦' કૃષ્ણલેશ્યા મેં જૈસા યહ કથન કિયા ગયા
હૈ ઊસી પ્રકાર કા કથન યાવત્-નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા,
પદ્મલેશ્યા એવં શુક્લલેશ્યા હન સઘ લેશ્યાઓં મેં જાનના ચાહિયે અર્થાત્
યે સઘ લેશ્યાઈ દ્રવ્યલેશ્યા કી અપેક્ષા પાંચવર્ણોંવાલી, દો ગંધોંવાલી,
પાંચરસોંવાલી ઓર આઠ સ્પર્શોંવાલી કહી ગઈ હૈ । તથા ભાવલેશ્યા

“દ્રવ્યલેસ્સં પટુચ્ચ પંચવન્ના જાવ અટ્કાસા પળ્લતા” દ્રવ્યલેશ્યાની અપેક્ષાએ
વિચાર કરવામાં આવે, તો કૃષ્ણલેશ્યા પાંચ વર્ણોંવાળી, બે ગંધોંવાળી, પાંચ
રસોંવાળી અને આઠ સ્પર્શોંવાળી હોય છે. તથા-“ભાવલેસ્સં પટુચ્ચ અવણ્ણા૦”
ભાવલેશ્યાની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામાં આવે, તો તે વર્ણ, ગંધ, રસ અને
સ્પર્શ વિનાની હોય છે, કારણ કે ભાવલેશ્યા જીવના પરિણામ રૂપ હોય છે
અને જીવના પરિણામને અમૂર્ત કહ્યું છે. તેથી અમૂર્તમાં વર્ણોંદિને સદ્ભાવ
હોતો નથી. “એવં જાવ સુકલેસ્સા” કૃષ્ણલેશ્યાના વર્ણોંદિના વિષયમાં જેવું
કથન કરવામાં આવ્યું છે. એવું જ કથન નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા,
પદ્મલેશ્યા અને શુક્લલેશ્યાના વર્ણોંદિ વિષે સમજવું એટલે કે દ્રવ્યલેશ્યાની
અપેક્ષાએ આ બધી લેશ્યાઓને પાંચવર્ણોંવાળી, બે ગંધોંવાળી, પાંચ રસ-
વાળી અને આઠ સ્પર્શોંવાળી કહી છે તથા ભાવલેશ્યાની અપેક્ષાએ તેમને

અગન્ધાઃ, અરસાઃ, અસ્પર્શાઃ પ્રજ્ઞતાઃ । ‘સમ્મદિટ્ઠી૩ ચક્કુદંસણે૪, આભિણિબોહિય-
ણાણે જાવ વિવ્ભંગણાણે, આહારસન્ના જાવ પરિગ્ગહસન્ના, ઇયાણિ અવણ્ણાણિ૪’
સમ્યગ્દષ્ટિઃ—સમ્યગ્દર્શનમ્, મિથ્યાદષ્ટિઃ મિથ્યાજ્ઞાનમ્, સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિઃ—
મિશ્રદષ્ટિઃ, ચક્ષુર્દર્શનમ્, અચક્ષુર્દર્શનમ્, અવધિદર્શનમ્, કેવલદર્શનમ્, આભિનિ-
બોધિકજ્ઞાનમ્—મતિજ્ઞાનમ્, યાવત્-શ્રુતજ્ઞાનમ્, અવધિજ્ઞાનમ્, મનઃપર્યવજ્ઞાન
કેવલજ્ઞાનમ્, મત્યજ્ઞાનમ્, શ્રુતાજ્ઞાનમ્, વિભજ્ઞાનમ્, આહારસંજ્ઞા, યાવત્-
ભયસંજ્ઞા મૈથુનસંજ્ઞા પરિગ્રહસંજ્ઞા, एतानि सम्यग्दृष्टिमारभ्य परिग्रहसंज्ञा पर्यन्तानि
અવર્ણાનિ, અગન્ધાનિ, અરસાનિ, અસ્પર્શાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, સમ્યગ્દષ્ટ્યાદીનામાન્તર-

કી અપેક્ષા સે યે સર્વ જીવ કે પરિણામરૂપ હોને કે કારણ અમૂર્ત હોને
સે વિના વર્ણ કે, વિના ગંધ કે, વિના રસ કે ઓર વિના સ્પર્શ કે કહી
ગઈ હૈં । ‘સમ્મદિટ્ઠી૩, ચક્કુદંસણે૪, આભિણિબોહિયનાણે, જાવ
વિવ્ભંગણાણે, આહારસન્ના, જાવ પરિગ્ગહસન્ના—ઇયાણિ અવણ્ણાણિ૪’
ગૌતમ ને અવ પ્રભુ સે એસા પૂછા હૈ—હે ભદ્રન્ત ! સમ્યગ્દષ્ટિ, સમ્યગ્દ-
ર્શન, મિથ્યાદષ્ટિ—મિથ્યાદર્શન સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિ—મિશ્રદષ્ટિ, ચક્ષુર્દર્શન,
અચક્ષુર્દર્શન, અવધિદર્શન, કેવલદર્શન, આભિનિબોધિકજ્ઞાન,—મતિ-
જ્ઞાન, યાવત્-શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મનઃ પર્યવજ્ઞાન, કેવલજ્ઞાન,
મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન, વિભંગજ્ઞાન, આહારસંજ્ઞા, યાવત્-ભયસંજ્ઞા,
મૈથુનસંજ્ઞા, પરિગ્રહસંજ્ઞા યે સર્વ સમ્યગ્દષ્ટિ સે લેકર પરિગ્રહસંજ્ઞાતંક
કે પદાર્થ વિના વર્ણ કે, વિના ગંધ કે, વિના રસ કે, ઓર વિના સ્પર્શ
કે કહે ગયે હૈં । ક્યોંકિ યે સર્વ જીવ કે આન્તર પરિણામરૂપ હોતે હૈ—

વર્ણરહિત, ગંધરહિત, રસરહિત અને સ્પર્શરહિત કહેવામાં આવી છે કારણ
કે ભાવલેશ્યા જીવના પરિણામ રૂપ હોવાને કારણે અમૂર્ત હોય છે તેથી તેમાં
વર્ણોદિનો સદ્ભાવ હોતો નથી. “સમ્મદિટ્ઠી૩, ચક્કુદંસણે૪, આભિણિબોહિય-
નાણે, જાવ વિવ્ભંગણાણે, આહારસન્ના જાવ પરિગ્ગહસન્ના, ઇયાણિ અવણ્ણાણિ૦”
મહાવીર પ્રભુ ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે હે ગૌતમ ! સમ્યગ્દષ્ટિ
મિથ્યાદષ્ટિ (મિથ્યાજ્ઞાન), સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિ (મિશ્રદષ્ટિ), ચક્ષુર્દર્શન
અચક્ષુર્દર્શન, અવધિદર્શન, કેવલદર્શન, આભિનિબોધિકજ્ઞાન (મતિજ્ઞાન),
શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મનઃપર્યવજ્ઞાન, કેવલજ્ઞાન, મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન, વિભ-
ંગજ્ઞાન, આહારસંજ્ઞા, ભયસંજ્ઞા, મૈથુનસંજ્ઞા, અને પરિગ્રહસંજ્ઞા, આ બધાને
વર્ણવિનાના, ગંધવિનાના, રસવિનાના અને સ્પર્શવિનાના કહ્યા છે તેઓ જીવના
આન્તરપરિણામ રૂપ હોવાને કારણે અમૂર્ત છે. તે કારણે તેમને વર્ણોદિ

પરિણામતયા અમૂર્તત્વેન વર્ણાદિરહિતત્વાત્ । એવંચાત્ર કૃષ્ણલેશ્યામ્ભૃતીનિ પરિગ્રહ-
સંજ્ઞાન્તાનિ જીવપરિણામત્વાત્ અવર્ણાદીનિ અવસેયાનિ । ઔદારિકતૈજસવૈક્રિયા-
હારકાણિ ચત્વારિ શરીરાણિ પંચવર્ણાદીનિ અષ્ટસ્પર્શાનિ ચ વાદરપરિણામપુદ્ગ-
લરૂપત્વાત્, સર્વત્ર ચતુઃસ્પર્શત્વે સૂક્ષ્મપરિણામઃ કારણમ્, અષ્ટસ્પર્શત્વે ચ વાદર-
પરિણામઃ કારણમવસેયમ્, इत्यभिप्रायेणाह-‘ओरालियसरीरे जाव-तेयगसरीरे
एयाणि अट्टफासाणि’ ઔદારિકશરીર યાવત્-વૈક્રિયશરીરમ્, આહારકશરીરમ્,
તૈજસશરીરમ્, એતાનિ ચત્વારિ શરીરાણિ અષ્ટસ્પર્શાનિ बोध्यानि, ‘कम्मगसरीरे
चउफासे’ કાર્મણશરીરં ચતુઃસ્પર્શમ્, ‘मणजोगे, वयजोगे य चउफासे’ મનોયોગઃ,
વચ્ચોયોગશ્ચ ચતુઃસ્પર્શઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, कायजोगे अट्टफासे’ કાયયોગઃ અષ્ટસ્પર્શઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ,

अतः अमूर्त कहे गये हैं इसलिये इनमें वर्णादिमत्ता का अभाव रहता
है । इस प्रकार यहाँ कृष्णलेश्या से लगाकर परिग्रह संज्ञातक के सब
पदार्थ जीव परिणामरूप होने से अवर्णादिवाले हैं ऐसा जानना चाहिये ।
औदारिक, तैजस, वैक्रिय, एवं आहारक ये चार शरीर पांचवर्णादिवाले
एवं आठ स्पर्शवाले हैं-क्योंकि ये वादरपरिणामवाले पुद्गलों से जन्य
हैं । सर्वत्र चतुःस्पर्शवत्ता में सूक्ष्मपरिणाम कारण कहा गया है, एवं
अषट्स्पर्शवत्ता में वादरपरिणाम कारण कहा गया है । इसी अभिप्राय
को लेकर ‘ओरालियसरीरे जाव तेयगसरीरे एयाणि अट्टफासाणि’
ऐसा यह सूत्र सूत्रकारने कहा है-औदारिक शरीर यावत् वैक्रियशरीर,
आहारकशरीर, तैजसशरीर, ये चार शरीर आठ स्पर्शवाले, तथा-
‘कम्मगसरीरे, चउफासे’ कर्मणशरीर चार स्पर्शवाला होता है ‘मण-
जोगे, वयजोगे, य चउफासे’ मनोयोग और वचनयोग ये चार स्पर्शवाले

વિનાના કહેવામાં આવેલ છે. આ રીતે કૃષ્ણલેશ્યાથી લઇને પરિગ્રહસંજ્ઞા
પર્યન્તના સઘળા પદાર્થો જીવપરિણામરૂપ હોવાથી વર્ણોદિ વિનાના હોય છે,
એમ સમજવું જોઈએ જ્યાં જ્યાં ચાર સ્પર્શોના સદ્ભાવ કહેવામાં આવ્યો
છે, ત્યાં ત્યાં સૂક્ષ્મપરિણામ રૂપ કારણ સમજવાનું છે અને જ્યાં જ્યાં આઠ
સ્પર્શોના સદ્ભાવ બતાવ્યો છે, ત્યાં ત્યાં વાદરપરિણામ રૂપ કારણ સમજવાનું
છે. તેથી જ સૂત્રકારે કહ્યું છે કે “ओरालियसरीरे जाव तेयगसरीरे, एयाणि
अट्टफासाणि” ઔદારિકશરીર, વૈક્રિયશરીર, આહારકશરીર અને તૈજસશરીર,
આ ચાર શરીર આઠ સ્પર્શોવાળાં હોય છે, તથા “कम्मगसरीरे चउफासे”
કાર્મણશરીર ચાર સ્પર્શોવાળું હોય છે “मणजोगे, वयजोगे य चउफासे”
મનોયોગ અને વચનયોગને ચાર સ્પર્શોવાળા કહેવામાં આવ્યા છે, “कायजोगे

કાયયોગસ્ય વાદરપુદ્ગલપરિણામત્વાત્ અષ્ટસ્પર્શત્વમ્, 'સાગારોવઓને ય, અણાગારો વઓને ય અવળ્ણા' સાકારોપયોગશ્ચ, અનાકારોપયોગશ્ચ આન્તરપરિણામત્વાત્ અમૂર્તત્વેન અવર્ણઃ, અગન્ધઃ, અરસઃ, અસ્પર્શશ્ચ પ્રજ્ઞપ્તઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'સવ્વ-દવ્વાણં મંતે ! કહ્વન્ના ? પુચ્છા' હે મદન્ત ! સર્વદ્રવ્યાણિ ધર્માસ્તિકાયાદીનિ કતિવર્ણાનિ, કતિગન્ધાનિ, કતિરસાનિ, કતિસ્પર્શાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? इति पृच्छा, મગવાનાહ—'ગોયમા ! અત્યેગઈયા સવ્વદવ્વા પંચવન્ના જાવ અટ્ટફાસા પળ્ણત્તા' હે ગૌતમ ! અસ્ત્યેકકાનિ કાનિચિત્ સર્વદ્રવ્યાણિ વાદરપુદ્ગલદ્રવ્યરૂપાણિ પશ્ચવર્ણાનિ, દ્વિગન્ધાનિ, પશ્ચરસાનિ, ચતુઃસ્પર્શાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, "અત્યેગઈયા સવ્વદવ્વા પંચવળ્ણા, ચઠ્ઠફાસા પળ્ણત્તા" અસ્ત્યેકકાનિ કાનિચિત્ દ્રવ્યાણિ સૂક્ષ્મપુદ્ગલદ્રવ્યરૂપાણિ પશ્ચ-વર્ણાનિ, દ્વિગન્ધાનિ, પશ્ચરસાનિ, ચતુઃસ્પર્શાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ 'અત્યેગઈયા સવ્વદવ્વા પગ-

કહે ગયે હૈ । 'કાયજોગે અટ્ટફાસે' કાયયોગ આઠસ્પર્શવાલા કહા ગયા હૈ । ક્યોંકિ કાયયોગ વાદરપુદ્ગલોંકા પરિણામરૂપ હોતા હૈ । 'સાગારો-વઓને ય અણાગારોવઓને ય અવળ્ણા' સાકારોપયોગ ઓર અનાકારોપયોગ યે દોનોં જીવ કે આન્તર પરિણામરૂપ હોતે હૈં इसलिये अमूर्त होते हैं—अतः इनमें वर्ण, गंध, रस और स्पर्श का अभाव कहा गया है ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે ઇસા પૂછતે હૈં—'સવ્વદવ્વાણં મંતે ! કહ્વન્ના, પુચ્છા' હે મદન્ત ! સમસ્ત ધર્માસ્તિકાયાદિક દ્રવ્ય કિતને વર્ણોવાલે, કિતને ગંધોવાલે, કિતને રસોવાલે ઓર કિતને સ્પર્શોવાલે કહે ગયે હૈં ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा' हे गौतम ! 'अत्ये-गईया सव्वदव्वा पंचवन्ना जाव अट्टफासा पण्णत्ता' समस्त द्रव्यों में से कितनेक द्रव्य—वादरपुद्गलरूपद्रव्य—पांचवर्णोंवाले, यावत् दो-

અટ્ટફાસે" યણુ કાયયોગને આઠ સ્પર્શોવાળો કહ્યો છે, કારણ કે કાયયોગ બાદર પુદ્ગલોના પરિણામરૂપ હોય છે. "સાગારોવઓને ય અણાગારોવઓનેય અવળ્ણા" સાકારઉપયોગ અને અનાકારઉપયોગ, આ બંને ઉપયોગો જીવના આન્તરપરિણામ રૂપ હોય છે તે કારણે તેઓ અમૂર્ત હોય છે. તેથી તેમને વર્ણુરહિત, ગંધરહિત, રસરહિત અને સ્પર્શરહિત કહેવામાં આવેલ છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“સવ્વ દેવ્વાણં મંતે ! કહ્વળ્ણાં પુચ્છા” હે ભગવન ! સમસ્ત ધર્માસ્તિકાયાદિક દ્રવ્યો કેટલા વર્ણુવાળાં, કેટલા રસવાળાં અને કેટલા સ્પર્શવાળા હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“અત્યેગઈયા સવ્વદવ્વા પંચવળ્ણા જાવ અટ્ટફાસા પળ્ણત્તા” હે ગૌતમ ! સમસ્ત દ્રવ્યોમાંથી કેટલાક દ્રવ્યો—બાદર પુદ્ગલ રૂપ દ્રવ્યો—પાંચ વર્ણુવાળાં, બે ગંધવાળાં, પાંચ રસવાળાં અને આઠ સ્પર્શો

ગંધા, એગવળ્લા, એગરસા, દુફાસા પન્નત્તા' અસ્ત્યેકકાનિ કાનિચિત્ સર્વદ્રવ્યાણિ પરમાણુદ્રવ્યરૂપાણિ એકવર્ણાનિ, એકગન્ધાનિ, એકરસાનિ, દ્વિસ્પર્શાનિ, પ્રજ્ઞપ્તાનિ, તથા ચોક્તં પરમાણુદ્રવ્યમાશ્રિત્ય—“કારણમેવ તદન્યં, સૂક્ષ્મો નિત્યઃ ભવતિ પરમાણુઃ । એકરસવર્ણગન્ધો દ્વિસ્પર્શઃ કાર્યલિજ્ઞશ્ચ” ॥૧॥ ઇતિ, સ્પર્શદ્વયઃ સૂક્ષ્મસંબન્ધિનામ્ ચતુર્ણાં સ્પર્શાનામન્યતરદવિરુદ્ધં ભવતિ, ‘અત્યેગદ્વયા સન્વદન્વા અવન્ના જાવ અફાસા પળ્ણત્તા’ અસ્ત્યેકકાનિ કાનિચિત્ સર્વદ્રવ્યાણિ—ધર્માસ્તિકાયાદિદ્રવ્યાણિ અવર્ણાનિ, યાવત્ અગન્ધાનિ, અરસાનિ, અસ્પર્શાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, ગંધોવાલે, પાંચ રસોવાલે ઓર આઠ સ્પર્શોવાલે કહે ગયે હૈં ‘અત્યેગદ્વયા સન્વદન્વા પંચવળ્ણા ચઉફાસા, પળ્ણત્તા’ સમસ્ત દ્રવ્યોં મેં સે કિતનેક સૂક્ષ્મપુદ્ગલદ્રવ્ય પાંચવર્ણવાલે, દો ગંધવાલે, પાંચરસવાલે ઓર ચાર સ્પર્શવાલે કહે ગયે હૈં । ‘અત્યેગદ્વયા સન્વદન્વા એગવળ્ણા એગગંધા, એગરસા દુફાસા પન્નત્તા’ સમસ્ત દ્રવ્યોં મેં સે પરમાણુરૂપ પુદ્ગલદ્રવ્ય એકવર્ણવાલે, એકગંધવાલે, એકરસવાલે ઓર દો સ્પર્શવાલે કહે ગયે હૈં । સો હી કહા હૈ—‘એકરસવર્ણગંધો, દ્વિસ્પર્શઃ કાર્યલિજ્ઞશ્ચ’ પરમાણુ એકવર્ણ, એકગંધ એકરસ ઓર દો સ્પર્શવાળા હોતા હૈ, ઇસકા જ્ઞાન ઇનકે સંયોગ સે ઉત્પન્ન હુએ કાર્ય સે હોતા હૈ । સૂક્ષ્મ સંબંધી ચાર સ્પર્શોં મેં કોઈ દો અવિરુદ્ધસ્પર્શ મેં રહતે હૈં । ‘અત્યેગદ્વયા સન્વદન્વા અવન્ના જાવ અફાસા પળ્ણત્તા’ તથા સમસ્ત દ્રવ્યોં મેં સે કિતનેક દ્રવ્ય—ધર્માસ્તિકાયાદિકદ્રવ્ય વિના વર્ણ કે, યાવત્ વિના ગંધ કે, વિના રસ કે ઓર વિના સ્પર્શ કે કહે ગયે હૈં । ‘એવં સન્વ-

વાળાં હોય છે. “અત્યેગદ્વયા સન્વદન્વા પંચવળ્ણાં, જાવ ચઉફાસા પળ્ણત્તા” સમસ્ત દ્રવ્યોમાંથી કેટલાક દ્રવ્યોને—સૂક્ષ્મ પુદ્ગલ દ્રવ્યોને—પાંચ વર્ણોવાળાં, બે ગંધોવાળાં, પાંચ રસોવાળાં, અને ચાર સ્પર્શોવાળાં કહ્યા છે, “અત્યેગદ્વયા સન્વગંધા, એગગંધા, એગવળ્ણા, એગરસા, દુફાસા પળ્ણત્તા”, સમસ્ત દ્રવ્યોમાંથી કેટલાક દ્રવ્યોને—પરમાણુ પુદ્ગલ ૩૫ દ્રવ્યોને—એક ગંધવાળાં એક રસવાળાં, એક વર્ણુવાળાં અને બે સ્પર્શવાળાં કહ્યા છે. એજ વાત નીચેના સૂત્રપાઠ દ્વારા વ્યક્ત થાય છે—“એકરસવર્ણગંધો, દ્વિસ્પર્શઃ કાર્યલિજ્ઞશ્ચ” “પરમાણુ રસ એક વર્ણુ, એક ગંધ, એક રસ અને બે સ્પર્શવાળો હોય છે, તેનું જ્ઞાન તેમના સંયોગથી ઉત્પન્ન થયેલા કાર્યથી થાય છે.” સૂક્ષ્મસંબંધી ચાર સ્પર્શોમાંના કોઈ બે અવિરુદ્ધ સ્પર્શોના સદ્ભાવ રહે છે. “અત્યેગદ્વયા સન્વદન્વા અવળ્ણા જાવ અફાસા પળ્ણત્તા” સમસ્ત દ્રવ્યોમાંથી કેટલાક દ્રવ્યો—ધર્માસ્તિકાયાદિ દ્રવ્યો—વર્ણુરહિત, ગંધરહિત, રસરહિત અને સ્પર્શરહિત હોય

‘एवं सव्व पएसा वि, सव्व पज्जवा वि’ एवं-पूर्वोक्तद्रव्यरीत्या अस्त्येकके केचन-सर्वप्रदेशाः अपि पञ्चवर्णाः, द्विगन्धाः, पञ्चरसाः, अष्टस्पर्शाश्च, प्रज्ञप्ताः, अस्त्येकके केचन द्रव्यप्रदेशाः अवर्णाः अगन्धाः, अरसाः, अस्पर्शाश्च प्रज्ञप्ताः, तत्र मूर्तद्रव्य-प्रदेशाः मूर्तद्रव्यवत्पञ्चवर्णादयः, अमूर्तद्रव्यप्रदेशाश्च अमूर्तद्रव्यवदवर्णादयः सन्ति, एवं सर्वपर्यवाः अपि-अस्त्येकके केचन द्रव्यस्य धर्मरूपाः पर्यवाः द्रव्यवदेव पञ्च-वर्णाः, द्विगन्धाः, पञ्चरसाः, अष्टस्पर्शाः प्रज्ञप्ताः, अस्त्येकके केचन पर्यवाः अवर्णाः, अरसाः, अगन्धाः, अस्पर्शाश्च प्रज्ञप्ताः, तत्र मूर्तद्रव्यपर्यवाः मूर्तद्रव्यवत्-पञ्चवर्णादयः, अमूर्तद्रव्यपर्यवाश्च अमूर्तद्रव्यवदवर्णादयः सन्तीति भावः । ‘तीयद्धा

પણસા વિ, સવ્વપજ્જવા વિ’ હસી પ્રકાર સે કિતનેક સર્વપ્રદેશ મી પાંચવર્ણવાલે, દ્વિગંધવાલે, પાંચ રસવાલે ઓર આઠ સ્પર્શવાલે કહે ગયે હૈં, યાવત્ કિતનેક સર્વપ્રદેશ વિના વર્ણ કે, વિના ગંધ કે, વિના રસ કે ઓર વિના સ્પર્શ કે કહે ગયે હૈં । इनमें मूर्तद्रव्य के प्रदेश पुद्गल की तरह पांच वर्णवाले, दो गंध आदि वाले कहे गये हैं, और अमूर्तद्रव्य-धर्मास्तिकायादिक के प्रदेश अमूर्तद्रव्य के समान विना वर्णादि के कहे गये हैं । इसी प्रकार से कितनेक पर्याय भी-कितनेक द्रव्यों की धर्मरूपक्रमभावी पर्याये भी-द्रव्य की तरह ही पांच वर्णवाली, दो गंधवाली, और आठ स्पर्शवाली कही गई हैं, यावत् कितनेक द्रव्यों की पर्याये विना वर्णकी विना गंध की विना रस की और विना स्पर्श की कही गई हैं । इनमें मूर्तद्रव्यों की पर्याये मूर्तद्रव्य की तरह वर्ण, गंध, रस और स्पर्शवाली कही गई हैं और अमूर्तद्रव्य की पर्याये अमूर्तद्रव्य की तरह विना

છે. “ एवं સવ્વ પણસા વિ, સવ્વ પજ્જવા વિ ” એજ પ્રમાણે કેટલાક દ્રવ્ય-પ્રદેશો પાંચ વર્ણવાળા, બે ગંધવાળા, પાંચ રસવાળા અને આઠ સ્પર્શવાળા હોય છે, અને કેટલાક દ્રવ્યપ્રદેશો વર્ણરહિત, ગંધરહિત, રસરહિત અને સ્પર્શ રહિત હોય છે એટલે કે મૂર્ત દ્રવ્યના પ્રદેશોને, મૂર્ત દ્રવ્યપુદ્ગલોની જેમ, પાંચ વર્ણવાળાં, અને બે ગંધાદિવાળા કહ્યા છે. અમૂર્તદ્રવ્ય પ્રદેશોને-ધર્માસ્તિકાયાદિના પ્રદેશોને, અમૂર્ત દ્રવ્યની જેમ વર્ણાદિ વિનાના કહ્યા છે. એજ પ્રમાણે કેટલાક દ્રવ્યોની પર્યાયોને પણ-કેટલાક દ્રવ્યની ધર્મરૂપ ક્રમભાવી પર્યાયોને પણ-દ્રવ્યની જેમ પાંચ વર્ણવાળી, બે ગંધવાળી, પાંચ રસવાળી અને આઠ સ્પર્શવાળી કહી છે, તથા કેટલાક દ્રવ્યોની પર્યાયોને વર્ણ-વિનાની, ગંધવિનાની, રસવિનાની અને સ્પર્શ વિનાની કહી છે. એટલે કે મૂર્ત દ્રવ્યોની પર્યાયોને મૂર્ત દ્રવ્યની જેમ વર્ણ, ગંધ રસ અને સ્પર્શવાળી કહી છે અને અમૂર્ત દ્રવ્યોની પર્યાયોને, અમૂર્ત દ્રવ્યોની જેમ, વર્ણ, ગંધ,

અવળ્ણા, જાવ અફાસા, પળ્ણત્તા, एवं अणागयद्धा वि, एवं सव्वद्धा वि' अती-
ताद्धा वि-अतीतकालः, अवर्णा यावत्-अगन्धा, अरसा, अस्पर्शा मज्ञप्ता, एवम्-
अतीताद्धावत्, अनागतताद्धा अपि-अनागतकालोऽपि, अवर्णा, अगन्धा, अरसा,
अस्पर्शा मज्ञप्ता, एवम् अतीताद्धादिवदेव सर्वाद्धा अपि-सर्वकालोऽपि, अवर्णा,
अगन्धा, अरसा, अस्पर्शा मज्ञप्ता, एतेषाम् अतीताद्धादिकालत्रयाणामपि अमूर्तत्वेन
वर्णादिरहितत्वादिति भावः ॥सू० २॥

जीवपरिणामवक्तव्यता ।

મૂલમ્-‘જીવે ણં મંતે ! ગઘમં વક્કમમાણે કઙ્ગવન્નં, કઙ્ગંધં,
કઙ્ગરસં, કઙ્ગફાસં પરિણામં પરિણમઙ્ગ ? ગોચમા ! પંચવન્નં,
દુગંધં પંચરસં અટ્ટફાસં પરિણામં પરિણમઙ્ગ ॥સૂં ૩॥

છાયા-જીવઃ खलु भदन्त ! गर्मे व्युत्क्रामन् कतिवर्णम्, कतिगन्धम्, कति-
रसं, कतिस्पर्शम् परिणामं परिणमति ? गौतम ! पञ्चवर्णम्, द्विगन्धम्, पञ्चरसम्,
अष्टस्पर्शम् परिणामं परिणमति ॥सू० ३॥

વર્ણાદિ કી કહી ગઈ હૈં । ‘તીયદ્ધા અવળ્ણા, જાવ અફાસા, પળ્ણત્તા,
एवं अणागयद्धा वि, एवं सव्वद्धा वि’ अतीत-भूतकाल, भी विना
वर्णका, विना गंध का, विना रस का और विना स्पर्श का कहा गया
है । इसी प्रकार से अनागतकाल भी-भविष्यत् काल भी विना वर्णादि
का कहा गया है । अतीताद्धा की तरह सर्वकाल भी विना वर्ण का,
विना गंध का, विना रस का और विना स्पर्श का कहा गया है । क्यों
कि भूत, भविष्यत् और वर्तमान ये तीनों ही काल अमूर्त कहे गये हैं ।
अतः अमूर्त होने के कारण इनमें पौद्गलिकगुण वर्णादिक नहीं होते हैं,
उनसे ये रहित होते हैं ॥सू० २॥

રસ અને સ્પર્શ વિનાની કહી છે. “ તીયદ્ધા અવળ્ણા, જાવ અફાસા, एवं
अणागयद्धा वि, एवं सव्वद्धा वि ” ભૂતકાળને પણ વર્ણવિનાનો, ગંધવિનાનો,
રસવિનાનો અને સ્પર્શવિનાનો કહ્યો છે એજ પ્રમાણે અનાગત (ભવિષ્ય)
કાળને પણ વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શથી રહિત કહ્યો છે ભૂતકાળની જેમ
સર્વ કાળને પણ વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ વિનાનો કહ્યો છે, કારણ કે
ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન, એ ત્રણે કાળને પણ અમૂર્ત કહ્યા છે. તેઓ અમૂર્ત
હોવાને કારણે તેમનામાં પૌદ્ગલિકગુણો સદૃશાવ સંભવી શકતો નથી. ॥સૂં ૨॥

ટીકા — વર્ણાદિ પ્રસ્તાવાત્ જીવસ્ય વ્યુત્ક્રમણકાલે વર્ણાદિપરિણામં પ્રરૂપયિ-
તુમાહ—‘જીવે જં મંતે’ ! ઇત્યાદિ, ‘જીવે જં મંતે ! ગર્ભં વક્ષમમાણે કઢવન્નં, કઢ-
ગંધં, કઢરસં, કઢફાસં પરિણામં પરિણમહ ? ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે ભદ્રન્ત ! જીવઃ
ખલુ ગર્ભં વ્યુત્ક્રામન્ ગર્ભે ઉત્પન્નઘમાનઃ ગર્ભોત્પત્તિકાલે ઇત્યર્થઃ, કતિવર્ણં, કતિ-
ગંધં, કતિરસં, કતિસ્પર્શં પરિણામં પરિણમતિ—કતિવર્ણાદિના રૂપેણ પરિણમતી-
તિમાવઃ । ભગવાનાહ—‘ગોયમા ! પંચવન્નં દુગંધં પંચરસં અટ્ટફાસં પરિણામં પરિણ-
મહ’ હે ગૌતમ ! જીવઃ ગર્ભવ્યુત્ક્રમણકાલે, પશ્ચવર્ણં દ્વિગન્ધમ્, પશ્ચરસમ્ અષ્ટ-

જીવપરિણામવક્તવ્યતા—

‘જીવે જં મંતે । ગર્ભં વક્ષમમાણે’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—વર્ણાદિ કે પ્રસ્તાવ કો લેકર સૂત્રકાર ને હસ સૂત્ર દ્વારા
જીવ કે વ્યુત્ક્રમણ કાલ મેં હસકે વર્ણાદિ કી પ્રરૂપણા કી હૈ । હસમેં
ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—હે ભદ્રન્ત ! જીવ જબ ગર્ભ મેં આને
લગતા હૈ—તબ ગર્ભોત્પત્તિકાલ મેં વહ કિતને વર્ણાદિરૂપ સે વહ પરિ-
ણામ કો પ્રાપ્ત હોતા હૈ ? અર્થાત્ હસ સમય વહ જીવ કિતને વર્ણવાલા,
કિતને ગંધવાલા, કિતને રસવાલા ઓર કિતને સ્પર્શવાલા હોતા હૈ ?
હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘પંચવન્નં, દુગંધં,
પંચરસં, અટ્ટફાસં પરિણમહ’ જીવ જબ ગર્ભ મેં આને લગતા હૈ તબ વહ
હસ કાલ મેં પાંચ વર્ણવાલા, દો ગંધવાલા, પાંચ રસવાલા ઓર આઠ

—જીવપરિણામની વક્તવ્યતા—

“જીવે જં મંતે । ગર્ભં વક્ષમમાણે” ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—આ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકારે જીવના વ્યુત્ક્રમણ કાળમાં તેના વર્ણાદિની
નીચે પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછ્યા કરી છે—

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“જીવે જં મંતે ! ગર્ભં વક્ષમમાણે કઢવન્નં, કઢગંધં,
કઢરસં, કઢફાસં પરિણામં પરિણમહ ?” હે ભગવન્ ! ન્યારે જીવ ગર્ભમાં
આવે છે, ત્યારે એટલે કે ગર્ભોત્પત્તિકાળમાં—જીવ કેટલાં વર્ણાદિ રૂપ પરિ-
ણામને પ્રાપ્ત કરે છે ? એટલે કે જીવ ન્યારે ગર્ભમાં આવે છે, ત્યારે કેટલાં
વર્ણવાળો હોય છે ? કેટલા ગંધવાળો હોય છે ? કેટલા રસવાળો હોય છે ?
કેટલા સ્પર્શવાળો હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્ત જીવ
“પંચવન્નં, દુગંધં, પંચરસં, અટ્ટફાસં પરિણમહ” પાંચ વર્ણવાળો, બે ગંધવાળો,
પાંચ રસવાળો અને આઠ સ્પર્શવાળો હોય છે, કારણ કે ગર્ભવ્યુત્ક્રમણ

સ્પર્શમ્, પરિણામં પરિણમતિ-ગચ્છતિ ગર્ભવ્યુત્ક્રમણકાલે જીવશરીરસ્ય પञ्चवर्णा-
दिमत्वात् तद्व्युत्क्रमणकाले जीवपरिणामस्य पञ्चवर्णं, द्विगन्धं, पञ्चरसाष्टस्पर्श-
त्वमवसेयमिति भावः तथा च गर्भं व्युत्क्रामन् जीवो वर्णादिभिर्विचित्रं परिणामं
परिणमतीति सिद्धम् ॥सू० ३॥

जीवस्य विचित्रपरिणामहेतुवक्तव्यता।

મૂલમ્—‘કસ્મઓ ણં મંતે ! જીવે નો અકસ્મઓ વિભત્તિ-
ભાવં પરિણમઈ, કસ્મઓ ણં જણ નો અકસ્મઓ વિભત્તિભાવં
પરિણમઈ ? હંતા, ગોયમા ! કસ્મઓ ણં તં ચેવ જાવ પરિણમઈ, નો
અકસ્મઓ વિભત્તિભાવં પરિણમઈ સેવં મંતે ! સેવં મંતેત્તિ ॥સૂ૦૪॥

वारसस्यगे पंचमे उद्देसए

હાયા—કર્મતઃ સ્વલુ મદન્ત ! જીવો, નો અકર્મતો વિભત્તિભાવં પરિણમતિ ?
કર્મતઃ સ્વલુ જગત્ નો અકર્મતો વિભત્તિભાવં પરિણમતિ ? હન્ત, ગૌતમ ! કર્મતઃ

સ્પર્શવાલા હોતા હૈ ક્યોં કિ ગર્ભવ્યુત્ક્રમણ કાલ મેં જીવશરીર પાંચ
વર્ણાદિવાલા હોતા હૈ इसलिये गर्भव्युत्क्रमण काल में जीव को पांच
वर्णादि परिणामोंवाला-पांचवर्णवाला, दो गंधवाला, पांचरसवाला और
आठ स्पर्शवाला-कहा गया है-ऐसा जानना चाहिये तात्पर्य कहने का
यह है कि जीव स्वभावतः अमूर्तिक होने से वर्णादिरूप परिणाम बिना
का है परन्तु इसके साथ शरीर का सम्बन्ध लगा हुआ है। अतः जबतक
मुक्ति में यह प्राप्त नहीं हुआ है तबतक संसारी होने के कारण शरीर
के सम्बन्ध को लेकर यह विचित्र वर्णादिरूप परिणामवाला घना
रहता है ॥सू०३॥

કાળમાં (જ્યારે ગર્ભમાં જીવ આવે છે ત્યારે) જીવશરીર પાંચ વર્ણાદિવાળું હોય
છે તેથી ગર્ભવ્યુત્ક્રમણ કાળમાં જીવને પાંચ વર્ણાદિ પરિણામોવાળો-પાંચ
વર્ણવાળો, બે ગંધવાળો, પાંચ રસવાળો અને આઠ સ્પર્શવાળો-કહેવામાં
આવ્યો છે. એવું સમજવું જોઈએ આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે જીવ
સ્વભાવતઃ અમૂર્ત હોવાને કારણે વર્ણાદિ રૂપ પરિણામો વિનાનો હોય છે.
પરન્તુ તેની સાથે શરીરનો સંબંધ તો ચાલુ જ રહ્યા કરે છે આ શરીર-
સંબંધને કારણે, જ્યાં સુધી તે મુક્તિ પ્રાપ્ત કરતો નથી, ત્યાં સુધી તો
સંસારી અવસ્થાવાળો રહેવાને કારણે શરીરના સંબંધવાળો જ રહે છે, તે કારણે
તે વિચિત્ર વર્ણાદિરૂપ પરિણામોવાળો જ બની રહે છે. ॥સૂ૦૩॥

ખલુ તત્ત્વેવ યાવત્-પરિણમતિ, નો અકર્મતો વિમત્તિભાવં પરિણમતિ, તદેવં
મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! इति ॥ મૂ. ૪ ॥ દ્વાદશશતકે પશ્ચમોદેશકઃ ॥

ટીકા—અથ જીવસ્ય વિચિત્રપરિણામહેતું પ્રરૂપયિતુમાહ—‘કમ્મઓ ણં’
इत्यादि ‘કમ્મઓ ણં મંતે ! જીવે, નો અકમ્મઓ વિમત્તિભાવં પરિણમહ ?’
हे भदन्त ! किं कर्मतः खलु कर्मणः सकाशात्, नो अकर्मतः—न कर्माणि विना,
जीवो, विभक्तिभावं—विभागरूपं भावं—नैरयिकतिर्यग्मनुष्यदेवमनुष्येषु नानारूपं
परिणामं, परिणमति ? प्राप्नोति ? एवम् ‘कममओ णं जए’ नो अकममओ विभक्ति
भावं परिणमइ ?’ किम् कर्मतः—कर्मणः सकाशात् खलु, नो अकर्मतः—न कर्माणि
विना जगत् गच्छति—प्राप्नोति तांस्तान् नारकादि भावानिति जगत्-जीवसमु-
दायः, विभक्तिभावं—नैरयिकादि नानारूपं परिणामं परिणमति—प्राप्नोति ?

जीव के विचित्रपरिणाम की वक्तव्यता—

‘કમ્મઓણં મંતે ! જીવે નો અકમ્મઓ’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—હસ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકાર ને જીવ કે વિચિત્ર પરિણામ કા
हेतु क्या है ? इस बात की प्ररूपणा की है इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा
पूछा है—‘कममओ णं मंते । जीवे नो अकममओ विभक्तिभावं परिण-
मइ’ हे भदन्त ! क्या जीव कर्म से ही विभक्तिभाव को—नैरयिक,
तिर्यग्, मनुष्य एवं देव इन भवों में नानारूपपरिणाम को—प्राप्त करता
है ? विना कर्म के नहीं करता है क्या ? इसी प्रकार से ‘कममओणं
जए, नो अकममओ विभक्तिभावं परिणमइ’ क्या जगत्तुनर नारकादि
पर्यायों को प्राप्त करनेवाला जीवसमूह भी कर्म से ही नैरयिक आदि

—જીવના વિચિત્ર પરિણામની વક્તવ્યતા—

“કમ્મઓણં મંતે ! જીવે નો અકમ્મઓ” इत्यादि—

ટીકાર્થ—આ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકારે જીવના વિચિત્ર પરિણામના કારણોની
પ્રશ્ન કરી છે—આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર ભગવનને
એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે “કમ્મઓ ણં મંતે ! જીવે નો અકમ્મઓ વિમત્તિભાવં
परिणमइ ?” હે ભગવન્ ! શું જીવ કર્મ દ્વારા જ વિભક્તિભાવ ને—નારક,
तिर्यग्, मनुष्य અને देव, આ ભવોમાં વિવિધ પરિણામને—પ્રાપ્ત કરે છે ?
શું કર્મ વિના જીવ વિભક્તિભાવને પ્રાપ્ત કરતો નથી ? એજ પ્રમાણે
“कममओणं जए, नो अकममओ विभक्तिभावं परिणमइ” શું નારકાદિ પર્યા-
यોને પ્રાપ્ત કરનારો જીવસમૂહ પણ કર્મ વડે જ નૈરયિક આદિ વિવિધ
परिणामોની પ્રાપ્તિ કરે છે ? અને કર્મ વિના શું તેઓ નૈરયિક આદિ વિવિધ
परिणामોને પ્રાપ્ત કરતા નથી ?

મગવાનાહ—‘હંતા, ગોયમા ! કમ્મઓ ણં તંચેવ જાવ પરિણમહ, નો અકમ્મઓ વિભત્તિભાવં પરિણમહ’ હે ગૌતમ ! હન્ત ! સત્યમ્, કર્મતઃ સ્વલુ તદેવં—પૂર્વોક્ત-રીત્યા યાવત્—નો અકર્મતો જીવો વિભત્તિભાવં—નૈરયિકાદિ નાનારૂપપરિણામં પરિણમતિ—પ્રાપ્નોતિ, एवं કર્મતઃ સ્વલુ જગત્—જીવસમૂહઃ વિભત્તિભાવં પરિણ-મતિ—પ્રાપ્નોતિ, નો અકર્મતઃ—ન કર્માણિ વિના જગત્ વિભત્તિભાવં નૈરયિકાદિ-નાનારૂપપરિણામં પરિણમતિ—પ્રાપ્નોતિ અન્તે ગૌતમો મગવાદ્વાક્યં પ્રમાણયન્નાહ—‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ’ હે મદન્ત ! તદેવં—મવદુક્તં સર્વં સત્યમેવ, હે મદન્ત ! તદેવં—મવદુક્તં સર્વં સત્યમેવેતિ ॥મુ. ૪॥

॥ ઇતિ શ્રી વિશ્વવિખ્યાત-જગદ્ગુરુ-પ્રસિદ્ધવાચક પશ્ચદશભાષા-
કલિતલલિતકલાપાલાપકપ્રવિશુદ્ધગદ્યપદ્યનૈરુપગ્રન્થનિર્માપક-
વાદિમાનમર્દક શ્રી શાહુ છત્રપતિ કોલ્હાપુરરાજપ્રદત્ત-
‘જૈનાચાર્ય’ પદભૂષિત—કોલ્હાપુરરાજગુરુ-
બાલબ્રહ્મચારિ—જૈનાચાર્ય—જૈનધર્મદિવાકર
—પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલવ્રતિવિરચિતાયાં
શ્રી “મગવતીસૂત્રસ્ય” પ્રમેયચન્દ્રિકા-
રૂપાયાં વ્યાખ્યાયાં દ્વાદશશતકે
પશ્ચમોદેશકઃ સમાપ્તઃ ॥૧૨-૫॥

નાનારૂપ પરિણામોં કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ ? વિના કર્મ કે નહીં કરતા હૈ
કયા ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘હંતા, ગોયમા ! કમ્મઓણં તંચેવ
જાવ પરિણમહ, નો અકમ્મઓ વિભત્તિભાવં પરિણમહ’ હે ગૌતમ !
હાં, યહ એસી હી વાત હૈ કિ જીવ યા જીવસમૂહરૂપ જગત કર્મ સે હી—
વિના કર્મ કે નહીં, નૈરયિકાદિ નાનારૂપ પરિણામ કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ
અય-અન્ત મેં ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે ઉનકે વચનોં મેં સત્યતા રૂપાપિત
કરને કે નિમિત્ત કહતે હૈ—‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ, હે મદન્ત !

ગૌતમ સ્વામીના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે
“હંતા, ગોયમા ! કમ્મઓણં તંચેવ જાવ પરિણમહ, નો અકમ્મઓ વિભત્તિભાવં
પરિણમહ” હે ગૌતમ ! હા, એવું જ બને છે એવ અથવા એવસમૂહ રૂપ
જગત કર્મ વડે જ નૈરયિક આદિ વિવિધ પ્રકારના પરિણામને પ્રાપ્ત કરે છે,
કર્મ વિના એવ અથવા એવસમૂહ રૂપ જગત નૈરયિક આદિ વિવિધ પરિ-
ણામને પ્રાપ્ત કરતા નથી હવે સૂત્રનો ઉપસંહાર કરવા નિમિત્તે ગૌતમ
સ્વામીના આ વચનો દ્વારા પ્રભુનાં વચનોને પ્રમાણભૂત ગણવામાં આવેલ છે—

आपने जो यह विषय कहा है—वह सब बिलकुल सत्य ही है। हे भदन्त। आपने जो यह विषय कहा है—वह बिलकुल सत्य ही है। इस प्रकार कहकर वे गौतम अपने स्थानपर तप और संयम से आत्मा को भावित करते हुए बैठ गये ॥सू०४॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर श्री घासीलालजी महाराज कृत “भगवतीसूत्र” की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके बारहवें शतकका पांचवा उद्देशक समाप्त ॥१२-५॥

“सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति” “हे भगवन्! आपे जे कछु ते सत्य न छे. हे भगवन्! आपे आ विषयनुं जे प्रतिपादन क्युं ते सर्वथा सत्य न छे.” आ प्रमाणे कहीने भगवानने वंछणा नमस्कार करीने, गौतम स्वामी पेताने स्थाने भेसी गया. ॥सू०४॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर श्री घासीलालजी महाराज कृत “भगवतीसूत्र” नी प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याना आरम्भ शतकने पांचमे उद्देशक समाप्त ॥१२-५॥

અથ પઠોદ્દેશકઃ પારમ્યતે

દ્વાદશશતકે પઠોદ્દેશકસ્ય સંક્ષિપ્તવિષયવિવરણમ્ ॥

રાહોશ્ચન્દ્રગ્રસનવિષયે અન્યતીર્થિકવક્તવ્યતા સ્વપ્નનમ્, તદનન્તરં રાહુદેવસ્ય-
વર્ણનમ્, રાહુનામાનિ, રાહુવિમાનવર્ણનમ્, રાહોર્યાતાયાતસમયે ચન્દ્રપ્રકાશાચ્છા-
દનવર્ણનમ્, રાહુપ્રકારપ્રરૂપણમ્ ચ । રાહોશ્ચન્દ્રસૂર્યાવરણકાલપ્રરૂપણમ્, ચન્દ્રસ્ય
સત્રીકત્વવ્યવહારવીજપ્રરૂપણમ્, સૂર્યસ્ય આદિત્યવ્યવહારહેતુકથનમ્, ચન્દ્રસ્ય અગ્ર-
મહિષીવક્તવ્યતા પ્રરૂપણમ્, ચન્દ્રસૂર્યયોઃ વિશેષપ્રકારકામભોગવર્ણનમ્ ॥

રાહુવક્તવ્યતા ।

મૂલમ્—“રાયગિહે જાવ એવં વયાસી-વહુજણે ણં મંતે ।

અન્નમન્નસ્સ એવસાઙ્કલ્લહ, જાવ એવં પરુલ્લેહ-એવં સ્વલ્લ રાહુ

છઠે ઉદ્દેશકો પ્રારંભ

વારહવે શકત કે હસ છટે ઉદ્દેશે મેં જો જો વિષય કહા ગયા હૈ-
ઉસકા વિવરણ સંક્ષેપ સે હસ પ્રકાર હૈ-રાહુ જબ ચન્દ્રમા કો ગ્રસતા
હૈ-તબ ચન્દ્રગ્રહણ હોતા હૈ-હસ વિષય મેં અન્યતીર્થિકજનોં કી જો
માન્યતા હૈ વહ ટીક નહીં હૈ-એસા કથન રાહુદેવ કા વર્ણન રાહુ કે
નામ રાહુ વિમાન કા વર્ણન રાહુ કે ગમનાગમન કે સમય મેં ચન્દ્રપ્રકાશ
કે આચ્છાદન કા વર્ણન રાહુપ્રકારપ્રરૂપણ રાહુ કે ચન્દ્ર ઓર સૂર્ય કો
આવરણ કરને કે કાલ કા પ્રરૂપણ ચન્દ્ર કો ‘સત્રી’ કહને કો કારણ
સૂર્ય કો આદિત્ય કહને મેં હેતુ કા કથન ચન્દ્ર કી અગ્રમહિષીયોં કા
કથન ચન્દ્ર ઓર સૂર્ય કે વિશેષપ્રકાર કે કામભોગ કા વર્ણન.

છઠા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

આ છઠા ઉદ્દેશકમાં પ્રતિપાદિત વિષયનો સંક્ષિપ્ત સારાંશ નીચે પ્રમાણે
છે—“રાહુ જ્યારે ચન્દ્રમાનો આસ કરે છે, ત્યારે ચન્દ્રગ્રહણ થાય છે,”
આ પ્રકારની અન્યતીર્થિકોની માન્યતા મિથ્યા હોવાનું પ્રતિપાદન રાહુદેવનું
વર્ણન-રાહુનાં નામોનું કથન-રાહુના વિમાનનું વર્ણન રાહુની અંધરજ્વર
થાય ત્યારે ચન્દ્રપ્રકાશના આચ્છાદનનું કથન રાહુના પ્રકારોનું કથન-સૂર્ય
ચન્દ્રને-રાહુ ક્યારે આચ્છાદિત કરે છે, તેનું કથન ચન્દ્રને ‘સત્રી’ કહેવાના
કારણનું નિરૂપણ-સૂર્યને ‘આદિત્ય’ કહેવાના કારણનું નિરૂપણ ચન્દ્રની
અગ્રમહિષીઓનું કથન ચન્દ્ર અને સૂર્યના વિશિષ્ટ કામભોગોનું વર્ણન.

चंदं गेण्हइ, एवं खलु राहू चंदं गेण्हइ, से कहमेयं भंते ! एवं !
 गोयमा ! जं णं से बहुजणेणं अन्नमन्नस्स जाव, मिच्छंते
 एवमाहंसु, अहं पुण गोयमा ! एवमाइक्खामि जाव एवं परूवेमि-
 एवं खलु राहू देवे महिङ्गिण जाव महासोकखे, वरवत्थधरे,
 वरमल्लधरे, वरगंधधरे, वराभरणधारी । राहुस्स णं देवस्स नव
 नामधेज्जा पणत्ता, तं जहा-सिंघाडए१, जडिलए२, खंभए३,
 खरए४, दहुरे५, मगरे६, मच्छे७, कच्छभे८, कण्हसप्पे९ ।
 राहुस्स णं देवस्स विमाणा पंचवण्णा पणत्ता, तं जहा-किण्हा,
 नीला, लोहिया, हालिदा, सुक्खिल्ला, अत्थिकालए राहुविमाणे,
 खंजणवण्णाभे, पणत्ते । अत्थिनीलए राहु विमाणे लाउय-
 वन्नाभे, पणत्ते । अत्थिलोहिण राहुविमाणे मंजिट्ट-
 वण्णामे पणत्ते । अत्थि पीतए राहुविमाणे हालिद्वण्णाभे
 पणत्ते । अत्थि सुक्खिल्लए राहुविमाणे भासरासिवन्नाभे पणत्ते ।
 जयाणं राहू आगच्छमाणे वा, गच्छमाणे वा, विउव्वमाणे वा,
 परियारेमाणे वा, चंदलेस्सं पुरत्थिमेणं आवरेत्ताणं पच्चत्थिमेणं
 वीईवयइ, तया णं पुरत्थिमेणं चंदे उवदंसेइ, पच्चत्थिमेणं
 राहू । जया णं राहू आगच्छमाणे वा, गच्छमाणे वा, विउव्व-
 माणे वा परियारेमाणे वा, चंदलेस्सं, पच्चत्थिमेणं आवरेत्ताणं
 पुरत्थिमेणं वीईवयइ, तया णं पच्चत्थिमेणं चंदे उवदंसेइ, पुर-
 पुरत्थिमेणं राहू । एवं जहा पुरत्थिमेणं पच्चत्थिमेणं दो आला-
 वगा भणिया, तहा दाहिणेणं उत्तरेणय दो आलावगा
 भाणियव्वा । एवं उत्तरपुरत्थिमेण दाहिणपच्चत्थिमेण य,

दो आलावगा भाणियवा । दाहिणपुरत्थिमेणं उत्तरपच्चत्थिमेण
यदो आलावगा भाणियवा एवं चैव जाव तथाणं उत्तरपच्च-
त्थिमेणं चंदे उवदंसेइ, दाहिणपुरत्थिमेणं राहू । जया णं राहू
आगच्छमाणे वा, गच्छमाणे वा, विउव्वमाणे वा, परियारेमाणे
वा चंदस्स लेस्सं आवरेमाणे आवरेमाणे चिट्ठई, तदाणं मणुस्स-
लोए मणुस्सा वयंति-एवं खलु राहू चंदं गेण्हइ, एवं खलु राहू
चंदं गेण्हइ । जया णं राहू आगच्छमाणे वा गच्छमाणे, विउव्व-
माणे वा, परियारेमाणे वा चंदस्स लेस्सं आवरेत्ताणं पासेणं वीई
वयइ, तथाणं मणुस्सलोए मणुस्सा वयंति-एवं खलु चंदेणं
राहुस्स कुच्छी भिन्ना, एवं खलु चंदेणं राहुस्स कुच्छी भिन्ना ।
जया णं राहू आगच्छमाणे वा गच्छमाणे वा, विउव्वमाणे वा,
परियारेमाणे वा चंदस्स लेस्सं आवरेत्ताणं पच्चोसकइ, तथाणं
मणुस्सलोए मणुस्सा वयंति-एवं खलु राहुणा चंदे वंते, एवं
खलु राहुणा चंदे वंते । जयाणं राहू आगच्छमाणे वा, गच्छ-
माणे वा, विउव्वमाणे वा, परियारेमाणे वा चंदस्स लेस्सं अहे
सपक्खि सपडिदिस्सि आवरेत्ताणं चिट्ठइ, तथाणं मणुस्सलोए
मणुस्सा वयंति एवं खलु राहुणा चंदे घत्थे, एवं खलु राहुणा
चंदे घत्थे । कइविहेणं भंते ! राहू पण्णत्ते ? गोयमा !
दुविहे राहू पण्णत्ते, तं जहा-धुवराहू, पव्वराहू य । तत्थ णं
जे से धुवराहू, से णं वहुलपक्खस्स पाडिवए पन्नरसत्ति-
भागेणं पन्नरसइभागं चंदस्स लेस्सं आवरेमाणे आवरेमाणे
चिट्ठइ, तं जहा पढमाए पढमं भागं वितियाए वितियं भागं
जाव पन्नरसेसु पन्नरसमं भागं, चरिमसमए चंदेरत्ते भवइ,

अवसेसे समए चंदरत्ते वा विरत्ते वा भवइ, तमेव सुक्कपक्खस्स उवदंसेमाणे उवदंसेमाणे षिट्ठइ, पढमाए पढमं भागं जाव पन्नरसेसु पन्नरसमं भागं, चरिमसमए चंदे विरत्ते भवइ, अवसेसे समए चंदे रत्ते वा, विरत्ते वा भवइ । तत्थ णं जे से पव्वसहू से जहण्णे णं छपहं मासाणं, उक्कोसेणं बायालीसाए मासाणं चंदस्स, अडयालीसाए संवच्छराणं सूरस्स ॥सू० १॥

छाया—राजगृहे यावत् एवम् अवादीत्—बहुजनः खलु भदन्त ! अन्योन्यस्य एवमाख्याति, यावत्—एवं प्ररूपयति—एवं खलु राहुश्चन्द्रं गृह्णाति, एवं खलु राहुश्चन्द्रं गृह्णाति, तत्कथमेतत् भदन्त ! एवम् ? । गौतम ! यत् खलु स बहुजनः खलु अन्योन्यस्य यावत्, मिथ्या ते एवमाहुः, अहं पुनः गौतम ! एवमाख्यामि, यावत् एवं प्ररूपयामि, एवं खलु राहुः देवो महर्द्धिकः, यावत्—महासौख्यः, वरवस्त्रधरः, वरमाल्यधरः, वरगन्धधरः, वराभरणधारी । राहोः खलु देवस्य नव नामधेयानि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा—शृङ्गाटकः १, जटिलकः २, स्तम्भः (क्षत्रकः) ३, खरः ४, दर्दुरः ५, मकरः ६, मत्स्यः ७, कच्छपः ८, कृष्णसर्पः ९ । राहोः खलु देवस्य विमानाः पञ्चवर्णाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—कृष्णाः, नीलाः, लोहिताः, हारिद्राः, शुक्लाः । अस्ति कालको राहुविमानः खञ्जनवर्णाभिः, प्रज्ञप्तः । अस्ति नीलको राहुविमानः अलावूवर्णाभिः प्रज्ञप्तः । अस्ति लोहितो राहुविमानो मक्षिष्ठवर्णाभिः प्रज्ञप्तः । अस्ति पीलको राहुविमानः हारिद्रवर्णाभिः प्रज्ञप्तः । अस्ति शुक्लो राहुविमानो भस्मराशिवर्णाभिः प्रज्ञप्तः । यदा खलु राहुः आगच्छन् वा, गच्छन् वा, विकुर्वन् वा, परिचारयन् वा चन्द्रलेश्यां पौरस्त्ये आवृत्य खलु पश्चिमे व्यतिव्रजति तदा खलु पौरस्त्ये चन्द्रः उपदर्शयति, पश्चिमे राहुः । यदा खलु राहुः आगच्छन् वा, गच्छन् वा, विकुर्वन् वा, परिचारयन् वा, चन्द्रलेश्यां पश्चिमे आवृत्य पौरस्त्ये व्यतिव्रजति तदा खलु पश्चिमे चन्द्रः उपदर्शयति, पौरस्त्ये राहुः । एवं यथा पौरस्त्ये पश्चिमे द्वौ आलापकौ भणितौ, एवं दक्षिणे उत्तरे च द्वौ आलापकौ भणितव्यौ । एवम् उत्तरपौरस्त्ये दक्षिणपश्चिमे च द्वौ आलापकौ भणितव्यौ । दक्षिणपौरस्त्ये, उत्तरपश्चिमे द्वौ आलापकौ भणितव्यौ । एवमेव यावत् तदा खलु उत्तरपश्चिमे चन्द्रः उपदर्शयति, दक्षिणपौरस्त्ये राहुः । यदा खलु राहुः आगच्छन् वा, गच्छन् वा, विकुर्वन् वा, परिचारयन् वा, चन्द्रस्य लेश्याम् आवृण्वन् २ तिष्ठति, तदा

खलु मनुष्यलोके मनुष्या वदन्ति-एवं खलु राहुश्चन्द्रं गृह्णाति, एवं खलु राहु-
श्चन्द्रं गृह्णाति । यदा खलु राहुः आगच्छन् वा, गच्छन् वा, विकुर्वन् वा, परिचारयन्
वा, चन्द्रस्य लेश्याम् आवृण्वन् पार्श्वेन खलु व्यतिव्रजति, तदा खलु मनुष्यलोके
मनुष्या वदन्ति-एवं खलु चन्द्रेण राहोः कुक्षिः भिन्नः, एवं खलु चन्द्रेण राहोः
कुक्षिः भिन्नः । यदा खलु राहुः आगच्छन् वा, गच्छन् वा, विकुर्वन् वा, परि-
चारयन् वा, चन्द्रस्य लेश्याम् आवृण्वन् प्रत्यवष्यक्तै, तदा खलु मनुष्यलोके मनु-
ष्या वदन्ति-एवं खलु राहुणा चन्द्रो वान्तः, एवं खलु राहुणा चन्द्रो वान्तः । यदा
खलु राहुः आगच्छन् वा, गच्छन् वा, विकुर्वन् वा, परिचारयन् वा चन्द्रस्य
लेश्याम् अधः सपक्षं सप्रति दिक् आवृत्त्य तिष्ठति, तदा खलु मनुष्यलोके मनु-
ष्या वदन्ति, एवं राहुणा चन्द्रो ग्रस्तः, एवं खलु राहुणा चन्द्रो ग्रस्तः ।
कतिविधः खलु भदन्त ! राहुः प्रज्ञप्तः, गौतम ! द्विविधो राहुः प्रज्ञप्तः
तद्यथा-ध्रुवराहुः, पर्वराहुश्च, तत्र खलु यः स ध्रुवराहुः स खलु
बहुलपक्षस्य प्रतिपदः पञ्चदशत्रिभागेन पञ्चदशभागं चन्द्रस्य लेश्याम्
आवृण्वन् आवृण्वन् तिष्ठति, तद्यथा-प्रथमायां प्रथमं भागं द्वितीयायां द्वितीय
भागम्, यावत्-पञ्चदशसु पञ्चदशं भागम्, चरमसमये चन्द्रः रक्तो भवति, अवशेषे
समये चन्द्रो रक्तो वा, विरक्तो वा भवति, तमेव शुक्लपक्षस्य उपदर्शयन् उपदर्शयन्
तिष्ठति, प्रथमेन प्रथमं भागं ' यावत्-पञ्चदशसु पञ्चदशं भागम्, चरमसमये
चन्द्रो विरक्तो भवति, अवशेषे समये चन्द्रो रक्तो वा, विरक्तो वा भवति, तत्र खलु
यः स पर्वराहुः स जघन्येन पण्णां मासानाम्, उत्कृष्टेन द्वाचत्वारिंशता मासानां
चन्द्रस्य, अष्टाचत्वारिंशता संवत्सराणां स्युस्स्य ॥ ५० १ ॥

टीका—पूर्वोद्देशके कर्मवशतो जगतो नैरयिकादि विचित्रभवप्राप्तिरूपभावः
प्रतिपादितः, स च भावो राहुग्रसेने चन्द्रस्यापि भवे दित्याशङ्कानिरासाय पष्ठो-

राहुवक्तव्यता-

‘ रायगिहे जाव एवं वयासी ’ इत्यादि ।

टीકાર્થ—इससे पूर्व उद्देशक में यह प्रतिपादित किया गया है कि
जगत जीवों का जो नैरयिक आदि विचित्र भावों की प्राप्तिरूप भाव
होता है वह उनके कर्म के वश से होता है ऐसा वह भाव राहु से

—राहु विषयक वक्तव्यता—

“ रायगिहे जाव एवं वयासी ” इत्यादि—

टीકાર્થ—આના પહેલાના ઉદ્દેશકમાં એવું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે કે
જગતના જીવોને નૈરયિક આદિ ભવોની પ્રાપ્તિ થાય છે. આ ભવોની પ્રાપ્તિ રૂપ
જે ભાવ છે, તે તેમના કર્મના કારણથી હોય છે. એવો તે ભાવ રાહુ પર

દેશકમારમતે ‘રાયગિહે’ इत्यादि, ‘રાયગિહે જાવ એવં વયાસી’ રાજગૃહે યાવત્ નગરે સ્વામી સમવસૃતઃ, ધર્મકથાં શ્રોતું પર્ષત્ નિર્ગચ્છતિ, ધર્મકથાં શ્રુત્વા પ્રતિ- ગતા પર્ષત્, તતો વિનયેન શુશ્રૂષમાણો ગૌતમઃ પ્રાઙ્ગલિપુટઃ પર્યુપાસીનઃ, એવમ્- વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ અવાદીત્-‘બહુજણે ણં મંતે ! અન્નમન્નસ્સ એવમાહક્કહ, જાણ પર્ણવેહ’ હે ભદન્ત ! બહુજનઃ અન્યતીર્થિકઃ સ્વલુ અન્યોન્યસ્ય-પરસ્પરમ્-એવં- વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ, આશ્વાતિ, યાવત્ ભાષતે, પ્રજ્ઞાપયતિ, પ્રરૂપયતિ ચ-‘એવં સ્વલુ રાહુ ચંદં ગેણ્હ, એવં સ્વલુ રાહુ ચંદં ગેણ્હ, એવં સ્વલુ નિશ્વયેન રાહુશ્ચન્દ્રં ગૃહ્ણતિ- ગ્રસતિ, એવં સ્વલુ નિશ્વયેન રાહુશ્ચદ્રં ગૃહ્ણતિ-ગ્રસતિ, ‘સે કહમેયં મંતે ! એવં ?’ હે ભદન્ત ! તત્ કથમેતત્-અન્યતીર્થિકસ્ય કથનમ્-એવં-સત્યં મન્યે ? અન્યતીર્થિકસ્ય

ગ્રસિત હોને પર ચન્દ્ર કો ભી હો સકતા હૈ, સો હસ આશંકા કી નિષ્ટુત્તિ કે લિયે સૂત્રકાર ને હસ છટે ઉદ્દેશક કો કથન કિયા હૈ-‘રાયગિહે જાવ એવં વયાસી’ રાજગૃહ નગર મેં યાવત્-મહાવીર સ્વામી પધારે ઉનસે ધર્મકથા સુનને કે લિયે પરિષદ્ અપને ૨ સ્થાન સે નિકલકર ઉનકે પાસ ગઈ પ્રભુને ધર્મકથા કહી-ધર્મકથા સુનકર પરિષદ્ પીછે અપને ૨ સ્થાન પર ચલી ગઈ હસકે બાદ પ્રશ્ન પૂછને કી અભિલાષાવાલે ગૌતમ ને દોનોં હાથ જોડકર બડે વિનય કે સાથ પ્રભુ સે હસ પ્રકાર પૂછા -‘બહુજણે ણં મંતે ! અન્નમન્નસ્સ એવમાહક્કહ’ હે ભદન્ત ! અન્ય-તીર્થિક જન પરસ્પર મેં એસા કહતે હૈં, યાવત્-ભાષણ કરતે હૈં, પ્રજ્ઞાપિત કરતે હૈં, પ્રરૂપિત કરતે હૈં-‘એવં સ્વલુ રાહુ ચંદં ગેણ્હ, એવં સ્વલુ રાહુ ચંદં ગેણ્હ’ રાહુ ચન્દ્રમા કો ગ્રસતા હૈ, રાહુ ચન્દ્રમા કો ગ્રસતા હૈ ‘સે કહમેયં મંતે ! એવં’ સો એસા અન્યતીર્થિકજનોં કા યહ કથન કયા

અસિત થાય ત્યારે ચન્દ્રમાં પણ સાંભળી શકે છે, આ આશંકાનું સૂત્રકારે અહીં નિવારણ કર્યું છે-“રાયગિહે જાવ એવં વયાસી” રાજગૃહ નગરમાં મહાવીર પ્રભુ પધાર્યા, પરિષદ નીકળી, ધર્મકથા સાંભળીને પરિષદ વિખરાઈ ગઈ, ઇત્યાદિ સમસ્ત કથન અહીં અહણ કરવું જોઈએ ત્યાર બાદ ધર્મતત્ત્વને સાંભળવાની ઇચ્છાવાળા ગૌતમ સ્વામીએ બન્ને હાથ જોડીને વિનયપૂર્વક મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પૂછ્યું-“બહુ જણે ણં મંતે ! અન્નમન્નસ્સ એવમાહ-ક્કહ, ” હે ભગવન્ ! અન્યતીર્થિકા પરસ્પરમાં એવું કહે છે, એવું ભાષે છે, એવી પ્રજ્ઞાપના કરે છે અને એવી પ્રરૂપણા કરે છે કે-“એવં સ્વલુ રાહુ ચંદં ગેણ્હ, એવં સ્વલુ રાહુ ચંદં ગેણ્હ” રાહુ ચન્દ્રમાનો આસ કરે છે, રાહુ ચન્દ્રમાનો આસ કરે છે, “સે કહમેયં મંતે ! એવં” હે ભગવન્ ! અન્ય તીર્થિક

कथनं किं सत्यमेवेति प्रश्नः, भगवानाह—‘गोयमा ! जं णं से बहुजणे णं अन्न-
मन्नस्स जाव, मिच्छंते एवमाहंसु’ हे गौतम ! यत् खलु स बहुजनः अन्यतीर्थिकः
खलु अन्योन्यस्य-परस्परम्, यावत्-एवमाख्याति, भापते, प्रज्ञापयति, परुपयति
‘एवं खलु निश्चितं राहुचन्द्रं ग्रसतीति, तत् ते अन्यतीर्थिकाः मिथ्या एवम्-पूर्वो-
क्तमाहुः तद्वचनस्य मिथ्यात्वम् अप्रामाणिकत्वात् कुप्रवचनसंस्कारोपनीतत्वाच्च,
ग्रहणस्य राहुचन्द्रयोर्विमानापेक्षकतया, विमानयोर्न ग्रासकग्रास्यभावः, अपितु
आच्छाद्याच्छादकभावो वर्तते, ‘अहं पुण गोयमा ! एवमाइक्खामि जाव एवं
परुवेमि’ हे गौतम ! अहं पुनरत्र राहुचन्द्रग्रहणविषये, एवं-वक्ष्यमाणरीत्या,
आख्यामि यावत् भाषे, प्रज्ञापयामि, एवं-परुपयामि—‘एवं खलु राहु देवे महिड्डिए

सत्य है ? इसके उत्तर में प्रभु ने गौतम से ऐसा कहा—‘ गोयमा !
जे णं से बहुजणेणं अणमणस्स जाव मिच्छंते एवमाहंसु’ हे गौतम !
जो वे अन्यतीर्थिकजन आपस में ऐसा कहते हैं—यावत् भाषण करते
हैं, प्रज्ञापित करते हैं, परुपित करते हैं—कि राहु चन्द्रमा को ग्रसता है—
सो उनका ऐसा कथन अप्रामाणिक होने से तथा कुप्रवचन के संस्कार
से प्राप्त किया गया होने से मिथ्या है । क्यों कि ग्रहण राहु और
चन्द्रमा के विमानों की अपेक्षावाला होता है इसलिये दोनों में ग्रासक
ग्रास्य भाव नहीं बनता है । अपि तु आच्छाद्य, आच्छादक भाव बनता
है । ‘ अहं पुण गोयमा ! एवमाइक्खामि जाव एवं परुवेमि ?’ हे गौतम !
मैं इस राहु द्वारा चन्द्र के ग्रहण के विषय में ऐसा कहता हूं यावत् ऐसा
भाषण करता हूं, ऐसी प्रज्ञापना करता हूं ऐसी परुपणा करता हूं

‘कौतुं आ कथनं शुं सत्यं छे अइं ? तेनो उत्तर आपत्ता भइवीर प्रभु, कहे
छे के “गोयमा ! जे णं से बहुजणेणं अणमणस्स जाव मिच्छं ते एवमाहंसु”
हे गौतम ! ते अन्य तीर्थिका परस्परने ओपुं ने कहे छे, ओपुं लाओ छे,
ओवी प्रज्ञापना करे छे अने ओवी अइपणा करे छे, के राहु-चन्द्रनो ग्रास
करे छे, ते कथन अप्रामाणिक होवाथी तथा कुप्रवचनना संस्कार वडे प्राप्त
करायेपुं होवाथी मिथ्या छे कारण के अइपुंमां राहु अने चन्द्रमानां विमा-
नानी अपेक्षा रहे छे. ते कारणे विमानोमां ग्रासक ग्रास्य भाव संलवी
शक्ती नथी, परन्तु आच्छाद्य, आच्छादक भाव न संलवी शके छे.

“अहं पुण गोयमा ! एवमाइक्खामि जाव एवं परुवेमि” छे गौतम !
राहु द्वारा चन्द्रमा अइपुंना विषयमां हुं तो ओपुं कहुं छुं, ओपुं प्रतिपा-
दित कइं छुं ओपुं प्रज्ञापित कइं छुं अने ओपुं अइपित कइं छुं के “एवं

દેશકમારમતે 'રાયગિહે' इत्यादि, 'રાયગિહે જાવ એવં વયાસી' રાજગૃહે યાવત્ નગરે સ્વામી સમવસતઃ, ધર્મકથાં શ્રોતું પર્પત્ નિર્ગચ્છતિ, ધર્મકથાં શ્રુત્વા પ્રતિ ગતા પર્પત્, તતો વિનયેન શુશ્રૂષમાણો ગૌતમઃ પ્રાઙ્ગલિપુટઃ પર્યુપાસીનઃ, એવમ્-વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ અવાદીત્-‘બહુજણે ણં મંતે ! અન્નમન્નસ્સ એવમાહ્વહ, જાણ પરુવેહ’ હે મદન્ત ! બહુજનઃ અન્યતીર્થિકઃ સ્વલ્લ અન્યોન્યસ્ય-પરસ્પરમ્-એવં-વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ, આસ્થયાતિ, યાવત્ ભાષતે, પ્રજ્ઞાપયતિ, પ્રરુપયતિ-ચ-‘એવં સ્વલ્લ રાહુ ચંદં ગેણ્હહ. એવં સ્વલ્લ રાહુ ચંદં ગેણ્હહ, એવં સ્વલ્લ નિશ્ચયેન રાહુશ્ચન્દ્રં ગૃહ્ણાતિ-ગ્રસતિ, એવં સ્વલ્લ નિશ્ચયેન રાહુશ્ચન્દ્રં ગૃહ્ણાતિ-ગ્રસતિ, ‘સે કહમેયં મંતે ! એવં ?’ હે મદન્ત ! તત્ કથમેતત્-અન્યતીર્થિકસ્ય કથનમ્-એવં-સત્યં મન્યે ? અન્યતીર્થિકસ્ય

ગ્રસિત હોને પર ચન્દ્ર કો ભી હો સકતા હૈ, સો હસ આશંકા કી નિવૃત્તિ કે લિયે સૂત્રકાર ને હસ છટે ઉદ્દેશક કો કથન કિયા હૈ-‘રાયગિહે જાવ એવં વયાસી’ રાજગૃહ નગર મેં યાવત્-મહાવીર સ્વામી પધારે ડનસે ધર્મકથા સુનને કે લિયે પરિષદ્ અપને ૨ સ્થાન સે નિકલકર ડનકે પાસ ગઈ પ્રભુને ધર્મકથા કહી-ધર્મકથા સુનકર પરિષદ્ પીછે અપને ૨ સ્થાન પર ચલી ગઈ હસકે બાદ પ્રશ્ન પૂછને કી અભિલાષાવાલે ગૌતમ ને ડોનોં હાથ જોડકર બડે વિનય કે સાથ પ્રભુ સે હસ પ્રકાર પૂછા -‘બહુજણે ણં મંતે ! અન્નમન્નસ્સ એવમાહ્વહ’ હે મદન્ત ! અન્ય-તીર્થિક જન પરસ્પર મેં એસા કહતે હૈં, યાવત્-ભાષણ કરતે હૈં, પ્રજ્ઞાપિત કરતે હૈં, પ્રરુપિત કરતે હૈં-‘એવં સ્વલ્લ રાહુ ચંદં ગેણ્હહ,’ એવં સ્વલ્લ રાહુ ચંદં ગેણ્હહ’ રાહુ ચન્દ્રમા કો ગ્રસતા હૈ, રાહુ ચન્દ્રમા કો ગ્રસતા હૈ ‘સે કહમેયં મંતે ! એવં’ સો એસા અન્યતીર્થિકજનોં કા યહ કથન વયા

અસિત થાય ત્યારે ચન્દ્રમાં પણ સાંભળી શકે છે, આ આશંકાનું સૂત્રકારે આહીં નિવારણ કયું છે-“રાયગિહે જાવ એવં વયાસી” રાજગૃહ નગરમાં મહાવીર પ્રભુ પધાર્યા, પરિષદ નીકળી, ધર્મકથા સાંભળીને પરિષદ વિખરાઈ ગઈ, ઇત્યાદિ સમસ્ત કથન આહીં અહણ કરવું બેઠાંએ ત્યાર બાદ ધર્મતત્ત્વને સાંભળવાની ઇચ્છાવાળા ગૌતમ સ્વામીએ બન્ને હાથ બેઠીને વિનયપૂર્વક મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પૂછ્યું-“બહુ જણે ણં મંતે ! અન્નમન્નસ્સ એવમાહ્વહ, ” હે ભગવન્ ! અન્યતીર્થિકો પરસ્પરમાં એવું કહે છે, એવું ભાષે છે, એવી પ્રજ્ઞાપના કરે છે અને એવી પ્રરૂપણા કરે છે કે-“એવં સ્વલ્લ રાહુ ચંદં ગેણ્હહ, એવં સ્વલ્લ રાહુ ચંદં ગેણ્હહ” રાહુ ચન્દ્રમાનો આસ કરે છે, રાહુ ચન્દ્રમાનો આસ કરે છે, “સે કહમેયં મંતે ! એવં” હે ભગવન્ ! અન્ય તીર્થિક

કથનં કિં સત્યમેવેતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ-‘ગોયમા ! જં ણં સે વહુજણે ણં અન્ન-મન્નસ્સ જાવ, મિચ્છંતે એવમાહંસુ’ હે ગૌતમ ! યત્ત્વ સ વહુજનઃ અન્યતીર્થિકઃ સ્વલ્લુ અન્યોન્યસ્ય-પરસ્પરમ્, યાવત્-એવમારુયાતિ, ભાપતે, પ્રજ્ઞાપયતિ, પરુપયતિ ‘એવં સ્વલ્લુ નિશ્ચિતં રાહુચન્દ્રં ગ્રસતીતિ, તત્ત્વ તે અન્યતીર્થિકાઃ મિથ્યા એવમ્-પૂર્વો-ક્તમાહુઃ તદ્વચનસ્ય મિથ્યાત્વમ્ અપ્રમાણિકત્વાત્ કુપ્રવચનસંસ્કારોપનીતત્વાચ્ચ, ગ્રહણસ્ય રાહુચન્દ્રયોર્વિમાનાપેક્ષકતયા, વિમાનયોર્ન ગ્રાસકગ્રાસ્યભાવઃ, અપિતુ આચ્છાદ્યાચ્છાદકભાવો વર્તતે, ‘અહં પુણ ગોયમા ! એવમાહ્વામિ જાવ એવં પરુવેમિ’ હે ગૌતમ ! અહં પુનરત્ર રાહુચન્દ્રગ્રહણવિષયે, એવં-વક્ષ્યમાણરીત્યા, આરુયામિ યાવત્ ભાષે, પ્રજ્ઞાપયામિ, એવં-પરુપયામિ-‘એવં સ્વલ્લુ રાહુ દેવે મહિહિપ્પ

સત્ય હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશુ ને ગૌતમ સે એસા કહા-‘ ગોયમા ! જે ણં સે વહુજણેણં અણમણ્ણસસ જાવ મિચ્છંતે એવમાહંસુ’ હે ગૌતમ ! જો વે અન્યતીર્થિકજન આપસ મેં એસા કહતે હૈં-યાવત્ ભાષણ કરતે હૈં, પ્રજ્ઞાપિત કરતે હૈં, પરુપિત કરતે હૈં-કિ રાહુ ચન્દ્રમા કો ગ્રસતા હૈ-સો ઉનકા એસા કથન અપ્રમાણિક હોને સે તથા કુપ્રાવચન કે સંસ્કાર સે પ્રાપ્ત કિયા ગયા હોને સે મિથ્યા હૈ । ક્યોં કિ ગ્રહણ રાહુ ઔર ચન્દ્રમા કે વિમાનોં કી અપેક્ષાવાલા હોતા હૈ હસલિયે દોનોં મેં ગ્રાસક ગ્રાસ્ય ભાવ નહીં બનતા હૈ । અપિ તુ આચ્છાદ્ય, આચ્છાદક ભાવ બનતા હૈ । ‘ અહં પુણ ગોયમા ! એવમાહ્વામિ જાવ એવં પરુવેમિ’ હે ગૌતમ ! મેં હસ રાહુ દ્વારા ચન્દ્ર કે ગ્રહણ કે વિષય મેં એસા કહતા હું યાવત્ એસા ભાષણ કરતા હું, એસી પ્રજ્ઞાપના કરતા હું એસી પરુપણા કરતા હું

કોર્તુ આ કથન શું સત્ય છે ખરું ? તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે “ ગોયમા ! જે ણં સે વહુજણેણં અણમણ્ણસસ જાવ મિચ્છંતે એવમાહંસુ ” હે ગૌતમ ! તે અન્ય તીર્થિકા પરસ્પરને એવું બે કહે છે, એવું ભાષે છે, એવી પ્રજ્ઞાપના કરે છે અને એવી પ્રરૂપણા કરે છે, કે રાહુ ચન્દ્રનો ગ્રાસ કરે છે, તે કથન અપ્રમાણિક હોવાથી તથા કુપ્રાવચનના સંસ્કાર વડે પ્રાપ્ત કરાયેલું હોવાથી મિથ્યા છે કારણ કે અહણમાં રાહુ અને ચન્દ્રમાનાં વિમાનોની અપેક્ષા રહે છે. તે કારણે વિમાનોમાં ગ્રાસક ગ્રાસ્ય ભાવ સંભવી શકતો નથી, પરંતુ આચ્છાદ્ય, આચ્છાદક ભાવ જ સંભવી શકે છે.

“અહં પુણ ગોયમા ! એવમાહ્વામિ જાવ એવં પરુવેમિ ” હે ગૌતમ ! રાહુ દ્વારા ચન્દ્રના અહણના વિષયમાં હું તો એવું કહું છું, એવું પ્રતિપાદિત કરું છું એવું પ્રજ્ઞાપિત કરું છું અને એવું પ્રરૂપિત કરું છું કે “ એવં

જાવ મહાસૌક્યે, વરવંત્યધરે, વરમલ્લધરે, વરગંધધરે, વરાભરણધારી' એવં સ્તુ
 નિશ્ચિતં રાહુઃ દેવો મહર્દિકઃ અત્યંતસમૃદ્ધિશાલી, યાવત્-મહાદ્યુતિકઃ, મહાબલઃ,
 મહાયશાઃ, મહાસૌક્યઃ, વરવસ્ત્રધરઃ-ઉત્તમપટ્ટવસ્ત્રધારી, વરમાલ્યધરઃ-શ્રેષ્ઠમાલા-
 ધારી, વરગન્ધધરઃ-શ્રેષ્ઠચન્દનપુષ્પપરિમલવાસિતઃ, વરાભરણધારી-મહાર્ઘ્યભૂષણ-
 લક્ષ્મીશરીરો વર્તતે, 'રાહુસ્સ ણં દેવસ્સ નવનામધેજ્ઞા પણ્ણત્તા' રાહોઃ સ્તુ દેવસ્ય
 નવનામધેયાનિ પ્રજ્ઞાતાનિ, 'તં જહા સિંઘાડ૯, જડિલ૯, સંભ૯, સ્વ૯, દદુર૯,
 મગર૯, મચ્છ૯, કચ્છમે, કળહસપ્પે' તથા-શૃંગાટકઃ, જટિલકઃ, સ્તંભઃ, સ્વરકઃ, દર્દુરઃ, મકરઃ, મત્સ્યઃ, કચ્છપઃ, કૃષ્ણસર્પઃ,
 'રાહુસ્સ ણં દેવસ્સ વિમાણા પંચવણ્ણા, પણ્ણત્તા' રાહોઃ સ્તુ દેવસ્ય વિમાનાઃ પંચ-

‘ એવં સ્તુ રાહુ દેવે મહિઙ્ગિં જાવ મહાસૌક્યે, વરવંત્યધરે, વરમલ્લધરે,
 વરગંધધરે, વરાભરણધારી ’ રાહુ એક દેવ હૈ, ઓર વહ મહાક્રિદ્ધિવાલા
 હૈ-યાવત્-મહાદ્યુતિવાલા, મહાબલવાલા, મહાયશવાલા, મહાસુખવાલા,
 ઉત્તમવસ્ત્ર ધારણ કરનેવાલા, શ્રેષ્ઠમાલા ધારણ કરનેવાલા એવં શ્રેષ્ઠ-
 ચન્દન, એવં પુષ્પોં કી ગંધ સે વાસિત દેહવાલા હૈ તથા ઉસકા શરીર
 શ્રેષ્ઠ આભરણોં સે સદા સુશોભિત રહતા હૈ, એસા વહ રાહુ દેવ હૈ !
 ‘ રાહુસ્સ ણં દેવસ્સ નવ નામધેજ્ઞા પણ્ણત્તા ’ ઉસ રાહુ દેવ કે નામ નો
 કહે ગયે હૈં । ‘ તં જહા ’-‘ ૧ સિંઘાડ૯, ૨ જડિલ૯, ૩ સંભ૯, ૪ સ્વ૯,
 ૫ દદુર૯, ૬ મગર૯, ૭ મચ્છ૯, ૮ કચ્છમે, ૯ કળહસપ્પે ’ ઇસ પ્રકાર સે હૈ-
 શૃંગાટક, જટિલક, સ્તંભ, સ્વરક, દર્દુર, મકર, મત્સ્ય, કચ્છપ, ઓર કૃષ્ણસર્પ, ‘ રાહુસ્સ ણં દેવસ્સ વિમાણા પંચવણ્ણા

સ્તુ રાહુ દેવે મહિઙ્ગિં જાવ મહાસૌક્યે, વરવંત્યધરે, વરમલ્લધરે, વરગંધધરે,
 વરાભરણધારી ” રાહુ એક દેવ છે, અને તે મહાક્રિદ્ધિવાળો, મહાદ્યુતિવાળો,
 મહાબલવાળો, મહાયશવાળો અને મહાસુખવાળો છે. તથા તે ઉત્તમ વસ્ત્રોને
 ધારણ કરનારો, ઉત્તમ માલાઓને ધારણ કરનારો, ઉત્તમ ચન્દન, પુષ્પો
 આદિની ગંધથી યુક્ત ગંધવાળો તથા શ્રેષ્ઠ આભરણોથી વિભૂષિત દેહવાળો
 છે. “ રાહુસ્સ ણં દેવસ્સ નવ નામધેજ્ઞા પણ્ણત્તા ” તે રાહુ દેવના નવ નામ
 કહ્યા છે, “ તં જહા ” તે નામો નીચે પ્રમાણે છે-“ સિંઘાડ૯, જડિલ૯, સંભ૯,
 સ્વ૯, દદુર૯, મગર૯, મચ્છ૯, કચ્છમે, કળહસપ્પે ” (૧) શૃંગાટક, (૨) જટિલક,
 (૩) સ્તંભ, (૪) સ્વરક, (૫) દર્દુર, (૬) મકર, (૭) મત્સ્ય, (૮) કચ્છપ
 અને (૯) કૃષ્ણસર્પ.

“ રાહુસ્સ ણં દેવસ્સ વિમાણા પંચવણ્ણા પણ્ણત્તા-તં જહા ” રાહુ દેવનાં વિમાનો
 નીચે પ્રમાણે પાંચ વર્ણના કહ્યા છે-“ કિળ્હા, નીલા, લોહિયા, હાલિદા,

વર્ણાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તંજહા-કિષ્કા, નીલા, લોહિયા, હાલિદા સુક્લિલા' તથર્થા-
કૃષ્ણાઃ, નીલાઃ, લોહિતાઃ, હારિદ્રાઃ, શુક્લાઃ, અત્થિકાલૅ રાહુ વિમાણે સ્વંજન-
વર્ણામે પળ્ણત્તે ' અસ્તિ તાવત્ કાલઃ કૃષ્ણઃ, રાહુવિમાનઃ સ્વંજનવર્ણાભઃ-સ્વંજન-
દીપમલ્લિકામલ્લસ્તસ્ય યો વર્ણ સ્તદ્વદાભા કાન્તિર્યસ્ય સ તથાવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ-
ઉક્તઃ 'અત્થિ નીલૅ રાહુવિમાણે લાઽયવર્ણામે પળ્ણત્તે' અસ્તિ-નીલો રાહુવિમાનઃ
અલાઽવર્ણાભઃ-અલાઽવૂઃ-તુમ્બકમ્, તદિવ આભા-કાન્તિર્યસ્ય સ તથાવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ,
'અત્થિ લોહિૅ રાહુવિમાણે મંજિદ્વવર્ણામે પળ્ણત્તે ' અસ્તિ તાવત્ લોહિતઃ-રક્ત-
વર્ણઃ, રાહુવિમાનઃ, મંજિદ્વાવર્ણાભઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, 'અત્થિ પીતૅ રાહુવિમાણે હાલિદ-
વર્ણામે પળ્ણત્તે' અસ્તિ-સંભવતિ, પીતો રાહુવિમાનઃ, હારિદ્રાવર્ણાભઃ-પીતવર્ણઃ

પળ્ણત્તા ' રાહુદેવ કે વિમાન પાંચ વર્ણ કે કહે ગયે હૈં ' તંજહા-કિષ્કા, નીલા, લોહિયા, હાલિદા, સુક્લિલા ' કૃષ્ણ, નીલ, લોહિત, હારિદ્રા ઓર શુક્લ ' અત્થિ કાલૅ રાહુવિમાણે સ્વંજનવર્ણામે પળ્ણત્તે ' રાહુ કા જો કૃષ્ણવિમાન હૈં વહ સ્વંજન વર્ણ કેજૈસી આભાવાલા કહા ગયા હૈં । દીપ-મલ્લિકા કા જો મલ્લ હોતા હૈં-ઉસકા નામ સ્વંજન હૈં । હસ સ્વંજન કી જૈસી કાન્તિ હોતી હૈં-વૈસી હી કાન્તિ હસ વિમાન કી હૈં । 'અત્થિ નીલૅ રાહુવિમાણે લાઽયવર્ણામે પળ્ણત્તે' તથા રાહુ કા જો નીલવિમાન હૈં-વહ હરી તુંબડી કે જૈસી કાન્તિવાલા કહા ગયા હૈં । 'અલાઽવૂ' નામ-તુંબડી કા હૈં । 'અત્થિલોહિૅ રાહુવિમાણે મંજિદ્વવર્ણામે પળ્ણત્તે' રાહુ-દેવ કા જો લોહિતવિમાન હૈં વહ મજીઠ કી જૈસી કાન્તિ હોતી હૈં વૈસી કાન્તિવાલા કહા ગયા હૈં । 'અત્થિ પીતૅ રાહુવિમાણે હાલિદવર્ણામે પળ્ણત્તે' તથા રાહુ કા જો પીતવિમાન હૈં વહ હલ્દી કી કાન્તિ જૈસા

સુક્લિલા " (૧) કૃષ્ણ, (૨) નીલ, (૩) લોહિત (લાલ), (૪) હારિદ્રા (પીળા) અને (૫) શુક્લ " અત્થિકાલૅ રાહુવિમાણે સ્વંજનવર્ણામે પળ્ણત્તે " રાહુનું જે કૃષ્ણવિમાન છે તે ખંજનના વર્ણની આભાવાળું-એટલે કે કાળા અથવા મેશના જેવી કાન્તિવાળું (દીપકની ન્યોત વડે જે કાળા ઉત્પન્ન થાય છે. તેને ખંજન કહે છે.) " અત્થિ નીલૅ રાહુવિમાણે લાઽયવર્ણામે પળ્ણત્તે " રાહુનું જે નીલ વિમાન છે, તે લીલી તુંબડીના જેવી કાન્તિવાળું કહ્યું છે. " અલાઽવૂ " આ પદ તુંબડી માટે વપરાયું છે. " અત્થિલોહિૅ રાહુવિમાણે મંજિદ્વવર્ણામે પળ્ણત્તે " રાહુદેવનું જે લોહિત વર્ણનું વિમાન છે, તે મંજીઠના જેવી કાન્તિવાળું કહ્યું છે. " અત્થિ પીતૅ રાહુવિમાણે હાલિદવર્ણામે પળ્ણત્તે " રાહુનું જે પીળા રંગનું વિમાન છે, તેની કાન્તિ હળદરની કાન્તિ જેવી છે. " અત્થિ-

પ્રજ્ઞતઃ। “અત્થિ સુક્ષિણ રાહુવિમાણે ભાસરાસિવળ્લાભે પળ્લત્તે” અસ્તિ સંભવતિ શુક્રો રાહુવિમાનઃ મસ્મરાશિવર્ણાભઃ પ્રજ્ઞતઃ। પ્રસ્તુતવક્તવ્યવિષય-માહ-‘જયાળં રાહુ આગચ્છમાણે વા, ગચ્છમાણે વા, વિઝવ્વમાણે વા, પરિયારેમાણે વા, ચંદલેસ્સં પુરત્થિમેળં આવરેત્તાણં પચ્ચત્થિમેળં વીર્ઘવય્ઘ’ તદાણં પુરત્થિમેળં ચંદે ઉવદંસેઙ્ગ, પચ્ચત્થિમેળં રાહુ’ યદા સ્વલ્લ રાહુઃ આગચ્છન્ વા અતિચારેણ ગત્વા તતઃ કુલ્લવર્ણાદિના વિમાનેન પ્રતિનિવર્તમાનઃ ગચ્છન્ વા-સ્વભાવચારેણ ચરણં કુર્વન્, એતેન પદદ્વયેન સ્વભાવિકી ગતિઃ પ્રતિ-પાદિતા, અય અસ્વાભાવિકવિમાનગતિપ્રહણાય આહ-વિકુર્વન્ વા-વિકુર્વણાં કુર્વન્ વા, પરિચારયન્ વા-કામક્રીડાં કુર્વન્ વા, એતસ્મિન્ દ્વયે અતિત્વરયા પ્રવર્તમાનો વિસંસ્થુલચેષ્ટયા સ્વવિમાનમ્ અસામઞ્જસ્યેન ચાલયતિ ઇત્યુક્તં ભવતિ, તથા

કહા ગયા હૈ। ‘અત્થિ સુક્ષિણ રાહુવિમાણે ભાસરાસિવળ્લાભે પળ્લત્તે’ રાહુ કા જો શુક્ર વિમાન હૈ-વહ મસ્મરાશિ કી કાન્તિ જૈસા કહા ગયા હૈ। ‘જયાળં રાહુ આગચ્છમાણે વા ગચ્છમાણે વા વિઝવ્વમાણે વા પરિયા-રેમાણે વા ચંદલેસ્સં પુરત્થિમેળં આવરેત્તાણં પચ્ચત્થિમેળં વીર્ઘવય્ઘ’ જય રાહુ બહુત તેજ ચાલ સે કુલ્લવર્ણાદિ વિમાન દ્વારા ચલકર વાદ મેં જબ ઉસી વિમાન સે ઉસી ચાલ સે લૌટતા હૈ, અથવા-અપની સ્વાભા-વિક ચાલ સે કુલ્લવર્ણાદિ વિમાન દ્વારા ચલતા હૈ, (ઇન દો પદોં દ્વારા રાહુ કી સ્વાભાવિક ગતિ કહી ગઈ હૈ-) અથવા-જય વહ વિક્રિયા કરતા હૈ યા કામક્રીડા કરતા હૈ (ઇન દોનોં પદોં સે અસ્વાભાવિક વિમાનગતિ પ્રકટ કી ગઈ હૈ કયોં કિ-ઇન દોનોં અવસ્થાઓં મેં વહ અતિત્વરા સે પ્રવૃત્તિ કરતા હૈ, ઇસલિયે વિસંસ્થુલ ચેષ્ટાવાલા હોને કે કારણ વહ અપને વિમાન કો ઠીક પ્રકાર સે નહીં ચલાતા હૈ) ઇસ પ્રકારસે કરતા હુઆ વહ

સુક્ષિણ રાહુવિમાણે ભાસરાસિવળ્લાભે પળ્લત્તે” રાહુનું જે શુક્ર વિમાન છે તેની કાન્તિ ભસ્મરાશિની કાન્તિ જેવી કહી છે.

“જયાળં રાહુ આગચ્છમાણે વા ગચ્છમાણે વા વિઝવ્વમાણે વા પરિયારેમાણે વા ચંદ-લેસ્સં પુરત્થિમેળં આવરેત્તાણં પચ્ચત્થિમેળં વીર્ઘવય્ઘ” જ્યારે રાહુ ધણી જે ઝડપી ગતિ વડે કુલ્લાદિ વિમાન દ્વારા જાય છે અને એજ વિમાન દ્વારા એવી જે ગતિથી પાછો ફરે છે-એટલે કે પોતાની સ્વાભાવિક ગતિથી કુલ્લાદિ વિમાનમાં અવરજવર કરે છે (આ બે પદો દ્વારા રાહુની સ્વાભાવિક ગતિની વાત કરવામાં આવી છે), અથવા જ્યારે તે વિક્રિયા કરે છે અથવા કામક્રીડા કરે છે (આ બે પદો દ્વારા અસ્વાભાવિક વિમાન ગતિ પ્રકટ કરવામાં આવી છે, કારણ કે આ બન્ને અવસ્થાઓમાં તે અતિત્વરાથી પ્રવૃત્તિ કરે છે, તેથી વિસંસ્થુલ ચેષ્ટાવાળો હોવાને કારણે તે પોતાના વિમાનને યાગ્ય રીતે ચલા-

કુર્વાણઃ ચન્દ્રલેશ્યાં ચન્દ્રજ્યોત્સ્નાદીપ્તિમ્, પૌરસ્ત્યે-પૂર્વદિગ્ભાગે આવૃત્ય-આચ્છા-
દ્ય પશ્ચિમે-પશ્ચિમદિગ્ભાગે, વ્યતિવ્રજતિ-ગચ્છતિ, સ્વવિમાનેન ચન્દ્રવિમાનાવરણે
ચન્દ્રદીપ્તેરાવૃત્તત્વાત્ ચન્દ્રલેશ્યાં-જ્યોત્સ્નારૂપામ્ પુરસ્તાદાચ્છાદ્ય, ચન્દ્રાપેક્ષયા
પરેણ યાતિ તદા સ્વલ્પ પૌરસ્ત્યે-પૂર્વદિગ્ભાગે, રાહુપેક્ષયા પૂર્વસ્યાં દિશિ ચન્દ્રઃ
આત્માનમુપદર્શયતિ, પશ્ચિમે ચન્દ્રાપેક્ષયા પશ્ચિમાયાં દિશિ રાહુરાત્માનમુપદર્શયતી-
ત્યર્થઃ, 'જયા ણં રાહુ આગચ્છમાણે વા, ગચ્છમાણે વા, વિઠ્ઠ્વમાણે વા, પરિચારેમાણે
વા, ચંદ્રલેસં પચ્ચત્થિમેણં આવરેત્તાણં, પુરત્થિમેણં વીર્ઘ્વયહ, તયા ણં પચ્ચત્થિમેણં
ચંદે ઉવદંસેહ, પુરત્થિમેણં રાહુ' યદા સ્વલ્પ રાહુઃ આગચ્છન્ વા, ગચ્છન્ વા,
વિકુર્વન્ વા-વિકુર્વણાં કુર્વન્ વા પરિચારયન્ વા-કામક્રીડાં કુર્વન્ વા, ચન્દ્રલેશ્યાં-
ચન્દ્રદીપ્તિમ્, પશ્ચિમે, આવૃત્ય-આચ્છાદ્ય, પૌરસ્ત્યે-પૂર્વદિગ્ભાગે, વ્યતિવ્રજતિ-

રાહુ ચન્દ્ર કી લેશ્યા કો-ચન્દ્ર કી જ્યોત્સ્ના કો-પૂર્વદિગ્ભાગ મેં આવૃત
કરકે-આચ્છાદિત કરકે-પશ્ચિમદિગ્ભાગ મેં જાતા હૈં હસ પ્રકાર વહ
રાહુ અપને વિમાન દ્વારા ચન્દ્રવિમાન કે આવરણ કરને પર ઉસ ચન્દ્ર કી
દીસિ કો આવૃત કર લેતા હૈં-હસ કારણ જ્યોત્સ્નારૂપ ચન્દ્રલેશ્યા કો
સામને સે આચ્છાદિત કરકે ચન્દ્ર કી અપેક્ષા યહ દૂસરી દિશા કી ઓર
ચલા જાતા હૈં। ઉસ સમય રાહુ કી અપેક્ષા ચન્દ્ર અપને કો પૂર્વદિશા મેં
દિખાતા હૈં ઓર ચન્દ્ર કી અપેક્ષા રાહુ અપને કો પશ્ચિમદિશા મેં દિખ-
લાતા હૈં। 'જયાણં રાહુ આગચ્છમાણે ગચ્છમાણે વા વિઠ્ઠ્વમાણે વા,
પરિચારેમાણે વા ચંદ્રલેસં પચ્ચત્થિમેણં આવરેત્તાણં પુરત્થિમેણં વીર્ઘ્વ-
યહ, તયા ણં પચ્ચત્થિમેણં ચંદે ઉવદંસેહ, પુરત્થિમેણં રાહુ'
તથા-જિસ સમય આતા હુઆ યા જાતા હુઆ યા વિક્રિયા કરતા
હુઆ યા કામક્રીડા કરતા હુઆ રાહુ ચન્દ્ર કી દીસિ કો પશ્ચિમદિશા મેં

વતો નથી) આ પ્રમાણે ગમનાગમન કરતો તે રાહુ ચન્દ્રની લેશ્યાને (ચન્દ્રની
જ્યોત્સ્નાને-ચન્દ્રના પ્રકાશને) પૂર્વ દિગ્ભાગમાં આવૃત (આચ્છાદિત) કરીને
પશ્ચિમ દિગ્ભાગમાં જાય છે. આ પ્રકારે ચોતાના વિમાન દ્વારા ચન્દ્રના વિમા-
નને આવૃત કરતો તે રાહુ ચન્દ્રની દીસિને (પ્રકાશને) આવૃત કરી લે છે,
આ કારણે જ્યોત્સ્ના રૂપ ચન્દ્રલેશ્યાને સામેથી આચ્છાદિત કરીને ચન્દ્રની
અપેક્ષાએ બીજી દિશા તરફ તે ચાલ્યો જાય છે તે સમયે રાહુની અપેક્ષાએ
ચન્દ્ર પૂર્વદિશામાં દેખાય છે અને ચન્દ્ર કરતાં પશ્ચિમ દિશામાં રાહુ દેખાય
છે. "જયાણં રાહુ આગચ્છમાણે ગચ્છમાણે વા વિઠ્ઠ્વમાણે વા, પરિચારેમાણે વા
ચંદ્રલેસં પચ્ચત્થિમેણં આવરેત્તાણં પુરત્થિમેણં વીર્ઘ્વયહ તયા ણં પચ્ચત્થિમેણં ચંદે
ઉવદંસેહ, પુરત્થિમેણં રાહુ" તથા-આવતો અથવા જતો અથવા વિક્રિયા કરતો

ગચ્છતિ, તદા खलु पश्चिमे-राहपेक्षया पश्चिमायां दिशि चन्द्रः स्वस्वरूपमुपदर्शयति, पौरस्त्ये-चन्द्रापेक्षया पूर्वस्यां दिशि राहुः स्वस्वरूपमुपदर्शयति, 'एवं जहा पुरत्थिमेणं, पच्चत्थिमेणं दो आलावगा भणिया, एवं दाहिणेणं उत्तरेण य, दो आलावगा भाणियव्वा ? एवं-रीत्या यथा पौरस्त्ये, पश्चिमे च द्वौ आलापकौ भणितौ, एवं-तथैव, दक्षिणे, उत्तरे चापि द्वौ आलापकौ भणितव्यौ, 'एवं उत्तरपुरत्थिमेणं, दाहिणपच्चत्थिमेणं य, दो आलावगा भाणियव्वा' एवं-पूर्वोक्त-रीत्या, उत्तरपौरस्त्ये-ईशानकोणे, दक्षिणपश्चिमे-नैऋत्यकोणे च द्वौ आलापकौ भणितव्यौ, 'दाहिणपुरत्थिमेणं, उत्तरपच्चत्थिमेणं दो आलावगा भाणियव्वा' दक्षिणपौरस्त्ये-आग्नेयकोणे, उत्तरपश्चिमे-वायव्यकोणे द्वौ आलापकौ भणितव्यौ 'एवं' चेव जाव तयाणं उत्तरपच्चत्थिमेणं चंदे उवदंसेइ, दाहिणपुरत्थिमेणं राहु' एवमेव-पूर्वोक्તरीत्या, यावत्-यदा राहुः आगच्छन् वा४,

આવૃત કરકે પૂર્વદિગ્ભાગ મેં આતા હૈ, તવ ચન્દ્ર રાહુ કી અપેક્ષા અપને કો પશ્ચિમદિશા મેં દિઁલલાતા હૈ, ઓર ચન્દ્ર કી અપેક્ષા સે રાહુ અપને કો પૂર્વદિશા મેં દિઁલલાતા- 'એવં જહા પુરત્થિમેણં પચ્ચત્થિમેણં દો આલાવગા ભણિયા, એવં દાહિણેણં ઉત્તરેણ ય દો આલાવગા ભણિયવ્વા' જૈસે પૂર્વદિશા ઓર પશ્ચિમ દિશા મેં યે પૂર્વોક્તરૂપ સે દો આલાપક કહે ગયે હૈં-ઉસી પ્રકાર સે દક્ષિણ ઓર ઉત્તરદિશા મેં મી દો આલાપક કહના ચાહિયે 'એવં ઉત્તરપુરત્થિમેણં, દાહિણપચ્ચત્થિમેણં ય દો આલાવગા ભણિયવ્વા' હસી પ્રકાર સે ઈશાનકોણ મેં એવં નૈઋત્યકોન મેં મી દો આલાપક કહના ચાહિયે તથા- 'દાહિણપુરત્થિમેણં ઉત્તરપચ્ચત્થિમેણં દો આલાવગા ભણિયવ્વા' આગ્નેયકોન મેં ઓર વાયવ્યકોન મેં મી-હસી પ્રકાર સે દો આલાપક કહના ચાહિયે 'એવં' ચેવ જાવ તયાણં ઉત્તરપચ્ચત્થિમેણં ચંદે ઉવદંસેઈ, દાહિણપુરત્થિમેણં રાહુ' હસી પૂર્વોક્ત-

અથવા કામકીડા કરતો એવો રાહુ ચન્દ્રની દીપ્તિને પશ્ચિમ દિશામાં આવૃત કરીને પૂર્વ દિશામાં આવે છે, ત્યારે રાહુ કરતાં પશ્ચિમ દિશામાં ચન્દ્ર દેખાય છે અને ચન્દ્ર કરતાં પૂર્વદિશામાં રાહુ દેખાય છે. "એવં જહા પુરત્થિમેણં પચ્ચત્થિમેણં દો આલાવગા ભણિયા, એવં દાહિણેણં ઉત્તરેણ ય દો આલાવગા ભણિયવ્વા" એવી રીતે પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશાને અનુલક્ષીને બે આલાપકો કહેવામાં આવ્યા છે, એજ પ્રકારે દક્ષિણદિશા અને ઉત્તરદિશાને અનુલક્ષીને પણ બે આલાપકો કહેવા બોધ્યે. "દાહિણપુરત્થિમેણં ઉત્તરપચ્ચત્થિમેણં દો આલાવગા ભણિયવ્વા" અગ્નિકોણ અને વાયવ્ય કોણના પણ બે આલાપકો કહેવા બોધ્યે "એવં" ચેવ જાવ તયાણં ઉત્તરપચ્ચત્થિમેણં ચંદે ઉવદંસેઈ, દાહિણપુરત્થિમેણં રાહુ" એજ

ગચ્છન્ વા વિકુર્વન્ વા પરિચારયન્ વા ચન્દ્રલેશ્યામ્ ઉત્તરે આવૃત્ય, દક્ષિણે વ્યતિ-
વ્રજતિ તદા ઉત્તરસ્યાં દિશિ ચન્દ્રઃ, દક્ષિણસ્યાં દિશિ રાહુશ્ચ સ્વસ્વાત્માનમ્ ઉપદર્શ-
યતઃ, एवं यदा राहुः आगच्छन् वा गच्छन् वा विकुर्वन् वा परिचारयन् वा
दक्षिणे चन्द्रलेश्याम् आवृत्य उत्तरे याति तदा दक्षिणस्यां दिशि चन्द्रः, उत्तरस्यां
दिशि राहुश्च स्वस्वात्मानम् उपदर्शयतः, तथा यदा राहुः आगच्छन् वा, गच्छन्
वा विकुर्वन् वा परिचारयन् वा४ उत्तरपौरस्त्ये-ईशाने चन्द्रलेश्याम् आवृत्य दक्षिण-
पश्चिमे नैऋत्ये याति तदा उत्तरपौरस्त्ये ईशाने चन्द्रः, दक्षिणपश्चिमे-नैऋत्ये राहुश्च
स्वस्वात्मानम् उपदर्शयतः, एवं यदा राहुः आगच्छन् वा गच्छन् वा विकुर्वन् वा

રીતિ કે અનુસાર યાવત્-જય રાહુ આતા હુઆ, યા જાતા હુઆ, યા
વિક્રિયા કરતા હુઆ યા કામક્રીડા કરતા હુઆ ચન્દ્રલેશ્યા કો ઉત્તર-
દિશા મેં આચ્છાદિત કરકે દક્ષિણદિશામેં જાતા હૈ તથ ચન્દ્રમા અપને
કો ઉત્તરદિશા મેં ઓર રાહુ અપને કો દક્ષિણદિશામેં દિખલાતા હૈ ।
इसी प्रकार से जब आता हुआ या जाता हुआ, या विक्रिया करता हुआ
या कामक्रीडा करता हुआ राहु दक्षिणदिशा में चन्द्र की कान्ति को
आवृत करके उत्तरदिशा में जाता है, तथ दक्षिणदिशा में चन्द्र और
उत्तरदिशा में राहु अपने को दिखलाते हैं । तथा-जब आता हुआ, या
जाता हुआ, विक्रिया करता हुआ या कामक्रीडा करता हुआ राहु
ईशानकोन में चन्द्रलेश्या को आच्छादित करके दक्षिणपश्चिम के कोने
में-नैऋत्यकोन में जाता है, तथ चन्द्रमा अपने को उत्तरपौरस्त्यकोने में-
ईशानकोन में दिखलाता है, और राहु अपने को नैऋत्यदिशा में दिख-
लाता है । इसी प्रकार आता हुआ या जाता हुआ, या विक्रिया करता

પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ અનુસાર, આવતો, જતો, વિક્રિયા કરતો અથવા કામક્રીડા
કરતો થકો રાહુ ન્યારે ચન્દ્રની લેશ્યાને (જ્યોત્સ્નાને) ઉત્તરદિશામાં આચ્છા-
દિત કરીને દક્ષિણ દિશામાં જાય છે, ત્યારે ચન્દ્રમા ઉત્તર દિશામાં અને રાહુ
ચન્દ્રની દક્ષિણ દિશામાં દેખાય છે. એજ પ્રમાણે આવતો, જતો, વિક્રિયા
કરતો અથવા કામક્રીડા કરતો થકો રાહુ ન્યારે દક્ષિણ દિશામાં ચન્દ્રની
દીપ્તિને આવૃત કરીને ઉત્તર દિશામાં જાય છે, ત્યારે રાહુથી દક્ષિણ દિશામાં
ચન્દ્ર અને ચન્દ્રથી ઉત્તર દિશામાં રાહુ દેખાય છે. તથા-આવતો, જતો,
વિક્રિયા કરતો અથવા કામક્રીડા કરતો કરતો રાહુ ન્યારે ઇશાનકોણમાં ચન્દ્રની
લેશ્યાને આચ્છાદિત કરીને નૈઋત્ય કોણમાં જાય છે, ત્યારે ચન્દ્રમા ઇશાન-
કોણમાં દેખાય છે અને રાહુ નૈઋત્ય દિશામાં દેખાય છે. તથા આવતો, જતો,
વિક્રિયા કરતો અથવા કામક્રીડા કરતો રાહુ ન્યારે નૈઋત્ય કોણમાં ચન્દ્રની

પરિચારયન્ વા દક્ષિણપશ્ચિમે નૈઋત્યે ચન્દ્રલેશ્યામ્ આવૃત્ય ઉત્તરપૌરસ્ત્યે યાતિ તદા દક્ષિણપશ્ચિમાયા-નૈઋત્યાં દિશિ ચન્દ્રઃ, ઉત્તરપૂર્વસ્યાં ઈશાન્યાંદિશિ રાહુશ્ચ સ્વસ્વાત્માનમ્ ઉપદર્શયતઃ, एवं यदा राहुः आगच्छन् वा गच्छन् वा विकुर्वन् वा परिचारयन् वा दक्षिणपौरस्त्ये-आग्नेय्यां चन्द्रलेश्याम् आवृत्य उत्तरपश्चिमे-वायव्ये याति तदा दक्षिण पूर्वस्यां-आग्नेय्यां दिशि चन्द्रः, उत्तरपश्चिमायां-वायव्यां दिशि राहुश्च स्वस्वात्मानम् उपदर्शयतः, एवमेव यदा राहुः आगच्छन् वा, गच्छन् वा, विकुर्वन् वा, परिचारयन् वा उत्तरपश्चिमे चन्द्रलेश्याम् आवृत्य दक्षिणपौरस्त्ये याति तदा उत्तरपश्चिमायां दिशि चन्द्रः स्वात्मानम् उपदर्शयति, दक्षिणपूर्वस्यां दिशि तु राहुः स्वात्मानम् उपदर्शयतीति भावः । तथाचैवं त्रिधायां राहोश्चन्द्रस्य च स्वभावतायां फलितार्थ-

હુઆ યા કામક્રીડા કરતા હુઆ રાહુ નૈઋત્યકોન મેં ચન્દ્રલેશ્યા કો આચ્છાદિત કર કે જબ ઈશાનકોન મેં જાતા હૈ તબ ચન્દ્રમા અપને કો નૈઋત્યદિશા મેં ઓર રાહુ અપને કો ઈશાનદિશા મેં દિખલાતા હૈ । હસી પ્રકાર સે જબ રાહુ આતા હુઆ, યા જાતા હુઆ, યા વિક્રિયા કરતા હુઆ, યા કામક્રીડા કરતા હુઆ આગ્નેયદિશા મેં ચન્દ્રલેશ્યા કો આચ્છાદિત કરકે ઉત્તરપશ્ચિમકોને મેં-વાયવ્યદિશા મેં જાતા હૈ, તબ ચન્દ્ર અપને કો આગ્નેયદિશા મેં, ઓર રાહુ અપને કો વાયવ્યદિશા મેં દિખલાતા હૈ । હસી પ્રકાર સે જબ રાહુ આતા હુઆ, યા જાતા હુઆ, વિક્રિયા કરતા હુઆ યા કામક્રીડા કરતા હુઆ ઉત્તરપશ્ચિમ મેં વાયવ્યદિશા મેં ચન્દ્રલેશ્યા કો આવૃત કરકે દક્ષિણપૌરસ્ત્ય-આગ્નેયદિશા મેં જાતા હૈ તબ ચન્દ્ર અપને કો વાયવ્યદિશા મેં દિખલાતા હૈ ઓર રાહુ અપને કો દક્ષિણ પૂર્વદિશા મેં-આગ્નેયદિશા મેં દિખલાતા હૈ તથા-હસ પ્રકાર કી રાહુ ઓર ચન્દ્ર કી સ્વભાવતા મેં જો ફલિતાર્થ નિકલતા હૈ ઉસે

જ્યોત્સ્નાને આચ્છાદિત કરીને ઇશાન કોણમાં જાય છે, ત્યારે ચન્દ્રમા પોતાને નૈઋત્ય દિશામાં અને રાહુ પોતાને ઇશાન દિશામાં દેખાડે છે-એટલે કે તે દિશામાં દેખાય છે તથા આવતો, જતો, અથવા વિક્રિયા કરતો અથવા કામ-ક્રીડા કરતો રાહુ અગ્નિ કોણમાં ચન્દ્રની જ્યોત્સ્નાને આવૃત કરીને, જ્યારે વાયવ્ય કોણમાં જાય છે, ત્યારે ચન્દ્ર અગ્નિકોણમાં અને રાહુ વાયવ્ય કોણમાં દેખાય છે એજ પ્રમાણે આવતો, અથવા જતો અથવા વિક્રિયા કરતો અથવા કામક્રીડા કરતો રાહુ જ્યારે વાયવ્ય દિશામાં ચન્દ્રની જ્યોત્સ્નાને આવૃત કરીને અગ્નિ દિશામાં જાય છે, ત્યારે ચન્દ્ર રાહુ કરતાં વાયવ્યમાં દેખાય છે અને રાહુ ચન્દ્ર કરતાં અગ્નિકોણમાં દેખાય છે આ પ્રકારની રાહુ અને ચન્દ્રની સ્વભાવતામાં જે અર્થ ફલિત થાય છે તેનું સૂત્રકાર આ સૂત્ર દ્વારા કથન

માહ—‘જયાણં રાહુ આગચ્છમાણે વા, ગચ્છમાણે વા, વિઝવ્વમાણે વા, પરિચારે-
માણે વા ચંદસ્સ લેસ્સં આવરેમાણે આવરેમાણે ચિટ્ઠહ । તયાણં મણુસ્સલોપ મણુ-
સ્સા વયંતિ—એવં સ્વલુ રાહુ ચંદં ગેણ્હહ’ યદા સ્વલુ રાહુઃ આગચ્છન્ વા, ગચ્છન્ વા,
વિકુર્વન્ વા, પરિચારયન્ વા, ચન્દ્રસ્ય લેશ્યામ્ આવૃણન્ આવૃણન્—પૌનઃપુન્યેન
આચ્છાદયન્ તિષ્ઠતિ, તદા સ્વલુ મનુષ્યલોકે મનુષ્યાઃ વદન્તિ—એવં સ્વલુ નિશ્ચિ-
તમ્ રાહુશ્ચન્દ્રં ગૃહ્ણતિ—ગ્રસતિ. એવં સ્વલુ રાહુશ્ચન્દ્રં ગૃહ્ણતિ—ગ્રસતિ’ ઇતિ શ્રાન્ત્યૈવ
તે એવં વદન્તિ, નતુ વસ્તુગત્યા, ઇતિ, કિન્તુ ચન્દ્રવિમ્વમ્પચ્છાદયતીતિભાવઃ ।
એવમેવ—‘જયાણં રાહુ આગચ્છમાણે વા, ગચ્છમાણે વા, વિઝવ્વમાણે વા, પરિચારે-
માણે વા ચંદસ્સ લેસ્સં આવરેત્તાણં પાસેણં વીર્ઘવય્હ, તદા ણં મણુસ્સલોપ મણુ-
સ્સા વયંતિ—એવં સ્વલુ ચંદેણં રાહુસ્સ કુચ્છી મિન્ના એવં સ્વલુ ચંદેણં રાહુસ્સ કુચ્છી-

‘જયા ણં રાહુ આગચ્છમાણે વા, ગચ્છમાણે વા, વિઝવ્વમાણે વા પરિચારે-
માણે વા ચંદસ્સ લેસ્સં આવરેમાણે આવરેમાણે ચિટ્ઠહ’ હસ સૂત્ર દ્વારા
પ્રકટ કરતે હુણ સૂત્રકાર કહતે હૈં—કિ જવ રાહુ આતા હુવા યા જાતા
હુઆ, યા વિક્રિયા કરતા હુઆ યા કામક્રીડા કરતા હુઆ ધારંધાર ચન્દ્ર
કી લેશ્યા કો આવૃત કરતા હૈ ‘તયા ણં મણુસ્સલોપ મણુસ્સા વયંતિ—
એવં સ્વલુ રાહુ ચંદં ગેણ્હહ’ તથ મનુષ્યલોક મેં મનુષ્ય કહતે હૈં કિ રાહુ
ને ચન્દ્રમા કો ગ્રસ લિયા હૈ—હસ પ્રકાર રાહુ ને ચન્દ્રમા કો ગ્રસ લિયા
હૈ હસ શ્રાન્તિ સે હી વે એસા કહતે હૈં પરન્તુ વસ્તુસ્થિતિ એસી નહીં હૈ
વસ્તુસ્થિતિ તો એસી હી હૈ કિ રાહુ ચન્દ્રવિમ્વ કો આચ્છાદિત કર દેતા
હૈ । હસી પ્રકાર ‘જયા ણં રાહુ આગચ્છમાણે વા ગચ્છમાણે વા, વિઝવ્વ-
માણે વા, પરિચારેમાણે વા ચંદસ્સ લેસ્સં આવરેત્તાણં પાસેણં વીર્ઘવય્હ’
તયા ણં મણુસ્સલોપ મણુસ્સા વયંતિ, એવં સ્વલુ ચંદેણં રાહુસ્સ કુચ્છી

ઠરે છે—“જયા ણં રાહુ આગચ્છમાણે વા, ગચ્છમાણે વા, વિઝવ્વમાણે વા, પરિ-
ચારેમાણે વા ચંદસ્સ લેસ્સં આવરેમાણે આવરેમાણે ચિટ્ઠહ” ત્યારે આવતો અથવા
જતો અથવા વિક્રિયા કરતો અથવા કામક્રીડા કરતો રાહુ ધારંધાર ચન્દ્રની
લેશ્યાને આવૃત ઠરે છે, “તયા ણં મણુસ્સલોપ મણુસ્સા વયંતિ—એવં સ્વલુ રાહુ
ચંદં ગેણ્હહ” ત્યારે મનુષ્ય લોકમાં મનુષ્યો કહે છે કે રાહુ ચન્દ્રમાને ગળી
ગયો છે. ખરેખર તો આ તેમનો ભ્રમ જ છે. ખરી વાત તો એવી છે કે રાહુએ
આ સમયે ચન્દ્રણિખને આચ્છાદિત કરી લીધું હોય છે. એજ પ્રમાણે
“જયા ણં રાહુ આગચ્છમાણે વા, ગચ્છમાણે વા, વિઝવ્વમાણે વા, પરિચારેમાણે વા,
ચંદસ્સલેસ્સં આવરેત્તાણં પાસેણં વીર્ઘવય્હ, તયા ણં મણુસ્સલોપ મણુસ્સા વયંતિ, એવં
સ્વલુ ચંદેણં રાહુસ્સ કુચ્છી મિન્ના એવં સ્વલુ ચંદેણં રાહુસ્સ કુચ્છી મિન્ના”

મિન્ના' યદા સ્વલુ રાહુઃ આગચ્છન્ વા, ગચ્છન્ વા, વિકુર્વન્ વા, પરિચારયન્ વા, ચન્દ્રસ્ય લેશ્યામ્ આવૃત્ય, પાર્શ્વેન-સાન્નિધ્યેન વ્યતિવ્રજતિ-ગચ્છતિ, તદા સ્વલુ મનુષ્યલોકે મનુષ્યા વદન્તિ-એવં સ્વલુ નિશ્ચિતમ્, ચન્દ્રેણ રાહોઃ કુક્ષિઃ-ઉદરમ્, મિન્નઃ, રાહોઃ કુક્ષૌ ચન્દ્રઃ પ્રવિષ્ટઃ-રાહોરંશસ્ય મધ્યેન ચન્દ્રો ગતિ-ઇત્યર્થઃ એવં સ્વલુ ચન્દ્રેણ રાહોઃ કુક્ષિઃ મિન્ન ઇતિ વ્યપદિશન્તિ વસ્તુતસ્તુ નૈવમિતિભાવઃ। 'જયા ણં રાહુ આગચ્છમાણે વા, ગચ્છમાણે વા, વિઝઞ્વમાણે વા, પરિચારેમાણે વા, ચંદસ્સ-લેસ્સં આવરેત્તાણં પચ્ચોસકકઙ્ક, તયાણં મણુસ્સલોએ મણુસ્સા વયંતિ-એવં સ્વલુ રાહુણા ચંદે વંતે, એવં સ્વલુ રાહુણા ચંદે વંતે' યદા સ્વલુ રાહુઃ આગચ્છન્ વા, ગચ્છન્ વા, વિકુર્વન્ વા, પરિચારયન્ વા, ચન્દ્રસ્ય લેશ્યામ્ આવૃત્ય પ્રત્યવષ્ણ્વક્રુતે-વ્યાવર્તતે-

મિન્ના એવં સ્વલુ ચંદેણં રાહુસ્સ કુચ્છી મિન્ના' અથ રાહુ આતા હુઆ, યા જાતા હુઆ યા વિક્રિયા કરતા હુઆ, યા કામક્રીડા કરતા હુઆ ચન્દ્રકાન્તિ કો આચ્છાદિત કરકે પાસ સે હોકર નિકલતા હૈ તથ મનુ-ષ્યલોક મેં મનુષ્ય કહતે હૈં કિ રાહુ કી કુક્ષિ મેં ચન્દ્ર પ્રવિષ્ટ હો ગયા હૈ અર્થાત્ રાહુ કે અંશ કે મધ્ય સે હોકર ચન્દ્ર નિકલ ગયા-ઇસ પ્રકાર ચન્દ્ર કે દ્વારા રાહુ કી કુક્ષિ મિન્ન-વિદીર્ણ કી ગઈ એસા મનુષ્ય અપની વ્યાવહારિક ભાષા મેં કહતે હૈં-વાસ્તવ મેં વિચાર કિયા જાવે તો એસા કુચ્છ નહીં હૈ। 'જયા ણં રાહુ આગચ્છમાણે વા ગચ્છમાણે વા, વિઝઞ્વ-માણે વા, પરિચારેમાણે વા ચંદસ્સ લેસ્સં આવરેત્તાણં પચ્ચોસકકઙ્ક, તયા ણં મણુસ્સલોએ મણુસ્સા-વયંતિ-એવં સ્વલુ રાહુણા ચંદે વંતે-એવં સ્વલુ રાહુણા ચંદે વંતે' જબ આતા હુઆ યા જાતા હુઆ યા વિક્રિયા કરતા

આવતો, અથવા જતો, અથવા વિક્રિયા કરતો અથવા કામક્રીડા કરતો રાહુ જ્યારે ચન્દ્રમિખને આચ્છાદિત કરીને પાસે થઈને નીકળી જાય છે, ત્યારે મનુષ્યલોકમાં મનુષ્યો કહે છે કે રાહુની કુક્ષિમાં ચન્દ્ર પ્રવિષ્ટ થઈ ગયો-એટલે કે રાહુના અંશની મધ્યમાં થઈને ચન્દ્ર નીકળી ગયો આ રીતે ચન્દ્રના દ્વારા રાહુની કુક્ષિ બેદાઈ ગઈ-વિદીર્ણ કરી નાખવામાં આવી, એવું મનુષ્યો પોતાની વ્યાવહારિક ભાષામાં કહે છે. જો વાસ્તવિક દૃષ્ટિએ વિચાર કરવામાં આવે, તો એવું કશું બનતું જ નથી. "જયા ણં રાહુ આગચ્છમાણે વા, ગચ્છ-માણે વા, વિઝઞ્વમાણે વા, પરિચારેમાણે વા, ચંદસ્સ લેસ્સં આવરેત્તાણં પચ્ચોસકકઙ્ક, તયા ણં મણુસ્સલોએ મણુસ્સા વયંતિ-એવં સ્વલુ રાહુણા ચંદે વંતે-એવં સ્વલુ રાહુણા ચંદે વંતે" આવતો, અથવા જતો, અથવા વિક્રિયા કરતો અથવા કામક્રીડા કરતો

અપગચ્છતિ, તદા खलु मनुष्यलोके मनुष्या वदन्ति-एवं खलु राहुणा चन्द्रो वान्तः परित्यक्तः, एवं खलु राहुणा चन्द्रो वान्त इति ते व्यपदिशन्ति, वस्तु तस्तु नैवमिति भावः । 'जया णं राहु आगच्छमाणे वा, जाव परियारेमाणे वा, चंदस्स लेस्सं अहे सपक्खिं सपडिदिस्सि आवरेत्ताणं चिट्ठइ, तथा णं मणुस्सलोए मणुस्सा वदन्ति-एवं खलु राहुणा चंदे घत्थे, एवं खलु राहुणा चंदे घत्थे' यदा खलु राहुः आगच्छन् वा, यावत् गच्छन् वा, विकुर्वन् वा, परिचारयन् वा, चन्द्रस्य लेख्याम् अधः, सपक्षं-समानदिग् यथा भवति तथा, सपतिदिक्-समान-धिदिग् यथा भवति तथा, आवृत्य-अवष्टभ्य तिष्ठति, तदा खलु मनुष्यलोके, मनुष्या एवं वदन्ति-एवं खलु निश्चितम्, राहुणा चन्द्रः ग्रस्तः, एवं खलु राहुणा चन्द्रो ग्रस्तः । इति, उपचारादेव एवं व्यपदिशन्ति ते न तु एवं वस्तुस्थितिरिति

હુઆ યા કામક્રીડા કરતા હુઆ રાહુ ચન્દ્રકી લેશ્યા કો આવૃત કરકે લૌટતા હૈ-દૂર હો જાતા હૈ-તથ મનુષ્યલોક મેં મનુષ્ય કહતે હૈં કિ રાહુ ને ચન્દ્ર કો ડગલ દિયા હૈ, પરન્તુ રાહુ ને ચન્દ્ર કો ડગલ દિયા હૈ એસાં ઉનકા કહના કેવલ કહના હી માપ્ર હૈ કયોં કિ રાહુ ચન્દ્ર કો જય હસતા હી નહીં હૈ, તો વહ ઉસે ડગલ કેસે સકતા હૈ ? 'જયા ણં રાહુ આગચ્છમાણે વા, ગચ્છમાણે વા, જાવ પરિયારેમાણે વા, ચંદસ્સ લેસ્સં અહે સપક્કિં સપડિદિસિં આવરેત્તાણં ચિટ્ઠહ, તયા ણં મણુસ્સલોએ મણુસ્સા વઘંતિ' જય આતા હુઆ, યા જાતા હુઆ, યા વિક્રિયા કરતા હુઆ, યા કામક્રીડા કરતા હુઆ રાહુ ચન્દ્ર કી લેશ્યા કો નીચે દિશા એવં વિદિશાઓં મેં આવૃત કરલેતા હૈ-તથ મનુષ્યલોક મેં મનુષ્ય એસાં કહતે હૈં-નિયમ સે રાહુ ને ચન્દ્રમા કો ગ્રસ લિયાં હૈ પરન્તુ રાહુ ને ચન્દ્રમા કો ગ્રસ લિયાં હૈ એસાં ઉનકા વહ કથન

રાહુ જ્યારે ચન્દ્રની લેશ્યાને આવૃત કરીને દૂર થઈ જાય છે-ત્યાંથી ખસી જાય છે, ત્યારે મનુષ્યલોકમાં લોકો કહે છે કે “રાહુએ ચન્દ્રને મુક્ત કરી નાખ્યો ? રાહુએ ચન્દ્રને મુક્ત કરી નાખ્યો.” પરન્તુ માણુસોની માન્યતા પણ માત્ર કાલ્પનિક જ છે. કારણ કે રાહુએ ચન્દ્રનો આસ જ કર્યો ન હોય, તો મુક્ત કરવાની વાત જ કેવી રીતે સંભવી શકે !

“જયા ણં રાહુ આગચ્છમાણે વા, ગચ્છમાણે વા, જાવ પરિયારેમાણે વા ચંદસ્સ લેસ્સં અહે સપક્કિં સપડિદિસિં આવરેત્તાણં ચિટ્ઠહ, તયા ણં મણુસ્સ લોએ મણુસ્સા વયતિ” આવતો, અથવા જતો. અથવા વિક્રિયા કરતો અથવા કામક્રીડા કરતો રાહુ જ્યારે ચન્દ્રલેશ્યાને અધે-દિશા અને વિદિશાઓમાં આવૃત કરી નાખે છે, ત્યારે મનુષ્યલોકના લોકો એવું કહે છે કે “રાહુ ચન્દ્રને ચોક્કસ ગળી

ભાવઃ, એવં ચ આવરણમાત્રમેવેદં વૈશ્વસિકં ચન્દ્રસ્ય રાહુણા ગ્રસનં ન તુ કાર્મણં ન તુ કર્મવશતઃ, અથ રાહોર્ભેદમાહ—‘કહ્વિહેણં ભંતે । રાહૂ પણ્ણત્તે ! હે ભદન્ત ! કતિ-વિધઃ સ્વલુ રાહુઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? ભગવાનાહ—‘ગોયમા । દુવિહે રાહૂ પણ્ણત્તે’ હે ગૌતમ ! દ્વિવિધો રાહુઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, ‘તંજહા-ધુવરાહૂ, પવ્વરાહૂય’ તથથા-ધ્રુવરાહૂઃ, પર્વરાહૂશ્ચ, તપ્ર યઃ સદૈવ ચન્દ્રસ્ય સન્નિહિતઃ સંચરતિ સ ધ્રુવરાહૂ રુચ્યતે તથા ચોક્તમ્—

“કિણ્હં રાહુવિમાણં નિચં ચંદેણ હોહ અવિરહિયં ।

ચરુરંગુલમપ્પત્તં હેટ્ઠા ચંદસ્સ તં ચરહ ॥૧॥

છાયા—કૃષ્ણં રાહુવિમાનં નિત્યં ચન્દ્રેણ ભવતિ અવિરહિતમ્ ।

ચતુરંગુલમપ્રાપ્તમ્ અધશ્ચન્દ્રસ્ય તત્ ચરતિ, ઇતિ, ।

કેવલ ઉપચાર સે હી હૈ વસ્તુસ્થિતિ કો લિયે હુએ નહીં હૈ । ચન્દ્ર કે ઉપર રાહુ કી છાયા પડજાતી હૈ અતઃ યહ ચન્દ્ર કા રાહુ કે દ્વારા ગ્રસન કાર્ય એકરુપ સે આવરણમાત્ર હી હૈ । જો વૈશ્વસિક-સ્વાભાવિક હૈ કર્મકૃત નહીં હૈ ।

અથ સૂત્રકાર રાહુ કે ભેદોં કા કથન કરતે હૈ—‘કહ્વિહેણં ભંતે । રાહૂ પણ્ણત્તે’ ઇસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—હે ભદન્ત ! રાહુ કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ને કહા—‘ગોયમા ! દુવિહે રાહૂ-પણ્ણત્તે, હે ગૌતમ ! રાહુ દો પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ‘તંજહા-ધુવરાહૂ, પવ્વરાહૂય’ એક ધ્રુવરાહૂ ઓર દૂસરા પર્વરાહૂ ઇનમેં જો રાહુ ચન્દ્ર કે સન્નિહિત હુઆ સંચરણ કરતા રહતા હૈ વહ ધ્રુવરાહૂ કહા ગયા હૈ સો હી કહા હૈ—‘કિણ્હં રાહુ વિમાણં’ ઇત્યાદિ । રાહુ કા વિમાન કૃષ્ણ હોતા હૈ

ગયો છે. ” પરન્તુ તેમનું આ કથન માત્ર ઔપચારિક કથન રૂપ જ છે. વાસ્તવિક રીતે એવું બનતું જ નથી. ચન્દ્રની ઉપર રાહુનો પડછાયો પડવાથી એવું દેખાય છે એટલે તેને ગ્રાસ કહેવાને બદલે આવરણ જ કહેવું બેઠએ-તે વૈશ્વસિક (સ્વાભાવિક) છે, કર્મકૃત નથી.

હવે સૂત્રકાર રાહુના પ્રકારોનું કથન કરે છે—

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“કહ્વિહે ણં ભંતે ! રાહૂ પણ્ણત્તે” હે ભગવન્ ! રાહુ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે—“ગોયમા ! દુવિહે રાહૂ પણ્ણત્તે” હે ગૌતમ ! રાહુ બે પ્રકારના કહ્યા છે. “તંજહા” રાહુના બે પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે—“ધ્રુવરાહૂ, પવ્વરાહૂય” (૧) ધ્રુવરાહૂ અને (૨) પર્વરાહૂ જે રાહુ ચન્દ્રની સમીપમાં જ રહીને સંચરણ કરે છે, તેને ધ્રુવરાહૂ કહે છે એજ વાત “કિણ્હં રાહુ વિમાણં” ઇત્યાદિ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકારે પ્રકટ કરી છે રાહુનું વિમાન કૃષ્ણવર્ણનું હોય છે તે હંમેશા ચન્દ્રમાની

યસ્તુ પર્વણિ-પૌર્ણમાસ્યમાવાસ્યયોશ્વન્દ્રસૂર્યયોરુપરાગં-સમ્બન્ધં કરોતિ સ પર્વરાહુ
સ્તિયુચ્યતે, 'તત્થ ણં જે સે ધુવરાહુ, સે ણં બહુલપક્વસ્સ પાહિવણ પન્નરસહ-
ભાગેણં પન્નરસહભાગં ચંદસ્સ લેસ્સં આવરેમાણે આવરેમાણે ચિટ્ઠહ' તયો ધ્રુવરાહુ
પર્વરાહોર્મધ્યે સ્વલુ યઃ સ ધ્રુવરાહુઃ વર્તતે, સ સ્વલુ બહુલપક્ષસ્ય-કૃષ્ણપક્ષસ્ય
પ્રતિપદ આરમ્ભ્ય સ્વક્રીયેન પશ્ચદશભાગેન, ચન્દ્રસ્ય લેશ્યાયાઃ પશ્ચદશં ભાગં ચન્દ્ર-
વિમ્વસમ્બન્ધિનં, પશ્ચદશં ભાગમિત્યર્થઃ, આટ્ઠવન્ આટ્ઠવન્-પૌનઃપુન્યેન આચ્છા-
દયન્ પ્રત્યહં તિષ્ઠતિ, પ્રતિદિનમાવરણપ્રકારમાહ-'તંજહા-પઢમાણ પઢમં ભાગં,
વિતિયાણ વિતિયં ભાગં, જાવ પન્નરસેસુ પન્નરસમં ભાગં' તથા-પ્રથમાયાં તિથૌ-
પ્રતિપદાયાં ચન્દ્રવિમ્વસમ્બન્ધિનં પ્રથમં ભાગમ્, દ્વિતીયાયાં તિથૌ દ્વિતીયં ભાગં,
ચાતુત્-તૃતીયાયાં તૃતીયં ભાગમ્, ચતુર્થ્યાં ચતુર્થં ભાગમ્, પશ્ચમ્યાં પશ્ચમં ભાગમ્,

और वह नित्य चन्द्रमा के साथ रहता है चन्द्रमा से चार अंगुल नीचे
रहकर वह चलता है तथा जो पर्व में-पूर्णिमासी एवं अमावास्या इनमें
चन्द्र और चन्द्र में उपरागरूप सम्बन्ध को करता है उसका नाम पर्वराहु
है। 'तत्थ णं जे से धुवराहु से णं बहुलपक्वस्स पाहिवण पन्नरसहभागेणं
पन्नरसहभागं चंदस्स लेस्सं आवरेमाणे आवरेमाणे चिट्ठह' इन दोनों
राहुओं में से जो ध्रुवराहु है वह बहुलपक्ष-कृष्णपक्ष की प्रतिपदातिथि से
लेकर प्रतिदिन अमावास्या तक अपने पश्चदश भाग द्वारा चन्द्रलेश्या
के पश्चदश भाग को-चन्द्रविम्बसंबन्धी पंचदश भाग को-पन्द्रहवें भाग को
आच्छादित करता रहता है 'तंजहा-पढमाण पढमं भागं, वितियाण वितियं
भागं जाव पन्नरसेसु पन्नरसमं भागं' प्रतिपदा तिथि में वह चन्द्रविम्ब
संबन्धी प्रथमभाग को, आवृत करता है द्वितीया में द्वितीय भाग को

સાથે જ રહે છે-તે ચન્દ્રમા કરતાં ચાર આંગળ નીચે રહીને સંચરણ કરે છે.
જે પર્વમાં એટલે કે પૂર્ણિમાસી અને અમાવાસ્યા, આ બે તિથિઓમાં ચન્દ્રમાં
ઉપરાગ રૂપ સંબંધ કરે છે, તેનું નામ પર્વરાહુ છે. " તત્થ ણં જે સે ધુવરાહુ
સે ણ બહુલપક્વસ્સ પાહિવણ પન્નરસભાગેણં પન્નરસહભાગં ચંદસ્સ લેસ્સં આવ-
રેમાણે આવરેમાણે ચિટ્ઠહ " આ બન્ને રાહુમાંથી જે ધ્રુવરાહુ નામનો રાહુ છે
તે કૃષ્ણપક્ષના પડવેથી શરૂ કરીને અમાવાસ્યા સુધી દરરોજ પોતાના પંદરમાં
ભાગ દ્વારા ચન્દ્રલેશ્યાના (ચન્દ્રના બિંબના) પંદરમાં ભાગને આચ્છાદિત કરતો
રહે છે. " તંજહા-પઢમાણ પઢમં ભાગ, વિતિયાણ વિતિયં ભાગ, જાવ પન્નરસેસુ
પન્નરસમ ભાગ " પ્રતિપદા (વડ એકમ)ની તિથિએ તે ચન્દ્રબિંબના પહેલા
ભાગને આવૃત કરે છે, બીજીની તિથિએ બીજા ભાગને આવૃત કરે છે, ત્રીજીની

ષષ્ઠ્યાં ષઠં ભાગં, સપ્તમ્યાં સપ્તમં ભાગમ્, અષ્ટમ્યામ્ અષ્ટમં ભાગમ્, નવમ્યાં નવમમ્, દશમ્યાં દશમમ્, એકાદશ્યામ્ એકાદશમ્, દ્વાદશ્યાં દ્વાદશમ્, ત્રયોદશ્યાં ત્રયોદશમ્, ચતુર્દશ્યાં ચતુર્દશં ભાગમ્, પંચદશ્યામ્-અમાવસ્યાયામ્ પંચદશં ભાગમ્ આચ્છાદયતીતિભાવઃ, 'ચરિમસમયે ચંદે રત્તે ભવઈ, અવસેસે સમયે ચંદે રત્તે વા, વિરત્તે વા, ભવઈ' તથા ચ ચરમસમયે-પંચદશભાગયુક્તસ્ય કૃષ્ણપક્ષસ્ય અન્તિમે ભાગે, કાલવિશેષે અમાવાસ્યારૂપે વા, ચન્દ્રો રત્તો ભવતિ-રાહુણા ઉપરત્તો ભવતિ, એકાં કલાં વિહાય સર્વથાચ્છાદિતો ભવતીતિભાવઃ, અવશેષે સમયે-પ્રતિપદાદિકાલે ચન્દ્રો રત્તો વા, વિરત્તો વા ભવતિ, -કિશ્ચિદંશાવચ્છેદેન રાહુણા ઉપરત્તો ભવતિ, કિશ્ચિદંશાન્તરાવચ્છેદેન ચ રાહુણા અનુપરત્તો ભવતિ, આચ્છાદિતાનાચ્છાદિત ઇતિ ભાવઃ, 'તમેવ સુક્ષ્મપક્ષવસ્સ ઉવદંસેમાણે ઉવદંસેમાણે ચિદ્વંઈ' અથ ચ ધ્રુવરાહુઃ

આવૃત્ત કરતા હૈ, યાવત્ તૃતીયા મેં તૃતીયભાગ કો આવૃત્ત કરતા હૈ, ચતુર્થી મેં ચતુર્થભાગ કો, પંચમી મેં પંચમ ભાગ કો, ષષ્ઠી મેં છઠે ભાગ કો, સપ્તમી મેં સાતવેં ભાગ કો, અષ્ટમી મેં આઠવેં ભાગ કો, નૌમી મેં નૌવેં ભાગ કો, દશમી મેં દશવેં ભાગ કો, એકાદશી મેં ગ્યારહવેં ભાગ કો, દ્વાદશી મેં બારહવેં ભાગ કો, ત્રયોદશી મેં તેરહવેં ભાગ કો, ચતુર્દશી મેં ચૌદહવેં ભાગ કો ઓર અમાવસ્યા મેં પન્દ્રહવેં ભાગ કો આચ્છાદિત કરતા હૈ। 'ચરિમસમયે ચંદે રત્તે' પન્દ્રહવેં ભાગ સે યુક્ત કૃષ્ણપક્ષ કે અન્તિમભાગ મેં અથવા અમાવસ્યા મેં ચન્દ્ર અપની એક કલા કો છોડકર રાહુ દ્વારા સર્વથા આચ્છાદિત હો જાતા હૈ 'અવસેસે સમયે ચંદે રત્તે વા વિરત્તે વા ભવઈ' તથા-પ્રતિપદા આદિરૂપ સમય મેં વહ રાહુ દ્વારા કિતનેક અંશો મેં આચ્છાદિત રહતા હૈ ઓર કિતનેક અંશો મેં

તિથિએ ત્રીજા લાગને, ચોથની તિથિએ ચોથા લાગને, પાંચમની તિથિએ પાંચમા લાગને, છઠની તિથિએ છઠા લાગને, સાતમે સાતમાં લાગને, આઠમે આઠમાં લાગને, નોમની તિથિએ નવમાં લાગને, દશમની તિથિએ દસમાં લાગને, અગિયારશે અગિયારમાં લાગને, બારશે બારમાં લાગને, તેરશે તેરમાં લાગને, ચૌદશે ચૌદમાં લાગને અને અમાવાસ્યાએ પંદરમાં લાગને આવૃત્ત કરે છે. "ચરિમસમયે ચંદે રત્તે" પંદરમાં લાગથી યુક્ત એવી કૃષ્ણપક્ષની આખરી તિથિએ-અમાવાસ્યાએ ચન્દ્ર પોતાની એકેએક કલાને છોડીને રાહુ દ્વારા સંપૂર્ણતઃ આચ્છાદિત થઈ જાય છે. "અવસેસે સમયે ચંદે રત્તે વા વિરત્તે વા ભવઈ" પણ પ્રતિપદા આદિ બાકીની તિથિઓમાં તે રાહુ દ્વારા કેટલાક અંશોમાં આવૃત્ત રહે છે અને કેટલાક અંશોમાં આવૃત્ત

તમેવ ચન્દ્રવિમ્બસમ્વન્ધિનં પશ્ચદશં ભાગં શુક્લપક્ષસ્ય પ્રતિપદાદિપુ તિથિપુ ઉપદર્શયન્
ઉપદર્શયન્, પશ્ચદશભાગેન સ્વયમપસરણતઃ પ્રકટયન્ પ્રકટયન્ તિષ્ઠતિ તદાહ—

‘પઢમાણ પઢમં ભાગં જાવ પન્નરસેસુ પન્નરસમં ભાગં’;

પ્રથમાયાં પ્રતિપદાયાં પ્રથમં ભાગં, યાવત્-દ્વિતીયાદિપુ દ્વિતીયાદિકં ભાગમ્
એવં રીત્યા પશ્ચદશ્યાં પૂર્ણિમાયામ્ પશ્ચદશં ભાગમ્ ઉપદર્શયન્ તિષ્ઠતિ इति
પૂર્વેણાન્વયઃ, તથાસતિ—‘ચરિમસમણ ચંદે વિરત્તે ભવહ, અવસેસે સમણ ચંદે રત્તે
વા, વિરત્તે વા ભવહ’ ચરમસમયે-પૂર્ણિમારૂપકાલવિશેષે ચન્દ્રો વિરત્તો ભવતિ—
રાહુણા રહિતો ભવતિ, સર્વથા શુક્લો ભવતિ, इतिभावः, સર્વથૈવ અનાચ્છાદિત-

આચ્છાદિત નહીં રહતા હૈ। ‘તમેવ શુક્લપક્ષસ્સ ઉવદંસેમાણે ચિટ્ઠહ’
ધ્રુવરાહુ ચન્દ્રવિમ્બ-સંબંધી પન્દ્રહવેં ભાગ કો શુક્લપક્ષ કી પ્રતિપદા
આદિ તિથિયોં મેં, અપને પન્દ્રહવેં ભાગ સે હટતા હટતા હુઆ પ્રકટ કરતા
રહતા હૈ સો હી ‘પઢમાણ પઢમં ભાગં જાવ પન્નરસેસુ પન્નરસમં ભાગં’
હસ સૂત્રદ્વારા સૂત્રકાર ને પ્રકટ કિયા હૈ શુક્લપક્ષ કી પ્રતિપદામેં વહ
ચન્દ્ર કે પ્રથમ ભાગ કો, યાવત્ દ્વિતીયાદિ તિથિયોં મેં દ્વિતીયાદિ ભાગ કો
હસ રીતિ સે પૂર્ણિમા મેં પન્દ્રહવેં ભાગ કો પ્રકટ કર દેતા હૈ। હસ પ્રકાર
હોને પર વહ ‘ચરિમસમણ ચંદે વિરત્તે ભવહ, અવસેસે સમણ ચંદે રત્તે
વા વિરત્તે વા ભવહ’ પૂર્ણિમારૂપ કાલવિશેષ કે દિન ચન્દ્ર ધ્રુવરાહુ સે
સર્વથા રહિત હો જાતા હૈ અર્થાત્ વિલકુલ શુભ્ર હો જાતા હૈ ક્યોં કિ

(આચ્છાદિત) રહેતો નથી, “તમેવ શુક્લપક્ષસ્સ ઉવદંસેમાણે ઉવદંસેમાણે ચિટ્ઠહ”
શુક્લપક્ષની એકમથી શરૂ કરીને પૂર્ણિમા પર્યંતની પંદર તિથિઓમાં ધ્રુવરાહુ
પ્રતાનો પંદરમાં ભાગપ્રમાણુ હર થતો થતો દરરોજ ચન્દ્રબિંબના પંદરમાં
ભાગપ્રમાણુ આચ્છાદનને હર કરતો રહે છે. એજ વાત સૂત્રકારે “પઢમાણ
પઢમં ભાગં જાવ પન્નરસેસુ પન્નરસમં ભાગં” આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કરી
છે—શુક્લપક્ષની એકમે રાહુ ચન્દ્રબિંબના એક ભાગને પ્રકટ કરે છે (એક
ભાગ પરનું આવરણ હર કરે છે), બીજાની તિથિએ બીજા ભાગને, અને એજ
ક્રમે દરરોજ એક એક ભાગને પ્રકટ કરતો કરતો પૂર્ણિમાની તિથિએ પંદ-
રમાં ભાગને પ્રકટ કરે છે આ પ્રમાણે થવાથી “ચરિમસમણ ચંદે વિરત્તે
ભવહ, અવસેસે સમણ ચંદે રત્તે વા વિરત્તે વા ભવહ” પૂર્ણિમાની તિથિએ
ચન્દ્રબિંબ ધ્રુવરાહુથી સર્વથા રહિત થઈ જાય છે. એટલે કે બિલકુલ શુભ્ર
થઈ જાય છે, કારણ કે તે તિથિએ ચન્દ્ર બધી તરફથી અનાચ્છાદિત રહે છે
શુક્લપક્ષની બાકીની તિથિઓમાં ચન્દ્રબિંબ રાહુ દ્વારા અંશતઃ આચ્છાદિત
અને અંશતઃ અનાચ્છાદિત રહે છે.

ત્વાદિતિ 'તત્થ ણં જે સે પવ્વરાહુ સે જહ્ણને ણં છળં માસાણં, ઉક્કોસેણં વાયા-
લીસાણં માસાણં ચંદસ્સ, અડયાલીસાણં સંવચ્છરાણં સૂરસ્સ' તત્થ તયોર્ધુવરાહુ-
પર્વરાહોર્મધ્યે, સ્વલુ યઃ સ પર્વરાહુઃ વર્તતે, સ જઘન્યેન ષણ્ણાં માસાનામ્, ષમા-
સાનન્તરમિત્યર્થઃ ચન્દ્રં સૂર્યં વા આવૃણોતિ, ઉત્કૃષ્ટેન દ્વાચત્વારિંશતા માસાનામ્,
દ્વાચત્વારિંશન્માસાનન્તરમિત્યર્થઃ ચન્દ્રમાવૃણોતિ, સાર્દ્ધવર્ષત્રયાનન્તરં ચન્દ્રસ્ય
લેશ્યામાવૃત્ય તિષ્ઠતીત્યર્થઃ સૂરસ્ય તુ લેશ્યામ્ ઉત્કૃષ્ટતયા સંવત્સરાણામ્ અષ્ટા-
ચત્વારિંશતા, અષ્ટચત્વારિંશદ્વર્ષાનન્તરમિત્યર્થઃ આવૃત્ય તિષ્ઠતિ, સૂર્યમાવૃણો-
તીતિભાવઃ ॥સૂ૦ ૧॥

ચન્દ્રસ્ય સશ્રી નામાર્થવક્તવ્યતાપ્રસ્તાવઃ

મૂલમ્—'સે કેળટ્ટેણં મંતે ! एवं वुच्चइ-चंदे ससी, चंदे ससी ?
गोयना ! चंदस्स णं जोइसिंदस्स जोइसरण्णो मियंके विमाणे
कंता देवा कंताओ देवीओ, कंताइं आसणसयणखंभमंड-
सत्तोवगरणाइं अप्पणोऽविय, णं चंदे जोइसिंदे जोइसराया सोमे
कंते, सुभए पियदंसणे सुरूवे, से तेणट्टेणं जाव ससी" ॥सू० २॥

છાયા—તત્ કેનાર્થેન મદન્ત ! एव मुच्यते-चन्द्रः सश्रीः चन्द्रः सश्रीः ?
गौतम ! चन्द्रस्य खलु ज्योतिषिकेन्द्रस्य ज्योतिषिकराजस्य मृगाङ्गे विमाने कान्ता
देवाः, कान्ता देव्यः, कान्तानि आसनशयनस्तम्भभाण्डामत्रोपकरणानि, आत्मना
पि च खलु, चन्द्रो ज्योतिषिकेन्द्रो ज्योतिषिकराजः सौम्यः, कान्तः, सुभगः,
प्रियदर्शनः, सुरुपः, तत् तेनार्थेन यावत्-सश्रीः ॥सू० २॥

वह उस समय सब तरफ से अनाच्छादित रहता है । 'तत्थ णं જે સે
પવ્વરાહુ સે જહ્ણને ણં છળં માસાણં ઉક્કોસેણં વાયાલીસાણં માસાણં
ચંદસ્સ, અડયાલીસાણં સંવચ્છરાણં સૂરસ્સ' ધ્રુવરાહુ સે ભિન્ન જો પર્વ-
રાહુ હોતા હૈ—વહ જઘન્ય સે છહમાસ કે વાદ ચન્દ્ર અથવા સૂર્ય કો
આવૃત કરતા હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ૪૨ મહિનો કે વાદ ચન્દ્રમા કો આવૃત
કરતા હૈ, તથા ૪૮ વર્ષ કે વાદ સૂર્ય કો આવૃત કરતા હૈ ॥સૂ૦ ૧॥

“તત્થ ણં જે સે પવ્વરાહુ સે જહ્ણને ણં છળં માસાણં ઉક્કોસેણં વાયાલીસાણ
માસાણં ચંદસ્સ, અડયાલીસાણં સંવચ્છરાણં સૂરસ્સ” ધ્રુવરાહુથી ભિન્ન એવો જે
પર્વરાહુ છે, તે એછામાં એછા છ માસ બાદ ચન્દ્ર અથવા સૂર્યને આવૃત
કરે છે, અને વધારેમાં વધારે ૪૨ માસ બાદ—૩૧ વર્ષ પછી—ચન્દ્રને આવૃત
કરે છે તથા ૪૮ વર્ષ પછી સૂર્યને આવૃત કરે છે. ॥સૂ૦ ૧॥

ટીકા—અથ ચન્દ્રસ્ય 'સસી' इत्यभिधानस्य अन्वर्थतां प्ररूपयितुमाह—' से केणट्टेणं भंते ! इत्यादि, ' से केणट्टेणं भंते ! एवं वुच्चइ-चंदे ससी, चंदे ससी ? ' गौतमः पृच्छति—हे भदन्त ! तत्—अथ, केनार्थेन एवमुच्यते—चन्द्रः सश्री', चन्द्रः सश्रीरिति, चन्द्रस्य 'ससी' इति अभिधाने को हेतुरिति प्रश्नः, भगवानाह— 'गोयमा ! चंदस्स णं जोइसिंदस्स, जोइसरणो मियंके विमाणे' हे गौतम ! चन्द्रस्य खलु ज्योतिषिकेन्द्रस्य, ज्योतिषिकराजस्य मृगाङ्गे मृगचिह्नत्वात् मृगाङ्गे विमाने अधिकरणभूते 'कंता देवा, कंताओ देवीओ, कंताइं आसणसयणखंभ-भंडमत्तोवगरणाइं' कान्ताः कान्तियोगात् कमनीयाः देवाः, कान्ताः कान्तिमय-त्वात् परमरमणीयाः देव्यः, कान्तानि—कान्तियुक्तानि आसनशयनस्तम्भभाण्डाम-

चन्द्र के सश्री नाम के अर्थ की वक्तव्यता—

' से केणट्टેણં ભંતે । एवं વુચ્ચઈ ' इत्यादि ।

ટીકાર્થ—સૂત્રકારને ચંદ્રમાકા નામ જો 'સશ્રી' કહા હૈં ઉસ વિષય કી અન્વર્થતા હસ સૂત્રદ્વારા પ્રકટ કી હૈં—હસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈં—'સે કેણટ્ટેણં ભંતે । एवं વુચ્ચઈ, ચંદે સસી' હે ભદન્ત ચન્દ્ર કા નામ જો સશ્રી હૈં—સો હસ 'સશ્રી' નામ હોને મેં કયા કારણ હૈં ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'ચંદસ્સ ણં જોઈસિંદસ્સ જોઈસરણો મિયંકે વિમાણે' જ્યોતિષિકેન્દ્ર એવં જ્યોતિષિકરાજ ચન્દ્ર કે મૃગાઙ્ગવિમાન મેં 'કંતા દેવા, કંતાઓ દેવીઓ, કંતાઈં આસણસયણખં-ભંડમત્તોવગરણાઈં' કાન્તિવિશિષ્ટ હોને સે કમનીય દેવ, કાન્તિમય હોને સે પરમરમણીય દેવિયાં, કાન્તિસહિત આસન, શયન, સ્તંભ, પાત્ર

—ચન્દ્રના સશ્રી નામના અર્થની વેક્તવ્યતા—

“ સે કેણટ્ટેણં ભંતે । एवं વુચ્ચઈ ” ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—ચન્દ્રમાનુ 'સશ્રી' નામ છે તેની સાર્થકતાનું સૂત્રકારે આ સૂત્રદ્વારા પ્રતિપાદન કર્યું—છે આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહા-વીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે “ સે કેણટ્ટેણં ભંતે ! एवं વુચ્ચઈ, ચંદે સસી ” હે ભગવન્ ! ચન્દ્રનું જે 'સશ્રી' નામ છે તે નામ પાડવાનું કારણ શું છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—ગોયમા ! ચંદસ્સ ણં જોઈસિંદસ્સ જોઈસ-રણો મિયંકે વિમાણે” હે ગૌતમ ! જ્યોતિષિકેના ઇન્દ્ર, જ્યોતિષિક રાજ ચન્દ્રના મૃગચિહ્નવાળા મૃગાંક વિમાનમાં “ કંતા દેવા, કંતાઓ દેવીઓ, કંતાઈં આસણસયણખંભંડમત્તોવગરણાઈં ” વિશિષ્ટ કાન્તિયુક્ત દેવો, વિશિષ્ટ કાન્તિયુક્ત દેવીઓ, કાન્તિયુક્ત આસન, શયન, સ્તંભ, પાત્ર આદિ ઉપકરણો સહા શોભતા હોય છે, અને “ અપ્પણો વિ ય ણં

ત્રોપકરણાનિચ વિલસન્તિ, અથ ચ 'અપ્પણોઽવિ ય ણં ચંદે જોહસિદે, જોહસરાયા સોમે, કંતે, સુભણ, પિયદંસણે, સુરુવે, સે તેણદ્દેણં જાવ સસી' આત્માના સ્વયમપિ ચ ચલુ ચન્દ્રો જ્યોતિષિકેન્દ્રઃ જ્યોતિષિકરાજઃ, સૌમ્યઃ, મદ્રઃ, કાન્તઃ-કાન્તિશાલી, સુભગઃ-સૌભાગ્યશાલિત્વાત્ લોકપ્રિયઃ, પ્રિયદર્શનઃ-પરમાહ્લાદકઃ, યતઃ-સુરુપઃ-પરમસુન્દરશ્ચ વર્તતે, તત્ તેનાર્થેન તેન કારણેન યાવત્ એવમુચ્યતે-ચન્દ્રઃ સશ્રીઃ-સદશ્રિયા વર્તતે યઃ સ સશ્રીરિતિ, તદીયદેવદેવીમમૃતીનાં, સ્વસ્ય ચ કાન્ત્યાદિ-યુક્તવાદિતિ ભાવઃ । પ્રાકૃતાપેક્ષયા 'સસી' इति सिद्धम् ॥સૂ૦ ૨૦॥

સૂર્યસ્ય આદિત્યનામાન્વર્થતાવક્તવ્યતા

મૂલમ્--"સે કેણદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ-સૂરે આહચ્ચે, સૂરે આહચ્ચે ? ગોયમા ! સૂરાદિયા ણં સમયાઈ વા, આવલિયાઈ વા, જાવ ઉસ્સપ્પિણીઈ વા, અવસપ્પિણીઈ વા, સે તેણદ્દેણં જાવ આહચ્ચે ॥સૂ૦ ૩॥

આદિ ઉપકરણ સદા સુહાવને બને રહતે હૈં ઓર 'અપ્પણો વિ ય ણં ચંદે જોહસિદે જોહસરાયા સોમે કંતે, સુભણ, પિયદંસણે, સુરુવે, સે તેણદ્દેણં જાવ સસી' સ્વયં જ્યોતિષિક ચન્દ્ર ઓર જ્યોતિષિક રાજા ચન્દ્ર મી સૌમ્ય-મદ્ર હૈ, કાન્ત-કાન્તિશાલી હૈ, સુભગ-સૌભાગ્યશાલી હોને સે લોક પ્રિય હૈ, પ્રિયદર્શન-પરમ આહ્લાદકારક હૈ, ઓર હસી સે વહ પરમસુન્દર હૈ હસ કારણ હે ગૌતમ ! ચન્દ્ર 'સશ્રી' શ્રી-શોભા સહિત્ત હસલિયે વહ 'સશ્રી' હૈ એસા કહા ગયા હૈ તાત્પર્ય કહને કા યહી હૈ કિ ચન્દ્ર દેવ કી દેવદેવિયાં આદિ સબ ચોજે કાન્ત્યાદિ યુક્ત હૈ ઓર ચન્દ્ર સ્વયં મી કાન્તિ આદિ સે યુક્ત હૈ-હસલિયે ચન્દ્ર કો 'સશ્રી' એસા સાર્થક નામ સે અભિહિત કિયા ગયા હૈ ॥સૂ૦ ૨૦॥

જોહસિદે જોહસરાયા સોમે, કંતે, સુભણ, પિયદંસણે, સુરુવે, સે તેણદ્દેણં જાવ સસી" જ્યોતિષિકેન્દ્ર, જ્યોતિષિક રાજ, ચન્દ્ર પોતે પ્રભુ સૌમ્ય (મદ્ર), કાન્ત (કાન્તિયુક્ત), સુભગ (સૌભાગ્યસંપન્ન) અને પ્રિયદર્શન (જેનું દર્શન લોકોને આહ્લાદજનક થઈ પડે એવો) હોવાથી અતિશય સુંદર છે તે કારણે, હે ગૌતમ ! ચન્દ્રને "સશ્રી" (શોભાયુક્ત) કહેવામાં આવે છે. આ સમસ્ત કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે ચન્દ્રદેવની દેવદેવીઓ આદિ સમસ્ત ચીજો કાન્તિ આદિથી યુક્ત છે અને ચન્દ્ર પોતે પ્રભુ કાન્તિ આદિથી યુક્ત છે, તેથી ચન્દ્રને "સશ્રી" એવી સાર્થક નામસંજ્ઞા આપવામાં આવી છે. ॥સૂ૦ ૨૦॥

જાયા—તત્ કેનાર્થેન ભદન્ત ! એવમુચ્યતે—સૂરઃ આદિત્યઃ ? ગૌતમ ! સૂરાદિકાઃ સ્વલ્પ સમયાઈતિ વા, આવલિકા ઈતિ વા યાવત્-ઉત્સર્પિણ્યઃ ઈતિ વા, અવસર્પિણ્યઃ ઈતિ વા, તત્ તેનાર્થેન યાવત્-આદિત્યઃ ॥મૂ૦ ૩॥

ટીકા—અથ આદિત્યશબ્દસ્ય અન્વર્થતાં પ્રતિપાદયિતુમાહ—સે કેળદ્વેળં મંતે ! એવં વુચ્ચહ—સૂરે આહચ્ચે, સૂરે આહચ્ચે ? ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે ભદન્ત ! તત્-અથ, કેનાર્થેન—કેન પ્રકારેણ એવમુચ્યતે—સૂરઃ આદિત્યઃ ? ઈતિ સૂર્યસ્ય આદિત્યાભિધાને કો હેતુરિતિ પ્રશ્નઃ, ચગદાનાહ—‘ગોચમા ! સૂરાદિયાળં સમયાહવા, આવલિયાહવા, જાવ ઉત્સર્પિણીહવા, અવસર્પિણીહવા, સે તેળદ્વેળં જાવ આહચ્ચે ’ હે ગૌતમ ! સૂરાદિકાઃ—સૂરઃ—સૂર્યઃ, આદિઃ—પ્રથમો યેષાં તે સૂરાદિકાઃ સ્વલ્પ સમયાઃ ઈતિવા અહોરાત્રાદિ કાલવિશેષાણાં નિર્વિભાગાઃ અંશાઃ ઈતિવા વ્યવહારો ભવતિ, આવ-

સૂર્ય કે આદિત્ય નામ કે અન્વર્થતા કી વક્તવ્યતા—

‘સે કેળદ્વેળં મંતે ! એવં વુચ્ચહ, સૂરે આહચ્ચે, સૂરે આહચ્ચે’ ઇત્યાદિ !

ટીકાર્થ—સૂત્રકાર ને સૂર્ય કે ‘આદિત્ય’ હસ નામકી સાર્થકતા કા પ્રતિપાદન હસ સૂત્રદ્વારા કિયા હૈ હસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—‘સે કેળદ્વેળં મંતે ! એવં વુચ્ચહ સૂરે આહચ્ચે, સૂરે આહચ્ચે’ હે ભદન્ત ! સૂર્ય કા જો આદિત્ય એસા નામ હૈ સો હસ આદિત્ય નામ કે હોને મેં હેતુ કયા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘ગોચમા’ હે ગૌતમ ! ‘સૂરાદિયાળં સમયાહવા આવલિયાહવા જાવ ઉત્સર્પિણીહવા, અવસર્પિણીહવા—સે તેળદ્વેળં જાવ આહચ્ચે’ હે ગૌતમ ! યે સમય અહો રાત્રાદિરૂપકાલ વિશેષો કે નિર્વિભાગ અંશ, આવલિકા યાવત્-સુહર્ત આદિ ઉત્સર્પિણી, અવસર્પિણીરૂપ જો કાલવિશેષ હૈ—હનકે વ્યવહારકા

—સૂર્યના ‘આદિત્ય’ નામની સાર્થકતા વિષયક વક્તવ્યતા—

“સે કેળદ્વેળં મંતે ! એવં વુચ્ચહ, સૂરે આહચ્ચે, સૂરે આહચ્ચે” ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્ર દ્વારા સૂર્યના ‘આદિત્ય’ આ નામની સાર્થકતાનું પ્રતિપાદન કર્યું છે આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—“સે કેળદ્વેળં મંતે ! એવં વુચ્ચહ, સૂરે આહચ્ચે, સૂરે આહચ્ચે” છે ભગવન્ ! સૂર્યનું જે આદિત્ય નામ છે, તે નામ શા કારણે આપવામાં આવ્યું છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ગોચમા ! છે ગૌતમ ! “સૂરાદિયાળ સમયાહવા, આવલિયાહવા, જાવ ઉત્સર્પિણીહવા, અવસર્પિણીહવા, સે તેળદ્વેળં જાવ આહચ્ચે” આ સમય, આવલિકા, સુહર્ત આદિ ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી પર્યન્તના જે કાળવિશેષો છે તેમના વ્યવહારનો પ્રવર્તક સૂર્ય ન છે એટલે

ત્રોપકરણાનિચ વિલસન્તિ, અથ ચ 'અપ્પણોઽવિ ય ણં ચંદે જોહસિદે, જોહસરાયા સોમે, કંતે, સુમણ, પિયદંસણે, સુરુવે, સે તેણદ્દેણં જાવ સસી' આત્માના સ્વયમપિ ચ લ્હુ ચન્દ્રો જ્યોતિષિકેન્દ્રઃ જ્યોતિષિકરાજઃ, સૌમ્યઃ, ભદ્રઃ, કાન્તઃ-કાન્તિશાલી, સુભગઃ-સૌભાગ્યશાલિત્વાત્ લોકપ્રિયઃ, પ્રિયદર્શનઃ-પરમાહ્લાદકઃ, યતઃ-સુરુપઃ-પરમસુન્દરશ્ચ વર્તતે, તત્ તેનાર્થેન તેન કારણેન યાવત્ પૂર્વમુચ્યતે-ચન્દ્રઃ સશ્રીઃ-સહશ્રિયા વર્તતે યઃ સ સશ્રીરિતિ, તદીયદેવદેવીપ્રભૃતીનાં, સ્વસ્ય ચ કાન્ત્યાદિ-યુક્તત્વાદિતિ ભાવઃ । પ્રાકૃતાપેક્ષ્યા 'સસી' इति सिद्धम् ॥સૂ.૦.૨૧॥

સૂર્યસ્ય આદિત્યનામાન્વર્થતાવક્તવ્યતા

મૂલમ્--“સે કેણદ્દેણં મંતે ! एवं वुच्चइ-सूरे आइच्चे, सूरे आइच्चे ? गोयमा ! सूर्रादिया णं समयाइ वा, आवलियाइ वा, जाव उस्सप्पिणीइ वा, अवसप्पिणीइ वा, से तेणद्वेणं जाव आइच्चे ॥सू.०.३॥

આદિ ઉપકરણ સદા સુહાવને બને રહતે હૈં ઓર 'અપ્પણો વિ ય ણં ચંદે જોહસિદે જોહસરાયા સોમે કંતે, સુમણ, પિયદંસણે, સુરુવે, સે તેણદ્દેણં જાવ સસી' સ્વયં જ્યોતિષિક-ચન્દ્ર ઓર જ્યોતિષિક રાજા ચન્દ્ર ખી સૌમ્ય-ભદ્ર હૈ, કાન્ત-કાન્તિશાલી હૈ, સુભગ-સૌભાગ્યશાલી હોને સે લોક પ્રિય હૈ, પ્રિયદર્શન-પરમ આહ્લાદકારક હૈ, ઓર इसी से वह परमसुन्दर है इस कारण हे गौतम ! चन्द्र 'सश्री' श्री-शोभा सहित इसलिये वह 'सश्री' है ऐसा कहा गया है तात्पर्य कहने का यही है कि चन्द्र देव की देवदेवियां आदि सब चीजे कान्त्यादि युक्त हैं और चन्द्र स्वयं भी कान्ति आदि से युक्त है-इसलिये चन्द्र को 'सश्री' ऐसा सार्थक नाम से अभिहित किया गया है ॥सू.०.२॥

જોહસિદે જોહસરાયા સોમે, કંતે, સુમણ, પિયદંસણે, સુરુવે, સે તેણદ્દેણ જાવ સસી " જ્યોતિષિકેન્દ્ર, જ્યોતિષિક રાજા ચન્દ્ર પોતે પ્રજા સૌમ્ય (ભદ્ર), કાન્ત (કાન્તિયુક્ત), સુભગ (સૌભાગ્યસંપન્ન) અને પ્રિયદર્શન (જેનું દર્શન લોકોને આહ્લાદનક થઈ પડે એવી) હોવાથી અતિશય સુંદર છે તે કારણે, હે ગૌતમ ! ચન્દ્રને " સશ્રી " (શોભાયુક્ત) કહેવામાં આવે છે. આ સમસ્ત કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે ચન્દ્રદેવની દેવદેવીઓ આદિ સમસ્ત ચીજો કાન્તિ આદિથી યુક્ત છે અને ચન્દ્ર પોતે પણ કાન્તિ આદિથી યુક્ત છે, તેથી ચન્દ્રને " સશ્રી " એવી સાર્થક નામસંજ્ઞા આપવામાં આવી છે. ॥સૂ.૦.૨॥

જ્ઞાયા—તત્ કેનાર્થેન ભદન્ત ! એવમુચ્યતે—સૂરઃ આદિત્યઃ ? ૨ ગૌતમ ! સૂરાદિકાઃ સ્વલ્પ સમયા इति वा, आवलिका इति वा यावत्-उत्सर्पिण्यः इति वा, अवसर्पिण्यः इति वा, तत् तेनार्थेन यावत्-आदित्यः ॥મુ० ૩॥

ટીકા—અથ આદિત્યશબ્દસ્ય અન્વર્થતાં પ્રતિપાદયિતુમાહ—સે કેળદ્વેળં મંતે ! એવં બુચ્ચહ—સૂરે આહચ્ચે, સૂરે આહચ્ચે ? ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે ભદન્ત ! તત્-અથ, કેનાર્થેન—કેન પ્રકારેણ એવમુચ્યતે—સૂરઃ આદિત્યઃ ? इति सूर्यस्य आदित्याभिधाने को हेतुरिति प्रश्नः, भगवानाह—‘गोयमा । सूर्यादिया णं समयाइवा, आवलियाइवा, जाव उत्सर्पिणीइवा, अवसर्पिणीइवा, से तेणद्वेणं जाव आहच्चे’ हे गौतम ! सूर्यादिकाः—सूरः—सूर्यः, आदिः—प्रथमो येषां ते सूर्यादिकाः स्वल्प समयाः इति वा अहोरात्रादि कालविशेषाणां निर्विभागाः अंशाः इति वा व्यवहारो भवति, आव-

સૂર્ય કે આદિત્ય નામ કે અન્વર્થતા કી વક્તવ્યતા—

‘સે કેળદ્વેળં મંતે ! એવં બુચ્ચહ, સૂરે આહચ્ચે, સૂરે આહચ્ચે’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—સૂત્રકાર ને સૂર્ય કે ‘આદિત્ય’ હસ નામકી સાર્થકતા કા પ્રતિપાદન હસ સૂત્રદ્વારા કિયા હૈ હસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—‘ સે કેળદ્વેળં મંતે ! એવં બુચ્ચહ સૂરે આહચ્ચે, સૂરે આહચ્ચે’ હે ભદન્ત ! સૂર્ય કા જો આદિત્ય એસા નામ હૈ સો હસ આદિત્ય નામ કે હોને મેં હેતુ કયા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સૂરાદિયાણં સમયાહ વા આવલિયાહ વા જાવ ઉત્સર્પિણીહ વા, અવસર્પિણીહ વા—સે તેળદ્વેળં જાવ આહચ્ચે’ હે ગૌતમ ! યે સમય અહો રાત્રાદિરૂપકાલ વિશેષોં કે નિર્વિભાગ અંશ, આવલિકા યાવત્-મુહૂર્ત આદિ ઉત્સર્પિણી, અવસર્પિણીરૂપ જો કાલવિશેષ હૈ—इनके व्यवहारका

—સૂર્યના ‘આદિત્ય’ નામની સાર્થકતા વિષયક વક્તવ્યતા—

“સે કેળદ્વેળં મંતે ! એવં બુચ્ચહ, સૂરે આહચ્ચે, સૂરે આહચ્ચે” इत्यादि—

ટીકાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્ર દ્વારા સૂર્યના ‘આદિત્ય’ આ નામની સાર્થકતાનું પ્રતિપાદન કર્યું છે આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—“સે કેળદ્વેળં મંતે ! એવં બુચ્ચહ, સૂરે આહચ્ચે, સૂરે આહચ્ચે” હે ભગવન્ ! સૂર્યનું જે આદિત્ય નામ છે, તે નામ શા કારણે આપવામાં આવ્યું છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ગોયમા ! હે ગૌતમ ! “સૂરાદિયાણં સમયાહ વા, આવલિયાહ વા, જાવ ઉત્સર્પિણીહ વા, અવસર્પિણીહ વા, સે તેળદ્વેળં જાવ આહચ્ચે” આ સમય, આવલિકા, મુહૂર્ત આદિ ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી પર્યન્તના જે કાળવિશેષો છે તેમના વ્યવહારનો પ્રવર્તક સૂર્ય જ છે એટલે

લિકાઃ इति वा व्यवहारो भवति, यावत्-मुहूर्तादयः इति वा व्यवहारो भवति, अवसर्पिण्य इति वा व्यवहारो भवति, एतेषां सर्वेषां समयावलिकाद्युत्सर्पिण्यवसर्पिणीपर्यन्तानां कालविशेषाणां व्यवहारप्रवर्तकः सूर एव वर्तते, तथाहि-सूर्योदयमवधिं कृत्वा अहोरात्रारम्भकः समयो व्यपदिश्यते, एवं रीत्यैव आवलिका मुहूर्तादयश्च व्यपदिश्यन्ते, तत्-अथ, तेनार्थेन-तेन कारणेन, यावत्-सूरः आदित्य इति व्यपदिश्यते, अहोरात्रसमयादीनाम् आदौ भवः आदित्यः इति व्युत्पत्तेः ॥सू० ३॥

चन्द्रसूर्यघोरग्रमहिष्यादिवक्तव्यता

મૂલમ્--ચંદ્રસ્સ ણં મંતે ! જોઈસિંદસ્સ જોઈસરન્નો કર્કે અગ્ગમહિસીઓ પળણત્તાઓ, જહા દસમસણ જાવ ણો ચેવણં મેહુણવત્તિયં । સૂરસ્સ વિ તહેવં । ચંદિમસૂરિયાણં મંતે જોઈસિંદા, જોઈસરાયાણો કેરિસણ કામભોગે પચ્ચણુબ્ભવમાણા વિહરંતિ ? ગોયમા ! સે જહાનામણ કેહપુરિસે પઢમજોવ્વણુટ્ટાણવલત્થે પઢમજોવ્વણુટ્ટાણવલત્થાણ મારિયાણ સદ્ધિં અચિરવત્તવિવાહકજ્જે અત્થગવેસગયાણ સોલસવાસવિપ્પવાસિણ, સે ણં તઓ લહ્હટ્ઠે કયકજ્જે અણહસમગ્ગે પુણરવિ નિયગગિહં

પ્રવર્તક સૂર્ય હી હૈ-અર્થાત્ યહ સમય હૈ, એસા જો વ્યવહાર હોતા હૈ, યહ આવલિકા હૈ એસા જો વ્યવહાર હોતા હૈ, યહ મુહૂર્ત હૈ એસા જો વ્યવહાર હૈ તથા યહ અવસર્પિણીકાલ હૈ યહ ઉત્સર્પિણીકાલ હૈ એસા જો વ્યવહાર હોતા હૈ સો હન સય વ્યવહારોં કા આદિરૂપ મેં પ્રવર્તક સૂર્ય હી હૈ इसलिये इसका नाम अहोरात्र समय आदिकों की आदि में जो होता है वह आदित्य है इस व्युत्पत्ति के अनुसार आदित्य हुआ है ॥सू० ३॥

કે આ સમય છે, એવો જે વ્યવહાર થાય છે આ આવલિકા છે, એવો જે વ્યવહાર થાય છે, આ મુહૂર્ત છે એવો જે વ્યવહાર થાય છે, આ અવસર્પિણી કાળ છે આ ઉત્સર્પિણી કાળ છે, એવો જે વ્યવહાર થાય છે તે બધા વ્યવહારોના આદિ પ્રવર્તક સૂર્ય જ છે તેથી તેનું નામ, અહોરાત્ર સમય આદિ-કોની આદિમાં જે હોય છે તે આદિત્ય છે આ પ્રકારની વ્યુત્પત્તિ અનુસાર સૂર્યનું 'આદિત્ય' નામ પડયું છે, અને તે નામ સાર્થક છે. ॥સૂ० ૩॥

हव्वमागए कयवलिकम्मै कयकोउयसंगलपायच्छित्ते सुव्वा-
लंकारविभूसिए मणुन्नं थालिपागसुद्धं अट्टारसर्वजणाकुलं
भोयणं भुत्ते समाणे तांसि तारिसिगंसि वासघरंसि वण्णओ,
महव्वलकुमारै जाव सयणोवयारकलिए ताए तारिसियाए
भारियाए सिंगारागारचारुवेत्ताए जाव कलियाए अणुरत्ताए
अविरत्ताए मणोणुकूलाए, सद्धिं इट्ठे सदे जाव फरित्ते पंचविहे
माणुस्सए कामभोगे पच्चणुब्भवमाणे विहरइ, ते णं गोयसा !
पुरित्ते विउसमणकालसमयंसि, केरिसयं सायासोद्धवं पच्चणु-
ब्भवमाणो विहरइ ? ओरालं समणाउत्तो । तस्स णं गोयसा !
पुरिसस्स कामभोगेहितो वाणमंतराणं देवाणं एत्तो अणंतगुण-
विसिट्ठतराए चेव कामभोगा, वाणमंतराणं देवाणं कामभोगे-
हितो असुरिंदवज्जियाणं भवणवासिणं देवाणं एत्तो अणंत-
गुणविसिट्ठतराए चेव कामभोगा, असुरिंदवज्जियाणं भवण-
वासियाणं देवाणं कामभोगेहितो असुरकुमाराणं देवाणं एत्तो
अणंतगुणविसिट्ठतराए चेव कामभोगा, असुरकुमाराणं देवाणं
कामभोगेहितो गहगणनक्खत्त तारारूवाणं जोइसियाणं देवाणं
एत्तो अणंतगुणविसिट्ठतराए चेव कामभोगा, गहगणनक्खत्त-
जाव कामभोगेहितो चंदिमसूरियाणं जोइसियाणं जोइसरईणं,
एत्तो अणंतगुणविसिट्ठतराए चेव कामभोगा, चंदिमसूरि-
याणं गोयसा ! जोत्तिलिदा जोइसरयाणो एरित्ते कामभोगे

पच्चणुंभवमाणा विहरन्ति । सेवं भन्ते ! सेवं भन्ते ! त्ति भगवं
गोयमे सस्रणं भगवं महावीरं जाव विहरइ ॥सू० ४॥

बारसमे सए छट्ठो उद्देशो समत्तो ॥१२-६॥

छाया—चन्द्रस्य खलु भदन्त ! ज्योतिषिकेन्द्रस्य ज्योतिषिकराजस्य कति
अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः ? यथा दशमशतके यावत् नो चैव खलु मैथुनप्रत्ययिकम्,
सूरस्यापि तथैव, चन्द्रमूर्ध्नो खलु भदन्त ! ज्योतिषिकेन्द्रौ ज्योतिषिकराजौ कीदृ-
शान् कामभोगान् प्रत्यनुभवन्तौ विहरतः ? गौतम ! स यथानाम कश्चित् पुरुषः
प्रथमयौवनोत्थानबलस्थः प्रथमयौवनोत्थानबलस्थया भार्यया सार्द्धम् अचिरवृत्त-
विवाहकार्यः अर्थगवेषणतायै पोडशवर्षविमोषितः स खलु ततो लब्धार्थः कृतकार्यः,
अनघसमग्रः, पुनरपि निजरुगृहं शीघ्रमागतः कृतवलिकर्मा कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्तः,
सर्वालङ्कारविभूषितः मनोज्ञं स्थालीपाकशुद्धम् अष्टादशव्यञ्जनाकुलं भोजनं भुक्तः
सन् तस्मिन् तादृशके वासगृहे वर्णकः, महाबलः कुमारो यावत् शयनोपचारकलितः
तथा तादृश्या भार्यया शृङ्गारागारचारुवेषया, यावत् कलितया अनुरक्तया,
अविरक्तया मनोनुकूलया सार्द्धम्, इष्टान् शब्दान् यावत् स्पर्शान् पञ्चविधान् मानु-
ष्यकान् कामभोगान् प्रत्यनुभवन् विहरति, स खलु गौतम ! पुरुषो व्यवशमन-
कालउमये कीदृशं शाता सौख्यं प्रत्यनुभवन् विहरति ? उदारं श्रमणायुष्मन् !
तस्य खलु गौतम ! पुरुषस्य कामभोगेभ्यो वानव्यन्तराणां देवानाम् एभ्यः अनन्त-
गुणविशिष्टराशेर्व कामभोगाः, वानव्यन्तराणां देवानां कामभोगेभ्यः असुरेन्द्रवर्जि-
तानां भवनवासिनां देवानाम् एतेभ्यः अनन्तगुणविशिष्टराशेर्व कामभोगाः, असुरे-
न्द्रवर्जितानां भवनवासिनाम् देवानां कामभोगेभ्यः असुरकुमाराणां देवानाम्
एतेभ्यः अनन्तगुणविशिष्टराशेर्व कामभोगाः, असुरकुमाराणां देवानां कामभोगे-
भ्यो ग्रहगणनक्षत्रतारारूपाणां ज्योतिषिकाणां देवानाम् एतेभ्यः अनन्तगुणविशि-
ष्टराशेर्व कामभोगाः, ग्रहगणनक्षत्र यावत् कामभोगेभ्यश्चन्द्रमूर्ध्न्यो ज्योतिषिकयोः
ज्योतिषिकराजयोः एतेभ्यः अनन्तगुणविशिष्टराशेर्व कामभोगाः । चन्द्रमूर्ध्नो
खलु गौतम ! ज्योतिषिकेन्द्रौ ज्योतिषिकराजौ ईदृशान् कामभोगान् प्रत्यनुभवन्तौ
विहरतः । तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति भगवान् गौतमः श्रमणं भगवन्तं
महावीरं यावत् विहरति ॥सू० ४॥

द्वादशशतके षष्ठोद्देशः समाप्तः ॥

ટીકા—અથ ચન્દ્રસૂર્યયોરેવ અગ્રમહિષ્યાદિ સ્વરૂપં પ્રરૂપયિતુમાહ—‘ચંદ્રસ પ્તં મંતે’ ઇત્યાદિ, ‘ચંદ્રસ પ્તં મંતે ! જોહસિંદસ જોહસરણો કહ અગ્રમહિસીઓ પળગત્તાઓ ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે મદન્ત ! ચન્દ્રસ્ય સ્વરૂપ ઉચોતિપિકેન્દ્રસ્ય ય્યોતિષિકરાજસ્ય કતિથગ્રમહિષ્યઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? મગયાનાહ—‘જહા દસમસણ જાવ ણો ચેવ પ્તં મેહુણવત્તિયં’ હે ગૌતમ ! યથા દશમશતકે પશ્ચમોદ્દેશકે અગ્રમહિષ્યા-દિવર્ણનં કૃતં તથૈવ અત્રાપિ કર્તવ્યં, તથા ચ યાવત્—ચન્દ્રસ્ય ય્યોતિષિકેન્દ્રસ્ય ય્યોતિષિકરાજસ્ય ચતસ્રઃ અગ્રમહિષ્યઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તથા—ચન્દ્રપ્રમા, ય્યોત્સ્નામા,

ચન્દ્ર સૂર્ય કી અગ્રમહિષીયાં આદિ કી વક્તવ્યતા—

‘ચંદ્રસ પ્તં મંતે ! જોહસિંદસ જોહસરણો’ ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ—ઇત્ત સૂત્રદ્વારા સૂત્રકાર ને ચન્દ્ર ઓર સૂર્ય કી હી અગ્રમહિષીયાં આદિ કે સ્વરૂપ કી પ્રરૂપણા કી હૈ—હસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—‘ચંદ્રસ પ્તં મંતે ! જોહસિંદસ જોહસરણો કહ અગ્રમહિસીઓ પળગત્તાઓ ! હે મદન્ત ! ય્યોતિષિકોં કે હન્દ્ર ઓર ય્યોતિષિકોં કે રાજા જો ચન્દ્રદેવ હૈ—અનકી અગ્રમહિષીયાં કિતની કહી ગઈ હૈ ?’ હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘જહા દસમસણ જાવ ણો ચેવ પ્તં મેહુણવત્તિયં’ હે ગૌતમ ! દશવેં શતક મેં પંચમ ઉદ્દેશક મેં જૈસા અગ્રમહિષી આદિ કા વર્ણન કિયા ગયા હૈ અસી પ્રકારકા વર્ણન અનકા યહાં પર મી જાનના ચાહિયે તથા—ય્યોતિષિકેન્દ્ર ઓર ય્યોતિષિક રાજા જો ચન્દ્રદેવ હૈ અસકી ચાર અગ્રમહિષીયાં કહી ગઈ હૈ જિનકે નામ હસ પ્રકાર સે

—ચન્દ્ર સૂર્યની અગ્રમહિષીઓ આદિની વક્તવ્યતા—

“ચંદ્રસ પ્તં મંતે ! જોહસિંદસ જોહસરણો” ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—આ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકારે ચન્દ્ર અને સૂર્યની અગ્રમહિષીઓ આદિના સ્વરૂપનું નિરૂપણ કર્યું છે આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—“ચંદ્રસ પ્તં મંતે ! જોહસિંદસ જોહસરણો કહ અગ્રમહિસીઓ પળગત્તાઓ ?” હે ભગવન ! ય્યોતિષિક દેવોના ઈન્દ્ર અને ય્યોતિષિક દેવોના રાજા એવા જે ચન્દ્રદેવ છે તેમને કેટલી અગ્રમહિષીઓ છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—‘જહા દસમસણ જાવ ણો ચેવ પ્તં મેહુણવત્તિયં’ હે ગૌતમ ! દસમાં શતકના પાંચમા ઉદ્દેશકમાં અગ્રમહિષીઓ આદિ વિષે જેવું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ તેમનું વર્ણન અહીં પણ થયું છે. કરવું જોઈએ તે ઉદ્દેશકમાં આ પ્રકારનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે—ય્યોતિષિકેન્દ્ર અને ય્યોતિષિકરાજ એવા જે ચન્દ્રદેવ છે, તેમને ચાર અગ્રમહિષીઓ

અર્ચિર્માલી, પ્રમંકરા इत्यादि वर्णनं बोध्यम् 'सूरस्स वि तहेव' सूरस्यापि तथैव चन्द्रवदेव, सूर्यस्यापि अग्रमहिष्यादि वर्णनं कर्तव्यम्, तथाच सूर्यस्य ज्योतिषिकेन्द्रस्य ज्योतिषिकराजस्य चतस्रः अग्रमहिष्यः प्रज्ञेप्ताः, तद्यथा-सूर्यप्रभा, आतपाभा, अर्चिर्माली, प्रमंकरा, इत्यादिरीत्या दशमशतकस्य पञ्चमोद्देशकानुसारमेव वर्णनं कर्तव्यम्, गौतमः पृच्छति-चंदिमसूरियाणं भंते ! जोइसिंदा जोइसरायाणो केरिसए कामभोगे पच्चणुभवमाणा विहरंति ?' हे भदन्त ! चन्द्रसूर्यो खलु ज्योतिषिकेन्द्रौ ज्योतिषिकराजानौ, कीदृशान् कामभोगान् मत्त्यनुभवन्तौ विहरतः ? तिष्ठतः ? भगवानाह-गोयमा ! से जहानामए केइपुरिसे पढम जोवणुद्वाणवळत्थे !

हैं-चन्द्रप्रभा, ज्योत्स्नाभा, अर्चिर्माली और प्रमंकरा इसके आगे का और भी वर्णन है जो वहीं से देख लेना चाहिये 'सूरस्स वि तहेव' चन्द्रके वर्णन के जैसे ही सूर्य की भी अग्रमहिषियां आदि का वर्णन है अर्थात्-ज्योतिषिकेन्द्र और ज्योतिषिकराज सूर्य की भी अग्रमहिषियां चार ही कही गई हैं-जिनके नाम ये हैं-सूर्यप्रभा, आतपाभा, अर्चिर्माली एवं प्रमंकरा-इत्यादिरीति से इस विषय से लगता हुआ वर्णन दशवे शतक के पांचवे उद्देशक के अनुसार यहां कर लेना चाहिये.

अब गौतम प्रश्न से ऐसा पूछते हैं-'चंदिमसूरियाणं भंते । जोइसिंदा जोइसरायाणो, केरिसए कामभोगे पच्चणुभवमाणा विहरंति' हे भदन्त ! ज्योतिषिकों के इन्द्र और ज्योतिषिकों के राजा जो चंद्र और सूर्य हैं-वे कैसे कामभोगों को भोगते हैं ? इसके उत्तर में प्रश्न कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम । 'से जहा नामए केइ पुरिसे' जैसे कोई एक पुरुष

છે. તેમનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે-ચન્દ્રપ્રભા, જ્યોત્સ્નાભા, અર્ચિર્માલી અને પ્રમંકરા ત્યાર બાદતું જે વર્ણન છે, તે ત્યાંથી જ વાંચી લેવું 'સૂરસ્સ વિ તહેવ' ચન્દ્રના વર્ણનના જેવું જ સૂર્યની અગ્રમહિષીઓ આદિતું વર્ણન પણ સમજવું એટલે કે જ્યોતિષિકેન્દ્ર અને જ્યોતિષિકરાજ સૂર્યને પણ ચાર અગ્રમહિષીઓ છે. તેમનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે-સૂર્યપ્રભા, આતપાભા, અર્ચિર્માલી અને પ્રમંકરા, ઇત્યાદિ સમસ્ત વર્ણન દસમાં શતકના પાંચમા ઉદ્દેશકમાં કથિત વર્ણન અનુસાર અહીં પણ ગ્રહણ કરવું જોઈએ.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"ચંદિમસૂરિયાણં ભંતે ! જોઈસિંદા જોઈસરાયાણો કેરિસए कामभोगे पच्चणुभवमाणा विहरंति" છે ભગવન્ ! જ્યોતિષિકોના ઇન્દ્રો અને જ્યોતિષિકોના રાજા એવા જે સૂર્ય અને ચન્દ્ર છે, તેઓ કેવા કામભોગો ભોગવે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"ગોયમા !" છે ગૌતમ ! "સે જહાનામए केइ

હે ગૌતમ ! તત્-અથ, યથાનામ કથિત્ પુરુષઃ પ્રથમયૌવનોત્થાનવલ્લભઃ પ્રથમ-
યૌવનોત્થાને-પ્રથમયૌવનોદ્રમે યદ્વલં પ્રાણ સત્ત્વં વા તત્ર તિષ્ઠતીતિ પ્રથમયૌવનો-
ત્થાનવલ્લભઃ 'પદમજોઽવ્વણુદ્વાણવલ્લદ્વાણ ભારિયાણ સદ્ધિં અચિરવત્તવિવાહકઞ્જે'
પ્રથમયૌવનોત્થાનવલ્લભસ્થયા-નવયૌવનોદ્રમાવસ્થયા, ભાર્યયા-યુવત્યા સાર્દ્ધમ્,
અચિરવત્તવિવાહકાર્યઃ-અચિરં-શીઘ્રમેવ, વૃત્તં-નિષ્પન્નમ્, વિવાહકાર્યં ચસ્ય સ
તથાવિધઃ-નૂતનકૃતપરિણયઃ, 'અત્થગવેસણયાણ સોલહવાસવિપ્પવાસિણ' અર્થ-
ગવેપણયા-અર્થોપાર્જનમાવનયા, પોહશર્વર્પર્વન્તકૃતવિદેશવાસઃ 'સે ણં તઓ લદ્ધદ્ધે
કયકઞ્જે અણહસમગ્ગે પુણરવિ નિયગગિહં હવ્વમાગણ' સ સ્વલ્લ પુરુષઃ તતો
લઘ્વાર્થઃ પોહશર્વર્પ્રવાસેન કૃતવિત્તોપાર્જનઃ, અતેવ કૃતકાર્યઃ-લઘ્વપ્રયોજનઃ,
અનવસમગ્રઃ-વિઘ્નપુઞ્જરહિતઃ સન્ પુનરપિ, નિજકમ્પહં-સ્વમ્પદમ્, શીઘ્રમાગતઃ,
'કયવલ્લિકમ્મે કયકોઽયમંગલપાયચ્છિત્તે સન્વાલંકારવિભૂસિણ' કૃતવલ્લિકર્મા-

'પદમજોઽવ્વણુદ્વાણવલ્લદ્વાણે' પ્રથમ યુવાવસ્થા કે ઉદ્ભવ જન્ય થલ સે યુક્ત
હુઆ 'પદમજોઽવ્વણુદ્વાણવલ્લદ્વાણ ભારિયાણ સદ્ધિં' પ્રથમ યૌવન અવ-
સ્થાવાલી યુવતી કે સાથ 'અચિરવત્તવિવાહકઞ્જે' નવીન વિવાહ કરે-
અર્થાત્ પહિલે પહિલ હી વિવાહ કરે, ઔર વિવાહ કરને કે ઉપરાન્ત હી
વહ 'અત્થગવેસણયાણ સોલહવાસવિપ્પવાસિણ' પૈસા-દ્રવ્ય કમાને કે
લિયે પરદેશ ચલા જાવે-વહાં વહ ૧૬ વર્ષતક પૈસા કમાતા રહે-'સે ણં
તઓ લદ્ધદ્ધે કયકઞ્જે' હસ પ્રકાર પરદેશ મેં સોલહ વર્ષતક રહકર
જિસને વિત્ત કા અછી તરહ સે ઉપાર્જન કર લિયા હૈ એસા
વહ પુરુષ કૃતકાર્ય હોગા હુઆ 'અણહસમગ્ગે, પુણરવિ નિયગ-
ગિહં હવ્વમાગણ' નિર્વિઘ્નરીતિ સે પુનઃ અપને ઘરપર વાપિસ આ
જાતા હૈ 'કયવલ્લિકમ્મે, કયકોઽયમંગલપાયચ્છિત્તે સન્વાલંકારવિભૂસિણ'

પુરિસે" જેમ કે કોઈ એક પુરુષ "પદમજોઽવ્વણુદ્વાણવલ્લદ્વાણે" પ્રથમ યુવાવસ્થાના
ઉદ્ભવજન્ય થાલી યુક્ત થયો. હોય "પદમજોઽવ્વણુદ્વાણવલ્લદ્વાણ ભારિયાણ સદ્ધિં
અચિરવત્તવિવાહકઞ્જે" જેણે પ્રથમ યૌવનની પ્રાપ્તિ કરેલી છે એવી યુવતીની
સાથે તેના પહેલા જ લગ્ન થયા છે આ પ્રકારે તેના લગ્ન થયા બાદ તુરંત જ તે
"અત્થગવેસણયાણ સોલહવાસવિપ્પવાસિણ" દ્રવ્યોપાર્જન કરવાને માટે પરદેશ
ચાલ્યો હતો છે ત્યાં ૧૬ વર્ષ સુધી વસવાટ કરીને તે દ્રવ્ય કમાતો રહે છે.
"સે ણં તઓ લદ્ધદ્ધે કયકઞ્જે" આ પ્રકારે ૧૬ વર્ષ સુધી પરદેશમાં
રહીને જેણે ખૂબ જ ધનનું ઉપાર્જન કર્યું છે એવો તે પુરુષ
કૃતકૃત્ય થઈને "અણહસમગ્ગે, પુણરવિ નિયગગિહં હવ્વમાગણ" નિર્વિઘ્ને
પોતાને ઘેર પાછો કરે છે. "કયવલ્લિકમ્મે, કયકોઽયમંગલપાયચ્છિત્તે સન્વાલંકાર

વાયસાદિભ્યો દત્તાન્નઃ, કૃતકૌતુકમજ્જલપ્રાયશ્ચિત્તઃ, સર્વાલક્ષ્યારવિભૂષિતઃ, 'મણુન્નં થાલિપાગસુદ્ધં અદ્ધારસવંજનાકુલં' મનોજ્ઞમ્-સરસમ્, સ્થાલીપાકશુદ્ધમ્-સ્થાલ્યાં પાકેન શુદ્ધમ્, અષ્ટાદશવ્યજ્ઞનાકુલમ્-અષ્ટાદશપ્રકારકશાકાદિયુક્તમ્, 'ભોયણં ભુત્તે સમાણે તંસિ તારિસગંસિ વાસઘરંસિ, વણ્ણઓ મહબ્બલકુમારે' ભોજનં ભુત્તઃ સન્ તસ્મિન્-પૂર્વોક્તે, તાદશકે-વિલક્ષણે વાસગૃહે, વર્ણકઃ-અસ્ય વાસગૃહસ્ય વર્ણનમ્ એકાદશશતકે એકાદશોદેશકે મહાબલકુમારપ્રકરણે કૃતવર્ણનાનુસારમવ-સેયમ્, 'જાવ સયણોવયારકલિણ તાણ તારિસિયાણ મારિયાણ સિંગારાગારચારુ-

વહાં વહુ સ્નાન આદિ સે નિશ્ચિન્ત બનકર બલિકર્મ કરતા હૈ-વાયસ આદિકોં કે લિયે અન્ન કા વિભાગ કર વિતરણ કરતા હૈ એવં દુઃસ્વપ્ન આદિ કે ફલ કે વિનાશ કે નિમિત્ત કૌતુક, મંગલ એવં પ્રાયશ્ચિત્ત કરતા હૈ। બાદ મેં વહુ અપને સમસ્ત અલંકારોં સે શરીર કો વિભૂષિત કરતા હૈ। 'મણુન્નં થાલિપાગસુદ્ધં, અદ્ધારસવંજનાકુલં ભોયણં' ઓર હસ પ્રકાર સે સુસજ્જિત બનકર વહુ ફિર સરસ ભોજન કો જો સ્થાલી મેં પકાને સે બિલકુલ અચ્છી રીતિ સે પક ચુકા હૈ-જરા ભી કચ્ચા નહીં હૈ-૧૮ પ્રકાર કે શાકાદિ કે સાથ 'ભુત્તે સમાણે' બહુત હી રુચિપૂર્વક ખાતા હૈ। 'તંસિ તારિસગંસિ વાસઘરંસિ-વણ્ણઓ' ભોજનક્રિયા સમાપ્ત હોને પર ફિર વહુ અપને ભાગ્યશાલિયોં કે યોગ્ય-વિલક્ષણ-વાસગૃહ મેં જાતા હૈ-હસ વાસગૃહ કા વર્ણન ગ્યારહવે શતક મેં, ગ્યારહવે ઉદેશક મેં મહાબલકુમાર કે પ્રકરણ મેં કિયા ગયા હૈ સો વૈસા હી જાનના ચાહિયે

વિભૂસિણ" ત્યાર બાદ તે સ્નાનાદિ વિધિ પતાવીને બલિકર્મ કરે છે-વાયસ આદિને માટે અન્નનો વિભાગ કરીને વાયસાદિને તેનું દાન કરે છે, અને દુઃસ્વપ્ન આદિના ફલના વિનાશને નિમિત્તે કૌતુક, મંગલ અને પ્રાયશ્ચિત્ત કરે છે. ત્યાર બાદ તે સમસ્ત અલંકારો વડે પોતાના શરીરને વિભૂષિત કરે છે. "મણુન્નં થાલિપાગસુદ્ધં, અદ્ધારસવંજનાકુલં ભોયણં" ત્યાર બાદ ધણી જ સારી રીતે રંધાયેલા, બિલકુલ કાચા ન હોય એવાં ૧૮ પ્રકારના શાકાદિથી યુક્ત મનોજ્ઞ લોજનનું "ભુત્તે સમાણે" રુચિપૂર્વક આસ્વાદન કરે છે "તંસિ તારિસગંસિ વાસઘરંસિ-વણ્ણઓ" આ પ્રકારના લોજનો આરોગીને તે પોતાના વાસગૃહમાં-શયનખંડમાં-ભાય છે તે શયનખંડ ભાગ્યશાળીઓને યોગ્ય, વિલક્ષણ આદિ વિશેષજ્ઞોવાળો છે અગિયારમાં શતકના અગિયારમાં ઉદેશકમાં મહાબલકુમારના શયનખંડનું જેવું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ શયનખંડનું વર્ણન અહીં પણ ગ્રહણ કરવું જોઈએ "જાવ સયણોવયારકલિણ તાણ તારિસિયાણ મારિયાણ સિંગારાગારચારુવેસાણ સદ્ધિ."

વેસાઈ' યાવત્-આમ્યન્તરતઃ સચિત્ર કર્માણિ, ઘાણતઃ વિચિત્રાલોકચિહ્નિતતલે, મણિરત્નપ્રણાશિતાન્ધકારે, વદુસમસુવિભક્તભાગે, પશ્ચવર્ણસરસમુરભિમુક્તપુષ્પ-પુષ્પોપચારકલિતે, સુગન્ધિવરગન્ધિતે, રત્નસૂત્રસંવૃતે, સુરમ્યે સુગન્ધવરકુસુમચૂર્ણ-શયનોપચારકલિતે વાસગૃહે ઇતિ પૂર્વેણ સમ્બન્ધો બોધ્યઃ, તથા-પૂર્વોક્તયા, તાદ-શ્યા-પરમકમનીયસૌન્દર્યશાલિન્યા, માર્યયા, શૃંગારાકારચારુવેષ્યા-શૃંગારસ્ય આકારઃ-આકૃતિઃ તદ્યોગ્યઃ ચારુવેષઃ રમણીયનેષ્ય્યં યસ્યા, સા તથા, 'જાવ કલિયાઈ, અણુરત્નાઈ, અવિરત્તાઈ, મણોણુકૂલાઈ સદ્ધિ' યાવત્ સ્વચ્ચન્દનપુષ્પ-માલ્યાદિકલિતયા, અનુરક્તયા-અનુરાગવત્યા, અવિરક્તયા-પ્રિયાચરણે વિરક્તિ-રહિતયા, મનોડનુકૂલ્યા-મર્ત્તમનસોડનુકૂલવર્તિન્યા માર્દ્દમ્ 'ઈદ્દે સદે જાવ ફરિસે

'જાવ સયણોવચારકલિઈ તાઈ તારિચિયાઈ મારિયાઈ લિંગારાગારચારુ-વેસાઈ સદ્ધિ' યહાં યાવત્ શબ્દ સે "આમ્યન્તરતઃ સચિત્રકર્માણિ, ઘાણતઃ વિચિત્રાલોકચિહ્નિતતલે, મણિરત્નપ્રણાશિતાન્ધકારે, વદુસમસુ-વિભક્તભાગે- પશ્ચવર્ણસરસમુરભિમુક્તપુષ્પપુષ્પોપચારકલિતે, સુગન્ધિવ-રગન્ધિકે, રત્નસૂત્રસંવૃતે, સુરમ્યે, સુગન્ધવરકુસુમચૂર્ણશયનોપચારક-લિતે, હસ પાઠ કા સંગ્રહ હુઆ હૈ। હસ પ્રકાર કે વાસગૃહ મેં પૂર્વોક્ત પરમકમનીય સૌન્દર્યશાલી આર્યા કે સાથ, ફિ જિસકા વેષ સાક્ષાત્ શૃંગાર કી આકૃતિ કે જૈસા હૈ 'જાવ કલિયાઈ અણુરત્તાઈ, અવિરત્તાઈ, મણોણુકૂલાઈ,' ઓર જો યાવત્-સ્વચ્ચ, ચન્દન, પુષ્પમાલા આદિ સે સુશોભિત હો રહી હૈ, અનુરાગ જિસમેં ખરા હુઆ હૈ, પ્રિય આચરણ કરને મેં જિસકે ચિત્ત મેં થોડી સ્ત્રી બી વિરક્તિ નહોં હૈ, ઇવં જો પતિ કે મન કે અનુકૂલ પ્રવૃત્તિવાલી હૈ 'ઈદ્દે સદે જાવ ફરિસે પંચવિદે માણુ-

આહીં 'જાવ (યાવત્)' પદ દ્વારા નીચેના સૂત્રપાઠ અકબ્ધ કરવામાં આવ્યો છે- "આમ્યન્તરતઃ સચિત્રકર્માણિ, ઘાણતઃ વિચિત્રાલોકચિહ્નિતતલે, મણિ-રત્નપ્રણાશિતાન્ધકારે, વદુસમસુવિભક્તભાગે, પશ્ચવર્ણસરસમુરભિમુક્તપુષ્પપુષ્પોપચાર-કલિતે, સુગન્ધિવરગન્ધિતે, રત્નસૂત્રસંવૃતે, સુરમ્યે, સુગન્ધવરકુસુમચૂર્ણશયનોપચાર-કલિતે" આ પ્રકારના શયનખંડમાં પૂર્વોક્ત, પરમકમનીય સૌન્દર્યશાળી, સુંદર વેષભૂષાને ધારણે સાક્ષાત્ શૃંગારની ભૂતિ બેવી, "જાવ કલિયાઈ અણુરત્તાઈ, અવિરત્તાઈ, મણોણુકૂલાઈ" ચન્દન, પુષ્પમાલાઓ આદિ વડે સુશોભિત દેખાતી, જેમાં અનુરાગ વારેલા છે એવી, પ્રિય આચરણ કરવામાં બેના ચિત્તમાં સદેજે વિરક્તિ દેખાતી નથી એવી અને પતિની ઇચ્છાને અનુકૂળ પ્રવૃત્તિ કરનારી એવી આર્યાની સાથે તે પુરુષ "ઈદ્દે, સદે, જાવ ફરિસે પંચવિદે માણુમ્મણ

પંચવિદે માણુસ્સણ કામભોગે પચ્ચણુબ્ભવમાણે વિહરહ' ઇષ્ટાન્-અભીપ્સિતાન્, શબ્દાન્-પ્રિયશબ્દાન્, યાવત્-રૂપાન્ ગન્ધાન્ રસાન્ સ્પર્શાન્, પચ્ચવિધાન્ માનુ-ષ્યવાન્-મનુષ્યસમ્બન્ધિનઃ કામભોગાન્ પ્રત્યનુભવન્-અનુભવં કુર્વન્ વિહરતિ-તિષ્ઠતિ, 'સે જં ગોયમા ! પુરિસે વિડસમણકાલસમયંસિ કેરિસયં સાયાસોક્કલં પચ્ચણુબ્ભવમાણે વિહરહ ?' હે ગૌતમ ! સ ચલુ પૂર્વોક્તઃ પુરુષઃ, વ્યવશમનકાલ-સમયે-વ્યવશમનં-પુંવેદવિકારોપશમસ્તસ્ય યઃ કાલસમયઃ તસ્મિન્ કીદશં સાતા સૌખ્યમ્-આનન્દવિશેષમ્, પ્રત્યનુભવન્ વિહરતિ ? તિષ્ઠતિ ? 'ઓરાલં સમણાહસો' હે શ્રમણાયુષ્મન્ ! સ ઉદારં ચલુ કામભોગસુખં પ્રત્યનુભવન્ તિષ્ઠતિ, અત્ર પ્રાકૃતજનાપેક્ષયા કામભોગસુખમ્ ઉદારતયા કથિતમ્, વસ્તુતસ્તુ કામભોગસ્ય આપાતરક્ષણીયતયા દુઃખરૂપત્વમેવાવસેયમ્,

સ્સણ કામભોગે પચ્ચણુબ્ભવમાણે વિહરહ' મનુષ્ય સંબંધી પાંચપ્રકાર કે કામભોગોં કા ઇષ્ટ શબ્દોં કા યાવત્-અભીપ્સિત રૂપોં કા, ગંધોં કા, રસોં કા, ઔર સ્પર્શોં કા-ભોગ કરે 'સે જં ગોયમા ! પુરિસે વિડસમ-ણકાલસમયંસિ કેરિસયં સાયાસોક્કલં પચ્ચણુબ્ભવમાણે વિહરહ' તો હે ગૌતમ ! કહો, ઉસ પુરુષ કો પુંવેદ વિકારોપશમ હોને પર ઉસ સમય કેસે સાતાસૌખ્ય કા-આનન્દવિશેષ કા-અનુભવ હોતા હૈ ? 'ઓરાલં સમણાહસો' હે શ્રમણાયુષ્મન્ ! ઉસે ઉસ સમય ઉદાર કામભોગ કે સુખ કા અનુભવ હોતા હૈ । યહાં જો કામભોગજન્ય સુખકો ઉદારરૂપ સે કહા ગયા હૈ વૈસે યદિ વસ્તુસ્થિતિ કો લેકર વિચાર કિયા જાવે તો કામ-ભોગ આપાતનઃ હી રક્ષણીય લગતે હૈ । વાસ્તવ સેં તો વે દુઃખ રૂપ

કામભોગે પચ્ચણુબ્ભવમાણે વિહરહ" મનુષ્ય સંબંધી પાંચ પ્રકારના કામભો-ગોના ઇષ્ટ શબ્દો, અભિપ્રાયિત રૂપો, ગન્ધો અને સ્પર્શોના ભોગ કરે છે. "સે જં ગોયમા ! પુરિસે વિડસમણકાલસમયસિ કેરિસયં સાયાસોક્કલં પચ્ચણુબ્ભ-વમાણે વિહરહ" હે ગૌતમ ! તે પુરુષને પુંવેદવિકારોપશમ થતાં તે સમયે કેવા સાતાસૌખ્યનો-આનન્દવિશેષનો અનુભવ થાય છે ? "ઓરાલં સમણાહસો" હે શ્રમણાયુષ્મન્ ! તેને તે સમયે ઉદાર કામભોગના સુખનો અનુભવ થાય છે અહીં જે કામભોગ જન્ય સુખને ઉદાર વિશેષણ લગાડવામાં આવ્યું છે, તે પ્રાકૃત જનની અપેક્ષાએ લગાડવામાં આવ્યું છે. પરંતુ જે વાસ્તવિક રીતે વિચાર કરવામાં આવે, તો કામભોગ આપાતનઃ જ રક્ષણીય લાગે છે અરી રીતે તો તે કામભોગો દુઃખરૂપ જ છે.

વક્તવ્યપ્રસ્તુતવિષયં પ્રરૂપયિતુમ્-‘તસ્મિન્ ણં ગોયમા ! પુરિમન્સ કામભોગેહિતો વાણમંતરાણં દેવાણં एत्तो अणंतगुणविसिद्धतराए चैव कामभोगा’ हे गौतम ! तस्य खलु पुरुषस्य उक्तकामभोगेभ्यो वानव्यन्तराणां देवानाम् एतेभ्यः अनन्तगुणविशिष्टतराश्चैव अनन्तगुणाधिकाः कामभोगा भवन्ति, अथ च ‘वाणमंतराणं देवाणं कामभोगेहितो असुरिंदवज्जियाणं भवणवासीणं देवाणं एत्तो अणंतगुणविसिद्धतराए चैव कामभोगा’ वानव्यन्तराणां देवानां कामभोगेभ्यः एतेभ्यः पूर्वोक्तेभ्यः असुरेन्द्रवर्जितानां भवनवासिनां देवानाम् अनन्तगुणावशिष्टतराश्चैव कामभोगा भवन्ति, ‘असुरिंदवज्जियाणं भवणवासियाणं देवाणं कामभोगेहितो असुरकुमाराणं देवाणं एत्तो अणंतगुणविसिद्धतराए चैव कामभोगा’ असुरेन्द्रवर्जि-

ही हैं ‘तस्मिन् णं गोयमा ! पुरिसस्स कामभोगेहितो वाणमंतराणं देवाणं एत्तो अणंतगुणविसिद्धतराए चैव कामभोगा’ इस प्रकार कह कर अथ प्रभु गौतम को इस सूत्र द्वारा ऐसा समझा रहे हैं—हे गौतम ! तो जैसा कामभोग जन्य सुख का अनुभव इस पुरुष को होता है—तो इससे भी अनन्तगुणविशिष्टतर कामभोगजन्य सुख का अनुभव वानव्यन्तर देवों को होता है । क्योंकि इनके कामभोग उस साधारण मनुष्य के कामभोगों से भी अनन्तगुणविशिष्टतर होते हैं । ‘वाणमंतराणं देवाणं कामभोगेहितो असुरिंदवज्जियाणं भवणवासीणं देवाणं एत्तो अणंतगुणविसिद्धतराए चैव कामभोगा’ इन वानव्यन्तर देवों के कामभोगों से अनन्तगुणविशिष्टतर कामभोग असुरेन्द्रवर्ज भवनवासी देवों के होते हैं । ‘असुरिंदवज्जियाणं भवणवासियाणं देवाणं कामभोगेहितो असुरकुमाराणं देवाणं एत्तो अणंतगुणविसिद्धतराए चैव कामभोगा’ असुरे-

“ તસ્મિન્ ગોયમા ! પુરિસસ્સ કામભોગેહિતો વાણમંતરાણં દેવાણં एत्तो अणंतगुणविसिद्धतराए चैव कामभोगा ” हे गौतम ! जेवा कामभोग जन्य सुખનો अनुभव ते पुरुषने थाय छे, तेना करतां अनंत गुणों कामभोग जन्य सुखનો अनुभव वानव्यन्तर देवोंने थाय छे, इत्यु के साधारण मनुष्यना कामभोगो करतां ते वानव्यन्तर देवाना कामभोगो अनंतगुणों विशिष्टतर होय छे. “ वाणमंतराणं देवाणं कामभोगेहितो असुरिंदवज्जियाणं भवणवासीणं देवाणं एत्तो अणंतगुणविसिद्धतराए चैव कामभोगा ” असुरेन्द्र सिवायना भवनवासी देवाना कामभोगो करतां असुरकुमार देवाना कामभोगो अनंत गुणों विशिष्टतर होय छे. “ असुरिंदवज्जियाणं भवणवासियाणं देवाणं कामभोगेहितो असुरकुमाराणं देवाणं एत्तो अणंतगुणविसिद्धतराए चैव कामभोगा ”

તાનાં ભવનવાસિનાં દેવાનામ્ એતેભ્યઃ પૂર્વોક્તેભ્યઃ કામભોગેભ્યઃ અસુરકુમારાણામ્ દેવાનામ્ અનન્તગુણવિશિષ્ટતરા એવ કામભોગા ભવન્તિ, ‘અસુરકુમારાણં દેવાણં કામભોગેહિતો ગ્રહગણનક્ષત્તતારારૂપાણં જોહસિયાણં દેવાણં એત્તો અણંતગુણવિસિદ્ધતરા એવ કામભોગા’ અસુરકુમારાણાં દેવાનામ્ એતેભ્યઃ પૂર્વોક્તેભ્યઃ કામભોગેભ્યો ગ્રહગણનક્ષત્તતારારૂપાણાં જ્યોતિષિકાણાં દેવાનામ્ અનન્તગુણવિશિષ્ટતરા એવ કામભોગા ભવન્તિ, ‘ગ્રહગણનક્ષત્ત જાવ કામભોગેહિતો ચંદિમસૂરિયાણં જોહસિયાણં જોહસરાઈણં એત્તો અણંતગુણવિસિદ્ધતરા એવ કામભોગા’ ગ્રહગણનક્ષત્ત યાવત્ તારારૂપાણાં જ્યોતિષિકાણાં દેવાનામ્ એતેભ્યઃ પૂર્વોક્તેભ્યઃ કામભોગેભ્યઃ ચન્દ્રસૂર્યયોઃ જ્યોતિષિકયોઃ જ્યોતિષિકરાજયોઃ અનન્તગુણવિશિષ્ટતરા એવ કામભોગાઃ ભવન્તિ, ‘ચંદિમસૂરિયાણં ગોયમા ! જોહસિદા જોહસરાયાણો એરિસે કામભોગે પચ્ચણુઘ્મવમાણા વિહરંતિ’ હે ગૌતમ ! ચન્દ્રસૂર્યોં સ્વલુ જ્યોતિષિકેન્દ્રૌ જ્યોતિ

ન્દ્રવર્જ ભવનવાસી દેવોં કે કામભોગોં સે અનન્તગુણવિશિષ્ટતર કામ ભોગ અસુરકુમાર દેવોં કે હોતે હૈં । ‘અસુરકુમારાણં દેવાણં કામભોગેહિતો ગ્રહગણનક્ષત્તતારારૂપાણં જોહસિયાણં દેવાણં એત્તો અણંતગુણવિસિદ્ધતરા એવ કામભોગા’, અસુરકુમારદેવોં કે હન પૂર્વોક્ત કામભોગોં સે અનન્તગુણવિશિષ્ટતર કામભોગ જ્યોતિષિક દેવ ગ્રહગણનક્ષત્ત એવં તારારૂપોં કે હોતે હૈં । ‘ગ્રહગણનક્ષત્ત જાવ કામભોગેહિતો ચંદિમસૂરિયાણં જોહસિયાણં જોહસરાઈણં એત્તો અણંતગુણવિસિદ્ધતરા એવ કામભોગા’ જ્યોતિષિકદેવ ગ્રહગણ, નક્ષત્ર એવં તારારૂપોં કે હન કામભોગોં સે અનન્તગુણવિશિષ્ટતર ચન્દ્ર ઓર સૂર્યરૂપ જ્યોતિષિક રાજોં કે કામભોગ હોતે હૈં । ‘ચંદિમસૂરિયાણં ગોયમા ! જોહસિદા

અસુરેન્દ્ર સિવાયના ભવનવાસી દેવોના કામભોગો કરતા અસુરકુમાર દેવોના કામભોગો અનંતગણાં વિશિષ્ટતર હોય છે. “અસુરકુમારાણં દેવાણ કામભોગેહિતો ગ્રહગણનક્ષત્તતારારૂપાણં જોહસિયાણં દેવાણં એત્તો અણંતગુણવિસિદ્ધતરા એવ કામભોગા” અસુરકુમારોના તે પૂર્વોક્ત કામભોગો કરતાં અનંત ગણાં વિશિષ્ટતર કામભોગોના જ્યોતિષિક દેવો-ગ્રહગણ નક્ષત્રો અને તારાઓ અનુભવ કરે છે. “ગ્રહગણનક્ષત્ત જાવ કામભોગેહિતો ચંદિમસૂરિયાણં જોહસિયાણં જોહસરાઈણં એત્તો અણંતગુણવિસિદ્ધતરા એવ” જ્યોતિષિક દેવો-ગ્રહગણ, નક્ષત્ર અને તારાઓના તે કામભોગો કરતાં અનંત ગણાં વિશિષ્ટતર કામભોગોના જ્યોતિષિકોના રાજાઓ રૂપ સૂર્ય અને ચન્દ્ર અનુભવ કરે છે. “ચંદિમસૂરિયાણં ગોયમા ! જોહસિદા જોહસરાયાણો એરિસે કામભોગે પચ્ચણુઘ્મવમાણા વિહ-

પિકરાજો ઈદશાન્-અરિવર્ણિતાન્ કામભોગાન્ પ્રત્યનુભવન્તી વિહરતઃ-તિષ્ઠતઃ ।

અંતે ગૌતમો ભગવદ્વાક્યં પ્રમાણયન્નાહ-‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ ભગવં ગોયમે સમણં ભગવં મહાવીરં જાવ વિહરહ’ હે ભદન્ત ! તદેવ ભવદુક્તં સત્યમેવ, હે ભદન્ત ! તદેવં ભવદુક્તં સત્યમેવેતિ કથયન્ ભગવાન્ ગૌતમઃ શ્રમણં ભગવન્તં મહાવીરં યાવત્-વન્દિત્વા નમસ્થિત્વા સંયમેન તપસા આત્માનં ભાવયમાનો વિહરતિ તિષ્ઠતિ ॥સૂ. ૪॥

इति श्री विश्वविख्यात जगद्बलमादिषट्भूषित बालब्रह्मचारि ‘जैनाचार्य’

पूज्यश्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री “भगवती” सूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिका-

ख्यायां व्याख्यायां द्वादशशतकस्य षष्ठोद्देशकः समाप्तः ॥सू. १२-६॥

જોહસરાયાણો એરિસે કામભોગે પચ્છનુભવમાણા વિહરંતિ ’ હે ગૌતમ !
યે ચન્દ્ર ઓર સૂર્ય ડ્યોતિષિરુ દેવોં કે હન્દ્ર ઓર ઉનકે રાજા હેં, અતઃ
યે ઉપર્યુક્ત કામભોગોં કો ભોગતે હેં । અચ અન્ત સેં ગૌતમ ભગવાન્ કે
વચનોં મેં પ્રમાણતા રૂપાપન કરને કે નિમિત્ત કહતે હેં-‘ સેવં મંતે !
સેવં મંતે ! ત્તિ ભગવં ગોયમે સમણં ભગવં મહાવીરં જાવ વિહરહ’ હે
ભદન્ત ! આપ કે દ્વારા કહા ગયા સવ યહ વિષય બિલકુલ સત્ય હી હૈ,
હે ભદન્ત ! આપકે દ્વારા કહા ગયા યહ સવ વિષય બિલકુલ સત્ય હી
હૈ । એસા કહકર વે ભગવાન્ ગૌતમ શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર કો
વન્દના એવં નમસ્કાર કરકે સંયમ ઓર તપ સે આત્મા કો ભાવિત
કરતે હુએ અપને સ્થાનપર વિરાજમાન હો ગયે ॥સૂ. ૪॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત “ભગવ-
તીસૂત્ર” કી પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાકે ચારહવેં શતકકા છઠા

॥ ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૧૨-૬॥

રંતિ ” હે ગૌતમ ! ચન્દ્ર અને સૂર્ય ન્યોતિષિકેના ઇન્દ્રો અને તેમના
રાજાઓ છે, તેથી તેઓ પૂર્વોક્ત કામભોગોને ભોગવે છે. ઉદ્દેશકને અન્તે
મહાવીર પ્રભુના વચનને પ્રમાણભૂત ગણીને ગૌતમ સ્વામી કહે છે કે-“ સેવં
મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ ભગવ ગોયમે સમણં ભગવં મહાવીરં જાવ વિહરહ ” “ હે
ભગવન્ ! આપના દ્વારા આ વિષયનું જે પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું તે સત્ય
છે હે ભગવન્ ! આપે જે કહ્યું તે યથાર્થ જ છે ” આ પ્રમાણે કહીને શ્રમણ
ભગવાન મહાવીરને વંદણા નમસ્કાર કરીને, ભગવાન ગૌતમ સંયમ અને
તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાને બેસી ગયા. ॥સૂ. ૪॥
જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત “ભગવતીસૂત્ર”ની
પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના બારમાં શતકનો છઠો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૧૨-૬॥

અથ સપ્તમોદેશકઃ પ્રારંભ્યતે—

દ્વાદશશતકે સપ્તમોદેશકસ્ય સંક્ષિપ્તવિષયવિવરણમ્—

લોકસ્ય મહત્વવર્ણનમ્, નારકપૃથિવીપ્રરૂપણમ્, જીવસ્ય રત્નપ્રમાદિપ્રત્યેકનરકાવાસે પૃથિવીકાયિકાદિતયા ઉત્પત્તિવર્ણનમ્, સર્વજીવાનાં શર્કરાપ્રમાનરકાવાસે પૃથિવીકાયિકાદિતયા ઉત્પત્તિવર્ણનમ્, તમાપૃથિવ્યામુત્પત્તિવર્ણનંચ, સપ્તમપૃથિવી-નરકાવાસે પૂર્વોત્પત્તિવર્ણનમ્, તતઃ અસુરકુમારસ્ય પૃથિવીકાયિકાદિવાસેષુ પૂર્વમુત્પત્તિવર્ણનમ્, દ્વીન્દ્રિયાવાસેષુ પૂર્વમુત્પત્તિવર્ણનમ્. તતઃ સનત્કુમારકલ્પે, ઐવેયકવિમાનાવાસે, અનુત્તરવિમાનાવાસે ચ પૂર્વમુત્પત્તિવર્ણનમ્. જીવસ્ય સર્વજીવાનાં

સાતવેં ઉદ્દેશોકા પ્રારંભ—

બારહથેં શતક કે હસ સપ્તમ ઉદ્દેશક મેં જો વિષય કહા ગયા હૈ
ઉસકા વિવરણ સંક્ષેપ કે હસ પ્રકાર હૈ—

લોક કે મહત્વ કા વર્ણન, નારકપૃથિવિયોં કી પ્રરૂપણા, રત્નપ્રમા
આદિ પ્રત્યેક નરકાવાસ મેં જીવ કી પૃથિવીકાયિકાદિ રૂપ સે ઉત્પત્તિ,
કા વર્ણન, શર્કરાપ્રમાનરકાવાસ મેં સબસત જીવોં કી પૃથિવીકાયિકાદિ-
રૂપ સે ઉત્પત્તિ કા કથન, હસી પ્રકાર યાવત્ તમાપૃથિવી મેં મી જીવ
કી પૃથિવીકાયિકાદિરૂપ સે ઉત્પત્તિ હોને કા વર્ણન, સપ્તમપૃથિવી કે
નરકાવાસ મેં પૂર્વોત્પત્તિ કા વર્ણન, અસુરકુમારોં કે આવાસોં મેં જીવ
કા પૃથિવીકાયિક આદિ રૂપ સે ઉત્પત્તિ હોને કા વર્ણન, પૃથિવીકાયિક
આદિ આવાસોં મેં જીવ કી પૂર્વોત્પત્તિ કા વર્ણન હસી પ્રકાર સે દ્વીન્દ્રિ-
યાવાસોં મેં જીવ કી પૂર્વોત્પત્તિ કા વર્ણન, યાવત્ હૈશાત તક હસકે બાદ
સનત્કુમારાદિ કલ્પોં મેં, ઐવેયક વિમાનાવાસ મેં ઓર અનુત્તરવિમા-

સાતમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

આ સાતમાં ઉદ્દેશકમાં પ્રતિપાદિત વિષયનો સંક્ષિપ્ત સારાંશ નીચે પ્રમાણે છે.

લોકના મહત્વનું વર્ણન, નારક પૃથ્વીઓની પ્રરૂપણા, રત્નપ્રમા આદિ
પ્રત્યેક નરકાવાસમાં પૃથ્વીકાયિક આદિ રૂપે જીવોની ઉત્પત્તિનું વર્ણન, શર્ક-
રાપ્રમા નરકાવાસમાં જીવોની પૃથ્વીકાયિક આદિ રૂપે ઉત્પત્તિનું વર્ણન, એજ
પ્રમાણે તમઃપ્રમા અને સાતમી તમસ્તમા પૃથ્વીમાં પણ જીવની પૃથ્વીકાયિ-
કાદિ રૂપે પૂર્વોત્પત્તિનું વર્ણન, અસુરકુમારોના આવાસોમાં જીવની પૃથ્વીકા-
યિક આદિ રૂપે ઉત્પત્તિ થવાનું કથન, પૃથ્વીકાયિક આદિ આવાસોમાં જીવની
પૂર્વોત્પત્તિનું વર્ણન, એજ પ્રમાણે દ્વીન્દ્રિયાદિ આવાસોમાં જીવની પૂર્વોત્પત્તિનું
વર્ણન, સનત્કુમારાદિ કલ્પોમાં ઐવેયક વિમાનાવાસોમાં, અને અનુત્તરવિમાના-

માતાપિત્રાદિસમ્બન્ધરૂપેણ ઉત્પત્તિવર્ણનમ્, સર્વજીવાનામ્ એતજ્જીવસ્ય માતાપિત્રાદિ સમ્બન્ધરૂપેણ ઉત્પત્તિવર્ણનમ્, એતજ્જીવસ્ય સર્વજીવાનાં શત્રુરૂપેણ ઉત્પત્તિવર્ણનમ્, એવમેવ સર્વજીવાનામપિ એતજ્જીવસ્ય શત્રુરૂપેણ ઉત્પત્તિવર્ણનમ્, એતજ્જીવસ્ય સર્વ-જીવરાજરૂપેણ ઉત્પત્તિવર્ણનમ્, એતજ્જીવસ્ય સર્વજીવદઃ સરૂપેણ ઉત્પત્તિવર્ણનમ્, સર્વજીવાનામ્ એતજ્જીવસ્ય દાસરૂપેણ ઉત્પત્તિવર્ણનં ચેતિ ॥

લોકવિસ્તારવક્તવ્યતા ।

મૂલમ્—‘તેણં કાલેણં, તેણં સમણં જાત્ત્વ એવં વયાસી—કે મહાલણ્ણં ઇં મંતે ! લોણ્ણં ધણન્તે ? ગોયમા ! મહતિમહાલણ્ણં લોણ્ણં ધણન્તે, પુરત્થિમેણં અસંખેજ્જાઓ જોયણકોડાકોડીઓ દાહિણે ણં અસંખિજ્જાઓ, એવં ચેવ, એવં પચ્ચત્થિમેણ વિ, એવં ઉત્તરેણ વિ, એવં ઉડ્ડું પિ, અહં અસંખેજ્જાઓ જોયણકોડાકોડીઓ આયામવિકલ્લંભેણં । એયંસિ ણં મંતે ! એમહાલયાંસિ લોગંસિ અરિથ કેહ પરમાણુભોગલમેત્તે વિ પએમે જરથ ણં અયં જીવે ન જાણ

નાવાસમેં જીવ કી પૂર્વોત્પત્તિ કા વર્ણન, સર્વજીવોં કે માતા પિતા આદિ રૂપ સે જીવ કી ઉત્પત્તિ હોને કા વર્ણન, સમસ્ત જીવ મી હસ જીવ કે માતા પિતા આદિ રૂપ સે ઉત્પન્ન હુણ હેં એસા વર્ણન, યહ જીવ સમસ્ત જીવોં કા શત્રુરૂપ સે ઉત્પન્ન હુઆ હેં એસા કથન, હસી પ્રકાર સે સવ જીવ મી હસ જીવ કે શત્રુરૂપ સે ઉત્પન્ન હુણ હેં એસા કથન, સથ જીવોં કા યહ જીવ રાજારૂપ સે ઉત્પન્ન હુઆ હેં એસા કથન, યહ જીવ સથ જીવોં કા દાસરૂપ સે ઉત્પન્ન હુઆ હેં એસા કથન, તથા સથ જીવ હસ જીવ કે દાસરૂપ સે ઉત્પન્ન હુણ હેં એસા કથન.

વાસોમા જીવની પૂર્વોત્પત્તિનું વર્ણન, સર્વ જીવોના માતા, પિતા આદિ રૂપે જીવની ઉત્પત્તિ થવાનું વર્ણન, સમસ્ત જીવોના માતા પિતા આદિ રૂપે ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યા છે એવું કથન, આ જીવ સમસ્ત જીવોના શત્રુરૂપે ઉત્પન્ન થયો છે, એવું કથન, એજ પ્રમાણે સમસ્ત જીવો આ જીવના શત્રુરૂપે ઉત્પન્ન થયા છે એવું કથન, આ જીવ સમસ્ત જીવોના રાજા રૂપે ઉત્પન્ન થયો છે, એવું કથન, આ જીવ સમસ્ત જીવોના દાસ રૂપે ઉત્પન્ન થયો છે એવું કથન, સમસ્ત જીવો આ જીવના દાસ રૂપે ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યા છે એવું કથન.

અથ સસમોદેશકઃ પ્રારંભ્યતે—

દ્વાદશશતકે સસમોદેશકસ્ય સંક્ષિપ્તવિષયવિવરણમ્—

લોકસ્ય મહત્વવર્ણનમ્, નારકપૃથિવીમરૂપણમ્, જીવસ્ય રત્નપ્રભાદિપ્રત્યેકનરકાવાસે પૃથિવીકાયિકાદિતયા ઉત્પત્તિવર્ણનમ્, સર્વજીવાનાં શર્કરાપ્રમાનરકાવાસે પૃથિવીકાયિકાદિતયા ઉત્પત્તિવર્ણનમ્, તમાપૃથિવ્યામુત્પત્તિવર્ણનંચ, સસમપૃથિવીનરકાવાસે પૂર્વોત્પત્તિવર્ણનમ્, તતઃ અમુરકુમારસ્ય પૃથિવીકાયિકાદિતયાવાસેષુ પૂર્વમુત્પત્તિવર્ણનમ્, દ્વીન્દ્રિયાવાસેષુ પૂર્વમુત્પત્તિવર્ણનમ્. તતઃ સનત્કુમારકલ્પે, ઐવેયકવિમાનાવાસે, અનુત્તરવિમાનાવાસે ચ પૂર્વમુત્પત્તિવર્ણનમ્। જીવસ્ય સર્વજીવનાં

સાતવે' ઉદ્દેશોકા પ્રારંભ—

બારહથે' શતક કે હસ સસમ ઉદ્દેશક મેં જો વિષય કહા ગયા હૈ
હસકા વિવરણ સંક્ષેપ કે હસ પ્રકાર હૈ—

લોક કે મહત્ત્વ કા વર્ણન, નારકપૃથિવિયોં કી પ્રરૂપણા, રત્નપ્રભા આદિ પ્રત્યેક નરકાવાસ મેં જીવ કી પૃથિવીકાયિકાદિ રૂપ સે ઉત્પત્તિ, કા વર્ણન, શર્કરાપ્રમાનરકાવાસ મેં સમસ્ત જીવોં કી પૃથિવીકાયિકાદિ-રૂપ સે ઉત્પત્તિ કા કથન, હસી પ્રકાર યાવત્ તમાપૃથિવી મેં ભી જીવ કી પૃથિવીકાયિકાદિરૂપ સે ઉત્પત્તિ હોને કા વર્ણન, સસમપૃથિવી કે નરકાવાસ મેં પૂર્વોત્પત્તિ કા વર્ણન, અમુરકુમારોં કે આવાસોં મેં જીવ કા પૃથિવીકાયિક આદિ રૂપ સે ઉત્પત્તિ હોને કા વર્ણન, પૃથિવીકાયિક આદિ આવાસોં મેં જીવ કી પૂર્વોત્પત્તિ કા વર્ણન હસી પ્રકાર સે દ્વીન્દ્રિયાવાસોં મેં જીવ કી પૂર્વોત્પત્તિ કા વર્ણન, યાવત્ હૈશાન તક હસકે બાદ સનત્કુમારાદિ કલ્પોં મેં, ઐવેયક વિમાનાવાસ મેં ઓર અનુત્તરવિમા-

સાતમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

આ સાતમાં ઉદ્દેશકમાં પ્રતિપાદિત વિષયનો સંક્ષિપ્ત સારાંશ નીચે પ્રમાણે છે.
લોકના મહત્ત્વનું વર્ણન, નારક પૃથ્વીઓની પ્રરૂપણા, રત્નપ્રભા આદિ પ્રત્યેક નરકાવાસમાં પૃથ્વીકાયિક આદિ રૂપે જીવોની ઉત્પત્તિનું વર્ણન, શર્કરાપ્રભા નરકાવાસમાં જીવોની પૃથ્વીકાયિક આદિ રૂપે ઉત્પત્તિનું વર્ણન, એજ પ્રમાણે તમાપ્રભા અને સાતમી તમસ્તમા પૃથ્વીમાં પણ જીવોની પૃથ્વીકાયિકાદિ રૂપે પૂર્વોત્પત્તિનું વર્ણન, અમુરકુમારોના આવાસોમાં જીવોની પૃથ્વીકાયિક આદિ રૂપે ઉત્પત્તિ થવાનું કથન, પૃથ્વીકાયિક આદિ આવાસોમાં જીવોની પૂર્વોત્પત્તિનું વર્ણન, એજ પ્રમાણે દ્વીન્દ્રિયાદિ આવાસોમાં જીવોની પૂર્વોત્પત્તિનું વર્ણન, સનત્કુમારાદિ કલ્પોમાં ઐવેયક વિમાનાવાસોમાં, અને અનુત્તરવિમાના-

માતાપિત્રાદિસમ્બન્ધરૂપેણ ઉત્પત્તિવર્ણનમ્, સર્વજીવાનામ્ એતજ્જીવસ્ય માતાપિત્રાદિ
સમ્બન્ધરૂપેણ ઉત્પત્તિવર્ણનમ્, એતજ્જીવસ્ય સર્વજીવાનાં શત્રુરૂપેણ ઉત્પત્તિવર્ણનમ્,
એવમેવ સર્વજીવાનામપિ એતજ્જીવસ્ય શત્રુરૂપેણ ઉત્પત્તિવર્ણનમ્, એતજ્જીવસ્ય સર્વ-
જીવરાજરૂપેણ ઉત્પત્તિવર્ણનમ્, એતજ્જીવસ્ય સર્વજીવદઃ સરૂપેણ ઉત્પત્તિવર્ણનમ્,
સર્વજીવાનામ્ એતજ્જીવસ્ય દાસરૂપેણ ઉત્પત્તિવર્ણનં ચેતિ ॥

લોકવિસ્તારવક્તવ્યતા ।

મૂલમ્—‘તેણં કાલેણં, તેણં સમણં જાત્ર એવં વયાસી—કે
મહાલણં મંતે ! લોણ પળણત્તે ? ગોયમા ! મહતિમહાલણ લોણ
પળણત્તે, પુરત્થિમેણં અસંખેજ્જાઓ જોયણકોડાકોડીઓ દાહિણે
ણં અસંખિજ્જાઓ, એવં ચેવ, એવં પચ્ચત્થિમેણ વિ, એવં ઉત્તરેણ
વિ, એવં ઉહું પિ, અહં અસંખેજ્જાઓ જોયણકોડાકોડીઓ
આયામવિક્કલંભેણં । એયંસિ ણં મંતે ! એમહાલયંસિ લોગંસિ અત્થિ
કેહ પરમાણુપોગ્ગલમેત્તે વિ પપ્પસે જતથ ણં અયં જીવે ન જાણ

નાવાસ મેં જીવ કી પૂર્વોત્પત્તિ કા વર્ણન, સર્વજીવોં કે માતા પિતા આદિ
રૂપ સે જીવ કી ઉત્પત્તિ હોને કા વર્ણન, સમસ્ત જીવ મી હસ જીવ કે
માતા પિતા આદિ રૂપ સે ઉત્પન્ન હુણ હૈં એસા વર્ણન, યહ જીવ સમસ્ત
જીવોં કા શત્રુરૂપ સે ઉત્પન્ન હુઆ હૈં એસા કથન, હસી પ્રકાર સે સવ
જીવ મી હસ જીવ કે શત્રુરૂપ સે ઉત્પન્ન હુણ હૈં એસા કથન, સવ જીવોં
કા યહ જીવ રાજારૂપ સે ઉત્પન્ન હુઆ હૈં એસા કથન, યહ જીવ સવ
જીવોં કા દાસરૂપ સે ઉત્પન્ન હુઆ હૈં એસા કથન, તથા સવ જીવ હસ
જીવ કે દાસરૂપ સે ઉત્પન્ન હુણ હૈં એસા કથન.

વાસોમાં જીવની પૂર્વોત્પત્તિનું વર્ણન, સર્વ જીવોના માતા, પિતા આદિ રૂપે
જીવની ઉત્પત્તિ થવાનું વર્ણન, સમસ્ત જીવોના માતા પિતા આદિ રૂપે
ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યા છે એવું કથન, આ જીવ સમસ્ત જીવોના શત્રુરૂપે ઉત્પન્ન
થયો છે, એવું કથન, એજ પ્રમાણે સમસ્ત જીવો આ જીવના શત્રુરૂપે ઉત્પન્ન
થયા છે એવું કથન, આ જીવ સમસ્ત જીવોના રાજા રૂપે ઉત્પન્ન થયો છે,
એવું કથન, આ જીવ સમસ્ત જીવોના દાસ રૂપે ઉત્પન્ન થયો છે એવું કથન,
સમસ્ત જીવો આ જીવના દાસ રૂપે ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યા છે એવું કથન.

वा, न मएवा वि ? गोयमा ! णो इण्ठे समट्ठे । से केणट्ठेणं भंते !
 एवं वुच्चइ-एयंसि णं एमहालयंसि लोगंसि नत्थि केइपरमाणु-
 पोग्गलमेत्ते वि पएसे, जत्थ णं अयं जीवे ण जाए वा, न मए वा
 वि ? गोयमा ! से जहा नामए-केइपुरिसे अयासयस्स एगं महं
 अयावयं करेज्जा, से णं तत्थ जहण्णे णं एकं वा, दोवा, तिन्नि
 वा, उक्कोसेणं अयासहस्सं पविखवेज्जा ताओ णं तत्थ पउर-
 गोयराओ, पउरपाणिआओ जहण्णे णं एगाहं वा, वियाहं वा,
 तियाहं वा, उक्कोसेणं छम्मासे परिवसेज्जा, अत्थि णं गोयमा !
 तस्स अयावयस्स केइ परमाणुमेत्ते वि पएसे जेणं तासिं अयाणं
 उच्चारेण वा, पासवणेण वा, खेलेण वा, सिंघाणएण वा, वंते-
 णवा, पित्तेण वा, पूएण वा, सुक्केण वा, सोणिएण वा, चम्मेहिं
 वा, रोमेहिं वा, सिंगेहिं वा, खुरेहिं वा, नहेहिं वा, अणाकंते-
 पुठ्वे भवइ ? भगवं णो इण्ठे समट्ठे । होज्जा वि णं गोयमा !
 तस्स अयावयस्स केइ परमाणुपोग्गलमेत्ते वि पएसे, जे णं तासिं
 अयाणं, उच्चारेण वा जाव णहेहिं वा, अणकंतपुठ्वे, णो चेवणं
 एयंसि एमहालयंसि लोगंसि, लोगस्स य सासयं भावं संसारस्स
 य अणादि भावं, जीवस्स य णिच्चभावं, कम्मबहुत्तं जम्मण-
 मरणवाहुल्लं च, पडुच्च नत्थि केइ परमाणुपोग्गलमेत्ते वि
 पएसे, जत्थ णं अयं जीवे न जाए वा, न मए वा वि से तेण-
 ट्ठेण, तं चेव जाव न मए वा वि ॥सू० १॥

छाया—तस्मिन् काले, तस्मिन् सनये, यावत् एवम् अवादीह—कियन्महा-
लयः खलु भवन्तः ! लोकः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! महतिमहालयो लोकः प्रज्ञप्तः,
पौरस्त्ये असंख्येयाः योजनकोटाकोटयः, दक्षिणे असंख्येयाः एवमेव । एवं
पश्चिमेऽपि, एवम् उत्तरेऽपि, एवम् ऊर्ध्वमपि, अधः असंख्येया योजन कोटाकोटयः
आयामविष्कम्भेण । एतस्मिन् खलु भवन्तः ! इयन्महालये लोके अस्ति कश्चित्
परमाणुपुद्गलमात्रोऽपि प्रदेशः, यत्र खलु अयं जीवो न जातो वा, न मृतो वा पि ?
गौतम ! नायमर्थः समर्थः । तत् केनार्थेन भवन्तः ! एवमुच्यते—एतस्मिन् खलु
इयन्महालये लोके नास्ति कश्चित् परमाणुपुद्गलमात्रोऽपि प्रदेशः, 'यत्र खलु अयं
जीवो न जातो वा, न मृतो वा पि ? गौतम ! तत् यथानाम—कश्चित् पुरुषः अजा
ततरथ एकं सप्तान्तम् अजाव्रजं कुर्यात्, स खलु तत्र जघन्येन एकां वा, द्वे वा,
द्विहोवा, उत्कृष्टेन अजासहस्रं प्रक्षिपेत्, ताः खलु तत्र प्रचुरगोचराः प्रचुरपा-
नीयाः जघन्येन एकाहं वा, द्वयहं वा, त्रयहं वा, उत्कृष्टेन पण्मासान् परिवसेयुः,
अस्ति खलु गौतम ! तस्य अजाव्रजस्य कश्चित् परमाणुपुद्गलमात्रोऽपि प्रदेशः, यः
खलु तासाम् अजानाम् उच्चारेण वा, प्रस्रवणेन वा, श्लेष्मणा वा, सिंघाणकेन वा,
वान्तेन वा, पित्तेन वा, पूयेन वा, शुक्रेण वा, शोणितेन वा, चर्मभिर्वा, रोमभि
र्वा, शृङ्गैर्वा, खुरैर्वा, नखैर्वा अनाक्रान्तपूर्वो भवति ? भगवन् ! नायमर्थः
समर्थः । भवेदपि खलु गौतम ! तस्य अजाव्रजस्य कश्चित् परमाणुपुद्गलमात्रोऽपि
प्रदेशः, य खलु तासाम् अजानाम् उच्चारेण वा, यावत् नखैर्वा अनाक्रान्तपूर्वो नो
चैव खलु एतस्मिन् इयन्महालये लोके लोकस्य च शाश्वतं भावं, संसारस्य अनादि
भावं, जीवस्य च नित्यभावं कर्मबहुत्वं जन्ममरणबाहुल्यं च प्रतीत्य नास्ति कश्चित्
परमाणुपुद्गलमात्रोऽपि प्रदेशः, यत्र खलु अयं जीवो न जातो वा, न मृतो वा पि,
तत् तेनार्थेन तदेव यावत् न मृतो वा पि ॥ सू० १॥

टीका—पूर्वोद्देशके चन्द्रादीनामतिशयसौख्यस्य प्रतिपादितत्वेन तेषां च
लोकस्यांशे सद्भावाम् लोकांशे जीवजन्ममरणवक्तव्यतां प्ररूपयितुमाह—'तेजं

लोकविस्तार वक्तव्यता—

'तेजं कालेजं तेजं समणं' इत्यादि ।

टीकार्थ—इत्येते पहिले के उद्देशक में चन्द्रादिकों के अतिशय सुख
का प्रतिपादन किया गया है, ये चन्द्रादिक लोक के एक भाग में रहते

—लोकांना विस्तार आदिनुं वर्णन—

“तेजं कालेजं तेजं समणं” ध्यादि—

टीकार्थ—आगला सूत्रमां चन्द्रादिना अतिशय सुखानुं प्रतिपादन करवाभा
आव्युं छे. ते चन्द्रादि लोकांना अेक भागमां रडे छे तेथी लोकांशमां एवम
जन्ममरणानी वक्तव्यतानुं कथन सूत्रादे आ सूत्र द्वारा कथुं छे—

કાલેણં' इत्यादि। 'तेणं कालेणं, तेणं समएणं जाव एवं वयासी'-तस्मिन् काले, तस्मिन् समये, यावत्-राजगृहे नगरे स्वामी समवल्लतः, धर्मकथां श्रोतुं पर्वत् निर्गच्छति, धर्मकथां श्रुत्वा प्रतिगता पर्वत्, ततो विनयेन शुश्रूषमाणो नमस्यन् गौतमः प्राञ्जलिपुटः पर्युपासीनः, एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण, अवादीत्-'के महालए णं भंते ! लोए पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! कियन्महालयः-कीदृग् विशालः खलु लोकः प्रज्ञप्तः ? भगवानाह-'गौयमा ! महइमहालए लोए पण्णत्ते' हे गौतम ! महाति-महालयः-अति विशालः लोकः प्रज्ञप्तः । तमेव लोकविस्तारमाह-'पुरत्थिमेणं

हैं, अतः लोकांश में जीव के जन्ममरण की वक्तव्यता का कथन सूत्र-कार ने इस सूत्र द्वारा किया है, इसमें गौतम ने प्रभु से जिस समय जो पूछा है-उस समय के प्रसङ्ग को प्रकट करने के लिये सूत्रकार कहते हैं-'तेणं कालेणं तेणं समएणं जाव एवं वयासी' उस काल और उस समय में यावत् राजगृह नगर में महावीर स्वामी पधारे उनसे धर्मकथा को सुनने के लिये परिषदा-जनसमूह-अपने २ घर से निकली धर्म-कथा को सुनकर वह विसर्जित हो गई, तब विनय से दोनों हाथ जोड़-कर प्रश्न पूछने की अभिलाषावाले गौतम ने प्रभु को नमस्कार कर, इस प्रकार उनसे पूछा-'के महालए णं भंते ! लोए पण्णत्ते' हे भदन्त ! कैसा विशाल यह लोक कहा गया है ? इसके उत्तर में प्रभु ने कहा-'महइमहालए लोए पण्णत्ते' हे गौतम ! यह लोक अतिविशाल कहा गया है ? इस लोकविस्तार को अब सूत्रकार प्रकट करते हैं-'पुरत्थिमेणं,

गौतम स्वामीએ કયારે આ વિષયને અનુલક્ષીને પ્રશ્ન પૂછ્યો હતો, તે નીચેના સૂત્ર દ્વારા પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે-"તેણં કાલેણં તેણં સમएणं जाव एवं वयासी" "તે કાળે અને તે સમયે રાજગૃહ નામે નગર હતું" આ કથનથી શરૂ કરીને "ગૌતમ સ્વામીએ આ પ્રમાણે પૂછ્યું" ત્યાં સુધીનું સમસ્ત પૂર્વોક્ત કથન અહીં ગ્રહણ કરવું જોઈએ એટલે કે રાજગૃહ નગરમાં મહાવીર પ્રભુનું આગમન પરિષદનું વંદણા નમસ્કાર માટે ગમન-ધર્મકથા શ્રવણ કરીને પરિષદનું વિસર્જન અને ત્યાર બાદ ધર્મતત્ત્વને જાણવાની જિજ્ઞાસાવાળા ગૌતમ સ્વામીના આ પ્રકારનો પ્રશ્ન-આ સમસ્ત કથન અહીં ગ્રહણ કરવું જોઈએ. "કે મહાલए णं भंते ! लोए पण्णत्ते" હે ભગવન્ ! આ લોકને કેટલો વિશાળ કહ્યો છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"મહइमहालए लोए पण्णत्ते ?" હે ગૌતમ ! આ લોકને અતિવિશાળ કહ્યો છે. તેના વિસ્તારનું હવે વર્ણન કરવામાં આવે છે-

અસંખેજ્જાઓ જોયણકોડાકોડીઓ, દાહિણેણં અસંખિજ્જાઓ એવં ચેવં 'લોકઃ પૌરસ્ત્યે પૂર્વદિગ્ભાગે, અસંખ્યેયાઃ યોજનકોટાકોટયઃ—અસંખ્યેયકોટાકોટિ યોજનપરિમિતઃ, એવં દક્ષિણે—દક્ષિણદિગ્ભાગે, અસંખ્યેયાઃ, એવમેવ પૂર્વોક્તરીત્યા યોજનકોટાકોટયો વર્તતે, 'એવં પચ્ચત્થિમેણ વિ, એવં ઉત્તરેણ વિ, એવં ઉડ્ડંપિ, અહે અસંખેજ્જાઓ જોયણકોડાકોડીઓ, આયામવિક્કલમેણં' એવં—પૂર્વોક્તરીત્યા, પશ્ચિમેઽપિ—એવમ્ ઉત્તરેઽપિ, એવમ્ ઉર્ધ્વમપિ, અધોઽપિ અસંખ્યેયાઃ યોજનકોટાકોટયઃ, આયામવિક્કલમેણ—આયામેન—દૈર્ઘ્યેણ, વિક્કલમેણ—વિસ્તારેણ, ईदृग् વિસ્તારઃ સ્વલુ અયં લોકઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ इति પૂર્વેણાન્વયઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'एएसि णं भंते ! एमहालयंसि लोगंसि, अत्थि केइ परमाणुपोग्गलमेत्ते वि पएसे, जत्थ अयं जीवे न जाए वा, न मए वा वि ? हे भदन्त ! एतस्मिन् खलु इयन्महालये—

અસંખેજ્જાઓ જોયણકોડીઓ, દાહિણેણં અસંખિજ્જાઓ એવં ચેવં 'લોકઃ પૌરસ્ત્યે પૂર્વદિગ્ભાગે, અસંખ્યેયાઃ યોજનકોટાકોટિ યોજન કે વિસ્તારવાલા હૈ, હસી પ્રકાર સે દક્ષિણદિગ્ભાગ મેં ભી યહ અસંખ્યાત કોટાકોટિ યોજનતક વિસ્તૃત હૈ—' એવં પચ્ચત્થિમેણ વિ, એવં ઉત્તરેણ વિ, એવં ઉડ્ડંપિ, અહે અસંખેજ્જાઓ જોયણકોડાકોડીઓ આયામવિક્કલમેણં ' હસી પ્રકાર સે યહ પશ્ચિમદિશા મેં ભી ઔર ઉત્તરદિશા મેં ભી હૈં । હસી પ્રકાર સે યહ ઉર્ધ્વદિશા મેં ઔર અધોદિશા મેં ભી અસંખ્યાત કોડા કોડી યોજન તક લંબા ચૌડા હૈ । એસે અતિ વિસ્તાર વાલા યહ લોક કહા ગયા હૈ ।

અથ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—(एएसि णं भंते ! एमहालयंसि लोगंसि अत्थि केइ परमाणुपोग्गलमेत्ते वि पएसे जत्थ णं अयं

“પુરત્થિમેણં અસંખેજ્જાઓ જોયણકોડાકોડીઓ, દાહિણેણં અસંખિજ્જાઓ એવં ચેવં” આ લોક પૂર્વ દિશામાં અસંખ્યાત કોટાકોટિ યોજન સુધી વિસ્તરેલો છે, દક્ષિણમાં પણ તે અસંખ્યાત કોટાકોટિ યોજન સુધી વિસ્તૃત છે. “એવં પચ્ચત્થિમેણં વિ, એવં ઉત્તરેણ વિ, એવં ઉડ્ડંપિ અહે અસંખેજ્જાઓ જોયણકોડાકોડીઓ આયામવિક્કલમેણ” એજ પ્રમાણે પશ્ચિમદિશામાં અને ઉત્તરદિશામાં પણ આ લોક અસંખ્યાત કોટાકોટિ યોજન સુધી વિસ્તરેલો છે એજ પ્રમાણે ઉર્ધ્વદિશામાં અને અધોદિશામાં પણ આ લોક અસંખ્યાત કોટાકોટિ યોજન પર્યન્ત લાંબો પહોળો (વિસ્તૃત) છે એવો અતિશય વિસ્તારવાળો આ લોક કહ્યો છે.

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન—“एएसि णं भंते ! एमहालयंसि लोगंसि अत्थि केइ परमाणुपोग्गलमेत्ते वि पएसे, जत्थ णं अयं जीवे न जाए, न मए वा, वि” હે

અતિવિસ્તૃતે, લોકે, અસ્તિ સમ્યગ્વતિ કશ્ચિત્ પરમાણુપુદ્ગલમાત્રોઽપિ પ્રદેશઃ, યત્ર
 खलु अयं जीवो न जातो वा न उत्पन्नो वा, न मृतो वापि भवेत् ? अपि शब्दः
 संभावनायां प्रयुक्तः, भगवान्नाह—‘गोयमा । जो इण्ढे सम्ढे’ हे गौतम । नायमर्थः
 समर्थः, नैतत्संभवति । गौतम स्तत्र कारणं पृच्छति—‘से केण्ढेणं भंते । एवं
 बुच्चइ,—एयंसि णं एमहालयंसि लोगंसि, नत्थि केइ परमाणुपोगलमेत्ते विपएसे,
 जत्थ णं अयं जीवे ण जाए वा, न मए वाणि ?’ हे भदन्त । तत् केनार्थेन—केन
 प्रकारेण, एवमुच्यते—एतस्मिन् खलु इयन्महालये लोके नास्ति कश्चित् परमाणु-
 पुद्गलमात्रोऽपि प्रदेशो वर्तते, यत्र खलु अयं जीवो न जातो वा, न मृतो वापि
 भवेत् ? इति, भगवान्नाह—‘गोयमा । से जहा नामए—केइपुरिसे अयासयस्स एगं

जीवे न जाए न मएवा वि’ हे भदन्त ऐसे इस लोक में—
 अति विस्तृत लोक में—क्या कोई परमाणुपुद्गलमात्र प्रदेश भी ऐसा
 है कि जहां पर यह जीव उत्पन्न न हुआ हो, और मरा भी न
 हो यहां “अपि” शब्द संभावना में प्रयुक्त हुआ है । उत्तर में प्रभु
 कहते हैं—‘गोयमा’ हे गौतम ‘जो इण्ढे सम्ढे’ यह अर्थ समर्थ नहीं
 है, अर्थात् ऐसी बात संभवित नहीं होती है । गौतम इस विषय में
 ‘से केण्ढेणं भंते ! एवं बुच्चइ, प्रभु से ऐसा पूछते हैं कि हे भदन्त ।
 ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि इतने बड़े विशाल इस लोक
 में कोई भी ऐसा प्रदेश नहीं है कि जिसमें जीव उत्पन्न नहीं हुआ है,
 और मरा नहीं है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा’ हे गौतम ।
 ‘से जहा नामए केइ पुरिसे अयासयस्स एगं महं अयादयं करेज्जा’
 समझो—जैसे कोई एक पुरुष ऐसा विशाल एक अजात्रज बनावे कि

लगवन् । આ પ્રકારના આ અતિવિશાળલોકમાં—અતિવિસ્તૃતલોકમાં—એક પર-
 માણુ પુદ્ગલપ્રમાણુ કોઈ પ્રદેશ પણ થું એવો છે કે જ્યાં આ જીવ ઉત્પન્ન
 થયો ન હોય અને મરણ પામ્યો ન હોય ? (અહીં “અપિ” પદ સંભાવના
 અર્થમાં પ્રયુક્ત થયું છે.)

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—“ગોયમા ।” છે ગૌતમ । જો ઇણ્ઢે સમ્ઢે ”
 એવી વાત સંભવી શકતી નથી આ પ્રકારના ઉત્તરનું કારણ જાણવા માટે
 ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે કે—“સે કેણ્ઢેણં મંતે ! एवं बुच्चइ” છે
 લગવન્ । આપ શા કારણે એવું કહેો છો કે આટલા બધા વિસ્તારવાળા લોકમાં કોઈ
 પણ એવો પ્રદેશ નથી કે જ્યાં જીવ ઉત્પન્ન થયો ન હોય અને મર્યો ન હોય ?

તેનેા ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે—“ગોયમા ।” છે ગૌતમ ।
 સે જહા નામए કેइ पुरिसे अयासयस्स एगं महं अयादयं करेज्जा ” ધારો કે
 કોઈ માણસ એક એવો વિશાળ વાડો બનાવે છે કે જેમાં ૧૦૦ બકરીઓ

મહં અયાવયં કરેજ્જા' હે ગૌતમ ! તત્થ યથાનાન કથિત્તુ પુરુષઃ અજાશતાય એકં મહાન્તમ્-વિશાલમ્, અજાવ્રજમ્-અજાવાટકં કુર્યાત્, 'સે ણં તત્થ જહણ્ણેણં, એકં વા, દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં અયાસહસ્સં પક્ખિવેજ્જા' સં સ્વલ્લુ પુરુષઃ તત્થ અજાશતસ્ય વાટકે, જઘન્યેન, એકાં વા, અજામ્, દ્વે વા અજે, તિસ્સો વા અજાઃ, ઉત્કુષ્ટેન અજાસહસ્સં પ્રક્ષિપેત્, અત્રાજાશતસમાવેશયોગ્યે વ્રજે ઉત્કુષ્ટેન અજાસહસ્સપક્ષેપણામિધાનં તાસામતિ સંકીર્ણતયાઽવસ્થાનસૂચનાર્થં બોધ્યમ્ । 'તાઓ ણં તત્થ પડરગોયરાઓ, પડરપાણિયાઓ, જહણ્ણેણં એગાહં વા, વિયાહં વા, તિયાહં વા, ઉક્કોસેણં હમ્માસે પરિવસેજ્જા'તાઃ સ્વલ્લુ સહસ્સસંખ્યકાઃ અજાઃ તત્થ-અજા-શતવ્રજે, પ્રચુરગોચરાઃ-મક્ષણાર્થિપ્રભૂતતૃણસમૂહાઃ પ્રચુરપાણિયાઃ-પ્રચુરાણિ પાણિયાણિ પાતું યાસાં તાસ્તથાવિધાઃ જઘન્યેન એકાહં વા, દ્વયહં વા, ત્રયહં વા, ઉત્કુષ્ટેન

જિસમ્ સૌ બકરિયોં કો ઠહરને કે લાયક સ્થાન હો 'સે ણં તત્થ જહ-ણ્ણેણં એકં વા, દો વા, તિન્નિ વા' અબ વહ ઉત્તમ્ કમ સે કમ એક બકરી, યા દો બકરિયોં યા ત્રીન બકરિયોં કો ઔર 'ઉક્કોસેણં અયા-સહસ્સં પક્ખિવેજ્જા' અધિક સે અધિક એક હજાર બકરિયોં કો રહે । યહાં સૌ બકરિયોં કે ઠહરને યોગ્ય સ્થાન મ્ જો એક હજાર બકરિયોં કે ઠહરને-રહને કી બાત કહી ગઈ હૈ-વહ ઉનકે અતિસંકીર્ણરૂપ સે રહને કે લિયે કહી ગઈ હૈ-અર્થાત્ વહાં જગહ તો કેવલ સૌ બકરિયોં કે ઠહરને કે લિયે હી હૈ-પરન્તુ જબ ઉત્તમ્ એક હજાર બકરિયાં રહેંગી-તથા વે આવસ મ્ બહુત હી અધિક ધિસપિસરૂપ મ્ સંકીર્ણ હોકર હી રહેંગી 'તાઓ ણં તત્થ પડરગોયરાઓ, પડરપાણિયાઓ, જહણ્ણેણં એગાહં વા વિયાહં વા તિયાહં વા', વહાં વહ ઉન બકરિયોં કો ચરને કે લિયે પત્તી-ઘાસ આદિ કી વ્યવસ્થા ઔર પીને કો જલ કી મ્ વ્યવસ્થા કર

રહી શકે એટલી જગ્યા છે. "સેણં તત્થ જહણ્ણેણં એકં વા, દો વા, તિન્નિ વા" હવે તે માણસ તે વાડામાં એાછામાં એાછી એક અથવા બે અથવા ત્રણ બકરીઓને "ઉક્કોસેણં અયા સહસ્સં પક્ખિવેજ્જા" અને વધારેમાં વધારે એક હજાર બકરીઓને રાખે છે અહીં સૌ બકરીઓને રહેવા લાયક સ્થાનમાં હજાર બકરીઓને રાખવાની બે વાત કરવામાં આવી છે તેનો ભાવાર્થ એવો છે કે તે વાડામાં મોકળાશપૂર્વક તો ૧૦૦ બકરીઓ જ રાખી શકાય છે પણ બે બકરીઓ વચ્ચે બિલકુલ ખાલી જગ્યા ન રાખવામાં આવે તો એક હજાર બકરીઓ પણ ત્યાં રહી શકે તેમ છે હા, તેમને સંકડાશ પડે ખરી ધારે કે તે માણસ આ વાડામાં એક હજાર બકરીઓને રાખે છે. "તાઓણં તત્થ પડરગોયરાઓ, પડરપાણિયાઓ, જહણ્ણેણં એગાહં વા, તિયાહં વા, ત્યાં તે માણસ તે બકરીઓને ખાવાને માટે ઘાસચારાની અને પીવાને માટે પાણીની પણ

પળાસાન પરિવસેયુઃ, એતાવતા તાસાં સહસ્રસંખ્યકાજાનામ્ પ્રચુરમુત્રપુરીપસમ્ભવઃ, વુશુક્ષાપિવાસાવિરહેણ સુસ્થતયા અધિકકાલજીવિત્વં ફલિતમ્ તથાચ વક્તવ્ય વિષયમાહ—‘અત્થિ ણં ગોયમા ! તસ્સ અયાવયસ્સ કેઈ પરમાણુપોગ્ગલમેત્તે વિ પએસે, જે ણં તાસિં અયાણં ઉચ્ચારેણ વા, પાસદ્ધણેણ વા, સ્વેલેણ વા, સિંઘણણ વા, વંતેણ વા, પિત્તેણ વા, પૂણ વા, સુક્કેણ વા, સોણિણ વા, ચમ્મેહિં વા, રોમેહિં વા, સિંગેહિં વા, સુરેહિં વા, નહેહિં વા, અણાકંતપુઞ્વે ભવઃ ?’ હે ગૌતમ ! અસ્તિ—સંભવતિ સ્વલુ તસ્ય અજાત્રજસ્ય કશ્ચિદપિ પરમાણુપુદ્ગલમાત્રોઽપિ પ્રદેશો વર્તતે ? યઃ સ્વલુ તથાવિધઃ પ્રદેશઃ તાસાં સહસ્રસંખ્યકાનામ્, ઉચ્ચારેણ વા—

દેતા હૈ તાકિ વૈં ભૂલ્લી ઓર પ્યાસી નહીં રહ સકેં ઓર આનન્દ સે ડસી વાઢે મેં વે ‘જહ્ણેણં એગાહં વા, વિયાહં વા’ કમ સે કમ એક દો ત્રીન દિન તક ઓર ‘ઉક્કોસેણં છમ્માસે પરિવસેજ્જા’ અધિક સે અધિક છહ માસ તક રહે । હતને અધિક કાલ તક વહાં નિવાસ કરને કી હસ વાત સે સૂત્રકાર યહ પ્રકટ કરનાં વાહતે હૈં કિ જવ વે વહાં જનમાના સ્વાવેંગી ઓર યથેચ્છ જલપાન કરેંગી તવ હસસે ડન હજાર વકરિયોં કી વહાં અધિક માત્રા મેં ઉચ્ચાર ઓર પેશાવ હોગી તથા સ્વસ્થ વનીં રહને સે વે વહાં સુરક્ષિત જીવન મેં ભી રહેંગી અર્થાત્ અધિક કાલ તક જીતી રહેંગી ‘અત્થિ ણં ગોયમા ! તસ્સ અયાવયસ્સ કેઈ પરમાણુપોગ્ગલમેત્તે વિ પએસે’ અવ ધ્યાન દેને કી વાત કિ હે ગૌતમ ! વ્યા ડસ અજાત્રજ કા કોઈ સા પરમાણુપુદ્ગલમાત્ર ભી પ્રદેશ એસા વચ્ચા રહેગા ‘જે ણં’ જો હતને સમય તક ‘તાસિં અયાણં’

વ્યવસ્થા કરે છે, કે જેથી તેઓ ભૂખ અને તૃપ્તિને કારણે મરી ન જાય, પણ આનંદથી રહી શકે આ પ્રકારે તે હજાર બકરીઓ તે વાડામાં એક અથવા બે અથવા ત્રણ દિવસ સુધી રહે છે, “ઉક્કોસેણં છમ્માસે પરિવસેજ્જા” અને વધારેમાં વધારે છ માસ સુધી રહે છે. (આટલા લાંબા સમય સુધી તે બકરીઓને ત્યાં રાખવાની વાત દ્વારા સૂત્રકાર એ વાતનું પ્રતિપાદન કરવા માગે છે કે ત્યાં પુરતા ઘાસચારા અને પાણીની સગવડ મળવાથી તે બકરીઓ ત્યાં અધિક માત્રામાં મળભૂત છોડશે અને તેમના મૂત્ર અને લીંડીઓ વિનાનો તે વાડાનો એક પણ પ્રદેશ રહી જશે નહીં અને તેઓ વાડામાં સુરક્ષિત અને સ્વસ્થ રહેવાને કારણે અધિક કાળ સુધી જીવતી રહેશે.)

મહાવીર સ્વામીનો પ્રશ્ન—“અત્થિ ણં ગોયમા ! તસ્સ અયાવયસ્સ કેઈ પરમાણુપોગ્ગલમેત્તે વિ પએસે” હે ગૌતમ ! શું તે વાડાનો એક પરમાણુ પુદ્ગલ પ્રમાણુ કોઈ પ્રદેશ પણ એવો રહી શકશે કે “જે ણં ઉચ્ચારેણ વા” જે બકરીની

पुरीषेण वा, प्रस्रवणेन वा, मुत्रेण वा, श्लेष्मणा वा—कफविशेषेण वा, सिङ्घाण-
केन वा—नासिकामलविशेषेण वा, वान्तेन वा, उद्वमनेन वा, पित्तेन वा, पूयेन
वा—विकृतशोणितेन वा, शुक्लेण वा, शोणितेन वा, चर्मभिर्वा, रोमभिर्वा,
शृङ्गेर्वा, खुरैर्वा, नखैर्वा, खुराग्रभागैर्वा अनाक्रान्तपूर्वो भवति? अस्पृष्टपूर्वो
भवेत् किमिति प्रश्ना, गौतम आह—‘भगवं णो इण्ठे समट्ठे’ हे भगवन् ! नायमर्थः
समर्थः—नैतत्संभवति न अनाक्रान्तपूर्वः स्यात् अपितु अनाक्रान्तपूर्व एवेति कदाचित्
तत्संभाव्यापि प्रस्तुतार्थस्यासंभावनामाह—‘होञ्जा वि णं गोयमा । तस्स अयाव-
यस्स केई परमाणुपोग्गलमेत्ते वि पएसे, जेणं तासिं अयाणं उच्चारेण वा जान
णहेहिं वा अणाकंतपुव्वे’ हे गौतम ! भवेदपि कदाचित् खलु तस्य अजाव्रजस्य

उन बकरियों की ‘उच्चारेणं वा’ लेंडियों से ‘पासवेणं वा’ अथवा
उनके पेशाब से, ‘खेलेणवा’ या उनके श्लेष्म से, ‘सिङ्घाणण वा’
या उनके नाक के झेल से ‘वन्तेण वा’ या उनके वमन से ‘पित्तेण
वा’ या उनके पित्त से ‘पूएण वा’ विकृत खून से—पीप से,
‘सुक्केण’ या उनके शुक्र से—वीर्य से ‘सोणिण वा’ या उनके
खून से ‘चम्मेहिं वा’ या उनके चमड़े से, ‘रोमेहिं वा’ या उनके
रोमों से, ‘सिगेहिं वा’ या उनके सींगों से, ‘खुरेहिं वा’, या उनके
खुरों से ‘नहेहिं वा’ या उनके नखों से, ‘अणाकंतपुव्वे भवइ’ अना-
क्रान्त पूर्व बना रहे? अर्थात् इन सब में किसी एक से भी वह अछूता-
छूटा न गया बना रहे है?

उत्तर में गौतम ने कहा—‘भगवं णो इण्ठे समट्ठे’ हे भदन्त ! यह
अर्थ समर्थ नहीं है—ऐसी वहां संभावना नहीं हो सकती, किन्तु ऐसी

लींड़ीओथी अथवा “पासवेणं वा” तेमना भूत्रथी अथवा “खेलेण वा”
तेमना कइ वडे, “सिङ्घाणण वा” अथवा तेमना नाकभांथी नीकणता थीकणु।
प्रवाही वडे, “वन्तेण वा” अथवा तेमना वमन वडे, “पित्तेण वा” अथवा
तेमना पित्त वडे, “पूएण वा” अथवा तेमना परु वडे, “सुक्केण वा” अथवा
तेमना वीर्य वडे, “सोणिण वा” अथवा तेमना दोही वडे, “चम्मेहिं वा”
अथवा तेमनी आभडी वडे, “रोमेहिं वा” अथवा तेमनी रुवांटी वडे,
“सिगेहिं वा” अथवा तेमना शिंगडाओ वडे, “खुरेहिं वा” अथवा तेमनी
भरीओ वडे, “नहेहिं वा” अथवा तेमना नख वडे, “अणाकंतपुव्वे भवइ”
अनाक्रान्तपूर्व कइसे? ओटवे के लींड़ीओ आदि पदार्थोंभांथी कोछ पणु ओक
द्वारा पणु स्पर्श थया विनानो तेनो ओक पणु प्रदेश रहेशे भरो?

गौतम स्वामीनो उत्तर—“भगवं णो इण्ठे समट्ठे” हे भगवन् ! ओबुं
संभवनी शके नहीं ओटवे के लींड़ीओ आदिथी जेनो स्पर्श न थये होय

कश्चित् परमाणुपुद्गलमात्रोऽपि प्रदेशः, यः खलु तासां सहस्रसंख्याकानाम् अजानाम्, उच्चारणे वा-पुरीषेण वा, यावत्-प्रसवणेन वा-मूत्रेण, श्लेष्मणा वा, सिङ्घाणकेन वा, वान्तेन वा, पित्तेन वा, पूयेन वा, शुक्रेण वा, शोणितेन वा, चर्मभिर्वा, रोमभिर्वा, शृङ्गैर्वा, खुरैर्वा, नखैर्वा, अनाक्रान्तपूर्वः-अस्पृष्टपूर्वः कदाचित् संभवेदपि, । किन्तु-नैतत्संभवतीत्याह-‘णो चेवणं एयंसि एमहालयंसि लोगंसि लोगस्त सासयं भावं संसारस्सय अणादिभावं, जीवस्सय णिच्चभावं कम्म-बहुत्तं, जन्ममरणवाहुल्लं च पडुच्च नत्थि केइ परमाणुपोग्गलमेत्ते वि पएसे’

ही वहां संभावना होती है कि वहां का कोईसा भी प्रदेश ऐसा नहीं बच सकता है कि जो उनकी लेंडियों आदि से स्पर्शित न हो चुका हो ‘होज्जा वि णं गोयमा ! तस्स अयावयस्स केइ परमाणुपोग्गलमेत्ते वि पएसे’ खैर, हे गौतम ! यह बात भी कदाचित् स्वीकार कर ली जावे कि उस अजात्रज का कोई सा परमाणुमात्र भी प्रदेश ऐसा हो सकता है ‘जे णं तासिं अयाणं उच्चारणे वा जाव णहेहिं वा अणाकंतपुण्वे’ जो उन हजार बकरियों की लेंडियों से यावत् उनकी पेशाब से, श्लेष्म से, सिङ्घाणनाक के मेल से, वमन से, पित्त से, शुक्र से, शोणित से, चमड़े से, रोमों से, शृङ्गों से, खुरों से या उनके नखों से या खुरों के अग्रभागों से अनाक्रान्त पूर्व भी हो परन्तु ‘णो चेव णं एयंसि’ ए महालयंसि लोगंसि लोगस्त य सासयं भावं संसारस्स य अणादिभावं, जीवस्स य णिच्चभावं’ इतने बड़े

ओवे। ओक पणु प्रदेश त्यां णाडी रह्यो नही। डाय तेनो ओक ओक प्रदेश बी। डीओ आदि वडे स्पर्शित थअ युक्थो न छथे “होज्जा वि णं गोयमा ! तस्स अयावयस्स केइ परमाणुपोग्गलमेत्ते वि पएसे” हे गौतम ! कहाय ओ बात पणु संलपी शंके के ते णकरीना वाडाने ओक परमाणु पुद्गल प्रमाणु प्रदेश ओवे। रही नय, “जेणं तासिं अयाणं उच्चारणे वा जाव णहेहिं वा अणाकंतपुण्वे” हे न ते णकरीनी बी। डीओ वडे तेमना भूत्र वडे, तेमना छइ वडे, तेमना नाकना मेल वडे, वमन वडे, पित्त वडे, पइ वडे, पीयं वडे, दोही वडे, आमडी वडे, रुवाटी वडे, शृंगो वडे, ञरीओ वडे अने नणो वडे (अरीओना अग्रभाग वडे) अनाक्रान्तपूर्व (स्पृष्ट थया विनाने) पणु डाय परन्तु “णोचेवणं एयंसि एमहालयंसि लोगस्त य सासयं भावं संसारस्स य अणादिभावं, जीवस्स य णिच्चभावं कम्मबहुत्तं, जन्ममरणवाहुल्लं च, पडुच्च नत्थि केइ परमाणु पोग्गलमेत्ते वि पएसे, जत्थणं अयं जीवे न जोए वा, न मए वा वि से तेण्हणं, तंचेव

જત્ય ણં અયં જીવે ન જાણ વા, ન મણ વા વિ, નો ચૈવ સ્વલુ, એતસ્મિન્-પૂર્વોક્તે, ઈદ્ગમહાલયે-અતિવિસ્તારે, લોકે, લોકસ્ય ચ શાશ્વતં ભાવં-સ્થિતિમ્, સંસારસ્ય ચ અનાદિભાવં, જીવસ્ય ચ નિત્યભાવં, કર્મબહુત્વમ્-કર્મણામાધિક્યમ્, જન્મમરણ-વાહુલ્યં ચ પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય-લોકસ્ય શાશ્વતમાવાવપેક્ષયેત્યર્થઃ નાસ્તિ કશ્ચિત્ પરમાણુપુદ્ગલમાત્રોઽપિ પ્રદેશઃ, યત્ર સ્વલુ લોકપ્રદેશે, અયં જીવો ન જાતો વા નોત્પન્નો વા ભવેત્, ન મૃતો વાપિ ભવેત્ । ઇદમુક્તં ભવતિ અત્ર લોકસ્ય શાશ્વત-ત્વેઽપિ સંસારસ્ય સાદિત્વે સતિ નૈવં સ્યાદિત્યત સ્તસ્યાનાદિત્વમુક્તમ્, નાના-જીવાપેક્ષયા સંસારસ્યાનાદિત્વેઽપિ વિવક્ષિતજીવસ્યાનિત્યત્વેનોક્તાર્થઃ સ્યાદતો જીવસ્ય નિત્યત્વમુક્તમ્, જીવસ્ય નિત્યત્વેઽપિ કર્મણામલ્પત્વે તથાવિધસંસરણાભાવાત્

વિશાલ હસ લોક મેં લોકકી શાશ્વત સ્થિતિ કો, સંસાર કે અનાદિ-ભાવ કો, જીવ કે નિત્યભાવ કો, કર્મોં કી અધિકતા કો ઓર જન્મ-મરણ કી બહુલતા કો આશ્રિત કરકે-અર્થાત્-લોક કે શાશ્વતભાવ આદિ કી અપેક્ષા લેકરકે લોક કા એસા કોઈ સા મી પરમાણુપુદ્ગલમાત્ર મી પ્રદેશ નહીં હૈ, કિ જિસ લોક પ્રદેશ મેં યહ જીવ જન્મા ન હો ઓર મરા મી ન હો હસ કથન કા સારાંશ એસા હૈ કિ-લોક કી સ્થિતિ કો શાશ્વત હોને પર મી યદિ સંસાર કો સાદિ માના જાવે તો જીવકી જો હસ પ્રકાર સે નાના જીવોં કી અપેક્ષા લેકર કે લોકાકાશ કે પ્રત્યેક પ્રદેશ પર અનાદિરૂપ સે જન્મ મરણ પરંપરા પ્રતિપાદિત કી ગઈ હૈ વહ નહીં બન સકેગી અતઃ લોક કો શાશ્વત માનને પર મી સંસાર કો અનાદિ કહો ગયા હૈ તથ હી જાકર લોકાકાશ કે પ્રત્યેક પ્રદેશ પર જીવોં કી અનાદિરૂપ સે જન્મ મરણ પરંપરા સધ સકતી હૈ હસ પ્રકાર

જાવ ન મણ વા વિ” લોકની શાશ્વતસ્થિતિ, સંસારને, અનાદિભાવ, જીવને, નિત્યભાવ, કર્મોની અધિકતા અને જન્મમરણની બહુલતા, આ બધાની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામાં આવે, તો આ અતિ વિશાળ લોકને એવો કોઈ પરમાણુપુદ્ગલપ્રમાણુ પ્રદેશ પણ એવો નથી કે જ્યાં આ જીવ જન્મે તો હોય અને મરે તો હોય આ કથનનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે-

લોકની સ્થિતિ શાશ્વત હોવા છતાં પણ જો સંસારને સાદિ (આદિ યુક્ત) માનવામાં આવે, તો જીવની જે આ પ્રકારે વિવિધ જીવોની અપેક્ષાએ લોકાકાશના પ્રત્યેક પ્રદેશમાં અનાદિ રૂપે જન્મમરણ પરંપરા પ્રતિપાદિત કરવામાં આવી છે, તે પ્રતિપાદિત કરી શકાત નહીં તેથી લોકને શાશ્વત માનવા છતાં પણ સંસારને અનાદિ કહેવામાં આવ્યો છે આ પ્રકારની પરિસ્થિતિ હોય તો

નોક્તં વસ્તુસ્યાદતઃ કર્મણાં વાહુલ્યં પ્રતિપાદિતમ્, કર્મણાં વાહુલ્યેઽપિ જન્માદેર-
લ્પત્વેનોક્તાર્થઃ સ્યાદતો જન્માદિ વાહુલ્યં પ્રતિપાદિતમવસેયમ્, પ્રકૃતમુપસંહર-
ન્નાહ-‘સે તેણદ્દેણં તંચેવ જાવ ન મણ્વા વિ’ તત્ તેનાર્યેન-તેન કારણેન, તદેવ
યાવત્ ઉક્તલોકસ્ય નાસ્તિ કશ્ચિત્ પરમાણુપુદ્ગલમાત્રોઽપિ પ્રદેશઃ, યત્ર સ્વલ્લ અર્થ
જીવો ન જાતો વા-નોત્પન્નો વા મવેત્, ન મૃતો વાપિ મવેદિતિ ભાવઃ ॥સૂ. ૧॥

સે નાના જીવોં કી અપેક્ષા સે સંસાર મેં અનાદિતા હોને પર મી યદિ
વિવક્ષિત જીવ કો અનિત્યમાના જાવે તો હસ ઉક્તાર્થ કી સજ્જતિ નહીં
બનસકતી હૈ અતઃ જીવ મેં નિત્યતા કહી ગઈ હૈ । જીવ કો નિત્ય માનને
પર મી કર્મોં મેં અલ્પતા માની જાવે તો તથાવિધ સંસાર મેં જીવ કા
પરિભ્રમણ નહીં હો સકેગા. અતઃ ઉક્તાર્થ કા કથન બન સકેગા-હસલિયે
ઉક્તાર્થ કા કથન બન જાવે, હસી કારણ સે કર્મોં મેં વાહુલ્યતા પ્રતિપા-
દિત કી ગઈ હૈ । કર્મોં કી બહુલતા હોને પર મી યદિ જન્માદિ મેં
અલ્પતા માની જાવે તો ઉક્તાર્થ નહીં બન સકતા હૈ-હસલિયે યહ ઉક્તાર્થ
બન જાવે-હસીલિયે જન્માદિ મેં બહુલતા કહી ગઈ હૈ, એસા જાનના
ચાહિયે ‘સે તેણદ્દેણં તં ચેવ જાવ ન મણ્વા વિ’ હસી કારણ હે ગૌતમ !
એસા કહા ગયા હૈ કિ હસ લોક કા કોઈસા મી એસા પરમાણુપુદ્ગલમાત્ર
પ્રદેશ મી નહીં હૈ કિ જહાં પર યહ જીવ ઉત્પન્ન ન હુઆ હો ઓર
મરા મી ન હો ॥સૂ. ૧॥

જ લોકાકાશના પ્રત્યેક પ્રદેશમાં જીવોની અનાદિ-રૂપે જન્મમરણ પરમ્પરા
ઘટિત થઈ શકે આ પ્રકારે વિવિધ જીવોની અપેક્ષાએ સંસારમાં અનાદિતા
હોવા છતાં પણ જો વિવક્ષિત જીવને અનિત્ય માનવામાં આવે, તો ઉપર્યુક્ત
અર્થની સંગતતા સંભવી શકતી નથી, તેથી જીવમાં નિત્યતા કહી છે જીવને
નિત્ય માનવા છતાં જો કર્મોમાં અલ્પતા માનવામાં આવે, તો તથાવિધ સંસાર
માં જીવોનું પરિભ્રમણ સંભવી શકશે નહીં, તેથી ઉપર્યુક્ત કથન સંગત
બની શકે, તે માટે બહુલતા પ્રતિપાદિત કરાઈ છે કર્મોની બહુલતા હોવા છતાં
પણ જન્માદિમાં અલ્પતા માનવામાં આવે, તો ઉપર્યુક્ત કથન અસંગત
બન્ય છે, તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે આ લોકનો કોઈ પરમાણુપુદ્ગલ-
પ્રમાણુ પ્રદેશ પણ એવો નથી કે જ્યાં આ જીવ ઉત્પન્ન થયો ન હોય અને
મર્યો પણ ન હોય. ॥સૂ. ૧॥

यूक्ष्—कइणं भंते ! पुढवीओ पणत्ताओ ? गौतम ! सत्त-
 पुढवीओ पणत्ताओ, जहा पढमसए पंचम उद्देसए तहेव
 आवासा ठावेयवा, जाव अणुत्तरविमाणे सि जाव अपराजिए
 सत्त्वद्वसिद्धे, अयं णं भंते ! जाव इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए,
 तीसाए निरयावाससयसहस्सेसु एगमेगंसि निरयावासंसि पुढ-
 विकाइयत्ताए जाव वणस्सइकाइयत्ताए, नरगत्ताए, नेरइय-
 त्ताए उववन्नपुवे ? हंता, गोयमा ! असइं अदुवा, अणंतखुत्तो,
 सब्ब जीवा वि णं भंते ! इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए तीसाए
 निरयावाससयसहस्सेसु तं चेव जाव अणंतखुत्तो, अयं णं भंते !
 जीवे सक्करप्पभाए पुढवीए पणवीसाए, एवं जहा रयणप्पभाए
 तहेव दो आलावगा भाणियठ्वा, एवं जाव धूमप्पभाए, अयं
 णं भंते ! जीवे तमाए पुढवीए पंचूणे निरयावाससयसहस्से
 एगमेगंसि सेसं तं चेव, अयं णं भंते ! जीवे अहे सत्तमाए
 पुढवीए पंचसु अणुत्तरेसु सहितिमहालएसु महानिरएसु एग-
 मेगंसि निरयावासंसि सेसं जहा रयणप्पभाए, अयं णं भंते !
 जीवे चोसट्टीए असुरकुमारावाससयसहस्सेसु एगमेगंसि असु-
 रकुमारावासंसि पुढवीकाइयत्ताए जाव वणस्सइकाइयत्ताए,
 देवत्ताए, देवीत्ताए, आसणसयणभंडमत्तोवगरणत्ताए उव-
 वन्नपुवे ? हंता, गोयमा ! जाव अणंतखुत्तो, सब्बजीवा वि णं
 भंते ! एवं चेव, एवं जाव थणियकुमारेसु, नाणत्तं आवासेसु,
 आवासा पुव्वभाणिया, अयं णं भंते ! जीवे असंखेज्जेसु पुढवि-

काइयावाससयसहस्सेसु एगमेगंसि, पुढविकाइयावासंसि
 पुढविकाइयत्ताए जाव वणस्सइकाइयत्ताए उववन्नपुढे ? हंता,
 गोयमा ! जाव अणंतखुत्तो, एवं सव्वजीवा वि, एवं जाव वण-
 स्सइकाइएसु । अयं णं भंते ! जीवे असंखेज्जेसु वेदियावाससय-
 सहस्सेसु एगमेगंसि वेदियावासंसि, पुढविकाइयत्ताए जाव
 वणस्सइकाइयत्ताए वेइंदियत्ताए उववन्नपुढे ! हंता, गोयमा !
 जाव अणंतखुत्तो, सव्वजीवा वि णं एवं चेव, एवं जाव मणु-
 स्सेसु, नवरं तेदिएसु जाव वणस्सइकाइयत्ताए तेदियत्ताए,
 चउरिंदिएसु चउरिंदियत्ताए, पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु पंचि-
 दियतिरिक्खजोणियत्ताए, मणुस्सेसु मणुस्सत्ताए, सेसं जहा
 वेदियाणं । वाणमंतरजोइसिय सोहम्मीसाणाण य जहा असु-
 रकुमाराणं । अयं णं भंते ! जीवे सणंकुमारे कप्पे बारससु
 विमाणावाससयसहस्सेसु एगमेगंसि विमाणावासंसि पुढवि
 काइयत्ताए सेसं जहा, असुरकुमाराणं जाव अणंतखुत्तो, नो
 चेवणं देवित्ताए, एवं सव्वजीवावि, एवं जाव आणयपाणएसु,
 एवं आरणच्चुएसु वि । अयं णं भंते ! जीवे तिसु वि अट्टार-
 सुत्तरेसु गेविज्जविमाणावाससएसु एवं चेव । अयं णं भंते !
 जीवे पंचसु अणुत्तरविमाणेसु एगमेगंसि अणुत्तरविमाणंसि
 पुढवि तहेव जाव अणंतखुत्तो, णो चेव णं देवत्ताए वा, देवि-
 त्ताए वा, एवं सव्वजीवा वि । अयं णं भंते ! जीवे सव्वजीवाणं
 माइत्ताए पिइत्ताए, भाइत्ताए भगिणित्ताए, भज्जत्ताए, पुत्तत्ताए,

धूयत्ताए, सुण्हत्ताए उववन्नपुवे? हंता, गोयमा! असइं अदुवा
अणंतखुत्तो। सव्वजीवावि णं भंते! इमस्स जीवस्स माइत्ताए
जाव उववन्नपुवे? हंता, गोयमा! जाव अणंतखुत्तो। अयं णं
भंते! जीवे सव्वजीवाणं अरित्ताए वेरियत्ताए घायगत्ताए वह-
गत्ताए, पडिणीयत्ताए, पच्चामित्तत्ताए उववन्नपुवे! हंता,
गोयमा! जाव अणंतखुत्तो। सव्वजीवा वि णं भंते! एवं चेव।
अयं णं भंते! जीवे सव्वजीवाणं रायत्ताए जुवरायत्ताए, जाव
सत्थवाहत्ताए उववन्नपुवे? हंता, गोयमा! असइं अदुवा
अणंतखुत्तो, सव्वजीवाणं एवं चेव। अयं णं भंते! जीवे सव्व-
जीवाणं दासत्ताए पेसत्ताए भयगत्ताए, भाइल्लगत्ताए भोगपुरि-
सत्ताए, सीसत्ताए वेसत्ताए, उववन्नपुवे? हंता, गोयमा!
जाव अणंतखुत्तो, एवं सव्वजीवा वि अणंतखुत्तो! सेवं भंते!
सेवं भंते! त्ति जाव विहरइ ॥सू० २॥

वारसमे सए सत्तमो उद्देसो समत्तो ॥१२-७॥

छाशा—कति खलु भदन्त। पृथिव्यः प्रज्ञप्ताः? गौतम! सप्तपृथिव्यः प्रज्ञप्ताः,
यथा प्रथमशतके पञ्चमोद्देशके तथैव आवासाः स्थापयितव्याः यावत् अनुत्तर
विमान इतियावत्-अपराजितः सर्वार्थसिद्धः। अयं खलु भदन्त! जीवः अस्यां रत्न-
प्रभायां पृथिव्यां त्रिंशति निरयावासशतसहस्रेषु एकैकस्मिन् निरयावासेषु पृथिवी
कायिकतया यावत् वनस्पतिकायिकतया, नरकतया, नैरयिकतया, उत्पन्नपूर्वः?
हन्त गौतम! असकृद्, अथवा अनन्तकृत्वः। सर्वजीवा अपि भदन्त! अस्यां रत्न-
प्रभायां पृथिव्यां त्रिंशति निरयावासशतसहस्रेषु तदेव यावत्-अनन्तकृत्वः।
अयं खलु भदन्त! जीवः शर्कराप्रभायां पृथिव्यां, पञ्चविंशती, एवं यथा रत्नप्रभायां
तथैव द्वौ आलापकौ भणितव्यौ, एवं यावत् धूमप्रभायाम्, अयं खलु भदन्त।
जीवस्तमायां पृथिव्यां पञ्चोने निरयावासशतसहस्रे एकैकस्मिन् शेषं तदेव। अयं
खलु भदन्त! जीवः, अधः सप्तम्यां पृथिव्याम्, पञ्चसु अनुत्तरेषु महातिमहालयेषु
महानिरयेषु एकैकस्मिन् निरयावासे शेषं यथा रत्नप्रभायाम्। अयं खलु भदन्त!
जीवः चतुष्पष्ठ्याम् असुरकुमारावाप्तशतसहस्रेषु एकैकस्मिन् असुरकुमारावासे-

पृथिवीकायिकतया यावत्, वनस्पतिकायिकतया, देवत्वेन, देवीत्वेन, आसन
 शयनभाण्डाद्यभोषकरणतया उत्पन्नपूर्वः? हन्त, गौतम! यावत्-अनन्त कृत्वः।
 सर्वजीवा अपि खलु भदन्त! एवमेव, एवं यावत्-सं नेतकुमारेषु, नानात्वम्
 आवासेषु, आवासाः पूर्वं भणिताः। अयं खलु भदन्त! जीवः
 असंख्येयेषु पृथिवीकायिकावासशतसहस्रेषु एकैकस्मिन् पृथिवीकायिकावासे
 पृथिवीकायिकतया यावत् वनस्पतिकायिकतया उत्पन्नपूर्वः? हन्त, गौतम!
 यावत् अनन्तकृत्वः, एवं सर्वजीवा अपि, एवं यावत्-वनस्पतिकायिकेषु, अयं
 खलु भदन्त! जीवः असंख्येयेषु द्वीन्द्रियावासशतसहस्रेषु एकैकस्मिन्
 द्वीन्द्रियावासे पृथिवीकायिकतया यावत् वनस्पतिकायिकतया द्वीन्द्रियतया
 उत्पन्नपूर्वः, हन्त, गौतम! यावत् अनन्तकृत्वः। सर्व जीवा अपि खलु एवमेव,
 एवं यावत् मनुष्येषु, नवर त्रीन्द्रियेषु यावत् वनस्पतिकायिकतया त्रीन्द्रियतया,
 चतुरिन्द्रियेषु चतुरिन्द्रियतया, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक-
 तया, मनुष्येषु मनुष्यतया, शेषं यथा द्वीन्द्रियाणाम्, वानव्यन्तरज्योतिषिक
 सौधर्मेशानानां च यथा असुरकुमाराणाम्, अयं खलु भदन्त! जीवः सनत्कुमारे
 कल्पे द्वादशसु विमानावासशतसहस्रेषु एकैकस्मिन् विमानिकावासे पृथिवी-
 कायिकतया, शेषं यथा असुरकुमाराणां, यावत्-अनन्तकृत्वः, नो चैव खलु देवी
 त्वेन, एवं सर्वजीवाः अपि, एवं यावत्-आनतमाणतेषु, एवम् आरण-अच्युतेष्व-
 पि। अयं खलु भदन्त! जीवस्त्रिष्वपि अष्टादशोत्तरेषु ग्रैवेयकुविमानावासशतेषु
 एवमेव। अयं खलु भदन्त! जीवः पञ्चसु अनुत्तरविमानेषु एकैकस्मिन् अनुत्तर-
 विमाने पृथिवी तथैव यावत् अनन्तकृत्वः, नोचैव खलु देवतया वा, देवीतया वा,
 एवं सर्वजीवा अपि। अयं खलु भदन्त! जीवः सर्वजीवानां मातृतया पितृतया,
 भ्रातृतया, भगिनीतया, भार्यातया, पुत्रतया, दुहितृतया, स्नुषातया उत्पन्नपूर्वः?
 हन्त, गौतम! असकृत्, अथवा अनन्तकृत्वः। सर्वजीवा अपि खलु भदन्त! अस्य
 जीवस्य मातृतया यावत्-उत्पन्नपूर्वः? हन्त, गौतम! यावत्-अनन्तकृत्वः। अयं-
 खलु भदन्त! जीवः सर्वजीवानाम् अरितया, वैरिकतया, घातकतया, व्यथकतया,
 प्रत्यनीकतया, प्रत्यमिश्रतया उत्पन्नपूर्वः? हन्त, गौतम! यावत् अनन्तकृत्वः,
 सर्व जीवानां अपि खलु भदन्त! एव मेव। अयं खलु भदन्त! जीवः सर्वजीवानां
 राजतया युवराजतया यावत्-सार्थवाहतया, उत्पन्नपूर्वः? हन्त, गौतम! असकृत्,
 यावत्-अनन्तकृत्वः सर्वजीवानाम् एवंचैव, अयं खलु भदन्त! जीवः सर्वजीवानां
 दासतया, प्रेक्ष्यतया, भृत्यकतया, भागिकतया, भोगपुरुषतया, शिष्यतया
 द्वेष्यतया, उत्पन्नपूर्वः? हन्त, गौतम! यावत्-अनन्तकृत्वः, एवं सर्वजीवा अपि,
 अनन्तकृत्वः तदेवं भदन्त! तदेवं भदन्त! इति यावद् विहरति ॥मू०२॥

द्वादशशतके सप्तमोद्देशः समाप्तः ॥

ટીકા—અથ પ્રકારાન્તરેણ લોકસ્વરૂપં પ્રરૂપયિતુમાહ—‘કહ્ણં મંતે!’
 इत्यादि, ‘कह्णं मंते! पृथ्वीओ पण्णत्ताओ’ हे भदन्त! कति खलु पृथिव्यः
 प्रज्ञप्ताः? भगवानाह—‘गोयमा । सत्तपृथ्वीओ पण्णत्ताओ’ हे गौतम! सप्त
 पृथिव्यः प्रज्ञप्ताः, ‘जहा पढमसए पंचमउद्देसए तहेव आवासा ठावेयव्वा जाव
 अणुत्तरविमाणेत्ति जाव अपराजिए सव्वट्ठसिद्धे’ यथा प्रथमशतके पञ्चमोद्देशके
 आवासाः स्थापिताः, तथैव अत्रापि आवासाः स्थापयितव्याः- वक्तव्याः
 यावत्—भवन्पति — वानव्यन्तर-ज्योतिषिकवैमानिकनवग्रैवेयकपञ्चानुत्तविमान
 यावत्-विजयवैजयन्तजयन्ता-पराजितसर्वार्थसिद्धपर्यन्तमित्यर्थः, गौतमः
 पृच्छति—‘अयं णं मंते! जीवे इमीसे रयणप्पमाए पृथ्वीए तीसाए
 निरयावाससयस्सेहरसेसु एगमेगंसि निरयावासंसि, पृथ्विकाइयत्ताए जाव वणस्सइ-

जीवोत्पत्तिवक्तव्यता—

‘कह णं મંતે ! પૃથ્વીઓ પળ્ણત્તાઓ’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—સૂત્રકાર ને હસ સૂત્ર દ્વારા પ્રકારાન્તર સે લોક કે સ્વરૂપ
 की प्ररूपणा की है। इसमें गौतमने प्रभु से ऐसा पूछा है कि—‘कह्णं
 मंते! पृथ्वीओ पण्णत्ताओ’ हे भदन्त! पृथिवियां कितनी कही गई है?
 उत्तर में प्रभुने कहा—‘गोयमा! सत्त पृथ्वीओ पण्णत्ताओ’ हे गौतम!
 पृथिवियां सात कही गई हैं। ‘जहां पढमसए पंचमउद्देसए तहेव
 आवासा ठावेयव्वा’ जिस प्रकार से प्रथमशतक के पंचम उद्देशक में
 भवन्पति, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क, वैमानिक, नवग्रैवेयक, पंच अनुत्तर
 विमान-विजय, वैजयन्त, जयन्त, अपराजित एवं सर्वार्थसिद्ध तक
 आवास कहे गये हैं उसी प्रकार से यहाँ पर भी आवास कहना चाहिये।

—જીવોત્પત્તિ વિષયક વક્તવ્યતા—

“કહ્ ણં મંતે ! પૃથ્વીઓ પળ્ણત્તાઓ” इत्यादि—

ટીકાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્ર દ્વારા લોકના સ્વરૂપની અન્ય પ્રકારે પ્રરૂપણા
 કરી છે ગૌતમ સ્વામી આ વિષયને અનુલક્ષીને મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે
 છે કે—‘કહ્ણં મંતે! પૃથ્વીઓ પળ્ણત્તાઓ?’ હે ભગવન્! પૃથ્વીઓ કેટલી કહી છે?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—‘ગોયમા! સત્ત પૃથ્વીઓ પળ્ણત્તાઓ’ હે ગૌતમ!
 પૃથ્વીઓ સાત કહી છે. “જહા પઢમસए પંચમ ઉદ્દેસए તહેવ આવાસા ઠવિયવ્વા”
 પહેલા શતકના પાંચમાં ઉદ્દેશકમાં જે પ્રકારે રત્નપ્રભા આદિ નરકાવાસોનું,
 ભવનપતિ, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષિક, વૈમાનિક, નવગ્રૈવેયક, અને વિજય-વૈજ-
 યન્ત-જયન્ત-અપરાજિત અને સર્વાર્થસિદ્ધ, આ પાંચ અનુત્તર વિમાનો પર્ય-
 ન્તના આવાસોનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણે અહીં પણ તે
 આવાસોનું કથન કરવું જોઈએ.

કાઠ્યત્તાએ નરગત્તાએ નેરઠ્યત્તાએ. ઉવવન્ન પુવ્વે ?” હે મદન્ત ! અયં સ્વલુ જીવઃ
અસ્યાં રત્નપ્રભાયામ્, પૃથિવ્યામ્ ત્રિંશતિ-ત્રિંશતસંખ્યકેષુ નિરયાવાસશતસહસ્રેષુ-
ત્રિંશલ્લક્ષનરકાવાસેષુ ચ ઇત્યર્થઃ । એકૈકસ્મિન્, નિરયાવાસે-નરકાવાસે, પૃથિવી-
કાયિકતયા યાવત્-અપ્કાયિકતયા તેજઃકાયિકતયા, વાયુકાયિકતયા, વનસ્પતિ-
કાયિકતયા નરકતયા-નરકાવાસપૃથિવીકાયિકતયા, નૈરયિકતયા, ઉત્પન્નપૂર્વઃ ?
મગવાનાહ-‘હંતા, ગોયમા ! અસહં, અદુવા અણંતસુત્તો’ હે ગૌતમ ! હન્ત, સત્યમ્,
અસકૃત્-અનેકવારમ્, અથવા અનન્તકૃત્વઃ-અનન્તવારમ્, જીવઃ રત્નપ્રભાપૃથિવ્યાં
તસ્યાંશ્ચ ત્રિંશલ્લક્ષનરકાવાસેષુ એકૈકસ્મિન્ નરકાવાસે પૃથિવીકાયિકાદિત્વેન પૂર્વ

અવ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં-‘અયં ણં મંતે ! જીવે હમીસે રય-
ણપ્પમાએ પુઢવીએ તીસાએ નિરયાવાસસયસહસ્રસેસુ એગમેગંસિ નિરયા-
વાસંસિ પુઢવિકાઠ્યત્તાએ જાવ વણસ્સહકાઠ્યત્તાએ નરગત્તાએ, નેરઠ્યત્તાએ
ઉવવન્નપુવ્વે’ હે મદન્ત ! યહ જીવ હસ રત્નપ્રભાપૃથિવી મેં ઔર ઉસકે
૩૦ લાખ નરકાવાસોં મેં સે એક એક નરકાવાસ મેં પૃથિવીકાયિકરૂપ સે
યાવત્-અપ્કાયિકરૂપસે, તેજઃ કાયિકરૂપ સે, વનસ્પતિકાયિકરૂપ સે,
નરકાવાસ પૃથિવીકાયિક રૂપ સે એવં નૈરયિક રૂપ સે કયા પહિલે
ઉત્પન્ન હો ચુકા હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં-‘હંતા, ગોયમા !
અસહં અદુવા અણંતસુત્તો’ હાં, ગૌતમ ! અનેક વાર અથવા અનંતવાર
યહ જીવ રત્નપ્રભા પૃથિવી મેં, ઔર ઉસકે ૩૦ લાખ નરકાવાસોં મેં સે
એક એક નરકાવાસ મેં પૃથિવીકાયિક આદિ રૂપ સે ઉત્પન્ન હો ચુકા હૈં ।

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન-“અયં ણં મંતે ! જીવે હમીસે રયણપ્પમાએ પુઢવીએ
તીસાએ નિરયાવાસસયસહસ્રસેસુ એગમેગંસિ નિરયાવાસંસિ પુઢવિકાઠ્યત્તાએ જાવ
વણસ્સહકાઠ્યત્તાએ નરગત્તાએ, ઉવવન્નપુવ્વે ?” હે મગવન્ ! આ છવ આ રત્ન-
પ્રભા પૃથ્વીમાં અને તેના ૩૦ લાખ નરકાવાસોમાંના પ્રત્યેક નરકાવાસમાં
પૃથ્વીકાયિકરૂપે, અપ્કાયિકરૂપે, તેજસ્કાયિકરૂપે, વાયુકાયિકરૂપે, વનસ્પતિકાયિ-
કરૂપે, નરકાવાસ પૃથ્વીકાયિકરૂપે અને નારક રૂપે શુ, પૂર્વે ઉત્પન્ન થઈ ચુકયો છે ?

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર-“હંતા, ગોયમા ! અસહં અદુવા અણંતસુત્તો” હા
ગૌતમ ! આ છવ અનેક વાર અથવા અનંત વાર રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં અને
તેના ૩૦ લાખ નરકાવાસોમાંના પ્રત્યેક નરકાવાસોમાં પૃથ્વીકાયિક આદિ રૂપે
પહેલાં ઉત્પન્ન થઈ ચુકયો છે.

मुत्पन्नो वर्तते। गौतमः पृच्छति—‘सर्वजीवा वि णं भंते। इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए, तीसाए निरयावाससयसहस्सेसु’ हे भदन्त! सर्वजीवा अपि खलु अस्यां रत्नप्रभायां पृथिव्यां, त्रिंशत् निरयावासशतसहस्सेषु—त्रिंशल्लक्षनिरयावासेषु एकैकस्मिन् निरयावासे पृथिवीकायिकादितया किम् उत्पन्नपूर्वाः? पूर्वमुत्पन्नाः वर्तन्ते? भगवानाह—‘तं चेव जाव अणंतखुत्तो’ हे गौतम! तदेव—पूर्वोक्तरीत्यैव, यावत् सर्वजीवा अपि त्रिंशल्लक्षनिरयावासेषु एकैकस्मिन् निरयावासे पृथिवीकायिकादितया अमकृत्—अनेकवारम् अथवा अनन्तकृत्वः—अनन्तवारम् उत्पन्नपूर्वाः—पूर्वमुत्पन्नाः सन्ति। गौतमः पृच्छति—‘अयं णं भंते? जीवे सक्करप्पभाए पुढवीए पणवीसाए एवं जहा रयणप्पभाए तहेव दो आलावगा भाणियव्वा, एवं जाव धूमप्पभाए’ हे भदन्त! अयं खलु जीवः शर्करा-

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘सर्वजीवा वि णं भंते। इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए, तीसाए निरयावाससयसहस्सेसु०, हे भदन्त! सबजीव भी क्या इस रत्नप्रभा पृथिवी में और उसके तीस लाख नरकावासों में से एक एक नरकावास में पृथिवीकायिक आदिरूप से पहिले उत्पन्न हो चुके हैं? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘तं चेव जाव अणंतखुत्तो’ हे गौतम! सब जीव भी रत्नप्रभा पृथिवी में और उसके ३० तीस लाख नरकावासों में से एक एक नरकावास में पृथिवीकायिक आदिरूपसे अनेकवार अथवा अनन्तवार पहिले उत्पन्न हो चुके हैं। अब गौतम प्रभुसे ऐसा पूछते हैं—‘अयं णं भंते! जीवे सक्करप्पभाए पुढवीए पणवीसाए एवं जहा रयणप्पभाए तहेव दो आलावगा भाणियव्वा’ एवं—जाव धूमप्पभाए’ हे भदन्त! क्या यह जीव शर्कराप्रभा पृथिवी में और

गौतम स्वामीने प्रश्न—“सर्व जीवा वि णं भंते। इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए, तीसाए निरयावाससयसहस्सेसु” हे भगवन्! सधणा एवे पणु शु’ आ रत्नप्रभा पृथ्वीमा अने तेना ३० लाख नरकावासोभाना अत्येक नरकावासमां पृथ्वीकायिक आदि ३० पड़ेलां उत्पन्न थर्ध युद्धया छे?

महावीर प्रभुने उत्तर—“तंचेव जाव अणंतखुत्तो” हा, गौतम! समस्त एवे पणु आ रत्नप्रभा पृथ्वीमां अने तेना तीस लाख नरकावासोमां अत्येक नरकावासमां पृथ्वीकायिक आदि ३० पूर्वे अनेक वार अथवा अनंत वार उत्पन्न थर्ध युद्धया छे।

गौतम स्वामीने प्रश्न—“अयं णं भंते! जीवे सक्करप्पभाए पुढवीए पणवीसाए एवं जहा रयणप्पभाए, तहेव दो आलावगा भाणियव्वा एवं जाव धूमप्प-

મમાયાં પૃથિવ્યાં પञ્ચવિંશતી નિરયાવાસશતસદ્ભેષુ-પञ્ચવિંશતિ લક્ષ નિરયાવાસેષુ
 एकैकस्मिन् निरयावासे पृथिवीकायिकादितया किम् उत्पन्नपूर्वः? पूर्वमुत्पन्नो
 वर्तते किम्? भगवानाह-एवं-पूर्वोक्तरीत्या, यथा रत्नप्रभायां पृथिव्यां
 द्वौ आलापकौ भणितौ, तथैव शर्कराप्रभायामपि पृथिव्यां द्वौ आलापकौ
 एकत्वं बहुत्वविशिष्टजीवविषयकौ द्वौ अभिलापकौ भणितव्यौ, तथा च
 एको जीवः सर्वजीवाश्च शर्कराप्रभायामपि पञ्चविंशतिलक्षणनिरयावासे-
 पृथिवीकायिकादितया असकृत्-अनेकशः, अनन्तकृत्वः-अनन्तवारांश्च उपपन्न-
 पूर्वाः-पूर्वमुत्पन्नाः सन्ति, एवं-रीत्या यावत् बालुकाप्रभायाम्, पङ्कप्रभायाम्
 धूमप्रभायां च पृथिव्याम्, एको जीवः, सर्वजीवाश्च पञ्चदश दश त्रिलक्षणनिरया-
 वासेषु एकैकस्मिन् निरयावासे पृथिवीकायिकादितया असकृत्-अनेकवारम्,
 अनन्तकृत्वः-अनन्तवारं च उपपन्नपूर्वाः-पूर्वमुत्पन्नाः सन्ति। गौतमः पृच्छति-

उसके २५ लाख नरकावासों में से प्रत्येक नरकावास में पृथिवीकायि-
 कादि रूप से पहिले उत्पन्न हो चुका है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-
 हैं गौतम! पूर्वोक्त रीति से जैसे दो आलापक रत्नप्रभा पृथिवी में कहे
 गये हैं-उसी प्रकार से शर्करा पृथिवी में भी दो आलापक कहना चाहिये
 तथा एक जीव और सर्वजीव शर्कराप्रभा पृथिवी में भी और उसके २५
 लाख नरकावासों में से एक एक नरकावास में भी पृथिवीकायिक आदि
 रूप से अनेकवार अथवा अनन्तवार पहिले उत्पन्न हो चुके हैं। इसी
 प्रकार से एक जीव और अनेक जीव भी बालुकाप्रभा में, पङ्कप्रभा में,
 धूमप्रभा में, और उनके क्रमशः १५ लाख, दश लाख और तीन लाख
 निरयावासों में से एक एक निरयावास में पृथिवीकायिक आदिरूप से
 अनेकवार अथवा अनन्तवार उत्पन्न हो चुके हैं।

भाए” હે ભગવન્ ! શુ’ આ જીવ, શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીમાં અને તેના ૨૫ લાખ
 નરકાવાસોમાંના પ્રત્યેક નરકાવાસમાં પૃથ્વીકાયિક આદિ રૂપે પહેલાં ઉત્પન્ન
 થઈ ચુક્યો છે? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે-હે
 ગૌતમ ! રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં જેવા બે આલાપકો કહેવામાં આવ્યા છે, એવાં
 જ બે આલાપકો શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીમાં પણ કહેવા જોઈએ જેમ કે-એક જીવ
 અથવા સમસ્ત જીવો શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીમાં અને તેના પચીસ લાખ નરકાવા-
 સોમાંના પ્રત્યેક નરકાવાસમાં પૃથ્વીકાયિક આદિ રૂપે અનેક વાર અથવા
 અનંત વાર પૂર્વે ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યા છે. એજ પ્રમાણે એક જીવ અને સમસ્ત
 જીવો પણ વાલુકાપ્રભામાં, પંકપ્રભામાં, ધૂમપ્રભામાં અને તેમના કેમશઃ પંદર
 લાખ, દસ લાખ અને ત્રણ લાખ નરકાવાસોમાંના પ્રત્યેક નરકાવાસમાં
 પૃથ્વીકાયિક આદિ રૂપે અનેક વાર અથવા અનંત વાર ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યા છે.

‘અયં જં મંતે ! જીવે તમાણ પુઢવીણ પંચૂણે નિરયાવાસસયસહસે-અગમેગંસિ૦’ હે ભદન્ત ! અયં સ્વલુ જીવઃ તમાયાં પૃથિવ્યાં પશ્ચોને નિરયાવાસશતસહસે-પશ્ચન્ન્યુ-
નૈકલક્ષનિરયાવાસેષુ, એકૈકસ્મિન્ નિરયાવાસે પૃથિવીકાયિકાદિતયા કિમ્-ઉત્પ-
ન્નપૂર્વઃ ? ભગવાનાહ-‘સેસં તં ચેવ’ હે ગૌતમ ! શેષં-તદેવ-પૂર્વોક્તરીત્યેવ, એકો
જીવઃ, સર્વ જીવાશ્ચ તમઃપ્રમાયાં પૃથિવ્યાં પશ્ચન્ન્યુનલક્ષૈકનિરયાવાસેષુ એકૈક-
સ્મિન્ નિરયાવાસે અસકૃત્-અનેકવારઃ, અથવા અનન્તકૃત્વઃ-અનેકવારમ્, ઉત્પ-
ન્નપૂર્વાઃ-પૂર્વમુત્પન્ના વર્તન્તે, ‘અયં જં મંતે ! જીવે અહે સત્તમાણ-પુઢવીણ પંચસુ-
અણુત્તરેસુ-મહતિમહાલણસુ મહાનિરણસુ અગમેગંસિ નિરયાવાસંસિ૦’ હે ભદન્ત !
અયં સ્વલુ જીવઃ અધઃ સપ્તમ્યાં પૃથિવ્યામ્ પશ્ચસુ અણુત્તરેષુ, મહાતિમહાલયેષુ-
અતિવિશાલેષુ, મહાનિરયેષુ એકૈકસ્મિન્ નિરયાવાસે પૃથિવીકાયિકાદિતયા કિમ્

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘અયં જં મંતે ! જીવે તમાણ પુઢવીણ પંચૂણે નિરયાવાસસયસહસે અગમેગંસિ૦’ હે ભદન્ત ! યહજીવ તમા પૃથિવી મેં ઓર ઉસકે પાંચ કમ એક લાગ્વ નિરયાવાસોં મેં સે એક એક નિરયાવાસ મેં કયા પૃથિવીકાયિક આદિ રૂપ સે પહિલે ઉત્પન્ન હો ચુકા હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘સેસં તં ચેવ’ હે ગૌતમ એક જીવ અથવા અનેક જીવ તમઃપ્રમા પૃથિવી મેં ઓર ઉસકે પાંચ-કમ એક લાગ્વ નિરયાવાસોં મેં સે પ્રત્યેક નિરયાવાસ મેં અનેકવાર અથવા અનન્તવાર પહિલે ઉત્પન્ન હો ચુકે હૈં.

અવ ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘અયં જં મંતે ! જીવે અહે સત્તમાણ પુઢવીણ પંચસુ અણુત્તરેસુ મહતિમહાલણસુ મહાનિરણસુ અગમે-
ગંસિ નિરયાવાસંસિ૦’ હે ભદન્ત ! યહ જીવ અધઃ સપ્તમી પૃથિવી મેં ઓર ઉસકે પાંચ અણુત્તર અતિ વિશાલ મહાનિરયોં મેં સે એક એક નિરયાવાસ

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ અયં જં મંતે ! જીવે તમાણ પુઢવીણ-પંચૂણે નિર-
યાવાસસયસહસે અગમેગંસિ ” હે ભગવન ! આ જીવ-તમઃપ્રમા-પૃથ્વીમાં અને તેના ૯૯૯૯૫ નરકાવાસોમાંના પ્રત્યેક નરકાવાસમાં શું પૂર્વે પૃથ્વીકાયિક આદિ રૂપે ઉત્પન્ન થઈ ચુકયો છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ સેસં તં ચેવ ” હા, ગૌતમ ! એક જીવ અને સમસ્ત જીવો પણ તમઃપ્રમા પૃથ્વીમાં અને તેના ૯૯૯૯૫ નરકાવાસોમાંના પ્રત્યેક નરકાવાસમાં પહેલાં અનેક વાર અથવા અનંતવાર ઉત્પન્ન થઈ ચુકયા છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ અયં જં મંતે ! જીવે અહે સત્તમાણ પુઢવીણ પંચસુ અણુત્તરેસુ મહતિમહાલણસુ મહાનિરણસુ અગમેગંસિ નિરયાવાસંસિ૦ ” હે ભગવન ! આ જીવ અધઃસપ્તમી પૃથ્વીમાં અને તેના પાંચ અણુત્તર અને અતિવિશાળ નિરયાવાસોમાંના પ્રત્યેક નિરયાવાસમાં શું પૂર્વે પૃથ્વીકાયિક રૂપે ઉત્પન્ન થઈ ચુકયો છે ?

उत्पन्नपूर्वः-पूर्वमुत्पन्नो वर्तते? भगवानाह-‘सेसं जहा-रयणप्पभाए’ तं गौतम। शेषं यथा रत्नप्रभायां पृथिव्यां प्रतिपादितम् तथैव अधःसप्तम्यामपि पृथिव्यां प्रतिपत्तव्यम्, तथा च एको जीवः सर्वजीवाश्च अधःसप्तम्यामपि पञ्चानुत्तरेषु महानिरयेषु एकैकस्मिन् निरयावासे पृथिवीकायिकादि तथा असकृत्-अनेकवारम् अनन्तकृत्वः अनेकवारं वा, उत्पन्नपूर्वाः-पूर्वमुत्पन्ना सन्ति इति भावः। गौतमः पृच्छति-‘अयं णं भंते? जीवे चोसट्ठीए असुरकुमारावाससयसहस्सेसु एगमेगंसि असुर कुमारावासंसि पुढविकाइयत्ताए जाव वणस्स काइयत्ताए, देवत्ताए, देवीत्ताए, आसणसयणभंडमत्तोवगरणत्ताए उववन्न पुब्बे’? हे भदन्त! अयं खलु जीवः चतुः षष्ठौ असुरकुमारावाससयसहस्सेषु चतुष्पष्टि लक्ष्मासुरकुमारावासेषु, एकैकस्मिन् असुरकुमारावासे, पृथिवीकायि

में क्या पहिले उत्पन्न हो चुका है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम! जैसा कथन इस विषय को लेकर रत्नप्रभा पृथिवी में किया गया है-वैसा ही कथन यहां पर भी इस विषय के सम्बन्ध में जानना चाहिये तथा च-एक जीव और सर्वजीव सप्तमी पृथिवी में और पांच अनुत्तर महा निरयो में से एक एक निरयावास में पृथिवीकायिकादि रूप से अनेकवार अथवा अनन्तवार पहिले उत्पन्न हो चुके हैं।

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘अयं णं भंते! जीवे चोसट्ठीए असुरकुमारावाससयसहस्सेसु एगमेगंसि असुरकुमारावासंसि पुढविकाइयत्ताए जाव वणस्सहकाइयत्ताए देवत्ताए देवित्ताए आसणसयणभंडमत्तोवगरणत्ताए उववन्नपुब्बे’ हे भदन्त! यह जीव चौसठ लाख असुरकुमारावासों में से एक एक असुरकुमारावास में पृथिवी

महावीर प्रभुने। उत्तर-हां, गौतम! ओक एव अने सभस्त एव सातमी तमस्तमप्रभा नामनी पृथ्वीमां अने तेना पांच अनुत्तर अतिविशाण निरयावासोमां। प्रत्येक निरयावासमां पूर्वे पृथ्वीकायिक आदि इपे अनेकवार अथवा अनन्त वार उत्पन्न थई युक्कया छे. (आ रीते साते पृथ्वीओमां पृथ्वीकायिक आदि इपे ओक एव अथवा सभस्त एवोनी पूर्वोत्पत्तिनुं कथन ओक सरणुं सभज्जु.)

गौतम स्वामीने। प्रश्न-“अयं णं भंते! जीवे चोसट्ठीए असुरकुमारावाससयसहस्सेसु एगमेगंसि असुरकुमारावासंसि पुढविकाइयत्ताए, जाव वणस्सहकाइयत्ताए, देवत्ताए, देवित्ताए आसणसयणभंडमत्तोवगरणत्ताए उववन्नपुब्बे?” हे भगवन्! आ एव, चौसठ लाख असुरकुमारावासोमां। प्रत्येक असुरकुमारावासमां शु

कतया, यावत्-अपूकायिकतया, तेजःकायिकतया, वायुकायिकतया, वनस्पति-
कायिकतया, देवत्वेन, देवीत्वेन, आसनशयनभाण्डान्नोपकरणतया किम्
उत्पन्नपूर्वः-पूर्वमुत्पन्नो वर्तते ? भगवानाह-‘ हंता, गोयमा जाव अणंतखुत्तो ’
हे गौतम ! इन्त सत्यम् यावत्-एको जीवः चतुःषष्टिलक्षासुरकुमारावासेषु
एकैकस्मिन् असुरकुमारावासे पृथिवीकायिकादितया असकृत्-अनेकवारम्,
अथवा अनन्तकृत्वः-अनन्तवारम् उत्पन्नपूर्वः-पूर्वमुत्पन्नो वर्तते । गौतमः पृच्छति-
‘सर्वजीवा वि णं भंते ? ’ हे भदन्त ! सर्वजीवा अपि खलु चतुष्षष्टि लक्षासुरकुमा-
रावासेषु एकैकस्मिन् असुरकुमारावासे पृथिवीकायिकादितया किम् उत्पन्न-
पूर्वाः पूर्वमुत्पन्नाः वर्तन्ते ? भगवानाह-‘ एवं चेव, एवं जाव थणियकुमारेसु,

कायिक रूप से, यावत्-अपूकायिक रूप से, तेजःकायिकरूप से, वायुकायिक रूप से, वनस्पतिकायिक रूप से, देवरूप से, देवी-
रूप से और आसन, शयन, भाण्ड आदि उपकरणरूप से क्या-
पहिले उत्पन्न हो चुका है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘ हंता गोयमा !
जाव अणंतखुत्तो ’ हां गौतम ! यावत् एक जीव चौसठ लाख असुरकु-
मारावासों में से प्रत्येक असुरकुमारावास में पृथिवीकायिक आदिरूप
से अनेक बार अथवा अनन्तवार पहिले उत्पन्न हो चुका है ।

अब गौतम पुनः प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘ सर्वजीवा वि णं भंते ! ’
हे भदन्त ! खलु जीव भी क्या चौसठ लाख असुरकुमारावासों में से
एक एक असुरकुमारावास में पृथिवीकायिक आदिरूप से पहिले उत्पन्न
हो चुके हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘ एवं चेव-एवं जाव थणिय-

पूर्वे पृथ्वीकायिकइये, अपूकायिकइये, तेजःकायिकइये, वायुकायिकइये, वनस्प-
तिकायिकइये, देवइये, देवीइये, अने आसन, शयन, भांडादि उपकरण इये
उत्पन्न थधं युक्थे छे ?

भडावीर प्रभुने उत्तर-“ हंता, गोयमा ! जाव अणंतखुत्तो ” हे गौतम !
अकं अण, चौसठ लाख असुरकुमारावासोभांना प्रत्येक असुरकुमारावासभां
पृथ्वीकायिक आदि इये अनेकवार अथवा अनंत वार पूर्वे उत्पन्न थधं युक्थे छे.

गौतम स्वामीने प्रश्न-“ सर्वजीवा वि णं भंते ! ” उत्थादि-हे भगवन् !
सधणा अणे शुं चौसठ लाख असुरकुमारावासोभांना प्रत्येक असुरकुमारावा-
सभां पूर्वे पृथ्वीकायिकादि इये उत्पन्न थधं युक्थे छे ?

भडावीर प्रभुने उत्तर-“ एवं चेव, एवं जाव थणियकुमारेसु, नाणत्तं आवा-
सेसु, आवासा पुव्वमणिया ” हे गौतम ! सधणा अणे पण, चौसठ लाख असु-

નાણત્તં આવાસેષુ, આવાસા પુન્નમણિયા ' એવમેવ પૂર્વોક્તરીત્યેવ, સર્વજીવા અપિ ચતુ પટ્ટિ લજ્ઞાસુરકુમારાવાસેષુ એકૈકસ્મિન્ અસુરકુમારાવાસે પૃથિવીકાયિકાદિતયા અસકૃત્-અનેકવારમ્, અથવા-અનન્તકૃત્વઃ-અનન્તવારમ્, ઉપપન્ન-પૂર્વાઃ-પૂર્વમુત્પન્ના વર્તન્તે, એવં રીત્યા, યાવત્ સ્તનિતકુમારેષુ-એતેષાં નાગ-કુમારાદીનામાવાસેષુ એકૈકસ્મિન્ નાગકુમારાવાસે પૃથિવીકાયિકાદિતયા એકો જીવઃ સર્વજીવાશ્ચ અસકૃત્ અથવા અનન્તકૃત્વઃ ઉત્પન્નપૂર્વાઃ પૂર્વમુત્પન્નાઃ સન્તિ, કેવલમ્ નાનાત્વમ્ વિશેષઃ આવાસેષુ-નાગકુમારાવાસેષુ બોધ્યમ્, તેષાં તતન્ન્યૂનાધિકાવાસાઃ પૂર્વમણિતાઃ પ્રથમશતકે પશ્ચમોદેશકે પ્રતિપાદિતાઃ સન્તિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અયં ણં મંતે ? જીવે અસંખેજ્જેસુ પુઠ્ઠવિકાદયા

કુમારેસુ, નાણત્તં આવાસેષુ, આવાસા પુન્નમણિયા ' હે ગૌતમ ! સર્વ જીવ ઓ ૬૪ લાખ અસુરકુમારાવાસોં સેં સેં હરેક અસુરકુમારાવાસ મેં પૃથિવીકાયિક આદિરૂપ સે અનેકવાર અથવા અનન્તવાર પહિલે ઉત્પન્ન હો ચુકે હેં । હસી પ્રકાર કા કથન યાવત્ સ્તનિતકુમારોં મેં ઓ જાનનાં ચાહિયે-યાવત્પદ સે નાગકુમારાદિકોં કે આવાસોં કા ગ્રહણ હુઆ હૈ । અર્થાત્ એક જીવ ઓર અનેક જીવ નાગકુમારાદિકોં કે આવાસોં મેં સે પ્રત્યેક નાગકુમારાદિ આવાસ મેં પૃથિવીકાયિક આદિરૂપ સે અનેકવાર અથવા અનન્તવાર પહિલે ઉત્પન્ન હો ચુકે હેં । વિશેષતા હન નાગકુમારાદિક આવાસોં મેં કેવલ નાનાત્વ કો લેકર હી હૈ-કથન કો લેકર કોઈ વિશેષતા નહીં હૈ । નાગકુમારાદિકોં મેં કૌન ૨ કે કિતને ૨ આવાસ હેં યહ વિષય પ્રથમશતક કે પાંચવેં ઉદ્દેશક મેં કહા જા ચુકા હૈ ।

નકુમારાવાસોમાંના પ્રત્યેક અસુરકુમારાવાસમાં પૂર્વે પૃથ્વીકાયિકાદિ રૂપે અનેક વાર અથવા અનંત વાર ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યા છે એજ 'પ્રકારતુ' કથન સ્તનિતકુમારોના આવાસોમાં એક જીવ અને અનેક જીવોની પૂર્વોત્પત્તિના વિષયમાં પણ અહંણ કરવું 'અહીં' " યાવત્ " પદ વડે નાગકુમારાદિક ભવનપતિ દેવોના આવાસો અહંણ કરવામાં આવેલ છે એટલે કે એક જીવ અને સમસ્ત જીવો, નાગકુમારાદિકોના બેટલા આવાસો છે તે આવાસોમાં પ્રત્યેક આવાસમાં પૃથ્વીકાયિક આદિ રૂપે પહેલાં અનેકવાર અથવા અનંત વાર ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યા છે. આ નાગકુમારાદિકોના આવાસોની સંખ્યામાં જ વિશેષતા છે, કથનમાં કોઈ વિશેષતા નથી નાગકુમારોથી લઈને સ્તનિતકુમારો પર્યન્તના ભવનવાસીઓના આવાસોની સંખ્યા પહેલાં શતકના પાંચમા ઉદ્દેશકમાં આપવામાં આવેલ છે, તે ત્યાંથી પાંચી લેવી.

વાસસયસહસ્રેષુ એગમેગંસિ પુઢવિકાઈયાવાસંસિ પુઢવિકાઈયત્તાએ જાવ વળસસહકાઈયત્તાએ ઉવવન્નપુવ્વે? 'હે ભદન્ત! અયં સ્વલુ જીવઃ. અસંખ્યેયેષુ પૃથિવીકાયિકાવાસશતસહસ્રેષુ-અસંખ્યાતલક્ષપૃથિવીકાયિકાવાસેષુ એકૈકસ્મિન્ પૃથિવીકાયિકાવાસે પૃથિવીકાયિકતયા, યાવત્-અપ્રકાયિકતયા, તેજઃકાયિકતયા, વાયુકાયિકતયા, વનસ્પતિકાયિકતયા ઉત્પન્નપૂર્વઃ-પૂર્વમુત્પન્નો વર્તતે કિમ્? ભગવાનાહ-'હંતા, ગોયમા! જાવ અણંતસુત્તો, એવં સર્વ જીવા વિ એવં જાવ વળસસહકાઈયસુ' હે ગૌતમ! હન્ત-સત્યમ્, યાવત્-એકો જીવઃ, અસંખ્યાત લક્ષપૃથિવીકાયિકાવાસેષુ એકૈકસ્મિન્ પૃથિવીકાયિકાવાસે પૃથિવીકાયિકાદિતયા અસકૃત્-અનેકવારમ્, અનન્ત કૃત્વઃ-અનન્તવારં વા ઉત્પન્નપૂર્વઃ-પૂર્વમુત્પન્નો વર્તતે! એવં રીત્યૈવ સર્વજીવા અપિ, અસકૃત્-અનેકવારમ્, અનન્તકૃત્વઃ-

અહ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં-'અયં ણં મંતે! જીવે અસંખ્યેજ્જેસુ પુઢવિકાઈયાવાસસયસહસ્રેસુ એગમેગંસિ પુઢવિકાઈયાવાસંસિ પુઢવિકાઈયત્તાએ જાવ વળસસહકાઈયત્તાએ ઉવવન્નપુવ્વે' હે ભદન્ત! યહ જીવ અસંખ્યાત લાખ પ્રમાણ પૃથિવીકાયિકાવાસોં મેં સે એક એક પૃથિવીકાયિકાવાસ મેં પૃથિવીકાયિકરૂપ સે યાવત્-અપ્રકાયિકરૂપ સે, તેજઃકાયિકરૂપ સે, વાયુકાયિકરૂપ સે, વનસ્પતિકાયિકરૂપ સે પહિલે ઉત્પન્ન હો ચુકા હૈં? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં-'હંતા, ગોયમા! જાવ અણંતસુત્તો એવં સર્વજીવા વિ, એવં જાવ વળસસહકાઈયસુ' હાં, ગૌતમ! યાવત્-એક જીવ અસંખ્યાત લાખ પૃથિવીકાયિકાવાસોં મેં સે પ્રત્યેક એક એક પૃથિવીકાયિકાવાસ મેં પૃથિવીકાયિક આદિરૂપ સે અનેકવાર અથવા અનન્તવાર પહિલે ઉત્પન્ન હો ચુકા હૈં હસી પ્રકાર સે સર્વ જીવ મી અને-

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન-"અયં ણં મંતે! જીવે અસંખ્યેજ્જેસુ પુઢવિકાઈયાવાસસયસહસ્રેસુ એગમેગંસિ પુઢવિકાઈયાવાસંસિ પુઢવિકાઈયત્તાએ જાવ વળસસહકાઈયત્તાએ ઉવવન્નપુવ્વે?" હે ભદન્ત! આ જીવ, અસંખ્યાત લાખ પ્રમાણ પૃથિવીકાયિકાવાસોમાનાં પ્રત્યેક પૃથિવીકાયિક આવાસમાં પૂર્વે પૃથિવીકાયિકરૂપે, અપ્રકાયિકરૂપે, તેજઃકાયિકરૂપે, વાયુકાયિકરૂપે અને વનસ્પતિકાયિક રૂપે શુ' ઉત્પન્ન થઈ ચૂકયો છે?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર-"હંતા, ગોયમા! જાવ અણંતસુત્તો, એવં સર્વ જીવા વિ, એવં જાવ વળસસહકાઈયસુ" હા, ગૌતમ! એક જીવ અસંખ્યાત લાખ પૃથિવીકાયિકાવાસોમાનાં પ્રત્યેક પૃથિવીકાયિકાવાસમાં પૃથિવીકાયિક આદિ રૂપે પૂર્વે અનેકવાર અથવા અનંત વાર ઉત્પન્ન થઈ ચૂકયો છે. એજ પ્રમાણે સમસ્ત જીવો પણ ત્યાં પૂર્વે અનેક વાર અથવા અનંત વાર ઉત્પન્ન થઈ ચૂકયા છે

अनन्तवारम्, उपपन्नाः सन्ति, एवं-पूर्वोक्तरीत्या यावत् अप्कायिक-तेजः-कायिक-वायुकायिक-वनस्पतिकायेषु-एतेषाम् असंख्यातपृथिवीकायिकावासशतसहस्रेषु एकैकस्मिन् अप्कायिकाद्यावासे अप्कायिकादितया एको जीवः सर्वजीवाश्च, असकृत्-अनेकवारम्, अथवा, अनन्तकृत्वः-अनन्तवारम्, उत्पन्नपूर्वाः-पूर्वमुत्पन्नाः सन्ति, गौतमः पृच्छति-‘अयं णं भंते ! जीवे असंखेज्जेसु वेदियावाससयसहस्रेषु एगमेगंसि वेदियावासंसि पुढविकाइयत्ताए जाव वणस्सइकाइयत्ताए, वेदियत्ताए उव्वन्नपुव्वे ?’ हे भदन्त ! अयं खलु जीवः असंखेयेषु, द्वीन्द्रियावासगतसहस्रेषु, एकैकस्मिन् द्वीन्द्रियावासे, पृथिवीकायिकतया, यावत् अप्कायिकतया, तेजःकायिकतया, वायुकायिकतया, वनस्पतिकायिक-

कधार और अनन्तवार वहां उत्पन्न हो चुके हैं। इसी प्रकार से असंख्यात लाख अप्कायिकावासों में से एक एक अप्कायिकावास में, असंख्यात लाख तेजःकायिकावासों में से एक एक तेजःकायिकावास में, असंख्यात लाख वायुकायिकावासों में से एक एक वायुकायिकावास में और असंख्यात लाख वनस्पतिकायिकावासों में से एक एक वनस्पतिकायिकावास में एक जीव और सर्व जीव अनेकवार अथवा अनन्तवार अप्कायिकादिरूप से उत्पन्न हो चुके हैं।

अथ गौतमस्वामी प्रश्नु से ऐसा पूछते हैं-‘अयं णं भंते ! जीवे असंखेज्जेसु वेदियावाससयसहस्रेषु एगमेगंसि वेदियावासंसि पुढविकाइयत्ताए जाव वणस्सइकाइयत्ताए, वेदियत्ताए उव्वन्नपुव्वे’ हे भदन्त ! यह जीव असंख्यात लाख दो इन्द्रियावासों में एक द्वि इन्द्रियावास में पृथिवीकायिकरूप से यावत्-अप्कायिकरूप से, तेजःकायि-

એજ પ્રમાણે અસંખ્ય ત લાખ અપ્કાયિકાવાસોમાંના પ્રત્યેક અપ્કાયિકાવાસમાં, અસંખ્યાત લાખ તેજસ્કાયિકાવાસોમાંના પ્રત્યેક તેજસ્કાયિકાવાસમાં અને અસંખ્યાત લાખ વાયુકાયિકાવાસોમાંના પ્રત્યેક વાયુકાયિકાવાસમાં અને અસંખ્યાત લાખ વનસ્પતિકાયિકાવાસોમાંના પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયિકાવાસમાં પણ એક જીવ અને સમસ્ત જીવો પૂર્વે અનેક વાર અથવા અનંતવાર અપ્કાયિકાદિ રૂપે ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યા છે.

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન-“અયં ણં ભંતે ! જીવે અસંખેજ્જેસુ વેદિયાવાસસયસહસ્રેસુ એગમેગંસિ વેદિયાવાસંસિ પુઢવિકાઇયત્તાએ જાવ વણસ્મઇકાઇયત્તાએ, વેદિયત્તાએ ઉવ્વન્નપુવ્વે ?” હે ભગવન્ ! આ જીવ, અસંખ્યાત લાખ દ્વીન્દ્રિયાવાસોમાંના પ્રત્યેક દ્વીન્દ્રિયાવાસમાં શુ’ પૂર્વે પૃથ્વીકાયિક રૂપે, અપ્-

तया-द्वीन्द्रियतया किम् उत्पन्नपूर्वः-पूर्वमुत्पन्नो वर्तते? भगवानाह-‘हंता, गोयया ! जाव अणंतखुतो ? सव्वजीवा वि णं एवं चेय’ हे गौतम ! हन्त-सत्यम् यावत्-एको जीवः असंख्यातद्वीन्द्रियावासलक्षेषु एकैकस्मिन् द्वीन्द्रियावासे पृथिवीकायिकादितया असकृत्-वारं वारम्, अथवा, अनन्तकृत्व-अनन्तवारम् उत्पन्नपूर्वः-पूर्वमुत्पन्नो वर्तते, सर्वजीवा अपि खलु एवमेव-पूर्वोत्तरीत्यैव, असंख्यात द्वीन्द्रियावासलक्षेषु एकैकस्मिन् द्वीन्द्रियावासे पृथिवीकायिकादितया असकृत्-अनेकवारम्, अथवा अनन्तकृत्व-अनन्तवारम्, उपपन्नपूर्वाः-पूर्वमुत्पन्नाः सन्ति, ‘एवं जाव मणुस्सेसु, नवरं तेइंदियेसु जाव वणस्सइकाइयत्ताए तेइंदियत्ताए, चउरिंदियेसु चउरिंदियत्ताए, पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु

करूप से, वायुकायिकरूपसे, वनस्पतिकायिकरूप से, एवं द्वीन्द्रियरूप से क्या पहिले उत्पन्न हो चुका है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘हंता, गोयया ! जाव अणंतखुत्तो, सव्वजीवा वि णं एवं चेय’ हां, गौतम ! एक जीव असंख्यात लाख प्रमाण द्वीन्द्रियावासों में से एक एक द्वीन्द्रियावास में पृथिवीकायिकादिरूप से अनेकवार अथवा अनंतवार उत्पन्न हो चुका है । इसी प्रकार से सब जीव भी असंख्यात लाख द्वीन्द्रियावासों में से एक एक द्वीन्द्रियावास में पृथिवीकायिक आदि रूप से अनेकवार अथवा अनन्तवार उत्पन्न हो चुके हैं । ‘एवं जाव मणुस्सेसु, नवरं तेइंदियेसु जाव वणस्सइकाइयत्ताए तेइंदियत्ताए, चउरिंदियेसु चउरिंदियत्ताए, पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु पंचिंदियतिरिक्खजोणियत्ताए, मणुस्सेसु मणुस्सत्ताए, सेसं जहा वेइंदियाणं’ इसी प्रकार से

कायिक इषे, तेजस्कayिक इषे, वायुकायिक इषे, वनस्पतिकायिक इषे अने द्वीन्द्रिय इषे उत्पन्न थर्ध युक्थो छे ?

महावीर प्रभुने उत्तर-‘हता, गोयमा ! जाव अणंत खुत्तो, सव्व जीवा वि णं एवं चेय’ हा, गौतम ! ओक एव, असंख्यात लाख द्वीन्द्रियावासो-भांता प्रत्येक द्वीन्द्रियावासमां पृथ्वीकायिक आदि इषे पूवे अनेकवार अथवा अनंतवार उत्पन्न थर्ध युक्थो छे ओज प्रभाषे समस्त एवे। पणु असंख्यात लाख द्वीन्द्रियावासोभांता प्रत्येक द्वीन्द्रियावासमां पूवे अनेकवार अथवा अनंतवार उत्पन्न थर्ध युक्थो छे. “ एवं जाव मणुस्सेसु, नवरं तेइंदियेसु जाव वणस्सइकाइयत्ताए, तेइंदियत्ताए, चउरिंदियेसु चउरिंदियत्ताए, पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु पंचिंदियतिरिक्खजोणियत्ताए, मणुस्सेसु मणुस्सत्ताए, सेसं जहा वेइंदियाणं ”

પંચિન્દ્રિયતિરિક્તજોણિયત્તાણ, મણુરસેમુ મણુસસત્તાણ, સેસં જહા વેંદિયાણં' એવમ્-પૂર્વોક્તરીત્યા, યાવત્-ત્રીન્દ્રિય-ચતુરિન્દ્રિય-પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક મનુષ્યેષુ-એતેષામ્ ત્રીન્દ્રિયાઘસંખ્યાતલક્ષ્યાવાસેષુ એકો જીવઃ સર્વજીવાશ્ચ પૃથિવીકાયિકાદિત્યા અસકૃત્-અનેકવારમ્, અથવા અનન્તકૃત્વઃ-અતન્તવારમ્ ઉત્પન્નપૂર્વાઃ-પૂર્વસુત્પન્નાઃ સન્તિ, કિન્તુ નવરમ્-દ્વીન્દ્રિયાપેક્ષ્યા વિશેષસ્તુ-ત્રીન્દ્રિયેષુ-ત્રીન્દ્રિયાવાસેષુ યાવત્-પૃથિવીકાયિકતયા, અપ્કાયિકતયા, તેજઃકાયિકતયા, વાયુકાયિકતયા, વનસ્પતિકાયિકતયા ત્રીન્દ્રિયતયા, ચતુરિન્દ્રિયેષુ-ચતુરિન્દ્રિયાવાસેષુ ચતુરિન્દ્રિયતયા, પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેષુ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાવાસેષુ, પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકતયા, મનુષ્યેષુ-મનુષ્યાવાસેષુ, મનુષ્યતયા એકો જીવઃ સર્વજીવાશ્ચ અસકૃત્-અથવા અનન્તકૃત્વઃ ઉત્પન્નપૂર્વાઃ સન્તિ, इत्यभिप्रायेणाह-શેષં યથા

યાવત્-અસંખ્યાત લાઘ તેહન્દ્રિયાવાસોં મેં સે એક એક તેહન્દ્રિયાવાસ મેં, અસંખ્યાતલાઘ ચૌહન્દ્રિયાવાસોં મેં સે એક એક ચૌહન્દ્રિયાવાસ મેં, એક જીવ ઓર સર્વજીવ પૃથિવીકાયિકાદિરૂપ સે અનેકવાર અથવા અનન્તવાર ઉત્પન્ન હો ચુકે હેં હસી પ્રકાર કા કથન પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યાવાસોં મેં ઓર મનુષ્યાવાસોં મેં મી જાનના ચાહિયે-પરન્તુ જો વિશેષતા હસ કથન મેં હે વહ હસ પ્રકાર કી હે-કિ અસંખ્યાત લાઘ તેહન્દ્રિયાદિક આવાસોં મેં સે પ્રત્યેક તેહન્દ્રિયાદિક આવાસ મેં જો એક જીવ યા સર્વજીવ અનેકવાર યા અનન્તવાર ઉત્પન્ન હો ચુકે હેં સો વે વહાં પૃથિવીકાયિકાદિરૂપ સે હી અનેકવાર યા અનન્તવાર ઉત્પન્ન નહીં હુએ હેં કિન્તુ એક એક તેહન્દ્રિયાવાસ મેં વે તેહન્દ્રિયરૂપ સે મી અનેકવાર યા અનન્તવાર ઉત્પન્ન હો ચુકે હેં । હસી પ્રકાર સે અસંખ્યાતલાઘ ચૌહન્દ્રિયાવાસોં મેં સે એક એક ચૌહન્દ્રિયાવાસ મેં મી જાનના ચાહિયે-અર્થાત્ અસંખ્યાત ચૌહન્દ્રિયાવાસોં મેં સે એક ૨ આવાસ મેં એક અથવા અનેક

એજ પ્રમાણે અસંખ્યાત લાઘ ત્રીન્દ્રિયાવાસોમાના પ્રત્યેક ત્રીન્દ્રિયાવાસમાં, અસંખ્યાત લાઘ ચતુરિન્દ્રિય વાસોમાના પ્રત્યેક ચતુરિન્દ્રિયાવાસોમાં, અસંખ્યાત લાઘ પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યાવાસોમાના પ્રત્યેક પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યાવાસમાં અને અસંખ્યાત લાઘ મનુષ્યાવાસોમાના પ્રત્યેક મનુષ્યાવાસમાં, એક જીવ અને અનેક જીવ પૂર્વે પૃથ્વીકાયિક આદિ રૂપે અનેકવાર અથવા અનન્તવાર ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યા છે દ્વીન્દ્રિયોના ઉપર્યુક્ત કથન કરતા આ કથનમાં જે વિશેષતા છે તે હવે પ્રકટ કરવામાં આવે છે. પ્રત્યેક ત્રીન્દ્રિયાવાસમાં તેઓ પૃથ્વીકાયિકથી લઈને વનસ્પતિકાયિક રૂપે અને ત્રીન્દ્રિય રૂપે, પ્રત્યેક ચતુરિન્દ્રિયવાસમાં તેઓ પૃથ્વીકાયિકથી લઈને વનસ્પતિ કાયિક રૂપે અને ચતુરિ-

દ્વીન્દ્રિયાણાન્ પ્રતિપાદિતં તથૈવ પ્રતિપત્તવ્યમ્, ‘વાણમંતરજોહસિય સોહમ્મી-
સાણાણ ય જહા અસુરકુમારાણં’ વાનવ્યન્તરજ્યોતિષિકસૌધર્મેશાનાનાં ચ
એતેષામાવાસેષુ યથા અસુરકુમારાણામ્ આવાસેષુ ચતુઃષ્ઠિલક્ષેષુએકૈકસ્મિન્
આવાસે પૃથિવીકાયાદિતયા એકો જીવઃ સર્વજીવાશ્ચ અસકૃદ્, અથવા અનન્ત-
કૃત્વઃ પૂર્વમુત્પન્નાઃ સન્તિ इति પ્રતિપાદિતમ્, તથૈવ વાનવ્યન્તરાદારમ્ય ઈશાનપર્ય-
જીવ અનેક વાર અથવા અનન્તવાર પૃથિવીકાયિકરૂપ સે અપ્કાયિકરૂપ
સે, તેજઃકાયિકરૂપ સે ઓર વનસ્પતિકાયિકરૂપ સે તો ઉત્પન્ન
હુએ હી હૈં-પર વે વહાં અનેકવાર અથવા અનન્તવાર ચૌહન્દ્રિરૂપ
સે મી ઉત્પન્ન હો ચુકે હૈં। હસી પ્રકાર સે અસંખ્યાત લાખ પંચેન્દ્રિ-
યતિર્યશ્ચાવાસોં મેં સે એક ૨ આવાસ મેં એક જીવ અથવા સર્વ જીવ
અપની પંચેન્દ્રિયતિર્યશ્ચર્યાપ સે મી ઉત્પન્ન હો ચુકે હૈં। હસી પ્રકાર કા
કથન અસંખ્યાતલાખ મનુષ્યાવાસોં મેં સે એક ૨ મનુષ્યાવાસ મેં મી
જાનના ચાહિયે અર્થાત્ એક જીવ અથવા સર્વ જીવ પંચેન્દ્રિયાવાસોં મેં સે
એક ૨ આવાસ મેં અનેકવાર અથવા અનન્તવાર અપની મનુષ્ય પર્યાય
સે મી ઉત્પન્ન હો ચુકે હૈં। હસી અભિપ્રાય કો લેકર સૂત્રકારને એસા
કહા હૈં કિ શેષ ઓર કથન દ્વીન્દ્રિયોંકી તરહ સે જાનના ચાહિયે।
‘વાણમંતરજોહસિયસોહમ્મીસાણાણ ય જહા અસુરકુમારાણં’ જૈસા
કથન ૬૪ લાખ અસુરકુમારાવાસોં મેં સે એક જીવ ઓર સર્વજીવ અને-
કવાર અથવા અનન્તવાર પૃથિવીકાયિકાદિરૂપ સે પહિલે ઉત્પન્નહો ચુકે

ન્દ્રિય રૂપે, પ્રત્યેક પંચેન્દ્રિયતિર્યંચાવાસમાં તેઓ પૃથ્વીકાયિકથી લઈને વન-
સ્પતિકાયિક રૂપે અને પંચેન્દ્રિયતિર્યંચ રૂપે અને પ્રત્યેક મનુષ્યાવાસમાં તેઓ
પૃથ્વીકાયિકથી લઈને વનસ્પતિકાયિક રૂપે તથા મનુષ્ય રૂપે પૂર્વે અનેકવાર
અથવા અનંતવાર ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યા છે. આ પ્રકારે પૃથ્વીકાયિકરૂપે, અપ્કાયિકરૂપે,
તેજસ્કાયિકરૂપે, વાયુકાયિકરૂપે અને વનસ્પતિકાયિકરૂપે ઉત્પન્ન થવાનું કથન તો
અષ્ટે એક સરખું જ છે. દ્વીન્દ્રિયોના કથન કરતા ત્રીન્દ્રિયાદિકોના કથનમાં જે
અંતર છે તે ઉપર પ્રકટ કરવામાં આવ્યું છે. આ પ્રકારે “તવરં” આ સૂત્ર-
પાઠથી લઈને “સેસં જહા વેદંદ્રિયાણં” આ સૂત્રપાઠ પર્યન્તના કથનનો અર્થ
સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યો છે.

“વાણમંતરજોહસિયસોહમ્મીસાણાણ ય જહા અસુરકુમારાણં” ૬૪ લાખ
અસુરકુમારાવાસોમાના પ્રત્યેક અસુરકુમારાવાસમાં એક જીવ અને સમસ્ત
જીવો પૂર્વે પૃથ્વીકાયિકાદિ રૂપે અનેકવાર અથવા અનંતવાર ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યા

ન્ટેષુ અપિ આવાસેષુ એકૈકસ્મિન્ આવાસે એકો જીવઃ સર્વ જીવાશ્ચ પૃથિવીકાયા-
દિકતયા અસકૃત્-અથવા અનન્તકૃત્વઃ ઉત્પન્નપૂર્વાઃ સન્તિ ઇતિ પ્રતિપત્તવ્યમ્ ।
ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અયં ણં મંતે । જીવે સળંકુમારે કલ્પે વારસસુ વિમાણાવાસસય-
સહસ્ત્રેસુ એગમેગંસિ વિમાણાવાસંસિ પુઢવિકાઙ્યત્તાણ’ હે મહન્ત ! અયં સ્વલ્લ
જીવઃ સનત્કુમારે કલ્પે દ્વાદશસુ વિમાનાવાસસત્સહસ્ત્રેષુ-દ્વાદશલક્ષવિમાના
વાસેષુ એકૈકસ્મિન્ વિમાનાવાસે પૃથિવીકાયાદિકાદિતયા ઉપપન્નપૂર્વઃ-પૂર્વમુત્પન્નઃ
કિમ્ ? ભગવાનાહ-‘સેસં જહા અસુરકુમારાણં જાવ અણંતસુત્તો, ણો ચેવ ણં દેવિ-
ત્તાણ એવં સઘ્વજીવાવિ એવં જાવ આણયપાણણસુ, એવં આરણચ્ચુણસુ વિ’ હે ગૌતમ !
જેવં યથા અસુરકુમારાણામ્ યાવત્ ચતુઃપટ્ટિ લક્ષાવાસેષુ એકૈકસ્મિન્ આવાસે
પૃથિવીકાયાદિકાદિતયા એકસ્ય જીવસ્ય અસકૃત્, અનન્તકૃત્વો વા પૂર્વોત્પાદઃ પ્રતિ-

પ્રકટ કિયે ગયે હૈં-ઝસી પ્રકાર સે વાનવ્યન્તર સે લેકર ઈશાન તક કે
આવાસોં મેં સે એક ૨ આવાસ મેં એક જીવ પૃથિવીકાયાદિકારૂપ સે
અનેકવાર અથવા અનન્તવાર ઉત્પન્ન હો ચુકે કહે ગયે હૈં ।

અય ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘અયં ણં મંતે । જીવે સળં-
કુમારે કલ્પે વારસસુ વિમાણાવાસસયસસહસ્ત્રેસુ એગમેગંસિ વિમાણા-
વાસંસિ પુઢવિકાઙ્યત્તાણ’ હે મહન્ત ! યહ જીવ સનત્કુમાર કલ્પ મેં
વહાં કે ૧૨ લાખ વિમાનાવાસોં મેં એક ૨ વિમાનાવાસ મેં પૃથિવીકાયા-
દિકારૂપ સે પહિલે ઉત્પન્ન હો ચુકાં હૈં ? ઝસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-
‘સેસં જહા અસુરકુમારાણં જાવ અણંતસુત્તો’ હે ગૌતમ ! જૈસા ૬૪ લાખ
અસુરકુમારાવાસોં મેં એક એક આવાસ મેં પૃથિવીકાયાદિકારૂપ સે એક
જીવ કા અનેકવાર અથવા અનન્તવાર પૂર્વોત્પાદ કહા ગયા હૈં ઈસી પ્રકાર

છે, એજ પ્રમાણે વાનવ્યન્તરથી લઈને ઈશાન પર્યન્તના બેટલા આવાસો
કહ્યા છે તે આવાસોમાંના પ્રત્યેક આવાસમાં, એક જીવ અને સમસ્ત જીવો
પૃથ્વીકાયાદિકાદિ રૂપે રૂપે પૂર્વે અનેકવાર અથવા અનંતવાર ઉત્પન્ન થઈ
ચુક્યા છે, એમ સમજવું

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“અયં ણં મંતે । જીવે સળંકુમારે કલ્પે વારસસુ
વિમાણાવાસસયસસહસ્ત્રેસુ એગમેગંસિ વિમાણાવાસંસિ પુઢવિકાઙ્યત્તાણ ” હે ભગવન !
આ જીવ, સનત્કુમાર કલ્પના બાર લાખ વિમાનાવાસોમાંના પ્રત્યેક વિમાના-
વાસમાં શું પૃથ્વીકાયાદિકાદિ રૂપે પૂર્વે ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યા છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“સેસં જહા અસુરકુમારાણં જાવ અણંતસુત્તો ”
હે ગૌતમ ! જેવી રીતે ૬૪ લાખ અસુરકુમારાવાસોમાંના પ્રત્યેક અસુરકુમા-
રાવાસમાં એક જીવનો પૃથ્વીકાયાદિકાદિ રૂપે અનેકવાર અથવા અનંતવાર

પાદિતઃ તથૈવ સનત્કુમારસ્ય દ્વાદશલક્ષવિમાનાવાસેષુ એકૈકસ્મિન્ વિમાના-
વાસે પૃથિવીકાયિકાદિતયા એકો જીવઃ અસકૃત્, અનન્તકૃત્વો વા પૂર્વમુત્પન્ન
इति प्रतिपत्तव्यम्, किन्तु सनत्कुमारावासे नो चैव खलु जीवो देवीतया उत्पद्यते,
ईशानान्तेष्वेव देवस्थानेषु देव्यः उत्पद्यन्ते, सनत्कुमारादिषु पुनर्नोत्पद्यन्ते
देव्यः इति विशेषः। एवं-पूर्वोक्तरीत्या सर्वजीवा अपि सनत्कुमारावासेषु एकै
कस्मिन् आवासे पृथिवीकायिकादिदेवान्ततया न तु देवीतया, असकृत्, अन-
न्तकृत्वो वा पूर्वमुत्पन्नाः सन्ति, एवं-पूर्वोक्तरीत्या, यावत्-माहेन्द्रब्रह्मलान्तक
शुक्रसहस्रागततप्राणतेषु-एतेषामावासेषु एकैकस्मिन् आवासे एको जीवः
सर्वजीवाश्च, अथवा-अनन्तकृत्यः पूर्वमुत्पन्नाः, एवं-पूर्वोक्तरीत्यैव आरणाच्यु

સે સનત્કુમાર કે ૧૨ લાખ વિમાનાવાસોં મેં એક ૨ વિમાનાવાસ મેં પૃથિવી-
કાયિકાદિરૂપ સે એક જીવ અનેકવાર અથવા અનન્તવાર પહિલે ઉત્પન્ન
હો ચુકા હૈ એસા જાનના ચાહિયે કિન્તુ 'જો ચેવ જં દેવિત્તા-એ-એવં સઘ્વ-
જીવા વિ, એવં જાવ આણયપાણણસુ, એવં આરણચ્ચુણસુ વિ, સનત્કુમારા-
વાસ મેં યહ જીવ દેવીરૂપ સે પૂર્વોત્પન્ન નહીં હુઆ હૈ કયોં કિં ઈજ્ઞાન
તક કે દેવસ્થાનોં મેં હી દેવિયાં ઉત્પન્ન હોતી હૈં, સનત્કુમારાદિ કોં મેં
ઉત્પન્ન નહીં હોતી હૈં। હસી પ્રકાર સે સમસ્તજીવ મી સનત્કુમારાવાસોં
મેં એક એક આવાસ મેં પૃથિવીકાયિક આદિ રૂપ સે તથા દેવરૂપ સે હી
અનેકવાર અથવા અનન્તવાર ઉત્પન્ન હો ચુકે હૈં-દેવીરૂપ સે નહીં। હસી
પ્રકાર સે માહેન્દ્ર, બ્રહ્મ, લાન્તક, શુક્ર, સહસ્રાર, આનત ઓર પ્રાગત હનકે
આવાસોં મેં એક એક આવાસ કે એક જીવ ઓર મર્વજીવ પૃથિવીકાયિ-

પૂર્વોત્પાદ કહેવામા આવ્યો છે, એજ પ્રમાણે સનત્કુમારના બાર લાખ વિમા-
નાવાસોમાંના પ્રત્યેક વિમાનાવાસમાં પૃથ્વીકાયિક આદિ રૂપે એક એવ પૂર્વે
અનેકવાર અથવા અનંતવાર ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યો છે, એમ સમજવું પરંતુ
“ જો ચેવળં દેવિત્તા-એ-એવં સઘ્વ જીવા વિ, એવં જાવ આણયપાણણસુ, એવં આરણ-
ચ્ચુણસુ વિ ” સનત્કુમારાવાસમાં આ એવ દેવી રૂપે ઉત્પન્ન થયો નથી, કારણ
કે ઈજ્ઞાન કદપ સુધીના દેવલોકોમાં જ દેવીઓ ઉત્પન્ન થાય છે, સનત્કુમાદિક
દેવલોકમાં દેવીઓ ઉત્પન્ન થતી નથી એજ પ્રમાણે સમસ્ત એવો પણ બાર
લાખ સનત્કુમારાવાસોમાંના પ્રત્યેક સનત્કુમારાવાસમાં (વિમાનાવાસમાં) પૃથ્વી-
કાયિક આદિ રૂપે તથા દેવ રૂપે અનેકવાર અથવા અનંતવાર પૂર્વે ઉત્પન્ન
થઈ ચુક્યા છે. ત્યાં તેઓ દેવી રૂપે ઉત્પન્ન થયા નથી એજ પ્રમાણે
માહેન્દ્ર, બ્રહ્મ, લાન્તક, શુક્ર, સહસ્રર, આનત, પ્રાણુત,
આ કદપોના જે વિમાનાવાસો છે તે વિમાનાવાસોમાંના પ્રત્યેક વિમાનાવા-

તયોરપિ આવાસેષુ એકૈકસ્મિન્ આવાસે પૃથિવીકાયિકાદિ દેવાન્તતયા, ન તુ દેવીતયા એકો જીવઃ સર્વજીવાશ્ચ અસકૃત્, અનન્તકૃત્વઃ પૂર્વમુત્પન્નાઃ। ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘અયં ણં મંતે! જીવે તિસુ વિ અદ્વારસુત્તરેસુ ગેવિજ્જવિમાણાવાસસયેસુ એવંચેવ’ હે મદન્ત! અયં સ્વલ્લુ જીવઃ ત્રિણ્વપિ અષ્ટાદશોત્તરેષુ નવ ગ્રૈવેયક વિમાનાવાસસયેષુ પ્રથમત્રિકે એકાદશોત્તરં શતમ્, દ્વિતીયત્રિકે સપ્તોત્તરં શતમ્, તૃતીયત્રિકે શતમ્, એવમષ્ટાદશાધિકશતત્રયનવગ્રૈવેયકવિમાનાવાસેષુ એવમેવ-પૂર્વવદેવ તથાહિ-એકૈકસ્મિન્ વિમાનાવાસે પૃથિવીકાયિકાદિકતયા એકો જીવઃ સર્વજીવાશ્ચ કિમ્ પૂર્વમુત્પન્નાઃ સન્તિ? મગવાનાહ-હે ગૌતમ! એકૈકસ્મિન્ નવ-ગ્રૈવેયકવિમાનાવાસે એકો જીવઃ સર્વજીવાશ્ચ પૃથિવીકાયિકાદિકતયા અસ-

કાદિરૂપ સે એવં દેવરૂપ સે અનેકવાર અથવા અનન્તવાર પૂર્વોત્પન્ન હો ચુકે હૈં-દેવીરૂપ સે નહીં! હસી પ્રકાર સે આરણ એવં અચ્યુત કે આવાસોં મેં સે એક એક આવાસમેં હસી પ્રકાર કા કથન જાનના ચાહિયે। વહાં પર મી એક જીવ ઓર સર્વજીવ અનેકવાર અથવા અનન્તવાર પૃથિવીકાયિકાદિરૂપ સે તથા દેવરૂપ સે પૂર્વોત્પન્ન હો ચુકે હૈં-દેવીરૂપ સે નહીં।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—‘અયં ણં મંતે! જીવે તિસુ વિ અદ્વારસુત્તરેસુ-ગેવિજ્જવિમાણાવાસસયેસુ એવં ચેવ’-હે મદન્ત! યહ જીવ તીન ગ્રૈવેયકોં કે-ઉર્ધ્વ મધ્ય ઓર અધોગ્રૈવેયક કે ૩૧૮ વિમાનાવાસોં મેં-પ્રથમત્રિક કે ૧૧૧, દ્વિતીયત્રિક મેં ૧૦૭ ઓર તૃતીયત્રિક મેં ૧૦૦ વિમાનાવાસોં મેં સે પ્રત્યેક વિમાનાવાસ મેં કયા પૃથિવીકાયિકાદિરૂપ સે પહિલે ઉત્પન્ન હો ચુકા હૈ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-હાં, ગૌતમ! ૩૧૮ ગ્રૈવેયક વિમાનાવાસોં મેં સે પ્રત્યેક વિમા-

સમાં, એક જીવ અને સમસ્ત જીવો પૂર્વે અનેકવાર અથવા અનંતવાર પૃથ્વીકાયિક આદિ રૂપે તથા દેવ રૂપે ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યા છે. આ વિમાનાવાસોમાં તેમની દેવી રૂપે પૂર્વે ઉત્પત્તિ થઈ નથી.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“અયં ણં મંતે! જીવે તિસુ વિ અદ્વારસુત્તરેસુ-ગેવિજ્જવિમાણાવાસસયેસુ એવં ચેવ” હે ભગવન્! આ જીવ, ગ્રૈવેયકોના ૩૧૮ વિમાનાવાસોમાંના (નવગ્રૈવેયકોના ઉર્ધ્વ, મધ્યમ અને અધોરૂપ ત્રણ ત્રિક છે તે દરેક ત્રિકમાં અનુક્રમે ૧૧૧, ૧૦૭ અને ૧૦૦ વિમાનાવાસો છે) પ્રત્યેક વિમાનાવાસમાં શું પૂર્વે પૃથ્વીકાયિકાદિ રૂપે ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યો છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-હા, ગૌતમ! આ જીવ ગ્રૈવેયકોના ૩૧૮ વિમાનાવાસોમાંના પ્રત્યેક વિમાનાવાસમાં પૂર્વે અનેકવાર અથવા અનંતવાર

कृत्, अनन्तकृत्वो वा पूर्वमुत्पन्नाः सन्ति, गौतमः पृच्छति—‘अयं णं भंते । जीवे पंचसु अणुत्तरविमाणेषु एगमेगंसि अणुत्तरविमाणंसि पुढवि? हे भदन्त! अयं खलु जीवः पञ्चसु अनुत्तरविमानेषु विजयवैजयन्तजयन्तापराजितसर्वार्थसिद्धेषु एकैकस्मिन् अनुत्तरविमाने पृथिवीकायिकादिकतया एको जीवः सर्वजीवाश्च किम् पूर्वमुत्पन्नाः सन्ति? भगवानाह—‘तदेव जाव अणंतखुत्तो, नो चेव णं देवत्ताएवा, देवित्ताएवा, एवं सव्वजीवावि’ हे गौतम! तथैव—पूर्वोक्तरीत्यैव, यावत्—एको जीवः पञ्चानुत्तरविमानेषु एकैकस्मिन् विमाने पृथिवीकायिकादिकतया, अथकृत्, अथवा अनन्तकृत्वः पूर्वमुत्पन्नः, किन्तु नो चेव खलु देवतया वा, देवीतया वा अनन्तकृत्वः पूर्वमुत्पन्नः, अनुत्तरविमानेषु देवाः अनन्तकृत्वो नोत्पद्यन्ते

नावास में अनेकवार अथवा अनन्तवार यह जीव पृथिवीकायिकादिरूप से पहिले उत्पन्न हो चुका है इसी प्रकार का कथन सबजीवों के सम्बन्ध में भी जानना चाहिये.

अब गौतम प्रश्न से ऐसा पूछते हैं—‘अयं णं भंते । जीवे पंचसु अणुत्तरविमाणेषु एगमेगंसि अणुत्तरविमाणंसि पुढवि’ हे भदन्त! विजय, वैजयन्त, जयन्त, अपराजित और सर्वार्थसिद्ध इन पांच अनुत्तर विमान में क्या पृथिवीकायिक आदिरूप से यह जीव और सर्वजीव पहिले उत्पन्न हो चुके हैं? इसके उत्तर में प्रश्न कहते हैं—‘तदेव जाव अणंतखुत्तो, नो चेव णं देवत्ताए वा, देवीत्ताए वा एवं सव्वजीवा वि’ हे गौतम! पूर्वोक्तरीति के अनुसार यावत् एक जीव पांच अनुत्तरविमानों में से एक एक विमान में पृथिवीकायिक आदिरूप से अनेक बार अथवा अनन्तबार पहिले उत्पन्न हो चुका है । परन्तु वहां यह देवरूप से और

पृथ्वीकायिक आदि रूपे उत्पन्न यर्थात् युक्त्या छे अथ प्रकारनु कथन समस्त ज्वोनी त्यां उत्पत्तिना विषे पणु समज्जपु’.

गौतम स्वामीने प्रश्न—“अयं णं भंते । जीवे पंचसु अणुत्तरविमाणेषु एगमेगंसि अणुत्तरविमाणंसि पुढवि०” हे भगवन्! विजय, वैजयन्त, जयन्त, अपराजित अने सर्वार्थसिद्ध, आ पाय अनुत्तर विमानोभांता प्रत्येक अनुत्तर विमानभां शुं प्रत्येक ज्व तथा समस्त ज्वो पृथ्वीकायिक आदि रूपे पूर्वे उत्पन्न यर्थात् युक्त्या छे ?

भडावीर प्रश्नो उत्तर—“तदेव जाव अणंतखुत्तो, नो चेवणं देवत्ताए वा देवित्ताए वा, एवं सव्व जीवा वि’ हे गौतम ! पूर्वोक्त कथन अनुसार प्रत्येक ज्व पांच अनुत्तर विमानोभांता प्रत्येक अनुत्तर विमानभां पृथ्वीकायिक आदि रूपे पूर्वे अनेकवार अथवा अनन्तबार उत्पन्न यर्थात् युक्त्या छे. परन्तु त्यां

દેવ્યશ્ચ સર્વયૈવ નોત્પદ્યન્તે इति भावः । चतुर्षु अनुत्तरविमानेषु भवद्वयानन्तरं मोक्षसद्भावात् सर्वार्थसिद्धेषु एकभवानन्तरं मोक्षसद्भावात्, एवं-पूर्वोक्तरीत्या, सर्वजीवा अपि, पञ्चानुत्तरविमानेषु पृथिवीकायिकादिकतया, नो देवतया, नो वा देवीतया असकृत्, अनन्तकृत्वश्च पूर्वमुत्पन्नाः सन्ति । गर्तयः पृच्छति-अयं णं भंते ! जीवे सव्वजीवाणं माइत्ताए, पिइत्ताए, भाइत्ताए, भगिणीत्ताए, भज्जत्ताए, पुत्तत्ताए, धूयत्ताए, सुण्हत्ताए, उववन्नपुव्वे ?' हे भदन्त ! अयं खलु

દેવીરૂપ સે અનન્તવાર ઉત્પન્ન નહીં હોય છે, ક્યોં કિ ચાર અનુત્તરવિમાનોં મેં ભવદ્વય કે વાદ જીવ કી સુક્તિ હોતી હૈ તથા સર્વાર્થસિદ્ધ મેં ગયે હુએ જીવ કો એક ભવ કે વાદ મોક્ષપ્રાપ્ત હોતા હૈ । इसी प्रकार से सब जीव भी इन पांच अनुत्तर विमानों में पृथिवीकायिक आदिरूप से अनेकवार अथवा अनन्तवार उत्पन्न हो चुके होते हैं परन्तु मनुष्य देवरूप से वे वहां-चार अनुत्तरविमानों में दो बार और सर्वार्थ सिद्ध विमान में सिर्फ एक ही बार उत्पन्न हुए हैं-इस प्रकार अनेकवार अथवा अनन्तवार वे वहां देवरूप से उत्पन्न नहीं हुए हैं ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘અયં ણં ભંતે ! જીવે સવ્વજીવાણં માહિત્તાએ, પિહિત્તાએ, ભાહિત્તાએ, ભગિણીત્તાએ, ભજ્જત્તાએ, ધૂયત્તાએ, સુણહત્તાએ ઉવવન્નપુવ્વે ’ હે ભદન્ત ! यह जीव सब जीवों की माता के रूप से, पिता के रूप से, भाई के रूप से, बहिन के रूप से,

તે જીવ દેવ રૂપે અથવા દેવી રૂપે અનંતવાર ઉત્પન્ન થયો નથી, કારણ કે પહેલા ચાર અનુત્તર વિમાનોમા ગયેલો જીવ બે ભવ કરીને મોક્ષે જાય છે અને સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમા ગયેલો જીવ એક ભવ કરીને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે એજ પ્રમાણે સમસ્ત જીવો પણ આ પાંચ અનુત્તર વિમાનોમાંના પ્રત્યેક વિમાનમાં પૂર્વે પૃથ્વીકાયિક આદિ રૂપે અનેકવાર અથવા અનંતવાર ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યા છે. પરન્તુ પહેલા ચાર વિમાનોમાં તેઓ બે વાર દેવ રૂપે પૂર્વે ઉત્પન્ન થયા છે. અને સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં માત્ર એક જ વાર તેઓ દેવ રૂપે ઉત્પન્ન થયા છે આ રીતે તેમની ત્યાં અનેકવાર અથવા અનંતવાર દેવ રૂપે ઉત્પત્તિ થઈ નથી, એમ સમજવું જોઈએ.

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન-“અયં ણં ભંતે ! જીવે સવ્વ જીવાણં માહિત્તાએ, પિહિત્તાએ, ભાહિત્તાએ, ભગિણીત્તાએ, ભજ્જત્તાએ, પુત્તત્તાએ, ધૂયત્તાએ, સુણહત્તાએ ઉવવન્નપુવ્વે?” છે લગવન ! આ જીવ શું સમસ્ત જીવોની માતારૂપે, પિતારૂપે,

જીવઃ સર્વજીવાનાં માતૃતયા, પિતૃતયા, માતૃતયા, મગિનોતયા, માર્યાતયા, પુત્ર-
તયા, દુહિતૃતયા, સ્ત્રુપાતયા ઉત્પન્નપૂર્વઃ-પૂર્વમુત્પન્નઃ કિમ્ ? મગવાનાહ 'હંતા,
ગોયમા ! અસદ્, અદુવા અણંતચુત્તો,' હે ગૌતમ ! હન્ત-સત્યમ્, એકો જીવઃ સર્વજીવાનાં
માત્રાદિકતયા, અસકૃત્-અનેકવારમ્, અથવા અનન્તકૃત્વઃ-અનન્તવારમ્ ઉત્પન્ન-
પૂર્વઃ-પૂર્વમુત્પન્નો વર્તેતે । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- 'સઘ્વજીવા વિ ણં મંતે ! હમસ્સ જીવસ્સ
માહ્તાણ જાવ ઉબ્બવન્નપુઘ્વે ?' હે મદન્ત ! સર્વજીવા અપિ ત્થલુ અસ્ય જીવસ્ય
માતૃતયા યાવત્ ઉપપન્નપૂર્વાઃ-પૂર્વમુત્પન્નાઃ સન્તિ ? મગવાનાહ- હંતા ગોયમા !
જાવ અણંતચુત્તો' હે ગૌતમ ! હન્ત-સત્યમ્, યાવત્-સર્વજીવા અપિ અસ્ય જીવસ્ય
માત્રાદિકતયા અસકૃત્, અથવા અનન્તકૃત્વઃ પૂર્વમુત્પન્નાઃ સન્તિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-
'અયં ણં મંતે ! જીવે સઘ્વજીવાણં અરિત્તાણ, વેરિયત્તાણ, ઘાયકત્તાણ, વહગત્તાણ,

માર્ગાં કે રૂપ સે, પુત્ર કે રૂપ સે, દુહિતા કે રૂપ સે, ઓર પુત્રવધૂ કે
રૂપ સે કયા પહિલે ઉત્પન્ન હો ચુકા હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-
'હંતા, ગોયમા ! અસદ્, અદુવા અણંતચુત્તો' હાં, ગૌતમ ! યહ જીવ
સઘ્વ જીવોં કી માતા કે રૂપ મેં, પિતા કે રૂપ મેં, ઓર માઈ આદિ કે
રૂપ મેં અનેકવાર ઓર અનન્તવાર પહિલે ઉત્પન્ન હો ચુકા હૈં ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં- 'સઘ્વજીવા વિ ણં મંતે ! હમસ્સ
જીવસ્સ માહ્તાણ, જાવ ઉબ્બવન્નપુઘ્વે' હે મદન્ત ! સઘ્વ જીવ કયા હસ
એક જીવ કે માતા આદિરૂપ સે પહિલે ઉત્પન્ન હો ચુકે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં
પ્રશ્ન કહતે હૈં- 'હંતા, ગોયમા ! જાવ અણંતચુત્તો' હાં, ગૌતમ ! સર્વજીવ
મી હસ એક જીવ કે પહિલે અનેકવાર અથવા અનન્તવાર માતા આદિ-
રૂપ સે ઉત્પન્ન હો ચુકે હૈં ।

ભાઈરૂપે, બહેનરૂપે, ભાઈરૂપે, પુત્રરૂપે, પુત્રીરૂપે, અને પુત્રવધૂ રૂપે પહેલાં
ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યા છે ?

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર- "હંતા, ગોયમા ! અસદ્, અદુવા, અણંતચુત્તો"
હા, ગૌતમ ! આ જીવ સમસ્ત જીવોની માતારૂપે, પિતારૂપે અને ભાઈ આદિ
રૂપે અનેક વાર અથવા અનંતવાર પહેલાં ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યા છે.

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન- "સઘ્વ જીવા વિ ણં મંતે ! હમસ્સ જીવસ્સ માહ્તાણ
જાવ ઉબ્બવન્નપુઘ્વે ?" હે ભગવન્ ! સમસ્ત જીવો પશુ શુ આ એક જીવના
માતા, પિતા આદિ રૂપે પહેલાં ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યા છે ?

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર- "હંતા, ગોયમા ! જાવ અણંતચુત્તો" હે ગૌતમ !
સમસ્ત જીવો પશુ આ એક જીવના માતા, પિતા આદિ રૂપે પૂર્વે અનેક
વાર અથવા અનંત વાર ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યા છે.

પડિણીયત્તાણ, પચ્ચમિત્તત્તાણ ઉવવન્નપુવ્વે?’ હે ભદન્ત! અયં તલ્લુ જીવઃ સર્વ જીવાનામ્ અરિતયા=સામાન્યશત્રુતયા, વૈરિતયા વિશેષશત્રુતયા ઘાતકતયા-મારકતયા, વ્યધકતયા-તારકતયા, પ્રત્યનીકતયા-કાર્યોપધાતકતયા, પ્રત્ય-મિત્રતયા શત્રુસહાયકતયા, કિમ્ ઉપપન્ન પૂર્વઃ-પૂર્વમુત્પન્નો વર્ત્તે? ભગવાનાહ-
‘હંતા, ગોયમા! જાવ અણંતલુત્તો’ હે ગૌતમ! હન્ત-સત્યમ્, યાવત્-एको जीवः सर्वजीवानाम् अरितया, वैरिकादितया, असकृत्, अनन्तकृत्वो वा पूर्वमुत्पन्नो वर्तते। गौतमः पृच्छति-सर्वे जीवा वि णं भंते!०’ હે ભદન્ત! સર્વજીવા અપિ તલ્લુ અસ્ય જીવસ્ય અરિતયા, વૈરિકાદિતયા પૂર્વમુત્પન્નોઃ કિમ્? ભગવાનાહ-‘एवमेव’

અવ ગૌતમ પ્રશ્નુ સે એસા પૂછતે હૈં-‘અયં ણં ભંતે! જીવે સર્વજીવાણં અરિત્તાણ, વૈરિયત્તાણ, ઘાયકત્તાણ, પહિણિયત્તાણ વહગત્તાણ, પચ્ચમિ-ત્તત્તાણ ઉવવન્નપુવ્વે’ હે ભદન્ત! યહ જીવ સર્વજીવોં કા શત્રુરૂપ સે-સામાન્યતયા અરિરૂપ સે, વૈરીરૂપ સે-વિશેષ શત્રુરૂપ સે, મારકરૂપ સે, વધકરૂપ સે, પ્રત્યનીક-કાર્યોપધાતકરૂપ સે, પ્રત્યમિત્ર-શત્રુસહાયકરૂપ સે, કયા પહિલે ઉત્પન્ન હો ચુકા હૈં? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ કહતે હૈં-‘હંતા, ગોયમા! હાં ગૌતમ! ‘જાવ અણંતલુત્તો’ યાવત્-યહ એક જીવ સર્વ-જીવોં કા શત્રુરૂપ સે, એવં વૈરી આદિરૂપ સે, એકવાર નહીં, કિન્તુ અનેકવાર ઓર અનન્તવાર ઉત્પન્ન હો ચુકા હૈં।

અવ ગૌતમ પ્રશ્નુ સે એસા પૂછતે હૈં-‘સર્વજીવા વિ ણં ભંતે!’ હે ભદન્ત! સર્વજીવ ઓ કયા હસ એક જીવ કે પહિલે શત્રુ, વૈરી, આદિરૂપ સે, પહિલે ઉત્પન્ન હો ચુકે હૈં? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ કહતે હૈં-‘एवमेव’

ગૌતમ સ્વામીના પ્રશ્ન-“અયં ણં ભંતે! જીવે સર્વજીવાણં અરિત્તાણ, વૈરિયત્તાણ, ઘાયકત્તાણ, વહગત્તાણ, પહિણિયત્તાણ, પચ્ચમિત્તત્તાણ ઉવવન્નપુવ્વે?” હે ભગવન્! આ છવ, શું સમસ્તં છવોના શત્રુરૂપે, વૈરીરૂપે, (સામાન્ય શત્રુને અરિ અને વિશેષ શત્રુત્વ સ્થાપનારને વૈરી કહે છે), મારકરૂપે, વધ-કર્તારૂપે, પ્રત્યનીકરૂપે (કાર્યોપધાતકરૂપે) અને પ્રત્યમિત્રરૂપે (શત્રુના સહાયક-રૂપે) પહેલાં ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યો છે?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર-‘હંતા, ગોયમા! જાવ અણંતલુત્તો’ હા, ગૌતમ! આ છવ સમસ્તં છવોના શત્રુરૂપે અને વૈરી આદિ રૂપે એક જ વાર નહીં પણ અનેક વાર અથવા અનંતવાર પૂર્વે ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યો છે.

ગૌતમ સ્વામીના પ્રશ્ન-“સર્વ જીવા વિ ણં ભંતે!” ઇત્યાદિ હે ભગવન્! સમસ્તં છવો પણ આ છવના શત્રુ, વૈરી આદિ રૂપે શું પહેલાં ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યા છે?

હે ગૌતમ ! એવમેવ-પૂર્વોક્તરીત્યેવ તે જીવા અપિ અસ્ય જીવસ્ય અસ્તિયા ધૈરિકાદિ-
તયા અસકૃત્, અનન્તકૃત્વો વા ઉત્પન્નપૂર્વાઃ સન્તિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અયં ણં મંતે !
જીવે સર્વજીવાણં રાયત્તાણ, જુવરાયત્તાણ, જાવ સત્થવાહત્તાણ ઉવવન્નપુવ્વે ?’ હે
મદન્ત ! અયં સ્વલુ જીવઃ સર્વજીવાનાં રાજતયા, યુવરાજતયા, યાવત્-સાર્થવાહ-
તયા ઉપપન્નપૂર્વઃ ? પૂર્વમુત્પન્નો વર્તતે ? મગગાહ-‘હંતા ગોયમા ! અસહં અણંત
સ્વુત્તો, સર્વજીવાણં એવંચેવ’ હે ગૌતમ ! હન્ત-સત્યમ્ એકો જીવઃ સર્વજીવાનામ્
રાજત્વાદિના અસકૃત્-અનેકવારમ્, અનન્તકૃત્વઃ-અનેકવારમ્, ઉપપન્નપૂર્વઃ-
પૂર્વમુત્પન્નો વર્તતે, એવં સર્વજીવા અપિ સ્વલુ એવમેવ પૂર્વોક્તરીત્યેવ

હે ગૌતમ ! હાં, સર્વજીવ હસ એક જીવ કે પહિલે શત્રુ-વૈરી આદિ
રૂપ મેં અનેકવાર અથવા અનન્તવાર ઉત્પન્ન હો ચુકે હૈં ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘અયં ણં મંતે ! જીવે સર્વજીવાણં
રાયત્તાણ, જુવરાયત્તાણ જાવ સત્થવાહત્તાણ ઉવવન્નપુવ્વે’ હે મદન્ત !
યહ જીવ સમસ્ત જીવોંકા રાજારૂપ સે, યાવત્ સાર્થવાહરૂપસે પહિલે
ઉત્પન્ન હો ચુકા હૈં કયા ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘હંતા, ગોયમા ! અસહં
અણંતસ્વુત્તો સર્વજીવાણં એવંચેવ’ હાં, ગૌતમ ! યહ એક જીવ સર્વ જીવોં
કા રાજા બી હો ચુકા હૈં, યુવરાજ બી હો ચુકા હૈં યાવત્ સાર્થવાહ બી
હો ચુકા હૈં ! હસ પ્રકાર કી પરિસ્થિતિ વાલા યહ એક હી વાર નહીં હુઆ
હૈં, કિન્તુ અનેકવાર અથવા અનન્તવાર હુઆ હૈં । હસી પ્રકાર કા કથન
સર્વજીવોં કે સંબંધ મેં બી જાનના ચાહિયે ।

મહાવીર પ્રશ્નને જવાબ-“એવમેવ” હે ગૌતમ ! સમસ્ત જીવો પશુ
આ જીવના શત્રુ, વૈરી આદિ રૂપે પહેલાં અનેક વાર અથવા અનંતવાર
ઉત્પન્ન થઈ ચુકયા છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“અયં ણં મંતે ! જીવે સર્વજીવાણં રાયત્તાણ, જુવ-
રાયત્તાણ જાવ સત્થવાહત્તાણ ઉવવન્નપુવ્વે ?” હે ભગવન્ ! આ જીવ શું પહેલાં
સમસ્ત જીવોના રાજા રૂપે, યુવરાજ રૂપે અને સાર્થવાહ પર્યાન્તના રૂપે પશુ
ઉત્પન્ન થઈ ચુકયા છે ?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર-“હંતા, ગોયમા ! અસહં અણંત સ્વુત્તો સર્વજીવાણં
એવંચેવ” હા, ગૌતમ ! આ જીવ અનેક વાર અને અનંતવાર, સમસ્ત
જીવોના રાજા, યુવરાજ આદિ રૂપે પૂર્વે ઉત્પન્ન થઈ ચુકયા છે. સમસ્ત જીવો
પશુ આ જીવના રાજા, યુવરાજ આદિ રૂપે પૂર્વે અનેક વાર અથવા અનંત-
વાર ઉત્પન્ન થઈ ચુકયા છે.

અસ્ય જીવસ્ય રાજત્વાદિના અસકૃત્-અનન્તકૃત્વઃ, પૂર્વમુત્પન્નાઃ સન્તિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અયં ણં મંતે ! જીવે સર્વજીવાણં દાસત્તાએ, માહલ્લગત્તાએ, ભોગપુરિસત્તાએ, સીસત્તાએ, વેસત્તાએ ઉવવન્નપુવ્વે ?’ હે મદન્ત ! અયં સ્વલુ જીવઃ સર્વજીવાનાં દાસતયા-ગૃહદાસીપુત્રતયા, પ્રેષ્યતયા-આજ્ઞાપ્યતયા મૃતકતયા, દુષ્કાલાદૌ પોષિતતયા, માગિકૃતયા-કૃષ્ણાદિલાભસ્ય માગગ્રાહકતયા, ભોગપુરુષતયા, માગિકૃતયા-અન્યજનોપાર્જિતાર્થાનાં ભોગકારિતયા શિષ્યતયા, દ્રેષ્યતયા ઉપપન્નપૂર્વઃ-પૂર્વમુત્પન્નો વર્તેતે કિમ્ ? મગવાનાહ-‘હંતા, ગોયમા ! જાવ અણંતસુત્તો, એવં ‘સર્વજીવા વિ અણંતસુત્તો’ હે ગૌતમ ! હન્ત-સત્યમ્, યાવત્ એકો જીવઃ સર્વજીવાનાં દાસાદિકતયા અસકૃત્-અનેકવારમ્’ અનન્તકૃત્વો વા પૂર્વમુત્પન્નો વર્તેતે, એવં-પૂર્વોક્તરીતયા સર્વજીવા અપિ અસ્ય જીવસ્ય દાસાદિકતયા અસકૃત્, અથવા અનન્તકૃત્વઃ પૂર્વમુત્પન્નાઃ સન્તિ । અન્તે ગૌતમો મગ

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૃચ્છતે હૈં-‘અયં ણં મંતે ! જીવે સર્વજીવાણં દાસત્તાએ, પેસત્તાએ, મયગત્તાએ, માહલ્લગત્તાએ, ભોગપુરિસત્તાએ, સીસત્તાએ, વેસત્તાએ, ઉવવન્નપુવ્વે’ હે મદન્ત ! યહ જીવ સમસ્ત જીવોં કા કયા દાસ મી હુઆ હૈં ? દાસી કે પુત્રરૂપ સે મી હુઆ હૈં ? પ્રેષ્ય-આજ્ઞા દેને યોગ્ય મી હુઆ હૈં ? મૃતક-દુષ્કાલ આદિ મેં પોષિત કિયા ગયા મી હુઆ હૈં ? અન્યજનોપાર્જિત દ્રવ્યકા મોગકરને વાલા મી હુઆ હૈં ? શિષ્યરૂપ સે મી હુઆ હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘હંતા, ગોયમા ! જાવ અણંતસુત્તો, એવં સર્વજીવા વિ અણંતસુત્તો’ હાં, ગૌતમ ! એકજીવ સર્વ જીવોં કા દાસ આદિરૂપ સે અનેકવાર અથવા અનન્તવાર ઉત્પન્ન હો ચુકા હૈં । હસ પ્રકાર કા કથન સર્વ જીવોં કે સંબંધ મેં મી જાનના ચાહિયે - અર્થાત્ - સર્વ જીવ હસ જીવ કે અને-

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“અયં ણં મંતે ! જીવે સર્વજીવાણં દાસત્તાએ, પેસત્તાએ, મયગત્તાએ, માહલ્લગત્તાએ, ભોગપુરિસત્તાએ, સીસત્તાએ, વેસત્તાએ ઉવવન્નપુવ્વે ?” હે ભગવન્ ! આ જીવ સમસ્ત જીવોના દાસ રૂપે પૂર્વે ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યો છે ? દાસીપુત્ર રૂપે પણ જીવ ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યો છે ? આજ્ઞાપાલક રૂપે પણ ઉત્પન્ન થયો છે ? મૃતક રૂપે (દુષ્કાળ આદિમાં જેનું અન્યના દ્વારા પોષણ કરાતું હોય એવા રૂપે) પણ ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યો છે ? ભાગીદાર રૂપે પણ ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યો છે ? અન્ય જનોપાર્જિત દ્રવ્યના ભોગકર્તા રૂપે પણ ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યો છે ? અને શિષ્ય રૂપે ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યો છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર-“હંતા, ગોયમા ! જાવ અણંતસુત્તો, એવં સર્વ જીવા વિ અણંતસુત્તો” હા, ગૌતમ ! આ જીવ સમસ્ત જીવોના દાસ આદિ રૂપે અનેક વાર અને અનંતવાર પડેલાં ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યો છે. એજ પ્રમાણે

વદ્વાક્યં પ્રમાણયન્નાહ-‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ જાવ વિહરહ’ હે મદન્ત ! તદેવમ્-ભવદુક્તં સર્વં સત્યમેવ, હે મદન્ત ! તદેવં ભવદુક્તં સર્વં સત્યમેવેતિ-યાવત્ ભગવાન્ ગૌતમઃ શ્રમણં ભગવન્તં મહાવીરં વન્દમાનો નમસ્યન્ વિહરતિ-તિષ્ઠતિ સંયમેન તપસા આત્માનં ભાવયમાનઃ ॥ સૂ૦ ૨ ॥

इति श्री विश्वविख्यात जगद्बल्लभादिपदभूषित बालब्रह्मचारि ‘जैनाचार्य’
पूज्यश्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री “भगवती” सूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिका-
ख्यायां व्याख्यायां द्वादशशतकस्य सप्तमोद्देशकः समाप्तः ॥सू० १२-७॥

કવાર અથવા અનન્તવાર દાસાદિરૂપ સે ઉત્પન્ન હો ચુકે હૈં । અવ અન્ત મેં ભગવાન્ કે વચનોં મેં સત્યતા રૂપાપન કરને કે લિયે ગૌતમ કહતે હૈં-‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ જાવ વિહરહ’ હે મદન્ત ! આપકા કહા ગયા યહ સવ વિષય સર્વથા સત્ય હી હૈ, હે મદન્ત ! આપકા કહા ગયા યહ સવ વિષય સર્વથા સત્ય હી હૈ હસ પ્રકાર કહકર ભગવાન્ ગૌતમને શ્રમણ ભગવાન્ કો વન્દનાકી, ડન્હેં નમસ્કાર કિયા-વાદ મેં વે સંયમ ઓર તપ સે આત્મા કો ભાવિત કરતે હુપ અપને સ્થાન પર વિરાજમાન હો ગયે ॥સૂ૦ ૨॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराज कृत
“भगवतीसूत्र” की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके चारहवें शतकका
॥ सातवां उद्देशक समाप्त ॥१२-७॥

સઘળા જીવો પણુ પૂર્વે અનેક અથવા અનંત વાર આ જીવના દાસ આદિ રૂપે ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યા છે.

હવે સૂત્રને ઉપસંહાર કરવામાં આવે છે-“સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ જાવ વિહરહ” ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુનાં વચનોને પ્રનાણુભૂત ગણીને કહે છે કે “હે ભગવન્ ! આપે આ વિષયનું જે પ્રતિપાદન કર્યું, તે સત્ય જ છે. હે ભગવન્ ! આપનું આ કથન સર્વથા સત્ય છે,” આ પ્રમાણે કહીને મહાવીર પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને, સંયમ અને તપથી આત્માને યુક્ત કરતા થકા ભગવાન ગૌતમ પોતાને સ્થાને બેસી ગયા. ॥સૂ૦ ૨॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराज कृत
“भगवतीसूत्र”ની प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याना आरम्भ शतकने।
सातमो उद्देशक समाप्त ॥१२-७॥

અથ અષ્ટમોદ્દેશકઃ પ્રારંભ્યતે

દ્વાદશશતકસ્ય અષ્ટમોદ્દેશકસ્ય સંક્ષિપ્તવિષયવિવરણમ્ ।

મહર્દિકદેવસ્ય ઉદ્વર્તનનન્તરં દ્વિશરીરકનાગલોકમાત્રે ઉત્પત્તિવિષયક પ્રશ્નોત્તરમ્, તતો નાગલોકે જન્મગ્રહણે અર્ચનપૂજનાદિકવક્તવ્યતાપ્રરૂપણમ્, તદનન્તરમ્ મહર્દિકદેવસ્ય દ્વિશરીરકનાગજન્મગ્રહણાનન્તરં દ્વિશરીરકમણિષુ ઉત્પત્તિ પ્રરૂપણમ્, તતો દ્વિશરીરકવૃક્ષેષુ ઉત્પત્તિવર્ણનમ્, તતો વાનરપ્રમૃતિજીવાનાં રત્નપ્રમાયામુત્પત્તિવર્ણનમ્, તતઃ સિંહપ્રમૃતેજીવાનામપિ નૈરયિકત્વેન ઉત્પત્તિવર્ણનં ચ, તતઃ કાકગૃદ્ધ્ર પ્રમૃતિજીવાનામપિ નૈરયિકત્વયા ઉત્પત્તિવર્ણનમિતિ ॥

આઠવેં ઉદ્દેશો કા પ્રારંભ—

બારહવેં શતક કે હસ અષ્ટમ ઉદ્દેશક મેં કહે હુવ વિષય કા વિવરણ સંક્ષેપ સે હસ પ્રકાર હૈ—

મહર્દિક દેવ ઉદ્વર્તન કે બાદ તુરત હી કયા દો શરીર કો ધારણ કરનેવાલે નામોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ? એસા પ્રશ્ન ઓર ઉત્પન્ન હોતા હૈ એસા ઉત્તર નાગલોક મેં જન્મ લેને પર અર્ચન પૂજનાદિક કી વક્તવ્યતા કી પ્રરૂપણા મહર્દિકદેવ કી દો શરીર નાગોં મેં ગ્રહણ કરને કે બાદ દો શરીરવાલે મણિયોં મેં ઉત્પત્તિ કી પ્રરૂપણા દો શરીરવાલે વૃક્ષોં મેં ઉત્પત્તિ કા વર્ણન વાનવ્યન્તર આદિ જીવોં કી રત્નપ્રમા મેં ઉત્પત્તિ કા વર્ણન સિંહ આદિ જીવોં કી બી નૈરયિકરૂપ સે ઉત્પત્તિ કા વર્ણન કાક, ગૃદ્ધ્ર આદિ જીવોં કી નૈરયિકરૂપ સે ઉત્પત્તિ હોને કા વર્ણન ।

આઠમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

આ આઠમાં ઉદ્દેશકમાં જે વિષયનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે, તેનો સંક્ષિપ્ત સારાંશ નીચે પ્રમાણે છે—

મહર્દિક આદિ વિશેષણવાળો દેવ તે ભગવાનની આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને શું જે શરીરો ધારણ કરનારા નાગોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ખરે? આ પ્રકારનો પ્રશ્ન અને તેનો હકારમાં ઉત્તર નાગલોકમાં ઉત્પન્ન થયા બાદ તેનું જે અર્ચન પૂજન આદિ થાય છે, તેનું વર્ણન મહર્દિક દેવની જે શરીરવાળા મણિઓમાં ઉત્પત્તિની પ્રરૂપણા, જે શરીરવાળાં વૃક્ષોમાં તેની ઉત્પત્તિની પ્રરૂપણા વાનવ્યન્તર આદિ જીવોની રત્નપ્રમા પૃથ્વીમાં ઉત્પત્તિનું વર્ણન સિંહ આદિ જીવોની પણ નારકો રૂપે ઉત્પત્તિની પ્રરૂપણા કાગડા, ગીધ આદિ જીવોની પણ નારકો રૂપે ઉત્પત્તિની પ્રરૂપણા.

प्रकारान्तरेण जीवोत्पत्तिवक्तव्यता ।

मूलम्—“तेषां कालेषां, तेषां समेषां, जाव एवं वयासी—
देवेषां भन्ते ! महिङ्गिण जाव महासोक्खे अणन्तरं चयं चइत्ता
विसरीरेसु नागेषु उववज्जेज्जा ? हन्ता, गोयसा ! उववज्जेज्जा ।
से णं तत्थ अच्चियवंदियपूइयसक्कारियसम्माणिए दिव्वे
सच्चवे सच्चोवाए, संनिहियपाडिहेरे यावि भवेज्जा हन्ता भवेज्जा ।
से णं भन्ते ! तओहिन्तो अणन्तरं उव्वट्ठित्ता, सिज्जेज्जा, बुज्जे-
ज्जा जाव अन्तं करेज्जा ? हन्ता, सिज्जेज्जा जाव अन्तं करेज्जा ।
देवे णं भन्ते ! महिङ्गिण, एवं चेव जाव विसरीरेसु मणीसु उव-
वज्जेज्जा, एवं चेव जहा नागाणं । देवे णं भन्ते ! महिङ्गिण
जाव विसरीरेसु रुक्खेसु उववज्जेज्जा ? हन्ता उववज्जेज्जा, एवं
चेव नवरं इमं नाणत्तं जाव सन्निहियपाडिहेरे लाउल्लो इयमहिते
यावि भवेज्जा, सेसं तं चेव जाव अन्तं करेज्जा ॥सू० १॥

छाया— तस्मिन् काले, तस्मिन् समये, यावत् एवम् अवादीत् देवः खलु
भदन्त । महर्द्धिको यावत् महासौख्यः अनन्तरं चयं न्युन्वा, द्विशरीरेषु नागेषु
उपपद्येत ? हन्त, गौतम ! उपपद्येत । स खलु तत्र अर्चितवन्दितपूजितसत्कारित
सम्मानितो दिव्यः सत्यः सत्यावपातः सन्निहितप्रातिहार्यश्चापि भवेत् ? हन्त
भवेत्, स खलु भदन्त ! तेभ्यः अनन्तरम् उद्घृत्य, सिध्येत्, बुध्येत्, यावत्
अन्तं कुर्यात् ? हन्त, सिध्येत् यावत्—अन्तं कुर्यात्, देवः खलु भदन्त ? मह
र्द्धिकः एवमेव यावत्—द्विशरीरेषु मणिषु उपपद्येत, एवमेव यथा नागानाम् ।
देवः खलु भदन्त ! महर्द्धिको यावत्—द्विशरीरेषु वृक्षेषु उपपद्येत ? हन्त, उप-
पद्येत, एवमेव, नवरम् इदं नानात्वं यावत्—सन्निहितप्रातिहार्यः लापितोल्लो-
वितमहितश्चापि भवेत् ? शेषं तदेव यावत् अन्तं कुर्यात् । ॥ सू० १ ॥

टीका—पूर्वोद्देशके जीवानामुत्पादः प्ररूपितः, अस्मिन्नपि उद्देशके
जीवोत्पादमेव प्रकारान्तरेण प्ररूपयितुमाह—‘तेषां काले णं’ इत्यादि, ‘तेषां

કાલેણં , તેણં સમયેણં જાવ એવં વયાસી ' તસ્મિન્ કાલે , તસ્મિન્સમયે , યાવત્ સ્વામી સમવસૃતઃ , ધર્મકથાં શ્રોતું પર્પત્ નિર્ગચ્છતિ , ધર્મકથાં શ્રુત્વા પ્રતિગતા-પર્પત્ , તતો વિનયેન શુશ્રવમાણો ગૌતમઃ પ્રાઙ્ગલિપુટઃ પર્યુપાસીનઃ , એવં-વક્ષ્ય-માણપ્રકારેણ , અત્રાદી - 'દેવેણં મંતે ! મહદ્દિઠ્ઠિએ જાવ મહાસોક્ષ્ણે અણંતરં ચયં ચહત્તા , વિસરીરેસુ નાગેસુ ઉવવજ્જેજ્ઞા ? ' હે ભદન્ત ! દેવઃ સ્વલુ મહદ્દિકં , યાવત્-મહાદ્યુતિકઃ , મહાબલઃ , મહાયશા , મહાસૌખ્યઃ , અનન્તરં તતઃ પશ્ચાત્ , ચયં શરીરં ચ્યુત્વા-ત્યક્ત્વા દેવમવાત્ પ્રચ્યુત્યેત્યર્થઃ દ્વિશરીરેષુ-દ્વેશરીરે યેષાં તે દ્વિશરીરાસ્તેષુ , યે સ્વલુ નાગશરીરં પરિત્યજ્ય મનુષ્યશરીરમત્રાપ્ય સેત્સ્યન્તિ , તે દ્વિશરીરાઃ ઉચ્યન્તે , તથાવિધેષુ નાગેષુ મુજ્ઞેષુ ઉપપદ્યેત ? ભગવાનાદ-હંતા

પ્રકારાન્તર (દૂસરે પ્રકાર) સે જીવોત્પત્તિ કી વક્તવ્યતા—

‘ તેણં કાલેણં તેણં સમયેણં ’ ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ-સૂત્રકાર ને હસસે પહિલે જીવોં કા ઉત્પાદ કહા હૈ હસ ઉદે-શક મેં ભી વે હસી જીવોત્પાદ કો પ્રકારાન્તર સે પ્રરુપિત કર રહે હૈ—
‘ તેણં કાલેણં તેણં સમયેણં જાવ એવં વયાસી ’ ઉસ કાલ ઓર ઉસ સમય મેં મહાવીરસ્વામી પધારે ઉનસે ધર્મકથા કો સુનને કે લિયે પરિ-ષદ ઉનકે પાસ આઈ ધર્મકથા સુનકર ફિર વહ વાપિસ ચલી ગઈ, હતને મેં પ્રશ્ન પૂછને કે અભિલાષી ગૌતમ ને દોનોં હાથ જોડકર વડે વિનય કે સાથ પ્રશ્ન સે હસપ્રકાર પૂછા—‘ દેવે ણં મંતે ! મહિદ્દિઠ્ઠિએ જાવ મહા-સોક્ષ્ણે અણંતરં ચઈં ચહત્તા વિસરીરેસુ નાગેસુ ઉવવજ્જેજ્ઞા ’ હે ભદન્ત ! જો દેવ મહદ્દિક હૈ યાવત્ મહાદ્યુતિવાલા હૈ , મહાબલસંપન્ન હૈ , મહાય-શોભિરામ હૈ , મહાસૌખ્યશાલી હૈ , વહ દેવ , દેવ સંવંધી ચય-શરીર કો છોડકર અર્થાત્ દેવમવ સે ચવ કર , દો શરીરવાલે નાગોં મેં-મુજ્ઞોં મેં

—જીવોત્પત્તિની જીવે પ્રકારે વક્તવ્યતા—

તેણં કાલેણં તેણં સમયેણં ” ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ-આગલા સૂત્રમાં સૂત્રકારે જીવોત્પાદનની પ્રશ્નપણા કરી છે હવે આ સૂત્રમાં સૂત્રકાર અન્ય પ્રકારે જીવોત્પાદનની પ્રશ્નપણા કરે છે—“ તેણં કાલેણં તેણં સમયેણં જાવ એવં વયાસી ” તે શણે અને તે સમયે રાજગૃહ નામનું નગર હતું તે નગરમાં મહાવીર પ્રભુ પધાર્યા પરિષદ નીકળી , ધર્મ-કથા સાંભળીને પરિષદ પાછી ફરી ત્યાર બાદ ધર્મતત્ત્વને સમજવાની અભિ-લાષાવાળા ગૌતમ સ્વામીએ વિનયપૂર્વક બંને હાથ ભેડીને , મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછ્યો—“ દેવેણં મંતે ! મહિદ્દિઠ્ઠિએ જાવ મહાસોક્ષ્ણે અણંતરં ચઈં ચહત્તા વિસરીરેસુ નાગેસુ ઉવવજ્જેજ્ઞા ” હે ભગવન્ ! જે દેવ મહદ્દિક

ગોયમા ! ઉવજ્જેજ્જા, હે ગૌતમ ! હન્ત-સત્યમ્, સ દેવો દેવલોકાચ્ચુત્વા દ્વિશરીરેષુ નાગેષુ ઉપપન્નેત, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સેળં તત્થ અચ્ચિયવંદિયપૂહ્ય સકારિયસમ્માણિય દિવ્વે સચ્ચે સચ્ચોવાણ સંનિહિયપાહિહેરે યાવિ ભવેજ્જા ? હે મદન્ત ! સ સ્વલ્લ દેવો નાગેષુ, ઉત્પન્નઃ સન્, તત્ર-નાગેષુ, અર્ચિતવન્દિત પૂજિતસત્કારિતસમ્માનિતઃ-અર્ચિતશ્ચાસૌ વન્દિતશ્ચેત્યાદિરીત્યા કર્મધારયઃ કર્તવ્યઃ તત્ર ચન્દનાદિના અર્ચિતઃ સ્તુત્યાદિના વન્દિતઃ કાયેન પૂજિતઃ, વસ્ત્રાદિના

અથવા હાથિયોં મેં ઉત્પન્ન હો સકતા હૈ ? દો શરીર જિન્હોં કે હૈં વે દ્વિશરીર હૈં નાગ કે શરીર કો છોડ કરકે મનુષ્ય કે શરીર કો પ્રાપ્ત કર જો સિદ્ધ હોંગે વે દો શરીરવાલે નાગ કહે ગયે હૈં । એસા દેવ કયા એસે નાગોં મેં ઉત્પન્ન હો સકતા હૈ ? હિસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહેતે હૈં-‘હંતા, ગોયમા ! ઉવજ્જેજ્જા’ હાં ગૌતમ ! એસા દેવ દેવલોક સે મર કર એસે નાગોં મેં ઉત્પન્ન હો સકતા હૈ ।

અવ ગૌતમસ્વામી પુનઃ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘સેળં તત્થ અચ્ચિય વંદિય-પૂહ્યસકારિયસમ્માણિય દિવ્વે સચ્ચે સચ્ચોવાણ સંનિહિયપાહિહેરે યાવિ ભવેજ્જા’ નાગોં મેં ઉત્પન્ન હુઆ વહ દેવ હે મદન્ત ! વહાં નાગોં મેં ચન્દનાદિદ્વારા અર્ચિત હુઆ, સ્તુતિ આદિ દ્વારા વંદિત હુઆ, કાય દ્વારા પૂજિત હુઆ, વસ્ત્રાદિ દ્વારા સત્કારયુક્ત હુઆ, વિન-

મહાધતિક, મહાબલસંપન્ન, મહાયશસંપન્ન અને મહાસુખસંપન્ન છે, તે દેવ, દેવસંબંધી શરીરને છોડીને એટલે કે દેવલવમાંથી ચ્યવીને, બે શરીરવાળા નાગોમાં (ભુજંગોમાં) ઉત્પન્ન થઈ શકે ખરો ? (જેમને બે શરીર હોય છે, તેમને દ્વિશરીરી કહે છે નાગને બે શરીરવાળા કહેવાનું કારણ એ છે કે તેઓ નાગનું શરીર છોડીને મનુષ્યનું શરીર ધારણ કરીને સિદ્ધિ ગતિની પ્રાપ્તિ કરનારા હોય છે) પ્રશ્નનું તાત્પર્ય એ છે કે મહર્ષિઠ આદિ વિશેષ-જ્ઞોવાળો દેવ પોતાના તે લવનું આયુષ્ય પૂરું કરીને શું બે શરીર ધારણ કરનારા (બે લવ કરીને સિદ્ધ પદ પ્રાપ્તનારા) નાગોમાં ઉત્પન્ન થઈ શકે છે ?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર-“હંતા, ગોયમા ! ઉવજ્જેજ્જા” હા, ગૌતમ ! એવો દેવ દેવલોકમાંથી ચ્યવીને એવા નાગોમાં ઉત્પન્ન થઈ શકે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“સેળં તત્થ અચ્ચિયવંદિયપૂહ્યસકારિયસમ્માણિય દિવ્વે સચ્ચે સચ્ચોવાણ સંનિહિયપાહિહેરે યાવિ ભવેજ્જા ?” છે ભગવન્ ! નાગોમાં ઉત્પન્ન થયેલો તે દેવ, શું નાગો દ્વારા ચન્દનાદિ દ્વારા અર્ચિત, સ્તુતિ આદિ દ્વારા વંદિત, કાયા દ્વારા પૂજિત, વસ્ત્રાદિ દ્વારા સત્કારિત અને વિનયાદિ

સત્કારિતઃ વિનયાદિના સમ્માનિતઃ , દિવ્યઃ-પ્રધાનઃ , સત્યઃ-પ્રામાણિકઃ
સ્વપ્નાદિ પ્રકારેણ તદુપદિષ્ટસ્ય સત્યભૂતત્વાત્ , સત્યઃ અવપાતઃ વૈવાઘૃત્યં સેવા-
યસ્ય સ તથાવિધ સફલમેવ, યતોદિ-સન્નિહિતપ્રાતિહાર્યશ્ચાપિ સન્નિહિતં-નિકટવર્તિ
પ્રાતિહાર્ય-પૂર્વકાલિકસુહૃદ્ભૂતદેવકૃતં પ્રતિહારકર્મ યસ્ય સ તથાવિધઃ-સમીપ
વર્તિદેવકૃતપ્રતિહારકર્મા, ચાપિ કિં ભવેત્ ? મળવનાહ-‘ હંતા, ભવેજ્જા ’ હે
ગૌતમ ! હન્ત-સત્યસ્, સ નાગેષુ ઉત્પન્નો દેવઃ તત્ર અર્ચિતાદિસન્નિહિતપ્રાતિહાર્ય-
શ્ચાપિ ભવેત્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘ સે ણં મંતે ! તત્રોદિતો અણંતરં ઉવ્વઢિત્તા સિઙ્ગે-

યાદિ દ્વારા સમ્માનિત હુઆ, દિવ્ય-પ્રધાન હુ આ, સત્ય-સ્વપ્નાદિરૂપ સે
તદુપદિષ્ટ કથન કો સત્યભૂત હોને સે પ્રામાણિક હુઆ, એવં સફલ સેવા-
વાળા હુઆ ક્યા અપને પૂર્વકાલિક સુહૃદ્ભૂત દેવકૃત પ્રતિહાર કર્મવાળા
હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-હંતા, ભવેજ્જા ’ હાં ગૌતમ !
એસા હોતા હૈ । અર્થાત્ એસા દેવ જવ નાગોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં-તવ વ્રહ્મા
હસકી ચન્દનાદિ સે અર્ચના મી હોતી હૈ, લોગ હસે ચન્દનાદિ સુગંધિ-
તદ્રવ્યોં સે પૂજતે હૈં, વડી ૨ હસકી સ્તુતિયાં કરતે હૈં, સાષ્ટાંગ હસે
નમસ્કાર મી કરતે હૈં, વસ્ત્રાદિકોં દ્વારા હસકા સત્કાર મી કરતે હૈં,
વિનયાદિ કરને સે હસકા સન્માન મી પ્રદર્શિત કરતે હૈં, હસે વહુત ઝંચા
મી માનતે હૈં, પ્રમાણિક મી માનતે હૈં-ક્યોંકિ જો સ્વપ્ન વહ દેતા હૈ વહ
દિયા હુઆ સ્વપ્ન મી હસકા સત્ય નિકલતા હૈ, હસકી જો કોઈ જિસ ભાવકો
લેકર સેવા કરતા હૈ-વહ સેવા હસકી સફલ મી હો જાતી હૈ તથા

દ્વારા સમ્માનિત થાય છે ખરાં ? તેને તેઓ પ્રધાન (મુખ્ય) દેવરૂપ ગણે
છે ખરાં ? તેઓ તેનાં વચ્ચેના સત્ય અને પ્રમાણભૂત ગણે છે ખરાં ? શું
તે સફળ સેવાવાળો હોય છે ખરા ? શું દેવસવમાં તેના સુહૃદ્ભૂત જે દેવો
હતા તેઓ તે નાગને પ્રતિહાર કર્મ (મહિમા અને સત્કાર) કરે છે ખરાં ?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર-“ હંતા, ભવેજ્જા ” હા, ગૌતમ ! એવું જ અને
છે એટલે કે એવો દેવ જ્યારે નાગોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે ત્યાં તેની
ચન્દનાદિ વડે અર્ચના પણ થાય છે, લોકો ચન્દનાદિ સુગંધિત દ્રવ્યો વડે
તેની પૂજા પણ કરે છે, તેની ખૂબ ખૂબ સ્તુતિ કરે છે, તેને સાષ્ટાંગ નમસ્કાર
પણ કરે છે, વસ્ત્રાદિકો દ્વારા તેનો સત્કાર પણ કરે છે, વિનયાદિ દ્વારા તેનું
સન્માન પણ કરે છે, તેને ઘણું જ ઊંચા (દિવ્ય) માને છે, તેને પ્રમાણિક
પણ માને છે-કારણ કે તે જે સ્વપ્ન આપે છે, તે સ્વપ્ન સાચું જ પડે છે,
તેની સેવા કરનાર જે ભાવથી તેની સેવા કરે છે, તે તેનો ભાવ તેની સેવા

ज्जा, बुज्जेज्जा जाव अंतं करेज्जा ? हे भदन्त स खलु नागेषु उत्पन्नो देवः, तेभ्यो नागेभ्यः अनन्तरम्-ततः पश्चात्, उद्घृत्य-नागभवं परित्यज्येत्यर्थः किं सिद्धये त्-सिद्धिं गच्छेत् ? बुध्येत-बोधं प्राप्नुयात् ? यावत्-सर्वदुःखानामन्तं कुर्यात् ? भगवानाह-‘ हंता, सिज्जेज्जा जावअन्तं करेज्जा ’ हे गौतमं स नाग-लोकेभ्यः उद्घृत्य, सिध्येत्, यावत् सर्वदुःखानामन्तं कुर्यात् गौतमः पृच्छति-‘देवे णं भंते ! महद्दिए एवं चेव जाव विसरीरेसु मणीसु उववज्जेज्जा ? ’ हे भदन्त ! देवः खलु महर्द्धिकः, एवमेव-पूर्वोक्तरीत्या, यावत्-महाद्युतिकः, महाबलः, देवभव में जो इसके सुहृद्भुत देव होते हैं वे इसका प्रतिहार कर्म (महिमा और संस्कार) भी करते हैं.

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘सें णं भंते ! तओहिंतो अणंतरं उव्वट्ठित्ता सिज्जेज्जा, बुज्जेज्जा जाव अंतं करेज्जा’ हे भदन्त ! नागों में उत्पन्न हुआ वह देव उस नाग की पर्याय को छोड़कर क्यों सिद्धि को पा सकता है ? बोध को प्राप्त कर सकता है ? यावत् समस्त दुःखों का नाश कर सकता है ? इस के उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘हंता, सिज्जेज्जा जाव अन्तं करेज्जा’ हां, गौतम ! वह नागलोक से निकल कर सिद्धिको पा सकता है, यावत् समस्तदुःखों का नाश कर सकता है।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘देवे णं भंते ! महद्दिए एवं चेव जाव विसरीरेसु मणीसु उववज्जेज्जा’ हे भदन्त ! जो देव महर्द्धिक यावत्

द्वारा सङ्ग थर्ध जय छे देवभवभां जे तेना सुहृद्भूत (तेना प्रत्ये सङ्गानु-
भूति रागनारा) देवे उता तेणो पणु तेनुं प्रतिहार कर्म करे छे ओटवे के
तेना महिमा गाय छे अने संस्कार करे छे.

गौतम स्वाभीनो प्रश्न-“सें णं भंते ! तओहिंतो अणंतरं उव्वट्ठित्ता सिज्जेज्जा,
बुज्जेज्जा, जाव अंतं करेज्जा” छे लगवन् ! नागोभां उत्पन्न थयेलेो ते देव
शुं ते नागनी पर्यायने छोडीने सिद्धि प्राप्त करशे ? भुद्ध थशे ? मुक्त थशे ?
अने समस्त दुःखने अंत करी नाभशे ?

महावीर प्रभुने उत्तर-हंता, गोयमा ! सिज्जेज्जा, जाव अंतं करेज्जा ” छे,
गौतम ! ते देव नागलोकांथी नीकणीने सिद्धि प्राप्त करी शकशे, भुद्ध, मुक्त
आदि थथ शकशे अने समस्त दुःखने अन्तकर्ता पणु थथ शकशे.

गौतम स्वाभीनो प्रश्न-“देवेण भंते ! महद्दिए एवं चेव जाव विसरीरेसु मणीसु
उववज्जेज्जा ” छे लगवन् ! महाभुद्धि, महाद्युति, महापण, महायश अने

મહાયશાઃ, મહાસૌહ્યો દ્વિશરીરેષુ મણિષુ- પૃથિવીકાયરૂપેષુ, ઉપપદ્યેત ? ભગવાનાહ-‘એવંચેવ, જહા નાગાણં’ હે ગૌતમ ! એવમેવ-પૂર્વોક્તરીત્યૈવ, યથા નાગાનાં પ્રતિપાદિતં તથૈવ દ્વિશરીરેષુ મણિષ્વપિ પ્રતિપત્તવ્યમ્ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘દેવેણં મંતે ! મહદ્દિષ્ઠિ જાવ વિસરીરેસુ રુક્ષેસુ ઉવવજ્જેજ્જા ?’ હે મદન્ત ! દેવઃ સ્વલુ મહદ્દિક્ષીકો યાવત્ મહાદ્યુતિકો મહાવલઃ, મહાયશાઃ મહાસૌહ્યઃ કિમ્ દ્વિશરીરેષુ વૃક્ષેષુ ઉપપદ્યેત ! ભગવાનાહ-‘હંતા, ઉવવજ્જેજ્જા, એવં ચેવ’ હે ગૌતમ ! હન્ત, સત્યમ્ દેવો દ્વિશરીરેષુ દેવાધિષ્ઠિતવૃક્ષેષુ ઉપપદ્યેત, ઇત્યાદિ-એવમેવ-પૂર્વોક્તરીત્યૈવ અવસેયમ્. કિન્તુ-‘નવરં ઇમં નાણત્તં જાવ સન્નિહિય મહાદ્યુતિક, મહાવલવાલા મહાયશસ્વી, મહાસુહ્યી, હોતા હૈ-વહ દો શરીરવાલે પૃથિવી કાયરૂપ મણિયોં મેં કયા ઉત્પન્ન હો સકતા હૈ ?’ હા, ગૌતમ ! એવા દેવો દ્વિશરીરવાળા વૃક્ષોં મેં ઉત્પન્ન હો સકતા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘એવંચેવ’ જહા નાગાણં’ હે ગૌતમ ! જેવા નાગોં કે સંબંધ મેં કથન કિયા ગયા હૈ, ડસી પ્રકાર કા કથન ઇન મણિયોં કે વિષય મેં મી જાનના ચાહિયે.

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સેએસા પૂછતે હૈ-‘દેવેણં મંતે ! મહદ્દિષ્ઠિ જાવ વિસરીરેસુ રુક્ષેસુ ઉવવજ્જેજ્જા’ હે મદન્ત ! મહાઋદ્ધિવાલા યાવત્ મહાદ્યુતિવાલા મહાવલવાલા, મહાયશવાલા, મહાસુહ્યવાલા, દેવ કયા દો શરીર વાલે વૃક્ષોં મેં ઉત્પન્ન હો સકતા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘હંતા ઉવવજ્જેજ્જા એવંચેવ’ હાં, ગૌતમ ! એવા દેવ દો શરીર વાલે દેવાધિષ્ઠિત વૃક્ષોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઇત્યાદિ સબ કથન પૂર્વોક્તરીતિ કે અનુસાર જાનના

મહાસુખથી સંપન્ન હોય એવો દેવ, શું દેવભવ સંબંધી આયુષ્ય પૂરું કરીને એ શરીરવાળા પૃથ્વીકાય રૂપ મણિઓમાં ઉત્પન્ન થઈ શકે છે ?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર-“એવં ચેવ જહા નાગાણં” હે ગૌતમ ! નાગોના વિષયમાં જેવું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન આ મણિઓના વિષયમાં પણ કરવું જોઈએ.

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન-“દેવેણં મંતે ! મહદ્દિષ્ઠિ જાવ વિસરીરેસુ રુક્ષેસુ ઉવવજ્જેજ્જા ?” હે ભગવન્ ! મહાઋદ્ધિવાળો, મહાદ્યુતિવાળો, મહાયશવાળો અને મહાસુખવાળો દેવ, શું દેવભવ સંબંધી આયુષ્ય પૂરું થતાં એ શરીરવાળાં વૃક્ષોમાં ઉત્પન્ન થઈ શકે છે ખરો ?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર-“હંતા, ઉવવજ્જેજ્જા, એવં ચેવ” હા, ગૌતમ ! એવો દેવ એ શરીરવાળાં દેવાધિષ્ઠિત વૃક્ષોમાં ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. બાકીનું સમસ્ત કથન પૂર્વેક્રિત નાગવિષયક કથન અનુસાર સમજવું. “નવરં ઇમં

પાઢિહેરે લાઝલોહ્યમહિષ યાવિ ભવેજ્જા ?' નવરમ્-પૂર્વાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ-ઈદં નાનાત્વમ્-મેદઃ, યાવત્-અર્ચિતવન્દિતપૂજિતસત્કારિતસન્માનિતો દિવ્યઃ સત્યઃ સત્યાવપાતઃ સન્નિહિતપ્રાતિહાર્યઃ, લાપિતોલ્લોચિતમહિતમ્-તત્ર લાપિતં-લગ્નાદિના ભૂમેર્લેપનમ્, ડલ્લોચિતં સોટિકાદિના કુડચાદર્ધવલનમ્, તાભ્યાં મહિત ઇવ મહિતઃ પૂજિત ઇવ કૃતો ભવેત્ યઃ સ તથાવિધઃ, એતચ્ચ વિશેષણં વૃક્ષસ્ય પીઠાપેક્ષયા વોધ્યમ્, વિશિષ્ટવૃક્ષો વદ્ધપીઠો ભવતીતિ ભાવઃ, 'સેસં તંચેવ જાવ, અંતં કરેજ્જા' શેષં તદેવ-પૂર્વોક્તરીત્યેવ, યાવત્-સિદ્ધયેત્, બુધ્યેત, મુચ્યેત, સર્વદુઃસ્વાનમન્તં કુર્યાદિતિ ॥સૂ૦ ૧॥

ચાહિયે । કિન્તુ 'નવરં હમં નાણત્તં જાવ સન્નિહિયપાઢિહેરે. લાઝલોહ્યમહિષ યાવિ ભવેજ્જા' પૂર્વકથન કી અપેક્ષા હસ કથન મેં હતની વિશેષતા સમજ્ઞની ચાહિયે કિ-જિસ વૃક્ષ મેં એસા દેવ ઉત્પન્ન હોતા હૈ વહ વૃક્ષ અર્ચિત, વન્દિત, પૂજિત, સત્કારિત, સન્માનિત, દિવ્ય, પ્રામાણિક, એવં સત્યાવપાત હોતા હુઆ અપને પૂર્વકાલિક સુહૃદ્ભૂત દેવ દ્વારા કૃન પ્રતિ હાર કર્મવાલા હોતા હૈ-ઔર સાથ મેં વદ્ધપીઠવાલા હોતા હૈ હસ કી ભૂમિ ગોવર આદિ સે લિપી રહતી હૈ, એવં મિટ્ટી આદિ સે પુતી રહતી હૈ । યહ તો જાહિર હૈ કિ જો વિશિષ્ટ વૃક્ષ હોતા હૈ વહ વદ્ધપીઠવાલા હોતા હૈ । 'સેસં તં ચેવ જાવ અંતં કરેજ્જા' વાકી કા ઔર સવ કથન પહિલે હીજૈસા જાનના ચાહિયે-યાવત્ વહ સિદ્ધિકો પાસકતા હૈ, સમસ્ત કર્મો સે રહિત હો સવતા હૈ ઔર સમસ્ત દુઃસ્વાંકા અન્ત કર સકતા હૈ ॥સૂ.૧॥

નાણત્તં જાવ સન્નિહિપાઢિહેરે, લાઝલોહ્યમહિષ યાવિ હોજ્જા " પૂર્વ કથન કરતાં વૃક્ષવિષયક આ કથનમાં એવી વિશેષતા છે કે-જે વૃક્ષમાં એવો દેવ ઉત્પન્ન થાય છે, તે વૃક્ષ અર્ચિત, વન્દિત, પૂજિત, સત્કારિત, સન્માનિત, દિવ્ય, પ્રામાણિક અને સત્યાવપાત, અને પોતાના પૂર્વકાલિક (દેવભક્ત) સુહૃદ્ભૂત દેવો દ્વારા પ્રતિહાર કર્મવાળું પણ હોય છે. અને સાથે સાથે બદ્ધપીઠવાળું પણ હોય છે એટલે કે તેની આસપાસ ગોળાકારનું અણુતર કરેલું હોય છે અને તેની ભૂમિને છાણુ આદિ વડે લીપવામાં આવે છે અને માટી આદિ વડે લીપવામાં આવે છે એ વાત તો બહેર જ છે કે વિશિષ્ટ વૃક્ષ હોય છે, તે બદ્ધપીઠવાળું હોય છે. "સેસં તંચેવ જાવ અંતં કરેજ્જા" બાકીનું સમસ્ત કથન નાગવિષયક કથન જેવું જ છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે તે દેવ, જે શરીરવાળા વૃક્ષોમાં ઉત્પન્ન થઈને ત્યાંથી નીકળીને (ભરીને) સિદ્ધ, બુદ્ધ, મુક્ત, અને સમસ્ત દુઃખોનો અંતકર થઈ શકે છે. ॥સૂ.૦૧॥

तिर्यग्योनिविशेषवक्तव्यता ।

मूलम्—“अह भंते ! गोलंगुलवसभे, कुक्कुडवसभे, मण्डुक
वसभे, एए णं निस्सीला, निवया, निग्गुणा, निम्मेरा निप्पच्च-
वखाणपोसहोववासा कालमासे कालं किच्चा इमीसे रयणप्प-
भारा पुढवीए उक्कोसेणं सागरोवमट्टितियंसि नरगंसि नेरइयत्ताए
उववज्जेज्जा ? समणै भगवं महावीरे वागरेइ—उववज्जमाणे उव-
दन्ने त्ति वत्तव्वं सिया, अह भंते ! सीहे वग्घे जहा उस्सप्पिणी
उद्देसए जाव परस्सरे एए णं निस्सीला एवं चेव, जाव वत्तव्वं
सिया । अह भंते ! ढंके, कंके, विलए, मग्गुए सिखिए, एए
णं निस्सीला० सेसं तं चेव जाव वत्तव्वं सिया । सेवं भंते !
सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ ॥सू० २॥

छाया—अथ भदन्त ! गोलङ्गुलवृषभः, कुक्कुटवृषभः, मण्डुक
वृषभः, एते खलु निःशीलाः, निर्वृताः, निर्गुणाः, निर्मर्यादाः निष्प्रत्याख्यान-
पौषधोपवासाः, कालमासे कालं कृत्वा अस्यां रत्नप्रभायां पृथिव्याम् उत्कृष्टेन
सागरोपमस्थितिकेनरकेनैरयिकृतया उपपद्येरन् ? श्रमणो भगवान् महावीरो व्या-
करोति—उत्पत्स्यमानः उत्पन्नः इति वक्तव्यं स्यात् । अथ भदन्त ! सिंहः, व्याघ्रः
यथा उत्सर्पिण्युद्देशके यावत्—परासरः, एते खलु निःशीलाः, एवमेव यावत्
वक्तव्यं स्यात् ? अथ भंते । ढंकः, कङ्कः, विलयः, मण्डूकः, शिखी एते खलु
निःशीलाः, शेषं तदेव यावत् वक्तव्यं स्यात्, तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त !
इति यावत्—विहरति ॥ सू० २ ॥

टीका—अथ वानरादि तिर्यग्योनिकानामुत्पत्तिविषयं प्रतिपादयन्नाह—‘अह
भंते इत्यादि’

तिर्यग्योनि विशेषवक्तव्यता—

‘अह भंते ! गोलंगुलवसभे’ इत्यादि ।

तिर्यग्योनि विशेष वक्तव्यता—

“अह भंते ! गोलंगुलवसभे” इत्यादि—

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અહ મંતે ! ગોલંગૂલવસમે કુક્કુડવસમે, મંડૂકવસમે, એણં નિસ્સીલા, નિવ્વયા, નિગ્ગુણા, નિમ્મેરા, નિપ્પચ્ચક્કલાણપોસહોવવાસા’ હે ભદન્ત ! અથ-ગોલાઙ્ગૂલવૃષભઃ-ગોલાઙ્ગૂલમિવ લાઙ્ગૂલં યેષાં તે ગોલાઙ્ગૂલાઃ વાનરાસ્તેષાં મધ્યે વૃષભો મહાન્ શ્રેષ્ઠો વા, વૃષભશબ્દસ્ય પ્રશસ્તવાચકત્વાત્, એવં કુક્કુટવૃષભઃ-કુક્કુટાનાં મધ્યે વૃષભઃ પ્રશસ્તો મહાન્ વા, તથૈવ મંડૂક વૃષભઃ-મંડૂકાનાં મધ્યે વૃષભઃ શ્રેષ્ઠો મહાન્ વા, એતે ત્રયઃ સ્વલુ નિઃશીલાઃ-સદાચારરહિતાઃ, નિર્વ્રતાઃ-અણુવ્રતરહિતાઃ, નિર્ગુણાઃ-ગુણવ્રતૈઃ રહિતાઃ નિર્મર્યાદાઃ-મર્યાદારહિતાઃ, નિષ્પત્યાખ્યાનપૌષધોપવાસાઃ-પ્રત્યાખ્યાનપૌષધોપવાસરહિતા એતે ‘કાલમાસે કાલં કિચ્ચા, હમીસે રયણપ્પમાણ પુઢવીણ ઉક્કોસેણં સાગરોવમટ્ઠિહંસિ નરગંસિ નેરહયત્તાણ ઉવવજ્જેજ્જા ?’ કાલમાસે કાલં કૃત્વા,

ટીકાર્થ-હસ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકાર ને વાનર આદિ તિર્યંચ જીવોં કી ઉત્પત્તિ કે વિષય મેં કથન કિયા હૈ-હસમેં ગૌતમને પ્રશ્નુ સે એસા પૂછા હૈ- ‘અહ મંતે ! ગોલંગુલવસમે, કુક્કુડવસમે, મંડુકવસમે, એણં નિસ્સીલા, નિવ્વયા, નિગ્ગુણા, નિમ્મેરા, નિપ્પચ્ચક્કલાણપોસહોવવાસા’ હે ભદન્ત ! ગોલાઙ્ગૂલ વૃષભ (ગોકે પૂંછ જૈસા પૂંછવાલો યૂથપતિ વન્દર), કુક્કુટવૃષભ એવં મંડૂક વૃષભ યે ત્રીન નિઃશીલ-સદાચારરહિત હોકર, નિર્વ્રત-અણુવ્રતરહિત હોકર, નિર્ગુણ-ગુણવ્રતરહિત હોકર, નિર્મર્યાદ-મર્યાદારહિત હોકર તથા પ્રત્યાખ્યાન એવં પૌષધોપવાસરહિત હોકર ‘કાલમાસે કાલં કિચ્ચા’ મરણ સમય મેં મર કર ‘હમીસે રયણપ્પમાણ પુઢવીણ ઉક્કોસેણં સાગરોવમટ્ઠિહંસિ નરગંસિ નેરહયત્તાણ ઉવવજ્જેજ્જા’ હસ રત્નપ્રભાપૃથિવી મેં ઉત્કૃષ્ટ સે એક સાગરોપમ કી સ્થિતિવાલે નરક

ટીકાર્થ-આ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકારે વાનર આદિ તિર્યંચ જીવોની ઉત્પત્તિના વિષયમાં પ્રશ્ન કરી છે. આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન-પૂછે છે કે-“અહ મંતે ! ગોલંગુલવસમે કુક્કુડવસમે, મંડુકવસમે, એણં નિસ્સીલા, નિવ્વયા, નિગ્ગુણા, નિમ્મેરા, નિપ્પચ્ચક્કલાણપોસહોવવાસા” હે ભગવન્ ! ગોલાંગૂલવૃષભ (ગાયના પૂંછડા જેવી પૂંછડીવાળો યૂથપતિ વાનર), કુક્કુટવૃષભ, અને મંડૂકવૃષભ, આ ત્રણે નિઃશીલ (સદાચાર રહિત), નિર્વ્રત-અણુવ્રતરહિત, નિર્ગુણ-ગુણવ્રતરહિત, નિર્મર્યાદ-મર્યાદારહિત, તથા પ્રત્યાખ્યાન અને પૌષધોપવાસરહિત, “કાલમાસે કાલં કિચ્ચા” જીવન વ્યતીત કરીને મોતનો અવસર આવે કાળધર્મ પામીને “હમીસે રયણપ્પમાણ પુઢવીણ ઉક્કોસેણં સાગરોવમટ્ઠિહંસિ નરગંસિ નેરહયત્તાણ

અસ્યાં રત્નપ્રભાયાં પૃથિવ્યામ્ ઉત્કૃષ્ટેન, સાગરોપમસ્થિતિકે-સાગરોપમાયુક્તે નરકે નૈરયિકતયા કથમ્ ઉપપદ્યેરન્ ? મગવાનાહ-‘સમણે મગવં મહાવીરે વાગરેહ-ઉવ-વજ્જમાણે ઉવવન્નેત્તિ વત્તવ્વં સિયા’ ગોલાઙ્ગૂલાદીનામ્ સમ્પ્રતિ તિર્યગ્ચોનો વર્તમા-નત્વેન યસ્મિન્ કાલે તે ગોલાઙ્ગૂલાદયો વર્તન્તે, ન તસ્મિન્ કાલે તે નારકાઃ સન્તિ અતઃ કથં તે નારકતયા ઉત્પદ્યેરન્ ? इति त्वया नाशङ्कनीयम् यतः उत्प-त्स्यमानः उत्पन्नः इति वक्तव्यं स्यात्, वर्तमानक्रियाकालभाવિકાલયો રમેદાત્,

મેં નૈરયિક રૂપ સે કયા ઉત્પન્ન હો સકતે હૈં ? ‘સમણે મગવં મહાવીરે વાગરેહ, ઉવવજ્જમાણે ઉવવન્ને ત્તિ વત્તવ્વં સિયા’ હસ પર શ્રમણ મગ-વાન્ મહાવીર ને એસા કહા-હાં, ગૌતમ ! વે સબ નૈરયિક રૂપ સે ઉત્પન્ન હો સકતે હૈં । તાત્પર્ય કહને કા એસા હૈ કિ “જિસ સમય ગોલાઙ્-ગૂલ આદિ તિર્યગ્ચોનિ મેં ગોલાઙ્ગૂલ આદિ કી પર્યાય મેં મૌજૂદ હૈં-તવતક વે-ઉસ કાલમેં નારક નહીં હૈં, અતઃ વે નારકરૂપ સે ઉત્પન્ન હો સકતે હૈં-એસા કેસે કહા જા સકતા હૈ ” સો એસી આશંકા તુમ્હે નહીં કરની ચાહિયે ક્યોં કિ “ઉત્પત્સ્યમાન ઉત્પન્નઃ” હોનેવાલા હોતા હૈ-વહ ઉત્પન્ન હો ચુકા હૈ ” હસ નિયમ કે અનુસાર ભવિષ્ય મેં નારકરૂપ સે ઉત્પન્ન હોનેવાલે વે અમી વર્તમાન મેં મી નારકરૂપ સે ઉત્પન્ન હુખ માન લિયે જાતે હૈં । વર્તમાન ક્રિયાકાલ ઓર ભાવિક્રિયાકાલ હન દોનો

સ્વવજ્જેજ્જા ? ” આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં એક સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા નારકોમાં નૈરયિક રૂપે શું ઉત્પન્ન થઈ શકે છે ?

“સમણે મગવં મહાવીરે વાગરેહ, ઉવવજ્જમાણે, ઉવવન્ને, ત્તિ વત્તવ્વં સિયા” શ્રમણુ ભગવાન મહાવીરે આ પ્રશ્નના જવાબ રૂપે એવું કહ્યું કે હા, ગૌતમ ! તેઓ બધાં નારક રૂપે ઉત્પન્ન થઈ શકે છે, કારણ કે જેઓ ઉત્પન્ન થનારા હોય છે તેમને માટે એવું કથન પણ કરી શકાય છે કે “જે સમયે ગોલાંગૂલ આદિ તિર્યગ્ચોનિમાં ગોલાંગૂલ આદિની પર્યાયમાં મૌજૂદ હોય છે, ત્યારે તો તેઓ નારક હોતા નથી; તેથી તેઓ નારક રૂપે ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યા છે, એવું કથન કેવી રીતે કરી શકાય ? ” આ પ્રકારની આશંકા કરવી બેઠ્ઠાએ નહીં કારણ કે “ઉત્પત્સ્યમાનઃ ઉત્પન્નઃ” “જે ઉત્પન્ન થવાના હોય છે, તે ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યા છે,” આ નિયમ અનુસાર ભવિષ્યમાં નારક રૂપે ઉત્પન્ન થનારા તે ગોલાંગૂલવૃષભ આદિ જીવોને વર્તમાન કાળે પણ નારક રૂપે ઉત્પન્ન થયેલા માની લેવામાં આવે છે. વર્તમાન ક્રિયાકાળ અને ભાવિક્રિયા કાળ, આ બંનેમાં વિવક્ષાને અધીન અસેદ માની લેવામાં આવે છે તેથી

अतस्ते गोलाङ्गूलादयो नैरयिकतया उत्पत्तुकामा अपि नैरयिका एव व्यपदि-
श्यन्ते इति श्रमणो भगवान् महावीरः स्वयं व्याकरोति-व्याख्याति, नतु जमा-
ल्यादिरित्यवसेयम् । गौतमः पृच्छति-‘अहं भन्ते ! सीहे वग्घे जहा उस्सप्पिणी
उद्देसए जाव परस्सरे, एएणं निस्सीला ?’ हे भदन्त ! अथ सिंहः, व्याघ्रः, यथा
उत्सर्पिण्युद्देशके-सप्तमशतकस्य षष्ठोद्देशके प्रतिपादितं तथैवात्रापि प्रतिपत्तव्यम्,
यावत्-भल्लूकः, तरक्षुः खड्गी, परासरः शरभः, एते खलु सिंहप्रभृतयः परास-
रान्ताः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनयः, निःशीलाः-सदाचाररहिताः, निर्व्रताः-अणुव्रत-

में विवक्षा के अधीन असेद मान लिया जाता है । इसलिये वे गोला-
ङ्गूल आदि जीव नैरयिक रूप से आगे उत्पन्न होने के कारण अभीसे
नैरयिक ही हैं ऐसा उनमें व्यपदेश हो जाता है । गाय की पूंछ के
समान जिन की पूंछ होती है-वे गोलाङ्गूल हैं और इनमें जो वृषभ-
श्रेष्ठ हैं वे गोलाङ्गूलवृषभ हैं । यहाँ वृषभ शब्द प्रशस्त अर्थ का
वाचक है । कुक्कुटवृषभ आदि पदों में भी ऐसा ही जानना चाहिये ।
इस प्रकार का यह कथन स्वयं भगवान् महावीर ने ही किया है-जमालि
आदिकों ने नहीं ।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘अहं भन्ते ! सीहे, वग्घे, जहा
उस्सप्पिणी उद्देसए जाव परस्सरे’ एएणं निस्सीला० हे भदन्त ! सिंह,
व्याघ्र, एवं उत्सर्पिणी उद्देशक में सप्तमशतक के छठे उद्देशक में-प्रति-
पादित यावत् भल्लूक, तरक्षु खड्गी, परासर, शरभ ये सब सिंह से लेकर
परासर तक के पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनि के जीव सदाचाररहित, अणुव्रत-

गोलाङ्गूलवृषभ आदि एव नारके इये लविध्यमां उत्पन्न थवाना होवाथी,
“नारके न्छे” ओवो व्यवहार वर्तमान काणे पणु तेमना भाटे करी
शकाय छे गायनी पूछी जेपुं जेने पूंछुं होय छे ओवा वानरोना समू-
हना नायक इय वानरने गोलाङ्गूलवृषभ कहे छे. अही वृषभ पद प्रशस्त
अर्थनुं वाचक छे. कुक्कुटवृषभ आदिनो अर्थ पणु ओवो न्छे समजवो. आ
प्रकारनुं कथन भुद महावीर लगवाने कथुं छे, जमालि आदि द्वारा
आ प्रकारनुं कथन करायुं नथी

गौतम स्वामीनो प्रश्न-“अहं भन्ते ! सीहे वग्घे, जहा उस्सप्पिणी उद्देसए
जाव परस्सरे, एएणं निस्सीला०” छे लगवन् ! सिंह, व्याघ्र अने सातमां
शतकना छहा उत्सर्पिणी उद्देशकमां प्रतिपादित सींछ, तरस, गेंडा, परासर,
शरभ, धत्यादि पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक एवो के जेओ सदाचार रहित,

રહિતાઃ, નિર્ગુણાઃ ગુણવ્રતૈઃ રહિતાઃ, નિર્મર્યાદાઃ, નિષ્પ્રત્યાશ્વાનપૌષધોપવાસાઃ પ્રત્યાશ્વાનપૌષધોપવાસરહિતાઃ, કાલમાસે કાલં કૃત્વા, અસ્યાં રત્નપ્રભાયાં પૃથિવ્યામ્, ઉત્કૃષ્ટેન સાગરોપમસ્થિતિકે નરકે નૈરયિકતયા કથમ્ ઉપપદ્યેન્ ? મગધાનાઢ-‘એવં ચેવ જાવ વત્તવ્વં સિયા’ એવમેવ-પૂર્વોક્તરીત્યા, યાવત્-ઉત્પત્સ્યમાનઃ ઉત્પન્ન ઇતિ વક્તવ્યં સ્યાત્, તથા ચ વર્તમાનક્રિયાકાલ ભાવિકાલ-યોરભેદાત્ નૈરયિકતયા ઉત્પત્સ્યમાના અપિ સિંહાદયઃ સમ્પ્રતિ પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યો નૌ વર્તમાના અપિ નૈરયિકા એવ વ્યપદિશ્યન્તે ઇતિ ભાવઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અહ મંતે ? ઢંકે, કંકે વિલણ, મગ્ગુણ સિલ્હિણ, ઇણં નિસ્સીલા ?’ હે મદન્ત !

હિત, ગુણવ્રતરહિત, મર્યાદારહિત એવં પ્રત્યાશ્વાન પૌષધોપવાસરહિત હોકર મરણસમય મેં મર કર હસ રત્નપ્રભા પૃથિવી મેં ઉત્કૃષ્ટ સે એક સાગર કી સ્થિતિવાલે નરક મેં કયા નારકરૂપ સે ઉત્પન્ન હો સકતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં-‘એવં ચેવ જાવ વત્તવ્વં સિયા’ હે ગૌતમ ! ઉત્પત્સ્યમાન જો હોતા હૈં વહ ઉત્પન્ન હુઆ માના જાતા હૈં હસ સિદ્ધાન્ત કે અનુસાર વર્તમાન ક્રિયાકાલ ઓર ભાવિક્રિયાકાલ મેં અભેદ હોને કે કારણ નૈરયિક રૂપ સે આગે ઉત્પન્ન હોને વાલે મી સિંહાદિક હસ સમય યદ્યપિ પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિ મેં વર્તમાન હૈં, ફિર મી નૈરયિકરૂપ સે હી કહે ગયેહૈં । અતઃ નૈરયિક હી નૈરયિક રૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં એસા સિદ્ધ હોતા હૈં ।

અવ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં-‘અહ મંતે । ઢંકે, કંકે, વિલણ, મગ્ગુણ, સિલ્હિણ ઇણં નિસ્સીલાં’ હે મદન્ત । ઢઙ્ક-ગૃધ્ર, કંક-કાક,

અણુવ્રતરહિત, શુણુવ્રતરહિત, મર્યાદારહિત અને પ્રત્યાશ્વાન તથા પૌષધાપ-વાસથી રહિત હોય છે, તેઓ કાળનો અવસર આવે કાળધર્મ (મરણ) પામીને આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં એક સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા નારકોમાં નૈરયિક રૂપે ઉત્પન્ન થઈ શકે છે ખરાં ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર-“એવં ચેવ જાવ વત્તવ્વં સિયા” હે ગૌતમ ! “જે ઉત્પત્સ્યમાન હોય છે, તેને ઉત્પન્ન થયેલા માનવામાં આવે છે,” આ સિદ્ધાન્ત અનુસાર વર્તમાન ક્રિયાકાળ અને ભાવિક્રિયાકાળમાં અભેદ હોવાને કારણે નારકો રૂપે ભવિષ્યમાં ઉત્પન્ન થનારા સિંહાદિકોને જે કે તેઓ હાલમાં પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિમાં રહેલા છે-છતાં પણ નારકો રૂપે જ કહેવામાં આવે છે. તેથી એ વાત સિદ્ધ થાય છે કે નારકો જ નારક રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે.

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન-“અહ મંતે ! ઢંકે, કંકે, વિલણ, મગ્ગુણ, સિલ્હિણ, ઇણં નિસ્સીલાં” હે ભગવન્ ! ગીધ, કાંગડા, વિકલ (પક્ષી વિશેષ),

ઢઢ્ઠા:-ગૃધ્રઃ, કાકઃ-વાયસઃ, વિલકઃ-પક્ષિવિશેષઃ, મદ્ગુકઃ, શિખી-મયૂરઃ, એતે
 ચલુ ઢઢ્ઠાદયઃ શિખિપર્યન્તાઃ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનયઃ, નિઃશીલાઃ, નિર્વ્રતાઃ, નિર્ગુણાઃ
 નિર્મર્યાદાઃ, નિષ્પ્રત્યાખ્યાનપૌષધોપવાસાઃ કાલમાસે કાલં કૃત્વા, અસ્થાં રત્નપ્ર-
 માયાં પૃથિવ્યામ્ ઉત્કૃષ્ટેન સાગરોપમસ્થિતિકે નરકે કથં નૈરયિકતયા ઉપપદ્ધે-
 રન્ ? ભગવાનાહ-‘સેસં તં ચેવ જાવ વત્તવ્વં સિયા’ હે ભદન્ત ! શેષં તદેવ-
 પૂર્વોક્તરીત્યેવ, યાવત્-ઉત્પત્સ્યમાનઃ ઉત્પન્ન ઇતિવક્તવ્યં સ્થાત્, તથા ચ સમ્પ્રતિ
 ગૃધ્રાદયઃ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનો વર્તમાના અપિ વર્તમાનક્રિયાકાલભાવિકાલયો-
 રભેદાત્, નૈરયિકતયા ઉત્પત્સ્યમાના અપિ, નૈરયિકા એવ વ્યપદિશ્યન્તે ઇતિભાવઃ ।

વિલય-પક્ષિવિશેષ, મદ્ગુક ઓર શિખી તક કે પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યજીવ
 નિઃશીલ, નિર્વ્રત, નિર્ગુણ, નિર્મર્યાદ, નિષ્પ્રત્યાખ્યાનપૌષધોપવાસવાલે
 હુણ કાલમાસ મેં કાલ કરકે હસ રત્નપ્રમાપૃથિવી મેં ઉત્કૃષ્ટ સે એક
 સાગરોપમ કી સ્થિતિવાલે નરક મેં કયા નૈરયિક રુપ સે ઉત્પન્ન હો
 સકતે હેં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હેં-‘સેસં તં ચેવ જાવ વત્તવ્વં
 સિયા’ હે ગૌતમ ! યહાં પર મી ‘જો ઉત્પત્સ્યમાન હોતા હૈ વહ ઉત્પન્ન
 હુઆ માના જાતા હૈ’ હસ સિદ્ધાન્તકે અનુસાર વર્તમાન ક્રિયાકાલ ઓર
 ભાવિક્રિયાકાલ મેં અભેદ માના જાને કે કારણ નૈરયિક રુપ સે ઉત્પન્ન
 હોને વાલે મી યે ઢઢ્ઠાદિક જીવ હસ સમય યદ્યપિ પંચેન્દ્રિયતિ-
 ર્યગ્યોનિ મેં વર્તમાન હૈ, ફિર મી નૈરયિકરુપ સે હી કહે ગયે હેં । અબ
 અન્ત મેં ગૌતમ પ્રશ્ન કે વચન કો પ્રમાણિત કરતે હુણ એસાં કહતે હેં-

મુદ્ગક (પક્ષીવિશેષ) અને મોર, આ પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિક જીવો કે જે
 નિઃશીલ, નિર્વ્રત, નિર્ગુણ, નિર્મર્યાદ અને નિષ્પ્રત્યાખ્યાન પૌષધોપવાસવાળા
 હોય છે, એટલે કે સદાચાર આદિથી રહિત હોય છે, તેઓ શું કાળનો
 અવસર આવે કાળ કરીને આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીમાં એક સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ-
 સ્થિતિવાળા, નારકો રૂપે ઉત્પન્ન થઈ શકે છે ખરાં ?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર-“સેસં તંચેવ જાવ વત્તવ્વયં સિયા” હે ગૌતમ !
 અહીં પણ “જેઓ ઉત્પન્નમાન હોય છે, તેમને ઉત્પન્ન થઈ ચુકેલા માનવામાં
 આવે છે.” આ સિદ્ધાંત અનુસાર વર્તમાન ક્રિયાકાળ અને ભાવિક્રિયાકાળમાં
 અલેહ માનીને પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિમાં રહેલા તે ગીધ આદિ જીવોને નારકો
 રૂપ જ કહેવામાં આવ્યા છે, કારણ કે તેઓ નારકો રૂપે ઉત્પન્ન થવાના છે.
 “સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ જાવ વિહગ્ગ” ઉદેશકને ઉપસંહાર કરવા માટે

અન્તે ગૌતમઃ ભગવદ્ વાક્યં પ્રમાણ્યન્નાહ-‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ જાવ વિહરઈ’ હે ભદન્ત ! તદેવમ્-ભવદુક્તં સત્યમેવ, હે ભદન્ત ! તદેવમ્-ભવદુક્તં સત્યમેવેતિ, યાવત્-ભગવાન્ ગૌતમો વિહરતિ । ॥ સૂ૦ ૨ ॥

॥ ઇતિ શ્રી ત્રિશ્વવિખ્યાત-જગદ્વલ્લભ-પ્રસિદ્ધવાચક પશ્ચદશભાષા-
કલિતલલિતકલાપાલાપકપ્રવિશુદ્ધગદ્યપદ્યનૈકગ્રન્થનિર્માપક
વાદિમાનમર્દક શ્રી શાહુ છત્રપતિ કોલહાપુરરાજપ્રદત્ત-
‘જૈનાચાર્ય’ પદભૂષિત—કોલહાપુરરાજગુરુ-
વાલબ્રહ્મચારિ—જૈનાચાર્ય—જૈનધર્મદિવાકર
-પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલત્રતિવિરચિતાયાં
શ્રી “ભગવતીસૂત્રસ્ય” પ્રમેયચન્દ્રિકા-
રૂપાયાં વ્યાખ્યાયાં દ્વાદશશતકે
અષ્ટમોદ્દેશકઃ સમાપ્તઃ ॥૧૨-૮॥

‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ જાવ વિહરઈ’ હે ભદન્ત ! આપકા કહા હુઆ
યહ સવ વિષય સર્વથા સત્ય હી હૈ, હે ભદન્ત ! આપકા કહા હુઆ યહ
સવ વિષય સર્વથા સત્ય હી હૈ, હસ પ્રકાર કહકર વે ગૌતમ યાવત્ અપને
સ્થાન પર વિરાજમાન હો ગયે ॥સૂ૦ ૨॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત
“ભગવતીસૂત્ર” કી પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાકે ચારહવે’ શતક કા
॥ અષ્ટમ ઉદ્દેશક સમાપ્ત ૧૨-૮ ॥

સૂત્રકાર આ કથન દ્વારા મહાવીર પ્રભુનાં વચનોની પ્રમાણુ ભૂતતાનું પ્રતિપાદન
કરે છે. “હે ભગવન્ ! આ વિષયનું આપે જે પ્રતિપાદન કર્યું તે સત્ય જ
છે. હે ભગવન્ ! આપનું આ કથન સર્વથા યથાર્થ જ છે,” આ પ્રમાણે
કહીને, પ્રભુને વંદણાનમસ્કાર કરીને, પોતાના આત્માને સંયમ અને તપથી
યુક્ત કરતા થકા ગૌતમ સ્વામી પોતાના સ્થાને વિરાજમાન થઈ ગયા. ॥સૂ૦૨॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત
“ભગવતીસૂત્ર” ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના બારમા શતકને
આઠમે ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૧૨-૮॥

અથ નવમોદેશકઃ પ્રારમ્ભયતે—

દ્વાદશશતકે નવમોદેશકસ્ય સંક્ષિપ્તવિષયવિવરણમ્—

દેવાનાં ભવ્યદ્રવ્યદેવાદિપ્રકારપ્રરૂપણમ્, ભવ્યદ્રવ્યદેવાદિ વ્યપદેશકારણ-
પ્રરૂપણમ્, નરદેવ-ધર્મદેવ-દેવાધિદેવ-ભાવદેવ-ભવ્યદ્રવ્યદેવાઃ કુતઃ આગત્ય
ઉત્પદ્યન્તે ? इत्यादि प्ररूपणम्, नरदेवः कृत आगत्योत्पद्यते ? रत्नप्रभा पृथिवीषु
कस्याः नरकपृथिव्याः आगत्योत्पद्यन्ते ? अथवा भवनवासिप्रभृतिदेवेभ्यः
कस्मादेवादागत्योत्पद्यते ? धर्मदेवः कृतः आगत्योत्पद्यते ? देवाधिदेवः कृत
आगत्योत्पद्यते ? रत्नप्रभादिनरक पृथिवीषु कस्याः नरकपृथिव्याः आगत्य उत्प-

નવમે ઉદ્દેશે કા પ્રારંભ—

બારહત્વે શતક કે હસ નૌવે ઉદ્દેશક મેં જો વિષય કહા ગયા હૈ
ઉસકા સંક્ષેપ સે વિવરણ હસ પ્રકાર હૈ—દેવોં મેં ભવ્ય દ્રવ્ય દેવાદિ
પ્રકારોં કી પ્રરૂપણા ભવ્યદ્રવ્ય દેવ આદિરૂપ કે વ્યપદેશ હોને કે કારણ
કી પ્રરૂપણા નરદેવ, ધર્મદેવ, દેવાધિદેવ, ભાવદેવ ઔર ભવ્ય દ્રવ્યદેવ ચે
કહાં સે આકર ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? ऐसी प्ररूपणा नरदेव कहां से आकरके
उत्पन्न होता है ? रत्नप्रभा आदि पृथिवियों में से किस पृथिवी से आकर
वह उत्पन्न होता है ? अथवा—भवनवासी आदि देवों में से किस देव में
से वह आकर उत्पन्न होता है । धर्मदेव कहां से उत्पन्न होता है रत्न-
प्रभा आदि पृथिवियों में से किस नरक पृथिवी में से आकर के उत्पन्न

નવમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

બારમાં શતકના આ નવમાં ઉદ્દેશકમાં પ્રતિપાદિત વિષયનો સંક્ષિપ્ત
સારાંશ નીચે પ્રમાણે છે—

દેવોના ભવ્યદ્રવ્યદેવ આદિ પાંચ પ્રકારોનું કથન ભવ્યદ્રવ્યદેવ આદિ
રૂપે તેમને માનવાનું કારણ—નરદેવ, ધર્મદેવ, દેવાધિદેવ, ભાવદેવ અને દ્રવ્ય
દેવ તેઓ કયાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, આ પ્રશ્નના જવાબનું નિષ્પત્તિ
નરદેવ કયાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? रत्नप्रभा આદિ સાત નારકપૃથ્વીઓ-
માંની કોઈ એક નારકપૃથ્વીમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, અથવા ભવનવાસી
આદિ દેવોમાંથી આવીને તે ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? धर्मदेव કયાંથી આવીને
ઉત્પન્ન થાય છે ? देवाधिदेव કયાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? शुं તે નરક

ઘટે ? કિં દેવેષુ સર્વવૈમાનિકદેવેભ્યઃ આગત્યોત્પદ્યતે ? ભાવદેવઃ કુતઃ આગત્ય ઉત્પદ્યતે ? इत्यादि प्रश्नः, भव्यद्रव्यदेवानां स्थितिप्ररूपणम्, नरदेवानां स्थिति प्ररूपणम्, धर्मदेवानां स्थितिप्ररूपणं, देवाधिदेवानां स्थितिप्ररूपणम्, भावदेवानां स्थितिप्ररूपणम् च, ततो भव्यद्रव्यदेवानां विकुर्वणाशक्तिप्ररूपणम्, देवाधिदेवानां विकुर्वणाशक्तिनिरूपणं च, ततो भव्यद्रव्यदेवानाम् उद्वर्तनानन्तरं भवान्तरोत्पत्तिविचारः, नरदेवानां चोद्वर्तनानन्तरं भवान्तरोत्पत्तिविचारः, धर्मदेवानामुद्वर्तनानन्तरं भवान्तरोत्पत्तिविचारश्च, ततो धर्मदेवानां देवविशेषेषु उत्पत्तिप्ररूपणम्, देवाधिदेवानां चोद्वर्तनानन्तरं भवान्तरोत्पत्तिविचारः, भावदेवानामुद्व-

होता है ? भाव देव कहां से आकर के उत्पन्न होना है ? इत्यादि प्रश्न भव्य द्रव्यदेवों की स्थिति की प्ररूपणा नरदेवों की स्थिति की प्ररूपणा धर्मदेवों की स्थिति की प्ररूपणा देवाधिदेवों की स्थिति की प्ररूपणा भावदेवों की स्थिति की प्ररूपणा भव्यद्रव्यदेवों की विकुर्वणाशक्ति की प्ररूपणा देवाधिदेवों की विकुर्वणाशक्ति की प्ररूपणा भावदेवों की विकुर्वणाशक्ति की प्ररूपणा भव्यद्रव्यदेवों की उद्वर्त्तना के बाद भवान्तर में उत्पत्ति का विचार नरदेवों की उद्वर्त्तना के बाद भवान्तर में उत्पत्ति का विचार धर्मदेवों की देवविशेषों में उत्पत्ति का विचार देवाधिदेवों की उद्वर्त्तना के बाद भवान्तर में उत्पत्ति का विचार भावदेवों की उद्वर्त्तना के बाद भवान्तर में उत्पत्ति का विचार भव्यद्रव्यदेवों की काल की अपेक्षा से स्थिति का विचार भव्यद्रव्यदेवों का कितने कालतक अन्तर रहता है ऐसा कथन नरदेवों का परस्पर में कितने कालतक

પૃથ્વીઓમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે ભવનવાસી દેવોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે શું તે સર્વવૈમાનિક દેવોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? ભાવદેવ ક્યાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? इत्यादि प्रश्नो અને તેમના ઉત્તરોની પ્રરૂપણા ભવ્યદ્રવ્યદેવોની સ્થિતિની પ્રરૂપણા નરદેવોની સ્થિતિની પ્રરૂપણા ધર્મદેવોની સ્થિતિની પ્રરૂપણા દેવાધિદેવોની સ્થિતિની પ્રરૂપણા ભાવદેવોની સ્થિતિની પ્રરૂપણા ભવ્યદ્રવ્યદેવોની વિકુર્વણા શક્તિની પ્રરૂપણા દેવાધિદેવોની વિકુર્વણાશક્તિની પ્રરૂપણા ભાવદેવોની વિકુર્વણાશક્તિની પ્રરૂપણા ભવ્યદ્રવ્યદેવોની ઉદ્વર્તના (તે ભવમાંથી અ્યવન) થયા બાદ ભવાન્તરમાં ઉત્પત્તિવિષયક પ્રરૂપણા ધર્મદેવોની, નરદેવોની અને ભાવદેવોની ઉદ્વર્તના બાદ ભવાન્તરમાં ઉત્પત્તિ થવા વિષેની પ્રરૂપણા ધર્મદેવોની દેવવિશેષોમાં ઉત્પત્તિ વિષે વિચાર ભવ્યદ્રવ્યદેવોની કાળની અપેક્ષાએ સ્થિતિનો વિચાર, ભવ્યદ્રવ્ય-

तनानन्तरं भवान्तरोत्पत्तिविचारश्च, तदनन्तरम् भव्यद्रव्यदेवानां कालापेक्षया स्थितिप्ररूपणम्, ततो भव्यद्रव्यदेवानां कियत्कालमन्तरं भवतीति प्ररूपणम्, नरदेवानां परस्परं कियन्तं कालमन्तरं भवति? इति प्रश्नः, धर्मदेवानां परस्परं कियन्तं कालमन्तरं भवतीति प्ररूपणम्, देवाधिदेवानां परस्परमन्तरविचारः, भावदेवानां परस्परमन्तरविचारश्च, ततश्च भव्यद्रव्यदेवादीनां परस्परमल्पबहुत्वप्ररूपणमिति ॥

द्वादशशतके नवमोद्देशकः

देववक्तव्यता ।

मूलम्—“कइ विहाणं भंते! देवा पणत्ता? गोयमा! पंच-
विहा देवा पणत्ता, तं जहा—भवियदव्वदेवा१, नरदेवा२, धम्म-
देवा३, देवाहिदेवा४, भावदेवा५। से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ—
भवियदव्व देवा, भवियदव्वदेवा? गोयमा! जे भविया पंचि-
दियतिरिक्खजोगिया वा, मणुस्सा वा, देवेसु उववज्जित्ते, से
तेणट्ठेणं गोयमा! एवं वुच्चइ—भवियदव्वदेवा, भवियदव्वदेवा ।
से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ—नरदेवा, नरदेवा? गोयमा!
जे इमे रायाणो चाउरंतचक्खवट्ठी उप्पन्नसमत्तचक्करयणप्पहाणा,
नवनिहिपड्ढो समिद्धकोसा वत्तीसं रायवरसहस्साणुजाय-
मग्गा सागरवरमेहलाहिवड्ढो मणुस्सिदा, से तेणट्ठेणं जाव

अन्तर रहता है ऐसा विचार देवाधिदेवों के परस्पर के अन्तर का विचार भावदेवों के परस्पर के अन्तर का विचार इसके बाद भव्यद्रव्य-देव आदिकों के परस्पर में अल्प बहुत्व की प्ररूपणा ।

देवानां विशुद्धाणनी (अथ भावप्राप्तिमां ये आणनुं अंतर पडे छे तेने विशु-
द्धाण कडे छे) प्ररूपणा नरदेवोमां परस्परमां डेटला आणनुं अन्तर रहे छे,
तेनी प्ररूपणा देवाधिदेवोमां परस्परमां डेटला आणनुं अंतर रहे छे, तेनी
प्ररूपणा भावदेवोमां परस्परमां डेटला आणनुं अंतर रहे छे, तेनी विचारणा
भव्यद्रव्यदेव आदि पांचे प्रकारना देवानां अल्पबहुत्वनुं निरूपणा.

नरदेवा । से केणट्टेणं भन्ते ! एवं वुच्चइ—धम्मदेवा, धम्मदेवा ? गोयमा ! जे इमे अनगारा भगवंता ईरिया समिया जाव गुत्त-
बंभयारी, से तेणट्टेणं जाव धम्मदेवा, धम्मदेवा । से केणट्टेणं
भन्ते ! एवं वुच्चइ—देवाधिदेवा, देवाधिदेवा ? गोयमा ! जे इमे
अरिहंता भगवंतो उत्पन्ननाणदंसणधरा जाव सब्बदरिसी,
से तेणट्टेणं जाव देवाधिदेवा, से केणट्टेणं भन्ते ! एवं वुच्चइ—
भावदेवा, भावदेवा ? गोयमा ! जे इमे भवणवइवाणमंतर-
जोइसवेमाणिया देवा देवगतिनामगोयाइं कम्माइं वेदंति,
से तेणट्टेणं जाव भावदेवा ॥सू० १॥

छाया—कृतिविधाः खलु भदन्त ! देवाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! पञ्चविधाः
देवाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—भव्यद्रव्यदेवाः १, नरदेवाः २, धर्मदेवाः ३, देवाधिदेवाः ४,
भावदेवाः ५ । तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते—भव्यद्रव्यदेवाः, भव्यद्रव्यदेवाः ?
गौतम ! ये भव्याः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका वा, मनुष्या वा देवेषु उपपत्तुम्,
तत् तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते—भव्यद्रव्यदेवाः, भव्यद्रव्यदेवाः ? तत्
केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते—नरदेवाः, नरदेवाः ? गौतम ! ये इमे
राजानश्चातुरन्तचक्रवर्तिनः, उत्पन्नसमस्तचक्ररत्नप्रधानाः नवनिधिपतयः
समृद्धकोशाः, द्वात्रिंशदराजवरसहस्रानुयातमार्गाः, सागरवरमेखलाधिपतयो मनु-
ष्येन्द्राः तत्तेनार्थेन यावन्नरदेवाः । तत् केनार्थेन भदन्त ! एवं उच्यते धर्मदेवाः
धर्मदेवाः । गौतम ये इमे अनगारा भगवंता ईरियासमिताः यावत् गुप्त ब्रह्मचारी
तत् तेनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते—धर्मदेवाः, धर्मदेवाः ? गौतम ! ये इमे
अनगारा भगवन्तः पर्यासमितिका यावत् गुप्तब्रह्मचारिणः, तत् तेनार्थेन यावत्
धर्मदेवाः, धर्मदेवाः, तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते—देवाधिदेवाः, देवाधिदेवाः ?
गौतम ! ये इमे अर्हन्तो भगवन्तः उत्पन्नज्ञानदर्शनधराः यावत् सर्वदर्शिनः, तत्
तेनार्थेन यावत्—देवाधिदेवाः, देवाधिदेवाः । तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते—
भावदेवाः, भावदेवा ? गौतम ! ये इमे भवनपतिवानव्यन्तरज्योतिषिकवैमानिका
देवाः देवगति नामगोत्राणि कर्माणि वेदयन्ति, तत् तेनार्थेन यावत्—
भावदेवाः ॥सू० १॥

टीका—पूर्वोद्देशके देवस्य नागादिलोकेषु उत्पत्तेः प्ररूपितत्वेन, तत्प्रस्ता-
वात् नवमोद्देशके देवानामेव प्ररूपणार्थम् नामद्वारमाह—‘कइ विहाणं भन्ते’ इत्यादि,

‘કહ વિહાણં મંતે ! દેવા પળ્લન્તા ?’ હે મદન્ત ! કતિવિધાઃ કિયત્પ્રકારાઃ સ્વલ્લુ દેવાઃ પળ્લન્તાઃ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા ! પંચવિદ્યા દેવા પળ્લન્તા’ હે ગૌતમ ! પશ્ચવિધાઃ દેવાઃ પળ્લન્તાઃ, તત્ર દીવ્યન્તિ-ક્રીડાદિકં કુર્વન્તિ ઇતિ દેવાઃ, દીવ્યન્તે વા સ્તૂયન્તે આરાધ્યતયેતિ દેવાઃ, તાનેવ પશ્ચવિધાન્ દેવાનાહ—‘તં જહા—મવિયદ્વ દેવા, નરદેવા, ધમ્મદેવા, દેવાહિદેવા, માવદેવા’ તથથા—મવ્યદ્રવ્ય-દેવાઃ, નરદેવાઃ, ધર્મદેવાઃ, દેવાધિદેવાઃ, માવદેવા, અથાર્થદ્વારમાહ—

દેવવક્તવ્યતા—

‘કહવિહાણં મંતે ! દેવા પળ્લન્તા’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—પૂર્વ ઉદ્દેશક મેં દેવકી નાગાદિલોકોં મેં ઉત્પત્તિ પ્રરૂપિત કી ગઈ હૈં હસ કારણ ઉસકે સમ્બન્ધકો લેકર હસ નૌવેં ઉદ્દેશક મેં દેવોં કી હી પ્રરૂપણા કૈલિયે નામદ્વાર કી પ્રરૂપણા કી ગઈ હૈં હસમેં ગૌતમને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈં—‘કહવિહાણં મંતે દેવા પળ્લન્તા’ હે મદન્ત ! દેવ કિતને પ્રકાર કે કહે ગયે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘ગોયમા ! પંચવિદ્યા દેવા પળ્લન્તા, હે ગૌતમ ! દેવ પાંચ પ્રકાર કે કહે ગયે હૈં ! ‘દીવ્યન્તે-ક્રીડા-દિકં કુર્વન્તિ, ઇતિ દેવાઃ, દીવ્યન્તે વા સ્તૂયન્તે આરાધ્યતયા ઇતિ દેવાઃ’ દેવ શબ્દ કી હસ વ્યુત્પત્તિ કે અનુસાર વિવિધ પ્રકાર કી ક્રીડા કરને-વાલે જો હોતે હૈં, વે દેવ હૈં યા જો જનતા દ્વારા આરાધ્યરૂપ સે સ્તુતિ કે વિષયભૂત કિયે જાતે હૈં વે દેવ હૈં—એસે યે દેવ પાંચ પ્રકાર કે કહે ગયે હૈં—‘તં જહા’ જો હસ પ્રકાર સે હૈં—‘મવિયદ્વદેવા, ૧ નરદેવા, ૨ ધમ્મદેવા, ૩ દેવાહિદેવા, ૪ માવદેવા’ મવ્યદ્રવ્યદેવ, ૧, નરદેવ, ૨, ધર્મદેવ, ૩, દેવાધિદેવ, ૪, માવદેવ, ૫,

—દેવવક્તવ્યતા—

“કહ વિહાણં મંતે ! દેવા પળ્લન્તા” ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—પૂર્વોદ્દેશકમા નાગકુમાર આદિ દેવલોકોમાં ઉત્પત્તિની પ્રરૂપણા કરવામાં આવી છે. આ પ્રકારના પૂર્વોદ્દેશક સાથેના સંબંધને લીધે, સૂત્રકારે આ નવમાં ઉદ્દેશકમાં દેવોની જ પ્રરૂપણા કરી છે. આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રશ્નને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—“કહવિહાણં મંતે ! દેવા પળ્લન્તા ?”

હે ભગવન્ ! દેવોના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે ?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર—“ગોયમા ! પંચવિદ્યા દેવા પળ્લન્તા” હે ગૌતમ ! દેવોના પાંચ પ્રકાર કહ્યા છે. “તં જહા” તે પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે—

“મવિયદ્વદેવા, નરદેવા, ધમ્મદેવા, દેવાહિદેવા, માવદેવા” (૧) ભવ્યદ્રવ્ય

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ ‘સે કેળદ્દેણં મંતે ! एवं बुच्चइ-भविष्यदव्यदेवा, भविष्यदव्य-
देवा?’ हे भदन्त ! तत्-अथ, केनार्थेन, एवमुच्यते-भव्यद्रव्यदेवाः, भव्य-
द्रव्य देवाः ? इति, भव्यद्रव्यदेवशब्दस्य कोर्थः इति प्रश्नः, भगवानाह-‘गोयमा !
जे भविया पंचिदियतिरिक्खजोणिया वा, मणुस्सा वा, देवेषु उववज्जित्तए’ हे
गौतम ! ये भव्याः-योग्याः खलु पञ्चेन्द्रियतिर्यग्धोनिक्का वा, मनुष्या वा, देवेषु
उपपत्तुम्-जन्मग्रहीतुं, योग्या भवन्ति इति पूर्वेणान्वयः तथा च भविष्यत्काले
देवत्वप्राप्तिकर्तारो जीवाः भव्यदेवाः उच्यन्ते, इति भावः, ‘से तेणद्वेणं गोयमा !
एवं बुच्चइ-भविष्यदव्यदेवा, भविष्यदव्यदेवा’ हे गौतम ! तत्-अथ, तेनार्थेन-
तेन कारणेन, एवम्-उक्तरीत्या, उच्यते-भव्यद्रव्यदेवाः, भव्यद्रव्यदेवाः इति,

अब गौतम प्रभु से इस प्रकार से पूछते हैं-‘से केणद्वेणं मंते !
एवं बुच्चइ, भविष्यदव्यदेवा, भविष्यदव्यदेवा’ हे भदन्त ! ‘भव्यद्रव्य-
देव’ इस शब्द का क्या अर्थ है ? अर्थात् भव्यद्रव्यदेव किसे कहते हैं ?
इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा ! जे भविया पंचिदियतिरिक्ख-
जोणिया वा मणुस्सा वा देवेषु उववज्जित्तए’ हे गौतम ! जो पंचेन्द्रिय
तिर्यग्धोनिक्क अथवा मनुष्य, देवों में जन्म ग्रहण करने के लिये योग्य
होते हैं-अर्थात् जो जीव भविष्यत् काल में देवत्व की प्राप्ति करनेवाले
हैं ऐसे जीव भव्य द्रव्य देव कहे गये हैं । ‘से तेणद्वेणं गोयमा ! एवं
बुच्चइ, भविष्यदव्यदेवा, भविष्यदव्यदेवा’ इस कारण हे गौतम ! मैंने देवों
के प्रकार में इस भव्यद्रव्यदेव का ग्रहण किया है ।

દેવ, (૨) નરદેવ, (૩) ધર્મદેવ, (૪) દેવાધિદેવ, અને (૫) ભાવદેવ. દેવ શબ્દની
વ્યુત્પત્તિ આ પ્રકારની છે-“દીવ્યન્તે-ક્રીડાદિકં કુર્વન્તિ, इति देवाः, दीव्यन्ते
વા સ્તૂયન્તે આરાધ્યતયા इति देवाः” આ વ્યુત્પત્તિ અનુસાર “જેઓ વિવિધ
પ્રકારની ક્રીડા કરનારા હોય છે, તેમને દેવો કહેવામાં આવે છે. “અથવા”
લોકો દ્વારા આરાધ્ય રૂપે જેમની સ્તુતિ કરવામાં આવે છે, તેમને દેવો કહે છે.”

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન-“સે કેળદ્દેણં મંતે ! एवं बुच्चइ, भविष्यदव्यदेवा,
भविष्यदव्यदेवा?” છે લગવન્ ! દેવોના એક પ્રકારને ‘ભવ્યદ્રવ્યદેવ’ નામ
શા કારણે આપવામાં આવ્યું છે ? એટલે કે ‘ભવ્યદ્રવ્યદેવ’ આ પદનો અર્થ
શો થાય છે અને ભવ્યદ્રવ્યદેવ કેને ગણવામાં આવે છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર-“ગોયમા ! જે ભવિયા પંચિદિયતિરિક્ખજોણિયા,
વા મણુસ્સા વા, દેવેસુ ઉવવજ્જિત્તए” છે ગૌતમ ! જે પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ યોનિક
અથવા મનુષ્ય, દેવોમાં જન્મ ગ્રહણ કરવાને યોગ્ય હોય છે-એટલે કે જે
જીવ ભવિષ્યમાં દેવત્વની પ્રાપ્તિ કરવાનો છે, તે જીવને ભવ્યદ્રવ્ય કહે છે.

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘સે કેળદ્વેળં મંતે ! એવં બુચ્ચહ—નરદેવા, નરદેવા ?’ હે મદન્ત ! તત્—અથ, કેનાર્થેન—કેન કારણેન, એવમુચ્યતે—નરદેવાઃ નરદેવાઃ ઇતિ ? નરદેવશબ્દસ્ય કોઽર્થઃ ઇતિ પ્રશ્નઃ, નરાણાં મધ્યે દેવાઃ—આરાધ્યાઃ, કાન્ત્યાદિયુક્તા વા, નરાશ્ચ તે દેવતાશ્ચેતિ વા નરદેવા ઇત્યભિપ્રાયેણ ભગવાનાહ—‘ગોયમા ! જે હમે રાયાણો ચાતુરંતચક્રવટી ઉપ્પન્ન સમત્તચક્રચરણપ્પહાણા, નવનિહિપહ્ણો, સમિદ્ધકોસા, વત્તીસં રાયવરસહસ્સાણુજાયમગ્ગા, સાગરવરમેહલાહિવહ્ણો મણુસ્સિદા’ હે ગૌતમ ! યે હમે રાજાનઃ ચાતુરન્તચક્રવર્તિનઃ ચતુર્દિગન્તસ્વામિનઃ, ઉત્પન્નસમસ્તચક્રરત્નપ્રધાનાઃ—પ્રાપ્તસર્વરત્નપ્રધાનચક્રરત્નાઃ,

અવ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં—‘સે કેળદ્વેળં મંતે ! એવં બુચ્ચહ—નરદેવા નરદેવા’ હે મદન્ત ! આપ નરદેવ નરદેવ એસા કહતે હૈં—સો હંસ નરદેવ શબ્દ કા કયા અર્થ હૈં—અર્થાત્ નરદેવ કિસકો કહતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ હસ અભિપ્રાય સે કિ “મનુષ્યોં કે વીચ મેં જો આરાધ્ય હો, અથવા કાન્ત્યાદિગુણોં સે જો યુક્ત હો, યા નરરૂપ સે જો દેવ જૈસા હો વહ નરદેવ હૈં” ઉત્તર મેં ગૌતમ સે પ્રભુ કહતે હૈં—‘ગોયમા ! જે હમે રાયાણો ચાતુરંતચક્રવટી, ઉપ્પન્નસમ્મત્તચક્રચરણપ્પહાણા, નવનિહિપહ્ણો, સમિદ્ધકોસા, વત્તીસં રાયવરસહસ્સાણુજાયમગ્ગા, સાગરવરમેહલાહિવહ્ણો મણુસ્સિદા’ હે ગૌતમ ! જો યે ચારદિશાઓં કે સ્વામી હોતે હૈં, જિન્હે સર્વરત્નોં મેં પ્રધાન ચક્રરત્ન—પ્રાપ્ત હોતા હૈં, જો નોં

“સે તેળદ્વેળં ગોયમા ! એવં બુચ્ચહ, ભવિયદ્વદેવા, ભવિયદ્વદેવા” હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં દેવોના એક પ્રકારનું નામ “ભવ્યદ્રવ્યદેવ” કહ્યું છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“સે કેળદ્વેળં મંતે ! એવં બુચ્ચહ, નરદેવા, નરદેવા” હે ભગવન્ ! આપે દેવોના બીજા પ્રકારનું નામ “નરદેવ” શા કારણે કહ્યું છે ? એટલે કે નરદેવનો શો અર્થ થાય છે ? અને કોને નરદેવ કહેવામાં આવે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—મનુષ્યોમાં જેઓ આરાધ્ય ગણાતાં હોય છે, અથવા કાન્તિ આદિ ગુણોથી જેઓ યુક્ત હોય છે, અથવા નરરૂપે જન્મ ધારણ કરવા છતાં પણ જેઓ દેવતુલ્ય છે, તેમને નરદેવ કહેવામાં આવે છે. આ વાત સૂત્રકારે નીચેના સૂત્રપાઠ દ્વારા વ્યક્ત કરી છે—“ગોયમા ! જે હમે રાયાણો ચાતુરંતચક્રવટી, ઉપ્પન્નસમત્તચક્રચરણપ્પહાણા, નવનિહિપહ્ણો, સમિદ્ધકોસા, વત્તીસં રાયવરસહસ્સાણુજાયમગ્ગા, સાગરવરમેહલાહિવહ્ણો મણુસ્સિદા” હે ગૌતમ ! જેઓ ચાર દિશાઓના સ્વામી હોય છે, સર્વ રત્નોમાં પ્રધાન એવાં

નવનિધિપતયઃ-નવનિધીનાં સ્વામિનઃ, સમૃદ્ધકોશઃ-પરિપૂર્ણભાણ્ડાગારાઃ, દ્વાત્રિંશદ્રાજવરસહસ્રાનુયાતમાર્ગાઃ - દ્વાત્રિંશત્સહસ્રસંખ્યકશ્રેષ્ઠરાજાનુસૃતપન્થાનઃ, સાગરધરમેખલાધિપતયઃ-મહાસાગરરૂપશ્રેષ્ઠમેખલાપર્યન્તપૃથિવીસ્વામિનઃ, મનુષ્યેન્દ્રાઃ ભવન્તિ; તે એવ નરદેવા इत्युच्यन्ते, इत्यभिप્રयेणाह-‘સે તેણદ્વેણં જાવ નરદેવા, નરદેવા’ હે ગૌતમ ! તત્-તેનાર્થેન, યાવત્ એવમુચ્યતે-નરદેવા, નરદેવાઃ ઇતિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સે કેણદ્વેણં મંતે ! એવં વુચ્ચહ-ધમ્મદેવા, ધમ્મદેવા ? હે ભદન્ત ? તત્-અથ, કેનાર્થેન-કેન કારણેન, એવમુચ્યતે ધર્મદેવાઃ ધર્મદેવાઃ ઇતિ ? ધર્મદેવશબ્દસ્ય કોર્થઃ ? ઇતિ પ્રશ્નઃ, ધર્મેણ-શ્રુતાદિના દેવાઃ, ધર્મપ્રધાના વા દેવાઃ ધર્મદેવાઃ ઉચ્યન્તે इत्यभिप्रायेण भगवानाह-‘ગોયમા ।

નિધિયોં કે સ્વામી હોતે હૈં, જિનકા ભાણ્ડાગાર સદા પરિપૂર્ણ બના રહતા હૈં, ૩૨ હજાર શ્રેષ્ઠ રાજા જિનકી આજ્ઞા કે વશવર્તી રહા કરતે હૈં મહાસાગરરૂપ શ્રેષ્ઠ મેખલાવાલી હસ સમસ્ત ભૂમીપર જિનકા અલ્પાંડ સામ્રાજ્ય છાયા રહતા હૈં, એસે જો મનુષ્યેન્દ્ર-ચક્રવર્તી છહલ્પાંડ-૫ મ્લેચ્છલ્પાંડ ઓર એક આર્યલ્પાંડ-પૃથિવી કે સ્વામી હોતે હૈં વે હી નર-દેવ-કહલાતે હૈં । ‘સે તેણદ્વેણં જાવ નરદેવા’ હસી કારણ હે ગૌતમ ! એસે માનવરત્ન નરદેવ કહે ગયે હૈં ।

અવ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં-‘સે કેણદ્વેણં મંતે । એવં વુચ્ચહ, ધમ્મદેવા ધમ્મદેવા’ હે ભદન્ત । યે ધર્મદેવ હૈં યે ધર્મદેવ હૈં એસા આપ કિસ કારણસે કહતે હૈં ? અર્થાત્ ધર્મદેવ કા શબ્દાર્થ કયા હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં “શ્રુતાદિ કો લેકર જો દેવ-આરાધ્ય વને હૈં અથવા ધર્મકી પ્રધાનતા સે

ચક્રરત્નની જેમને પ્રાપ્તિ થઈ હોય છે, જેઓ નવ નિધિઓના સ્વામી હોય છે, જેમનો ભંડાર સદા ભરપૂર રહે છે, બત્રીસ હજાર શ્રેષ્ઠ રાજાઓ જેમની આજ્ઞાને આધીન હોય છે, મહાસાગર ૩૫ શ્રેષ્ઠ મેખલા (કંદોરા)વાળી આ સમસ્ત ભૂમિ પર જેમનું અખંડ સામ્રાજ્ય વ્યાપેલું રહે છે, જેઓ ૬ ખંડ (પાંચ મ્લેચ્છખંડો અને એક આર્યખંડ) પૃથ્વીના સ્વામી હોય છે, એવાં મનુષ્યેન્દ્રને (ચક્રવર્તીને) જ “નરદેવ” કહેવામાં આવે છે. “સે તેણદ્વેણં જાવ નરદેવા” હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં દેવોના એક પ્રકારને “નરદેવ” રૂપે ઓળખાવ્યો છે. એટલે કે મનુષ્યોમાં રત્નસમાન અથવા દેવતુલ્ય પુરુષોને ‘નરદેવ’ કહેવામાં આવે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“સે કેણદ્વેણં મંતે ! એવં વુચ્ચહ, ધમ્મદેવા, ધમ્મ-દેવા” હે ભગવન્ ! આપે દેવોનો “ધર્મદેવ” એવો ત્રીજો પ્રકાર શા કારણે

જે હમે અળગારા ભગવંતો ઈરિયાસમિયા જાવ ગુત્તવંભયારી ' હે ગૌતમ ! યે હમે
 સ્વલુ અનગારાઃ-શ્રમણાઃ, ભગવંતઃ, ઈર્યાસમિતાઃ-ઈર્યાસમિતિયુક્તાઃ, યાવત્-
 ભાષાસમિતિયુક્તાઃ, ઇષણાસમિતિયુક્તાઃ, આદાનમાળ્ડામત્રનિક્ષેપણાસમિતિ-
 યુક્તાઃ, ઉચ્ચારપ્રસ્રવણશ્લેષ્મસિંધાણજલ્હપરિષ્ઠાપનાસમિતિયુક્તાઃ ઉત્તમક્ષમા
 માર્દવાર્જશૌચસત્યસંયમતપસ્ત્યાગાકિશ્ચન્યયુક્તાઃ ગુપ્તાઃ, ગુપ્તેન્દ્રિયાઃ ગુપ્ત-
 વ્રહ્મચારિણો ભવન્તિ, તે એવ ધર્મદેવાઃ હત્યુચ્યન્તે હત્યભિપ્રાયેણહ-'સે તેણદ્દેણં
 જાવ ધમ્મદેવા, ધમ્મદેવા ' તત્-અથ, તેનાર્થેન-તેન કારણેન સ્વલુ યાવત્-એવ-
 મુચ્યન્તે-ધર્મદેવાઃ, ધર્મદેવાઃ ઇતિ । ગૌતમઃ પૂછતિ-સે કેણદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચહ
 દેવાહિદેવા, દેવાહિદેવા ! હે ભદન્ત ! તત્ અથ, કેનાર્થેન-કેન કારણેન, એવમુ-

જો દેવ થને હૈં" હસ અભિપ્રાય સે પ્રશ્ન કહતે હૈં-'ગોયમા ! જે હમે અળગારા
 ભગવંતો ઈરિયાસમિયા જાવ ગુત્તવંભયારી ' હે ગૌતમ ! જો યે અનગાર-
 શ્રમણ ભગવંત હૈં કિ જો ઈર્યાસમિતિ સે યુક્ત હૈં, યાવત્ ભાષાસમિતિ
 સે યુક્ત હૈં, ઇષણાસમિતિ સે યુક્ત હૈં, આદાનમાળ્ડામત્રનિક્ષેપણસમિતિ
 સે યુક્ત હૈં, ઉચ્ચારપ્રસ્રવણ-શ્લેષ્મ-સિંધાણ-જલ્હપરિષ્ઠાપનાસમિતિ સે
 યુક્ત હૈં, ઉત્તમક્ષમા-માર્દવ-આર્જવ-શૌચ-સત્ય-સંયમ-તપ-અકિંચન
 વ્રહ્મચર્ય હન દશ ધર્મોં સે યુક્ત હૈં, ગુપ્ત હૈં, ગુપ્તેન્દ્રિયવાલે હૈં, ગુપ્તવ્રહ્મ-
 ચારી હૈં-વે હી ધર્મદેવ હૈં અતઃ 'સે તેણદ્દેણં જાવ ધમ્મદેવા ૨' હસ
 કારણ સે મૈં ને ઉન્હે ધર્મદેવ શબ્દ કા વાચ્યાર્થ કહા હૈં ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-'સે કેણદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચહ-
 દેવાહિદેવા, દેવાહિદેવા ' હે ભદન્ત ! આપ કિસ કારણ સે દેવાધિદેવ ૨

કહ્યો છે ? એટલે કે 'ધર્મદેવ' પદનો શો અર્થ થાય છે,
 અને આપ કોને ધર્મદેવ કહ્યો છો ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર-"ગોયમા ! જે હમે અળગારા ભગવંતો ઈરિયાસ-
 મિયા જાવ ગુત્તવંભયારી " ઈર્યાસમિતિથીયુક્ત, ભાષાસમિતિથીયુક્ત, ઇષણા-
 સમિતિથીયુક્ત, આદાનભાંડામત્રનિક્ષેપણાસમિતિથીયુક્ત, ઉચ્ચાર-પ્રસ્રવણ-
 શ્લેષ્મ-સિંધાણ-જલ્હપરિષ્ઠાપના સમિતિથીયુક્ત, તથા ઉત્તમ ક્ષમા-માર્દવ-
 આર્જવ-શૌચ-સત્ય-સંયમ-તપ-ત્યાગ-અકિંચનતા-અને બ્રહ્મચર્ય ૩૫ દસ
 ધર્મોથી યુક્ત, ગુપ્ત, ગુપ્તેન્દ્રિય અને ગુપ્તબ્રહ્મચારી, એવા જે શ્રમણ ભગવંતો
 છે, તેમને જ 'ધર્મદેવ' કહેવામાં આવે છે. તે કારણે જ હે ગૌતમ ! મેં
 દેવાનો ત્રીજો પ્રકાર 'ધર્મદેવ' કહ્યો છે.

ગૌતમ સ્વાર્મીનો પ્રશ્ન-"સે કેણદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચહ, દેવાહિદેવા,
 દેવાહિદેવા " હે ભગવન્ ! આપે શા કારણે દેવાના ચોથા પ્રકારનું નામ

ચ્યતે-દેવાધિદેવાઃ, દેવાધિદેવાઃ ઇતિ ? દેવાધિદેવશબ્દસ્ય કોર્થઃ ઇતિ પ્રશ્નઃ, દેવાનાં મધ્યે પારમાર્થિકદેવત્વયોગાદધિકાઃ દેવાઃ દેવાધિદેવાઃ ઇત્યભિપ્રાયેનાહ- 'ગોયમા ! જે હમે અરિહંતા મગવંતો ઉપ્પન્નનાણદંસણધરા જાવ, સવ્વદરિસી' હે ગૌતમ ! યે હમે અર્હન્તઃ-જિનેશ્વરાઃ, મગવન્તઃ, ઉત્પન્નજ્ઞાનદર્શનધરાઃ કેવલિનઃ, યાવત્-વીતરાગાઃ સર્વજ્ઞાઃ સર્વદર્શિનઃ સન્તિ, તે એવ દેવાધિદેવા ઉચ્યન્તે, ઇત્ય-ભિપ્રાયેણ ઉપસંહરન્નાહ- 'સે તેણદ્દેણં જાવ દેવાહિદેવા, દેવાહિદેવા' હે ગૌતમ ! તત્-અથ, તેનાર્થેન-તેન કારણેન, યાવત્-એવમુચ્યતે-દેવાધિદેવાઃ દેવાધિદેવાઃ ઇતિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- 'સે કેણદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચહ-ભાવદેવા, ભાવદેવા ?' હે મદન્ત ! તત્ અથ, કેનાર્થેન-કેન કારણેન, એવમુચ્યતે-ભાવદેવાઃ ભાવદેવાઃ

એસા કહતે હૈં-અર્થાત્ દેવાધિદેવ શબ્દ કા અર્થ કયા હૈ ? ઉસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન હસ અભિપ્રાય સે કિ " જો દેવોં કે બીચ મેં પારમાર્થિક દેવત્વ કે યોગ સે અધિકરૂપ મેં દેવ હોતે હૈં વે દેવાધિદેવ હૈં " ગૌતમ સે કહતે હૈં- 'ગોયમા ! જે અરિહંતા મગવંતા, ઉપ્પન્નનાણદંસણધરા જાવ સવ્વ-દરિસી' હે ગૌતમ ! જો યે અર્હન્ત મગવન્ન હૈં કિ જો ઉત્પન્ન કેવલજ્ઞાન ઓર કેવલદર્શન કે ધારી હૈં-કેવલી હૈં યાવત્-વીતરાગ હૈં, સર્વજ્ઞ હૈં, સર્વદર્શી હૈં, વે હી દેવાધિદેવ કહલાતે હૈં- 'સે તેણદ્દેણં જાવ દેવાહિદેવા' દેવાહિદેવા, હસી કારણ સે મૈં ને ઉન્હેં દેવાધિદેવ કહા હૈં ।

અવ ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં- 'સે કેણદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચહ ભાવદેવા ભાવદેવા' હે મદન્ત ! એસા આપ કિસ કારણ સે કહતે હૈં કિ યે ભાવદેવ હૈં, યે ભાવદેવ હૈં ? અર્થાત્ ભાવદેવ હસ શબ્દ કા

'દેવાધિદેવ' કહ્યું છે ? એટલે કે આપ દેવાધિદેવ કેને કહો છો ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર-એમને પારમાર્થિક દેવત્વના યોગથી, દેવો પણ પોતાના દેવ રૂપે સ્વીકારે છે, તેમને દેવાધિદેવ કહે છે. એજ વાત નીચેના સૂત્રપાઠ દ્વારા સૂત્રકારે પ્રકટ કરી છે. " જે હમે અરિહંતા મગવંતા, ઉપ્પન્નનાણ-દંસણધરા, જાવ સવ્વદરિસી " હે ગૌતમ ! ઉત્પન્ન કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શ-નના ધારક, વીતરાગ, સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી એવાં અર્હંત ભગવાનોને 'દેવા-ધિદેવ' કહેવામાં આવે છે. " સે કેણદ્દેણં જાવ દેવાહિદેવા, દેવાહિદેવા " હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં તેમને-સર્વજ્ઞ અર્હંત ભગવાનોને-દેવાધિદેવ કહ્યા છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન- " સે કેણદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચહ, ભાવ દેવા, ભાવ-દેવા ? " હે ભગવન્ ! આપે શા કારણે દેવોના પાંચમા પ્રકારને " ભાવદેવ " નામ આપ્યું છે ? એટલે કે 'ભાવદેવ' પદનો શો અર્થ થાય છે અને આપ કેને ભાવદેવ કહો છો ?

ઇતિ ? ભાવદેવશબ્દસ્ય કોર્થઃ ? ઇતિ પ્રશ્નઃ, ભાવેન-દેવગત્યાદિકર્મોદયજાત-
પર્યાયેણ દેવાઃ ભાવદેવા ઉચ્યન્તે, ઇત્યભિપ્રાયેણ મગવાનાહ-‘ગોયમા ! જે હમે
મવળવહવાળમંતરજોહસવેમાણિયા દેવા દેવગહનામગોયાહં કમ્માહં વેદેતિ’ હે
ગૌતમ ! યે હમે મવળપતિ-વાનવ્યન્તર-જ્યોતિષિક-વૈમાનિકા દેવા દેવગતિ-
નામગોત્રાણિ કર્માણિ દેવગતિસમ્બન્ધિનામગોત્રકર્માણિ વેદયન્તિ-અનુભવન્તિ
યસ્માદતસ્તે ભાવદેવા ઉચ્યન્તે, ઇત્યભિપ્રાયેણાહ-‘સે તેળદ્દેણં જાવ ભાવદેવા’
તત્-અથ, તેનાર્થેન, યાવત્-અવમુચ્યતે-ભાવદેવાઃ, ભાવદેવાઃ ઇતિ ॥સૂ૦ ૧॥

દેવોત્પાદવક્તવ્યતા ।

મૂલમ્-“ભવિયદ્વવદેવાણં મંતે ! કઓહિંતો ઉવવજ્ઞંતિ ?,
કિં નેરહ્ણહિંતો ઉવવજ્ઞંતિ ? તિરિક્ખજોણિહિંતો મણુસ્સેહિંતો
દેવેહિંતો ઉવવજ્ઞંતિ ? ગોયમા ! નેરહ્ણહિંતો ઉવવજ્ઞંતિ, તિરિ-
ક્ખજોણિહિંતો મણુસ્સેહિંતો, દેવેહિંતો વિ ઉવવજ્ઞંતિ, મેયા

અર્થ કયા હૈ ? “ ભાવસે-દેવગત્યાદિક કર્મોદય સે ઉત્પન્ન હુઈ પર્યાય સે
જો દેવ હૈ-વે ભાવદેવ હૈ ” હસ અભિપ્રાય કો લેકર પ્રમુ ગૌતમ સે
કહતે હૈ-‘ ગોયમા ! જે હમે મવળવહ, વાળમંતરજોહસ-વેમાણિયા દેવા
દેવગહ નામગોયાહં કમ્માહં વેદેતિ’ હે ગૌતમ ! જો યે મવળપતિ, વાન-
વ્યન્તર, જ્યોતિષિક એવં વૈમાનિક દેવ જો કિ દેવગતિ સંબંધી નામ
ગોત્ર કર્મો’ કા વેદન કર રહે હૈ-ભોગ રહે હૈ-હસ પ્રકાર વે ભાવદેવ
કહે ગયે હૈ । ‘ સે તેળદ્દેણં જાવ ભાવદેવા’ હસી કારણ સે ‘ ભાવદેવ
ભાવદેવ’ હસ રૂપ સે કહલાતે હૈ. ॥સૂ૦ ૧॥

ભાવની અપેક્ષાએ દેવગતિ આદિ કર્મોદયના દ્વારા ઉત્પન્ન થયેલા પર્યાયની
અપેક્ષાએ જે દેવ છે, તેને ભાવદેવ કહે છે. એજ વાત મહાવીર પ્રભુએ
ગૌતમ સ્વામીને આપેલા નીચે પ્રમાણેના જવાબ દ્વારા પ્રકટ થાય છે.
“ ગોયમા ! જે હમે મવળવહ, વાળમંતર, જોહસવેમાણિયા દેવા દેવગહ નામગો-
યાહં કમ્માહં વેદેતિ” હે ગૌતમ આ ભવળપતિ, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષિક
અને વૈમાનિક દેવો, કે જેઓ દેવગતિ સંબંધી નામ ગોત્ર કર્મોનું વેદન
કરી રહ્યા છે-દેવગતિ ભોગવી રહ્યા છે, તેમને ભાવદેવ કહેવાય છે. “ સે તેળદ્દેણં
જાવ ભાવદેવા ” હે ગૌતમ ! તે કારણે તે દેવોને ‘ભાવદેવ’
કહેવામાં આવે છે ॥સૂ૦ ૧॥

जहा वक्कंतीए सव्वेसु उववाएयव्वा जाव अणुत्तरोववायत्ति,
नवरं असंखेज्जवासाउय अकम्मभूमगअंतरदीवगसव्वट्टसिद्ध-
वज्जं जाव अपराजियदेवेहिंतो वि, उववज्जंति ? णो सव्वट्टसिद्ध-
देवेहिंतो उववज्जंति । नरदेवाणं भंते ! कओहिंतो उववज्जंति ?
किं नेरइएहिंतो ? पुच्छा, गोयमा ! नेरइएहिंतो वि उववज्जंति,
णो तिरिक्खजोणिएहिंतो, णो मणुस्सेहिंतो, देवेहिंतो वि उव-
वज्जंति । जइ नेरइएहिंतो, उववज्जंति किं रथणप्पभापुढवि
नेरइएहिंतो उववज्जंति, जाव अहे सत्तमा पुढवि नेरइएहिंतो
उववज्जंति ? गोयमा ! रथणप्पभापुढवि नेरइएहिंतो उववज्जंति,
णो सक्कर जाव, नो अहे सत्तमा पुढवि नेरइएहिंतो उववज्जंति ।
जइ देवेहिंतो उववज्जंति, किं भवणवासिदेवेहिंतो उवव-
ज्जंति ? वाणमंतरदेवेहिंतो, जोइसियदेवेहिंतो, वेमाणिय-
देवेहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! भवणवासि देवेहिंतो वि,
उववज्जंति, वाणमंतरदेवेहिंतो वि उववज्जंति, एवं सव्वदेवेसु
उववाएयव्वा, वक्कंती भेदे णं जाव सव्वट्टसिद्धत्ति । धम्मदेवाणं
भंते ! कओहिंतो उववज्जंति ? किं नेरइएहिंतो उववज्जंति ?
एवं वक्कंतीभेदेणं सव्वेसु उववाएयव्वा जाव सव्वट्टसिद्धत्ति,
नवरं तमा, अहे सत्तमाए, तेऊ वाऊ असंखिज्जवासाउय
अकम्म भूमगअंतरदीवगवज्जेसु । देवाधिदेवाणं भंते ! कओ-
हिंतो उववज्जंति ? किं नेरइएहिंतो उववज्जंति ? पुच्छा, गोयमा !
नेरइएहिंतो उववज्जंति, णो तिरिक्खजोणिएहिंतो, णो मणु-

स्सेहिंतो, देवेहिंतो वि उववज्जंति । जइ नेरइएहिंतो, एवं तिसु पुढवीसु उववज्जंति, सेसाओ खोडेयव्वाओ । जइ देवेहिंतो उववज्जंति ? किं वेमाणिएसु सव्वेसु उववज्जंति ? जाव सव्वट्टसिद्धन्ति, सेसा खोडेयव्वा । भावदेवाणं भंते ! कओहिंतो उववज्जंति ? एवं जहा वक्कंतीए भवणवासीणं उववाओ तहा भाणियव्वो ॥सू० २॥

छाया—अव्यव्यदेवाः खलु भदन्त । केभ्य उपपद्यन्ते ? किं नैरयिकेभ्य उपपद्यन्ते ? तिर्यग्योनिकेभ्य उपपद्यन्ते ? मनुष्येभ्य उपपद्यन्ते, देवेभ्य उपपद्यन्ते ? गौतम । नैरयिकेभ्यः उपपद्यन्ते, तिर्यग्योनिकेभ्य उपपद्यन्ते, मनुष्येभ्योऽपि उपपद्यन्ते, देवेभ्योऽपि उपपद्यन्ते, भेदा यथा व्युत्क्रान्तौ, सर्वेषु उपपादयितव्याः, यावत्—अनुत्तरीपपातिके इति, नवरम्—असंख्येयवर्षायुष्क कर्मभूमिजान्तरद्वीपजसर्वार्थसिद्धिर्वर्ज यावत् अपराजितदेवेभ्योऽपि उपपद्यन्ते, नो स्वार्थसिद्धदेवेभ्यः उपपद्यन्ते । नरदेवाः खलु भदन्त ! केभ्य उपपद्यन्ते ? किं नैरयिकेभ्यः ? गौतम ! नैरकेभ्योऽपि उपपद्यन्ते, नो तिर्यग्योनिकेभ्यः, नो मनुष्येभ्यः, देवेभ्योऽपि उपपद्यन्ते, यदि नैरयिकेभ्य उपपद्यन्ते किं रत्नप्रभापृथिवी नैरयिकेभ्य उपपद्यन्ते, ? यावत्—अधः सप्तमी पृथिवी नैरयिकेभ्य उपपद्यन्ते ? गौतम । रत्नप्रभापृथिवी नैरयिकेभ्य उपपद्यन्ते, नो शर्करा यावत्—नो अधः सप्तमी पृथिवी नैरयिकेभ्य उपपद्यन्ते । यदि देवेभ्यः उपपद्यन्ते, किं भवत्वासि देवेभ्य उपपद्यन्ते ? वानव्यन्तरदेवेभ्यः उपपद्यन्ते ? ज्योतिषिकदेवेभ्य उपपद्यन्ते ? वैमानिक देवेभ्य उपपद्यन्ते ? गौतम । भवत्वासि देवेभ्योऽपि उपपद्यन्ते, वानव्यन्तरदेवेभ्योऽपि उपपद्यन्ते, एवं सर्वदेवेषु उपपादयितव्याः व्युत्क्रान्तिभेदेन यावत् सर्वार्थ सिद्धे इति, धर्मदेवाः खलु भदन्त ? केभ्य उपपद्यन्ते ? किं नैरयिकेभ्यः ? एवं व्युत्क्रान्तिभेदेन सर्वेषु उपपादयितव्याः यावत् सर्वार्थसिद्धे इति, नवरम् तमा अधः सप्तमी तैजस वायु वा असंख्येय वर्षायुष्के कर्मभूमिजान्तरद्वीपजवर्जेषु, देवादिदेवाः खलु भदन्त ! केभ्य उपपद्यन्ते ? किं नैरयिकेभ्य उपपद्यन्ते ? पृच्छा, गौतम ! नैरयिकेभ्योऽपि उपपद्यन्ते, नो तिर्यग्योनिकेभ्यः, नो मनुष्येभ्यः, देवेभ्योऽपि उपपद्यन्ते, यदि नैरयिकेभ्यः, एवं तिस्रपु पृथिवीषु उपपद्यन्ते, शेषास्त्यक्तव्याः यदि देवेभ्यः उपपद्यन्ते ? वैमानिकेषु सर्वेषु उपपद्यन्ते, यावत् सर्वार्थसिद्धे इति, शेषास्त्यक्तव्याः, भावदेवाः

खलु भदन्त ! केभ्य उपपद्यन्ते ? एवं यथा व्युत्क्रान्ती भवनवासिनाम्
उपपातस्तथा भणितव्यः ॥सू० २॥

टीका—पूर्वोक्तरीत्या देवान् प्ररूप्य तेषामेव प्ररूपयितुमाह—‘भवियदव्व-
देवाणं’ इत्यादि, भवियदव्वदेवाणं भंते ! कओहिंतो उव्वज्जंति ? किं नेरइएहिंतो
उव्वज्जंति ? तिरिक्खजोणिएहिंतो, मणुस्सेहिंतो, देवेहिंतो उव्वज्जंति ? ’ गौतमः
पृच्छति—हे भदन्त ! अव्यद्रव्यदेवा खलु केभ्य आगत्य उपपद्यन्ते ? किं नैरयि-
केभ्य आगत्य उपपद्यन्ते ? किंवा तिर्यग्योनिकेभ्य आगत्य उपपद्यन्ते ? किंवा
मनुष्येभ्य आगत्य उपपद्यन्ते ? किंवा देवेभ्य आगत्य उपपद्यन्ते ? भगवानाह—
‘गोयमा ! नेरइएहिंतो उव्वज्जंति, तिरिक्खजोणिएहिंतो, मणुस्सेहिंतो, देवेहिंतो

देवोत्पादवक्तव्यता—

‘ भवियदव्वदेवाणं भंते ! कओहिंतो उव्वज्जंति ’ इत्यादि—

टीકાર્થ-પૂર્વોક્તરીતિ કે અનુસાર દેવોં કી પ્રરૂપણા કરકે અવ સૂત્ર-
કાર હસ સૂત્ર દ્વારા ડનકી ઉત્પત્તિ કી પ્રરૂપણા કર રહે હેં—હસમેં ગૌતમ
ને પ્રશ્ન સે ઁસા પૂછા હેં—‘અવિયદવ્વદેવાણં ભંતે ! કઓહિંતો ઉવ્વજ્જંતિ’
હે ભદંત ! જો અવ્યદ્રવ્યદેવ હેં—વે કહાં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હેં ?
કયા ‘નેરइएहिंतो ઉવ્વજ્જંતિ ? તિરીક્ખજોણિএহিতো, મણુસ્સેহিতો
દેવેহিতો ઉવ્વજ્જંતિ ’ વે નૈરયિકોં મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હે ? યા
તિર્યંચોં મેં સે યા મનુષ્યોં મેં સે યા દેવોં મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે
હેં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હેં—‘ ગોયમા ’ હે ગૌતમ ! ‘ નેરइएहिंतો
ઉવ્વજ્જંતિ, તિરિक्खજોણিএহিতો, મણુસ્સેহিতો, દેવેহিতો વિ ઉવ્વ-

—દેવોત્પાદવક્તવ્યતા—

“ ભવિયદવ્વદેવાણં ભંતે ! કઓહિંતો ઉવ્વજ્જંતિ ” ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ-પૂર્વ સૂત્રમાં દેવોના પ્રકારોની પ્રરૂપણા કરવામાં આવી હવે
સૂત્રકાર આ સૂત્ર દ્વારા તેમની ઉત્પત્તિની પ્રરૂપણા કરે છે—

આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામીએ મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે
પ્રશ્ન પૂછયો છે—“ ભવિયદવ્વદેવાણં ભંતે ! કઓહિંતો ઉવ્વજ્જંતિ ” હે ભગવન્
અવ્યદ્રવ્યદેવો કયાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? “ નેરइएहिंतો ઉવ્વજ્જંતિ ?
તિરિक्खજોણિএহিতો, મણુસ્સેહિંતો, દેવેહિંતો ઉવ્વજ્જંતિ ? ” શું તેઓ નારકોમાંથી
આવીને અવ્યદ્રવ્યદેવો રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે ? કે તિર્યંચોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન
થાય છે ? કે મનુષ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે દેવલોકમાંથી
આવીને અવ્યદ્રવ્યદેવો રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! નેરइएहिंतો ઉવ્વજ્જંતિ,
તિરિक्खજોણિএহিতો, મણુસ્સેહિંતો, દેવેહિંતો વિ ઉવ્વજ્જંતિ ” અવ્યદ્રવ્યદેવો

‘વિ ઉવવજ્જંતિ’ હે ગૌતમ ! ભવ્યદ્રવ્યદેવાઃ નૈરયિકૈભ્ય આગત્ય ઉપપદ્યન્તે, તિર્યગ્યોનિકૈભ્ય આગત્ય ઉપપદ્યન્તે, મનુષ્યેભ્ય આગત્ય ઉપપદ્યન્તે, દેવેભ્યોઽપિ આગત્ય ઉપપદ્યન્તે, ‘ભેદો જહા વક્કંતીંણ સવ્વેસુ ઉવવાણ્યવા જાવ અણુત્તરોવ-વાહ્યત્તિ’ ભેદઃ-અવાન્તરપ્રકારો યથા-વ્યુત્ક્રાન્તિકે-પ્રજ્ઞાપનાયાઃ પઠ્ઠપદે પ્રતિ-પાદિતસ્તથૈવાત્રાપિ પ્રતિપત્તવ્યઃ, તથા ચ ‘યદિ નૈરયિકૈભ્ય આગત્ય ઉપપદ્યન્તે તર્હિં કિં રત્નપ્રભાપૃથિવી નૈરયિકૈભ્ય આગત્યોપપદ્યન્તે ?’ इत्यादि-ભેદો વક્તવ્યઃ । एवं रीत्या सर्वेषु-नैरयिकादि वैमानिकान्तेषु उपपादयितव्याः-भव्यद्रव्यदेवाना-मुत्पादवर्णनं कर्तव्यम्, यावत्-पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियादि भवनवासिवानव्य-न्तरज्योतिष्कवैमानिकनवग्रैवेयकपञ्चानुत्तरौपपातिका इति, एतेभ्यः सर्वेभ्यः

‘જ્જંતિ’ ભવ્યદ્રવ્યદેવ નૈરયિકોં સે સે આકર કે બી ઉત્પન્ન હોતે હેં, તિર્યંચોં સે સે બી આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હેં, મનુષ્યોં સે સે બી આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હેં, તથા, દેવોં સે સે બી આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હેં । ‘ભેદો જહા વક્કંતીંણ સવ્વેસુ ઉવવાણ્યવા જાવ અણુત્તરોવવાહ્યત્તિ’ અવાન્તર પ્રકાર જૈસા પ્રજ્ઞાપના કે છટે પદ વ્યુત્ક્રાન્તિપદ મેં કહા ગયા હૈ વૈસા હી યહાં પર બી સમજનાં ચાહિયે તથા “યદિ વૈ નૈરયિકોં મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હેં-તો કયા રત્નપ્રભાપૃથિવી કે નૈરયિકોં મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હેં” इत्यादि भेद कहना चाहिये इस प्रकार से भव्य द्रव्यदेवों के उत्पाद का वर्णन नैरयिक से लेकर वैमानिकान्तों में करलेना चाहिये इस प्रकार से इस कथन का सारांश यह है कि भव्य-द्रव्यदेव यावत् पृथिवीकायिकादि से लेकर भवनवासि, वानव्यन्तर,

નારકોમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે તિર્યંચોમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે, મનુષ્યોમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે અને દેવોમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે. “ભેદો જહા વક્કંતીંણ સવ્વેસુ ઉવવાણ્યવા જાવ અણુત્તરોવવાહ્યત્તિ” પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના છઠા વ્યુત્ક્રાન્તિ પદમાં અવાન્તર પ્રકારોની જેવી પ્રશ્નપણા કરવામાં આવી છે, એવી પ્રશ્નપણા અહીં પણ સમજવી જોઈએ એટલે કે “જો તેઓ નારકોમાંથી આવીને ભવ્યદ્રવ્યદેવ રૂપે ઉત્પન્ન થતા હોય, તો શું રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે.” इत्यादि लेहानुं, कथन थपुं जेष्ठे आ प्रकारे नारकोथी लछने वैमानिके पर्यन्तना देवोमांथी आवीने एव बव्यद्रव्यदेव रूपे उत्पन्न थाय छे, એમ સમજવું જોઈએ આ કથનનો સારાંશ એ છે કે “પૃથ્વીકાયિક આદિથી લઈને ભવનપતિ, વાનવ્યંતર, જ્યોતિષિક, વૈમાનિક, નવગ્રૈવેયક અને માંચ

આગત્ય ભવ્યદ્રવ્યદેવાઃ ઉપપદ્યન્તે, કિન્તુ—‘નવરં અસંખેજ્જવાસાઽય અકમ્મભૂમગ અંતરદીવગ સવ્વદ્ધસિદ્ધવજ્જં જાવ અપરાજિયદેવેહિતો ધિ ઉવવજ્જંતિ, ણો સવ્વદ્ધસિદ્ધદેવેહિતો ઉવવજ્જંતિ’ નવરં—વિશેષસ્તુ અસંખ્યેયવર્ષાણાઽકર્મભૂમિજાન્તરદ્વીપજ સર્વાર્થસિદ્ધવર્જસ્-અસંખ્યાતવર્ષાણાઽકર્મભૂમિજાઃ—પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્મનુષ્યોઃ, અન્તરદ્વીપજાઃ ઇતેભ્યશ્ચોદ્વૃત્તાઃ ભવ્યદ્રવ્યદેવા ન ભવન્તિ, ભાવદેવેષ્વેવ તેષામુત્પાદાત્, સર્વાર્થસિદ્ધિકાસ્તુ ભવ્યદ્રવ્યસિદ્ધા ભવન્તિ ઇત્યતઃ ઇતેભ્યોઽન્યે સર્વે ભવ્યદ્રવ્યદેવતયોત્પાદયિતવ્યાઃ, ઇતિભાવઃ, તદવધિમાહ—યાવત્-નૈરયિકાદિભ્યો વિજયવૈજયન્તજયન્તાપરાજિતદેવેભ્યોઽપિ આગત્ય ભવ્યદ્રવ્યદેવાઃ ઉપપદ્યન્તે, નો

જ્યોતિષક, વૈમાનિક, નવગ્રૈવેયક, અનુત્તર હન સબ સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં । કિન્તુ ‘નવરં અસંખેજ્જવાસાઽય અકમ્મભૂમગ અંતરદીવગ-સવ્વદ્ધસિદ્ધ વજ્જં જાવ અવરાજિય’ અસંખ્યાત વર્ષ કી આયુવાલે અકર્મભૂમિજ પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ ઓર મનુષ્ય તથા અન્તરદ્વીપજ એવં સર્વાર્થ-સિદ્ધક યે ભવ્યદ્રવ્યદેવરૂપ સે ઉત્પન્ન નહીં હોતે હૈં । ક્યોં કિ યે સબ અસંખ્યાતવર્ષકી આયુવાલે અકર્મભૂમિજ મનુષ્ય તથા તિર્યચ્ચ, તથા અન્તરદ્વીપજ મરકર ભવ્યદ્રવ્યદેવરૂપ સે ઉત્પન્ન ન હોકર ભાવદેવરૂપ સે હી ઉત્પન્ન હોતે હૈં । સર્વાર્થસિદ્ધિક જો હૈં-વે ભવ્યદ્રવ્યસિદ્ધ હોતે હૈં-હૈન્હે ફિર દૂસરા ભવ નહીં લેના પડતા હૈ-ઉસી ગૃહીતભવ સે મોક્ષ મ્લે જાતે હૈં । ઇસલિયે યહાં ભવ્યદ્રવ્યદેવ હોને મેં ઉનકો વર્જિત કિયા ગયા હૈ । ઇસીલિયે નૈરયિક આદિકોં મેં સે આકરકે તથા વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત ઓર અપરાજિત હન દેવોં મેં સે આકરકે ભવ્યદ્રવ્ય-

અનુત્તર, આ બધા સ્થળેથી આવીને જીવ ભવ્યદ્રવ્યદેવ રૂપે ઉત્પન્ન થતા હોય છે. “નવરં અસંખેજ્જવાસાઽય અકમ્મભૂમગઅંતરદીવગસવ્વદ્ધસિદ્ધવજ્જં જાવ અવરાજિય” પરંતુ અસંખ્યાત વર્ષના આયુષ્યવાળા અકર્મભૂમિજ પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ અને મનુષ્ય તથા અન્તરદ્વીપજ તથા સર્વાર્થસિદ્ધક, આ જીવો ભવ્યદ્રવ્યદેવ રૂપે ઉત્પન્ન થતા નથી. કારણ કે અસંખ્યાત વર્ષના આયુષ્યવાળા અકર્મભૂમિજ મનુષ્યો અને તિર્યચો તથા અન્તરદ્વીપજો મરીને ભવ્યદ્રવ્યદેવ રૂપે ઉત્પન્ન થતા નથી, પણ ભાવદ્રવ્યદેવ રૂપે જ ઉત્પન્ન થાય છે. જે સર્વાર્થસિદ્ધિકો છે, તેઓ ભવ્યદ્રવ્યસિદ્ધ થાય છે, તેમને ફરી બીજો ભવ લેવો પડતો નથી—એજ ગૃહીત ભવમાંથી તેઓ મોક્ષ પાડ્યા જાય છે. તેથી ભવ્યદ્રવ્યદેવ રૂપે તેમની ઉત્પત્તિનો નિષેધ કર્યો છે. તેથી જ એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે નરકાદિમાંથી આવીને તથા વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત, અને અપરાજિત આ ચાર અનુત્તર વિમાનોમાંથી આવીને (તે વિમાનોમાંના

સર્વાર્થસિદ્ધદેવેભ્ય આગત્ય મન્યદ્રવ્યદેવા ઉપપદ્યન્તે इति શાસ્ત્રઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—
'નરદેવા ણં મંતે ! કઞ્ઞોર્હિતો ઉવવજ્જંતિ ? કિં નેરહ્મણિતો ? પુચ્છા' હે મદન્ત !
નરદેવાઃ સ્વલ્લ કેભ્ય આગત્ય ઉપપદ્યન્તે ? કિં નૈરયિકેભ્ય આગત્ય ઉપપદ્યન્તે ?
કિં વા તિર્યગ્યોનિકેભ્ય આગત્ય ઉત્પદ્યન્તે ? કિં વા મનુષ્યેભ્ય આગત્ય
ઉત્પદ્યન્તે ? કિં વા દેવેભ્ય આગત્ય ઉત્પદ્યન્તે ? इति પૃચ્છા, મગવાનાંહે—
'ગોયમા ! નેરહ્મણિતો વિ, ઉવવજ્જંતિ, ણો તિરિક્કલ્લજોણિર્હિતો, ણો
મણુસ્સેહિતો, દેવેહિતો વિ ઉવવજ્જંતિ' હે ગૌતમ ! નરદેવાઃ સ્વલ્લ
નૈરયિકેભ્યોઽપિ આગત્ય ઉપપદ્યન્તે, કિન્તુ નો તિર્યગ્યોનિકેભ્ય આગત્ય
નરદેવાઃ ઉપપદ્યન્તે, નો વા મનુષ્યેભ્ય આગત્ય તે ઉપપદ્યન્તે, અથ ચ દેવેભ્યોઽપિ
દેવ ઉત્પન્ન હો જાતે હૈં, સર્વાર્થસિદ્ધ કે દેવોં મેં સે આકરકે જીવ મન્ય-
દ્રવ્યદેવરૂપ સે ઉત્પન્ન નહીં હોતા હૈ, એસા કહા ગયા હૈ ।

અથ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—'નરદેવા ણં મંતે ! કઞ્ઞો-
ર્હિતો ઉવવજ્જંતિ' હે મદન્ત ! નરદેવ કહાં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતા
હૈં ? 'કિં નેરહ્મણિતો ? પુચ્છા' કયા નૈરયિકોં મેં સે આકરકે ઉત્પન્ન
હોતે હૈં ? કિં વા તિર્યગ્યોનિકોં મેં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યા
મનુષ્યોં મેં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યા દેવોં મેં સે આકરકે ઉત્પન્ન
હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—'ગોયમા' હે ગૌતમ । 'નેરહ્-
મ્ણિતો વિ ઉવવજ્જંતિ, ણો તિરિક્કલ્લજોણિર્હિતો, ણો મણુસ્સેહિતો,
દેવેહિતો વિ ઉવવજ્જંતિ' નરદેવ નૈરયિકોં મેં સે તથા મનુષ્યોં મેં સે આકર
નરદેવ રૂપ સે ઉત્પન્ન નહીં હોતે, અથ હસી યાત કો વિશેષરૂપસે જાનને

દેવોમાંથી આવીને) જીવ ભવ્યદ્રવ્યદેવ રૂપે ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, પરંતુ સર્વાર્થસિદ્ધ
અનુત્તર વિમાનના દેવોમાંથી આવીને જીવ ભવ્યદ્રવ્યદેવ ઉત્પન્ન થતા નથી.

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન—“નરદેવાણં મંતે ! કઞ્ઞોર્હિતો ઉવવજ્જંતિ ?” હે
ભગવન્ ! જીવ કયાંથી આવીને નરદેવ રૂપે ઉત્પન્ન થઈ છે ? “કિં નેરહ્મ-
ણિતો ? પુચ્છા” શું નારકોમાંથી, કે તિર્યંચોમાંથી, કે મનુષ્યોમાંથી, કે દેવોમાંથી
આવીને જીવ નરદેવ રૂપે ઉત્પન્ન થઈ જાય છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—“ગોયમા ?” હે ગૌતમ । “નેરહ્મણિતો વિ,
ઉવવજ્જંતિ, ણો તિરિક્કલ્લજોણિર્હિતો, ણો મણુસ્સેહિતો, દેવેહિતો વિ ઉવવજ્જંતિ”
જીવો નારકોમાંથી આવીને પણ નરદેવો રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે, દેવોમાંથી
આવીને પણ નરદેવો રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે, પરંતુ તિર્યંચોમાંથી તથા
મનુષ્યોમાંથી આવીને નરદેવો રૂપે ઉત્પન્ન થતા નથી આ વાતને વિશેષ રૂપે
જાણવાને માટે ગૌતમ સ્વામી આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે—“જહ નેરહ્મણિતો

આગત્ય ઉપપદ્યન્તે । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘જહ નેરહૃદ્દિતો ઉવવજ્જંતિ, કિં રયણપ્પમા પુઠ્ઠવિ નેરહૃદ્દિતો ઉવવજ્જંતિ, જાવ અહે સત્તમા પુઠ્ઠવિ નેરહૃદ્દિતો ઉવવજ્જંતિ ?’
 યદિ નૈરયિકેભ્યઃ આગત્ય નરદેવા ઉપપદ્યન્તે, તત્ કિં રત્નપ્રમા પૃથિવી નૈરયિકેભ્યઃ આગત્ય ઉપપદ્યન્તે ? યાવત્ કિં વા શર્કરાપ્રમા પૃથિવી નૈરયિકેભ્યઃ આગત્ય ઉપપદ્યન્તે ? કિં વા વાલુકાપ્રમા પૃથિવી નૈરયિકેભ્યઃ આગત્ય ઉપપદ્યન્તે કિં વા પદ્મપ્રમા પૃથિવી નૈરયિકેભ્યઃ આગત્ય ઉપપદ્યન્તે ? કિં વા ધૂમપ્રમા પૃથિવી નૈરયિકેભ્યઃ આગત્યોપપદ્યન્તે ? કિં વા તમઃપ્રમા પૃથિવી નૈરયિકેભ્યઃ આગત્યોપપદ્યન્તે કિં વા અધઃસપ્તમી પૃથિવી નૈરયિકેભ્યઃ આગત્યોપપદ્યન્તે ? મંગલા-
 નાહ—‘ગૌતમા ! રયણપ્પમાપુઠ્ઠવિ નેરહૃદ્દિતો ઉવવજ્જંતિ, નો સકર જાવ, નો અહે સત્તમા પુઠ્ઠવિ નેરહૃદ્દિતો ઉવવજ્જંતિ’ હે ગૌતમ ! નરદેવાઃ સ્વલુ રત્નપ્રમા પૃથિવી નૈરયિકેભ્યઃ ઉદ્દૃશ્ય ઉપપદ્યન્તે, નો શર્કરાપ્રમા યાવત્, નો અધઃસપ્તમી
 કે નિમિત્ત ગૌતમ પ્રશ્ન સે એવા પૂછતે હૈ—‘જહ નેરહૃદ્દિતો ઉવવજ્જંતિ, કિં રયણપ્પમાપુઠ્ઠવિ નેરહૃદ્દિતો ઉવવજ્જંતિ, જાવ અહે સત્તમાપુઠ્ઠવિ નેરહૃદ્દિતો ઉવવજ્જંતિ’ હે અદ્ભુત ! યદિ નરદેવ નૈરયિકોં મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈ તો કયાવે રત્નપ્રમા પૃથિવી કે નૈરયિકોં મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? યા શર્કરાપ્રમાપૃથિવી કે નૈરયિકોં મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? યા વાલુકાપ્રમાપૃથિવી કે નૈરયિકોં મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? કિંવા-પદ્મપ્રમાપૃથિવી કે નૈરયિકોં મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? યા ધૂમપ્રમાપૃથિવી કે નૈરયિકોં મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? યા તમઃપ્રમાપૃથિવી કે નૈરયિકોં મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? યા અધઃસપ્તમી પૃથિવી કે નૈરયિકોં મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—હે ગૌતમ ! નરદેવ રત્નપ્રમાપૃથિવી કે નૈરયિકોં મેં સે

ઉવવજ્જંતિ, ” ઈત્યાદિ હે લગવન્ । નારકોમાંથી આવીને તેઓ નરદેવ રૂપે ઉત્પન્ન થતા હોય, તો કયા નરકના નારકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? શું રત્નપ્રમાના નારકોમાંથી આવીને નરદેવ રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે ? કે શર્કરાપ્રમાના નારકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે વાલુકાપ્રમાના નારકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે પદ્મપ્રમાના નારકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? ધૂમપ્રમાના નારકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે તમઃપ્રમાના નારકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે અધઃસપ્તમી પૃથ્વીના નારકોમાંથી આવીને નરદેવ રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર—“ હે ગૌતમ ! ” રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નારકોમાંથી નીકળીને છત્ર નરદેવ રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે, પરંતુ શર્કરાપ્રમાથી લઇને

नैरगिकेभ्यो वा आगत्य उपपद्यन्ते। गौतमः पृच्छति—‘जइ देवेहिंतो उववज्जंति, किं भवणवासिदेवेहिंतो उववज्जंति, वाणमंतरदेवेहिंतो, जोइसियदेवेहिंतो, वेमाणियदेवेहिंतो उववज्जंति?’ हे भदन्त ! यत् खलु नरदेवा देवेभ्यः आगत्योपपद्यन्ते, तत् किं भवनवासिदेवेभ्य आगत्य उपपद्यन्ते? किं वा वानव्यन्तरदेवेभ्य आगत्य उपपद्यन्ते? किं वा ज्योतिषिकदेवेभ्य आगत्योपपद्यन्ते? किं वा वैमानिकदेवेभ्य आगत्य उपपद्यन्ते? भगवानाह—‘गोयमा ! भवणवासिदेवेहिंतो वि उववज्जंति, वाणमंतरदेवेहिंतो० एवं सव्वदेवेसु उववाएयव्वा वक्कंतीभेदेण जाव सव्वट्टसिद्धत्ति’ हे गौतम ! नरदेवा भवनवासिदेवेभ्योऽपि आगत्योपपद्यन्ते, एवं निकलकर उत्पन्न होते हैं किन्तु शर्कराप्रभापृथिवी के नैरयिकों में से यावत् अधःसप्तमी पृथिवी के नैरयिकों में से निकलकर उत्पन्न नहीं होते हैं।

अब गौतमस्वामी प्रश्न से ऐसा पूछते हैं—‘जइ देवेहिंतो उववज्जंति; किं भवणवासिदेवेहिंतो उववज्जंति, वाणमंतरदेवेहिंतो उववज्जंति, जोइसियदेवेहिंतो उववज्जंति, वेमाणियदेवेहिंतो उववज्जंति’ हे भदन्त ! यदि नरदेव देवों में से आकरके उत्पन्न होते हैं तो क्या वे भवनवासिदेवों में से आकरके उत्पन्न होते हैं? या वानव्यन्तर देवों में से आकरके उत्पन्न होते हैं? अथवा ज्योतिष्क देवों में से आकर के उत्पन्न होते हैं? या वैमानिक देवों में से आकरके उत्पन्न होते हैं? इसके उत्तर में प्रश्न कहते हैं—‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘भवणवासिदेवेहिंतो वि उववज्जंति, वाणमंतर देवेहिंतो० एवं सव्वदेवेसु उववाएयव्वा, वक्कंतीभेएण जाव सव्वट्ट सिद्धत्ति’ नरदेव भवनवासि देवों से भी आकरके उत्पन्न होते हैं, वानव्यन्तर देवों में से भी आकर

अधःसप्तमी पृथ्वी पर्यन्तनी पृथ्वीआना नारुआमांथी नीकणीने एवे।
नरदेव इपे उत्पन्न थता नथी।

गौतम स्वामीने प्रश्न—“जइ देवेहिंतो उववज्जंति, किं भवणवासिदेवेहिंतो उववज्जंति, वाणमंतरदेवेहिंतो उववज्जंति? जोइसियदेवेहिंतो उववज्जंति, वेमाणियदेवेहिंतो उववज्जंति?” छे लगपन् ! जे एवे। देवोमांथी आवीने नरदेव इपे उत्पन्न थता होय, तो शुं लपनवासी देवोमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे? छे वानव्यन्तर देवोमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे? छे ज्योतिषिक देवोमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे? छे वैमानिक देवोमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे?

भडापीर प्रलुने। उत्तर—“गोयमा !” छे गौतम ! “भवणवासिदेवेहिंतो वि उववज्जंति, वाणमंतरदेवेहिंतो० एवं सव्वदेवेसु उववाएयव्वा, वक्कंतीभेएण जाव सव्वट्टसिद्धत्ति” नरदेव, भवनवासी देवोमांथी आवीने पलु उत्पन्न थाय

વાનવ્યન્તરદેવેભ્યોઽપિ આગત્ય ઉપપદ્યન્તે, एवं-पूर्वोक्तरीत्या सर्वदेवेषु नरदेवा उपपादयितव्याः-नरदेवानाम् उत्पादयक्तव्यता वक्तव्या, व्युत्क्रान्तिभेदेन-प्रज्ञाप-
नायाः पठ्यदाहुसारेण, यावत्-ज्योतिषिकदेवेभ्योऽपि आगत्योपपद्यन्ते,
वैमानिकदेवेभ्योऽपि आगत्योपपद्यन्ते, नवग्रैवेयकेभ्योऽपि आगत्योपपद्यन्ते,
पञ्चानुत्तरौपपातिकेभ्योऽपि, सर्वार्थसिद्धिभ्योऽपि आगत्योपपद्यन्ते इति भावः ।
गौतमः पृच्छति-‘धम्मदेशणं भंते ! कओहिंत्तो उववज्जंति ? किं नेरइएहिंत्तो
उववज्जंति ?’ हे भदन्त ! धर्मदेशाः खलु केभ्य आगत्योपपद्यन्ते ? किं नैरयिकेभ्य
आगत्योपपद्यन्ते ? किं वा तिर्यग्योनिक मनुष्य भवनवासि वानव्यन्तरज्योतिषिक-
वैमानिकनवग्रैवेयकपञ्चानुत्तरौपपातिकसर्वार्थसिद्धेभ्य आगत्योपपद्यन्ते ? इति

उत्पन्न होते हैं-हस्त प्रकार पूर्वोक्तरीति के अनुसार प्रज्ञापना के छठे व्यु-
त्क्रान्ति पद के अनुसार-ज्योतिषिक देवों में से भी आकरके उत्पन्न होते
हैं, वैमानिक देवों में से भी आकरके उत्पन्न होते हैं, नवग्रैवेयकों में से
भी आकर उत्पन्न होते हैं, विजय, वैजयन्त, जयन्त, अपराजित और
सर्वार्थसिद्ध इन पांच अनुत्तरविमानों में से आकरके भी उत्पन्न होते हैं ।

अब गौतम प्रश्न से पूछते हैं-‘ धम्मदेशाणं भंते ! कओहिंत्तो उव-
वज्जंति ? किं नेरइएहिंत्तो उववज्जंति ’ हे भदन्त ! धर्मदेव कहां से
आकरके उत्पन्न होते हैं ? क्या नैरयिकों में से आकरके उत्पन्न होते
हैं ? या तिर्यश्चयोनिकों में से आकरके उत्पन्न होते हैं ? या मनुष्यों में
से आकरके उत्पन्न होते हैं ? या भवनवासी, वानव्यन्तर, ज्योतिषिक,
वैमानिक, नवग्रैवेयक, पांच अनुत्तरौपपातिक-विजय, वैजयन्त, जयन्त,
अपराजित एवं सर्वार्थसिद्ध इनमें से आकर के उत्पन्न होते हैं ? इसके

છે, વાનવ્યન્તર દેવોમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે, એજ પ્રમાણે પ્રજ્ઞા-
પનાસૂત્રના છઠા વ્યુત્ક્રાન્તિ પદના પૂર્વોક્ત કથન અનુસાર જ્યોતિષિક દેવો
માંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે, વૈમાનિક દેવોમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન
થાય છે, નવગ્રૈવેયકના દેવોમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે અને વિજયથી
લઈને સર્વાર્થસિદ્ધ પર્યન્તના પાંચ અનુત્તર વિમાનોમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે.

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન-“ ધમ્મદેશણં ભંતે ! કઓહિંતો ઉવવજ્જંતિ ? કિં
નેરइएहिंत्तो उववज्जंति० ” ઇત્યાદિ-હે ભગવન્ ! ધર્મદેવ કયાંથી આવીને
ઉત્પન્ન થાય છે ? કું નારકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે તિર્યંચો-
માંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે મનુષ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ?
કે ભવનવાસી, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષિક, વૈમાનિક, નવગ્રૈવેયક, અને પાંચ
અનુત્તર વિમાનોના દેવોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ?

પ્રશ્નઃ । મહાવાનાહ—‘એવ વક્કંતીમેદેણં સવ્વેસુ ઉવવાણ્યવ્વા જાવ સવ્વટ્ઠસિદ્ધત્તિ’
હે ગૌતમ ! એવં પૂર્વોક્તરીત્યા, વ્યુત્ક્રાન્તિમેદેન—પ્રજ્ઞાપનાયાઃ પષ્ઠપદાનુસારેણ,
સર્વેષુ ભવેષુ ધર્મદેવાઃ ઉપપાદયિતવ્યાઃ, યાવત્—નૈરયિકાદિ સર્વાર્થસિદ્ધિપર્યન્તેભ્યઃ
આગત્ય ધર્મદેવા ઉપપદ્યન્તે કિન્તુ વર્જનીયમવાનાહ—‘નવરં તમા અહે સત્તમાણ
તેઝ વાઝ અસંખિજ્જવાસાઉય અકમ્મભૂમગ અંતરદીવગવજ્જેસુ’ નવરં—પૂર્વાપેક્ષ્યા
વિશેષસ્તુ ધર્મદેવાનાં તમઃપ્રમા પષ્ઠપૃથિવી, અધઃસપ્તમી પૃથિવી, તૈજસ વાયુકા-
યિકાસંખ્યાતવર્ષાયુક્કાર્મભૂમિજાન્તરદ્વીપજતિર્યગ્ચોનિકમનુલ્લયવર્જેષુ ભવેષુ ઉત્પાદ-
વક્તવ્યતા વક્તવ્યા એતેભ્ય આગત્ય—ધર્મદેવા નોત્પદ્યન્તેઽતિ ભાવઃ । તથા ચ તમઃ-
પ્રમા પૃથિવી નૈરયિકેભ્યઃ ઉદ્વૃત્તાનાં જીવાનાં ચારિત્રં નાસ્તિ, તથા અધઃ સપ્તમ્યા
સ્તેજસોવાયોરસંખ્યાતવર્ષાયુક્કાર્મભૂમિજેભ્યોઽકર્મભૂમિજેભ્યોઽન્તરદ્વીપજેભ્યશ્ચ તિ-

ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘એવં વક્કંતીમેણં સવ્વેસુ ઉવવાણ્યવ્વા’ હે
ગૌતમ ! પ્રજ્ઞાપના કે છટે વ્યુત્ક્રાન્તિપદ કે અનુસાર સમસ્ત ભવોં મેં
સે ધર્મદેવ ઉપપાદયિતવ્ય હૈં—યાવત્ નૈરયિક આદિ સે લેકર સર્વાર્થસિ-
દ્ધતક કે જીવોં મેં સે આકરકે ધર્મદેવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં । કિન્તુ—‘ નવરં
તમા અહે સત્તમાણ તેઝ વાઝ અસંખિજ્જવાસાઉય અકમ્મભૂમગ
અંતરદીવગવજ્જેસુ ’ પૂર્વ કી અપેક્ષા સે વિશેષતા એસી હૈ કિ ધર્મદેવોં
કા ઉત્પાદ તમઃપ્રમા કે નૈરયિકોં મેં સે, અધઃસપ્તમીપૃથિવી મેં નૈરયિકોં
મેં સે, તૈજસ્કાયિકોં મેં સે, તથા અસંખ્યાતવર્ષ કી આયુવાલે કર્મભૂ-
મિજ અકર્મભૂમિજ એવં અન્તર દ્વીપજ મનુલ્લય તિર્યગ્ચોનિકોં મેં સે
આકર ધર્મદેવ ઉત્પન્ન નહીં હોતે હૈં । કયોં કિ જો નૈરયિક જીવ તમઃ-
પ્રમાપૃથિવી સે નિકલતે હૈં—ઉનકે ચારિત્ર નહીં હોતા હૈ તથા અધઃ-

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—“ એવં વક્કંતીમેણં સવ્વેસુ ઉવવાણ્યવ્વા ” હે
ગૌતમ ! પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના છટ્ટા વ્યુત્ક્રાન્તિ પદમાં કહ્યા પ્રમાણે, નારકોથી લઈને
સર્વાર્થસિદ્ધક પર્યન્તના સમસ્ત જીવોમાંથી આવીને જીવ ધર્મદેવ રૂપે ઉત્પન્ન
થાય છે. “ નવરં ” પરંતુ “ તમા, અહેસત્તમાણ, તેઝવાઝ અસંખિજ્જવાસાઉય
અકમ્મભૂમગઅંતરદીવગવજ્જેસુ ” પૂર્વના કથન કરતાં ધર્મદેવના કથનમાં
એટલી જ વિશેષતા છે કે...તમઃપ્રમાના નારકોમાંથી, અધઃ સપ્તમીના નારકો-
માંથી, તેજસ્કાયિકોમાંથી, વાયુકાયિકોમાંથી, તથા અસંખ્યાત વર્ષના આયુષ્ય-
વાળા કર્મભૂમિજ, અકર્મભૂમિજ, અને અન્તર દ્વીપજ મનુષ્યો અને તિર્યચો-
માંથી આવીને જીવો ધર્મદેવ રૂપે ઉત્પન્ન થતા નથી કારણ કે જે નારકો
તમઃપ્રમા પૃથ્વીમાંથી નીકળે છે, તેમનામાં ચારિત્ર હોતું નથી તથા અધઃ-
સપ્તમીમાંથી, તેજસ્કાયિકોમાંથી, વાયુકાયિકોમાંથી, અસંખ્યાત વર્ષના આયુ-

રિયગ્યોનિકેભ્ય ઉદવૃત્તાનાં મનુષ્યે માનુશ્વર્યાવાનચારિત્રં વર્તતે, અત એવ-એતેભ્ય ઉદવૃત્તાનાં ન ધર્મદેવત્વમિતિભાવઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘દેવાધિદેવાણં મંતે ! કઓર્હિતો ઉવવજ્જંતિ ? કિં નેરહ્મણિતો ઉવવજ્જંતિ પુચ્છા’ હે મદન્ત ! દેવાધિદેવાઃ કેભ્યઃ આગત્ય ઉપપદ્યન્તે ? કિં નૈરયિકેભ્ય આગત્ય ઉપપદ્યન્તે ? કિં વાં મવનપતિ પૃથિવીકાયિકાધેકેન્દ્રિયાદિ તિર્યગ્યોનિકમનુષ્યવાનવ્યન્તરજ્યોતિપિકૃવૈમાનિક નવગ્રૈવેયકપશ્ચાનુત્તરૌપપાતિકસર્વાર્થસિદ્ધિકેભ્યો વા આગત્યોપપદ્યન્તે ? इति પુચ્છા, મગવાનાહ-‘ગોયમા ! નેરહ્મણિતો ઉવવજ્જંતિ, નો તિરિક્ષજોણિર્હિતો,

સસમી સે તૈજસ્કાયિકોં સે, વાયુકાયિકોં સે, અસંખ્યાતર્ચ્વ કી આયુ-
વાલે અકર્મભૂમિજોં મેં સે, એવં કર્મભૂમિજોં મેં સે, એવં અન્તરદ્વીપજોં મેં
સે, તિર્યઞ્ચોં મેં સે, મનુષ્યોં મેં સે-નિકલે હુએ જીવ મનુષ્ય નહીં હોતે હૈં,
મનુષ્ય નહીં હોને કે કારણ ચારિત્ર કે અભાવ મેં વે ચારિત્રયુક્ત અન-
ગાર રૂપ ધર્મદેવ નહીં હોતે હૈં ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘ દેવાધિદેવાણં મંતે ! કઓર્હિતો
ઉવવજ્જંતિ, કિં નેરહ્મણિતો ઉવવજ્જંતિ, પુચ્છા૦ ’ હે મદન્ત ! દેવાધિ-
દેવ ક્યાં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? ક્યાં નૈરયિકોં સે આકરકે
ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? કિંવા-મવનપતિ સે પૃથિવીકાયિકાદિક એકેન્દ્રિયાદિ-
નિર્યગ્યોનિકોં મેં સે, મનુષ્યોં મેં સે, વાનવ્યન્તરોં મેં સે જ્યોતિપિકોં મેં
સે, વૈમાનિકોં મેં સે, યા પંચ અનુત્તરૌપપાતિક-વિજય-વૈજયન્ત જયન્ત,
અપરાજિત, એવં સર્વાર્થસિદ્ધ-હંન પાંચ મેં સે આકરકે દેવાધિદેવ ઉત્પન્ન
હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘ ગોયમા ’ હે ગૌતમ ! ‘ નેરહ્મ-

ધ્મવાણા અકર્મભૂમિજ, કર્મભૂમિજ, અને અન્તરદ્વીપજ મનુષ્યો અને તિર્ય-
ચોમાંથી નીકળેલા જીવો મનુષ્ય રૂપે ઉત્પન્ન થઈ શકતા નથી અને મનુષ્ય
રૂપે ઉત્પન્ન નહીં થવાને કારણે ચારિત્રનો અભાવ હોવાને કારણે તેઓ
અણુગાર રૂપ ધર્મદેવ પણ થતા નથી.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ દેવાધિદેવાણં મંતે ! કઓર્હિતો ઉવવજ્જંતિ ”
હે ભગવન્ ! દેવાધિદેવ ક્યાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? “ કિં નેરહ્મણિતો
ઉવવજ્જંતિ, પુચ્છા૦ ” શું નારકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે ભવન-
પતિ દેવોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે પૃથ્વીકાયિક દિક એકેન્દ્રિયાદિ
તિર્યગ્યોનિકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે મનુષ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન
થાય છે ? કે વાનવ્યન્તર દેવોમાંથી, જ્યોતિષિકોમાંથી, વૈમાનિકોમાંથી નવ-
ગ્રેવેયકોમાંથી, કે વિજય આદિ પાંચ અનુત્તરૌપપાતિક દેવોમાંથી આવીને
ઉત્પન્ન થાય છે ?

નો મણુસ્સેહિંતો, દેવેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ' હે ગૌતમ ! દેવાધિદેવા અર્હન્તઃ કેવ-
લિનો નૈરયિકેભ્ય આગત્ય ઉપપદ્યન્તે, કિન્તુ નો તિર્યગ્યોનિકેભ્યઃ, નો વા મનુ-
ષ્યેભ્ય આગત્ય ઉપપદ્યન્તે, અથ ચ દેવેભ્યોઽપિ-મવનપતિવાનવ્યન્તરાદિ સર્વાર્થ-
સિદ્ધપર્યન્તેભ્ય આગત્ય ઉપપદ્યન્તે । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જહ નેરહ્મણિંતો’ હે મદન્ત !
યત્ત્વલ્લુ દેવાધિદેવાઃ નૈરયિકેભ્યઃ આગત્યોપપદ્યન્તે ? તત્ત્વ કિં રત્નપ્રમા પૃથિવી-
નૈરયિકેભ્યઃ, કિં વા શર્કરાપ્રમાવાલુકાપ્રમાપદ્મપ્રમાધૂમપ્રમાતમઃપ્રમાઽધઃ
સસમીપૃથિવીનૈરયિકેભ્યઃ આગત્યોપપદ્યન્તે ? મગવાનાહ-‘એવં તિસુ પુઠ્ઠવીસુ

ઈહિંતો, ઉવવજ્જંતિ, નો તિરિક્કલ્લજોણિઈહિંતો, ના મણુસ્સેહિંતો, દેવે-
હિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ ' દેવાધિદેવ-અર્હન્ત કેવલી નૈરયિકોં મેં સે આક-
રકે મી ઉત્પન્ન હોતે હેં એવં દેવોં મેં સે મી આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હેં-
પરન્તુ વે તિર્યગ્ગતિ સે, એવં મનુષ્યગતિ સે આકર કે ઉત્પન્ન નહીં
હોતે હેં । દેવોં મેં સે આકરકે વે ઉત્પન્ન હોતે હેં-હસકા તાત્પર્ય યહ હૈ
કિ વે મવનપતિ, વાનવ્યન્તર આદિ સે લેકર સર્વાર્થસિદ્ધપર્યન્ત કે
દેવોં મેં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હેં ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રભુ સે એસા પૂછતે હેં-‘ જહ નેરહ્મણિંતો’ હે
મદન્ત ! દેવાધિદેવ યદિ નૈરયિકોં મેં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હેં તો કયા
રત્નપ્રમાપૃથિવી કે નૈરયિકોં મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હેં ? યા શર્કરા-
પ્રમા કે, યા વાલુકાપ્રમા કે, યા પદ્મપ્રમા કે, યા ધૂમપ્રમા કે, અથવા
તમઃપ્રમા કે યા અધઃ સસમીપૃથિવી કે નૈરયિકોં મેં સે આકરકે ઉત્પન્ન

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-‘ ગોયમા । ” હે ગૌતમ ! “ નેરહ્મણિંતો ઉવવ-
જ્જંતિ, નો તિરિક્કલ્લજોણિઈહિંતો, નો મણુસ્સેહિંતો, દેવેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ ”
(અહિંત કેવળી) નારકોમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે, દેવોમાંથી આવીને
પણ ઉત્પન્ન થાય છે, પરન્તુ તિર્યગ્ગતિ અને મનુષ્યગતિમાંથી આવીને
ઉત્પન્ન થતા નથી. “ દેવોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે. ” એટલે કે વૈમા-
નિક આદિથી લઈને સર્વાર્થસિદ્ધિમાનના દેવો પર્યન્તના દેવોમાંથી
આવીને ઉત્પન્ન થાય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ જહ નેરહ્મણિં” ઇત્યાદિ હે લગવન્ ! દેવા-
ધિદેવ ને નારકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, તો કઈ નરકપૃથ્વીના નારકો-
માંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? શુ' રત્નપ્રમાના નારકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન
થાય છે ? કે શર્કરાપ્રમાના, કે વાલુકાપ્રમાના, કે પદ્મપ્રમાના, કે ધૂમપ્રમાના,
કે તમઃપ્રમાના, કે અધઃસસમીના નારકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ?

ઉવવજ્જંતિ, સેસાઓ સ્વોદેયવ્વાઓ' હે ગૌતમ ! એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા, દેવાધિદેવાઃ સ્વલુ તિસુ પૃથિવીપુ-રત્નપ્રમાશર્કરાપ્રમાવાલુકાપ્રમારુષાભ્ય ઉદ્વૃત્ય ઉપપદ્યન્તે, શેષાસ્તુ પદ્મપ્રમા ધૂમપ્રમા તમપ્રમાઽધઃસપ્તમી પૃથિવ્યઃ પ્રતિષેધયિતવ્યાઃ, તાભ્યઃ ઉદ્વૃત્તાનાં જીવાનાં દેવાધિદેવત્વસ્યામાવાદિતિમાવઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- 'જહ દેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ ?' હે ભદન્ત ! યત્ સ્વલુ દેવાધિદેવાઃ દેવેભ્ય આગત્ય ઉપપદ્યન્તે, તત્ કિં ભવનપતિદેવેભ્યઃ, કિં વા વાનવ્યન્તરદેવેભ્યઃ, કિં વા ઝ્યોતિષિકદેવેભ્યઃ, કિં વા વૈમાનિકદેવેભ્યઃ, કિં વા નવગ્રૈવેયકેભ્યઃ, કિં વા પન્થાનુત્તરૌપપાતિકદેવેભ્યઃ, સર્વાર્થસિદ્ધદેવેભ્યઃ આગત્ય ઉપપદ્યન્તે ? ભગવાનાહ- 'વૈમાણિણ્ણુ સવ્વેસુ ઉવવજ્જંતિ જાવ સવ્વદ્ધસિદ્ધત્તિ, સેસા સ્વોદેયવ્વા' હે ગૌતમ !

હાતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં- 'એવં તિસુ પુઠ્ઠવીસુ ઉવવજ્જંતિ, સેસાઓ સ્વોદેયવ્વાઓ' હે ગૌતમ ! દેવાધિદેવ રત્નપ્રમાપૃથિવી સે, શર્કરાપ્રમાપૃથિવી સે, એવં વાલુકાપ્રમાપૃથિવી સે નિકલકર ઉત્પન્ન હોતે હૈં, પદ્મપ્રમા, ધૂમપ્રમા, તમપ્રમા ઓર અધઃ સપ્તમીપૃથિવી હન ચાર પૃથિવિયોં સે નિકલ કર ઉત્પન્ન નહીં હોતે હૈં । અર્થાત્-હન ચાર પૃથિવિયોં સે નિકલે હુણ જીવોંમેં દેવાધિદેવત્વ હોને કા અભાવ રહતા હૈ ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં- 'જહ દેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ' હે ભદન્ત ! યદિ દેવગતિ સે નિકલે હુણ જીવ દેવાધિદેવ હોતે હૈં-તો કયા ભવનપતિ સે, યા વાનવ્યન્તર સે, યા ઝ્યોતિષિક દેવોં સે, યા વૈમાનિક દેવોં સે, યા નવગ્રૈવેયકોં સે, યા પંચ અનુત્તર ઔપપાતિકદેવોં સે યા સર્વાર્થસિદ્ધ કે દેવોં સે નિકલે હુણ જીવ દેવાધિદેવ હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં

મહાવીર પ્રશ્નુના ઉત્તર- "એવં તિસુ પુઠ્ઠવીસુ ઉવવજ્જંતિ, સેસાઓ સ્વોદેય-વ્વાઓ" હે ગૌતમ ! દેવાધિદેવ રત્નપ્રમાપૃથ્વીમાંથી, શર્કરાપ્રમાપૃથ્વીમાંથી અને વાલુકાપ્રમાપૃથ્વીમાંથી નીકળીને ઉત્પન્ન થાય છે. પરંતુ પદ્મપ્રમા, ધૂમપ્રમા, તમપ્રમા અને અધઃ સપ્તમી પૃથ્વીમાંથી નીકળેલા જીવો દેવાધિદેવ રૂપે ઉત્પન્ન થતા નથી એટલે કે છેલ્લી ચાર પૃથ્વીઓમાંથી નીકળેલા જીવોમાં દેવાધિદેવત્વ સંભવી શકતું નથી.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન- "જહ દેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ" ઇત્યાદિ-હે ભગવન્ ! જો દેવગતિમાંથી નીકળેલા જીવો દેવાધિદેવ થતા હોય, તો શું ભવનપતિ દેવોમાંથી કે વાનવ્યંતરોમાંથી, કે જ્યોતિષિકોમાંથી, કે વૈમાનિકોમાંથી, કે નવગ્રૈવેયકોમાંથી, કે પાંચ અનુત્તરૌપપાતિક દેવોમાંથી નીકળેલા જીવો દેવાધિદેવ થાય છે ?

देवाधिदेवाः खलु वैमानिकेषु सर्वेषु द्वादशस्वपि सौधमेशानाद्यच्युतान्तेभ्य उद्बृत्त्य उपपद्यन्ते, यावत्-नवग्रैवेयकेभ्यः, पञ्चानुत्तरीपपातिकेभ्यः, सर्वार्थसिद्धपर्यन्तेभ्य-
श्चोद्बृत्त्योपपद्यन्ते, शेषाः असुरकुमारादि भवनपतिवानव्यन्तरज्योतिषिकाः प्रति-
षेधयितव्याः, एतेभ्यो भवनपत्यादि ज्योतिषिकान्तेभ्यो देवेभ्यः उद्बृत्त्य देवाधि-
देवा नोपपद्यन्ते इति भावः । गौतमः पृच्छति-‘भावदेवाणं भन्ते ! कओर्हितो
उववज्जन्ति ?’ हे भदन्त ! भावदेवाः खलु केभ्य आगत्य उपपद्यन्ते ? किं नैरयि-
केभ्यः ? इत्यादि प्रश्नः स्वयमूहनीयः, भगवानाह-‘एवं जहा वक्कंतीए भवणवा-
सीणं उववाओ तहा भाणियव्वो’ हे गौतम ! एवम्-पूर्वोक्तरीत्या, यथा व्युत्क्रा-

प्रभु कहते हैं-‘वैमाणिएसु सव्वेसु उववज्जन्ति, जाव सव्वट्टसिद्धत्ति
सेसा खोडेयव्वा’ हे गौतम ! सौधर्मादि १२ देवलोकों में से यावत् नव-
ग्रैवेयकों में से, सर्वार्थसिद्ध पर्यन्त के पांच अनुत्तरीं में से आकरके देवा-
धिदेव उत्पन्न होते हैं असुरकुमारादि भवनपति में से, वानव्यन्तर में
से एवं ज्योतिषिकों में से आकरके देवाधिदेव उत्पन्न नहीं होते हैं ।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘भावदेवाणं भन्ते ! कओर्हितो
उववज्जन्ति’ हे भदन्त ! भावदेव कहां से आकरके उत्पन्न होते हैं ?
क्या नैरयिकों में से आकरके उत्पन्न होते हैं ? या तिर्यश्च योनिकों में
से आकरके उत्पन्न होते हैं ? या मनुष्यों में आकर के उत्पन्न होते हैं ?
या देवों में से आकर के उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते
हैं-‘एवं जहा वक्कंतीए भवणवासीणं उववाओ तहा भाणियव्वो’ हे

भडावीर प्रभुने। उत्तर-“गोयमा !” हे गौतम ! “वैमाणिएसु सव्वेसु उव-
वज्जन्ति, जाव सव्वट्टसिद्धत्ति, सेसा खोडेयव्वा’ सौधर्मा आदि पार देवलोका-
मांशी, नवग्रैवेयकोमांशी, अने सर्वार्थसिद्ध पर्यन्तना पांच अनुत्तरीमांशी
आवीने एवे। देवाधिदेव इये उत्पन्न थय शके छे, परन्तु भवनपति, वान-
व्यन्तर अने ज्योतिषिक देवोमांशी नीकणीने देवाधिदेव इये एवे। उत्पन्न थता नथी।

गौतम स्वामीने। प्रश्न-“भावदेवाणं भन्ते ! कओर्हितो उववज्जन्ति ?” हे
भगवन् ! कथं गतिना एवे। भावदेव इये उत्पन्न थाय छे ? शुं नारकोमांशी
आवीने एवे। भावदेव इये उत्पन्न थाय छे ? के तिर्यश्चोमांशी आवीने भाव-
देव इये उत्पन्न थाय छे ? के मनुष्योमांशी आवीने भावदेव इये उत्पन्न
थाय छे ? के देवोमांशी आवीने भावदेव इये उत्पन्न थाय छे ?

भडावीर प्रभुने। उत्तर-“एवं जहा वक्कंतीए भवणवासीणं उववाओ तहा
भाणियव्वो” हे गौतम ! प्रज्ञापना सूत्रना एहा पदमां असुरकुमार आदि

ન્તિકે—પ્રજ્ઞાપનાયાઃ પઠ્ઠપદે, ભવનવાસિનામ્-અસુરકુમારાદીનાં દશાનાં દેવાનામ્ ઉપપાત-ઉત્પાદો મણિત સ્તથૈવ અત્રાપિ ભાવદેવાનામ્ ઉત્પાદો મણિતવ્યઃ, વહુતરસ્થાનેભ્યઃ ઉદ્વૃત્તા મધનવાસિતયોપપદ્યન્તે અસંજ્ઞિનામપિ તેષૂત્પાદાત્ ઇત્યાશયેનોક્તમ્ 'જહા વકંતીષ્' ઇત્યાદિ ॥સૂ. ૨॥

અવ્યદ્રવ્યદેવાદિસ્થિતિવક્તવ્યતા ।

મૂલમ્—“ભવિયદ્રવ્યદેવાણં મંતે! કેવદ્યં કાલં ઠિર્ઈ પળ્ણત્તા? ગોયમા! જહળ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં તિન્નિ પલિ-ઓવમાઈં. નરદેવાણં પુચ્છા, ગોયમા! જહળ્ણેણં સત્તવાસસ-યાઈં, ઉક્કોસેણં ચ્ચઠરાસીઈં પુવ્વસયસહસ્સાઈં. ધમ્મદેવાણં મંતે! પુચ્છા, ગોયમા! જહળ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં દેસૂળા પુવ્વ-કોડી. દેવાદિદેવાણં પુચ્છા, ગોયમા! જહળ્ણેણં વાવત્તરિં વાસાઈં, ઉક્કોસેણં ચ્ચઠરાસીઈં પુવ્વસયસહસ્સાઈં. ભાવદેવાણં પુચ્છા, ગોયમા! જહળ્ણેણં દસવાસસહસ્સાઈં, ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં ॥સૂ. ૩॥

છાયા—અવ્યદ્રવ્યદેવાનાં મદન્ત. કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા? ગૌતમ! જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્ક્રુષ્ટેન ત્રીણિ પલ્યોપમાનિ, નરદેવાનાં પૃચ્છા, ગૌતમ!

ગૌતમ! પ્રજ્ઞાપના કે છઠે પદમેં જૈસા અસુરકુમાર આદિ ૧૦ ભવનપતિયોં કા ઉત્પાદ કહા ગયા હૈ, ઉસી પ્રકાર સે યહાં પર ખી ભાવદેવોં કા ઉત્પાદ કહના ચાહિયે અનેક સ્થાનોં સે આકરકે જીવ અવનપતિ-દેવરૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં. યહાં તક કિ અસંજ્ઞી જીવોં કા ખી ઉનમેં ઉત્પાદ હો જાતા હૈ. હસી આશય સે 'જહા વકંતીષ્' એસા પદ કહા ગયા હૈ ॥સૂ. ૨॥

૧૦ પ્રકારના ભવનપતિ દેવાના ઉત્પાદ વિષે જેવું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણે અહીં ભાવદેવાના ઉત્પાદનું કથન કરવું જોઈએ અનેક સ્થાનો-માંથી આવીને છવ ભવનપતિ દેવરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે. અસંજ્ઞી જીવોના પણ ભવનપતિ દેવોમાં ઉત્પાદ થઈ જાય છે. તેથી જ “જહા વકંતીષ્” “વ્યુત્ક્રાન્તિ-પદમાં કહ્યા અનુસારનું કથન અહીં ગ્રહણ કરવાનું કહેવામાં આવ્યું છે.” ॥સૂ. ૨॥

જઘન્યેન સપ્ત વર્ષશતાનિ, ઉત્કૃષ્ટેન ચતુરશીતિપૂર્વશતસહસ્રાણિ, ધર્મદેવાનાં ભદન્ત ! પૃચ્છા, ગૌતમ ! જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્કૃષ્ટેન દેશેનપૂર્વકોટી, દેવાધિદેવાનાં પૃચ્છા, ગૌતમ ! જઘન્યેન દ્વાસપ્તતિઃ વર્ષાણિ, ઉત્કૃષ્ટેન ચતુરશીતિપૂર્વશતસહસ્રાણિ, માત્રદેવાનાં પૃચ્છા, ગૌતમ ! જઘન્યેન દશવર્ષસહસ્રાણિ, ઉત્કૃષ્ટેન ત્રયસ્ત્રિંશ-ત્સાગરોપમાણિ ॥મૂ ૦ ૩॥

ટીકા—અથ પૂર્વોક્ત ભવ્યદ્રવ્યદેવાદીનાં સ્થિતિદ્વારં પ્રરૂપયિતુમાહ—‘ભવિયદ્વદેવાણં’ ઇત્યાદિ, ‘ભવિયદ્વદેવાણં મંતે ! કેવદ્વયં કાલં ઠિઈં પળ્લતા ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે ભદન્ત ! ભવ્યદ્રવ્યદેવાનાં કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા ? ભગવાનાહ—‘ગોયમા ! જહળ્લેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં તિન્નિ પલિયોવમાઈં’ હે ગૌતમ ! ભવ્યદ્રવ્યદેવાનામ્ જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્ત સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, અન્તર્મુહૂર્તા-યુષઃ—પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકસ્ય દેવેપૂત્પાદાત્ ભવ્યદ્રવ્યદેવાય જઘન્યાન્તર્મુહૂર્તસ્થિતિ-

ભવ્યદ્રવ્યદેવાદિસ્થિતિવક્તવ્યતા

‘ભવિયદ્વદેવાણં મંતે ! કેવદ્વયં કાલં ઠિઈં પળ્લતા’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—સૂત્રકાર ને હસ સૂત્ર દ્વારા ભવ્યદ્રવ્યદેવાદિકોં કી સ્થિતિ કી પ્રરૂપણા કી હૈ । હસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—‘ભવિયદ્વદેવાણં મંતે ! કેવદ્વયં કાલં ઠિઈં પળ્લતા’ હે ભદન્ત ! ભવ્યદ્રવ્યદેવોં કી સ્થિતિ કિતને કાલતક કી કહી ગઈ હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘ગોયમા ! જહળ્લેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં તિન્નિ પલિઓવમાઈં’ હે ગૌતમ ! ભવ્યદ્રવ્ય દેવોં કી જઘન્ય સે અન્તર્મુહૂર્ત કી સ્થિતિ કહી ગઈ હૈ, કયોં કિ અંતર્મુહૂર્ત કી આયુષવાલા પંચેન્દ્રિયતિર્યંચ દેવોં મેં ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ । હસલિયે ભવ્યદ્રવ્યદેવ કી સ્થિતિ જઘન્ય સે

—ભવ્યદ્રવ્યદેવ આદિની સ્થિતિવિષયક વક્તવ્યતા—

“ભવિયદ્વદેવાણં મંતે ! કેવદ્વયં કાલં ઠિઈં પળ્લતા” ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્ર દ્વારા ભવ્યદ્રવ્યદેવ આદિ પાંચે પ્રકારના દેવોની સ્થિતિ (આયુષ્ય)ની પ્રરૂપણા કરી છે—આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમસ્વામીએ મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછ્યો છે—“ભવિયદ્વદેવાણં મંતે ! કેવદ્વયં કાલં ઠિઈં પળ્લતા ?” હે ભગવન્ ! ભવ્યદ્રવ્યદેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળ સુધીની કહી છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—“ગોયમા ! જહળ્લેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં તિન્નિ-પલિઓવમાઈ” હે ગૌતમ ! ભવ્યદ્રવ્યદેવોની જઘન્ય (ચોછામાં ચોછી) અન્તર્મુહૂર્તની સ્થિતિ કહી છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રણ પદ્યોપમની કહી છે. તેમની અન્તર્મુહૂર્તપ્રમાણ જઘન્ય સ્થિતિ કહેવાનું કારણ એ છે કે અંતર્મુ-

રિતિભાવઃ । ઉત્કૃષ્ટેન તુ ત્રીણિ પલ્યોપમાનિ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા ઉત્તરકુર્વાદિ મનુ-
જાદીનાં દેવેષ્વેગોત્પાદાત્, તે ચ ભવ્યદ્રવ્યદેવાઃ સન્તિ, અત સ્તેષા મુત્કર્પતઃ
ત્રીણિ પલ્યોપમાનિ સ્થિતિરિતિ ભાવઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘નરદેવાણં પુચ્છા ?’
હે ભદ્રન્ત ! નરદેવાનાં કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા ? इति पृच्छा, भगवानाह-
‘गोयमा । जहन्नेणं सत्तवाससयाइं, उक्कोसेणं चउरासीई पुव्वसयसहस्साइं’ हे
गौतम । नरदेवानां चक्रवर्त्यादीनां जघन्येन सप्तवर्षशतानि स्थितिः प्रज्ञप्ता, यथा-
ब्रह्मदत्तस्य प्रतिपादिता, उत्कृष्टेन तु चतुरशीति पूर्वशतसहस्राणि-चतुरशीति-
लक्षपूर्वाणि स्थितिः प्रज्ञप्ता, यथा भरतस्य प्रतिपादिता । गौतमः पृच्छति-

અન્તર્મુહૂર્ત કી કહી ગઈ હૈ । તથા ઉત્કૃષ્ટ સે જો હસકી સ્થિતિ તોન પલ્યો-
પમ કી કહી ગઈ હૈ ઉસકા કારણ યહ હૈ કિ ઉત્તરકુરુ આદિ મેં વહાં
કે મનુષ્ય તિર્યચોં કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તોન પલ્યોપમ કી હોતી હૈ એવં વે
મરકર નિયમ સે દેવરૂપ સે હી ઉત્પન્ન હોતે હૈ । યે ઉત્તરકુરુ આદિ કે
જીવ ભવ્યદ્રવ્યદેવ હૈ-હસલિયે, કિ યે દેવોં મેં હી ઉત્પન્ન હોને વાલે
હોતે હૈ-અન્યત્ર નહીં ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ-‘ નરદેવાણં પુચ્છા ’ હે ભદ્રન્ત !
નરદેવોં કી સ્થિતિ કિતને કાલ કી હોતી હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-
‘ ગોયમા ’ હે ગૌતમ ! ‘જહણ્ણેણં સત્તવાસસયાઈં, ઉક્કોસેણં ચઉરાસીઈં-
પુવ્વસયસહસ્સાઈં’ ચક્રવર્તી રૂપ નરદેવોં કી સ્થિતિ જઘન્ય સે
સાતસૌ વર્ષ કી કહી ગઈ હૈ, જૈસી કિ બ્રહ્મદત્તચક્રવર્તી કી ઓર
ઉત્કૃષ્ટ સે ઇનકી સ્થિતિ ચૌરાસી લાખપૂર્વ કી કહી ગઈ હૈ-જૈસી કિ
ભરતચક્રવર્તી કી.

હૂતોના આયુષ્યવાણાં પાંચેન્દ્રિયતિર્યંચો દેવોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. તેમની
ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રણ પલ્યોપમની કહેવાનું કારણ એ છે કે ઉત્તરકુરુ આદિમાં
મનુષ્યતિર્યંચોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રણ પલ્યોપમની હોય છે, અને તેઓ મરીને
નિયમથી જ દેવ રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે. આ ઉત્તરકુરુ આદિના જીવોને ભવ્ય-
દ્રવ્યદેવો જ ગણવામાં આવે છે, કારણ કે તેઓ મરીને દેવોમાં જ ઉત્પન્ન
થાય છે-અન્ય ગતિમાં ઉત્પન્ન થતા નથી

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ નરદેવાણં પુચ્છા ” હે ભગવન્ ! નરદેવોની
સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ ગોયમા । ” હે ગૌતમ ! “ જહણ્ણેણં સત્તવા-
સસયાઈં, ઉક્કોસેણં ચઉરાસીઈં પુવ્વસયસહસ્સાઈં ” ચક્રવર્તી આદિ રૂપ નરદેવોની
જઘન્ય સ્થિતિ ૭૦૦ વર્ષની અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૮૪ લાખ પૂર્વની કહી છે.

‘ધર્મદેવાણં મંતે ! પુચ્છા’ હે મદન્ત ! ધર્મદેવાનાં કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞતા ?
 હિતિ પૃચ્છા, મગવાનાહ-‘ગોયમા ! જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં દેસૂણા પુવ્વ-
 કોટી’ હે ગૌતમ ! ધર્મદેવાનાં જઘન્યેન અન્તર્મુહુત્તં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞતા, હદમ્ અપમત્ત-
 સંયમાપેક્ષયા બોધ્યમ્, પ્રમત્તસંયમસ્યતુ-અત્રેવ તૃતીયશતકસ્ય તૃતીયોદેશકે
 મણ્ડિતપુત્રપશ્ચોત્તરે જઘન્યત એકસમયસ્ય પ્રતિપાદિતત્વાત્ । યદ્વા યોઽન્તર્મુ-
 હુત્તવિશેષાયુષ્કચારિત્રં પ્રતિપદ્યતે તદપેક્ષયા હદં બોધ્યમ્, ઉત્કુષ્ટેન તુ
 ધર્મદેવાનાં દેશોના પૂર્વકોટી સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞતા, તથા ચ યો દેશોન દેશોનતા
 ચ પૂર્વકોટયા, પૂર્વકોટયાયુષ્કચારિત્ર પ્રતિપદ્યતે તદપેક્ષયેદમવસેયમ્,

અથ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે પૂછતે હિં-‘ધર્મદેવાણં મંતે ! પુચ્છા’
 હે મદન્ત ! ધર્મદેવોં કી સ્થિતિ કિતને કાલ કી કહી ગઈ હૈ ? ઉત્તર
 મેં પ્રશ્ન ને કહા-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કો-
 સેણં દેસૂણા પુવ્વકોટી’ ધર્મદેવોં કી જઘન્યસ્થિતિ એક અન્તર્મુહુત્તં કી
 કહી ગઈ હૈ, (યહસ્થિતિ કથન અપ્રમત્તસંયત કી અપેક્ષા સે હૈ । નહીં
 તો પ્રમત્તસંયત કી તો હસી તૃતીયશતક કે તૃતીય ઉદેશક મેં મણ્ડિ-
 તપુત્ર કે પ્રશ્નોત્તર મેં જઘન્યસ્થિતિ એક સમય કી કહી ગઈ હૈ) અથવા
 જિસકી આયુ અન્તર્મુહુત્તં કી યાકી રહી હૈ-એસા જીવ જય ચારિત્ર કો
 ચારણ કરલેતા હૈ તો હસ અપેક્ષા સે યહ જઘન્ય સ્થિતિ કા કથન થન
 જાતા હૈ । તથા ધર્મદેવોં કી ઉત્કુષ્ટ સે સ્થિતિ જો દેશોનપૂર્વકોટિ કી
 કહી ગઈ હૈ-વહ દેશોનપૂર્વકોટિ કી આયુવાલે જીવ કો ચારિત્રમ્મહણ

જેમ કે બ્રહ્મન્ત ચક્રવર્તીની આયુસ્થિતિ ૭૦૦ વર્ષની અને ભરત ચક્રવર્તીની
 આયુસ્થિતિ ૮૪ લાખ પૂર્વની હતી.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ધર્મદેવાણં મંતે ! પુચ્છા” હે ભગવન ! ધર્મ-
 દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની હતી છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ગોયમા ! જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં દેસૂણા-
 પુવ્વકોટી” હે ગૌતમ ! ધર્મદેવોની જઘન્યસ્થિતિ એક અન્તર્મુહુત્તંની હતી
 છે, આ સ્થિતિ અપ્રમત્ત સંયતની અપેક્ષાએ હતી છે. પ્રમત્ત સંયતની જઘ-
 ન્યસ્થિતિ તો ત્રીજા શતકના ત્રીજા ઉદેશકના મંડિતપુત્રના પ્રશ્નોત્તરોમાં
 જણાવ્યા અનુસાર એક સમયની હતી છે. અથવા-જેનું આયુષ્ય એક અન્ત-
 ર્મુહુત્તં પ્રમાણે જ બાકી રહ્યું હોય એવો જીવ જો ચારિત્રને ધારણ કરી લે
 તો, તે દૃષ્ટિએ વિચાર કરવાથી આ જઘન્યસ્થિતિ વિષયક કથન ઘટિત થઈ
 જાય છે. ધર્મદેવોની ઉત્કુષ્ટ સ્થિતિ દેશોનપૂર્વકોટિની હતી છે. દેશોનપૂર્વકો-
 ટિના આયુષ્યવાળા જીવના ચરિત્રમ્મહણની અપેક્ષાએ આ ઉત્કુષ્ટ સ્થિતિ
 કહેવામાં આવી છે. પૂર્વકોટિમાં જે દેશોનતા કહેવામાં આવી છે, તે પૂર્વ-

અષ્ટાભિર્વર્ષઃ, અષ્ટવર્ષસ્યૈવ પ્રવ્રજ્યાઈત્વાત્ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘દેવાહિદેવાણં પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! દેવાધિદેવાનાં કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રશ્નતા ?’ ઇતિ પુચ્છા, ભગવાનાહ-‘ગોયમા’ । જહણ્ણેણં વાવત્તરિં વાસાઈ, ઉક્કોસેણં ચડરાસીઈ પુવ્વસય-સહસ્સાઈ’ હે ગૌતમ ! દેવાધિદેવાનાં જઘન્યેન દ્વાસપ્તતિઃ વર્ષાણિ સ્થિતિઃ પ્રશ્નતા યથા મહાવીરસ્ય, ઉત્કુષ્ટેન તુ ચતુરશીતિ પૂર્વશતસહસ્રાણિ-ચતુરશીતિ લક્ષાણિ-સ્થિતિઃ પ્રશ્નતા યથા ઋષભસ્વામિનઃ, ગૌતમઃ, પૃચ્છતિ-‘ભાવદેવાણં પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! ભાવદેવાનાં કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રશ્નતા ?’ ઇતિ પુચ્છા-ભગવાનાહ-

કરને કી અપેક્ષા સે કહી ગઈ હૈ । પૂર્વકોટિ મેં જો દેશોનતા કહી ગઈ હૈ વહ સાતિરેક આઠવર્ષ કમ હોને કી અપેક્ષા સે કહી ગઈ હૈ ક્યોં કિ સાતિરેક આઠવર્ષ કે પહિલે જીવ મેં ચારિત્ર ધારણ કરનેકી યોગ્યતા નહીં આતી હૈ-સાતિરેક આઠવર્ષ કે હોને પર હી આતી હૈ અર્થાત્ ગર્ભ કે સમય કો મિલાકર નૌ વર્ષ કે હોને પર હી આતી હૈ ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ-‘દેવાહિદેવાણં પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! દેવાધિદેવોં કી સ્થિતિ કિતને કાલ કી હોતી હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જહણ્ણેણં વાવત્તરિં વાસાઈ, ઉક્કોસેણં ચડરાસીઈ પુવ્વસયસહસ્સાઈ’, દેવાધિદેવોં કી જઘન્ય-સે સ્થિતિ ૭૨ વર્ષ કી હોતી હૈ જૈસે મહાવીર સ્વામી કી તથા-ઉત્કુષ્ટ સે સ્થિતિ ચૌસસી લાખ પૂર્વ કી હોતી હૈ જૈસે-ઋષભદેવ ભગવાન કી ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ-‘ભાવદેવાણં પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! ભાવદેવોં કી સ્થિતિ કિતને કાલ કી કહી ગઈ હૈ ? ઉત્તર

કોટિમાં આઠ-વર્ષ-ઓછાં થવાને કારણે કહેવામાં આવી છે, કારણ કે આઠ વર્ષની ઉંમર થયાં પહેલાં જીવમાં ચારિત્ર ગ્રહણ કરવાની યોગ્યતા અભવતી નથી આઠ વર્ષનો થયાં બાદ જ તેનામાં ચારિત્રગ્રહણ કરવાની યોગ્યતા આવે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“દેવાહિદેવાણં પુચ્છા” હે ભગવન્ ! દેવાધિદેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“જહણ્ણેણં વાવત્તરિં વાસાઈ, ઉક્કોસેણં ચડરાસીઈ પુવ્વસયસહસ્સાઈ” હે ગૌતમ ! દેવાધિદેવોની જઘન્યસ્થિતિ ૭૨ વર્ષની હોય છે, જેમ કે મહાવીર સ્વામીની આયુસ્થિતિ ૭૨ વર્ષની હતી, અને દેવાધિદેવોની ઉત્કુષ્ઠસ્થિતિ ચૌસસી લાખ પૂર્વની હોય છે. જેમ કે ઋષભદેવ ભગવાનનું આયુષ્ય ૮૪ લાખ પૂર્વનું હતું.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ભાવદેવાણં પુચ્છા” હે ભગવન્ ! ભાવદેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

પ્રમેયચન્દ્રિકા ટીકા શ ૦૧૨ ૩૦૯ સૂ૦૪ મવ્યદ્રવ્યદેવાદિવિકુર્વણાનિરૂપણમ્, ૩૨૩

‘ગોયમા ! જહણ્ણેણં દસવાસસહસ્સાઈ, ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈ’ હે ગૌતમ !
ભાવદેવાનાં જઘન્યેન દશવર્ષસહસ્સાણિ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા યથા વ્યન્તરાણામ્ ઉત્કૃષ્ટેન તુ
ત્રયસ્ત્રિંશત્-સાગરોપમાણિ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, યથા સર્વાર્થસિદ્ધદેવાનામિતિ ભાવઃ ॥મુ. ૩॥

મવ્યદ્રવ્યદેવાદિવિકુર્વણાવક્તવ્યતા ।

પૂર્ણ—“મવિયદ્વદેવાણં ભંતે કિં એગત્તં પમ્મૂ વિઝવિત્તણં,
પુહુત્તં પમ્મૂ વિઝવિત્તણં ? ગોયમા ! એગત્તં પિ પમ્મૂ વિઝવિત્તણં,
પુહુત્તં પિ પમ્મૂ વિઝવિત્તણં, એગત્તં વિઝવમાણે એગિદિયરૂવં વા,
જાવ પંચિદિયરૂવં વા, પુહુત્તં વિઝવમાણે એગિદિયરૂવાણિ વા,
જાવ પંચિદિયરૂવાણિ વા, તાઈં સંખેજ્ઞાણિ વા, અસંખેજ્ઞાણિ
વા, સંબદ્ધાણિ વા, અસંબદ્ધાણિ વા, સરિસાણિ વા, અસરિસાણિ
વા, વિઝવંતિ, વિઝવિત્તાં તઓ પચ્છા, અપ્પણો અહિચ્છિયાઈં
કજ્ઞાઈં કરેતિ । એવં નરદેવા વિ, એવં ધર્મદેવા વિ । દેવાહિ-
દેવાણં પુચ્છા, ગોયમા ! એગત્તં પિ પમ્મૂ વિઝવિત્તણં, પુહુત્તં પિ
પમ્મૂ વિઝવિત્તણં, ણો ચેવણં સંપત્તીણં વિઝવિંસુ વા, વિઝવિત્તિ વા,
વિઝવિસ્સંતિ વા, ભાવદેવાણં પુચ્છા, જહા મવિયદ્વદેવા” ॥સૂ. ૪॥

છાયા—મવ્યદ્રવ્યદેવાઃ સ્વભૂતં ભદન્ત ! કિમ્ એકત્વં પ્રમુ વિકુર્વિતુમ્ ? પૃથુત્વં
પ્રમુ વિકુર્વિતુમ્ ? ગૌતમ ! એકત્વમપિ પ્રમુ વિકુર્વિતુમ્, પૃથુત્વમપિ પ્રમુ વિકુર્વિ-
ઉત્તર મેં પ્રમુ કહતે હૈં—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જહણ્ણેણં દસવાસસહ-
સ્સાઈ, ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈ’ ભાવદેવોંની જઘન્યસ્થિતિ ૧૦
હજાર વર્ષની કહી ગઈ છે, જૈસે વ્યન્તરોંની, એવં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૩૩
સાગરોપમની કહી ગઈ છે, જૈસે સર્વાર્થસિદ્ધદેવોંની ॥મુ. ૩॥

મહાવીર પ્રબુને ઉત્તર—“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! “જહણ્ણેણં દસવાસ-
સહસ્સાઈ, ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈ” ભાવદેવોંની જઘન્યસ્થિતિ ૧૦ હજાર
વર્ષની અને ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ ૩૩ સાગરોપમની કહી છે. જેમ કે વાનવ્યંતર
દેવોંની સ્થિતિ ૬૫ હજાર વર્ષની અને સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તર વિભાનેવાસી
દેવોંની સ્થિતિ ૩૩ સાગરોપમની કહી છે. ॥સૂ. ૩॥

તુમ્, એકત્વં વિકુર્વન્તઃ એકેન્દ્રિયરૂપં વા, યાવત્-પંચેન્દ્રિયરૂપં વા, પૃથુત્વં વિકુર્વન્તઃ એકેન્દ્રિયરૂપાણિ વા, યાવત્ પંચેન્દ્રિયરૂપાણિ વા, તાનિ સંખ્યેયાનિ વા, અસંખ્યેયાનિ વા, અત્ર 'અસંખ્યેયાનિ' इति યદુક્તં તત્ તેષાં શક્તિમાત્રપદર્શનાર્થમ્, નતુ તત્કરણતયેતિ સમ્બદ્ધાનિ વા, અસંબદ્ધાનિ વા, સદૃશાનિ વા, અસદૃશાનિ વા, વિકુર્વન્તિ વિકુર્વિત્વા તતઃ પશ્ચાત્ આત્મનો યથેચ્છાનિ કાર્યાણિ કુર્વન્તિ, એવં નરદેવા અપિ, એવં ધર્મદેવાઃ અપિ, દેવાભિદેવાનાં પૃચ્છા, ગૌતમ ! એકત્વમપિ પ્રશ્ન વિકુર્વિતુમ્, પૃથુત્વમપિ પ્રશ્ન વિકુર્વિતું, નો ચૈવ સંપ્રાપ્ત્યા વ્યકુર્વિષુ વા, વિકુર્વન્તિ વા, વિકુર્વિષ્યન્તિ વા, ભાવદેવાનાં પૃચ્છા, યથા ભવ્યદ્રવ્યદેવાઃ ॥સૂ. ૪॥

ટીકા—અથ ભવ્યદ્રવ્યદેવાદીનામેવ વૈક્રિયદ્વારં પ્રરૂપયિતુમાહ—'ભવિયદ્વદેવાણં' इत्यादि। 'ભવિયદ્વદેવાણં મંતે ! કિં એગત્તં પહૂ વિઝવિત્તણ, પુહુત્તં પમ્મુ વિઝવિત્તણ ?' ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે મદન્ત ! ભવ્યદ્રવ્યદેવાઃ સ્વલ્લ મનુષ્યાઃ પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ વા વૈક્રિયલબ્ધિસમ્પન્નાઃ કિમ્, કિંવા, એકત્વમ્—એકરૂપમ્, વિકુર્વિતું—વિકુર્વણયા નિષ્પાદયિતું પ્રભવઃ—સમર્થાઃ ભવન્તિ ? કિંવા

ભવ્યદ્રવ્યદેવાદિવિકુર્વણાવક્તવ્યતા—

'ભવિયદ્વદેવાણં મંતે !' इत्यादि।

ટીકાર્થ—હસ સૂત્રદ્વારા સૂત્રકારને ભવ્યદ્રવ્યદેવ આદિકોં કે વૈક્રિયદ્વાર કી પ્રરૂપણા કી હૈ । હસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—'ભવિયદ્વદેવાણં મંતે ! કિં એગત્તં પહૂ વિઝવિત્તણ, પુહુત્તં પમ્મુ વિઝવિત્તણ ?' હે મદન્ત ! વૈક્રિયલબ્ધિસંપન્ન મનુષ્ય અથવા પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ય અપની વિકુર્વણાશક્તિદ્વારા કયા એકરૂપ કો નિષ્પન્ન કરને મેં સમર્થ હોતે હૈ ? યા અનેકરૂપોં કો નિષ્પન્ન કરને મેં સમર્થ હોતે હૈ ? હસકે

—ભવ્યદ્રવ્યદેવ આદિની વિકુર્વણાની વક્તવ્યતા—

“ભવિયદ્વદેવાણં મંતે” इत्यादि—

ટીકાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્ર દ્વારા ભવ્યદ્રવ્યદેવ આદિના વૈક્રિયદ્વારની પ્રરૂપણા કરી છે. આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—“ભવિયદ્વદેવાણં મંતે ! કિં એગત્તં પહૂ વિઝવિત્તણ, પુહુત્તં પમ્મુ વિઝવિત્તણ ?” હે ભગવન્ ! વૈક્રિયલબ્ધિસંપન્ન મનુષ્ય અથવા પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ય શું પોતાની વિકુર્વણાશક્તિ દ્વારા એક રૂપનું નિર્માણ કરવાને સમર્થ હોય છે ? અથવા અનેક રૂપોને નિષ્પન્ન કરવાને સમર્થ હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—“ગૌતમ ! એગત્તં પિ પહૂ વિઝવિત્તણ, પુહુત્તં વિ

પૃથુત્વમ્-વહુત્વમ્ અનેકરૂપાણિ, વિકુર્વિતું-વિકુર્વણયા નિષ્પાદયિતું, પ્રભવઃ-સમર્થા ભવન્તિ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા ! એગત્તં પિ પહૂ વિઝવિવત્તણ, પુહુત્તં પિ પહૂ વિઝવિવત્તણ’ હે ગૌતમ ! ભવ્યદ્રવ્યદેવાઃ સ્વલુ વૈક્રિયલબ્ધિસમ્પન્નાઃ મનુષ્યા વા, પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકા વા, એકત્વમપિ-એકરૂપમપિ, વિકુર્વિતું પ્રભવઃ-સમર્થાઃ, ભવન્તિ, અથ ચ પૃથુત્વમપિ વહુત્વમપિ-અનેકરૂપાણ્યપિ- વિકુર્વિતુમ્, પ્રભવઃ-સમર્થાઃ ભવન્તિ, તત્ર -‘એગત્તં વિઝવમાણે એગિંદિયરૂવં વા, જાવ પંચિંદિયરૂવં વા, પુહુત્તં વિઝવમાણે એગિંદિયરૂવાણિ વા, જાવ પંચિંદિયરૂવાણિ વા,’ એકત્વમ્-એકરૂપમ્, વિકુર્વન્તઃ, એકેન્દ્રિયરૂપં વા, યાવત્-દ્વીન્દ્રિયરૂપં વા, ત્રીન્દ્રિય-રૂપં વા, ચતુરિન્દ્રિયરૂપં વા, પંચેન્દ્રિયરૂપં વા વિકુર્વન્તિ, અથ ચ પૃથુત્વમ્-અનેકરૂ-

પ્રશ્ન મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘ ગોયમા ! એગત્તં પિ પહૂ વિઝવિવત્તણ, પુહુત્તં પિ પહૂ વિઝવિવત્તણ ’ હે ગૌતમ ! ભવ્યદ્રવ્યદેવ-વૈક્રિયલબ્ધિસંપન્ન મનુષ્ય એવં પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ય-એકરૂપ કી બી અપની વૈક્રિયશક્તિદારા વિકુર્વણા કરને મેં સમર્થ હોતે હૈં, ઓર અનેક રૂપોં કી બી અપની વૈક્રિયશક્તિ દારા વિકુર્વણા કરને મેં સમર્થ હોતે હૈં । ઇનમેં યદિ વે ‘ એગત્તં વિઝવમાણે એગિંદિયરૂવં વા, જાવ પંચિંદિયરૂવં વા, પુહુત્તં વિઝવમાણે એગિંદિયરૂવાણિ વા જાવ પંચિંદિયરૂવાણિવા ’ અપની વિક્રિયાશક્તિ દારા જબ એક રૂપ કી વિકુર્વણા કરતે હૈં-એક રૂપ કો નિષ્પન્ન કરતે હૈં-તબ વહુ એકરૂપ કિસી બી એકેન્દ્રિય જીવ કા હો સકતા હૈ, અર્થાત્ વે કિસી બી એકેન્દ્રિય જીવ કે રૂપ કો બના સકતે હૈં-કિસી બી દો ઇન્દ્રિય જીવ કે રૂપ કો બના સકતે હૈં, કિસી બી તેઃન્દ્રિય જીવ કે રૂપ કો બના સકતે હૈં, કિસી બી ચૌદ્દન્દ્રિય જીવ કે રૂપ કો બના સકતે હૈં, તથા કિસી બી પંચેન્દ્રિય જીવ કે એક રૂપ કો બના સકતે હૈં ।

પમૂ વિઝવિવત્તણ ” હે ગૌતમ ! ભવ્યદ્રવ્યદેવ-વૈક્રિયલબ્ધિસંપન્ન મનુષ્ય અને પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ય-પોતાની વિકુર્વણા શક્તિદારા એક રૂપની પણ વિકુર્વણા કરવાને સમર્થ હોય છે, અને અનેક રૂપોની પણ પોતાની વૈક્રિય શક્તિદારા વિકુર્વણા કરવાને સમર્થ હોય છે ત્યારે તેઓ “ એગત્તં વિઝવમાણે એગિંદિયરૂવંવા, જાવ પંચિંદિયરૂવં વા, પુહુત્તં વિઝવમાણે એગિંદિયરૂવાણિ વા જાવ પંચિંદિયરૂવાણિ વા ” પોતાની વૈક્રિયશક્તિ દારા એક રૂપની વિકુર્વણા કરે છે, ત્યારે જે એક રૂપ નિષ્પન્ન થાય છે તે કે.ઇ એકેન્દ્રિય ઊવતું પણ હોઈ શકે છે, દ્વીન્દ્રિય ઊવતું પણ હોઈ શકે છે, ત્રીન્દ્રિય ઊવતું પણ હોઈ શકે છે, ચતુરિન્દ્રિય ઊવતું પણ હોઈ શકે છે, પંચેન્દ્રિય ઊવતું પણ હોઈ શકે છે, એટલે કે તે પોતાની વૈક્રિયશક્તિ દારા કેઈ પણ એકેન્દ્રિય ઊવના

पाणि, विकुर्वन्तः, एकेन्द्रियरूपाणि वा, यावत्-द्वीन्द्रियरूपाणि वा, त्रीन्द्रियरूपाणि वा, चतुरिन्द्रियरूपाणि वा, पञ्चेन्द्रियरूपाणि वा, विकुर्वन्ति. 'ताई-संखेज्जाणि वा, असंखेज्जाणि वा, संवद्धानि वा, असंवद्धानि वा, सरिसाणि वा, असरिसाणि वा, विउव्वन्ति' तानि-अनेकरूपाणि, संखेयानि वा असंखेयानि वा, सम्बद्धानि वा, आत्मना सह सम्बद्धानि पुद्गलरूपाणि, असंबद्धानि वा असम्बद्धानि दूरस्थितानि वा पुद्गलद्रव्याणि, सदृशानि वा, समानवर्णादियुक्तानि, असदृशानि वा-असमानवर्णादियुक्तानि वा विकुर्वन्ति, 'विउव्वित्ता', तओ-पच्छा अप्पणो अहिच्छियाइं कज्जाइं करेति' विकुर्वित्वा, ततः पश्चात्, आत्मनो यथेच्छानि-इच्छानुसाराणि, कार्याणि

और जब वे अपनी विकुर्वणाशक्ति द्वारा अनेक रूपों की विकुर्वणा करते हैं-तब वे रूप अनेक एकेन्द्रिय जीवों के भी हो सकते हैं, अनेक दो इन्द्रिय जीवों के भी हो सकते हैं, अनेक ते इन्द्रिय जीवों के भी हो सकते हैं, अनेक चौ इन्द्रिय जीवों के भी हो सकते हैं और अनेक पंचेन्द्रिय जीवों के भी हो सकते हैं। ये सब संख्या में 'संखेज्जाणि वा, असंखेज्जाणि वा, संवद्धानि वा, असंवद्धानि वा, सरिसाणि वा, असरिसाणि वा विउव्वन्ति' विकुर्वित हुए रूप संख्यात भी हो सकते हैं और संख्या से बाहिर असंख्यात भी हो सकते हैं। संवद्-अपने साथ संवद्-पुद्गल-द्रव्यरूप भी होते हैं और असंवद्-दूरस्थित पुद्गल-द्रव्यरूप भी होते हैं। तथा ये समानवर्णादिकों से भी युक्त होते हैं और असमानवर्णादिकों से भी युक्त होते हैं। 'विउव्वित्ता तओ पच्छा अप्पणो अहिच्छियाइं कज्जाइं करेति' इन रूपों की विकुर्वणा करके

अथवा द्वीन्द्रिय एवना, अथवा त्रीन्द्रिय एवना अथवा चतुरिन्द्रिय एवना अथवा पञ्चेन्द्रिय एवना इपुं निर्माण करी शके, छे, न्यारे तेओ, पोतानी वैकिय शक्ति द्वारा अनेक रूपानु निर्माण करे, छे, त्यारे तेओ अनेक, ऐकेन्द्रिय एवानी, अथवा द्वीन्द्रिय एवानी, अथवा त्रीन्द्रिय एवानी, अथवा चतुरिन्द्रिय एवानी अथवा पञ्चेन्द्रिय एवानी पण विकुर्वणा करी शके, छे, ते विकुर्वित रूपे. "संखेज्जाणि वा, असंखेज्जाणि वा, संवद्धानि वा, असंवद्धानि वा, सरिसाणि वा, असरिसाणि वा विउव्वन्ति" संख्यात पणु डोछ शके, छे, असंख्यात पणु डोछ शके, छे, संवद्-पोतानी साथे संवद्-पुद्गल-द्रव्य-इप पणु डोछ शके, छे, असंवद्-दूर स्थित पुद्गल-द्रव्य-इप पणु डोछ शके, छे, तथा तेओ, समान वर्णादिथी युक्त पणु डोछ शके, छे, अनेक असमान वर्णादिथी युक्त पणु डोछ शके, छे. "विउव्वित्ता तओ पच्छा अप्पणो अहिच्छियाइं कज्जाइं करेति" आ रूपानी विकुर्वणा कर्या नाह तेओ धनछानुसार

कुर्वन्ति । एवं नरदेवा वि एवं धम्मदेवा वि' एवं-पूर्वोक्तरीत्या, नरदेवा अपि, 'धर्मदेवा
अपि वाच्याः । गौतमं पृच्छति- 'देवाहिदेवाणं पुच्छा' हे भदन्त ! देवाधिदेवाः
किम् एकत्वम्-एकरूपं विकुर्वितुं प्रभवः-समर्थाः भवन्ति ? किंवा पृथुत्वम् अनेक-
रूपाणि, विकुर्वितुं प्रभवः-समर्थाः भवन्ति ? इति पृच्छा, भगवानाह- 'गोयमा ।
एगत्तं पि प्ह विउव्वित्तए, पुहुत्तं पि प्ह विउव्वित्तए' हे गौतम ! देवाधिदेवाः खलु
एकत्वमपि-एकरूपमपि, विकुर्वितुं प्रभवः-समर्थाः भवन्ति, अथ च पृथुत्वमपि-
अनेकरूपाण्यपि विकुर्वितुं प्रभवः-समर्थाः भवन्ति, किन्तु 'णो चेव णं संपत्तीए
विउव्विसु वा, विउव्विति वा, विउव्विस्संति वा' नो चैव खलु, सम्प्राप्त्या-तदे-
शावगाहनेन वैक्रियरूपसंपादनेनेत्यर्थः कदाचित् व्यकुर्विषुवा, विकुर्वन्ति वा,
विकुर्वन्ति वा, केवलं तेषां वैक्रियशक्तः सामर्थ्यप्रतिपादनपदमेतदवसेयम् ।

फिर वे इच्छानुसार अपने कामों को करते हैं । 'एवं नरदेवा वि, एवं
धम्मदेवा वि' इसी प्रकार का कथन नरदेव और धर्मदेवों के विषय में
भी कहना चाहिये अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं- 'देवाहि-
देवाणं पुच्छा' हे भदन्त ! देवाधिदेव क्या एक रूप को विकुर्वणा करने
में समर्थ होते हैं या अनेक रूपों की विकुर्वणा करने में समर्थ होते
हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं- 'गोयमा' हे गौतम ! 'एगत्तं पि
पभू विउव्वित्तए, पुहुत्तं पि पभू विउव्वित्तए' देवाधिदेव एकरूप की भी
अपनी विकुर्वणा शक्ति द्वारा निष्पत्ति कर सकते हैं और अनेक रूपों
की भी निष्पत्ति कर सकते हैं-किन्तु 'णो चेव णं संपत्तीए विउव्विसु
वा, विउव्विति वा, विउव्विस्संति वा' उन्होंने वैक्रियरूप संपादन द्वारा
न पहले कभी ऐसा किया है न वे वर्तमान काल में भी ऐसा करते हैं

पोताना कार्थेनि करे छे. "एवं नरदेवा वि, एवं धम्मदेवा वि" ऐसे प्रकार तु
कथन नरदेवो अने धर्मदेवोनी विकुर्वणा शक्ति विषे पणु समज्जु.

गौतम स्वामीना प्रश्न- "देवाहिदेवाणं पुच्छा" छे भगवन् ! देवाधिदेवो
शुं ओक इपनी विकुर्वणा करवाने समर्थ होय छे, के अनेक इपोनी
विकुर्वणा करवाने समर्थ होय छे ?

भडावीर प्रभुने। उत्तर- "एगत्तं पि पभू विउव्वित्तए, पुहुत्तं पि पभू
विउव्वित्तए" छे गौतम ! देवाधिदेव पोतानी वैक्रियशक्ति द्वारा ओक इपनु पणु
निर्माणु करी शके छे अने अनेक इपोनु निर्माणु पणु करी शके छे परंतु
"णोचेवणं संपत्तीए विउव्विसु वा विउव्विति वा, विउव्विस्संति वा" तेभणे
पोतानी वैक्रियशक्ति द्वारा पडेलां कही पणु ओवां वैक्रिय इपोनी निष्पत्ति करी
नथी, वर्तमान काणमां पणु तेओ ओवुं करता नथी अने लविण्यमां पणु ओवुं

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘ભાવદેવાણં પુચ્છા’ હે મદન્ત ! ભાવદેવાઃ સ્વલ્પ કિમ્, એક-
ત્વમ્—એકરૂપં વિકુર્વિતું પ્રભવઃ સમર્થા ભવન્તિ ? કિંવા પૃથુત્વમ્—અનેકરૂપાણિ,
વિકુર્વિતું પ્રભવઃ—સમર્થાઃ ભવન્તિ ? મગધાના—‘જહા મવિયદન્વદેવા’ હે ગૌતમ !
યથા મન્વદ્રવ્યદેવાઃ એકત્વમપિ વિકુર્વિતું પ્રભવઃ, અથ ચ પૃથુત્વમપિ વિકુર્વિતું
પ્રભવઃ સમર્થા ભવન્તિ, તથૈવ ભાવદેવા અપિ એકત્વમપિ વિકુર્વિતું પ્રભવઃ, અથ ચ
પૃથુત્વમપિ વિકુર્વિતું પ્રભવઃ સમર્થા ભવન્તીતિ ભાવઃ ॥મૂ० ૪॥

और न आगे भी वे ऐसा करेंगे ही एतावता उनमें ऐसा करने की
वैश्रिय शक्ति नहीं है—ऐसा मत समझना शक्ति तो है परन्तु कृत्तकृत्य
होने से वे ऐसा त्रिकाल में भी नहीं करते हैं अर्थात् उस शक्ति का
इस रूप में वे उपयोग नहीं करते । अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—
‘भावदेवा णं भन्ते ! पुच्छा’ हे मदन्त ! भावदेव क्या एक रूप की
विकुर्वणा करने में समर्थ होते हैं या अनेकरूपों की विकुर्वणा करने
में समर्थ होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘जहा मवियदन्व-
देवा’ हे गौतम ! जिस प्रकार से मन्वद्रव्यदेव एकरूप भी और अनेक
रूप भी अपनी विकुर्वणाशक्ति द्वारा निष्पन्न करने में समर्थ होते हैं
उसी प्रकार से भावदेव भी एकरूप भी और अनेकरूप भी अपनी
विकुर्वणाशक्ति द्वारा निष्पन्न करने में समर्थ होते हैं ॥ सू० ४ ॥

કરશે નહીં તેથી એવું ન સમજવું જોઈએ કે તેમનામાં એવું કરવાની શક્તિ
(વૈક્રિયશક્તિ) નથી શક્તિ હોવા છતાં પણ તે શક્તિનો તેઓ ત્રણે કાળમાં
ઉપયોગ કરતા નથી કારણ કે તેઓ કૃતકૃત્ય થઈ ગયેલા છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ ભાવદેવાણં ભન્તે ! પુચ્છા ” હે મગધન ! ભાવદેવો
શું પોતાની વૈક્રિયશક્તિ દ્વારા એક રૂપની વિકુર્વણા કરવાને સમર્થ હોય
છે, કે અનેક રૂપોની વિકુર્વણા કરવાને સમર્થ હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—‘ જહા મવિયદન્વદેવા ’ હે ગૌતમ ! જેમ મન્વ-
દ્રવ્યદેવ પોતાની વૈક્રિયશક્તિ દ્વારા એક રૂપની વિકુર્વણા કરી શકે છે અને
અનેક રૂપોની વિકુર્વણા પણ કરી શકે છે, એજ પ્રમાણે ભાવદેવ પણ પોતાની
વૈક્રિયશક્તિ દ્વારા એક રૂપની પણ વિકુર્વણા કરવાને સમર્થ હોય છે અને
અનેક રૂપોની વિકુર્વણા કરવાને પણ સમર્થ હોય છે. ॥સૂ० ૪॥

કિંવા વૈમાનિકાદિષુ સર્વાર્થસિદ્ધપર્યન્તેષુ ઉપપદ્યન્તે ? इति पृच्छा, भगवानाह-
'गोयमा ! नो भवणवासिदेवेसु उववज्जंति, णो वाणमंतरदेवेसु, णो जोइसिएसु,
वेमाणियदेवेसु उववज्जंति, सव्वेसु वेमाणिएसु उववज्जंति, जाव सव्वट्ठसिद्ध
अणुत्तरोववाइएसु उववज्जंति' हे गौतम ! धर्मदेवा नो भवनवासिषु उपपद्यन्ते, नो
वानव्यन्तरदेवेषु, नो वा ज्योतिषिकदेवेषु उपपद्यन्ते, अपितु वैमानिकदेवेषु उप-
पद्यन्ते, तत्रापि सर्वेषु-सौधर्मशानाद्यच्युतान्तेषु द्वादशसु वैमानिकेषु उपपद्यन्ते,
यावत्-नवग्रैवेयक-विजयवैजयन्तादिसर्वाार्थसिद्धपर्यन्तपञ्चानुत्तरौपपातिकेषु देवेषु
उपपद्यन्ते, तत्रापि 'अत्येगइया सिज्झंति जाव अंतं करेति' अस्यैकके

या वानव्यन्तरो में उत्पन्न होते हैं ? या ज्योतिषियों में उत्पन्न होते
हैं ? या सर्वार्थसिद्धपर्यन्त के वैमानिकों में उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर
में प्रभु कहते हैं-‘ गोयमा ’ हे गौतम ! नो भवणवासिदेवेसु उववज्जंति,
णो वाणमंतरदेवेसु उववज्जंति, णो जोइसिएसु उववज्जंति, वेमाणिय-
देवेसु उववज्जंति सव्वेसु वेमाणिएसु उववज्जंति, जाव सव्वट्ठसिद्ध अणु-
त्तरोववाइएसु उववज्जंति ’ धर्मदेव असुरकुमार आदि भवनवासियों
में उत्पन्न नहीं होते हैं, वानव्यन्तरदेवों में उत्पन्न नहीं होते हैं, ज्योति-
षिक देवों में उत्पन्न नहीं होते हैं, वे तो वैमानिकों में ही उत्पन्न होते हैं
और उनमें भी सब वैमानिकों में उत्पन्न हो जाते हैं-ऐसा कोई उनके
लिये भेद नहीं है कि वे अमुकवैमानिकों में ही उत्पन्न हों सौधर्मदेव-
लोक से लगाकर सर्वार्थसिद्धतक के अनुत्तर विमान में वे उत्पन्न हो
सकते हैं (अत्येगइया सिज्झंति जाव अंतंकरेति) तथा इन धर्मदेवों

દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે વાનવ્યંતર દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે
જ્યોતિષિક દેવોમાં ઉત્પન્ન ઉત્પન્ન થાય છે ? કે સર્વાર્થસિદ્ધ પર્યન્તના
વૈમાનિક દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ નો ભવણવાસી દેવેસુ
ઉવવજ્જંતિ, ણો વાણમંતરદેવેસુ ઉવવજ્જંતિ, ણો જોઈસિયેસુ ઉવવજ્જંતિ ” ધર્મ-
દેવો ભવનપતિ દેવોમાં ઉત્પન્ન થતા નથી, વાનવ્યંતર દેવોમાં પણ ઉત્પન્ન
થતા નથી, જ્યોતિષિક દેવોમાં પણ ઉત્પન્ન થતા નથી, “ વેમાણિયદેવેસુ ઉવવ-
જ્જંતિ, સવ્વેસુ વેમાણિયેસુ ઉવવજ્જંતિ, જાવ સવ્વટ્ઠસિદ્ધ અણુત્તરોવવાઈએસુ ઉવવ-
જ્જંતિ ” પરંતુ તેઓ વૈમાનિક દેવોમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે તેઓ અમુક
વૈમાનિક દેવોમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે, એવું નથી, પરંતુ સૌધર્મ દેવલોકથી
લઇને સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તર વિમાન પર્યન્તના કોઇ પણ વિમાનમાં તેઓ દેવ
રૂપે ઉત્પન્ન થતા હોય છે તથા “ અત્યે ગઈયા સિજ્ઝંતિ જાવ અંતં કરેતિ ”

કેવન ક્ષપિતસર્વકર્માણઃ ધર્મદેવાઃ સિધ્યન્તિ, યાવત્-બુધ્યન્તે, મુચ્યન્તે, પરિ-
નિર્વાન્તિ સર્વદુઃસ્વાનામન્તં કુર્વન્તિ ચ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘દેવાહિદેવા અણંતરં
ઉવ્વટ્ટિતા કહિં ગચ્છંતિ? કહિં ઉવ્વજ્જંતિ?’ હે ભદન્ત ! દેવાધિદેવાસ્તીર્થઢ્કરા
અર્હન્તઃ, અનન્તરમ્-તીર્થઢ્કરભવાનન્તરમ્, ઉદ્વૃત્ય, કુત્ર ગચ્છન્તિ? કુત્રોપપદ્યન્તે?
ભગવાનાહ-‘ગોયમા ! સિજ્ઝંતિ, જાવ અંતં કરેતિ’ હે ગૌતમ ! દેવાધિદેવાસ્તીર્થ-
ઢ્કરા ઉદ્વર્તનનન્તરં સિધ્યન્તિ, યાવત્-બુધ્યન્તે, મુચ્યન્તે પરિનિર્વાન્તિ સર્વદુઃસ્વા-
નામન્તં કુર્વન્તિ ચ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘ભાવદેવા ણં મંતે ! અણંતરં ઉવ્વટ્ટિતા
પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! ભાવદેવાઃ સ્વલુ, અનન્તરમ્-ભાવદેવભવાનન્તરમ્, ઉદ્વૃત્ય,

મેં કિતનેક ધર્મદેવ એસે મી હોતે હૈં કિ જો ક્ષપિતસર્વકર્મા હોકર
સિદ્ધ હો જાતે હૈં, યાવત્-બુદ્ધ હો જાતે હૈં, સંસાર સે સર્વથા છૂટ જાતે
હૈં, શીતીભૂત હો જાતે હૈં, ઓર સમસ્ત દુઃખોં કે અન્તકર્તા હો જાતે હૈં ।
અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં- ‘દેવાહિદેવા અણંતરં
ઉવ્વટ્ટિતા કહિં ગચ્છંતિ, કહિં ઉવ્વજ્જંતિ’ હે ભદન્ત ! દેવાધિદેવ-તીર્થ-
કર અર્હન્ત-તીર્થકર ભવ કો છોડકર કહાં જાતે હૈં? કહાં ઉત્પન્ન હોતે
હૈં? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘ગોયમા ! સિજ્ઝંતિ, જાવ અંતં કરેતિ’
હે ગૌતમ ! દેવાધિદેવ તીર્થકર ઉદ્વર્તન કે વાદ સિદ્ધ હો જાતે હૈં, મુક્ત
હો જાતે હૈં, શીતીભૂત હો જાતે હૈં ઓર સમસ્તદુઃખોં કે અન્તકર્તા બન
જાતે હૈં । અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં- ‘ભાવદેવા ણં મંતે ! અણં-
તરં ઉવ્વટ્ટિતા પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! ભાવદેવ ભાવદેવભવ કો છોડને કે

તે ધર્મદેવામાં કેટલાક ધર્મદેવો એવા પણ હોય છે કે જેઓ સમસ્ત કર્મોના ક્ષય
કરીને સિદ્ધ, પુદ્ધ, મુક્ત, શીતલીભૂત અને સમસ્ત દુઃખોના અંતકર્તા
પણ થઈ જાય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“દેવાહિદેવા અણંતરં ઉવ્વટ્ટિતા કહિં ગચ્છંતિ,
કહિં ઉવ્વજ્જંતિ” હે ભગવન્ ! દેવાધિદેવ (તીર્થકર અર્હન્ત) તીર્થકર ભવને
છોડીને ક્યાં જાય છે? ક્યાં ઉત્પન્ન થાય છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ગોયમા ! સિજ્ઝંતિ, જાવ અંતં કરેતિ” હે
ગૌતમ ! દેવાધિદેવ (તીર્થકર અર્હન્ત) તીર્થકર ભવ પૂરો કરીને સિદ્ધ થઈ
જાય છે, પુદ્ધ થઈ જાય છે મુક્ત થઈ જાય છે શીતલીભૂત થઈ જાય છે
અને સમસ્ત દુઃખોના અંતકર્તા બની જાય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ભાવદેવા ણં મંતે ! અણંતરં ઉવ્વટ્ટિતા પુચ્છા” હે
ભગવન્ ! ભાવદેવો, તેમના ભાવદેવ સંબંધી ભવને છોડીને (તે ભવની આયુ-
સ્થિતિ પૂરી કરીને) ક્યાં જાય છે? ક્યાં ઉત્પન્ન થાય છે?

કુત્ર ગચ્છન્તિ ? કુત્ર ઉપપદ્યન્તે ? इति पृच्छा, भगवानाह—‘जहा वक्कंतीए असुर-
कुमाराणं उव्वट्टणा तहा भाणियव्वा’ हे गौतम ! यथा व्युत्क्रान्तिके—प्रज्ञापनायाः
पष्ठपदे, असुरकुमाराणां उद्वर्तना भणिता, तथा भावदेवानामपि उद्वर्तना
भणितव्या—वक्तव्या, तथा च असुरकुमाराः बहुषु जीवस्थानेषु गच्छन्ति, अत-
स्तैरतिदेशः प्रतिपादितः असुरकुमारादयः ईशानान्ताः देवाः पृथिव्यादिष्वपि
गच्छन्तीति भावः ॥

अथ—संस्थिति ‘संचिद्वणा’ द्वारमाह—‘भवियदव्वदेवेणं’ इत्यादि ‘भविय-
दव्वदेवेणं भंते ! भवियदव्वदेवेत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?’ गौतमः पृच्छति—
हे भदन्त ! भविकद्रव्यदेवः खलु ‘भवियदव्वदेवः’ इति पर्यायमपरित्यजन्, कालतः
कालापेक्षया, कियच्चिरं—कियत्कालावधि भवति ? तिष्ठति ? भगवानाह—‘गोयमा !

बाद ही कहाँ जाते हैं ? कहाँ उत्पन्न होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—
‘जहा वक्कंतीए असुरकुमाराणं उव्वट्टणा तहा भाणियव्वा’ हे गौतम !
जिस प्रकार से प्रज्ञापना के छठे पद में असुरकुमारों की उद्वर्तना कही
जा चुकी है, उसी प्रकार से यहां पर भावदेवों की भी उद्वर्तना कहनी
चाहिये तथा च—असुरकुमार अनेक जीवस्थानों में जाते हैं इसलिये
उनकी वक्तव्यता के समान इनकी वक्तव्यता कही गई है—कहने का तात्पर्य
यह है कि असुरकुमारादि ईशानान्त देव पृथिव्यादिकों में भी जाते हैं ।
अब सूत्रकार ‘संचिद्वणा’ संस्थिति द्वार का कथन करते हैं—इसमें
गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है—‘भवियदव्वदेवेणं भंते ! भवियदव्वदेवे
त्तिकालओ केवच्चिरं होइ ?’ हे भदन्त ! भविकद्रव्यदेव “भविकद्रव्यदेव

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—“ જહા વક્કંતીए असुरकुमाराणं उव्वट्टणा, तहा
भाणियव्वा ” हे गौतम ! प्रज्ञापना सूत्रना छट्ठा पदमां असुरकुमारोनी उद्व-
र्तना विषे जेवुं कथन करवाभां आण्युं छे, जेवुं ज कथन भावदेवोनी उद्व-
र्तना विषे पणु करवुं जेधजे जेम के असुरकुमारो अनेक एवस्थानोभां जाय
छे. पृथ्वीकायादिकोभां तेमनी उत्पत्ति थाय छे, जेवुं त्यां कडेवाभां आण्युं छे.
जेवुं ज कथन भावदेवोनी उद्वर्तना विषे पणु समजवुं असुरकुमारथी लधने
धशान पर्यन्तना देवो पृथ्वीकायादिकोभां उत्पन्न थाय छे एत्यादि कथन
अही पणु ग्रहणु करवावु छे.

હવે સૂત્રકાર “સંચિદ્વણા” સંસ્થિતિ દ્વારતું કથન કરે છે—ગૌતમ સ્વામી
આ વિષયને અનુવક્ષાંને મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—“ભવિયદવ્વદેવેણં
ભંતે ! ભવિયદવ્વદેવે ત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?” હે ભગવન્ ! ભવિકદ્રવ્યદેવ,

જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં તિન્નિ પલિઓવમાઈ' હે ગૌતમ ! ભવ્યદ્રવ્યદેવસ્ય
ભવ્યદ્રવ્યદેવપર્યાયાવસ્થાયાં કાલાપેક્ષયા, જવન્યેન અન્તર્મુહૂર્ત્ત્વ, ઉત્કૃષ્ટેન તુ
ત્રીણિ પર્યોપમાનિ ભવન્તિ, 'એવં જચ્ચેવ ઠિઈ, સચ્ચેવ સંચિટ્ઠા વિ જાવ ભાવદેવસ્સ'
એવમ્-અનયા રીત્યા, અનેન ન્યાયેન વા, યા ચૈવ સ્થિતિઃ-ભવસ્થિતિઃ પૂર્વે પ્રતિપા-
દિતા, સાચૈવૈયાં ભવ્યદ્રવ્યદેવાદીનાં સંસ્થિતિરપિ તત્પર્યાયાનુબન્ધરૂપાઽપિ પ્રતિ-
પત્તવ્યા, યાવત્-નરદેવસ્ય ધર્મદેવસ્ય દેવાધિદેવસ્ય, ભાવદેવસ્ય ચેતિ ભાવઃ ।
કિન્તુ-‘નવરં ધર્મદેવસ્સ જહણ્ણેણં એકં સમયં, ઉક્કોસેણં દેસૂણા પુવ્વકોડી’

કી પર્યાય કો નહીં છોડતા હુઆ કાલ કી અપેક્ષા કય તક ભવિકદ્રવ્ય-
દેવરૂપ સે બના રહતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘ગોયમા !
હે ગૌતમ ! ‘જહણ્ણેણં અંતો મુહુત્તં, ઉક્કોસેણં તિન્નિ પલિઓવમાઈ’
ભવિકદ્રવ્યદેવ ભવિકદ્રવ્યદેવ કી પર્યાયરૂપ સે કાલ કી અપેક્ષા કમ
સે કમ એક અન્તર્મુહૂર્ત્ત બના રહતા હૈ-ઔર અધિક સે અધિક વહ
તોન પર્યોપમ તક બના રહતા હૈ ‘એવં જચ્ચેવ ઠિઈ, સચ્ચેવ સંચિટ્ઠા
વિ જાવ ભાવદેવસ્સ’ હસ પ્રકાર સે ભવસ્થિતિ ભવદ્રવ્યદેવાદિકોં કી
પહિલે કહી જા ચુકી હૈ, વહી હનકી તત્પર્યાયાનુબન્ધરૂપ સંસ્થિતિ જાનની
ચાહિયે યાવત્ નરદેવ, ધર્મદેવ, દેવાધિદેવ ઔર ભાવદેવ હન દેવોં કી
ઔ સંસ્થિતિ હનકી સ્થિતિ કે અનુસાર જાનની ચાહિયે। કિન્તુ ધર્મદેવ
કી સ્થિતિ કી અપેક્ષા સંસ્થિતિ મેં જો અન્તર હૈ વહ ‘નવરં ધર્મદેવસ્સ
જહણ્ણેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં દેસૂણા પુવ્વકોડી’ હસ સૂત્ર દ્વારા

“ભવિક દ્રવ્ય દેવની પર્યાયને છોડ્યા વિના” કાળની અપેક્ષાએ કયાં સુધી
‘ભવિકદ્રવ્યદેવ રૂપે રહી શકે છે ?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર-“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! “જહણ્ણેણં અંતોમુ-
હૂત્તં, ઉક્કોસેણં તિન્નિ પલિઓવમાઈ” ભવિકદ્રવ્યદેવ, ભવિકદ્રવ્યદેવ રૂપે ઓછામાં
ઓછા એક અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને વધારેમાં વધારે ત્રણ પર્યોપમ પ્રમાણ
કાળ સુધી ટકી શકે છે. “એવં જચ્ચેવ ઠિઈ, સચ્ચેવ સંચિટ્ઠા વિ જાવ
ભાવદેવસ્સ” આ પ્રકારે ભવ્યદ્રવ્યદેવ આદિકોની જે ભવસ્થિતિ પહેલાં
સ્થિતિદ્વારમાં કહેવામાં આવી છે, એજ તેમની તત્પર્યાયાનુબન્ધ રૂપ સંસ્થિતિ
સમજવી એટલે કે નરદેવ, ધર્મદેવ, દેવાધિદેવ અને ભાવદેવની સંસ્થિ-
તિનું કથન તેમની સ્થિતિના કથન અનુસાર જ સમજવું પરન્તુ ધર્મદેવોની
સ્થિતિ અને સંસ્થિતિમાં આ પ્રમાણે તફાવત છે-“નવરં ધર્મદેવસ્સ જહ-
ણ્ણેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં દેસૂણા પુવ્વકોડી” ધર્મદેવની સંસ્થિતિ ઓછામાં

નવરમ્-સ્થિત્યપેક્ષયા સંસ્થિતૈ વિશેષસ્તુ-ધર્મદેવસ્ય સંસ્થિતિઃ જઘન્યેન એકં સમયં શુભભાવપ્રતિપત્તિસમયાનન્તરમેવ મરણાત્ ઉત્કૃષ્ટેન તુ દેશેના પૂર્વકોટી ભવતિ ।

અથ અન્તરદ્વારમાહ-‘ભવિયદ્વ્યદેવસસ ણં મંતે । કેવદ્વયં કાલં અંતરં હોઃ ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે મદન્ત ! ભવ્યદ્રવ્યદેવસ્ય સ્વલુ કિયન્તં કાલમ્, અન્તરમ્-પૂર્વભવત્યાગાનન્તરભવાન્તરપ્રાપ્તૌ વ્યવધાનમ્, ભવતિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા ! જહ્ણણેણં દસવાસસહસ્સાઈં અંતોમુહુત્તમઞ્મહિયાઈં, ઉકોસેણં અણંતં કાલં વણસ્સઈ કાલો’ હે ગૌતમ ! ભવ્યદ્રવ્યદેવસ્ય અન્તરમ્, જઘન્યેન દશવર્ષસહસ્ત્રાણિ અન્તર્મુહૂર્તાભ્યધિકાનિ ભવન્તિ તથાહિ ભવિકદ્રવ્યદેવો ભૂત્વા દશવર્ષસહસ્ત્રસ્થિતિકેષુ

યહાં પ્રકટ ક્રિયા ગયા હૈ-અર્થાત્ ધર્મદેવ કી સ્થિતિ કી અપેક્ષા સંસ્થિતિ મેં એસી વિષમતા હૈ કિ ધર્મદેવ કી સંસ્થિતિ, જઘન્ય સે એક સમય કી હોતી હૈ-કયોં કિ અશુભ ભાવ મેં જાકર ફિર उन અશુભ ભાવોં સે નિવૃત્ત હોકર શુભ ભાવોં કી પ્રતિપત્તિ કે એક સમય કે વાદ હી મરણ હો જાતા હૈ, તથા ઉત્કૃષ્ટ સે વહ દેશેનપૂર્વકોટિ કી હોતી હૈ ।

અવ અન્તરદ્વાર કી સૂત્રકાર પ્રરૂપણા કરતે હૈ-‘ભવિયદ્વ્યદેવસસ ણં મંતે । કેવદ્વયં કાલં અન્તરં હોઃ ’ હે મદન્ત ! ભવિકદ્રવ્યદેવ કા કિતને કાલ કા અંતર હોતા હૈ ? અર્થાત્-પૂર્વભવ કે ત્યાગ કે વાદ ભવાન્તર પ્રાપ્તિ હો જાને પર પુનઃ ભવિકદ્રવ્યદેવ કી પર્યાય મેં આને તક ધીચ મેં કિતને કાલ કા અન્તર હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જહ્ણણેણં દસવાસસહસ્સાઈં અંતોમુહુત્તમઞ્મહિયાઈં’ ભવ્યદ્રવ્યદેવ કા અન્તર જઘન્ય સે અન્તર્મુહૂર્ત અધિક દશહજાર વર્ષ કા હોતા હૈ, યહ અન્તર હસ પ્રકાર સે જાનના ચાહિયે (ભવિકદ્રવ્યદેવ

ઓછી ઓક સમયની હોય છે (કારણ કે શુભલાવોની પ્રતિપત્તિના સમય બાદ જ મરણ થઈ જાય છે) અને ઉત્કૃષ્ટ સંસ્થિતિ દેશેનપૂર્વકોટિની હોય છે.

હવે સૂત્રકાર અન્તરદ્વારની પ્રરૂપણા કરે છે—

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ભવિયદ્વ્યદેવાણં મંતે । કેવદ્વયં કાલં અંતરં હોઃ ? હે ભગવન । ભવિકદ્રવ્ય દેવત્વં કાળની અપેક્ષાએ કેટલું અંતર કહ્યું છે ? એટલે કે ભવિક દેવની પર્યાયનો ત્યાગ કરીને-ભવાન્તરોમાં ગમન કરીને ફરીથી ભવિકદ્રવ્ય દેવ પર્યાયની ઉત્પત્તિમાં કેટલા કાળનો આંતરો પડી જાય છે ?

મહાવીર પ્રણુનો ઉત્તર-“ગોયમા ! હે ગૌતમ ! ‘જહ્ણણેણં દસવાસસહસ્સાઈં, અંતોમુહુત્તમઞ્મહિયાઈં’ ભવિકદ્રવ્ય દેવને પુનઃ ભવિકદ્રવ્યની પર્યાયની પ્રાપ્તિ થવામાં કાળની અપેક્ષાએ ઓછામાં ઓછું દસ હજાર વર્ષ અને ઓક અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણકાળનું અંતર પડી જાય છે. તે અંતરનું સ્પષ્ટીકરણ આ

વાનવ્યન્તરાદિપૂત્પથ, તતઃપુત્વા, તિર્યક્પથેન્દ્રિયે ગત્વા અન્તર્મુહૂર્તે સ્થિત્વા પુનર્મવ્યદ્રવ્યદેવત્વેનૈવ ઉપજાયતે इत्यादिरीत्या बोध्यम्, उत्कृष्टेन तु अन्तरम्, अनन्तं कालं वनस्पतिकालपर्यन्तं भवति, गौतमः पृच्छति—‘नरदेवस्स णं पुच्छा, हे भदन्त ! नरदेवस्य खलु कियन्तं कालम्, अन्तरं भवति ? इति पृच्छा, भगवानाह—‘गोयमा ! जहण्णेणं सातिरेगं सागरोवमं, उक्कोसेणं अणंतं कालं अवड्ढं पोग्गलपरियट्ठं देस्सुणं’ हे गौतम ! नरदेवस्यान्तरं जघन्येन सातिरेकं सागरोपमम्, उत्कृष्टेन तु अन्तरम्, अनन्तं कालम् देशोनम् अपार्द्धं पुद्गलपरिवर्तम्—पुद्गलपरा-

હોકર કોઈ જીવ દશ હજાર વર્ષ કી સ્થિતિ વાલે વાનવ્યન્તરાદિકોં મેં ઉત્પન્ન હો જાવે—ફિર વહાં સે મરકર વહ એક અન્તર્મુહૂર્તનક શુભ-તિર્યશ્ચ પંચેન્દ્રિય મેં ઉત્પન્ન હો જાવે इस प्रकार वहां एक अन्तर्मुहूर्त तक रह कर पुनः वहां से मरकर वह भविक द्रव्यदेव हो जावे—इस रीति से यह अन्तर आता है ।) तथा उत्कृष्ट से अन्तर यहां वनस्पति काल प्रमाण है । अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘नरदेवस्स णं पुच्छा’ हे भदन्त ! नरदेव को कितने काल का अन्तर—विरहकाल होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘ गोयमा ! जहण्णेणं सातिरेगं सागरोवमं उक्कोसेणं अणंतं कालं अवड्ढं पोग्गलपरियट्ठं देस्सुणं’ हे गौतम ! नरदेव का अन्तर जघन्य से कुछ अधिक एक सागरोपम का है, और उत्कृष्ट से देशोन अर्धपुद्गल परिवर्तपर्यन्तरूप अनन्तकाल का है । यह तो

પ્રમાણે સમજવું—કોઈપણ જીવ લવિકદ્રવ્યદેવની પર્યાયિનો ત્યાગ કરીને દસ હજાર વર્ષની સ્થિતિવાળા વ્યંતરાદિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યાંનું આયુષ્ય પૂરું કરીને તે એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી શુભપૃથ્વીકાયાદિકોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય અને ત્યાંનું આયુષ્ય પૂરું કરીને એક અંતર્મુહૂર્તપ્રમાણ કાળ બાદ લવિકદ્રવ્ય દેવની પર્યાયિમાં ફરી ઉત્પન્ન થઈ જાય, તો આ પ્રકારે દસહજાર વર્ષ અને એક અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ કાળનું જઘન્ય અન્તર આવી જાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટ અંતર (વિરહકાળ) વનસ્પતિકાળ પ્રમાણ કહ્યું છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ નરદેવસ્સ ણં પુચ્છા ” હે ભગવન્ ! નરદેવનો વિરહકાળ (કાળની અપેક્ષાએ અંતર) કેટલો કહ્યો છે ?

ઉત્તર—“ ગોયમા ! જહણ્ણેણં સાતિરેગં સાગરોવમં ઉક્કોસેણં અણંતં કાલં અવડ્ઢં પોગ્ગલપરિયટ્ઠં દેસ્સુણં ” હે ગૌતમ ! નરદેવનો વિરહકાળ ઓછામાં ઓછો એક સાગરોપમ કાળ કરતાં સહેજ અધિક છે, અને ઉત્કૃષ્ટ વિરહકાળ દેશોન અર્ધપુદ્ગલપરિવર્ત રૂપ અનંતકાળનો છે. એ વાત તો પહેલાં સમજાવવામાં

વર્તાર્દ્ધં ભવતિ, તથા ચ અપરિત્યક્તસજ્ઞાનાં ચક્રવર્તિનાં નરદેવાનાં નરકપૃથિવી-
પૃથ્વાદાત્, તાસુચ તેષામુત્કૃષ્ટસ્થિતિર્ભવતિ, તતશ્ચ નરદેવો મૃતઃ પ્રથમપૃથિવ્યા-
મુત્પન્નસ્તત્ર ઉત્કૃષ્ટાં સાગરોપમપ્રમાણાં સ્થિતિમનુભૂય પુનર્નરદેવત્વેન ઉત્પન્નઃ
इत्येवं सागरोपमम्, सातिरेकत्वं तु नरदेवमवे चक्ररत्नोत्पत्तेरन्तरकालेनाव-
सेयम् इत्यादिरीत्या जघन्येन अन्तरं सातिरेकं सागरोपमं भवति, उत्कृष्टतस्तु
अन्तरं किञ्चिन्म्यूनार्द्धपुद्गलपरिवर्तपर्यन्तमनन्तकालं भवति, तथाहि-सम्यग्दृष्टी-
नामेव चक्रवर्तित्वनिर्वर्तनात् तेषां च देशोनापार्द्धपुद्गलपरिवर्तपर्यन्तमेव संसारी

કહા હી જા ચુકા હૈ કિ ચક્રવર્તી અપરિત્યક્તસજ્ઞ હોને કે કારણ મરકર
નરક મેં જાતે હૈં-વહાં વે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કા ભોગ કરતે હૈં જઘન્ય રૂપ
સે इनका अन्तर इस प्रकार से समझना चाहिये कोई नरदेव-चक्रवर्ती
મરા ઓર વહ પ્રથમપૃથિવી મેં નારક રૂપ સે ઉત્પન્ન હો ગયા વહાં ઉત્કૃષ્ટ
સ્થિતિ એક સાગરોપમ કી હૈ સો इस सागरोपमप्रमाण स्थिति को भोग
કર વહ પુનઃ નરદેવરૂપ સે ઉત્પન્ન હો ગયા યહાં જો નરદેવ કી જઘન્ય-
સ્થિતિ મેં કુછ અધિકતા કહી ગઈ હૈ-સો उसका कारण यह है कि
चक्ररत्न की उत्पत्ति के बाद ही वह नरदेव रूप से ज्ञात होता है-अतः
इतना जो काल है वही एक सागर की स्थिति में अधिक होता है । तथा
नरदेव का जो अन्तरकाल उत्कृष्ट से कुछ कम अर्द्धपुद्गलपरिवर्तन पर्यन्त
तक का कहा है सो उसका कारण ऐसा है कि सम्यग्दृष्टि जीव
ही चक्रवर्ती होते हैं और सम्यग्दृष्टि का संसार में रहने का काल देशोन
अपार्द्धपुद्गलपरिवर्तपर्यन्त तक का ही रह जाता है, इसके बाद वह संसार

આવી છે કે ચક્રવર્તી અપરિત્યક્ત સંગ હોવાને કારણે મરીને નરકમાં જાય
છે, ત્યાં તે ઉત્કૃષ્ટ આયુસ્થિતિ લોગવે છે. તેમના જઘન્ય વિરહકાળનું સ્પષ્ટી-
કરણ આ પ્રમાણે છે-કોઈ નરદેવ (ચક્રવર્તી) મરીને પહેલી રત્નપ્રભામાં નારક
રૂપે ઉત્પન્ન થઈ ગયો, ત્યાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક સાગરોપમ પ્રમાણ હોય છે.
એક સાગરોપમ પ્રમાણ આ સ્થિતિ લોગવીને તે ફરી નરદેવ રૂપે ઉત્પન્ન થઈ
જાય છે. હવે એક સાગરોપમકાળ કરતાં થોડો અધિક કાળ પ્રકટ કરવાનું કારણ
નીચે પ્રમાણે છે. ચક્રરત્નની પ્રાપ્તિ થયા બાદ જ તેને નરદેવ કહેવામાં
આવે છે. ચક્રરત્નની પ્રાપ્તિમાં થોડો કાળ વ્યતીત થઈ જાય છે તે કારણે
જઘન્ય વિરહકાળ એક સાગરોપમ કરતાં થોડો અધિક રહ્યો છે. નરદેવનો
ઉત્કૃષ્ટ વિરહકાળ અર્ધપુદ્ગલપરિવર્ત કરતાં થોડો ન્યૂન કહેવાનું કારણ-સમ્ય-
દૃષ્ટિ જીવ જ ચક્રવર્તી બને છે, અને સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવનો સંસારમાં રહેવાનો
કાળ દેશોન અપાર્દ્ધપુદ્ગલપરિવર્ત પર્યન્તનો હોય છે. ત્યાર બાદ તો તે

भवति, तदन्त्यभवे च कश्चिन्नरदेवत्वं प्राप्नोतीत्येवंरीत्याऽवसेयम् । गौतमः पृच्छति—‘धम्मदेवस्स पुच्छा’ हे भदन्त ! धर्मदेवस्य कियन्तं कालम्, अन्तरं भवति ? इति पृच्छा, ‘गोयमा ! जहण्णेणं पलिओवमपुहुत्तं, उक्कोसेणं अणंतं कालं अवड्ढं पोगगलपरियट्ठं देसूणं’ हे गौतम ! धर्मदेवस्य अन्तरम्, जघन्येन पल्योपम-पृथक्त्वम् द्वितीयादारभ्य नवपल्योपमपर्यन्तम् भवति, तथाहि कश्चित् चारित्रवान् जीवः सौधर्मे पल्योपमपृथक्त्वायुष्केषु उत्पद्यतत^२च्युत्वा धर्मदेवत्वं प्राप्नोतीत्येवम् उन्नेयम्, यत्तु मनुष्यत्वे उत्पन्नश्चारित्रं विनैवास्ते तदधिकमपि सत् पल्योपम-

से रहित हो जाता है । अब यदि कोई जीव अपने अन्तिम भव में पुनः इस नरदेवत्व को प्राप्त कर लेना है तब ऐसी स्थिति में नरदेवत्व को छोड़कर पुनः नरदेवत्व की प्राप्ति में उत्कृष्टरूप से अन्तर पूर्वोक्तप्रमाण रूप में सश्रु जाता है । अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘धम्मदेवस्स पुच्छा’ हे भदन्त ! धर्मदेव का अन्तरकाल कितना है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा ! जहण्णेणं पलिओवमपुहुत्तं, उक्कोसेणं अणंतं कालं अवड्ढं पोगगलपरियट्ठं देसूणं’ हे गौतम ! धर्मदेव का अन्तर काल जघन्य से पल्योपमपृथक्त्व का है—दो से लेकर नौ पल्योपम तक का है, और वह इस प्रकार से है—कोई चारित्र वाला जीव सौधर्मस्वर्ग में पल्योपमपृथक्त्व की आयु वाले देवों में उत्पन्न हो गया क्योंकि धर्मदेव दोपल्योपम से कम स्थिति वाले देवों में उत्पन्न नहीं होता है । और फिर वह वहां से आयु की समाप्ति के बाद चव कर पुनः धर्मदेव हो

સંસારથી રહિત થઈ જાય છે. જો કોઈ જીવ પોતાના અન્તિમ જન્મમાં નરદેવ-ત્વની પુનઃ પ્રાપ્તિ કરી લે, તો એવી પરિસ્થિતિમાં પૂર્વના નરદેવ પર્યાય અને અન્તિમ નરદેવ પર્યાયની વચ્ચે પૂર્વોક્ત ઉત્કૃષ્ટ કાળનું અંતર પડી જાય છે.

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન—“ધમ્મદેવસ્સ પુચ્છા” છે ભગવન્ ! ધર્મદેવને વિરહકાળ કેટલો કહ્યો છે ?

ઉત્તર—“ગોયમા ! જહણ્ણેણં પલિઓવમપુહુત્તં, ઉક્કોસેણં અણંતં કાલં અવડ્ઢં પોગગલપરિયટ્ઠં દેસૂણં” છે ગૌતમ ! ધર્મદેવને વિરહકાળ ઓછામાં ઓછો પલ્યોપમપૃથક્ત્વનો (એકથી લઈને નવ પલ્યોપમનો,) અને વધારેમાં વધારે અનંત કાળ સુધીનો હોય છે. તે અનંત કાળ અર્ધપુદ્ગલપરિવર્ત કરતાં સહેજ ન્યૂન હોય છે. જઘન્ય વિરહકાળનું સ્પષ્ટીકરણ—કોઈ ચારિત્રવાળો જીવ, ધારો કે સૌધર્મિકત્વમાં પલ્યોપમપૃથક્ત્વની આયુસ્થિતિવાળા દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યાંની આયુસ્થિતિ લોગવીને ત્યાંથી ચલવીને તે પુનઃ ધર્મદેવ રૂપે ઉત્પન્ન

भव्यद्रव्यदेवाद्युद्वर्तनावक्तव्यता ।

मूलम्—‘भवियदव्वदेवा णं भंते ! अणंतरं उव्वट्ठित्ता कहिं गच्छंति ? कहिं उव्वज्जंति ? किं नेरइएसु उव्वज्जंति ? जाव देवेसु उव्वज्जंति ? गोयमा ! नो नेरइएसु उव्वज्जंति, नो तिरिक्खजोणिएसु, नो मणुस्सेसु उव्वज्जंति, देवेसु उव्वज्जंति, जइ देवेसु उव्वज्जंति, सव्वदेवेसु उव्वज्जंति, जाव सव्वट्ठसिद्धत्ति, नरदेवा णं भंते ! अणंतरं उव्वट्ठित्ता पुच्छा, गोयमा ! नेरइएसु उव्वज्जंति, नो तिरिक्खजोणिएसु, नो मणुस्सेसु, णो देवेसु उव्वज्जंति, जइ नेरइएसु उव्वज्जंति०, सत्तसु वि पुढवीसु उव्वज्जंति, धम्मदेवा णं भंते ! अणंतरं पुच्छा, गोयमा ! नो नेरइएसु उव्वज्जंति णो तिरिक्खजोणिएसु, णो मणुस्सेसु, देवेसु उव्वज्जंति, जइ देवेसु उव्वज्जंति किं भवणवासि पुच्छा, गोयमा ! नो भवणवासि देवेसु उव्वज्जंति, णो वाणमंतरेसु, नो जोइसियदेवेसु, वेमाणियदेवेसु, उव्वज्जंति, सव्वेसु वेमाणिएसु, उव्वज्जंति, जाव सव्वट्ठसिद्धअणुत्तरोववाइएसु उव्वज्जंति, अत्थे गइया सिज्झंति, जाव अंतं करेति, देवाहिदेवा, अणंतरं उव्वट्ठित्ता कहिं गच्छंति, कहिं उव्वज्जंति ? गोयमा ! सिज्झंति जाव अंतं करेति, भावदेवा णं भंते ! अणंतरं उव्वट्ठित्ता पुच्छा, जहा वक्कंतीए असुरकुमाराणं उव्वट्ठणा तहा भाणियव्वा ॥

भवियदव्वदेवे णं भंते ! भवियदव्वदेवेत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं तित्ति पलिओ-

वमाइं, एवं जच्चेव ठिई, खच्चेव संचिट्टणा वि, जाव भावदेवस्स, नवरं धम्मदेवस्स जहण्णेणं एकं समयं उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी।

भवियदव्वदेवस्स णं भंते ! केवइयं कालं अंतरं होइ ? गोयमा ! जहण्णेणं दसवालसहस्साइं, अंतोमुहुत्तमव्वभहियाइं, उक्कोसेणं अणंतं कालं वणस्सइ कालो, नरदेवस्स पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं सातिरेगं सागरोवमं, उक्कोसेणं अणंतं कालं, अवड्डं पोग्गलपरियट्ठं देसूणं धम्मदेवस्स णं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं पलिओवमपुहुत्तं, उक्कोसेणं अणंतं कालं अवड्डं पोग्गलपरियट्ठं देसूणं, देवाहिदेवाणं पुच्छा, गोयमा ! नत्थि अंतरं, भावदेवस्स णं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं अणंतं कालं वणस्सइ कालो।

एएसिणं भंते ! भवियदव्वदेवाणं नरदेवाणं जाव भावदेवाणं थ कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा नरदेवा, देवाहिदेवा संखेज्जगुणा, धम्मदेवा संखेज्जगुणा, भवियदव्वदेवा असंखेज्जगुणा भावदेवा असंखेज्जगुणा ॥सू. ५॥

छाया—भव्यद्रव्यदेवाः खलु भदन्त ! अनन्तरम् उद्घृत्य कुत्र गच्छन्ति ? कुत्र उपपद्यन्ते ? किं नैरयिकेषु उपपद्यन्ते ? यावत् देवेषु उपपद्यन्ते ? गौतम ! नो नैरयिकेषु उपपद्यन्ते, नो तिर्यग्योनिकेषु, नो मनुष्येषु उपपद्यन्ते, देवेषु उपपद्यन्ते, यद् देवेषु उपपद्यन्ते, सर्वदेवेषु उपपद्यन्ते, यावत् सर्वार्थसिद्धे इति, नरदेवाः खलु भदन्त ! अनन्तरम् उद्घृत्य, पृच्छा, गौतम ! नैरयिकेषु उपपद्यन्ते, नो तिर्यग्योनिकेषु, नो मनुष्येषु उपपद्यन्ते, नो देवेषु उपपद्यन्ते, यदि नरयिकेषु उपपद्यन्ते०, सप्तस्वपि पृथिवीषु उपपद्यन्ते, धर्मदेवाः खलु भदन्त ! अनन्तरं पृच्छा, गौतम ! नो नैरयिकेषु उपपद्यन्ते नो तिर्यग्योनिकेषु, नो मनुष्येषु उपपद्यन्ते, देवेषु उपपद्यन्ते, यदि देवेषु उपपद्यन्ते, किं भयनवासिदेवेषु० पृच्छा,

ગૌતમ ! નો મવનવાસિદેવેષુ ઉપપદ્યન્તે, નો વાનવ્યન્તરદેવેષુ, નો જ્યોતિષિક દેવેષુ ઉપપદ્યન્તે, વૈમાનિકદેવેષુ ઉપપદ્યન્તે, સર્વેષુ વૈમાનિકેષુ ઉપપદ્યન્તે, યાવત્-સર્વાધિસિદ્ધાનુત્તરૌપપાતિકેષુ ઉપપદ્યન્તે, અસ્ત્યેકકે સિધ્યન્તિ, યાવત્-અન્તં કુર્વન્તિ, દેવાધિદેવાઃ અનન્તરમ્ ઉદ્વૃત્ય કુત્ર ગચ્છન્તિ ? કુત્ર ઉપપદ્યન્તે ? ગૌતમ ! સિધ્યન્તિ, યાવત્-અન્તં કુર્વન્તિ, માવદેવાઃ સ્વલુ મદન્ત ! અનન્તરમ્ ઉદ્વૃત્ય પૃચ્છા, યથા વ્યુત્ક્રાન્તૌ અસુરકુમારાણામ્ ઉદ્વર્તના તથા મણિતવ્યા । મઘ્યદ્રવ્યદેવઃ સ્વલુ મદન્ત ! મઘ્યદ્રવ્યદેવ इति કાલતઃ કિયચ્ચિરં ભવતિ ? ગૌતમ ! જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્કૃષ્ટેન શ્રીણિ પલ્યોપમાનિ, એવં યત્રૈવ સ્થિતિ સ્તત્રૈવ સંસ્થાનમપિ, યાવત્-માવદેવસ્ય, નવરં ધર્મદેવસ્ય જઘન્યેન એકં સમયમ્, ઉત્કૃષ્ટેન દેશોના પૂર્વકૌટિઃ । મઘ્યદ્રવ્યદેવસ્ય સ્વલુ મદન્ત ! કિયન્તં કાલમ્ અન્તરં ભવતિ ? ગૌતમ ! જઘન્યેન દશવર્ષસહસ્રાણિ, અન્તર્મુહૂર્તમિધિકાનિ । ઉત્કૃષ્ટેન અનન્તં કાલં વનસ્પતિકાલ, નરદેવસ્ય પૃચ્છા, ગૌતમ ! જઘન્યેન સાતિ-રેકં સાગરોપમમ્, ઉત્કૃષ્ટેન અનન્તં કાલમ્, અપાર્દં પુદ્ગલપરિવર્તમ્ દેશોનમ્, ધર્મદેવસ્ય સ્વલુ પૃચ્છા, ગૌતમ ! જઘન્યેન પલ્યોપમપૃથક્ત્વમ્, ઉત્કૃષ્ટેન અનન્તં કાલં, અપાર્દં પુદ્ગલપરિવર્તં દેશોનં, દેવાધિદેવાનાં પૃચ્છા, ગૌતમ ! નાસ્તિ અન્ત-રમ્, માવદેવસ્ય સ્વલુ પૃચ્છા ગૌતમ ! જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્કૃષ્ટેન અનન્તં કાલમ્, વનસ્પતિકાલઃ, એતેવામ્ સ્વલુ મદન્ત ! મઘ્યદ્રવ્યદેવાનાં નરદેવાનાં, યાવત્-માવદેવાનાં ચ કતરે કતરેભ્યો યાવત્ વિશેષાધિકા વા ? ગૌતમ ! સર્વસ્તોકાઃ નરદેવાઃ, દેવાધિદેવાઃ સંખ્યેયગુણાઃ, ધર્મદેવાઃ સંખ્યેયગુણાઃ, મઘ્યદ્રવ્યદેવાઃ અસંખ્યેયગુણાઃ, માવદેવાઃ અસંખ્યેયગુણાઃ ॥સૂ ૫॥

ટીકા—અથ ગતિદ્વારમાહ—‘મઘ્યદ્રવ્યદેવાણં મંતે’ इत्यादि । ‘મઘ્યદ્રવ્ય-દેવાણં મંતે ! અણંતરં ઉવદ્વિત્તા કહિં ગચ્છંતિ ? કહિં ઉવવજ્જંતિ ?’ ગૌતમઃ

મઘ્યદ્રવ્યદેવાદ્યુદ્વર્તના (ઉત્પત્તિ) વક્તવ્યતા—

‘મઘ્યદ્રવ્યદેવાણં મંતે ! અણંતરં ઉવદ્વિત્તા કહિં ગચ્છંતિ’ इत्यादि ।

ટીકા—સૂત્રકાર ને હસ સૂત્ર દ્વારા ગતિદ્વાર કી પ્રરૂપણા કી હૈ હસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—‘મઘ્યદ્રવ્યદેવાણં મંતે ! અણં-તરં ઉવદ્વિત્તા કહિં ગચ્છંતિ ? કહિં ઉવવજ્જંતિ’ હૈ મદન્ત ! જો મઘ્ય-

—મઘ્યદ્રવ્યદેવ આદિની ઉદ્વર્તના (ઉત્પત્તિ)ની વક્તવ્યતા—

“મઘ્યદ્રવ્યદેવાણં મંતે ! અણંતરં ઉવદ્વિત્તા કહિં ગચ્છંતિ” इत्यादि—

ટીકાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્રદ્વારા ગતિદ્વારની પ્રરૂપણા કરી છે. આ વિષ-

યને અનુસરીને ગૌતમસ્વામી મહાવીર પ્રશ્નને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—

“મઘ્યદ્રવ્યદેવાણં મંતે ! અણંતરં ઉવદ્વિત્તા કહિં ગચ્છંતિ ? કહિં ઉવવજ્જંતિ”

પૃચ્છતિ—હે ભદ્રન્ત ! ભવ્યદ્રવ્યદેવાઃ, સ્વલ્પ અનન્તરમ્—ભવ્યદ્રવ્યદેવભવાનન્તરમ્, ઉદ્વૃત્ત્ય, કુત્ર ગચ્છન્તિ ? કુત્ર ઉપપદ્યન્તે ? જાયન્તે ? તદેવ વિશદયતિ—‘કિં નેર-
હણસુ ઉવવજ્જન્તિ, જાવ દેવેસુ ઉવવજ્જન્તિ ?’ કિં નૈરયિકેષુ ઉપપદ્યન્તે ? યાવત્—
કિંવા પૃથિવ્યાદ્યેકેન્દ્રિયાદિપञ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકેષુ ઉપપદ્યન્તે, કિંવા મનુષ્યેષુ
ઉપપદ્યન્તે ? કિંવા અસુરકુમારાદિ ભવનવાસિષુ ઉપપદ્યન્તે ? કિંવા વાનવ્યન્તરેષુ
ઉપપદ્યન્તે ? કિંવા જ્યોતિષિકેષુ ઉપપદ્યન્તે ? કિંવા વૈમાનિકદેવેષુ ઉપપદ્યન્તે ?
કિંવા નવગ્રૈવેયકાદિ દેવેષુ ઉપપદ્યન્તે ? ભગવાનાહ—‘ગોયમા ! નો નેરહણસુ ઉવવ-
જ્જન્તિ, ણો તિરિક્કલ્લજોણિણસુ, ણો મણુસ્સેસુ ઉવવજ્જન્તિ, દેવેસુ ઉવવજ્જન્તિ’
હે ગૌતમ ! ભવ્યદ્રવ્યદેવાઃ સ્વલ્પ નો નૈરયિકેષુ ઉપપદ્યન્તે, નો તિર્યગ્ચોનિકેષુ

દ્રવ્યદેવ હૈ—વે અપને ભવ્યદ્રવ્યદેવ કે ભવ કો છોડતે હી કહાં પર જાતે
હૈ ? કહાં પર ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? ‘કિં નેરહણસુ ઉવવજ્જન્તિ, જાવ દેવેસુ
ઉવવજ્જન્તિ’ કયા વે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? કિં વા—પૃથિવી કાયિ-
કાદિ રૂપ એકેન્દ્રિય સે લેકર દ્વીન્દ્રિય, તેહન્દ્રિય, ચૌહન્દ્રિય એવં પંચેન્દ્રિ-
યતિર્યચ્ચોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? યા મનુષ્યોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? યા અસુર
કુમારાદિ ભવનવાસિયોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? યા વાનવ્યન્તરોં મેં ઉત્પન્ન
હોતે હૈ ? યા જ્યોતિષિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? યા વૈમાનિક દેવોં મેં
ઉત્પન્ન હોતે હૈ યા નવગ્રૈવેયક આદિ દેવોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? હસકે
ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈ—‘ગોયમા ! નો નેરહણસુ ઉવવજ્જન્તિ, ણો તિરિ-
ક્કલ્લજોણિણસુ, ણો મણુસ્સેસુ ઉવવજ્જન્તિ, દેવેસુ ઉવવજ્જન્તિ’ હે ગૌતમ !
ભવ્યદ્રવ્યદેવ નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન નહીં હોતે હૈ, ન તિર્યચ્ચોં મેં ઉત્પન્ન

હે ભગવન્ ! ભવ્યદ્રવ્યદેવો પોતાના ભવ્યદ્રવ્યદેવના ભવને છોડીને (તે ભવનું
આયુષ્ય પૂરું કરીને) કયાં જાય છે ? કયાં ઉત્પન્ન થાય છે ? “કિં નેરહણસુ
ઉવવજ્જન્તિ જાવ દેવેસુ ઉવવજ્જન્તિ ?” શું તેઓ નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?
અથવા પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોથી લઈને દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિ-
ન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિયતિર્યચોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય
છે ? કે ભવનપતિ દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે વાનવ્યન્તર દેવોમાં ઉત્પન્ન
થાય છે ? કે જ્યોતિષિક દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે વૈમાનિક દેવોમાં ઉત્પન્ન
થાય છે ? કે નવગ્રૈવેયકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે પાંચ અનુત્તર
વિમાનોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—“ગોયમા ! નો નેરહણસુ ઉવવજ્જન્તિ, ણો તિરિ-
ક્કલ્લજોણિણસુ, ણો મણુસ્સેસુ ઉવવજ્જન્તિ, દેવેસુ ઉવવજ્જન્તિ” હે ગૌતમ ! ભવ્ય-
દ્રવ્યદેવો નારકોમાં પણ ઉત્પન્ન થતા નથી, તિર્યચોમાં પણ ઉત્પન્ન થતા નથી.

ઉપપદ્યન્તે, નો મનુષ્યેષુ ઉપપદ્યન્તે, કિન્તુ દેવેષુ-ભવનપત્યાદિ સર્વાર્થસિદ્ધપર્યન્તેષુ ઉપપદ્યન્તે, તથા ચાત્ર ભવ્યદ્રવ્યદેવાનાં ભાવિદેવમત્રસ્વભાવત્વાન્નૈરયિકાદિ મત્રમતિ પેથોડવસેયઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જહ દેવેસુ ઉવવજ્જંતિ ૦ ?’ હે મદન્ત ! મવિકદ્રવ્ય-દેવાઃ સ્વલુ યદિ દેવેષુ ઉપપદ્યન્તે તત્ કિમ્ અસુરકુમારાદિ મવનવાસિષુ ઉપપદ્યન્તે ? વાનવ્યન્તરેષુ ઉપપદ્યન્તે ? કિંવા જ્યોતિષિકેષુ ઉપપદ્યન્તે ? કિંવા વૈમાનિકેષુ ઉપપદ્યન્તે ? નવગ્રૈવેયકેષુ ઉપપદ્યન્તે ? કિંવા પશ્ચાન્નુત્તરૌપપાતિકેષુ સર્વાર્થસિદ્ધપર્યન્તેષુ ઉપપદ્યન્તે ? મગવાનાહ-‘સવ્વદેવેસુ ઉવવજ્જંતિ, જાવ સવ્વદ્ધસિદ્ધત્તિ’ હે ગૌતમ !

હોતે હૈં, ન મનુષ્યોં મૈં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? કિન્તુ વે દેવોં મૈં ઉત્પન્ન હોતે હૈં, અર્થાત્ ભવનપતિ આદિ સે લેકર સર્વાર્થ સિદ્ધ તક કે દેવોંમૈં ઉત્પન્ન હોતે હૈં । કહને કા તાત્પર્ય એસા હૈ કિ ભવ્યદ્રવ્યદેવોં મૈં જો નૈરયિકાદિ મવ કા પ્રતિપેધ કિયા ગયા હૈ, વહ ઉનમૈં દેવમવ સ્વભાવતા માવી (હોને વાલી) હૈ-હસ કારણ સે કિયા ગયા હૈ । અવ ગૌતમ પ્રમુ સે એસા હી પૂછતે હૈં-‘ જહ દેવેસુ ઉવવજ્જંતિ ’ હે મદન્ત । યે મવિક દ્રવ્ય-દેવ યદિ દેવોં મૈં ઉત્પન્ન હોતે હૈં-તો કયા અસુરકુમારાદિ મવનવાસિયોં મૈં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? કિંવા વાનવ્યન્તરોં મૈં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યા જ્યો-તિષિકોં મૈં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યા વૈમાનિકોં મૈં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? કિં વા-નવ ગ્રૈવેયકોં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યા સર્વાર્થસિદ્ધ પર્યન્ત પંચ અનુત્તરોં મૈં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મૈં પ્રમુ કહતે હૈં-‘ સવ્વદેવેસુ ઉવવજ્જંતિ જાવ સવ્વદ્ધસિદ્ધત્તિ ’ હે ગૌતમ ! ભવ્યદ્રવ્યદેવ પૂર્વોક્ત સઘ દેવોં મૈં

નથી, મનુષ્યોમાં પણ ઉત્પન્ન થતા નથી પરંતુ તેઓ દેવોમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. ભવ્યદ્રવ્યદેવોની નારકાદિ ભવોમાં ઉત્પત્તિ થવાનો નિષેધ કયોં છે, કારણ કે તેમનામાં દેવભવ સ્વભાવતઃ ભાવી છે-એટલે કે દેવગતિમાં જ ઉત્પન્ન થવાનાં લક્ષણોનો સફલાવ હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ જહ દેવેસુ ઉવવજ્જંતિ ” ઇત્યાદિ-હે ભગવન્ ! જો ભવ્યદ્રવ્યદેવોની ઉત્પત્તિ દેવોમાં જ થતી હોય, તો કયા દેવોમાં થાય છે ? શું તેઓ અસુરકુમારાદિ ભવનવાસી દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે વાન-વ્યન્તરોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે જ્યોતિષિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે વૈમાનિક દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? નવગ્રૈવેયક વિમાનોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે સર્વાર્થ-સિદ્ધ પર્યન્તના પાંચ અનુત્તર વિમાનોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ ગોયમા ! સવ્વ દેવેસુ ઉવવજ્જંતિ જાવ સવ્વદ્ધ-સિદ્ધત્તિ ” હે ગૌતમ ! ભવ્યદ્રવ્યદેવો પૂર્વોક્ત સઘના દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય

પૃચ્છતિ—હે ભદ્રન્ત ! ભવ્યદ્રવ્યદેવાઃ, સ્વલ્લ અનન્તરમ્—ભવ્યદ્રવ્યદેવભવાનન્તરમ્, ઉદ્ભવ્ય, કુત્ર ગચ્છન્તિ ? કુત્ર ઉપપદ્યન્તે ? જાયન્તે ? તદેવ વિશદયતિ—‘કિં નેર-
હણસુ ઉવવજ્જન્તિ, જાવ દેવેસુ ઉવવજ્જન્તિ ?’ કિં નૈરયિકેષુ ઉપપદ્યન્તે ? યાવત્—
કિંવા પૃથિવ્યાદ્યેકેન્દ્રિયાદિપન્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેષુ ઉપપદ્યન્તે, કિંવા મનુષ્યેષુ
ઉપપદ્યન્તે ? કિંવા અસુરકુમારાદિ ભવનવાસિષુ ઉપપદ્યન્તે ? કિંવા વાનવ્યન્તરેષુ
ઉપપદ્યન્તે ? કિંવા જ્યોતિષિકેષુ ઉપપદ્યન્તે ? કિંવા વૈમાનિકદેવેષુ ઉપપદ્યન્તે ?
કિંવા નવગ્રૈવેયકાદિ દેવેષુ ઉપપદ્યન્તે ? ભગવાનાહ—‘ગોયમા ! નો નેરહણસુ ઉવવ-
જ્જન્તિ, ણો તિરિક્કલજોણિણસુ, ણો મણુસ્સેસુ ઉવવજ્જન્તિ, દેવેસુ ઉવવજ્જન્તિ’
હે ગૌતમ ! ભવ્યદ્રવ્યદેવાઃ સ્વલ્લ નો નૈરયિકેષુ ઉપપદ્યન્તે, નો તિર્યગ્યોનિકેષુ

દ્રવ્યદેવ હૈં—વે અપને ભવ્યદ્રવ્યદેવ કે ભવ કો છોડતે હી કહાં પર જાતે
હૈં ? કહાં પર ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? ‘કિં નેરહણસુ ઉવવજ્જન્તિ, જાવ દેવેસુ
ઉવવજ્જન્તિ’ વ્યા વે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? કિં વા—પૃથિવી કાયિ-
કાદિ રૂપ એકેન્દ્રિય સે લેકર દ્વીન્દ્રિય, તેહન્દ્રિય, ચૌહન્દ્રિય એવં પંચેન્દ્રિ-
યતિર્યચ્ચોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યા મનુષ્યોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યા અસુર
કુમારાદિ ભવનવાસિયોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યા વાનવ્યન્તરોં મેં ઉત્પન્ન
હોતે હૈં ? યા જ્યોતિષિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યા વૈમાનિક દેવોં મેં
ઉત્પન્ન હોતે હૈં યા નવગ્રૈવેયક આદિ દેવોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? હસકે
ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘ગોયમા ! નો નેરહણસુ ઉવવજ્જન્તિ, ણો તિરિ-
ક્કલજોણિણસુ, ણો મણુસ્સેસુ ઉવવજ્જન્તિ, દેવેસુ ઉવવજ્જન્તિ’ હે ગૌતમ !
ભવ્યદ્રવ્યદેવ નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન નહીં હોતે હૈં, ન તિર્યચ્ચોં મેં ઉત્પન્ન

હે ભગવન્ ! ભવ્યદ્રવ્યદેવો પોતાના ભવ્યદ્રવ્યદેવના ભવને છોડીને (તે ભવનું
આયુષ્ય પૂરું કરીને) કયાં જાય છે ? કયાં ઉત્પન્ન થાય છે ? “કિં નેરહણસુ
ઉવવજ્જન્તિ જાવ દેવેસુ ઉવવજ્જન્તિ ?” શું તેઓ નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?
અથવા પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોથી લઈને દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિ-
ન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિયતિર્યચોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય
છે ? કે ભવનપતિ દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે વાનવ્યન્તર દેવોમાં ઉત્પન્ન
થાય છે ? કે જ્યોતિષિક દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે વૈમાનિક દેવોમાં ઉત્પન્ન
થાય છે ? કે નવગ્રૈવેયકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે પાંચ અનુત્તર
વિમાનોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—“ગોયમા ! નો નેરહણસુ ઉવવજ્જન્તિ, ણો તિરિ-
ક્કલજોણિણસુ, ણો મણુસ્સેસુ ઉવવજ્જન્તિ, દેવેસુ ઉવવજ્જન્તિ” હે ગૌતમ ! ભવ્ય-
દ્રવ્યદેવો નારકોમાં પણ ઉત્પન્ન થતા નથી, તિર્યચોમાં પણ ઉત્પન્ન થતા નથી.

ઉપપદ્યન્તે, નો મનુષ્યેષુ ઉપપદ્યન્તે, કિન્તુ દેવેષુ-મવનપત્યાદિ સર્વાર્થસિદ્ધપર્યન્તેષુ ઉપપદ્યન્તે, તથા ચાત્ર ભવ્યદ્રવ્યદેવાનાં આધિદેવમવત્ત્વમાવત્વાન્નૈરયિકાદિ મવમતિ પેધોડવસેયઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જહ દેવેસુ ઉવવજ્જંતિ૦?’ હે મદન્ત ! મવિકદ્રવ્ય-દેવાઃ સ્વલુ યદિ દેવેષુ ઉપપદ્યન્તે તત્ કિમ્ અસુરકુમારાદિ મવનવાસિષુ ઉપપદ્યન્તે ? વાનવ્યન્તરેષુ ઉપપદ્યન્તે ? કિંવા જ્યોતિષિકેષુ ઉપપદ્યન્તે ? કિંવા વૈમાનિકેષુ ઉપપદ્યન્તે ? નવગ્રૈવેયકેષુ ઉપપદ્યન્તે ? કિંવા પચ્ચાનુત્તરૌપપાતિકેષુ સર્વાર્થસિદ્ધપર્યન્તેષુ ઉપપદ્યન્તે ? મગવાનાહ-‘સવ્વદેવેસુ ઉવવજ્જંતિ, જાવ સવ્વદ્ધસિદ્ધત્તિ’ હે ગૌતમ !

હોતે હૈં, ન મનુષ્યોં મૈં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? કિન્તુ વે દેવોં મૈં ઉત્પન્ન હોતે હૈં, અર્થાત્ મવનપતિ આદિ સે લેકર સર્વાર્થ સિદ્ધ તક કે દેવોંમૈં ઉત્પન્ન હોતે હૈં । કહને કા તાત્પર્ય ઁસા હૈં કિ ભવ્યદ્રવ્યદેવોં મૈં જો નૈરયિકાદિ મવ કા પ્રતિષેધ કિયા ગયા હૈં, વહ ઉનમૈં દેવમવ સ્વમાવતા માવી (હોને વાલી) હૈં-હસ કારણ સે કિયા ગયા હૈં । અવ ગૌતમ પ્રમુ સે ઁસા હી પૂછતે હૈં-‘જહ દેવેસુ ઉવવજ્જંતિ’ હે મદન્ત । યે મવિક દ્રવ્ય-દેવ યદિ દેવોં મૈં ઉત્પન્ન હોતે હૈં-તો કયા અસુરકુમારાદિ મવનવાસિયોં મૈં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? કિંવા વાનવ્યન્તરોં મૈં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યા જ્યો-તિષિકોં મૈં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યા વૈમાનિકોં મૈં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? કિં વા-નવ ગ્રૈવેયકોં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યા સર્વાર્થસિદ્ધ પર્યન્ત પંચ અનુત્તરોં મૈં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મૈં પ્રમુ કહતે હૈં-‘સવ્વદેવેસુ ઉવવજ્જંતિ જાવ સવ્વદ્ધસિદ્ધત્તિ’ હે ગૌતમ ! ભવ્યદ્રવ્યદેવ પૂર્વોક્ત સવ દેવોં મૈં

નથી, મનુષ્યોમાં પણ ઉત્પન્ન થતા નથી પરંતુ તેઓ દેવોમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. ભવ્યદ્રવ્યદેવોની નારકાદિ ભવોમાં ઉત્પત્તિ થવાનો નિષેધ કર્યો છે, કારણ કે તેમનામાં દેવભવ સ્થાપતઃ ભાવી છે-એટલે કે દેવગતિમાં જ ઉત્પન્ન થવાનાં લક્ષણોનો સફલાવ હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“જહ દેવેસુ ઉવવજ્જંતિ” ઇત્યાદિ-હે ભગવન્ ! જો ભવ્યદ્રવ્યદેવોની ઉત્પત્તિ દેવોમાં જ થતી હોય, તો કયા દેવોમાં થાય છે ? શું તેઓ અસુરકુમારાદિ ભવનવાસી દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે વાન-વ્યન્તરોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે જ્યોતિષિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે વૈમાનિક દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? નવગ્રૈવેયક વિમાનોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે સર્વાર્થ-સિદ્ધ પર્યન્તના પાંચ અનુત્તર વિમાનોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ગોયમા ! સવ્વ દેવેસુ ઉવવજ્જંતિ જાવ સવ્વદ્ધ-સિદ્ધત્તિ” હે ગૌતમ ! ભવ્યદ્રવ્યદેવો પૂર્વોક્ત સઘળા દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય

ભવ્યદ્રવ્યદેવાઃ પૂર્વોક્તેષુ સર્વદેવેષુ ઉપપદ્યન્તે, યાવત્-ભવનપતિવાનવ્યન્તરજ્યોતિષિક-
વૈમાનિકનવગ્રૈવેયકપશ્ચાનુત્તરૌપપાતિકસર્વાર્થસિદ્ધપર્યન્તેષુ ઉપપદ્યન્તે इति भावः ।
ગૌતમઃ પુચ્છતિ-‘નરદેવા ણં મંતે ! અગંતરં ઉવ્વઢિત્તા પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! નરદેવાઃ
સ્વલુ અનન્તરસ્-નરદેવભવાન્તરમ્ ઉદ્વૃત્ત્ય કુત્ર ઉપપદ્યન્તે ? इति पृच्छा, भगवानाह-
‘ગોયમા ! નેરહ્ણસુ ઉવ્વજ્જંતિ, નો તિરિક્ખજોણિણસુ, ણો મણુસસેસુ, ણો દેવેસુ
ઉવ્વજ્જંતિ’ હે ગૌતમ ! નરદેવા ઉદ્વર્તનાનન્તર નૈરયિકેષુ એવોત્પદ્યન્તે, નો તિર્યગ્ગ્યો-
નિકેષુ ઉપપદ્યન્તે, નો વા મનુષ્યેષુ ઉપપદ્યન્તે, નો વા દેવેષુ-ભવનપત્યાદિસર્વાર્થ-
સિદ્ધિકર્પ્યન્તેષુ ઉપપદ્યન્તે, તથા ચ અપરિત્યક્તકામભોગો નરદેવા નૈરયિકેષુત્પદ્યન્તે,
શેષત્રયે તિર્પદ્ધમનુષ્યદેવરૂપે તુ તત્પ્રતિષેધોઽવસેયઃ, તત્ર કેપાંચિચ્ચક્રવર્તિનાં

ઉત્પન્ન હોતે હૈં યાવત્ ભવનપતિ વાનવ્યન્તર જ્યોતિષિક, વૈમાનિક,
નવગ્રૈવેયક, પાંચઅનુત્તરૌપપાતિક इन सब देवों में वे उत्पन्न होते हैं ।
અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘નરદેવાણં મંતે ! અગંતરં ઉવ્વઢિત્તા
પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! નરદેવ નરદેવભવ કો છોડને કે વાદ હી કહાં ઉત્પન્ન
હોતે હૈં ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा’ हे गौतम । ‘नेरह्णसु
ઉવ્વજ્જંતિ, નો તિરિક્ખજોણિણસુ, ણો મણુસસેસુ, ણો દેવેસુ ઉવ્વજ્જંતિ’
નરદેવ નરદેવભવ કો છોડને કે વાદ હી નૈરયિકોં મેં હી ઉત્પન્ન હોતે હૈં,
તિર્યગ્ગ્યોનિકોં મેં ઉત્પન્ન નહીં હોતે હૈં, ન મનુષ્યોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં,
और न भवनपति से लेकर सर्वार्थसिद्धपर्यन्त के देवों में वे उत्पन्न
હોતે હૈં । क्योंकि कामभोगों को नहीं छोड़ने वाले नरदेव बहु आरम्भ-
परिग्रही होने के कारण मरकर नैरयिकों में ही उत्पन्न होते हैं । तिर्यग्यों
મેં, મનુષ્યોં મેં, एवं देवों में वे उत्पन्न नहीं होते हैं । यद्यपि कितनेक

છે એટલે કે ભવનપતિથી લઇને પાંચ અનુત્તર વિમાનવાસી પર્યન્તના
કોઇ પણ પ્રકારના દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન-“ નરદેવાણં મંતે ! અગંતરં ઉવ્વઢિત્તા પુચ્છા ” કે
ભગવન્ ! નરદેવો નરદેવ ભવ છોડ્યા પછી ક્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર-“ ગોયમા ! નેરહ્ણસુ ઉવ્વજ્જંતિ નો તિરિક્ખજોણિણસુ,
ણો મણુસસેસુ, ણો દેવેસુ ઉવ્વજ્જંતિ ” નરદેવો, નરદેવ ભવનું આયુષ્ય પૂરે
કરીને નારકોમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે, તિર્યગોમાં પણ ઉત્પન્ન થતા નથી,
મનુષ્યોમાં પણ ઉત્પન્ન થતા નથી અને ભવનપતિથી લઇને સર્વાર્થસિદ્ધક
પર્યન્તના દેવોમાં પણ ઉત્પન્ન થતા નથી તેનું કારણ એ છે કે નરદેવો
કામભોગોમાં રચ્યાપચ્યા રહે છે. તેઓ અતિશય આરામ અને પરિગ્રહથી
શુદ્ધ હોય છે, તેથી તેઓ નારકોમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. એ કે. કેટલાક

નરદેવાનાં દેવેપૃષ્ઠાદો લભ્યતે તત્તેષાં નરદેવત્વત્યાગેન ધર્મદેવત્વપ્રાપ્તાદેવ દેવે-
પૃષ્ઠાદો ભવતીતિ ન કશ્ચિત્પ્રકૃતે વિરોધઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જહ નૈરહૃણુ ઉવવ-
જ્જંતિ ૦ ?’ હે મહન્ત ! યત્ સ્વલુ નરદેવા નૈરયિકેષુ ઉત્પદ્યન્તે, તત્ કિં રત્નપ્રમા-
પૃથિવી નૈરયિકેષુ ? કિંવા શર્કરાપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકેષુ ? કિંવા વાલુકાપ્રમાપૃથિવી
નૈરયિકેષુ ? કિંવા પદ્મપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકેષુ ? કિંવા ધૂમપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકેષુ ?
કિંવા તમઃપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકેષુ ? કિંવા અધઃસપ્તમીપૃથિવી નૈરયિકેષુ ઉપવદ્યન્તે ?
મગવાનાહ-‘સત્તસુ વિ પુઢવીસુ ઉવવજ્જંતિ’ હે ગૌતમ ! નરદેવા ઉદ્વર્તનાનન્તરં

ચક્રવર્તીરૂપ નરદેવોં કા દેવોં મેં ઉત્પાદ મી સુના જાતા હૈ સો હસકા
કારણ યહ હૈ કિ વે નરદેવત્વ કા ત્યાગ કર ધર્મદેવત્વ કો પ્રાપ્ત કરકે
હી દેવોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈ-નરદેવત્વ કી સ્થિતિ મેં રહતે હુવ વે દેવગતિ-
કે બન્ધક નહીં હોતે હૈ । હસ પ્રકાર સે પ્રકૃતિ કથન મેં કોઈ વિરોધ
નહીં આતા હૈ । અવ ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ-નાના કિ
નરદેવ નૈરયિકોં મેં હી ઉત્પન્ન હોતે હૈ-સો કયા વે રત્નપ્રમા પૃથિવી કે
નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? કિંવા શર્કરાપ્રમા પૃથિવી કે નૈરયિકોં મેં
ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? યા વાલુકાપ્રમાપૃથિવી કે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈ ?
યા પદ્મપ્રમા પૃથિવી કે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? યા ધૂમપ્રમાપૃથિવી
કે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? યા તમઃ પ્રમા પૃથિવી કે નૈરયિકોં મેં
ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? યા અધઃ સપ્તમી પૃથિવી કે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતે
હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘સત્તસુ વિ પુઢવીસુ ઉવવજ્જંતિ’

અકવર્તી રૂપ નરદેવોમાં ઉત્પાદ થયાનું પણ જાણવામાં આવે છે, તેનું કારણ
એ છે કે તેમણે નરદેવત્વ (અકવર્તીત્વ)નો પરિત્યાગ કરીને ધર્મદેવત્વ
અંગીકાર કર્યું હોય છે આ રીતે તેમને દેવગતિ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે પરંતુ
નરદેવત્વની સ્થિતિમાં જ રહેનાર જોવા તો દેવગતિના બન્ધક હોતા નથી.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-હે ભગવન્ ! નરદેવો નરદેવ સંબંધી આયુષ્ય
પૂર્ણ કરીને નારકોમાં ઉત્પન્ન થતા હોય, તો સાત નરકો પૈકી કઈ નરકના
નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? શું રત્નપ્રલાના નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે
શર્કરાપ્રલાના નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે વાલુકાપ્રલાના નારકોમાં ઉત્પન્ન
થાય છે ? કે પદ્મપ્રલાના નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે ધૂમપ્રલાના નારકોમાં
ઉત્પન્ન થાય છે ? કે તમઃપ્રલાના નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે અધઃ
સપ્તમી પૃથ્વીના નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર-“સત્તસુ વિ પુઢવીસુ ઉવવજ્જંતિ” હે ગૌતમ ! તેઓ નર-
દેવભવસંબંધી આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને સાત પૃથ્વીઓના નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે,

સમસ્તપિ પૃથિવીષુ પૂર્વોક્તાસુ ઉપપદ્યન્તે । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘ધમ્મદેવા ણં મંતે ? અણંતરં પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! ધર્મદેવાઃ સ્વલ્લ અનન્તરં—ધર્મદેવમવાનન્તરમ્, ઉદવચ્ચ કુંત્રોપપદ્યન્તે ? इति पृच्छा, भगवानाह—‘गोयमा ! नो नेरइएसु उववज्जेज्जा णो तिरिक्खजोणिएसु, णो मणुस्सेसु उववज्जंति, देवेसु उववज्जंति’ हे गौतम ! धर्म-
 देवाः नो नैरयिकेषु उपपद्यन्ते, नो तिर्यग्योनिकेषु, नो वा मनुष्येषु उपपद्यन्ते, किन्तु देवेषु उपपद्यन्ते । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘જહ દેવેસુ ઉવવજ્જંતિ, કિં ભવણવાસિ પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! યત્સલ્લ ધર્મદેવા ઉદ્વર્તનનન્તરં દેવેષુ ઉપપદ્યન્તે, તત્ કિં ભવનવાસિપુ—અસુરકુમારાદિપુ ? કિંવા વાનવ્યન્તરેપુ ? કિંવા જ્યોતિષિકેષુ ?

हे गौतम ! नरदेव उद्वर्त्तन के बाद सातों ही पृथिवियों के नैरयिकों में उत्पन्न होते हैं। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘धम्मदेवा णं मंते । अणंतरं पुच्छा’ हे भदन्त ! धर्मदेव अपने धर्मदेवभव को छोड़ते ही कहाँ उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘नो नेरइएसु उववज्जंति, णो तिरिक्खजोणिएसु, णो मणुस्सेसु उववज्जंति, देवेसु उववज्जंति’ धर्मदेव नैरयिकों में उत्पन्न नहीं होते हैं, तिर्यञ्चों में उत्पन्न नहीं होते हैं, मनुष्यों में उत्पन्न नहीं होते हैं, वे तो देवों में ही उत्पन्न होते हैं। क्योंकि चारित्र के सद्भाव में देवायु के सिवाय दूसरी आयु का घन्ध नहीं होता है। अब गौतम इसी बात को विशेषरूप से प्रभु से पूछते हैं—‘जह दैवेसु उववज्जंति, किं भवणवासि पुच्छा’ हे भदन्त ! यदि धर्मदेव उद्वर्त्तन के बाद देवों में उत्पन्न होते हैं ? तो क्या वे भवनवासियों में उत्पन्न होते हैं ?

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન—“ ધમ્મદેવા ણં મંતે ! અણંતરં પુચ્છા ” હે ભગવન્ ! ધર્મદેવો, પોતાના ધર્મદેવભવને છોડીને ક્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર—“ ગોયમા ! ણો નેરइएसु उववज्जंति, णो तिरिक्खजोणिएसु, णो मणुस्सेसु उववज्जंति देवेसु उववज्जंति ” હે ગૌતમ ! ધર્મદેવ નારકોમાં ઉત્પન્ન થતા નથી, તિર્થંચોમાં ઉત્પન્ન થતા નથી, મનુષ્યોમાં પણ ઉત્પન્ન થતા નથી તેઓ દેવોમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે, કારણ કે દેવાયુના ધર્મવાળાને જ ચારિત્રની પ્રાપ્તિ થાય છે.

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન—“ જહ દૈવેસુ ઉવવજ્જંતિ, કિં ભવણવાસિ પુચ્છા ” હે ભગવન્ ! તો ધર્મદેવો પોતાના ધર્મદેવભવના આયુષ્યને પરિપૂર્ણ કરીને દેવોમાં ઉત્પન્ન થતા હોય, તો ક્યા દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? શું ભવનપતિ

પૃથક્ત્વેऽન્તર્ભાવિતમવસેયમ્, ઉત્કૃષ્ટેન તુ અન્તરમ્, અનન્તં કાલમ્ અપાર્દ્વં પુદ્ગલ-
પરિવર્તે દેશોનમ્ ભવતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘દેવાદિદેવાણં પુચ્છા’ હે મદન્ત !
દેવાધિદેવાનાં કિયન્તં કાલમ્, અન્તરં ભવતિ ? ઇતિ પૃચ્છા, મગવાનાહ-‘ગોયમા !
નત્થિ અંતરં’ હે ગૌતમ ! દેવાધિદેવાનામ્ અર્હતામ્, નાસ્તિ અન્તરમ્, તેપાં મોક્ષ-
ગમનાદ્ અન્તરં ન ભવતીતિ ભાવઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘ભાવદેવસ્સ ણં પુચ્છા’
હે મદન્ત ! ભાવદેવસ્ય ચલ્લ કિયન્તં કાલમ્ અન્તરં ભવતિ ? ઇતિ પૃચ્છા, મગ-
વાનાહ-‘ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતો મુહુત્તં, ઉક્કોસેણં અણંતં કાલં વણસ્સઙ્કાલો ’ હે

ગયા જો વહ મનુષ્યભવ મેં ઉત્પન્ન હોકર વહાં વિના ચારિત્ર કા રહા-
એસી સ્થિતિ મેં ઇતના કાલ અધિક હોને પર ખી વહ પલ્લોપમપૃથક્ત્વ
મેં હી અન્તર્ભાવિત જાનના ચાહિયે તાત્પર્ય કહને કા યહ હૈ કિ પલ્લો-
પમપૃથક્ત્વ કી સ્થિતિ સમાસ કર વહ ધર્મદેવ કા જીવ જય મનુષ્ય
પર્યાય મેં આ ગયા ઔર વહાં વહ જય તક ચારિત્ર કે વિના રહા તવ
તક કા સમય પલ્લોપમપૃથક્ત્વ સે ખી કુછ અધિક હો જાતા હૈ-અતઃ
જઘન્ય અન્તર યહાં પલ્લોપમપૃથક્ત્વ સે કુછ અધિક હોના ચાહિયે-
પરન્તુ સૂત્રકાર ને તો એસા કહા નહીં હૈ ઇસલિયે ઇત્તકા નિર્વાહ ઇસ
રૂપ સે હી કર લેના ચાહિયે કિ મનુષ્યભવ કા ઇતના ચારિત્ર વિના કા
સમય પલ્લોપમ પૃથક્ત્વ કે ખીતર હી અન્તર્ભૂત હો ગયા હૈ । તથા ઉત્કૃષ્ટ
સે અન્તર અનન્તકાલ તક હોતા હૈ-યહ અનન્તકાલ કુછ કમ અર્ધપુદ્ગલ
પરિવર્તરૂપ હોતા હૈ । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ-‘ભાવદેવ-
સ્સ ણં પુચ્છા’ હે મદન્ત ! ભાવદેવ કા અન્તરકાલ કિતના હોતા હૈ ? ઇસકે
ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં

થઈ જાય છે. જો કે મનુષ્યભવમાં ઉત્પન્ન થયા બાદ જેટલો સમય તે ચારિત્ર
અંગીકાર ન કરે, તેટલો અધિક સમય ધર્મદેવની પર્યાયની પુનઃ પ્રાપ્તિમાં
લાગવો જોઈએ આ ગણતરી ધ્યાનમાં લઈને પલ્લોપમપૃથક્ત્વ કરતાં અધિક
વિરહકાળ કહેવો જોઈતો હોતો, પરન્તુ અહીં પલ્લોપમપૃથક્ત્વ પ્રમાણ (એકથી
લઈને નવ પલ્લોપમ પ્રમાણ) જે વિરહકાળ કહ્યો છે, તેનું કારણ એ છે કે
ચારિત્ર પ્રાપ્તિ વિનાના કાળને આ વિરહકાળની અંદર જ સમાવિષ્ટ કરી
લેવામાં આવેલ છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ભાવદેવસ્સ ણં મંતે ! પુચ્છા ” છે ભગવન્ ! ભાવ-
દેવનો વિરહકાળ કેટલો કહ્યો છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં અણંત-
કાલં વણસ્સઙ્કાલો ” છે ગૌતમ ! ભાવદેવનો વિરહકાળ ઓછામાં ઓછો

ગૌતમ ! ભાવદેવસ્ય અન્તરં જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્ત મવતિ, તથાહિ-ભાવદેવશ્ચ્યુત્વા-
અન્તર્મુહૂર્તમ્ અન્યત્ર તિર્ચક્ષુ સિદ્ધત્વા પુનરપિ ભાવદેવતયા ઉત્પન્નઃ इत्येवं રીત્યા
જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમુનેયસ્, ઉત્કૃષ્ટેન તુ અન્તરસ્. અનન્તં કાલં વનસ્પતિકાલ-
પર્યન્તં વૌધ્યમ્ ॥

અથાલ્પવહુત્વદ્વારમાહ-‘एएसि णं भंते । भवियदव्वदेवाणं नरदेवाणं जाव
भावदेवाणय कयरे कयरेहितो जाव विसेसाहिया वा ?’ हे भदन्त ! एतेषां खलु
पूर्वोक्तानां भव्यद्रव्यदेवानां, नरदेवानां, यावत्-धर्मदेवानां, देवाधिदेवानां, भाव-
देवानां च रुध्ये कतरे देवाः कतरेभ्यो देवेभ्यो यावत्-स्तोका वा, बहुला वा,
तुल्या वा, विशेषाधिका वा सन्ति ? भगवानाह-‘गोयमा ! सव्वत्थोवा नरदेवा,

अणंतं कालं वणस्सइकालो’ हे गौतम ! भावदेव का अन्तरकाल कम से
कम एक अन्तर्मुहूर्त का होता है, और वह इस प्रकार से होता है कि भाव-
देव अपनी भावदेव के पर्याय को छोड़कर अन्तर्मुहूर्त तक अन्यत्र तिर्यश्च
में स्थित हो जावे और फिर वहां से सरकर वह पुनः भावदेवरूप से उत्पन्न
हो जावे इस रीति से यह जघन्य अन्तर अन्तर्मुहूर्त का सद्य जाता है
तथा उत्कृष्ट से अन्तर वनस्पतिकालपर्यन्त अनन्तकाल रूप होता है ।

अब सूत्रकार अल्पवहृत्वद्वार का कथन करते हैं-इसमें गौतम ने
प्रभु से ऐसा पूछा है-‘एएसिणं भंते, भवियदव्वदेवाणं नरदेवाणं जाव
भावदेवाण य कयरे कयरेहितो जाव विसेसाहिया वा ’ हे भदन्त ! इन
पूर्वोक्त भव्यद्रव्यदेवों के, नरदेवों के यावत् धर्मदेवों के, और देवाधिदेवों
के तथा भावदेवों के बीच में कौन देव किन देवों से यावत् स्तोत्र है ?
कौन देव किन देवों से बहुल है ? कौन देव किन देवों के बराबर है ?

એક અંતર્મુહૂર્તનો અને વધારેમાં વધારે વનસ્પતિ કાળ પર્યન્તનો-અનંત-
કાળ રૂપ હોય છે. ભાવદેવના જઘન્ય વિરહકાળનું સ્પષ્ટીકરણ આ પ્રમાણે
છે-ધારો કે કોઈ ભાવદેવ પોતાની ભાવદેવ પર્યાય સંબંધી આયુસ્થિતિ પૂરી
કરીને મનુષ્ય અથવા તિર્યચ રૂપે ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, ત્યાં એક અંતર્મુ-
હૂર્ત કાળ રહીને ફરી ભાવદેવ રૂપે ઉત્પન્ન થઈ જાય છે તો એવી પરિસ્થિ-
તિમાં એક અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ જઘન્ય વિરહકાળ ઘટિત થઈ જાય છે.

હવે સૂત્રદાર અલ્પવહુત્વદ્વારનું કથન કરે છે—

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“एएसि णं भंते । भवियदव्वदेवाणं नरदेवाणं जाव
भावदेवाणय कयरे कयरे हितो जाव विसेसाहिया वा?” છે ભગવન્ ! ભવ્ય-
દ્રવ્યદેવો, નરદેવો, ધર્મદેવો, દેવાધિદેવો, અને ભાવદેવો, આ પાંચે પ્રકારના
દેવોમાં કયા દેવો કયા દેવોથી અલ્પપ્રમાણ છે ? કયા દેવો કયા દેવો કરતાં

દેવાહિદેવા સંખેજ્જગુણા, ધમ્મદેવા સંખેજ્જગુણા, મત્તિયદવ્વદેવા અસંખેજ્જગુણા, માવદેવા અસંખેજ્જગુણા' હે ગૌતમ ! મવ્યદ્રવ્યદેવાદિમાત્રદેવાન્તેષુ સર્વસ્તોકા નરદેવાઃ સન્તિ, મરતૈરવતેષુ પ્રત્યેકં દ્વાદશાનામેવ તેષામુત્પાદાત્, વિજયેષુ ચ વાસુદેવસમ્ભવાત્ સર્વેષુ એકદાઽનુત્પાદાત્, તદપેક્ષયા દેવાધિદેવાઃ સંખ્યેયગુણાઃ મરતાદિષુ પ્રત્યેકં દેવાધિદેવાનાં ચક્રવર્ત્યપેક્ષયા દ્વિગુણતયોત્પાદાત્, વિજયેષુ ચ વાસુ- દેવોપેતેષ્વપિ ઉત્પાદાત્, કિન્તુ તદપેક્ષયા ધર્મદેવાઃ સંખ્યેયગુણા મવન્તિ, શ્રમણા- નામેકદાપિ કોટીસહસ્રપૃથક્ત્વસદ્ભાવાત્, તદપેક્ષયા મવ્યદ્રવ્યદેવાઃ તિર્યગ્ગતિ-

ઔર કૌન દેવ કિન દેવોં સે વિશેષાધિક હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રમુ કહતે હૈ—'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'સવ્વત્થોવા નરદેવા' સબ સે કમ નરદેવ હૈં । 'દેવાહિદેવા સંખેજ્જગુણા' इन नरदेवों की अपेक्षा देवाधि- देव संख्यातगुणित हॆं । नरदेव सबसे कम हॆं हसका तात्पर्य यह हॆ कि भरत और ऐरवत क्षेत्र मॆं ये प्रत्येक मॆं १२ ही उत्पन्न होते हॆं और विजयों मॆं वासुदेव होते हॆं तथा यह भी नियम हॆ कि ये १२ एक साथ उत्पन्न नहीं होते हॆं । देवाधिदेवों को जो इनकी अपेक्षा संख्यात- गुणा कहा गया हॆ—सो हसका कारण यह हॆ कि भरत और ऐरवत क्षेत्र मॆं चक्रवर्तियों की अपेक्षा ये दूने उत्पन्न होते हॆं । तथा वासुदेवयुक्त विजयों मॆं भी इनका उत्पाद होता हॆ । देवाधिदेवों की अपेक्षा धर्मदेव संख्यातगुणित हॆं—क्यों कि एकसाथ भी धर्मदेवों का कोटिसहस्रपृथ- क्त्वरूप मॆं सद्भाव रहता हॆ । इनकी अपेक्षा मव्यद्रव्यदेव तिर्यग्गति को

અધિકપ્રમાણુ છે ? કયા દેવો કયા દેવો જેટલા જ છે ? કયા દેવો કયા દેવો કરતાં વિશેષાધિક છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! “સવ્વત્થોવા નરદેવા” નરદેવોની સંખ્યા સૌથી ઓછી છે “દેવાહિદેવા સંખેજ્જગુણા” નરદેવો કરતાં દેવાધિદેવો સંખ્યાત ગણાં હોય છે. નરદેવોની સંખ્યા સૌથી ઓછી કહેવાનું કારણ એ છે કે ભરત અને ઐરવત ક્ષેત્રમાં ૧૨-૧૨ નરદેવો (ચક્રવર્તીઓ) જ ઉત્પન્ન થાય છે, અને વિજયોમાં વાસુદેવો હોય છે. વળી એવો પણ નિયમ છે કે ૧૨ નરદેવો એક સાથે ઉત્પન્ન થતા નથી નરદેવો કરતાં દેવાધિદેવો સંખ્યાત ગણાં કહેવાનું કારણ એ છે કે ભરત અને ઐરવત ક્ષેત્રમાં ચક્રવર્તીઓ કરતાં બમણાં દેવાધિદેવો ઉત્પન્ન થાય છે, તથા વાસુદેવ યુક્ત વિજયોમાં પણ તેમની ઉત્પત્તિ થાય છે દેવાધિદેવો કરતાં ધર્મદેવો સંખ્યાત ગણાં હોય છે, કારણ કે એક સાથે પણ ધર્મદેવોનો

માથિત્ય અસંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, દેશવિરતાદીનાં દેશગતિગામિનામસંખ્યાતત્વાત્, તદપેક્ષયા ભાવદેવાઃ અસંખ્યેયગુણાઃ ભવન્તિ, સ્વરૂપેણૈવ તેષામત્તરિક્તત્વાત્ ॥સૂ. ૫॥

ભાવદેવચિદ્રોષાલ્પવદ્દુત્તરવક્તવ્યતા ।

મૂલમ્—“અસિષિણં ભંતે ! ભાવદેવાણં ભવણવાસીણં વાણસં-
તરાણં, જોડ્ઘસિયાણં, વેસાણિયાણં, સોહમ્મગાણં જાવ અચ્ચુય-
ગાણં, ગેવેજ્જગાણં, અણુત્તરોવવાઙ્ગિયાણં ચ, કયરે કયરેહિંતો જાવ
વિસેસાહિયા વા? ગોયમા ! સવ્વત્થોવા અણુત્તરોવવાઙ્ગિયા,
ભાવદેવા ઉવરિમગેવેજ્ઞા ભાવદેવા સંખેજ્જગુણા, મહિમ્મગેવેજ્ઞા
સંખેજ્જગુણા, હેટ્ઠિમગેવેજ્ઞા સંખેજ્જગુણા, અચ્ચુલ્લ કપ્પે દેવા
સંખેજ્જગુણા, જાવ આણયકપ્પે દેવા સંખેજ્જગુણા, એવં જહા
જીવાભિગમે તિવિહે દેવપુરિસે, અપ્પાવહુયં જાવ જોડ્ઘસિયા ભાવ-
દેવા અસંખેજ્જગુણા, સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ! ત્તિ ॥સૂ. ૬॥

વારસસચસ્સ નવમો ઉદેસો સમત્તો ॥૧૧-૧॥

છાયા—એતેષાં સ્વભૂત ભવન્ત ! ભાવદેવાનાં ભવનવાસિનાં, વાનવ્યન્તરાણામ્,
જ્યોતિષિકાણાં, વૈમાનિકાનાં, સૌધર્મિકાણાં, યાવત્-અચ્યુતકાનામ્, ગ્રૈવેયકા-
ણામ્, અનુત્તરૌપપાતિકાનાં ચ, કતરે કતરેભ્યો યાવત્ વિશેષાધિકા વા? ગૌતમ !
સર્વસ્તોકાઃ અનુત્તરૌપપાતિકા ભાવદેવાઃ, ઉપરિમગ્રૈવેયકા ભાવદેવાઃ સંખ્યેયગુણાઃ,
મધ્યમગ્રૈવેયકાઃ સંખ્યેયગુણાઃ, અધસ્તન ગ્રૈવેયકાઃ સંખ્યેયગુણાઃ અચ્યુતે કરુપે

આશ્રિત કરકે અસંખ્યાતગુણિત હૈં, કયોં કિ દેવગતિગામી દેશવિરતિ
જીવ અસંખ્યાત હોતે હૈં । इनकी अपेक्षा भावदेव असंख्यातगुणित हॆं ।
कयों कि स्वरूप से ही इनकी अधिकता है ॥ सू० ५ ॥

કોટિપૃથક્ત્વ સહસ્રરૂપે (એકથી લઈને નવ કોટિ પર્યન્ત) સદ્ભાવ રહે છે.
ધર્મદેવો કરતાં ભવદ્રવ્યદેવો તિર્યગ્ગતિની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત ગણાં છે,
કારણ કે દેવગતિગામી દેશવિરતિયુક્ત છુવેા અસંખ્યાત હોય છે, અને
ભવદ્રવ્યદેવો કરતાં ભાવદેવો અસંખ્યાત ગણાં છે, કારણ કે સ્વરૂપની
અપેક્ષાએ તેમની અધિકતા છે. ॥સૂ. ૫॥

દેવાઃ સંખ્યેયગુણાઃ, યાવત્ આનતરૂલ્પે દેવાઃ સંખ્યેયગુણાઃ, एवं यथा जीवामिगमे त्रिविधः पुरुषः, अल्पवहुत्वं यावत् ज्योतिषिका भावदेवाः असंख्येयगुणाः, तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त !” ॥મૂ० ૬॥

इति द्वादशशतकस्य नवमः उद्देशकः समाप्तः ॥

ટીકા—અથ ભાવદેવવિશેષાણાં ભવનપત્યાદીનામ્ અલ્પવહુત્વં પ્રરૂપયિતુ-
માહ—‘एएसिणं भंते’ इत्यादि । ‘एएसिणं भंते ! भावदेवाणं भवणवासीणं, वाण-
मंतराणं, जोइसियाणं, वेमाणियाणं, सोहम्मगाणं, जाव अच्चुयगाणं, गेवेज्जगाणं,
अणुत्तरोववाइयाण य कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा ?’ गौतमः पृच्छति—
हे भदन्त ! एतेषां खलु भावदेवानां भवनवासिनां, वानव्यन्तराणाम्, ज्योतिषि-
काणाम्, वैमानिकानाम्,—सौधर्मकाणां यावत्-अच्युतकानाम्, ग्रैवेयकाणाम्,
अनुत्तरौपपातिकानां च मध्ये कतरे भावदेवाः, कतरेभ्यो-भावदेवेभ्यः, यावत्-
अल्पा वा, बहुका वा, तुल्या वा, विशेषाधिका वा सन्ति ? भगवानाह—‘गोयमा !

भावदेवविशेषाल्पवहुत्ववक्तव्यता—

‘एएसिणं भंते ! भावदेवाणं भवणवासीणं वाणमंतराणं’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—હસ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકાર ને ભાવદેવ વિશેષરૂપ ભવન-
પત્યાદિકોંકા અલ્પવહુત્વ કી પ્રરૂપણા કી હૈ—હસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે પૂછા
હૈ—‘ एएसिणं भंते ! भावदेवाणं भवणवासीणं, वाणमंतराणं, जोइसि-
याणं, वेमाणियाणं, सोहम्मगाणं जाव अच्चुयगाणं, गेवेज्जगाणं, अणु-
त्तरोववाइयाण य कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा ’ हे भदन्त !
ये भावदेव रूप जो भवनवासी, वानव्यन्तर, ज्योतिषिक और वैमानिक
सौधर्मक, यावत् अच्युतक, ग्रैवेयक और अनुत्तरौपपातिक हैं—सो
इनके बीच में कौन भावदेव किन भावदेवों से यावत्-अल्प हैं ? कौन

—ભાવદેવ વિશેષાની અલ્પવહુત્વ વિષયક વક્તવ્યતા—

“ एएसि णं भंते ! भावदेवाणं भवणवासीणं वाणमंतराणं ” इत्यादि—

ટીકાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્રમાં ભાવદેવ વિશેષ રૂપ ભવનપતિ આદિ
દેવોની અલ્પવહુતાની પ્રશ્નણા કરી છે.

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન—“ एएसि णं भंते ! भावदेवाणं भवणवासीणं, वाण-
मंतराणं जोइसियाणं वेमाणियाणं, सोहम्मगाणं जाव अच्चुयगाणं, गेवेज्जगाणं,
अणुत्तरोववाइयाणं कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा ? ” हे भगवन् ! भाव-
देवेषु ये भवनवासी, वानव्यन्तर, ज्योतिषिक, वैमानिक (सौधर्म्यी लघुने
अच्युत पर्यन्तता), ग्रैवेयक અને अनुत्तरौपपातिक, દેવો છે, તેમાંથી કયા
ભાવદેવો કયા ભાવ દેવો કરતાં ઓછાં છે ? કયા ભાવદેવો કયા ભાવદેવો

માશ્રિત્ય અસંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, દેશવિરતાદીનાં દેવગતિગામિનામસંખ્યાતત્વાત્, તદપેક્ષયા ભાવદેવાઃ અસંખ્યેયગુણાઃ ભવન્તિ, સ્વરૂપેણૈવ તેષામત્તરિકત્વાત્ ॥ સૂ. ૫ ॥

ભાવદેવવિશેષાલ્પબહુત્વવક્તવ્યતા ।

મૂલમ્—“एएसिणं भंते ! भावदेवाणं भवणवासीणं वाणमं-
तराणं, जोइसियाणं, वेसाणियाणं, सोहम्मगाणं जाव अच्चुय-
गाणं, गेवेज्जगाणं, अणुत्तरोववाइयाण य, कयरे कयरेहिंतो जाव
विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा अणुत्तरोववाइया,
भावदेवा उवरिमगेवेज्जा भावदेवा संखेज्जगुणा, मज्झिमगेवेज्जा
संखेज्जगुणा, हेट्ठिमगेवेज्जा संखेज्जगुणा, अच्चुए कप्पे देवा
संखेज्जगुणा, जाव आणयकप्पे देवा संखेज्जगुणा, एवं जहा
जीवाभिगमे तिविहे देवपुरिसे, अप्पावहुयं जाव जोइसिया भाव-
देवा असंखेज्जगुणा, सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति ॥ सू० ६ ॥

વારસસયસ્સ નવમો ઉદેસો સમત્તો ॥૧૧-૯॥

છાયા—एतेषां खलु भवन्त ! भावदेवानां भवनवासिनां, वानव्यन्तराणाम्,
ज्योतिषिकाणां, वैमानिकानां, सौधर्मिकाणां, यावत्-अच्युतकानाम्, ग्रैवेयका-
णाम्, अनुत्तरोपपातिकानां च, कंतरे कतरेभ्यो यावत् विशेषाधिका वा ? गौतम !
सर्वस्तोकाः अनुत्तरोपपातिका भावदेवाः, उपरिमग्रैवेयका भावदेवाः संख्येयगुणाः,
मध्यमग्रैवेयकाः संख्येयगुणाः, अधस्तन ग्रैवेयकाः संख्येयगुणाः अच्युते करपे

આશ્રિત કરકે અસંખ્યાતગુણિત હૈં, કયોં કિ દેવગતિગામી દેશવિરતિ
જીવ અસંખ્યાત હોતે હૈં । હનકી અપેક્ષા ભાવદેવ અસંખ્યાતગુણિત હૈં ।
કયોં કિ સ્વરૂપ સે હી હનકી અધિકતા હૈ ॥ સૂ૦ ૬ ॥

ક્રાંટિપૃથક્ત્વ સહસ્રરૂપે (એકથી લઈને નવ ક્રાંડ પર્યન્ત) સદ્ભાવ રહે છે.
ધર્મદેવો કરતાં ભવ્યદ્રવ્યદેવો તિર્યગ્ગતિની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત ગણાં છે,
કારણ કે દેવગતિગામી દેશવિરતિયુક્ત હોવો અસંખ્યાત હોય છે, અને
ભવ્યદ્રવ્યદેવો કરતાં ભાવદેવો અસંખ્યાત ગણાં છે, કારણ કે સ્વરૂપની
અપેક્ષાએ તેમની અધિકતા છે. ॥સૂ૦૫॥

દેવાઃ સંખ્યેયગુણાઃ, યાવત્ આનતકલ્પે દેવાઃ સંખ્યેયગુણાઃ, एवं यथा जीवामिगमे त्रिविधः पुरुषः, अल्पबहुत्वं यावत् ज्योतिषिका भावदेवाः असंख्येयगुणाः, तदेवं मदन्त ! तदेवं भदन्त !” ॥મૂ ૬॥

इति द्वादशशतकस्य नवमः उद्देशकः समाप्तः ॥

ટીકા—અથ ભાવદેવવિશેષાણાં ભવનપત્યાદીનામ્ અલ્પવહુત્વં પ્રરૂપયિતુ-
માહ—‘एएसिणं भंते’ इत्यादि । ‘एएसिणं भंते ! भावदेवाणं भवणवासीणं, वाण-
मंतराणं, जोइसियाणं, वैमाणियाणं, सोहम्मगाणं, जाव अच्चुयगाणं, गेवेज्जगाणं,
अणुत्तरोववाइयाण य कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा ?’ गौतमः पृच्छति—
हे भदन्त ! एतेषां खलु भावदेवानां भवनवासिनां, वानव्यन्तराणाम्, ज्योतिषि-
काणाम्, वैमानिकानाम्, —सौधर्मकाणां यावत्-अच्युतकानाम्, ग्रैवेयकानाम्,
अनुत्तरौपपातिकानां च मध्ये कतरे भावदेवाः, कतरेभ्यो-भावदेवेभ्यः, यावत्-
अल्पा वा, बहुका वा, तुल्या वा, विशेषाधिका वा सन्ति ? भगवानाह—‘गोयमा !

भावदेवविशेषाल्पबहुत्ववक्तव्यता—

‘एएसिणं भंते ! भावदेवाणं भवणवासीणं वाणमंतराणं’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—इस सूत्र द्वारा सूत्रकार ने भावदेव विशेषरूप भवन-
पत्यादिकोंका अल्पबहुत्व की प्ररूपणा की है—इसमें गौतम ने प्रश्नु से पूछा
है—‘एएसिणं भंते ! भावदेवाणं भवणवासीणं, वाणमंतराणं, जोइसि-
याणं, वैमाणियाणं, सोहम्मगाणं जाव अच्चुयगाणं, गेवेज्जगाणं, अणु-
सरोववाइयाण य कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा ?’ हे भदन्त !
ये भावदेव रूप जो भवनवासी, वानव्यन्तर, ज्योतिषिक और वैमानिक
सौधर्मक, यावत् अच्युतक, ग्रैवेयक और अनुत्तरौपपातिक हैं—सो
इनके बीच में कौन भावदेव किन भावदेवों से यावत्-अल्प हैं ? कौन

—ભાવદેવ વિશેષાની અલ્પબહુત્વ વિષયક વક્તવ્યતા—

“एएसि णं भंते ! भावदेवाणं भवणवासीणं वाणमंतराणं” इत्यादि—

ટીકાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્રમાં ભાવદેવ વિશેષ રૂપ ભવનપતિ આદિ
દેવોની અલ્પબહુતાની પ્રરૂપણા કરી છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“एएसि णं भंते ! भावदेवाणं भवणवासीणं, वाण-
मंतराणं जोइसियाणं वैमाणियाणं, सोहम्मगाणं जाव अच्चुयगाणं, गेवेज्जगाणं,
अणुत्तरोववाइयाणं कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा ? हे भगवन् ! भाव-
देवेषु ये भवनवासी, वानव्यन्तर, ज्योतिषिक, वैमानिक (सौधर्मथी लघुने
अच्युत पर्यन्तना), ग्रैवेयक અને अनुत्तरौपपातिक, દેવો છે, તેમાંથી કયા
ભાવદેવો કયા ભાવ દેવો કરતાં ઓછા છે ? કયા ભાવદેવો કયા ભાવદેવો

સવ્વત્થો વા અણુત્તરોવવાહ્યા ભાવદેવા, ઉવરિમગેવેજ્જા ભાવદેવા સંલેજ્જગુણા,'
 હે ગૌતમ ! સર્વસ્તોકાઃ અણુત્તરૌપપાતિકા ભાવદેવાઃ સન્તિ, તદપેક્ષયા ઉપરિમ-
 ગ્રૈવેયકાઃ પ્રથમત્રિકગ્રૈવેયકા ભાવદેવાઃ સંલેયગુણાઃ સન્તિ, 'મઙ્ગિમગેવેજ્જા
 સંલેજ્જગુણા, હેટ્ઠિમગેવેજ્જા સંલેજ્જગુણા' તદપેક્ષયા મધ્યમગ્રૈવેયકાઃ-મધ્યમત્રિ-
 કગ્રૈવેયકાઃ ભાવદેવાઃ સંલેયગુણાઃ સન્તિ, તદપેક્ષયા આન્તમગ્રૈવેયકાઃ-અન્તિમ-
 ત્રિકગ્રૈવેયકા ભાવદેવાઃ સંલેયગુણા' સન્તિ, 'અચ્ચુલ કલ્પે દેવાઃ સંલેજ્જગુણા,
 જાવ આણયકલ્પે દેવા અસંલેજ્જગુણા' અન્તિમત્રિકગ્રૈવેયકભાવદેવાપેક્ષયા
 અચ્યુતે કલ્પે ભાવદેવાઃ સંલેયગુણાઃ સન્તિ, યાવત્-તદપેક્ષયા આરણકલ્પે

ભાવદેવ કિન ભાવદેવોં સે વહુત હેં ? કૌન ભાવદેવ કિન ભાવદેવોં કે
 વરાવર હેં ? ઔર કૌન ભાવદેવ કિન ભાવદેવોં સે વિશેષાધિક હેં ?
 હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હેં- 'ગૌયમા ! સવ્વત્થોવા અણુત્તરોવવાહ્યા
 ભાવદેવા' હે ગૌતમ ! સવસે કલ અણુત્તરૌપપાતિક ભાવદેવ હેં । ઇનકી
 અપેક્ષા 'ઉવરિમગેવેજ્જા ભાવદેવા સંલેજ્જગુણા' ઉપરિમ ગ્રૈવેયક-પ્રથમ-
 ત્રિક ગ્રૈવેયક કે ભાવદેવ સંલયાતગુણિત હેં 'મઙ્ગિમગેવેજ્જા સંલેજ્જ
 ગુણા, હેટ્ઠિમગેવેજ્જા સંલેજ્જગુણા' ઇનકી અપેક્ષા મધ્યમગ્રૈવેયક કે-
 મધ્યમત્રિક ગ્રૈવેયક કે-ભાવદેવ સંલયાતગુણિત હે, ઇનકી અપેક્ષા અન્તિ-
 મગ્રૈવેયક કે-અન્તિમત્રિકગ્રૈવેયકોં કે-ભાવદેવ સંલયાતગુણિત' હે,
 'અચ્ચુલ કલ્પે દેવા સંલેજ્જગુણા જાવ આણયકલ્પે દેવા સંલેજ્જગુણા'
 અન્તિમત્રિક ગ્રૈવેયક કે ભાવદેવોં કી અપેક્ષા અચ્યુતકલ્પ મેં ભાવદેવ

કરતાં વધારે છે ? કયા ભાવદેવો કયા ભાવદેવોની બરાબર છે ? કયા ભાવદેવો
 કયા ભાવદેવો કરતાં વિશેષાધિક છે ?

મહાત્તર પ્રભુને ઉત્તર-“ ગૌયમા ! સવ્વત્થોવા અણુત્તરોવવાહ્યા ભાવદેવા ”
 હે ગૌતમ ! અણુત્તરૌપપાતિક ભાવદેવો સૌથી ઓછા છે. “ઉવરિમગેવેજ્જા
 ભાવદેવા સંલેજ્જગુણા” અણુત્તરૌપપાતિક દેવો કરતાં ઉપરિમ ગ્રૈવેયક (પ્રથમ
 ત્રિકના) વિમાનવાસી દેવો સંખ્યાત ગણાં છે. “મઙ્ગિમગેવેજ્જા સંલેજ્જગુણા”
 ઉપરિમ ગ્રૈવેયક વિમાનવાસી દેવો કરતાં મધ્યમ ગ્રૈવેયક વિમાનવાસી દેવો
 સંખ્યાત ગણાં છે, “હેટ્ઠિમગેવેજ્જા સંલેજ્જગુણા” મધ્યમ ગ્રૈવેયક વિમાન
 વાસી દેવો કરતાં અધસ્તન (નીચેનું) ત્રિક ગ્રૈવેયક વિમાનોના ભાવદેવો
 સંખ્યાત ગણાં છે. “અચ્ચુલ કલ્પે દેવા સંલેજ્જગુણા જાવ આણયકલ્પે દેવા
 સંલેજ્જગુણા” અધસ્તન ત્રણ ગ્રૈવેયક વિમાનવાસી ભાવદેવો કરતાં અચ્યુત
 કલ્પના દેવો સંખ્યાત ગણાં છે, અચ્યુત કરતાં આરણ્યમાં અને આરણ્ય કરતાં

આનતકલ્પે ભાવદેવાઃ સંખ્યેયગુણાઃ સન્તિ, 'एवं जहा जीवाभिगमे तिविहे देव-
पुरिसे अप्पाबहुयं जाव जोइसिया भावदेवा असंखेज्जगुणा' एवं રીત્યા, યથા
જીવાભિગમે ત્રિવિધઃ-ત્રિવિધજીવાધિકારઃ અથ ચ દેવપુરુષઃ-દેવપુરુષાણામલ્પ-
વહુત્વમુક્તમ્, તથૈવાત્રાપિ વક્તવ્યમ્, તથા ચોક્તં જીવાભિગમે-

‘સહસ્સારે કપ્પે દેવા અસંખેજ્જગુણા, મહાસુક્કે અસંખેજ્જગુણા, લંતે અસં-
ખેજ્જગુણા, વંમલો દેવા અસંખેજ્જગુણા, મહિંદે દેવા, અસંખેજ્જગુણા, સળં-
કુમારે કપ્પે દેવા અસંખેજ્જગુણા, ઈસાણે દેવા અસંખેજ્જગુણા, સોહમ્મે દેવા
સંખેજ્જગુણા, ભવણવાસિદેવા અસંખેજ્જગુણા, વાળમંતરા દેવા અસંખેજ્જગુણા’ ત્તિ,
તદાહ-યાવત્ જ્યોતિષિકા ભાવદેવાઃ અસંખ્યેયગુણા ભવન્તિ । અન્તે ગૌતમો મગ-

સંખ્યાતગુણિત હૈં, યાવત્ જનકો અપેક્ષા આરણકલ્પ મેં, આનતકલ્પ મેં,
ભાવદેવ સંખ્યાતગુણિત હૈં । ‘ एवं जहा जीवाभिगमे तिविहे देवपुरिसे
अप्पाबहुयं जान जोइसिया भावदेवा असंखेज्जगुणा’ इस रीति से जैसे
जीवाभिगम में त्रिविध-त्रिविध जीवाधिकार, अथ च देवपुरुष-देव-
पुरुषों का अल्पबहुत्व कहा गया है, उसी प्रकार से यहां पर भी वह
कहना चाहिये । जीवाभिगम में ऐसा कहा गया है ‘सहस्सारे कप्पे देवा
असंखेज्जगुणा महासुक्के असंखेज्जगुणा, लंतए असंखेज्जगुणा, वंम,
लोए देवा असंखेज्जगुणा, महिंदे देवा असंखेज्जगुणा, सणंकुमारे कप्पे
देवा असंखेज्जगुणा, ईसाणे देवा असंखेज्जगुणा, सोहममे देवा संखे-
ज्जगुणा, भवणवासीदेवा असंखेज्जगुणा, वाणमंतरा देवा असंखेज्ज-
गुणा त्ति’ अर्थात्-सहस्रारकल्प में देव भावदेव असंख्यातगुणित हें
महाशुक्र में देव-असंख्यातगुणित हें लान्तक में देव असंख्यात-
गुणित हें ब्रह्मलोक में भावदेव असंख्यातगुणित हें, माहेन्द्रदेवलोक

આનતકલ્પમાં સંખ્યાત ગણાં ભાવદેવો છે. “ एवं जहा जीवाभिगमे तिविहे
देवपुरिसे अप्पाबहुयं जोइसिया भावदेवा असंखेज्जगुणा ” આ પદ્ધતિથી છવા
ભિગમ સૂત્રમાં બેવી રીતે ત્રિવિધ છવાધિકાર-દેવપુરુષોનું અલ્પબહુત્વ-
કહેવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણે અહીં પણ ભાવદેવોનું અલ્પબહુત્વ કહેવું
બોધએ છવાભિગમમાં એવું કહ્યું છે કે-“ सहस्सारे कप्पे देवा असंखेज्जगुणा,
महासुक्के असंखेज्जगुणा, लंतए असंखेज्जगुणा वंमलोए देवा असंखेज्जगुणा,
महिंदे देवा असंखेज्जगुणा, सणंकुमारे कप्पे देवा असंखेज्जगुणा, ईसाणे देवा
असंखेज्जगुणा, सोहममे देवा संखेज्जगुणा, भवणवासी देवा असंखेज्जगुणा, वाण-
मंतरा देवा असंखेज्जगुणा त्ति ” આનત કરતાં સહસ્રાર કલ્પમાં અસંખ્યાત-
ગણાં, મહાશુક્રમાં દેવ અસંખ્યાતગણા છે. લાન્તકમાં દેવ અસંખ્યાતગણા છે.

વદ્વાક્યં પ્રમાણ્યન્નાહ-‘સેવં મંતે ! સેવ મંતે ! ત્તિ’ હે મદન્ત ! તદેવં-મવદુક્તં સત્યમેવ, હે મદન્ત ! તદેવં-મવદુક્તં સત્યમેવેતિ ॥મૂ૦ ૬॥

इति श्री विश्वविख्यात जगद्बल्लभादिपदभूषित बालब्रह्मचारि ‘जैनाचार्य’
पूज्यश्री घासीलालत्रिविरचितायां श्री “भगवती” सूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिका-
ख्यायां व्याख्यायां द्वादशशतऋस्य नवमोद्देशकः समाप्तः ॥मू० १२-९॥

મેં દેવ અસંખ્યાતગુણિત હૈં, સનત્કુમારદેવલોક મેં દેવ અસંખ્યાત-
ગુણિત હૈં, ईशान મેં भावदेव अસંખ્યાતગુણિત હૈં, सौधर्म-
देवलोक मેं भावदेव संख्यातगुणित हૈं । भवनवासी देव अસંખ્યાત-
गुणित हૈं, वानव्यन्तर देव अસंખ્યાत गुणित हૈं और ज्योतिषिक देव
भी अસंખ્યાतगुणित हૈं । अब अन्त मેं भगवान् के वचन मેं प्रमाणता
ख्यापित करते हुये अर्थात् प्रभु के इस कथन को स्वीकार करते हुए
गौतम स्वामी कहते हैं-हे मदन्त ! आप का कहा हुआ यह सब
विषय सर्वथा सत्य ही है । इस प्रकार कह कर वे गौतम स्वामी अपने
स्थाप पर यावन् संयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए
विराजमान हो गये ॥सू० ६॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराज कृत
“भगवतीसूत्र” की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके बारहवें शतकका
॥ नववां उद्देशक समाप्त ॥१२-९॥

સહસાર કરતાં બ્રહ્મલોકમાં અસંખ્યાતગણાં, બ્રહ્મલોક કરતાં માહેન્દ્રમાં અસં-
ખ્યાત ગણાં, માહેન્દ્ર કરતાં સનત્કુમાર કલ્પમાં અસંખ્યાત ગણાં, સનત્કુમાર
કરતાં ઇશાન કલ્પમાં અસંખ્યાત ગણાં અને ઇશાન કલ્પ કરતાં સૌધર્મ
કલ્પમાં સંખ્યાત ગણાં ભાવદેવો છે. સૌધર્મ કલ્પના ભાવદેવો કરતાં
ભવનવાસી ભાવદેવો અસંખ્યાત ગણાં છે અને ભવનવાસી ભાવદેવો કરતાં
વાનવ્યંતર ભાવદેવો અસંખ્યાત ગણાં છે. અને વાનવ્યંતર ભાવદેવો કરતાં
જ્યોતિષિક ભાવદેવો અસંખ્યાત ગણાં છે.

પ્રભુના આ કથનમાં પ્રમાણિકતાને સ્વીકાર કરીને ગૌતમ સ્વામી કહે
છે કે-“સેવ મંતે ! સેવ મંતે ! ત્તિ” હે ભગવન્ ! આ વિષયનું આપે જે
પ્રતિપાદન કર્યું તે સર્વથા સત્ય છે. હે ભગવન્ ! આપનું કથન સર્વથા સત્ય
છે. આ પ્રમાણે કહીને મહાવીર પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને, સંયમ અને
તપથી આત્માને યુક્ત કરતા થકા ગૌતમ સ્વામી પોતાના સ્થાને બેસી ગયા. ॥સૂ૦ ૬॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी मહाराज कृत
“भगवतीसूत्र”ની प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याના बारमां शतकने
नवमो उद्देशक समाप्त ॥१२-६॥

અથ દશમોદેશકઃ પારમ્યતે

દ્વાદશશતકે દશમોદેશકસ્ય સંક્ષિપ્તવિષયવિવરણમ્ ॥

દ્રવ્યાત્મપ્રભૃતીનામલ્પબહુત્વવક્તવ્યતાપરૂપણમ્, આત્મજ્ઞાનસ્વરૂપો વર્તતે ? અન્યસ્વરૂપોવેતિ નિરૂપણમ્, નૈરયિકાણામાત્મસ્વરૂપનિરૂપણમ્, પૃથિવીકાયિકાનામ્ આત્મસ્વરૂપનિરૂપણમ્, આત્મા દર્શનસ્વરૂપો વર્તતે, તદન્યસ્વરૂપોવેતિ પ્રશ્નાદિ વિચારઃ, રત્નપ્રભાપૃથિવીસદ્રૂપા અસદ્રૂપા વા વર્તતે ! इत्यादि प्रश्नोत्तरम्, एवं शर्कराप्रभादि सर्वासु पृथिवीषु प्रश्नोत्तराणि विज्ञेयानि । एवमेव सौधर्म देवलोकदारभ्यानुत्तरौपपातिकपर्यन्तं प्रश्नोत्तरनिरूपणम् एकः परमाणुः सद्वृपो वर्तते, असद्वृपो वा वर्तते ? इत्यादि प्रश्नोत्तरम्, द्विप्रदेशिकः स्कन्धः कथं सद्वृपो वर्तते

દશવે ઉદ્દેશોકા પ્રારંભ—

વારહર્ષે શતક કે હસ દશવે ઉદ્દેશક મેં જો વિષય કહા ગયા હૈ ઉસકા સંક્ષિપ્ત વિષય વિવરણ હસ પ્રકાર સે હૈ—આત્મા કે દ્રવ્યાત્મા આદિ ભેદોં કા કથન, ઓર હનકે અલ્પ બહુત્વ કા કથન, આત્મા જ્ઞાનરૂપ હૈ, અથવા અન્ય રૂપ હૈ, એસી શંકા કા ઉત્તર નૈરયિકોં કી આત્મા મેં, તથા પૃથિવીકાયિક આદિકોં કી આત્મા મેં જ્ઞાનાદિ સ્વરૂપતા કા નિરૂપણ આત્મા દર્શન સ્વરૂપ હૈ ? યા અન્ય સ્વરૂપ હૈ ? હસ પ્રકાર કે પ્રશ્નાદિકોં કા વિચાર રત્નપ્રભાપૃથિવી સદ્રૂપ હૈ યા અસદ્રૂપ હૈ ? इत्यादि प्रश्नों का उत्तर इसी प्रकार के प्रश्नोत्तर शर्कराप्रभा आदि पृथिवियों में भी जानना चाहिये । सौधर्मदेवलोक से लेकर अनुत्तरौपपातिक तक इसी प्रकार के प्रश्नोत्तरों का निरूपण । एक परमाणु सद्वृપ है या असद्वृप है ? इत्यादि प्रश्न का उत्तर द्विप्रदेशिक स्कन्ध सद्वृप कैसे हैं ?

દશમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

પારમાં શતકના આ દસમાં ઉદ્દેશકમાં પ્રતિપાદિત વિષયનો સંક્ષિપ્ત સારાંશ નીચે પ્રમાણે છે—આત્માના દ્રવ્યાત્મા આદિ આઠ પ્રકારોનું કથન તેમના અલ્પબહુત્વનું કથન આત્મા જ્ઞાન રૂપ છે, અથવા અન્ય રૂપ છે ? આ પ્રકારનો પ્રશ્ન અને તેનો ઉત્તર નારકોના આત્મામાં તથા પૃથ્વીકાયિક આદિકોના આત્મામાં જ્ઞાનાદિ સ્વરૂપતાનું નિરૂપણ આત્મા દર્શનસ્વરૂપ છે, અથવા અન્ય સ્વરૂપ છે ? આ પ્રકારના પ્રશ્નાદિકોની વિચારણા રત્નપ્રભા પૃથ્વી સદ્રૂપ છે, કે અસદ્રૂપ છે ? આ પ્રકારનો પ્રશ્ન અને તેનો ઉત્તર શર્કરાપ્રભા આદિ પૃથ્વીઓને વિષે પણ એજ પ્રકારના પ્રશ્નોત્તરોની પ્રરૂપણા એક પરમાણુ સદ્રૂપ છે કે અસદ્રૂપ છે ? द्विप्रदेशिक स्कन्ध सद्वृप છે કે અસદ્રૂપ છે ? इत्यादि प्रश्नो અને તેમના ઉત્તરોની

इत्यादि षड्भङ्गं प्रश्नोत्तरम्, त्रिप्रदेशिकस्कन्धः स्यादात्मा कथंचित् सद्वृत्तौ वर्तते, स्यात् नो आत्मा कथञ्चित् असद्वृत्तः इत्यादि त्रयोदशभङ्गाः प्ररूपणम्, कथं तावत् त्रिप्रदेशिकस्कन्धस्य 'स्यादात्मा' इत्यादि त्रयोदशभङ्गाः भवन्ति ? इति प्रश्नोत्तरम्, चतुष्प्रदेशिकस्कन्धस्य एकोनविंशतिभङ्गानां प्ररूपणम्, कथं तावत् चतुष्प्रदेशिकस्कन्धस्य 'स्यादात्मा, स्यात् नो आत्मा' इत्यादिभङ्गानां हेतुकथनमिति ।

आत्मस्वरूपवक्तव्यता ।

सूक्तम्—“कइविहाणं भंते ! आया पणत्ता ? गोयमा ! अट्ठविहा आया पणत्ता, तं जहा—दवियाया, कसायाया, जोगाया, उवजोगाया, जाणाया, दंसणाया, चरित्ताया, वीरियाया । जस्स णं भंते ! दवियाया तस्स कसायाया, जस्स कसायाया तस्स दवियाया ? । गोयमा ! जस्स दवियाया तस्स कसायाया सिय अत्थि सिय नत्थि, जस्स पुण कसायाया तस्स दवियाया नियमं अत्थि । जस्स णं भंते ! दवियाया तस्स जोगाया ? । एवं जहा दवियाया कसायाया भणिया तहा दवियाया जोगाया य भाणियव्वा । जस्स णं भंते ! दवियाया तस्स उवजोगाया एवं सव्वत्थ

इस प्रश्न का षड्भंगरूप उत्तर त्रिप्रदेशिक स्कन्ध कथंचित् आत्मा है, कथंचित् सद्वृत्त है, कथंचित् नो आत्मा है, कथंचित् असद्वृत्त है—इत्यादि १३ भंगों द्वारा उसकी प्ररूपणा । त्रिप्रदेशी स्कन्ध के 'स्यादात्मा' इत्यादि रूप से १३ भंग कैसे होते हैं इस प्रश्न का उत्तर चतुष्प्रदेशी स्कन्ध के १९ भंगों की प्ररूपणा चतुष्प्रदेशिक स्कन्ध के १९ भंग होने में हेतुकथन ।

પ્રરૂપણા દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ સદ્વૃત્ત કેવી રીતે છે ? આ પ્રશ્નનો છ ભાંગાઓ દ્વારા ઉત્તર ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ અમુક અપેક્ષાએ આત્મા છે, અમુક અપેક્ષાએ સદ્વૃત્ત છે, અમુક અપેક્ષાએ નો આત્મા છે, અમુક અપેક્ષાએ અસદ્વૃત્ત છે, ઇત્યાદિ ૧૩ ભાંગાઓ (વિઠલેપો) દ્વારા તેની પ્રરૂપણા ત્રિપ્રદેશી સ્કન્ધના “સ્યાદાત્મા” ઇત્યાદિરૂપે ૧૩ ભાંગાઓ કેવી રીતે થાય છે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર ચતુષ્પ્રદેશી સ્કન્ધના ૧૯ ભાંગાઓની પ્રરૂપણા ચતુષ્પ્રદેશી સ્કન્ધના ૧૯ ભાંગાઓ થવાના કારણોત્તર કથન.

पुच्छा भाणियव्वा। गोयमा! जस्स दवियाया तस्स उव-
ओगाया नियमं अत्थि। जस्स वि उवओगाया तस्स वि दवि-
याया नियमं अत्थि। जस्स दवियाया तस्स णाणाया भयणाए।
जस्स पुण णाणाया तस्स दवियाया नियमं अत्थि। जस्स
दवियाया तस्स दंसणाया नियमं अत्थि। जस्स वि दंसणाया
तस्स दवियाया नियमं अत्थि। जस्स दवियाया तस्स चरित्ताया
भयणाए। जस्स पुण चरित्ताया तस्स दवियाया नियमं अत्थि।
एवं वीरियायाए वि समं। जस्स णं भंते! कसायाया तस्स
जोगाया पुच्छा, गोयमा! जस्स कसायाया तस्स जोगाया नियमं
अत्थि। जस्स पुण जोगाया तस्स कसायाया सिय अत्थि, सिय
नत्थि। एवं उवओगायाए वि समं कसायाया नेयव्वा। कसा-
याया य णाणाया य परोप्परं दोवि भइयव्वाओ। जहा कसा-
याया य, उवओगाया य तहा कसाया य, दंसणाया य, कसा-
याया य, चरित्ताया य, दोवि परोप्परं भइयव्वाओ। जहा कसा-
याया य, जोगाया य, तहा कसायाया य, वीरियाया य, भाणि-
यव्वाओ। एवं जहा कसायायाए वत्तव्वया भणिया तहा जोगा-
याए वि उवरिमाहिं समं भाणियव्वाओ। जहा दवियायाए
वत्तव्वया भणिया, तहा उवयोगायाए वि उवरिछाहिं समं भाणि-
यव्वा। जस्स णाणाया तस्स दंसणाया नियमं अत्थि। जस्स
पुण दंसणाया तस्स णाणाया भयणाए। जस्स णाणाया तस्स
चरित्ताया सिय अत्थि सिय नत्थि। जस्स पुण चरित्ताया तस्स

णाणाया नियमं अत्थि, णाणाया वीरियाया दो वि परोप्परं भय-
णाए । जस्स दंसणाया तस्स उवरिमाओ दो वि भयणाए ।
जस्स पुण ताओ तस्स दंसणाया नियमं अत्थि । जस्स चरि-
त्ताया तस्स वीरियाया नियमं अत्थि । जस्स पुण वीरियाया
तस्स चरित्ताया सिय अत्थि सिय नत्थि । एयासिणं भंते !
दवियायाणं कसायायाणं जाव वीरियायाण य कयरे कयरोहिंतो
जाव विसेसाहिया वा ? गोयसा ! सव्वत्थोवाओ चरित्तायाओ ।
णाणायाओ अणंतगुणाओ । कसायाओ अणंतगुणाओ । जोगा-
याओ विसेसाहियाओ । वीरियायाओ विसेसाहियाओ । उवयोग
दवियदंसणायाओ तिन्नि वि तुल्लाओ विसेसाहियाओ ॥सू० १॥

छाया—कृतिविधः खलु भदन्त ! आत्मा प्रज्ञप्तः ? गौतम ! अष्टविधः आत्मा
प्रज्ञप्तः, तद्यथा—द्रव्यात्मा १, कषायात्मा २, योगात्मा ३, उपयोगात्मा ४, ज्ञाना-
त्मा ५, दर्शनात्मा ६, चारित्रात्मा ७, वीर्यात्मा ८, यस्य खलु भदन्त ! द्रव्यात्मा
तस्य कषायात्मा, यस्य कषायात्मा तस्य द्रव्यात्मा ? गौतम ! यस्य द्रव्यात्मा
तस्य कषायात्मा स्याद् अस्ति स्यान्नास्ति, यस्य पुनः कषायात्मा तस्य द्रव्यात्मा
नियमेन अस्ति । यस्य खलु भदन्त ! द्रव्यात्मा तस्य योगात्मा ? एवं यथा द्रव्या-
त्मा कषायात्मा भणितस्तथा द्रव्यात्मा योगात्मा च भणितव्यः । यस्य खलु
भदन्त ! द्रव्यात्मा तस्य उपयोगात्मा, एवं सर्वत्र पृच्छा भणितव्या । गौतम !
यस्य द्रव्यात्मा तस्य उपयोगात्मा नियमेन अस्ति यस्यापि उपयोगात्मा तस्यापि
द्रव्यात्मा नियमेन अस्ति । यस्य द्रव्यात्मा तस्य ज्ञानात्मा भजनया, यस्य पुन
ज्ञानात्मा तस्य द्रव्यात्मा नियमेन अस्ति । यस्य द्रव्यात्मा तस्य दर्शनात्मा निय-
मेन अस्ति । यस्यापि दर्शनात्मा तस्य द्रव्यात्मा नियमेन अस्ति । यस्य द्रव्यात्मा
तस्य चारित्रात्मा भजनया । यस्य पुनश्चारित्रात्मा तस्य द्रव्यात्मा नियमेन अस्ति ।
एवं वीर्यात्मनापि समम् । यस्य खलु भदन्त ! कषायात्मा तस्य योगात्मा पृच्छा,
गौतम ! यस्य कषायात्मा तस्य योगात्मा नियमेन अस्ति । यस्य पुनर्योगात्मा
तस्य कषायात्मा स्यात् अस्ति स्यात् नास्ति । एवम् उपयोगात्मनाऽपि समं कषा-
यात्मा नेतव्यः, कषायात्मा च ज्ञानात्मा च परस्परं द्वावपि भक्तव्यौ, यथा कषा-
यात्मा च उपयोगात्मा च तथा कषायात्मा च दर्शनात्मा च, कषायात्मा च चारि-
त्रात्मा च द्वावपि परस्परं भक्तव्यौ, यथा कषायात्मा च योगात्मा च तथा कषा-

યાત્મા ચ વીર્યાત્મા ચ ભણિતવ્યઃ, एवं यथा कषायात्मनो वक्तव्यता भणिता तथा योगात्मनोऽपि उपरिमैः समं भणितव्या, यथा द्रव्यात्मनो वक्तव्यता भणिता तथा उपयोगात्मनोऽपि उपरिमैः समं भणितव्या, यस्य ज्ञानात्मा तस्य दर्शना-
 त्मा नियमेन अस्ति, यस्य पुनर्दर्शनात्मा तस्य ज्ञानात्मा भजनया, यस्य ज्ञानात्मा
 तस्य चારित्रात्मा स्यात् अस्ति, स्यात् नास्ति, यस्य पुनश्चारित्रात्मा तस्य ज्ञाना-
 त्मा नियमेन अस्ति, ज्ञानात्मा वीर્યાત્મા દ્વાવપિ પરસ્પરં મજનયા, यस્ય દર્શના-
 ત્મા તસ્ય ઉપરિમૌ દ્વાવપિ મજનયા, यस્ય પુનસ્તૌ તસ્ય દર્શનાત્મા નિયમેન
 અસ્તિ, यस્ય ચારિત્રાત્મા તસ્ય વીર્યાત્મા નિયમેન અસ્તિ यस્ય પુનર્વીર્યાત્મા તસ્ય
 ચારિત્રાત્મા સ્યાત્ અસ્તિ, સ્યાત્ નાસ્તિ, एतेषां खलु भदन्त ! द्रव्यात्मनां
 कषायात्मनां यावत् वीर्यात्मनां च कतरे कतरेभ्यो यावत् विशेषाधिका वा ?
 गौतम ! सर्वस्तोकाश्चारित्रात्मानः, ज्ञानात्मानः अनन्तगुणाः, कषायात्मानः
 अनन्तगुणाः, योगात्मानो विशेषाधिकाः, वीर्यात्मानो विशेषाधिकाः, उपयोग-
 द्रव्यदर्शनात्मानस्त्रयोऽपि तुल्या विशेषाधिकाः ॥सू० १॥

ટીકા—પૂર્વોદ્દેશકે દેવાનાં પ્રરૂપિતત્વેન, તેપાં ચાત્મરૂપત્વાદાત્મસ્વરૂપં
 ભેદતઃ પ્રરૂપયિતું દશમોદેશકમાહ—‘કહ્વિહાણં મંતે’ इत्यादि । ‘कइविहाणं भंते ।
 आया पणत्ता ?’ गौतमः पृच्छति—हे भदन्त ! कतिविधः खलु आत्मा प्रज्ञप्तः ?
 भगवानाह—‘गोयमा ! अट्टविहा आया पणत्ता’ हे गौतम ! अष्टविधः आत्मा

આત્મસ્વરૂપવક્તવ્યતા

‘કહ્વિહાણં મંતે ! આયા પળ્ણત્તા’ इत्यादि

ટીકાર્થ—હસસે પૂર્વ ઉદ્દેશક મેં સૂત્રકાર ને દેવોંની પ્રરૂપણા કી
 હૈ ઓર ચે દેવ આત્મરૂપ હોતે હૈ, અતઃ આત્મા કે સ્વરૂપ કો ભેદપૂર્વક
 પ્રરૂપિત કરને કે લિપે સૂત્રકાર ને હસ દશવેં ઉદ્દેશક કા કથન કિયા
 હૈ—હસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—, કહ્વિહા ણં મંતે । આયા
 પળ્ણત્તા’ હે ભદન્ત ! આત્મા કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ? હસકે
 ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ । અટ્ટવિહા આયા પળ્ણત્તા’

—આત્માના સ્વરૂપની વક્તવ્યતા—

“કહ્વિહાણં મંતે ! આયા પળ્ણત્તા” इत्यादि—

ટીકાર્થ—આગલા સૂત્રમાં સૂત્રકારે દેવોની પ્રરૂપણા કરી છે, તે દેવોમાં
 આત્માનો સદ્ભાવ હોય છે, આ પ્રકારના પૂર્વસૂત્ર સાથેના સંબંધને લઈને
 હવે સૂત્રકાર આત્માના સ્વરૂપનું લેદ્યપૂર્વક નિરૂપણ કરે છે—આ વિષયને અનુ-
 લક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—“કહ્વિહાણં
 મંતે ! આયા પળ્ણત્તા ?” હે ભગવન ! આત્મા કેટલા પ્રકારનો કહ્યો છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! “અટ્ટવિહા આયા
 પળ્ણત્તા” આત્મા આઠ પ્રકારનો કહ્યો છે. “તંજહા” તે આઠ પ્રકારો નીચે

પ્રજ્ઞપ્તઃ, 'તં જહા-દ્વિયાયા૧, કસાયાયા૨, જોગાયા૩, ઉવજોગાયા૪, જાણા-
યા૫, દંસળાયા૬, ચરિત્તાયા૭ વીરિયાયા૮,' તથા-દ્રવ્યાત્મા૧, કષાયાત્મા૨,
યોગાત્મા૩, ઉપયોગાત્મા૪, જ્ઞાનાત્મા૫, દર્શનાત્મા૬, ચારિત્રાત્મા૭, વીર્યાત્મા૮,
ચ। તત્ર અતતિ સતતં ગચ્છતિ નાનાદિશ્ચ અપરાપરાન્ સ્વપરપર્યાયાનિતિ આત્મા,
અથવા યે યે ગત્યર્થા સ્તે તે જ્ઞાનાર્થા इतिન્યાયેન અત્ ધાતો ગત્યર્થત્વેન જ્ઞાનાર્થ-
ત્વાત્-અતતિ-સતતમત્રગચ્છતિ ઉપયોગલક્ષણત્વાદિત્યાત્મા, તસ્ય ચોપયોગલક્ષણ-
ત્વાત્સામાન્યેનૈકવિધત્વેઽપ્યુપાધિભેદાત્ અષ્ટવિધત્વમવસેયમ્, તત્ર દ્રવ્ય-ત્રિકા-
લાનુગામિગૌણીકૃત કષાયાદિ પર્યાયં, તદ્ભૂતઃ આત્મા દ્રવ્યાન્મા સર્વેષાં જીવાનામ્,

આત્મા આઠ પ્રકાર का कहा गया है। 'तं जहा' वह इस प्रकार से है-
१ द्विवाया, २ कसायाया, ३ जोगाया ४ उवजोगाया, ५ जाणाया,
६ दंसणाया, ७ चरित्ताया, ८ वीरियाया' द्रव्यात्मा, कषायात्मा,
योगात्मा, उपयोगात्मा, ज्ञानात्मा, दर्शनात्मा, चरित्रात्मा और वीर्यात्मा
जो निरन्तर अपरापर पर्याय को-स्वपर्यायरूप-ज्ञानादिक नानाप्रकार के
गुणों को प्राप्त करता रहता है, अथवा-गत्यर्थक जितने भी धातु होते
हैं वे सब ज्ञानार्थक होते हैं-इस नियम के अनुसार गत्यर्थक अत् धातु
का अर्थ ज्ञान होता है-सो इस व्युत्पत्ति के बल से उपयोग लक्षण
वाला होने से यह आत्मा निरन्तर पदार्थों को जानता रहता है इस
प्रकार यह आत्मा यद्यपि इस सामान्यरूप उपयोग लक्षण से एक ही
प्रकार का है' परन्तु फिर भी उपाधि के भेद से यह आठ प्रकार का
कह दिया गया है। जिस आत्मा में जो कि त्रिकालगामी है, जब कषा-

પ્રમાણે છે-“દ્વિવાયા, કસાયાયા, જોગાયા, ઉવજોગાયા, જાણાયા, દંસળાયા,
ચરિત્તાયા, વીરિયાયા” (૧) દ્રવ્યાત્મા, (૨) કષાયાત્મા, (૩) યોગાત્મા, (૪)
ઉપયોગાત્મા, (૫) જ્ઞાનાત્મા, (૬) દર્શનાત્મા, (૭) ચારિત્રાત્મા અને (૮)
વીર્યાત્મા. જે નિરંતર અપરાપર પર્યાયને-સ્વપર પર્યાય રૂપ જ્ઞાનાદિક વિવિધ
પ્રકારના ગુણોને-પ્રાપ્ત કરતો રહે છે, એવો આત્માને સમજવો જોઈએ
અથવા-ગતિ અર્થવાચક જેટલા ધાતુઓ છે, તે બધા ધાતુઓ જ્ઞાનાર્થક
હોય છે, આ નિયમાનુસાર ગત્યર્થક “અત્” ધાતુનો અર્થ ‘જ્ઞાન’ થાય છે
આ વ્યુત્પત્તિ અનુસાર આત્મા ઉપયોગ લક્ષણવાળો રહેવાને કારણે પદાર્થોને
નિરંતર જાણતો રહે છે. આ સામાન્ય ઉપયોગ લક્ષણની અપેક્ષાએ તો આત્મા
એક જ પ્રકારનો છે, પરન્તુ ઉપાધિના ભેદની અપેક્ષા તેને આઠ પ્રકારનો
કહેવામાં આવ્યો છે. ત્રિકાલાનુગામી આત્મામાં ન્યારે કષાયાદિ પર્યાયોને ગૌણ

ક્રોધાદિકપાયવિશિષ્ટઃ આત્મા કષાયાત્મા અક્ષીણાનુપશાન્તક્રપાયણાં જીવાનામ્,
યોગાઃ-મનઃપ્રભૃતિવ્યાપારા સ્તત્પ્રધાનઃ આત્મા યોગાત્મા યોગવતાસેવ જીવા-
નામ્, ઉપયોગઃ-સાકારાનાકારભેદસ્તત્પ્રધાનઃ આત્મા ઉપયોગાત્મા સિદ્ધસંસારિ-
સ્વરૂપઃ સર્વજીવાનામ્, અથવા વિવક્ષિતવસ્તુપયોગાપેક્ષયા ઉપયોગાત્મા, જ્ઞાન-

યાદિપર્યયિ ગૌણ કર દી જાતી હૈં તબ વહ શુદ્ધ દ્રવ્યરૂપ જો આત્મા
રહતા હૈં વહ દ્રવ્યાત્મા હૈં એસા દ્રવ્યાત્મા સબ જીવોં કો હોતા હૈં જય
ઘ્રી આત્મા ક્રોધાદિ કપાયોં સે યુક્ત હો જાતા હૈં તબ વહ કષાયાત્મા
કહા જાતા હૈં યહ આત્મા-કષાયાત્મા-તબ તક ઘના રહતાં હૈં કિ જબ
તક હસકી યે કષાયેં ક્ષીણ યા ઉપશાન્ત નહીં હો જાતી હૈં । અતઃ
અક્ષીણકપાયોં વાલોં કા યા અનુપશાન્તકપાયોં વાલોં કા આત્મા કષા-
યાત્મા હૈં । મન વચન ઔર કાય હનકે વ્યાપાર કા નામ યોગ હૈં હસ
યોગપ્રધાન જો આત્મા હૈં વહ યોગાત્મા હૈં યહ આત્મા યોગ વાલે જીવોં
કો હોતા હૈં । સાકાર ઔર અનાકાર કે ભેદ સે ઉપયોગ દો પ્રકાર કા
કહા ગયા હૈં । હસ ઉપયોગપ્રધાન જો આત્મા હૈં વહ ઉપયોગાત્મા હૈં । યહ
આત્મા સિદ્ધ એવં સંસારી હોતા હૈં ઔર મુક્ત ઔર સંસારી સબ જીવોં
કો હોતા હૈં । અથવા-વિવક્ષિત વસ્તુ કે ઉપયોગ સે ઉપયુક્ત જો આત્મા
હોતા હૈં-વહ ઉપયોગાત્મા હૈં જિસ આત્મા મેં દર્શનાદિ ગુણ ગૌણ કર

ઠરી દેવામાં આવે છે, ત્યારે શુદ્ધ દ્રવ્ય રૂપ જે આત્મા રહે છે, તેનું નામ
દ્રવ્યાત્મા છે. બધાં જીવોમાં આ પ્રકારનો દ્રવ્યાત્મા હોય છે જ્યારે એજ
આત્મા ક્રોધાદિ કષાયોથી યુક્ત થઈ જાય છે, ત્યારે તેને કષાયાત્મા કહેવામાં
આવે છે. જ્યાં સુધી તેના તે કષાયો ક્ષીણ અથવા ઉપશાન્ત થઈ જતાં નથી,
ત્યાં સુધી તે આત્મા કષાયાત્મા રૂપે જ રહે છે, તેથી અક્ષીણ કષાયોવાળાના
આત્માને અથવા અનુપશાન્ત કષાયોવાળાના આત્માને કષાયાત્મા કહે છે
મન, વચન અને કાયાના વ્યાપાર (પ્રવૃત્તિ)નું નામ યોગ છે આ યોગ પ્રધાન
જે આત્મા છે તેને યોગાત્મા કહે છે. યોગવાળા જીવોનો આત્મા આ
પ્રકારનો હોય છે ઉપયોગના બે પ્રકાર કહ્યા છે. (૧) સાકાર ઉપયોગ અને
(૨) અનાકાર ઉપયોગ આ ઉપયોગપ્રધાન જે આત્મા હોય છે તેને ઉપયો-
ગાત્મા કહે છે. આ આત્મા સિદ્ધ અને સંસારી રૂપ હોય છે, અને મુક્ત
અને સંસારી સમસ્ત જીવોમાં ઉપયોગાત્માનો સદ્ભાવ રહે છે અથવા વિવ-
ક્ષિત વસ્તુના ઉપયોગથી ઉપયુક્ત જે આત્મા હોય છે, તેનું નામ ઉપયો-
ગાત્મા છે. જે આત્મામાં દર્શનાદિ ગુણોને ગૌણ ઠરી નાખવામાં આવ્યા

વિશેષિતો ગૌણીકૃતદર્શનાદિરાત્મા જ્ઞાનાત્મા સમ્યગ્દૃષ્ટીનામ્, એવંરીત્યા દર્શનાત્માદયોઽપ્યવસેયાઃ વિશેષસ્તુ દર્શનાત્મા સર્વજીવાનામ્, ચારિત્રાત્મા વિરતાનામ્, વીર્યમ્-ઉત્થાનાદિ તત્સ્વરૂપાત્મા વીર્યાત્મા સર્વસંસારિણામ્, તથાચોક્તમ્-

“જીવાનાં દ્રવ્યાત્મા જ્ઞેયઃ, સક્રપાયિણાં કષાયાત્મા ।

યોગઃ સયોગિનાં પુનરુપયોગઃ સર્વજીવાનામ્ ॥૧॥

જ્ઞાનં સમ્યગ્દૃષ્ટેર્દર્શનમથ ભવતિ સર્વજીવાનામ્ ।

ચારિત્રં વિરતાનાં તુ સર્વસંસારિણાં વીર્યમ્ ॥૨॥ઈતિ॥

તદેવમ્ આત્માનમષ્ટથા પ્રરૂપ્ય યસ્યાત્મભેદસ્ય યદન્યદાત્મભેદાન્તરં યુજ્યતે, ન યુજ્યતે ચ તસ્ય તત્પ્રરૂપયિતુમાહ-‘જસ્સ ણં ભંતે ! દવિયાયા તસ્સ કસાયાયા, જસ્સ

દિયે ગયે હોં, ઔર જ્ઞાનગુણ સુરુપ કર દિયા ગયા હો-એસી સ્થિતિ સે સમ્પન્ન જો આત્મા હૈ વહ જ્ઞાનાત્મા હૈ એસા આત્મા સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવોં કો હોતા હૈ । હસી પ્રકાર સે દર્શનાત્મા આદિ ભી જ્ઞાનના ચાહિયે યહ દર્શનાત્મા સબ જીવોં મેં હોતા હૈ । ચરિત્રાત્મા વિરતિસંપન્ન જીવોં કા હોના હૈ ઉત્થાનાદિ સ્વરૂપ વાલા જો આત્મા હોતા હૈ વહ વીર્યાત્મા હૈ । યહ વીર્યાત્મા સમસ્ત સંસારી જીવોં કો હોતા હૈ । સો હી કહા હૈ ‘જીવાનાં’ ઇત્યાદિ, ‘જ્ઞાનં સમ્યગ્દૃષ્ટેઃ’ ઇત્યાદિ । હસ પ્રકાર સે આત્મા કી અષ્ટ-વિધના કી પ્રરૂપણા કરકે અવ સૂત્રકાર યહ પ્રરૂપણા કરતે હૈં કિ કિસ આત્મભેદ કી કિસ આત્મભેદ કે સાથ સમવ્યાસિ બનતી હૈ ઔર કિસ કી કિસકે સાથ વિષમ વ્યાસિ બનતી હૈ-હસી વાત કો ગૌતમ ને પ્રભુ સે હસ પ્રકાર પૂછા હૈ-‘જસ્સ ણં ભંતે ! દવિયાયા-તસ્સ કસાયાયા,

હોય, અને જ્ઞાનગુણનું પ્રાધાન્ય હોય, એવી સ્થિતિથી સંપન્ન જે આત્મા હોય છે, તેને જ્ઞાનાત્મા કહે છે સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવોમાં જ્ઞાનાત્માનો સદ્ભાવ હોય છે. એજ પ્રમાણે દર્શનાત્માનું સ્વરૂપ પણ સમજવું સધળા જીવોમાં આ દર્શનાત્માનો સદ્ભાવ હોય છે એજ પ્રમાણે ચારિત્રાત્માનું સ્વરૂપ પણ સમજવું વિરતિવાળા જીવોમાં ચારિત્રાત્માનો સદ્ભાવ હોય છે ઉત્થાન આદિ સ્વરૂપવાળો જે આત્મા હોય છે, તેને વીર્યાત્મા કહે છે સમસ્ત સંસારી જીવોમાં આ વીર્યાત્માનો સદ્ભાવ હોય છે એજ વાત “જીવાનાં” ઇત્યાદિ તથા “જ્ઞાનં સમ્યગ્દૃષ્ટેઃ” ઇત્યાદિ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કરવામાં આવી છે. આ પ્રકારે આત્માના આઠ પ્રકારોની પ્રરૂપણા કરીને હવે સૂત્રકાર એ વાતની પ્રરૂપણા કરે છે કે કયા આત્મભેદની કયા આત્મભેદની સાથે સમવ્યાસિ સંભવી શકે છે, અને કયા આત્મભેદની કયા આત્મભેદની સાથે વિષમવ્યાસિ સંભવે છે—

કસાયાયા તસ્સ દવિયાયા ?' ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે ભદન્ત ! યસ્ય સ્વલુ જીવસ્ય દ્રવ્યાત્મા-દ્રવ્યાત્મત્વં ભવતિ તસ્ય કિં કપાયાત્મા-કપાયાત્મત્વં ભવતિ ? एवं યસ્ય જીવસ્ય કપાયાત્મત્વં ભવતિ, તસ્ય કિં દ્રવ્યાત્મત્વં ભવતિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા ! જસ્સ દવિયાયા તસ્સ કસાયાયા સિય અત્થિ સિય નત્થિ’ હે ગૌતમ ! યસ્ય જીવસ્ય દ્રવ્યાત્મત્વં ભવતિ તસ્ય કપાયાત્મત્વં સ્યાત્ અસ્તિ-કદાચિદસ્તિ સકપાયાવસ્થા-યામ્, સ્યાન્નાસ્તિ-કદાચિન્નાસ્તિ ક્ષીણોપશાન્તકપાયાવસ્થાયામ્, ‘જસ્સ પુણ

જસ્સ કસાયાયા, તસ્સ દવિયાયા’ હે ભદન્ત ! જિસ જીવ કે દ્રવ્યાત્મા હોતા હૈ-અર્થાત્ જિસ જીવ કો આત્મા દ્રવ્યાત્મારૂપ હૈ-ઉસકા વહ આત્મા કયા કપાયાત્મારૂપ હોતા હૈ ? તાત્પર્ય-પૂછને કા યહ હૈ કિ જિસ જીવ મેં દ્રવ્યાત્મા રહતા હૈ વહાં કયા કપાયાત્મા હોતા હૈ યા નહીં હોતા હૈ ? અથવા-જહાં કપાયાત્મા હોતા હૈ, વહાં દ્રવ્યાત્મા હોતા હૈ યા નહીં હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈ-‘ગોયમા ! જસ્સ દવિ-યાયા તસ્સ કસાયાયા સિય અત્થિ સિય નત્થિ’ હે ગૌતમ ! જહાં દ્રવ્યા-ત્મા રહતી હૈ વહાં કપાયાત્મતા રહતી હી હો એસા નિયમ નહીં હૈ-કપા-યાત્મતા રહે ભી ઓર ન ભી રહે-દ્રવ્યાત્મતા કે સાથ હસ પ્રકાર સે કપા-યાત્મતા કી ભજના હૈ ભજના કા કારણ યહ હૈ કિ-જીવ જય ક્ષીણ કપા-યાવસ્થા વાલા યા ઉપશાન્તકપાયાવસ્થા વાલા હોતા હૈ ઉસ સમય ઉસકી દ્રવ્યાત્મતાં કે સાથ કપાયાત્મતાં કા અવસ્થાન નહીં હોતા હૈ, ઓર જય યહ કપાયાવસ્થોપપન્ન હોતા હૈ તવ દ્રવ્યાત્મતા કે સાથ કપાયાત્મતા

આ વિષયને અતુલક્ષીને ગૌતમસ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-“જસ્સ જં મંતે ! દવિયાયા-તસ્સ કસાયાયા, જસ્સ કસાયાયા, તસ્સ દવિયાયા ?” હે ભગવન્ ! જે જીવનો આત્મા દ્રવ્યાત્મા રૂપ હોય છે તે જીવનો તે આત્મા કપાયાત્મા રૂપ હોય છે ખરો ? આ પ્રશ્નનું તાત્પર્ય એ છે કે જે જીવમાં દ્રવ્યાત્મા હોય છે, ત્યાં શું કપાયાત્મા પણ હોય છે ? અને જે જીવમાં કપાયાત્મા હોય છે, તે જીવમાં શું દ્રવ્યાત્મા પણ હોય છે ખરો ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ગોયમા ! જસ્સ દવિયાયા તસ્સ કસાયાયા સિય અત્થિ, સિય નત્થિ” હે ગૌતમ ! જ્યાં દ્રવ્યાત્મતા રહેતો હોય, ત્યાં કપાયા-ત્મતા પણ રહેતો જ હોય છે, એવો નિયમ તથા કપાયાત્મતા રહે પણ ખરી અને ન પણ રહે આ પ્રકારે દ્રવ્યાત્મતાની સાથે કપાયાત્મતાની ભજના (સંદૂભાવ અથવા અભાવ રૂપ વિકલ્પ) સમજાવી જ્યારે જીવ ક્ષીણ કપાયા-વસ્થાવાળો અથવા ઉપશાન્ત કપાયાવસ્થાવાળો હોય છે, ત્યારે તેના દ્રવ્યા-

કસાયાયા તસ્સ દવિયાયા નિયમં અત્થિ' કિન્તુ યસ્ય પુનર્જીવસ્ય કષાયાત્મત્વં ભવતિ, તસ્ય દ્રવ્યાત્મત્વં નિયમાસ્તિ, જીવત્વં વિના કષાયાણામભાવાત્ । ગૌતમઃ પૂછતિ—'જસ્સ ણં મંતે ! દવિયાયા તસ્સ જોગાયા ?' હે મદન્ત ! યસ્ય સ્વલુ જીવસ્ય દ્રવ્યાત્મત્વં ભવતિ, તસ્ય કિં યોગાત્મત્વં ભવતિ ? એવં યસ્ય યોગાત્મત્વં ભવતિ તસ્ય કિં દ્રવ્યાત્મત્વં ભવતિ ? મગવાનાહ—'એવં જહા દવિયાયા કસાયાયા મણિયા તહા દવિયાયા જોગાયા ય માણિયવ્વા' હે ગૌતમ ! એવં—પૂર્વોક્તરીત્યા, યથા દ્રવ્યાત્મનાઃ કષાયાત્મના સમ્બન્ધો મણિતસ્તથા દ્રવ્યાત્મના યોગાત્મના ચ સમ્બન્ધો મણિતવ્યઃ, તથા ચ યસ્ય દ્રવ્યાત્મત્વં ભવતિ, તસ્ય યોગાત્મત્વં સ્યાદસ્તિ યોગ-

કા અવસ્થાન મી પાયા જાતા હૈ, હસ પ્રકાર મજના સે દ્રવ્યાત્મતા કે સાથ કષાયાત્મતા મી ઉદ્ધાવિત કર લેની ચાહિયે પરન્તુ 'જસ્સ પુન કસાયાયા તસ્સ દવિયાયા નિયમં અત્થિ' જહાં કષાયાત્મતા હોતી હૈ વહાં નિયમ સે દ્રવ્યાત્મતા રહતી હૈ । કયોં કિ દ્રવ્યાત્મતા કે વિના-જીવત્વ કે વિના-કષાયોં કા સદ્ભાવ તહીં હોતા હૈ ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—'જસ્સ ણં મંતે ! દવિયાયા તસ્સ જોગાયા' હે મદન્ત ! જિસમેં દ્રવ્યાત્મતા હોતી હૈ—ઉસમેં કયા યોગાત્મતા હોતી હૈ ? ઓર જિસમેં યોગાત્મતા હોતી હૈ વહાં કયા દ્રવ્યાત્મતા હોતી હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—'એવં જહા દવિયાયા કસાયાયા, મણિયા, તહા દવિયાયા જોગાયા ય માણિયવ્વા' હે ગૌતમ ! જિસ પ્રકાર દ્રવ્યાત્મા કા કષાયાત્મા કે સાથ સંબંધ કહા ગયા હૈ, ડસી પ્રકાર દ્રવ્યાત્મા

ત્મતાની સાથે કષાયાત્મતાનું અવસ્થાન (વિદ્યમાનતા) હોતું નથી, પરન્તુ બંધારે તે કષાયાવસ્થાવાળો હોય છે, ત્યારે દ્રવ્યાત્મતાની સાથે કષાયાત્મતાનો પ્રશ્ન સદ્ભાવ રહે છે પરન્તુ "જસ્સ પુન કસાયાયા તસ્સ દવિયાયા નિયમં અત્થિ" જ્યાં કષાયાત્મતાનો સદ્ભાવ હોય છે, ત્યાં દ્રવ્યાત્મતાનો પ્રશ્ન નિયમથી જ સદ્ભાવ રહે છે, કારણ કે દ્રવ્યાત્મતા વિના-શૂન્યત્વ વિના-કષાયોનો સદ્ભાવ હોતો નથી.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“જસ્સણં મંતે ! દવિયાયા તસ્સ જોગાયા ?” હે મગવન્ ! જેમાં દ્રવ્યાત્મતા હોય છે, તેમાં યોગાત્મતાનો પ્રશ્ન સદ્ભાવ હોય છે ખરો ? અને જેમાં યોગાત્મતા હોય છે, તેમાં દ્રવ્યાત્મતા હોય છે ખરો ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—“એવં જહા દવિયાયા કસાયાયા મણિયા, તહા દવિયાયા જોગાયા ય માણિયવ્વા” હે ગૌતમ ! જે પ્રકારે દ્રવ્યાત્મતાનો કષાયાત્મતા સાથેનો સંબંધ કહ્યો, એજ પ્રકારનો દ્રવ્યાત્મતાનો યોગાત્મતા

વતામિવ, સ્યાન્નાસ્તિ ચાયોગિસિદ્ધાનામિવ, કિન્તુ યસ્ય યોગાત્મત્વં ભવતિ, તસ્ય દ્રવ્યાત્મત્વં નિયમાદસ્તિ દ્રવ્યત્વં વિના યોગાનામસંભવાદિતિ ભાવઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘જસ્ય ણં મંતે । દવિયાયા તસ્ય ઉવયોગાયા, એવં સન્વત્થ પુચ્છા માણિયન્વા’ હે ભદન્ત ! યસ્ય સ્વલુ જીવસ્ય દ્રવ્યાત્મત્વં ભવતિ તસ્ય કિમ્ ઉપયોગાત્મત્વં ભવતિ ? એવં રીત્યા સર્વત્ર—અષ્ટવિધેષ્વપિ આત્મસુ પરસ્પરમ્ પૃચ્છા મણિતવ્યા—પ્રશ્નઃ કર્તવ્યઃ, તથાહિ યસ્ય ઉપયોગાત્મત્વં ભવતિ તસ્ય કિં દ્રવ્યાત્મત્વં ભવતિ ? इत्यादिरीत्या शेषं स्वयमुन्नेयम्, भगवानाह—‘गोयमा । जस्य दविषाया तस्य उवओगाया नियमं अत्थि, जस्य वि उवओगाया तस्य वि दविषाया नियमं । का योगात्मा के साथ संबंध समझना चाहिये तथा—जहाँ पर द्रव्यात्मता होती है वहाँ योगवालों की तरह योगात्मता होती भी है, और अयोगी सिद्धों की तरह योगात्मता नहीं भी होती है । किन्तु जहाँ पर योगात्मता होनी है वहाँ नियम से द्रव्यात्मता होती है । क्योंकि द्रव्यत्व के बिना योगों का सद्भाव नहीं होता है ।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘जस्य णं मंते । दविषाया तस्य उवयोजाया, एवं सन्वत्थ पृच्छा माणियन्वा’ हे भदन्त ! जिस जीव में द्रव्यात्मता होती है उसमें क्या उपयोगात्मता होती है ? और जिसमें उपयोगात्मता होती है उसमें क्या द्रव्यात्मता होती है ? इसी प्रकार से पूर्वोक्त अष्टविध आत्माओं में परस्पर संबंध होने के विषय में प्रश्न करना चाहिये । इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘जस्य दविषाया तस्य उवयोजाया नियमं अत्थि, जस्य वि उवओगा-

સાથેના સંબંધ પણ કહેવો જોઈએ એટલે કે જ્યાં દ્રવ્યાત્મતા હોય છે, ત્યાં યોગવાળા જીવોની જેમ યોગાત્મતા હોય છે પણ ખરી અને અયોગી સિદ્ધોની જેમ યોગાત્મતાનો અભાવ પણ રહે છે. પરંતુ જ્યાં યોગાત્મતાનો સદ્ભાવ હોય છે, ત્યાં દ્રવ્યાત્મતાનો તો અવશ્ય સદ્ભાવ રહે છે, કારણ કે દ્રવ્યત્વના વિના યોગોનો સદ્ભાવ હોતો નથી.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“જસ્ય ણં મંતે । દવિયાયા, તસ્ય ઉવયોગાયા, એવં સન્વત્થ પુચ્છા માણિયન્વા” હે ભગવન્ ! જે જીવમાં દ્રવ્યાત્મતા હોય છે, તે જીવમાં શું ઉપયોગાત્મતાનો સદ્ભાવ હોય છે ખરો ? એજ પ્રમાણે પૂર્વોક્ત આઠ પ્રકારના આત્માએ ના પરસ્પર સંબંધે વિષયક પ્રશ્નો પણ પૂછવા જોઈએ.

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—‘જસ્ય દવિયાયા, તસ્ય ઉવયોગાયા નિયમં અત્થિ, જસ્ય ઉવયોગાયા તસ્ય વિ દવિયાયા નિયમં અત્થિ” હે ગૌતમ ! જે જીવમાં

અત્યિ? હે ગૌતમ ! યસ્ય જીવસ્ય દ્રવ્યાત્મત્વં ભવતિ, તસ્ય ઉપયોગાત્મત્વં નિયમાદસ્તિ, યસ્યાપિ ઉપયોગાત્મત્વં ભવતિ, તસ્યાપિ દ્રવ્યાત્મત્વં નિયમાદસ્તિ, એતયોઃ પરસ્પરેણાવિનાભાવાત્ યથા સિદ્ધસ્ય, તદન્યસ્ય ચ દ્રવ્યાત્મત્વમસ્તિ, ઉપયોગાત્મત્વં ચાસ્તિ જીવાનામુપયોગલક્ષણત્વાત્, ‘જસ્ય દવિયાયા તસ્ય જાણાયા ભયજાણા’ યસ્ય દ્રવ્યાત્મત્વં ભવતિ, તસ્ય જ્ઞાનાત્મત્વં ભજનયા ભવતિ, યથા સમ્યગ્દૃષ્ટીનાં સ્યાદસ્તિ, મિથ્યાદૃષ્ટીનાં સ્યાન્નાસ્તિ इत्येवं રૂપેણ ભજના વોધ્યા, ‘જસ્ય પુણ જાણાયા તસ્ય દવિયાયા નિયમં અત્યિ’ કિન્તુ યસ્ય પુનર્જ્ઞાનાત્મત્વં ભવતિ, તસ્ય દ્રવ્યાત્મત્વં નિયમાદસ્તિ યથા સિદ્ધસ્ય, ‘જસ્ય દવિયાયા તસ્ય

યા તસ્ય વિ દવિયાયા નિયમં અત્યિ’ જિસ જીવ મેં દ્રવ્યાત્મતા હોતી હૈ, ઉસ જીવ મેં ઉપયોગાત્મતા અવશ્ય હોતી હૈ તથા જિસ જીવ મેં ઉપયોગાત્મતા હોતી હૈ, ઉસમેં દ્રવ્યાત્મતા બી નિયમ સે હોતી હૈ ક્યોંકિ હન દોનોં કા પરસ્પર મેં અવિનાભાવ સંબંધ હૈ । જૈસા કિ હન દોનોં કા અવિનાભાવ સંબંધ સિદ્ધોં મેં હૈ । હસી પ્રકાર કા અવિનાભાવ સંબંધ હન દોનોં કા પરસ્પર મેં સિદ્ધોં સે અતિરિક્ત જીવોં મેં બી હૈ ક્યોં કિ જીવ કા સ્વભાવ ઉપયોગ લક્ષણ ચાલા હૈ ‘જસ્ય દવિયાયા તસ્ય જાણાયા, ભયજાણા’ જિસ જીવ મેં દ્રવ્યાત્મતા હૈ ઉસ જીવ મેં જ્ઞાનાત્મતા ભજના સે હોતી હૈ જૈસે દ્રવ્યાત્મતા સમ્યગ્દૃષ્ટિયોં મેં હોતી હૈ ઓર જ્ઞાનાત્મતા બી હોતી હૈ પરન્તુ મિથ્યાદૃષ્ટિયોં મેં એસા નહીં હૈ વહાં દ્રવ્યાત્મતા હોને પર બી જ્ઞાનાત્મતા નહીં હોતી હૈ ‘જસ્ય પુણ જાણાયા, તસ્ય દવિયાયા નિયમં અત્યિ’ પરન્તુ સિદ્ધ કી તરહ જિસમેં જ્ઞાનાત્મતા હૈ ઉસમેં દ્રવ્યા-

દ્રવ્યાત્મતા હોય છે, તે જીવમાં ઉપયોગાત્મતા પણ અવશ્ય હોય છે, તથા જે જીવમાં ઉપયોગાત્મતા હોય છે, તે જીવમાં દ્રવ્યાત્મતા પણ નિયમથી જ હોય છે, કારણ કે તે બન્નેનો આપસમાં અવિનાભાવ સંબંધ છે આ બન્નેનો જેવો અવિનાભાવ સંબંધ સિદ્ધોમાં છે, એજ પ્રકારનો આ બન્નેનો અવિનાભાવ સંબંધ સિદ્ધ સિદ્ધાંતના જીવોમાં પણ હોય છે, કારણ કે જીવનો સ્વભાવ ઉપયોગ લક્ષણવાળો છે. “જસ્ય દવિયાયા તસ્ય જાણાયા ભયજાણા” જે જીવમાં દ્રવ્યાત્મતા હોય છે, તે જીવમાં જ્ઞાનાત્મતા હોય છે પણ ખરી અને નથી પણ હોતી જેમ કે સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવોમાં દ્રવ્યાત્મતા પણ હોય છે અને જ્ઞાનાત્મતા પણ હોય છે, પરન્તુ મિથ્યાદૃષ્ટિઓમાં દ્રવ્યાત્મતા હોવા છતાં પણ જ્ઞાનાત્મતા હોતી નથી. “જસ્ય પુણ જાણાયા, તસ્ય દવિયાયા નિયમં અત્યિ” પરન્તુ સિદ્ધની જેમ જે જીવમાં જ્ઞાનાત્મતા હોય છે, તે જીવમાં

દંસણાયા નિયમં અત્થિ, જસ્સ વિ દંમણાયા તસ્સ દવિયાયા નિયમં અત્થિ' यस્ય દ્રવ્યાત્મત્વં ભવતિ, તસ્ય દર્શનાત્મત્વં નિયમાદસ્તિ, યથા સિદ્ધસ્ય કેવલદર્શનમ્ એવં યસ્યાપિ દર્શનાત્મત્વં ભવતિ, તસ્ય દ્રવ્યાત્મત્વં નિયમાદસ્તિ યથા ચક્ષુર્દર્શનાદિ દર્શનવતાં દ્રવ્યાત્મત્વમ્, 'જસ્સ દવિયાયા તસ્સ ચરિત્તાયા ભયણાણ, જસ્સ પુણ ચરિત્તાયા તસ્સ દવિયાયા નિયમં અત્થિ' यस્ય દ્રવ્યાત્મત્વં ભવતિ તસ્ય ચારિત્રાત્મત્વં ભજનયા ભવતિ, યતઃ સિદ્ધસ્ય અવિરતસ્ય વા દ્રવ્યાત્મત્વં ભજનયા ભવતિ, યતઃ સિદ્ધસ્ય અવિરતસ્ય વા દ્રવ્યાત્મત્વે સત્યપિ ચારિત્રાત્મત્વં નાસ્તિ, વિરતાનાં ચાસ્તીતિ ભજના બોધ્યા । યસ્ય પુનશ્ચારિત્રાત્મત્વં ભવતિ, તસ્ય દ્રવ્યાત્મત્વં નિયમાદસ્તિ ચારિત્રવતામ્ આત્મત્વસ્યાવશ્યંભાવાત્, 'એવં વીરિયાયાણ

સ્મતા નિયમ સે હોતી હૈ -યહાં ભજના નહીં હૈ 'જસ્સ દવિયાયા તસ્સ દંસણાયા નિયમં અત્થિ, જસ્સ વિ દંસણાયા તસ્સ દવિયાયા નિયમં અત્થિ' જિસ જીવ મેં દ્રવ્યાત્મતા હોતી હૈ, ઉસમેં સિદ્ધોં કી તરહ દર્શનાત્મતા બી નિયમ સે હોતી હૈ તથા જિસમેં દર્શનાત્મતા હોતી હૈ ઉસમેં ચક્ષુર્દર્શનાદિ વાલોં કી તરહ દ્રવ્યાત્મતા બી નિયમ સે હોતી હૈ 'જસ્સ દવિયાયા તસ્સ ચરિત્તાયા ભયણાણ, જસ્સ પુણ ચરિત્તાયા તસ્સ દવિયાયા નિયમં અત્થિ' જિસ જીવ મેં દ્રવ્યાત્મા હોતી હૈ, ઉસ જીવ મેં ચારિત્રાત્મતા ભજના સે હોતી હૈ, કયોંકિ સિદ્ધ કે અથવા અવિરત-સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ કે દ્રવ્યાત્મા હોને પર બી ચારિત્રાત્મા નહીં હોતી હૈ । તથા વિરતિસમ્પન્ન જીવોં મેં યહ પાંઈ જાતી હૈ ફસલિયે દ્રવ્યાત્મા કે સાથ ચારિત્રાત્મતા કી ભજના કહી ગઈ હૈ । પરન્તુ જિસમેં ચરિત્રાત્મા હોતી હૈ,

દ્રવ્યાત્મતા નિયમથી જ હોય છે. "જસ્સ દવિયાયા, તસ્સ દંસણાયા નિયમં અત્થિ, જસ્સ વિ દંસણાયા, તસ્સ દવિયાયા નિયમં અત્થિ" જે જીવમાં દ્રવ્યાત્મતા હોય છે, તે જીવમાં સિદ્ધોની જેમ દર્શનાત્મતા પણ નિયમથી જ હોય છે અને જે જીવમાં દર્શનાત્મતા હોય છે, તે જીવમાં ચક્ષુર્દર્શનાદિવાળાઓની જેમ દ્રવ્યાત્મતા પણ નિયમથી જ હોય છે. "જસ્સ દવિયાયા, તસ્સ ચરિત્તાયા ભયણાણ, જસ્સ પુણ ચરિત્તાયા, તસ્સ દવિયાયા નિયમં અત્થિ" જે જીવમાં દ્રવ્યાત્મતા હોય છે તે જીવમાં ચારિત્રાત્મતા હોય છે પણ ખરી અને નથી પણ હોતી જેમ કે સિદ્ધોમાં તથા અવિરત સમ્યગ્દષ્ટિ જીવમાં દ્રવ્યાત્મતા હોવા છતાં ચારિત્રાત્મતા હોતી નથી પરન્તુ વિરતિસમ્પન્ન જીવોમાં દ્રવ્યાત્મતા અને ચારિત્રાત્મતાનો સદ્ભાવ રહે છે પરન્તુ જે જીવમાં ચારિત્રાત્મતાનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં દ્રવ્યાત્મતાનો પણ અવશ્ય સદ્ભાવ જ હોય છે, કારણ કે ચારિત્રવાળા જીવોમાં દ્રવ્યાત્મતા અવશ્ય હોય છે,

વિસમં' एवं-પૂર્વોક્તરીત્યા વીર્યાત્મનાઽપિ સમં વોધ્યમ્, તથા ચ યથા દ્રવ્યાત્મન-
શ્ચારિત્રાત્મના સહ ભજના પ્રતિપાદિતા નિયમશ્ચ પ્રતિપાદિતૈશ્ચૈવ વીર્યાત્મનાઽપિ
સહ દ્રવ્યાત્મનો ભજના નિયમશ્ચ પ્રતિપત્તવ્યઃ, एवं च यस्य द्रव्यात्मत्वं तस्य वीर्या-
त्मत्वं नास्ति यथा सकरणवीर्यापेक्षया सिद्धस्य, तदन्यस्य तु वर्तते इति भजना,
वीर્યાત્મનસ્તુ દ્રવ્યાત્મત્વમસ્ત્યેવ, યથા સંસારિજીવાનામ્, અથ કષાયાત્મના સહ
અન્યાનિ પદાનિ પ્રરૂપયિતુમાહ-‘જસ્સ ણં મંતે ! કસાયાયા તસ્સ જોગાયા પુચ્છા’
ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે મંદન્ત ! યસ્ય ચ્ચ કષાયાત્મત્વં ભવતિ તસ્ય કિં યોગાત્મત્વં
ભવતિ ? एवं यस्य योगात्मत्वं भवति तस्य किं कषायात्मत्वं भवति ? इति पृच्छा.

વહાં દ્રવ્યાત્મા નિયમ સે હોતી હૈં ક્યોં કિ ચારિત્ર ચાલોં મેં આત્મા કો
અવશ્યંભાવ હોતા હૈં ‘एवं वीरियायाए वि समं’ जिस प्रकार द्रव्यात्मा
की चरित्रात्मा के साथ भजना कही गई है और चरित्रात्मा की द्रव्या-
त्मा के साथ अवश्यंभाविता कही गई है उसी प्रकार से द्रव्यात्मा के
भी साथ वीर्यात्मा की भजना और वीर्यात्मा के साथ द्रव्यात्मा का
नियम-अविनाभाव संबंध जानना चाहिये इस प्रकार जिसमें द्रव्यात्मा
है उसमें वीर्यात्मा नहीं भी होती है जैसे सकरण कार्य करनेरूप वीर्य
की अपेक्षा से यह वीर्यात्मा सिद्धों के नहीं होनी है । तथा इनसे अति-
रिक्तों में यह द्रव्यों के साथ होती है परन्तु वीर्यात्मा के साथ द्रव्यात्मा
नियमतः होती है । जैसे समस्त संसारी जीवों के ।

अथ गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘जस्स णं मंते ! कसायाया
तस्स जोगाया पुच्छा’ हे मंदन्त ! जिस जीव में कषायात्मता होती है
उस जीव के क्या योगात्मा होनी है ? तथा जिस जीव में योगात्मता
होती है उस जीव में क्या कषायात्मता होती है ? इसके उत्तर में प्रभु-

જ “एवं वीरियाए वि समं.” એજ પ્રમાણે જે જીવમાં દ્રવ્યાત્મતા હોય છે,
તે જીવમાં વીર્યાત્મતા હોય-છે નહીં બરી અને નથી પણ હોતી જેમ કે
સકરણ-ઇન્દ્રિય સહિત-વીર્યની અપેક્ષાએ આ વીર્યાત્મતા સિદ્ધોમાં હોતી નથી,
પરન્તુ સિદ્ધ સિવાયના જીવોમાં દ્રવ્યાત્મતાની સાથે સાથે વીર્યાત્મતાનો પણ
સદ્ભાવ રહે છે પરન્તુ જે જીવમાં વીર્યાત્મતાનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં
દ્રવ્યાત્મતા અવશ્ય હોય છે. જેમ કે સમસ્ત સંસારી જીવોમાં વીર્યાત્મતા અને
દ્રવ્યાત્મતા, બન્નેનો સદ્ભાવ હોય છે.

गौतम स्वामीना प्रश्न-“जस्स णं मंते ! कसायाया तस्स जोगाया पुच्छा”
हे भगवन् ! જે જીવમાં કષાયાત્મતા હોય છે, તે જીવમાં શું યોગાત્મતા પણ

મગવાનાહ—‘ગોયમા ! જસ કસાયાયા તસ જોગાયા નિયમં અત્થિ, જસ પુણ જોગાયા તસ કસાયાયા સિય અત્થિ સિય નત્થિ’ હે ગૌતમ ! યસ્ય કષાયાત્મત્વં ભવતિ, તસ્ય યોગાત્મત્વ નિયમાદસ્તિ, સકષાગ્ગણામયોગિત્વાભાવાત્, કિન્તુ યસ્ય પુનર્યોગાત્મત્વં ભવતિ તસ્ય કષાયાત્મત્વં રયાદસ્તિ, સ્યાન્નાસ્તિ, સયોગાનાં સંક-

કહતે હૈ—‘ગોયમા ! જસ કસાયાયા તસ્ય જોગાયા નિયમં અત્થિ’ જસ પુણ જોગાયા તસ કસાયાયા સિય અત્થિ સિય નત્થિ’ હે ગૌતમ ! જિસ જીવ મેં કષાયાત્મતા હોતી હૈ, ડસ જીવ મેં નિયમ-સે યોગાત્મતા હોતી હૈ, પરન્તુ જિસ મેં યોગાત્મા હોતી હૈ ડસ મેં કષાયાત્મતા હોતી ભી હૈ ઓર નહીં ભી હોતી હૈ । તાત્પર્ય કહ્ને કા યહ હૈ કિ કષાયાત્મતા કે સાથ જિસ પ્રકાર સે યોગાત્મતા કા અવિનાભાવ સંબંધ હૈ ડમ પ્રકાર સે વહ યોગાત્માકે સાથ કષાયાત્મતા કા નહીં હૈ “યત્ર ૨ કષાયાત્મત્વં તત્ર ૨ યોગાત્મત્વમ્” એસા નિયમ ‘સકષાય જીવોં મેં અયોગાત્મતા નહીં હોતી હૈ પરન્તુ યત્ર ૨ યોગાત્મત્વં તત્ર ૨ સકષાયાત્મત્વં” એસા નિયમ હસ લિધે નહીં બનતા હૈ કિ યોગાત્મતા વાલે જીવ કષાયયુક્ત ભી હોતે હૈ ઓર કષાય વિના કે ભી હોતે હૈ । ગ્યારહવે, વારહવે એવં તેરહવે ગુણસ્થાન મેં યોગાત્મતા તો હૈ, પરન્તુ વર્હા કષાયાત્મતા નહીં હૈ । દશવેં આદિ નીચે-

હોય છે ખરી ? તથા જે જીવમાં યોગાત્મતા હોય છે, તે જીવોમાં શું કષાયાત્મતા પણ હોય છે ખરી ?

મહાવીર પ્રબુને ઉત્તર—“ગોયમા ! જસ કસાયાયા, તસ જોગાયા નિયમં અત્થિ ” હે ગૌતમ ! જે જીવમાં કષાયાત્મતા હોય છે, તે જીવમાં યોગાત્મતા નિયમથી જ હોય છે, “જસ પુણ જોગાયા તસ કસાયાયા સિય અત્થિ સિય નત્થિ” પરન્તુ જે જીવમાં યોગાત્મતા હોય છે, તે જીવમાં કષાયાત્મતા હોય છે પણ ખરી અને નથી પણ હોતી આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે—જેવો કષાયાત્મતાની સાથે યોગાત્મતાનો અવિનાભાવ સંબંધ છે, એવો યોગાત્મતાની સાથે કષાયાત્મતાનો સંબંધ નથી. “યત્ર યત્ર કષાયાત્મત્વ તત્ર તત્ર યોગાત્મત્વમ્” “સકષાય જીવોમાં અયોગાત્મતા હોતી નથી,” આ પ્રકારનો નિયમ તો ખની બંધ છે, પરન્તુ “યત્ર યત્ર યોગાત્મત્વં તત્ર તત્ર સકષાયાત્મત્વં” “ત્યાં ત્યાં યોગાત્મતા હોય છે, ત્યાં ત્યાં કષાયાત્મતા પણ હોય છે,” એવો નિયમ ખની શકતો નથી, કારણ કે યોગાત્મતાવાળા જીવો કષાયયુક્ત પણ હોય છે અને કષાય વિનાના પણ હોય છે અગિયારમા પાદમાં અને તેરમાં શુદ્ધસ્થાનમાં યોગાત્મતાનો તો સદૃશાવ હોય છે, પણ કષાયાત્મતાનો

પાયાણામકષાયાણાં ચ સદ્ભાવાત્, 'एवं उवयोगायाए वि समं कसायाया नेयव्वा' एवं-पूर्वोક્તरीत्या, ઉપયોગાત્મનાપિ સમં કષાયાત્મા નેતવ્યઃ-જ્ઞાતવ્યઃ, તથા ચ यस્ય કષાયાત્મત્વં મન્વતિ તસ્યોપયોગાત્મત્વમવશ્યં મન્વતિ, ઉપયોગરહિતસ્ય કષાયાણામભાવાત્, यस્ય પુનરુપયોગાત્મત્વે સત્યપિ સકષાયાણામેવ કષાયાત્મત્વં મન્વતિ, કષાયરહિતાનાં તુ કેવલિનાં કષાયાત્મત્વં ન મન્વતિ इत्येवं भजना अवसेया 'कसायाया य णाणाया य परोप्परं दो वि भइयव्वाओ' कषायात्मा च ज्ञानात्मा च परस्परं द्वावपि भक्तव्यौ-भजनया प्रतिपत्तव्यौ, तथाहि यस्य कषायात્मत्वं

કે ગુણસ્થાનોં મેં યોગાત્મતા કે સાથ કષાયાત્મતા બી છે । હસી કારણ યોગાત્મતા કે સાથ કષાયાત્મતા કી ભજના ઓર કષાયાત્મતા કે સાથ યોગાત્મતા કા નિયમ કહા ગયા છે । 'एवं उवयोगायाए वि समं कसायाया नेयव्वा' હસી પ્રકાર સે ઉપયોગાત્મા કે સાથ બી કષાયાત્મા નેતવ્ય છે એસા જાનના ચાહિયે જૈસે જિસ જીવ મેં કષાયાત્મતા હોતી છે ઉસ જીવ મેં ઉપયોગાત્મતા અવશ્ય હોતી છે, ક્યોં કિ ઉપયોગરહિત જીવ મેં કષાયોં કા સદ્ભાવ નહીં હોતા છે । પરન્તુ જિસ જીવ મેં ઉપયોગાત્મતા હોતી છે ઉસ જીવ મેં કષાયાત્મતા હોતી બી છે ઓર નહીં બી હોતી છે । ઉપયોગાત્મતા કે સદ્ભાવ મેં કષાય સહિત જીવોં મેં હી કષાયાત્મતા પાઈ જાતી છે પરન્તુ કષાયરહિત કેવલિયોં મેં ઉપયોગાત્મતા કે સદ્ભાવ મેં બી કષાયાત્મતા નહીં પાઈ જાતી છે હસીલિયે યંહાં ભજના પ્રકટ કી ગઈ છે । 'कसायाया य णाणाया य परोप्परं दो वि भइयव्वाओ' કષાયાત્મતા ઓર જ્ઞાનાત્મતા યે દોનોં બી આપસ મેં ભક્તવ્ય છે । કહને

સદ્ભાવ હોતો નથી. દસમાં આદિ નીચેનાં ગુણસ્થાનોમાં યોગાત્મતાની સાથે કષાયાત્મતાનો પણ સદ્ભાવ હોય છે. એજ કારણે એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે “જ્યાં યોગાત્મતા હોય, ત્યાં કષાયાત્મતા તો નિયમથી જ હોય છે.” “एवं उवयोगाए वि समं कसायाया नेयव्वा” એવો જ કષાયાત્મતા સાથે ઉપયોગાત્મતાનો પણ સંબંધ જાણવો એટલે કે જે જીવમાં કષાયાત્મતા હોય તે જીવમાં ઉપયોગાત્મતા અવશ્ય હોય છે, કારણ કે ઉપયોગરહિત જીવોમાં કષાયોનો સદ્ભાવ હોતો નથી પરન્તુ જે જીવમાં ઉપયોગાત્મતા હોય છે, તે જીવમાં કષાયાત્મતા હોય છે પણ ખરી અને નથી પણ હોતી ઉપયોગાત્મતાની સાથે સાથે સકષાયજીવોમાં કષાયાત્મતાનો પણ સદ્ભાવ રહે છે, પરન્તુ કષાયરહિત કેવલીઓમાં ઉપયોગાત્મતાનો સદ્ભાવ હોવા છતાં કષાયાત્મતાનો સદ્ભાવ હોતો નથી. “कसायाया य णाणाया य परोप्परं दो वि भइयव्वाओ”

भवति तस्य ज्ञानात्मत्वं स्यादस्ति, स्यान्नास्ति, यतः सकषायस्य सम्यग्दृष्टे ज्ञाना-
त्मत्वमस्ति, मिथ्यादृष्टेस्तु कषायिणो ज्ञानात्मत्वं नास्ति, इत्येवं भजना भवति,
तथा यस्य ज्ञानात्मत्वमस्ति तस्य कषायात्मत्वं स्यादस्ति स्यान्नास्ति, ज्ञानिनां
सकषायत्वात्, अकषायत्याच्च, इत्येवं भजना, 'जहा कसायाया य उवओगाया य
तहा कसायाया य दंसणायाय', यथा कषायात्मा च उपयोगात्मा च परस्परं प्रति-
पादितस्तथा कषायात्मा च दर्शनात्मा च प्रतिपत्तव्यः, तथा च यस्य कषायात्मत्वं
भवति तस्य दर्शनात्मत्वं नियमादस्ति दर्शनरहितस्य घटपटादेः कषायात्मत्वाभावेत्,

का तात्पर्य ऐसा है—कि “यत्र २ कषायात्मत्वं भवति तत्र तत्र
ज्ञानात्मत्वं भवति” जिसमें कषायात्मता है वहां पर ज्ञानात्मता
है—ऐसा नहीं बन सकता है, किन्तु वहां ज्ञानात्मता की भजना हो
सकती है क्योंकि सकषाय मिथ्यादृष्टियों में ज्ञानात्मता नहीं होती
है और सकषाय सम्यग्दृष्टि में ज्ञानात्मता होती है। इसलिये
सकषायत्व के साथ ज्ञानात्मता की भजना कही गई है। इसी प्रकार से
जिस आत्मा में ज्ञानात्मता होती है उस आत्मा में सकषायता होती है
—ऐसा भी नियम नहीं बन सकता है क्योंकि ज्ञानी जो होते हैं वे
सकषायी भी होते हैं और अकषायी भी होते हैं। ‘जहा कसायाया य
उवओगायाया य तहा कसायाया य दंसणायाया य’ जिस प्रकार से
कषायात्मा और उपयोगात्मा का परस्पर के सम्बन्ध में कहा गया है,
उसी प्रकार से कषायात्मा और दर्शनात्मा के सम्बन्ध में भी कहना
चाहिये। जैसे जिस जीव में कषायात्मता होती है उसमें दर्शनात्मता

જ્યાં કષાયાત્મતાનો સદ્ભાવ હોય છે, ત્યાં જ્ઞાનાત્મતાનો સદ્ભાવ હોય છે
પણ ખરો અને નથી પણ હોતો, કારણ કે સકષાય મિથ્યાદૃષ્ટિ હોવામાં
જ્ઞાનાત્મતાનો સદ્ભાવ હોતો નથી અને સકષાય સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોવામાં જ્ઞાના-
ત્મતાનો સદ્ભાવ હોય છે. એજ પ્રમાણે જે આત્મામાં જ્ઞાનાત્મતા હોય છે,
તે આત્મામાં કષાયાત્મતાનો સદ્ભાવ જ હોય, એવો નિયમ નથી, કારણ કે
જેઓ જ્ઞાની હોય છે તેઓ કષાયયુક્ત પણ હોય છે અને કષાય રહિત પણ
હોય છે, તેથી જે જીવમાં જ્ઞાનાત્મતા હોય, તે જીવમાં કષાયાત્મતા હોય
પણ ખરી અને ન પણ હોય. “જહા કસાયાયા ય ઉવઓગાયા, તહા કસા-
યાયા ય દંસણાયાયા ય” જે પ્રકારનો કષાયાત્મતા અને ઉપયોગાત્મતાનો
પરસ્પરનો સંબંધ કહ્યો છે, એજ પ્રકારનો કષાયાત્મતા અને દર્શનાત્મતાનો
પણ પરસ્પરનો સંબંધ કહેવો જોઈએ જેમ કે જે જીવમાં કષાયાત્મતા હોય

કિન્તુ યસ્ય પુનર્દશનાત્મત્વં ભવતિ તસ્ય કષાયાત્મત્વં સ્યાદસ્તિ, સ્યાન્નાસ્તિ, દર્શનવ્રતાં સકષાયસદ્ભાવાત્, તદસદ્ભાવાચ્ચ, इत्येवं पूर्वोक्तदृष्टान्तानुसारमवगन्तव्यम्, 'कसायाया य चरित्ताया य दो वि परोप्पर' भइयव्वाओ' कषायात्मा च चरित्रात्मा च द्वावपि परस्परं भक्तव्यौ—भजनया प्रतिपत्तव्यौ, तथा च यस्य कषायात्मत्वं भवति, तस्य चारित्रात्મत्वं स्यादस्ति, स्यान्नास्ति प्रमत्तयतीनामिव सकषायणां चारित्रस्य सद्भावात्, असंयतानामिव कषायिणां चारित्रा भावाच्च, तथा यस्य चारित्रात्मत्वं भवति तस्य कषायात्मत्वं स्यादस्ति, स्यान्नास्ति, सामायिकादि चारित्रव्रતાं

નિયમ સે હોતી હૈ—કયોંકિ દર્શનરહિત ઘટપટાદિકોં મેં કષાયાત્મતા કા અભાવ રહતા હૈ । કિન્તુ જહાં દર્શનાત્મતા હોતી હૈ વહાં કષાયાત્મતા કી ભજના હોતી હૈ કયોં કિ દર્શનાત્મતા વાલે જીવોં મેં સકષાયતા ઓર અકષાયતા દોનોં પ્રકાર કી અવસ્થાઈ પાઈ જાતી હૈં । ઇસમેં સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઓર અકષાયાવસ્થા વાલોં કા દૃષ્ટાન્ત જાનના ચાહિયે 'કસાયાયા ય ચરિત્તાયા ય દો વિ પરોપ્પર' ભઈયવ્વાઓ 'કષાયાત્મા ઓર ચારિત્રાત્મા યે દોનોં ભી પરસ્પર મેં ભજનીય હૈં—યથા—જિસ જીવ મેં કષાયાત્મતા હૈં ડસ જીવ મેં ચારિત્રાત્મતા હોતીં ભી હૈ ઓર નહીં ભી હોતી હૈ કષાયાત્મતા પ્રમત્ત યતિયોં મેં હોતી હૈ ઓર વહાં ચારિત્રાત્મા ભી હોતી હૈ । પરન્તુ અસંયતોં મેં કષાયાત્મતા કે સદ્ભાવ મેં ભી ચારિત્રાત્મતા કા અભાવ રહતા હૈ । તથા—જિસ જીવ મેં

છે, તે જીવમાં દર્શનાત્મતા નિયમથી જ હોય છે, કારણ કે દર્શનરહિત ઘટપટાદિકોમાં કષાયાત્મતાનો અભાવ રહે છે. પરન્તુ જે જીવમાં દર્શનાત્મતાનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં કષાયાત્મતાનો સદ્ભાવ હોય છે પણ ખરી અને નથી પણ હોતો, કારણ કે દર્શનાત્મતાના સદ્ભાવવાળા જીવોમાં સકષાયતા અને અકષાયતા, આ બંને પ્રકારની અવસ્થાઓ સંભવી શકે છે. સમ્યગ્દૃષ્ટિ અને અકષાયાવસ્થા યુક્ત જીવોતું દૃષ્ટાન્ત અહીં ગ્રહણ થવું જોઈએ.

“કસાયાયા ય ચરિત્તાયા ય દો વિ પરોપ્પર” ભઈયવ્વાઓ ” કષાયાત્મતા અને ચારિત્રાત્મતાનો પરસ્પરની સાથે વિકલ્પે સંબંધ બાજુવો એટલે કે જે જીવમાં કષાયાત્મતા હોય છે તે જીવમાં ચારિત્રાત્મતા હોય છે પણ ખરી અને નથી પણ હોતી જેમ કે પ્રમત્ત યતિઓમાં કષાયાત્મતા પણ હોય છે અને ચારિત્રાત્મતા પણ હોય છે પરંતુ અસંયત જીવોમાં કષાયાત્મતાનો સદ્ભાવ હોવા છતાં ચારિત્રાત્મતાનો સદ્ભાવ હોતો નથી તથા જે જીવમાં ચારિત્રાત્મતા હોય છે, તે જીવમાં કષાયાત્મતા હોય છે પણ ખરી અને નથી

સકપાયાણાં સદ્ભાવાત્, યથાખ્યાતચારિત્રવત્તાં ચ તદ્ભાવાત્, 'જહા કસાયાયા ય જોગાયા ય તહા કસાયાયા ય, વીરિયાયા ય ભાણિયવ્વાઓ' યથા કપાયાત્મા ચ યોગાત્મા ચ પૂર્વ પ્રતિપાદિતસ્તથા કપાયાત્મા ચ વીર્યાત્મા ચ મણિતવ્યઃ, તથા ચ પૂર્વોક્તરીત્યૈવ યસ્ય કપાયાત્મત્વં ભવતિ, તસ્ય વીર્યાત્મત્વં નિયમાદસ્તિ, કપાયવત્તાં વીર્યરહિતત્વાભાવાત્, યસ્ય તુ વીર્યાત્મત્વં ભવતિ તસ્ય કપાયાત્મત્વં મજનયા ભવતિ, યતો વીર્યવાન સકપાયોઽપિ સ્યાત્ યથા સંયતઃ, અકપાયોઽપિ સ્યાત્ યથા કેવલી, અથ યોગાત્મનઃ અગ્રેતનપશ્ચભિઃ પદૈઃ પ્રરૂપણીયત્વે પ્રાપ્તે-

ચારિત્રાત્મતા હોતી હૈ ઉસમેં સકપાયતા હોતી ભી હૈ ઓર નહીં ભી હોતી હૈ । જૈસે ચારિત્રાત્મતા સામાયિકાદિ ચારિત્ર વાલે વ્યક્તિયોં મેં હોતી હૈ ઓર વહાં સકપાયાત્મતા ભી હોતી હૈ । પરન્તુ યહ સકપાયાત્મતા યથાખ્યાત ચારિત્રવાલે સાધુજનોં મેં નહીં હોતી હૈ । અતઃ ચારિત્રાત્મતા કે સાથ સકપાયાત્મતા કી મજના કહી ગઈ હૈ । "જહા કસાયાયા ય જોગાયા ય તહા કસાયા ય વીરિયાયા ય ભાણિયવ્વાઓ" જિસ પ્રકાર સે કપાયાત્મતા ઓર યોગાત્મા કે વિષય મેં પહિલે કહા જા ચુકો હૈ ઉસી પ્રકાર સે કપાયાત્મા ઓર વીર્યાત્મા કે વિષય મેં ભી કહના ચાહિયે યથા-પૂર્વોક્ત રીતિ કે અનુસાર જિસ આત્મા મેં કપાયાત્મતા હોતી હૈ ઉસ આત્મા મેં વીર્યાત્મતા નિયમ સે હોતી હૈ, ક્યોંકિ કપાયવાલોં મેં વીર્યરહિતતા કા અભાવ હોતા હૈ, પરન્તુ જિસમેં વીર્યાત્મતા હોતી હૈ, ઉસમેં કપાયાત્મતા હોતી ભી હૈ ઓર નહીં ભી હોતી હૈ । જૈસે કિ વીર્યાત્મતા સંયત મેં હોતી હૈ ઓર વહાં સકપાયતા ભી હોતી

પણુ હોતી જેમ કે સામાયિક આદિ ચારિત્રસંપન્ન વ્યક્તિઓમાં ચારિત્રાત્મતા હોય છે, પણુ ત્યાં સકપાયાત્મતા હોતી નથી પરન્તુ યથાખ્યાત ચારિત્રવાળા સાધુઓમાં કે સકપાયાત્મતાનો સદ્ભાવ હોતો નથી તે કારણે ચારિત્રાત્મતાની સાથે કપાયાત્મતાની ભજના (વૈકલ્પિક સદ્ભાવ) ઠીલી છે. "જહા કસાયાયા ય જોગાયા ય, તહા કસાયાયા ય વીરિયાયા ય ભાણિયવ્વાઓ" જે પ્રકારનો કપાયાત્મતા અને યોગાત્મતાનો પરસ્પરનો સંબંધ પહેલાં બતાવવામાં આવ્યો છે, એજ પ્રકારનો કપાયાત્મતા અને વીર્યાત્મતાનો પણુ પરસ્પરનો સંબંધ કહેવો જોઈએ એટલે કે જે આત્મામાં કપાયાત્મતા હોય છે તે આત્મામાં વીર્યાત્મતા પણુ અવશ્ય હોય છે, કારણ કે કપાયવાળા છવોમાં વીર્યરહિતતાનો અભાવ હોય છે પરન્તુ જે છવમાં વીર્યાત્મતા હોય છે, તે છવમાં કપાયાત્મતા હોય છે પણુ ખરી અને નથી પણુ હોતી જેમ કે સંયતમાં વીર્યાત્મતા પણુ હોય છે અને સકપાયતા પણુ હોય છે પરન્તુ કેવલીમાં

લાઘવાર્થમ્ અતિદિશન્નાહ—‘એવં જહા કસાયાયાએ વક્તવ્યયા મણિયા તહા જોગાયાએ વિ ઉવરિમાર્હિ સમં માણિયવ્વાઓ’ એવં—પૂર્વોક્તરીત્યા, યથા કષાયાત્મનો વક્તવ્યતા મણિતા તથા યોગાત્મનોઽપિ ઉપરિતનૈઃ સમં મણિતવ્યા વક્તવ્યા તથા ચ યસ્ય યોગાત્મત્વં ભવતિ તસ્ય ઉપયોગાત્મત્વં નિયમતો ભવતિ, યથા સયોગિનામ્, યસ્ય પુનરુપયોગાત્મત્વં ભવતિ તસ્ય યોગાત્મત્વં સ્યાદસ્તિ યથા સયોગિનામ્, સ્યાન્નાસ્તિ યથા અયોગિનાં સિદ્ધાનાં ચ, તથા યસ્ય યોગાત્મત્વં ભવતિ તસ્ય જ્ઞાનાત્મત્વં સ્યાદસ્તિ યથા સમ્યગ્દૃષ્ટીનામ્, સ્યાન્નાસ્તિ યથા મિથ્યાદૃષ્ટીનામ્, યસ્ય જ્ઞાનાત્મત્વં ભવતિ, તસ્યાપિ યોગાત્મત્વં સ્યાદસ્તિ યથા સયોગિનામ્,

હૈં ઓર કેવલી મેં વીર્યાત્મતા કે હોને પર ખી કષાયાત્મતા નહીં હોતી હૈં । ‘એવં જહા કસાયાયાએ વક્તવ્યયા મણિયા, તહા જોગાયાએ વિ ઉવરિમાર્હિ સમં માણિયવ્વાઓ, પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ કે અનુસાર જિસ પ્રકાર સે કષાયાત્મા કી વક્તવ્યતા કહી ગઈ હૈં, ડસી પ્રકાર સે યોગાત્મા કી ખી ઉપરિતન પાંચ પદોં કે સાથ વક્તવ્યતા કહની ચાહિયે યથા જિસ મેં યોગાત્મા હોતી હૈં, ડસમેં ઉપયોગાત્મતા નિયમ સે હોતી હૈં, જૈસે સયોગિયોં મેં, પરન્તુ જિસમેં ઉપયોગાત્મતા હોતી હૈં ડસમેં યોગાત્મતા હોતી ખી હૈં ઓર નહીં ખી હોતી હૈં હોતી હૈં, યહ સહયોગિયોં મેં, ઓર નહીં હોતી હૈં અયોગિયોં એવં સિદ્ધોં મેં । ડસ પ્રકાર સે જિસમેં યોગાત્મતા હોતી હૈં ડસમેં જ્ઞાનાત્મતા હોતી ખી હૈં, ઓર નહીં ખી હોતી હૈં । હોતી હૈં યહ સમ્યગ્દૃષ્ટિયોં મેં ઓર નહીં હોતી હૈં, મિથ્યાદૃષ્ટિયોં મેં । ડસી પ્રકાર સે જિસમેં જ્ઞાનાત્મતા હોતી હૈં ડસમેં યોગાત્મતા હોતી ખી હૈં ઓર નહીં ખી હોતી હૈં । જ્ઞાનાત્મતા કે સાથ યોગાત્મતા સયાગિયોં મેં હોતી હૈં ઓર

વીર્યાત્મતા હોવા છતાં પણ કષાયાત્મતા હોતી નથી. “એવં જહા કસાયાયાએ વક્તવ્યયા મણિયા, તહા જોગાયાએ વિ ઉવરિમાર્હિ સમં માણિયવ્વાઓ” જે પ્રકારે કષાયાત્મતાની પછીનાં છ પદોની સાથે વક્તવ્યતા કહેવામાં આવી છે. એજ પ્રકારે યોગાત્મતાની પણ પછીનાં પાંચ પદો સાથે વક્તવ્યતા કહેવી જોઈએ જેમ કે....જે હવમાં યોગાત્મતા હોય છે, હવમાં ઉપયોગાત્મતા નિયમથી જ હોય છે, દાખલા તરીકે સયોગીઓમાં પરન્તુ જે હવેમાં ઉપયોગાત્મતા હોય છે, તે હવેમાં યોગાત્મતા હોય છે પણ ખરી અને નથી પણ હોતી, દાખલા તરીકે સયોગીઓમાં હોય છે અને અયોગીઓ અને સિદ્ધોમાં હોતી નથી એજ પ્રમાણે જે હવમાં યોગાત્મતા હોય છે, તે હવમાં જ્ઞાનાત્મતા હોય છે પણ ખરી અને નથી પણ હોતી જેમ કે સમ્યગ્દૃષ્ટિઓમાં હોય છે,

स्यान्नास्ति यथा अयोगिनाम्, तथा यस्य योगात्मत्वं भवति तस्य दर्शनात्मत्वमस्त्येव यथा सयोगिनाम्, यस्य च दर्शनात्मत्वं भवति तस्य योगात्मत्वं स्यादस्ति यथा-सयोगिनाम्, स्यान्नास्ति यथा अयोगिनाम्, तथा यस्य योगात्मत्वं भवति, तस्य चारित्रात्मत्वं स्यादस्ति यथा विरतानाम्, स्यान्नास्ति यथा अविरतानाम्, यस्यापि चारित्रात्मत्वं भवति तस्यापि योगात्मत्वं स्यादस्ति यथा सयोगचारित्रिणाम्, स्यान्नास्ति यथा अयोगिनामिति, अधोपयोगात्मना सह अन्येषां चतुर्णां प्ररूपणार्थमतिदेशमाह-‘जहा दवियाया वत्तव्वया भणिया तहा उवयोगायाए वि उवरिल्लाहिं समं भाणियव्वा’ यथा द्रव्यात्मनो वक्तव्यता भणिता-पूर्वं प्रतिपादिता, तथा उपयोगात्मनोऽपि वक्तव्यता उपरितनैः-

જ્ઞાનાત્મતા કે સાથ યોગાત્મતા અયોગિયોં મેં નહીં હોતી હૈ। તથા જિસ મેં યોગાત્મતા હોતી હૈ, ઉસમેં ચારિત્રાત્મતા હોતી બી હૈ ઓર નહીં બી હોતી હૈ। યોગાત્મતા કે સાથ ચારિત્રાત્મતા હોતી હૈ વિરતોં મેં, ઓર યોગાત્મતા કે સાથ ચારિત્રાત્મતા નહીં હોતી હૈ અવિરતોં મેં। તથા જિસમેં ચારિત્રાત્મતા હોતી હૈ ઉસમેં યોગાત્મતા હોતી બી હૈ ઓર નહીં બી હોતી હૈ-ચારિત્રાત્મતા કે સાથ યોગાત્મતા હોતી હૈ યોગસહિત ચારિત્રવાલોં મેં,-સયોગચારિત્રવાલોં મેં ઓર ચારિત્રાત્મતા કે સાથ યોગાત્મતા નહીં હોતી હૈ અયોગિયોં મેં ‘જહો દવિયાએ વત્તવ્વયા ભણિયા, તહા ઉવ-ઓગાયાએ વિ ઉવરિલ્લાહિં સમં ભાણિયવ્વા’ જિસ પ્રકાર દ્રવ્યાત્મા કી વક્તવ્યતા પહિલે કહી જા ચુકી હૈ ઉસી પ્રકાર સે ઉપયોગાત્મતા કી બી

મિથ્યાદૃષ્ટિઓમાં નથી હોતી જે જીવમાં જ્ઞાનાત્મા હોય છે, તે જીવમાં યોગાત્મતા હોય છે પણ ખરી અને નથી પણ હોતી જેમ કે જ્ઞાનાત્મતાની સાથે યોગાત્મતાનો સદ્ભાવ સયોગીઓમાં હોય છે, અને જ્ઞાનાત્મતાની સાથે યોગાત્મતા અયોગીઓમાં હોતી નથી તથા-જે જીવમાં યોગાત્મતા હોય છે, તે જીવમાં ચારિત્રાત્મતા હોય છે પણ ખરી અને નથી પણ હોતી જેમ કે વિરતોમાં યોગાત્મતાની સાથે ચારિત્રાત્મતા હોય છે, અને અવિરતોમાં યોગાત્મતા સાથે ચારિત્રાત્મતા હોતી નથી તથા જે જીવમાં ચારિત્રાત્મતા હોય છે, તે જીવમાં યોગાત્મતા હોય છે પણ ખરી અને નથી પણ હોતી જેમ કે યોગસહિત ચારિત્રવાળાઓમાં ચારિત્રાત્મતાની સાથે યોગાત્મતાનો પણ સદ્ભાવ હોય છે. પરંતુ અયોગીઓમાં ચારિત્રાત્મતાની સાથે યોગાત્મતા હોતી નથી “જહો દવિયાએ વત્તવ્વયા ભણિયા, તહા ઉવઓગાયાએ વિ ઉવરિલ્લાહિં સમં ભાણિયવ્વા” જેવી રીતે દ્રવ્યાત્મતાનો બાકીનાં સાત પદો સંયોગે સંબંધ આગળ પ્રકટ કરવામાં આવ્યો છે, એજ પ્રકારનો ઉપયોગાત્મતાનો પાકીનાં ચાર પદો

અગ્રેતનૈઃ જ્ઞાનદર્શનચારિત્રવીર્યરૂપૈશ્ચતુર્भिः સમં ભણિતવ્યા, તથા ચ યસ્યોપયોગાત્મત્વં ભવતિ તસ્ય જ્ઞાનાત્મત્વં સ્યાદસ્તિ સમં ગૃહ્યટીનામિવ, સ્યાન્નાસ્તિ મિથ્યાગૃહ્યટીનામિવ, યસ્ય ચ જ્ઞાનાત્મત્વં ભવતિ તસ્ય નિયમતઃ ઉપયોગાત્મત્વં ભવતિ યથા સિદ્ધાનામ્ ૧, એવં યસ્યોપયોગાત્મત્વં ભવતિ તસ્ય દર્શનાત્મત્વમવશ્યમ્ ભવતિ, યસ્યાપિ દર્શનાત્મત્વં ભવતિ તસ્યાપિ ઉપયોગાત્મત્વગવંશ્યં ભવતિ સિદ્ધાદીનામિવ૨, તથા યસ્યોપયોગાત્મત્વં ભવતિ તસ્ય ચારિત્રાત્મત્વં સ્યાદસ્તિ યથા સંયતાનામ્, સ્યાન્નાસ્તિ યથા અસંયતાનામ્, યસ્ય પુનશ્ચારિત્રાત્મત્વં ભવતિ તસ્ય ઉપયોગાત્મત્વમવશ્યં ભવતિ

વક્તવ્યતા જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર ઓર વીર્ય इन आगे के चार पदों के साथ कहनी चाहिये । यथा-जिसमें उपयोगात्मता होती है, उसमें ज्ञानात्मता होती भी है और नहीं भी होती है—उपयोगात्मता के साथ ज्ञानात्मता होती है सम्यग्दृष्टियों में, और उपयोगात्मता के साथ ज्ञानात्मता नहीं होती है मिथ्यादृष्टियों में तथा जिनमें ज्ञानात्मता होती है उसमें नियमतः उपयोगात्मता होती है, जैसे सिद्धों में इसी प्रकार से जिस में उपयोगात्मता होती है, उसमें दर्शनात्मता अवश्य होती है, और जिस में दर्शनात्मता होती है उसमें उपयोगात्मता भी अवश्य होती है जैसे सिद्धों में तथा जिसमें उपयोगात्मता होती है उसमें चारित्रात्मता होती भी है और नहीं भी होती। होती है यह उसके साथ संयतो में, और नहीं होती है असंयतों में, तथा जिसमें चारित्रात्मता होती है उसमें उपयोगात्मता

(જાનાત્મા, દર્શનાત્મા, ચારિત્રાત્મતા વીર્યાત્મતા સાથેના સંબંધ કહેવો જોઇએ) જેમ કે જે જીવમાં ઉપયોગાત્મતા હોય છે. તે જીવમાં જ્ઞાનાત્મતા હોય છે, પણ ખરી અને નથી પણ હોતી દાખલા તરીકે સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવોમાં ઉપયોગાત્મતાની સાથે જ્ઞાનાત્મતા હોય છે, પરંતુ મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવોમાં ઉપયોગાત્મતાની સાથે જ્ઞાનાત્મતા હોતી નથી તથા—જે જીવમાં જ્ઞાનાત્મતા હોય છે, તે જીવમાં ઉપયોગાત્મતા નિયમથી જ હોય છે, જેમ કે સિદ્ધોમાં એજ પ્રમાણે જે જીવમાં ઉપયોગાત્મતા હોય છે, તે જીવમાં દર્શનાત્મા નિયમથી જ હોય છે, તથા જે જીવમાં દર્શનાત્મતા હોય છે, તે જીવમાં ઉપયોગાત્મતા પણ અવશ્ય હોય છે દાખલા તરીકે સિદ્ધમાં બન્નેનો સદ્ભાવ રહે છે જે જીવમાં ઉપયોગાત્મતા હોય છે, તે જીવમાં ચારિત્રાત્મતા હોય છે પણ ખરી અને નથી પણ હોતી દાખલા તરીકે સંયતોમાં હોય છે અને અસંયતોમાં નથી હોતી પરંતુ જે જીવમાં ચારિત્રાત્મતા હોય છે તે જીવમાં ઉપયોગાત્મતા

યથા સંયત્તાનામ્ ૩, તથા યસ્યોપયોગાત્મત્વં તસ્ય વીર્યાત્મત્વં સ્યાદસ્તિ યથા સંસારિણામ્, સ્યાન્નાસ્તિ યથા સિદ્ધાનામ્, સક્રિયવીર્યત્વાભાવાત્, યસ્ય પુનર્વીર્યાત્મત્વં તસ્યોપયોગાત્મત્વમવશ્યમસ્તિ યથા સંમારિણામ્ ૪, અથ જ્ઞાનાત્મના સહ અન્યેષાં ત્રયાણાં પ્રરૂપણમાહ-‘જસ્સ નાણાયા તસ્સ દંસણાયા નિયમં અત્થિ, જસ્સ પુણ દંસણાયા તસ્સ નાણાયા ભયણા’ યસ્ય જ્ઞાનાત્મત્વં ભવતિ તસ્ય દર્શનાત્મત્વં નિયમાદસ્તિ યથા સમ્યગ્દષ્ટિનામ્, યસ્ય પુનર્દર્શનાત્મત્વં ભવતિ તસ્ય જ્ઞાનાત્મત્વં ભજનયા-સ્યાદસ્તિ યથા સમ્યગ્દર્શા, સ્યાન્નાસ્તિ યથા મિથ્યાદૃશામ્ ૧, ‘જસ્સ નાણાયા તસ્સ ચરિત્તાયા સિય અત્થિ સિય નત્થિ, જસ્સ પુણ ચારિત્તાયા તસ્સ નાણાયા નિયમં અત્થિ’ યસ્ય જ્ઞાનાત્મત્વં ભવતિ તસ્ય ચારિત્રાત્મત્વં સ્યાદસ્તિ

અવશ્ય હોતી હૈ જૈસે સંયતોં મેં તથા જિસમેં ઉપયોગાત્મતા હોતી હૈ, ઉસમેં વીર્યાત્મતા હોતી ભી હૈ ઓર નહીં ભી હોતી હૈ-હોની હૈ યહ સંસારી જીવોં મેં, ઓર નહીં હોતી હૈ સિદ્ધોં મેં ક્યોંકિ ઉનમેં સક્રિયવીર્યત્વ કા અભાવ હૈ । જિસમેં વીર્યાત્મતા હોતી હૈ, ઉસમેં ઉપયોગાત્મતા અવશ્ય હોતી હૈ, જૈસે સંસારી જીવોં મેં । ‘જસ્સ નાણાયા, તસ્સ દંસણાયા નિયમં અત્થિ, જસ્સ પુણ દંસણાયા તસ્સ નાણાયા ભયણા’ જિસ જીવ મેં જ્ઞાનાત્મા હોતી હૈ ઉસમેં દર્શનાત્મા નિયમ સે હોતી હૈ જૈસે સમ્યગ્દષ્ટિયોં મેં પરન્તુ જિસમેં દર્શનાત્મા હોતી હૈ ઉસમેં જ્ઞાનાત્મા હોતી ભી હૈ ઓર નહીં ભી હોતી હૈ । હોતી હૈ યહ સમ્યગ્દષ્ટિયોં મેં ઓર નહીં હોતી હૈ મિથ્યાદષ્ટિયોં મેં ‘જસ્સ નાણાયા તસ્સ ચરિત્તાયા સિય અત્થિ સિય નત્થિ, જસ્સ પુણ ચરિત્તાયા તસ્સ નાણાયા નિયમં અત્થિ

અવશ્ય હોય છે દાખલા તરીકે સંયતોમાં ચારિત્રાત્મતા અને ઉપયોગાત્મતા, બન્નેને । સદ્ભાવ હોય છે જે છવમાં ઉપયોગાત્મતા હોય છે તે છવમાં વીર્યાત્મતા હોય છે પણ ખરી અને નથી પણ હોતી જેમ કે સંસારી છવોમાં હોય છે અને સિદ્ધોમાં હોતી નથી, કારણ કે તેમનામાં સક્રિય વીર્યત્વનો અભાવ છે જે છવમાં વીર્યાત્મતા હોય છે, તે છવમાં ઉપયોગાત્મતા અવશ્ય હોય છે જેમ કે સંસારી છવોમાં વીર્યાત્મતા અને ઉપયોગાત્મતા બન્ને હોય છે. “જસ્સ નાણાયા, તસ્સ દંસણાયા નિયમં અત્થિ, જસ્સ પુણ દંસણાયા તસ્સ નાણાયા ભયણા” જે છવમાં જ્ઞાનાત્મતા હોય છે, તે છવમાં દર્શનાત્મતા અવશ્ય હોય છે જેમ કે સમ્યગ્દષ્ટિઓમાં પરન્તુ જે છવમાં દર્શનાત્મતા હોય છે, તે છવમાં જ્ઞાનાત્મતા હોય છે પણ ખરી અને નથી પણ હોતી જેમ કે સમ્યગ્દષ્ટિઓમાં હોય છે અને મિથ્યાદષ્ટિઓમાં નથી હોતી. “જસ્સ નાણાયા તસ્સ ચરિત્તાયા સિય અત્થિ, સિય નત્થિ, જસ્સ પુણ ચરિત્તાયા તસ્સ

યથા સંયતાનામ્, સ્યાન્નાસ્તિ યથા અસંયતાનામ્, યસ્ય પુનઃચારિત્રાત્મત્વં ભવતિ તસ્ય જ્ઞાનાત્મત્વં નિયમાદરિત જ્ઞાનમન્તરા ચારિત્રાસંભવાત્ ૨, 'જ્ઞાનાયા વીરિયાયા દો વિ પરોપ્પરં ભયણાણ' જ્ઞાનાત્મા વીર્યાત્મા દ્વાવપિ પરસ્પરમ્-અન્યોન્યં ભજનયા ભવતઃ, તથા ચ યસ્ય જ્ઞાનાત્મત્વં ભવતિ તસ્ય વીર્યાત્મત્વં સ્યાદસ્તિ યથા કેવલ્યાદીનામ્, સ્યાન્નાસ્તિ યથા સિદ્ધાનામ્, યસ્યાપિ વીર્યાત્મત્વં ભવતિ તસ્યાપિ જ્ઞાનાત્મત્વં સ્યાદસ્તિ યથા સમ્યગ્દૃષ્ટીનામ્, સ્યાન્નાસ્તિ યથા મિથ્યાદૃષ્ટીનામ્ ૩,

જિસ જીવ મેં જ્ઞાનાત્મા હોતી હૈ ઉસમેં ચારિત્રાત્મા કી ભજના હોતી હૈ, પરન્તુ જિસ જીવ મેં ચારિત્રાત્મા કા સદ્ભાવ હોતા હૈ ઉસમેં જ્ઞાનાત્મા કા સદ્ભાવ અવશ્ય ભાવી હોતા હૈ ભજના વહાં હસ કી નહીં હોતી હૈ જ્ઞાનાત્મા કે સાથ ચારિત્રાત્મા કી ભજના હસ કારણ સે કહી ગઈ હૈ કિ યહ સંયતો મેં હોતી હૈ ઓર જો અસંયત જન હૈ-ઉનમેં નહીં હોતી હૈ। તથા ચારિત્રાત્મા કે સાથ જ્ઞાનાત્મા કા નિયમ હસલિયે કહા ગયા હૈ કિ જ્ઞાન કે વિના ચારિત્ર હોતા નહીં હૈ। 'જ્ઞાનાયાવીરિયાયા દો વિ પરોપ્પરં ભયણાણ' જ્ઞાનાત્મા ઓર વીર્યાત્મા યે દોનોં બી-આપસ મેં ભજના સે હોતે હૈ-અર્થાત્ જિસમેં જ્ઞાનાત્મા હોતી હૈ-ઉસમેં વીર્યાત્મતા હોતી બી હૈ ઓર નહીં બી હોતી હૈ। હોતી હૈ યહ જ્ઞાનાત્મતા કે સાથ કેવલિયોં મેં ઓર નહીં હોતી હૈ સિદ્ધોં મેં। તથા જિસમેં વીર્યાત્મા હોતી હૈ ઉસમેં જ્ઞાનાત્મતા હોતી બી હૈ-ઓર નહીં બી હોતી હૈ। સમ્યગ્દૃષ્ટિયોં મેં વીર્યાત્મતા બી હૈ ઓર જ્ઞાનાત્મતા બી હૈ મિથ્યાદૃષ્ટિયોં

નિયમં ળ્લિય” જે જીવમાં જ્ઞાનાત્મતા હોય છે, તે જીવમાં ચારિત્રાત્મતા હોય છે પણ ખરી અને નથી પણ હોતી દાખલા તરીકે સંયતોમાં જ્ઞાનાત્મતા સાથે ચારિત્રાત્મતા પણ હોય છે, અસંયતોમાં જ્ઞાનાત્મતા હોય છે, પણ ચારિત્રાત્મતા હોતી નથી જે જીવમાં ચારિત્રાત્મતા હોય છે, તે જીવમાં જ્ઞાનાત્મતાનો અવશ્ય સદ્ભાવ હોય છે, કારણ કે જ્ઞાન વિના ચારિત્ર સંભવતું જ નથી. “જ્ઞાનાયાવીરિયાયા દો વિ પરોપ્પરં ભયણાણ” જે જીવમાં જ્ઞાનાત્મતા હોય છે, તે જીવમાં વીર્યાત્મતા હોય છે પણ ખરી અને નથી પણ હોતી કેવલીઓમાં જ્ઞાનાત્મતાની સાથે વીર્યાત્મતા હોય છે પણ સિદ્ધોમાં જ્ઞાનાત્મતાની સાથે વીર્યાત્મતા હોતી નથી તથા-જે જીવમાં વીર્યાત્મતા હોય છે, તે જીવમાં જ્ઞાનાત્મતા હોય છે પણ ખરી અને નથી પણ હોતી સમ્યગ્દૃષ્ટિઓમાં વીર્યાત્મતા પણ હોય છે અને જ્ઞાનાત્મતા પણ હોય છે, પરન્તુ મિથ્યાદૃષ્ટિઓમાં વીર્યાત્મતા હોય છે, પણ જ્ઞાનાત્મતા હોતો નથી.

નામ્, ઉપયોગાત્મનામ્, જ્ઞાનાત્મનામ્, દર્શનાત્મનામ્, ચારિત્રાત્મનામ્, વીર્યાત્મનાં ચ મધ્યે કતરે આત્માનઃ કતરેભ્ય આત્મભ્યો યાવત્-અલ્પા વા, વહુકા વા, તુલ્યા વા, વિશેષાધિકા વા ભવન્તિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા ! સવ્વત્થોવાઓ ચરિત્તાયાઓ, નાળાયાઓ અણંતગુણાઓ, કસાયાઓ અણંતગુણાઓ, જોગાયાઓ વિસેસાહિયાઓ, વીરિયાયાઓ વિસેસાહિયાઓ, ઉવયોગદવિચદંસણાયાઓ તિન્નિ વિ તુલ્લાઓ વિસેસાહિયાઓ’ હે ગૌતમ ! સર્વસ્તોકાઃ સર્વેભ્ય આત્મભ્યઃ અલ્પા-ચારિત્રાત્માનો ભવન્તિ, ચારિત્રાત્મનાં સંખ્યાત્ત્વાત્, તદપેક્ષયા જ્ઞાનાત્મનાઃ અનન્તગુણા ભવન્તિ, સિદ્ધાદીનાં સમ્યગ્દૃશાં ચારિત્રેભ્યોઽનન્તગુણત્વાત્, તદપેક્ષયા કપાયાત્માનઃ અનન્તગુણા ભવન્તિ, સિદ્ધેભ્યઃ કપાયોદયયતામનન્તગુણત્વાત્, યોગાત્માઓં કે, ઉપયોગાત્માઓં કે, જ્ઞાનાત્માઓં કે, દર્શનાત્માઓં કે ચારિત્રાત્માઓં કે ઓર વીર્યાત્માઓં કે ઘીચ મેં કૌન આત્માઈ કિન આત્માઓં સે યાવત્-અલ્પ હૈં ? વહુન હૈં ? અથવા તુલ્ય હૈં ? અથવા વિશેષાધિક હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સવ્વત્થો-વાઓ ચરિત્તાયાઓ નાળાયાઓ અણંતગુણાઓ કસાયાઓ, અણંતગુણાઓ જોગાયાઓ વિસેસાહિયાઓ, વીરિયાયાઓ વિસેસાહિયાઓ, ઉવયોગદવિચદંસણાયાઓ તિન્નિ વિ તુલ્લાઓ વિસેસાહિયાઓ’ સઘ સે કન ચારિત્રાત્માઈ હૈં કયોંકિ ચારિત્રાત્માઈ સંખ્યાત હૈં હનકી અપેક્ષા જ્ઞાનાત્માઈ અનન્તગુણિત હૈં, કયોંકિ સિદ્ધ એવં સમ્યગ્દૃષ્ટિ આત્માઈ ચારિત્રવાલોં કી અપેક્ષા અનન્ત ગુણિત હૈં । હનકી અપેક્ષા કપાયાત્માઈ અનન્તગુણિત હોતી હૈં । કયોંકિ કપાયોદય વાલે જીવ સિદ્ધોં કો

દ્રવ્યાત્માઓ, કપાયાત્માઓ, યોગાત્માઓ, ઉપયોગાત્માઓ, જ્ઞાનાત્માઓ, દર્શનાત્માઓ, ચારિત્રાત્માઓ અને વીર્યાત્માઓમાં કયા આત્માઓ કયા આત્માઓ કરતાં ઓછાં છે ? કયા વધારે છે ? કયા આત્માઓ તુલ્ય છે અને કયા આત્માઓ કયા આત્માઓ કરતાં વિશેષાધિક છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર-“ સવ્વત્થોવાઓ ચરિત્તાયાઓ, નાળાયાઓ અણંતગુણાઓ, કસાયાઓ અણંતગુણાઓ, જોગાયાઓ વિસેસાહિયાઓ, વીરિયાઓ વિસેસાહિયાઓ, ઉવયોગદવિચદંસણાયાઓ તિન્નિ વિ તુલ્લાઓ વિસેસાહિયાઓ ” ચારિત્રાત્માઓ સૌથી ઓછાં છે, કારણ કે ચારિત્રાત્માઓ સંખ્યાત છે. ચારિત્રાત્માઓ કરતાં જ્ઞાનાત્માઓ અનંત ગણાં છે, કારણ કે સિદ્ધ અને સમ્યગ્દૃષ્ટિ આત્માઓ ચારિત્રવાળાઓ કરતાં અનંત ગણાં છે. જ્ઞાનાત્માઓ કરતાં કપાયાત્માઓ અનંત ગણાં છે, કારણ કે કપાયોદયવાળાં જીવો

યોગાત્માનસ્તુ વિશેષાધિકાઃ ગતક્રપાયઘૈર્યોગવદ્વિરધિકા ભવન્તીત્યર્થઃ, વીર્યાત્મનો વિશેષાધિકા અયોગિભિરધિકા ભવન્તીત્યર્થઃ અયોગિનાં વીર્યત્વાત્, કિન્તુ ઉપયોગદ્રવ્યદર્શનાત્માનસ્ત્રયોઽપિ પરસ્પરાપેક્ષયા તુલ્યા ભવન્તિ સર્વેષાં સામાન્યાત્મરૂપત્વાત્, વીર્યાત્માપેક્ષયા તુ ઉપયોગ દ્રવ્યદર્શનાત્માનો વિશેષાધિકા ભવન્તિ, વીર્યાત્મનાં સિદ્ધાનાં ચ મિલિતાનામુપયોગાદ્યાત્મરૂપત્વાત્, તેષાં ચ વીર્યાત્મભ્યઃ સિદ્ધરાશિનાઽધિકત્વાત્, તથા ચોક્તમ્—

“કોટીસહસ્રપુહુતં જર્ણ તો યોગિયાઓ ચરણાયા ।

ળાળાયાઽનંતગુણા, પડુચ્ચ સિદ્ધેય સિદ્ધાઓ ॥૧॥

હોન્તિ કસાયાયાઓઽનંતગુણા જેણ તે સરાગાળં ।

જોગાયા મળિયાઓ, અયોગિવજ્ઞાણ તો અહિયા ॥૨॥

જે સેછેસિગયાળ વિ કદ્દી વીરિયં તઓ સમહિયાઓ ।

ઉચયોગદવિયદંસળસન્નજિયાળં તતો અહિયા ॥૩॥ઈતિ॥

છાયા—કોટીસહસ્રપૃથક્ત્વમ્ યતિનસ્તતઃ સ્તોકાશ્વરણાત્માનઃ ।

જ્ઞાનાત્માનોઽનન્તગુણાઃ પ્રતીત્ય સિદ્ધં ચ સિદ્ધાઃ ॥૧॥

અપેક્ષા અનન્તગુણિત કહે ગયે હૈં । इनकी अपेक्षा योगात्माएँ कषाय-रहित योगवालों से—विशेषाधिक हैं । अयोगियों की अपेक्षा—योगरहित जीवों की अपेक्षा—वीर्यात्माएँ विशेषाधिक हैं । क्योंकि अयोगी वीर्यवान् होते हैं । किन्तु उपयोग, द्रव्य, एवं दर्शन ये तीनों भी आत्माएँ परस्पर कि अपेक्षा से तुल्य हैं । क्योंकि इन सब में सामान्यरूप से आत्मरूपता हैं । परन्तु वीर्यात्मा की अपेक्षा उपयोगात्मा द्रव्यात्मा और दर्शनात्मा ये विशेषाधिक हैं यद्यपि वीर्यात्माओं में एवं सिद्धात्माओं में उपयोगादिरूप आत्मरूपता होती हैं । परन्तु उपयोगादि आत्मरूपता वालों में वीर्यात्माओं की अपेक्षा सिद्धराशि को लेकर अधिकता कही गई है ।

સિદ્ધો કરતાં અનંત ગણાં કહ્યા છે. કષાયાત્માઓ કરતાં યોગાત્માઓ વિશેષાધિક છે અયોગીઓની અપેક્ષાએ—યોગરહિત જીવોની અપેક્ષાએ વીર્યાત્માઓ વિશેષાધિક છે, કારણ કે અયોગી વીર્યવાન્ હોય છે ઉપયોગાત્માઓ, દ્રવ્યાત્માઓ અને દર્શનાત્માઓની સંખ્યા એક સરળી હોય છે, કારણ કે આ ત્રણેમાં સામાન્ય રૂપે આત્મરૂપતા છે. પરન્તુ વીર્યાત્મા કરતાં ઉપયોગાત્માઓ, દ્રવ્યાત્માઓ અને દર્શનાત્માઓ વિશેષાધિક હોય છે જો કે વીર્યાત્માઓમાં અને સિદ્ધાત્માઓમાં ઉપયોગાદિરૂપ આત્મરૂપતા હોય છે, પરન્તુ ઉપયોગાદિ આત્મરૂપતાવાળા વીર્યાત્માઓની અપેક્ષાએ જે અધિકતા દર્શાવી છે તે સિદ્ધરાશિની અપેક્ષાએ કહી છે. એજ વાત નીચેના સૂત્રપાઠમાં વ્યક્ત થઈ

भवन्ति कषायात्मानोऽनन्तगुणा येन ते सरागणाम् ।
योगात्मानो भणिता अयोगि वर्जस्ततोऽधिकाः ॥२॥
ये शैलेशीगतानामपि लब्धवीर्या स्ततः समधिकाः ।
उपयोगद्रव्यदर्शनात्मानः सर्वजीवानां ततोऽधिकाः ॥३॥ सू० १॥

आत्मस्वरूपवक्तव्यता ।

मूलम्—“आया भंते ! नाणे अन्नाणे ? गोयसा ! आया सिय
नाणे सिय अण्णाणे, णाणे पुण नियमं आया । आया भंते !
नेरइयाणं नाणे अन्ने नेरइयाणं नाणे ? गोयसा ! आया नेरइयाणं
सिय नाणे सिय अन्नाणे, नाणे पुण से नियमं आया, एवं
जाव थणियकुमाराणं । आया भंते ! पुढविकाइयाणं अन्नाणे,
अन्ने पुढविकाइयाणं अन्नाणे ? गोयसा ! आया पुढविकाइयाणं
नियमं अण्णाणे, अण्णाणे वि नियमं आया, एवं जाव वण-
स्सइकाइयाणं, वेइंदियतेइंदिय जाव वेमाणियाणं जहा नेर-
इयाणं । आया भंते ! दंसणे, अन्ने दंसणे ? गोयसा ! आया
नियमं दंसणे, दंसणेऽवि नियमं आया । आया भंते ! नेरइयाणं
दंसणे, अन्ने नेरइयाणं दंसणे ? गोयसा ! आया नेरइयाणं
नियमा दंसणे, दंसणे वि से नियमं आया, एवं जाव वेमा-
णिया णं निरंतरं दंडओ ॥सू० २॥

छाया—आत्मा भदन्त ! ज्ञानम्, अज्ञानम् ? गौतम ! आत्मा स्यात् ज्ञानं,
स्यात् अज्ञानम्, ज्ञानं पुनर्नियमात् आत्मा, आत्मा भदन्त ! नैरयिकाणां ज्ञानम्,
अन्यद् नैरयिकाणां ज्ञानम्, गौतम ! आत्मा नैरयिकाणां स्याद् ज्ञानम्, स्याद्
सो ही कहा है—‘कोडी सहस्सपुट्टं’ इत्यादि, तथा ‘होति कसायाओ’
इत्यादि, ‘जे सेलेसगयाण वि’ इत्यादि ॥सू० १॥

छे. “ कोडी सहस्सपुट्टं ” इत्यादि तथा “ होति कसायाओ ” इत्यादि “ जे
सेलेसगयाण वि ” इत्यादि ॥सू० १॥

અજ્ઞાનમ્, જ્ઞાનં પુનસ્તત્ નિયમાદાત્મા, एवं यावत् स्तनितकुसाराणाम्, आत्मा भदन्त ! पृथिवीकायिकाणाम् अज्ञानम्, अन्यत् पृथिवीकायिकाणाम् अज्ञानम् ? गौतम ! आत्मा पृथिवीकायिकाणां नियमाद् अज्ञानम्, अज्ञानमपि नियमाद् आत्मा, एवं यावत् वनरपतिकायिकानाम्, द्वीन्द्रियत्रीन्द्रिय यावत् वैमानिकानां यथा नैरयिकाणाम्, आत्मा भदन्त ! दर्शनम्, अन्यद् दर्शनम्, गौतम ! आत्मा-नियमात् दर्शनं दर्शनमपि नियमादा-त्मा, आत्मा भदन्त ! नैरयिकाणां दर्शनम्, अन्यद् नैरयिकाणां दर्शनम् ? गौतम ! आत्मा नैरयिकाणां नियमाद् दर्शनम्, दर्शनमपि तत् नियमादात्मा, एवं यावद् वैमानिकानां तिरन्तरं दण्डकः ॥मू० २॥

ટીકા—અવ આત્મન એવ સ્વરૂપ પ્રરૂપયિતુમાહ—‘આયા મંતે’ ઇત્યાદિ । ‘આયા મંતે । નાળે, અન્નાળે ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે ભદન્ત ! કિમ્ આત્મા જ્ઞાનમ્ ? યોડ્યમાત્મા સ એવ કિં જ્ઞાનમ્, ન તયોઃ કશ્ચિદ્ ભેદઃ કિમ્, અથવા આત્મનોડ્યન્નદ્ જ્ઞાનમ્ ? કિમજ્ઞાનં વા આત્મા ? ઇતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાન્નાહ—‘ગોયમા ! આયા સિય નાળે, સિય અન્નાળે નાળે પુન નિયમં આયા’ હે ગૌતમ ! આત્મા સ્યાત્—કદાચિદ્ જ્ઞાનમ્—

આત્મસ્વરૂપ વક્તવ્યતા—

‘આયા મંતે । નાળે અન્નાળે’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—સૂત્રકાર ને હસ સૂત્ર દ્વારા આત્મા કે હી સ્વરૂપ કી પ્રરૂ-
પણા કી હૈ—હસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે પૂછા હૈ—‘આયા મંતે । નાળે, અન્નાળે ?’
હે ભદન્ત ! જો આત્મા હૈ કયા વહી જ્ઞાન હૈ ? હન મેં કયા કોઈ ભેદ
નહીં હૈ ? અથવા જ્ઞાન આત્મા સે ભિન્ન હૈ ? આત્મા ઓર જ્ઞાન મેં
ભેદ હૈ ? અથવા અજ્ઞાન હી આત્મા હૈ ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર
મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! “આયા સિય નાળે સિય
અન્નાળે નાળે પુન નિયમં આયા’ આત્મા કદાચિત્ જ્ઞાનરૂપ હૈ—અર્થાત્

—આત્મસ્વરૂપ વક્તવ્યતા—

“આયા મંતે । નાળે અન્નાળે” ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્ર દ્વારા આત્માના સ્વરૂપની જ પ્રરૂપણા
કરી છે. આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન
પૂછે છે કે—“આયા મંતે ! નાળે, અન્નાળે ?” હે ભગવન્ ! જે આત્મા છે,
‘એજ જ્ઞાનરૂપ છે—શું’ જ્ઞાન અને આત્મા વચ્ચે કોઈ ભેદ નથી ? અથવા જ્ઞાન
આત્માથી શું ભિન્ન છે—જ્ઞાન અને આત્મામાં શું ભિન્નતા છે ? અથવા શું
અજ્ઞાન જ આત્મા છે ? એટલે કે આત્મા શું અજ્ઞાન રૂપ જ છે ?

ઉત્તર—“આયા સિય નાળે, સિય અન્નાળે નાળે પુન નિયમં આયા” હે
ગૌતમ ! આત્મા કયાદેક જ્ઞાનરૂપ હોય છે, એટલે કે આત્મામાં બ્યારે

જ્ઞાનસ્વરૂપો મ્ભવતિ, આત્મનઃ સમ્યક્ત્વે સતિ મત્યાદિજ્ઞાનસ્વભાવત્વાત્, સ્યાત્-
કદાચિદ્ આત્મા-અજ્ઞાનમ્-અજ્ઞાનસ્વરૂપો મ્ભવતિ, તસ્ય આત્મનો મિથ્યાત્વે સતિ
મત્યજ્ઞાનાદિસ્વભાવત્વાત્, જ્ઞાનં પુનર્નિયમાદાત્મા મ્ભવત્યેવ, જ્ઞાનસ્ય આત્મધર્મતયા
સર્વથા ધર્મિણો ધર્મસ્ય ભેદાભાવાત્, સર્વથા ભેદે સતિ વિપ્રકૃષ્ટગુણિનો ગુણ-
માત્રોપલબ્ધો પ્રતિનિયતગુણિવિષય એવ સંશયો ન સ્યાત્, તદન્યેભ્યોઽપિ તસ્ય
ભેદવિશેષાભાવાત્, દૃશ્યતે ચ યદા કશ્ચિદ્ધરિતતરૂણતરૂણાવાવિસરરન્ધ્રોદ-
રાન્તરતઃ કિમપિ શુક્લં પશ્યતિ તદા કિમિયં પતાકા, કિમિયં વત્સાકા? इत्येवं
પ્રતિનિયતગુણિવિષયોઽસૌ સંશયઃ, નાપિ ધર્મિણો ધર્મઃ સર્વથૈવ અભિન્નઃ, સર્વ
થૈવ અભેદે સંશયાનુત્પત્તિરેવ, ગુણગ્રહણત એવ ગુણિનોઽપિ ગૃહીતત્વાદ્ અતઃ કથં-
ચિદ્ ભેદપક્ષયાશ્રિત્ય જ્ઞાનં પુનર્નિયમાદાત્મા इति व्यपदिश्यते, अत्रहि आत्मा

આત્મા મેં જવ સમ્યક્ત્વ ઉત્પન્ન હો જાતા તવ આત્મા મેં પહિલે સે
અજ્ઞાનરૂપ હુએ મતિ આદિ જ્ઞાનરૂપ હોજાતે હેં-હસલિયે ડસ સમય
આત્મા ડન મત્યાદિ જ્ઞાન સ્વભાવ વાલા હોના હૈ આત્મા કદાચિત્ અજ્ઞાન
રૂપ હૈ-અર્થાત્ આત્મા મેં જયતક મિથ્યાત્વ રહતા હૈ-તવ આત્મા સંબંધી
મતિ આદિ અજ્ઞાન રૂપ મેં રહતે હેં-હસલિયે ડસ સમય આત્મા મતિ
અજ્ઞાનાદિ સ્વભાવવાલા હોના હૈ । તથા જ્ઞાન નિયમ સે આત્મરૂપ કહા
જાતા હૈ ક્યોંકિ જ્ઞાન આત્મા કા એક ધર્મ-સ્વભાવ હૈ, ધર્મ ઓર ધર્મી
મેં સર્વથા ભેદ હોતા નહીં હૈ અર્થાત્ ધર્મ ઓર ધર્મી મેં કથંચિત્ ભેદ
હોતા હૈ યદિ ધર્મ ઓર ધર્મી મેં જ્ઞાન ઓર આત્મા મેં સર્વથા ભેદ સ્વી-
કાર કિયા જાવે તો ફિર હસ પ્રકાર સે જિતને ભી ધર્મ ઓર ધર્મી હેં-
ડન સવ મેં યહ ભેદ સ્વીકાર કિયા જાવેગા હસ પ્રકાર સે જય સમસ્ત

સમ્યક્ત્વ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, ત્યારે આત્મામાં પહેલેથી જ અજ્ઞાન રૂપે રહેલ
મતિ આદિ જ્ઞાન રૂપ થઈ જાય છે. તેથી ત્યારે આત્મા તે મતિ આદિ જ્ઞાન-
સ્વભાવવાળો થઈ જાય છે ક્યારેક આત્મા અજ્ઞાન રૂપ પણ હોય છે, એટલે
કે જ્યાં સુધી આત્મામાં મિથ્યાત્વનો સદ્ભાવ હોય છે, ત્યાં સુધી આત્મા
સંબંધી મતિ આદિ અજ્ઞાન રૂપે રહે છે, તે કારણે તે સમયે આત્મા મતિ
અજ્ઞાન આદિ સ્વભાવવાળો હોય છે. તથા જ્ઞાનને નિયમથી જ આત્મરૂપ
ઠહેવાય છે, કારણ કે જ્ઞાન આત્માનો એક ધર્મ (સ્વભાવ) છે. ધર્મ અને
ધર્મીમાં સર્વથા ભેદ હોતો નથી-એટલે કે ધર્મ અને ધર્મીમાં કથંચિત્ ભેદ
હોય છે, પણ સંપૂર્ણતઃ ભેદ હોતો નથી જો ધર્મ અને ધર્મીમાં (જ્ઞાન અને
આત્મામાં) સર્વથા (સંપૂર્ણતઃ) ભેદ સ્વીકારવાનાં આવે, તો તે પ્રકારના બેટલા
ધર્મધર્મીઓ હોય તે બધામાં પણ આ ભેદનો સ્વીકાર કરવો પડશે અને

જ્ઞાનં વિનાપિ લિષ્ઠતિ જ્ઞાનં તુ આત્માનં ન પરિત્યજતિ સ્વદિરવનસ્પતિવદિતિભાવઃ ।
 પૂર્વોક્તમેવાર્થં દણ્ડકેન પ્રરૂપયિતુમાહ—‘આયા મંતે ! નેરહ્યાણં નાણે, અન્ને નેર-
 હ્યાણં નાણે ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે મદન્ત ! કિમ્ નૈરયિકાણામ્ આત્મા જ્ઞાનં
 ભવતિ ? કિંવા નૈરયિકાણામાત્મનોઽન્યદ્ જ્ઞાનમ્ અજ્ઞાનં ભવતિ ? इत्यर्थः नैरयि-
 काणामात्मस्वरूपं ज्ञानम् उत अन्यद् नैरयिकाणां ज्ञानं तेभ्यो व्यतिरिक्तम् ?

ધર્મ ધર્મી મેં ભેદ સ્વીકાર કિયા જાવેગા તથા કિસી વિપ્રકૃષ્ટ-દૂરવર્તી
 ધર્મી ગુણમાત્રની ઉપલબ્ધિ હોને પર જો ઉસ દૂરવર્તી ધર્મી વિષયક
 સંદેહ ઉત્પન્ન હોતા હૈ—ઉસ ગુણ કો લેકર સો વહ નહીં હોના ચાહિયે
 પરન્તુ તદ્વિષયક સંદેહ ઉસકે ગુણ કી ઉપલબ્ધિ કો લેકર હોતા તો હૈ
 જૈસે જબ કોઈ વ્યક્તિ હરેવૃક્ષ કી શાખા કે ખીતર કે છેદ મેં સે કિસી
 સંદેહ પદાર્થ—ધર્મી કો દેખતા હૈ—તથા ઉસે એસા સંશય ઉસ પદાર્થ
 વિષયક હોતા હૈ કિ કયા ચહ વલાકા હૈ ? યા પતાકા હૈ ? અતઃ એસા
 જો પ્રતિનિયત ધર્મીવિષયક સંદેહ ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઉસસે યહીં પ્રતીત
 હોતા હૈ કિ ધર્મ અપને ધર્મી સે સર્વથા જુદા નહીં હૈ । નહીં તો જૈસે
 સંશય ઉસ ધર્મ કો લેકર ઉસ પ્રતિનિયત પદાર્થ મેં હુઆ હૈ વહ નહીં
 હોના ચાહિયે ઉસસે ભિન્ન કિસી ઓર ખી પદાર્થ કે વિષય મેં હોના
 ચાહિયે થા, કયોંકિ જૈસે વહ ધર્મ ઉસસે ભિન્ન હૈ—ફિર ખી ઉસમેં સંશ-
 યોત્પાદક હૈ, ઇસી પ્રકાર વહ ઉસ પ્રતિનિયત ધર્મી સે—વિવક્ષિત ધર્મી

જો સમસ્ત ધર્મ—ધર્મીમાં લેહ સ્વીકારવામાં આવે, તો કોઈ દૂરવર્તી ધર્મીના
 ગુણમાત્રની ઉપલબ્ધિ થાય ત્યારે તે ગુણને લીધે તે દૂરવર્તી ધર્મીવિષયક જે
 સંદેહ ઉત્પન્ન થાય છે તે થવો જોઈએ નહીં પરન્તુ તેના ગુણની ઉપલબ્ધિ
 થવાને કારણે તેના વિષેનો સંદેહ તો થાય છે જ જેમ કે—અથા કે કોઈ
 વ્યક્તિ લીલા વૃક્ષની શાખામાંના છિદ્રમાંથી કોઈ સંદેહ પદાર્થને દેખે છે,
 ત્યારે તે પદાર્થના વિષયમાં તેને એવો સંદેહ ઉત્પન્ન થાય છે કે—તે ખલાકા
 છે ? કે પતાકા છે ? આ પ્રકારના પ્રતિનિયત ધર્મી વિષયક જે સંદેહ ઉત્પન્ન
 થાય છે, તેના દ્વારા એજ પ્રતીત થાય છે કે ધર્મ ચોતાના ધર્મી કરતાં
 સર્વથા ભિન્ન નથી નહીં તો તે ધર્મને લીધે તે પ્રતિનિયત પદાર્થના વિષયમાં
 એવો સંશય ઉત્પન્ન થયો, તે ઉત્પન્ન થવો જોઈએ નહીં એવો સંદેહ તેનાથી
 ભિન્ન એવા કોઈ અન્ય પદાર્થના વિષયમાં થવો જોઈતો હતો, કારણ કે
 જેવી રીતે ધર્મ તેનાથી ભિન્ન છે છતાં પણ તેમાં સંશયોત્પાદક છે, એજ
 પ્રમાણે તે ધર્મ તે પ્રતિનિયત ધર્મીથી—વિવક્ષિત ધર્મીથી ભિન્ન એવા અન્ય

સે ભિન્ન અન્ય અવિવક્ષિત ધર્મી સે મી ભિન્ન હૈ-ફિર ઉસમેં વહ સંશય કા ઉત્પાદક કયોં નહીં ? અતઃ ઇસ પ્રતીતિ સે યહી હોતા હૈ કિ ધર્મ અપને ધર્મીસે સર્વથા ભિન્ન નહીં હૈ । ઇસ પ્રકાર ‘ધર્મ અપને ધર્મી સે સર્વથા અભિન્ન હી હૈ’ એસા મી નહીં હૈ, કયોંકિ સર્વથા અભેદ માનને પર સંશયકી ઉત્પત્તિ હી નહીં હો સકેગી કયોંકિ ગુણ કે ગ્રહણ હો જાને પર-ધર્મકે ગ્રહણ હો જાને પર ગુણી કા ગ્રહણ હો જાવેગા, અતઃ કથંચિત્ ભેદપક્ષ કો આશ્રિત કરકે “જ્ઞાન નિયમ સે આત્મા હૈ” એસા કહા જાતા હૈ । “જ્ઞાન આત્મા હૈ” ઇસ કથન સે યહ પ્રકટ કિયા ગયા હૈ કિ આત્મા જ્ઞાન કે વિના મી રહ સકના હૈ, પરન્તુ જ્ઞાન આત્મા કે વિના નહીં રહ સકના. જૈસે ચૈરકા વૃક્ષ વનસ્પતિ કે વિના નહીં રહ સકતા પરન્તુ વનસ્પતિ ચૈર કા વૃક્ષ કે વિના મી રહ સકતી હૈ । ‘આયા મંતે ! નેરહ્યાણં નાણે, અન્ને નેરહ્યાણં નાણે’ ગૌતમ ને પ્રમુ સે ઇસ સૂત્ર દ્વારા એસા પૂછા હૈ-મદન્ત ! નૈરયિકોં કા આત્મા કયા જ્ઞાનસ્વરૂપ હૈ ? યા અજ્ઞાનરૂપ હૈ ? પૂછનેકા તાત્પર્ય એસા હૈ કિ નૈરયિકોં કા જ્ઞાન ઉનકી આત્માસ્વરૂપ હોતા હૈ ? યા ઉનકી આત્મા સે ભિન્ન હોતા હૈ ? ઇસકે

અવિવક્ષિત ધર્મીથી-પણુ ભિન્ન છે છતાં પણુ તેમાં તે સંશયોત્પાદક કેમ નથી ? આ પ્રકારની પ્રતીતિ દ્વારા એજ વાતને સમર્થન મળે છે કે ધર્મ પોતાના ધર્મી કરતાં સર્વથા ભિન્ન હોતો નથી એજ પ્રમાણે “ ધર્મ પોતાના ધર્મીથી સર્વથા અભિન્ન છે, ” એવું પણુ નથી, કારણુ કે સર્વથા અભેદ માનવામાં આવે, તો સંશયની ઉત્પત્તિ જ થઈ શકતી નથી, કારણુ કે ગુણતું ગ્રહણુ થઈ જવાથી-ધર્મનું ગ્રહણુ થઈ જવાથી-ગુણીનું ગ્રહણુ થઈ જશે તેથી કથંચિત્ ભેદ પક્ષનો આશ્રય લઈને એવું કહી શકાય છે કે “ જ્ઞાન નિયમથી આત્મા છે. ” “ જ્ઞાન આત્મા છે, ” આ કથન દ્વારા એ પ્રકટ કરવામાં આવ્યું છે કે આત્મા જ્ઞાનના વિના પણુ રહી શકે છે, પરન્તુ જ્ઞાન આત્મા વિના રહી શકતું નથી જેવી રીતે ખેરતું વૃક્ષ વનસ્પતિ વિના રહી શકતું નથી, પણુ વનસ્પતિ ખેરના વૃક્ષ વિના રહી શકે છે, એજ પ્રમાણે જ્ઞાન આત્મા વિના રહી શકતું નથી, પણુ આત્મા જ્ઞાન વિના રહી શકે છે.

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન-“ આયા મંતે ! નેરહ્યાણં નાણે, જન્ને નેરહ્યાણં નાણે ? ” હે ભગવન્ ! નારકોનો આત્મા શું જ્ઞાનસ્વરૂપ હોય છે, કે અજ્ઞાન રૂપ હોય છે ? આ પ્રશ્નનું તાત્પર્ય એ છે કે નારકોનું જ્ઞાન તેમના આત્માથી અભિન્ન હોય છે, કે તેમના આત્માથી ભિન્ન હોય છે ?

મગવાનાદ-‘ગોયમા ! આયા નૈરહ્યાણં સિય નાળે, સિય અન્નાળે, નાળે પુળ સે નિયમં આયા’ હે ગૌતમ ! આત્મા નૈરયિકાણાં સ્યાત્-કદાચિત્ જ્ઞાનં ભવતિ, સમ્યગ્દર્શન-ભાવાત્, સ્યાત્ કદાચિત્ અજ્ઞાનં ભવતિ મિથ્યાદર્શન ભાવાત્, જ્ઞાનં પુનસ્તન્નૈરયિક સમ્બન્ધિનિયમાત્ આત્મા ભવતિ, ન તદ્ વ્યતિરિક્તમિત્યર્થઃ, ‘એવં જાવ યણિય-કુમારાણં’ એવં-પૂર્વોક્તનૈરયિકરીત્યા, યાવત્-અસુરકુમારાદારમ્ય સ્તનિતકુમારપર્ય-ન્તાનામ્ આત્મા કિમ્ જ્ઞાનં ભવતિ ? કિં વા અજ્ઞાનં ભવતિ ? इति પ્રશ્નઃ, મગવાનાદ-આત્મા અસુરકુમારાદીનામ્ સ્યાદ્ જ્ઞાનં ભવતિ સ્યાત્ અજ્ઞાનં ભવતિ જ્ઞાનં પુનર્નિય-

ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘આયા નૈરહ્યાણં સિય નાળે, સિય અન્નાળે, નાળે પુળ સે નિયમં આયા’ નૈરયિકોં કા આત્મા કદાચિત્ જ્ઞાનસ્વરૂપ હોતા હૈં-કયોંકિ નૈરયિકોં મેં મો સમ્યગ્દર્શન હોતા હૈં તથા કદાચિત્ વહ અજ્ઞાન સ્વરૂપ મો હોતા હૈં-કયોંકિ નૈર-યિકો મેં મિથ્યાદર્શન કા સદ્ભાવ રહતા હૈં । તથા-નૈરયિક સંબંધી જો જ્ઞાન હૈં-વહ નિયમ સે આત્મરૂપ હોતા હૈં, આત્મા સે ભિન્ન નહીં હોતા હૈં ‘એવં જાવ યણિયકુમારાણં’ હસી પ્રકાર કા કથન યાવત્-અસુરકુમાર સે લેકર સ્તનિતકુમાર તક કે દેવોં કી આત્મા કે સંબંધ મેં જાનના ચાહિયે અર્થાત્-અસુરકુમાર સે લેકર સ્તનિતકુમાર તક કી આત્મા કયા જ્ઞાન સ્વરૂપ હોતી હૈં ? યા અજ્ઞાન સ્વરૂપ હોતી હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-હે ગૌતમ ! અસુરકુમાર આદિકોં કી આત્મા કદાચિત્ જ્ઞાનરૂપ મો હોતી હૈં ? તથા જ્ઞાન જો હૈં વહ નિયમ સે આત્મસ્વરૂપ હોતા હૈં ।

મહાવીર પ્રભુને । ઉત્તર-“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ આયા નૈરહ્યાણ સિય નાળે, સિય અન્નાળે, નાળે પુળ સે નિયમં આયા ” હે ગૌતમ ! નારકોને । આત્મા કયારેક જ્ઞાનસ્વરૂપ હોય છે, કારણ કે નારકોમાં પણ સમ્યગ્દર્શન સંભવે છે ખરું અને કયારેક અજ્ઞાનસ્વરૂપ પણ હોય છે, કારણ કે નારકોમાં મિથ્યાદર્શનનો પણ સદ્ભાવ હોઈ શકે છે. તથા નારકોનું જે જ્ઞાન હોય છે, તે નિયમથી જ આત્મરૂપ હોય છે, આત્માથી ભિન્ન હોતું નથી “ એવં જાવ યણિયકુમારાણં ” નારકોના જેવું જ કથન અસુરકુમારોથી લઈને સ્તનિતકુમારો પર્યન્તના દેવોના આત્માના સંબંધમાં પણ સમજવું જોઈશે કે અસુરકુમારોથી લઈને સ્તનિતકુમારો પર્યન્તના દેવોનો આત્મા જુું જ્ઞાનસ્વરૂપ હોય છે ? કે અજ્ઞાનસ્વરૂપ હોય છે ?

તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે હે ગૌતમ ! અસુરકુમારાદિકોને આત્મા કયારેક જ્ઞાનસ્વરૂપ પણ હોય છે અને કયારેક અજ્ઞાનસ્વરૂપ પણ હોય છે. તથા તેમનું જે જ્ઞાન છે, તે નિયમથી જ આત્મરૂપ હોય છે.

માદાત્મા ભવતિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-આયા મંતે ! પૃથ્વીકાશ્યાણં અન્નાણે, અન્ને પૃથ્વીકાશ્યાણં અન્નાણે ?' હે મદન્ત ! આત્મા પૃથિવીકાયિકાનામ્ અજ્ઞાનસ્વરૂપો ભવતિ ? કિંવા આત્મનોડન્યત્ પૃથિવીકાયિકાનામ્ અજ્ઞાનં ભવતિ ? તેષામાત્મસ્વ-રૂપમજ્ઞાનં ભવતિ, ઉતાહો અન્યત્તત્ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા । આયા પૃથ્વીકાશ્યાણં નિયમં અન્નાણે, અન્નાણે વિ નિયમં આયા, एवं जाव वणस्सइकाश्याणं’ હે ગૌતમ ! પૃથિવીકાયિકાનામાત્મા નિયમાદજ્ઞાનસ્વરૂપો ભવતિ, અજ્ઞાનમપિ નિય-માદાત્મા ભવતિ, एवं-पूर्वोक्तरीत्या, यावत्-अप्कायिकानां, तेजस्कायिकानाम्, वायुकायिकानाम्, वनस्पतिकायिकानाम् આત્મા નિયમાદજ્ઞાનસ્વરૂપો ભવતિ, અજ્ઞાનમપિ તેષાં નિયમાદાત્મા ભવતિ, तथा च तेषामात्मा अज्ञानस्वरूपो भवति,

अव गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘आया मंते ! पृथ्विकाश्याणं अन्नाणे अन्ने पृथ्विकाश्याणं अन्नाणे’ हे मदन्त ! पृथिवीकायिकों की आत्मा अज्ञानस्वरूप होती है ? और वह अज्ञान क्या उनकी आत्मा से भिन्न होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘आया पृथ्विकाश्याणं अन्नाणे, अन्ने पृथ्विकाश्याणं नियमं अन्नाणे, अन्नाणे वि नियमं आया’ पृथिवीकायिकों की आत्मा नियम से अज्ञान-रूप होती है और वह अज्ञान उसका आत्मस्वरूप होता है ? ‘एवं जाव वणस्सइकाश्याणं’ इसी प्रकार का कथन यावत्-अप्कायिकों की, तेजस्कायिकों की, वायुकायिकों की एवं वनस्पतिकायिकों की आत्मा के संबंध में भी जानना चाहिये अर्थात्-अप्कायिकों से लेकर वनस्पतिकायिकों की आत्मा नियम से अज्ञानस्वरूप होता है और वह अज्ञान भी उनका नियम से उनकी आत्मरूपता होती है । इससे

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન-“ આયા મંતે ! પૃથ્વીકાશ્યાણ અન્નાણે, અન્ને પૃથ્વીકાશ્યાણં અન્નાણે ?” હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકોનો આત્મા શું અજ્ઞાનસ્વરૂપ હોય છે ? અને તે અજ્ઞાન શું તેમના આત્માથી ભિન્ન હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર-“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ આયા પૃથ્વીકાશ્યાણં નિયમં અન્નાણે, અન્નાણે, વિ નિયમ આયા ” પૃથ્વીકાયિકોનો આત્મા નિયમથી જ અજ્ઞાનરૂપ હોય છે અને તેમનું તે અજ્ઞાન નિયમથી જ આત્મ-રૂપ હોય છે “ एवं જાવ વણસ્સइकाश्याणं ” પૃથ્વીકાયિકાના જેવું જ કથન અપ્કાયિકો, તેજસ્કાયિકો, વાયુકાયિકો અને વનસ્પતિકાયિકોના આત્મા વિશે પણ સમજવું એટલે કે અપ્કાયિકોથી લઈને વનસ્પતિકાયિકો પર્યંતના દરેકોનો આત્મા નિયમથી જ અજ્ઞાન સ્વરૂપ હોય છે અને તેમનું તે અજ્ઞાન પણ નિયમથી જ તેમના આત્મસ્વરૂપ હોય છે, એટલે કે તે અજ્ઞાન તેમના

નાન્યત્તેષ્ય ઇતિ ભાવાર્થઃ, 'વેદંદિયતેદંદિય જાવ વેમાણિયાણં જહા નેરહ્યાણં દ્વીન્દ્રિયત્રીન્દ્રિય યાવત્ ચતુરિન્દ્રિયપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકમનુષ્યવાનવ્યન્તર-જ્યોતિષિકૈમાનિકાનામ્ આત્મા યથા નૈરયિકાણાં પ્રતિપાદિતસ્તથા પ્રતિપત્ત-વ્યઃ, તથા ચ દ્વીન્દ્રિયાદિ વૈમાનિકાન્તાનામાત્મા સ્યાત્ જ્ઞાનરૂપો ભવતિ, સ્યા-દજ્ઞાનરૂપો ભવતિ, જ્ઞાનં પુન સ્તત્સમ્બન્ધિનિયમાદાત્મા ભવત્યેવેતિ ભાવઃ। ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'આયા મંતે ! દંસણે, અન્ને દંસણે ?' હે મદન્ત ! કિમાત્મા દર્શનરૂપો ભવતિ ? કિંવા આત્મનઃ અન્યદર્શનં ભવતિ ? મગવાનાહ—'ગોયમા ! આયા નિયમં દંસણે, દંસણે વિ નિયમં આયા' હે ગૌતમ ! આત્મા નિયમાદ દર્શન-રૂપો ભવત્યેવ, એવં દર્શનમપિ નિયમાદાત્મા ભવત્યેવા, તથા ચ સમ્યગ્દૃષ્ટિમિથ્યા-

કહને કા તાત્પર્ય એસા હૈ કિ વહ અજ્ઞાન ઉન્ની આત્મા સે ભિન્ન નહીં હૈ 'વેદંદિયતેદંદિય જાવ વેમાણિયાણં જહા નેરહ્યાણં' દો હન્દ્રિયોં કી, તેહન્દ્રિયોં કી યાવત્-ચૌ હન્દ્રિયોં કી, પંચેન્દ્રિય-તિર્યગ્ચોં કી, મનુષ્યોં કી, વાનવ્યન્તરોં કી, જ્યોતિષિકોં કી, વૈમાનિકોં કી આત્મા-કથંચિત્ જ્ઞાનસ્વરૂપ હોતી હૈ ઓર કથંચિત્ અજ્ઞાનસ્વરૂપ હોતી હૈ ઓર હનકા જો જ્ઞાન હૈ વહ નિયમ સે આત્મસ્વરૂપ હોતા હૈ—અર્થાત્ આત્મા સે અભિન્ન હોતા હૈ। અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—'આયા મંતે ! દંસણે અન્ને દંસણે' હે મદન્ત ! કયા આત્મા દર્શન રૂપ હોતા હૈ ? યા વહ આત્મા સે ભિન્ન હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન બહતે હૈ—'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'આયા નિયમં દંસણે, દંસણે વિ નિયમં આયા' આત્મા નિયમ સે દર્શનરૂપ હોતા હૈ, ઓર વહ દર્શન મો નિયમ સે આત્મરૂપ હોતા હૈ।

આત્માથી ભિન્ન હોતું નથી. “વેદંદિય, તેદંદિય જાવ વેમાણિયાણં જહા નેરહ્યાણં” દ્વીન્દ્રિયોનો, ત્રીન્દ્રિયોનો, ચતુરિન્દ્રિયોનો, પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનો, મનુષ્યોનો, વાનવ્યન્તરોનો, જ્યોતિષિકોનો અને વૈમાનિકોનો આત્મા, નાર-કોના આત્માની જેમ ક્યારેક જ્ઞાનસ્વરૂપ હોય છે અને ક્યારેક અજ્ઞાનસ્વરૂપ હોય છે. અને તેમનું જે જ્ઞાન છે, તે નિયમથી જ આત્મસ્વરૂપ હોય છે, એટલે કે આત્માથી અભિન્ન હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“આયા મંતે ! દંસણે, અન્ને દંસણે ?” હે ભગવન્ ! શું આત્મા દર્શનરૂપ હોય છે ? કે તે દર્શન આત્માથી ભિન્ન હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! “આયા નિયમં દંસણે, દંસણે વિ નિયમં આયા” આત્મા નિયમથી જ દર્શનરૂપ હોય છે, અને તે દર્શન પણ નિયમથી જ આત્મરૂપ હોય છે, કારણ કે સમ્યગ્દૃષ્ટિ અને

दृष्टयोर्दर्शनस्याविशेषादात्मा दर्शनं भवति, दर्शनमपि आत्मैव भवति, यत्र स्वल्प धर्मे विपर्ययो नास्ति तत्र नियम एव उपनीयते, न व्यभिचारो गृह्यते, यथा अत्रैव दर्शने, यत्र पुनर्विपर्ययोऽस्ति तत्र व्यभिचारो नियमश्चोपनीयते यथाज्ञाने आत्मा ज्ञानरूपोऽज्ञानरूपश्चेति व्यभिचारः, ज्ञानं पुनरात्मैवेति नियमो भवत्येवेति भावः। गौतमः पृच्छति—‘आया भंते ! नेरइयाणं दंसणे, अन्ने नेरइयाणं दंसणे ? हे भदन्त ! नैरयिकाणाम् आत्मा किं दर्शनरूपो भवति ? आत्मनोऽन्यद् वा नैरयिकाणां दर्शनं भवति ? भगवानाह—‘गोयमा ! आया नेरइयाणं नियमा दंसणे, दंसणे वि से नियमं आया, एवं जात्र वेमाणियाणं निरंतरं दंडओ’ हे गौतम ! नैरयिकाणामात्मा नियमादवश्यमेव दर्शनरूपो भवति, दर्शनमपि तत्तत्स्वन्धि

तथा—सम्यग्दृष्टि और मिथ्यादृष्टि के दर्शन में विशेषता न होने से आत्मा दर्शनरूप होता है और दर्शन भी आत्मारूप होता है। जहां धर्म में विपर्यय नहीं है वहां नियम ही कहा गया है विपरीत ग्रहण नहीं किया गया है जैसे यहां दर्शन में, जहां विपर्यय है, वहां विपरीत और नियम दोनों कहे गये हैं—जैसे ज्ञान में—आत्मा ज्ञानरूप भी होता है और अज्ञानरूप भी होता है यह विपरीत है और ज्ञान आत्मस्वरूप ही होता है यह नियम है। अथ गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘आया भंते ! नेरइयाणं दंसणे, अन्ने नेरइयाणं दंसणे’ हे भदन्त ! नैरयिकों की आत्मा क्या दर्शनरूप होता है ? या नैरयिकों के आत्मा से दर्शन भिन्न होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘आया नेरइयाणं नियमा दंसणे, दंसणे वि से नियमं आया’ नैरयिकों की

मिथ्यादृष्टिना दर्शनमां विशेषता न होवाथी आत्मा दर्शनरूप होय छे, अने दर्शन पणु आत्मारूप होय छे ज्वां धर्ममां विपर्यय नधी, त्यां नियमधी न अहणु कराथुं छे विपरीत अहणु कराथुं नधी जेभ के दर्शनमां ज्वां विपर्यय छे, त्या विपरीत अने नियम, आ अन्ने अहणु कराया छे जेभके जानता विषयमां ओषुं कहुं छे के—“आत्मा ज्ञानरूप पणु होय छे अने अज्ञानरूप पणु होय छे,” आ विपरीत छे, अने “ज्ञान आत्मस्वरूप न होय छे,” आ नियम छे.

गौतम स्वामीने प्रश्न—“आया भंते ! नेरइयाणं दंसणे, अन्ने नेरइयाणं दंसणे ?” छे भगवन् ! शुं नारडेनो आत्मा दर्शनरूप (दर्शनधी अलिप्त) होय छे ? के नारडेनो आत्मा दर्शनधी लिप्त होय छे ?

नारदवीर प्रभुनो उत्तर—“गोयमा !” छे गौतम ! “आया नेरइयाणं नियमा दंसणे, दंसणे वि से नियमं आया” नारडेनो आत्मा नियमधी न

નિયમાત્ આત્મા ભવતિ, एवं-पूर्वोक्तरीत्या, यावत्-भवनपतिविकलेन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यवानव्यन्तरज्योतिषिकवैमानिकानां निरन्तरम्-अव्यवधानेन दण्डको वक्तव्यः । तथा च तेषामपि आत्मा नियमाद् दर्शनरूपो भवति, दर्शनमपि नियमादात्मरूपं भवतीति भावः ॥सू० २॥

રત્નપ્રભાદિવિશેષવક્તવ્યતા ।

મૂલમ્-આયા ભંતે ! રયણપ્પમા પુઢવી, અન્ના રયણપ્પમા પુઢવી ? ગોયમા ! રયણપ્પમા પુઢવી સિય આયા સિય નો આયા, સિય અવત્તવ્વં આયાહય નો આયાહય, સે કેળદ્દેણં ભંતે ! एवं बुच्चइ-रयणप्पमापुढवी सियआयासियनो आया, सिय अव-त्तव्वं आयाहय नोआयाहय ? गोयमा ! अप्पणो आइद्वे आया; परस्स आइद्वे नो आया, तदुभयस्स आइद्वे अवत्तव्वं रयणप्पमा पुढवी आयाहय नो आयाहय, से तेणद्वेणं तं चेव जाव नो आयाहय । आया भंते ! लक्खणप्पमा पुढवी जहा रयणप्पमा पुढवी तहा लक्खणप्पमाए वि, एवं जाव अहे सत्तमा ! आया भंते ! सोहम्मे कप्पे पुच्छा, गोयमा ! सोहम्मे कप्पे सिय आया सिय नो आया जाव नो आयाहय । से કેળદ્દેણં ભંતે ! જાવ નો

આત્મા નિયમ સે દર્શન રૂપ હોતા હૈ-ઔર નૈરયિક-આત્મ સંબંધી દર્શન भी नियम से आत्मरूप होता है । इसी प्रकार से यावत्-भवनपति, विक-लेन्द्रिय, पंचेन्द्रिय तिर्यच, मनुष्य, वानव्यन्तर, ज्योतिषिक, वैमानिक इनका दण्डक भी बिना व्यवधान के कहना चाहिये तथाच-इनकी भी आत्मा नियम से दर्शनरूप होता है और इनका दर्शन भी नियम से आत्मरूप होता है ॥सू० २॥

દર્શનરૂપ હોય છે, અને નારકોનું આત્મા સંબંધી દર્શન પણ નિયમથી જ આત્મરૂપ હોય છે. એજ પ્રમાણે ભવનપતિ, વિકલેન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિયતિર્યચ, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષિક અને વૈમાનિકોનો આત્મા નિયમથી જ દર્શનરૂપ હોય છે, અને તેમનું દર્શન પણ નિયમથી જ આત્મરૂપ હોય છે. ॥સૂ.૦૨॥

आयाइय ? गोयमा ! अप्पणो आइट्टे आया परस्स आइट्टे नो
आया, तदुभयस्स आइट्टे अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय । से
तेणट्ठेणं तं चेव जाव नो आयाइय । एवं जाव अच्चुए कप्पे ।
आया भंते ! गेविज्जविमाणे अन्ने गेविज्जविमाणे एवं जहा
रयणप्पभा तहेव । एवं अणुत्तरविमाणा वि । एवं ईसि पवभारा
वि । आया भंते ! परमाणुपोरगले अन्ने परमाणुपोरगले ? एवं
जहा सोहम्मं कप्पे तहा परमाणुपोरगले वि भाणियव्वे ।

आया भंते ! दुप्पएसिए खंधे अन्ने दुप्पएसिए खंधे !
गोयमा ! दुप्पएसिए खंधे सिय आया १ सिय नो आया २, सिय
अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय ३, सिय आयाय नो आया य ४,
सिय आयाय अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय ५, सिय नो
आया य अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय ६, से केणट्ठेणं भंते !
एवं बुच्चइ तं चेव जाव नो आयाइय अवत्तव्वं आयाइय नो आया-
इय, गोयमा ! अप्पणो आइट्टे आया १ परस्स आइट्टे नो आया २
तदुभयस्स आइट्टे अवत्तव्वं, दुप्पएसिए खंधे आयाइय, नो
आयाइय ३ देसे आइट्टे सवभावपज्जवे देसे आइट्टे असवभाव-
पज्जवे, दुप्पएसिए खंधे आयाय, नो आया य ४, देसे आइट्टे
सवभावपज्जवे देसे आइट्टे तदुभयपज्जवे दुप्पएसिए खंधे आया
य अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय ५, देसे आइट्टे असवभाव-
पज्जवे देसे आइट्टे तदुभयपज्जवे दुप्पएसिए खंधे नो आया य
अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय ६, से तेणट्ठेणं तं चेव जाव
नो आयाइय ।

आया भन्ते ! तिप्पएसिए खंधे अन्ने तिप्पएसिए खंधे ?
 गोयमा ! तिप्पएसिए खंधे सिय आया१, सिय नो आया२,
 सिय अवत्तव्वं आयाइय, नोआयाइय३, सिय आया य, नो
 आया य४, सिय आया य, नो आयाओय५, सिय आयाओय
 नो आया य६, सिय आया य अवत्तव्वं आयाइय नोआया-
 इय७, सिय आयाइय अवत्तव्वं आयाओय नोआयाओ य८,
 सिय आयाओ य अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय९, सिय नो
 आया य अवत्तव्वं आयाइय नोआयाइय१०, सिय नो आया-
 य अवत्तव्वं आयाओ य नो आयाओ य११, सिय नो आयाओ
 य अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय१२, सिय आया य नो आया
 य अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय१३ । से केणट्टेणं भन्ते ! एवं
 वुच्चइ—तिप्पएसिए खंधे सिय आया एवं चैव उच्चारयेव्वं जाव
 सिय आया य नो आया य अवत्तव्वं आयाइय नोआयाइय१३ ?
 गोयमा ! अप्पणो आइट्ठे आया१, परस्स आइट्ठे नो आया२, तदु-
 भयस्स आइट्ठे अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय३, देसे आइट्ठे
 सवभावपज्जवे देसे आइट्ठे असवभावपज्जवे तिप्पएसिए खंधे
 आया य नो आया य४, देसे आइट्ठे सवभावपज्जवे देसा आइट्ठा
 असवभावपज्जवा तिप्पएसिए खंधे आया य नो आयाओ य५,
 देसा आइट्ठा सवभावपज्जवा देसे आइट्ठे असवभावपज्जवे तिप्प-
 एसिए खंधे आयाओय नो आया य६, देसे आइट्ठे सवभाव-
 पज्जवे देसे आइट्ठे तदुभयपज्जवे तिप्पएसिए खंधे आया य

अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय७, देसे आइट्टे सवभावपज्जवे देसा आइट्टा तदुभयपज्जवा तिप्पएसिए खंधे आया य अवत्तवाइं आयाओ य नो आयाओ य८, देसा आइट्टा सवभावपज्जवा देसे आइट्टे तदुभयपज्जवे तिप्पएसिए खंधे आयाओ य अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय९। एए तित्ति भंगा। देसे आइट्टे असवभावपज्जवे देसे आइट्टे तदुभयपज्जवे तिप्पएसिए खंधे नो आया य अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय१०, देसे आइट्टे असवभावपज्जवे देसा आइट्टा तदुभयपज्जवा तिप्पएसिए खंधे नो आया य, अवत्तवाइं आयाओ य नो आयाओ य११, देसा आइट्टा असवभावपज्जवा, देसे आइट्टे तदुभयपज्जवे तिप्पएसिए खंधे नो आयाओ य अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय१२, देसे आइट्टे सवभावपज्जवे देसे आइट्टे असवभावपज्जवे देसे आइट्टे तदुभयपज्जवे तिप्पएसिए खंधे आया य नो आयाय अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय१३, से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ तिप्पएसिए खंधे सिय आया तं चेव जाव नो आयाइय।

आया भंते ! चउप्पएसिए खंधे अन्ने पुच्छा, गोयमा ! चउप्पएसिए खंधे सिय आया१, सिय नो आया२, सिय अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय३, सिय आया य नो आया य१, सिय आयाय नो आयाओ य२, सिय आयाओ य नो आया य३, सिय आयाओ य नो आयाओ य४। सिय आया य अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय१, सिय आया य अवत्तवाइं आयाओय नो आयाओ य२, सिय

आयाओ य अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय३, सिय आयाओ
 य अवत्तव्वाइं आयाओ य नो आयाओ य४, (३×८=११)
 सिय नो आयाय अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय१, सिय नो
 आया य अवत्तव्वाइं आयाओ य नो आयाओ य२, सिय नो
 आयाओ य अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय३, सिय नो आया-
 ओ य अवत्तव्वाइं आयाओ य नो आयाओ य ॥४॥(१५) सिय
 आयाय नो आयाय अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय१६, सिय
 आया य नो आया य अवत्तव्वाइं आयाओ य नो आयाओ य१७,
 सिय आया य नो आयाओ य अवत्तव्वं आयाइय नो आया-
 इय१८। सिय आयाओ य नो आयाय अवत्तव्वं आयाइय नो आया-
 इय१९। से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ चउप्पएसिए खंधे सिय
 आया य नो आया य अवत्तव्वं तं चेव अट्ठं पडिउच्चारेयव्वं?
 गोयमा! अप्पणो आइट्ठे आया१, परस्स आइट्ठे नो आया२,
 तदुभयस्स आइट्ठे अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय३, देसे आइट्ठे
 सव्भावपज्जवे देसे आइट्ठे असव्भावपज्जवे चउभंगो४। सव्भा-
 वपज्जवेणं तदुभयेणं य चउभंगो४। असव्भावेणं तदुभयेण य
 चउभंगो ४।(१५) देसे आइट्ठे सव्भावपज्जवे देसे आइट्ठे अस-
 व्भावपज्जवे, देसे आइट्ठे तदुभयपज्जवे चउप्पएसिए खंधे आया
 य नो आया य अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय१६, देसे आइट्ठे
 सव्भावपज्जवे देसे आइट्ठे असव्भावपज्जवे देसा आइट्ठे तदु-
 भयपज्जवा चउप्पएसिए खंधे भवइ, आया य नो आया य
 अवत्तव्वाइं आयाओ य नो आयाओ य१७, देसे आइट्ठे सव्भा-

वपज्जवे देसा आइट्टा असवभावपज्जवा देसे आइट्टे तदुभय-
पज्जवे चउप्पएसिए खंधे आयाय नो आयाओय अवत्तवं
आयाइय नो आयाइय१८, देसा आइट्टा सवभावपज्जवा, देसे
आइट्टे असवभावपज्जवे, देसे आइट्टे तदुभयपज्जवे चउप्पएसिए
खंधे आयाओय नो आयाय अवत्तवं आयाइय नो आयाइय१९।
से तेणट्ठेणं गोयसा! एवं बुच्चइ चउप्पएसिए खंधे सिय आया,
सिय नो आया, सिय अवत्तवं निक्खेव ते चेव भंगा उच्चारेयवा
जाव नो आयाइय।

आया भंते! पंच एसिए खंधे अन्ने पंच एसिए खंधे?
गोयसा! पंचएसिए खंधे सिय आया१, सिय नो आया२,
सिय अवत्तवं आयाइय नो आयाइय३, सिय आयाय नो
आयाय४, सिय आयाय अवत्तवेण ४४, नो आयाय अवत्तवेण
य(४×१२+३=१५) तियगसंजोगे एक्को ण पडइ ७×(२२) से केण-
ट्ठेणं भंते! तं चेव पडिउच्चारेयवं? गोयसा! अप्पणो आइट्टे
आया१, परस्स आइट्टे नो आया२, तदुभयस्स आइट्टे अवत्तवं३,
देसे आइट्टे सवभावपज्जवे देसे आइट्टे असवभावपज्जवे, एवं दुय-
गसंजोगे सवे पडंति, तियगसंजोगे एक्को ण पडइ। छप्पएसिए
सवे पडंति, जहा छप्पएसिए, एवं जाव अपांतएसिए, सेवं
भंते! सेवं भंते! त्ति जाव विहरइ ॥सू०३॥

दसमो उद्देशो समतो-चारसमं सयं समत्तं॥

छाया—आत्मा भदन्त ! रत्नप्रभा पृथिवी, अन्या रत्नप्रभा पृथिवी गौतम ! रत्नप्रभा पृथिवी स्यात् आत्मा, स्यात् नो आत्मा, स्यात् अवक्तव्यम्—आत्मा इति च नो आत्मा इति च, तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते—रत्नप्रभा पृथिवी स्यात् आत्मा स्यात् नो आत्मा, स्यात् अवक्तव्यम्—आत्मा इति च नो आत्मा इति च ? गौतम ! आत्मनः आदिष्टे आत्मा, परस्य आदिष्टे नो आत्मा, तदुभयस्य आदिष्टे अवक्तव्यम्—रत्नप्रभापृथिवी आत्मा इति च, नो आत्मा इति च, तत् तेनार्थेन तदेव यावत् नो आत्मा इति च, आत्मा भदन्त ! शर्कराप्रभा पृथिवी, यथा रत्नप्रभा पृथिवी तथा शर्कराप्रभाऽपि, एवं यावत् अधः सप्तमी, आत्मा भदन्त ! सौधर्मः कल्पः पृच्छा, गौतम ! सौधर्मः कल्पः स्यात् आत्मा, स्यात् नो आत्मा यावत् नो आत्मा इति च, तत् केनार्थेन भदन्त ! यावत् नो आत्मा इति च ? गौतम ! आत्मनः आदिष्टे आत्मा, परस्य आदिष्टे नो आत्मा तदुभयस्य आदिष्टे अवक्तव्यम्—आत्मा इति च नोआत्मा इति च, तत् तेनार्थेन तदेव यावत् नो आत्मा इति च, एवं यावत् अच्युतः कल्पः, आत्मा भदन्त ! ग्रैवेयकविमानः, अन्यो ग्रैवेयकविमानः ? एवं यथा रत्नप्रभा तथैव, एवमनुत्तरविमानः अपि, एवम् ईषत्पाशुभारा अपि, आत्मा भदन्त ! परमाणुपुद्गलः, अन्यः परमाणुपुद्गलः ? एवं यथा सौधर्मः कल्पस्तथा परमाणुपुद्गलोऽपि भणितव्यः । आत्मा भदन्त ! द्विप्रदेशिकः स्कन्धः, अन्यो द्विप्रदेशिकः स्कन्धः ? गौतम ! द्विप्रदेशिकः स्कन्धः स्यात् आत्मा १, स्यात् नो आत्मा २, स्यात् अवक्तव्यम्—आत्मा इति च, नो आत्मा इति च ३ स्यात् आत्मा च नो आत्मा च ४, स्यात् आत्मा च अवक्तव्यम्—आत्मा इति च नो आत्मा इति च ५, स्यात् नो आत्मा च अवक्तव्यम् आत्मा इति च, नो आत्मा इति च ६, तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते—तदेव यावत् नो आत्मा इति च अवक्तव्यम्—आत्मा इति च नो आत्मा इति च ? गौतम ! आत्मनः आदिष्टे आत्मा १, परस्य आदिष्टे नो आत्मा २, तदुभयस्य आदिष्टे अवक्तव्यम्—द्विप्रदेशिकः स्कन्धः आत्मा इति च नोआत्मा इति च ३, देश आदिष्टः सद्भावपर्यवः, देश आदिष्टः असद्भावपर्यवो द्विप्रदेशिकः स्कन्धः आत्मा च नो आत्मा च ४, देश आदिष्टः सद्भावपर्यवः, देश आदिष्टस्तदुभयपर्यवो द्विप्रदेशिकः स्कन्धः आत्मा च अवक्तव्यम्—आत्मा इति च नो आत्मा इति च ५, देश आदिष्टः असद्भावपर्यवः, देश आदिष्टः तदुभयपर्यवो द्विप्रदेशिकः स्कन्धो नोआत्मा च अवक्तव्यम्—आत्मा इति च नो आत्मा इति च ६, तत् तेनार्थेन तदेव यावत्—नो आत्मा इति च ।

आत्मा भदन्त ! त्रिप्रदेशिकः स्कन्धः, अन्यस्त्रिप्रदेशिकः स्कन्धः ? गौतम ।
 त्रिप्रदेशिकः स्कन्धः स्यात् आत्मा १, स्यात् नो आत्मा २, स्यात् अवक्तव्यम्—
 आत्मा इति च नो आत्मा इति च ३, स्यात् आत्मा च नोआत्मा च ४, स्यात्
 आत्मा च नोआत्मानौ च ५, स्यात् आत्मानौ च नो आत्मा च ६, स्यात् आत्मा
 च अवक्तव्यः आत्मा इति च नो आत्मा इति च ७, स्यात् आत्मा इति च, अव-
 क्तव्यौ आत्मानौ च नोआत्मानौ च ८, स्यात् आत्मानौ च अवक्तव्यः—आत्मा
 इति च नोआत्मा इति च ९, स्यात् नोआत्मा च अवक्तव्यः—आत्मा इति च नो
 आत्मा इति च १०, स्यात् नो आत्मा च अवक्तव्यौ—आत्मानौ च नोआत्मानौ
 च ११, स्यात् नो आत्मानौ च अवक्तव्यः—आत्मा इति च नो आत्मा इति च १२,
 स्यात् आत्मा च नो आत्मा च अवक्तव्यः—आत्मा इति च नो आत्मा इति च १३,
 तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते—त्रिप्रदेशिकः स्कन्धः स्यात् आत्मा एवमेव
 उच्चारयितव्यं यावत् स्यात् आत्मा च, नो आत्मा च अवक्तव्यम्—आत्मा इति च,
 नो आत्मा इति च ? गौतम । आत्मनः आदिष्टे आत्मा १, परम्य आदिष्टे नो
 आत्मा २, तदुभयस्य आदिष्टे अवक्तव्यम्—आत्मा इति च, नो आत्मा इति च ३,
 देश आदिष्टः सद्भावपर्यवः देश आदिष्टः असद्भावपर्यवः त्रिप्रदेशिकः स्कन्धः
 आत्मा च नो आत्मा च ४, देश आदिष्टः सद्भावपर्यवः देशौ, आदिष्टौ असद्-
 भावपर्यवौ त्रिप्रदेशिकः स्कन्धः आत्मानौ च नोआत्मानौ च ५, देशौ आदिष्टौ
 सद्भावपर्यवौ देशआदिष्टः असद्भावपर्यवस्त्रिप्रदेशिकः आत्मानौ च नो आत्मा
 च ६, देशे आदिष्टः सद्भावपर्यवो देश आदिष्टस्तदुभयपर्यवस्त्रिप्रदेशिकः स्कन्धः
 आत्मा च अवक्तव्यः—आत्मा इति च नो आत्मा इति च ७, देश आदिष्टः सद्-
 भावपर्यवः, देशौ आदिष्टौ, तदुभयपर्यवौ, त्रिप्रदेशिकः स्कन्धः आत्मा च अव-
 क्तव्यौ आत्मानौ च नो आत्मानौ च ८, देशौ आदिष्टौ सद्भावपर्यवौ, देश आदि-
 ष्टस्तदुभयपर्यवः त्रिप्रदेशिकः स्कन्धः आत्मानौ च अवक्तव्यः—आत्मा इति
 च नो आत्मा इति च ९, एते त्रयो भद्राः ९ । देश आदिष्टः असद्भावः देश
 आदिष्टस्तदुभयपर्यवस्त्रिप्रदेशिकः स्कन्धः नो आत्मा च अवक्तव्यः—आत्मा इति
 च नो आत्मा इति च १०, देश आदिष्टः असद्भावपर्यवो देशौ आदिष्टौ तदुभ-
 यपर्यवौ त्रिप्रदेशिकः स्कन्धो नो आत्मा च अवक्तव्यौ आत्मानौ नोआत्मानौ
 च ११, देशौ आदिष्टौ असद्भावपर्यवौ, देश आदिष्टः तदुभयपर्यवस्त्रिप्रदेशिकः
 स्कन्धो नो आत्मानौ च अवक्तव्यः—आत्मा इति च नो आत्मा इति च १२, देश
 आदिष्टः सद्भावपर्यवः देश आदिष्टः असद्भावपर्यवः देश आदिष्टस्तदुभय-
 पर्यवस्त्रिप्रदेशिकः स्कन्धः आत्मा च नो आत्मा च अवक्तव्यः—आत्मा इति च नो ।

आत्मा इति च १३ । तत् तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते त्रिप्रदेशिकः स्कन्धः स्यात्
आत्मा तदेव यावत् नो आत्मा इति च ।

आत्मा मदन्त ! चतुष्प्रदेशिकः स्कन्धः, अन्यः पृच्छा, गौतम ! चतुष्प्रदेशिकः स्कन्धः स्यात् आत्मा १, स्यात् नो आत्मा २, स्यात् अवक्तव्यम्-आत्मा इति च नो आत्मा इति च ३, स्यात् आत्मा च नो आत्मा च १, स्यात् आत्मा च नो आत्मानश्च २, स्यात् आत्मानश्च नो आत्मा च ३, स्यात् आत्मानौ च नो आत्मानौ च ४, स्यात् आत्मा च अवक्तव्यम् आत्मा इति च नो आत्मा इति च १, स्यात् आत्मा च अवक्तव्यः आत्मानश्च नो आत्मानश्च २, स्यात् आत्मानश्च अवक्तव्यः-आत्मा इति च नो आत्मा इति च ३, स्यात् आत्मानौ च अवक्तव्यौ आत्मानौ च नो आत्मानौ च ४ । (८) स्यात् नो आत्मा च अवक्तव्यम्-आत्मा इति च नो आत्मा इति च १, स्यात् नो आत्मा अवक्तव्यौ-आत्मानौ च नो आत्मानौ च २, स्यात् नो आत्मानश्च अवक्तव्यः-आत्मा इति च नो आत्मा इति च ३, स्यात् नो आत्मानश्च अवक्तव्याः-आत्मानौ च नो आत्मानौ च ४ । (१२ × ३-१५) स्यात् आत्मा च नो आत्मा च अवक्तव्यम्-आत्मा इति च नो आत्मा इति च १६, स्यात् आत्मा च नो आत्मा च अवक्तव्याश्च आत्मानश्च नो आत्मानश्च १७ स्यात्-आत्मा च नो आत्मानश्च अवक्तव्यम्-आत्मा इति च नो आत्मा इति च १८, स्यात् आत्मानश्च नो आत्मा च अवक्तव्यम्-आत्मा इति च नो आत्मा इति च १९, तत् तेनार्थेन मदन्त ! एवमुच्यते चतुष्प्रदेशिकः स्कन्धः स्यात् आत्मा च नो आत्मा च अवक्तव्यम् 'तं चेन्न' स एव अर्थः प्रत्युच्चारितव्यः ? गौतम ! आत्मनः आदिष्टे आत्मा १, परस्य आदिष्टे नो आत्मा २, तदुभयस्य आदिष्टे अवक्तव्यम्-आत्मा इति च नो आत्मा इति च ३, देश आदिष्टः सद्भावपर्यवः, देश आदिष्टः असद्भावपर्यवः १, चतुर्भङ्गी, ४ सद्भावपर्यवेण तदुभयेन च चतुर्भङ्गी ४, असद्भावेन तदुभयेन च चतुर्भङ्गी ४, देश आदिष्टः सद्भावपर्यवः, देश आदिष्टः असद्भावपर्यवः, देश आदिष्टः तदुभयपर्यवश्चतुष्प्रदेशिकः स्कन्धः आत्मा च नो आत्मा च अवक्तव्यम्-आत्मा इति च नो आत्मा इति च १६, देश आदिष्टः सद्भावपर्यवः, देश आदिष्टः असद्भावपर्यवः, देश आदिष्टः तदुभयपर्यवश्चतुष्प्रदेशिकः स्कन्धो भवति, आत्मा च नो आत्मा च अवक्तव्यानि-आत्मानश्च नो आत्मानश्च १७, देश आदिष्टः सद्भावपर्यवः, देश आदिष्टः

અમદ્ભાવપર્યવાઃ, દેશ આદિષ્ટસ્તદુમયપર્યવશ્ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ આત્મા ચ નો આત્માનશ્ચ અવક્તવ્યઃ—આત્મા इति च नो आत्मा इति च १८, દેશાઃ આદિષ્ટાઃ સદ્ભાવ પર્યવાઃ દેશ આદિષ્ટઃ અસદ્ભાવપર્યવઃ, દેશ આદિષ્ટસ્તદુમયપર્યવઃ ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ આત્માનશ્ચ નો આત્મા ચ અવક્તવ્યઃ—આત્મા इति च नो आत्मा इति च १९ તત્ તેનાર્થેન ગૌતમ ! एवमुच्यते चतुष्पददेशिकः स्कन्धः स्यात् आत्मा, સ્યાત્ નો આત્મા, સ્યાત્ અવક્તવ્યમ્— નિક્ષેપઃ, તે ચૈવ મજ્ઞા ઉચ્ચારયિતવ્યાઃ, યાવત્ નો આત્મા इति च ।

આત્મા મદન્ત ! પશ્ચપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ, અન્યઃ પશ્ચપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ ? ગૌતમ ! પશ્ચપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ સ્યાત્ આત્મા ૧, સ્યાત્ નો આત્મા ૨, સ્યાત્ અવક્તવ્યમ્—આત્મા इति च, નો આત્મા इति च ૩, સ્યાત્ આત્મા ચ નો આત્મા ચ ૪ સ્યાત્ આત્મા ચ ૫, નો આત્મા ચ અવક્તવ્યેન ચ ૪, ત્રિકકસંયોગે ઈકો નિ પતતિ, તત્ કેનાર્થેન મદન્ત ! તદેવ પ્રશ્યુચ્ચારયિતવ્યમ્ ? ગૌતમ ! આત્મનઃ આદિષ્ટે આત્મા ૧ પરસ્ય આદિષ્ટે નો આત્મા ૨ તદુમયસ્ય આદિષ્ટે અવક્તવ્યમ્ ૩ દેશ આદિષ્ટઃ સદ્ભાવપર્યવઃ દેશ આદિષ્ટઃ અમદ્ભાવપર્યવઃ, એવં દ્વિકકસંયોગે સર્વે પતન્તિ, ત્રિકકસંયોગે ઈકો ન પતતિ ૨, પટ્પ્રદેશિકે સર્વે પતન્તિ ૩૨, યથા પટ્પ્રદેશિકે એવં યાવત્ અનન્તપ્રદેશિકે, તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! इति यावत् विहरति ॥ ૩ ॥

દશમોદેશકઃ સમાપ્તઃ, ઢાદશં શતકં સમાપ્તમ્ ।

ટીકા—આત્માધિકારાદ્ રત્નપ્રભાદિભાવાન્ આત્મત્વાનાન્મત્વરૂપેણ પ્રહ-
પયિતુમાદ્—‘આયા મંતે ! રચણ્ણમાપુઢવી, અન્ના રચણ્ણમાપુઢવી ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ
હે મદન્ત ! કિં રત્નપ્રભાપૃથિવી આત્મા—અતતિ—સતતં ગચ્છતિ તાંસ્તાન્ પર્યાપાન્

રત્નપ્રભાદિ વિશેષ વક્તવ્યતા—

‘આયા મંતે ! રચણ્ણમા પુઢવી’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—સૂત્રકાર ને હસ સૂત્ર છારા આત્માધિકાર હોને કે કારણ
રત્નપ્રભા આદિ ભાવોં કી આત્મારૂપ સે પ્રરૂપણા કી હૈ—હસમેં ગૌતમ ને
પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—, આયા મંતે ! રચણ્ણમાપુઢવી, અન્ના રચણ્ણ-
માપુઢવી’ હે મદન્ત ! રત્નપ્રભાપૃથિવી અસદ્રૂપ હૈ ? યદ્દાં “અતતિ સતતં

—રત્નપ્રભાદિ વિશેષ વક્તવ્યતા—

“આયા મંતે ! રચણ્ણમા” इत्यादि—

ટીકાર્થ—આત્માને અધિધાર ચાલી રહ્યો છે, તેથી સૂત્રકારે આ સૂત્ર
દ્વારા રત્નપ્રભા આદિ ભાવોની આત્મારૂપે અને અનાત્મા રૂપે પ્રરૂપણા કરી છે—

ગૌતમ સ્વામી આ વિષયને અનુલક્ષીને મહાવીર પ્રશ્નને એવો પ્રશ્ન
પૂછે છે કે—“આયા મંતે ! રચણ્ણમાપુઢવી, અન્ના રચણ્ણમાપુઢવી ?” હે ભગવન્ !
રત્નપ્રભા પૃથ્વી સદ્રૂપ છે કે અસદ્રૂપ છે ?

इत्यात्मा सदरूपा वर्तते ? किंवा अन्य-अनात्मा तद्भिन्ना असदरूपा रत्नप्रभा पृथिवी वर्तते ? इति प्रश्नः । भगवानाह-‘गोयमा । रयणप्पभा पुढवी सिंय आया, सिंय नो आया, सिंय अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय’ हे गौतम ! रत्नप्रभा पृथिवी स्यात् आत्मा-कदाचित् सदरूपा भवति, स्यात्कदाचित् नो आत्मा-तद्भिन्ना असदरूपा भवति, स्यात्कदाचित्, अवक्तव्यम् आत्मत्वेन अनात्मत्वेन च सदरूपत्वेन असदरूपत्वेन चेत्पर्यः एकसमयावच्छेदेन व्यपदेश्युमशक्यं वस्तु वर्तते, तस्या अव-

गच्छति तान् तान् पर्यायान्” जो निरन्तर उनર પર્યાયોં કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ વહ આત્મા હૈ-इस व्युत्पत्ति के अनुसार आत्मा शब्द का अर्थ सदरूप हॆ-क्योंकि सदरूप पदार्थ ही उनर पर्यायों कॊ प्राप्त करता हॆ असदरूप पदार्थ नहीं । अतः यहाँ जो ऐसा प्रश्न गौतम ने प्रश्नु से किया हॆ वह स्याद्वाद दृष्टि कॊ लक्ष्य से रखकर किया हॆ । इसके उत्तर में प्रश्नु कहते हैं-‘गोयमा’ हे गौतम । ‘रयणप्पभापुढवी सिंय आया, सिंय नो आया, सिंय अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय’ रत्नप्रभा पृथिवी स्यात् कथंचित् आत्मा-सदरूप हॆ और कथंचित् वह असदरूप हॆ तथा आत्मा अनात्मारूप से एकसमयावच्छेदेन वक्तुं अशक्य होने के कारण वही अवक्तव्य भी हॆ । तात्पर्य कहने का यह हॆ कि शब्दों की प्रवृत्ति युगपत् नहीं होती हॆ-क्रमशः होती हॆ-इस कारण एक ही काल में वह आत्मा एवं अनात्मारूप से व्यपदिष्ट नहीं हो सकती हॆ इस कारण वह कथंचित् अवक्त-

અહીં “ અતતિ સતતં ગચ્છતિ તાન્ તાન્ પર્યાયાન્ ” “ જે નિરન્તર તે તે પર્યાયોને પ્રાપ્ત કરે છે તે આત્મા છે, ” આ વ્યુત્પત્તિ અનુસાર “ આત્મા ” પદનો અર્થ “સદ્દરૂપ” થાય છે, કારણ કે સદ્દરૂપ પદાર્થ જ તે તે પર્યાયોની પ્રાપ્તિ કરે છે. અસદ્દરૂપ પદાર્થ તે તે પર્યાયોની પ્રાપ્તિ નથી કરતો તેથી ગૌતમ સ્વામીએ અહીં જે પ્રશ્ન પૂછ્યો છે, તે સ્યાદ્વાદ દૃષ્ટિને ધ્યાનમાં રાખીને કર્યો છે.

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર-“ગોયમા ।” હે ગૌતમ ! “રયણપ્પભાપુઢવી સિંય આયા, સિંય નો આયા, સિંય અવત્તવ્વં આયાઇય નો આયાઇય” રત્નપ્રભા પૃથ્વી કથંચિત્ (અમુક અપેક્ષાએ ત્રિચાર કરતા) સદ્દરૂપ (આત્મારૂપ) છે અને કથંચિત્ અસદ્દરૂપ છે તથા આત્મા અનાત્મારૂપે એક સમયાવચ્છેદેન વક્તું (કહેવાને) અશક્ય હોવાને કારણે તે અવક્તવ્ય પણ છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે શબ્દોની પ્રવૃત્તિ-ઉત્પત્તિ એક સાથે થતી નથી ક્રમશઃ થાય છે, તે કારણે એક જ કાળે તેને આત્મા અને અનાત્મારૂપે વ્યપદિષ્ટ (વ્યક્ત) કરી શકાતી નથી. આ કારણે તેને કથંચિત્ અવક્તવ્ય કહેવામાં આવેલ છે-સર્વથા અવક્તવ્ય

ક્તવ્યતામેવાહ-આત્મા ઇતિ ચ, નો આત્મા ઇતિ ચ યુગપદ્ વક્તુમશક્યમિતિ ભાવઃ । ગૌતમસ્તત્ર કારણં પૃચ્છતિ-‘સે કેળદેળં મંતે ! એવં બુચ્ચહ્-રયણપ્પમાપુઢવી સિય આયા, સિય નો આયા, સિય અવત્તવ્વં આયાહય નો આયાહય ?’ હે મદન્ત ! તત્-અથ, કેનાર્થેન એમુચ્યતે-રત્નપ્રભા પૃથિવી સ્યાત્ આત્મા-સદ્વરૂપા, સ્યત્ નો આત્મા-અસદ્વરૂપા, સ્યાત્ અવક્તવ્યમ્-યુગપત્ આત્મા ઇતિ ચ, નો આત્મા ઇતિ ચ શબ્દેન વક્તુમશક્યં વસ્તિત્વતિ ? મગવાન્ હેતું પ્રતિપાદયતિ-‘ગોયમા ! અપ્પણો આહદ્દે આયા, પરસ્સ આહદ્દે નો આયા, તદુભયસ્સ આહદ્દે અવત્તવ્વં રયણપ્પમાપુઢવી આયાહય નો આયાહય’ હે ગૌતમ ! આત્મનઃ સ્વસ્યાઃ રત્નપ્રભાયા એવ વર્ણાદિ પર્યાયૈઃ આદિષ્ટે-ભાદેશે સતિ-વર્ણાદિપર્યાયૈર્વર્ણપદિષ્ટા સતીત્યર્થઃ આત્મા ભવતિ સ્વપર્યાયાપેક્ષયા સદ્વરૂપા ભવતીત્યર્થઃ, પરસ્વ-શર્કરાપ્રભાદિપૃથિવ્યન્તરસ્ય

વ્ય હૈ-સર્વથા નહીં । નહીં તો ‘અવક્તવ્ય’ હસ શબ્દ દ્વારા મી વહ નિર્દિષ્ટ નહીં હો સકતી । અથ હસી વાત કો જાનને કે લિયે ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન સે કારણ પૂછતે હૈ-‘સે કેળદેળં મંતે ! એવં બુચ્ચહ્, રયણપ્પમાપુઢવી સિય આયા, સિય નો આયા, સિય અવત્તવ્વં આયાહય નો આયાહય’ હે મદન્ત ! આપને જો રત્નપ્રભા પૃથિવી કો સદ્વરૂપ ઓર અસદ્વરૂપ તથા અવક્તવ્ય રૂપ કહા હૈ-સો હસમેં કારણ કયા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘અપ્પણો આહદ્દે આયા, પરસ્સ આહદ્દે નો આયા, તદુભયસ્સ આહદ્દે અવત્તવ્વં રયણપ્પમાપુઢવી આયાહય નો આયાહય’ રત્નપ્રભા પૃથિવી અપની હી વર્ણાદિ-રૂપ પર્યાયોં સે આદિષ્ટ હોતી હૈ-અપને ગુણોં કી અપેક્ષા લેકર જવ કથિત કી જાતી હૈ-તથ વહ અપની પર્યાયોં કી અપેક્ષા સે હી-સદ્વરૂપ હોતી હૈ, દૂસરોં કી-શર્કરાદિ પૃથિવિ-

કહેલ નથી નહીં’ તો “અવક્તવ્ય” આ શબ્દ દ્વારા પણ તેના નિર્દેશ કરી શકાય નહીં હવે એજ વાતને બાણવા માટે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રશ્નને કારણ પૂછે છે-“સે કેળદેળં મંતે ! એવં બુચ્ચહ્, રયણપ્પમાપુઢવી સિય આયા, સિય નો આયા, સિય અવત્તવ્વં આયાહય નો આયાહય” હે ભગવન્ ! આપે રત્નપ્રભા પૃથ્વીને સદ્રૂપ, અને અસદ્રૂપ તથા અવક્તવ્ય રૂપ શા કારણે કહી છે ?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર-“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! “અપ્પણો આહદ્દે આયા, પરસ્સ આહદ્દે નો આયા, તદુભયસ્સ આહદ્દે અવત્તવ્વં રયણપ્પમાપુઢવી આયાહય નો આયાહય” રત્નપ્રભા પૃથ્વીને તેની વર્ણાદિ રૂપ પર્યાયોની અપેક્ષાએ બ્યારે વિચાર કરવામાં આવે-તેના ગુણોની અપેક્ષાએ લે તેનું કથન કરવામાં આવે, તો તે સદ્રૂપ હોય છે, અન્ય શર્કરાદિ પૃથ્વીઓની વર્ણાદિ રૂપ

પર્યાયૈઃ આદિષ્ટે-આદેશે સતિ-તૈર્વ્યપદિષ્ટા સતી નો આત્મા-અનાત્મા ભવતિ, પરરૂપાપેક્ષયા અસદ્રૂપા ભવતીતિ ભાવઃ, તદુભયસ્ય-તયોઃ સ્વપરયોરુભયં તદેવ ઓભયં તદુભયં તદ્વદ્યસ્ય પર્યાયૈઃ આદિષ્ટે-આદેશે સતિ, તદુભયપર્યાયૈર્વ્યપદિષ્ટા સતીત્યર્થઃ અવક્તવ્યમ્ અવાચ્યં વસ્તુ સ્યાત્, તથાહિરત્નપ્રમા પૃથિવી આત્મા-સદ્-રૂપા इति च वक्तुं शक्या तस्याः परपर्यायापेक्षयाऽनात्मत्वात्, नापिनो आत्मा अनात्मा अमदरूपा इति च वक्तुं शक्या स्वपर्यायापेक्षया तस्या आत्मत्वात्, इत्यतઃ અવક્તવ્યમિતિ, અવક્તવ્યત્વં ચાત્રાત્માનાત્મશબ્દાપેક્ષયૈવ વોચ્યં નતુ સર્વથા, અવક્તવ્ય-

ચોંકી વર્ણાદિરૂપ પર્યાયોં કી અપેક્ષા સે વહ સદ્રૂપ નહીં હોતી હૈ, ઉંનકી અપેક્ષા સે તો આદિષ્ટ હોને પર વહ નો આત્મા-અસદ્રૂપ હોતી હૈ ૨ તથા જવ હન દોનોં પર્યાયોં કો યુગપત્ કહને કી અપેક્ષા સે ઉસકા વિચાર કિયા જાતા-હૈ-તથ વહ સદ્રૂપ ઓર અસદ્રૂપ દોનોં પર્યાયોં કે દ્વારા વહ અવક્તવ્ય હો જાતી હૈ ક્યોંકિ ઉસમેં યે દોનો ધર્મ હૈ-જવ એક હી સમય મેં હન દોનોં ધર્મોં કા ઉસમેં પ્રતિપાદન કરને કા પ્રયત્ન કિયા જાવેગા-તો વહ વાત યુગપત્ કેસે વન સકતી હૈ ? કારણ શબ્દોં કી પ્રવૃત્તિ તો ક્રમશઃ હી હોગી-જવ ઉસમેં સદ્રૂપતા કા કથન કિયા જાવેગા તથ વહ અસદ્રૂપતા કે કથન સે રહિત હો જાવેગી ઓર અસદ્રૂપતા કે કથન મેં સદ્રૂપતા કે કથન સે તાત્પર્ય કહને કા યહી હૈ કિ સદ્રૂપ ઓર અસદ્રૂપ હન દોનોં ધર્મોં સે યુક્ત હોને પર મી વહ સદ્રૂપત્વ ઓર અસદ્રૂપત્વ પ્રતિપાદક શબ્દોં સે એક કાલ મેં વાચ્ય નહીં હો સકતી હૈ । યહાં જો

પર્યાયોંની અપેક્ષાએ તે સદ્રૂપ હોતી નથી, તેમની અપેક્ષાએ આદિષ્ટ (કથિત) કરવામાં આવે તો તેનો આત્મા (અસદ્રૂપ) હોય છે. અને ન્યાયે આ બંને પર્યાયોંને એક સાથે કહેવાની અપેક્ષાએ તેનો વિચાર કરવામાં આવે, ત્યારે તે સદ્રૂપ અને અસદ્રૂપ, આ બંને પર્યાયોં દ્વારા અવક્તવ્ય થઈ જાય છે, કારણ કે તેમાં એ બંને ધર્મ છે-ન્યાયે એક જ સમયે આ બંને ધર્મોંનું તેમાં પ્રતિપાદન કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે, ત્યારે તે વાત યુગપત્ (એક સાથે) કેવી રીતે સંભવી શકે ? કારણ કે શબ્દોંની પ્રવૃત્તિ તો ક્રમશઃ જ થશે-ન્યાયે તેમાં સદ્રૂપતાનું કથન કરવામાં આવશે, ત્યારે તે અસદ્રૂપતાના કથનથી રહિત થઈ જશે, અને ન્યાયે તેમાં અસદ્રૂપતાનું કથન કરવામાં આવશે, ત્યારે તે સદ્રૂપતાથી રહિત થઈ જશે આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે રત્નપ્રમા પૃથ્વી સદ્રૂપ અને અસદ્રૂપ આ બંને ધર્મોંથી યુક્ત હોવા છતાં પણ તે સદ્રૂપત્વ અને અસદ્રૂપત્વ પ્રતિપાદક શબ્દોં વડે એક કાળે

શબ્દેનૈવ તસ્યાઃ ઉચ્યમાનત્વાત્, અનભિલાપ્ય ભાવાનામપિ ભાવપદાર્થવસ્તુપ્રથતિ શબ્દૈરનભિલાપ્યશબ્દેન વા અભિલાપ્યત્વાત્ । પ્રકૃતમુપસંહરન્નાહ—‘ સે તેણદ્વેણં તં ચેવ જાવ નો આયાહ્ય ય ’ તત્-અય, તેનાર્થેન, તદેવ-પૂર્વોક્તરીત્યૈવ, યાવત્ એવ-મુચ્યતે રત્નપ્રભાપૃથિવી સ્યાત્ આત્મા, સ્યાત્ નો આત્મા, સ્યાત્ અવક્તવ્યા-આત્મા-ઇતિ ચ, નો આત્મા-અનાત્મા-ઇતિ ચેતિ ભાવઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ આયા મંતે ! સંકરપ્પમાપુઢવી ’ હે મદન્ત ! કિં શર્કરાપ્રભા પૃથિવી આત્મા સદ્-રૂપા ભવતિ, કિંવા અન્યા-અનાત્મા-અસદ્-રૂપા ભવતિ ? મગવાનાહ-જઠા રયણપ્પમા પુઢવી

અવાચ્યતા રત્નપ્રભા પૃથિવી મેં કહી ગઈ છે વહ સદ્-રૂપત્વ ઓર અસદ્-રૂપ-ત્વ કો આત્મત્વ આનાત્મત્વ શબ્દ કો લેકર હી કહી ગઈ જાનની વાહિયે સર્વથા નહીં, નહીં તો વહ અવાચ્ય શબ્દ સે ખી વહાં વાચ્યતા નહીં હોં સકેગી યહાં આત્મ અનાત્મ શબ્દોં દ્વારા હી અવાચ્યતા કહી ગઈ જાનની વાહિયે જૈસે-જો પદાર્થ અનભિલાપ્ય હોતે હૈં વે ભાવપદાર્થ, વસ્તુ, આદિ શબ્દોં સે યા અનભિલાપ્ય હસ શબ્દ સે અભિલાપ્ય હોતે હૈં । ‘ સે તેણ-દ્વેણં તંચેવ જાવ નો આયાહ્ય ’ હસી કારણ હે ગૌતમ ! મેંને એસા કહા હૈં કિ રત્નપ્રભા પૃથિવી કિસી અપેક્ષા સદ્-રૂપ હૈં, કિસી અપેક્ષા અસદ્-રૂપ હૈં ઓર કિસી અપેક્ષા-સદ્-અસદ્-ઇન શબ્દોં દ્વારા યુગપત્ પ્રતિપાદિત નહીં કી જા સકને કે કારણ-વહ અવક્તવ્ય ખી હૈં । અવ ગૌતમ પ્રમુ સે એસા પૂછતે હૈં-‘ આયા મંતે ! સંકરપ્પમાપુઢવી ’ હે મદન્ત ! શર્કરા-પ્રભાનામ કી જો પૃથિવી હૈં વહ કયા સદ્-રૂપ હૈં, યા અસદ્-રૂપ હૈં ? હસકે

વાચ્ય હોઈ શકતી નથી અહીં રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં જે અવાચ્યતા ઠહેવામાં આવી છે તે આત્મત્વ (સદ્-રૂપત્વ) અને અનાત્મત્વ (અસદ્-રૂપત્વ) શબ્દોની અપેક્ષાએ જ ઠહેવામાં આવી છે, એમ સમજવું-સર્વથા અવાચ્યતા પ્રકટ કરવામાં આવી નથી નહીં તો તે અવાચ્ય શબ્દ દ્વારા પણ ત્યાં વાચ્યતા ધર્મ શકશે નહીં; તેથી અહીં આત્મ અનાત્મ શબ્દો દ્વારા જ અવાચ્યતા ઠહેવામાં આવી છે, એમ સમજવું જોઈએ જેમ કે જે પદાર્થો અનભિલાપ્ય હોય છે, તેઓ ભાવપદાર્થ, વસ્તુ, આદિ શબ્દો વડે અથવા ‘ અનભિલાપ્ય ’ આ શબ્દ વડે અભિલાપ્ય થાય છે. “ સે તેણદ્વેણં તંચેવ જાવ નો આયાહ્ય ” હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે રત્નપ્રભા પૃથ્વી અમુક અપેક્ષાએ સદ્-રૂપ છે, અમુક અપેક્ષાએ અસદ્-રૂપ છે’ અને અમુક અપેક્ષાએ (સદ્-અસદ્ આ બન્ને શબ્દો દ્વારા એક સાથે પ્રતિપાદિત નહીં કરી શકાવાને કારણે) અવક્તવ્ય પણ છે.

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન-“ આયા મંતે ! સંકરપ્પમા પુઢવી ” ઇત્યાદિ-હે ભગવન ! શર્કરા પ્રભા નામની જે પૃથ્વી છે તે સદ્-રૂપ છે કે અસદ્-રૂપ છે ?

તહા સકરપ્પમાણિ' હે ગૌતમ ! યથા રત્નપ્રમા પૃથિવી ઉક્તા તથા શર્કરાપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યાં અપિ વ્રક્તવ્યા વોધ્યા તથા ચ શર્કરાપ્રમા પૃથિવ્યપિ સ્યાદાત્મા સ્યાત્ નોઆત્મા, સ્યાત્ અવ્રક્તવ્યા-અત્મા इति- ચ નો આત્મા इति ચ શબ્દેન યુગપદ્ વ્યપદેષ્ટુમશક્યા इति ભાવઃ, 'એવં જાવ અહે સત્તમા' 'એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા, યાવત્ વાલુકાપ્રમા, પક્કપ્રમા, ધૂમપ્રમા, તમઃપ્રમા, અધઃસપ્તમી' પૃથિવી ચાપિ સ્યાત્ આત્મા, સ્યાત્ નો આત્મા, સ્યાત્ અવ્રક્તવ્યા-આત્મા इति ચ નો આત્મા इति ચ યુગપદ્ વક્તુમ્ અશક્યા । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-'આયા મંતે ! સોહમ્મે કપ્પે

ઉત્તરમે પ્રશ્ન કહતે હૈં-જહા રયણપ્પમાપુઢવી તહા સકરપ્પમાણિ' હે ગૌતમ ! જૈસા-કથન રત્નપ્રમા પૃથિવી-કે વિષય મેં સદ્રૂપતા ઔર અસદ્રૂપતા કો લેકર કિયા ગયા હૈં વૈસા હી કથન શર્કરાપ્રમાપૃથિવીકે સંબંધ મેં ભી સદ્રૂપતા ઔર અસદ્રૂપતા કો લેકર કરના ચાહિયે તથા-શર્કરા પ્રમાપૃથિવી ભી કથંચિત્ સદ્રૂપ હૈં, કથંચિત્ આત્મા એવં અનાત્મા इन शब्दोंद्वारा वह युगपत् वक्तुं अशक्य होने के कारण वह अवक्तव्य भी है 'एवं जाव अहे सत्तमा' इसी प्रकार का कथन वालुकाप्रमा, पक्कप्रमा धूमप्रमा तमःप्रमा और अधः सप्तमी पृथिवी के संबंध में भी जानना चाहिये अर्थात् ये सब पृथिवियां कथंचित् सद्रूप, कथंचित् असद्रूप और कथंचित् आत्मा नो आत्मा इन शब्दों द्वारा युगपत् वक्तुं अशक्य होने के कारण अवक्तव्य भी हैं । अब गौतम स्वामी प्रश्न से पूछते हैं-'आया मंते ! सोहममे कप्पे

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર-" જહા રયણપ્પમા પુઢવી તહા સકરપ્પમાણિ વિ " હે ગૌતમ ! જેવું કથન રત્નપ્રમા પૃથ્વીની સદ્દૃષ્ટતા અને અસદ્દૃષ્ટતાના વિષયમાં કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીના વિષયમાં પણ સદ્દૃષ્ટતા અને અસદ્દૃષ્ટતાને અનુલક્ષીને થવું જોઈએ જેમ કે-શર્કરા-પ્રમા પૃથ્વી પણ અમુક અપેક્ષાએ સદ્દૃષ્ટ છે, અમુક અપેક્ષાએ અસદ્દૃષ્ટ છે અને અમુક અપેક્ષાએ અવક્રતવ્ય પણ છે. અવક્રતવ્ય હોવાનું કારણ એ છે કે-આત્મા અને અનાત્મા, આ બન્ને શબ્દો દ્વારા એક સાથે વકતું (વ્યક્ત થવાને) અશક્ય હોવાને કારણે તે અવક્રતવ્ય પણ છે. " એવં જાવ અહે સત્તમાણ " એજ પ્રકારનું કથન વાલુકાપ્રમા, પક્કપ્રમા, ધૂમપ્રમા, તમઃપ્રમા, અને અધઃસપ્તમી પૃથ્વીના સંબંધમાં પણ જાણવું જોઈએ એટલે કે આ બધી પૃથ્વીઓ પણ અમુક અપેક્ષાએ સદ્દૃષ્ટ છે, અમુક અપેક્ષાએ અસદ્દૃષ્ટ છે અને આત્મા અને અનાત્મા, આ બે શબ્દો દ્વારા એક સાથે વ્યક્ત થઈ શકે તેમ ન હોવાને કારણે અવક્રતવ્ય પણ છે.

પુછ્યા ' હે મદન્ત ! સૌધર્મઃ કલ્પઃ કિમ્ આત્મા-સદ્રૂપઃ કિં વા અન્યઃ અનાત્મા અસદ્રૂપો વર્તતે ?' इति पृच्छा भगवानाह—' गोयमा । सोहम्मे कप्पे सिय आया, सिय नोआया जाव नो अयाइय ' हे गौतम ! सौधर्मः कल्पः स्यात् आत्मा सदरूपः, स्यात् नो आत्मा-अनात्मा-असदरूपः, यावत्-स्यात् अवक्तव्यः-आत्मा इति च नो आत्मा-अनात्मा इति च शब्देन युगपदव्यपदेष्टुमशक्यः । गौतमस्तत्र कारणं पृच्छति—' से केणट्ठेणं भंते ! जाव नो आयाइय ? ' हे मदन्त ! तत् अथ, केनार्थेन, यावत् एवमुच्यते सौधर्मः कल्पः स्यात् आत्मा, स्यात् नोआत्मा स्यात् अवक्तव्यः आत्मा इति च, नो आत्मा इति च शब्देन युगपदव्यपदेष्टु मशक्यः इति भगवानाह—' गोयमा ! अप्पणो आइहे आया परस्स आइहे नो आया, तदुभयस्स

પુછ્યા' હે મદન્ત ! સૌધર્મકલ્પ આત્મા-સદ્રૂપ હૈં યા નો આત્મા-અસદ્-રૂપ હૈં? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा । सोहम्मे कप्पे सिय आया, जाव नो आयाइय' हे गौतम ! सौधर्मकल्प कथंचित् आत्मा-सदरूप है, कथंचित् नो आत्मा-असदरूप है और आत्मा नो आत्मा शब्दों से वह युगपत् वाच्य न होसकने के कारण कथंचित् अवाच्य भी है३ अथ गौतम इस विषय में कारण जानने की इच्छा से प्रभु से ऐसा पूछते हैं—'से केणट्ठेणं भंते ! जाव नो आयाइय' हे मदन्त ! आप ऐसा किस कारण से कहते हैं कि सौधर्मकल्प कथंचित् सदरूप है, कथंचित् असद-रूप है, और आत्मा नोआत्मा इन शब्दों द्वारा युगपत् अवाच्य होने के कारण वह कथंचित् अवक्तव्य भी है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा ! अप्पणो आइहे नो आया, परस्स आइहे नो आया, तदुभय-

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“આયા મંતે ! સોહમ્મે કપ્પે પુછ્યા” હે ભગ-વન્ ! સૌધર્મકલ્પમાં આત્મા-સદ્રૂપ છે કે નો આત્મા-અસદ્રૂપ છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ગોયમા ! સોહમ્મે કપ્પે સિય આયા, સિય નો આયા, જાવ નો આયાइय” હે ગૌતમ ! સૌધર્મકલ્પ અમુક અપેક્ષાએ સદ્-રૂપ છે, અમુક અપેક્ષાએ અસદ્રૂપ છે, અને આત્મા, નો આત્મા, આ બન્ને શબ્દો વડે એક સાથે વાચ્ય નહીં થઈ શકવાને કારણે અવક્તવ્ય પણ છે.

તેનું કારણ બહુવા માટે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને આ પ્રકારનો પ્રશ્ન પૂછે છે “સે કેણટ્ઠેણ મંતે ! જાવ નો આયાइय” હે ભગવન્ ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે સૌધર્મકલ્પ કથંચિત્ (અમુક અપેક્ષાએ) સદ્રૂપ છે, કથંચિત્ અસદ્રૂપ છે, અને આત્મા નો આત્મા, આ બે શબ્દો દ્વારા એક સાથે અવાચ્ય હોવાને કારણે કથંચિત્ અવક્તવ્ય છે ? તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે—“ગોયમા ! અપ્પણો આइहे આયા, પરસ્સ

આદ્દે અવત્તવ્વં આયાહય નો આયાહય' હે ગૌતમ ! આત્મનઃ સ્વસ્ય સૌધર્મકલ્પસ્ય વર્ણાદિપર્યાયૈઃ આદિષ્ટે-આદેશે સતિ તૈ વ્યપદિષ્ટઃ સન્ સૌધર્મઃ કલ્પઃ આત્મા ભવતિ-સ્વપર્યાયાપેક્ષયા સદ્રૂપો ભવતીત્યર્થઃ, પરસ્ય-ઈશાનાદિકલ્પાન્તરસ્ય પર્યાયૈઃ આદિષ્ટે-આદેશે સતિ તૈવ્યપદિષ્ટઃ સન્ નોઆત્મા-અનાત્મા ભવતિ, પરપર્યાયા પેક્ષયા અસદ્રૂપો ભવતીત્યર્થઃ, તદુભયસ્ય પર્યાયૈઃ આદિષ્ટે-આદેશે સતિ તદુભય-

સ્સ આદ્દે નો અવત્તવ્વં આયાહય નો આયાહય' હે ગૌતમ ! સૌધર્મ-કલ્પસંબંધી વર્ણાદિપર્યાયોં સે વ્યપદિષ્ટ હોને પર કથંચિત્ આત્મા-સદ્રૂપ હૈ, કથંચિત્-ઈશાનાદિ કલ્પાન્તર કી અપેક્ષા સે વહ નો આત્મા-અસદ્રૂપ હૈ, અર્થાત્ પરપર્યાયોં કી અપેક્ષા સે વહ અનાત્મરૂપ હૈ, તથા તદુભયપર્યાયોં સે આદિષ્ટ હોને પર વહ અવત્તવ્ય મી હૈ, તૃતીયભંગ મેં જો વહ કથંચિત્ અવત્તવ્ય કહા ગયા હૈ-ઉસકા કારણ યહ હૈ કિ વહ આત્મા હૈ હસ રૂપ સે વક્તું શક્ય નહીં હો સકતા હૈં ક્યોંકિ વહ ઉસ સમય પરપર્યાય કી અપેક્ષા નોઆત્મા મી હૈ, ઓર વહ નોઆત્મા હૈ એસા મી ઉસ સમય નહીં કહા જા સકતા હૈ, ક્યોંકિ વહ સ્વપર્યાયા કી અપેક્ષા સે સદ્રૂપ મી હૈ ! અતઃ હન શબ્દોં દ્વારા વહ યુગપત્ અવાચ્ય હોને કે કારણ કથંચિત્ અવત્તવ્ય કહા ગયા હૈ ! હસી પ્રકાર સે ઈશાન સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, વ્રહ્મ, લાન્તક, મહાશુક, સહસ્રાર, આનત, પ્રાણત, આરણ, અચ્યુત, ચે કલ્પ મી કથંચિત્ સદ્રૂપ હૈ, કથંચિત્ નોઆત્મા-

આદ્દે નો આયા, તદુભયસ્સ આદ્દે અવત્તવ્વં આયાહય નો આયાહય" હે ગૌતમ ! સૌધર્મકલ્પ પોતાની સૌધર્મકલ્પસંબંધી વર્ણાદિ પર્યાયોની અપેક્ષાએ વ્યપદિષ્ટ (કથિત) થાય ત્યારે આત્મા-સદ્રૂપ છે, ઈશાનાદિ કલ્પાન્તરોની અપેક્ષાએ વ્યપદિષ્ટ થાય ત્યારે નો આત્મા-અસદ્રૂપ છે. એટલે કે પર પર્યાયોની અપેક્ષાએ તે અનાત્મરૂપ છે. તથા તદુભય (સ્વ અને પર) પર્યાયોની અપેક્ષાએ આદિષ્ટ (કથિત) થાય ત્યારે તે અવત્તવ્ય પણ છે. તેનું કારણ એ છે કે-તે આત્મા છે એવું કહી શકાય નહીં, કારણ કે તે સમયે પર પર્યાયોની અપેક્ષાએ તે નોઆત્મારૂપ પણ છે. તે નોઆત્મા છે, એવું પણ તે સમયે કહી શકાય નહીં, કારણ કે તે સ્વપર્યાયોની અપેક્ષાએ સદ્રૂપ પણ છે તેથી આત્મા અને અનાત્મા શબ્દો વડે એક સાથે અવાચ્ય હોવાને કારણે તેને કથંચિત્ અવત્તવ્ય પણ કહ્યું છે. એજ પ્રમાણે ઈશાન, સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, વ્રહ્મ, લાન્તક, મહાશુક, સહસ્રાર, આરણ, આનત, પ્રાણત અને અચ્યુત કલ્પો પણ કથંચિત્ સદ્રૂપ છે, કથંચિત્ અસદ્રૂપ છે

પર્યાયૈઃ વ્યપદિષ્ટઃ સન્ અવક્તવ્યઃ સ્યાત્-તથાહિ-નહિ અસી આત્મેતિ ચ વક્તું શક્યઃ
પરપર્યાયાપેક્ષયા તસ્ય અનાત્મત્વાત્, નાપિ અનાત્મેતિ ચ વક્તું શક્યઃ સ્વપર્યાયા-
પેક્ષયા તસ્ય આત્મત્વાત્ इति भावः, तदुपसंहरन्नाह-‘से तेणट्ठेणं तं चेव जाव नो
आयाइय, एवं जाव अच्चुए कप्पे’ तत्-अथ तेनार्थेन, तदेव-पूर्वोक्तरीत्यैव,
यावत्-सौधर्मः कल्पः स्यात् आत्मा, स्यात् नो आत्मा, स्यात् अवक्तव्यः-
आत्मा इति च, नो आत्मा इति, च शब्देन युगपद् व्यपदेष्टुमशक्यः, एवं
रीत्या यावत्-ईशानसनत्कुमारमाहेन्द्रब्रह्म-छान्तक-महाशुक-सहस्रारा-

रणानतपाणत्तान्युतकल्पः स्यात् आत्मा, स्यात् नो आत्मा, स्यात् अवक्तव्यः-
आत्मेति च; नो आत्मेति च शब्देन युगपद् व्यपदेष्टुमशक्यः इति भावः । गौतमः
पृच्छति-‘आया भंते ! गेविज्जविमाणे अन्ने गेविज्जविमाणे’ हे भदन्त ! ग्रैवेयक-
विमानः किम् आत्मा सदरूपो वर्तते ? किंवा अन्यः अनात्मा-असदरूपो ग्रैवेयक-
विमानो वर्तते ? भगवानाह-‘एवं जहा रयणप्पभा तहेव, एवं अणुत्तरविमाणा वि,
एवं ईसिपवभारा वि’ एवं-पूर्वोक्तरीत्या, यथा रत्नप्रभा पृथिवी उक्ता, तथैव
ग्रैवेयकविमानोऽपि वक्तव्यः, तथा च ग्रैवेयकविमानः स्यात् आत्मा, स्यात् नो

असदरूप है और आत्मा नो आत्मा इन शब्दों द्वारा युगपत् अवक्तव्य
होने का कारण कथंचित्-अवक्तव्य भी है । अब गौतम स्वामी प्रभु से
ऐसा पूछते हैं-‘आया भंते । गेविज्जविमाणे-अन्ने गेविज्जविमाणे’ हे
भदन्त ! ग्रैवेयक विमान सदरूप है या असदरूप है ? इसके उत्तर में
प्रभु कहते हैं-‘एवं जहा रयणप्पभा तहेव, अनुत्तरविमाणा वि-एवं
ईसिपवभारा वि’ हे गौतम ! जैसा रत्नप्रभा पृथिवी के विषय में कहा
जा चुका है, उसी प्रकार से ग्रैवेयक-विमान के विषय में कहना चाहिये
तथाच-ग्रैवेयक विमान कथंचित् सदरूप है, कथंचित् असदरूप है और
कथंचित् अवक्तव्य है क्योंकि वह आत्मा एवं नो आत्मा इन

અને આત્મા-અનાત્મતા શબ્દો દ્વારા એક સાથે અવાચ્ય હોવાને કારણે
કથંચિત્ અવક્તાવ્ય પણ છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ આયા ભંતે ! ગેવિજ્જવિમાણે અન્ને ગેવિજ્જમાણે ”
હે ભગવન્ ! ગ્રેવેયક વિમાન સદરૂપ છે, કે અસદરૂપ છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ એવં જહા રયણપ્પભા તહેવ, એવં અણુત્તરવિમાણા
વિ, એવં ઈસિપવભારા વિ ” હે ગૌતમ ! જેવું કથન રત્નપ્રભા પૃથ્વીના વિષયમાં
કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન ગ્રેવેયક વિમાન વિષે પણ સમજવું એમ
કે-ગ્રેવેયક વિમાન અમુક અપેક્ષાએ સદરૂપ છે, અમુક અપેક્ષાએ અસદરૂપ
છે અને અમુક અપેક્ષાએ અવક્તાવ્ય છે, કારણ કે આત્મા અને નો આત્મા,

આત્મા, સ્યાત્ અવક્તવ્યઃ—આત્મા इति च, नो आत्मा इति च शब्देन युगपद् वक्तुमशक्यः, एवं—पूर्वोक्तरीत्या, अनुत्तरविमानः—विजयवैजयन्तजयन्ता—परा-जितः अपि स्यात् आत्मानः सदरूपाः, स्यात् नो आत्मानः असदरूपाः, स्यात् अवक्तव्याः—आत्मान इति च नो आत्मानः इति च शब्देन युगपद् वक्तुमशक्याः एवं पूर्वोक्तरीत्या, ईषत्प्रभारा सिद्धशिला अपि स्यात् आत्मा—सदरूपा, स्यात् नो आत्मा—असदरूपा, स्यात् अवक्तव्या—आत्मा इति च नो आत्मा इति च शब्देन युगपद्व्यपदेष्टुमशक्या इति भावः । गौतमः पृच्छति—‘आया भंते । परमाणु-पोग्गले, अन्ने परमाणुपोग्गले ?’ हे भदन्त ! परमाणुपुद्गलः किम् आत्मा सदरूपः ? किं वा अन्यः—नो आत्मा अनात्मा असदरूपः परमाणुपुद्गलो वर्तते ? भगवानाह—‘एवं जहा सोहम्मे कप्पे तहा परमाणुपोग्गले वि भाणियव्वे’ एवं पूर्वोक्तरीत्या यथा सौधर्मः कल्पः उक्तस्तथा परमाणुपुद्गलोऽपि भणितव्यः, तथा च परमाणु-

શબ્દો દ્વારા યુગપત્ કહા જા નહીં સકતા હસી પ્રકાર કા કથન વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત, અપરાજિત સર્વાર્થસિદ્ધ इन अनु-त्तर विमानो के विषय में भी कहना चाहिये—अर्थात् ये सब विमान भी कथंचित् सदरूप है, कथंचित् असदरूप है, और सत् एवं असत् शब्दों से ये युगपत् वाच्य न होने के कारण कथंचित् अवक्तव्य भी है । इसी प्रकार से ईषत्प्रभारा पृथिवी अर्थात् सिद्धशिला भी कथंचित् सदरूप कथंचित् असदरूप और कथंचित् अवक्तव्य है ।

અથ ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન સે પૂછતે હૈં—‘આયા ભંતે ! પરમાણુ-પોગ્ગલે અન્ને પરમાણુપોગ્ગલે’ હે ભદન્ત ! પરમાણુ પુદ્ગલ કયા સદ-રૂપ હૈં યા અસદરૂપ હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘એવં જહા સો-હમ્મે કપ્પે તહા પરમાણુપોગ્ગલે વિ ભાણિયવ્વે’ જિસ પ્રકાર પૂર્વોક્ત રીતિ

આ શબ્દો વડે એક સાથે તે અવાચ્ય છે. એજ પ્રકારનું કથન વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત, અપરાજિત અને સર્વાર્થસિદ્ધ નામના અનુત્તર વિમાનો વિષે પણ સમજવું એટલે કે તે બધા વિમાનો અમુક અપેક્ષાએ સદરૂપ છે, અમુક અપેક્ષાએ અસદરૂપ છે અને સત્ અને અસત્ શબ્દો દ્વારા એક સાથે વાચ્ય ન હોવાને કારણે કથંચિત્ અવક્તવ્ય પણ છે એજ પ્રકારનું કથન ઈષત્પ્રભારા પૃથ્વી વિષે પણ સમજવું.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“આયા ભંતે ! પરમાણુપોગ્ગલે, અન્ને પરમાણુ-પોગ્ગલે ?” હે ભગવન ! પરમાણુ પુદ્ગલ શું સદરૂપ છે કે અસદરૂપ છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“એવં જહા સોહમ્મે કપ્પે તહા પરમાણુપોગ્ગલે વિ ભાણિયવ્વે” હે ગૌતમ ! સૌધર્મ કલ્પની સદરૂપતા આદિ વિષે જેવું

પુદ્ગલઃ સ્યાત્ આત્મા સદ્વ્યવસ્થા, સ્યાત્ નો આત્મા—અપદ્વ્યવસ્થા વર્તેતે, સ્યાત્ અવક્તવ્યમ્—
આત્મા—ઇતિ ચ નો આત્મા ઇતિ ચ શબ્દેન યુગપદ્વ્યવસ્થાદેહમશક્યઃ ઇતિ ભાવઃ,
एवं परमाणुपुद्गले असंयोगिनस्त्रयोभङ्गाः३। गौतमः पृच्छति—‘आया भंते !
दुष्पणसि ए खंधे अन्ने दुष्पणसि ए खंधे’ हे भदन्त ! द्विप्रदेशिकः स्कन्धः किम्
के अनुसार सौधर्मकत्वं कहा गया है उस प्रकार से परमाणुपुद्गल भी
कहना चाहिये तथा परमाणुपुद्गल कथंचित् असद्व्यवस्था है और आत्मा
एवं नो आत्मा इन शब्दों द्वारा वह युगपत् कहने के लिये अशक्य होने
से कथंचित् अवक्तव्य भी है। इस प्रकार परमाणुपुद्गल में ये असंयोगी
तीन भंग हैं३। तात्पर्य यह है कि—परमाणुपुद्गल में तीन भंग घनते हैं,
यथा कथंचित् आत्मा१ कथंचित् नो आत्मा२ कथंचित्—अवक्तव्य३।
अर्थात् अपने स्वरूप की अपेक्षा (अपने वर्णादि पर्याय की अपेक्षा)
आत्मा (सद्व्यवस्था—विद्यमान) है१। परपर्यायों की अपेक्षा नो आत्मा
(अनात्मा—असद्व्यवस्था अविद्यमान है२। उभय कि अपेक्षा (स्वपर्याय
और परपर्याय कि अपेक्षा अवक्तव्य है३। क्योंकि यदि स्वरूप
कहा जावे तो वह परपर्याय कि अपेक्षा सद्व्यवस्था नहीं हैं। और
यदि असद्व्यवस्था कहा जाय तो वह स्वपर्याय की अपेक्षा असद्व्यवस्था नहीं है
अतः सद्व्यवस्था और असद्व्यवस्था किसी एक शब्द द्वारा न कहा जा सकने
के कारण उसे अवक्तव्य शब्द से कहा गया है। यह अवक्तव्यपन
आत्मा और नोआत्मा शब्द कि अपेक्षा से है किन्तु सर्वथा अवक्त-
व्य नहीं हैं। यदि ऐसा हो तब तो उसे ‘अवक्तव्य’ शब्द से भी नहीं
कहा जासकता है। किन्तु ऐसी दशा में उनका कथन ‘अवक्तव्य’ शब्द
से किया जाता है। परमाणु पुद्गल में जो ये तीन भंग कहे गये हैं, वे आगे
के द्विप्रदेशी आदि सभी स्कन्धों में सम्पूर्ण स्कन्ध की अपेक्षा घनते हैं
और शेष भंग देशकी अपेक्षा से घनते हैं।

अब गौतम स्वामी प्रश्न से ऐसा पूछते हैं—‘आया भंते ! दुष्पणसि ए
खंधे अन्ने दुष्पणसि ए खंधे’ हे भदन्त ! द्विप्रदेशिक स्कंध क्या सद्व्यवस्था है ?

કથન કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન પરમાણુ પુદ્ગલના વિષયમાં પણ
બહુ કરવું જોઈએ જેમ કે પરમાણુ પુદ્ગલ કથંચિત્ (અમુક અપેક્ષાએ)
સદૃશ્ય છે, કથંચિત્ અસદૃશ્ય છે અને આત્મા, નો આત્મા શબ્દો વટે એક
સાથે અવાન્ય હોવાને કારણે કથંચિત્ અવક્તવ્ય પણ છે પરમાણુ પુદ્ગલમાં
આ ત્રણ અસંયોગી ભંગ સંભવી શકે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ આયા ભંતે ! દુષ્પણસિ એ સંધે અન્ને દુષ્પણસિ એ
સંધે ?” છે લગવનું. દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ શું સદૃશ્ય છે કે અસદૃશ્ય છે ?

આત્મા સદ્‌રૂપો વર્તે? કિં વા અન્યઃ નો આત્મા-અનાત્મા અસદ્‌રૂપો દ્વિપદેશિકઃ સ્કન્ધો વર્તે? મગધાનાહ-‘ગોયમા! દુષ્પણસિણ સંધે સિય આયા૧, સિય નો આયા૨, સિય અવત્તવ્વં આયાહય, નો આયાહય૩’ હે ગૌતમ! દ્વિપદેશિકઃ સ્કન્ધઃ સ્યાત્ આત્મા-સદ્‌રૂપઃ૧, સ્યાત્ નો આત્મા-અનાત્મા-અસદ્‌રૂપઃ૨, સ્યાત્ અવત્તવ્યઃ-આત્મા ઇતિ ચ નો આત્મા-અનાત્મા ઇતિ ચ શબ્દેન યુગપદવ્યપદેષ્ટુમશક્યઃ૩, ‘સિય આયા ય, નો આયા ય૪’ દ્વિપદેશિકઃ સ્યાત્ આત્મા ચ સદ્‌રૂપઃ, નો આત્મા-અનાત્મા ચ અસદ્‌રૂપઃ ‘સિય આયા ય અવત્તવ્વં આયાહય નો આયાહય૫,’ દ્વિપદેશિકઃ સ્કન્ધઃ સ્યાત્ આત્મા ચ સદ્‌રૂપશ્ચ, અવત્તવ્યઃ-આત્મા ઇતિ ચ નો આત્મા-અનાત્મા ઇતિ ચ શબ્દેન યુગપદવ્યપદેષ્ટુમશક્યઃ, ‘સિય નો આયા ય અવત્તવ્વં આયાહય નો આયાહય૬,’ દ્વિપદેશિકઃ સ્કન્ધઃ સ્યાત્ નો આત્મા-અનાત્મા ચ, અવત્તવ્યઃ-આત્મા ઇતિ ચ નો આત્મા-અનાત્મા ઇતિ ચ શબ્દેન યુગપદવ્યપદેષ્ટુ-

યા યહ અસદ્‌રૂપ હૈ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈ-‘ગોયમા! દુષ્પણસિણ સંધે સિય આયા૧, સિય નો આયા ૨, સિય અવત્તવ્વં આયાહય નો આયાહય ૩’ હે ગૌતમ! દ્વિપદેશિક સ્કન્ધ કથંચિત્ સદ્‌રૂપ હૈ? કથંચિત્ અસદ્‌રૂપ હૈ૨, કથંચિત્ આત્મા ઓર નો આત્મા इन शब्दों द्वारा यह युगपत् कहने को अशक्य होने के कारण अवतत्तव्य भी है ३, ‘सिय आया य नो आया य ४, कथंचित् वह सत् असत् उभयरूप भी है ४’ ‘सिय आया य अवतत्तव्वं आयाहय नो आयाहय ५’ कथंचित् वह सद्‌रूप भी है और आत्मा अनात्मा इन शब्दों से युगपत् कहने को अशक्य होने के कारण अवतत्तव्य भी है ५, ‘सिय नो आया य अवतत्तव्वं आयाहय नो आयाहय ६’ कथंचित् वह असद्‌रूप भी है और आत्मा नो आत्मा इन शब्दों द्वारा युगपत् कहने को अशक्य होने के कारण

મહાવીર પ્રભુને। ઉત્તર-“ ગોયમા! દુષ્પણસિણ સંધે સિય આયા૧, સિય નો આયા૨, સિય અવત્તવ્વં આયાહય નો આયાહય૩, સિય આયા ય નો આયા ય૪, સિય આયા ય અવત્તવ્વં આયાહય નો આયાહય૫, સિય નો આયા ય અવત્તવ્વં આયાહય નો આયાહય૬ ” હે ગૌતમ! દ્વિપદેશિક સ્કન્ધ (૧) કથંચિત્ સદ્‌રૂપ છે, (૨) કથંચિત્ અસદ્‌રૂપ છે, (૩) આત્મા અને નો આત્મા, આ બે શબ્દો વડે વાચ્ય ન હોવાને કારણે તે કથંચિત્ અવત્તવ્ય પણ છે, (૪) તે કથંચિત્ સત્ અસત્ (સદ્‌રૂપ-અસદ્‌રૂપ) બન્ને રૂપ પણ છે, (૫) તે કથંચિત્ સદ્‌રૂપ પણ છે અને આત્મા અનાત્મા શબ્દો વડે અવાચ્ય હોવાને કારણે અવત્તવ્ય પણ છે. (૬) તે કથંચિત્ અસદ્‌રૂપ પણ છે અને આત્મા, નો આત્મા, આ બે શબ્દો દ્વારા એક સાથે વાચ્ય ન હોવાને

મશ્કયઃ । ગૌતમસ્તત્રકારણં પૃચ્છતિ—“ સે કેણદ્દેણં ભંતે ! एवं तं चेव जाव नो आयाइय अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय ? ” हे भदन्त ! तत् केनार्थेन एवं—पूर्वोक्तरीत्या, तदेव—पूर्वोक्तवदुच्यते—यावत् द्विप्रदेशिकः स्कन्धः स्यात् आत्मा—सद्वरूपः, स्यात् नो आत्मा—असद्वरूपः इत्यादि पदमङ्गा वक्तव्याः, तदन्तिममाह—नो आत्मा—अनात्मा—असद्वरूप इति च, अवक्तव्यः,—आत्मा इति च नो आत्मा—इति च शब्देन युगपद् नो वक्तुं शक्यः इति ? भगवानाह—‘गोयमा । अप्पणो आइहे आया १, परस्स आइहे नो आया २ तदुभयस्स आइहे अवत्तव्वं दुप्पएसिए खंधे आयाइय नो आयाइय ३’ हे गौतम ! द्विप्रदेशिकः स्कन्धः आत्मनः स्वस्य—द्विप्रदेशिकस्कन्धस्य वर्णादिपर्यायैः आदिष्टे—आदेशे सति तैः व्यपदिष्टः सन् आत्मा स्वपर्यायापेक्षया सद्वरूपो भवति परस्य—त्रिप्रदेशिकादि स्कन्धान्तरस्य

અવક્તવ્ય મો હૈ ૬ અવ ગૌતમસ્વામી હસ વિષય મેં કારણ જાનને કી ઇચ્છા સે પ્રશ્ન કો એસા પૂછતે હૈ—‘સે કેણદ્દેણં ભંતે ! एवं तं चेव जाव नो आयाइय, अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय’ हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि द्विप्रदेशी स्कंध ‘कथंचित्—आत्मा सद्वरूप है, कथंचित् नो आत्मा—असद्वरूप है’ इत्यादि असंयोगी भंग तीन ३ द्विकसंयोगी भंग ३ ऐसे छह ६ भंगो वाला है ? यहां ‘नो आयाइय अवत्तव्वं’ इस सूत्रांश से अन्तिम छद्वा भंग प्रकट किया गया है । इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा । अप्पणो आइहे आया १ परस्स आइहे नो आया २, तदुभयस्स आइहे अवत्तव्वं दुप्पएसिए खंधे आयाइय नो आयाइय’ ३, हे गौतम ! द्विप्रदेशी स्कंध जब अपनी वर्णादिरूप पर्यायों से विवक्षित होता है, तब वह अपनी पर्यायों की अपेक्षा से सद्वरूप है ? और त्रिप्रदेशिक आदि स्कन्धान्तर की वर्णा

કારણે અવક્તવ્ય પણ છે હવે આ પ્રકારના કથનનું કારણ લખવા માટે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે—“ સે કેણદ્દેણં ભંતે ! एवं तं चेव जाव नो आयाइय, अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय ? ” છે ભગવન ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે દ્વિપ્રદેશી સ્કંધ કથંચિત્ સદ્વરૂપ છે, કથંચિત્ અસદ્વરૂપ છે, ઇત્યાદિ પૂર્વોક્ત ૬ ભાંગાવાળા છે ? અહીં “ નો આયાઇય અવત્તવ્વં ” આ સૂત્રાંશ દ્વારા છેલ્લો—છદ્દો—ભાંગે પ્રકટ કરવામાં આવ્યો છે.

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા । અપ્પણો આઈહે આયા ૧, પરસ્સ આઈહે નો આયા ૨, તદુભયસ્સ આઈહે અવત્તવ્વં દુપ્પણસિણ સંધે આયાઇય નો આયાઇય ૩ ” છે ગૌતમ ! ત્યારે પોતાના વર્ણાદિ રૂપ પર્યાયો વડે દ્વિપ્રદેશી સ્કંધની વિવક્ષા કરવામાં આવે છે, ત્યારે તે પોતાના પર્યાયોની અપેક્ષાએ સદ્વરૂપ છે. અને ત્રિપ્રદેશિક આદિ અન્ય સંધેના વર્ણાદિ રૂપ પર્યાયોની

પર્યાયૈઃ આદિષ્ટે-આદેશે સતિ તૈર્વ્યપદિષ્ટઃ સન્ નો આત્મા-અનાત્મા-અસદ્રૂપો ભવતિ, તદુભયસ્ય સ્વપરોભયસ્ય પર્યાયૈઃ આદિષ્ટે-આદેશે સતિ તદુભયપર્યાયૈર્વ્યપદિષ્ટે' इत्यर्थः अवक्तव्यः द्विप्रदेशिकः स्कन्धः आत्मा इति च नोआत्मा-अनात्मा इति च शब्देन युगपद्व्यपदैष्टुमशक्यः इत्येवं द्विप्रदेशिकस्कन्धे पण्णां भङ्गानां मध्ये सर्वस्कन्धापेक्षया आद्यं भङ्गकत्रयमुक्त्वा देशापेक्षया अन्तिमं भङ्ग-त्रयमाह-'देसे आइहे सवभावपज्जवे देसे आइहे असवभावपज्जवे दुप्पएसिए खंधे आया य नो आया य४' तस्य देशः एक आदिष्ट-एकदेशापेक्षया स्वपर्यायैः

દિરૂપ પર્યાયોં કી અપેક્ષા સે આદિષ્ટ હોને પર વહ અસદ્રૂપ હૈ ૨ તથા જવ વહ સ્વપર્યાય એવં પરપર્યાયોં સે યુગપત્ આદિષ્ટ હોતા હૈ-તવ વહ અવક્તવ્ય કોટિ મેં આજાતા હૈ ક્યોંકિ ઉસ સમય વહ સ્વપર્યાય ઓર પરપર્યાયોં સે. યુગપત્ વાચ્ય નહીં હો સકતા હૈ ૩ હસ પ્રકાર કે ચેતીન મંગ દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ મેં જો કહે ગયે હૈં વે સંપૂર્ણ સ્કન્ધ-અસંયોગકી અપેક્ષા સે કહે ગયે હૈં ૩ અવ અવશિષ્ટ ઓર જો ૩ મંગ હૈં વે દેશાપેક્ષ-સંયોગ કી અપેક્ષા સે હૈં યહી કહને કે લિયે સૂત્રકાર કહતે હૈં-'દેસે આઈહે સવભાવપજ્જવે, દેસે આઈહે અસવભાવપજ્જવે દુપ્પસિયે સંધે આયા ય નો આયા ય૪' જવ વહ દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ સદ્ભાવ પર્યાયવાલે અપને એક દેશ કી અપેક્ષા સે વ્યપદિષ્ટ હોતા હૈ તવ વહ દેશ કી વર્ણાદિરૂપ પર્યાયોં સે યુક્ત હોને કે કારણ-સદ્રૂપ હૈ; ઓર જવ વહી દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ અપને અસદ્ભાવ પર્યાય વાલે દ્વિતીય દેશ સે આદિષ્ટ હોતા હૈ તવ વહ ઉસકી વર્ણાદિ પર્યાયોં સે યુક્ત નહીં હોને કે કારણ અસદ્રૂપ હૈ હસ પ્રકાર યહ એકદેશ કી આદિષ્ટ પર્યાયોં સે સદ્ભાવપર્યાયવાલા હોને કે કારણ ઓર દ્વિતીય દેશ કી પર્યાયોં સે અસદ્ભાવપર્યાયવાલા હોને કે કારણ કયંચિત્ સદ્રૂપ એવં કયંચિત્ અસદ્રૂપ કહા ગયા હૈ ૪, 'દેસે આઈહે સવભાવપજ્જવે દેસે આઈહે તદુભયપજ્જવે દુપ્પસિયે સંધે

અપેક્ષાએ આદિષ્ટ થાય ત્યારે અસદ્રૂપ છે તથા બ્યારે તે સ્વપર્યાયો અને પરપર્યાયોની અપેક્ષાએ એક સાથે આદિષ્ટ થાય છે, ત્યારે તે અવક્તવ્ય કોટિમાં આવી જાય છે, કારણ કે તે સમયે તે સ્વપર્યાય અને પરપર્યાય વડે એક સાથે વાચ્ય થઈ શકતો નથી. આ પ્રકારના બે ત્રણ ભાગોએ કહેવામાં આવ્યા છે, તે દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધના સર્વસ્કંધની અપેક્ષાએ કહેવામાં આવ્યા છે. બાકીના બે ત્રણ ભાગોએ છે, તેઓ દેશાપેક્ષ છે, એજ વાત સૂત્રકાર પ્રકટ કરે છે--'દેસે આઈહે સવભાવપજ્જવે, દેસે આઈહે અસવભાવપજ્જવે

સદ્ભાવપર્યવઃ દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ, દેશો દ્વિતીયપરપર્યાયૈઃ આદિષ્ટઃ અસદ્ભાવ-
પર્યવઃ દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ આત્મા ચ સદ્સ્વરૂપો નો આત્મા ચ-અનાત્મા અસ-
દ્સ્વરૂપો ભવતિ ૪, 'દેસે આદૃષ્ટે સંભાવપજ્જવે દેસે આદૃષ્ટે તદુભયપજ્જવે
દુપ્પણસિણ સંઘે આયાય અવત્તવ્વં આયાહય નો આયાહય' તસ્ય દેશઃ એકઃ આદિષ્ટઃ
એકદેશાપેક્ષયા સ્વપર્યાયૈ સદ્ભાવપર્યવઃ, તસ્ય દેશ દ્વિતીયઃ આદિષ્ટસ્તદુભયપર્ય-
વસ્તતોઽસૌ દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ આત્મા ચ સદ્સ્વરૂપો ભવતિ, અવત્તવ્યઃ-આત્મા
હતિ ચ નો આત્મા હતિ ચ શબ્દેન યુગપદ્વ્યપદેદુમશક્યઃ, 'દેસે આદિષ્ટે

આયા ય અવત્તવ્વં આયાહય નો આયાહય' તથા જવ યહ દ્વિપ્રદેશિક
સ્કન્ધ સદ્ભાવપર્યાયવાલે એકદેશ કી અપેક્ષા સે આદિષ્ટ હોતા હૈ તવ
યહ સદ્ભાવપર્યાયવાલે અપને દેશ કી સદ્ભાવ પર્યાયો સે તો સદ્સ્વરૂપ હૈ
ઔર સદ્ભાવ અસદ્ભાવવાલે દુસરે દેશ સે યુગપત્ ન હોને પર વહ સદ્સ્વરૂપ
અસદ્સ્વરૂપતા સે અવત્તવ્ય મી હૈ । 'દેસે આદૃષ્ટે અસંભાવપજ્જવે દેસે

દુપ્પણસિણ સંઘે આયા ય નો આયા યહ" ન્યારે તે દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ સદ્ભાવ
પર્યાયવાળાં પોતાના એકદેશની અપેક્ષાએ વ્યપદિષ્ટ (કથિત) થાય છે, ત્યારે
તે દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ તે દેશની વર્ણાદિરૂપ પર્યાયોથી યુક્ત હોવાને કારણે
સદ્સ્વરૂપ છે, અને ન્યારે એજ દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ પોતાના અસદ્ભાવ પર્યાયવાળા
બીજા દેશથી આદિષ્ટ થાય છે, ત્યારે તે તેની વર્ણાદિ પર્યાયોથી યુક્ત નહીં
હોવાને કારણે અસદ્સ્વરૂપ છે. આ રીતે તે દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ એક દેશની આદિષ્ટ
પર્યાયોની અપેક્ષાએ સદ્ભાવપર્યાયવાળો હોવાને કારણે અને બીજા દેશની
પર્યાયોની અપેક્ષાએ અસદ્ભાવ પર્યાયવાળો હોવાને કારણે કથયિત્ સદ્સ્વરૂપ
અને કથયિત્ અસદ્સ્વરૂપ કહેવામાં આવ્યો છે "દેસે આદૃષ્ટે સંભાવપજ્જવે
દેસે આદૃષ્ટે તદુભયપજ્જવે દુપ્પણસિણ સંઘે આયા ય અવત્તવ્વં આયાહય નો આયા-
હય" તથા ન્યારે તે દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ કમશઃ અને યુગપત્ (એક સાથે)
સદ્ભાવ પર્યાયવાળા દેશની અપેક્ષાએ આદિષ્ટ થાય છે, ત્યારે સદ્ભાવ પર્યા-
યવાળા પોતાના દેશની (મંશની) સદ્ભાવ પર્યાયોની અપેક્ષાએ તો તે
સદ્સ્વરૂપ છે, અને સદ્ભાવ અસદ્ભાવ પર્યાયવાળા દેશની અપેક્ષાએ એક સાથે
આદિષ્ટ થાય ત્યારે આત્મા નો આત્મા શબ્દો વડે એક સાથે અવત્તવ્ય
હોવાને કારણે અવત્તવ્ય પણ છે. આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે દ્વિપ્રદેશી
સ્કન્ધ બે અંશો (પરમાણુ)વાળો હોય છે. તે બે પરમાણુ રૂપ બે અંશોમાંના
એક અંશ (દેશ)ની પર્યાયોની અપેક્ષાએ ન્યારે તેનો વિચાર કરવામાં આવે
છે, ત્યારે વિવક્ષિત તે પર્યાયોની અપેક્ષાએ જ તે સદ્સ્વરૂપ હોય છે, કારણ કે
તે પર્યાયો જ તેમાં સદ્ભૂત હોય છે. અને બે બીજા દેશની પર્યાયોની અપે-

અસન્માવપજ્જવે દેસે આહરે તદુભયપજ્જવે દુપ્પણિણ સંધે નો આયાય અવત્તવં
આયાહ્ય નોઆયાહ્ય ૬ ' તસ્ય દ્વિપદેશિકસ્કન્ધસ્ય દેશઃ એકઃ આદિષ્ટઃ પર-
પર્યાયેઃ અસદ્ભાવપર્યવઃ, દેશો દ્વિતીય આદિષ્ટસ્તદુભયપર્યવસ્તતોડસો દ્વિપદેશિકઃ
સ્કન્ધઃ નો આત્મા ચ-અનાત્મા ચ ભવતિ, અવત્તવ્યઃ આત્મા ઇતિ ચ નોઆત્મા
અનાત્મા ઇતિ ચ શબ્દેન યુગપદ્વક્તુમશક્યઃ, ઇત્યેવં દ્વિપદેશિકે સ્કન્ધે ષડ્મજ્ઞાઃ ૬,
સસમઃ પુનરાત્મા ચ નો આત્મા ચ અવત્તવ્યં ચેત્યેવં રૂપો દ્વિપદેશિકે સ્કન્ધે ન
ભવતિ, અસ્ય દ્વયંશત્વાત્ । ત્રિપદેશિકાદી તુ સંભવતિ ઇતિ સસમજ્ઞી । પ્રકૃતપુપ-
સંહરન્નાહ-' સે તેણદ્દેણં તં ચેવ જાવ નો આયાહ્ય ' -તત્-અથ, કેનાર્યેન, તદેવ-

આહરે તદુભયપજ્જવે દુપ્પણિણ સંધે નો આયાય, અવત્તવં આયાહ્ય
નો આયાહ્ય ૬, હસી પ્રકાર વહ ક્રમશઃ વિચાર સે કથંચિત્
અસદ્રૂપ મી હૈ ઓર યુગપત્ દોનોંકે વિચાર સે વહ કથંચિત્ અવત્તવ્ય
મી હૈ હસીલિયે વહ નો આત્મા અવત્તવ્યરૂપ હૈ ૬ તથા 'વહ દ્વિપદેશી
સ્કન્ધ કથંચિત્ સદ્રૂપ મી હૈ કથંચિત્ અસદ્રૂપ-મી હૈ, ઓર કથંચિત્
અવત્તવ્ય મી હૈ' એસા જો સાત ૭ વાં ભંગ હૈ વહ યહાં દ્વિપદેશી
સ્કંધ મેં સંભવિત નહીં હોતા હૈ કયોંકિ યહ દ્વયંશરૂપ અર્થાત્ કેવલ દો
અંશવાલા હૈ । ત્રિપદેશિક આદિ-સ્કંધો મેં હી યહ સસમભંગ સંભવિત
હોતા હૈ હસ પ્રકાર સે યહ સસમંગી હૈ 'સે તેણદ્દેણં તંચેવ જાવ નો
આયાહ્ય' હસી કારણ હે ગૌતમ ! મૈને એસા કહા હૈ કિ દ્વિપદેશી

ક્ષાએ તે વિવક્ષિત થતો નથી તે દેશની પર્યાયોની અપેક્ષાએ તે અસદ્રૂપ છે,
તેથી તે દ્વિપદેશી સ્કંધ દ્વિતીય દેશની અપેક્ષાએ અસદ્રૂપ છે. આ રીતે તે
દ્વિપદેશી સ્કંધમાં સદ્રૂપ અને અસદ્રૂપ ધર્મોના સદ્ભાવ તો અવશ્ય છે,
પરંતુ તે બન્નેનું તેમાં યુગપત્ (એક સાથે) કથન થઈ શકતું નથી, તેથી
તે દ્વિપદેશી સ્કંધ તે બન્ને ધર્મો દ્વારા અવક્તવ્ય છે. તથા આ બન્ને
ધર્મોની અપેક્ષાએ તે દ્વિપદેશી સ્કંધને વિચાર કરવો હોય તો ક્રમશઃ પણ
થઈ શકે છે અને યુગપત્ પણ થઈ શકે છે. આ ક્રમશઃ અને યુગપત્ (એક
સાથે) વિચારની અપેક્ષાએ તે કથંચિત્ સદ્રૂપ પણ છે અને કથંચિત્ અવ-
ક્તવ્ય રૂપ પણ છે. "દેસે આહરે અસન્માવપજ્જવે દેસે આહરે તદુભયપજ્જવે
દુપ્પણિણ સંધે નો આયાય, અવત્તવં આયાહ્ય નો આયાહ્ય ૬" એજ પ્રમાણે
ક્રમશઃ વિચાર કરવામાં આવે, તો તે દ્વિપદેશી સ્કંધ કથંચિત્ અસદ્રૂપ પણ
છે અને બન્નેનો યુગપત્ (એક સાથે) વિચાર કરવામાં આવે, તો તે કથંચિત્
અવક્તવ્ય રૂપ પણ છે. તથા "દ્વિપદેશી સ્કંધ કથંચિત્ સદ્રૂપ પણ છે,
કથંચિત્ અસદ્રૂપ પણ છે અને કથંચિત્ અવક્તવ્ય પણ છે." આ સાતમો
લાગો (વિકલ્પ) અહીં સંભવી શકતો નથી, કારણ કે દ્વિપદેશી સ્કંધ એ

પૂર્વોક્તરીત્યા યાવત્-દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ સ્યાત્ આત્મા૧, સ્યાત્ નો આત્મા૨, ઇત્યાદિ સ્યાત્ નો આત્મા ચ અવક્તવ્યમ્ આત્મા ઇતિ ચ નો આત્મેતિ ચ૩, તથા ચ દ્વિપ્રદેશિકસ્કન્ધસ્ય દ્વિપ્રદેશત્વાત્ एको देशः आदिष्टः सद्भावप्रधानाः सत्तानु-
ગતાः પર્યવા યસ્મિન્ સ સદ્ભાવપર્યવઃ સ્વપર્યવૈ, દ્વિતીયસ્તુ દેશઃ આદિષ્ટઃ અસદ્ભાવ
પર્યવઃ પરપર્યાયૈ, પરપર્યાવાશ્ચ તદીયદ્વિતીયદેશસમ્બન્ધિનો વસ્તવન્તર સમ્બન્ધિનો
વેતિ, તતશ્ચાસી દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ ક્રમેણ આત્મા ચ નો આત્મા ચેતિ૪ તથા
તસ્ય દેશઃ આદિષ્ટઃ સદ્ભાવપર્યવઃ, દેશશ્ચોભયપર્યવસ્તતોડસી દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ
આત્મા ચ સદ્રૂપઃ, અવક્તવ્યં ચેતિ૫, તથા તસ્યૈવ દ્વિપ્રદેશિકસ્ય સ્કન્ધસ્ય દેશઃ
આદિષ્ટોડસદ્ભાવપર્યવઃ, દેશસ્તુ ઉભયપર્યવસ્તતોડસી દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ નો
આત્મા ચ અવક્તવ્યં ચ સ્યાદિતિ૬ ઇતિ ફલિતમ્ ।

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘ આયા મંતે ! તિપ્પણસિણે સ્વંધે અન્ને તિપ્પણસિણે સ્વંધે ? ’
હે મદન્ત ! ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ કિમ્ આત્મા સદ્રૂપઃ ? કિં વા અન્યઃ-નો આત્મા-
અનાત્મા અસદ્રૂપસ્ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધો ભવતિ ? મગવાનાહ-‘ ગોયમા ! તિપ્પણ-
સિણે સ્વંધે સિય આયા ? ’ હે ગૌતમ ! ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ સ્યાત્ આત્મા-સદ્રૂપો
સ્કંધ કયંચિત્ સદ્રૂપ ઓદિં ધર્મોવાલા હૈ । યહ અમી ઉપર પ્રકટ
કર દિયા ગયા હૈ ।

અથ ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ-‘ આયા મંતે ! તિપ્પણ-
સિણે સ્વંધે અન્ને તિપ્પણસિણે સ્વંધે ’ હે મદન્ત ! ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ કયા
સદ્રૂપ હૈ યા અન્ય અસદ્રૂપ હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્નકરતે હૈ-‘ ગોયમા
તિપ્પણસિણે સ્વંધે સિય આયા સિય નો આયા ’ હે ગૌતમ ! હન ત્રિપ્રદેશી
સ્કન્ધ મેં તૈરહ ભંગ બનતે હૈ, જૈસે-ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ સ્યાત્-કયંચિત્

અંશ (દેશ) રૂપ જ હોય છે. ત્રિપ્રદેશી આદિ સ્કંધોમાં જ આ સાતમે
ભાંગો સંભવી શકે છે. આ પ્રકારની આ સમસંગી છે. “ સે તેણદ્દેણં તંચેવ
જાવ નો જાયાહ્ય ” હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે ‘ દ્વિપ્રદેશી
સ્કંધ સદ્રૂપ પણ છે, ઇત્યાદિ ૬ ભાંગાઓ અહીં સમજી લેવા. ” એ વાત
તો આગળ પ્રકટ કરવામાં આવી છે કે દ્વિપ્રદેશી સ્કંધ બે અંશોવાળો-બે
પ્રદેશોવાળો-હોય છે. બે પ્રકારે સદ્રૂપતા તેનો ધર્મ છે, એજ પ્રમાણે
અસદ્રૂપતા પણ તેનો ધર્મ છે, અને અવકતવ્યતા પણ તેનો ધર્મ છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ આયા મંતે ! તિપ્પણસિણે સ્વંધે અન્ને તિપ્પણસિણે
સ્વંધે ? ” હે ભગવન્ ! ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ સદ્રૂપ છે, કે અસદ્રૂપ છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર-“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ તિપ્પણસિણે સ્વંધે
સિય આયા, સિય નો આચાર ” ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ (૧) અમુક અપેક્ષાએ

भवति१, 'सिय नो आया२' स्यात् नो आत्मा-अनात्मा असद्व्युप-
 भवति२, 'सिय अवक्तव्यं आयाइय नो आयाइय३' स्यात्-अवक्तव्यं
 वस्तु-आत्मा-सद्व्युप इति च नो आत्मा-अनात्मा असद्व्युप इति शब्देन युगपद-
 व्युपदेष्टुमशक्यम् ३, 'सिय आया य नो आया य४' स्यात् आत्मा-सद्व्युपश्च,
 नो आत्मा-असद्व्युपश्च४, ननु-अत्र 'एक आत्मा एकः नो आत्मा' द्विकसंयोगा-
 त्मके प्रथमे भङ्गे त्रिषु प्रदेशेषु द्वौ विकल्पौ कथं घटते ? इति चेदत्राह-एते त्रयो-
 ऽपि प्रदेशद्वयोराकाशप्रदेशयोस्तिष्ठन्ति तदाकाशप्रदेशावगाहनापेक्षया एव द्विक-

કિસી અપેક્ષા સદ્વ્યુપ બી હૈ ૧, ઓર કિસી અપેક્ષા અસદ્વ્યુપ બી હૈ ૨
 'સિય અવક્તવ્યં આયાઇય-નો આયાઇય ૩ તથા યહ ત્રિપ્રદેશી સ્કન્ધ
 સદ્વ્યુપ સે ઓર અસદ્વ્યુપ સે એક સાથ શબ્દોં દ્વારા કહા નહીં જા સકતા
 હૈ-ક્યોંકિ પ્રવૃત્તિ ક્રમશઃ હી હોતી હૈ-હસ કારણ કથંચિત્ અવ-
 ક્તવ્ય બી હૈ ૩ । 'સિય આયા ય નો આયા ય ૪' એક કાલ મેં કથંચિત્
 યહ સદ્વ્યુપ બી હૈ ઓર અસદ્વ્યુપ બી હૈ ૪, શંકા-યહાં 'એક આત્મા એક
 નો અત્મા' હસ દ્વિકસંયોગી પહેલે ભંગ મેં ત્રીન પ્રદેશોં મેં દો વિકલ્પ
 કેસે ઘટતે હૈં અર્થાત્ ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ કા એક પ્રદેશ આત્મા ઓર એક
 અનાત્મા હો ગયા કિન્તુ ત્રીસરા પ્રદેશ કયા હૈ ? ઉત્તર-ત્રિપ્રદેશી કે યે
 ત્રીનો પ્રદેશ દો આકાશપ્રદેશોં મેં રહતે હૈં ઊન દો આકાશપ્રદેશોં કી
 અવગાહના કી અપેક્ષા સે યહ દ્વિકસંયોગી પહેલા ભંગ્ગ હોતા હૈ । હસી
 પ્રકાર આગે બી દ્વિકસંયોગી 'આત્મા અવક્તવ્યમ્' હસ ચૌથે ભંગ મેં

સદ્વ્યુપ છે, (૨) અમુક અપેક્ષાએ અસદ્વ્યુપ છે, “સિય અવક્તવ્યં આયાઇય નો
 આયાઇય ૩” (૩) સદ્વ્યુપ અને અસદ્વ્યુપ શબ્દો વડે એક સાથે અવગત
 હોવાની અપેક્ષાએ તે અવક્તવ્ય રૂપ પણ છે, કારણ કે શબ્દોની પ્રવૃત્તિ
 ક્રમશઃ જ થાય છે. “સિય આયા ય નો આયા ય” (૪) એક જ કાળે તે
 કથંચિત્ સદ્વ્યુપ પણ છે અને કથંચિત્ અસદ્વ્યુપ પણ છે.

શંકા—અહિયાં એક આત્મા એક નો આત્મા આ પ્રમાણેના દ્વિકસંયોગી
 આ પહેલા ભંગમાં ત્રણ પ્રદેશોમાં બે વિકલ્પો કેવી રીતે ઘટિત થાય છે ?

ઉત્તર—ત્રણ પ્રદેશીના આ ત્રણે પ્રદેશો બે આકાશપ્રદેશોમાં રહે છે
 તે બે આકાશપ્રદેશોની અવગાહનાની અપેક્ષાએ આ દ્વિકસંયોગી પહેલા
 ભંગ બને છે. એજ પ્રમાણે હવે પછી પણ દ્વિકસંયોગી “આત્મા અવક્તવ્યમ્”
 આ ચોથા ભંગમાં ‘નો આત્મા અવક્તવ્યમ્’ આ સાતમા ભંગમાં સમથ

સંયોગિકઃ પ્રયમો ભક્તો ઘટતે । एवमग्रेऽपि चतुर्थे सप्तमे च भंगे विज्ञेयम् । एवं
बहुबहुप्रदेशिकस्कन्धेषु सर्वत्र द्विकसंयोगिकमद्वेषु द्वयोः स्थानयोरेकवचनमवगा-
हनापेक्षया विभागापेक्षया च ज्ञातव्यमिति । ‘सिय आया य नो आयाओ य ५’
स्यात् आत्मा-सद्वरूपश्च एकप्रदेशापेक्षया नो आत्मानौ असद्वरूपौ अकैकप्रदेशा-
पेक्षया, एकप्रदेशविवक्षया एकवचनम्, प्रदेशद्वये अनेकत्वविवक्षया सूत्रे बहुवचनम् ।
एवमग्रेऽपि सर्वत्र बोध्यम् ५, ‘सिय आयाओ य नो आया य ६’ स्यात् आत्मानौ
सद्वरूपौ च, नो आत्मा-असद्वरूपश्च ६, ‘सिय आया य अवत्तव्वं आयाइय नो
आयाइय ७’ स्यात् आत्मा सद्वरूपश्च, अवत्तव्वः-आत्मा सद्वरूप इति च नो आत्मा

‘નો આત્મા અવત્તવ્વમ્’ હસ સાતવેં ભંગો મેં સમજ્ઞ લેના ચાહિયે હસ
પ્રકાર બહુ બહુ પ્રદેશી સ્કંધો મેં સવ જગહ દ્વિકસંયોગી ભંગો મેં દોનો
સ્થાનો મેં એકવચન અવગાહના કી અપેક્ષા સે તથા વિભાગો કી અપેક્ષા
સે જાનના ચાહિયે । ‘સિય આયા ય નો આયાઓ ય ૫’ એક પ્રદેશ કી
અપેક્ષા યહ કથંચિત્ત્વ સદ્વરૂપ હૈ ઓર હસકે અનેક પ્રદેશ અસદ્વરૂપ હૈ ૫
યહાં કહીં કહીં જો દો પ્રદેશો મેં ‘આયા’ એસા એકવચન કા પ્રયોગ કિયા
ગયા હૈ વહ દો પ્રદેશો કા એકપ્રદેશ મેં અવગાહ આદિ કે એકત્વ કી
વિવક્ષા સે કિયા ગયા હૈ તથા ‘નો આયાઓ’ એસા જો બહુવચન કા પ્રયોગ
કિયા ગયા હૈ વહ ભેદ (અલગ અલગ) કી વિવક્ષા સે કિયા ગયા હૈ-
હસી પ્રકાર સે આગે ભી સમજ્ઞ લેના ચાહિયે ‘સિય આયાઓ ય નો
આયા ય ૬’ તથા કથંચિત્ત્વ અનેક સદ્વરૂપ હૈ ઓર એક સદ્વરૂપ હૈ ૬, સિય

લેવું. આ પ્રમાણે બહુ બહુ પ્રદેશી સ્કંધોમાં બધેજ દ્વિકસંયોગી ભંગોમાં બન્ને
સ્થાનોમાં અવગાહનાની અપેક્ષાએ એકવચન અવગાહનાની અપેક્ષાએ તથા
વિભાગોની અપેક્ષાએ સમજ્ઞ લેવું. “સિય આયા ય નો આયાઓ
ય ૫” (૫) સ્કંધની અપેક્ષાએ તે કથંચિત્ત્વ સદ્વરૂપ છે અને પ્રદેશોની
અપેક્ષાએ કથંચિત્ત્વ અસદ્વરૂપ છે અહીં જે પહેલાં “આયા” આ
એક વચનના પદનો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે, તે સ્કંધની અપેક્ષાએ કર-
વામાં આવ્યો છે, અને “નો આયાઓ” આ બહુવચનનો જે પ્રયોગ કરવામાં
આવ્યો છે, તે પ્રદેશોની અપેક્ષાએ કરવામાં આવ્યા છે એજ પ્રમાણે
આગળ પણ સમજ્ઞ લેવું. “સિય આયાઓ ય નો આયા ય ૬” (૬) તથા
પ્રદેશોની અપેક્ષાએ કથંચિત્ત્વ સદ્વરૂપ છે અને સ્કંધની અપેક્ષાએ અસદ્વરૂપ
છે. “સિય આયા ય અવત્તવ્વં આયાइय નો આયાइय ૭” તે અમુક અપેક્ષાએ

અનાત્મા-અસદ્રૂપ ઇતિ ચ શબ્દેન યુગપદ્ વક્તુમશક્યત્વાત્ અત્ર દ્વયોઃ સ્થાનયોરેક વચનં ત્રયાણાં પ્રદેશાનામાકાશમદેશદ્વયાવગાહિત્વાપેક્ષયેતિ પૂર્વં ઉક્તમેવ૭, 'સિય આયાહ્ય અવત્તન્વાઈ આયાઓ ય નો આયાઓ ય૮' સ્યાત્ આત્મા સદ્રૂપ ઇતિ ચ અવત્તન્વ્યૌ-આત્માનો-સદ્રૂપૌ ચ નો આત્માનો-અસદ્રૂપૌ ચ૮, 'સિય આયાઓ ય અવત્તન્વં આયાહ્ય નો આયાહ્ય૯' સ્યાત્ આત્માનો સદ્રૂપૌ ચ અવત્તન્વ્યૌ-આત્મા-સદ્રૂપ ઇતિ ચ નો-આત્મા-અસદ્રૂપ ઇતિ ચ શબ્દેન યુગપદ્વ્યપદેષ્ટુમશક્યઃ, 'સિય નો આયા ય અવત્તન્વ આયાહ્ય નો આયાહ્ય૧૦' સ્યાત્ નો આત્મા-અસદ્રૂપશ્ચ, અવત્તન્વ્યઃ-આત્મા સદ્રૂપ ઇતિ ચ નો આત્મા-અસદ્રૂપ ઇતિ ચ શબ્દેન યુગપદ્વ્યપદેષ્ટુમશક્યઃ, અત્રાપિ દ્વયોઃ સ્થાનયોરેકવચનમાકાશમદેશ-દ્વયાવગાહનાપેક્ષયૈવ૧૦, 'સિય નો આયા ય અવત્તન્વાઈ આયાઓ ય નો આયાઓ

આયા ય અવત્તન્વં આયાહ્ય નો આયાહ્ય ૭' કથંચિત્ યહ સદ્રૂપ હૈ ઓર કથંચિત્ આત્મા એવં નો આત્મા હન શબ્દોં દ્વારો યુગપત્ નહીં કહ સકને કે કારણ અવત્તન્વ્ય ધી હૈ ૭, 'સિય આયાહ્ય અવત્તન્વાઈ, આયાઓ ય નોઆયાઓ ય ૮' કથંચિત્ એક સદ્રૂપ હૈ ઓર અનેક અવ-ત્તન્વ્ય સદ્રૂપ ઓર અસદ્રૂપ હન શબ્દોં દ્વારો યુગપત્ નહીં કહા જા સકને કે કારણ અવત્તન્વ્ય રૂપ ધી હૈ, ૮ 'સિય આયાઓ ય અવત્તન્વં આયાહ્ય' નો આયાહ્ય કથંચિત્ અનેક સદ્રૂપ હૈ ઓર એક અવત્તન્વ્ય સદ્રૂપ એવં અસદ્રૂપ હન દોનોં શબ્દોં દ્વારો યુગપત્ નહીં કહો જા સકને કે કારણ અવત્તન્વ્ય રૂપ હૈ ૯, 'સિય નો આયા ય અવત્તન્વં આયાહ્ય નો આયાહ્ય ૧૦' કથંચિત્ એક અસદ્રૂપ હૈ ઓર એક અવત્તન્વ્ય-આત્મા નો આત્મા રૂપ સૈ એક સાથ કહા નહીં જા સકને કે કારણ અવત્તન્વ્ય રૂપ ધી હૈ ૧૦ 'સિય

સદ્રૂપ પણુ છે, અને કથંચિત્ આત્મા અને નો આત્મા શબ્દો વડે એક સાથે અવાચ્ય હોવાને કારણે અવત્તન્વ્ય રૂપ પણુ છે. ' સિય આયાહ્ય અવ-ત્તન્વાઈ, આયાઓ ય નો આયાઓ ય૮ " (૮) ક્યારેક સ્કંધની અપેક્ષાએ તે સદ્રૂપ છે, અને પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તે સદ્રૂપ અને અસદ્રૂપ આ શબ્દો દ્વારા એક સાથે અવાચ્ય હોવાને કારણે અવત્તન્વ્ય રૂપ પણુ છે. "સિય આયાઓ ય અવત્તન્વં આયાહ્ય નો આયાહ્ય૯" (૯) ક્યારેક પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તે સદ્રૂપ પણુ હોય છે અને સ્કંધની અપેક્ષાએ તે સદ્રૂપ અને અસદ્રૂપ આ એ શબ્દો દ્વારા એક સાથે અવત્તન્વ્ય હોવાને કારણે અવત્તન્વ્ય રૂપ પણુ હોય છે. " સિય નો આયા ય અવત્તન્વં આયાહ્ય નો આયાહ્ય૧૦" (૧૦) તે સ્કંધની અપેક્ષાએ કથંચિત્ અસદ્રૂપ પણુ છે અને આત્મા નોઆત્મા વડે એક સાથે અવાચ્ય હોવાને કારણે અવત્તન્વ્ય રૂપ પણુ છે. " સિય નો

‘ય ૧૧’ સ્યાત્ નો આત્મા અસદ્વસ્તુ અવક્તવ્યૌ-આત્માનો ચ સદ્વસ્તુ નો આત્માનો
 ચ-અસદ્વસ્તુ ઇતિ ચ શબ્દેન યુગપદ્ વ્યપદેષ્ટુમશક્યૌ ૧૧, ‘સિય નો આયાઓ ચ
 અવક્તવ્યં આયાહ્ય નો આયાહ્ય ૧૨’ સ્યાત્ નો આત્માનો અસદ્વસ્તુ ચ, અવક્તવ્યઃ-
 આત્મા-સદ્વસ્તુ ઇતિ ચ નો આત્મા અસદ્વસ્તુ ઇતિ ચ યુગપદ્ વ્યપદેષ્ટુમશક્યઃ ૧૨,
 ‘સિય આયા ય નો આયા ય અવક્તવ્યં આયાહ્ય નો આયાહ્ય ૧૩’ સ્યાત્ આત્મા
 સદ્વસ્તુ નો આત્મા-અનાત્મા અસદ્વસ્તુ, અવક્તવ્યઃ-આત્મા ઇતિ ચ
 નોઆત્મા અનાત્મા અસદ્વસ્તુ ઇતિ ચ યુગપદ્ વ્યપદેષ્ટુમશક્યઃ ૧૩ । અંત્ર
 ત્રયોદશસ્વપિ મંત્રેષુ ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ ઇત્યસ્ય સમ્બન્ધોઽવસેયઃ, એવં ત્રિપ્ર-
 દેશિકે સ્કન્ધે ત્રયોદશમંત્રાઃ ૧૩ । ગૌતમસ્તત્ર કારણં પૃચ્છતિ-‘સે કેળદ્વેજં મંત્રે !

નો આયા ય અવક્તવ્યાહ આયાઓ ય નો આયાઓ ય ૧૧ કથંચિત્ત્ એક
 અસદ્વસ્તુ હૈં ઓર અનેક અવક્તવ્ય આત્મા રૂપ સે એવં અનાત્મા રૂપ સે
 અવક્તવ્ય મી હૈં ૧૧, ‘સિય નો આયાઓ ય, અવક્તવ્યં આયાહ્ય નો આયા
 હ્ય’ કથંચિત્ત્ અનેક નો આત્મારૂપ ઓર એક અવક્તવ્ય-આત્મા તથા
 નો આત્મારૂપ સે યુગપત્ કહા જા નહીં સકને કે કારણ અવક્તવ્યરૂપ
 હૈં ૧૨, ‘સિય આયા ય નો આયા ય અવક્તવ્યં આયાહ્ય નો આયાહ્ય
 ૧૩, કથંચિત્ત્ યહ સદ્વસ્તુ મી હૈં, કથંચિત્ત્ અસદ્વસ્તુ મી હૈં, એવં અવ-
 ક્તવ્ય-સદ્વસ્તુ તથા અસદ્વસ્તુ હન શબ્દો દ્વારા યુગપત્ કહા નહીં જા
 સકને કે કારણ અવક્તવ્ય મી હૈં ૧૩ યહાં હન તેરહ મંત્રો મેં ત્રિપ્રદેશિ
 સ્કન્ધ કા સંબંધ જાનના ચાહિયે । ત્રિપ્રદેશિકસ્કન્ધ મેં હન ૧૩ તેરહ
 મંત્રો કે હોને મેં કયા કારણ હૈં ? હસી ઘાત કો ગૌતમ પ્રમુ સે યો પૂછતે

આયા ય અવક્તવ્યાહ આયાઓ ય નો આયાઓ ય ૧૧” (૧૧) ક્યારેક તે સ્કન્ધની
 અપેક્ષાએ અસદ્વસ્તુ પણ છે, અને પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અનેક આત્મા રૂપે
 અને અનેક અનાત્મા રૂપે અવક્તવ્ય પણ છે. “સિય નોઆયાઓ ય, અવક્તવ્ય
 આયાહ્ય નો આયાહ્ય ૧૨” (૧૨) ક્યારેક તે પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અનેક નો
 આત્મા રૂપ છે, તથા આત્મા અને નોઆત્મા રૂપે એક સાથે અવાચ્ય
 હોવાને કારણે અવક્તવ્ય રૂપ પણ છે. “સિય આયા ય નો આયા ય અવક્તવ્ય
 આયાહ્ય નો આયાહ્ય ૧૩” (૧૩) ક્યારેક તે સદ્વસ્તુ પણ હોય છે, અસદ્-
 રૂપ પણ હોય છે અને સદ્વસ્તુ-અસદ્વસ્તુ આ બે શબ્દો દ્વારા એક સાથે
 અવાચ્ય હોવાને કારણે અવક્તવ્ય રૂપ પણ છે. ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધમાં આ
 પ્રકારના ૧૩ ભાગો (પિકલ્પો) સંભવી શકે છે. હવે ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધમાં
 આ ૧૩ ભાગોનો સદ્ભાવ કયા કારણે હોય છે, તે જાણવા માટે ગૌતમ
 સ્વામી મહાવીર પ્રશ્નને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે-“સે કેળદ્વેજં મંત્રે ! એવં

‘એવં બુચ્ચહ-તિપ્પણસિણ સંઘે સિય આયા એવં ચેવ ઉચ્ચારેયવ્વં જાવ સિય આયા
ય નો આયા ય અવત્તવ્વં આયાહ્ય નો આયાહ્ય ?’ હે મદન્ત ! તત્-અથ કેના
થેન-એવમુચ્ચતે-ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ સ્યાત્ આત્મા-સદ્રૂપઃ, એવમેવ-પૂર્વોક્તી-
ત્યેવ ઉચ્ચારયિતવ્યં વક્તવ્યં યાવત્ સ્યાત્ નો આત્મા, સ્યાત્ અવક્તવ્યમ્-આત્મા
इति च नो आत्मा इति च इत्यादि त्रयोदश उपर्युक्ता भङ्गा बोध्याः । तदन्तिम-
माह-स्यात् आत्मा च नो आत्मा च अवक्तव्यः-आत्मा इति च नो आत्मा इति
चेति १३ । भगवानाह-‘गोयमा ! अप्पणो आइहे आया १, परस्स आइहे नो आया २,
तदुभयस्स आइहे अवत्तव्वं आयाह्य नो आयाह्य ३’ हे गौतम ! त्रिप्रदेशिकः
स्कन्धः आत्मनः स्वस्य त्रिप्रदेशिक स्कन्धस्य वर्णादिपर्यायैः आदिष्टे-आदेशे सति

हैं-‘से केणट्ठेणं भंते ! एवं बुच्चह, तिप्पणसिण संधे सिय आया एवं
चेव उच्चारेयव्वं जाव सिय आया य नो आया य अवत्तव्वं आयाह्य
नो आयाह्य’ हे मद्दन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि त्रि-
प्रदेशिक स्कंध कथंचित् सदरूप है इत्यादि सब “वह कथंचित् सदरूप भी
है कथंचित् असदरूप भी है और अवक्तव्य रूप भी है” इस १३ तैरहबे
भंग तक कहना चाहिये इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा ! अप्पणो
आइहे आया’ हे गौतम ! त्रिप्रदेशिक स्कंध जब अपनी वर्णादि पर्यायों
से आदिष्ट होता है तब वह अपनी पर्यायों की अपेक्षा से सदरूप है ?
और ‘परस्स आइहे नो आया’ दूसरे चतुष्प्रदेशिकादि स्कन्ध की अपेक्षा
से आदिष्ट होने पर वह नो आत्मा-असदरूप है २ । तथा ‘तदुभयस्स
आइहे अवत्तव्वं आया ह्य नो आयाह्य’ स्वपर्याय की अपेक्षा से

બુચ્ચહ, તિપ્પણસિણ સંઘે સિય આયા એવંચેવ ઉચ્ચારેયવ્વં જાવ સિય આયા ય નો
આયા ય અવત્તવ્વં આયાહ્ય નો આયાહ્ય” હે લગવન્ । આપ શા કારણે
એવું કહો છો કે ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ કથંચિત્તૂ સદ્રૂપ છે, આ પહેલાં ભાંગાથી
શરૂ કરીને “ તે કથંચિત્તૂ સદ્રૂપ પણ છે, કથંચિત્તૂ અસદ્રૂપ છે અને અવ-
ક્તવ્ય રૂપ પણ છે.” આ તૈરમાં ભાંગા પર્યાન્તના કથનને પ્રશ્નમાં
આવરી લેવું જોઈએ

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર-“ ગોયમા ! અપ્પણો આઈહે આયા ” હે ગૌતમ !
જ્યારે પોતાના વર્ણાદિ પર્યાયોની અપેક્ષાએ ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધની ત્રિવક્ષા કરાય
છે, ત્યારે તે પોતાના પર્યાયોની અપેક્ષાએ સદ્રૂપ ગણાય છે, અને “પરસ્સ
આઈહે નો આયા” ચતુષ્પ્રદેશિક આદિ સ્કંધની અપેક્ષાએ કથિત થાય, તો
તે નો આત્મા રૂપ (અસદ્રૂપ) ગણાય છે, “તદુભયસ્સ આઈહે અવત્તવ્વં
આયાહ્ય નો આયાહ્ય” તથા સ્વપર્યાય અને પરપર્યાયની અપેક્ષાએ કથિત થાય,

આત્મા-સ્વપર્યાયાપેક્ષયા સદ્રૂપો ભવતિ ૧, પરસ્પ ચતુષ્પદેશિકાદિસ્કન્ધાન્તરસ્ય પર્યાયૈઃ આદિષ્ટે-આદેશે સતિ નો આત્મા-અનાત્મા પરપર્યાયાપેક્ષયા અસદ્રૂપો ભવતિ ૨, તદુભયસ્ય સ્વપરોભયપર્યાયૈઃ આદિષ્ટે આદેશે સતિ અવક્તવ્યં વસ્તુ ભવતિ-આત્મા ઇતિ ચ નો આત્મા ઇતિ ચશબ્દેન યુગપદ્વ્યપદેષ્ટુમશક્યં ભવતિ ૩, "દેસે આહટે સઘ્માવપજ્જવે, દેસે આહટે અસઘ્માવપજ્જવે તિપ્પણસિણ સંઘે આયા ય નો આયા ય ૪" યદા દેશઃ એકઃ આદિષ્ટઃ એકાપેક્ષયા સઙ્ગાવપર્યાયઃ દેશઃ અપરઃ આદિષ્ટઃ અસઙ્ગાવપર્યાયઃ તદા ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ આત્મા-સદ્રૂપશ્ચ નો આત્મા-અનાત્મા અસદ્રૂપશ્ચ ત્રયાણાં પ્રદેશાનાં પ્રદેશદ્વયાવગાહત્વાદુભયત્રૈકવચનમ્ ૪. 'દેસે આદિષ્ટે સઘ્માવપજ્જવે દેસા આહટ્ટા અસઘ્માવપજ્જવા તિપ્પણસિણ સંઘે આયા ય નો આયાઓ ય ૫' યદા દેશઃ એકઃ આદિષ્ટઃ સઙ્ગાવપર્યાયઃ, દેશૌ આદિષ્ટૌ અસઙ્ગા-

આદિષ્ટ હોને પર વહ અવક્તવ્ય હોતા હૈ ક્યોંકિ હન શબ્દોં દ્વારા વહ એક સાથ કહા નહીં જા સકતા હૈ ૩. 'દેસે આહટે સઘ્માવપજ્જવે, દેસે આહટે અસઘ્માવપજ્જવે તિપ્પણસિણ સંઘે આયા ય નો આયા ય ૪' જવ ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ અપને એકદેશકી અપેક્ષા સે આદિષ્ટ હોતા હૈ-તવ વહ ઉસ સઙ્ગાવ પર્યાય વાલે દેશ કી અપેક્ષા સે સદ્રૂપ હૈ, ઓર અસઙ્ગાવ પર્યાય વાલે દૂસરે દેશ કી અપેક્ષા સે આદિષ્ટ હોને પર અસદ્રૂપ હૈ હસલિયે ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ કથંચિત્ આત્મા કથંચિત્ નો આત્મા રૂપ હૈ યહ ચોથા ભંગ હૈ ૪' 'દેસે આહટે સઘ્માવપજ્જવે દેસા આહટ્ટા અસઘ્માવપજ્જવા તિપ્પણસિણ સંઘે આયા ય નો આયાઓ ય ૫' જવ ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ અપને એક-દેશ સે આદિષ્ટ હોતા હૈ તવ વહ ઉસકી અપેક્ષા સઙ્ગાવપર્યાય વાલા હોને સે સદ્રૂપ હૈ ઓર જવ-અનેક અસઙ્ગાવપર્યાયોં વાલે અનેક દેશોં

તો તે અવક્તવ્ય રૂપ છે, કારણ કે આત્મા નો આત્મા શબ્દો વડે તે એક સાથે વાચ્ય હોતો નથી પહેલાં ત્રણ ભાગાનું આ પ્રકારનું સ્પષ્ટીકરણ કરીને, હવે ચોથા ભાગાનું સ્પષ્ટીકરણ કરવામાં આવે છે-“દેસે આહટે સઘ્માવપજ્જવે, દેસે આહટે અસઘ્માવપજ્જવે તિપ્પણસિણ સંઘે આયા ય નો આયા ય ૪” ત્યારે ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધનો તેના એકદેશની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામાં આવે છે, ત્યારે તે સદ્ભાવ પર્યાયવાળા દેશની અપેક્ષાએ સદ્રૂપ છે અને અસદ્ભાવ પર્યાયવાળા બીજા દેશની અપેક્ષાએ અસદ્રૂપ છે. (૫) “દેસે આહટે સઘ્માવપજ્જવે દેસા આહટ્ટા અસઘ્માવપજ્જવા તિપ્પણસિણ સંઘે આયા ય નો આયાઓ ય ૫” ત્યારે ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધનો એક દેશની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામાં આવે છે, ત્યારે સદ્ભાવ પર્યાયવાળા એકદેશની અપેક્ષાએ તે સદ્રૂપ હોય છે, અને ત્યારે અનેક અસદ્ભાવ પર્યાયવાળા અનેક દેશોની અપેક્ષાએ તે આદિષ્ટ થાય

વપર્યવૌ, તદા ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ આત્મા સદ્રૂપશ્ચ, નો અત્માનો અસદ્રૂપૌ ચ, 'દેસા આહટ્ટા સઽભાવપજ્જવા દેસે આહટ્ટે અસઽભાવપજ્જવે તિપ્પણસિણ સંધે આયાઓ ય નો આયા યદ્' યદા દેશૌ આદિષ્ટૌ, સદ્ધાવપર્યવૌ, દેશઃ એકઃ આદિષ્ટઃ અસદ્ધાવપર્યવઃ તદા ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ આત્માનો સદ્રૂપૌ ચ, નો આત્મા-અનાત્મા અસદ્રૂપશ્ચ ભવતિદ્, 'દેસે આહટ્ટે સઽભાવપજ્જવે દેસે આહટ્ટે તદુભય-પજ્જવે તિપ્પણસિણ સંધે આયા ય અવત્તવ્વં આયાહય નો આયાહય' યદા દેશઃ એક આદિષ્ટઃ સદ્ધાવપર્યવઃ દેશઃ અરઃ આદિષ્ટ સ્તદુભયપર્યવઃ સદ્ધાવાસદ્ધાવો ભયપર્યવઃ તદા ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ આત્મા સદ્રૂપશ્ચ, અવત્તવ્યઃ-આત્મા ઇતિ ચ

સે આદિષ્ટ હોતા હૈ તવ વે પર્યાયેં ઉસ મેં ન હોને કે કારણ વહ અનેક અસદ્રૂપ પર્યાયોં વાલા હૈ એક આત્મા ઓર અનેક નો આત્માઈં હસ પ્રકાર કા યહ પાંચવાં ભંગ હુઆ ૫ । 'દેસા આહટ્ટા સઽભાવપજ્જવા દેસે આહટ્ટે અસઽભાવપજ્જવે તિપ્પણસિણ સંધે આયાઓ ય નો આયા યદ્' જવ યહ ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ અપને અનેક સદ્ધાવ પર્યાયોં વાલે દેશોં સે આદિષ્ટ હોતા હૈ તવ વહ કથંચિત્ અનેક સદ્રૂપોં વાલા હૈ, ઓર જવ વહ અસદ્ધાવ પર્યાય વાલે અપને એકદેશ સે આદિષ્ટ હોતા તવ વહ અસદ્રૂપ વાલા હૈ હસપ્રકાર કા અનેક આત્માઈં ઓર એક નો આત્મા યહ છઠા ભંગ હુઆ ૬, 'દેસે આહટ્ટે સઽભાવપજ્જવે, દેસે આહટ્ટે તદુ-ભયપજ્જવે તિપ્પણસિણ સંધે આયા ય અવત્તવ્વં આયાહય નો આયાહય ૭' જવ ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ અપને સદ્ધાવ પર્યાય વાલે એકદેશ સે આદિ-ષ્ટ હોતા હૈ-તવ વહ સદ્રૂપ હૈ ઓર જવ વહ સદ્ધાવ પર્યાય વાલે દૂસરે દેશ સે આદિષ્ટ હોતા હૈ તવ યે ઉભય પર્યાયેં ઉસકી એક સાથ શબ્દ

છે, ત્યારે તે પર્યાયો તેમાં ન હોવાને કારણે તે અનેક અસદ્દૃષ્ટોવાળો હોય છે.

(૬) “દેસા આહટ્ટા સઽભાવપજ્જવા, દેસે આહટ્ટે અસઽભાવપજ્જવા તિપ્પણસિણ સંધે આયાઓ ય નો આયા યદ્” ત્યારે તે ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધને તેના અનેક સદ્ધાવ પર્યાયોવાળા દેશોની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામાં આવે છે, ત્યારે તે કથચિત્ અનેક સદ્દૃષ્ટોવાળો છે. અને ત્યારે તેના અસદ્ધાવ પર્યાયોવાળા એકદેશની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામાં આવે છે, ત્યારે તે અસદ્દૃષ્ટોવાળો

(૭) “દેસે આહટ્ટે સઽભાવપજ્જવે, દેસે આહટ્ટે તદુભયપજ્જવે તિપ્પણસિણ સંધે આયા ય અવત્તવ્વં આયાહય નો આયાહય ૭” ત્યારે ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધને તેની સદ્ધાવ પર્યાયોવાળા એક દેશની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામાં આવે છે, ત્યારે તે સદ્દૃષ્ટ છે, અને ત્યારે તે સદ્ધાવ પર્યાયોવાળા અને અસદ્ધાવ પર્યાયોવાળા

નો આત્મા इति च युगपदव्यपदेष्टुमशक्यः अत्रापि त्रयाणामाकाशपददेशद्वयावगा-
दित्वापेक्षया उभयत्रैकवचनम् । ७, “देसे आइहे सम्भावपज्जवे देसा आइहा तदु-
भयपज्जवा, तिप्पएसिए खंधे आया य अवत्तव्वाइं आयाओ य नो आयाओ
यट’ यदा देश एक आदिष्टः । विवक्षितः सदभावपर्यवः, देशा आदिष्टाः
विवक्षिताः तदुभयपर्यवाः सद्भावासद्भावोभयपर्यवः तदा त्रिप्रदेशिकः
स्कन्धः आत्मा-सदरूपश्च, अवक्तव्यौ-आत्मानौ च सदरूपौ, नो आत्मानौ
असदरूपौ च-इति युगपदव्यपदेष्टुमशक्यौ ८, ‘ देसा आइहा सम्भाव-
पज्जवा देसे आइहे तदुभयपज्जवे तिप्पएसिए खंधे आयाओ य अवत्तव्वं
आयाइय नो आयाइय ९’ यदा देशौ आदिष्टौ सद्भावपर्यवौ, देशा एकः

દ્વારા કહીં નહીં જા સકને કે કારણ વહ અવક્તવ્ય કોટિ મેં આજ્ઞાતા
હૈ, इसलिये एक आत्मा है, और दूसरा अवक्तव्य है ऐसा यह सातवां
भंग हुआ (७) ‘देसे आइहे सम्भावपज्जवे देसा आइहा तदुभयपज्जवा
तिप्पएसिए खंधे आया य अवत्तव्वाइं आयाओ य नो आयाओ य’ जब
वह त्रिप्रदेशिक स्कन्ध अपने एक सद्भावपर्याय वाले देश से आदिष्ट
होता है तब वह सदरूप वाला है, और जब वह अपने सद्भावपर्यायों वाले
एवं असद्भावपर्यायों वाले अनेक देशों से आदिष्ट होता है तब वह त्रिप्र-
देशिक स्कन्ध सदरूप एवं असदरूप शब्दों द्वारा युगपत् नहीं कहे जा
सकने के कारण अवक्तव्य होता है, ऐसे एक आत्मा और अनेक अव-
क्तव्य ऐसा यह आठवां भंग बनता है ८। ‘देसा आइहा सम्भावपज्जवा
देसे आइहे तदुभयपज्जवे तिप्पएसिए खंधे आयाओ य अवत्तव्वं आया
इय नो आयाइय’ जब सद्भावपर्याय वाले देशों को लेकर वह

અન્ય દેશથી આદિષ્ટ થાય છે, ત્યારે તેની તે બન્ને પર્યાયો એક સાથે
અંવાચ્ય હોવાને કારણે તે અવક્તવ્ય કોટિમાં આવી બાય છે. (૮) “ દેસા
આઈહા સમ્ભાવપજ્જવા દેસા આઈહા તદુભયપજ્જવા તિપ્પસિયે સંધે આયા ય
અવત્તવ્વાઈ આયાઓ ય નો આયાઓ યટ ” બ્યારે તે ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ પોતાના
અનેક સદ્ભાવ પર્યાયોવાળા દેશો વડે સ્કંધ રૂપે આદિષ્ટ થાય છે, ત્યારે તે
સદ્રૂપવાળો છે, અને બ્યારે તે પોતાના સદ્ભાવપર્યાયવાળા અને અસદ્-
ભાવપર્યાયવાળા અનેક દેશો વડે પ્રદેશ રૂપે આદિષ્ટ થાય છે, ત્યારે તે
ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ સદ્રૂપ અને અસદ્રૂપ શબ્દો દ્વારા એક સાથે વાચ્ય નહીં
થઈ શકવાને કારણે અવક્તવ્ય હોય છે. (૯) “ દેસા આઈહા સમ્ભાવપજ્જવા,
દેસે આઈહે તદુભયપજ્જવે તિપ્પસિયે સંધે આયાઓ ય અવત્તવ્વં આયાઈય નો

આદિષ્ટઃ તદુભયપર્યવઃ સદ્ભાવાસદ્ભાવોભયપર્યવસ્તદા ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ આત્માનો
 ચ સદ્રૂપો અવક્તવ્યઃ-આત્મા-સદ્રૂપ इति च, નો આત્મા-અસદ્રૂપ इति च
 યુગપદ્વ્યપદેષ્ટુમશક્ય.૯ । ‘एए तिन्नि भंगा’ एते पूर्वोक्तास्त्रयो भङ्गाः सप्तमाष्टम-
 नवमरूपा विज्ञेयाः । अथ दशममाह-‘ देसे आइष्टे असवभावपज्जवे देसे आइष्टे
 तदुभयपज्जवे तिप्पएसिए खंधे नो आया य अवत्तवं आयाइ य नो आयाइ य १०’
 यदा देशः एकः आदिष्टः असद्भावपर्यवः, देशः अपरः आदिष्टः तदुभयपर्यवः-
 सद्भावसद्भावोभयपर्यवस्तदा त्रिप्रदेशिकः स्कन्धः नो आत्मा-अनात्मा अस-
 द्रूपश्च अवक्तव्यः-आत्मा सद्रूप इति च नो आत्मा -असद्रूप इति च युगपद

ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ આદિષ્ટ હોતા હૈ તવ વહ અનેક પ્રદેશોં સે
 સદ્રૂપ હૈ, ઔર જવ સદ્રૂપ ઔર અસદ્રૂપ પર્યાય વાલે એકદેશ કો
 લેકર વહ આદિષ્ટ હોના હૈ તવ વહ યુગપત્ત્વે દોનોં પર્યાયોં કો
 કહને વાલે શબ્દ કે અભાવ સે અવક્તવ્ય હોના હૈ અતઃ અનેક
 આત્માઁ ઔર એક અવક્તવ્ય હૈ એસા ચહ નવવાં ભંગ હોતા ૯ । ‘एए
 तिन्नि भंगा’ इस प्रकार से ये तीन सातवां, आठवां, नौवां भंग हैं ।
 ‘देसे आइष्टे असवभावपज्जवे देसे आइष्टे तदुभयपज्जवे तिप्पएसिए खंधे
 नो आया य अवत्तवं आयाइ य नो आयाइ य १०’ जब त्रिप्रदेशिक
 स्कन्ध अपने असद्भावपर्याय वाले एकदेश से आदिष्ट होता है तब
 वह त्रिप्रदेशिक स्कन्ध नो आत्मा-असद्रूप वाला हो जाता है, और
 जब वह तदुभयपर्याय वाले अपने दूसरे देशसे आदिष्ट होता है तब
 वह त्रिप्रदेशिक स्कन्ध सद्रूप और असद्रूप से युगपत् नहीं कहा जा
 सकने वाला होने के कारण अवक्तव्य कोटि में आजाता है, इसलिये

આયાઈ” ન્યારે સદ્ભાવપર્યાયવાળા દેશોની અપેક્ષાએ તે ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ
 આદિષ્ટ (કથિત) થાય છે, ત્યારે તે સદ્રૂપ છે, અને ન્યારે અસદ્રૂપ અને
 અસદ્રૂપપર્યાયવાળા એક બીજા દેશની અપેક્ષાએ તે આદિષ્ટ થાય છે, ત્યારે
 તે બન્ને પર્યાયોને એક સાથે પ્રકટ કરનારા શબ્દને અશ્વાસે તે અવક્તવ્ય
 હોય છે. “एए तिन्नि भंगा” આ પ્રકારે સાતમો, આઠમો અને નવમો આ ત્રણ
 ભાંગાઓ બને છે. (૧૦) “देसे आइष्टे असवभावपज्जवे, देसे आइष्टे तदुभयपज्जवे
 तिप्पएसिए खंधे नो आया य अवत्तवं आयाइ य नो आयाइ य १०” ન્યારે ત્રિપ્ર-
 દેશિક સ્કન્ધ પોતાના અસદ્ભાવ પર્યાયવાળા એકદેશની અપેક્ષાએ અદિષ્ટ
 થાય છે, ત્યારે તે ત્રિપ્રદેશિકસ્કન્ધ અસદ્રૂપવાળો થઈ જાય છે, અને ન્યારે
 તે સદ્રૂપ અને અસદ્રૂપ પર્યાયવાળા પોતાના બીજા દેશની અપેક્ષાએ આદિષ્ટ
 થાય છે, ત્યારે તે ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ સદ્રૂપ અને અસદ્રૂપ શબ્દો વડે એક
 સાથે વાન્ય ન હોવાને કારણે અવક્તવ્ય કોટિમાં આવી જાય છે. (૧૧)

અકદા વ્યવસ્થાપકઃ ૧૦, 'દેસે આદિષ્ટે અસંભાવપજ્જવે દેસા આદિષ્ટા તદુભય પજ્જવા તિપ્પણિયે સંધે નો આયા ય અવત્તવાહં આયાઓ ય નો આયાઓ ય ૧૧' યદા દેશઃ એકઃ આદિષ્ટઃ અસંભાવપર્યાયઃ, દેશા આદિષ્ટાઃ તદુભયપર્યાયાઃ-સંભાવા-સંભાવપર્યાયાઃ તદા ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો નો આત્મા આસદરૂપઃ અવક્તવ્યો આત્માનો સદરૂપો નો આત્માનો-અનાત્માનો અપદરૂપો ચેતિ યુગપદ્વ્યવસ્થાપકઃ ૧૧, 'દેસા આદિષ્ટા અસંભાવપજ્જવા દેસે આદિષ્ટે તદુભયપજ્જવે, તિપ્પણિયે સંધે નો આયાઓ ય અવત્તવં આયાહ્ય નો આયાહ્ય ૧૨' યદા દેશા આદિષ્ટાઃ અસંભાવપર્યાયાઃ, દેશઃ એકઃ આદિષ્ટઃ તદુભયપર્યાયઃ-સંભાવાસંભાવોભયપર્યાય સ્તદા ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ

વહ નો આત્મા ઔર અવક્તવ્ય સે ધિશ્ર યહ દસવાં ભંગ હૈ ૧૦ 'દેસે આદિષ્ટે અસંભાવપજ્જવે, દેસા આદિષ્ટા તદુભયપજ્જવા તિપ્પણિયે સંધે નો આયા ય અવત્તવાહં આયાઓ ય નો આયાઓ ય ૧૧' જવ વહ ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ અસંભાવપર્યાય વાલે અપને એકદેશ સે આદિષ્ટ હોતા હૈ, તવ વહ અસદરૂપ હો જાતા હૈ ઔર જવ વહ અપને સંભાવપર્યાય વાલે એવં અસંભાવપર્યાય વાલે અનેક દેશો સે આદિષ્ટ હોતા હૈ, તવ વહ સદરૂપ અસદરૂપ દોનો પર્યાય કો એક સાથ કહને વાલે શબ્દ કે અભાવ-મેં અવક્તવ્ય હો જાતા હૈ અતઃ નો આત્મા એક, અવક્તવ્ય અનેક, યહ ગ્યારહવાં ભંગ હૈ ૧૧ 'દેસા આદિષ્ટા અસંભાવપજ્જવા, દેસે આદિષ્ટે તદુભયપજ્જવે તિપ્પણિયે સંધે નો આયાઓ ય અવત્તવં આયાહ્ય નો આયાહ્ય' જવ ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ કે અસંભાવપર્યાયવાલે અનેકદેશ આદિષ્ટ હોતે હૈ, ઔર જવ ડસકા તદુભયપર્યાયવાલા એક-દેશ આદિષ્ટ હોતા હૈ-તવ વહ ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ અનેક દેશો સે અસ-

“દેસે આદિષ્ટે અસંભાવપજ્જવે દેસા આદિષ્ટા તદુભયપજ્જવા તિપ્પણિયે સંધે નો આયા ય અવત્તવાહં આયાઓ ય નો આયાઓ ય ૧૧” જ્યારે તે ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ પોતાના અસંભાવપર્યાયવાળા એકદેશની અપેક્ષાએ આદિષ્ટ થાય છે, ત્યારે તે ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ અસદરૂપ થઈ જાય છે, અને જ્યારે તે પોતાના સંભાવપર્યાયવાળા અને અસંભાવપર્યાયવાળા અનેક દેશોની અપેક્ષાએ આદિષ્ટ થાય છે, ત્યારે તે સદરૂપ અસદરૂપ બંને પર્યાયોને એક સાથે કહેનારા શબ્દના અભાવને કારણે અવક્તવ્ય થઈ જાય છે. (૧૨) “દેસા આદિષ્ટા અસંભાવપજ્જવા, દેસે આદિષ્ટે તદુભયપજ્જવે તિપ્પણિયે સંધે નો આયાઓ ય અવત્તવં આયાહ્ય નો આયાહ્ય” જ્યારે ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધના અસંભાવ પર્યાયવાળા અનેક દેશોની અપેક્ષાએ આદિષ્ટ થાય છે, અને જ્યારે તેનો તદુભય (સદરૂપ અસદરૂપ) પર્યાયવાળો એકદેશ આદિષ્ટ થાય છે, ત્યારે તે ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ અસદરૂપ

નો આત્માનો ચ-અસદ્વસ્તુ અવક્તવ્ય:-આત્મા इति च नो आत्मा इति च युगपद-
व्यपदेशदुष्प्रशक्यः १२, 'देसे आइहे सव्भावपज्जवे देसे आइहे असव्भावपज्जवे
देसे आइहे तदुभयपज्जवे तिप्पएसिए खंधे आया च नो आया य, अवत्तव्वं आया-
इय, नो आयाइय १३, यदा देशः एकः आदिष्टः सद्भावपर्यवः, देशः अपरः आदिष्टः
अमद्भावपर्यवः, देशः अन्यस्तृतीयः आदिष्टः तदुभयपर्यवस्तदा त्रिप्रदेशिकः
स्कन्धः आत्मा च सद्वस्त्वः नो आत्मा च असद्वस्त्वः, अवक्त्वव्यः-आत्मा सद्वस्त्व
इति च नो आत्मा-असद्वस्त्व इति च युगपद्व्यपदेशदुष्प्रशक्यः १३, तथा च त्रिप्र-
देशिकस्कन्धे त्रयोदश उपर्युक्ता भङ्गा भवन्ति तत्र पूर्वोक्तेषु राशसु प्रथमाः सकला-

દ્રૂપ હોતા હૈં ઔર આત્મા નો આત્મા इन शब्दों द्वारा वह युगपत् कहा
जाने वाला नहीं होने के कारण एकदेश से अवक्त्वव्य भी है, अतः यहाँ
नो आत्मा अनेक और अवक्त्वव्य एक ऐसा चारहवां भंग है । १२। 'देसे
आइहे सव्भावपज्जवे, देसे आइहे असव्भावपज्जवे देसे आइहे तदुभय-
पज्जवे तिप्पएसिए खंधे आया य नोआया य अवत्तव्वं आयाइय नो
आयाइय १३' जब त्रिप्रदेशिक स्कन्ध का सद्भावपर्यायवाला एकदेश
आदिष्ट होता है तथा जब असद्भावपर्यायवाला उसका दूसरा देश
आदिष्ट होता है एवं जब उसका तदुभयपर्यायवाला एक तीसरा देश
आदिष्ट होता है-तब वह त्रिप्रदेशिक स्कन्ध सद्वृत्त होता है, असद्वृत्त
भी होता है और सद्वृत्त असद्वृत्त इन शब्दों से युगपत् बोले जाने वाला
नहीं होने के कारण अवक्त्वव्य भी हो जाता है इसलिये एक आत्मा एक
अनात्मा और एक अवक्त्वव्य ऐसा यह तेरहवां भंग है १३। इस प्रकार
से ये तेरह भंग त्रिप्रदेशिक स्कंध में प्रकट किये गये हैं ।' अर्थात्-त्रिप्र-

હોય છે અને આત્મા, નો આત્મા આ બન્ને શબ્દો દ્વારા એક સાથે અવાન્થ
હોવાનેકારણે અવક્તવ્ય પણ થઈ ગય છે (૧૩) “દેસે આઈહે સવ્ભાવપજ્જવે,
દેસે આઈહે અસવ્ભાવપજ્જવે, દેસે આઈહે તદુભયપજ્જવે તિપ્પસિયે સંધે આયા ચ નો
આયા ચ અવત્તવ્વં આયાઈય નો આયાઈય” જ્યારે ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધનો સદ્-
ભાવપર્યાયવાળો એકદેશ આદિષ્ટ થાય છે, તથા જ્યારે અસદ્ભાવપર્યાય-
વાળો તેનો બીજો દેશ આદિષ્ટ થાય છે અને જ્યારે તેનો તદુભય (સદ્દૃષ્ય-
અસદ્દૃષ્ય બન્ને) પર્યાયવાળો એક ત્રીજો દેશ આદિષ્ટ થાય છે, ત્યારે તે
ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ સદ્દૃષ્ય પણ હોય છે, અસદ્દૃષ્ય પણ હોય છે અને સદ્દૃષ્ય,
અસદ્દૃષ્ય શબ્દો વડે એક સાથે અવાન્થ હોવાને કારણે અવક્તવ્ય પણ હોય
છે. આ પ્રકારના આ ૧૩ ભાંગાઓ ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધમાં પ્રકટ કરવામાં આવ્યા

દેશાઃ-સંપૂર્ણત્રિપ્રદેશિકસ્કંધાપેક્ષયા ત્રયો દ્વિપ્રદેશિકસ્કંધવદેવ૩, તદન્વેષુ ત્રિષુ ત્રયઃસ્વયોમદ્ભાઃ એકવચનવહુવચનભેદાત્ ? સપ્તમસ્ત્વેકવિધ એવેતિ ત્રયોદશ-મદ્ભાઃ, તદુપસંહરન્નાહ-‘ સે તેળદ્દેગં ગોયમા ! એવં વુચ્છહ-તિપ્પણસિણ સ્થંધે સિય

દેશિકસ્કંધ મેં તેરહ બંગ બનતે હૈં । હનમેં સે પહેલે કે તોન બંગ તો સમ્પૂર્ણ સ્કંધ કી અપેક્ષા સે હૈં । ફિર આત્મા ઓર નો આત્મા કે સાથ તોન બંગ અર્થાત્ ચૌથા, પાંચવાં ઓર છઠા યે તોન બંગ બનતે હૈં ફિર આત્મા ઓર અવક્તવ્ય કે સાથ તોન બંગ, સાનવાં, આઠવાં ઓર નવ વાં’ બનતે હૈં । ફિર નો આત્મા ઓર અવક્તવ્ય કે સાથ તોન બંગ (દસ વાં, ગ્યારહવાં, ઘારહવાં) બનતે હૈં । આત્મા એક, નો આત્મા એક ઓર અવક્તવ્ય એક યહ આત્મા આદિ કો એકવચન રાખને સે ત્રિસંયોગી તેરહવાં બંગ બનતા હૈં ૧૩ । ત્રિપ્રદેશી સ્કંધ મેં તોન હી પ્રદેશ હોને કે કારણ-કિસી મી તરહ વહુવચન નહીં આ સકતા હૈં । અતઃ યહ એક હી બંગ બનતા હૈં । આશય યહ હૈં કિ ત્રિપ્રદેશી સ્કંધ મેં તેરહ બંગ બનતે હૈં ઊનમેં સે તોન બંગ તો સમ્પૂર્ણ સ્કંધ કી અપેક્ષા સે બનતે હૈં । જિનકી વ્યાખ્યા (સ્પષ્ટતા) પહેલે કર દી ગઈ હૈં । આગે આત્મા ઓર નો આત્મા કે સાથ ત્રિસંયોગી તોન બંગ બનતે હૈં । ઊનમેં સે ‘આત્મા એક ઓર નો આત્મા એક’ યહ બંગ જય ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ દ્વિપ્રદેશાવગાઢ (દો આકાશ પ્રદેશ પર સ્થિત) હોતા હૈં તપ દોનો તરફ એકવચન રહતે હુએ બનતા હૈં । જય ત્રિપ્રદેશી સ્કંધ ત્રિપ્રદેશાવગાઢ હો તપ ‘આત્મા એક ઓર નો આત્મા વહુત’ તથા ‘આત્મા વહુત ઓર નો આત્મા એક’ યે દો બંગ (પાંચવાં ઓર છઠા) બનતે હૈં । હસી પ્રકાર ‘આત્મા ઓર અવક્તવ્ય’ કે સાથ તોન બંગ તથા ‘નો આત્મા ઓર અવક્તવ્ય કે સાથ તોન બંગ’ બન જાતે હૈં । કિન્તુ દોનો તરફ વહુવચન વાલા બંગ નહીં બનતા હૈં કયોં કિ યહ ત્રિપ્રદેશી સ્કંધ હૈં । અતઃ દોનો તરફ વહુવચન નહીં આ સકતા હૈં । કિન્તુ આગે ચતુષ્પ્રદેશી આદિ સ્કંધોં મેં દોનો તરફ વહુવચન વાલા બંગ બન સકતા હૈં । ‘સે તેળદ્દેગં ગોયમા ! એવં વુચ્છહ, તિપ્પણસિણ સ્થંધે સિય

છે. અહીં પૂર્વેકિત સાત ભાંગાઓમાં જે પહેલાં ત્રણ ભાંગાઓ છે, તેઓ સમસ્ત ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધની અપેક્ષાએ પ્રકટ કરાયા છે. દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધમાં જેવાં ત્રણ ભાંગાઓ પહેલાં બતાવવામાં આવ્યા છે, એવા જ આ ત્રણ ભાંગાઓ છે. બાકીના ત્રણ ભાંગાઓમાં જે અવાન્તર ત્રણ ત્રણ ભાંગાઓ કહેવામાં આવ્યા છે, તે એકવચન અને બહુવચનની અપેક્ષાએ કહેવામાં આવ્યા છે. તથા જે સાતમો ભાંગો છે તેમાં કોઈ અવાન્તર ભેદ

આયા તં ચેવ જાવ નોઆયાહ્ય' હે ગૌતમ ! તત્-તેનાર્થેન એવમુચ્યતે-ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ સ્યાત્ આત્મા તદેવ-પૂર્વોક્તવદેવ, યાવત્ સ્યાત્ નો આત્મા, સ્યાત્ અવક્તવ્યમ્-આત્મા ઇતિ ચ નો આત્મા ઇતિ ચ, ઇત્યાદિરીત્યા પૂર્વોક્તાસ્યયોદશભક્ત્વાઃ વિજ્ઞેયાઃ । તદન્તિમો ભક્તો યથા-ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ સ્યાત્ આત્મા ચ, નો આત્મા ચ અવક્તવ્યઃ આત્મા ઇતિ ચ નો આત્મા ઇતિ ચેતિ ભાવઃ ।

ત્રિકપ્રદેશિકસ્કન્ધસ્ય ૧૩ ત્રયોદશભક્ત્વકોષ્ઠકમ્ ।

(અત્ર ભક્તેષુ દ્વિત આરમ્ભ્ય સર્વત્ર 'અનેક'-શબ્દઃ પ્રયુક્તઃ)

સંપૂર્ણસ્કન્ધાપેક્ષયા સકલાદેશિનોઽસંયોગિનસ્ત્રયો ભક્ત્યા યથા—

આત્મા	—	નો આત્મા	—	અવક્તવ્યમિતિ
(૩)—એકઃ ૧		એકઃ ૨		એકઃ ૩

દ્વિકસંયોગિનો નવભક્ત્યા યથા—

આત્મા—નોઆત્મા	આત્મા — અવક્તવ્યમ્	નો આત્મા — અવક્તવ્યમ્
(૧) એકઃ — એકઃ	(૪) એકઃ — એકઃ	(૭) એકઃ — એકઃ
(૨) એકઃ — અનેકે	(૫) એકઃ — અનેકે	(૮) એકઃ — અનેકે
(૩) અનેકે — એકઃ	(૬) અનેકે — એકઃ	(૯) અનેકે — એકઃ

ત્રિકસંયોગી—એકો ભક્તો યથા—

આત્મા	—	નો આત્મા	—	અવક્તવ્યમ્
(૧)—એકઃ	—	એકઃ	—	એકઃ
(સર્વ-૩ + ૯ + ૧ = ૧૩)				

ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ કિમ્-આત્મા-સદ્રૂપો ભવતિ ? કિં વા અન્યઃ-નોઆત્મા અનાત્મા અસદ્રૂપો ભવતિ ? ઇતિ પૃચ્છા મગવાનાહ-'ગોયમા ! ચતુષ્પદસિષ્ સંધે

આયા તં ચેવ જાવ નો આયાહ્ય' હસી કારણ હે ગૌતમ । મેને તેરહવે' ભંગ તક એસાં કહા હૈ કિ ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ કથંચિત્ સદ્રૂપ હૈ ઇત્યાદિ ।

અથ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—'આયા મંતે । ચતુષ્પદસિષ્ સંધે અન્ને પુચ્છા' હે ભદન્ત । જો ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ હૈ વહ કયા સદ્રૂપ હૈ

નથી, તે તેા એકજ પ્રધારનો છે. “ સે તેણદ્રેણ ગોયમા । એવં વુચ્ચશ્ચ, તિષ્પદસિષ્ સંધે સિય આયા, તંચેવ જાવ નો આયાહ્ય ” હે ગૌતમ । તે કારણે ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ કયારેક સદ્રૂપ હોય છે આ પહેલા ભાંગાથી લઈને “ સદ્-રૂપ પણ હોય છે, અસદ્રૂપ પણ હોય છે અને અવક્તવ્ય પણ હોય છે. ” આ ૧૩માં ભાંગા પર્યન્તના ૧૩ વિકલ્પો કહ્યા છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ આયા મંતે । ચતુષ્પદસિષ્ સંધે અન્ને પુચ્છા ? ” હે મગવન્ । જે ચાર પ્રદેશિક સ્કન્ધ છે, તે શું સદ્રૂપ હોય છે કે અસદ્રૂપ હોય છે ?

‘સિય આયા૧, સિય નોઆયા૨, ’ હે ગૌતમ ! ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ સ્વાત્ આત્મા સદ્રૂપઃ૧, સ્વાત્ નો આત્મા અસદ્રૂપઃ૨, ‘સિય અવત્તવ્વં આયાહ્ય નો આયાહ્ય૩’ સ્વાત્ અવત્તવ્યમ્-આત્મા સદ્રૂપઃ૩ ઇતિ ચ નો આત્મા-અનાત્મા અતદ્રૂપ ઇતિ ચ યુગપદવ્યવદેહુલશક્ત્યમ્૪, ‘સિય આયા ય નો આયા ય૧’ સ્વાત્ આત્મા ચ સદ્રૂપઃ, નો આત્મા ચ-અસદ્રૂપઃ૧, ‘સિય આયા ય નો આયાઓ ય૨’ સ્વાત્ આત્મા ચ સદ્રૂપઃ સ્વાત્ નો આત્માનશ્ચ અસદ્રૂપાઃ૨, ‘સિય આયાઓ ય નો આયા ય૩’ સ્વાત્ આત્માનશ્ચ સદ્રૂપાઃ સ્વાત્ નો આત્મા ચ અસદ્રૂપઃ૩, ‘સિય આયાઓ ય નો આયાઓ ય૪, ’ સ્વાત્ આત્માનશ્ચ સદ્રૂપાઃ નો આત્માનશ્ચ અસદ્રૂપાઃ૪ ‘સિય આયા ય અવત્તવ્વં આયાહ્ય નો આયાહ્ય ય૧, ’ સ્વાત્ આત્મા

યા અસદ્રૂપ હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘ ચતુષ્પદસિદ્ધિ સ્વધે સિય આયા૧, સિય નો આયા ૨’ હે ગૌતમ ! ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ સ્વાત્ કથં-ચિત્ આત્મા-સદ્રૂપ હૈ૧, કથંચિત્ આત્મા-અસદ્રૂપ હૈ ૨, ‘સિય અવત્તવ્વં આયાહ્ય નો આયાહ્ય’ ઔર કથંચિત્ વહ આત્મા ઔર અનાત્મા હન શબ્દોં દ્વારા એક હી કાલ મેં કહા નહીં જા સકને કે કારણ અવત્તવ્યરૂપ હૈ ૩, ‘સિય આયા-ય નો આયા ય’ કથંચિત્ વહ સદ્રૂપ હૈ ઔર અસદ્રૂપ હૈ ૪, ‘સિય આયા ય નો આયાઓ ય’ કથંચિત્ વહ એકપ્રદેશ કી અપેક્ષા સદ્રૂપ હૈ ઔર અનેક અપને પ્રદેશોં કી અપેક્ષા વહ અસદ્રૂપ હૈ ૫, ‘સિય આયાઓ ય નો આયા ય’ કથંચિત્ વહ અપને અનેક પ્રદેશોં કી અપેક્ષા સદ્રૂપ હૈ ઔર એક પ્રદેશ કી અપેક્ષા અસદ્રૂપ હૈ ૬ ‘સિય આયાઓ ય નો આયાઓ ય’ કથંચિત્ વહ ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ અનેક પ્રદેશોં સે સદ્રૂપ હૈ, ઔર અનેક પ્રદેશોં સે અસદ્રૂપ મી હૈ૭,

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર-“ ચતુષ્પદસિદ્ધિ સ્વધે સિય આયા૧, સિય નો આયા૨ ” હે ગૌતમ ! ચારપ્રદેશિક સ્કન્ધ (૧) અમુક અપેક્ષાએ આત્મરૂપ-સદ્રૂપ છે અને (૨) અમુક અપેક્ષાએ અનાત્મરૂપ-અસદ્રૂપ છે, “ સિય અવત્તવ્વં આયાહ્ય નો આયાહ્ય૩ ” અને આત્મા અને નો આત્મા શબ્દો વડે એક સાથે અવાચ્ય હોવાને કારણે તે કથંચિત્ અવત્તવ્ય રૂપ પણ છે. “ સિય આયા ય નો આયા ય૧ ” (૧) તે અમુક અપેક્ષાએ સદ્રૂપ પણ છે અને અસદ્રૂપ પણ છે, “ સિય આયા ય નો આયાઓ ય૨ ” (૨) તે સ્કન્ધની અપેક્ષાએ ક્યારેક સદ્રૂપ પણ હોય છે અને પોતાના અનેક પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તે ક્યારેક અસદ્રૂપ પણ હોય છે. “ સિય આયાઓ ય, નો આયાહ્ય૩ ” (૩) ક્યારેક તે પોતાના પ્રદેશોની અપેક્ષાએ સદ્રૂપ હોય છે અને સ્કન્ધની અપે-

ચ સદ્‌રૂપઃ અવક્તવ્યમ્ આત્મેતિ ચ નો આત્મેતિ ચ ૧, 'સિય આયાય અવત્તન્વાઈ આયાઓ ય નો આયાઓ ય૨' સ્યાત્ આત્મા ચ સદ્‌રૂપઃ અવક્તવ્યાનિ-આત્માનશ્ચ નો આત્માનશ્ચ૨, 'સિય આયાઓ ય અવત્તન્વં આયાહ્ય નો આયાહ્ય૩' સ્યાત્ આત્માનશ્ચ સદ્‌રૂપાઃ અવક્તવ્યમ્ આત્મા ઇતિ ચ નો આત્મા ઇતિ ચ૩, 'સિય આયાઓ ય અવત્તન્વાઈ આયાઓ ય નો આયાઓ ય૪' સ્યાત્ આત્માનશ્ચ સદ્‌રૂપાઃ અવક્તવ્યાનિ આત્માનશ્ચ નો આત્માનશ્ચ૪ (૮), 'સિય નોઆયા ય અવત્તન્વં આયાહ્ય

'સિય આયા ય અવત્તન્વં આયાહ્ય નો આયાહ્ય' કથંચિત્ત્વહ આત્મા-સદ્‌રૂપ હૈ, ઓર આત્મા તથા નો આત્મા इन शब्दों के द्वारा वह एक साथ कहना अशक्य होने से अवक्तव्य है ८, 'सि य आया य, अ व त्त न्वा इ आयाओ य नो आयाओ य' कथंचित्त्वह एक प्रदेश से सद्‌रूप है तथा सद्‌रूप और असद्‌रूप इन शब्दों द्वारा वह एक साथ कहा जा नहीं सकने के कारण बहुत प्रदेशों से अवक्तव्य है ९, 'सि य आया ओ य अ व त्त न्वा इ आयाह्य नो आयाह्य' कथंचित्त्वह अनेक प्रदेशों से सद्‌रूप है, तथा आत्मा एवं नो आत्मा इन शब्दों-द्वारा युगपत् कहा जा नहीं सकने के कारण अवक्तव्य है १०, 'सि य आयाओ य अ व त्त न्वा इ आयाओ य, नो आयाओ य' कथंचित्त्वह अनेक प्रदेशों से सद्‌रूप है, तथा अनेक प्रदेशों से सद्‌रूप और असद्‌रूप इन शब्दों द्वारा युगपत् नहीं कहा जा सकने के कारण अवक्तव्यरूप है ११, (६×५×८ ३=

ક્ષાત્મે અસદ્‌રૂપ હોય છે. “સિય આયાઓય નો આયાઓય૪” (૪) ક્યારેક તે ચતુષ્પદેશિક સ્કંધ સદ્‌રૂપ પણ હોય છે અને અસદ્‌રૂપ પણ હોય છે. “સિય આયા ય અવત્તન્વં આયાહ્ય નો આયાહ્ય૧” (૧) ક્યારેક તે આત્મા-સદ્‌રૂપ હોય છે અને આત્મા તથા નો આત્મા શબ્દો દ્વારા એક સાથે અવાચ્ય હોવાને કારણે અવક્તવ્ય હોય છે “સિય આયા ય, અવત્તન્વાઈ આયાઓય નો આયાઓય૨” (૨) ક્યારેક તે સદ્‌રૂપ હોય છે અને આત્માઓ અને નો આત્માઓ શબ્દો વડે એક સાથે અવાચ્ય હોવાને કારણે તે અવક્તવ્ય પણ હોય છે. “સિય આયાઓય અવત્તન્વ આયાહ્ય નો આયાહ્ય૩” (૩) ક્યારેક તે અનેક સદ્‌રૂપોવાળો હોય છે અને આત્મા અને નો આત્મા શબ્દો વડે એક સાથે અવાચ્ય હોવાને કારણે અવક્તવ્ય રૂપ પણ હોય છે. “સિય આયાઓય અવત્તન્વાઈ આયાઓય, નો આયાઓય” (૪) ક્યારેક તે અનેક સદ્‌રૂપોવાળો હોય છે અને અનેક સદ્‌રૂપો અને અનેક અસદ્‌રૂપો વડે એક સાથે અવાચ્ય હોવાને કારણે અનેક અવક્તવ્યો રૂપ પણ હોય છે. ॥૮॥

નો આયાહ્ય૧, સ્યાત્ નોઆત્મા ચ અસદ્રૂપઃ અવક્તવ્યમ્—આત્મા સદ્રૂપ ઇતિ ચ નોઆત્મા અસદ્રૂપ ઇતિ ચ યુગપદ્વયપદેષ્ટુમશક્યમ્ ૧, ‘સિય નો આયા ય અવ-
ત્ત્ત્વાહં આયા ય નો આયાઓ ય૨’ સ્યાત્ નો આત્મા ચ અવક્તવ્યાનિ આત્માનશ્ચ,
નો આત્માનશ્ચ૨, ‘સિય નો આયાઓ ય અવત્ત્ત્વં આયાહ્ય નો આયાહ્ય૩’ સ્યાત્
નો આત્માનશ્ચ, અવક્તવ્યમ્ આત્મા ઇતિ ચ નોઆત્મા ઇતિ ચ૩, ‘સિય નો આયાઓ
ય અવત્ત્ત્વાહં આયાઓ ય નો આયાઓ ય૪’ સ્યાત્ નોઆત્માનશ્ચ અવક્તવ્યાનિ-
આત્માનશ્ચ નોઆત્માનશ્ચેતિ૪। (૧૨ × ૩-૧૫) ‘સિય આયા ય નો આયા ય અવ-

૧૧) ‘સિય આયા ય, અવત્ત્ત્વં આયાહ્ય નો આયાહ્ય’ કથંચિત્ત્ વહ
અસદ્રૂપ હૈ, અવક્તવ્ય હૈ, ક્યોંકિ સદ્રૂપ ઔર અસદ્રૂપ ઇન શબ્દોં
દ્વારા વહ યુગપત્ત્ કહા નહીં જો સક્તા હૈ ૧૨ ‘સિય નો આયા ય, અવ-
ત્ત્ત્વાહં આયાઓ ય નો આયાઓ ય’ કથંચિત્ત્ આત્મા-અસદ્રૂપ હૈ ંવં
અનેક પ્રદેશોં કી અપેક્ષા અવક્તવ્યરૂપ હૈ, ક્યોંકિ વહ અનેક આત્મા
ઔર અનેક નો અનાત્માઓ દ્વારા યુગપત્ત્ કહા નહીં જા સક્તા હૈ ૧૩
‘સિય નો આયાઓ ય અવત્ત્ત્વં આયાહ્ય નો આયાહ્ય’ કથંચિત્ત્ વહ
અનેક નો આત્મા રૂપ હૈ, ંક અવક્તવ્ય હૈ ક્યોંકિ આત્મા નો આત્મા-
રૂપ સે વહ યુગપત્ત્ કહા નહીં જા સક્તા હૈ ૧૪, ‘સિય નો આયાઓ ય,
અવત્ત્ત્વાહં આયાઓ ય નો આયાઓ ય’ કથંચિત્ત્ વહ અનેક નો આત્મા
રૂપ હૈ, અપને અનેક પ્રદેશોં કી અપેક્ષા અવક્તવ્ય રૂપ હૈ, ક્યોંકિ વહ
અનેક આત્મા રૂપ સે ઔર અનેક નો આત્મારૂપ સે ંક સાથ કહા જા
નહીં સક્તા હૈ ૧૨, (૧૧×૪=૧૫)

“ સિય નો આયા ય, અવત્ત્ત્વં આયાહ્ય નો આયાહ્ય ૧” (૧) ક્યારેક
તે ત્રુપપ્રદેશિક સંધ અસદ્રૂપ હોય છે અને સદ્રૂપ અને અસદ્રૂપ
શબ્દો દ્વારા ંક સાથે અવાચ્ય હોવાને કારણે કથંચિત્ત્ અવક્તવ્ય હોય છે.
‘સિય નો આયા ય, અવત્ત્ત્વાહં આયા ય નો આયાઓચ૨’ (૨) ક્યારેક તે અસદ્રૂપ
હોય છે અને અનેક પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અવક્તવ્ય હોય છે, કારણ કે તે
અનેક આત્માઓ અને અનેક નો આત્માઓ દ્વારા ંક સાથે અવાચ્ય હોય છે.
“ સિય નો આયાઓ ય, અવત્ત્ત્વ આયાહ્ય નો આયાહ્ય૩ ” ક્યારેક તે અનેક નો
આત્મા રૂપ હોય છે અને આત્મા, નો આત્મા રૂપે ંક સાથે વાચ્ય નહીં હોવાને
કારણે અવક્તવ્ય રૂપ હોય છે. “ સિય નો આયાઓચ, અવત્ત્ત્વાહં, આયાઓચ
નો આયાઓચ૪ ” (૪) ક્યારેક તે અનેક નો આત્મા રૂપ હોય છે અને અનેક
આત્મા રૂપે અને અનેક નો આત્મા રૂપે તે ંક સાથે અવાચ્ય હોવાને
કારણે પોતાના અનેક પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અવક્તવ્ય રૂપ હોય છે (૩+૧૨=૧૫)

તત્ત્વં આયા ય નો આયા ય ૧૬' સ્યાત્ આત્મા ચ સદ્રૂપઃ, નોઆત્મા ચ અસદ્-
 રૂપઃ અવક્તવ્યમ્-આત્મા इति च सद्रूपः, नोआत्मा इति च असद्रूपः ૧૬,
 “सिय आया य नो आया य अवत्तन्वाहं आयाओ य नो आयाओ य ૧૭' स्यात्
 आत्मा च सद्रूपः नो आत्मा च असद्रूप अवक्तव्यानि-आत्मानश्च सद्रूपा इति
 च नोआत्मानश्च असद्रૂपा इति च युगपद् व्यपदेष्टुमशक्यम् ૧૭, ‘सिय आया य
 नो आयाओ य अवत्तन्वां आयाइय नो आयाइय ૧૮' स्यात् आत्मा च सद्रूपः नो
 आत्मानश्च असद्रૂपाः, अवक्तव्यम् आत्मा-सद्रूप इति च नोआत्मा-असद्रूप
 इति च युगपद्व्यपदेष्टुमशक्यम् ૧८, ‘सिय आयाओ य नो आया य अवत्तन्वां
 आयाइय नो आयाइय ૧९' स्यात् आत्मानश्च सद्रૂपाः नो आत्मा च असद्रूपः

અવ ત્રિસંયોગી ચાર ભંગો કો કહતે હૈ—‘સિય આયા ય
 નો આયા ય અવત્તન્વં આયા ય નો આયા ય’ કથંચિત્ત્ વહ સદ્રૂપ
 હૈ કથંચિત્ત્ અસદ્રૂપ હૈ ઓર સદ્રૂપ એવં અસદ્રૂપન શબ્દોં દ્વારા વહ
 કહા નહીં જા સકને કે કારણ અવક્તવ્ય હૈ ૧૬, ‘સિય આયા ય, નો
 આયા ય, અવત્તન્વાહં આયાઓ ય નો આયાઓ ય’ વહ કથંચિત્ત્
 સદ્રૂપ હૈ, ઓર કથંચિત્ત્ અસદ્રૂપ હૈ એવં અપને અનેક
 સદ્રૂપોં સે તથા અનેક અસદ્રૂપોં સે અવક્તવ્ય હૈ। કયોંકિ
 વહ इन शब्दों द्वारा एक साथ नहीं कहा जा सकता है ૧૭ ‘સિય
 આયા ય નો આયાઓ ય અવત્તન્વં આયાइय नो आयाइय’ કથંચિત્ત્
 વહ સદ્રૂપ હૈ, અનેક અસદ્રૂપ હૈ તથા સદ્રૂપ ઓર અસદ્રૂપ इन
 शब्दों द्वारा वह युगपत् अवक्तव्य है ૧૮, ‘સિય આયાઓ ય નો આયા
 ઓ ય અવત્તન્વં આયાइय नो आयाइय’ કથંચિત્ત્ વહ અનેક સદ્રૂપ હૈ

“સિય આયા ય નો આયા ય અવત્તન્વં આયા ય નો આયા ય ૧૬” (૧૬) તે
 અમુક અપેક્ષાએ સદ્રૂપ પણ છે, અમુક અપેક્ષાએ અસદ્રૂપ પણ છે અને
 સદ્રૂપ, અસદ્રૂપ શબ્દો વડે એક સાથે અવાચ્ય હોવાને કારણે અવક્તવ્ય પણ છે.

“સિય આયા ય, નો આયા ય, અવત્તન્વાહં આયાઓ ય નો આયાઓ ય ૧૭”
 (૧૭) તે અમુક અપેક્ષાએ સદ્રૂપ છે, અમુક અપેક્ષાએ અસદ્રૂપ છે અને
 પોતાના અનેક સદ્રૂપો અને અનેક અસદ્રૂપો વડે એક સાથે અવાચ્ય
 હોવાને કારણે તે પોતાના અનેક સદ્રૂપો અને અસદ્રૂપો રૂપે અવક્તવ્ય છે.
 (૧૮) “સિય આયા ય નો આયાઓ ય અવત્તન્વં આયાइय नो आयाइय ૧૮”
 ધ્યાને કે તે સદ્રૂપ છે, અનેક અસદ્રૂપ છે, તથા સદ્રૂપ અને અસદ્રૂપ
 શબ્દો દ્વારા એક સાથે અવાચ્ય હોવાને કારણે અવક્તવ્ય રૂપ છે. (૧૯)

“સિય આયાઓ ય, નો આયા ય, અવત્તન્વં આયાइय नो आयाइय ૧૯” અમુક
 અપેક્ષાએ તે અનેક સદ્રૂપવાળો છે, એક અસદ્રૂપવાળો અને સદ્રૂપ અને

अवक्तव्यम्—आत्मा सदरूप इति च नोआत्मा असदरूप इति च युगपदव्यपदेशदु-
मशक्यम् १९, इति । अस्य चतुष्प्रदेशिकस्कंधकोनविंशतिर्भङ्गाः १९ भवन्ति, तत्र—
एकसंयोगिनस्त्रयः ३, द्विकसंयोगिनो द्वादश १२, त्रिकसंयोगिनश्चत्वारः ४ इत्येकोन-
विंशतिरिति । गौतमस्तत्रकारणं पृच्छति—‘से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-चउप्प-
एसिए खंधे सिय आया य नो आया य अवत्तव्वं तं चेव अट्ठे पडिउच्चारयेव्वं ?’
हे भदन्त ! तत्—अथ केनार्थेन एवमुच्यते—चतुष्प्रदेशिकः स्कंधः स्यात् आत्मा च
नोआत्मा च, अवक्तव्यम्—स एवार्थः—पूर्वोक्तार्थः प्रत्युच्चारयितव्यः पूर्वोक्तार्थस्य
सर्वस्य पुनरुच्चारणमत्र कर्तव्यम् ? । भगवानाह—‘गोयमा ! अप्पणो आइट्ठे आया १,

एक असदरूप है और सदरूप एवं असदरूप से एक वह युगपत् अवक्त-
व्य है १९, इस प्रकार से ये चतुष्प्रदेशिक स्कंध के १९ भंग हैं । इनमें
एकसंयोगी तीन ३ भंग हैं द्विकसंयोगी १२ हैं एवं त्रिकसंयोगी ४ भंग
हैं । अर्थात्—पहेले के असंयोगी तीन भंग सकलादेशी (सम्पूर्ण स्कंध
की अपेक्षा) बनते हैं ३ । आगे के चारह भंग द्विकसंयोगी बनते हैं १५
उसके आगे के चार भंग त्रिक संयोगी बनते हैं १९ । यद्यपि त्रिकसंयोगी
आठ भंग बनते हैं किंतु वे छह प्रदेशी स्कंध से पहले नहीं बन सकते
हैं क्योंकि आत्मा, नो आत्मा और अवक्तव्य इन तीनों में यहवचन
(एक से अधिक) कम-से कम छह प्रदेशों के बिना नहीं बन सकता है ।
यहां चतुःप्रदेशी स्कंध में तो त्रिक संयोगी भंगों में किसी एक तरफ
यहवचन आ सकता है । अतः इसमें त्रिक संयोगी चार ही भंग बनते
हैं । इस प्रकार चतुःप्रदेशी स्कंध में कुल उन्नीस १९ भंग बनते हैं । अब
गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ, चउप्पए
सिए खंधे सिय आया य, नो आया य, अवत्तव्वं तं चेव अट्ठे पडि
उच्चारयेव्वं’ हे भदन्त ! अपने जो चतुष्प्रदेशिक स्कंध में १९ भंग कहे
हैं सो क्या कारण है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा’ हे गौतम

असदृश्य शब्दों पड़े ओक साथे वाच्य नहीं थवाने कारणे अवक्तव्य रूप छे
आ प्रकारे ते चारप्रदेशिक स्कंधना १६ लांगाओ थाय छे. तेमां उ ओकसंयोगी
लांगाओ, १२ द्विकसंयोगी लांगाओ अने ४ त्रिकसंयोगी लांगाओ थाय छे.

गौतम स्वामीना प्रश्न—“से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ, चउप्पएसिए
खंधे सिय आया य, नो आया य, अवत्तव्वं तं चेव अट्ठे पडिउच्चारयेव्वं” हे
भगवन् ! आपे शा कारणे चतुष्प्रदेशिक स्कंधना सदृश्य, असदृश्य, अव-
क्तव्य आदि १६ लांगा कइया छे ?

પરસ્સ આહટે નો આચાર, તદુભયસ્સ આહટે અવત્તવ્વં આચાહય નો આચાહય૩' હે ગૌતમ ! ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ આત્માનઃ સ્વસ્પ ચતુષ્પ્રદેશિકસ્કન્ધસ્ય વર્ણાદિ-પર્યાયૈઃ આદિષ્ટે આદેશે સતિ આત્મા-સ્વપર્યાયાપેક્ષયાં સદ્રૂપો ભવતિ૧ પરસ્પ પશ્ચપ્રદેશિકાદિ સ્કન્ધાન્તરસ્ય પર્યાયૈઃ આદિષ્ટે આદેશે સતિ નોઆત્મા-પરપર્યાયા-પેક્ષયાં અસદ્રૂપો ભવતિ૨, તદુભયસ્ય સ્વપરરૂપસ્ય પર્યાયૈઃ આદિષ્ટે આદેશે સતિ અવત્તવ્યમ્-આત્મા इति च नोआत्मा इति च युगपद् व्यपदेष्टुमशक्यम् ૩, 'દેસે આહટે સંભાવપજ્જવે દેસે આહટે અસંભાવપજ્જવે? ચઉમંગો'૪' યદા દેશઃ એકઃ આદિષ્ટઃ સ્વપર્યાયૈઃ સદ્ભાવપર્યવઃ, દેશઃ અપરઃ આદિષ્ટઃ પરપર્યાયૈઃ અસદ્ભાવ-

‘અપ્પણો આહટે આચા ૧, પરસ્સ આહટે નો આચાર, તદુભયસ્સ આહટે અવત્તવ્વં આચાહય નો આચાહય’ ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ અને વર્ણાદિ રૂપ-પર્યાયોંં સે આદિષ્ટ હોને પર સદ્રૂપ હૈ? પશ્ચપ્રદેશિકાદિ સ્કન્ધા-ન્તર કી પર્યાયોંં સે આદિષ્ટ હોને પર વહ અસદ્રૂપ હૈ૨ ક્યોંંકિ પર-પર્યાયોંં કી અપેક્ષા સે-વહ અસદ્રૂપ હોતો હૈ ૨, સ્વપર્યાય એવં પરપર્યાય હન દોનોં પર્યાયોંં સે જવ વહ આદિષ્ટ હોતો હૈ, આત્મા નો આત્મા શબ્દોંં સે વહ યુગપત્ આદિષ્ટ નહીં હો સકતા હૈ, ઇસલિયે વહ અવત્તવ્ય હૈ। યે અસંયોગીકો ૬ ત્રીન ભંગ હુણ। દ્વિકસંયોગી ૧૨ ભંગ ઇસપ્રકાર-‘દેસે આહટે સંભાવપજ્જવે દેસે આહટે અસંભાવપજ્જવે ચઉમંગો’ જવ અપની પર્યાયોંં સે સદ્ભાવ પર્યાયવાલા ઉસકા એકદેશ આદિષ્ટ હોતો હૈ-ઔર પરપર્યાયોંં કી અપેક્ષા સે અસદ્ભાવ પર્યાયવાલા દૂસરા દેશ આદિષ્ટ હોતો હૈ-તય વહ ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ સદ્રૂપ હોતો હૈ

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ગૌતમ !” હે ગૌતમ ! “અપ્પણો આહટે આચા ૧ પરસ્સ આહટે નો આચાર, તદુભયસ્સ આહટે અવત્તવ્વં આચાહય નો આચાહય૩” (૧) ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધનો તેના પોતાના વર્ણાદિ પર્યાયોંની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામાં આવે, તો તે સદ્રૂપ છે. (૨) પાંચ પ્રદેશિક આદિ સ્કન્ધાન્તરની પર્યાયોંની અપેક્ષાએ કહેવામાં આવે, તો તે અસદ્રૂપ છે, કારણ કે પરપર્યાયોંની અપેક્ષાએ તે અસદ્રૂપ હોય છે. (૩) સ્વપર્યાય અને પર-પર્યાયો, આ બંનેની અપેક્ષાએ જ્યારે કહેવામાં આવે છે, ત્યારે તે આત્મા અને નો આત્મા શબ્દો વડે એક સાથે અવાચ્ય હોવાને કારણે તે અવકતવ્ય રૂપ હોય છે. “દેસે આહટે સંભાવપજ્જવે દેસે આહટે અસંભાવપજ્જવે ચઉ-મંગો” જ્યારે તેની પર્યાયોંની અપેક્ષાએ સદ્ભાવ પર્યાયવાળો તેનો એકદેશ આદિષ્ટ (કથિત) થાય છે, અને પરપર્યાયોંની અપેક્ષાએ અસદ્ભાવ પર્યાય-વાળો બીજો દેશ આદિષ્ટ થાય છે, ત્યારે તે ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ (૧) સદ્રૂપ

પર્યવઃ તદા ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ આત્મા ચ સદ્રૂપઃ નોઆત્મા ચ અસદ્રૂપો ભવતિ ? इत्यादि पूर्वोक्तीत्या चतुर्भङ्गी वक्तव्या ।

તથાહિ-एकोऽयं पूर्वोक्तो भङ्गः १, शेषभङ्गत्रयं यथा-देसे आइहे सम्भावपज्जवे देसा आइहा असम्भावपज्जवा २, देसा आइहा सम्भावपज्जवा देसे आइहे असम्भाव-पज्जवे ३, देसा आइहा सम्भावपज्जवा देसा आइहा असम्भावपज्जवा ४ × ३ = ७ ।

‘सम्भावपज्जवेणं तदुभयेण य चउभंगो, असम्भावेणं तदुभयेण य चउभंगो’ सद्भाव-पर्यवेण, तदुभयेन च सद्भावपर्यवा सद्भावपर्यवेण चतुर्भङ्गी वक्तव्या, तथाहि-‘देसे आइहे सम्भावपज्जवे देसे आइहे तदुभयपज्जवे आयाइय नो आयाइय १, देसे आइहे सम्भावपज्जवे देसा आइहा तदुभयपज्जवा आयाओ य नो आया-ओ य २, देसा आइहा सम्भावपज्जवा देसे आइहे तदुभयपज्जवे आयाइय

और असद्वरूप होता है इत्यादि पूर्वोक्त रीति से यहां चतुर्भङ्गी कहनी चाहिये ‘देसे आइहे सम्भावपज्जवे देसे आइहे असम्भावपज्जवे’ एक तो यह भंग पहिले प्रकट ही कर दिया गया है-१ (४) शेष ३ भंग इस प्रकार हैं-‘देसे आइहे सम्भावपज्जवे, देसा आइहा असम्भावपज्जवा २, (५) देसा आइहा सम्भावपज्जवे देसे आइहे असम्भावपज्जवे ३ (६) देसा आइहा सम्भावपज्जवा देसा आइहा असम्भावपज्जवा ४ (७) इस प्रकार से चार ये और पूर्व के तीन भंग, ये-सब मिलकर ७ सात भंग हो जाते हैं । ‘सम्भावपज्जवेणं तदुभयेण य चउभंगो, अस-म्भावेणं तदुभयेण य चउभंगो’ सद्भावपर्याय को लेकर और तदुभय सद्भाव असद्भाव पर्याय को लेकर चार भंग होते हैं, जो इस प्रकार से हैं-‘देसे आइहे सम्भावपज्जवे, देसे आइहा तदुभयपज्जवे आयाइय नो आयाइय १, देसे आइहे सम्भावपज्जवे, देसा आइहा तदुभयपज्जवा

હોય છે અને (૨) અસદ્વસ્તુ હોય છે ઇત્યાદિ ચાર ભાંગા પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ અનુસાર કહેવા બેઈએ. “દેસે આઈહે સમ્ભાવપજ્જવે, દેસે આઈહે અસમ્ભાવ-પજ્જવે” આ એક ભાંગો તો પહેલાં પ્રગટ કર્યો છે. બાકીના ત્રણ ભાંગા નીચે પ્રમાણે સમજવા-“દેસે આઈહે સમ્ભાવપજ્જવે, દેસા આઈહા અસમ્ભાવ-પજ્જવા ૨, દેસા આઈહા સમ્ભાવપજ્જવા, દેસે આઈહે અસમ્ભાવપજ્જવે ૩, દેસા આઈહા સમ્ભાવપજ્જવા, દેસા આઈહા અસમ્ભાવપજ્જવા ૪” આ પ્રકારના આ ચાર ભાંગા અને પહેલાનાં ત્રણ ભાંગા મળીને સાત ભાંગા થાય છે. “સમ્ભાવપજ્જવેણં તદુભયેણ ય ચઉભંગો, અસમ્ભાવેણં તદુભયેણ ય ચઉભંગો” સદ્ભાવ પર્યાયની અપેક્ષાએ તથા સદ્ભાવ અસદ્ભાવ પર્યાયની અપેક્ષાએ ચાર ભાંગા થાય છે. તે ચાર ભાંગા નીચે પ્રમાણે છે-“દેસે આઈહે સમ્ભાવપજ્જવે, દેસા આઈહા તદુભયપજ્જવા આયાइय नो आयाइय ૧, દેસે આઈહે સમ્ભાવપજ્જવે, દેસા આઈહા

પરસ્સ આહટે નો આચાર, તદુભયસ્સ આહટે અવત્તવ્વં આચાહય નો આચાહયર' હે ગૌતમ ! ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ આત્માનઃ સ્વસ્ય ચતુષ્પ્રદેશિકસ્કન્ધસ્ય વર્ણાદિ-પર્યાયૈઃ આદિષ્ટે આદેશે સતિ આત્મા-સ્વપર્યાયાપેક્ષયાં સદ્રૂપો ભવતિ? પરસ્વ પશ્ચપ્રદેશિકાદિ સ્કન્ધાન્તરસ્ય પર્યાયૈઃ આદિષ્ટે આદેશે સતિ નોઆત્મા-પરપર્યાયા-પેક્ષયાં અસદ્રૂપો ભવતિર, તદુભયસ્ય સ્વપરરૂપસ્ય પર્યાયૈઃ આદિષ્ટે આદેશે સતિ અવત્તવ્યમ્-આત્મા ઇતિ ચ નોઆત્મા ઇતિ ચ યુગપદ્ વ્યપદેષ્ટુમશક્યમ્ ૨, 'દેસે આહટે સવ્ભાવપજ્જવે દેસે આહટે અસવ્ભાવપજ્જવે? ચઉમંગો' યદા દેશઃ એકઃ આદિષ્ટઃ સ્વપર્યાયૈઃ સદ્ભાવપર્યવઃ, દેશઃ અપરઃ આદિષ્ટઃ પરપર્યાયૈઃ અસદ્ભાવ

'અપ્પણો આહટે આચા ૧, પરસ્સ આહટે નો આચાર, તદુભયસ્સ આહટે અવત્તવ્વં આચાહય નો આચાહય' ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ અપને વર્ણાદિ રૂપ-પર્યાયોં સે આદિષ્ટ હોને પર સદ્રૂપ હૈ? પશ્ચપ્રદેશિકાદિ સ્કન્ધા-ન્તર કી પર્યાયોં સે આદિષ્ટ હોને પર વહ અસદ્રૂપ હૈ? ૨ કયોંકિ પર-પર્યાયોં કી અપેક્ષા સે-વહ અસદ્રૂપ હોતા હૈ ૨, સ્વપર્યાય એવં પરપર્યાય હન દોનોં પર્યાયોં સે જવ વહ આદિષ્ટ હોતા હૈ, આત્મા નો આત્મા શબ્દોં સે વહ યુગપત્ આદિષ્ટ નહીં હો સકતા હૈ, ઇસલિયે વહ અવત્તવ્ય હૈ। યે અસંયોગીકો ૬ ત્રીન મંગ હુણ। ટ્વિકસંયોગી ૧૨ મંગ ઇસપ્રકાર- 'દેસે આહટે સવ્ભાવપજ્જવે દેસે આહટે અસવ્ભાવપજ્જવે ચઉમંગો' જામ અપની પર્યાયોં સે સદ્ભાવ પર્યાયવાલા ઉસકા એકદેશ આદિષ્ટ હોતા હૈ-ઔર પરપર્યાયોં કી અપેક્ષા સે અસદ્ભાવ પર્યાયવાલા દૂસરા દેશ આદિષ્ટ હોતા હૈ-તવ વહ ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ સદ્રૂપ હોતા હૈ

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ ગૌતમ ! ”-હે ગૌતમ ! “ અપ્પણો આહટે આચા ૧ પરસ્સ આહટે નો આચાર, તદુભયસ્સ આહટે અવત્તવ્વં આચાહય નો આચાહયર ” (૧) ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધનો તેના પોતાના વર્ણાદિ પર્યાયોની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામાં આવે, તો તે સદ્રૂપ છે. (૨) પાંચ પ્રદેશિક આદિ સ્કન્ધાન્તરની પર્યાયોની અપેક્ષાએ કહેવામાં આવે, તો તે અસદ્રૂપ છે, કારણ કે પરપર્યાયોની અપેક્ષાએ તે અસદ્રૂપ હોય છે. (૩) સ્વપર્યાય અને પરપર્યાયો, આ બંનેની અપેક્ષાએ બંન્ધારે કહેવામાં આવે છે, ત્યારે તે આત્મા અને નો આત્મા શબ્દો વડે એક સાથે અવાચ્ય હોવાને કારણે તે અવત્તવ્ય રૂપ હોય છે. “ દેસે આહટે સવ્ભાવપજ્જવે દેસે આહટે અસવ્ભાવપજ્જવે ચઉમંગો ” બંન્ધારે તેની પર્યાયોની અપેક્ષાએ સદ્ભાવ પર્યાયવાળો તેનો એકદેશ આદિષ્ટ (કથિત) થાય છે, અને પરપર્યાયોની અપેક્ષાએ અસદ્ભાવ પર્યાયવાળો બીજો દેશ આદિષ્ટ થાય છે, ત્યારે તે ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ (૧) સદ્રૂપ

પર્યવઃ તદા ચતુષ્પદેશિકઃ સ્કન્ધઃ આત્મા ચ સદ્રૂપઃ નોઆત્મા ચ અસદ્રૂપો
ભવતિ ? इत्यादि पूर्वोक्तीत्या चतुर्भङ्गी वक्तव्या ।

તથાહિ-एकोऽयं पूर्वोक्तो भङ्गः १, शेषभङ्गत्रयं यथा-देसे आइहे सम्भावपज्जवे
देसा आइहा असम्भावपज्जवा २, देसा आइहा सम्भावपज्जवा देसे आइहे असम्भाव-
पज्जवे ३, देसा आइहा सम्भावपज्जवा देसा आइहा असम्भावपज्जवा ४×३-७ ।

‘सम्भावपज्जवेणं तदुभयेण य चउंभंगो, असम्भावेणं तदुभयेण य चउंभंगो’ सद्भाव-
पर्यवेण, तदुभयेन च सद्भावपर्यवासद्भावपर्यवेण चतुर्भङ्गी वक्तव्या, तथाहि-‘देसे
आइहे सम्भावपज्जवे देसे आइहे तदुभयपज्जवे आयाइय नो आयाइय १,
देसे आइहे सम्भावपज्जवे देसा आइहा तदुभयपज्जवा आयाओ य नो आया-
ओ य २, देसा आइहा सम्भावपज्जवा देसे आइहे तदुभयपज्जवे आयाइय

और असद्वरूप होता है इत्यादि पूर्वोक्त रीति से यहां चतुर्भङ्गी कहनी
चाहिये ‘देसे आइहे सम्भावपज्जवे देसे आइहे असम्भावपज्जवे’ एक
तो यह भंग पहिले प्रकट ही कर दिया गया है-१ (४) शेष ३ भंग इस
प्रकार हैं-‘देसे आइहे सम्भावपज्जवे, देसा आइहा असम्भावपज्जवा २,
(५) देसा आइहा सम्भावपज्जवे देसे आइहे असम्भावपज्जवे ३
(६) देसा आइहा सम्भावपज्जवा देसा आइहा असम्भावपज्जवा ४ (७)
इस प्रकार से चार ये और पूर्व के तीन भंग, ये-सब मिलकर ७ सात
भंग हो जाते हैं । ‘सम्भावपज्जवेणं तदुभयेण य चउंभंगो, अस-
म्भावेणं तदुभयेण य चउंभंगो’ सद्भावपर्याय को लेकर और तदुभय
सद्भाव असद्भाव पर्याय को लेकर चार भंग होते हैं, जो इस प्रकार से
हैं-‘देसे आइहे सम्भावपज्जवे, देसे आइहा तदुभयपज्जवे आयाइय
नो आयाइय १, देसे आइहे सम्भावपज्जवे, देसा आइहा तदुभयपज्जवा

હોય છે અને (૨) અસદ્વરૂપ હોય છે ઇત્યાદિ ચાર ભાંગા પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ
અનુસાર કહેવા નોંધએ. “દેસે આઈહે સમ્ભાવપજ્જવે, દેસે આઈહે અસમ્ભાવ-
પજ્જવે” આ એક ભાંગો તો પહેલાં પ્રગટ કર્યો છે. બાકીના ત્રણ ભાંગા
નીચે પ્રમાણે સમજવા-“દેસે આઈહે સમ્ભાવપજ્જવે, દેસા આઈહા અસમ્ભાવ-
પજ્જવા ૨, દેસા આઈહા સમ્ભાવપજ્જવા, દેસે આઈહે અસમ્ભાવપજ્જવે ૩, દેસા
આઈહા સમ્ભાવપજ્જવા, દેસા આઈહા અસમ્ભાવપજ્જવા ૪” આ પ્રકારના આ ચાર
ભાંગા અને પહેલાનાં ત્રણ ભાંગા મળીને સાત ભાંગા થાય છે. “સમ્ભાવપજ્જવેણં
તદુભયેણ ય ચઉંભંગો, અસમ્ભાવેણં તદુભયેણ ય ચઉંભંગો” સદ્ભાવ પર્યાયની
અપેક્ષાએ તથા સદ્ભાવ અસદ્ભાવ પર્યાયની અપેક્ષાએ ચાર ભાંગા થાય છે.
તે ચાર ભાંગા નીચે પ્રમાણે છે-“દેસે આઈહે સમ્ભાવપજ્જવે, દેસા આઈહા
તદુભયપજ્જવા આયાइय नो आयाइय १, દેસે આઈહે સમ્ભાવપજ્જવે, દેસા આઈહા

નો આયાહ્ય૨, દેસા આહટ્ટા સઽભાવપજ્જવા દેસા આહટ્ટા તદુભયપજ્જવા આયાઓ ય નો આયાઓ ય" ૪×૭-૧૧ । એવઁ અસદ્ભાવપર્યવેણ, તદુભયેન ચ-સદ્ભાવાઽસદ્ભાવપર્યવેણ ચતુર્મઙ્ગી વક્તવ્યા, તથાહિ-‘દેસે આહટ્ટે અસઽભાવપજ્જવે, દેસે આહટ્ટે તદુભયપજ્જવે આયાહ્ય નો આયાહ્ય૧, દેસે આહટ્ટે અસઽભાવપજ્જવે દેસા આહટ્ટા તદુભયપજ્જવા આયાઓ ય નો આયાઓ ય૨, દેસા આહટ્ટા અસઽભાવપજ્જવા દેસે આહટ્ટે તદુભયપજ્જવે આયાહ્ય નો આયાહ્ય૨, દેસા આહટ્ટા અસઽભાવપજ્જવા દેસા આહટ્ટા તદુભયપજ્જવા આયાઓ ય નો આયાઓ ય" ૪×૧૧-૧૫ । एषामर्थः पूर्ववत् स्वयमूहनीयः ।

આયાઓ ય નો આયાઓ ય૨, દેસા આહટ્ટા સઽભાવપજ્જવા દેસે આહટ્ટે તદુભયપજ્જવે આયાહ્ય ય નો આયાહ્ય ય૨, દેસા આહટ્ટા-સઽભાવપજ્જવા, દેસા આહટ્ટા તદુભયપજ્જવા આયાઓ ય, નો આયાઓ ય ૪+૭=૧૧ પૂર્વોક્ત સાત ઓર યે ૪ મંગ-આત્મા ઓર અવક્તવ્ય કી વિવક્ષા સે હુએ હૈં । ૧૧ હસ પ્રકાર સે ‘અસઽભાવેણ તદુભયેણ ય ચત્તરમંગો’ અસદ્ભાવ પર્યાય એવં તદુભય પર્યાય-સદ્ભાવ અસદ્ભાવ-પર્યાય કો છેકર ચતુર્મંગી હોતી હૈ-જો હસ પ્રકાર સે હૈ-‘દેસે આહટ્ટે અસઽભાવપજ્જવે દેસે આહટ્ટે તદુભયપજ્જવે આયાહ્ય નો આયાહ્ય ૧ દેસે આહટ્ટે અસઽભાવપજ્જવે, દેસા આહટ્ટા તદુભયપજ્જવા આયાઓ ય નો આયાઓ ય૨, દેસા આહટ્ટા અસઽભાવપજ્જવા દેસે આહટ્ટે તદુભયપજ્જવે આયાહ્ય ય નો આયાહ્ય ય૨, દેસા આહટ્ટા અસઽભાવપજ્જવા દેસા આહટ્ટા તદુભયપજ્જવા આયાઓ ય નો આયાઓ ય ૪’ ૧૧+૪=૧૫ હનકા અર્થ પહિલે કી તરહ સે હી સમજ

તદુભયપજ્જવા આયાઓ ય નો આયાઓ ય૨; દેસા આહટ્ટા સઽભાવપજ્જવા, દેસે આહટ્ટે તદુભયપજ્જવે આયાહ્ય નો આયાહ્ય૨; દેસા આહટ્ટા સઽભાવપજ્જવા દેસા આહટ્ટા તદુભયપજ્જવા આયાઓ ય નો આયાઓ ય૪" પહેલાંના સાત ભાંગાઓ અને આ ચાર ભાંગા મળીને ૧૧ ભાંગા થાય છે. પૂર્વોક્ત ૪ અને આ ૪ ભાંગાઓ એકવચન અને બહુવચનની અપેક્ષાએ બન્યા છે એજ પ્રમાણે અસદ્ભાવ પર્યાયની અપેક્ષાએ અને તદુભય (અદૃશ્ય-અસદૃશ્ય) પર્યાયની અપેક્ષાએ ચાર ભાંગાઓ બને છે. તે ભાંગાઓ નીચે પ્રમાણે છે-“દેસે આહટ્ટે અસઽભાવપજ્જવે, દેસે આહટ્ટે તદુભયપજ્જવે આયાહ્ય ય નો આયાહ્ય ય૧; દેસે આહટ્ટે અસઽભાવપજ્જવે, દેસા આહટ્ટા તદુભયપજ્જવા આયાઓ ય નો આયાઓ ય૨; દેસા આહટ્ટા અસઽભાવપજ્જવા, દેસે આહટ્ટે તદુભયપજ્જવે આયાહ્ય ય નો આયાહ્ય ય૨; દેસા આહટ્ટા અસઽભાવપજ્જવા, દેસા આહટ્ટા તદુભયપજ્જવા આયાઓ ય નો

‘દેસે આહટે સઽભાવપજ્જવે દેસે આહટે અસઽભાવપજ્જવે દેસે આહટે તદુભય-
પજ્જવે ચઉપ્પણ્ણસિણે સંધે આયા ય નો આયા ય અવત્તવ્વં આયાહય નો
આયાહય’ યદા દેશઃ એક આદિષ્ટઃ સ્વપર્યાયૈઃ અસદ્ભાવપર્યાયઃ દેશઃ પરઃ
આદિષ્ટઃ પરપર્યાયૈઃ અસદ્ભાવપર્યાયઃ, દેશઃ અપરઃ આદિષ્ટસ્તદુભયપર્યાયઃ—
સદ્ભાવાસદ્ભાવપર્યાયસ્તદા ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ આત્મા ચ સદ્રૂપઃ નો
આત્મા ચ અસદ્રૂપઃ, અવત્તવ્યમ્—આત્મા—સદ્રૂપ ઇતિ ચ નો આત્મા અસદ્રૂપ
ઇતિ ચ યુગપદ્વ્યપદેષ્ટુમશક્યમ્ ૧૬, ‘દેસે આહટે સઽભાવપજ્જવે દેસે આહટે
અસઽભાવપજ્જવે દેસા આહટ્ટા તદુભયપજ્જવા ચઉપ્પણ્ણસિણે સંધે ભવ્વ આયા ય
નો આયા ય અવત્તવ્વાહં આયાઓ ય નો આયા ઓ ય ૧૭’ યદા દેશઃ આદિષ્ટઃ

ભેના ચાહિયે । હસ પ્રકાર અસંયોગી ત્રીન ઓર ટ્રિકસંયોગી ૧૨ વારહ,
એસે યે પન્દર મંગ હુણ (૧૬) અપ ત્રિકસંયોગી ચાર મંગો કો કહતે હૈ—

‘દેસે આહટે સઽભાવપજ્જવે, દેસે આહટે અસઽભાવપજ્જવે દેસે
આહટે તદુભયપજ્જવે, ચઉપ્પણ્ણસિણે સંધે આયા ય નો આયા ય અવત્તવ્વં
આયાહય નો આયાહય’ જિસ સમય અપની પર્યાયોં સે સદ્ભાવપર્યાય
વાલા એકદેશ આદિષ્ટ હોતા હૈ, ઓર જિસ સમય પરપર્યાયોં સે
અસદ્ભાવપર્યાયવાલા દેશ આદિષ્ટ હોતા હૈ, તથા સદ્ભાવપર્યાય વાલા
ઓર અસદ્ભાવપર્યાય વાલા દેશ આદિષ્ટ હોતા હૈ, તય ચતુષ્પ્રદેશિક
સ્કન્ધ સદ્રૂપ, અસદ્રૂપ ઓર આત્મા નો આત્મા હન શર્દોં સે વહ
યુગપત્ અવત્તવ્ય હોને કે કારણ અવત્તવ્ય હોતા હૈ ૧૬, ‘દેસે આહટે
સઽભાવપજ્જવે દેસે આહટે અસઽભાવપજ્જવે દેસા આહટ્ટા તદુભયપજ્જવા
ચઉપ્પણ્ણસિણે સંધે આયા ય નો આયા ય અવત્તવ્વાહં આયાઓ ય નો

આયાઓ ય ૪” પહેલાનાં ૧૧ ભાંગા અને આ ૪ ભાંગા મળીને ૧૫ ભાંગા
થાય છે. તેમનો અર્થ પહેલા કલા પ્રમાણે સમજ લેવો.

“ દેસે આહટે સઽભાવપજ્જવે, દેસે આહટે અસઽભાવપજ્જવે, દેસે આહટે
તદુભયપજ્જવે, ચઉપ્પણ્ણસિણે સંધે આયા ય નો આયા ય અવત્તવ્વં આયાહય નો
આયાહય ૧૬ ” (૧૬) ત્યારે પોતાની પર્યાયોની અપેક્ષાએ સદ્ભાવ પર્યાયવાળો
એકદેશ આદિષ્ટ થાય છે, અને ત્યારે પરપર્યાયોની અપેક્ષાએ અસદ્ભાવ-
પર્યાયવાળો દેશ આદિષ્ટ થાય છે, તથા સદ્ભાવપર્યાયવાળો અને અસદ્ભાવ-
પર્યાયવાળો દેશ આદિષ્ટ થાય છે, ત્યારે ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ સદ્રૂપ, અસ-
દ્રૂપ અને આત્મા, નો આત્મા આ બે શબ્દો વડે એક સાથે અવત્તવ્ય
(અવાચ્ય) હોવાને કારણે અવત્તવ્ય હોય છે. (૧૭) “ દેસે આહટે સઽભાવ-
પજ્જવે દેસે આહટે અસઽભાવપજ્જવે, દેસા આહટ્ટા તદુભયપજ્જવા ચઉપ્પણ્ણસિણે
સંધે ભવ્વ આયા ય નો આયા ય અવત્તવ્વાહં આયાઓ ય નો આયાઓ ય ૧૭ ”

સ્વપર્યાયૈઃ સદ્ભાવપર્યવાઃ, દેશઃ અપરઃ આદિષ્ટઃ પરપર્યાયૈઃ અસદ્ભાવપર્યવાઃ, દેશા આદિષ્ટાઃ તદુભયપર્યવાઃ સદ્ભાવાસદ્ભાવપર્યવાઃ તદા ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ આત્મા ચ સદરૂપઃ, નો આત્મા ચ અસદરૂપઃ અવક્તવ્યાનિ-આત્મનશ્ચ સદરૂપાઃ નો આત્મનશ્ચ-અસદરૂપા इति युगपद् व्यपदेष्टुमशक्यानि ૧૭ । ‘દેસે આઈદ્રે સઘભાવ-પજ્જવે દેસા આઈદ્રા અસઘભાવપજ્જવા દેસે આઈદ્રે તદુભયપજ્જવે ચડપ્પણસિણ સ્વંધે આયા ય નો આયાઓ ય અવત્તવ્વં આયાહ ય નો આયાહ ય ૧૮’ યદા દેશઃ એકઃ આદિષ્ટઃ સ્વપર્યાયૈઃ સદ્ભાવપર્યવાઃ, દેશો દ્વૌ આદિષ્ઠૌ પરપર્યાયૈઃ અસદ્ભાવ-પર્યવૌ, દેશઃ આદિષ્ટઃ તદુભયપર્યવાઃ- સદ્ભાવપર્યવાસદ્ભાવપર્યવસ્તદા ચતુષ્પ્રદે-

આયાઓ ય ૧૭’ જવ અપની પર્યાયોં સે સદ્ભાવપર્યાયવાલા એકદેશ આદિષ્ટ હોતા હૈ, પરપર્યાયોં સે અસદ્ભાવપર્યાયવાલા દૂસરા દેશ આદિષ્ટ હોતા હૈ, ઓર સદ્ભાવપર્યાયવાલે ઓર અસદ્ભાવપર્યાયવાલે અનેક દેશ આદિષ્ટ હોતે હૈં તથ વહ ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ કથંચિત્ સદરૂપ, કથંચિત્, અસદરૂપ હોતા હૈ ઓર અનેક આત્માઓં એવં અનાત્માઓં સે વહ યુગપત્ અવાચ્ય હોને કે કારણ અવક્તવ્યરૂપ ભી હોતા હૈ ૧૭’ ‘દેસે આઈદ્રે સઘભાવપજ્જવે, દેસા આઈદ્રા અસઘભાવપજ્જવા દેસે આઈદ્રે તદુભયપજ્જવે ચડપ્પણસિણ સ્વંધે આયા ય નો આયાઓ ય અવત્તવ્વં આયાહ ય નો આયાહ ય ૧૮’ જિસ સમય સ્વપર્યાયોં સે સદ્ભાવપર્યાય-વાલા એકદેશ આદિષ્ટ હોતા હૈ, ઓર પરપર્યાયોં સે અસદ્ભાવપર્યાય-વાલે અનેક દેશ આદિષ્ટ હોતે હૈં, ઓર તદુભયપર્યાયવાલા એકદેશ આદિષ્ટ હોતા હૈ, તથ વહ ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ કથંચિત્ સદરૂપ કથંચિત્

ત્યારે પોતાની પર્યાયોની અપેક્ષાએ સદ્ભાવ પર્યાયવાળો એકદેશ આદિષ્ટ થાય છે, પરપર્યાયોની અપેક્ષાએ અસદ્ભાવ પર્યાયવાળો એકદેશ આદિષ્ટ થાય છે, અને સદ્ભાવપર્યાયવાળા અને અસદ્ભાવપર્યાયવાળા અનેક દેશો આદિષ્ટ થાય છે, ત્યારે તે ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ કથંચિત્ સદરૂપ, કથંચિત્ અસદરૂપ, અને અનેક આત્માઓ અને નો આત્માઓ વડે એક સાથે અવાચ્ય હોવાને કારણે અવક્તવ્ય રૂપ પણ હોય છે.

(૧૮) “દેસે આઈદ્રે સઘભાવપજ્જવે, દેસા આઈદ્રા અસઘભાવપજ્જવા, દેસે આઈદ્રે તદુભયપજ્જવે ચડપ્પણસિણ સ્વંધે આયા ય નો આયાઓ ય અવત્તવ્વં આયા-હ ય નો આયાહ ય ૧૮” જે સમયે સ્વપર્યાયોની અપેક્ષાએ સદ્ભાવ પર્યાયવાળો એકદેશ આદિષ્ટ થાય છે, અને પરપર્યાયોની અપેક્ષાએ અસદ્ભાવપર્યાય-વાળા જે દેશ આદિષ્ટ થાય છે, અને તદુભય પર્યાયવાળો જીને દેશ આદિષ્ટ

શિક્ષકઃ સ્કન્ધઃ આત્મા ચ સદ્રૂપઃ નો આત્માનો ચ અસદ્રૂપો, અવક્તવ્યમ્-આત્મા-સદ્રૂપઃ ઇતિ ચ નો આત્મા અસદ્રૂપ ઇતિ ચ યુગપદ્વ્યપદેષ્ટુમશક્યમ્ ૧૮, 'દેસા આહટ્ટા સન્ભાવપજ્જવા દેસે આહટ્ટે અસન્ભાવપજ્જવે દેસે આહટ્ટે તદુભયપજ્જવે ચઉપ્પણ્ણસિણ્ણ સંઘે આયાઓ ય નો આયા ય અવક્તવ્વં આયાહ્મ ય નો આયાહ્મ ય ૧૯' યદાં દેશા આદિણ્ણાઃ સ્વપર્યાયૈઃ સદ્ભાવપર્યાયાઃ, દેશઃ એકઃ આદિષ્ટઃ પરપર્યાયૈઃ અસદ્ભાવપર્યાવઃ દેશઃ આદિષ્ટસ્તદુભયપર્યાવઃ-સદ્ભાવાસદ્ભાવપર્યાવસ્તદા ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ આત્માનશ્ચ સદ્રૂપાઃ, નો આત્મા ચ-અસદ્રૂપઃ, અવક્તવ્યમ્-આત્મા સદ્રૂપ ઇતિ ચ નો આત્મા-અસદ્રૂપ ઇતિ ચ ૧૯ । તદુપસંહરન્નાહ-' સે તેણદ્દેગં ગોયમા ! એવં બુચ્ચહ્મ ચઉપ્પણ્ણસિણ્ણ સંઘે સિણ્ણ આયા સિણ્ણ નો આયા સિણ્ણ અવ-

અનેક દેશોં સે અસદ્રૂપ ઔર આત્મા એવં અનાત્મારૂપ સે યુગપત્ કહેજાના અશક્ય હોને સે અવક્તવ્ય હોતા હૈ ૧૮, 'દેસા આહટ્ટા સન્ભાવપજ્જવા, દેસે આહટ્ટે અસન્ભાવપજ્જવે દેસે આહટ્ટે તદુભયપજ્જવે ચઉપ્પણ્ણસિણ્ણ સંઘે આયાઓ ય નો આયા ય અવક્તવ્વં આયાહ્મ ય નો આયાહ્મ ૧૯' જિસ સમય ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધકે દેશ અપની પર્યાયોં સે સદ્ભાવપર્યાયવાલે આદિષ્ટ હોતે હૈ, તથા પરપર્યાયોં કી અપેક્ષા સે અસદ્ભાવપર્યાયવાલા દુસરા દેશ જય આદિષ્ટ હોતા હૈ, ઔર જય સદ્ભાવ એવં અસદ્ભાવ દોનોં પર્યાયવાલા દેશ આદિષ્ટ હોતા હૈ તય વહ ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ હન સબકી અપેક્ષા સે સદ્રૂપોંવાલા હોતા હૈ, અસદ્રૂપવાલા હોતા હૈ, ઔર સદ્રૂપ એવં અસદ્રૂપ હન દોનોં રૂપોં સે વહ યુગપત્ અવાચ્ય હોને કે કારણ અવક્તવ્ય હોતા હૈ ૧૯, ।

થાય છે, ત્યારે તે ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ કથચિત્ સદ્રૂપ હોય છે, કથચિત્ બે દેશોની અપેક્ષાએ અસદ્રૂપ હોય છે, અને આત્મા તથા અનાત્મા શબ્દો વડે એક સાથે અવાચ્ય હોવાને કારણે અવક્તવ્ય રૂપ પણ હોય છે.

(૧૯) “દેસા આહટ્ટા સન્ભાવપજ્જવા, દેસે આહટ્ટે અસન્ભાવપજ્જવે દેસે આહટ્ટે તદુભયપજ્જવે ચઉપ્પણ્ણસિણ્ણ સંઘે આયાઓ ય નો આયા ય” અવક્તવ્વં આયાહ્મ ય નો આયાહ્મ ૧૯” ત્યારે ચાર પ્રદેશિક સ્કન્ધના દેશ પોતાની પર્યાયોની અપેક્ષાએ સદ્ભાવ પર્યાયવાળા આદિષ્ટ થાય છે અને પરપર્યાયની અપેક્ષાએ અસદ્ભાવપર્યાયવાળો બીજો દેશ ત્યારે આદિષ્ટ થાય છે અને ત્યારે સદ્ભાવ અને અસદ્ભાવ પર્યાયવાળો દેશ આદિષ્ટ થાય છે, ત્યારે તે ચાર પ્રદેશિક સ્કન્ધ તે સૌની અપેક્ષાએ સદ્રૂપોવાળો હોય છે, અને સદ્રૂપ અને અસદ્રૂપ ઓ બન્ને રૂપે તે એક સાથે અવાચ્ય હોવાને કારણે અવક્તવ્ય હોય છે.

તત્ત્વં નિક્ષેવે તે ચેવ મંગા ઉચ્ચારેયન્વા જાવ નો આયાહ્ય' હે ગૌતમ ! તત્-
અથ, તેનાર્થેન એવમુચ્યતે-ચતુષ્પદેશિકઃ સ્કન્ધઃ સ્યાત્ આત્મા સદ્રૂપઃ, ૧ સ્યાત્
નો આત્મા-અસદ્રૂપઃ, ૨ સ્યાત્ અવક્તવ્યમ્ આત્મા इति च नो आत्मा इति च ३
अस्मिन् निक्षेपे ते एव पूर्वोक्ताः एकोनविंशतिर्मङ्गाः उच्चारयितव्या वक्तव्याः,
यावत्-स्यात् આત્મા ચ નો આત્મા ચ, ૪ સ્યાત્ આત્મા ચ અવક્તવ્યમ્,
૪ સ્યાત્ નો આત્મા ચ અવક્તવ્યમ્, ૪ इत्यादि रीत्या बोध्यम् ।
तदन्तिममेकोनविंशतितमं मङ्गमाह-स्यात् आत्मानश्च सद्रूपाः, नो
आत्मा चासद्रूपः, अवक्तव्यम्-आत्मा सद्रूप इति च, नो आत्मा-असद्रूप-

इस प्रकार पहले के पंद्रह भंग और ये त्रिक संयोगी ४ भंग मिलाकर
चतुष्पदेशी स्कंध के उन्नीस भंग होते हैं । 'से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं
बुच्चइ चउप्पएसिए खंवे सिय आया, सिय नो आया, सिय अवत्तव्वं,
निक्खेवे ते चेव भंगा उच्चारेयन्वा जाव नो आयाह्य' इसलिए हे गौतम !
मैंने ऐसा कहा है कि चतुष्पदेशिक स्कंध कथंचित् सद्रूप है १, कथंचित्
असद्रूप है २, और कथंचित् अवक्तव्य है ३ क्योंकि वह सद्रूप और
असद्रूप इन शब्दों द्वारा युगपत् वाच्य नहीं हो सकता है इस निक्षेप में वे
ही पूर्वोक्त १९ उन्नीस भंग उच्चारित करना चाहिये यावत्-'स्यात् आत्मा
च, नो आत्मा च, स्यात् आत्मा च अवक्तव्यम्-स्यात् नो आत्मा च
अवक्तव्यम् इत्यादिरूप से ये भंग जानना चाहिये अन्तिम भंग की
सूचना देने के लिये सूत्रकार ने 'स्यात् आत्मानश्च-सद्रूपाः नो आत्मा
चासद्रूपः, अवक्तव्यम् आत्मा सद्रूपः इति च, नो आत्मा असद्रूप
इति च' ऐसा कहा है इस प्रकार चतुष्पदेशिक स्कन्ध में इन १९ भंगों

“से तेणટ્ઠેણં ગોયમા ! એવં બુચ્ચઈ ચઉપ્પેસિયે ક્ખંવે સિય આયા, સિય નો
આયા, સિય અવત્તવ્વં, નિક્ખેવે તે ચેવ મંગા ઉચ્ચારેયન્વા જાવ નો આયાહ્ય ”
હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે (૧) આર પ્રદેશિક સ્કંધ અમુક
અપેક્ષાએ સદ્રૂપ છે, (૨) અમુક અપેક્ષાએ અસદ્રૂપ છે, (૩) અને અમુક
અપેક્ષાએ અવક્તવ્ય છે, કારણ કે તે સદ્રૂપ અને અસદ્રૂપ શબ્દો વડે
એક સાથે અવાચ્ય હોય છે. આ ક્રમે ૧૯માં ભંગ પર્યન્તના ભંગો અહીં
કહેવા બોધ્ય છે ૧૯મો ભંગ આ પ્રમાણે સમજવો-“સ્યાત્ આત્મા ચ, નો
આત્મા ચ, સ્યાત્ આત્મા ચ અવક્તવ્યં, સ્યાત્ નો આત્મા ચ અવક્તવ્યં” છેલ્લા
ભંગને સૂત્રકારે આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કર્યો છે-“સ્યાત્ આત્માનશ્ચ-સદ્રૂપાઃ,
નો આત્મા ચાસદ્રૂપઃ, અવક્તવ્યમ્ આત્મા સદ્રૂપ इति च, नो आत्मा अस-
द्रूप इति च” આ પ્રકારના ૧૯ ભંગોમાં ત્રણ ભંગ સંકલ્પદેશવાળા છે,

‘સિય આયા ય ૧ સિય નો આયા ય ૨’ હે ગૌતમ ! પંચપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ સ્યાત્ આત્મા સદ્રૂપઃ ૧, સ્યાત્ નો આત્મા-અનાત્મા અસદ્રૂપઃ ૨, ‘સિય અવત્તવ્વં આયાહ ય નો આયાહ ય ૩’ સ્યાત્ અવત્તવ્યમ્-આત્મા સદ્રૂપ इति च, નો આત્મા અસદ્રૂપ इति च યુગપદ્ વત્તુમશક્યમ્ ૩, ‘સિય આયા ય નો આયા ય ૪ સિય આયા ય અવત્તવ્વં’ ૪ સ્યાત્ આત્મા ચ સદ્રૂપેણ નો આત્મા ચ અસદ્રૂપેણ ૪, સ્યાત્ કથંચિત્ આત્મા ચ અવત્તવ્યમ્ યુગપદ્બુધ્યરૂપેણ વ્યપદેષ્ટુમશક્યમ્ ૪ (૧૧) ‘નો આયા ય અવત્તવ્વેણ ય ૪’ નો આત્મા ચ અવત્તવ્યેન સહ ચત્વારો ભક્ષાઃ ૪ (૧૧-૧૫) ‘તિયગસંજોગે એકો ણ પઢહ’ ત્રિકલસંયોગે સંભવત્સુ અષ્ટસુ

‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘પંચપણ્ણિણ સંધે સિય આયા ય ૧, સિય નો આયા ય ૨’ પંચ પ્રદેશિક સ્કન્ધ કથંચિત્ સદ્રૂપ હૈ ૧, કથંચિત્ અસદ્રૂપ હૈ ૨, ‘સિય અવત્તવ્વં આયાહ ય નો આયાહ ય’ કથંચિત્ વહ અવત્તવ્યરૂપ હૈ ક્યોંકિ સદ્રૂપ ઓર અસદ્રૂપ इन दोनों शब्दों द्वारा युगपत् वह कहा नहीं जा सकता है ૩, ‘સિય આયા ય, નો આયા ય સિય અવત્તવ્વં ૪’ કથંચિત્ વહ સદ્રૂપ સે આત્મા હૈ, અસદ્રૂપ સે કથંચિત્ વહ અનાત્મા હૈ ઓર કથંચિત્ વહ અવત્તવ્ય હૈ ક્યોંકિ સદ્રૂપ ઓર અસદ્રૂપ इन शब्दों द्वारा वह युगपत् अवक्तव्य होने से अवक्तव्य है ૪ (૭) ‘નો આયા ય અવત્તવ્વેણ ય ૪’ વહ નો આત્મા હૈ ઓર અવત્તવ્ય હૈ इसको लेकर ४ भंग और होते हैं ૪, इस प्रकार ७ और ये ४ मिलकर ११ भंग हो जाते हैं । ‘તિય સંજોગે એકો ણ પઢહ’ ત્રીન કે સંયોગ મેં સંભ-

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ ગોયમા ! હે ગૌતમ ! “ પંચપણ્ણિણ સંધે સિય આયા ય ૧, સિય નો આયા ય ૨, ” પાંચ પ્રદેશિક સ્કન્ધ (૧) અમુક અપેક્ષાએ સદ્રૂપ પણ હોય છે, (૨) અમુક અપેક્ષાએ અસદ્રૂપ પણ હોય છે, “ સિય અવત્તવ્વં આયાહ ય નો આયાહ ય ” (૩) અમુક અપેક્ષાએ તે અવત્તવ્ય રૂપ પણ છે, કારણ કે સદ્રૂપ અને અસદ્રૂપ શબ્દો દ્વારા તે એક સાથે અવાચ્ય હોય છે. “સિય આયા ય, નો આયા ય સિય અવત્તવ્વં ૪” તે પંચપ્રદેશિક સ્કન્ધ અમુક અપેક્ષાએ સદ્રૂપ છે, અને અમુક અપેક્ષાએ અસદ્રૂપ છે અને અમુક અપેક્ષાએ અવત્તવ્ય છે, કારણ કે સદ્રૂપ અને અસદ્રૂપ, આ બે શબ્દો વડે તે એક સાથે અવાચ્ય છે. એજ પ્રમાણે દ્વિકસંયોગી બીજા ત્રણ ભંગ પણ પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ અનુસાર સમજવા “નો આયા ય અવત્તવ્વેણ ય ૪” તે નોઆત્મા રૂપ (અસદ્રૂપ) અને અવત્તવ્ય છે, આ પદ્ધતિ અનુસાર બીજા ચાર પૂર્વોક્ત ભંગ થાય છે. પહેલાંના સાત ભંગ અને આ ચાર ભંગ મળીને કુલ ૧૧ ભંગ થાય છે. “ તિયસંજોગે એકો ણ પઢહ ” ત્રણના સંયોગથી બનતા

મદ્ધેષુ અત્ર એકઃ અષ્ટમો મદ્ધો ન પતતિ—ન ભવતિ, તથા ચ સપ્ત એવ મદ્ધાઃ અત્ર ત્રિકસંયોગે ભવન્તીતિ ભાવઃ ૭-૨૨। એવં ચ પંચપ્રદેશિકે સ્કન્ધે દ્વાવિંશતિર્મદ્ધા ભવન્તિ, તત્ર પ્રથમે ત્રયો મદ્ધાઃ પૂર્વોક્તરીત્યા સકલાદેશવિષયકાઃ, તદનન્તરેષુ ચ ત્રિષુ પ્રત્યેકં ચત્વારશ્ચત્વારો મદ્ધાઃ પૂર્વોક્તરીત્યેવ બોધ્યાઃ। દ્વાદશમદ્ધાઃ ૧૫, સપ્તમે તુ સપ્તમદ્ધા ભવન્તિ ૭-૨૨। તત્ર ત્રિકસંયોગે સ્વલુ સંભવત્સુ અપિ અષ્ટસુ મદ્ધકેષુ અત્ર આઘાઃ સપ્તૈવ ગ્રાહ્યાઃ, એકસ્તુ અન્તિમોઽષ્ટમો મદ્ધઃ અસંભવાદત્ર ન પ્રાપ્યતે તદેવં સર્વસંકલનયા-૩+૧૨+૭=૨૨ દ્વાવિંશતિર્મદ્ધા ભવન્તિ। ગૌતમ-સ્તત્ર કારણં પૃચ્છતિ—‘સે કેળદ્દેણં મંતે ! તં ચેવ પહિઉચ્ચારેયવ્વં ? હે મદન્ત ! તત્ત અથ, કેનાર્થેન તદેવ-પૂર્વોક્તરીત્યેવ-પ્રત્યુચ્ચારયિતવ્યમ્—તથા ચ કેન કાર-

વિત આઠ મંગોં મેં સે યહાં એક આઠવાં મંગ નહીં હો સક્કતા હૈ, હસ-લિયે યહાં સાત હી મંગ હોતે હૈં, હસ પ્રકાર સે પંચપ્રદેશિક સ્કંધ મેં ૨૨ મંગ હો જાતે હૈં। હનમેં પહિલે કે ૩ મંગ પૂર્વોક્તરીતિ સે સકલાદેશ વિષયવાલે હૈં। હનકે વાદ કે ત્રીન દ્વિકસંયોગિયોં મેં પ્રત્યેક કે ૪-૪ મંગ પૂર્વોક્તરીતિ કે અનુસાર સમજના ચાહિયે—સપ્ત ત્રિકસંયોગી મેં સાત મંગ હોતે હૈં, હનમેં ત્રિકસંયોગી મેં સંભવિત થી આઠ મંગોં મેં યહાં આદિ કે સાત હી ગ્રહણ કરના ચાહિયે, એક જો અન્તિમ આઠવાં મંગ હૈ વહ યહાં સંભવિત નહીં હોતા હૈ, કયોંકિ યહાં પ્રદેશ પાંચ હોતે હૈં, વહ પદ્મપ્રદેશી સ્કન્ધ મેં પ્રાપ્ત હો સક્કતા હૈ કયોંકિ વહાં ત્રીનોં સ્થાનોં મેં અનેક શબ્દ આસક્કતા હૈં। હસલિયે વસ અષ્ટમ મંગ કા યહાં ગ્રહણ નહીં કિયા ગયા હૈ, હસ પ્રકાર સવ મિલકર ૧૨-૩-૭=૨૨ મંગ હો જાતે હૈં। અથ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—‘સે કેળદ્દેણં મંતે ! તં ચેવ પહિઉચ્ચારેયવ્વં’ હે મદન્ત ! પંચપ્રદેશિક સ્કંધ મેં કિસ કારણ સે ચે

આઠ પૂર્વોક્ત લંગોમાનો આઠમો લંગ અહીં સંભવી શકતો નથી, તે કારણે ત્રિકસંયોગી ૭ લંગ જ અહીં બની શકે છે. આ પ્રકારે પંચપ્રદેશિક સ્કંધમાં કુલ ૨૨ લંગ થાય છે પહેલા ત્રણ લંગ પૂર્વોક્ત રીત અનુસાર સકલાદેશ-વિષયવાળા છે. ત્યારબાદ દ્વિકસંયોગી ત્રણ ચતુર્લંગીના કુલ ૧૨ લંગ બને છે અને ત્રિકસંયોગી ૭ લંગ બને છે. આ રીતે ૩+૧૨+૭=૨૨ કુલ લંગ થાય છે. ત્રિકસંયોગી આઠમો લંગ અહીં સંભવી શકતો નથી તેથી અહીં કુલ ૨૩ ને બદલે ૨૨ લંગ જ સંભવી શકે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“સે કેળદ્દેણ મંતે ! તં ચેવ પહિઉચ્ચારેયવ્વં” હે ભગવન્ ! પંચપ્રદેશિક સ્કંધ અમુક અપેક્ષાએ અદ્દ૩૫ છે, અમુક અપેક્ષાએ

નેન એવમુચ્યતે-પંચપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ સ્યાત્ આત્મા કથંચિત્ સદ્રૂપઃ, સ્યાત્ નો આત્મા-કથંચિત્ અસદ્રૂપઃ, સ્યાત્ અવક્તવ્યમ્-આત્મા ચ સદ્રૂપેણ, નો નો આત્મા ચ અસદ્રૂપેણ યુગપદ્ વક્તુમશક્તિરિત્યાદિ? ભગવાનાઢ-ગોયમા ! અપ્પ-
ળો આહટે આયા ૧, પરસ્સ આહટે નો આયા ૨, તદુભયસ્સ આહટે અવત્તવ્વં ૩ દેસે
આહટે સન્ભાવપજ્જવે, દેસે આહટે અસન્ભાવપજ્જવે એવં દુયગસંજોગે સવ્વે પહંતિ ।
તિયગસંજોગે એકો ણ પહં' હે ગૌતમ ! પંચપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ આત્મનઃ સ્વસ્ય
પંચપ્રદેશિકસ્કન્ધસ્ય વર્ણાદિ પર્યાયૈઃ આદિષ્ટે સતિ તૈર્વ્યપદિષ્ટઃ સન્ આત્મા-
સ્વપર્યાયાપેક્ષયા સદ્રૂપો ભવતિ ૧, પરસ્ય ષટ્પ્રદેશિકાદિ સ્કન્ધાન્તરસ્ય-
પર્યાયૈઃ અદિષ્ટે સતિ તૈર્વ્યપદિષ્ટઃ સન્ નો આત્મા-અનાત્મા-પરપર્યાયા-
પેક્ષયા અસદ્રૂપો ભવતિ ૨ તદુભયસ્ય સ્વપરોભયપર્યાયૈઃ આદિષ્ટે સતિ તદુભય-

૨૨ ભંગ દુણ હૈં ? કિં જિસસે આપ એસાં કહતે હૈં કિં વહ પંચપ્રદેશિક
સ્કન્ધ કથંચિત્ સદ્રૂપ હૈ, કથંચિત્ અસદ્રૂપ હૈં ઓર કથંચિત્ વહ
અવક્તવ્યરૂપ હૈ-કયોંકિ સદ્રૂપ સે ઓર અસદ્રૂપ સે વહ શબ્દોં દ્વારાં
એક સાથ નહીં કહાં જા સકતા હૈ ? ઇત્યાદિ ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે
હૈં-‘ગોયમા ! અપ્પળો આહટે આયા ૧, પરસ્સ આહટે નો આયા ૨, તદુ-
ભયસ્સ આહટે અવત્તવ્વં ૩ દેસે આહટે સન્ભાવપજ્જવે, દેસે આહટે અસ-
ન્ભાવપજ્જવે એવં દુયગસંજોગે સવ્વે પહંતિ, તિયસંજોગે એકો ણ પહં'
હે ગૌતમ ! પંચપ્રદેશિક સ્કન્ધ અપની પંચપ્રદેશિક સ્કન્ધ કી વર્ણાદિપર્યાયોં
સે આદિષ્ટ હોને પર આત્મા અપની પર્યાયોં કી અપની અપેક્ષા સે સદ્રૂપ
હોતા હૈ ૧, ઓર ષટ્પ્રદેશિકાદિ પર-સ્કન્ધાન્તર કી અપેક્ષા સે આદિષ્ટ
હોને પર વહ નો આત્મા પરપર્યાય કી અપેક્ષા સે અસદ્રૂપ હોતા હૈ ૨,

અસદ્રૂપ છે અને અશુદ્ધ અપેક્ષાએ અવક્તવ્ય છે, ઇત્યાદિ ૨૩ પૂર્વોક્ત ભંગ
આપ અહીં' શા કારણે કહો છો ?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર-“ ગોયમા ! અપ્પળો આહટે આયા ૧, પરસ્સ
આહટે નો આયા ૨, તદુભયસ્સ આહટે અવત્તવ્વં ૩, દેસે આહટે સન્ભાવપજ્જવે, દેસે
આહટે અસન્ભાવપજ્જવે એવં દુયગસંજોગે સવ્વે પહંતિ, તિયસંજોગે એકો ણ પહં'
હે ગૌતમ ! પંચપ્રદેશિક સ્કન્ધ પોતાના (પંચપ્રદેશિક સ્કન્ધના) વર્ણાદિ પર્યા-
યોની અપેક્ષાએ આદિષ્ટ (કથિત) થાય ત્યારે તે પોતાના પર્યાયોની અપેક્ષાએ
સદ્રૂપ હોય છે (૨) પંચપ્રદેશિક સ્કન્ધ ત્યારે તે ષટ્પ્રદેશિક આદિ સ્કન્ધા-
ન્તરની અપેક્ષાએ આદિષ્ટ થાય છે, ત્યારે તે પરપર્યાયની અપેક્ષાએ નો
આત્મા ૩૫-અસદ્રૂપ-હોય છે. (૩) ત્યારે તે તદુભય (સ્વપર્યાય અને પર-

પર્યાયી વ્યવર્તિષ્ટઃ સન્ અવક્તવ્યમ્ ૩ વસ્તુ સ્યાત્-નહ્યસૌ આત્મા સદ્રૂપ ઇતિ વક્તું શક્યઃ તસ્ય પરપર્યાયાપેક્ષયાઽનાત્મત્વાત્ અસદ્રૂપત્વાત્, નાપિ અસૌ અનાત્મેતિ વક્તું શક્યઃ સ્વપર્યાયાપેક્ષયા તસ્ય અત્મત્વાત્ સદ્રૂપત્વાત્, અવક્તવ્યત્વં ચાનાત્માત્મશબ્દાપેક્ષયૈવ ન તુ સર્વથા, અવક્તવ્યશબ્દેનૈવ તસ્યોચ્યમાનત્વાત્, અનમિલાપ્યમાનાનામપિ ભાવપદાર્થવસ્તુપ્રભૃતિશબ્દૈરનમિલાપ્યશબ્દેન વાઽમિલાપ્ય-

‘તથા-તદુભય-સ્વપર ઉભય-પર્યાયોં સે આદિષ્ટ હોને પર અવક્તવ્ય હોતા હૈ૨, ક્યોંકિ જિસ સમય એસા કહા જાતા હૈ કિ પંચપ્રદેશિક સ્કંધ આત્મા-સદ્રૂપ હૈ વહ ઉસ સમય સદ્રૂપ હી હૈ, એસા નહીં માના જા સકતા ક્યોંકિ પરપર્યાય કી અપેક્ષા યહ ઉસ સમય અસદ્રૂપ બી તો હૈ। તથા યહ અનાત્મારૂપ હૈ, જબ એસા કહા જાતા હૈ તબ યહ ઉસ સમય અનાત્મારૂપ હી હૈ એસા નહીં માના જા સકતા ક્યોંકિ સ્વપર્યાય કી અપેક્ષા યહ ઉસ સમય સદ્રૂપ બી હૈ હસલિયે યુગપત્ યહ સદ્રૂપ સે ઓર અસદ્રૂપસે વક્તું અશક્ય હોને સે અવક્તવ્ય કોટિ મેં ઓ જાતા હૈ૨, યહાં યહ ઇન્હીં શબ્દોં દ્વારા અવક્તવ્ય કહા ગયા જાનનાં ચાહિયે-સર્વથા યહ અવક્તવ્ય હૈ એસા નહીં જાનનાં ચાહિયે ક્યોંકિ યદિ સર્વથા હસે અવક્તવ્ય કહા જાવેગા તો યહ અવક્તવ્ય શબ્દ સે બી નહીં કહા જા સકેગા અતઃ અવક્તવ્ય શબ્દ સે યહ વક્તવ્ય હોતા હૈ જૈસે કિ જો પદાર્થ અનમિલાપ્ય કહે જાતે હીં વે ભાવ, પદાર્થ, વસ્તુ.

પર્યાય) પર્યાયોની અપેક્ષાએ આદિષ્ટ થાય છે, ત્યારે અવક્તવ્ય રૂપ હોય છે કારણ કે જ્યારે એવું કહેવામાં આવે છે કે પંચપ્રદેશિક સ્કંધ આત્મા-સદ્રૂપ છે, ત્યારે તે સદ્રૂપ જ છે એવું માની શકાતું નથી કારણ કે પરપર્યાયની અપેક્ષાએ તે સમયે તે અસદ્રૂપ પણ હોય છે. તથા તે અનાત્મ રૂપ (અસદ્રૂપ) છે એવું જ્યારે કહેવામાં આવે ત્યારે તે અનાત્મ રૂપ જ છે એવું માની શકાતું નથી, કારણ કે સ્વપર્યાયની અપેક્ષાએ તે સમયે તે સદ્રૂપ પણ હોય છે. આ પ્રકારે એક સાથે સદ્રૂપ અને અસદ્રૂપ શબ્દો વડે તેનું કથન થઈ શકતું નથી, તે કારણે તે અવક્તવ્ય કોટિમાં આવી જાય છે અહીં તેને આ શબ્દો દ્વારા જ અવક્તવ્ય કહેવામાં આવ્યો છે, એમ સમજવું જોઈએ, તે સર્વથા અવક્તવ્ય છે એવું માનવું જોઈએ નહીં, કારણ કે જો તેને સર્વથા અવક્તવ્ય કહેવામાં આવશે તો તેને અવક્તવ્ય શબ્દ વડે પણ કહી શકાશે નહીં તેથી અવક્તવ્ય શબ્દ વડે તે વક્તવ્ય હોય છે એમ કે જે પદાર્થો અનમિલાપ્ય કહેવાય છે, તેઓ ભાવ, પદાર્થ, વસ્તુ આદિ

शब्देन चाऽभिलाष्यत्वात् । अथ देशापेक्षयाऽऽद्य
आदिष्टः सद्भावपर्ययः—सद्भावमयानाः पर्ययाः
पर्ययरिति, द्वितीयस्तु देशः आदिष्टः असद्भावपर्यय
रीत्या द्विकसंयोगे सर्वे पूर्वोक्ता द्वादशभङ्गाः
एकोऽष्टमो भङ्गः त्रिषु स्थानेषु बहुवचनात्मको
पञ्चकत्वादसंभवात् ।

पञ्चप्रदेशिस्कन्धस्य २२ द्वाविंशतिः

संपूर्णस्कन्धापेक्षया सकलादेशिनोऽसंयोगि

(३) आत्मा १ — नो आत्मा २

द्विकसंयोगिनो १२ द्वादशभङ्गाः

आत्मा नो आत्मा आत्मा अवक्तव्यमिति

(१) एकः—एकः (५) एकः—एकः

(२) एकः—अनेके (६) एकः—अनेके

(३) अनेके—एकः (७) अनेके—एकः

(४) अनेके—अनेके (८) अनेके—अनेके

आदि शब्दों द्वारा अथवा अनभिलाष्य श
अथ देश की अपेक्षा से पंचप्रदेशिक स्कंध
लिखे कहा जाता है कि जब पंचप्रदेशिक र
सद्भावपर्यायवाला एकदेश आदिष्ट हो
परपर्यायों से असद्भाव पर्यायवाला जब
तब वह कथंचित् असद् रूप है, इस प्रकार
में सब पूर्वोक्त भंग होते हैं, त्रिकसंयोग
होता है, क्योंकि वह यहां पांच ही प्रदे

शब्दों द्वारा अथवा अनभिलाष्य शब्द द्वारा

छठे देशकी अपेक्षा से पंचप्रदेशिक स्कंधना

प्रमाणों कही शक्य है—अथ पंचप्रदेशिक स्कंधः

ત્રિકસંયોગિનઃ ૭ સપ્તમજ્ઞા યથા—

આત્મા	—	નો આત્મા	—	અવક્તવ્યમિતિ
(૧) એકઃ		એકઃ		એકઃ
(૨) એકઃ		એકઃ		અનેકે
(૬) એકઃ		અનેકે		એકઃ
(૪) એકઃ		અનેકે		અનેકે
(૫) અનેકે		એકઃ		એકઃ
(૬) અનેકે		એકઃ		અનેકે
(૭) અનેકે		અનેકે		એકઃ

‘છપ્પણસિણ સવ્વે પહંતિ’ પદ્મપદેશિકે સ્કન્ધે તુ સર્વે પશ્ચપદેશિકોક્તા દ્વાવિંશતિઃ, ત્રિકસંયોગે એકોઽપ્તમોઽધિકં ઇતિ, ત્રયોવિંશતિર્ભક્તાઃ પતન્તિ=ભવન્તિ, અત્ર ત્રિકસંયોગેઽધ્યાનામપિ મજ્ઞાનાં સંભવાત્, અતોઽત્ર પદ્મપદેશિકે સ્કન્ધે દ્વાવિંશતિર્ભક્તાઃ પશ્ચપદેશિકવદેવ ભવન્તિ, ત્રયોવિંશતિતમસ્તુ ત્રિણુ સ્થાનેષુ વહુવચનાન્તો મજ્ઞો વિજ્ઞેય ઇતિ પદ્મપદેશિકે સ્કન્ધે ત્રયોવિંશતિઃ (૨૩) મજ્ઞા ભવન્તીતિ । પદેશાનાં પટ્ટકત્વાત્ ત્રિણ્વપિ સ્થાનેષુ વહુવચનાન્તશબ્દસ્ય સંભવાત્ । ‘જહા છપ્પણસિણ એવં જાવ અણંતપણસિણ’ યથા પદ્મપદેશિકે સ્કન્ધે ત્રયોવિંશતિર્ભક્તાઃ પ્રતિપાદિતાઃ એવં તથૈવ યાવત્-સપ્તાષ્ટનવદશસંખ્યાતાસંખ્યાતાનન્તપદેશિકે સ્કન્ધે પ્રત્યેકં ત્રયોવિંશતિસ્ત્રયોવિંશતિર્ભક્તાઃ પ્રતિપત્તવ્યાઃ । અન્તે ગૌતમો મગવદ્વાક્યં

વહુવચનાન્તપદ વનતે નહીં હૈ । ‘છપ્પણસિણ સવ્વે પહંતિ’ પદ્મપદેશિક સ્કંધ મેં તો સય ૨૩ અંગ હોતે હૈ । ક્યોંકિ ત્રિકસંયોગ મેં સંભવિત આઠોં હી અંગ વહાં હોતે હૈ । અર્થાત્ વાઈસ ૨૨ અંગ તો પશ્ચપદેશિક જૈસે હી વનતે હૈ, તેઈસવાં તીનોં સ્થાનોં મેં વહુવચન કરને સે વનતા હૈ ‘જહા છપ્પણસિણ જાવ અણંતપણસિણ’ જિસ પ્રકારસે પદ્મપદેશિક સ્કંધ મેં ૨૩ અંગ કહે ગયે હૈ, હસી પ્રકાર સે યાવત્ સાત, આઠ, નૌ, દશ, સંખ્યાત એવં અનન્તપદેશિક સ્કંધ મેં ભી પ્રત્યેક કે ૨૩-૨૩ અંગ

“છપ્પણસિણ સવ્વે પહંતિ, જહા છપ્પણસિણ, એવં જાવ અણંતપણસિણ” છપ્પદેશિક સ્કંધમાં બધા લાંગો (૨૩ લાંગો) થાય છે, કારણ કે ત્રિકસંયોગમાં અહીં આઠમો લાંગ પણ સંલવી શકે છે. એજ પ્રકારે સાત, આઠ, નવ, દસ, સંખ્યાત, અસંખ્યાત અને અનંતપદેશિક સ્કંધમાં પણ ૨૩-૨૩ લાંગ બને છે, એમ સમજવું જોઈએ.

હવે સૂત્રનો ઉપસંહાર કરતા સૂત્રકાર ગૌતમ સ્વામીના આ શબ્દો દ્વારા મહાવીર પ્રભુના વચનોને પ્રમાણભૂત ગણાવે છે—“સેવં મંતે ।

प्रमाणिकतया स्वीकुर्वन्नाह—‘सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ’ हे भदन्त ! तदेवं—भवदुक्तं सर्वं सत्यमेव, हे भदन्त ! तदेवं—भवदुक्तं सर्वं सत्यमेवेति यावत्—
ध्रुवन् विहरति—तिष्ठति ॥ सू० ३ ॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-पसिद्धवाचक पञ्चदशभाषा-

कलितललितकलापालापकप्रविधुद्धगद्यपद्यनैरुग्रन्यनिर्मापक

वादिमानमर्दक श्री शाहू छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-

‘जैनाचार्य’ पदभूषित—कोल्हापुरराजगुरु-

वालब्रह्मचारि—जैनाचार्य—जैनधर्मदिवाकर

-पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां

श्री “भगवतीसूत्रस्य” प्रमेयचन्द्रिका-

ख्यायां व्याख्यायां द्वादशशतके

दशमोद्देशकः समाप्तः ॥ १२-१० ॥

॥ द्वादशशतकं समाप्तम् ॥

ज्ञानछेना चाहिये। अन्त में गौतम भगवान् के वाक्य को प्रामाणिकरूप से स्वीकार करते हुए कहते हैं कि ‘सेवं- भंते ! सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ’ हे भदन्त ! जैसा आपने कहा है वह ऐसा ही है, हे भदन्त ! जैसा आपने कहा है वह ऐसा ही है ऐसा कह कर वे यावत् अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥सू०३॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराज कृत

“भगवतीसूत्र” की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके बारहवें शतक की

॥ दशवां उद्देशक समाप्त १२-१० ॥

॥ बारहवां शतक संपूर्ण हुआ ॥ १२ ॥

सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ” हे भगवन् ! आपनी बात सर्वथा सत्य छे. हे भगवन् ! आपने ने कहुं ते सर्वथा सत्य न छे. आ प्रभावे कडीने मडावीर प्रभुने पदछा नमस्कार करीने तेओ तेमने स्थाने विराजमान धर गया. ॥सू०३॥
जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराज कृत “भगवतीसूत्र” की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याना बारहवां शतकने दसमो उद्देशो समाप्त ॥१२-१०॥

॥ बारहवां शतक समाप्त ॥

અથ ત્રયોદશશતકં પ્રથમોદ્દેશકઃ પ્રારભ્યતે ।

ત્રયોદશશતકે પ્રથમોદ્દેશકસ્ય સંક્ષિપ્તવિષયવિવરણમ્

નરકપૃથિવીવક્તવ્યતા પ્રરૂપણમ્, રત્નપ્રભાયાં નરકાવાસવક્તવ્યતાપ્રરૂપણમ્, સંખ્યાતયોજનવિસ્તારયુક્તનરકાવાસેષુ એકસમયેન નારકાદીનામુત્પાદપ્રરૂપણમ્, એકસમયેન નારકાદીનામુદ્વર્તના પ્રરૂપણમ્, રત્નપ્રભાયાં નારકજીવાનાં સત્તા પ્રરૂપણમ્, અસંખ્યેયયોજનવિસ્તારયુક્તનરકાવાસેષુ નારકાદીનામુત્પાદપ્રરૂપણમ્, એવં શર્કરાપ્રભાદિષુ સપ્તેષ્વપિ પૃથિવીષુ નરકાવાસવક્તવ્યતા પ્રરૂપણમ્ । રત્નપ્રભાયાં સંખ્યાતયોજનવિસ્તારયુક્તનરકાવાસેષુ સમ્યગ્દષ્ટિ-

તેરહવેં શતકકા પ્રારંભ-

ઉદ્દેશા પહલા

હસ તેરહ ૧૩ વેં શતક કે પ્રથમ ઉદ્દેશે મેં જો વિષય વર્ણિત હુઆ હૈ ઉસકા વિવરણ સંક્ષેપ સે હસ પ્રકાર હૈ-નરકપૃથિવી વક્તવ્યતા પ્રરૂપણ, રત્નપ્રભા મેં નરકાવાસ વક્તવ્યતા કા કથન, સંખ્યાત યોજનવિસ્તારયુક્તનરકાવાસોં મેં એક સમય મેં નારકાદિકોં કે ઉત્પાદ કી પ્રરૂપણા એક સમય મેં નારકાદિકોં કી ઉદ્વર્તના (નરક સે નિકલના) કી પ્રરૂપણા, રત્નપ્રભા મેં નારક જીવોં કી સત્તા કી પ્રરૂપણા, અસંખ્યાત યોજન વિસ્તારવાલે નરકાવાસોં મેં નારકાદિકોં કે ઉત્પાદ કી પ્રરૂપણા હસી પ્રકાર સે શર્કરાપ્રભા આદિ પૃથિવિયોં મેં ભી નરકાવાસોં કી વક્તવ્યતા કી પ્રરૂપણા રત્નપ્રભા મેં સંખ્યાતયોજન વિસ્તારવાલે નરકાવાસોં મેં

તેરમા શતકનો પ્રારંભ-

ઉદ્દેશક પહેલો

તેરમા શતકના પહેલા ઉદ્દેશકમાં જે વિષયનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે, તેનું સંક્ષિપ્તમાં વિવરણ કરવામાં આવે છે-નરકપૃથ્વીઓનું નિરૂપણ, રત્નપ્રભાના નરકાવાસોનું કથન, સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા નરકાવાસોમાં એક સમયમાં કેટલા નારકોનો ઉત્પાદ થાય છે અને કેટલા નારકોની ઉદ્વર્તના (નરકમાંથી નીકળવાની ક્રિયા) થાય છે, તેની પ્રરૂપણા, રત્નપ્રભામાં નારક છોડેલી સત્તાની પ્રરૂપણા, અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા નરકાવાસોમાં નારકોના ઉત્પાદ આદિની પ્રરૂપણા, એજ પ્રભાએ શર્કરાપ્રભા આદિ નરકપૃથ્વીઓના નરકાવાસોની પ્રરૂપણા, રત્નપ્રભામાં સંખ્યાત યોજનના

प्रभृतीनामुद्धर्तनाप्ररूपणम्, सम्यग्दृष्टिभिरविरहितवक्तव्यताप्ररूपणम्, सप्त-
नारकपृथिव्यां सम्यग्दृष्टि प्रभृतीनामुत्पत्तिवक्तव्यताप्ररूपणम्, कृष्णादिश्लेश्या-
वन्तो भूत्वा कृष्णलेश्यावत्सु नारकेषु उत्पद्यन्ते ? इत्यादि प्रश्नोत्तरम्, नीललेश्या-
वन्तु नारकेषु उत्पद्यन्ते ? इत्यादि प्रश्नोत्तरम्, तद्धेतुवक्तव्यम्, कापोतलेश्या-
वत्सु नारकेषु उत्पद्यन्ते ? इत्यादि प्रश्नोत्तरम् ॥

त्रयोदशशतकोद्देशकार्थ संग्रहगाथा—

मूलम्—पुढवी१ देवर मणंतर३ पुढवी४ आहारमेव५ उववाए६।

भासा७ कम८ अणगारे केया घडिया९ समुग्घाए१०॥१॥

छाया—पृथिवी १ देवः २ अनन्तरम् ३ पृथिवी ४ आहार एव २ उपपातः ६
भाषा ७ कर्म ८ अनगारः केया घटिकः ९ समुद्घातः १० ॥ १ ॥

टीका—द्वादशशतके अनेकधा जीवादिपदार्थानां प्ररूपणं कृतम्, अथ
त्रयोदशशतकेऽपि तेषामेव प्रकारान्तरेण प्ररूपणं कर्तुं प्रथमम् दशोद्देशकार्थ संग्रह
गाथामाह—‘पुढवी’ इत्यादि १, ।

सम्यग्दृष्टि आदिकों के उत्पाद की वक्तव्यता का प्ररूपण सम्यग्दृष्टि
आदिकों की उद्धर्तना की प्ररूपणा सम्यग्दृष्टियों की अविरहितता की
प्ररूपणा सप्तनारक पृथिवी में सम्यग्दृष्टि आदि जीवों की उत्पत्ति
की वक्तव्यता की प्ररूपणा कृष्णादि श्लेश्यावाले होकर के जीव कृष्ण-
श्लेश्यावाले नारकों में उत्पन्न होते हैं ? इत्यादि प्रश्नों के उत्तर—नील-
श्लेश्यावाले नारकों में उत्पन्न होते हैं इत्यादि प्रश्न इसमें हेतु कथन
कापोतश्लेश्यावाले नारकों में उत्पन्न होते हैं इत्यादि प्रश्नोत्तर।

तेरहवे शतक के उद्देश के अर्थ की संग्रहगाथा—

पुढवी१ देवर मणंतर३ पुढवी४ आहारमेव५ उववाए६।

भासा७ कम८ अणगारे केयाघडिया९ समुग्घाए१०॥१॥

विस्तारवाणा नरकावासेमां सम्यग्दृष्टि आदिकेना उत्पादनी प्रश्नपु, सम्यग्दृष्टि आदिकेनी उद्धर्तनानी प्रश्नपु, सम्यग्दृष्टिओनी अविर-
हिततानी प्रश्नपु, सातमी नरकपृथ्वीमां सम्यग्दृष्टि आदि जिवेनी उत्प-
त्तिनी प्रश्नपु, “कृष्णादि श्लेश्यावाणा जिवे शुं कृष्ण श्लेश्यावाणा नारकेमां
उत्पन्न थाय छे ? के नीलश्लेश्यावाणा नारकेमां उत्पन्न थाय छे ? के कापोत
श्लेश्यावाणा नारकेमां उत्पन्न थाय छे ?” इत्यादि प्रश्नोत्तरा.

तेरमां शतकना उद्देशकेना विषयसु सूचन करती संग्रहगाथा—

“पुढवी१ देवर मणंतर३ पुढवी४ आहारमेव५ उववाए६।

भासा७ कम८ अणगारे केयाघडिया९ समुग्घाए १०॥१॥”

પૃથિવી-નરકપૃથિવીવિષયકઃ પ્રથમોદ્દેશકઃ ૧, દેવઃ-દેવનિરૂપણાર્થમ્
 દ્વિતીયોદ્દેશકઃ ૨, અનન્તરમ્-અનન્તરાહારા નૈરયિકા ઇત્યાદ્યર્થપ્રતિપાદનાર્થ તૃતી-
 યોદ્દેશકઃ ૩, પૃથિવી-પૃથિવીગતવક્તવ્યતા પ્રતિપાદનાર્થ ચતુર્થોદ્દેશકઃ ૪, આહારઃ-
 નૈરયિકાદ્યાહારનિરૂપણાર્થ પચ્ચમોદ્દેશકઃ ૫, ઉપપાતઃ-નારકાદ્યુત્પાદાર્થ પષ્ઠો-
 દ્દેશકઃ ૬, ભાષા-ભાષાપ્રરૂપણાર્થ સપ્તમોદ્દેશકઃ ૭, કર્મ-કર્મપ્રકૃતિપ્રરૂપણા-
 ર્થમષ્ટમોદ્દેશકઃ ૮, અનગારઃ કેયાઘટિકઃ-અનગારો ભાવિતાત્મા શ્રમણઃ લઙ્ઘિ-
 સામર્થ્યાત્ કેયાઘટિકઃ-રજ્જુમાન્તવદ્ઘટિકાપાણિઃ સન્ આકાશે વ્રજેદિ-
 ત્યર્થપ્રતિપાદનાર્થ નવમોદ્દેશકઃ ૯, સમુદ્ઘાતઃ સમુદ્ઘાતપ્રતિપાદનાર્થ દશમો-
 દ્દેશકઃ ૧૦ । ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧ ॥

નરકપૃથિવી કે સમ્બન્ધ મેં પૃથિવી નામકા પ્રથમ ઉદ્દેશા ૧, દેવ કી
 પ્રરૂપણા કે સમ્બન્ધ મેં દેવ નામ કા દ્વિતીય ઉદ્દેશા ૨, અનન્તરાહાર-
 ઉપપાત ક્ષેત્ર કી પ્રાપ્તિ કે સમય તુરત હી આહાર કરનેવાલે નારકોં કે
 સમ્બન્ધ મેં તૃતીય ઉદ્દેશા ૩, નરકપૃથિવી કી વક્તવ્યતા પ્રતિપાદન કરને
 કે લિયે ચૌથા ઉદ્દેશા ૪, નારકાદિ કે આહાર કી પ્રરૂપણા કરને કે લિયે
 પાંચવાં ઉદ્દેશા ૫, નારકાદિકોં કે ઉપપાત સમ્બન્ધ મેં છઠા ઉદ્દેશા ૬,
 ભાષા સમ્બન્ધ મેં સાતવાં ઉદ્દેશા ૭, કર્મ કી પ્રરૂપણા સમ્બન્ધ મેં આઠવાં
 ઉદ્દેશા ૮, અનગાર-ભાવિતાત્મા અનગાર વૈક્રિયલઙ્ઘિ કે સામર્થ્ય સે કેયા-
 ઘડિયા-હાથ મેં ડોરે સે વાંધી છુદ્ડી ઘડી લેકર આકાશ મેં ગમન કર સક્તા
 હૈ ઇત્યાદિ અર્થ કા પ્રતિપાદન કરને કે લિયે નૌવાં ઉદ્દેશા ૯, ઔર સમુદ્ઘાત
 કા વર્ણન કરને રૂપ દશવાં ઉદ્દેશા ૧૦ હસ પ્રકાર સે યે ૧૦ ઉદ્દેશે હસ
 ૧૩વેં શતક મેં કહે ગયે હૈં હસ પ્રકાર સે યહ ગાથા કા અર્થ હૈ ॥

પૃથ્વી નામના પહેલા ઉદ્દેશામાં નરકપૃથ્વીઓનું પ્રતિપાદન કયું
 છે. દેવ નામના બીજા ઉદ્દેશામાં દેવોની પ્રરૂપણા કરી છે. “મણુતર”
 ઉપપાત ક્ષેત્રની પ્રાપ્તિના સમયમાં તુરત જ આહાર કરનારા નારકોના
 વિષયનું ત્રીજા ઉદ્દેશામાં પ્રતિપાદન કયું છે. ચોથા ઉદ્દેશામાં નરકપૃથ્વીઓની
 વક્તવ્યતાનું પ્રતિપાદન કયું છે છઠા ઉદ્દેશામાં નારકાદિના ઉપપાતનું કથન
 કયું છે. સાતમાં ઉદ્દેશામાં ભાષાની અને આઠમાં ઉદ્દેશામાં કર્મની
 પ્રરૂપણા કરી છે. ભાવિતાત્મા અણુગાર વૈક્રિયલઙ્ઘિના પ્રભાવથી,
 હાથમાં દોરડાથી બાંધેલી ઘડીયાળ લઈને આકાશમાં ગમન કરી શકે
 છે, ઇત્યાદિ વિષયનું પ્રતિપાદન નવમાં ઉદ્દેશામાં કરવામાં આવ્યું છે દસમાં
 ઉદ્દેશામાં સમુદ્ઘાતોનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે આ પ્રકારના દસ ઉદ્દેશકોનો
 આ તેરમાં શતકમાં સમાવેશ થાય છે ઉપર્યુક્ત ગાથાનો અર્થ આ પ્રમાણે થાય છે.

पृथिव्यादिवक्तव्यता ।

मूलम्—‘रायगिहे जाव एवं वयासी—कइणं भंते ! पुढवीओ पणत्ताओ ? गोयमा ! सत्तपुढवीओ पन्नत्ताओ, तं जहा—रयण-
प्पभा जाव अहे सत्तमा । इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढ-
वीए केवइया निरयावाससयसहस्सा पणत्ता ? गोयमा ! तीसं
निरयावाससयसहस्सा पणत्ता । ते णं भंते ! किं संखेज्ज-
वित्थडा, असंखेज्जवित्थडा ? गोयमा ! संखेज्जवित्थडा वि,
असंखेज्जवित्थडा वि । इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए
तीसाए निरयावाससयसहस्सेसु संखेज्जवित्थडेसु नरएसु एग-
समएणं केवइया नेरइया उववज्जंति १ ? केवइया काउलेस्सा
उववज्जंति २ ? केवइया कण्हपक्खिया उववज्जंति ३ ? केवइया
सुकपक्खिया उववज्जंति ४ ? केवइया सन्नी उववज्जंति ५ ?
केवइया असन्नी उववज्जंति ६ ? केवइया भवसिद्धिया उवव-
ज्जंति ७ ? केवइया अभवसिद्धिया उववज्जंति ८ ? केवइया
आभिणिवोहियणाणी उववज्जंति ९ ? केवइया सुयणाणी उव-
वज्जंति १० ? केवइया ओहिनाणी उववज्जंति ११ ? केवइया
मइ अन्नाणी उववज्जंति १२ ? केवइया सुयअन्नाणी उवव-
ज्जंति १३ ? केवइया विव्भंगनाणी उववज्जंति १४ ? केवइया
अक्खुदंसणी उववज्जंति १५ ? केवइया अवक्खुदंसणी उवव-
ज्जंति १६ ? केवइया ओहिदंसणी उववज्जंति १७ ? केवइया आहा-
रसन्नोवउत्ता उववज्जंति १८ ? केवइया भयसन्नोवउत्ता उवव-

ज्जंति१९? केवइया मेहुणसन्नोवउत्ता उववज्जंति२०? केवइया
परिगहसन्नोवउत्ता उववज्जंति२१? केवइया इत्थी वेयगा
उववज्जंति२२? केवइया पुरिसवेयगा उववज्जंति२३? केवइया
नपुंसगवेयगा उववज्जंति२४? केवइया कोहकसाई उवव-
ज्जंति२८? जाव केवइया लोभकसाई उववज्जंति२६? केवइया
सोइंदियउवउत्ता उववज्जंति२९? जाव केवइया फासिंदि-
योवउत्ता उववज्जंति३३? केवइया नोइंदियोवउत्ता उववज्जं-
ति३४? केवइया मणजोगी उववज्जंति३५? केवइया वइजोगी
उववज्जंति३६? केवइया कायजोगी उववज्जंति३७? केवइया
सागारोवउत्ता उववज्जंति३८? केवइया अणागारोवउत्ता उवव-
ज्जंति३९? गोयमा! इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए तीसाए
निरयावाससयसहस्सेसु संखेज्जवित्थडेसु नेरइएसु जहण्णेणं
एक्कोवा दोवा तिन्नि वा उक्कोसेणं संखेज्जा नेरइया उववज्जंति,
जहण्णेणं एक्को वा, दो वा, तिन्नि वा, उक्कोसेणं संखेज्जा
काउलेस्सा उववज्जंति, जहण्णेणं एक्को वा, दो वा, तिन्नि वा,
उक्कोसेणं संखेज्जा कण्हपक्खिया उववज्जंति, एवं सुक्कपक्खिया
वि, एवं सन्नी, एवं असन्नी वि, एवं भवसिद्धिया, एवं अभव-
सिद्धिया, आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी, ओहिनाणी, मइ
अन्नानी, सुयअन्नानी, विभंगनाणी, चक्खुदंसणी ण उवव-
ज्जंति, जहण्णेणं एक्को वा, दो वा, तिन्नि वा, उक्कोसेणं संखे-
ज्जा अचक्खुदंसणी उववज्जंति, एवं ओहिदंसणी वि, आहार-
सन्नोवउत्ता वि जाव परिगहसन्नोवउत्ता उववज्जंति, इत्थी
वेयगा न उववज्जंति, पुरिसवेयगा वि न उववज्जंति, जहण्णेणं

एको वा, दो वा, तिन्नि वा, उक्कोसेणं संखेज्जा नपुंसगवेयगा
 उववज्जंति, एवं कोहकसाई जाव लोभकसाई उववज्जंति,
 सोहंदिय उवउत्ता न उववज्जंति, एवं जाव फासिंदियोवउत्ता
 न उववज्जंति, जहण्णेणं एको वा, दो वा, तिन्नि वा, उक्को-
 सेणं संखेज्जा नो इंदियोवउत्ता उववज्जंति, मणजोगी ण उव-
 वज्जंति, एवं वइजोगी वि, जहण्णेणं एको वा, दो वा, तिन्नि
 वा, उक्कोसेणं संखेज्जा कायजोगी उववज्जंति, एवं सागारोव-
 उत्ता वि, एवं अणगारोवउत्ता वि ॥सू० १॥

छाया—राजगृहे यावत् एवमवादीत्—कति खलु भदन्त ! पृथिव्यः प्रज्ञप्ताः ?
 गौतम ! सप्तपृथिव्यः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—रत्नप्रभा यावत् अधः सप्तमी, अस्याः
 खलु भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्याः कियन्ति निरयावासशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ?
 गौतम ! त्रिंशत् निरयावासशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, तानि खलु भदन्त ! किं
 संख्येयविस्ताराणि, असंख्येयविस्ताराणि ? गौतम ! संख्येयविस्ताराण्यपि, असं-
 ख्येयविस्ताराण्यपि, अस्यां खलु भदन्त ! रत्नप्रभायां पृथिव्यां त्रिंशति-
 निरयावासशतसहस्रेषु संख्येयविस्तारेषु नरकेषु एकसमयेन कियन्तो नैरयिका
 उपपद्यन्ते ? कियन्तः कापोतलेश्याः उपपद्यन्ते ? कियन्तः कृष्णपाक्षिका उपप-
 द्यन्ते ३ ? कियन्तः शुक्लपाक्षिका उपपद्यन्ते ४ ? कियन्तः संज्ञिन उपपद्यन्ते ५ ?
 कियन्तः असंज्ञिन उपपद्यन्ते ६ ? कियन्तो भवसिद्धिका उपपद्यन्ते ७ ? कियन्तः
 अमवसिद्धिका उपपद्यन्ते ८ ? कियन्तः आभिनिबोधिकज्ञानिन उपपद्यन्ते ९ ?
 कियन्तः श्रुतज्ञानिनः उपपद्यन्ते १० ? कियन्तः अश्रुतज्ञानिनः उपपद्यन्ते ११ ?
 कियन्तो मत्तज्ञानिनः उपपद्यन्ते १२ ? कियन्तः श्रुतज्ञानिन उपपद्यन्ते १३ ?
 कियन्तो विमङ्गज्ञानिन उपपद्यन्ते १४ ? कियन्तश्चक्षुर्दर्शनिन उपपद्यन्ते १५ ?
 कियन्तः अचक्षुर्दर्शनिन उपपद्यन्ते १६ ? कियन्तः अश्रुतदर्शनिनः उपपद्यन्ते
 १७ ? कियन्त आहारसंज्ञोपयुक्ता उपपद्यन्ते १८ ? कियन्तो भयसंज्ञोपयुक्ता
 उपपद्यन्ते १९ ? कियन्तो मैथुनसंज्ञोपयुक्ताः उपपद्यन्ते २० ? कियन्तः परिग्रह-
 संज्ञोपयुक्ता उपपद्यन्ते २१ ? कियन्तः स्त्रीवेदका उपपद्यन्ते २२ ? कियन्तः पुरुष-
 वेदका उपपद्यन्ते २३ ? कियन्तो नपुंसकवेदका उपपद्यन्ते २४ ? कियन्तः क्रोध-
 कषायिण उपपद्यन्ते २५ ? यावत् कियन्तो लोभकषायिणः उपपद्यन्ते २६ ?
 कियन्तः श्रद्धेन्द्रियोपयुक्ता उपपद्यन्ते २७ ? यावत् कियन्तः स्पर्शेन्द्रियोपयुक्ता

उपपद्यन्ते ३३ ? कियन्तो नो इन्द्रियोपयुक्ता उपपद्यन्ते ३४ ? कियन्तो मनोयोगिन उपपद्यन्ते ३५ ? कियन्तो वचोयोगिन उपपद्यन्ते ३६ ? कियन्तः काययोगिन उपपद्यन्ते ३७ ? कियन्तः साकारोपयुक्ता उपपद्यन्ते ३८ ? कियन्तः अनाकारोपयुक्ता उपपद्यन्ते ३९ ? गौतम ! अस्याः खलु रत्नप्रभायाः पृथिव्याः त्रिशतिनिरयावास-
शतसहस्रेषु संख्येयविस्तारेषु नरकेषु जघन्येन एको वा, द्वौ वा, त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्येयाः नैरयिकाः उपपद्यन्ते, जघन्येन एको वा, द्वौ वा, त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्येयाः वापोतलेभ्यः उपपद्यन्ते, जघन्येन एको वा, द्वौ वा, त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्येयाः कृष्णपाक्षिका उपपद्यन्ते, एवं शुक्लपाक्षिका अपि, एवं संज्ञिनः, एवम् असंज्ञिनोऽपि, एवं भवसिद्धिकाः, एवम् अभवसिद्धिकाः, आभिनिवोधिक-
ज्ञानिनः, श्रुतज्ञानिनः, अवधिज्ञानिनः, मत्यज्ञानिनः, श्रुतज्ञानिनः, विभङ्गज्ञानिनो-
ऽपि उपपद्यन्ते, चक्षुर्दर्शनिनो नोपपद्यन्ते, जघन्येन एको वा, द्वौ वा, त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्येया अचक्षुर्दर्शनिन उपपद्यन्ते, एवम् अवधिदर्शनिनोऽपि, आहार-
संज्ञोपयुक्ता अपि, यावत् परिग्रहसंज्ञोपयुक्ता अपि, स्त्रीवेदका नोपपद्यन्ते, पुरुष-
वेदका अपि, नोपपद्यन्ते, जघन्येन एको वा, द्वौ वा, त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्येया नपुंसकवेदका उपपद्यन्ते, एवं क्रोधकपायिणो यावत् लोभकपायिणोऽपि उपपद्यन्ते, श्रोत्रेन्द्रियोपयुक्ता नोपपद्यन्ते, एवं यावत् स्पर्शनेन्द्रियोपयुक्ता नोपपद्यन्ते जघ-
न्येन एको वा, द्वौ वा, त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्येया नो इन्द्रियोपयुक्ता उपपद्यन्ते, मनोयोगिनो नोपपद्यन्ते, एवं वचोयोगिनोऽपि, जघन्येन एको वा, द्वौ वा, त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्येयाः काययोगिन उपपद्यन्ते, एवं साकारोपयुक्ता अपि, एवम् अनाकारोपयुक्ता अपि ॥ सू० १ ॥

टीका—अथ रत्नप्रभादिपृथिवीविषये विशेषवक्तव्यतां प्ररूपयितुमाह—
'रायगिहे' इत्यादि । 'रायगिहे जाव एवं वयासी'—राजगृहे यावत्—नगरे स्वामी

पृथिव्यादिवक्तव्यता—

'रायगिहे जाव एवं वयासी' इत्यादि ।

टीकार्थ—सूत्रकारने इस सूत्र द्वारा रत्नप्रभा आदि पृथिवियों के विषय में विशेष वक्तव्यता कही है—'रायगिहे जाव एवं वयासी'

—पृथ्वी आदिनी वक्तव्यता—

"रायगिहे जाव एवं वयासी" इत्यादि—

टीकार्थ—सूत्रकारे आ सूत्र द्वारा रत्नप्रभा आदि पृथ्वीयोना विषयमां विशेष वक्तव्यतानुं कथन कथुं छे. "रायगिहे जाव एवं वयासी" राजगृह

સમવસ્રતઃ, ધર્મકથાં શ્રોતું પર્પત્ નિર્ગચ્છતિ, ધર્મકથાં શ્રુત્વા પ્રતિગતા પર્પત્, તતો વિનયેન ધુશ્રૂષમાણો ગૌતમઃ પ્રાઙ્ગલિપુટઃ પર્યુપાસીનઃ એવં-વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ, અવાદીત્-‘કઙ્ઞં ણં મંતે ! પુઢવીઓ પળ્ણત્તાઓ ?’ હે ભદન્ત ! કતિં ચલુ પૃથિવ્યઃ મઙ્ગલાઃ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા ! સત્ત પુઢવીઓ પળ્ણત્તાઓ’ હે ગૌતમ ! સત્ત પૃથિવ્યઃ મઙ્ગલાઃ, ‘તં જહા=રચણપ્પમા જાવ અહે સત્તમા’ તથથા-રત્તપ્રમા, યાવત્-શર્કરાપ્રમા, વાલુકાપ્રમા, પઙ્કપ્રમા, ધૂમપ્રમા, તમપ્રમા, અધઃસપ્તમી, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘ઈમીસે ણં મંતે ! રચણપ્પમા પુઢવીએ કેવદ્દયા નિરયાવાસસયસહસ્સા પળ્ણત્તા ?’ હે ભદન્ત ! અસ્યાં ચલુ રત્તપ્રમાયાં પૃથિવ્યાં ક્રિયન્તિ નિરયાવાસશતસહસ્રાણિ-

રાજગૃહ નગર મેં યાવત્-મહાવીર સ્વામી પધારે ધર્મકથા કો સુનને કે લિયે પરિપદા નિકલી ઔર ધર્મકથા સુનકર ફિર વહ અપને ૨ સ્થાન પર ચલી ગઈ તવ વિનય સે ધર્મશ્રવણાભિલાષી ગૌતમ ને દોનોં હાથ જોડકર વડે વિનય કે સાથ પ્રભુ સે હસ પ્રકાર પૂછા-‘કઙ્ઞં મંતે ! પુઢવીઓ પળ્ણત્તાઓ’ હે ભદન્ત ! કિનની પૃથિવિયાં કહી ગઈ હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સત્ત પુઢવીઓ પળ્ણત્તાઓ’ પૃથિવિયાં સાત કહી હૈં ! ‘તં જહા’ જો હસ પ્રકાર સે હૈં-‘રચણપ્પમા જાવ અહે સત્તમા’ રત્તપ્રમા યાવત્ શર્કરાપ્રમા, વાલુકાપ્રમા, પઙ્કપ્રમા, ધૂમપ્રમા, તમપ્રમા ઔર અધઃસપ્તમી (તમસ્તમપ્રમા) !

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રભુ સે ઁસા પૂછતે હૈં-‘ઈમી સે ણં મંતે ! રચણપ્પમા પુઢવીએ કેવદ્દયા નિરયાવાસસયસહસ્સા પળ્ણત્તા’ હે ભદન્ત !

નગરમાં મહાવીર પ્રભુ પધાર્યા ધર્મકથા સાંભળવાને પરિપદ નીકળી ધર્મકથા સાંભળીને પરિપદ વિખરાઈ ગઈ ત્યાર બાદ ધર્મતત્ત્વને સમજવાની અભિલાષાવાળા ગૌતમ સ્વામીએ બન્ને હાથ બેડીને ખૂબ જ વિનયપૂર્વક મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પૂછ્યું-“કઙ્ઞં મંતે ! પુઢવીઓ પળ્ણત્તાઓ ?” હે ભગવન્ ! પૃથ્વીઓ કેટલી કહી છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર-“ગોયમા ! સત્ત પુઢવીઓ પળ્ણત્તાઓ” હે ગૌતમ ! પૃથ્વીઓ સાત કહી છે. “તં જહા” તેમના નામ નીચે પ્રમાણે છે-“રચણપ્પમા જાવ અહે સત્તમા” (૧) રત્તપ્રમા, (૨) શર્કરાપ્રમા, (૩) વાલુકાપ્રમા, (૪) પંકપ્રમા, (૫) ધૂમપ્રમા, (૬) તમપ્રમા અને (૭) અધઃસપ્તમી (તમસ્તમપ્રમા)

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન-“ઈમીસે ણં મંતે ! રચણપ્પમા પુઢવીએ કેવદ્દયા નિરયાવાસસયસહસ્સા પળ્ણત્તા ?” હે ભગવન્ ! આ રત્તપ્રમા પૃથ્વીમાં કેટલા લાખ નરકાવાસો કહ્યા છે ?

નરકાવાસલક્ષાણિ, પ્રજ્ઞપ્તાનિ? ભગવાનાહ—‘ગોયમા! તીસં નિરયાવાસસયસહસ્સા પણ્ણના’ હે ગૌતમ! રત્નપ્રભાપૃથિવ્યાં ત્રિંશત્ નિરયાવાસશતસહસ્રાણિ—નરકાવાસ-લક્ષાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ। ગૌતમ: પૃચ્છતિ—‘તેળં મંતે! કિં સંખેજ્જવિત્થહા, અસં-ખેજ્જવિત્થહા?’ હે ભદન્ત! તે સ્વલ્પ ઉપર્યુક્તાસ્ત્રિંશલ્લક્ષનિરયાવાસાઃ, કિં સંખ્યેયવિસ્તારાઃ સન્તિ? કિંવા અસંખ્યેયવિસ્તારાઃ સન્તિ? ભગવાનાહ—‘ગોયમા! સંખેજ્જવિત્થહા વિ, અસંખેજ્જવિત્થહા વિ’ હે ગૌતમ! તે નિરયાવાસાઃ સંખ્યેયવિસ્તારા અપિ સન્તિ, અસંખ્યેયવિસ્તારા અપિ સન્તિ, ગૌતમ: પૃચ્છતિ—‘इमीसे णं मंते! रयणप्पभाए पुढवीए तीसाए निरयावाससयसहस्सेसु संखेज्ज-वित्थहेसु नरएसु एगसमएणं केवइया नेरइया उववज्जंति?’ હે ભદન્ત! અસ્યાં સ્વલ્પ રત્નપ્રભાર્યા પૃથિવ્યાં ત્રિંશતિ—ત્રિંશત્સંખ્યકેષુ, નિરયાવાસશતસહસ્રેષુ નર-

इस रत्नप्रभा पृथिवी में कितने लाख नरकावास कहे गये हैं? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा’ हे गौतम। ‘तीसं निरयावाससयसह-स्सो पण्णत्ता’ रत्नप्रभा पृथिवी में ३० लाख नारकावास कहे गये हैं।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘तेणं मंते! किं संखेज्जवित्थह्हा, अ-संखेज्जवित्थह्हा’ हे भदन्त। वे नारकावास संख्यात योजन विस्तार वाले हैं या असंख्यात योजन विस्तारवाले हैं? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा! संखेज्जवित्थह्हा वि असंखेज्जवित्थह्हा वि’ हे गौतम। वे नारकावास संख्यातयोजन विस्तारवाले भी हैं और असंख्यातयोजन विस्तारवाले भी हैं। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘इमीसे णं मंते! रयणप्पभाए पुढवीए तीसाए निरयावाससयसहस्सेसु संखेज्ज-वित्थहेसु नरएसु एगसमएणं केवइया नेरइया उववज्जंति’ हे भदन्त!

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર—“ તીસં નિરયાવાસસયસહસ્સા પણ્ણના ?” હે ગૌતમ! રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં ૩૦ લાખ નરકાવાસો કહ્યા છે.

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન—“ તેળં મંતે! કિં સંખેજ્જવિત્થહા, અસંખેજ્જવિ-ત્થહા ?” હે ભગવન્! તે નરકાવાસો શું સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા છે, કે અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા છે ?

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર—“ ગોયમા! હે ગૌતમ! સંખેજ્જવિત્થહા વિ’ અસં-ખેજ્જવિત્થહા વિ ” તે નરકાવાસો સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા પણ છે અને અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા પણ છે.

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન—“ इमीसे णं मंते! रयणप्पभाए पुढवीए तीसाए निरयावाससयसहस्सेसु संखेज्जवित्थहेसु नरएसु एगसमएणं केवइया नेरइया उवव-

કાવાસલક્ષેષુ, સંખ્યેયવિસ્તારેષુ નરકેષુ એકસમયે કિયન્તો નૈરયિકા ઉપપદ્યન્તે? 'કેવહ્યા કાઉલેસ્સા ઉવવજ્જંતિર?' કિયન્તઃ કાપોતલેશ્યાઃ—કાપોતલેશ્યાવન્તો જીવા ઉપપદ્યન્તે? રત્નપ્રભાપૃથિવ્યાં કાપોતલેશ્યાવન્ત એવોત્પદ્યન્તે ન તુ કૃષ્ણલેશ્યાદિમન્તઃ, અતઃ કાપોતલેશ્યાવન્ત એવાશ્રિત્ય પ્રશ્નઃ ક્લુત્ત્વમિત્યવસેયમ્, 'કેવહ્યા કણ્ઠપક્ષિયા ઉવવજ્જંતિર?' કિયન્તઃ કૃષ્ણપાક્ષિકાઃ જીવા ઉપપદ્યન્તે? 'કેવહ્યા સુકપક્ષિયા ઉવવજ્જંતિર?' કિયન્તઃ શુક્લપાક્ષિકાઃ જીવા ઉપપદ્યન્તે? તત્ર કૃષ્ણપાક્ષિકશુક્લપાક્ષિક જીવાનાં લક્ષણં તુ—'જે સિમવહ્નો પોગ્ગલપરિયટ્ઠો સેસઓ ઉ સંસારો । તે સુકપક્ષિયા ચલ્લ અહિમે પુણ કણ્ઠપક્ષીયા ॥૧૧॥'

યેવામપાર્દ્ધઃ પુદ્ગલપરિવર્તઃ શેષકસ્તુ સંસારઃ ।

તે શુક્લપાક્ષિકાઃ ચલ્લ અધિકે પુનઃ કૃષ્ણપાક્ષિકા ઇતિ ॥

રત્નપ્રભાપૃથિવી મેં જો ૩૦ લાખ નારકવાસ હૈં ઓર હનમેં જો સંખ્યાત-યોજન કે વિસ્તારવાલે નારકવાસ હૈં ડનમેં એકસમય મેં કિતને નારક ઉત્પન્ન હોતે હૈં? 'કેવહ્યા કાઉલેસ્સા ઉવવજ્જંતિ' કિતને કાપોતલેશ્યાવાલે જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં? યહ જો પ્રશ્ન કિયા ગયા હૈં—ડસકા કારણ એસા હૈં કિ રત્નપ્રભાપૃથિવી મેં કાપોતલેશ્યાવાલે જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં, કૃષ્ણાદિલેશ્યાવાલે નહીં, હસલિયે કાપોતલેશ્યાવાલે જીવ કો આશ્રિત કરકે હી યહ પ્રશ્ન કિયા ગયા હૈં એસા જાનના ચાહિયે—'કેવહ્યા કણ્ઠપક્ષિયા ઉવવજ્જંતિ' કિતને કૃષ્ણપાક્ષિક જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં 'કેવહ્યા સુકપક્ષિયા ઉવવજ્જંતિ' કિતને શુક્લપાક્ષિક જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં? કૃષ્ણપાક્ષિક ઓર શુક્લપાક્ષિક જીવોં કા લક્ષણ હસ પ્રકાર કહા ગયા હૈં—

“જેસિમ વહ્નો પોગ્ગલપરિયટ્ઠો સેસઓ ઉ સંસારો ।

તે સુકપક્ષિયા ચલ્લ અહિમે પુણ કણ્ઠપક્ષીયા ॥”

જ્જંતિ ?” હે ભગવન્ ! રત્નપ્રભા પૃથ્વીના ત્રીસ લાખ નરકાવાસોમાંના જે સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા નરકાવાસો છે, તેમાં એક સમયમાં કેટલા નારકો ઉત્પન્ન થાય છે ? “કેવહ્યા કાઉલેસ્સા ઉવવજ્જંતિ ?” કેટલા કાપોતલેશ્યાવાળા હોયો ઉત્પન્ન થાય છે ? (આ પ્રકારનો પ્રશ્ન પૂછવાનું કારણ એ છે કે રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કાપોતલેશ્યાવાળા જ હોયો ઉત્પન્ન થાય છે, કૃષ્ણાદિલેશ્યાવાળા હોયો ઉત્પન્ન થતા નથી તેથી કાપોતલેશ્યાવાળા હોયોને અનુલક્ષીને જ આ પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો છે, એમ સમજવું.) કેવહ્યા કણ્ઠપક્ષિયા ઉવવજ્જંતિ ?” કેટલા કૃષ્ણપાક્ષિક હોયો ઉત્પન્ન થાય છે ? “કેવહ્યા સુકપક્ષિયા ઉવવજ્જંતિ ?” કેટલા શુક્લપાક્ષિક હોયો ઉત્પન્ન થાય છે ?

તથા ચ યેષાં જીવાનાં કિञ્ચિન્ન્યૂનાર્થપુદ્ગલપરિવર્તઃ સંસારઃ અવશિષ્ટો ભવતિ તે શુક્લપાક્ષિકાઃ, અથ ચ યેષાં તદ્વધિકઃ સંસારઃ અવશિષ્ટો ભવતિ તે કૃષ્ણ-પાક્ષિકા વ્યપદિશ્યન્તે હતિ ભાવઃ । ‘કેવહ્યા સન્ની ઉવવજ્જંતિ ૫ ?’ કિયન્તઃ સંજ્ઞિનો જીવા ઉપપદ્યન્તે ? ‘કેવહ્યા અસન્ની ઉવવજ્જંતિ ૬ ?’ કિયન્તઃ અસંજ્ઞિનો જીવા ઉપપદ્યન્તે ૬ ? ‘કેવહ્યા ભવસિદ્ધિયા ઉવવજ્જંતિ ૭ ?’ કિયન્તો ભવસિદ્ધિકાઃ ભવે સિદ્ધિર્યેષાં તે ભવસિદ્ધિકાઃ, ઉપપદ્યન્તે ? ‘કેવહ્યા અભવસિદ્ધિયા ઉવવજ્જંતિ ૮ ?’ કિયન્તઃ અભવસિદ્ધિકાઃ ન ભવે સિદ્ધિર્યેષાં તે અભવસિદ્ધિકાઃ, ઉપપદ્યન્તે ? ‘કેવહ્યા આભિણિવોહિયનાણી ઉવવજ્જંતિ ૯ ?’ કિયન્તઃ આભિનિવોધિકજ્ઞાનિનઃ મતિજ્ઞાનવન્તઃ, ઉપપદ્યન્તે, ‘કેવહ્યા સુયનાણી ઉવવજ્જંતિ ૧૦ ?’

જિન જીવોં કા સંસાર અપાર્દ્વપુદ્ગલપરિવર્તમાત્ર રહ ગયા હૈ-વે શુક્લ-પાક્ષિક જીવ હૈ ઓર હસસે અધિક જિનકા સંસાર હૈ વે કૃષ્ણપાક્ષિક જીવ હૈ । તાત્પર્ય કહને કા યહ હૈ કિ જિન જીવોં કા સંસાર કિંચિ-ન્યૂન અર્દ્ધપુદ્ગલપરિવર્તમાત્ર વાકી રહા હૈ, વે શુક્લપાક્ષિક હૈ ઓર હસ સે અધિક સંસારવાલે જીવ કૃષ્ણપાક્ષિક હૈ । ‘કેવહ્યા સન્ની ઉવવજ્જંતિ, કેવહ્યા અસન્ની ઉવવજ્જંતિ’ કિતને સંજ્ઞી જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? કિતને અસંજ્ઞી જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? ‘કેવહ્યા-ભવસિદ્ધિયા ઉવવજ્જંતિ’ કિતને ભવસિદ્ધિક-ભવ મેં જિન્હોં કી સિદ્ધિ હૈં એસે જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? ‘કેવહ્યા અભવસિદ્ધિયા ઉવવ-જ્જંતિ’ કિતને અભવસિદ્ધિક-ભવ મેં જિન્હોં કી સિદ્ધિ નહીં હૈ-એસે જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? ‘કેવહ્યા આભિણિવોહિયનાણી ઉવવજ્જંતિ’

કૃષ્ણપાક્ષિક અને શુક્લપાક્ષિક જીવોના લક્ષણ આ પ્રમાણે છે-

“જેવિમ વહ્ધો પોગલપરિયટ્ઠો સેસઓ ઉ સંસારો ।

તે સુફપક્કિયા ચલુ અહિણે પુણ કણ્ઠપક્કીયા ॥”

જે જીવોના સંસાર અર્ધપુદ્ગલપરિવર્ત કરતાં ન્યૂન બાકી રહ્યો હોય છે, તે જીવોને શુક્લપાક્ષિક કહે છે, અને તેમના કરતાં અધિક સંસારવાળા જીવોને કૃષ્ણપાક્ષિક કહે છે.

“કેવહ્યા સન્ની ઉવવજ્જંતિ, કેવહ્યા અસન્ની ઉવવજ્જંતિ ?” કહેલા સંજ્ઞી જીવો ઉત્પન્ન થાય છે ? કહેલા અસંજ્ઞી જીવો ઉત્પન્ન થાય છે ? “કેવહ્યા ભવસિદ્ધિયા ઉવવજ્જંતિ ?” કહેલા ભવસિદ્ધિક જીવો ઉત્પન્ન થાય છે ? “કેવહ્યા અભવસિદ્ધિયા ઉવવજ્જંતિ ?” કહેલા અભવસિદ્ધિકો ઉત્પન્ન થાય છે ? (ભવને તરી જનારને ભવસિદ્ધિક અને ભવસાગરને તરી ન જનારને અભવસિદ્ધિક કહે છે) “કેવહ્યા આભિણિવોહિયનાણી ઉવવજ્જંતિ ?” કહેલા આભિનિવોધિક

કિયન્તઃ શ્રુતજ્ઞાનિનઃ ઉપપદ્યન્તે ? 'કેવહ્યા ઓહિનાણી ઉવવજ્જંતિ ૧૧ ?' કિયન્તઃ અવધિજ્ઞાનિનઃ ઉપપદ્યન્તે ? 'કેવહ્યા મહ અન્નાણી ઉવવજ્જંતિ ૧૨ ?' કિયન્તો મત્યજ્ઞાનિન ઉપપદ્યન્તે ? 'કેવહ્યા સુયઅન્નાણી ઉવવજ્જંતિ ૧૩ ?' કિયન્તઃ શ્રુતાજ્ઞાનિનઃ ઉપપદ્યન્તે ? 'કેવહ્યા વિભંગનાણી ઉવવજ્જંતિ ૧૪ ?' કિયન્તો વિમદ્ગજ્ઞાનિન ઉપપદ્યન્તે ? 'કેવહ્યા ચક્ષુદંસણી ઉવવજ્જંતિ ૧૫ ?' કિયન્તશ્ચક્ષુર્દર્શનિન ઉપપદ્યન્તે ? 'કેવહ્યા ઓહિદંસણી ઉવવજ્જંતિ ૧૭ ?' કિયન્તઃ અવધિર્દર્શનિન ઉપપદ્યન્તે ? 'કેવહ્યા આહારસન્નોવઉત્તા ઉવવજ્જંતિ ૧૮ ?' કિયન્ત આહારસંજ્ઞોપયુક્તાઃ—આહારસંજ્ઞાવન્ત ઉપપદ્યન્તે ? 'કેવહ્યા ભયસન્નોવઉત્તા ઉવવ-

કિતને આભિનિચોધિકજ્ઞાની—મતિજ્ઞાની—જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? 'કેવહ્યા સુયણાણી ઉવવજ્જંતિ' કિતને શ્રુતજ્ઞાની ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? 'કેવહ્યા ઓહિનાણી ઉવવજ્જંતિ' કિતને અવધિજ્ઞાની ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? 'કેવહ્યા મહ અન્નાણી ઉવવજ્જંતિ' કિતને મત્યજ્ઞાની જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? 'કેવહ્યા સુયઅન્નાણી ઉવવજ્જંતિ' કિતને શ્રતમજ્ઞાની જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? 'કેવહ્યા વિભંગનાણી ઉવવજ્જંતિ' કિતને વિભંગજ્ઞાની ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? 'કેવહ્યા ચક્ષુદંસણી ઉવવજ્જંતિ' કિતને ચક્ષુર્દર્શનવાળે જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? 'કેવહ્યા અચક્ષુદંસણી ઉવવજ્જંતિ' કિતને અચક્ષુર્દર્શનવાળે જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? 'કેવહ્યા ઓહિદંસણી ઉવવજ્જંતિ' કિતને અવધિર્દર્શની જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? 'કેવહ્યા આહારસન્નોવઉત્તા ઉવવજ્જંતિ' કિતને આહારસંજ્ઞાવાળે જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? 'કેવહ્યા ભયસન્નોવઉત્તા ઉવવજ્જંતિ' કિતને ભયસંજ્ઞાવાળે ઉત્પન્ન હોતે

જ્ઞાની (મતિજ્ઞાની) છવે. ઉત્પન્ન થાય છે ? “ કેવહ્યા સુયણાણી ઉવવજ્જંતિ ?” કેટલા શ્રુતજ્ઞાની છવે. ઉત્પન્ન થાય છે ? “ કેવહ્યા ઓહિનાણી ઉવવજ્જંતિ ?” કેટલા અવધિજ્ઞાની છવે. ઉત્પન્ન થાય છે ? “ કેવહ્યા મહ અન્નાણી ઉવવજ્જંતિ ?” કેટલા મત્યજ્ઞાની છવે. ઉત્પન્ન થાય છે ? કેવહ્યા સુય અન્નાણી ઉવવજ્જંતિ ?” કેટલા શ્રુતજ્ઞાની છવે. ઉત્પન્ન થાય છે ? “ કેવહ્યા વિભંગનાણી ઉવવજ્જંતિ ?” કેટલા વિભંગજ્ઞાની છવે. ઉત્પન્ન થાય છે ? “ કેવહ્યા ચક્ષુદંસણી ઉવવજ્જંતિ ?” કેટલા ચક્ષુર્દર્શનવાળા છવે. ઉત્પન્ન થાય છે ? “ કેવહ્યા અચક્ષુદંસણી ઉવવજ્જંતિ ?” કેટલા અચક્ષુર્દર્શનવાળા છવે. ઉત્પન્ન થાય છે ? “ કેવહ્યા ઓહિદંસણી ઉવવજ્જંતિ ?” કેટલા અવધિર્દર્શનવાળા છવે. ઉત્પન્ન થાય છે ? “ કેવહ્યા આહારસન્નોવઉત્તા ઉવવજ્જંતિ ?” કેટલા આહારસંજ્ઞાવાળા છવે. ઉત્પન્ન થાય છે ? “ કેવહ્યા ભયસન્નોવઉત્તા ઉવવજ્જંતિ ?”

જ્જંતિ ૧૯ ? ' કિયન્તો મયસંજ્ઞોપયુક્તા ઉપપદ્યન્તે ? ' કેવહ્યા મેહુણસન્નોવઉત્તા ઉવ-
વજ્જંતિ ૨૦ ? ' કિયન્તો મૈથુનસંજ્ઞોપયુક્તા ઉપપદ્યન્તે ? ' કેવહ્યા પરિગ્ગહસન્નોવ-
ઉત્તા ઉવવજ્જંતિ ૨૧ ? ' કિયન્તઃ પરિગ્ગહસંજ્ઞોપયુક્તાઃ-પરિગ્ગહસંજ્ઞાવન્ત ઉપપદ્યન્તે ?
' કેવહ્યા ક્ષીત્થિવેયગા ઉવવજ્જંતિ ૨૨ ? ' કિયન્તઃ સ્ત્રીવેદકાઃ-સ્ત્રીત્વવેદિન ઉપપ-
દ્યન્તે ? ' કેવહ્યા પુરિસવેયગા ઉવવજ્જંતિ ૨૩ ? ' કિયન્તઃ પુરુષવેદકાઃ-પુંસ્ત્વવે-
દિન ઉપપદ્યન્તે ? ' કેવહ્યા નપુંસગવેયગા ઉવવજ્જંતિ ૨૪ ? ' કિયન્તો નપુંસક-
વેદકાઃ-નપુંસકત્વવેદિન ઉપપદ્યન્તે ? ' કેવહ્યા કોહકસાર્ઘ ઉવવજ્જંતિ ૨૫ ? ' કિયન્તઃ
ક્રોધકપાયિણઃ ઉપપદ્યન્તે ? ' જાવ કેવહ્યા લોભકસાયી ઉવવજ્જંતિ ૨૬ ? ' યાવત્ કિયન્તો
માનકપાયિણઃ કિયન્તો માયાકપાયિણઃ કિયન્તો લોભકપાયિણ ઉપપદ્યન્તે ? ' કેવહ્યા
સોહંદિય ઉવઉત્તા ઉવવજ્જંતિ ૨૭ ? ' કિયન્તઃ શ્રોત્રેન્દ્રિયો-
પયુક્તાઃ-શ્રોત્રેન્દ્રિયોપયોગવન્ત ઉપપદ્યન્તે ? ' જાવ કેવહ્યા કાર્સિદિયોવઉત્તા
હૈં ? ' કેવહ્યા મેહુણસન્નોવઉત્તા ઉવવજ્જંતિ ' કિતને મૈથુન સંજ્ઞાવાલે
જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? ' કેવહ્યા પરિગ્ગહસન્નોવઉત્તા ઉવવજ્જંતિ ' કિતને
પરિગ્ગહ સંજ્ઞાવાલે જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? ' કેવહ્યા ક્ષીત્થી વેયગા ઉવવ-
જ્જંતિ ' કિતને સ્ત્રીત્વવેદી જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? ' કેવહ્યા પુરિસવેયગા
ઉવવજ્જંતિ ' કિતને પુરુષવેદક જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? ' કેવહ્યા નપુંસગ-
વેયગા ઉવવજ્જંતિ ' કિતને નપુંસકવેદક જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? ' કેવહ્યા
કોહકસાર્ઘ ઉવવજ્જંતિ ' કિતને ક્રોધકપાયી જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ?
' જાવ કેવહ્યા લોભકસાયી ઉવવજ્જંતિ ' યાવત્-કિતને માનકપાયી
જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? કિતને માયાકપાયી ઓર કિતને લોભકપાયી
જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? ' કેવહ્યા સોહંદિયઉવઉત્તા ઉવવજ્જંતિ ' કિતને
શ્રોત્રેન્દ્રિયોપયુક્ત-શ્રોત્રેન્દ્રિય ઉપયોગવાલે જીવ-ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? ' જાવ

કેટલા ભયસંજ્ઞાવાળા જીવો ઉત્પન્ન થાય છે ? " કેવહ્યા મેહુણસન્નોવઉત્તા
ઉવવજ્જંતિ ? " કેટલા મૈથુનસંજ્ઞાવાળા જીવો ઉત્પન્ન થાય છે ? " કેવહ્યા
પરિગ્ગહસન્નોવઉત્તા ઉવવજ્જંતિ ? " કેટલા પરિગ્ગહસંજ્ઞાવાળા જીવો ઉત્પન્ન
થાય છે ? " કેવહ્યા ક્ષીત્થિવેયગા ઉવવજ્જંતિ ? " કેટલા સ્ત્રીવેદી જીવો ઉત્પન્ન
થાય છે ? " કેવહ્યા પુરિસવેયગા ઉવવજ્જંતિ ? " કેટલા પુરુષવેદક જીવો ઉત્પન્ન
થાય છે ? " કેવહ્યા નપુંસગવેયગા ઉવવજ્જંતિ ? " કેટલા નપુંસકવેદક જીવો
ઉત્પન્ન થાય છે ? " કેવહ્યા કોહકસાયી ઉવવજ્જંતિ ? જાવ કેવહ્યા લોભકસાયી
ઉવવજ્જંતિ ? " કેટલા ક્રોધકપાયવાળા જીવો ઉત્પન્ન થાય છે ? કેટલા માન-
કપાયી જીવો ઉત્પન્ન થાય છે ? કેટલા માયા કપાયી જીવો ઉત્પન્ન થાય છે ? કેટલા

ઉવવજ્જંતિરૂં ?' યાવત્ કિયન્તથશુરિન્દ્રિયોપયુક્તાઃ, કિયન્તો ઘ્રાણેન્દ્રિયોપયુક્તાઃ, કિયન્તો રસનેન્દ્રિયોપયુક્તાઃ, કિયન્તઃ સ્પર્શનેન્દ્રિયોપયુક્તાઃ ઉપપદ્યન્તે ? 'કેવહ્યા નો ઇન્દ્રિયોવડત્તા ઉવવજ્જંતિરૂં ?' કિયન્તો નો ઇન્દ્રિયોપયુક્તા ઉપપદ્યન્તે ? 'કેવહ્યા મળજોગી ઉવવજ્જંતિરૂં ?' કિયન્તો મનોયોગિન ઉપપદ્યન્તે ? 'કેવહ્યા વહજોગી ઉવવજ્જંતિરૂં ?' કિયન્તો વચોયોગિન ઉપપદ્યન્તે ? 'કેવહ્યા કાયજોગી ઉવવજ્જંતિરૂં ?' કિયન્તઃ કાયયોગિન ઉપપદ્યન્તે ? 'કેવહ્યા સાગારોવડત્તા ઉવવજ્જંતિરૂં ?' કિયન્તઃ સાગારોપયુક્તા ઉપપદ્યન્તે ? 'કેવહ્યા અનાગારોવડત્તા ઉવવજ્જંતિરૂં ?' કિયન્તઃ અનાકારોપયુક્તા ઉપપદ્યન્તે ? । ભગવાનાહ 'ગોયમા ! ઇમીસે ણં રચણપ્પમાણ પુઢવીણ તીસાણ નિરયાવાસસયસહસ્સેસુ સંલેજ્જવિત્થહેસુ નરણસુ જહણ્ણેણં એકો વા, દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં સંલેજ્જા નેરહ્યા

કેવહ્યા ફાલિન્દિયોવડત્તા ઉવવજ્જંતિ' યાવત્-કિતને ઘ્રાણેન્દ્રિયોપયુક્ત, કિતને રસનેન્દ્રિયોપયુક્ત ઔર કિતને સ્પર્શનેન્દ્રિયોપયુક્ત જીવ ઉત્પન્ન હોતે હેં ? 'કેવહ્યા નો ઇન્દ્રિયોવડત્તા ઉવવજ્જંતિ' કિતને નો ઇન્દ્રિયોપયુક્ત જીવ ઉત્પન્ન હોતે હેં ? 'કેવહ્યા મળજોગી ઉવવજ્જંતિ' કિતને મનોયોગી ઉત્પન્ન હોતે હેં ? 'કેવહ્યા વહજોગી ઉવવજ્જંતિ' કિતને વચનયોગી જીવ ઉત્પન્ન હોતે હેં ? 'કેવહ્યા કાયજોગી ઉવવજ્જંતિ' કિતને કાયયોગી ઉત્પન્ન હોતે હેં ? 'કેવહ્યા સાગારોવડત્તા ઉવવજ્જંતિ' કિતને સાકારોપયોગયુક્ત જીવ ઉત્પન્ન હોતે હેં, 'કેવહ્યા અનાગારોવડત્તા ઉવવજ્જંતિ' કિતને અનાકારોપયુક્ત જીવ ઉત્પન્ન હોતે હેં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હેં- 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'ઇમીસે ણં રચણપ્પમાણ પુઢવીણ તીસાણ નિરયાવાસસયસહસ્સેસુ સંલેજ્જવિત્થહેસુ નરણસુ જહણ્ણેણં એકો વા, દો

લોકાક્રમાયી એવો ઉત્પન્ન થાય છે ? " કેવહ્યા સોઈન્દિય ઉવડત્તા ઉવવજ્જંતિ ?" ડેટલા શ્રોત્રેન્દ્રિય ઉપયોગવળા એવો ઉત્પન્ન થાય છે ? " જાવ કેવહ્યા ફાલિન્દિયોવડત્તા ઉવવજ્જંતિ ?" ડેટલા ઘ્રાણેન્દ્રિયોપયુક્ત, ડેટલા રસનેન્દ્રિયોપયુક્ત, અને ડેટલા સ્પર્શેન્દ્રિયોપયુક્ત એવો ઉત્પન્ન થાય છે ? " કેવહ્યા નોઈયોવડત્તા ઉવવજ્જંતિ ?" ડેટલા નોઈન્દ્રિયોપયુક્ત એવો ઉત્પન્ન થાય છે ? " કેવહ્યા મળજોગી ઉવવજ્જંતિ ?" ડેટલા મનોયોગી એવો ઉત્પન્ન થાય છે ? " કેવહ્યા વહજોગી ઉવવજ્જંતિ ?" ડેટલા વચનયોગી એવો ઉત્પન્ન થાય છે ? " કેવહ્યા કાયજોગી ઉવવજ્જંતિ ?" ડેટલા કાયયોગી એવો ઉત્પન્ન થાય છે ? " કેવહ્યા સાગારોવડત્તા ઉવવજ્જંતિ ?" ડેટલા સાકારે પયોગયુક્ત એવો ઉત્પન્ન થાય છે ? " કેવહ્યા અનાગારોવડત્તા ઉવવજ્જંતિ ?" ડેટલા અનાકારોપયુક્ત એવો ઉત્પન્ન થાય છે ?

આ પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપના મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે- " ઇમીસે ણં રચણ પ્પમાણ પુઢવીણ તીસાણ નિરયાવાસસયસહસ્સેસુ સંલેજ્જવિત્થહેસુ નરણસુ જહણ્ણેણં

‘ઉવવજ્જંતિ’ હે ગૌતમ ! અસ્યાં સ્વલ્પ રત્નપ્રમાયાં પૃથિવ્યાં ત્રિંશતિ નિરયાવાસશત-
સહસ્રેષુ=નરકાવાસલક્ષેષુ સંખ્યેયવિસ્તારેષુ નરકેષુ જઘન્યેન ઇકો વા, દ્વો વા,
ત્રયો વા, નૈરયિકાઃ, ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયાઃ નૈરયિકા ઉપપદ્યન્તે, ‘જહ્વણેણં ઇકોવા,
દો વા, તિન્નિવા, ઉકોસેણં સંખેજ્જા કાઝલેસ્સા ઉવવજ્જંતિ’ જઘન્યેન ઇકો વા,
દ્વો વા, ત્રયો વા, ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયાઃ કાપોતલેશ્યાઃ—કાપોતલેશ્યાવન્તઃ ઉપપદ્યન્તે-
‘જહ્વણેણં ઇકો વા, દો વા, તિન્નિ વા ઉકોસેણં સંખેજ્જા કળ્હપક્ખિયા ઉવવજ્જંતિ’
જઘ-યેય ઇકો વા, દ્વો વા, ત્રયો વા, ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયાઃ કૃણ્ણપક્ષિકા ઉપપદ્યન્તે,
‘એવં સુક્કપક્ખિયાવિ, એવં સન્ની, એવં અસન્ની વિ, એવં ભવસિદ્ધિયા, એવં અભવ-
સિદ્ધિયા’ એવં—પૂર્વોક્તરીત્યા, શુક્લપક્ષિકા અપિ જઘન્યેન ઇકોવા, દ્વો વા, ત્રયો

વા, તિન્નિ વા, ઉકોસેણં સંખેજ્જા નેરહ્યા ઉવવજ્જંતિ’ હે ગૌતમ ! હસ
રત્નપ્રમા પૃથિવી મેં ૩૦ લાખ નરકાવાસોં મેં જો કિ સંખ્યાતયોજન
વિસ્તારવાલે હેં જઘન્ય સે ઇક, દો અથવા ત્રીન નૈરયિક ઉત્પન્ન હોતે
હેં, ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત નૈરયિક ઉત્પન્ન હોતે હેં—‘જહ્વણેણં ઇકો વા,
દો વા તિન્નિ વા, ઉકોસેણં સંખેજ્જા કાઝલેસ્સા ઉવવજ્જંતિ’ જઘન્ય સે
ઇક, યા દો અથવા ત્રીન ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત કાપોતલેશ્યાવાલે જીવ
ઉત્પન્ન હોતે હેં, ‘જહ્વણેણં ઇકો વા, દો વા, તિન્નિ વા, ઉકોસેણં સંખે-
જ્જા કળ્હપક્ખિયા ઉવવજ્જંતિ’ જઘન્ય સે ઇક દો યા ત્રીન ઓર ઉત્કૃષ્ટ
સે સંખ્યાત કૃણ્ણપક્ષિક ઉત્પન્ન હોતે હેં—‘એવં સુક્કપક્ખિયા વિ એવં
સન્ની એવં અસન્ની વિ, એવં ભવસિદ્ધિયા, એવં અભવસિદ્ધિયા’ હમ્ની
પ્રકાર સે શુક્લપક્ષિક જીવ મ્હી જઘન્ય સે ઇક, યા દો યા ત્રીન ઉત્પન્ન

ઇકોવા, દોવા, તિન્નિવા, ઉકોસેણં સંખેજ્જા નેરહ્યા ઉવવજ્જંતિ” હે ગૌતમ !
રત્નપ્રમા પૃથ્વીના ૩૦ લાખ નરકાવાસોમાંના જે સંખ્યાત ચેત્તનના વિસ્તાર-
વાળા નરકાવાસો છે, તેમાં એક સમયમાં ઓછામાં ઓછા એક, જે અથવા
ત્રણ નારકો ઉત્પન્ન થાય છે અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત નારકો ઉત્પન્ન
થાય છે. “ જહ્વણેણં ઇકોવા, દો વા, તિન્નિવા, ઉકોસેણં સંખેજ્જા કાઝલેસ્સા
ઉવવજ્જંતિ ” તેમાં એક સમયમાં ઓછામાં ઓછા એક, જે અથવા ત્રણ અને
વધારેમાં વધારે સંખ્યાત કાપોતલેશ્યાવાળા નારકો ઉત્પન્ન થાય છે. “ જહ્વ-
ણેણં ઇકોવા, દો વા, તિન્નિવા, ઉકોસેણં સંખેજ્જા કળ્હપક્ખિયા ઉવવજ્જંતિ ”
ત્યાં એક સમયમાં ઓછામાં ઓછા એક, જે અથવા ત્રણ અને વધારેમાં વધારે
સંખ્યાત કૃણ્ણપક્ષિકો ઉત્પન્ન થાય છે. “ એવં સુક્કપક્ખિયા વિ, એવં સન્ની
એવં અસન્ની વિ, એવં ભવસિદ્ધિયા, એવં અભવસિદ્ધિયા ” એજ પ્રમાણે શુક્લ-

વા, ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયા ઉપપદ્યન્તે, एवं-तथैव संज्ञिनो जघन्येन एको वा, द्वौ वा, त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्येया उपपद्यन्ते, एवं-तथैव, असंज्ञिनोऽपि जघन्येन एको वा, द्वौ वा. त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्येया उपपद्यन्ते, एवं भवसिद्धिकाः जघन्येन एको वा, द्वौ वा, त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्येया उपपद्यन्ते, 'आभिणि-वोहियनाणी, सुयनाणी, ओहिनाणी, मइ अन्नाणी, सुय अन्नाणी, विभंग नाणी' आमिनिबोधिज्ञानिनः, श्रुतज्ञानिनः, अवधिज्ञानिनः, मत्तज्ञानिनः, श्रुताज्ञानिनः, विभङ्गज्ञानिनः जघन्येन एको वा, द्वौ वा, त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्येया उपपद्यन्ते, 'चक्षुदंसणी ण उवज्जंति' चक्षुर्दर्शनिनो नो उपपद्यन्ते इन्द्रिय परित्यागेनैव तत्रोत्पत्तेर्विधानात्, अथ अचक्षुर्दर्शनિનાં કથં તર્हि તત્ર ઉત્પત્તિરિત્તિચેત્ત્વ ઇન્દ્રિ-

હોતે હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત ઉત્પન્ન હોતે હૈં । હસી પ્રકાર કા કથન સંજી જીવોં કી, અસંજી જીવોં કી ભવસિદ્ધિક જીવોં કી, ઉત્પત્તિ કે વિષય મેં ભી જાનના ચાહિયે, અર્થાત્ યે સવ જઘન્ય સે એક, દો, યા ત્રીન ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત ઉત્પન્ન હોતે હૈં 'આભિણિવોહિયનાણી, સુયનાણી, ઓહિનાણી, મહ અન્નાણી, સુયઅન્નાણી, વિભંગનાણી' હસી પ્રકાર સે આભિણિવોધિકજ્ઞાની, શ્રુતજ્ઞાની અવધિજ્ઞાની મત્તજ્ઞાની, શ્રુતાજ્ઞાતી ઓર વિભંગજ્ઞાની-યે સવ ભી જઘન્ય સે એક યા દો અથવા ત્રીન ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત ઉત્પન્ન હોતે હૈં 'ચક્ષુદંસણી ણ ઉવજ્જંતિ' ચક્ષુર્દર્શની વહાં ઉત્પન્ન નહીં હોતે હૈં-કયોંકિ ઇન્દ્રિયોં કા પરિત્યાગ કરકે હી જીવ વહાં ઉત્પન્ન હોતે હૈં । યદિ એસી ઘાત હૈ તો ફિર અચક્ષુર્દર્શનિયોં કા વહાં ઉત્પાદ કૈસે કહા ગયા હૈ ? સો એસી આજ્ઞાંકા યહાં પર નહીં કરની ચાહિયે-કયોંકિ ઇન્દ્રિયાનાશ્રિત સામાન્ય

પ.ક્ષિક્ષણે, સંજીણે, અસંજીણે, ભવસિદ્ધિક્ષણે અને અભવસિદ્ધિક્ષણે પણ એક સમયમાં ઓછામાં ઓછા એક, બે અથવા ત્રણ અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે. “આભિણિવોહિયનાણી, સુયનાણી, ઓહિનાણી, મહ અન્નાણી, સુય અન્નાણી, વિભંગનાણી” એજ પ્રમાણે આભિણિવોધિકજ્ઞાની, શ્રુતજ્ઞાની, અવધિજ્ઞાની, મત્તજ્ઞાની, શ્રુતાજ્ઞાની અને વિભંગજ્ઞાની છણે પણ એક સમયમાં ઓછામાં ઓછા એક, બે અથવા ત્રણ અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે. “ચક્ષુદંસણી ણ ઉવજ્જંતિ” ચક્ષુર્દર્શની ત્યાં ઉત્પન્ન થતા નથી, કારણ કે ઇન્દ્રિયોના પરિત્યાગ કરીને જ છણે ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે તો ત્યાં ચક્ષુર્દર્શનીનો ઉત્પાદ થતો ન હોય, તો અચક્ષુર્દર્શનીનો ઉત્પાદ કેવી રીતે સંભવી શકે ?

યાનાશ્રિતસ્ય સામાન્યોપયોગમાત્રસ્યાચક્ષુર્દર્શનશબ્દપ્રતિપાદ્યસ્ય ઉત્પત્તિપ્રમેય-
 ઽપિ સદ્ભાવાદચક્ષુર્દર્શનિન ઉપપન્નતે, इत्यभिप्रायेणाह—‘जहण्णेणं एको वा, दो
 वा, तिन्नि वा, उक्कोसेणं संखेज्जा अचक्खुदंसणी उववज्जंति’ जघन्येन एको वा,
 द्वौ वा, त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्येयाः अचक्षुर्दર્शनिन उपपद्यन्ते, ‘एवं ओहिदंसणी
 वि, आहारसन्नोवउत्ता वि जाव परिग्गहसन्नोवउत्ता वि उववज्जंति’ एवं पूर्वोक्त-
 रीत्या, अद्विज्ञानिनोऽपि, आहारसंज्ञोपयुक्ता अपि, यावत्-भयसंज्ञोपयुक्ता अपि,
 मैथुनसंज्ञोपयुक्ता अपि, परिग्रहसंज्ञोपयुक्ता अपि जघन्येन एको वा, द्वौ वा, त्रयो
 वा, उत्कृष्टेन संख्येया उपपद्यन्ते, ‘इत्थी वेयगा न उववज्जंति, पुरिसवेयगा वि
 न उववज्जंति’ स्त्रीवेदकाः नोपपद्यन्ते, पुरुषवेदका नोपपद्यन्ते, भयप्रत्ययात्तेषां

उपयोग भाव का जो कि अचक्षुर्दर्शनप्रतिपाद्य है, उत्पत्ति के समय में
 भी सद्भाव रहता है इसलिये वहाँ अचक्षुर्दर्शनियों की उत्पत्ति कही
 गई है। इसी अभिप्राय को लेकर ‘जहण्णेणं एको वा, दो वा, तिन्नि
 वा, उक्कोसेणं संखेज्जा अचक्खुदंसणी उववज्जंति’ ऐसा कहा गया है,
 कि जघन्य से एक, दो, अथवा तीन, और उत्कृष्ट से संख्यात अच-
 क्षुर्दर्शनी उत्पन्न होते हैं ‘एवं ओहिदंसणी वि, आहारसन्नोवउत्ता वि
 जाव परिग्गहसन्नोवउत्ता उववज्जंति’ इसी प्रकार से अवधिदर्शनी
 भी, आहारसंज्ञोपयुक्त भी यावत्-भयसंज्ञोपयुक्त भी, मैथुनसंज्ञोप-
 युक्त भी, और परिग्रहसंज्ञोपयुक्त भी जघन्य से एक, दो अथवा तीन
 और उत्कृष्ट से संख्यात उत्पन्न होते हैं ‘इत्थी वेयगा न उववज्जंति’
 पुरिसवेयगा वि न उववज्जंति’ यहाँ स्त्रीवेदक नहीं उत्पन्न होते हैं,

આ પ્રકારની શંકા અહીં ૪૧વી બોધએ નહીં, કારણ કે અચક્ષુર્દર્શન
 પ્રતિપાદ્ય ઇન્દ્રિયાનાશ્રિત સામાન્ય ઉપયોગમાત્રનો ઉત્પત્તિના સમયમાં પણ
 ત્યાં સદ્ભાવ રહે છે, તે કારણે ત્યાં અચક્ષુર્દર્શનીઓની ઉત્પત્તિ થાય છે,
 એવું કહેવામાં આવ્યું છે એજ કારણે અહીં એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે
 “જહણ્ણેણં એકોવા, દો વા, તિન્નિવા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા અચક્ખુદંસણી ઉવવ-
 જ્જંતિ” ત્યાં એક સમયમાં ઓછામાં ઓછા એક, બે અથવા ત્રણ અને
 વધારેમાં વધારે સંખ્યાત અચક્ષુર્દર્શની છવો ઉત્પન્ન થાય છે. “એવં ઓહિ-
 દંસણી વિ, આહારસન્નોવઉત્તા વિ જાવ પરિગ્ગહસન્નોવઉત્તા ઉવવજ્જંતિ” એજ
 પ્રમણે ત્યાં એક સમયમાં અવધિજ્ઞાની, આહારસંજ્ઞોપયુક્ત, ભયસંજ્ઞોપયુક્ત,
 મૈથુનસંજ્ઞોપયુક્ત અને પરિગ્રહસંજ્ઞોપયુક્ત છવો પણ ઓછામાં ઓછા એક,
 બે અથવા ત્રણ અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે. “इत्थीवेयगा
 न उववज्जंति, पुरिसवेयगा वि न उववज्जंति” ત્યાં સ્ત્રીવેદકા અને પુરુષવેદકા

નપુંસકમાત્રવેદત્વાન્ અત એવાઃ—‘જહ્ણેણં એકો વા, દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કો-
સેણં સંખેજ્ઞા નપુંસગવેયગા ઉવવજ્જંતિ’ જઘન્યેન એકો વા, દ્વૌ વા, ત્રયો વા,
ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયા નપુંસકવેદકા ઉપપન્નન્તે, ‘એવં કોહકસાઈ જાવ લોમકસાઈ
ઉવવજ્જંતિ’ એવં તથૈવ ક્રોધકષાયિણો યાવત્—માનકષાયિણઃ, માયાકષાયિણઃ,
લોમકષાયિણો જઘન્યેન એકો વા, દ્વૌ વા, ત્રયો વા, ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયા ઉપપન્નન્તે,
‘સોહંદિય ઉવઉત્તા ન ઉવવજ્જંતિ, એવં જાવ ફાસિંદિયોવઉત્તા ન ઉવવજ્જંતિ’
શ્રોત્રેન્દ્રિયોપયુક્તા ન ઉપપન્નન્તે, એવં તથૈવ યાવત્—ચક્ષુરિન્દ્રિયોપયુક્તાઃ, ઘ્રાણે-
ન્દ્રિયોપયુક્તાઃ, રસનેન્દ્રિયોપયુક્તાઃ, સ્પર્શનેન્દ્રિયોપયુક્તાઃ, નોપપન્નન્તે ઇન્દ્રિયણાં
તદાનીમમદ્વાયાન્, ‘જહ્ણેણં એકો વા, દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્ઞા

ઔર ન પુત્રવેદક ઉત્પન્ન હોતે હૈ, કયોંકિ યહાં પર ભવપ્રત્યય—(નરક
કે ભવ મેં) નપુંસકવેદમાત્ર હી હોતા હૈ, હસીલિયે યહાં ‘જહ્ણેણં એકો
વા, દો વા, તિન્નિ વા ઉક્કોસેણં સંખેજ્ઞા નપુંસગવેયગા ઉવવજ્જંતિ’
જઘન્ય સે એક દો અથવા ત્રીન ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત નપુંસકવેદક
જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈ એસા કહા ગયા હૈ । ‘એવં કોહ કસાઈ’ જાવ લોમ-
કસાઈ ઉવવજ્જંતિ’ હસી પ્રકાર સે ક્રોધકષાયી, યાવત્ માનકષાયી,
માયાકષાયી ઔર લોમકષાયી જીવ જઘન્ય સે એક, દો અથવા ત્રીન
ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત ઉત્પન્ન હોતે હૈ ‘સોહંદિય ઉવઉત્તા ન ઉવ-
વજ્જંતિ’ એવં જાવ ફાસિંદિયોવઉત્તા ન ઉવવજ્જંતિ’ શ્રોત્રેન્દ્રિયોપયુક્ત
ચક્ષુરિન્દ્રિયોપયુક્ત એવં ઘ્રાણેન્દ્રિયોપયુક્ત જીવ ભી યહાં ઉત્પન્ન નહીં
હોતે હૈ કયોંકિ ઉસ સમય ઇન્દ્રિયોં કા અભાવ રહતા હૈ ‘જહ્ણેણં
એકો વા, દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્ઞા નો હંદિયોવઉત્તા ઉવ-

ઉત્પન્ન થતા નથી, કારણ કે ત્યાં ભવપ્રત્યય (નરકના ભવમાં) નપુંસકવેદ
માત્ર જ હોય છે. તેથી ત્યાં “જહ્ણેણં એકો, વા, દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં
સંખેજ્ઞા નપુંસગવેયગા ઉવવજ્જંતિ” ઓછામાં ઓછા એક, બે અથવા ત્રણ
અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત નપુંસકવેદક છવો ઉત્પન્ન થાય છે, એવું
કહ્યું છે “એવં કોહકસાઈ જાવ લોમકસાઈ ઉવવજ્જંતિ” એજ પ્રમાણે
ક્રોધકષાયી, માનકષાયી, માયાકષાયી અને લોભકષાયી છવો પણ ઓછામાં
એક, બે અથવા ત્રણ અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે.
“સોહંદિયઉવઉત્તા ન ઉવવજ્જંતિ એવં જાવ ફાસિંદિયોવઉત્તા ન ઉવવજ્જંતિ”
શ્રોત્રેન્દ્રિયોપયુક્ત, ચક્ષુરિન્દ્રિયોપયુક્ત, ઘ્રાણેન્દ્રિયોપયુક્ત અને સ્પર્શેન્દ્રિયોપ-
યુક્ત છવોની ત્યાં ઉત્પત્તિ થતી નથી, કારણ કે તે સમયે ત્યાં ઇન્દ્રિયોનો

નો હિન્દિઓવત્તા ઉવવજ્જંતિ' જઘન્યેન-૨કો વા, દ્વો વા, ત્રયો વા, ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયા નો હિન્દ્રિયોપયુક્તા ઉત્પદ્યન્તે, યદ્યપિ નો હિન્દ્રિયસ્ય મનોરૂપતયા તત્ર મનઃ પર્યાપ્ત્યભાવે દ્રવ્યમનૌ નાસ્તિ તથાપિ ભાવમનસશ્ચેતન્યરૂપસ્ય સદા સદ્ભાવાત્ તદુપયુક્તાનામુત્પાદાત્ નો હિન્દ્રિયોપયુક્તા ઉત્પદ્યન્તે इत्युक्तम्, 'મળજોગી ણ ઉવવજ્જંતિ, એવં વહજોગી ત્રિ' મનોયોગિનઃ તત્ર નોપપદ્યન્તે, એવં-તથૈવ વચો-યોગિનોઽપિ તત્ર નોત્પદ્યન્તે, ઉત્પાદસમયેઽપર્યાપ્તકત્વેન મનોવચસોરસદ્ભાવાત્, 'જહણેણં ૨કો વા, દો વા, તિન્નિ વા ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા કાયજોગી ઉવવજ્જંતિ' વજ્જંતિ' જઘન્ય સે ૨ક, દો, અથવા તોન ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત નોહિન્દ્રિયોપયુક્ત ઉત્પન્ન હોતે હૈં ।

શંકા—અપર્યાપ્તાવસ્થા મેં વહાં પર મનઃ પર્યાપ્તિ કે અભાવ મેં દ્રવ્ય-મન નહીં હોતા હૈં—ઔર ચહ નોહિન્દ્રિય મનરૂપ હોતી હૈં—અતઃ કૈસે વહાં પર નો હિન્દ્રિયોપયુક્તોં કા ઉત્પાદ કહા ગયા હૈં ? તો હસકા ઉત્તર ંસા હૈં કિ યદ્યપિ વહાં પર દ્રવ્યમન નહીં હૈં પરન્તુ ફિર ઔ ચૈતન્યરૂપ ભાવમન કા તો સદા સદ્ભાવ રહતા હૈં હસલિયે તદુપયુક્તજીવોં કા ઉત્પાદ હોને સે નો હિન્દ્રિયોપયુક્તોં કા ઉત્પાદ કહા ગયા હૈં ? 'મળયોગી ણ ઉવવજ્જંતિ, એવં વહજોગી ત્રિ' મનોયોગી ઔર વચોયોગી વહાં ઉત્પન્ન નહીં હોતે હૈં—ક્યોંકિ ઉત્પાદ સમય મેં અપર્યાપ્તક હોને સે મન ઔર વચન કા અભાવ કહા ગયા હૈં 'જહણેણં ૨કો વા દો વા તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા કાયજોગી ઉવવજ્જંતિ' જઘન્ય સે ૨ક દો અથવા

અભાવ રહે છે. “જહણેણં ૨કો વા, દો વા, તિન્નિવા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા નોહિન્દ્રિયોવત્તા ઉવવજ્જંતિ” ત્યાં ઓછામાં ઓછા ૨ક, બે અથવા ત્રણ અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત નોહિન્દ્રિયોપયુક્ત છવેા ઉત્પન્ન થાય છે.

શંકા—અપર્યાપ્તાવસ્થામાં ત્યાં મનઃપર્યાપ્તિના અભાવને લીધે મનનો સદ્ભાવ હોતો નથી, અને આ નોહિન્દ્રિય મનરૂપ હોય છે. તો પછી ત્યાં નોહિન્દ્રિયોપયુક્તોનો સદ્ભાવ કેવી રીતે સંભવી શકે ?

ઉત્તર—જો કે ત્યાં દ્રવ્યમનનો સદ્ભાવ નથી પરન્તુ ચૈતન્ય રૂપ ભાવ-મનનો તો સદા સદ્ભાવ રહે છે. તેથી ભાવમનોપયુક્ત છવેાનો ત્યાં ઉત્પાદ થવાથી નોહિન્દ્રિયોપયુક્તોનો સદ્ભાવ કહેવામાં આવ્યો છે

“મળજોગી ણ ઉવવજ્જંતિ, એવં વહજોગી ત્રિ” ત્યાં મનોયોગી અને વચનયોગી છવેા ઉત્પન્ન થતા નથી, કારણ કે ઉત્પાદને સમયે તેઓ અપર્યાપ્તક હોય છે, તેથી મન અને વચનનો અભાવ કહેવામાં આવ્યો છે. ‘જહણેણં ૨ક હોવા, દો વા, તિન્નિવા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા કાયજોગી ઉવવજ્જંતિ” ત્યાં ૨ક

નપુંસકમાત્રવેદત્વાત્ અત એવાહ—‘જહ્ણેણં એકો વા, દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કો-
સેણં સંખેજ્જા નપુંસગવેયગા ઉવવજ્જંતિ’ જઘન્યેન એકો વા, દ્વો વા, ત્રયો વા,
ઉત્ક્રુષ્ટેન સંખ્યેયા નપુંસકવેદકા ઉપપન્નન્તે, ‘એવં કોહ્કસાઈં જાવ લોભકસાઈં
ઉવવજ્જંતિ’ એવં તથૈવ ક્રોધકપાયિણો યાવત્-માનકપાયિણઃ, માયાકપાયિણઃ,
લોભકપાયિણો જઘન્યેન એકો વા, દ્વો વા, ત્રયો વા, ઉત્ક્રુષ્ટેન સંખ્યેયા ઉપપન્નન્તે,
‘સોહંદિય ઉવવત્તા ન ઉવવજ્જંતિ, એવં જાવ ફાસિંદિયોવત્તા ન ઉવવજ્જંતિ’
શ્રોત્રેન્દ્રિયોપયુક્તા ન ઉપપન્નન્તે, એવં તથૈવ યાવત્-ચક્ષુરિન્દ્રિયોપયુક્તાઃ, ઘ્રાણે-
ન્દ્રિયોપયુક્તાઃ, રસનેન્દ્રિયોપયુક્તાઃ, સ્પર્શનેન્દ્રિયોપયુક્તાઃ, નોપપન્નન્તે ઇન્દ્રિયણાં
તદાનીમસદ્ભાવાન્, ‘જહ્ણેણં એકો વા, દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા

और न पुल्लववेदक उत्पन्न होते हैं, क्योंकि यहां पर भवप्रत्यय—(नरक
के भव में) नपुंसकवेदस्मात् ही होता है, इसीलिये यहां ‘जह्णणेणं एको
वा, दो वा, तिन्नि वा उक्कोसेणं संखेज्जा नपुंसगवेयगा उववज्जंति’
जघन्य से एक दो अथवा तीन और उत्कृष्ट से संख्यात नपुंसकवेदक
जीव उत्पन्न होते हैं ऐसा कहा गया है। ‘एवं कोह कसाईं’ जाव लोभ-
कसाईं उववज्जंति’ इसी प्रकार से क्रोधकषायी, यावत् मानकषायी,
मायाकषायी और लोभकषायी जीव जघन्य से एक, दो अथवा तीन
और उत्कृष्ट से संख्यात उत्पन्न होते हैं ‘सोहंदिय उवउत्ता न उव-
वज्जंति’ एवं जाव फासिंदियोवउत्ता न उववज्जंति’ श्रोत्रेन्द्रियोपयुक्त
चक्षुर्इन्द्रियोपयुक्त एवं घ्राणेन्द्रियोपयुक्त जीव भी यहां उत्पन्न नहीं
होते हैं क्योंकि उस समय इन्द्रियों का अभाव रहता है ‘जह्णणेणं
एको वा, दो वा, तिन्नि वा, उक्कोसेणं संखेज्जा नो हंदियोवउत्ता उव-

ઉત્પન્ન થતા નથી, કારણ કે ત્યાં ભવપ્રત્યય (નરકના ભવમાં) નપુંસકવેદ
માત્ર જ હોય છે. તેથી ત્યાં “જહ્ણેણં એકો, વા, દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં
સંખેજ્જા નપુંસગવેયગા ઉવવજ્જંતિ” ઓછામાં ઓછા એક, બે અથવા ત્રણ
અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત નપુંસકવેદક છવો ઉત્પન્ન થાય છે, એવું
કહ્યું છે “એવં કોહ્કસાઈં જાવ લોભકસાઈં ઉવવજ્જંતિ” એજ પ્રમાણે
ક્રોધકષાયી, માનકષાયી, માયાકષાયી અને લોભકષાયી છવો પણ ઓછામાં
એક, બે અથવા ત્રણ અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે.
“સોહંદિયઉવવત્તા ન ઉવવજ્જંતિ એવં જાવ ફાસિંદિયોવત્તા ન ઉવવજ્જંતિ”
શ્રોત્રેન્દ્રિયોપયુક્ત, ચક્ષુરિન્દ્રિયોપયુક્ત, ઘ્રાણેન્દ્રિયોપયુક્ત અને સ્પર્શેન્દ્રિયોપ-
યુક્ત છવોની ત્યાં ઉત્પન્નિ થતી નથી, કારણ કે તે સમયે ત્યાં ઇન્દ્રિયોના

નો હિન્દિઓવઉત્તા ઉવવજ્જંતિ' જઘન્યેન-૧કો વા, દ્વો વા, ત્રયો વા, ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયા નો હિન્દ્રિયોપયુક્તા ઉત્પદ્યન્તે, યદ્યપિ નો હિન્દ્રિયસ્ય મનોરૂપતયા તત્ર મનઃ પર્યાપ્ત્યમાવે દ્રવ્યમનો નાસ્તિ તથાપિ ભાવમનસ્યૈતન્યરૂપસ્ય સદા સદ્ભા-
વાત્ તદુપયુક્તાનામુત્પાદાત્ નો હિન્દ્રિયોપયુક્તા ઉત્પદ્યન્તે इत्यુક્તम्, 'મળજોગી ણ ઉવવજ્જંતિ, એવં વહજોગી વિ' મનોયોગિનઃ તત્ર નોપપદ્યન્તે, એવં-તથૈવ વચો-
યોગિનોઽપિ તત્ર નોત્પદ્યન્તે, ઉત્પાદસમયેઽપર્યાપ્તકત્વેન મનોવચસોરસદ્ભાવાત્,
'જહણેણં ૧કો વા, દો વા, તિન્નિ વા ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા કાયજોગી ઉવવજ્જંતિ'
વજ્જંતિ' જઘન્ય સે ૧ક, દો, અથવા ત્રીન ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત
નોહિન્દ્રિયોપયુક્ત ઉત્પન્ન હોતે હૈં ।

શંકા—અપર્યાપ્તાવસ્થા સેં વહાં પર મનઃ પર્યાપ્તિ કે અભાવ મેં દ્રવ્ય-
મન નહીં હોતા હૈ—ઔર યહ નોહિન્દ્રિય મનોરૂપ હોતી હૈ—અતઃ કૈસે વહાં
પર નો હિન્દ્રિયોપયુક્તોં કા ઉત્પાદ કહા ગયા હૈ ? તો હસકા ઉત્તર ઁસા
હૈ કિ યદ્યપિ વહાં પર દ્રવ્યમન નહીં હૈ પરન્તુ ફિર ભી ચૈતન્યરૂપ
ભાવમન કા તો સદા સદ્ભાવ રહતા હૈ હસલિયે તદુપયુક્તજીવોં કા
ઉત્પાદ હોને સે નો હિન્દ્રિયોપયુક્તોં કા ઉત્પાદ કહા ગયા હૈ ? 'મળયોગી
ણ ઉવવજ્જંતિ, એવં વહજોગી વિ' મનોયોગી ઔર વચોયોગી વહાં
ઉત્પન્ન નહીં હોતે હૈં—ક્યોંકિ ઉત્પાદ સમય મેં અપર્યાપ્તક હોને સે મન
ઔર વચન કા અભાવ કહા ગયા હૈ 'જહણેણં ૧કો વા દો વા તિન્નિ
વા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા કાયજોગી ઉવવજ્જંતિ' જઘન્ય સે ૧ક દો અથવા

અભાવ રહે છે. “જહણેણં ૧કો વા, દો વા, તિન્નિવા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા
નોહિન્દિયોવઉત્તા ઉવવજ્જંતિ” ત્યાં ઓછામાં ઓછા એક, બે અથવા ત્રણ અને
વધારેમાં વધારે સંખ્યાત નોહિન્દ્રિયોપયુક્ત હોવો ઉત્પન્ન થાય છે.

શંકા—અપર્યાપ્તાવસ્થામાં ત્યાં મનઃપર્યાપ્તિના અભાવને લીધે મનનો
સદ્ભાવ હોતો નથી, અને આ નોહિન્દ્રિય મનરૂપ હોય છે. તો પછી ત્યાં
નોહિન્દ્રિયોપયુક્તોનો સદ્ભાવ કેવી રીતે સંભવી શકે ?

ઉત્તર—જો કે ત્યાં દ્રવ્યમનનો સદ્ભાવ નથી, પરન્તુ ચૈતન્ય રૂપ ભાવ-
મનનો તો સદા સદ્ભાવ રહે છે. તેથી ભાવમનોપયુક્ત હોવોનો ત્યાં ઉત્પાદ
થવાથી નોહિન્દ્રિયોપયુક્તોનો સદ્ભાવ કહેવામાં આવ્યો છે

“મળજોગી ણ ઉવવજ્જંતિ, એવં વહજોગી વિ” ત્યાં મનોયોગી અને
વચનોયોગી હોવો ઉત્પન્ન થતા નથી, કારણ કે ઉત્પાદને સમયે તેઓ અપર્યાપ્તક
હોય છે, તેથી મન અને વચનનો અભાવ કહેવામાં આવ્યો છે. જહણેણં
૧કો વા, દો વા, તિન્નિવા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા કાયજોગી ઉવવજ્જંતિ” ત્યાં એક

જઘન્યેન એકો વા, દ્વૌ વા, ત્રયો વા, ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયાઃ કાયયોગિન ઉપપદ્યન્તે, સર્વસમારિજીવાનાં સર્વદૈવ કાયયોગસ્ય મદવાચાત્, 'એવં સાગારોવઉત્તા વિ, એવં અણાગારોવઉત્તા વિ' એવં-પૂર્વોક્તરીત્યૈવ સાકારોપયુક્તા અપિ સાકારોપયોગ-વન્તોઽપિ, એવમ્ અનાકારોપયુક્તા અપિ-અનાકારોપયોગવન્તોઽપિ જઘન્યેન એકો વા, દ્વૌ વા, ત્રયો વા, ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયાસ્તત્રોત્પન્તે ॥૬૦ ૧॥

મૂળમ્—“હમીસે ણં મંતે ! રયણપ્પમાણ પુઢવીણ, તીસાણ નિરયાવાસસયસહસ્સેસુ સંખેજ્જવિત્થહેસુ નેરહણ્ણસુ એગસમણં કેવહયા નેરહયા ઉવઢંતિ ? કેવહયા કાઉલેસ્સા ઉવઢંતિ ? જાવ કેવહયા અણાગારોવઉત્તા ઉવઢંતિ ? ગોયમા ! હમીસે ણં રયણ-પ્પમાણ પુઢવીણ, તીસાણ નિરયાવાસસયસહસ્સેસુ સંખેજ્જવિત્થ-હેસુ નરણ્ણસુ એગસમણં જહણ્ણેણં એકો વા, દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કોત્તેણં સંખેજ્જા નેરહયા ઉવઢંતિ, એવં જાવ સન્ની, અસન્નીણ ઉવઢંતિ, જહણ્ણેણં એકો વા, દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કોત્તેણં સંખેજ્જા ભવસિદ્ધિયા ઉવઢંતિ, એવં જાવ સુય અન્નાણી, વિભંગ-નાણી ણ ઉવઢંતિ, ચક્કહુદંસળી ણ ઉવઢંતિ, જહણ્ણેણં એકો વા, દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કોત્તેણં સંખેજ્જા અચક્કહુદંસળી ઉવઢંતિ,

ત્રીન ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત કાયયોગી ઉત્પન્ન હોતે હિં કપોં કિ સમસ્ત સંસારી જીવોં મેં કાયયોગ કા સદા હી સદ્ભાવ રહતા હી 'એવં સાગારોવઉત્તા વિ એવં અણાગારોવઉત્તા વિ' હસી પ્રકાર સે સાકારોપ-યોગવાલે ભી ઓર અનાકારોપયોગવાલે ભી જઘન્ય સે એક દો અથવા ત્રીન ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત ત્યાં ઉત્પન્ન હોતે હિં ॥ સૂ. ૧ ॥

સગથે ઓછામાં ઓછા એક, બે, અથવા ત્રણ અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત કાયયોગી ઉત્પન્ન થાય છે, કારણ કે સમસ્ત સંસારી જીવોમાં કાયયોગનો સદા સદ્ભાવ જ રહે છે. “એવં સાગારોવઉત્તા વિ એવં અણાગારોવઉત્તા વિ” એજ પ્રમાણે સાકારોપયોગવાળા અને અનાકારોપયોગવાળા જીવો પણ ઓછામાં ઓછા એક, બે અથવા ત્રણ અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે. ॥સૂ.૦૧॥

एवं जाव लोभकसाई, सोइंदियउवउत्ता ण उव्वटंति, एवं जाव फासिंदियोवउत्ता न उव्वटंति, जहण्णेणं एक्को वा, दो वा, तिन्नि वा, उक्कोसेणं संखेज्जा नो इंदियोवउत्ता उव्वटंति, अणजोगी न उव्वटंति, एवं वइजोगी त्रि, जहण्णेणं एक्को वा, दो वा तिन्नि वा, उक्कोसेणं संखेज्जा कायजोगी उव्वटंति, एवं सागारोवउत्ता, अणगारोवउत्ता ॥सू० २॥

छाया—अस्याः खलु भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्याः त्रिंशति निरयावास-
शतसहस्रेषु संख्येयविस्त्वृतेषु नरकेषु एकसमयेन कियन्तो नैरयिका उद्वर्तन्ते ?
कियन्तः कापोतलेश्याः उद्वर्तन्ते ? यावत् कियन्तः अनाकारोपयुक्ता उद्वर्तन्ते ?
गौतम ! अस्याः खलु रत्नप्रभायाः पृथिव्याः त्रिंशति निरयावासशतसहस्रेषु संख्येय-
विस्त्वृतेषु नरकेषु एकसमयेन जघन्येन एको वा, द्वौ वा, त्रयो वा उत्कृष्टेन
संख्येयाः नैरयिका उद्वर्तन्ते, एवं यावत् संज्ञिनः, असंज्ञिनो नोद्वर्तन्ते, जघन्येन
एको वा, द्वौ वा, त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्येया भवसिद्धिका उद्वर्तन्ते, एवं यावत्
श्रुतज्ञानिनः, विभज्ज्ञानिनो नोद्वर्तन्ते, चक्षुर्दर्शनिनो नोद्वर्तन्ते, जघन्येन एको
वा, द्वौ वा, त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्येयाः अचक्षुर्दर्शनिन उद्वर्तन्ते, एवं यावत्
लोभकपायिणः श्रोत्रेन्द्रियोपयुक्ताः नोद्वर्तन्ते, एवं यावत्-स्पर्शनेन्द्रियोपयुक्ता
नोद्वर्तन्ते, जघन्येन एको वा, द्वौ वा, त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्येया नोइन्द्रियो-
पयुक्ता उद्वर्तन्ते, मनोयोगिनो नोद्वर्तन्ते, एवं वचोयोगिनोऽपि, जघन्येन एको वा,
द्वौ वा, त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्येयाः काययोगिन उद्वर्तन्ते, एवं साकारोपयुक्ताः
अनाकारोपयुक्ताः ॥सू० २॥

टीका—अथ रत्नप्रभा नैरयिकाणामेवोद्वर्तनां प्ररूपयितुमाह—‘इमीसे णं’
इत्यादि, ‘इमीसे णं भंते ! रयणप्पमाए पुढवीए तीसाए निरयावाससयसहस्सेसु

‘इमीसे णं भंते ! इत्यादि ।

टीकार्थ—सूत्रकार ने इस सूत्र द्वारा नैरयिक जीवों की उद्वर्तना की
प्ररूपणा की है इसमें गौतम ने प्रश्न से ऐसा पूछा है—‘इमीसे णं भंते !

“इमीसे णं भंते !” इत्यादि—

टीकार्थ—सूत्रकारे आ सूत्रमां नारडोनी उद्वर्तनानी प्ररूपणा करी छे.
आ विषयने अनुवक्षीने गौतम स्वाभी भडावीर प्रश्नुने जेवो प्रश्न पूछे छे
छे—“इमीसेणं भंते ! रयणप्पमाए पुढवीए तीसाए निरयावाससयसहस्सेसु संखे-

સંલેખજીવિત્થડેસુ નરણસુ એગસમણં કેવહયા નેરહયા ઉવ્વટંતિ ?' ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-
 હે ભદન્ત ! અસ્માં સ્વલ્લ રત્નપ્રમાયાં પૃથિવ્યાં ત્રિંશત્ સંખ્યકેષુ નિરયાવાસસત્તહ-
 સેષુ નરકાવાસલક્ષેષુ સંખ્યેયવિસ્તૃતેષુ નરકેષુ એકસમયેન ક્રિયન્તો નૈરયિકા
 ઉદ્વર્તન્તે ? નરકભવં પરિત્યજ્ય નિઃસરન્તિ ? 'કેવહયા કાઉલેસ્સા ઉવ્વટંતિ ?'
 ક્રિયન્તઃ કાપોતલેશ્યાવન્તસ્તત્ ઉદ્વર્તન્તે ? 'જાવ કેવહયા અણાગારોવઉત્તા ઉવ્વ-
 ટંતિ ?' યાવત્-ક્રિયન્તઃ કૃષ્ણપાક્ષિકાદારમ્ય અનાકારોપયુક્તપર્યન્તા ઉદ્વર્તન્તે ?
 હત્તેકોનચત્વારિંશત્ પ્રશ્નાઃ પૂર્વોક્તા અત્ર સંગ્રાહ્યાઃ, મગવાનાહ-'ગોયમા !' इमीसे
 णं रयणप्पभाए पुढवीए, तीसाए निरयावाससयसहस्सेसु संखेज्जवित्थडेसु नर
 एसु एगसमएणं जहण्णेणं एको वा, दो वा, तिन्नि वा, उक्कोसेणं संखेज्जा नेर-
 रयणस्पभाए पुढवीए तीसाए निरयावाससयसहस्सेसु संखेज्जवित्थडेसु
 नरएसु एगसमएणं केवहया नेरहया उव्वटंति ? हे भदन्त ! इस रत्न-
 प्रभापृथिवी में जो ३० लाख नरकावास कहे हैं, उनमें से जो नरकावास
 संख्यातयोजन के विस्तारवाले हैं उनमें से एक समय में कितने नारक
 नरकभव को छोड़कर निकलते हैं ? 'केवहया कौलेस्सा उव्वटंति'
 कितने कापोतलेश्यावाले नारक वहां से निकलते हैं ? 'जाव केवहया
 अणागारोवउत्ता उव्वटंति ?' यावत् कितने कृष्णपाक्षि व से लेकर अना-
 कारोपयुक्ततक के नारक वहां से निकलते हैं ? इस प्रकार ३९ प्रश्न जो
 कि पहिले कहे जा चुके हैं वे सब यहां उद्भावित करना चाहिये। उसके
 उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए
 तीसाए निरयावाससयसहस्सेसु संखेज्जवित्थडेसु नरएसु एगसमएणं

જીવિત્થડેસુ નરણસુ એગસમણં કેવહયા નેરહયા ઉવ્વટંતિ ?" હે ભગવન્ !
 રત્નપ્રભા પૃથ્વીના જે ૩૦ લાખ નરકાવાસો કહ્યા છે, તેમાંના સંખ્યાત
 યોજનના વિસ્તારવાળા નરકાવાસોમાંથી એક સમયે કેટલા નારકો નરકભવને
 છોડીને નીકળે છે ? (નરકભવનું આયુષ્ય પૂરું કરીને ત્યાંથી નીકળવાની ક્રિયાને
 ઉદ્વર્તના કહે છે.) "કેવહયા કાઉલેસ્સા ઉવ્વટંતિ ?" કેટલા કાપોત લેશ્યાવાળા
 નારકો ત્યાંથી નીકળે છે ? "જાવ કેવહયા અણાગારોવઉત્તા ઉવ્વટંતિ ?" કૃષ્ણ-
 પાક્ષિકથી લઇને અનાકારોપયુક્ત સુધીના કેટલા નારકો ત્યાંથી એક સમયમાં
 નીકળે છે ? આ પ્રકારે પહેલા સૂત્રમાં ઉત્પાદના વિષયમાં જે ૩૯ પ્રશ્નો
 પૂછવામાં આવ્યા છે, એવા જ ૩૯ પ્રશ્નો એહી' ઉદ્વર્તનાના વિષયમાં
 પૂછવામાં આવ્યા છે, એમ સમજવું જોઈએ.

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-"ગોયમા !" હે ગૌતમ ! "इमीसे णं रयणप्पभाए
 पुढवीए तीसाए निरयावाससयसहस्सेसु संखेज्जवित्थडेसु नरएसु एगसमएणं

इया उव्वट्ठति, एवं जाव मन्नी' हे गौतम ! अख्याः खलु रत्नप्रभायाः पृथिव्याः, त्रिंशति नरकावासगतसहस्रेषु-त्रिंशल्लक्षणरकावासेषु संख्येयविस्तृतेषु-संख्येय-विस्तारेषु नरकेषु एकसमयेन जघन्येन एको वा, द्वौ वा, त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्येयाः नैरयिका उद्वर्तन्ते, एवं-तथैव-यावत्-कापोतलेश्याः, कृष्णपाक्षिकाः, शुक्लपाक्षिकाः, संज्ञिनश्च जघन्येन एको वा, द्वौ वा त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्येया उद्वर्तन्ते, 'असन्नी ण उव्वट्ठति' असंज्ञिनो नोद्वर्तन्ते तत उद्वर्तनायाः परभवप्रथम-समये सद्भावेन नैरयिकाणामसंज्ञिषु उत्पादाभावादतस्तेऽसंज्ञिनः सन्तस्ततो नोद्वर्तन्ते, इत्युक्तम्, 'जहण्णेणं एको वा, दो वा, तिन्नि वा, उक्कोसेणं संखेज्जा भवसिद्धिया उव्वट्ठति, एवं जाव सुय अन्नाणी' जघन्येन एको वा, द्वौ वा, त्रयो

जहण्णेणं एको वा, दो वा, तिन्नि वा, उक्कोसेणं संखेज्जा नेरइया उव्व-ट्ठति, एवं जाव सन्नी' हे गौतम ! इस रत्नप्रभा पृथिवी में जो ३० लाख नरकावास कहे गये हैं उनमें से जो नरकावास संख्यातयोजन विस्तारवाले हैं उनमें से एक समय में कम से कम एक या दो या तीन नारक कम से कम तो मरकर वहां से निकलते ही हैं और अधिक से अधिक संख्यात नारक मर कर वहां से निकलते हैं। इसी प्रकार से यावत्-कापोतलेश्यावाले, कृष्णपाक्षिक, शुक्लपाक्षिक और संज्ञी, जघन्य से एक, दो या तीन और उत्कृष्ट से संख्याततक निकलते हैं। असंज्ञी वहां से उद्वर्त्तना नहीं करते हैं अर्थात् उद्वर्त्तना परभव के प्रथम समय में होती है और नारक जीव असंज्ञी में मरकर उत्पन्न नहीं होता है-इसलिये ऐसा कहा है कि असंज्ञी होकर नारक वहां से उद्वर्त्तना नहीं करते हैं। 'जहण्णेणं एको वा दो वा तिन्नि वा,

જહણ્ણેણં એકોવા, દોવા, તિન્નિવા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા નેરइया उव्वट्ठति, एवं जाव सन्नी" આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના ત્રીસ લાખ નરકાવાસોમાંના જે સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા નરકાવાસો છે તેમાંથી એક સમયમાં ઓછામાં ઓછા એક, બે અથવા ત્રણ અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત નારકો નરકભવનું આયુષ્ય પૂરું કરીને નીકળે છે. એજ પ્રમાણે કાપોતલેશ્યાવાળા, કૃષ્ણપાક્ષિક, શુક્લપાક્ષિક અને સંજ્ઞી નારકો પણ ઓછામાં ઓછા એક, બે અથવા ત્રણ અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત નીકળે છે. ત્યાંથી અસંજ્ઞી નારકો ઉદ્વર્તના કરતા નથી કારણ કે ઉદ્વર્તના પરભવના પ્રથમ સમયમાં થાય છે અને નારકો મરીને અસંજ્ઞીમાં ઉત્પન્ન થતા નથી તેથી જ એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે અસંજ્ઞી અવસ્થામાં નારકો ત્યાંથી ઉદ્વર્તના કરતા નથી. "જહણ્ણેણં એકોવા, દોવા, તિન્નિવા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા ભવસિદ્ધિયા ઉવ્વટ્ઠતિ एवं जाव

વા, ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયા ભવસિદ્ધિકા ઉદ્વર્તન્તે, એવં-તથૈવ, યાવત્-અભવસિદ્ધિકાઃ, આભિનિવોધિકજ્ઞાનિનઃ, શ્રુતજ્ઞાનિનઃ, અવધિજ્ઞાનિનઃ, મત્યજ્ઞાનિનઃ, શ્રુતાજ્ઞાનિનો જઘન્યેન ઇકો વા, દ્વૌ વા, ત્રયો વા, ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયા ઉદ્વર્તન્તે, ઇતિભાવઃ । ‘વિભંગનાળી ણ ઉવ્વટ્ટંતિ, ચક્કુદંસળી ણ ઉવ્વટ્ટંતિ’ વિભંગજ્ઞાનિન સ્તતો નોદ્વર્તન્તે મરણકાલે વિભજ્ઞાભાવાત્, ચક્કુર્દર્શનિનો નોદ્વર્તન્તે મરણકાલે ચક્કુર્દર્શનાસદ્-ભાવાત્, તથાપોક્તમ્—

“અસન્નિળો ય વિભંગિળો ય ઉવ્વટ્ટણાઙ્ગ વજ્જેજ્ઞા ।

દોસુ વિ ય ચક્કુદંસળી મળ વહ્ તદ્દંદિયાઙ્ગ વા ॥૧॥

છાયા—અસંજ્ઞિનશ્ચ વિભજ્ઞિનશ્ચ ઉદ્વર્તનાનિ વર્જયેત્ ।

દ્વયોરપિ ચક્કુર્દર્શનિનઃ, મનોવચસ્તથા ઇન્દ્રિયાણિ વા ॥૧॥

ઉકોસેળં સંખેજ્ઞા ભવસિદ્ધિયા ઉવ્વટ્ટંતિ એવં જાવ સુય અન્નાળી’ જઘન્ય સે ઇક, દો અથવા ત્રીન તક ઔર અધિક સે અધિક સંખ્યાત તક ભવસિદ્ધિક નારક વહાં સે ઇક સમય મેં ઉદ્વર્તના કરતે હેં ઇસી પ્રકાર સે યાવત્ અભવસિદ્ધિક નારક, આભિનિવોધિકજ્ઞાની, શ્રુતજ્ઞાની, અવધિજ્ઞાની, મત્યજ્ઞાની, શ્રુતાજ્ઞાની નારક વહાં સે કમ સે કમ ઇક, દો યા ત્રીનતક નિકલતે હેં ઔર અધિક સે અધિક સંખ્યાત તક ભી નિકલતે હેં । ‘વિભંગનાળી ણ ઉવ્વટ્ટંતિ ચક્કુદંસળી ણ ઉવ્વટ્ટંતિ’ વિભંગજ્ઞાની ઉદ્વર્તના નહીં કરતે હેં—કયોંકિ મરણકાલ મેં વિભંગજ્ઞાન કા અભાવ હો જાતા હૈ ઇસી પ્રકાર સે ચક્કુર્દર્શની ઉદ્વર્તના નહીં કરતે હેં કયોંકિ મરણકાલ મેં ચક્કુર્દર્શન કા અભાવ હો જાતા હૈ । સો હી કહા હૈ— ‘અસન્નિળો ય’ ઇત્યાદિ, ‘જહ્ણેણં ઇકો વા, દો વા, તિન્નિ વા, ઉકો-

સુય અન્નાળી” ઓછામાં ઓછા ઁક, ઁ અથવા ત્રણ અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત ભવસિદ્ધિક નારકો ત્યાંથી ઁક સમયમાં નીકળે છે. ઁજ પ્રમાણે અભવસિદ્ધિક નારકો, આભિનિવોધિકજ્ઞાની નારકો, શ્રુતજ્ઞાની નારકો, અવધિજ્ઞાની નારકો, મત્યજ્ઞાની નારકો અને શ્રુતજ્ઞાની નારકો પણ ત્યાંથી ઁક સમયમાં ઓછામાં ઓછા ઁક, ઁ અથવા ત્રણ નીકળે છે અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત સુધી પણ નીકળે છે “વિભંગનાળી ણ ઉવ્વટ્ટંતિ” ચક્કુદંસળી ણ ઉવ્વટ્ટંતિ” ત્યાંથી વિભંગજ્ઞાની નારકો ઉદ્વર્તના કરતા નથી કારણ કે મરણકાળે વિભંગજ્ઞાનનો અભાવ થઈ જાય છે. ઁજ પ્રમાણે ચક્કુર્દર્શની નારકો પણ ત્યાંથી ઉદ્વર્તના કરતા નથી, કારણ કે મરણકાળે ચક્કુર્દર્શનનો પણ અભાવ જ રહે છે.

ઁજ વાત આ સૂત્રપાઠ દ્વારા વ્યક્ત કરવામાં આવી છે—

“અસન્નિળો ય” ઇત્યાદિ—

‘જહ્ણેણં એકો વા, દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા અચન્નુદંસણી ઉવ્વ-
ટ્ઠંતિ’ જઘન્યેન એકો વા, દ્વૌ વા, ત્રયો વા, ઉત્કુષ્ઠેન સંખ્યેયાઃ અચક્ષુર્દર્શનિનઃ
ઉદ્વર્તન્તે ‘એવં જાવ લોભકસાથી’ એવં તથૈવ, યાવત્-અવધિદર્શનિનઃ આહાર-
સંજ્ઞોપયુક્તાઃ, ભયસંજ્ઞોપયુક્તાઃ, મૈથુનસંજ્ઞોપયુક્તાઃ, પરિગ્રહસંજ્ઞોપયુક્તાઃ,
સ્ત્રીવેદકાઃ, પુરુષવેદકાઃ, નપુંસકવેદકાઃ, ક્રોધકષાયિણઃ, માનકષા-
યિણઃ, માયાકષાયિણઃ, લોભકષાયિણો જઘન્યેન એકો વા, દ્વૌ વા, ત્રયો વા,
ઉત્કુષ્ઠેન સંખ્યેયાઃ ઉદ્વર્તન્તે, ‘સોહંદિયોવઉત્તા ણ ઉવ્વટ્ઠંતિ, એવં જાવ ફાલ્લિદિ-
યોવઉત્તા ન ઉવ્વટ્ઠંતિ’ શ્રોત્રેન્દ્રિયોપયુક્તા સ્તત્ર નોદ્વર્તન્તે, એવં-તથૈવ યાવત્-
અચક્ષુરિન્દ્રિયોપયુક્તાઃ, ઘ્રાણેન્દ્રિયોપયુક્તાઃ, રસનેન્દ્રિયોપયુક્તાઃ, સ્પર્શનેન્દ્રિયોપયુક્તા
નોદ્વર્તન્તે ઇન્દ્રિયાણિ મુક્તૈવ ઉદ્વર્તનસદ્ભાવાન્, ‘જહ્ણેણં એકો વા, દો વા,

સેણં સંખેજ્જા અચન્નુદંસણી ઉવ્વટ્ઠંતિ’ જઘન્ય સે એક, દો, વા ત્રીન
ઔર ઉત્કુષ્ઠ સે સંખ્યાત અચક્ષુર્દર્શની ઉદ્વર્તના કરતે હૈં ‘એવં જાવ
લોભકસાથી’ હસી પ્રકાર સે યાવત્-અવધિદર્શની’ આહારસંજ્ઞોપયુક્ત,
ભયસંજ્ઞોપયુક્ત, મૈથુનસંજ્ઞોપયુક્ત, પરિગ્રહસંજ્ઞોપયુક્ત, સ્ત્રીવેદક, પુરુષ-
વેદક, નપુંસકવેદક, ક્રોધકષાયી, માનકષાયી, માયાકષાયી, લોભક-
ષાયી નારક જઘન્ય સે એક, દો યા ત્રીન ઔર ઉત્કુષ્ઠ સે સંખ્યાત વહાં
સે ઉદ્વર્તના કરતે હૈં, ‘સોહંદિયોવઉત્તા ણ ઉવ્વટ્ઠંતિ, એવં જાવ ફાલ્લિ-
દિયોવઉત્તા ન ઉવ્વટ્ઠંતિ’ હસી પ્રકાર સે શ્રોત્રેન્દ્રિયોપયુક્ત, વહાં પર
ઉદ્વર્તના નહીં કરતે હૈં, અક્ષુરિન્દ્રિયોપયુક્ત, ઘ્રાણેન્દ્રિયોપયુક્ત, રસનેન્દ્રિ-
યોપયુક્ત, સ્પર્શનેન્દ્રિયોપયુક્ત ઉદ્વર્તના નહીં કરતે હૈં, કયોંકિ ઇન્દ્રિયોંકો
છોડ કર હી ઉદ્વર્તના કા સદ્ભાવ કહા ગયા હૈં । ‘જહ્ણેણં એકો વા,

“ જહ્ણેણં એકોવા, દો વા, તિન્નિવા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા અચન્નુદંસણી
ઉવ્વટ્ઠંતિ ” ઓછામાં ઓછા એક, બે અથવા ત્રણ અને વધારેમાં વધારે
સંખ્યાત અચક્ષુર્દર્શની નારકો ત્યાંથી ઉદ્વર્તના કરે છે. એવં જાવ લોભકસાથી ”
એજ પ્રમાણે અવધિદર્શની, આહારસંજ્ઞોપયુક્ત, ભયસંજ્ઞોપયુક્ત, મૈથુનસંજ્ઞો-
પયુક્ત, પરિગ્રહસંજ્ઞોપયુક્ત, સ્ત્રીવેદક, પુરુષવેદક, નપુંસકવેદક, ક્રોધકષાયી,
માનકષાયી, માયાકષાયી અને લોભકષાયી નારકો પણ ત્યાંથી એક સમયમાં
ઓછામાં ઓછા એક, બે અથવા ત્રણ નીકળે છે અને વધારેમાં વધારે
સંખ્યાત પણ નીકળે છે. “ સોહંદિયોવઉત્તા ણ ઉવ્વટ્ઠંતિ, એવં જાવ ફાલ્લિદિયો-
વઉત્તા ન ઉવ્વટ્ઠંતિ ” શ્રોત્રેન્દ્રિયોપયુક્ત નારકો ત્યાંથી ઉદ્વર્તના કરતા નથી
અક્ષુરિન્દ્રિયોપયુક્ત, ઘ્રાણેન્દ્રિયોપયુક્ત, રસનેન્દ્રિયોપયુક્ત, અને સ્પર્શેન્દ્રિયો-
પયુક્ત નારકો પણ ત્યાંથી ઉદ્વર્તના કરતા નથી, કારણ કે ઇન્દ્રિયોને છોડીને

તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા નોંદિયોવઉત્તા ઉવ્વટ્ટંતિ' જઘન્યેન ઇકો વા, દ્વૌ વા, ત્રયો વા, ઉત્કુષ્ટેન સંખ્યેયા નોંદિયોપયુક્તાઃ મનોયુક્તા ઉદ્વર્તન્તે, 'મણજોગી ન ઉવ્વટ્ટંતિ એવં વહજોગી વિ' મનોયોગિન સ્વતો નોદ્વર્તન્તે, એવં-તથૈવ વચો-યોગિનોઽપિ તતો નો દ્વર્તન્તે, 'જહ્ણેણં ઇકો વા, દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા કાયજોગી ઉવ્વટ્ટંતિ, 'એવં સાગારોવઉત્તા અણાગારોવઉત્તા' જઘન્યેન ઇકો વા, દ્વૌ વા, ત્રયો વા, ઉત્કુષ્ટેન સંખ્યેયાઃ કાયયોગિનઃ કાર્મણકાયયોગિન ઉદ્વર્તન્તે, એવં-તથૈવ સાકારોપયુક્તાઃ, અનાકારોપયુક્તાઃ જઘન્યેન ઇકો વા, દ્વૌ વા, ત્રયો વા, ઉત્કુષ્ટેન સંખ્યેયા સ્વત ઉદ્વર્તન્તે, ઇતિ ભાવઃ ॥ સૂ. ૨ ॥

મૂલ્ય-ઈમીસે ણં મંતે! રચણપ્પમાણ પુઢવીણ, તીસાણ નિરયાવાસસયસહસ્સેસુ સંખેજ્જવિત્થડેસુ નેરહણસુ કેવહયા નેર-

દો વા તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા વા નોંદિયોવઉત્તા ઉવ્વટ્ટંતિ' જઘન્ય સે ઇક, દો અથવા ત્રીન ઔર ઉત્કુષ્ટ સે સંખ્યાત નોંદિયોપ-યુક્ત-મનોયુક્ત ઉદ્વર્તના કરતે હૈં 'મણજોગી, ન ઉવ્વટ્ટંતિ, એવં વહજોગી વિ' મનોયોગી ઉદ્વર્તના નહીં કરતે હૈં-વચનયોગી મી વહાં સે ઉદ્વર્તના નહીં કરતે હૈં । 'જહ્ણેણં ઇકો વા દો વા તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા કાયજોગી ઉવ્વટ્ટંતિ, એવં સાગારોવઉત્તા અણાગારોવઉત્તા' જઘન્ય સે ઇક, દો, યા ત્રીન ઔર ઉત્કુષ્ટ સે સંખ્યાત કાયયોગી-કાર્મણકાયયોગી-ઉદ્વર્તના કરતે હૈં હસી પ્રકાર સે સાકારોપયુક્ત ઔર અનાકારોપયુક્ત જઘન્ય સે ઇક, દો અથવા ત્રીન ઔર ઉત્કુષ્ટ સે સંખ્યાત વહાં સે ઉદ્વર્તના કરતે હૈં ॥ સૂ. ૨ ॥

જ ઉદ્વર્તનાનો સદ્ભાવ ઠહો છે. “જહ્ણેણં ઇકોવા, દોવા, તિન્નિવા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા વા નોંદિયોવઉત્તા ઉવ્વટ્ટંતિ” એક સમયમાં ઓછામાં ઓછા એક, બે અથવા ત્રણ અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત નોંદિયોપયુક્ત (મનોયુક્ત) નારકો ત્યાંથી ઉદ્વર્તના કરે છે “મણજોગી ન ઉવ્વટ્ટંતિ, એવં વહજોગી વિ” મનોયોગી અને વચનયોગી નારકો ઉદ્વર્તના કરતા નથી. “જહ્ણેણં ઇકોવા, દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા કાયજોગી ઉવ્વટ્ટંતિ” ઓછામાં ઓછા એક, બે અથવા ત્રણ અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત કાયયોગી નારકો ત્યાંથી ઉદ્વર્તના કરે છે. “સાગારોવઉત્તા અણાગારોવઉત્તા” એવ પ્રમાણે યુક્ત સાકારોપયુક્ત નારકો પણ ત્યાંથી ઓછામાં ઓછા એક, બે અથવા ત્રણ અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત ઉદ્વર્તન કરે છે. ૨૦૨૧

इया पणत्ता? केवइया काउलेस्सा जाव केवइया अणागारो-
वउत्ता पणत्ता? केवइया अणंतरोववन्नगा पणत्ता१? केव-
इया परंपरोववन्नगा पणत्ता२? केवइया अणंतरोवगाढा पण-
त्ता३? केवइया परंपरोवगाढा पणत्ता४? केवइया अणंतराहारा
पणत्ता५? केवइया परंपराहारा पणत्ता६? केवइया अणंतर-
पज्जत्ता पणत्ता७? केवइया परंपरपज्जत्ता पणत्ता ८? केव-
इया चरिमा पणत्ता९? केवइया अचरिमा पणत्ता१०?
गोयमा! इमीसे रयणप्पमाए पुढवीए तीसाए निरयावाससय-
सहस्सेसु संखेज्जवित्थडेसु नरएसु संखेज्जा नेरइया पणत्ता,
संखेज्जा काउलेस्सा पणत्ता, एवं जाव संखेज्जा सन्नी पणत्ता,
असन्नी सिय अत्थि, सिय नत्थि, जइ अत्थि जहण्णेणं एक्को
वा, दो वा, तिन्नि वा, उक्कोसेणं संखेज्जा पणत्ता, संखेज्जा
भवसिद्धिया पणत्ता, एवं जाव संखेज्जा परिग्गहसन्नोवउत्ता
पणत्ता, इत्थिवेयगा नत्थि, पुरिसवेयगा नत्थि, संखेज्जा
नपुंसगवेयगा पणत्ता, एवं कोहकसायी वि, माणकसाई जहा
असन्नी, एवं जाव लोभकसाई पणत्ता, संखेज्जा सोइंदियो-
वउत्ता पणत्ता, एवं जाव फासिंदियोवउत्ता, नो इंदियोवउत्ता
जहा असन्नी, संखेज्जा मणजोगी पणत्ता, एवं जाव अणागा-
रोवउत्ता, अणंतरोववन्नगा सिय अत्थि, सिय नत्थि, जइ अत्थि
जहा असन्नी, संखेज्जा परंपरोववन्नगा पणत्ता, एवं जहा अणं-
तरोववन्नगा तहा अणंतरोगाढगा, अणंतराहारगा अणंतरपज्ज-
त्तगा, परंपरोवगाढगा जाव अचरिमा जहा परंपरोववन्नगा॥सू०३॥

छाया—अस्याः खलु भदन्त । रत्नप्रभायां पृथिव्यां त्रिशति निरयावास-
शतसहस्रेषु संख्येयविस्तृतेषु नरकेषु कियन्तो नैरायकाः प्रज्ञप्ताः ? कियन्तः
कापोतलेश्या यावत् कियन्तः अनाकारोपयुक्ताः प्रज्ञप्ताः ? कियन्तः अनन्तरोप-
पन्नाः प्रज्ञप्ताः ? कियन्तः परम्परोपपन्नकाः प्रज्ञप्ताः ? कियन्तः अनन्तरावगादाः

પ્રજ્ઞાતાઃ ૩ ? કિયન્તઃ પરમ્પરાવગાઢાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ ૪ ? કિયન્તઃ અનન્તરાહારાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ ૫ ?
 કિયન્તઃ પરંપરાહારાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ ૬ ? કિયન્તઃ અનન્તરપર્યાપ્તકાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ ૭ ?
 કિયન્તઃ પરમ્પરાપર્યાપ્તકાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ ૮ ? કિયન્તશ્ચરમાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ ૯ ? કિયન્તઃ
 અચરમાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ ૧૦ ? ગૌતમ ! અસ્યાઃ રત્નપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યાઃ ત્રિંશતિ નિરયા-
 વાસગતસહસ્રેષુ સંખ્યેયવિસ્તૃતેષુ નરકેષુ સંખ્યેયાઃ નૈરયિકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ,
 સંખ્યેયાઃ કાપોતલેશ્યાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, એવં યાવત્-સંખ્યેયાઃ સંજ્ઞિનઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ,
 અસંજ્ઞિનઃ સ્યાત્ સન્તિ, સ્યાત્ ન સન્તિ, યે સન્તિ જઘન્યેન એકો વા,
 દ્વૌ વા, ત્રયો વા, ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, સંખ્યેયાઃ ભવસિદ્ધિકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ
 એવં યાવત્ સંખ્યેયાઃ પરિગ્રહસંજ્ઞોપયુક્તાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, સ્ત્રીવેદકાઃ ન સન્તિ, પુરુષવેદકાં
 ન સન્તિ, સંખ્યેયા નપુંસકવેદકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, એવં ક્રોધરૂપાયિણોઽપિ, માનકપાયિણો
 યથા અસંજ્ઞિનઃ, એવં યાવત્ લોભરૂપાયિણઃ, પ્રજ્ઞપ્તાઃ સંખ્યેયા શ્રોત્રેન્દ્રિયોપયુક્તાઃ
 પ્રજ્ઞપ્તાઃ, એવં યાવત્ સ્પર્શનેન્દ્રિયોપયુક્તાઃ, નો ઇન્દ્રિયોપયુક્તાઃ યથા અસંજ્ઞિનઃ,
 સંખ્યેયાઃ મનોયોગિનઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, એવં યાવત્-અનાકારોપયુક્તાઃ, અનન્તરોપપન્નકાઃ,
 સ્યાત્ સન્તિ, સ્યાત્ ન સન્તિ, યે સન્તિ યથા અસંજ્ઞિનઃ, સંખ્યેયાઃ પરમ્પરોપપ-
 ન્નકાઃ, એવં યથા અનન્તરોપપન્નકા સ્તથા અનન્તરાવગાઢકાઃ, અનન્તરાહારકાઃ,
 અનન્તરપર્યાપ્તકાઃ, પરમ્પરાવગાઢકા યાવત્ અચરમા યથા પરમ્પરોપપન્નકાઃ ॥ સૂ. ૦ ૩ ॥

ટીકા—તદેવં રત્નપ્રમાનૈરયિકાણામુત્પત્તૌ ઉદ્વર્તનાયાંચ પરિમાણં પ્રરૂપ્ય
 તેષામેવ સત્તાયાં પરિમાણં પ્રરૂપયિતુમાહ—‘હમીસે જં’ इत्यादि । ‘इमी से जं
 भंते । रयणप्पभाए पुढवीए तीसाए निरयावाससयसहस्रेसु संखेज्जवित्थडेसु

‘હમીસે જં ભંતે ! રયણપ્પભાએ’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—રત્નપ્રમા કે નૈરયિકોં કે ઉત્પત્તિ મેં ઓર ઉદ્વર્તના મેં
 પરિમાણ કી પ્રરૂપણા કરકે અવ સૂત્રકાર હસ સૂત્ર દ્વારા ઝન્હીં કે સત્તા
 મેં પરિમાણ કી પ્રરૂપણા કરતે હૈ—હસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ
 કિ ‘હમીસે જં ભંતે ! રયણપ્પભાએ પુઢવીએ તીસાએ નિરયાવાસસય-

“इमीसेजं भंते । रयणप्पभाए” इत्यादि—

ટીકાર્થ—રત્નપ્રમા પૃથ્વીના સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા નરકાવા-
 સોમાં એક સમયમાં કેટલા નારકો ઉત્પન્ન થાય છે અને ત્યાંથી એક સમયમાં
 કેટલા નારકો ઉદ્વર્તના કરે છે, તેની પ્રશ્નણા કરીને હવે સૂત્રકાર ત્યાં કેટલા
 નારકો રહેલા છે, તેની પ્રશ્નણા કરે છે. આ વિષયને અનુદક્ષીને ગૌતમ
 સ્વામી મહાવીર પ્રશ્નને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—“इमीसेजं भंते ! रयणप्पभाए

નરણસુ કેવહ્યા નેરહ્યા પણ્ણત્તા ?' ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે ભદન્ત ! અશ્યાં સ્વલ્લુ રત્નપ્રભાયાં પૃથિવ્યાં ત્રિશતિ નિરયાવાસશતસહસ્રેષુ-ત્રિશલ્લક્ષનરકાવાસેષુ સંખ્યે-યવિસ્તૃતેષુ નરકેષુ કિયન્તો નૈરયિકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? 'કેવહ્યા કાઉલેસ્સા જાવ કેવહ્યા અણાગારોવત્તા પણ્ણત્તા ?' કિયન્તઃ કાપોતલેશ્યાવન્તો યાવત્-કૃષ્ણ-પાક્ષિકા इत्यारभ्य कियन्तः अनाकारोपयुक्ताः प्रज्ञप्ताः ? इति पर्यन्ताः पूर्वोक्ताः एकोनचत्वारिंशद्भेदाः संग्राह्याः 'केवह्या अणंतरोववन्नगा पण्णत्ता ?' कियन्तः अनन्तरोपपन्नकाः-प्रथमसमयोत्पन्नाः प्रज्ञप्ताः ? 'केवह्या परंपरोववन्नगा पण्ण-त्ता ?' कियन्तः परम्परोपपन्नकाः उत्पत्तिसमयापेक्षया द्वयादिसमयेषु वर्तमानाः प्रज्ञप्ताः ? 'केवह्या अणंतरोवगाढा पण्णत्ता ?' कियन्तः अनन्तरावगाढाः

સહસ્રેસુ સંખેજ્જવિત્થહેસુ નરણસુ કેવહ્યા નેરહ્યા પણ્ણત્તા' હે ભદન્ત ! હસ રત્નપ્રભાપૃથિવી મેં ૩૦ લાખ નરકાવાસ કહે ગયે હૈં ઓરે ઉનમેં સે જો નરકાવાસ સંખ્યાત યોજન કે વિસ્તારવાલે કહે ગયે હૈં, સો ઉનમેં કિતને નારક કહે ગયે હૈં ? 'કેવહ્યા કાઉલેસ્સા જાવ કેવહ્યા અણાગારોવ ઉત્તા પણ્ણત્તા' કિતને કાપોતલેશ્યા વાલે કહે ગયે હૈં ? યાવત્ કૃષ્ણ-પાક્ષિક સે લેકર કિતને અનાકારોપયુક્ત નારક કહે ગયે હૈં ? હસ પ્રકાર સે અનાકારોપયુક્ત તક જો ૩૯ ભેદ કહે ગયે હૈં ઉન સબકો યહાં પ્રશ્ન કે રૂપ ઉદ્ઘાઘિત કરના યાહિયે । 'કેવહ્યા અણંતરોવવન્નગા પણ્ણત્તા' કિતને અનન્તરોપપન્નક-પ્રથમ સમય મેં ઉત્પન્ન હુયે નારક કહે ગયે હૈં ? 'કેવહ્યા પરંપરોવવન્નગા પણ્ણત્તા' કિતને પરંપરોપપન્નક-ઉત્પત્તિ-સમય કી અપેક્ષા સે દો આદિ સમયોં મેં વર્તમાન નારક કહે ગયે હૈં ?

પુઢવીયે તીસાણે નિરયાવાસસહસ્રેસુ સંખેજ્જવિત્થહેસુ નરણસુ કેવહ્યા નેરહ્યા પણ્ણત્તા ?" છે ભગવન્ ! રત્નપ્રભા પૃથ્વીના ૩૦ લાખ નરકાવાસોમાંના જે સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા નરકાવાસો છે તેમાં કેટલા નારકો કહ્યા છે ? "કેવહ્યા કાઉલેસ્સા જાવ કેવહ્યા અણાગારોવત્તા પણ્ણત્તા ?" કેટલા કાપોતલેશ્યાવાળા નારકો કહ્યા છે ? અને કૃષ્ણપાક્ષિકથી લઈને અનાકારોપ-યુક્ત પર્યન્તના નારકો કેટલા કહ્યા છે ? (અનાકારોપયુક્ત સુધીના ૩૯ ભેદોને અનુલક્ષીને અહીં આ પ્રકારના પ્રશ્નો સમજી લેવા ભોળાં.) "કેવહ્યા અણંતરોવવન્નગા પણ્ણત્તા ?" કેટલા અનન્તરોપપન્નક (પ્રથમ સમયમાં ઉત્પન્ન થયેલા) નારકો કહ્યા છે ? "કેવહ્યા પરંપરોવવન્નગા પણ્ણત્તા ?" કેટલા પરંપરોપપન્નક (ઉત્પત્તિ સમયની અપેક્ષાએ બે આદિ સમયોમાં વર્તમાન) નારકો કહ્યા છે ? "કેવહ્યા અણંતરોવગાઢા પણ્ણત્તા ?" કેટલા અનન્તરાવગાઢ

વિવક્ષિતક્ષેત્રે પ્રથમસમયાવગાઠાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? 'કેવહ્યા પરંપરોવગાઠા પળ્ળત્તા ૪?' કિયન્તઃ પરમ્પરાવગાઠાઃ વિવક્ષિતક્ષેત્રે પરમ્પરાદ્વિતીયાદિકઃ સમયોડવગાઠે યેષાં તે પરમ્પરાવગાઠાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? 'કેવહ્યા અણંતરાહારા પળ્ળત્તા ૫?' કિયન્તઃ અનન્તરાહારાઃ-પ્રથમસમયાહારાઃ, પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? 'કેવહ્યા પરંપરાહારા પળ્ળત્તા ૬?' કિયન્તઃ પરમ્પરાહારાઃ-દ્વચાદિસમયાહારાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? 'કેવહ્યા અણંતરપજ્જત્તા પળ્ળત્તા ૭?' કિયન્તઃ અનન્તરપર્યાપ્તકાઃ-પ્રથમસમય-પર્યાપ્તકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? 'કેવહ્યા પરંપરપજ્જત્તા ૮?' કિયન્તઃ પરમ્પરાપર્યાપ્તકાઃ-દ્વચાદિસમયપર્યાપ્તકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? કેવહ્યા ચરિમા પળ્ળત્તા ૯?' કિયન્તશ્ચરમાઃ ચરમો નૈરયિકભવેષુ સ એવ ભવો યેષાં તે ચરમાઃ, નૈરયિકભવસ્ય વા ચરમ-સમયે વર્તમાનાશ્ચરમાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? 'કેવહ્યા અવરિમા પળ્ળત્તા ૧૦?' કિયન્તઃ

'કેવહ્યા અણંતરોવગાઠા પળ્ળત્તા' કિતને અનન્તરાવગાઠ-વિવક્ષિતક્ષેત્ર મેં પ્રથમ સમય મેં અવગાઠ-મૌજૂદ-કહે ગયે હૈં ? 'કેવહ્યા પરંપરોવગાઠા' કિતને પરંપરાવગાઠ-વિવક્ષિત ક્ષેત્ર મેં પરમ્પરારૂપ સે જિનકે અવગાઠ મેં દ્વિતીયાદિક સમય હૈ-એસે કહે ગયે હૈં ? 'કેવહ્યા અણંતરાહારા પળ્ળત્તા' કિતને અનન્તરાહાર-પ્રથમ સમય મેં હૈ આહાર જિન્હોં કા એસે કહે ગયે હૈં ? 'કેવહ્યા પરંપરાહારા પળ્ળત્તા' કિતને પરમ્પરાહાર-દો આદિ સમયોં મેં આહાર વાલે કહે ગયે હૈં ? 'કેવહ્યા અણંતરપજ્જત્તા પળ્ળત્તા' કિતને અનન્તર પર્યાપ્તક-પ્રથમ સમય મેં પર્યાપ્તક હુએ-કહે ગયે હૈં ? 'કેવહ્યા પરંપરપજ્જત્તા' કિતને પરંપરાપર્યાપ્તક-દ્વચાદિ સમયોં મેં પર્યાપ્તક હુયે કહે ગયે હૈં ? 'કેવહ્યા ચરિમા પળ્ળત્તા' કિતને ચરમ-નૈરયિકભવોં મેં વહી ભવ જિનકા અન્તિમ હૈં એસે અથવા નૈરયિક ભવ

(વિવક્ષિત ક્ષેત્રમાં પ્રથમ સમયમાં અવગાઠ-મૌજૂદ) નારકો કહ્યા છે ? "કેવહ્યા પરંપરોવગાઠા ?" કેટલા પરમ્પરાવગાઠ (વિવક્ષિત ક્ષેત્રમાં પરમ્પરા રૂપે જેમના અવગાઠમાં દ્વિતીય આદિક સમયવાળા) નારકો છે ? "કેવહ્યા અણંતરાહારા પળ્ળત્તા ?" કેટલા અનન્તાહાર (પ્રથમ સમયમાં આહાર લેનારા) નારકો કહ્યા છે ? "કેવહ્યા પરંપરાહારા પળ્ળત્તા ?" કેટલા પરમ્પરાહાર (બે આદિ સમયોમાં આહાર લેનારા) નારકો કહ્યા છે ? 'કેવહ્યા અણંતરપજ્જત્તા પળ્ળત્તા ?' કેટલા પ્રથમ સમયમાં પર્યાપ્તક (અનન્તર પર્યાપ્તક) નારકો કહ્યા છે ? "કેવહ્યા પરંપરપજ્જત્તા ?" કેટલા પરમ્પરા પર્યાપ્તક (બે આદિ સમયોમાં પર્યાપ્તક થયેલા) નારકો કહ્યા છે ? "કેવહ્યા ચરિમા પળ્ળત્તા ?" કેટલા ચરમ (નારક લેવોમાં એજ ભવ જેનો અન્તિમ છે આગ) નારકો છે ? "કેવહ્યા અવરિમા પળ્ળત્તા" કેટલા અચરિમ (પૂર્વોક્ત ચરમોથી ભિન્ન) નારકો કહ્યા છે ?

અચરમાઃ-પૂર્વોક્તચરમભિન્નાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? મહાવાનાહ-‘ગોયમા ! હમીસે રચન-
પ્પમાણ પુઢવીણ તીસાણ નિરયાવાસસયસહસેસુ સંખેજ્જવિત્થહેસુ નરણસુ સંખેજ્જા
નેરહયા પળ્ણત્તા, સંખેજ્જા કાઠલેસ્સા પળ્ણત્તા’ હે ગૌતમ ! અસ્યાં રત્નપ્રભાયાં
પૃથિવ્યાં ત્રિંશતિ નિરયાવાસસતસહસેષુ ત્રિંશલ્લક્ષનરકાવાસેષુ સંખ્યેયકિરત્તેપુ
નરકેષુ સંખ્યેયા નૈરથિકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, સંખ્યેયાઃ કાપોતલેશ્યાવન્તઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘એવં
જાવ સંખેજ્જા સન્ની પળ્ણત્તા’ એવં-તથૈવ યાવત્ સંખ્યેયાઃ કૃષ્ણપાક્ષિકાઃ,
સંખ્યેયાઃ, શુદ્ધપાક્ષિકાઃ, સંખ્યેયાઃ સંજ્ઞિનઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘અસન્ની સિય અત્થિ,
સિય નત્થિ’ અસંજ્ઞિનઃ સ્યાત્ કદાચિત્ સન્તિ, સ્યાત્-કદાચિત્ ન સન્તિ, ‘જહ
અત્થિ જહળ્લેણં એકો વા, દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા પળ્ણત્તા’ યે

કે ચરમ સમય મેં વર્તમાન એસે કહે ગયે હૈં ? ? ‘કેવહયા અચરિમા
પળ્ણત્તા’ કિતને અચરિમ-પૂર્વોક્ત ચરમોં સે ભિન્ન કહે ગયે હૈં ? હસકે
ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘હમીસે રચનપ્પમાણ
પુઢવીણ તીસાણ નિરયાવાસસયસહસેસુ સંખેજ્જવિત્થહેસુ નરણસુ
સંખેજ્જા નેરહયા પળ્ણત્તા, સંખેજ્જા કાઠલેસ્સા પળ્ણત્તા’ હસ રત્નપ્રભા
પૃથિવી મેં જો ૩૦ લાખ નરકાવાસ કહે ગયે હૈં, ઓર ઉનમેં જો સંખ્યાત
યોજન કે વિસ્તાર વાલે નરકાવાસ કહે ગયે હૈં-ઉનમેં સંખ્યાત નૈરથિક
જીવોં કી સત્તા કહી ગઈ હૈ તથા કાપોતલેશ્યાવાલે નૈરથિક ભી સંખ્યાત
હી કહે ગયે હૈં. ‘એવં જાવ સંખેજ્જા સન્ની પળ્ણત્તા’ હસી પ્રકાર સે યાવત્
સંખ્યાત હી કૃષ્ણપાક્ષિક નારક કહે ગયે હૈં, ઓર સંખ્યાત હી શુદ્ધપા-
ક્ષિક નારક કહે ગયે હૈં, તથા સંખ્યાત હી સંજ્ઞી નારક કહે ગયે હૈં.
‘અસન્ની સિય અત્થિ, સિય નત્થિ’ અસંજ્ઞી નારક વહાં કભી હોતે ભી
હૈં ઓર નહીં ભી હોતે હૈં ‘જહ અત્થિ જહળ્લેણં એકો વા દો વા, તિન્નિ

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર-“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! “હમીસે રચનપ્પમાણ
પુઢવીણ તીસાણ નિરયાવાસસયસહસેસુ સંખેજ્જવિત્થહેસુ નરણસુ સંખેજ્જા નેરહયા
પળ્ણત્તા, સંખેજ્જા કાઠલેસ્સા પળ્ણત્તા” આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના ૩૦ લાખ
નરકાવાસોમાંના સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા ૭૨ નરકાવાસો છે તેમાં
સંખ્યાત નારકોનું અસ્તિત્વ કહ્યું છે, તથા કાપોતલેશ્યાવાળા નારકો પણ
સંખ્યાત ૭૨ કહ્યા છે. “એવં જાવ સંખેજ્જા સન્ની પળ્ણત્તા” એજ પ્રમાણે
કૃષ્ણપાક્ષિક નારકો પણ સંખ્યાત ૭૨ કહ્યા છે. શુદ્ધપાક્ષિક નારકો પણ
સંખ્યાત ૭૨ કહ્યા છે અને સંજ્ઞી નારકો પણ સંખ્યાત ૭૨ કહ્યા છે. “અસન્ની
સિય અત્થિ, સિય નત્થિ” અસંજ્ઞી નારકો કયાંદેક ત્યાં હોય છે, અને

વિવક્ષિતક્ષેત્રે પ્રથમસમયાવગાઢાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ‘કેવહ્યા પરંપરોવગાઢા પળ્ળત્તા ૪?’ કિયન્તઃ પરમ્પરાવગાઢાઃ વિવક્ષિતક્ષેત્રે પરમ્પરાદ્વિતીયાદિકઃ સમયોડવગાઢે યેષાં તે પરમ્પરાવગાઢાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ‘કેવહ્યા અણંતરાહારા પળ્ળત્તા ૫?’ કિયન્તઃ અનન્તરાહારાઃ-પ્રથમસમયાદારાઃ, પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ‘કેવહ્યા પરંપરાહારા પળ્ળત્તા ૬?’ કિયન્તઃ પરમ્પરાહારાઃ-દ્વ્યાદિસમયાદારાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ‘કેવહ્યા અણંતરપજ્જત્તા પળ્ળત્તા ૭?’ કિયન્તઃ અનન્તરપર્યાપ્તકાઃ-પ્રથમસમય-પર્યાપ્તકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ‘કેવહ્યા પરંપરપજ્જત્તા ૮?’ કિયન્તઃ પરમ્પરાપર્યાપ્તકાઃ-દ્વ્યાદિસમયપર્યાપ્તકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? કેવહ્યા ચરિમા પળ્ળત્તા ૯?’ કિયન્તશ્ચરમાઃ ચરમો નૈરયિકભવેષુ સ એવ ભવો યેષાં તે ચરમાઃ, નૈરયિકભવસ્ય વા ચરમ-સમયે વર્તમાનાશ્ચરમાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ‘કેવહ્યા અચરિમા પળ્ળત્તા ૧૦?’ કિયન્તઃ

‘કેવહ્યા અણંતરોવગાઢા પળ્ળત્તા’ કિતને અનન્તરાવગાઢ-વિવક્ષિતક્ષેત્રે મેં પ્રથમ સમય મેં અવગાઢ-મોજૂદ-કહે ગયે હૈં ? ‘કેવહ્યા પરંપરોવગાઢા’ કિતને પરંપરાવગાઢ-વિવક્ષિત ક્ષેત્ર મેં પરમ્પરારૂપ સે જિનકે અવગાઢ મેં દ્વિતીયાદિક સમય હૈ-એસે કહે ગયે હૈં ? ‘કેવહ્યા અણંતરાહારા પળ્ળત્તા’ કિતને અનન્તરાહાર-પ્રથમ-સમય મેં હૈ આહાર જિન્હોં કા એસે કહે ગયે હૈં ? ‘કેવહ્યા પરંપરાહારા પળ્ળત્તા’ કિતને પરમ્પરાહાર-દો આદિ સમયોં મેં આહાર વાલે કહે ગયે હૈં ? ‘કેવહ્યા અણંતરપજ્જત્તા પળ્ળત્તા’ કિતને અનન્તર પર્યાપ્તક-પ્રથમ સમય મેં પર્યાપ્તક હુએ-કહે ગયે હૈં ? ‘કેવહ્યા પરંપરપજ્જત્તા’ કિતને પરંપરાપર્યાપ્તક-દ્વ્યાદિ સમયોં મેં પર્યાપ્તક હુયે કહે ગયે હૈં ? ‘કેવહ્યા ચરિમા પળ્ળત્તા’ કિતને ચરમ-નૈરયિકભવોં મેં વહી ભવ જિનકા અન્તિમ હૈં એસે અથવા નૈરયિક ભવ

(વિવક્ષિત ક્ષેત્રમાં પ્રથમ સમયમાં અવગાઢ-મોજૂદ) નારકો કહ્યા છે ? “કેવહ્યા પરંપરોવગાઢા ?” કેટલા પરમ્પરાવગાઢ (વિવક્ષિત ક્ષેત્રમાં પરમ્પરા રૂપે જેમના અવગાઢમાં દ્વિતીય આદિક સમયવાળા) નારકો છે ? “કેવહ્યા અણંતરાહારા પળ્ળત્તા ?” કેટલા અનન્તાહાર (પ્રથમ સમયમાં આહાર લેનારા) નારકો કહ્યા છે ? “કેવહ્યા પરંપરાહારા પળ્ળત્તા ?” કેટલા પરમ્પરાહાર (જે આદિ સમયોમાં આહાર લેનારા) નારકો કહ્યા છે ? ‘કેવહ્યા અણંતરપજ્જત્તા પળ્ળત્તા ?’ કેટલા પ્રથમ સમયમાં પર્યાપ્તક (અનન્તર પર્યાપ્તક) નારકો કહ્યા છે ? “કેવહ્યા પરંપરપજ્જત્તા ?” કેટલા પરમ્પરા પર્યાપ્તક (જે આદિ સમયોમાં પર્યાપ્તક થયેલા) નારકો કહ્યા છે ? “કેવહ્યા ચરિમા પળ્ળત્તા ?” કેટલા ચરમ (નારક ભવોમાં જેજ ભવ જેનો અન્તિમ છે આ) નારકો છે ? “કેવહ્યા અચરિમા પળ્ળત્તા” કેટલા અચરિમ (પૂર્વોક્ત ચરમોથી ભિન્ન) નારકો કહ્યા છે ?

भगवतीसूत्र भाग दशमो

नघन्यपदे षट्

प्रदेशाः आकारो यथा

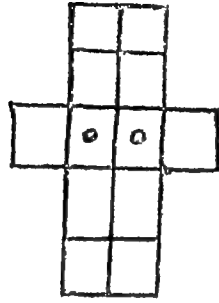
१

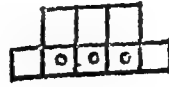
उत्कृष्टपदे द्वादश स्पर्शक

प्रदेशाः आकारो यथा

२

अधस्तनत्त्रिधा ३

अथवा

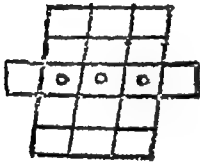
उपरितनत्त्रिधा

४

सप्तदशस्पर्शकप्रदेशाः

५

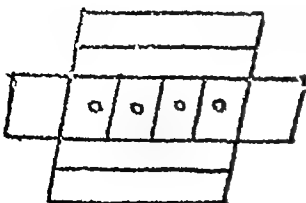

६

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०
४	६	८	१०	१२	१४	१६	१८	२०	२२
६	१२	१७	२२	२७	३२	३७	४२	४७	५२

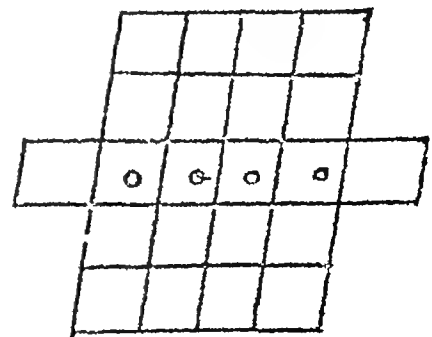
नघन्यपदमें पुद्गलास्तिकायके चारप्रदेश
धर्मास्तिकाय के दश प्रदेशों द्वारा जो
स्पृष्ट होते हैं उनका कोष्टक

७

उत्कृष्ट पद में पुद्गलास्तिकायके चार
प्रदेश धर्मास्तिकाय के २२ प्रदेशों
द्वारा स्पृष्ट होते हैं उनका कोष्टक

८

અસંજ્ઞિનો યદિ સન્તિ તે જઘન્યેન ઇકો વા, દ્વૌ વા, ત્રયો વા, ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, 'અસંજ્ઞિભ્ય ઉદ્વૃત્ય ચે નૈરયિકત્વેનોત્પન્નાસ્તે અપર્યાપ્તકાવસ્થાયામ્-સંજ્ઞિનઃ ભૂતપૂર્વત્વાત્, તે વાલ્પા એવ સન્તિ ઇત્યભિપ્રાયેણ 'સિય અત્થિ' ઇત્યાદ્યુક્તમ્, 'સંખેજ્ઞા ભવસિદ્ધિયા પળ્લતા, એવં જાવ સંખેજ્ઞા પરિગ્રહસંનોવઉત્તા પળ્લતા' સંખ્યેયાઃ ભવસિદ્ધિકાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, એવં તથૈવ, યાવત્-સંખ્યેયાઃ અભવસિદ્ધિકાઃ, સંખ્યેયાઃ આભિવોધિકજ્ઞાનિનઃ, સંખ્યેયાઃ, શ્રુતજ્ઞાનિનઃ, સંખ્યેયાઃ અવધિજ્ઞાનિનઃ, સંખ્યેયાઃ મત્તજ્ઞાનિનઃ, સંખ્યેયાઃ શ્રુતાજ્ઞાનિનઃ, સંખ્યેયા વિભંગજ્ઞાનિનઃ, સંખ્યે-યાચ્છુર્દર્શનિનઃ, સંખ્યેયાઃ અચ્છુર્દર્શનિનઃ, સંખ્યેયા અવધિજ્ઞાનિનઃ, સંખ્યેયા આહારસંજોપયુક્તાઃ, સંખ્યેયા ભયસંજોપયુક્તાઃ, સંખ્યેયાઃ મૈથુનસંજોપયુક્તાઃ, પરિ-

વા, ઉત્કોસેળં સંખેજ્ઞા પળ્લતા ' યદિ હોતે હૈં તો વે કમ સે કમ યા તો ઇક યા દો યા તોન હોતે હૈં ઓર જ્વાદા સે જ્વાદા સંખ્યાત હોતે હૈં । અસંજ્ઞિયોં મેં સે મરકર જો નૈરયિકરૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં, વે અપર્યાપ્તક અવસ્થા મેં ભૂતપૂર્વ કો અપેક્ષા સે અસંજ્ઞી કહે ગઈ હૈં, ઇસે જીવ અલ્પ હી હોતે હૈં ઇસી અભિપ્રાય કો લેકર, "સિય અત્થિ" આદિ સૂત્ર કહા ગયા હૈં । 'સંખેજ્ઞા ભવસિદ્ધિયા પળ્લતા' ભવસિદ્ધિક વહાં સંખ્યાત કહે ગયે હૈં યાવત્ અભવસિદ્ધિક ભી સંખ્યાત હી કહે ગયે હૈં આભિવોધિકજ્ઞાની ભી સંખ્યાત હી કહે ગયે હૈં, શ્રુતજ્ઞાની ભી સંખ્યાત હી કહે ગયે હૈં, અવધિજ્ઞાની ભી સંખ્યાત હી કહે ગયે હૈં, મત્તજ્ઞાની, શ્રુતજ્ઞાની, વિભંગજ્ઞાની, ચ્છુર્દર્શની, અચ્છુર્દર્શની, અવધિર્દર્શની, આહારસંજોપયુક્ત, ભયસંજોપયુક્ત, મૈથુનસંજોપયુક્ત ઓર પરિગ્રહ સંજો

ક્યારેક નથી હોતા. "જહ અત્થિ જહળ્લેણં ઇકોવા, દોવા, તિન્નિ વા, ઉત્કો-સેળં સંખેજ્ઞા પળ્લતા" જે અસંજ્ઞી નારકો ત્યાં હોય છે, તો ઓછામાં ઓછા એક, જે અથવા ત્રણ હોય છે અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત હોય છે અસંજ્ઞીઓમાંથી મરીને જેઓ નારક રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે, તેમને અપર્યાપ્તક અવસ્થામાં ભૂતપૂર્વની અપેક્ષાએ અસંજ્ઞી કહ્યા છે; એવાં છવો અલ્પ હોય છે, તેથી જ "સિય અત્થિ સિય નત્થિ" આ પ્રકારનું કથન કરવામાં આવ્યું છે. 'સંખેજ્ઞા ભવસિદ્ધિયા પળ્લતા' ત્યાં સંખ્યાત ભવસિદ્ધિક નારકો કહ્યા છે અને અભવસિદ્ધિક પણ સંખ્યાત જ કહ્યા છે, આભિવોધિક જ્ઞાની પણ સંખ્યાત જ કહ્યા છે, શ્રુતજ્ઞાની, પણ સંખ્યાત જ કહ્યા છે, અવધિજ્ઞાની પણ સંખ્યાત જ કહ્યા છે, મત્તજ્ઞાની, શ્રુતાજ્ઞાની, વિભંગજ્ઞાની, ચ્છુર્દર્શની, અચ્છુર્દર્શની, અવધિર્દર્શની, આહારસંજોપયુક્ત, ભયસંજોપયુક્ત,

ગ્રહસંજ્ઞોપયુક્તાઃ, પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘ઇત્થિવેયગા નત્થિ, પુરિસવેયગા નત્થિ, સંખેજ્ઞાં નપુંસગવેયગા પળ્લન્તા, સ્ત્રીવેદકા ન સન્તિ, પુરુષવેદકા ન સન્તિ, કિન્તુ નપુંસકવેદકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘એવં કોહકસાઈં વિ, માણકસાઈં જહા અસન્ની, એવં જહા લોભકસાઈં’ એવં તથૈવ ક્રોધકપાયિણોઽપિ સંખ્યેયાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, માનકપાયિણો યથા અસંજ્ઞિનઃ સ્યાત્ સન્તિ, સ્યાત્ ન સન્તિ ઇતિ પ્રતિપાદિતા સ્તથા પ્રતિપત્તવ્યાઃ, એવં-તથૈવ, યાવત્ સંખ્યેયા માનકપાયિણઃ સંખ્યેયાઃ માયાકપાયિણઃ, સંખ્યેયાઃ લોભકપાયિણઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘સંખેજ્ઞા સો ઇંદિયોવડત્તા પળ્લન્તા, એવં જાવ ફાસિંદિયોવડત્તા નો ઇંદિયોવડત્તા જહા અસન્ની’ સંખ્યેયાઃ શ્રોત્રેન્દ્રિયોપયુક્તાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, એવં-તથૈવ, યાવત્-સંખ્યેયાશ્ચક્ષુરિન્દ્રિયોપયુક્તાઃ, સંખ્યેયા ગ્રાણેન્દ્રિયોપયુક્તાઃ, સંખ્યેયા રસનેન્દ્રિયોપયુક્તાઃ, સંખ્યેયાઃ

પયુક્ત યે સવ વહાં સંખ્યાત સંખ્યાત હી કહે ગયે હૈં ‘ઇત્થિવેયગા નત્થિ, પુરિસવેયગા નત્થિ, સંખેજ્ઞા નપુંસગવેયગા પળ્લન્તા’ સ્ત્રીવેદક પુરુષવેદક વહાં નહીં હોતે હૈં કિન્તુ નપુંસકવેદક હી વહાં હોતે હૈં ‘એવં કોહકસાઈં વિ, માણકસાઈં જહા અસન્ની, એવં જહા લોભકસાઈં’ ક્રોધક-પાયીં ખી વહાં સંખ્યાત હી હોતે હૈં અસંજ્ઞીં જૈસે વહાં હોતે ખીં હૈં ઓર નહીં ખીં હોતે હૈં એસા કહા ગયા હૈ, ડસી પ્રકાર સે માનકપાયીં ખીં વહાં પ્રતિપાદિત હુએ હૈં । યે યહાં સંખ્યાત કહે ગયે હૈં, માયાકપાયીં ખીં વહાં સંખ્યાત કહે ગયે હૈં ઓર લોભકપાયીં ખીં સંખ્યાત હી કહે ગયે હૈં । ‘સંખેજ્ઞા સો ઇંદિયોવડત્તા પળ્લન્તા, એવં જાવ ફાસિંદિયોવડત્તા, નો ઇંદિયોવડત્તા જહા અસન્ની’ શ્રોત્રેન્દ્રિયોપયુક્ત ખીં વહાં સંખ્યાત હી કહે ગયે હૈં, હસી પ્રકાર ચક્ષુરિન્દ્રિયોપયુક્ત ખીં સંખ્યાત, ગ્રાણેન્દ્રિયોપ-

મૈથુનસંજ્ઞોપયુક્ત અને પરિગ્રહસંજ્ઞોપયુક્ત નારકો પશુ ત્યાં સંખ્યાત, સંખ્યાત જ કહ્યા છે. “ઇત્થિવેયગા નત્થિ, પુરિસવેયગા નત્થિ, સંખેજ્ઞા નપુંસ-ગવેયગા પળ્લન્તા” ત્યાં સ્ત્રીવેદકો નથી, પુરુષવેદકો પશુ નથી, પરન્તુ સંખ્યાત નપુંસકવેદકો જ હોય છે. “એવં કોહકસાઈં વિ, માણકસાઈં જહા અસન્ની, એવં જહા લોભકસાઈં” ત્યાં ક્રોધકપાયીં નારકો સંખ્યાત હોય છે, અસંજ્ઞી નારકોની જેમ માનકપાયીં નારકો ત્યાં હોય છે પશુ ખરાં અને નથી પશુ હોતા ને માનકપાયીં નારકોનો ત્યાં સદ્ભાવ હોય તો તેઓ ત્યાં સંખ્યાત હોય છે, એજ પ્રમાણે ત્યાં માયાકપાયીં નારકો પશુ સંખ્યાત જ કહ્યા છે અને લોભકપાયીં નારકો પશુ સંખ્યાત કહ્યા છે. ‘સંખેજ્ઞા સો ઇંદિયોવડત્તા પળ્લન્તા, એવં જાવ ફાસિંદિયોવડત્તા, નો ઇંદિયોવડત્તા જહા અસન્ની’ શ્રોત્રેન્દ્રિ-યોપયુક્ત નારકો પશુ ત્યાં સંખ્યાત જ કહ્યા છે, એજ પ્રમાણે ચક્ષુરિન્દ્રિયોપ-

ગ્રહસંજ્ઞોપયુક્તાઃ, પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘ઇત્થિવેયગા નત્થિ, પુરિસવેયગા નત્થિ, સંખેજ્ઞાં નપુંસગવેયગા પળ્લન્તા, સ્ત્રીવેદકા ન સન્તિ, પુરુષવેદકા ન સન્તિ, કિન્તુ નપુંસકવેદકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘એવં કોહકસાઈં વિ, માણકસાઈં જહા અસન્ની, એવં જહા લોભકસાઈં’ એવં તથૈવ ક્રોધકપાયિણોઽપિ સંખ્યેયાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, માનકપાયિણો યથા અસંજ્ઞિનઃ સ્યાત્ સન્તિ, સ્યાત્ ન સન્તિ ઇતિ પ્રતિપાદિતા સ્તથા પ્રતિપત્તવ્યાઃ, એવં-તથૈવ, યાવત્ સંખ્યેયા માનકપાયિણઃ સંખ્યેયાઃ માયાકપાયિણઃ, સંખ્યેયાઃ લોભકપાયિણઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘સંખેજ્ઞા સો ઇંદિયોવડ્ડતા પળ્લન્તા, એવં જાવ ફાસિંદિયોવડ્ડતા નો ઇંદિયોવડ્ડતા જહા અસન્ની’ સંખ્યેયાઃ શ્રોત્રેન્દ્રિયોપયુક્તાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, એવં-તથૈવ, યાવત્-સંખ્યેયાશ્ચક્ષુરિન્દ્રિયોપયુક્તાઃ, સંખ્યેયા ઘ્રાણેન્દ્રિયોપયુક્તાઃ, સંખ્યેયા રસનેન્દ્રિયોપયુક્તાઃ, સંખ્યેયાઃ

પયુક્ત યે સ્વ વહાં સંખ્યાત સંખ્યાત હી કહે ગયે હૈં ‘ઇત્થિવેયગા નત્થિ, પુરિસવેયગા નત્થિ, સંખેજ્ઞા નપુંસગવેયગા પળ્લન્તા’ સ્ત્રીવેદક પુરુષવેદક વહાં નહીં હોતે હૈં કિન્તુ નપુંસકવેદક હી વહાં હોતે હૈં ‘એવં કોહકસાઈં વિ, માણકસાઈં જહા અસન્ની, એવં જહા લોભકસાઈં’ ક્રોધક-પાયીં ભીં વહાં સંખ્યાત હી હોતે હૈં અસંજ્ઞીં જૈસે વહાં હોતે ભીં હૈં ઓર નહીં ભીં હોતે હૈં એસા કહા ગયા હૈં, ડસી પ્રકાર સે માનકપાયીં ભીં વહાં પ્રતિપાદિત હુએ હૈં । યે યહાં સંખ્યાત કહે ગયે હૈં, માયાકપાયીં ભીં વહાં સંખ્યાત કહે ગયે હૈં ઓર લોભકપાયીં ભીં સંખ્યાત હી કહે ગયે હૈં । ‘સંખેજ્ઞા સો ઇંદિયોવડ્ડતા પળ્લન્તા, એવં જાવ ફાસિંદિયોવડ્ડતા, નો ઇંદિયોવડ્ડતા જહા અસન્ની’ શ્રોત્રેન્દ્રિયોપયુક્ત ભીં વહાં સંખ્યાત હી કહે ગયે હૈં, ઇસી પ્રકાર ચક્ષુરિન્દ્રિયોપયુક્ત ભીં સંખ્યાત, ઘ્રાણેન્દ્રિયોપ-

મૈથુનસંજ્ઞોપયુક્ત અને પરિગ્રહસંજ્ઞોપયુક્ત નારકો પશુ ત્યાં સંખ્યાત, સંખ્યાત જ કહ્યા છે. “ઇત્થિવેયગા નત્થિ, પુરિસવેયગા નત્થિ, સંખેજ્ઞા નપુંસ-ગવેયગા પળ્લન્તા” ત્યાં સ્ત્રીવેદકો નથી, પુરુષવેદકો પશુ નથી, પરન્તુ સંખ્યાત નપુંસકવેદકો જ હોય છે. “એવં કોહકસાઈં વિ, માણકસાઈં જહા અસન્ની, એવં જહા લોભકસાઈં” ત્યાં ક્રોધકપાયીં નારકો સંખ્યાત હોય છે, અસંજ્ઞીં નારકોની જેમ માનકપાયીં નારકો ત્યાં હોય છે પશુ ખરાં અને નથી પશુ હોતા નો માનકપાયીં નારકોનો ત્યાં સદૃશાવ હોય તો તેઓ ત્યાં સંખ્યાત હોય છે, એજ પ્રમાણે ત્યાં માયાકપાયીં નારકો પશુ સંખ્યાત જ કહ્યા છે અને લોભકપાયીં નારકો પશુ સંખ્યાત કહ્યા છે. “સંખેજ્ઞા સો ઇંદિયોવડ્ડતા પળ્લન્તા, એવં જાવ ફાસિંદિયોવડ્ડતા, નો ઇંદિયોવડ્ડતા જહા અસન્ની” શ્રોત્રેન્દ્રિ-યોપયુક્ત નારકો પશુ ત્યાં સંખ્યાત જ કહ્યા છે, એજ પ્રમાણે ચક્ષુરિન્દ્રિયોપ-

સ્પર્શનેન્દ્રિયોપયુક્તાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, નો ઇન્દ્રિયોપયુક્તાઃ યથા અસંજ્ઞિનઃ સ્યાત્ સન્તિ સ્યાત્ ન સન્તિ इत्यુક્તા સ્તથા વક્તવ્યાઃ, ‘સંલેજ્ઞા મળજોગી પળ્ળત્તા, ઇવં જાવ અનાગારોવડત્તા’ સંલેયેયાઃ મનોયોગિનઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ઇવં-તથૈવ, યાવત્-સંલેયેયાઃ વચોયોગિનઃ, સંલેયેયાઃ કાયયોગિનઃ, સંલેયેયાઃ સાકારોપયુક્તાઃ, સંલેયેયા અનાકારોપયુક્તાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ : ‘અળંતરોવવન્નગા સિય અત્થિ, સિય નત્થિ’ અનન્તરોપપન્નકાઃ સ્યાત્ સન્તિ, સ્યાત્ ન સન્તિ, ‘જહ અત્થિ જહા અસન્ની’ તત્ર યે અનન્તરોપપન્નકાઃ સન્તિ તે યથા અસંજ્ઞિનઃ પ્રતિપાદિતસ્તથૈવ પ્રતિપત્તવ્યાઃ, સંલેજ્ઞા પરંપરોવવન્નગા પળ્ળત્તા’ સંલેયેયાઃ પરમ્પરોપપન્નકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘ઇવં જહા અળંતરોવવન્નગા તહા અળંતરોવગાઢગા, અળંતરાહારગા, અળંતરપજ્જત્તગા પરંપરોવગા-

યુક્ત મી સંલ્યાત, રસનેન્દ્રિયોપયુક્ત મી સંલ્યાત ઔર સ્પર્શનેન્દ્રિયોપયુક્ત મી સંલ્યાત હી કહે ગયે હૈં । નો ઇન્દ્રિયોપયુક્ત અસંજ્ઞિયોં કૈ જૈસે હૈં મી ઔર નહીં મી હૈં, ઇસે કહે ગયે હૈં ‘સંલેજ્ઞા મળજોગી પળ્ળત્તા, ઇવં જાવ અનાગારોવડત્તા’ મનોયોગી સંલ્યાત, વચોયોગી સંલ્યાત, કાયયોગી સંલ્યાત, સાકારોપયુક્ત સંલ્યાત ઔર અનાકારોપયુક્ત મી સંલ્યાત હી કહે ગયે હૈં । ‘અળંતરોવવન્નગા સિય અત્થિ, સિય નત્થિ’ અનન્તરોપપન્નક વહાં હૈં મી ઔર નહીં મી હૈં ‘જહ અત્થિ જહા અસન્ની’ યદિ યે વહાં હૈં તો અસંજ્ઞિયોં કૈ જૈસે હૈં-અર્થાત્ જિસ પ્રકાર સે અસંજ્ઞી કહે ગયે હૈં-વૈસે કહે ગયે હૈં ‘સંલેજ્ઞા પરંપરોવવન્નગા પળ્ળત્તા’ પરમ્પરોપપન્નક મી સંલ્યાત હી કહે ગયે હૈં ‘ઇવં જહા અળંતરોવવન્નગા તહા અળંતરોવગાઢગા, અળંતરાહારગા, અળંતરપજ્જ-

યુક્ત પશુ સંખ્યાત, ધ્રાણેન્દ્રિયોપયુક્ત પશુ સંખ્યાત, રસનેન્દ્રિયોપયુક્ત પશુ સંખ્યાત અને સ્પર્શેન્દ્રિયોપયુક્ત પશુ સંખ્યાત કહ્યા છે. ત્યાં નોઇન્દ્રિયોપયુક્ત નારકો અસંજ્ઞી નારકોની જેમ હોય છે પશુ ખરાં અને નથી પશુ હોતા. “સંલેજ્ઞા મળજોગી પળ્ળત્તા, ઇવં જાવ અનાગારોવડત્તા” ત્યાં મનોયોગી સંખ્યાત, વચનયોગી સંખ્યાત, કાયયોગી સંખ્યાત, સાકારોપયુક્ત સંખ્યાત અને અનાકારોપયુક્ત પશુ સંખ્યાત કહ્યા છે. “અળંતરોવવન્નગા સિય અત્થિ, સિય નત્થિ” અનન્તરોપપન્નક નારકો ત્યાં હોય છે પશુ ખરાં અને નથી પશુ હોતા. “જહ અત્થિ જહા અસન્ની” નો ત્યાં તેમનો સદ્ભાવ હોય છે, તો અસંજ્ઞીઓની જેમ તેઓ સંખ્યાત હોય છે “સંલેજ્ઞા પરંપરોવવન્નગા પળ્ળત્તા” ત્યાં પરંપરોપપન્નક નારકો પશુ સંખ્યાત જ કહ્યા છે. “ઇવં જહા અળંતરોવવન્નગા તહા અળંતરોવગાઢગા, અળંતરાહારગા, અળંતરપજ્જત્તગા,

ઢગા જાવ અચરિમા જહા પરંપરોવવન્નગા' એવ-તથૈવં, યથા અનન્તરોપપન્નકાઃ પ્રતિપાદિતાસ્તથા અનન્તરાવગાઢાઃ, અનન્તરાહારકાઃ, અનન્તરપર્યાપ્તકાઃ પરમ્પરાવગાઢકાઃ યાવત્-પરમ્પરાહારકાઃ, પરમ્પરા પર્યાપ્તકાઃ, ચરમાઃ, અચરમાઃ યથા પરમ્પરોપપન્નકાઃ પ્રતિપાદિતા સ્તથા પ્રતિષત્તવ્યાઃ તથા ચ માનમાયાલોભકષાયોપયુક્તાનાં નો ઇન્દ્રિયોપયુક્તાનામનન્તરોપપન્નકાનામનન્તરાવગાઢાનામનન્તરાહારકાનામનન્તરપર્યાપ્તકાનાં ચ કાદાચિત્કત્વાત્ "સિય અત્થિ" 'સ્યાત્ સન્તિ' ઇત્યાદિ વક્તવ્યમ્, શેષાણાં તુ વહુત્વાત્ સંખ્યેયા ઇતિ વક્તવ્યમિતિફલિતમ્ ॥સૂ૦ ૩॥

મૂઝમ્—"इमीसे णं भंते! रयणप्पभाए पुढवीए, तीसाए निरयावासत्तयसहस्सेसु असंखेज्जवित्थडेसु एगसमएणं केव-

ત્તગા, પરંપરોવગાઢગા જાવ અચરિમા જહા પરંપરોવવન્નગા' હસ પ્રકાર જૈસે અનન્તરોપપન્નક કહે ગયે હૈં उसी प्रकार से अनन्तरावगाढ, अनन्तराहारक, अनन्तरपर्याप्तक कहे गये हैं, परम्परावगाढ यावत् परम्पराहारक, परम्परापर्याप्तक, चरम और अचरम ये सब जैसे परम्परोपपन्नक कहे गये हैं वैसे ही जानना चाहिये तथा च-मान, माया, लोभ, इन कषायों से उपयुक्त तथा नोइन्द्रियोपयुक्त, अनन्तरोपपन्नक, अनन्तरावगाढ, अनन्तराहारक अनन्तरपर्याप्तक ये सब कादाचित्क होते हैं-कभी होते भी हैं और कभी नहीं भी होते हैं-इस कारण इनमें 'स्यात् सन्ति' इत्यादि पाठ का उच्चारण करना चाहिये और वाक्री जो बचे हैं उनमें बहुत्व होने से 'संख्येया' ऐसा कहना चाहिये यहाँ तक संख्यात योजन विस्तारवाले नरकावासों की वक्तव्यता कही गई है ॥सू० ३॥

પરંપરોવગાઢગા જાવ અચરિમા જહા પરંપરોવવન્નગા " અનન્તરોપપન્નક નારકોના જેવું જ કથન અનન્તરાવગાઢ, અનન્તરાહારક અને અનન્તરપર્યાપ્તકના વિષયમાં સમજવું પરમ્પરોપપન્નકતા જેવું જ કથન પરમ્પરાવગાઢ, પરમ્પરાહારક, પરમ્પરાપર્યાપ્તક, ચરમ અને અચરમ નારકો વિષે સમજવું એટલે કે માન, માયા, લોભ આ કષાયોથી ઉપયુક્ત તથા નોઈન્દ્રિયોપયુક્ત, અનન્તરોપપન્નક, અનન્તરાવગાઢ, અનન્તરાહારક, અને અનન્તર પર્યાપ્તક નારકોનાં ત્યાં ક્યારેક સદ્ભાવ હોય છે અને ક્યારેક સદ્ભાવ હોતો નથી તે કારણે તેમની સંખ્યા બતાવતી વખતે " સ્યાત્ સન્તિ " ઇત્યાદિ " ક્યારેક હોય છે અને ક્યારેક નથી હોતા " એ પ્રકારનું કથન થવું જોઈએ બાકીના નારકોની સંખ્યા ઘણી હોવાને કારણે તેમને " સંખ્યેયા " સંખ્યાત કહેવા જોઈએ સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા નરકાવાસોના નારકોનું કથન અહીં પૂરું થાય છે. ॥સૂ૦ ૩॥

इया नेरइया उववज्जंति, जाव केवइया अणागारेवउत्ता उवव-
ज्जंति ? गोयमा ! इसीसे रयणप्पभाए पुढवीए, तीसाए निर-
यावाससयसहस्सेसु असंखेज्जवित्थडेसु नरएसु एगसमएणं जह-
ण्णेणं एक्को वा, दो वा, तिन्नि वा, उक्कोसेणं असंखेज्जा नेर-
इया उववज्जंति, एवं जहेव संखेज्जवित्थडेसु तिन्नि गमगा तहा
असंखेज्जवित्थडेसु वि तिन्नि गमगा, नवरं असंखेज्जा भाणि-
यव्वा, सेसं तं चेव जाव असंखेज्जा अचरिमा पणत्ता, नाणत्तं
लेस्सासु, लेसाओ जहा पढमसए नवरं संखेज्जवित्थडेसु वि,
असंखेज्जवित्थडेसु वि, ओहिनाणी, ओहिदंसणी य संखेज्जा
उवव्वा वेयव्वा, सेसं तं चेव ॥सू० ४॥

छाया—अस्याः खलु भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्याः त्रिंशति निरयावास-
शतसहस्रेषु असंख्येयविस्तृतेषु एकसमयेन कियन्तो नैरयिका उपपद्यन्ते, यावत्
कियन्तः अनाकारोपयुक्ता उपपद्यन्ते ? गौतम ! अस्याः रत्नप्रभायाः पृथिव्याः
त्रिंशति निरयावासशतसहस्रेषु असंख्येयविस्तृतेषु नरकेषु एकसमयेन जघन्येन एको
वा, द्वौ वा, त्रयो वा, उत्कृष्टेन असंख्येया नैरयिका उपपद्यन्ते, एवं यथैव संख्येय-
विस्तृतेषु त्रीणि गमकानि तथा असंख्येयविस्तृतेषु अपि त्रीणि गमकानि, नवरम्
असंख्येया भणितव्याः, शेषं तदेव यावत्—असंख्येयाः अचरिमाः प्रज्ञप्ताः, नानात्वं
लेश्यासु, लेश्या यथा प्रथमशतके, नवरं संख्येयविस्तृतेष्वपि, असंख्येयविस्तृते-
ष्वपि अवधिज्ञानिनः, अवधिदर्शनिनश्च संख्येया उद्धर्तयितव्याः, शेषं तदेव ॥सू० ४॥

टीका—तदेवं संख्यातविस्तृतनैरयिकावासनारकवक्तव्यतां प्रतिपाद्य अथ
तद्विपरीतासंख्येयविस्तृतनैरयिकावासनारकवक्तव्यतां प्ररूपयितुमाह—‘इमीसे

‘इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए’ इत्यादि

टीकार्थ—संख्यात योजन विस्तार वाले नैरयिकावासों के नारकों
की वक्तव्यता का प्रतिपादन करके अब सूत्रकार उनसे भिन्न असं-

“इमीसेणं भंते ! रयणप्पभाए” इत्यादि—

टीकार्थ—संख्यात योजनना विस्तारवाला नरकावासोना नारकोनी
वक्तव्यतातुं प्रतिपादन करीने डेवे सूत्रकार तेभना करतां भिन्न ओवां

નં મંતે' इत्यादि, 'इमीसे नं मंते! रयणप्पभाए पुढवीए तीसाए निरया-
वाससयसहस्सेसु असंखेज्जवित्थडेसु नरएसु एगसमएणं केवइया नेरइया उवव-
ज्जंति, जाव केवइया अणागारोवउत्ता उववज्जंति?' गौतमः पृच्छति-हे भदन्त !
अस्यां खलु रत्नप्रभायां पृथिव्यां त्रिशति निरयावासशतसहस्रेषु-त्रिशल्लभनरका-
वासेषु असंख्येयविस्तृतेषु नरकेषु एकसमयेन कियन्तो नैरयिका उपपद्यन्ते ?
यावत्-कियन्तः कापोतलेइयावन्तः इत्यारभ्य कियन्तः अनाकारोपयुक्ता इति-
पर्यन्ता उपपद्यन्ते ? भगवानाह-‘गोयमा ! इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए तीसाए
निरयावाससयसहस्सेसु असंखेज्जवित्थडेसु नरएसु, एगसमएणं जहण्णेणं एको वा,

ख्यातયોજન વિસ્તાર' वाले नैरयिकावासों के नैरयिकों की वक्तव्यता
का कथन इस सूत्र द्वारा कर रहे हैं-इसमें गौतमने प्रभु से ऐसा पूछा
है-‘इमीसे नं मंते ! रयणप्पभाए पुढवीए तीसाए निरयावाससयसह-
स्सेसु असंखेज्जवित्थडेसु नरएसु एगसमएणं केवइया नेरइया उवव-
ज्जंति जाव केवइया अणागारोवउत्ता उववज्जंति' हे भदन्त ! इस
रत्नप्रभापृथिवी में ३० लाख नरकावासों में जो कि असंख्यातयोजन
विस्तार वाले हैं उनमें एक समय में कितने नारक उत्पन्न होते हैं ?
यावत् कितने कापोतलेइयावाले उत्पन्न होते हैं इस प्रकार के प्रश्न कापोत-
लेइयावाले से लगाकर अनाकारोपयुक्त तक करना चाहिये। इसके उत्तर
में प्रभु कहते हैं-‘ गोयमा ’ हे गौतम ! ‘ इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए
तीसाए निरयावाससयसहस्सेसु असंखेज्जवित्थडेसु नरएसु एगसम-

અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા નરકાવાસોની વક્તવ્યતાનું કથન કરે છે-
આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે
કે-“ इमीसेणं मंते ! रयणप्पभाए पुढवीए तीसाए निरयावाससयसहस्सेसु असं-
खेज्जवित्थडेसु नरएसु एगसमएणं केवइया नेरइया उववज्जंति जाव केवइया
अणागारोवउत्ता उववज्जंति ?” હે ભગવન ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના ૩૦ લાખ
નરકાવાસોમાંના જે અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા નરકાવાસો છે, તેમાં
એક સમયમાં કેટલા નારકો ઉત્પન્ન થાય છે ? કેટલા કાપોતલેશ્યાવાળા
નારકો ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રકારના પ્રશ્નો અનાકારોપયુક્ત પર્યંતના
નારકો વિષે પૂછવામાં આવેલ છે, એમ સમજવું પહેલા સૂત્ર જેવાં જ પ્રશ્નો
આહીં અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા નરકાવાસો વિષે પણ સમજવા.

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ गोयमा ! हे गौतम ! “ इमीसेण रयणप्पभाए
पुढवीए तीसाए निरयावाससयसहस्सेसु असंखेज्जवित्थडेसु नरएसु एगसमएणं

દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જા નેરહયા ઉવવજ્જંતિ' હે ગૌતમ ! અસ્યાં રત્નપ્રમાયાં પૃથિવ્યાં ત્રિંશતિ નિરયાવાસશતસહસ્રેષુ અસંખ્યેયવિસ્તૃતેષુ નરકેષુ એકસમયેન જઘન્યેન એકો વા, દ્વૌ વા, ત્રયો વા, ઉત્કૃષ્ટેન અસંખ્યેયા નૈરયિકા ઉપપદ્યન્તે, 'એવં જહેવ સંખેજ્જવિત્થહેસુ તિન્નિ ગમગા તહા અસંખેજ્જવિત્થહેસુ વિ તિન્નિ ગમગા, નવરં અસંખેજ્જા માણિયવ્વા' એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા, યથૈવ સંખ્યેય-વિસ્તૃતેષુ નરકેષુ ત્રીણિ ગમકાનિ-ઉત્પાદોદ્વર્તનાસત્તાવિષયકાસ્ત્રયઃ આલાપક-સમુદાયાઃ પ્રતિપાદિકાસ્તથૈવ અસંખ્યેયવિસ્તૃતેષ્વપિ નરકેષુ ત્રીણિ ગમકાનિ-ઉત્પાદો-દ્વર્તના-સત્તાવિષયકાસ્ત્રયઃ આલાપકસમૂહાઃ પ્રતિપત્તવ્યાઃ, નવરં-પૂર્વા-પેક્ષયા વિશેષસ્ત્વત્ર અસંખ્યેયાઃ મણિતવ્યાઃ, 'સેસં તં ચેવ જાવ અસંખેજ્જા અચરિમા પ્પણત્તા, નાણત્તં લેસ્સામુ, લેસામો જહા પઢમાએ' શેષં તદેવ-પૂર્વોક્તસં-

एणं जहण्णेणं एक्को वा, दो वा, तिन्नि वा, उक्कोसेणं असंखेज्जा नेर-हया उववज्जंति' इस रत्नप्रभा पृथिवी में ३० लाख नैरयिकावास हैं और उनमें जो असंख्यात योजन के विस्तार वाले हैं, उनमें एक समय में कम से कम रूप में एक, या दो, या तीन नारक तक उत्पन्न होते हैं और अधिक से अधिक रूप में असंख्यात नारक तक उत्पन्न होते हैं। 'एवं जहेव संखेज्जवित्थहेसु तिन्नि गमगाम तहा असंखेज्जवित्थहेसु वि तिन्नि गमगाम, नवरं असंखेज्जा माणियव्वा' पूर्वोक्त रीति से जैसे संख्यात योजन विस्तारवाले नरकावासों में तीन गमक-उत्पाद, उद्वर्तना सत्ता इन विषयक आलापकसमूह कहे गये हैं वैसे ही वे उतने यहां पर भी जानना चाहिये 'सेसं तं चेव जाव असंखेज्जा अचरिमा पणत्ता, नाणत्तं लेस्सामु, लेसाओ जहा पढमाए' पूर्वोक्त संख्यात-

जहण्णेणं एक्कोवा, दो वा, तिन्नि वा, उक्कोसेणं असंखेज्जा नेरहया उववज्जंति''
આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના ૩૦ લાખ નરકાવાસોમાંના જે અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા નરકાવાસો છે તેમાં એક સમયમાં ઓછામાં ઓછા એક, જે અથવા ત્રણ નારકો ઉત્પન્ન થાય છે અને વધારેમાં વધારે અસંખ્યાત નારકો ઉત્પન્ન થાય છે. "એવં જહેવ સંખેજ્જવિત્થહેસુ તિન્નિ ગમગા તહા અસંખેજ્જવિત્થહેસુ વિ તિન્નિ ગમગા, નવરં અસંખેજ્જા માણિયવ્વા" પહેલા, બીજા અને ત્રીજા સૂત્રમાં સંખ્યાત યોજનવાળા નરકાવાસોના વિષયમાં જેવાં ત્રણ ગમક (ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના અને સત્તાના વિષયમાં જેવા આલાપકસમૂહ-પ્રશ્નોત્તરો) આપવામાં આવ્યા છે, એવાં જ પ્રશ્નોત્તરો અહીં પણ સમજી લેવા જોઈએ.
"સેસં તંચેવ જાવ અસંખેજ્જા અચરિમા પ્પણત્તા, નાણત્તં લેસ્સામુ, લેસાઓ જહા

સંખ્યેયવિસ્તૃતનરકવંદેવ યાવત્-અસંખ્યેયાઃ કાપોતલેશ્યાવન્તઃ, ઇત્યારમ્ય અસં-
ખ્યેયા અનાકારોપયુક્તા ઇતિ પર્યન્તા ઉપપદ્યન્તે, અસંખ્યેયાઃ પૂર્વોક્તાઃ એકોન-
ચત્વારિંશદ્ભેદમિન્નાઃ નૈરયિકા ઉદ્વર્તન્તે, તથા અસંખ્યેયા અનન્તરોપપન્નકાઃ ૧,
અસંખ્યેયાઃ પરમ્પરોપપન્નકાઃ ૨, અસંખ્યેયા અનન્તરાવગાઢાઃ ૩, અસંખ્યેયાઃ પર-

યોજન વિસ્તાર વાળે નરકોં કે ત્રીન આલાપકોં કી અપેક્ષા યદિ હન
અસંખ્યાત યોજન વિસ્તાર વાળે નરકોં કે આલાપકોં મેં કોઈ અન્તર હેં
તો વહ "અસંખ્યાત" હસ પદ કી અપેક્ષા સે હી હેં અર્થાત્ અસંખ્યાત
યોજન વિસ્તારવાળે નરકોં મેં ઉત્કૃષ્ટોં સે અસંખ્યાત નારક ઉત્પન્ન
હોતે હેં-તવ કિ સંખ્યાત યોજન વિસ્તારવાળે નરકાવાસોં મેં ઉત્કૃષ્ટ
સે સંખ્યાત નારક ઉત્પન્ન હોતે હેં એસા કહા ગયા હેં । હસી પ્રકાર અસં-
ખ્યાત પદ કો લેકર કે કથન મેં મિન્નતા ઉદ્વર્તના ઓર સત્તા કે આલા-
પકોં મેં મી જાનની ચાહિયે વાકી કા ઓર સવ કથન પૂર્વોક્ત સંખ્યાત
યોજન વિસ્તૃત નરકોં કી તરહ જાનના ચાહિયે । યાવત્ કાપોતલેશ્યા
વાળે યહાં સે લેકર અનાકાર ઉપયોગવાળે યહાં તક કે સવ નારક
અસંખ્યાત અસંખ્યાત ઉત્પન્ન હોતે હેં । હસી પ્રકાર સે ૩૧ ભેદમિન્ન
નારક અસંખ્યાત અસંખ્યાત હી ઉદ્વર્તના કરતે હેં-વહાં સે મરકર
યાહર નિકલતે હેં, તથા અનન્તરોપપન્નક અસંખ્યાત હી હોતે હેં, પર-

પદમસણ " પૂર્વોક્ત સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા નરકાવાસોના નારકોના
ત્રણ આલાપકો કરતાં અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા નરકાવાસોના નાર-
કોમાં જે કોઈ અન્તર હોય, તો તે એટલું જ છે કે-સંખ્યાત યોજનના
વિસ્તારવાળા નારકોમાં વધારેમાં વધારે "સંખ્યાત" નારકો ઉત્પન્ન થાય
છે, પરંતુ અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા નરકાવાસોમાં વધારેમાં વધારે
'અસંખ્યાત' નારકો ઉત્પન્ન થાય છે, એમ સમજવું એજ પ્રમાણે ઉદ્વર્તના
અને સત્તા વિષયક આલાપકોમાં પણ સંખ્યાતને બદલે અસંખ્યાત પદનો
પ્રયોગ અહીં (અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા નરકાવાસોના નારકોના
કથનમાં) થવો જોઈએ. બાકીનું સમસ્ત કથન પૂર્વોક્ત સંખ્યાત યોજનના
વિસ્તારવાળા નરકાવાસોના નારકોના કથન પ્રમાણે જ સમજવું એટલે કે
કાપોતલેશ્યાવાળા નારકોથી લઈને અનાકારોપયુક્ત પર્યન્તના નારકો પણ ત્યાં,
એક સમયમાં વધારેમાં વધારે અસંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે, અસંખ્યાત
ઉદ્વર્તના કરે છે અને અસંખ્યાત નારકોનું ત્યાં અસ્તિત્વ હોય છે. એજ
પ્રમાણે અનન્તરોપપન્નક નારકો પણ ત્યાં અસંખ્યાત જ હોય છે, પરમ્પરો-

મ્પરાવગાઢાઃ૪, અસંખ્યેયા અનન્તરાદારાઃ૫, અસંખ્યેયાઃ પરમ્પરાદારાઃ૬, અસં-
 ર્યેયા અનન્તરપર્યાપ્તાઃ૭, અસંખ્યેયાઃ પરમ્પરાપર્યાપ્તાઃ૮, અસંખ્યેયાશ્ચરમાઃ૯,
 અસંખ્યેયા અચરમાઃ૧૦ પ્રજ્ઞપ્તાઃ । કિન્તુ નાનાત્વં લેશ્યાસુ કાપોતાદિપુ વિજ્ઞેયમ્ ।
 તાશ્ચલેશ્યા યથા પ્રથમશતકે દ્વિતીયોદેશકે પ્રતિપાદિતા સ્તથૈવાત્ર પ્રતિપત્તવ્યાઃ,
 'નવરં સંલેજ્જવિત્થહેસુ વિ અસંલેજ્જવિત્થહેસુ વિ ઓહિનાણી ઓહિદંસણી ય
 સંલેજ્જા ઉવઘ્ઠા વેયવ્વા, સેસં તં ચેવ' નવરં-વિશેષસ્તુ સંખ્યેયવિસ્તૃતેષ્વપિ,
 અસંખ્યેયવિસ્તૃતેષ્વપિ નરકેષુ અવધિજ્ઞાનિનઃ, અવધિદર્શનિનશ્ચ સંખ્યેયા એવ
 ઉદ્વર્તયિતવ્યાઃ ન તુ અસંખ્યેયાઃ, અવધિજ્ઞાનિનઃ અવધિદર્શનિનશ્ચ તીર્થઙ્કરાદય

મ્પરોપપન્નક મ્પી અસંખ્યાત હી હોતે હૈં, અનન્તરાવગાઢ મ્પી અસંખ્યાત
 હી હોતે હૈં, પરમ્પરાવગાઢ મ્પી અસંખ્યાત હી હોતે હૈં, અનન્તરાહાર મ્પી
 વાલે મ્પી અસંખ્યાત હી હોતે હૈં, પરમ્પરાહાર વાલે મ્પી અસંખ્યાત હી
 હોતે હૈં, અનન્તરપર્યાપ્ત નારક મ્પી અસંખ્યાત હી હોતે હૈં, પરમ્પરાપર્યાપ્ત
 મ્પી નારક અસંખ્યાત હી હોતે હૈં ચરમ મ્પી અસંખ્યાત હી હોતે હૈં, ઓર
 અચરમ મ્પી અસંખ્યાત હોતે હૈં ૧૦, 'નવરં સંલેજ્જવિત્થહેસુ વિ
 અસંલેજ્જવિત્થહેસુ વિ ઓહિનાણી ઓહિદંસણી ય સંલેજ્જા ઉવઘ્ઠા-
 વેયવ્વા, સેસં તં ચેવ' ઓહે સંખ્યાત યોજન વિસ્તાર વાલે નારક હોં
 ઓહે અસંખ્યાત યોજન વિસ્તાર વાલે નારકહોં ડનમેં સે અવધિજ્ઞાની
 ઓર અવધિદર્શની નારક સંખ્યાનમાત્રા મેં હી ઉદ્વર્તિત હોતે હૈં અસં-
 ર્યાતમાત્રા મેં નહીં, ક્યોંકિ અવધિજ્ઞાની ઓર અવધિદર્શની પ્રાયઃ

પપન્નક નારકો પશુ અસંખ્યાત જ હોય છે, અનન્તરાવગાઢ નારકો પશુ
 અસંખ્યાત જ હોય છે, પરમ્પરાવગાઢ નારકો પશુ અસંખ્યાત જ હોય છે,
 અનન્તરાહારવાળા નારકો પશુ અસંખ્યાત જ હોય છે, પરમ્પરાહારવાળા
 નારકો પશુ અસંખ્યાત જ હોય છે, અનન્તર પર્યાપ્ત નારકો પશુ અસંખ્યાત
 જ હોય છે, પરમ્પરા પર્યાપ્ત નારકો પશુ અસંખ્યાત જ હોય છે, ચરમ
 નારકો પશુ અસંખ્યાત જ હોય છે અને અચરમ નારકો પશુ અસંખ્યાત જ
 હોય છે. પરન્તુ લેશ્યાઓમાં-કાપોતલેશ્યા આદિકોમાં-ભિન્નતા છે. તે લેશ્યાઓ,
 પ્રથમ શતકના ખીજા ઉદેશમાં જેવી કહી છે એવી અહીં પશુ સમજવી
 નોંધએ. “નવરં સંલેજ્જવિત્થહેસુ વિ અસંલેજ્જવિત્થહેસુ વિ ઓહિનાણી
 ઓહિદંસણી ય સંલેજ્જા ઉવઘ્ઠા વેયવ્વા, સેસં તં ચેવ” સંખ્યાત યોજનના
 વિસ્તારવાળા તથા અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા નરકાવાસોમાંથી વધારેમાં
 વધારે સંખ્યાત અવધિજ્ઞાની અને અવધિદર્શની નારકો ઉદ્વર્તના કરે છે-
 અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા નરકાવાસોમાંથી અસંખ્યાત અવધિજ્ઞાની
 અને અવધિદર્શની નારકોની ઉદ્વર્તના થતી નથી, કારણ કે અવધિજ્ઞાની અને

એવં ભવન્તિ, તે ચ અલ્પા એવ, અલ્પત્વાચ્ચ સંખ્યેયા એવેતિ ભાવઃ । શેપં તદેવ-પૂર્વોક્તમેવ ॥ સૂ૦ ૪ ॥

શૂલ્ક-‘સકરપ્પભાષ ણં મંતે ! પુઢવીણ કેવડયા નિરયાવાસ૦ પળ્લતા પુચ્છા ? ગોયમા ! પળ્લત્તં નિરયાવાસતયસહસ્સા પળ્લતા, તે ણં મંતે ! કિં સંખેજ્જવિત્થડા, અસંખેજ્જવિત્થડા, એવં જહા રયળપ્પભાષ તહા સકરપ્પભાષ વિ, નવરં અસન્ની તિસુ વિ ગમ્મણુ ન મન્નંતિ, સેસં તં ચેવ ।

વાલુપ્પભાષ ણં પુચ્છા, ગોયમા ! પન્નરસનિરયાવાસ-સયસહસ્સા પળ્લતા, સેસં જહા સકરપ્પભાષ, ણાણત્તં લેસાસુ, લેસાઓ જહા પઢસસણ ।

પંકપ્પભાષ પુચ્છા, ગોયમા ! દસનિરયાવાસતયસહસ્સા પળ્લતા, એવં જહા સકરપ્પભાષ, નવરં ઓહિનાણી, ઓહિ-દંસણી ય ન ઉવ્વટ્ટંતિ, સેસં તં ચેવ ।

ધૂમપ્પભાષ ણં પુચ્છા, ગોયમા ! તિન્નિ નિરયાવાસતય-સહસ્સા, એવં જહા પંકપ્પભાષ ।

તમાણ ણં મંતે ! પુઢવીણ કેવડયા નિરયાવાસ૦ પળ્લતા પુચ્છા ગોયમા ! એગે પંચૂણે નિરયાવાસતયસહસ્સે પળ્લત્તે, સેસં જહા પંકપ્પભાષ ।

તીર્થકરાદિ હી હોતે હિં હસલિયે વે વહાં સે થોડે સે હી ચયવતે હિં તવ હસકા તાત્પર્ય યહી હૈ કિ વે વહાં સે સંખ્યાત હી ચયવતે હિં । વાકી કા ઓર સ્વ કથન પૂર્વોક્ત રૂપ સે હી હૈ ॥ સૂ૦ ૪ ॥

અવધિદર્શની મોટે ભાગે તીર્થકરાદિજ હોય છે, તેથી એવાં થોડાં છુવોતું જ ત્યાંથી ચયવન થતું હોય છે. એટલે કે ત્યાંથી અવધિજ્ઞાની અને અવધિ-દર્શનીની ઉદ્ધત્તાનાં પ્રમાણ સંખ્યાત જ સમજવું બાકીનું સમસ્ત કથન પૂર્વોક્ત કથન પ્રમાણે જ સમજવું ॥ સૂ૦ ૪ ॥

अहे सत्तमाए णं भंते ! पुढवीए कति अणुत्तरा महति-
महालया महानिरयावासा पण्णत्ता ? गोयमा ! पंच अणुत्तरा जाव
अपइट्ठाणै, ते णं भंते ! किं संखेज्जवित्थडा, असंखेज्जवित्थडा ?
गोयमा ! संखेज्जवित्थडा य, असंखेज्जवित्थडा य, अहे सत्तमाए
णं भंते ! पुढवीए पंचसु अणुत्तरेसु महति महालय जाव महा-
निरएसु संखेज्जवित्थडे नरए एगससएणं केवइया उववज्जंति ?
एवं जहा पंकप्पभाए, नवरं तिसु नाणेसु न उववज्जंति, न
उव्वहंति, पण्णत्ता एसु तहेव अत्थि । एवं असंखेज्जवित्थडेसु
वि, नवरं असंखेज्जा भाणियव्वा ॥सू० ५॥

छाया—शर्कराममायां खलु भदन्त ! पृथिव्यां कियन्ति निरयावासशतसह-
स्राणि पृच्छा, गौतम ! पञ्चविंशति निरयावासशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, तानि खलु
भदन्त ! किं संख्येयविस्तृताः, असंख्येयविस्तृताः, एवं यथा रत्नप्रभायां
तथा शर्कराममायामपि, नवरम्—असंज्ञिनस्त्रिष्वपि रमकेषु न भण्यन्ते, शेषं तदेव ।

बालुकाममायां खलु पृच्छा, गौतम ! पञ्चदशनिरयावासशतसहस्राणि प्रज्ञ-
प्तानि, शेषं यथा शर्कराममायाम्, नानात्वं छेश्यासु, छेश्या यथा प्रथमशतके ।

पङ्कमभायां, पृच्छा गौतम ! दश निरयावासशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, एवं यथा
शर्कराममायाम्, नवरम् अधिज्ञानिनः, अधिदर्शनानश्च न उद्वर्तन्ते, शेषं तदेव ।

धूस्रभायां खलु पृच्छा, गौतम ! त्रीणि निरयावासशतसहस्राणि, एवं यथा
पङ्कमभायाम् ।

तमायां खलु भदन्त ! पृथिव्यां कियन्ति निरयावासशतसहस्राणि पृच्छा,
गौतम ! एकं पञ्चोनं निरयावासशतसहस्रं प्रज्ञप्तम्, शेषं यथा पङ्कमभायाम् ।

अथः सप्तम्यां खलु भदन्त ! पृथिव्यां कति अनुत्तरा महातिमहालया महा-
निरयावासाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! पञ्च अनुत्तरा यावत् अप्रतिष्ठानम्, ते खलु भदन्त !
किं संख्येयविस्तृताः ? असंख्येयविस्तृताः ? गौतम ! संख्येयविस्तृताश्च, असंख्येय-
विस्तृताश्च, अथः सप्तम्यां खलु भदन्त ! पृथिव्यां पञ्चसु अनुत्तरेषु महातिमहालय
यावत् महानिरत्येषु संख्येयविस्तृते नरके एकसमयेन कियन्तः उपपद्यन्ते ? एवं यथा
पङ्कमभायां, नवरं, नवरं त्रिषु ज्ञानेषु न उपपद्यन्ते, न उद्वर्तन्ते, प्रज्ञप्ता एषु तथैव
अस्ति, एवम् असंख्येयविस्तृतेष्वपि, नवरम् असंख्येया भणितव्याः ॥ सू० ५ ॥

ટીકા—અથ શર્કરાદિ પદ્ પૃથિવી વક્તવ્યતાનાહ—‘સકરપ્પમાણં’ ઇત્યાદિ । ‘સકરપ્પમાણં મંતે ! પુઢવીએ કેવદ્યા નિરયાવાસસયસહસ્સા પુચ્છા’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે મદન્ત ! શર્કરાપ્રભાયાં સ્વલુ પૃથિવ્યાં કિવન્તિ નિરયાવાસશતસહસ્સાણિ નરકાવાસલક્ષાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? ઇતિ પૃચ્છા, મગવાનાહ—‘ગોયમા ! પળવીસં નિરયાવાસસયસહસ્સા પળગત્તા’ હે ગૌતમ ! શર્કરાપ્રભાયાં પૃથિવ્યાં પશ્ચવિશતિઃ નિરયાવાસશતસહસ્સાણિ—નરકાવાસલક્ષાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘તેણં મંતે ! કિં સંલેજ્જવિત્થડા અસંલેજ્જવિત્થડા ?’ હે મદન્ત ! તે સ્વલુ પશ્ચવિશતિ લક્ષનિરયાવાસાઃ કિં સંલેયેયવિસ્તૃતાઃ સન્તિ ? કિં વા અસંલેયેયવિસ્તૃતાઃ સન્તિ ? મગવાનાહ—‘એવં જહા રયણપ્પમાણ તહા સકરપ્પમાણ વિ, નવરં અસન્ની તિસુ વિ

‘સકરપ્પમાણં મંતે’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—સૂત્રકાને હસ સૂત્ર દ્વારા શર્કરાપ્રભા આદિ ૬ પૃથિવિયોં કે સમ્બન્ધ મેં વક્તવ્યતા કહી હૈ—હસલેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સેં એસા પૂછા હૈ—‘સકરપ્પમાણં મંતે !—પુઢવીએ કેવદ્યા નિરયાવાસસયસહસ્સા પુચ્છા’ હે મદન્ત ! શર્કરાપ્રભા નામકી જો દૂસરી પૃથિવી હૈ ઁસમેં કિતને લાખ નરકાવાસ કહે ગયે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ને કહા હૈ કિ ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘પળવીસં નિરયાવાસસયસહસ્સા પળગત્તા’ હસ પૃથિવી મેં ૨૫ લાખ નરકાવાસ કહે ગયે હૈં । ‘તેણં મંતે ! કિં સંલેજ્જવિત્થડા, અસંલેજ્જવિત્થડા’ હે મદન્ત ! વે ૨૫ લાખ નરકાવાસ કયા સંલેયાતયોજન વિસ્તારવાલે હૈં યા અસંલેયાતયોજન વિસ્તાર વાલે હૈં ? તો હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ને કહા—‘એવં જહા રયણપ્પમાણ તહા

“સકરપ્પમાણં મંતે !” ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્ર દ્વારા શર્કરાપ્રભાથી લઇને તમસ્તમપ્રભા નામની ૬ નરકપૃથ્વીઓના વિષયમાં કથન કર્યું છે—

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન—“સકરપ્પમાણં મંતે ! પુઢવીએ કેવદ્યા નિરયાવાસસયસહસ્સા પુચ્છા” હે લગવન્ ! શર્કરાપ્રભા નામની બે બીજી નરક છે, તેમાં કેટલા લાખ નરકાવાસો છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—“ગોયમા ! હે ગૌતમ ! “પળવીસં નિરયાવાસસયસહસ્સા પળગત્તા” શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીમાં ૨૫ લાખ નરકાવાસ હતા છે.

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન—“તેણં મંતે ! કિં સંલેજ્જવિત્થડા, અસંલેજ્જવિત્થડા ?” હે લગવન્ ! તે ૨૫ લાખ નરકાવાસો શું અપ્પાત યેજ્ઞના વિસ્તારવાળા છે, કે અસપ્પાત યાજ્ઞના વિસ્તારવાળા છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—“એવં જહા રયણપ્પમાણ તહા સકરપ્પમાણ વિ, નવરં અસન્ની તિસુ વિ ગમણુ ન મજ્ઞન્તિ, સેમં સંલેવ” હે ગૌતમ ! તેમ

ગમણસુ ન મન્નન્તિ સેસં તં ચેવ' એવં પૂર્વોક્તરીત્યા યથા રત્નપ્રભાયાં સંખ્યેય-
વિસ્તૃતા અપિ, અસંખ્યેયવિસ્તૃતાશ્ચ અપિ, નરકાવાસાઃ પ્રતિષ્ઠાદિવાસ્તથા શર્કરા
પ્રભાયામપિ સંખ્યેયવિસ્તૃતાઃ, અસંખ્યેયવિસ્તૃતાશ્ચ નરકાવાસાઃ પ્રતિપત્તવ્યાઃ, નવરં
પૂર્વાપેક્ષયા વિશેષહતુ અસંજ્ઞિન સ્ત્રિષ્વપિ ગમકેષુ ઉત્પાદોદ્વર્તનસ્થિતિવિષયેષુ આલાપ-
કેષુ ન ભળ્યન્તે, ન વક્તવ્યાઃ, યતઃ અસંજ્ઞિનાં પ્રથમાયામેવ પૃથિવ્યાસુત્પાદસદ્ભા-
વાત્ 'અસન્ની ક્ષલુ પદમં' ઇતિ વચનાત્, શેષં તદેવ-પૂર્વોક્તવદેશાવસેયમ્ ।

સકરપ્પમાણ વિ, નવરં અસન્ની તિલુ વિ ગમણસુ ન મન્નન્તિ, સેસં
તં ચેવ' હે ગૌતમ ! પૂર્વોક્ત રીતિ સે રત્નપ્રભા મેં સંખ્યાતયોજન કે
વિસ્તારવાલે નરકાવાસ કહે ગયે હૈં, ઉસી પ્રકાર સે શર્કરાપ્રભા મેં भी
સંખ્યાતયોજન કે ઓર અસંખ્યાતયોજન કે વિસ્તારવાલે નરકાવાસ
કહે ગયે હૈં. પૂર્વ મેં જૈસે ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના ઓર સ્થિતિ વિષયક ત્રીન
આલાપકોં મેં અસંજ્ઞિયોં કા ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના ઓર સ્થિતિ-કહી ગઈ હૈ,
અર્થાત્-ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના ઓર સ્થિતિ વિષયક આલાપક કહે ગયે હૈં-વે
આલાપક યહાં નહીં કહનાં चाहिये-क्योंकि यहां पर असंज्ञियों का
उत्पाद ही नहीं होता है। असंज्ञीजीवों का उत्पाद प्रथम पृथिवी में
ही होता है। 'असन्नी क्लृ पदमं' ऐसा सिद्धान्त का कथन है। बाकी
का और सब कथन रत्नप्रभापृथिवी की तरह से ही जानना चाहिये.

રત્નપ્રભામાં કેટલાક નરકાવાસો સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા છે અને
કેટલાક અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા છે, એજ પ્રમાણે શર્કરાપ્રભામાં
પણ કેટલાક નરકાવાસો સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા અને કેટલાક
અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા છે. આગળ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોના
વિષયમાં જેવું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન અહીં પણ કરવું
જોઈએ તે કથન કરતા શર્કરાપ્રભાના નારકોના કથનમાં એટલી જ વિશેષતા છે
કે-રત્નપ્રભામાં ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના અને સ્થિતિવિષયક ત્રણ આલાપકોમાં અસં-
જ્ઞિઓના ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના અને સ્થિતિનું કથન કરવામાં આવ્યું છે, પરંતુ
શર્કરાપ્રભામાં તે આલાપકો કહેના જોઈએ નહીં, કારણ કે અસંજ્ઞિઓની
ઉત્પત્તિ આ પૃથ્વીમાં થતી જ નથી. અસંજ્ઞી જીવોનો ઉત્પાદ પહેલી નરકમાં
જ થાય છે. સિદ્ધાન્તમાં આ પ્રકારનું કથન છે કે “અસન્ની ક્ષલુ પદમં” અસંજ્ઞી
જીવોનો પહેલી રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં જ ઉત્પાદ થાય છે બાકીનું સમસ્ત કથન
રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોના કથન પ્રમાણે જ સમજવું.

વાલુચ્ચપ્પમાણં પુચ્છા' ગૌતમઃ પૂચ્છતિ-હે શ્વન્ત ! વાલુકાપ્રમાયાં સ્વલુ પૃથિવ્યાં કિયન્તિ નિર્યાવાસશતગ્રહસ્થાણિ મજ્જન્તાનિ ? इति पृच्छा, भगवानाह-
'गोयमा ! पन्नरसनिर्यावाससयसहस्सा पण्णत्ता, सैसं जहा सक्करप्पमाए, णाणत्तं लेसासु, लेसाओ जहा पटमसए' हे गौतम ! वालुकाप्रमायां पृथिव्यां पञ्चदशनि-
र्यावासशतसहस्राणि-नरकावासलक्ष्माणि मज्जन्तानि चेपं यथा शर्कराप्रमायां पृथिव्यां
प्रतिपादितम् तथैवान्नापि प्रतिपत्तव्यम्, केवलं नानात्वं-पृथक्त्वं लेश्यासु प्रवर्सेयम्
ताश्च लेश्याः यथा प्रथमशतके प्रथमोद्देशके उक्ता स्तथैवान्नापि वक्तव्याः ।

पूर्वं रत्नપ્રમાયાં શર્કરાપ્રમાયાં ચ દ્વયોઃ પૃથિવ્યોરેકા કાપોતલેશ્યા પ્રતિ-
પાદિતા, અત્ર વાલુકાપ્રમાયાં તુ કાપોતનીલેતિ લેશ્યાદ્વયં ભવતિ । તથા ચ
સંપ્રદગાથા-‘કાઝ દોસુ તડ્યાઈ, મીણિયા નીલિયા ચડતીયે ।

પંચમિયાએ મીસા, કળા તત્તો પરમકળા ॥ ૧ ॥

अत्र गौतम प्रभु से ऐश्या पूछते हैं-‘वालुचप्पमाए णं पुच्छा’ है श्वन्त !
वालुका प्रमा पृथिवी में कितने लाख नरकावास कहे गये हैं ? इसके
उत्तर में प्रभु ने कहा-‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘पन्नरस निर्यावाससय-
सहस्सा पण्णत्ता’ वालुकाप्रमा में १५ लाख नरकावास कहे गये हैं ।
‘सैसं जहा सक्करप्पमाए, णाणत्तं लेसासु, लेसाओ जहा पटमसए’
बाकी का यहां का और सब कथन शर्कराप्रमापृथिवी में जैसा कहा
गया है वैसा ही है. यदि कुछ यहां शर्कराप्रमापृथिवी के कथन की
अपेक्षा भिन्नता है तो वह लेश्याओं में है ये लेश्याएँ प्रथम शतक के
प्रथम उद्देशक में कहे अनुसार हैं, अर्थात् रत्नप्रमा और शर्कराप्रमा
इन दोनों पृथिवियों में एक कापोतलेश्या कही गई है-परन्तु यहां वालु
का प्रमा में कापोत और नील ये दो लेश्याएँ कही गई हैं- इनकी

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“વાલુચ્ચપ્પમાણં પુચ્છા” કે ભગવન્ ! વાલુકા-
પ્રમા નામની ત્રીજી નરકપૃથ્વીમાં કેટલા લાખ નરકવાસો છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ગોયમા !” કે ગૌતમ ! “પન્નરસનિર્યાવાસ-
સયસહસ્સા પણ્ણત્તા” વાલુકાપ્રમા પૃથ્વીમાં પંદર લાખ નરકવાસો દેવા છે.
“સેસં જહા સક્કરપ્પમાએ, ણાણત્તં લેસાસુ, લેસાઓ જહા પટમસએ” બાકીનું
સમસ્ત કથન શર્કરાપ્રમાના કથન પ્રમાણે જ સમજવું શર્કરાપ્રમાના કથન
કરતાં વાલુકાપ્રમાના કથનમાં એટલી જ વિશેષતા છે કે રત્નપ્રમા અને શર્ક-
રાપ્રમામાં એક કાપોતલેશ્યા જ હતી છે, પરન્તુ વાલુકાપ્રમામાં કાપોત અને
નીલ, આ બે લેશ્યાઓનો સંદર્ભ વધે છે. આ લેશ્યાઓને અનુલક્ષીને
“કાઝ દોસુ તડ્યાઈ” ઇત્યાદિ સંપ્રદગાથા આપવામાં આવી છે.

છાયા—શાયોગો દ્વયોઃ તૃતીયાયાં મિશ્રિતા, નીલિકા ચતુર્થ્યામ્ ।

પશ્ચમ્યાં મિશ્રા કૃષ્ણા તતઃ પરમકૃષ્ણા ॥ ૧ ॥

‘પંકુપમાણ પુચ્છા’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે મદન્ત ! પંકુપમાયાં પૃથિવ્યાં કિયન્તિ નિરયાવાસસયસહસ્રાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? इति પૃચ્છા મગધાનાહ—‘ગોયમા । દસ નિરયાવાસસયસહસ્રા પળ્લન્તા’ હે ગૌતમ ! પંકુપમાયાં પૃથિવ્યાં દસ નિરયાવાસ-સતસહસ્રાણિ—નરકાવાસલક્ષાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ‘एवं जहा सकरप्पभाए, नवरं ओहिनाणी, ओहिदंसणी य न उव्वट्टंति, सेसं तं चेव’ एवं પૂર્વોક્તરીત્યા, યથા શર્કરાપમાયાં પ્રતિપાદિતં તથૈવ પંકુપમાયામપિ પ્રતિપત્તવ્યમ્, નવરં—પૂર્વાપેક્ષયા વિશેઃસ્તુ પંકુપમાયામ્ અવધિજ્ઞાનિનઃ, અવધિદર્શનિનશ્ચ નોદ્વર્તન્તે યતઃ અવધિ-જ્ઞાનિનઃ, અવધિદર્શનિનશ્ચ માયસ્તીર્થક્કરા એવ મવન્તિ, તે ચ ચતુર્થ્યાં ઉદ્વૃત્તા

સંગ્રહનાથા હસ પ્રકાર સે હૈ—‘કાઝ દોસુ તહયાહ’ इत्यादि ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—‘પંકુપમાણ પુચ્છા’ હે મદન્ત ! પંકુપમા પૃથિવી, મેં કિતને લાખ નરકાવાસ કહે ગયે હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘દસ નિરયાવાસસયસહસ્રા પળ્લન્તા’ પંકુપમા મેં ૧૦ લાખ નરકાવાસ કહે ગયે હૈ । ‘एवं जहा सकरप्पभाए, नवरं ओहिनाणी, ओहिदंसणी य न उव्वट्टंति, सेसं तं चेव’ પૂર્વોક્ત રીતિ સે જૈસા શર્કરાપમા મેં કહા જા ચુકા હૈ, ડસી પ્રકાર સે પંકુપમા મેં મી જાનના ચાહિયે. પરન્તુ શર્કરાપમા કે કથન કી અપેક્ષા પંકુપમા કે કથન મેં એસી વિશેષતા હૈ, કિ પંકુપમા મેં અવધિજ્ઞાની, અવધિદર્શની ઉદ્વર્તના નહીં કરતે હૈ, કો કો કિ અવધિજ્ઞાની અવધિદર્શની પ્રાયઃ તીર્થકર હી હોતે હૈ, ઓર ચો રી

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન—“પંકુપમાણ પુચ્છા” હે લગવન્ ! એથી પંકુ-પમા પૃથ્વીમાં કેટલા નરકાવાસો કહ્યા છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—“ગોયમા ।” હે ગૌતમ ! “દસ નિરયાવાસસય-સહસ્રા પળ્લન્તા” પંકુપમામાં દસ લાખ નરકાવાસ કહ્યા છે. “एवं जहा सकरप्पभाए, नवरं ओहिनाणी, ओहिदंसणी य न उव्वट्टंति, सेसं तं चेव” શર્કરાપમામાં જેવું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ સમસ્ત કથન પંકુ-પમાના વિષયમાં પણ સમજવું, પરન્તુ શર્કરાપમાના કથન કરતાં પંકુપમાના કથનમાં એટલી જ વિશેષતા છે કે—પંકુપમાથી અવધિજ્ઞાની અને અવધિદર્શની છવે ઉદ્વર્તના કરતા નથી, કારણ કે સામાન્ય રીતે તીર્થ કરે જ અવધિજ્ઞાની અને અવધિદર્શની હોય છે અને એથી પૃથ્વીમાંથી નીકળેલો છવ તીર્થ કર

સ્તીર્થક્ષરતયા નોત્પદ્યન્તે इति भावः । शेषं तदेव-पूर्वोक्तवदेव बोध्यम् । अत्र पङ्क-
प्रभायामेका नीललेश्या वर्तते ।

‘ધૂમપ્રભાણં પુચ્છા’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે ભદન્ત ! ધૂમપ્રભાયાં સ્વલુ
પૃથિવ્યાં કિયન્તિ નિરયાવાસશતસહસ્રાણિ મજ્જસાનિ ? इति पृच्छा, मगधानाह-
‘गोयमा ! तिन्नि निरयावाससयसहस्सा, एवं जहा पंकपभाए’ हे गौतम !
ધૂમપ્રભાયાં ત્રીણિ નિરયાવાસશતસહસ્રાણિ-નરકાવાસલક્ષાણિ મજ્જસાનિ, एवं-
તથૈવ, यथा पङ्कप्रभायां प्रतिपादितं तथा धूमप्रभायामपि प्रतिपादनीयम्, ‘अत्र
ધૂમપ્રભાયાં નીલકૃષ્ણેતિ લેશ્યાદ્વયં વર્તતે’

‘તમાણં મંતે ! પુઢવીણ કેવડ્યા નિરયાવાસસયસહસ્સા પળ્લન્તા પુચ્છા’
ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે ભદન્ત ! તમાયાં સ્વલુ પૃથિવ્યાં કિયન્તિ નિરયાવાસશતસહ
પૃથિવી કા નિકલા હુઆ જીવ તીર્થંકર રૂપ સે ઉત્પન્ન હોતાઃ વહીં હૈ
વાંકી કા ઔર સ્વ કથન પૂર્વોક્ત જૈસા હી હૈ । ઘણં પંકપ્રભા મેં એક
નીલલેશ્યા હૈ । ‘ધૂમપ્રભાણં પુચ્છા’ હસ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે
એસા પૂછા હૈ-હે ભદન્ત ! ધૂમપ્રભા પૃથિવી મેં કિતને નરકાવાસ કહે
ગયે હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ને કહા-ગોયમા ! હે ગૌતમ ! ‘તિન્નિ
નિરયાવાસસયસહસ્સા, एवं जहा पंकपभाए’ ધૂમપ્રભા પૃથિવી મેં ૩
લાખ નરકાવાસ કહે ગયે હૈ । વાંકી કા ઔર સ્વ કથન ઘણં પર પંક-
પ્રભા મેં કહે ગયે કથન કે અનુસાર હી જાનના ચાહિયે । ઘણં ધૂમપ્રભા મેં
નીલલેશ્યા ઔર કૃષ્ણલેશ્યા ચે દો લેશ્યાઈ હૈ । ‘તમાણં મંતે ! પુઢવીણ
કેવડ્યા નિરયાવાસસયસહસ્સા પળ્લન્તા પુચ્છા ?’ ગૌતમ ને હસ સૂત્ર
દ્વારા પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ કિ હે ભદન્ત ! તમા નામ કી છઠી પૃથિવી

इये उत्पन्न यतो नथी णाक्षीनुं समस्त कथन शर्कराप्रभाना कथन जेषु न
छे. पंकप्रभायां मात्र नीललेश्यावाणा नारके न होय छे.

गौतम स्वामीने प्रश्न-“धूमप्रभाए णं पुच्छा” छे लगवन् ! पांथमी
धूमप्रभा पृथ्वीमां डेटला नरकावासे छे ?

महावीर प्रभुने उत्तर-“गोयमा !” छे गौतम । “तिन्नि निरयावास-
सयसहस्सा, एवं जहा पंकपभाए” धूमप्रभा पृथ्वीमां त्रयु लाख नरकावास
कह्य छे. णाक्षीनुं समस्त कथन अही पंकप्रभाना पूर्वोक्त कथन प्रमाणे न
समजवुं धूमप्रभायां नीललेश्या अने कृष्णलेश्यावाणा नारके न होय छे.

गौतम स्वामीने प्रश्न-“तमाए णं मंते ! पुढवीए केवड्या निरयावासस-
यसहस्सा पण्णत्ता पुच्छा ?” छे लगवन् ! तमःप्रभा नामनी छठी पृथ्वीमां डेटला
लाख नरकावासे कह्य छे ?

સ્નાગ્નિ-નરકાવાસલક્ષાગ્નિ પ્રવૃત્તાનિ ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘गोयमा ! एगे पंचूणे निरयावाससयसहस्रसे पण्णत्ते, सेसं जहा पंकप्पभाए’ हे गौतम ! तमः प्रभा नां खलु पृथिव्याए खलु एकं पञ्चोनं निरयावासशतसहस्रसू-पञ्चन्यूनैकलक्ष नरकावासाः प्रज्ञप्ताः , तेषं यथा पङ्कप्रभायां प्रतिपादितं तथा तमायामपि प्रतिपादनीयसू , अत्र तमःप्रभायामेका कृष्णलेश्या वर्तते । ‘अहे सत्तमाए णं भंते ! पुढवीए कई अणुत्तरा महइमहालया महानिरया पण्णत्ता ?’ गौतमः पृच्छति- हे भदन्त ! अधः सप्तम्यां खलु पृथिव्यां कति अनुत्तराः महातिमहालयाः अतिविस्ताराः, महानिरयाः महानिरयावासाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-‘गोयमा ! पंच अणुत्तरा जाव अपइट्ठाणे’ हे गौतम ! अधःसप्तम्यां पृथिव्यां पञ्च अनुत्तरा यावत् महातिमहालया महानिरयावासाः कालः, महाकालः, रौरवः, महारौरवः, अप्रतिष्ठानं च मे किनने लाख नरकावास कहे गये हैं ? इसके उत्तर में प्रभु ने कहा- ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘एगे पंचूणे निरयावाससयसहस्रसे पण्णत्ते’ तमः प्रभा नां की छठी पृथिवी में पांच कम एक लाख नरकावास कहे गये हैं । बाकी का और सब कथन पंकप्रभा में किये गये कथन के अनुसार ही यहां जानना चाहिए । यहाँ एक कृष्णलेश्या ही है । ‘अहे सत्तमाए णं भंते ! पुढवीए कई अणुत्तरा महइमहालया महानिरया पण्णत्ता’ इस सूत्र द्वारा गौतम प्रभु से ऐसा पूछ रहे हैं कि हे भदन्त ! अधः सप्तमी पृथिवी में किनने अनुत्तर एवं अतिविस्तार वाले महानिरय-महानरकावास कहे गये हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘पंच अणुत्तरा जाव अपइट्ठाणे’ अधः सप्तमी पृथिवी में पांच अनुत्तर नरकावास अप्रतिष्ठान तक कहे गए हैं और ये बहुत ही अधिक विस्तार वाले कहे गए हैं । इनके नाम इस प्रकार से हैं-काल १, महाकाल २,

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! “એગે પંચૂણે નિરયા-વાસસયસહસ્રસે પણ્ણત્તે” તમઃપ્રભા નરકપૃથ્વીમાં એક લાખમાં પાંચ એકા (૯૯૯૯૫) નરકવાસો છે. બાકીનું સમસ્ત કથન પંકપ્રભાના કથન પ્રમાણે જ સમજવું આ નરકમાં કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારકો જ હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“અહે સત્તમાણં મંતે ! પુઢવીણ કઈ અણુત્તરા મહ્મહાલયા મહાનિરયા પણ્ણત્તા ?” હે ભગવન્ ! અધઃસપ્તમી પૃથ્વીમાં કેટલા અનુત્તર અને જૂગ જ વિસ્તારવાળા મહાનરકાવાસો કહ્યા છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! “પંચ અણુત્તરા જાવ અપહટ્ઠાણે” અધઃસપ્તમી પૃથ્વીમાં પાંચ અનુત્તર નરકાવાસો કહ્યા છે. તેમનો વિસ્તાર ઘણો જ મોટો છે તેમનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે-(૧) કાલ, (૨)

एतदमिधेयाः प्रज्ञप्ताः । अत्र तमस्तमःप्रभायामेका महाकृष्णलेश्या वर्तते । गौतमः पृच्छति-ते णं भंते किं संखेज्जवित्थडा, असंखेज्जवित्थडा ?' हे भदन्त । ते खलु पञ्च महानिरयावासाः किं संखेयविस्तृताः सन्ति ? किं वा असंखेयविस्तृताः सन्ति ? भगवानाह-गोयमा ! संखेज्जवित्थडे य, असंखेज्जवित्थडा य' हे गौतम ! अधःसप्तम्यां पञ्च महानिरयावासाः संखेयविस्तृताश्च सन्ति, असंखेयविस्तृताश्च, गौतमः पृच्छति-‘अहे सत्तमाए णं भंते ! पुढवीए पंचसु अणुत्तरेसु महतिमहालय जाव महानिरएसु संखेज्जवित्थडे नरए एगसमएणं केवइया नेरइया उववज्जंति ?' हे भदन्त ! अधःसप्तम्यां खलु पृथिव्यां पञ्चसु अनुत्तरेषु महाति-

रौरव ३, महारौरव ४ और अप्रतिष्ठान ५, इस तमस्तमः प्रभा में एक महाकृष्णलेश्या है । अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-तेणं भंते । किं संखेज्जवित्थडा, असंखेज्जवित्थडा' हे भदन्त ! ये सप्तम अधः पृथिवी के जो पांच अनुत्तर महाविस्तृत निरयावास हैं वे क्या संख्यातयोजन विस्तारवाले हैं ? या असंख्यात योजन विस्तारवाले हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘संखेज्जवित्थडे य असंखेज्जवित्थडा य’ इन पांच में से एक निरयावास संख्यातयोजन विस्तारवाला है और चार असंख्यात योजन के विस्तार वाले हैं । अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘अहे सत्तमाए णं भंते ! पुढवीए पंचसु अणुत्तरेसु महइ महालय जाव महानिरएसु संखेज्जवित्थडे नरए एगसमएणं केवइया नेरइया उववज्जंति’ हे भदन्त ! अधःसप्तमी पृथिवी के जो पांच

મહાકાલ, (૩) રૌરવ, (૪) મહારૌરવ અને (૫) અપ્રતિષ્ઠાન આ તમસ્તમ પ્રભા પૃથ્વીમાં એક માત્ર મહાકૃષ્ણલેશ્યાનો જ સદ્ભાવ હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ તેણં ભંતે ! કિં સંખેજ્જવિત્થડા, અસંખેજ્જવિત્થડા ?” હે ભગવન્ ! તે અધઃસપ્તમી પૃથ્વીના જે પાંચ અનુત્તર, મહાવિસ્તૃત નરકાવાસો છે, તે શું સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા છે, કે અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ ગોયમા !” સંખેજ્જવિત્થડે ય અસંખેજ્જવિત્થડા ય” હે ગૌતમ ! તેમાં કેટલાક સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા છે અને કેટલાક અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ અહે સત્તમાએ ણં ભંતે ! પુઢવીએ પંચસુ અણુત્તરેસુ મહઈમહાલય જાવ મહાનિરેસુ સંખેજ્જવિત્થડે નરએ એગસમએણં કેવઈયા નેરઈયા ઉવવજ્જંતિ ?” હે ભગવન્ ! અધઃસપ્તમી પૃથ્વીના જે પાંચ અનુત્તર મહાવિસ્તૃત

મહાલય યાવત્ મહાનિરયેષુ સંખ્યેયવિસ્તૃતે મધ્યમે અપ્રતિષ્ઠાનાખ્યે નરકે એક સમયેન ક્રિયન્તો નૈરયિકા ઉપપદ્યન્તે ? મગવાનાહ - 'એવં જહા પંકપ્પમાણ' એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા, યથા પક્કપમાયાં સંખ્યેયા નૈરયિકા ઉપપદ્યન્તે ઇત્યાદિ પ્રતિપાદિતં તથા અથઃ સમ્પ્રથામપિ પ્રતિપાદનીયમ્, 'નવરં તિસુ નાણેસુ ન ઉવવજ્જંતિ, ન ઉવ્વટ્ટંતિ, પણ્ણત્તા એસુ તહેવ અત્થિ' નવરં-પૂર્વાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ ત્રિષુ જ્ઞાનેષુ આભિનિયોધિકાદિ ત્રિષુ નોપપદ્યન્તે, નોદ્વર્તન્તે ચ યતઃ સમ્યક્ત્વપરિભ્રષ્ટાનામેવ તત્રોત્પાદેન તત્ત ઉદ્વર્તનેન ચ આદ્યેષુ ત્રિષુ જ્ઞાનેષુ નોત્પદ્યન્તે, નચા ઉદ્વર્તન્તે ઇતિ

અનુત્તર મહાવિસ્તૃત નરકાવાસ હૈં ઉનમેં સે જો સંખ્યાત યોજન કા નરકાવાસ હૈં ઉસમેં એક સમય મેં કિતને નારક ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? અર્થાત્ અપ્રતિષ્ઠાન નામકે નરકાવાસ મેં એક સમય મેં કિતને નારક-ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘એવં જહા પંકપ્પમાણ’ હૈં ગૌતમ ! જૈસાઃ કથન પહિલે પંકપ્રમા મેં સંખ્યાત નૈરયિક ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઇત્યાદિરૂપ સે કહા ગયા ઉસી પ્રકાર કા કથન અઘઃસસમી મેં મી કરનાં ચાહિયે ‘નવરં તિસુ નાણેસુ ન ઉવવજ્જંતિ, ન ઉવ્વટ્ટંતિ, પણ્ણત્તા એસુ તહેવ અત્થિ’. પરન્તુ પૂર્વ કી અપેક્ષા વિશેષતા એસી હૈં કિ આભિનિયોધિક આદિ ત્રીન જ્ઞાનોં મેં જીવ યહાં ઉત્પન્ન નહીં હોતે હૈં, ઓર ન ઉદ્વર્તના કરતે હૈં ક્યોંકિ સમ્યક્ત્વ સે પરિભ્રષ્ટ. હુએ જીવોં કા હી વહાં ઉત્પાદ હોતા હૈં ઓર વહાં સે ઉદ્વર્તના કરતે હૈં, હસલિયે આય ત્રીન

નરકાવાસો છે તેમાં એક સમયમાં કેટલા નારકો ઉત્પન્ન થાય છે ? એટલે કે અપ્રતિષ્ઠાન નામના નરકાવાસમાં એક સમયમાં કેટલા નારકો ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“એવં જહા પંકપ્પમાણ” હૈં ગૌતમ ! આગળ જોવું કથન પંકપ્રભાના વિષયમાં કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન અહીં પણ થઈ શકે છે. કરવું જોઈએ એટલે કે ત્યાં સંખ્યાત નારકો ઉત્પન્ન થાય છે, ઇત્યાદિ કથન પંકપ્રભાના નારકોના કથન અનુસાર જ સમજવું. નવરં તિસુ નાણેસુ ન ઉવવજ્જંતિ, ન ઉવ્વટ્ટંતિ, પણ્ણત્તા એસુ તહેવ અત્થિ” પરન્તુ પંકપ્રભા કરતાં અહીં એટલી વિશેષતા છે કે આભિનિયોધિક આદિ ત્રણ જ્ઞાનોમાં અહીં જોવા ઉત્પન્ન થતા નથી, અને ઉદ્વર્તના પણ કરતા નથી, કારણ કે સમ્યક્ત્વથી પરિભ્રષ્ટ થયેલા જોવાનો જ ત્યાં ઉત્પાદ થાય છે અને ત્યાંથી તેઓ ઉદ્વર્તના કરે છે, તેથી આભિનિયોધિક આદિ પહેલા ત્રણ જ્ઞાનોમાં તેઓ ઉત્પન્ન પણ થતા નથી અને ઉદ્વર્તના પણ કરતા નથી, એવું કહેવામાં આવ્યું

માવઃ । કિન્તુ પ્રજ્ઞતાઃ વિધમાનતાઽઽલાપકાઃ એપુ પશ્ચમુ અનુત્તરેપુ મહાનિરયેપુ તથૈવ-પૂર્વવદેવ સન્તિ, તથા ચૈતેષુ પશ્ચમુ નરકાવાસેપુ કિયન્તઃ આભિનિબોધિક-જ્ઞાનિનઃ, શ્રુતજ્ઞાનિનઃ, અવધિજ્ઞાનિનશ્ચ પ્રજ્ઞતાઃ ? इत्यत्र उत्पादोद्धर्तनसत्ताख्येषु त्रिषु गमकेषु मध्ये तृतीयगमके सत्ताविषयकालापके, तथैव-रत्नप्रभादि पृथिवी-ष्विवात्रापि सन्ति, अत्रोत्पन्नानां सम्यग्दर्शनलाभे आभिनિबोधिकादि ज्ञानत्रय-सद्भावात् । ‘ एवं असंखेज्जवित्थडेसु वि, नवरं असंखेज्जा भाणियव्वा ’ एवं-पूर्वोक्तरीत्या, असंख्येयविस्तृतेषु अपि चतुर्षु निरयावासेषु असंख्येया नैरयिका

જ્ઞાનોં મેં વે ઉત્પન્ન નહીં હોતે ઓર ઉદ્ધર્તના નહીં કરતે કહે ગયે હે । કિન્તુ વિધમાનતા સંબંધી જો આલોપક હે વહુ ઇન પાંચ અનુત્તર મહાનિરયોં મેં પૂર્વકી તરહ હી હે । તથા ચ ‘ઇસ પાંચ મહાનરકાવાસોં મેં કિતને આભિનિબોધિકજ્ઞાની હે ? કિતને શ્રુતજ્ઞાની હે, કિતને અવધિજ્ઞાની હે’ તો ઇસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં એસા જાનના ચાહિયે કિ ઉત્પાદ, ઉદ્ધર્તના ઓર સત્તા વિષયક ત્રીન આલોપકોં મેં સે જો સત્તા-વિષયક તૃતીય આલોપક હે ઉસમેં-રત્નપ્રભાદિપૃથિવિયોં મેં જૈસે-વે કહે ગયે હેં વૈસે જાનના ચાહિયે ક્યોંકિ યહાં જો નારક ઉત્પન્ન હોતે હે, ઉનકો સમ્યગ્દર્શન કા લાભ હોતા હે-અતઃ ઉસકે લાભ હોને પર આભિનિબોધિક આદિ ત્રીન જ્ઞાન કા સદ્ભાવ વહા ગયા હે । ‘એવં અસંખેજ્જવિત્થડેસુ વિ, નવરં અસંખેજ્જા ભાણિયવ્વા’ હસી પ્રકાર પૂર્વોક્તરીતિ કે અનુસાર અસંખ્યાત યોજન વિસ્તાર વાલે ચાર નિર-યાવાસોં મેં અસંખ્યાત નૈરયિક ઉત્પન્ન હોતે હે । ઇસી અભિપ્રાય

છે. પરન્તુ વિધમાનતા વિષયક જે આલોપકો છે, તે આ પાંચ અનુત્તર મહાનિરયાવાસો (મહાનરકાવાસોમા) પંકપ્રમાના જેવાં જ છે. જેમ કે-

પ્રશ્ન-“ આ પાંચ મહાનરકાવાસોમાં કેટલા આભિનિબોધિક જ્ઞાની છે ? કેટલા શ્રુતજ્ઞાની છે ? કેટલા અવધિજ્ઞાની છે ?

ઉત્તર-ઉત્પાદ ઉદ્ધર્તના અને વિધમાનતા વિષેના ત્રણ આલોપકોમાંનો જે વિધમાનતા વિષયક ત્રીજો આલોપક છે તેમાં રત્નપ્રભા આદિ પૃથ્વીએ માં જેવું કથન પડેલા ત્રણ જ્ઞાનોની વિધમાનતાના વિષયમાં કરવામા આવ્યું છે, એવું જ કથન અધઃસપ્તમીમાં પણ કરવું લેઈએ, કારણ કે અહીં જે નારકો ઉત્પન્ન થાય છે, તેમને સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે, તેથી તેની પ્રાપ્તિ થવાની શક્યતાને કારણે ત્યાં આભિનિબોધિક આદિ ત્રણ જ્ઞાનોનો સદ્ભાવ કહ્યો છે. “ એવં અસંખેજ્જવિત્થડેસુ વિ, નવરં અસંખેજ્જા ભાણિયવ્વા ” એજ પ્રમાણે અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા બાકીના ચાર મહાનરકાવાસોમાં અસંખ્યાત નારકો ઉત્પન્ન થાય છે, હંત્યાદિ કથન સમજવું લેઈએ અહીં “ સંખ્યાત ” ને

ઉપપન્તે इत्यभिप्रायेणाह-नवरं-पूर्वापेक्षया विशेषस्तु अत्र असंख्येया भणि-
तव्याः इति भावः ॥ सू० ५ ॥

રત્નપ્રભાદિ વિશેષવક્તવ્યતા ।

મૂલમ્—“इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए तीसाए निरयावाससयसहस्सेसु संखेज्जवित्थडेसु नरएसु किं सम्मदिट्ठी नेरइया उववज्जंति, मिच्छादिट्ठी नेरइया उववज्जंति, सम्मा-
मिच्छादिट्ठी नेरइया उववज्जंति ? गोयमा ! सम्मदिट्ठी वि नेर-
इया उववज्जंति, मिच्छादिट्ठी वि नेरइया उववज्जंति नो सम्मा-
मिच्छादिट्ठी नेरइया उववज्जंति । इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए
पुढवीए तीसाए निरयावाससयसहस्सेसु संखेज्जवित्थडेसु नर-
एसु किं सम्मदिट्ठी नेरइया उववज्जंति ? एवं चेव । इमीसे
णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए तीसाए निरयावाससय-
सहस्सेसु संखेज्जवित्थडा नरगा किं सम्मदिट्ठीहिं, नेरइएहिं
अविरहिया, मिच्छादिट्ठीहिं नेरइएहिं अविरहिया, सम्मामिच्छा-
दिट्ठीहिं नेरइएहिं अविरहिया वा ? गोयमा ! सम्मदिट्ठीहिं वि
नेरइएहिं अविरहिया मिच्छादिट्ठीहिं वि नेरइएहिं अविरहिया,
सम्मामिच्छादिट्ठीहिं नेरइएहिं अविरहिया, विरहिया वा । एवं
असंखेज्जवित्थडेसु वि तिन्नि गमका भाणियव्वा । एवं सक्करप्प-
भाए वि, एवं जाव तमाए वि । अहे सत्तमाए णं भंते ! पुढ-
वीए पंचसु अणुत्तरेसु जाव संखेज्जवित्थडे नरए किं सम्मदिट्ठी

को लेकर 'नवरं असंखेज्जा भाणियव्वा' ऐसा कहा गया है । शेष
वर्णन अप्रतिष्ठान के समान ही है ॥ सू० ५ ॥

બદલે “અસંખ્યાતનો” પ્રયોગ સર્વત્ર થવો જોઈએ. એજ વાત “નવરં
અસંખેજ્જા ભાણિયવ્વા” આ સૂત્રપાઠ દ્વારા વ્યક્ત કરવામાં આવી છે. ॥સૂ.૦૫॥

નેરહયા પુચ્છા ? ગોયમા ! સમ્યગ્દિટ્ટી નેરહયા ન ઉવવજ્જાન્તિ, મિચ્છાદિટ્ટી નેરહયા ઉવવજ્જાન્તિ, સમ્મામિચ્છાદિટ્ટી નેરહયા ન ઉવવજ્જાન્તિ । એવં ઉવ્વહંતિ વિ । અચિરહિણ્ જહેવ રચણપરમાણ્, એવં અસંખેજ્જવિન્થહેસુ વિ તિન્નિ ગમમા ॥ સૂ૦ ૬ ॥

છાયા—અસ્યાં સ્વલ્પ ભદન્ત ! રત્નપ્રભાયાં પૃથિવ્યાં ત્રિંશતિ નિરયાવાસશતસહસ્રેષુ સંખ્યેયવિસ્તૃતેષુ નરકેષુ કિં સમ્યગ્દૃષ્ટયો નૈરયિકા ઉપપદ્યન્તે ? મિથ્યાદૃષ્ટયો નૈરયિકા ઉપપદ્યન્તે ? સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટયો નૈરયિકા ઉપપદ્યન્તે ? ગૌતમ ! સમ્યગ્દૃષ્ટયોઽપિ નૈરયિકા ઉપપદ્યન્તે, મિથ્યાદૃષ્ટયોઽપિ નૈરયિકા ઉપપદ્યન્તે, નો સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટયો નૈરયિકા ઉપપદ્યન્તે, અસ્યાં સ્વલ્પ ભદન્ત ! રત્નપ્રભાયાં પૃથિવ્યાં ત્રિંશતિ નિરયાવાસશતસહસ્રેષુ સંખ્યેયવિસ્તૃતેષુ નરકેષુ કિં સમ્યગ્દૃષ્ટયો નૈરયિકા ઉદ્વર્તન્તે ? એવં ચૈવ, અસ્યાં સ્વલ્પ ભદન્ત ! રત્નપ્રભાયાં પૃથિવ્યાં ત્રિંશતિ નિરયાવાસશતસહસ્રેષુ સંખ્યેયવિસ્તૃતા નરકાઃ કિં સમ્યગ્દૃષ્ટિભિઃ નૈરયિકૈરવિરહિતાઃ, મિથ્યાદૃષ્ટિભિઃ નૈરયિકૈરવિરહિતાઃ, સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિભિઃ નૈરયિકૈરવિરહિતા વા ? ગૌતમ ! સમ્યગ્દૃષ્ટિભિરપિ નૈરયિકૈરવિરહિતાઃ, મિથ્યાદૃષ્ટિભિરપિ નૈરયિકૈરવિરહિતાઃ સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિભિઃ નૈરયિકૈરવિરહિતાઃ વિરહિતા વા, એવમ્ અસંખ્યેયવિસ્તૃતેષ્વપિ ત્રીણિ ગમકાનિ મણિતવ્યાનિ, એવં શર્કરાપ્રભાયામપિ, એવં યાવત્-તમાયામપિ, અથઃ સપ્તમ્યાં સ્વલ્પ ભદન્ત ! પૃથિવ્યાં પશ્ચમ્નુતરેષુ યાવત્ સંખ્યેયવિસ્તૃતે નરકે કિં સમ્યગ્દૃષ્ટયો નૈરયિકાઃ પુચ્છા ? ગૌતમ ! સમ્યગ્દૃષ્ટયો નૈરયિકા ન ઉપપદ્યન્તે, મિથ્યાદૃષ્ટયો નૈરયિકા ઉપપદ્યન્તે, સમ્યગ્ મિથ્યાદૃષ્ટયો નૈરયિકા ન ઉપપદ્યન્તે, એવમ્ ઉદ્વર્તન્તેઽપિ, અવિરહિતો યથૈવ રત્નપ્રભાયામ્, એવમ્ અસંખ્યેયવિસ્તૃતેષ્વપિ ત્રીણિ ગમકાનિ । સૂ. ૬ ॥

ટીકા—અથ રત્નપ્રભાદિ નરકવક્તવ્યતામેવ સમ્યગ્દૃષ્ટ્યાપેક્ષયા પ્રરૂપયિતુમાહ—‘ઈમીસે ણં મંતે’ इत्यादि । ‘ઈમીસે ણં મંતે ! રચણપરમાણ પુઢવીણ તીસાણ

‘ઈમીસે ણં મંતે ।’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—સૂત્રકાર ને હસ સૂત્ર દ્વારા રત્નપ્રભા આદિ નરકોં કી વક્તવ્યતા કો હી સમ્યગ્દૃષ્ટિ આદિ કી અપેક્ષા લેકર પ્રરૂપિત કી હૈ—

“ઈમીસે ણં મંતે ।” इत्यादि—

ટીકાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્રમાં રત્નપ્રભા આદિ નરકોની વક્તવ્યતાની અપેક્ષાએ પ્રરૂપણા કરી છે. આ વિષયને અનુ-

નિરયાવાસસયસહસ્રેસુ સંખેજ્જવિત્થહેસુ નરણ્ણુ કિં સમ્મદિટ્ઠી નેરહયા ઉવવજ્જંતિ, મિચ્છાદિટ્ઠી નેરહયા ઉવવજ્જંતિ, સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી નેરહયા ઉવવજ્જંતિ ? હે ભદન્ત ! અસ્યાં સ્વજ્ઞ રત્નપ્રમાયાં પૃથિવ્યાં ત્રિંશતિ નિરયાવાસશતસહસ્રેણુ-નરકાવાસલક્ષેણુ સંખ્યેયવિસ્તૃતેણુ-સંખ્યેયવિસ્તારવત્સુ નરકેણુ કિં સમ્યગ્દૃષ્ટયો નૈરયિકા ઉપપદ્યન્તે ? કિં વા મિથ્યાદૃષ્ટયો નૈરયિકા ઉપપદ્યન્તે ? કિં વા સમ્યગ્-મિથ્યાદૃષ્ટયો-મિશ્રદૃષ્ટયો નૈરયિકા ઉપપદ્યન્તે ? મગવાનાહ-‘ગોયમા ! સમ્મદિટ્ઠી વિ નેરહયા ઉવવજ્જંતિ, મિચ્છાદિટ્ઠી વિ નેરહયા ઉવવજ્જંતિ, નો સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી નેરહયા ઉવવજ્જંતિ’ હે ગૌતમ ! રત્નપ્રમાયાં સંખ્યેયવિસ્તૃતેણુ નરકેણુ સમ્યગ્દૃષ્ટયોઽપિ નૈરયિકા ઉપપદ્યન્તે, અથ ચ મિથ્યાદૃષ્ટયોઽપિ નૈરયિકા ઉપપદ્યન્તે, કિન્તુ નો સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટયો નૈરયિકા ઉપપદ્યન્તે, “ ન સમ્મામિચ્છો

હસમેં ગૌતમ ને પ્રભુ સે એસા પૂછા હૈ-‘હમીસે ણં મંતે ! રચણપ્પમાણ પુઢવીણ તીસાણ નિરયાવાસસયસહસ્રેસુ સંખેજ્જવિત્થહેસુ નરણ્ણુ કિં સમ્મદિટ્ઠી નેરહયા ઉવવજ્જંતિ, મિચ્છાદિટ્ઠી નેરહયા ઉવવજ્જંતિ, સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી નેરહયા ઉવવજ્જંતિ’ હે ભદન્ત ! હેસ રત્નપ્રમાપૃથિવી કે ૩૦ લાખ નરકાવાસોં કે સંખ્યાતયોજનવિસ્તારવાલે નરકાવાસોં મેં વ્યા સમ્યગ્દૃષ્ટિ નારક ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યા મિથ્યાદૃષ્ટિ નારક ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યા સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ નારક ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સમ્મદિટ્ઠી વિ નેરહયા ઉવવજ્જંતિ, મિચ્છાદિટ્ઠી વિ નેરહયા ઉવવજ્જંતિ, નો સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી નેરહયા ઉવવજ્જંતિ’ રત્નપ્રમાપૃથિવી મેં કે ૩૦ લાખ નરકાવાસોં મેં કે સંખ્યાતયોજન વિસ્તારવાલે નરકાવાસોં મેં સમ્યગ્દૃષ્ટિ નૈરયિકા મી

લક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-“હમીસે ણં મંતે ! રચણપ્પમાણ પુઢવીર તીસાણ નિરયાવાસસયસહસ્રેસુ સંખેજ્જવિત્થહેસુ નરણ્ણુ કિં સમ્મદિટ્ઠી નેરહયા ઉવવજ્જંતિ, મિચ્છાદિટ્ઠી નેરહયા ઉવવજ્જંતિ, સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી નેરહયા ઉવવજ્જંતિ ?” હે ભગવન ! આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીના ૩૦ લાખ નરકાવાસોમાંના જે સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા નરકાવાસો છે, તેમાં શું સમ્યગ્દૃષ્ટિ નારકો ઉત્પન્ન થાય છે ? કે મિથ્યાદૃષ્ટિ નારકો ઉત્પન્ન થાય છે ? કે સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ નારકો ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! “સમ્મદિટ્ઠી વિ નેરહયા ઉવવજ્જંતિ, મિચ્છાદિટ્ઠી વિ નેરહયા ઉવવજ્જંતિ, નો સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી નેરહયા ઉવવજ્જંતિ” રત્નપ્રમા પૃથ્વીના ૩૦ લાખ નરકાવાસોમાંના સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા નરકાવાસોમાં સમ્યગ્દૃષ્ટિ નારકો પણ ઉત્પન્ન થાય છે, મિથ્યા-

કુળં કાલં” ઇતિ વચનપ્રમાણ્યેન મિશ્રદૃષ્ટિવસ્થાયાં ધરણાભાવાત્ । ગૌતમઃ પૂચ્છતિ-‘હમીસે જં મંતે ! રયણપ્પમાણ પુઢવીણ તીસાણ નિરયાવાસસયસહસ્સેસુ સંખેજ્જવિત્થહેસુ નરણસુ કિં સમ્મદિટ્ઠી નેરહયા ઉવ્વટ્ઠંતિ ? એવં ચેવ’ હે ભદન્ત ! એસ્યાં સ્વલ્લ રત્નપ્રભાયાં પૃથિવ્યાં ત્રિંશતિ નિરયાવાસસયસહસ્સેસુ ત્રિંગલ્લક્ષનિરયાવાસેસુ સંખયેયવિસ્તૃતેસુ નરકેસુ કિં સમ્યગ્દૃષ્ટો નૈરયિકા ઉદ્વર્તન્તે ? ‘એવં ચેવ’ િ, એવમેવ પ્રશ્નોત્તરં વિજ્ઞેયમ્, તથાહિ-કિં વા મિથ્યાદૃષ્ટો નૈરયિકાઃ ઉદ્વર્તન્તે ? કિં વા સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટો નૈરયિકા ઉદ્વર્તન્તે ? ભગવાનાદ-રત્નપ્રભાયાં પૃથિવ્યાં તતઃ સમ્યગ્દૃષ્ટોડપિ નૈરયિકા ઉદ્વર્તન્તે, અથ ચ મિથ્યાદૃષ્ટોડપિ નૈરયિકા ઉદ્વર્તન્તે, કિન્તુ નો સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટો નૈરયિકા ઉદ્વર્તન્તે । ગૌતમઃ પૂચ્છતિ-

ઉત્પન્ન હોતે હૈં, ઔર મિથ્યાદૃષ્ટિ નૈરયિક ઔ ઉત્પન્ન હોતે હૈં, પરન્તુ સમ્યગ્-મિથ્યાદૃષ્ટિ નૈરયિક ઉત્પન્ન નહીં હોતે હૈં । ક્યોંકિ “ન સમ્મમિચ્છો કુળં કાલં” ઇસ વચન કે અનુસાર મિશ્રદૃષ્ટિ અવસ્થા મેં ધરણ નહીં હોતા હૈં. અવ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં-‘હમીસે જં મંતે ! રયણપ્પમાણ પુઢવીણ તીસાણ નિરયાવાસસયસહસ્સેસુ સંખેજ્જવિત્થહેસુ નરણસુ કિં સમ્મદિટ્ઠી નેરહયા ઉવ્વટ્ઠંતિ’ હે ભદન્ત ! ઇસ રત્નપ્રભાપૃથિવી કે ૩૦ લાખે નરકાવાસોં મેં કે સંખ્યાતયોજન વિસ્તારવાલે નરકાવાસોં સેં ક્યાં સમ્યગ્-દૃષ્ટિનારક ઉદ્વર્તના કરતે હૈં ? યા મિથ્યાદૃષ્ટિ નારક ઉદ્વર્તના કરતે હૈં ? યા સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ નારક ઉદ્વર્તના કરતે હૈં ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં-હે ગૌતમ ! ‘એવં ચેવ’ રત્નપ્રભાપૃથિવી મેં વહાં સે સમ્યગ્દૃષ્ટિ-નૈરયિક ઉદ્વર્તના (નિકલતે) કરતે હૈં, તથા મિથ્યાદૃષ્ટિ નૈરયિક ઔ

દૃષ્ટિ નારકો પણ ઉત્પન્ન થાય છે, પરન્તુ સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ નારકો ઉત્પન્ન થતા નથી, કારણ કે “ન સમ્મમિચ્છો કુળં કાલં” આ વચન અનુસાર મિશ્રદૃષ્ટિ અવસ્થામાં ધરણ થતું નથી.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“હમીસે જં મંતે ! રયણપ્પમાણ પુઢવીણ તીસાણ નિરયાવાસસયસહસ્સેસુ સંખેજ્જવિત્થહેસુ નરણસુ કિં સમ્મદિટ્ઠી નેરહયા ઉવ્વટ્ઠંતિ ?” હે ભગવન્ ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના જે ૩૦ લાખ નરકાવાસોમાંના જે સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા નરકાવાસો છે, તેમાંથી શું સમ્યગ્દૃષ્ટિ નારકો ઉદ્વર્તના કરે છે ? કે મિથ્યાદૃષ્ટિ નારકો ઉદ્વર્તના કરે છે ? કે સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ નારકો ઉદ્વર્તના કરે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“એવં ચેવ” હે ગૌતમ ! ત્યાંથી સમ્યગ્દૃષ્ટિ નારકો પણ ઉદ્વર્તના કરે છે, મિથ્યાદૃષ્ટિ નારકો પણ ઉદ્વર્તના કરે છે, પરન્તુ જે મિશ્રદૃષ્ટિ નારકો છે, તેઓ ત્યાંથી ઉદ્વર્તના કરતા નથી-નીકળતા નથી.

‘इमीसेणं भंते। रयणप्पभाए पुढवीए तीसाए निरयावाससयसहस्सेसु संखेज्जवित्थडा नरगा किं सम्मदिट्ठीहिं नेरइएहिं अविरहिया वा मिच्छादिट्ठीहिं नेरइएहिं अविरहिया, सम्मामिच्छादिट्ठीहिं नेरइएहिं अविरहिया वा?’ हे भदन्त! अस्यां खलु रत्नप्रभायां पृथिव्यां त्रिंशति निरयावासशतसहस्रेषु संख्येयविरतता नरकाः किं सम्यग्दृष्टिभिर्नैरयिकैरविरहिताः=विरहवर्जिता युक्ता इत्यर्थः सन्ति? किं वा मिथ्या-दृष्टिभिर्नैरयिकैरविरहिताः सन्ति? किं वा सम्पद्मिथ्यादृष्टिभिर्नैरयिकैरविरहिता वा सन्ति? भगवानाह—गोयमा। सम्मदिट्ठीहिं वि नेरइएहिं अविरहिया, मिच्छादिट्ठीहिं वि नेरइएहिं अविरहिया, सम्मामिच्छादिट्ठीहिं नेरइएहिं अविरहिया, विरहिया वा’ हे गौतम। रत्नप्रभायां पृथिव्यां संख्येयविरतता नरकाः सम्यग्दृष्टिभिरपि नैरयिकैरविरहिताः सन्ति, एवं मिथ्यादृष्टिभिरपि नैरयिकै

उद्धर्तना कर्ते हैं। परन्तु जो मिथ्यादृष्टि नैरयिक हैं वे वहां से उद्धर्तना नहीं करते हैं। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं ‘इमीसे णं भंते। रयणप्पभाए पुढवीए तीसाए निरयावाससयसहस्सेसु संखेज्जवित्थडा नरगा किं सम्मदिट्ठीहिं नेरइएहिं अविरहिया, मिच्छादिट्ठीहिं नेरइएहिं अविरहिया, सम्मामिच्छादिट्ठीहिं नेरइएहिं अविरहिया वा’ हे भदन्त! इस रत्नप्रभापृथिवी में जो ३० लाख नरकावास हैं सो उनमें जो संख्यात-योजन के विस्तारवाले नरकावास हैं, वे क्या सम्यग्दृष्टियों से सहित हैं? या मिथ्यादृष्टियों से या सम्पद्मिथ्यादृष्टियों से सहित हैं? इसके उत्तर में प्रभुने कहा—‘गोयमा’ हे गौतम। ‘सम्मदिट्ठीहिं वि नेरइएहिं अविरहिया, मिच्छादिट्ठीहिं वि नेरइएहिं अविरहिया, सम्मामिच्छादिट्ठीहिं नेरइएहिं अविरहिया, विरहिया वा’ रत्नप्रभापृथिवी में जो संख्यात-योजन के विस्तारवाले नरकावास हैं, वे सम्यग्दृष्टि नैरयिकों से भी

गौतम स्वामीने। प्रश्न—“इमीसे णं भंते। रयणप्पभाए पुढवीए तीसाए निरयावाससयसहस्सेसु संखेज्जवित्थडा नरगा किं सम्मदिट्ठीहिं नेरइएहिं अविरहिया, मिच्छादिट्ठीहिं नेरइएहिं अविरहिया, सम्मामिच्छादिट्ठीहिं नेरइएहिं अविरहिया वि” हे भगवन्! आ रत्नप्रभा पृथ्वीना ३० लाख नरकावासोभांना संख्यात योजनना विस्तारवाणा नरकावासो शुं सम्यग्दृष्टि नारकोथी युक्त छे? के मिथ्यादृष्टि नारकोथी युक्त छे? के सम्पद्मिथ्यादृष्टि नारकोथी युक्त छे?

भगवाण्ण प्रभुने। उत्तर—“गोयमा।” हे गौतम। “सम्मदिट्ठीहिं वि नेरइएहिं अविरहिया, मिच्छादिट्ठीहिं वि नेरइएहिं अविरहिया, सम्मामिच्छादिट्ठीहिं नेरइएहिं अविरहिया, विरहिया वा” रत्नप्रभा पृथ्वीना ते संख्यात योजनना विस्तारवाणा नरकावासो छे, तेओ सम्यग्दृष्टि नारकोथी पणु युक्त छे,

રવિરહિતાઃ સન્તિ, કિન્તુ સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિભિર્નૈરયિકૈરવિરહિતાઃ-યુક્તાઃ સન્તિ, વિરહિતાઃ-શૂન્યા યા સન્તિ, તેષાં કાદાચિત્કત્વેન વિરહસંભવાત્ । ‘એવં અસંખેજ્જવિત્થહેસુ તિન્નિ ગમગા માણિયન્વા’ એવં-પૂર્વોક્તરીત્યેવ, અસંખ્યેયવિસ્તૃતેષ્વપિ નરકેષુ ત્રીણિ ગમકાનિ-ઉત્પાદો-દ્વર્તના-સત્તા વિષયકા-સ્ત્રયોઽભિલાપકરૂપાઃ ભણિતવ્યાઃ-વક્તવ્યાઃ । ‘એવં સક્કરપ્પમાણ વિ, એવં જાવ તમાણ વિ’ એવં-પૂર્વોક્તવદેવ, શર્કરાપ્રભાયામપિ પૃથિવ્યાં ત્રયોઽભિલાપકાઃ-ઉત્પાદોદ્વર્તના-સત્તા વિષયકા વક્તવ્યાઃ, એવં-તથૈવ યાવત્-વાલુકાપ્રભાયાં, પદ્મ-પ્રભાયાં, ધૂમપ્રભાયાં, તમઃપ્રભાયામપિ ઉત્પાદો-દ્વર્તના-સત્તા વિષયકાઃ પૂર્વોક્તા-સ્ત્રયોઽભિલાપકા વક્તવ્યાઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અહે સત્તમાણ ણં મંતે । પુઢવીણ પંચસુ

અવિરહિત-સહિત હૈં, મિથ્યાદૃષ્ટિ નૈરયિકોં સે ખી સહિત હૈં । પરન્તુ જો સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ નૈરયિક હૈં ડનસે કદાચિત્ સહિત ખી હૈં, કયોં કિ યે કાદાચિત્ક હોતે હૈં-ઇસલિયે ઇનકા વિરહ સંભવતા હૈં । ‘એવં અસંખેજ્જવિત્થહેસુ વિ તિન્નિ ગમગા માણિયન્વા’ ઇસી પ્રકાર પૂર્વોક્ત-રીતિ કે અનુસાર અસંખ્યાત વિસ્તારવાલે ખી નરકાવાસોં મેં ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના ઓર સત્તાવિષયક ત્રીણ અભિલાપક કહના ચાહિયે ‘એવં સક્કરપ્પમાણ વિ એવં જાવ તમાણ વિ’ ઇસી પ્રકાર સે શર્કરાપ્રભા મેં ખી ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના ઓર સત્તાવિષયક ત્રીણ અભિલાપક કહના ચાહિયે. તથા ઇસી પ્રકાર સે યાવત્ વાલુકાપ્રભા મેં પદ્મપ્રભા મેં, ધૂમપ્રભા મેં તમઃ પ્રભા મેં ખી ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના એવં સત્તા વિષયક ત્રીણ અભિલાપક કહના ચાહિયે । અથ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે ઇસા પૂછતે હૈં-‘અહે સત્તમાણ ણં’

મિથ્યાદૃષ્ટિ નારકોથી પણ યુક્ત હોય છે, પરન્તુ ક્યારેક તે નરકાવાસો સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ નારકોથી અવિરહિત (યુક્ત) પણ હોય છે અને ક્યારેક વિરહિત (રહિત) પણ હોય છે, કારણ કે સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિઓના ત્યાં કાયમ સદ્ભાવ જ હોય છે એવું નથી, ક્યારેક સદ્ભાવ અને ક્યારેક અભાવ હોવાને કારણે તેમનો વિરહ પણ સંભવી શકે છે. “એવં અસંખેજ્જવિત્થહેસુ વિ તિન્નિ ગમગા માણિયન્વા” સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા નરકાવાસોના એવું જ કથન અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા નરકાવાસોના સમ્યગ્દૃષ્ટિ, મિથ્યાદૃષ્ટિ અને મિશ્રદૃષ્ટિ નારકોના ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના અને વિદ્યમાનતાના વિષયમાં પણ સમજવું. “એવં સક્કરપ્પમાણ વિ, એવં જાવ તમાણ વિ” એજ પ્રમાણુ શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીમાં પણ ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના અને વિદ્યમાનતાના વિષયમાં ત્રણ આલાપકોનું કથન કરવું જોઈએ એજ પ્રકાર વાલુકાપ્રભા,

અણુતરેસુ જાવ સંઘેજ્જવિત્થહે નરણ કિં સમ્મદિટ્ઠી નેરહયા પુચ્છા ?' હે ભદન્ત ! અધઃ સપ્તમ્યાં સ્વલુ પૃથિવ્યાં પચ્ચસુ અનુત્તરેષુ-યાવત્-મહાતિમહાલયેષુ મહાનિરયા-વાસેષુ કાલ-મહાકાલ-રૌરવ-મહારૌરવ-પ્રતિષ્ઠાનસંજ્ઞકેષુ સંઘેયવિસ્તૃતે નરકે કિં સમ્યગ્દષ્ટયો નૈરયિકા ઉપપદ્યન્તે ? કિં વા મિથ્યાદષ્ટયો નૈરયિકા ઉપપદ્યન્તે ?

ઈતિ પૃચ્છા, ભગવાનાહ-‘ગોયમા ! સમ્મદિટ્ઠી નેરહયા ન ઉવવજ્જંતિ, મિચ્છાદિટ્ઠી નેરહયા ઉવવજ્જંતિ, સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી નેરહયા ન ઉવવજ્જંતિ’ હે ગૌતમ ! અધઃ સપ્તમ્યાં પૃથિવ્યાં સમ્યગ્દષ્ટયો નૈરયિકા નોપપદ્યન્તે, કિન્તુ મિથ્યાદષ્ટયો નૈરયિકા ઉપપદ્યન્તે, સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટયો નૈરયિકાશ્ચ નોપપદ્યન્તે, ‘એવં ઉવ્વહંતિ વિ। અવિ-ભંતે ! પુઢવીં પંચસુ અણુતરેસુ જાવ સંઘેજ્જવિત્થહે નરણ કિં સમ્મદિટ્ઠી નેરહયા પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! અધઃસપ્તમીપૃથિવી મેં જો પાંચ અનુત્તર મહાવિશાલ નરકાવાસ કહે ગયે હૈં કિં જિનકે નામ કાલ, મહાકાલ, રૌરવ, મહારૌરવ એવં અપ્રતિષ્ઠાન હૈં-इनमें क्या सम्यग्दृष्टि नारक उत्पन्न होते हैं ? या मिथ्यादृष्टि नारक उत्पन्न होते हैं ? या सम्यग्-मिथ्यादृष्टि नारक उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा’ हे गौतमः ! ‘सम्मद्विट्ठी नेरहया न उववज्जंति, मिच्छाद्विट्ठी नेरहया उववज्जंति, सम्मामिच्छाद्विट्ठी नेरहया न उववज्जंति’ अधः सप्तमी पृथिवी मેं सम्यग्दृष्टि नैरयिक उत्पन्न नहीं होते हैं, किन्तु मिथ्यादृष्टि नैरयिक ही उत्पन्न होते हैं । सम्यग्मिथ्यादृष्टि नैरयिक

પંકપ્રભા, ધૂમપ્રભા અને તમઃપ્રભામાં પણ ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના અને વિધમા-નતા વિષયક ત્રણ અભિલાષોનું કથન થવું લેઈએ.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“અહો સત્તમાણે જાં મંતે ! પુઢવીં પંચસુ અણુતરેસુ જાવ સંઘેજ્જવિત્થહે નરણ કિં સમ્મદિટ્ઠી નેરહયા પુચ્છા ?” હે ભગવન્ ! અધઃસપ્તમી પૃથ્વીના કાલ, મહાકાલ, રૌરવ, મહારૌરવ અને અપ્રતિષ્ઠાન નામના જે પાંચ અનુત્તર, મહાવિશાલ નરકાવાસો છે, તેમાંના સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા નરકાવાસમાં (અપ્રતિષ્ઠાન નામના નરકાવાસમાં) શું સમ્યગ્દષ્ટિ નારકો ઉત્પન્ન થાય છે ? કે મિથ્યાદષ્ટિ નારકો ઉત્પન્ન થાય છે ? કે સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિ નારકો ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! “સમ્મદિટ્ઠી નેરહયા ન ઉવવજ્જંતિ, મિચ્છાદિટ્ઠી નેરહયા ઉવવજ્જંતિ, સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી નેરહયા ન ઉવવજ્જંતિ” અધઃસપ્તમીના તે મહાનરકાવાસોમાં સમ્યગ્દષ્ટિ નારકો ઉત્પન્ન થતા નથી, સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિ નારકો પણ ઉત્પન્ન થતા નથી, પરન્તુ મિશ્રદષ્ટિ

રહિજ જહેવ રયણપ્પમાણ. એવં અસંલેજ્જવિત્થહેસુ વિ તિન્નિ ગમગા' એવં-પૂર્વોત્પત્તિરીત્યેવ 'ઉદ્ધર્તનેડપિ' इति-ઉદ્ધર્તનાયામપિ વક્તવ્યાઃ તથા ચ અધઃ સપ્તમ્યાં પૃથિવ્યાં સમ્યગ્દૃષ્ટયો નૈરયિકા નોદ્ધર્તન્તે, એવં સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટયોડપિ નૈરયિકા નોદ્ધર્તન્તે, અપિ તુ મિથ્યાદૃષ્ટય એવ નૈરયિકા ઉદ્ધર્તન્તે। અવિરહિતવક્તવ્યતા ચ અધઃસપ્તમ્યાં યથા રત્નપ્રભાયાં પ્રતિપાદિતા તથૈવ પ્રતિપાદનીયા, તથા ચ અધઃ સપ્તમ્યાં પૃથિવ્યાં સંખ્યેયવિસ્તૃતો નરકઃ સમ્યગ્દૃષ્ટિભિરપિ નૈરયિકૈરવિરહિતઃ, મિથ્યાદૃષ્ટિભિરપિ નૈરયિકૈરવિરહિતો વર્તતે, સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિભિર્નૈરયિકૈસ્તુ અવિરહિતો વિરહિતો ચા ભવતિ, તેષાં કાદાચિત્કત્વેન વિરહસંભવાત્। એવં-તથૈવ-
 મી ઉત્પન્ન નહીં હોતે હૈં'। 'એવં ઉવ્વઠ્ઠંતિ વિ' અવિરહિજ જહેવ રયણપ્પમાણ, એવં અસંલેજ્જવિત્થહેસુ વિ તિન્નિ ગમગા' હસી પ્રકાર સે પૂર્વોત્પત્તિ કી રીતિ કે અનુસાર હી યહાં ઉદ્ધર્તના મેં મી કહના ચાહિયે. તથા ચ-અધઃસપ્તમીપૃથિવી મેં સમ્યગ્દૃષ્ટિ નૈરયિક ઉદ્ધર્તના નહીં કરતે હૈં, સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ નૈરયિક મી ઉદ્ધર્તના નહીં કરતે હૈં, કિન્તુ મિથ્યાદૃષ્ટિ નૈરયિક હી ઉદ્ધર્તના કરતે હૈં। અવિરહિતવક્તવ્યતા યહાં અધઃસપ્તમીપૃથિવી મેં, જૈસી રત્નપ્રમા પૃથિવી મેં યહ કહી ગઈ હૈ વૈસી હી કહની ચાહિયે. તથા ચ-અધઃસપ્તમી પૃથિવી મેં સંખ્યાત યોજન કા વિસ્તારવાલા નરકાવાસ મેં સમ્યગ્દૃષ્ટિયોં સે મી અવિરહિત હોતા હૈ, મિથ્યાદૃષ્ટિયોં સે મી અવિરહિત હોતા હૈ. પરન્તુ સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિયોં સે વહ વિરહિત મી રહતા હૈ ઓર અવિરહિત મી રહતા હૈ। કયોંકિ યે કાદાચિત્ક હોતે હૈં-અતઃ હનકે વિરહ કી વહાં સંભવના રહતી હૈ।

નારકો જ ઉત્પન્ન થાય છે. " એવં ઉવ્વઠ્ઠંતિ વિ, અવિરહિજ જહેવ રયણપ્પમાણ, એવં અસંલેજ્જવિત્થહેસુ વિ તિન્નો ગમગા " આ પૂર્વોક્ત રીતે જ અહીં ઉદ્ધર્તનાનું કથન પણ કરવું જોઈએ એટલે કે અધઃસપ્તમી પૃથ્વીના સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા નરકાવાસોમાંથી સમ્યગ્દૃષ્ટિ નારકો પણ ઉદ્ધર્તના કરતા નથી, સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ નારકો પણ ઉદ્ધર્તના કરતા નથી, પરન્તુ મિથ્યાદૃષ્ટિ નારકો જ ઉદ્ધર્તના કરે છે. વિરહિત અને અવિરહિત વિષયક વક્તવ્યતા અહીં રત્નપ્રમા જેવી જ સમજવી. એટલે કે અધઃસપ્તમીના સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા નરકાવાસો સમ્યગ્દૃષ્ટિ નારકોથી અવિરહિત (યુક્ત) છે, મિથ્યાદૃષ્ટિ નારકોથી પણ યુક્ત છે, પરન્તુ તે નરકવાસો સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ નારકોથી યુક્ત પણ હોય છે અને રહિત પણ હોય છે. કારણ કે તેઓનું ક્યારેક ત્યાં અસ્તિત્વ હોય છે અને ક્યારેક હોવું નથી, તેથી નરકાવાસો

संख्येयविस्तृतवदेव असंख्येयविस्तृतेष्वपि अधः सप्तम्याः नरकेषु त्रीणि गमकानि-
उत्पादो-द्वर्तना-सत्ता विषयका अभिलाषाः वक्तव्या इति भावः ॥सू० ६॥

नरकवक्तव्यता ।

मूलम्—से पूर्णं भंते ! कणहलेस्से नीललेस्से जाव सुकलेस्से
भविता कणहलेस्सेसु नेरइएसु उववज्जइ ? हंता, गोयमा ! कणह-
लेस्से जाव उववज्जइ, से केणट्टेणं भंते ! एवं वुच्चइ—कणहलेस्से
जाव उववज्जइ ? गोयमा ! लेस्सट्टाणेसु संकिलिस्समाणेसु संकि-
लिस्समाणेसु कणहलेस्से परिणमइ, कणहलेस्सं परिणमइत्ता
कणहलेस्सेसु नेरइएसु उववज्जइ, से तेणट्टेणं जाव उववज्जइ ।
से पूर्णं भंते ! कणहलेस्से जाव सुकलेस्से भविता, नीललेस्सेसु
नेरइएसु उववज्जइ ? हंता, गोयमा ! जाव उववज्जइ । से केण-
ट्टेणं जाव उववज्जइ ? गोयमा ! लेस्सट्टाणेसु संकिलिस्समाणेसु
वा, विसुज्झमाणेसु वा नीललेस्सं परिणमइ, नीललेस्सं परि-
णमइत्ता नीललेस्सेसु नेरइएसु उववज्जइ, से तेणट्टेणं गोयमा !
जाव उववज्जइ । से पूर्णं भंते ! कणहलेस्से नील जाव भविता
काउलेस्सेसु नेरइएसु उववज्जइ, एवं जहा नीललेस्साए तहा
काउलेस्सा वि भाणियव्वा जाव से तेणट्टेणं जाव उववज्जइ,
सेवं भंते ! सेवं भंते ! ति ॥सू० ७॥

तेरसमे पढमो उद्देशो सम्मत्तो ॥१३-१॥

अधःसप्तमी के संख्यातयोजन के विस्तारवाले नरकावास की तरह
ही असंख्यातयोजन के विस्तारवाले नरकावासों में भी उत्पाद,
उद्वर्तना एवं सत्ता विषयक तीन आलापक कहना चाहिये. ॥सू० ६॥

तेमनाथी रक्षित पणु संलवी शके छे अधःसप्तमीना असंख्यात योजनना
नरकावासोभां पणु उत्पाद, उद्वर्तना अने विद्यमानता विषयक त्रय आलापके,
संख्यात योजनना विस्तारवाणा नरकावासे जेवां ज समञ्ज देवा. ॥सू० ६॥

છાયા—તત્ નૂનં મદન્ત ! કૃષ્ણલેશ્યઃ' નીલલેશ્યો યાવત્ શુક્લલેશ્યો
ભૂત્વા કૃષ્ણલેશ્યેષુ નૈરયિકેષુ ઉપપદ્યતે ? હંત, ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યો યાવત્—
ઉપપદ્યતે, તત્ કેનાર્થેન મદન્ત ! એવમુચ્યતે કૃષ્ણલેશ્યો યાવત્ ઉપપદ્યતે ? ગૌતમ !
લેશ્યાસ્થાનેષુ સંકિલ્લશ્યત્સુ સંકિલ્લશ્યત્સુ કૃષ્ણલેશ્યાં પરિણમતિ, કૃષ્ણલેશ્યાં પરિણમ્ય
કૃષ્ણલેશ્યેષુ નૈરયિકેષુ ઉપપદ્યતે, તત્ તેનાર્થેન યાવત્ ઉપપદ્યતે, તત્ નૂનં મદન્ત !
કૃષ્ણલેશ્યો યાવત્ શુક્લલેશ્યો ભૂત્વા નીલલેશ્યેષુ નૈરયિકેષુ ઉપપદ્યતે ? હન્ત,
ગૌતમ ! યાવત્ ઉપપદ્યતે, તત્ કેનાર્થેન યાવત્—ઉપપદ્યતે ? ગૌતમ ! લેશ્યાસ્થાનેષુ
સંકિલ્લશ્યત્સુ વા , વિશુદ્ધયઃસુ વા નીલલેશ્યાં પરિણમતિ, નીલલેશ્યાં પરિણમ્ય
નીલલેશ્યેષુ નૈરયિકેષુ ઉપપદ્યતે, તત્ તેનાર્થેન ગૌતમ ! યાવત્ ઉપપદ્યતે, તત્ નૂનં
મદન્ત ! કૃષ્ણલેશ્યો નીલ યાવત્ ભૂત્વા કાપોતલેશ્યેષુ નૈરયિકેષુ ઉપપદ્યતે ? એવં
યથા નીલલેશ્યઃ તથા કાપોતલેશ્યોઽપિ ભણિતવ્યઃ યાવત્—તત્ તેનાર્થેન યાવત્
યથા ઉપપદ્યતે, તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! ઇતિ ॥ સૂ૦ ૭ ॥

ત્રયોદશશતકે પ્રથમોદ્દેશકઃ સમાપ્તઃ ॥ ૧૩-૧ ॥

ટીકા—અથ નારકવક્તવ્યતામેવ પ્રકારાન્તરેણ પ્રરૂપયિતુમાહ—‘સે જૂળં મંતે !
કળહલેસ્સે નીલલેસ્સે જાવ સુકલેસ્સે ભવિત્તા કળહલેસ્સેસુ નેરહયેસુ ઉવવજ્જહ ?’
ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે મદન્ત ! તત્ અથ, નૂનં સ્વલ્લ કૃષ્ણલેશ્યઃ—કૃષ્ણલેશ્યાવાન્,
નીલલેશ્યાવાન્ યાવત્—કાપોતલેશ્યાવાન્, પદ્મલેશ્યાવાન્, તેજોલેશ્યાવાન્

નારકવક્તવ્યતા—

‘સે જૂળં મંતે ! કળહલેસ્સે’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—હસ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકાર ને નારકસંવંધી વક્તવ્યતા કો
હી પ્રકારાન્તર સે પ્રરૂપિત ક્રિયા હૈ—હસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા
હૈ—‘સે જૂળં મંતે કળહલેસ્સે નીલલેસ્સે જાવ સુકલેસ્સે ભવિત્તા કળહ-
લેસ્સેસુ નેરહયેસુ ઉવવજ્જહ ?’ હૈ મદન્ત ! કૃષ્ણલેશ્યાવાલા, નીલલેશ્યા-
વાલા યાવત્ કાપોતલેશ્યાવાલા, પદ્મલેશ્યાવાલા, તેજોલેશ્યાવાલા, શુક્લ-

—નારકવક્તવ્યતા—

“સે જૂળં મંતે ! કળહલેસ્સે” ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—આ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકારે નારકોની લેશ્યાઓના વિષયમાં પ્રશ્નપૂ-
છી છે. આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રશ્નને એવો પ્રશ્ન
પૂછે છે કે—‘સે જૂળં મંતે ! કળહલેસ્સે નીલલેસ્સે જાવ સુકલેસ્સે ભવિત્તા
કળહલેસ્સેસુ નેરહયેસુ ઉવવજ્જંતિ ?’ છે લખવત્ ! શ્રુ’ ૭૫ કૃષ્ણલેશ્યાવાળો,

શુક્લલેશ્યાવાન્ ભૂત્વા કિં કૃષ્ણલેશ્યેષુ-કૃષ્ણલેશ્યાવત્સુ નૈરયિકેષુ ઉપપદ્યતે ? મગવાનાહ-‘હંતા, ગોયમા ! કળ્હલેસ્સે જાવ ઉવવજ્જહ’ હે ગૌતમ ! હન્ત-સત્યમ્, કૃષ્ણલેશ્યાવાન્ યાવત્ નીલલેશ્યાવાન્, કાપોતલેશ્યાવાન્, તેજોલેશ્યાવાન્, પદ્મલેશ્યાવાન્, શુક્લલેશ્યાવાન્ ભૂત્વા કૃષ્ણલેશ્યાવત્સુ નૈરયિકેષુ ઉપપદ્યતે ! ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સે કેળદ્દેણં મંતે ! एवं वुच्चइ-कण्हलेस्से जाव उववज्जह’ હે મદન્ત ! તત્-અથ, કેનાર્થેન વચ્ચુચ્યતે-કૃષ્ણલેશ્યો યાવત્-નીલલેશ્યઃ, કાપોતલેશ્યઃ, તેજો-લેશ્યઃ પદ્મલેશ્યઃ, શુક્લલેશ્યો ભૂત્વા કૃષ્ણલેશ્યેષુ નૈરયિકેષુ ઉપપદ્યતે ઇતિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા ! લેસ્સદ્દાણેસુ સંકિલિસ્સમાણેસુ સંકિલિસ્સમાણેસુ કળ્હલેસ્સં પરિમહ, કળ્હલેસ્સં પરિમહિત્તા કળ્હલેસેસુ નેરહણસુ ઉવવજ્જહ, હે ગૌતમ !

લેશ્યાવાલા હોકર કે જીવ કયા કૃષ્ણલેશ્યાવાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કરતે હૈ-‘હંતા, ગોયમા ! કળ્હલેસ્સે જાવ ઉવવજ્જહ’ હાં ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાલા યાવત્-નીલલેશ્યાવાલા, તેજોલેશ્યાવાલા પદ્મલેશ્યાવાલા, શુક્લલેશ્યાવાલા હોકર કે જીવ કૃષ્ણ-લેશ્યાવાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ । અથ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ-‘સે કેળદ્દેણં મંતે ! एवं वुच्चइ, कण्हलेस्से जाव उववज्जह’ હે મદન્ત ! એસા આપ કિસ કારણ સે કહતે હૈ કિ કૃષ્ણલેશ્યાવાલા, નીલલેશ્યાવાલા, કાપોતલેશ્યાવાલા, પીતલેશ્યાવાલા, પદ્મલેશ્યાવાલા, શુક્લલેશ્યાવાલા હોકર કે જીવ કૃષ્ણલેશ્યાવાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘લેસ્સદ્દાણેસુ સંકિલિસ્સમાણેસુ સંકિલિસ્સમાણેસુ કળ્હલેસ્સં પરિમહ,

નીલલેશ્યાવાણો, કાપોતલેશ્યાવાણો, તેજોલેશ્યાવાણો, પદ્મલેશ્યાવાણો અને શુક્લ-લેશ્યાવાણો થઈને શું કૃષ્ણલેશ્યાવાણા નારકોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે ખરો ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“હંતા, ગોયમા ! કળ્હલેસ્સે જાવ ઉવવજ્જહ” હા, ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાણો, નીલલેશ્યાવાણો, કાપોતલેશ્યાવાણો, તેજોલેશ્યા-વાણો, પદ્મલેશ્યાવાણો અને શુક્લલેશ્યાવાણો થઈને જીવ કૃષ્ણલેશ્યાવાણા નારકોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“સે કેળદ્દેણં મંતે ! एवं वुच्चइ, कण्हलेस्से जाव उववज्जह” હે લગવન્ ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે કૃષ્ણલેશ્યાવાણો, નીલલેશ્યાવાણો, કાપોતલેશ્યાવાણો, તેજોલેશ્યાવાણો, પદ્મલેશ્યાવાણો, અથવા શુક્લલેશ્યાવાણો થઈને જીવ કૃષ્ણલેશ્યાવાણા નારકોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! “લેસ્સદ્દાણેસુ સંકિ-લિસ્સમાણેસુ સંકિલિસ્સમાણેસુ કળ્હલેસ્સં પરિમહ, કળ્હલેસ્સં પરિમહિત્તા કળ્હ-

લેશ્યાસ્થાનેષુ લેશ્યાભેદેષુ સંવિલેશ્યત્સુ સંવિલેશ્યત્સુ પૌનઃ પુન્યેન સંવલેશમ્ અવિ-
શુદ્ધિં પ્રાપ્નુવત્સુ જીવઃ કૃષ્ણલેશ્યાં પરિણમતિ-પ્રાપ્નોતિ, કૃષ્ણલેશ્યાં પરિણમ્ય-
પ્રાપ્ય, કૃષ્ણલેશ્યેષુ નૈરયિકેષુ ઉપપદ્યતે, ‘સે તેણદ્વેણં જાવ ઉવવજ્જહ’ તત્-અથ,
તેનાર્યેન યાવત્-એવમુચ્યતે યાવત્ કૃષ્ણલેશ્યેષુ નૈરયિકેષુ ઉપપદ્યતે, ગૌતમઃ
પૃચ્છતિ-‘સે ણૂણં મંતે ! કણ્હલેસ્સે જાવ સુક્કલેસ્સે મવિત્તા નીલલેસ્સેસુ નેરહણ્ણસુ
ઉવવજ્જહ ?’ હે ભદન્ત ! તત્ અથ, નૂનં સ્વલુ કિમ્ કૃષ્ણલેશ્યો યાવત્-શુક્લ-
લેશ્યો ભૂત્વા નીલલેશ્યેષુ નૈરયિકેષુ ઉપપદ્યતે ? મગવાનાહ-‘હંતા, ગોયમા !-
જાવ ઉવવજ્જહ’ હે ગૌતમ ! હન્ત-સત્યમ્, યાવત્-કૃષ્ણલેશ્યાદિમાન્ ભૂત્વા
નીલલેશ્યેષુ નૈરયિકેષુ ઉપપદ્યતે, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સે કેણદ્વેણં જાવ ઉવવજ્જહ ?’

કણ્હલેસ્સં પરિણમહન્તા કણ્હલેસ્સેસુ નેરહણ્ણસુ ઉવવજ્જહ’ લેશ્યા કે
ભેદ પુનઃ પુનઃ અવિશુદ્ધિ કો પ્રાપ્ત હોતે રહતે હૈં ઉનકી અવિશુદ્ધિ મેં
જીવ કૃષ્ણલેશ્યા કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ, કૃષ્ણલેશ્યા કો પ્રાપ્ત કરકે ફિર
કૃષ્ણલેશ્યાવાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ । ‘સે તેણદ્વેણં જાવ
ઉવવજ્જહ’ હસી કારણ હે ગૌતમ ! મૈને એસા કહા હૈ યાવત્ વહ
કૃષ્ણલેશ્યાવાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ । અવ ગૌતમપ્રભુ સે એસા
પૂછતે હૈં-‘સે ણૂણં મંતે ! કણ્હલેસ્સે જાવ સુક્કલેસ્સે મવિત્તા નીલલેસ્સેસુ
નેરહણ્ણસુ ઉવવજ્જહ’ હે ભદન્ત ! વ્યા કૃષ્ણલેશ્યાવાલા, યાવત્ શુક્લ-
લેશ્યાવાલા હોકર કે જીવ નીલલેશ્યાવાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હો
જાતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં-‘હંતા ગોયમા ! જાવ ઉવવ-
જ્જહ’ હાં, ગૌતમ ! કૃષ્ણાદિલેશ્યાવાલા હોકર કે જીવ નીલલેશ્યાવાલે
નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ । અવ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં-

લેસ્સેસુ નેરહણ્ણસુ ઉવવજ્જહ” લેશ્યાના લેદો ફરી ફરીને અવિશુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરતા
રહે છે. તેમની અવિશુદ્ધિ વખતે જીવ કૃષ્ણલેશ્યા પ્રાપ્ત કરે છે, કૃષ્ણલેશ્યા
પ્રાપ્ત કરીને તે કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારકોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. “સે તેણદ્વેણં
જાવ ઉવવજ્જહ” હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે કૃષ્ણલેશ્યા લઈને શુક્લ
પર્યન્તની લેશ્યાવાળો થઈને જીવ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારકોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“સે ણૂણં મંતે ! કણ્હલેસ્સે જાવ સુક્કલેસ્સે
મવિત્તા નીલલેસ્સેસુ નેરહણ્ણસુ ઉવવજ્જહ” હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યાથી લઈને
શુક્લલેશ્યા પર્યન્તની લેશ્યાવાળો થઈને જીવ નીલલેશ્યાવાળા નારકોમાં
ઉત્પન્ન થઈ જાય છે ખરો ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“હંતા, ગોયમા ! જાવ ઉવવજ્જહ” હા, ગૌતમ !
કૃષ્ણાદિ લેશ્યાવાળો થઈને જીવ નીલલેશ્યાવાળા નારકોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે.

તત્ કેનાર્થેન યાવત્-કૃષ્ણલેશ્યાદિમાન ભૂત્વા નીલલેશ્યેષુ નૈરયિકેષુ ઉપપદ્યતે ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા ! લેસ્સદ્વાણેસુ સંકિલિસ્સમાણેસુ વા વિસુજ્જમાણેસુ વા નીલલેસ્સં પરિણમહ, નીલલેસ્સં પરિણમહત્તા નીલલેસ્સેસુ નેરહણસુ ઉવવજ્જહ’ હે ગૌતમ ! લેશ્યાસ્થાનેષુ લેશ્યાભેદેષુ સંકિલિસ્સત્તુ વા-અવિશુદ્ધિં ગચ્છત્તુ, વિશુદ્ધ્યત્તુ વા-વિશુદ્ધિં ગચ્છત્તુ વા. પ્રશસ્તલેશ્યાભેદેષુ અવિશુદ્ધિં ગચ્છત્તુ અપ્રશસ્તલેશ્યાભેદેષુ વિશુદ્ધિં ગચ્છત્તુ નીલલેશ્યાં પરિણમતિ-પ્રાપ્નોતિ, નીલલેશ્યાં પરિણમ્ય-પ્રાપ્ય, નીલલેશ્યેષુ નૈરયિકેષુ ઉપપદ્યતે, ‘સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! જાવ ઉવવજ્જહ’ હે ગૌતમ ! તત્-અથ, તેનાર્થેન, યાવત્-એવમુચ્યતે-કૃષ્ણલેશ્યાદિમાન ભૂત્વા નીલલેશ્યેષુ નૈરયિકેષુ ઉપપદ્યતે । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સે ણૂજં મંતે ! કણ્ઠ-

‘સે કેણદ્દેણં જાવ ઉવવજ્જહ’ હે મદન્ત ! એસા આપ કિસ્સ કારણ સે કહતે હૈં કિ યાવત્-કૃષ્ણાદિલેશ્યાવાલા હોકર કે જીવ નીલલેશ્યાવાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હો જાતા હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં-‘ગોયમા’ લેસ્સદ્વાણેસુ સંકિલિસ્સમાણેસુ વા વિસુજ્જમાણેસુ વા નીલલેસ્સં પરિણમહ, નીલલેસ્સં પરિણમહત્તા નીલલેસ્સેસુ નેરહણસુ ઉવવજ્જહ’ હે ગૌતમ ! લેશ્યાસ્થાન-લેશ્યાભેદ અવિશુદ્ધિ કો અથવા વિશુદ્ધિ કો પ્રાપ્ત જબ હોતે રહતે હૈં-અર્થાત્ પ્રશસ્ત લેશ્યાસ્થાન- અવિશુદ્ધિ કો જબ પ્રાપ્ત હોતે રહતે હૈં-તથ નીલલેશ્યા કો જીવ પ્રાપ્ત કરતા હૈં, નીલલેશ્યા કો પ્રાપ્ત કરકે નીલલેશ્યાવાલે નૈરયિકોં મેં યહ ઉત્પન્ન હો જાતા હૈં । ‘સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! જાવ ઉવવજ્જહ’ હસ કારણ હે ગૌતમ ! મૈને એસા કહા હૈં કિ યાવત્-કૃષ્ણલેશ્યા આદિવાલા હો કરકે જીવ

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“સે કેણદ્દેણં મંતે ! જાવ ઉવવજ્જહ” હે ભગવન્ ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે કૃષ્ણાદિ લેશ્યાવાળો થઈને જીવ નીલલેશ્યાવાળા નારકોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! “લેસ્સદ્વાણેસુ સંકિલિસ્સમાણેસુ વા વિસુજ્જમાણેસુ વા નીલલેસ્સં પરિણમહ, નીલલેસ્સં પરિણમહત્તા નીલલેસ્સેસુ નેરહણસુ ઉવવજ્જહ” બ્યારે લેશ્ય ભેદો (લેશ્યાસ્થાન) અવિશુદ્ધિ અથવા વિશુદ્ધિને પ્રાપ્ત કરતા રહે છે, એટલે કે બ્યારે પ્રશસ્ત લેશ્યસ્થાનો અવિશુદ્ધિને અને અપ્રશસ્ત લેશ્યાસ્થાનો વિશુદ્ધિને પ્રાપ્ત કરતા રહે છે, ત્યારે જીવ નીલલેશ્યા પ્રાપ્ત કરે છે, અને નીલલેશ્યા પ્રાપ્ત કરીને જીવ નીલલેશ્યાવાળા નારકોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. “સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! જાવ ઉવવજ્જહ” હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે કૃષ્ણાદિ લેશ્યાવાળો થઈને જીવ નીલલેશ્યાવાળા નારકોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે.

હેસે નીલ જાવ ભવિત્તા કાઝલેસેસુ નેરહપ્સુ ડવવજ્જહ ?' હે ભદન્ત ! ત્ત
અથ, નૂનં સ્વલ્લ કિં કૃષ્ણલેશ્યો, નીલ યાવત્ નીલાદિલેશ્યાવાન્ ભૂત્વા કાપોત-
લેશ્યેષુ નૈરહકેષુ ઉપપદ્યતે ? ભગવાનાહ-‘ એવં જહા નીલલેસાપ તહા કાઝ-
લેસાપ વિ ભાણિયન્વા, જાવ સે તેણદ્દેણં જાવ ડવવજ્જહ’ હે ગૌતમ ! એવં-પૂર્વોક્ત-
રીત્યૈવ, યથા નીલલેશ્યાં તથા કાપોતલેશ્યાઽપિ ભણિત્વ્યા, યાવત્ હન્ત, ગૌતમ !
કૃષ્ણલેશ્યાદિમાન્ ભૂત્વા કાપોતલેશ્યેષુ નૈરયિકેષુ ઉપપદ્યતે । તત્ કેનાર્થેન એવ-
મુચ્યતે-કૃષ્ણલેશ્યાદિમાન્ ભૂત્વા કાપોતલેશ્યેષુ નૈરયિકેષુ ઉપપદ્યતે ? ગૌતમ !
લેશ્યાભેદેષુ સંક્લિશ્યત્સુ અવિશુદ્ધિ ગચ્છત્સુ વિશુદ્ધ્યત્સુ વિશુદ્ધિ ગચ્છત્સુ વા,

નીલલેશ્યાવાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ । અથ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા
પૂછતે હૈં-‘સે જૂણં મંતે ! કણ્હલેસે નીલ જાવ ભવિત્તા કાઝલેસેસુ
નેરહપ્સુ ડવવજ્જહ’ હે ભદન્ત । કયા કૃષ્ણલેશ્યાવાલા યાવત્ નીલા-
દિલેશ્યાવાલા હોકર કે જીવ કાપોતલેશ્યાવાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન
હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં-‘એવં જહા નીલલેસાપ તહા
કાઝલેસાપ વિ ભાણિયન્વા, જાવ સે તેણદ્દેણં જાવ ડવવજ્જહ’ હે
ગૌતમ ! જૈસા કથન નીલલેશ્યા મેં કિયા ગયા હૈ-વૈસા હી કથન,
કાપોતલેશ્યા મેં ભી કરના ચાહિયે યાવત્ હાં, ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યાદિ-
વાલા હોકર કે ભી જીવ કાપોતલેશ્યાવાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ।
હે ભદન્ત ! એસા આપ કિસ કારણ સે કહતે હૈં કિ કૃષ્ણાદિલેશ્યાવાલા
હોકર કે જીવ કાપોતલેશ્યાવાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? તથા
હસ પર પ્રભુ કહતે હૈં-ગૌતમ ! લેશ્યાસ્થાન-લેશ્યાભેદ જય અવિશુદ્ધિ-

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ સે જૂણં મંતે ! કણ્હલેસે નીલ જાવ ભવિત્તા
કાઝલેસેસુ નેરહપ્સુ ડવવજ્જહ ” હે ભગવન્ ! શુ કૃષ્ણ, નીલ આદિ લેશ્યાવાજો
થઈને છવ કાપોતલેશ્યાવાજા નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ એવં જહા નીલલેસાપ તહા કાઝલેસાપ વિ
ભાણિયન્વા, જાવ સે તેણદ્દેણં જાવ ડવવજ્જહ ” હા, ગૌતમ ! એવું કથન
નીલલેશ્યામાં કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન કાપોતલેશ્યામાં પણ કરવું
જોઈએ એટલે કે કૃષ્ણાદિ લેશ્યાવાજો થઈને પણ છવ કાપોતલેશ્યાવાજા
નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-હે ભગવન્ ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે
કૃષ્ણાદિ લેશ્યાવાજો થઈને છવ કાપોતલેશ્યાવાજા નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-હે ગૌતમ ! ત્યારે લેશ્યાસ્થાન (લેશ્યાભેદ)
અવિશુદ્ધિને અથવા વિશુદ્ધિને પ્રાપ્ત કરતા રહે છે, ત્યારે છવ કાપોત-

પ્રશસ્તલેશ્યામેદેષુ અવિશુદ્ધિ ગચ્છત્સુ, અપ્રશસ્તલેશ્યામેદેષુ ચ વિશુદ્ધિ ગચ્છત્સુ
 કાપોતલેશ્યાં પરિણમતિ, કાપોતલેશ્યાં પરિણમ્ય કાપોતલેશ્યેષુ નૈરયિકેષુ ઉપ-
 પદ્યતે, તત્-અય, તેનાર્થેન યાત્રત્-એવમુચ્યતે-કૃષ્ણલેશ્યાદિમાન્ ભૂત્વા કાપોત-
 લેશ્યેષુ નૈરયિકેષુ ઉપપદ્યતે इति भावः । અન્તે ગૌતમ આહ-‘સેવં મંતે ? સેવં
 મંતે ! ત્તિ’ હે ભદન્ત ! તદેવં ભવદુક્તં સર્વં સત્યમેવ, હે ભદન્ત ! તદેવં-ભવદુક્તં
 સર્વં સત્યમેવ ॥ સૂ. ૭ ॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक पञ्चदशभाषा-
 कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
 वादिमानमर्दक श्री शाहू छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
 ‘जैनाचार्य’ पदभूषित—कोल्हापुरराजगुरु-
 बालब्रह्मचारि—जैनाचार्य—जैनधर्मदिवाकर
 -पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां
 श्री “भगवतीसूत्रस्य” प्रमेयचन्द्रिका-
 ख्यायां व्याख्यायां त्रयोदशशतके
 प्रथमोद्देशकः समाप्तः ॥ १३-१ ॥

કો, અથવા વિશુદ્ધિ કો પ્રાપ્ત હોતે રહતે હૈં-તથા જીવ કાપોતલેશ્યા
 કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ, કાપોતલેશ્યા કો પ્રાપ્ત કરકે વહ કાપોતલેશ્યાવાલે
 નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ । અવ અન્ત મેં ગૌતમ પ્રભુ સે કહતે હૈં-
 ‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ હે ભદન્ત આપકા કહા હુઆ યહ સર્વ કથન
 સત્ય હી હૈ, હે ભદન્ત ! આપકા કહા હુઆ સર્વ સત્યહી હૈ ॥ સૂ. ૭ ॥
 જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત
 “ભગવતીસૂત્ર” કી પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાકે તેરહવે શતક કા
 ॥ પહેલા ઉદ્દેશક સમાપ્ત ૧૩-૧ ॥

લેશ્યાને પ્રાપ્ત કરે છે, અને કાપોતલેશ્યાને પ્રાપ્ત કરીને તે જીવ કાપોતલે-
 શ્યાવાળા નારકોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે.

ગૌતમ સ્વામી કહે છે કે-“સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ” હે ભગવન્ !
 આપે આ વિષયને અનુલક્ષીને જે પ્રતિપાદન કર્યું, તે સત્ય છે. હે ભગવન્ !
 આપની વાત સર્વથા સત્ય જ છે. ॥સૂ.૭॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત “ભગવતીસૂત્ર”ની
 પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના તેરમા શતકનો પહેલો ઉદ્દેશો સમાપ્ત ॥૧૩-૧॥

અથ દ્વિતીયોદ્દેશકઃ પ્રારંભ્યતે-

ત્રયોદશશતકે દ્વિતીયોદ્દેશકસ્ય સંક્ષિપ્તવિવરણમ્,

દેવાનાં પ્રકારવક્તવ્યતા, ભવનવાસિદેવાનાં પ્રકારવક્તવ્યતા, અસુરકુમારા-
વાસવક્તવ્યતા, અસુરકુમારાવાસેષુ ઉત્પાદવક્તવ્યતા, અસુરકુમારાવાસેષુ ઉદ્ધર્તના-
વક્તવ્યતા, નાગકુમારાદીનામાવાસવક્તવ્યતા, વાનવ્યન્તરદેવાનામાવાસવક્તવ્યતા,
એકસમયેન વાનવ્યન્તરદેવાનામુત્પાદવક્તવ્યતા, જ્યોતિષિકદેવાનાં વિમાનાવાસ-
વક્તવ્યતા, સૌધર્મદેવલોકેષુ વિમાનાવાસવક્તવ્યતા, એકસમયેન સૌધર્માદિસહસ્રારા-
ન્તરેષુ દેવાનામુત્પાદવક્તવ્યતા, આનતપ્રાણતયોર્દેવલોકયોર્વિમાનાવાસવક્તવ્યતા,
ગ્રૈવેયકવિમાનાવાસવક્તવ્યતા, અનુત્તરવિમાનવક્તવ્યતા, પશ્ચાન્નુત્તરવિમાનેષુ એક-

તેરહવે શતકકા પ્રારંભ-

ઉદ્દેશા દુસરા

તેરહવે શતક કે હસ દ્વિતીય ઉદ્દેશક મેં જો વિષય વર્ગિત હુઆ
હે, ડસ કા વિવરણ સંક્ષેપ સે હસ પ્રકાર સે હે-દેવોં કે પ્રકાર કી વક્ત-
વ્યતા, ભવનવાસી દેવોં કે પ્રકાર કી વક્તવ્યતા, અસુરકુમારાવાસ-
વક્તવ્યતા, અસુરકુમારાવાસોં મેં ઉત્પાદવક્તવ્યતા, અસુરકુમારાવાસોં
મેં ઉદ્ધર્તના-(ચ્યવન) વક્તવ્યતા, નાગકુમારાદિકોં કે આવાસ કી
વક્તવ્યતા, વાનવ્યન્તર દેવોં કે આવાસ કી વક્તવ્યતા, એક સમય મેં
વાનવ્યન્તર દેવોં કે ઉત્પાદ કી વક્તવ્યતા, જ્યોતિષિક દેવોં કે વિમાના-
વાસકી વક્તવ્યતા, સૌધર્મદેવલોકોં મેં વિમાનાવાસવક્તવ્યતા, એક
સમય મેં સૌધર્માદિ સહસ્રારાન્ત મેં દેવોં કે ઉત્પાદ કી વક્તવ્યતા
આનતપ્રાણતદેવલોકોં મેં વિમાનાવાસવક્તવ્યતા, ગ્રૈવેયક વિમાનાવાસ-

તેરમા શતકનો પ્રારંભ-

ઉદ્દેશક બીજો

તેરમા શતકના બીજા ઉદ્દેશકમાં જે વિષયનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું
છે, તેનું સંક્ષિપ્ત વિવરણ આ પ્રમાણે છે-દેવોના પ્રકારનું કથન, ભવનવાસી
દેવોના પ્રકારનું કથન, અસુરકુમારાવાસોમાંથી ઉદ્ધર્તના (ચ્યવન)નું કથન, નાગ-
કુમારાદિકોના આવાસની વક્તવ્યતા, વાનવ્યન્તર દેવોના આવાસની વક્તવ્યતા,
એક સમયમાં કેટલા વાનવ્યન્તર દેવોનો ઉત્પાદ થાય છે, તેનું કથન, જ્યોતિષિક
દેવોના વિમાનાવાસની વક્તવ્યતા, સૌધર્મદેવલોકના વિમાનાવાસોની વક્તવ્યતા,
એક સમયમાં સૌધર્મથી લઇને સહસ્રાર પર્યન્તના દેવોમાં કેટલા દેવોની
ઉત્પાત્ત થાય છે, તેનું કથન આનતપ્રાણત દેવલોકના વિમાનાવાસની વક્તવ્યતા,

સમયેન દેવાનામુત્પાદાદિ વક્તવ્યતા, અસુરકુમારાવાસેષુ સમ્યગ્દૃષ્ટ્યાદિ સમુત્પાદ-
વક્તવ્યતાપરૂપણમ્, કૃષ્ણલેશ્યાદિમન્તોભૂત્વા કૃષ્ણલેશ્યાદિયુક્તદેવેષુ ઉત્પદ્યન્તે
કિમ્ ? इत्यादि प्रश्नोत्तरम् ।

દેવવક્તવ્યતા ।

મૂલમ્—કહવિહા ણં મંતે ! દેવા પળ્લન્તા ? ગોયમા ! અહવિહા
દેવા પળ્લન્તા, તં જહા—ભવળવાસી, વાળમંતરા, જોહસિયા,
વેમાળિયા, ભવળવાસી ણં મંતે ! દેવા કહવિહા પળ્લન્તા ?
ગોયમા ! દસવિહા પળ્લન્તા, તં જહા—અસુરકુમારો, એવં મેઓ
જહા વિતિયસણ દેવુદેસણ જાવ અપરાજિયા સવ્વટ્ઠસિદ્ધિગા,
કેવહયા ણં મંતે ! અસુરકુમારાવાસસયસહસ્સા પળ્લન્તા ? ગોયમા !
ચોસટ્ઠિં અસુરકુમારાવાસસયસહસ્સા પળ્લન્તા, તે ણં મંતે ! કિં
સંખેજ્જવિત્થડા, અસંખેજ્જવિત્થડા પળ્લન્તા ? ગોયમા ! સંખેજ્જ-
વિત્થડા વિ, અસંખેજ્જવિત્થડા વિ પળ્લન્તા, ચોસટ્ઠી ણં મંતે !
અસુરકુમારાવાસસયસહસ્સેસુ સંખેજ્જવિત્થડેસુ અસુરકુમારાવા-
સેસુ ણગસમણં કેવહયા અસુરકુમારા ઉવવજ્જંતિ, જાવ કેવ-
હયા તેહલેસ્સા ઉવવજ્જંતિ, કેવહયા કણ્ણપખિવ્યા ઉવવજ્જંતિ,

વક્તવ્યતા, અનુત્તરવિમાનાવાસવક્તવ્યતા, પાંચ અનુત્તરવિમાનોં મેં એક
સમય મેં દેવોં કે ઉત્પાદ આદિ કો વક્તવ્યતા અસુરકુમારાવાસોં મેં
સમ્યગ્દૃષ્ટ્યાદિ કે સમુત્પાદ કી વક્તવ્યતા કૃષ્ણલેશ્યાદિવાલે હોકર જીવ
કૃષ્ણલેશ્યાદિયુક્ત દેવોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હેં કયા ? इत्यादि प्रश्न का उत्तर ।

ઐવેયકવિમાનાવાસની વક્તવ્યતા, અનુત્તર વિમાનાવાસવક્તવ્યતા, અનુત્તર-
વિમાનોની વક્તવ્યતા, પાંચ અનુત્તર વિમાનોમાં એક સમયમાં કેટલા દેવોનો
ઉત્પાદ આદિ થાય છે, તેની વક્તવ્યતા, અસુરકુમારાવાસોમાં સમ્યગ્દૃષ્ટિ
આદિ દેવોના સમુત્પાદની વક્તવ્યતા, “શુ કૃષ્ણાદિ લેશ્યાવાળા થઈને જીવે
કૃષ્ણાદિ લેશ્યાયુક્ત દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ખરા ?” इत्यादि प्रश्नोत्तर.

एवं जहा रयणप्पभाए तहेव पुच्छा, तहेव वागरणं, नवरं दोहिं
वेदेहिं उववज्जंति, नपुंसगवेयगा न उववज्जंति, सेसं तं चेव
उव्वट्ठंता वि तहेव, नवरं असन्नी उव्वट्ठंति, ओहिनाणी,
ओहिदंसणी य ण उव्वट्ठंति, सेसं तं चेव, पण्णत्तएसु तहेव
नवरं संखेज्जगा इत्थिवेयगा पण्णत्ता, एवं पुरिसवेयगा वि,
नपुंसगवेयगा नत्थि, कोहकसायी सिय अत्थि, सिय नत्थि, जइ
अत्थि जहण्णेणं एक्को वा दो वा, तिन्नि वा, उक्कोसेणं संखेज्जा
पण्णत्ता, एवं माणकसायी, मायाकसाई, संखेज्जा लोभकसायी
पण्णत्ता, सेसं तं चेव तिसु वि गमएसु संखेज्जेसु चत्तारिल्ले-
स्साओ भाणियव्वाओ, एवं असंखेज्जवित्थडेसु वि नवरं तिसु वि
गमएसु असंखेज्जा भाणियव्वाजाव असंखेज्जा अचरिमा पण्णत्ता,
केवइया णं भंते ! नागकुमारावाससयसहस्सा पण्णत्ता ? एवं जाव
थणियकुमारा, नवरं जत्थ जत्तिथा भवणा, केवइया णं भंते ! वाण-
मंतरावाससयसहस्सा पण्णत्ता ? गोयमा ! असंखेज्जा वाणमंतरा-
वाससयसहस्सा पण्णत्ता, ते णं भंते ! किं संखेज्जवित्थडा, असं-
खेज्जवित्थडा ? गोयमा ! संखेज्जवित्थडा, नो संखेज्जवित्थडा
संखेज्जेसु णं भंते ! वाणमंतरावाससयसहस्सेसु एगसमएणं केवइया
वाणमंतरा उववज्जंति ? एवं जहा असुरकुमाराणं संखेज्जवित्थडेसु
तिन्नि गमगा तहेव भाणियव्वा, वाणमंतराणं वि तिन्नि गमगा
केवइया णं भंते ! जोइसियविमाणावाससयसहस्सा पण्णत्ता ?
गोयमा ! असंखेज्जा जोइसियविमाणावाससयसहस्सा पण्णत्ता,

ते णं भंते ! किं संखेज्जवित्थडा, असंखेज्जवित्थडा ? एवं जहा
वाणमंतराणं तहा जोइसियाण वि, तिन्नि गमगा भाणियव्वा
नवरं एगा तेउलेस्सा, उववज्जंतेसु पण्णत्तेसु य असन्नी नत्थि,
सेसं तं चेव, सोहम्मे णं भंते ! कप्पे केवइया विमाणावाससय-
सहस्सा पण्णत्ता ? गोयमा ! वत्तीसं विमाणावाससयसहस्सा
पण्णत्ता, ते णं भंते ! किं संखेज्जवित्थडा, असंखेज्जवित्थडा ?
गोयमा ! संखेज्जवित्थडा वि, असंखेज्जवित्थडा वि, सोहम्मे णं
भंते ! कप्पे वत्तीसाए विमाणावाससयसहस्सेसु संखेज्जवित्थडेसु
विमाणेसु एगसमएणं केवइया सोहम्मा देवा उववज्जंति ? केव-
इया तेउलेस्सा उववज्जंति ? एवं जहा जोइसियाणं तिन्नि गमगा
तहेव तिन्नि गमगा भाणियव्वा, नवरं तिसु वि संखेज्जा भाणि-
यव्वा ओहिनाणी, ओहिदंसणी य चवावेयव्वा, सेसं तं चेव,
असंखेज्जवित्थडेसु एवं चेव तिन्नि गमगा, नवरं तिसु वि गमएसु
असंखेज्जा भाणियव्वा, ओहिनाणी य, ओहिदंसणी य संखेज्जा
चयंति, सेसं तं चेव, एवं जहा सोहम्मे वत्तव्वया भणिया तहा
ईसाणे वि छ गमगा भाणियव्वा, सणकुमारे एवं चेव, नवरं
इत्थीवेयगा न उववज्जंति, पण्णत्तेसु य न भण्णंति, असन्नी तिसु
वि गमएसु न भण्णंति, सेसं तं चेव, एवं जाव सहस्सारे, नाणत्तं
विमाणेसु लेस्सासु य, सेसं तं चेव, आणयपाणयेसु णं भंते !
कप्पेसु केवइया विमाणावाससया पण्णत्ता ? गोयमा ! चत्तारि
विमाणावाससया पण्णत्ता, ते णं भंते ! किं संखेज्जवित्थडा,

असंखेज्जवित्थडा ? गोयमा ! संखेज्जवित्थडा वि, असंखेज्ज-
वित्थडा वि, एवं संखेज्जवित्थडेसु तिन्नि गमगा जहा सहस्सारे
असंखेज्जवित्थडेसु विमाणेसु०, उववज्जंतेसु य, चयंतेसु य, एवं
चेव संखेज्जा भाणियव्वा, पणत्तेसु, असंखेज्जा नवरं नोइंदि-
योवउत्ता, अणंतरोववन्नगा, अणंतरोवगाढगा, अणंतराहारगा,
अणंतरपज्जत्तगा य एएसिं जहण्णेणं एक्को वा, दो वा, तिन्नि
वा, उक्कोसेणं संखेज्जा पणत्ता, सेसा असंखेज्जा भाणियव्वा,
आरणच्चुएसु एवं चेव, जहा आणयपाणएसु, नाणत्तं विमाणेसु
एवं गेवेज्जगा वि, कइ णं भंते ! अणुत्तरविमाणा पणत्ता ?
गोयमा ! पंच अणुत्तरविमाणा पणत्ता, ते णं भंते ! किं संखेज्ज-
वित्थडा, असंखेज्जवित्थडा ? गोयमा ! संखेज्जवित्थडेय, असंखे-
ज्जवित्थडा य, पंचसु णं भंते ! अणुत्तरविमाणेसु संखेज्जवि-
त्थडे विमाणे एगसमएणं केवइया अणुत्तरोववाइया देवा उव-
वज्जंति ? केवइया सुक्कलेस्सा उववज्जंति ? पुच्छा, तहेव, गोयमा !
पंचसु णं अणुत्तरविमाणेसु संखेज्जवित्थडे अणुत्तरविमाणे एग-
समएणं जहण्णेणं एक्को वा, दो वा, तिन्नि वा, उक्कोसेणं
अणुत्तरोववाइया देवा उववज्जंति, एवं जहा गेवेज्जविमाणेसु
संखेज्जवित्थडेसु, नवरं किण्हपक्खिया अभवसिद्धिया तिसु
अन्नाणेसु एए न उववज्जंति, न चयंति, न पणत्तएसु भाणि-
यव्वा, अचरिमा वि खोडिज्जंति जाव संखेज्जा चरिमा पणत्ता,
सेसं तं चेव, असंखेज्जवित्थडेसु वि एए ण भण्णंति, नवरं
अचरिमा अत्थि, सेसं जहा गेवेज्जएसु असंखेज्जवित्थडेसु जाव

असंखेज्जा अचरिमा पणत्ता, चोसट्ठीए णं भंते ! असुरकुमारा
 वाससयसहस्सेसु संखेज्जवित्थडेसु असुरकुमारावासेसु किं सम्म-
 दिट्ठी असुरकुमारा उववज्जंति ? मिच्छादिट्ठी, एवं जहा रयण-
 प्पभाए तिन्नि आलावगा भणिया तहा भाणियव्वा, एवं असं-
 खेज्जवित्थडेसु वि तिन्नि गमगा, एवं जाव गेवेज्जविमाणेसु,
 अणुत्तरविमाणेसु एवं चेव, नवरं तिसु वि आलावएसु मिच्छा-
 दिट्ठी सम्मामिच्छादिट्ठी य न भन्नंति, सेसं तं चेव, से णूणं
 भंते ! कण्णलेस्से नील जाव सुक्कलेस्से भवित्ता, कण्हलेस्सेसु
 देवेसु उववज्जइ ? हंता, गोयमा ! एवं जहेव नेरइएसु पढमे
 उदेसए तहेव भाणियव्वं, नीललेसाए वि जहेव नेरइयाणं जहा
 नीललेसाए, एवं जाव पम्हलेस्सेसु सुक्कलेस्सेसु एवं चेव नवरं
 लेस्साट्ठाणेसु विसुज्झमाणेसु विसुज्झमाणेसु सुक्कलेस्सं परिण-
 मंति, सुक्कलेस्सं परिणमइत्ता सुक्कलेस्सेसु देवेसु उववज्जंति,
 से तेणट्ठेणं जाव उववज्जंति ।

तेरसमे बीओ उदेसो समत्तो ॥ १३-२ ॥

छाया—कतिविधाः खलु भदन्त ! देवा ? प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! चतुर्विधा देवा
 प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-भवनवासिनः, वानव्यन्तराः, ज्योतिषिकाः त्रैमानिकाः, भवन-
 वासिनः खलु भदन्त ! देवाः कतिविधाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! दशविधाः प्रज्ञप्ताः,
 तद्यथा—असुरकुमाराः, एवं भेदो यथा द्वितीयशतके देवोद्देशके यावत् अपरा-
 जिताः सर्वार्थसिद्धिकाः, कियन्ति खलु भदन्त ! असुरकुमारावासशतसहस्राणि
 प्रज्ञप्तानि ? गौतम चतुःषष्टिः असुरकुमारावासशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, ते खलु
 भदन्त ! किं संख्येयविस्तृताः, असंख्येयविस्तृताः, प्रज्ञप्ताः ? गौतम !

संख्येयविस्तृता अपि, असंख्येयविस्तृता अपि, चतुष्पाष्ट्यां खलु भदन्त ! असुरकुमारावारागतसहस्रेषु संख्येयविस्तृतेषु असुरकुमारावासेषु एकसमयेन कियन्तः असुरकुमारा उपपद्यन्ते ? यावत् कियन्तस्तेजोलेश्या उपपद्यन्ते ? कियन्तः कृष्णपाक्षिका उपपद्यन्ते ? एवं यथा रत्नरमायां तथैव पृच्छा, तथैव व्याकरणम् नवरं द्वाभ्यां वेदाभ्याम् उपपद्यन्ते, नपुंसकवेदकाः न उपपद्यन्ते शेषं तदेव उद्धर्तका अपि तथैव, नवरम् असंज्ञिन उद्धर्तन्ते, अवधिज्ञानिनः, अवधिदर्शनिनश्च न उद्धर्तन्ते, शेषं तदेव, प्रज्ञप्तकेषु तथैव, नवरं संख्येयज्ञाः स्त्रीवेदज्ञाः प्रज्ञप्ताः, एवं पुरुषवेदका अपि, नपुंसकवेदकाः न सन्ति, क्रोधकपायिणः स्यात् सन्ति, स्यात् न सन्ति, ये सन्ति जघन्येन एको वा, द्वौ वा, त्रयो वा' उत्कृष्टेन संख्येयाः प्रज्ञप्ताः, एवं मानकपायिणः, मायारूपायिणः, संख्येयाः लोभकपायिणः प्रज्ञप्ताः, शेषं तदेव, त्रिष्वपि गमकेषु संख्येयेषु चतस्रो लेश्याः भणितव्या एवम् असंख्येयविस्तृतेष्वपि, नवरम् त्रिष्वपि गमकेषु असंख्येया भणितव्याः, यावत् असंख्येयाः, अचरमाः प्रज्ञप्ताः, कियन्ति खलु भदन्त ! नागकुमारावासशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ? एवं यावत्-स्तनितकुमाराः, नवरं यत्र यावन्ति भवनानि, कियन्ति खलु भदन्त ! वानव्यन्तरावासशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! असंख्येयानि वानव्यन्तरावासशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, ते खलु भदन्त ! किं संख्येयविस्तृताः, असंख्येयविस्तृताः ? गौतम ! संख्येयविस्तृताः, नो असंख्येयविस्तृताः, संख्येयेषु खलु भदन्त ! वानव्यन्तरावासशतसहस्रेषु एकसमयेन कियन्तः वानव्यन्तरा उपपद्यन्ते ? एवं यथा असुरकुमाराणां संख्येयविस्तृतेषु त्रीणि गमकानि तथैव भणितव्यानि वानव्यन्तराणामपि त्रीणि गमकानि, कियन्ति खलु भदन्त ! ज्योतिषिकविमानावासशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! असंख्येयानि ज्योतिषिकविमानावासशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ? ते खलु भदन्त ! किं संख्येयविस्तृताः, असंख्येयविस्तृताः ? एवं यथा वानव्यन्तराणां तथा ज्योतिषिकाणामपि त्रीणि गमकानि भणितव्यानि, नवरम् एका तेजोलेश्या, उपपद्यन्तेषु प्रज्ञप्तेषु च असंज्ञिनो न सन्ति, शेषं तदेव, सौधर्मे खलु भदन्त ! कल्पे कियन्ति विमानावासशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! द्वात्रिंशत् विमानावासशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, ते खलु भदन्त ! किं संख्येयविस्तृताः, असंख्येयविस्तृताः ? गौतम ! संख्येयविस्तृता अपि असंख्येयविस्तृता अपि, सौधर्मे खलु भदन्त ! कल्पे द्वात्रिंशत्विमानावासशतसहस्रेषु संख्येयविस्तृतेषु विमानेषु एकसमयेन कियन्तः सौधर्मिका देवा उपपद्यन्ते ? कियन्तस्तेजोलेश्या उपपद्यन्ते ? एवं यथा ज्योतिषिकाणां त्रीणि गमकानि तथैव त्रीणि गमकानि भणितव्यानि, नवरं त्रिष्वपि संख्येया भणितव्याः, अवधिज्ञानिनः

अवधिदर्शनिनश्च व्यावयितव्याः शेषं तदेव, असंख्येयविस्तृतेषु एवमेव त्रीणि गम-
कानि, नवरं त्रिष्वपि गमकेषु असंख्येया भणितव्याः, अवधिज्ञानिनश्च, अवधिदर्श-
निनश्च संख्येया भवन्ति, शेषं तदेव, एवं यथा सौधर्मवक्तव्यता भणिता तथा
ईशानेऽपि पद गमकानि भणितव्यानि, सनत्कुमारे एवञ्चैव, नवरं स्त्रीवेदका न
उपपद्यन्ते, प्रज्ञप्तेषु च न भण्यन्ते, असंज्ञिनस्त्रिष्वपि गमकेषु न भण्यन्ते, शेषं तदेव,
एवं यावत् सहस्रारे, नानात्वं विमानेषु, लेश्यासु च, शेषं तदेव, आनतमाणतेषु
खलु भदन्त ! कल्पेषु कियन्ति विमानावासशतानि प्रज्ञप्तानि ? हे गौतम !
चत्वारि विमानावासशतानि प्रज्ञप्तानि, ते खलु भदन्त ! किं संख्येयविस्तृताः,
असंख्येयविस्तृताः ? गौतम ! संख्येयविस्तृता अपि, असंख्येयविस्तृता अपि, एवं
संख्येयविस्तृतेषु त्रीणि गमकानि यथा सहस्रारे असंख्येयविस्तृतेषु, विमानेषु
उपपद्यन्तेषु च व्यवन्तिषु च एवं चैव संख्येया भणितव्याः, प्रज्ञप्तेषु असंख्येयाः,
नवरं नो इन्द्रियोपयुक्ताः, अनन्तरोपपन्नकाः, अनन्तरावगाढाः, अनन्तराहारकाः,
अनन्तरपर्याप्तकाश्च एतेषां जघन्येन एको वा, द्वौ वा, त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्ये-
याः प्रज्ञप्ताः, शेषाः असंख्येया भणितव्याः, आरणाऽच्युतेषु एवं चैव यथाऽऽनत-
माणतेषु, नानात्वं विमानेषु, एवं ग्रैवेयका अपि, कति खलु भदन्त ! अनुत्तरविमानाः
प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! पञ्च अनुत्तरविमानाः प्रज्ञप्ताः ते खलु भदन्त ! किं संख्येय-
विस्तृताः, असंख्येयविस्तृताः ? गौतम ! संख्येयविस्तृतश्च, असंख्येयविस्तृतश्च
पञ्चसु खलु भदन्त ! अनुत्तरविमानेषु संख्येयविस्तृते विमाने एकसमयेन
कियन्तः अनुत्तरोपपातिका देवा उपपद्यन्ते ? कियन्तः शुक्ललेश्या उपपद्यन्ते ?
पृच्छा, तथैव, गौतम ! पञ्चसु खलु अनुत्तरविमानेषु संख्येयवितृस्ते अनुत्तर-
विमाने एकसमयेन जघन्येन एको वा, द्वौ वा, त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्येयाः अनु-
त्तरोपपातिकाः देवाः उपपद्यन्ते, एवं यथा ग्रैवेयकविमानेषु संख्येयविस्तृतेषु,
नवरं कृष्णपाक्षिकाः, अम्वसिद्धिकाः त्रिषु अज्ञानेषु एते न उपपद्यन्ते, न व्यवन्ति,
न प्रज्ञप्तेषु भणितव्याः, अचरमा अपि प्रतिषिध्यन्ते, यावत् संख्येयाः चरमाः
प्रज्ञप्ताः, शेषं तदेव, असंख्येयविस्तृतेष्वपि एते न भण्यन्ते, नवरम् अचरमाः
सन्ति, शेषं यथा ग्रैवेयकेषु असंख्येयविस्तृतेषु यावत् असंख्येयाः अचरमाः
प्रज्ञप्ताः, चतुष्पदौ खलु भदन्त ! असुरकुमारावासशतसहस्रेषु संख्येयविस्तृतेषु
असुरकुमारावासेषु किं सम्यग्दृष्टयः असुरकुमाराः उपपद्यन्ते ? मिथ्यादृष्टयः, एवं
यथा रत्नप्रभायां त्रय आलापका भणितास्तथा भणितव्याः, एवम् असंख्येय-
विस्तृतेष्वपि त्रीणि गमकानि, एवं यावत् ग्रैवेयकविमानेषु, अनुत्तरविमानेषु
एवमेव, नवरं त्रिष्वपि आलापकेषु मिथ्यादृष्टयः सम्यग् मिथ्यादृष्टयश्च न भण्यन्ते,

શેષં તદેવ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—તત્ નૂનં મદન્ત ! કૃષ્ણલેશ્યઃ, નીલ યાવત્ શુક્લ લેશ્યો ભૂત્વા કૃષ્ણલેશ્યેષુ દેવેષુ ઉપપદ્યન્તે ? હન્ત ગૌતમ ! એવં યથૈવ નૈરયિકેષુ પ્રથમ ઉદ્દેશકે તથૈવ મણિતવ્યમ્, નીલલેશ્યાયામપિ યથૈવ નૈરયિકાણાં યથા નીલ-લેશ્યાયામ્, એવં યાવત્ પદ્મલેશ્યેષુ, શુક્લલેશ્યેષુ એવમેવ, નવરં લેશ્યાસ્થાનેષુ વિશુ-ધ્યત્સુ વિશુધ્યત્સુ શુક્લલેશ્યાં પરિણમન્તિ, શુક્લલેશ્યાં પરિણમ્ય શુક્લલેશ્યેષુ દેવેષુ-ઉપપદ્યન્તે, તત્ તેનાર્થેન યાવત્ ઉપપદ્યન્તે, તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! ઇતિ ॥ સૂ. ૧ ॥

ત્રયોદશકે શતકે દ્વિતીયોદ્દેશકઃ સમાપ્તઃ ॥

ટીકા—પ્રથમોદ્દેશકે નૈરયિકાણાં પ્રરૂપિતત્વેન દ્વિતીયોદ્દેશકે અસ્મિન્ ઔપ-પાતિકત્વસાધર્મ્યાદ્ દેવાન્ પ્રરૂપયિતુમાહ—‘કહ્વિહા ણં મંતે’ ઇત્યાદિ, ‘કહ્વિહા ણં મંતે’ દેવા પળ્ળત્તા ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે મદન્ત ! કતિવિધાઃ સ્વલુ દેવાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા ! ચત્ત્વિહા દેવા પળ્ળત્તા’ હે ગૌતમ ! ચતુર્વિધા દેવાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘તં જહા—મવળવાસી, વાળમંતરા, જોહસિયા, વેમાણિયા’ તથથા—

દેવવક્તવ્યતા—

‘કહ્વિહા ણં મંતે ! દેવા પળ્ળત્તા’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—પ્રથમ ઉદ્દેશક મેં નૈરયિકોં કી પ્રરૂપણા કી ગઈ હૈ, હસ કારણ હસ દ્વિતીય ઉદ્દેશક મેં ઔપપાતિકપને કી સધર્મતા કો લેકર સૂત્રકાર દેવોંકી પ્રરૂપણા કર રહે હૈ—હસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—‘કહ્વિહા ણં મંતે ! દેવા પળ્ળત્તા’ હે મદન્ત ! દેવ કિતને પ્રકાર કે કહે ગયે હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ને કહા ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ચત્ત્વિહા દેવા પળ્ળત્તા’ દેવ ચાર પ્રકાર કે કહે ગયે હૈ । ‘તં જહા’ જો હસ પ્રકાર સે હૈ—‘મવળવાસી, વાળમંતરા, જોહસિયા,

—દેવોની વક્તવ્યતા—

“કહ્વિહા ણં મંતે ! દેવા પળ્ળત્તા” ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—પહેલા ઉદ્દેશામાં નારકોની પ્રરૂપણા કરવામાં આવી. ઔપપાતિ-કતાની સધર્મતાને કારણે હવે આ બીજા ઉદ્દેશામાં સૂત્રકાર દેવોની પ્રરૂપણા કરે-છે—આ વિષયને અનુકક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રશ્નને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—“કહ્વિહા ણં મંતે ! દેવા પળ્ળત્તા ?” હે ભગવન ! દેવોના કેટલા પ્રકાર કયા છે ? મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર—“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! “ચત્ત્વિહા દેવા પળ્ળત્તા” દેવોના ચાર પ્રકાર કયા છે, “તં જહા” જે નીચે પ્રમાણે છે—“મવળવાસી, વાળમંતરા, જોહસિયા, વેમાણિયા” (૧) ભવનવાસી, (૨) વાન-વ્યન્તર, (૩) વ્યોતિષિક, અને (૪) વૈમાનિક.

ભવનવાસિનઃ, વાનવ્યન્તરાઃ, જ્યોતિષિકાઃ, વૈમાનિકાઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘ભવન-
વાસીણં મંતે ! દેવા કઙ્કિહા પળ્લન્તા ?’ હે મદન્ત ! ભવનવાસિનઃ સ્વલ્લ દેવાઃ
કતિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા ! દસવિહા પળ્લન્તા’ હે ગૌતમ ! દશ-
વિધા ભવનવાસિનો દેવાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘તં જહા—અસુરકુમારા એવં મેઓ જહા વિતિ-
યસે દેવુદેસે જાવ અપરાજિયા સવ્વટ્ઠસિદ્ધિગા’ તથા—અસુરકુમારાઃ, એવં
રીત્યા મેદઃ દેવમકારો, યથા દ્વિતીયશતકે સપ્તમે દેવોદેશકે પ્રતિપાદિતસ્તથૈવ
અત્રાપિ પ્રતિપાદનીયઃ, યાવત્—નાગકુમારાઃ, સુવર્ણકુમારાઃ, અગ્નિકુમારાઃ, વિદ્યુત્-
કુમારાઃ, ઉદધિકુમારાઃ, દ્વીપકુમારાઃ, પવનકુમારાઃ, દિશાકુમારાઃ, સ્તનિત-
કુમારાઃ, વાનવ્યન્તરાઃ, અઘૌ જ્યોતિષિકાઃ પચ્ચ વૈમાનિકાઃ સૌધર્મેશાનાદયો દ્વાદશ,

વૈમાણિયા’ ભવનવાસી, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષિકા અને વૈમાનિક, એવ
ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન છે એસા પૂછતે હૈ—ભવનવાસી ણં મંતે ! દેવા
કઙ્કિહા પળ્લન્તા’ હે મદન્ત ! જો ભવનવાસી દેવ હૈ—વે કિતને પ્રકાર
કે કહે ગયે હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ !
‘દસવિહા પળ્લન્તા’ ભવનવાસી દેવ ૧૦ પ્રકાર કે કહે ગયે હૈ । ‘તં જહા’
જો હસ પ્રકાર સે હૈ—‘અસુરકુમારા એવં મેઓ જહા વિતિયસે દેવુ-
દેસે જાવ અપરાજિયા સવ્વટ્ઠસિદ્ધિગા’ અસુરકુમાર યાવત્—નાગકુમાર,
સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, પવન-
કુમાર, સ્તનિતકુમાર, દેવોં કે હસ પ્રકાર કે મેદોં કા કથન દ્વિતીય
શતક કે સપ્તમ ઉદેશક મેં કહા ગયા હૈ । વહાં વાનવ્યન્તર આઠ
પ્રકાર કે, જ્યોતિષિકા પાંચ પ્રકાર કે વૈમાનિકા અને સૌધર્મ ઈશાન આદિ

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન—“ ભવનવાસીણં મંતે ! દેવા કઙ્કિહા પળ્લન્તા ?”
હે ભગવન્ ! ભવનવાસી દેવો કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર—“ દસવિહા પળ્લન્તા—તં જહા ” હે ગૌતમ ! ભવન-
વાસી દેવોના નીચે પ્રમાણે દસ પ્રકાર કહ્યા છે—“ અસુરકુમારા એવં મેઓ
જહા વિતિયસે દેવુદેસે જાવ અપરાજિયા સવ્વટ્ઠસિદ્ધિગા ” અસુરકુમાર આદિ
લેહોતું જેવું કથન ખીજી શતકના સાતમાં ઉદેશમાં કરવામાં આવ્યું છે, જેવું
કથન અહીં ગ્રહણ કરવું જોઈએ ત્યાં ભગવતપતિના દસ લેહો આ પ્રમાણે કહ્યા છે—
(૧) અસુરકુમાર, (૨) નાગકુમાર, (૩) સુવર્ણકુમાર, (૪) અગ્નિકુમાર, (૫)
વિદ્યુત્કુમાર, (૬) ઉદધિકુમાર, (૭) દ્વીપકુમાર, (૮) વાયુકુમાર, (૯) દિશાકુમાર
અને (૧૦) સ્તનિતકુમાર વાનવ્યન્તર દેવોના આઠ પ્રકાર અને જ્યોતિષિકોના
પાંચ પ્રકાર કહ્યા છે. વૈમાનિક દેવોના સૌધર્મકદેવવાસી આદિ ૧૨ પ્રકાર કહ્યા

નવગ્રેવેયક પશ્ચાન્નુત્તરવિજયવૈજયન્તજયન્તાપરાજિતાઃ સર્વાર્થસિદ્ધતાઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘કેવહયા ણં મંતે ! અસુરકુમારાવાસસયસહસ્તા પળ્લતા ?’ હે ભદન્ત ! કિયન્તિ સ્વલ્લ અસુરકુમારાવાસસયસહસ્તાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? ભગવાનાહ—‘ગોયમા ! ચોસઠ્ઠિ અસુરકુમારાવાસસયસહસ્તા પળ્લતા’ હે ગૌતમ ! ચતુષ્પટ્ટિઃ અસુરકુમારાવાસસયસહસ્તાણિ—ચતુષ્પટ્ટિલક્ષાસુરકુમારાવાસાઃ અસુરકુમારધવનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘તે ણં મંતે ! કિં સંલેજ્જવિત્થડા, અસંલેજ્જવિત્થડા ?’ હે ભદન્ત ! તે સ્વલ્લ ચતુષ્પટ્ટિલક્ષાસુરકુમારાવાસાઃ કિં સંલેયેયવિરત્તાઃ સન્તિ ? કિંસ્વા અસંલેયેયવિરત્તાઃ સન્તિ ? ભગવાનાહ—‘ગોયમા ! સંલેજ્જવિત્થડા વિ, અસંલેજ્જવિત્થડા વિ’ હે ગૌતમ ! પૂર્વોક્તા અસુરકુમારાવાસાઃ સંલેયેયવિરત્તા

કે ભેદ સે ૧૨ પ્રકાર કે કહે ગયે હૈં । નવ ગ્રેવેયક ઓર અનુત્તરવિમાન-વિજય, વૈજયન્ત જયન્ત, અપરાજિત એવં સર્વાર્થસિદ્ધક, હસ પ્રકાર સે પાંચકહે ગયે હૈં । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે ંસા પૂછતે હૈં ‘કેવહયા ણં મંતે ! અસુરકુમારાવાસસયસહસ્તા પળ્લતા’ હે ભદન્ત ! અસુરકુમારાવાસ કિતને લાલ પ્રજ્ઞસ હુલ હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ચોસઠ્ઠિ અસુરકુમારાવાસસયસહસ્તા પળ્લતા’ અસુરકુમારાવાસ ૬૪ લાલ કહે હૈં । અવ હસ પર ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે પૂછતે હૈં—‘તે ણં મંતે ! કિં સંલેજ્જવિત્થડા અસંલેજ્જવિત્થડા’ હે ભદન્ત ! લે ૬૪ લાલ અસુરકુમારાવાસ સંલેયાત યોજનવિસ્તારલાલે હૈં યા અસંલેયાત યોજન વિસ્તારલાલે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સંલેજ્જવિત્થડા વિ, અસંલેજ્જવિત્થડા વિ’ લે ૬૪ લાલ અસુરકુમારા-

છે. ગ્રેવેયકવિમાનો નવ પ્રકારના અને અનુત્તર વિમાનો પાંચ પ્રકારના હલ્યા છે પાંચ અનુત્તર વિમાનોનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે—વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત, અપરાજિત અને સર્વાર્થસિદ્ધ.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ કેવહયા ણં મંતે ! અસુરકુમારાવાસસયસહસ્તા પળ્લતા ?” હે ભગવન્ ! અસુરકુમારાવાસો કેટલા લાલ હલ્યા છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા । ” હે ગૌતમ ! “ ચોમઠ્ઠિ અસુરકુમારાવાસસયસહસ્તા પળ્લતા ?” અસુરકુમારાવાસો ૬૪ લાલ આવાસો હલ્યા છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ તે ણં મંતે ! કિં સંલેજ્જવિત્થડા અસંલેજ્જવિત્થડા ?” હે ભગવન્ ! તે ૬૪ લાલ અસુરકુમારાવાસો યુ સંજ્ઞાત યોજનના વિસ્તારવાળા છે, કે અસંજ્ઞાત યોજનના વિસ્તારવાળા છે ?

અપિ સન્તિ, અસંખ્યેયવિસ્તૃતા અપિ સન્તિ, તથા ચોક્તમ્—

‘જંબુદ્વીપસમા સ્વલુ ભવના જે હંતિ સંસ્થાપિતાગા

સંસ્થાપિત્થિદા મજ્જિમા ઉ સેસા અસંસ્થાપિતા ॥ ૧ ॥

છાયા—જંબુદ્વીપસમાનિ સ્વલુ ભવનાનિ યાનિ ભવન્તિ સર્વ છુલ્લકાનિ,

સંસ્થાપિત્થિદાનિ મધ્યમાનિ તુ શેષાણિ અસંસ્થાપિતાનિ ॥ ૧ ॥

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘ચોસદ્વીપં મંતે ! અસુરકુમારાવાસસયસહસ્ત્રેસુ સંસ્થાપિત્થિદેસુ

અસુરકુમારાવાસેસુ એગસમર્ણં કેવદ્યા અસુરકુમારા ઉવવજ્જંતિ’ હે ભદન્ત !

ચતુષ્પટ્થાં સ્વલુ અસુરકુમારાવાસસતસહસ્ત્રેસુ, ચતુષ્પટ્થિદાસુરકુમારાવાસેસુ,

સંસ્થાપિત્થિદેસુ અસુરકુમારાવાસેસુ એકસમયેન કિયન્તઃ અસુરકુમારા ઉપપન્તે ?

‘જાવ કેવદ્યા તેડલેસા ઉવવજ્જંતિ ? યાવત્—કિયન્તઃ કુણ્ણલેશ્યાવન્તઃ,

વાં અં સંસ્થાપિત્થિદેસુ વિસ્તારવાલે મી હિં ઓર અસંસ્થાપિત્થિદેસુ વિસ્તાર-

વાલે મી હિં—સો હી કહા—‘જંબુદ્વીપસમા સ્વલુ’ ઇત્યાદિ ।

હસ ગાથા કા અર્થ એસા હૈ—કિ અસુરકુમારાદિકોં કે સ્વલુ સે

છોટે જો ભવન હિં વે જંબુદ્વીપ કે સમાન હૈ । મધ્યમભવનસંસ્થાપિત્થિદેસુ વિસ્તાર

વાલે હૈ એવં વાકી કે અસંસ્થાપિત્થિદેસુ વિસ્તાર વાલે હૈ ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રસુ સે ‘ચોસદ્વીપં મંતે ! અસુરકુમારાવાસસય-

સહસ્ત્રેસુ સંસ્થાપિત્થિદેસુ અસુરકુમારાવાસેસુ એગસમર્ણં કેવદ્યા

અસુરકુમારા ઉવવજ્જંતિ’ હે ભદન્ત ! ૬૪ લાવ અસુરકુમારાવાસોં મેં

સે જો અસુરકુમારાવાસ સંસ્થાપિત્થિદેસુ કે વિસ્તારવાલે હૈ ઉનમેં એક

સમય મેં કિવને અસુરકુમાર ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? ‘જાવ કેવદ્યા તેડલેસા

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—‘ગૌતમ ! સંસ્થાપિત્થિદેસુ વિ, અસંસ્થાપિત્થિદેસુ

વિસ્થિદા વિ’ હે ગૌતમ ! તે અસુરકુમારાવાસે સંસ્થાપિત્થિદેસુ વિસ્તાર-

વાળા પણ છે અને અસંસ્થાપિત્થિદેસુ વિસ્તારવાળા પણ છે. એજ વાત

નીચેના સૂત્રપાઠ દ્વારા વ્યક્ત થાય છે—‘જંબુદ્વીપસમા સ્વલુ’ ઇત્યાદિ—

આ ગાથાનો અર્થ—અસુરકુમાર દિકાના જે નાનામાં નાનાં લવનો છે,

તે જંબુદ્વીપના જેવા છે, મધ્યમ લવનો સંસ્થાપિત્થિદેસુ વિસ્તારવાળાં

છે, અને બકીનાં લવનો અસંસ્થાપિત્થિદેસુ વિસ્તારવાળાં છે.

ગૌતમ સ્વામીના પ્રશ્ન—‘ચોસદ્વીપં મંતે ! અસુરકુમારાવાસસયસહસ્ત્રેસુ

સંસ્થાપિત્થિદેસુ અસુરકુમારાવાસેસુ એગસમર્ણં કેવદ્યા અસુરકુમારા ઉવવજ્જંતિ ?’

હે ભગવન ! ૬૪ લાવ અસુરકુમારાવાસોમાંના જે સંસ્થાપિત્થિદેસુ વિસ્તાર-

વાળા અસુરકુમારાવાસે છે, તેમાં એક સમયમાં કેટલા અસુરકુમારો ઉત્પન્ન થાય છે ? ‘જાવ કેવદ્યા તેડલેસા ઉવવજ્જંતિ ?’ કેટલા કુણ્ણલેશ્યાવાળા,

કિયન્તો નીલલેશ્યાવન્તઃ, કિયન્તઃ કાપોતલેશ્યાવન્તઃ, કિયન્તસ્તેજોલેશ્યાવન્ત
ઉપપદ્યન્તે ? 'કેવંદ્યા કણ્ઠપક્ષિયા ઉવવજ્જંતિ' કિયન્તઃ કૃષ્ણપાક્ષિકાઃ પૂર્વોક્ત
સ્વરૂપા ઉપપદ્યન્તે, 'એવં જહા રયણ્ણમાણ તહેવ પુચ્છા, તહેવ વાગરણં' એવં-
રીત્યા યથા રત્નપ્રમાયાં તથૈવ અત્રાપિ પૃચ્છા પ્રતિપાદનીયાઃ તથૈવ રત્નપ્રમાવદેવ
વ્યાકરણં-વ્યાખ્યાનં કર્તવ્યમ્, 'નવરં દોહિં વેદેહિં ઉવવજ્જંતિ' નવરં-પૂર્વાપેક્ષ્યા
વિશેષસ્તુ અત્ર દ્વયોર્વેદયોઃ સ્ત્રીવેદપુરુષવેદયોઃ ઉપપદ્યતે તયોરેવ તેષુ સત્વાત્,

ઉવવજ્જંતિ' યાવત્ કિનને કૃષ્ણલેશ્યાવાલે કિતને નીલલેશ્યાવાલે, કિતને
કાપોતલેશ્યાવાલે, તથા કિતને તેજોલેશ્યાવાલે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? 'કેવ-
ંદ્યા કણ્ઠપક્ષિયા ઉવવજ્જંતિ' તથા કિનને પૂર્વોક્ત સ્વરૂપવાલે કૃષ્ણ-
પાક્ષિક ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? 'એવં જહા રયણ્ણમાણ તહેવ પુચ્છા' હસ
પ્રકાર સે જૈસે ૩૯ પ્રશ્ન નારકોં કે વિષય મેં રત્નપ્રમા પૃથિવી મેં કિયે
ગયે હૈં-વૈસે હી પ્રશ્ન યહાં અસુરકુમારોં કો લેકર કે કરના ચાહિયે
'તહેવ વાગરણં' હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં- હે ગૌતમ ! જૈસા હન
પ્રશ્નોં કા ઉત્તર રત્નપ્રમા પૃથિવી કે સંખ્યાતયોજન વિસ્તારવાલે એવં
અસંખ્યાતયોજન વિસ્તારવાલે નરકાવાસોં મેં દિયા ગયા હૈં-ઉસી
પ્રકાર સે યહાં પર મી હન પ્રશ્નોં કા ઉત્તર સમજના ચાહિયે 'નવરં
દોહિં વેદેહિં ઉવવજ્જંતિ' પરન્તુ ઉસ સમાધાન કી અપેક્ષા હસ કથન મેં
ચદિ કોઈ વિશેષતા હૈ તો વહ એસી હૈ કિ યહાં પર દો વેદોં મેં-સ્ત્રી

કેટલા નીલલેશ્યાવાળા, કેટલા કાપોતલેશ્યાવાળા તથા કેટલા તેજોલેશ્યાવાળા
નારકો ત્યાં એક સમયમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? "કેવંદ્યા કણ્ઠપક્ષિયા ઉવવ-
જ્જંતિ" તથા કેટલા પૂર્વોક્ત સ્વરૂપવાળા કૃષ્ણપાક્ષિક અસુરકુમારો ઉત્પન્ન
થાય છે ? "એવં જહા રયણ્ણમાણ તહેવ પુચ્છા" એજ પ્રમાણે એવાં પ્રશ્નો
નારકોના વિષયમાં રત્નપ્રમા પૃથ્વીના સૂત્રમાં (પહેલા ઉદ્દેશાના પહેલા સૂત્રમાં)
પૂછવામાં આવ્યા છે, એવાં જ પ્રશ્નો અહીં અસુરકુમારોના વિષયમાં પણ
પૂછવા લોઈએ. આ પ્રશ્નોના ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે-"તહેવ
વાગરણં" હે ગૌતમ ! રત્નપ્રમા પૃથ્વીના સંખ્યાત અને અસંખ્યાત યોજનના
વિસ્તારવાળા નરકાવાસોના નારકોના વિષયમાં આ પ્રશ્નોના એવા ઉત્તરો આપ-
વામાં આવ્યા છે એવા જ ઉત્તરો અહીં અસુરકુમારના અસુરકુમારાવાસના
વિષયમાં પણ સમજી લેવા "નવરં દોહિં વેદેહિં ઉવવજ્જંતિ" પરન્તુ નારકોના
કથન કરતાં અસુરકુમારોના કથનમાં એટલી જ વિશેષતા છે કે અસુરકુમા-
રોમાં પુરુષવેદ અને સ્ત્રીવેદનો જ સંદર્ભ હોય છે. "નપુંસગવેચના ન ઉવવ-

‘નપુંસગવેયગા ન ઉચ્ચજંતિ, સેસં તં ચેવ’ નપુંસકવેદકાસ્ત્ર નોપપદ્યન્તે, શેષં તદેવ-પૂર્વોક્તવદેવ વોધ્યમ્ । ‘ઉચ્ચદ્વંતગા વિ તદેવ, અસન્ની ઉચ્ચદ્વંતિ’ ઉદ્વર્તકા અપિ તથૈવ-પૂર્વોક્તરત્નપ્રમાવદેવ વોધ્યાઃ, નવરં-પૂર્વાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ-અસંજ્ઞિનઃ ઉદ્વર્તન્તે અસુરકુમારાદારભ્ય ईशानपर्यन्तदेवानामसंज्ञिष्वपि पृथिव्यादिपृष्ठादात्, ‘ઓહિનાળી, ઓહિદંસળી ય ણ ઉચ્ચદ્વંતિ, સેસં તં ચેવ’ અવધિજ્ઞાનિનઃ, અવધિદર્શનિનશ્ચ ન ઉદ્વર્તન્તે, અસુરાદિભ્ય ઉદ્વૃત્તાનાં તીર્થકુરાદિત્વાપ્રાપ્તેઃ, તીર્થકુરાદીનામેવ ચાવધિમતામુદ્વૃત્તાત્વોપલબ્ધેઃ । શેષં તદેવ-પૂર્વવદેવ વોધ્યમ્, ‘પ્રણત્તપ્સુ

વેદ ઓર પુરુષવેદ મેં-ઉત્પન્ન હોતે હૈં । ક્યોંકિ હનમેં ઉત્પન્ન હોનેવાલોં મેં ચે હી દો વેદ હોતે હૈં । ‘નપુંસગવેયગા ન ઉચ્ચજંતિ સેસં તં ચેવ’ નપુંસકવેદવાલે યહાં ઉત્પન્ન નહીં હોતે હૈં-ઓર સબ કથન બાકી કા પહિલે જૈસા હી હૈ । ‘ઉચ્ચદ્વંતગા વિ તદેવ, અસન્ની ઉચ્ચદ્વંતિ’ ઉદ્વર્તકોં કે સમ્બન્ધ કા કથન રત્નપ્રમા મેં કિયે ગયે હનકે કથન કી તરહ સે હી જાનના ચાહિયે, પરન્તુ જો હનકે કથન મેં યહાં વિશેષતા હૈ વહ એસી હૈ કિ યહાં અસંજી ઉદ્વર્તના કરતે હૈં । ક્યોંકિ અસુરકુમાર સે લેકર ईशानपर्यन्त કે દેવ અસંજીપૃથિવ્યાદિકોં મેં ભી ઉત્પન્ન હો જાતે હૈં । ‘ઓહિનાળી, ઓહિદંસળી ય ણ ઉચ્ચદ્વંતિ-સેસં તં ચેવ’ અવધિજ્ઞાની ઓર અવધિદર્શની યહાં સે ઉદ્વર્તના નહીં કરતે હૈં, ક્યોંકિ અસુરાદિકોં સે ઉદ્વૃત્ત હુए जीवों की उत्पत्ति तीर्थकरादि रूप से नहीं होती है और अवधिज्ञान एवं अवधिदर्शनसहित तीर्थकरादिक ही उद्वर्तना કરતે હૈં । બાકી કા ઓર સબ કથન યહાં ઉદ્વર્તના સંબંધી પહિલે કે

જંતિ ” असुरकुमारावासेभामां नपुंसकवेदवाणा असुरकुमारो उत्पन्न यता नथी.

“ સેસંતંચેવ ” आकीर्तुं समस्त कथन रत्नप्रभा पृथ्वीना नारकेना जेवुं न समजवुं.

“ ઉચ્ચદ્વંતગા વિ તદેવ, અસન્ની ઉચ્ચદ્વંતિ ” ઉદ્વર્તના વિષયક કથન પણ રત્નપ્રભા નારકેના કથન જેવું જ અહીં સમજવું પરન્તુ અસુરકુમારોની ઉદ્વર્તના કથનમાં એટલી જ વિશેષતા છે કે અસુરકુમારથી અસંજીઓ પણ ઉદ્વર્તના કરે છે, કારણ કે અસુરકુમારથી લઇને ईशानपर्यन्तના દેવો અસંજી પૃથ્વીકાય આદિમાં પણ ઉત્પન્ન થઇ જાય છે. “ ઓહિનાળી, ઓહિદંસળી ય ણ ઉચ્ચદ્વંતિ-સેસં તંચેવ ” અવધિજ્ઞાની અને અવધિદર્શની જીવો અહીંથી (અસુરકુમારાવાસોમાંથી) ઉદ્વર્તના કરતા નથી, કારણ કે અસુરકુમારાદિમાંથી ઉદ્વર્ત થયેલા (નીકળેલા) જીવોની તીર્થકરાદિ રૂપે ઉત્પત્તિ થતી નથી અને અવધિજ્ઞાન અને અવધિદર્શનથી સુક્ત તીર્થકરોની જ ઉદ્વર્તના થાય છે. આકીર્તું સમસ્ત કથન ઉદ્વર્તના સંબંધી નારકેના પૂર્વોક્ત કથન પ્રમાણે જ

તદેવ, નવરં સંસ્થેજ્જગા इतिवेयगा पणत्ता, एवं पुरिसवेयगा वि, नपुंसगवेयगा नत्थि' प्रज्ञप्तेषु-सप्तविषयेषु प्रज्ञप्तपदोपलक्षितालापकाधीतेषु असुरकुमारेषु तथैव-
रत्नप्रभावदेव यथा प्रथमोद्देशके प्रोक्तं तथैवात्रापि वक्तव्यम्, नवरं-विशेषस्तु
संख्येयकाः स्त्रीवेदकाः, प्रज्ञप्ताः, एवं-तथैव पुरुषवेदका अपि प्रज्ञप्ताः, किन्तु
अत्र असुरकुमारादिषु नपुंसकवेदका न सन्ति, 'कोहकसायी सिय अत्थि सिय
नत्थि' जइ अत्थि जहण्णेणं एक्को वा, दो वा, तिन्नि वा, उक्कोसेणं संस्થेज्जा
पणत्ता' क्रोधकपायिणः असुरकुमारावासेषु स्यात् कदाचित् सन्ति, स्यात्-कदा-
चित् न सन्ति, यदा क्रोधकपायिणः सन्ति, तदा जघन्येन एको वा, द्वौ वा, त्रयो
वा सन्ति, उत्कृष्टे न तु संख्येयाः, प्रज्ञप्ताः, 'एवं माणकसायी, मायाकसायी'

कथन जैसा ही है । 'पणत्तएसु तदेव, नवरं संस्थेज्जगા इतिवेयगा पणत्ता, एवं पुरिसवेयगा वि, नपुंसगवेयगा नत्थि' प्रज्ञप्तपदोपलक्षित
आलापक में पढ़े गये असुरकुमारों में रत्नप्रभा की तरह ही जैसा कि
प्रथमोद्देशक में कहा है उसी प्रकार से कहना चाहिये । परन्तु वहां के
कथन की अपेक्षा जो यहां के इस विषयक कथन में विशेषता है वह
ऐसी है कि यहां स्त्रीवेदक संख्यात कहे हैं और पुरुषवेदक भी
संख्यात कहे गये हैं । यहां नपुंसकवेदक नहीं होते हैं । 'कोहकसायी
सिय अत्थि, सिय नत्थि' जइ अत्थि जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिन्नि
वा, उक्कोसेणं संस्થેજ્જા પणત્તા' असुरकुमारावासों में क्रोधकपायी
कदाचित् होते भी हैं और कदाचित् नहीं भी होते हैं । यदि क्रोधक-
पायी यहां होते हैं, तो वे जघन्य से एक, या दो या तीन तक होते हैं
और उत्कृष्ट से संख्यात तक होते हैं । 'एवं माणकसायी, माया-

સમજવું. “પણત્તણ્ણુ તદેવ, નવરં સંસ્થેજ્જગા इतिवेयगा पणत्ता, एवं पुरिस-
वेयगा वि; नपुंसगवेयगा नत्थि” प्रज्ञप्तपदोपलक्षित आलापकમાં અહીં પહેલા
ઉદ્દેશકતા જેવું જ કથન થવું જોઈએ, પરન્તુ તે કથન કરતાં અસુરકુમારોના
કથનમાં એટલી જ વિશેષતા છે કે-અહીં ઓવેદકો સંખ્યાત કહ્યા છે અને
પુરુષવેદકો પણ સંખ્યાત કહ્યા છે અહીં નપુંસકવેદકો હોતા નથી.
“કોહકસાચી સિય અત્થિ, સિય નત્થિ જइ अत्थि जहण्णेणं एक्को वा, दो वा,
तिन्नि वा, उक्कोसेणं संस्थेज्जा पणत्ता” असुरकुमारावासेમાં क्रोधकपायी असुर-
कुमारો ક્યારેક હોય છે પણ ખરાં અને ક્યારેક નથી પણ હોતા જે ત્યાં
તેમનો સદ્ભાવ હોય છે, તે ઓછામાં ઓછા એક, જે અથવા ત્રણ અને
વધારેમાં વધારે સંખ્યાત ક્રોધકપાયીનો સદ્ભાવ હોય છે. “एवं माण-

एवं=क्रोधकषायिददेव मानकषायिणो मायाकषायिणश्च असुरकुमारावासेषु स्यात् सन्ति, स्यात् न सन्ति, यदा मानकषायिणो मायाकषायिणो भवेयुः तदा जघन्येन एको वा, द्वौ वा, त्रयो वा, उत्कृष्टेन तु संख्येयाः प्रज्ञप्ताः, तथा च क्रोधमान मायाकषायोदयिनो देवेषु कदाचित्का एव भवन्ति, इत्यभिप्रायेणैवोक्तम्—स्यात् सन्ति स्यात् न सन्तीत्यादि. किन्तु लोभकषायोदयिनो देवेषु सर्वदैव भवन्तीत्याह—संखेज्जा लोभकषायी पणत्ता, सेसं तं चेव 'देवेषु संखेज्जेसु चत्तारि मज्ञप्ताः, शेपं तदेव—पूर्वोक्तवदेव बोध्यम्, 'तिसु वि गमएसु संखेज्जेसु चत्तारि लेस्साओ भाणियन्वाओ' त्रिष्वपि गमकेषु—उत्पादो—द्वर्तना—सतालक्षणेपु त्रिष्वपि

કસાયી' હસી પ્રકાર સે અસુરકુમારાવાહોં મેં માનકષાયી ઔર માયા-કષાયી કદાચિત્ હોતે હૈં ઔર કદાચિત્ નહીં હોતે હૈં । યદિ વે હો મી તો જઘન્ય સે એક યા દો તોન તક હોતે હૈં ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે વે સંખ્યાતતક હોતે હૈં । હસ પ્રકાર કે હસ કથન સે યહ પ્રતીત હોતા હૈં કિ દેવોં મેં ક્રોધ, માન, માયા, કષાય કે ઉદયવાલે જીવ કદાચિત્ક હી હોતે હૈં । હસી અભિપ્રાય કો લેકર 'સ્યાત્ સન્તિ સ્યાત્ ન સન્તિ' એસા પાઠ કહા ગયા હૈં । કિન્તુ જો લોભકષાયવાલે જીવ હૈં વે દેવોં મેં સર્વદા હી પાયે જાતે હૈં । કારણ કિ દેવોં મેં લોભકષાયી બહુત પાયે જાતે હૈં । હસી વાત કો પ્રકટ કરને કે લિયે 'સંખેજ્જા લોભકસાયી પણત્તા' એસા પાઠ કહા ગયા હૈં, દેવોં મેં લોભકષાયી સંખ્યાત હોતે હૈં । યાકી કા ઔર સર્વ કથન હસ વિષય કા પહિલે જૈસા કહા જા ચુકા હૈં વૈસા હી જાનનાં ચાહિયે । 'તિસુ વિ ગમएसु संखेज्जेसु चत्तारि लेस्साओ

કસાયી, માયાકસાયી ” એજ પ્રમાણે અસુરકુમારાવાસોમાં માનકષાયી અને માયાકષાયી અસુરકુમારો પણ ક્યારેક હોય છે અને ક્યારેક નથી હોતા ને તેમનો સદ્ભાવ હોય છે, તો ઓછામાં ઓછા એક, બે અથવા ત્રણનો અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાતનો સદ્ભાવ હોય છે. આ કથનથી એ વાતનું પ્રતિપાદન થાય છે કે દેવોમાં ક્રોધ, માન અને માયા કષાયના ઉદયવાળા એવો ક્યારેક જ હોય છે. તેથી જ એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે “સ્યાત્-સન્તિ, સ્યાત્ ન સન્તિ” પરંતુ લોભકષાયવાળા એવોનો દેવોમાં સદા સદ્ભાવ રહે છે, કારણ કે લોભકષાયના ઉદયવાળા ઘણા દેવો હોઈ શકે છે, તેથી જ એવો સૂત્રપાઠ આપવામાં આવ્યો છે કે “સંખેજ્જા લોભકસાયી પણત્તા” “દેવોમાં લોભકષાયી સંખ્યાત હોય છે.” બાકીનું આ વિષયને લગતું સમસ્ત કથન પૂર્વોક્ત કથન પ્રમાણે જ સમજવું. “તિસુ વિ ગમएसु संखे-

આલાપકેષુ સંખ્યેયેષુ સંખ્યેયવિસ્તરેષુ અસુરકુમારાવાસેષુ ચત્ત્રોલેશ્યાઃ-કૃષ્ણ-
લેશ્યાઃ ૧, નીલલેશ્યા ૨, કાપોતલેશ્યા ૩, તેજોલેશ્યા ૪, ચ ભણિતવ્યાઃ,
અતઃશ્વતસ્ર એવ દ્વિ લેશ્યાઃ અસુરકુમારાદીનાં ભવન્તિ । ‘અંતઃસંલેખજગત્તિથિદેસુ વિ,
નવરં તિસુ વિ ગમણસુ અસંલેખજા ભાણિયવ્યા, જાવ અસંલેખજા અચરિમા પળ્લતા’
અંતઃ-પૂર્વોક્તરીત્યેવ અસંલેખવિસ્તરેષ્વપિ અસુરકુમારાવાસેષુ સંખ્યેયવિસ્તરે અસુરકુમા-
રાવાસવદેવ સર્વં વૌધ્વમ્ કિન્તુ નવરં-પૂર્વપેક્ષયા વિશેષતઃ ત્રિવિધપિ ગમકેષુ ‘ઉત્પા-
દોદ્વર્તના-સત્તા’ વિષયેષુ અભિલાપકેષુ અસંલેખેયા ભણિતવ્યા-વક્તવ્યાઃ, યાવત્-
અસંલેખેયાઃ અસુરકુમારાઃ, અસંલેખેયાઃ કૃષ્ણપક્ષિકાઃ, અસંલેખેયાઃ શુક્લપક્ષિકાઃ,

‘ભાણિયવ્યાઓ’ સંખ્યાતયોજનવિસ્તારવાળે અસુરકુમારાવાસોં મેં જો
ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના ઓર સત્તા કે આલાપક કહે ગયે હેં’-અને કૃષ્ણ-
લેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા ઓર તેજોલેશ્યા યે ચાર લેશ્યાં
કહની જાહિયે । કયોંકિ અસુરકુમારાદિકોં મેં યે ચાર લેશ્યાં હી
હોતી હેં । ‘અંતઃસંલેખજગત્તિથિદેસુ વિ, નવરં તિસુ વિ ગમણસુ અસં-
લેખજા ભાણિયવ્યા, જાવ અસંલેખજા અચરિમા પળ્લતા’ હસી પ્રકાર
સે-સંખ્યાતયોજન વિસ્તારવાળે અસુરકુમારાવાસોં કી તરફ સે હી
પૂર્વોક્ત રીતિ કે અનુસાર અસંખ્યાત યોજનવિસ્તારવાળે મી અસુર-
કુમારાવાસોં મેં સવ કથન જાનના જાહિયે । પરંતુ અસંખ્યાત યોજન
વિસ્તારવાળે અસુરકુમારાવાસોં મેં જો ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના ઓર સત્તા
સંબંધી ત્રીન આલાપક કહે ગયે હેં-અહાં ‘અસંખ્યાત’ એસા પાઠ કરના
જાહિયે । યાવત્ અસંખ્યાત અસુરકુમાર હેં, અસંખ્યાત કૃષ્ણપક્ષિક હેં,

એસુ ચત્તારિ લેસાઓ ભાણિયવ્યાઓ” અંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા
અસુરકુમારાવાસોમાં જે ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના અને સત્તા (વિદ્યમાનતા) વિષયક
આલાપકો કહ્યા છે, તેમાં કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા અને તેજોલેશ્યા,
આ ચાર લેશ્યાઓ કહેવી જોઈએ, કારણ કે અસુરકુમારાદિકોમાં ચાર લેશ્યાઓ
જ સંલવી શકે છે. “અંતઃસંલેખજગત્તિથિદેસુ વિ, નવરં તિસુ વિ ગમણસુ
અસંલેખજા ભાણિયવ્યા, જાવ અસંલેખજા અચરિમા પળ્લતા” એજ પ્રમાણે-
અંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા અસુરકુમારાવાસની જેમ જ-અસંખ્યાત
યોજનના વિસ્તારવાળા અસુરકુમારાવાસોમાં પણ સમજવું પરંતુ અસંખ્યાત
યોજનના વિસ્તારવાળા અસુરકુમારાવાસોમાં ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના અને સત્તા
વિષયક ત્રણ આલાપકોમાં ‘અંખ્યાત’ ને બદલે “અસંખ્યાત” પદ કહેવું
જોઈએ જેમ કે-અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા અસુરકુમારાવાસોમાં
અસંખ્યાત અસુરકુમારો છે, અસંખ્યાત કૃષ્ણપક્ષિક છે, અસંખ્યાત શુક્લ-

અસંખ્યેયાઃ કૃષ્ણાદિલેશ્યાવન્તઃ, इत्याधारम्य असंख्येयाः अनाकारोपयुक्ताः' इति पर्यन्ता, एकोनचत्वारिंशति३९ तथा 'असंख्येयाः अनन्तरोपपन्नकाः' इत्याद्यष्ट तथा असंख्येयाश्चरमाः, असंख्येया अचामाः प्रज्ञप्ताः। गौतमः पृच्छति—'केवइया णं भंते ! नागकुमारावाससयसहस्रा पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! कियन्ति खल्ल नागकुमारावासशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ? 'एवं जाव थणियकुमारा' एवं—तथैव यावत् सुवर्णकुमारादारभ्य स्तनितपर्यन्तानां कियन्ति तत्तदावास-शतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ? इति प्रश्नः। भगवानाह—'नवरं जत्थ जत्तिया भवणा' नवरं-विशेषस्तु यत्र निकाये यावन्ति भवनच्छाणि सन्ति, तत्र तावन्ति वक्तव्यतानि यथा

“चउसट्ठी असुराणं, नागकुमाराण होइ चुलसीई ।

वावत्तरि कणगाणं वाउकुमाराण छन्नउई ॥ १ ॥

અસંખ્યાત શુલ્કપાક્ષિક હૈં, અસંખ્યાતકૃષ્ણાદિલેશ્યાવાલે હૈં, इत्यादि सब कथन असंख्यात अनाकार उपयोग वाले हैं यहां तक जानना चाहिये तथा असंख्यात ही अनन्तरोपपन्नक आदि है और असंख्यात ही चरम एवं असंख्यात ही अचरम हैं । अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—'केवइया णं भंते ! नागकुमारावाससयसहस्रा पण्णत्ता' हे भदन्त ! नागकुमारावास कितने लाख कहे गये हैं ? 'एवं जाव थणियकुमारा' इसी प्रकार से हे भदन्त ! सुवर्णकुमार से लेकर स्तनितकुमार तक के भवनपति देवों के अपने २ नाम के आवास कितने लाख कहे गये हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'नवरं जत्थ जत्तिया भवणा' हे गौतम ! जिस निकाय में जितने लाख भवन हैं वहां पर उतने लाख भवनरूप आवास कहना चाहिये—यथा—'चउसट्ठी असुराणं' इन दो गाथाओं का

પાક્ષિક છે, અસંખ્યાત કૃષ્ણાદિ લેશ્યાવાળા છે, इत्यादि कथन बहुषु थपु' लेधये त्यां असंख्यात अनाकारोपयोगवाળा असुरकुमारो છે, त्यां सुधीनुं समस्त कथन अहीं समलु लेधु लेधये. तथा अनन्तरोपपन्नकथी लधने चरम अने अचरम सुधीना असुरकुमारो पणु असंख्यात છે, એમ સમજવું

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“કેવइयां णं भंते । नागकुमारावाससयसहस्रा पण्णत्ता ?” હે ભગવન્ ! નાગકુમારાવાસ કેટલા લાખ કહ્યા છે ? “एवं जाव थणियकुमारा” એજ પ્રમાણે હે ભગવન્ ! સુવર્ણકુમારોથી લધને સ્તનિતકુમાર પર્યન્તના ભવનપતિ દેવોના કેટકેટલા આવાસો કહ્યા છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“नवरं जत्थ जत्तिया भवणा” હે ગૌતમ ! જે નિકાયમાં જેટલાં લાખ ભવન છે, તે નિકાયમાં એટલાં લાખ ભવન રૂપ આવાસ કહેવા લેધએ નીચેની બે ગાથાઓમાં પ્રત્યેક ભવનપતિ નિકાયના

દીવદિસા ઉદહીણં વિજ્ઞુકુમારિદથણિયમગ્ગીણં ।

જુયલાણં પત્તેયં છાવત્તરિમો સયસહસ્સા ॥ ૨ ॥ इति,

ચતુષ્ઠિઃ અસુરાણામ્, નાગકુમારાણાં ભવતિ ચતુરશીતિઃ, દ્વાસપ્તતિઃ કનકાનાં
'સુવર્ણકુમારાણાં' વાયુકુમારાણાં ષણ્ણવતિઃ ॥ ૧ ॥

દ્વીપદિશોદધીનાં વિદ્યુત્કુમારેન્દ્રસ્તનિતાગ્નીનામ્ । યુગલાનાં પ્રત્યેકાનિ ષટ્
સપ્તતિઃ શતસહસ્રાણિ ॥ ૨ ॥ इति,

અર્થે માવઃ—'ચતુસઠ્ઠી અસુરાણાં' ઇતિ—અસુરકુમારાણામુત્તરદિશિ ત્રિંશલ્લ-
ક્ષાણિ, દક્ષિણદિશિ ચતુર્વિંશલ્લક્ષાણીતિ સર્વાણિ ચતુષ્ષષ્ટિલક્ષાણિ ભવનાનિ
ભવન્તિ ૬૪ । એવં નાગકુમારાણામુત્તરદિશિ ચત્વારિંશલ્લક્ષાણિ, દક્ષિણદિશિ ચતુશ્વ-
ત્વારિંશલ્લક્ષાણિ, ઇતિ ચતુરશીતિલક્ષાણિ ૮૪ । સુવર્ણકુમારાણામુત્તરદિશિ ચતુર્વિ-
ંશલ્લક્ષાણિ, દક્ષિણદિશિ અષ્ટત્રિંશલ્લક્ષાણિ ઇતિ દ્વિસપ્તતિ લક્ષાણિ ૭૨ ।
વાયુકુમારાણામુત્તરદિશિ ષટ્ ચત્વારિંશલ્લક્ષાણિ, દક્ષિણદિશિ પચ્ચાશલ્લક્ષાણીતિ-
ષણ્ણવતિલક્ષાણિ ૯૬ । દ્વીપકુમાર-દિશાકુમારો-ઉદધિકુમાર-વિદ્યુત્કુમાર-સ્ત-
નિતકુમારો-ઽગ્નિકુમારાણાં મધ્યે એકૈકસ્ય ચોત્તરદિશિ ષટ્ત્રિંશલ્લક્ષાણિ દક્ષિણ-

માવાર્થે એસા હૈ—અસુરકુમારોં કે ભવન ૬૪ લાખ હૈ, અર્થાત્ ઉત્તર-
દિશા મેં ૩૦ લાખ ઓર દક્ષિણદિશા મેં ૩૪ લાખ ભવન હૈં' હસી પ્રકાર
સે નાગકુમારોં કે ઉત્તર દિશામેં ૪૦ લાખ, ઓર દક્ષિણ દિશામેં ૪૪
લાખ—હસ પ્રકાર સે ૮૪ લાખ ભવન હૈ, સુવર્ણકુમારોં કે ઉત્તરદિશા
મેં ૩૪ લાખ, ઓર દક્ષિણદિશામેં ૩૮ લાખ ભવન હૈં—હસ પ્રકાર સબ
૭૨ લાખ ભવન હૈ, વાયુકુમારોં કે ઉત્તરદિશા મેં ૪૬ લાખ, ઓર
દક્ષિણદિશા મેં ૫૦ લાખ ભવન હૈં' હસ પ્રકાર સબ ૯૬ લાખ ભવન હૈં ।
દ્વીપકુમાર, દિશાકુમાર, ઉદધિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, સ્તનિતકુમાર ઓર

દેવોના આવાસોની સખ્યા બતાવવામા આવેલ છે. "ચતુસઠ્ઠી અસુરાણં"
ઈત્યાદિ આ ગાથાઓનો અર્થ નીચે પ્રમાણે છે—અસુરકુમારોના ૬૪ લાખ
ભવન છે, અસુરકુમારોના ૩૦ લાખ ભવન ઉત્તર દિશામાં છે અને ૩૪
લાખ ભવન દક્ષિણ દિશામાં છે. નાગકુમારોના ૪૦ લાખ ભવન ઉપર
અને ૪૪ લાખ દક્ષિણ દિશામાં છે. આ રીતે તેમના કુલ ૮૪ લાખ ભવન છે.
સુવર્ણકુમારોના ઉત્તર દિશામાં ૩૪ લાખ અને દક્ષિણમાં ૩૮ લાખ ભવનો
મળીને કુલ ૭૨ લાખ ભવન છે. વાયુકુમારોના ઉત્તરમાં ૪૬ લાખ અને
દક્ષિણમાં ૫૦ લાખ ભવનો મળી કુલ ૯૬ લાખ ભવનો છે દ્વીપકુમાર,
દિશાકુમાર, ઉદધિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, અગ્નિકુમાર અને સ્તનિતકુમાર આ

દિશિ ચત્વારિંશલક્ષાણીતિ षટ્સપ્તતિલક્ષાણિ ભવનાનિ એકૈકેષાં ભવન્તીતિ । અથ
 ચ સર્વેષાં મનપતીનાં સર્વસંકલનયા દ્વિસપ્તતિલક્ષોત્તરસપ્તકોટિપરિમિતાનિ
 (૭૭૨૦૦૦૦૦) ભવનાનિ ભવન્તિ । તેષુ ચોત્તરદિશિ સર્વસંકલનયા-ષટ્પષ્ટિ-
 લક્ષોત્તરત્રિકોટિ પરિમિતાનિ (૩૬૬૦૦૦૦૦) ભવનાનિ, તથા દક્ષિણદિશિ સર્વ-
 સંકલનયા ષટ્લક્ષોત્તરચતુષ્કોટિ પરિમિતાનિ (૪૦૬૦૦૦૦૦) ભવનાની સન્તીતિ
 જાતાનિ સર્વાણિ દ્વિસપ્તતિલક્ષોત્તરસપ્તકોટિસંખ્યકાનિ (૭૭૨૦.૦૦૦)
 ભવન્તીતિ યાવઃ ।

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘કેવહયાણં મંતે ! વાળમંતરાવાસસયસહસ્સા પળ્લગ્ગા ?’
 હે મદન્ત ! કિયન્તિ સ્વલુ વાનવ્યન્તરાવાસસતસહસ્સાણિ મજ્જન્તાનિ ? મગવાનાહ-
 ‘ગોયમા ! અસંલેજ્જા વાળમંતરાવાસસયસહસ્સા પળ્લગ્ગા’ હે ગૌતમ ! અસંલેયયાનિ
 વાનવ્યન્તરાવાસસતસહસ્સાણિ મજ્જન્તાનિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘તે ણં મંતે ! કિં સંલે

અગ્નિકુમાર इनके बीच में एक एक के उत्तरदिशा में ३६ लाख और
 दक्षिणदिशा में ४० लाख इस प्रकार ७६ लाख भवन-प्रत्येक के हैं ।
 इन सब भवनों की संख्या का जोड़ ७७२००००० सातकरोड़ बहत्तर
 लाख होते हैं । उत्तरदिशा के भवनों का जोड़ ३६६००००० होते हैं
 और दक्षिणदिशा के भवनों का जोड़ ४०६००००० होता है । इस
 प्रकार से इनका जोड़ कुल ७७२००००० हो जाता है ।

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘केवहया णं मंते ! वाण-
 मंतरावाससयसहस्सा पणगत्ता’ हे मदन्त ! वानव्यन्तरो के आवासों
 की संख्या कितने लाख की कही गई है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-
 ‘गोयमा ! असंलेज्जा वाणमंतरावाससयसहस्सा पणगत्ता’ हे गौतम !
 वानव्यन्तरो के आवासों की संख्या असंख्यान लाख की कही गई है ।

પ્રત્યેકના ઉત્તર દિશામાં ૩૬-૩૬ લાખ અને દક્ષિણ દિશામાં ૪૦-૪૦ લાખ
 ભવનો મળી કુલ ૭૬-૭૬ લાખ ભવનો છે ઉત્તર દિશાના ભવનોનો કુલ
 સરવાળો ૩૬૬૦૦૦૦૦ અને દક્ષિણ દિશાના ભવનોનો કુલ સરવાળો
 ૪૦૬૦૦૦૦૦ થાય છે આ રીતે ભવનપતિઓના દસે નિકાયના દેવોના
 ભવનોનો કુલ સરવાળો ૭૭૨૦૦૦૦૦ થાય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“કેવહયાણં મંતે ! વાળમંતરાવાસસયસહસ્સા
 પળ્લગ્ગા” હે મગવન્ ! વાનવ્યન્તર દેવોના કેટલા લાખ આવાસો કહ્યા છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ગોયમા ! અસંલેજ્જા વાળમંતરાવાસસયસહસ્સા
 પળ્લગ્ગા” હે ગૌતમ ! વાનવ્યન્તરોના આવાસોની સંખ્યા અસંખ્યાત
 લાખની કહી છે.

જ્ઞવિત્થડા, અસંખેજ્ઞવિત્થડા ? ' હે ભદન્ત ! તે સ્વ વાનવ્યન્તરાવાસાઃ કિં સંખ્યેયવિસ્તૃતાઃ સન્તિ ? કિંવા અસંખ્યેયવિસ્તૃતાઃ સન્તિ ? મગવાનાંદ-‘ગોયમા ! સંખેજ્ઞવિત્થડા, નો અસંખેજ્ઞવિત્થડા’ હે ગૌતમ ! સંખ્યેયવિસ્તૃતાઃ સન્તિ વાનવ્યન્તરાવાસાઃ, નો અસંખ્યેયવિસ્તૃતાઃ સન્તિ । તથા ચોક્તમ્—

“જંબુદ્વીપસમા સ્વ જંબુદ્વીપેણ હવંતિ તે નગરા ।

સ્વ હિ સંખ્યેયવિસ્તૃતાઃ સ્વ વિદેહસમગાઃ મજ્ઞિમગા ॥૧॥

છાયા—જંબુદ્વીપસમાનિ સ્વ ઉત્કૃષ્ટેન ભવન્તિ તાનિ નગરાણિ ।

ક્ષુદ્રાણિ ક્ષેત્રસમાનિ (મરતૈરાવત ક્ષેત્રસમાનિ) સ્વ વિદેહસમકાનિ

(મહાવિદેહ ક્ષેત્રતુલ્યાનિ) મધ્યમકાનિ ॥૧॥ ઇતિ ।

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘સંખેજ્ઞેણ મંતે ! વાણમંતરાવાસસયસહસેસુ ઇગસમર્ણ

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—‘તેણ મંતે ! કિં સંખેજ્ઞ-વિત્થડા અસંખેજ્ઞવિત્થડા’ હે ભદન્ત ! યે વાનવ્યન્તરોં કે અસંખ્યાત લાગ્ ભવનાવાસ કયા સંખ્યાતયોજન કે વિસ્તારવાળે હૈં, યા અસંખ્યાત યોજન કે વિસ્તારવાળે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘ગોયમા ! હે ગૌતમ ! ‘સંખેજ્ઞવિત્થડા, નો અસંખેજ્ઞ-વિત્થડા’ યે વાનવ્યન્તરોં કે આવાસ સંખ્યાતવિસ્તારવાળે હી હૈં, અસંખ્યાતવિસ્તારવાળે નહીં હૈં । તથાચોક્તમ્—જંબુદ્વીપસમા સ્વ જંબુદ્વીપેણ હવંતિ તે નગરા । સ્વ હિ સંખ્યેયવિસ્તૃતાઃ સ્વ વિદેહસમગાઃ મજ્ઞિમગા ॥૧॥ ઇતિ । તાત્પર્ય એસા હૈં કિ વાનવ્યન્તરોં કે જો ક્ષુદ્રાવાસ હૈં—વે મરત, ઐરવતક્ષેત્ર કે સમાન હૈં ઔર જો મધ્યમ-આવાસ હૈં વે મહાવિદેહ ક્ષેત્ર કે સમાન હૈં તથા જો હસકે ઉત્કૃષ્ટ નગર હૈં વે જંબુદ્વીપ કે સમાન હૈં ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—સંખેજ્ઞેણ મંતે ! વાણમંતરા-

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ તેણ મંતે ! કિં સંખેજ્ઞવિત્થડા અસંખેજ્ઞવિત્થડા” હે ભગવન ! વાનવ્યન્તરોના તે અસંખ્યાત લાગ્ ભવનાવસો શુ સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા છે ? કે અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ગોયમા ! સંખેજ્ઞવિત્થડા, નો અસંખેજ્ઞવિત્થડા” હે ગૌતમ ! વાનવ્યન્તરોના તે આવાસો સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા છે, અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા નથી કહું પણ છે કે—“ જંબુદ્વીપસમા સ્વ જંબુદ્વીપેણ હવંતિ તે નગરા । સ્વ હિ સંખ્યેયવિસ્તૃતાઃ સ્વ વિદેહસમગાઃ મજ્ઞિમગા ॥૧॥ ઇતિ । તાત્પર્ય એ છે કે “વાનવ્યન્તરોના જે ક્ષુદ્રાવાસો સૌથી નાના છે, તેઓભરત ઐરવત ક્ષેત્રના સમાન છે, મધ્યમ આવાસો મહાવિદેહ ક્ષેત્ર સમાન છે અને તેમનાં જે નગરો છે, તેઓ જંબુદ્વીપના સમાન છે. ”

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ સંખેજ્ઞેણ મંતે ! વાણમંતરાવાસસયસહસેસુ ઇગ-

કેવહ્યા વાળમંતરા ઉવ્વજ્જંતિ ?' હે મદન્ત ! સંખ્યેયવિસ્તૃતેષુ સ્વલુ વાનવ્યન્તરા વાસશતસહસ્રેષુ એકસમયેન કિયન્તો વાનવ્યન્તરા ઉપપદ્યન્તે ? મગવાનાહ—‘એવં જહા અસુરકુમારાણં । સંખેજ્જવિત્થહેસુ તિન્નિ ગમગા તહેવ માણિયવ્વા । વાળ-મંતરાણ વિ તિન્નિ ગમગા’ હે ગૌતમ ! એવં-પૂર્વોક્તરીત્યેવ યથા અસુરકુમારાણાં સંખ્યેયવિસ્તૃતેષુ અસુરકુમારાવાસેષુ ત્રીણિ ગમકાનિ-ઉત્પાદો-દ્વર્તના-સત્તા’ વિષયકા આલાપકાઃ મણિતાનિ તથૈવ વાનવ્યન્તરાણામપિ સંખ્યેયવિસ્તૃતેષુ વાન-વ્યન્તરાવાસેષુ ત્રીણિ ગમકાનિ-‘ઉત્પાદો-દ્વર્તના-સત્તા વિષયકા આલાપકાઃ’ મણિતવ્યાનિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘કેવહ્યાણં મંતે ! જોહસિયવિમાણાવાસસય-સહસ્સા પળગત્તા ?’ હે મદન્ત ! કિયન્તિ સ્વલુ જ્યોતિષિકવિમાનાવાસશતસહસ્રાણિ

વાસસયસહસ્રેસુ એકસમયેન કેવહ્યા વાળમંતરા ઉવ્વજ્જંતિ’ હે મદન્ત ! સંખ્યાતયોજનવિસ્તારવાલે વાનવ્યન્તરોં કે આવાસોં મેં એક સમય મેં કિતને વાનવ્યન્તર ઉત્પન્ન હોતે હેં ? ઉત્તર મેં પ્રસુ કહતે હેં—‘એવં જહા અસુરકુમારા ણં સંખેજ્જવિત્થહેસુ’ તિન્નિ ગમગા, તહેવ માણિયવ્વા, વાળમંતરાણ વિ તિન્નિ ગમગા’ હે ગૌતમ ! પૂર્વોક્તરીતિ કે અનુસાર અસુરકુમારોં કે સંખ્યાતવિસ્તારવાલે અસુરકુમારાવાસોં મેં ઉત્પાદ્ ઉદ્વર્તના ઓર સત્તાવિષયક આલાપ કહે જા ચુકે હેં, ડસી પ્રકાર સે વાનવ્યન્તરોં કે ઓ સંખ્યાતયોજનવિસ્તારવાલે વાનવ્યન્તરાવાસોં મેં ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના એવં સત્તા વિષયક ત્રીણ આલાપક કહના ધાહિયે । અથ ગૌતમ પ્રસુ સે એસા પૂછતે હેં—‘કેવહ્યા ણં મંતે જોહસિયવિમાણાવાસસય-સહસ્સા પળગત્તા’ હે મદન્ત ! જ્યોતિષિક વિમાનાવાસ કિતને લાલ્લ કહે

સમયેન કેવહ્યા વાળમંતરા ઉવ્વજ્જંતિ ?” હે લગવન્ ! સંખ્યાત યોજનના વિસ્તાર-વાળા વાનવ્યન્તરાવાસોમાં એક સમયમાં કેટલા વાનવ્યન્તર દેવો ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર—“ એવં જહા અસુરકુમારાણં સંખેજ્જવિત્થહેસુ, તિન્નિ ગમગા, તહેવ માણિયવ્વા, વાળમંતરાણ વિ તિન્નિ ગમગા ” હે ગૌતમ ! અસુર-કુમારોના સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા અસુરકુમારાવાસોમાં ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના અને સત્તાવિષયક ત્રણ આલાપકો પડેલાં પ્રકટ કરવામાં આવ્યા છે, એજ પ્રમાણે વાનવ્યન્તરોનાં પણ સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા વાનવ્યન્તરાવાસોમાં પણ ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના અને સત્તાવિષયક ત્રણ આલાપક કહેવા જોઈએ.

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન—“ કેવહ્યા ણં મંતે ! જોહસિયવિમાણાવાસસય-સહસ્સા પળગત્તા ” હે લગવન્ ! જ્યોતિષિક દેવોના કેટલા લાખ વિમાનાવાસ કહ્યા છે ?

પ્રજ્ઞાતાનિ ? મહાવાનાહ-‘ગોયમા ! અસંખેજ્જા જોહસિયવિમાણાવાસસયસહસ્સા પણ્ણત્તા’ હે ગૌતમ ! અસંખેયયાનિ જ્યોતિષિકવિમાનાવાસશતસહસ્રાણિ પ્રજ્ઞાતાનિ. ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘તેણં મંતે ! કિં સંખેજ્જવિત્થહા ? અસંખેજ્જવિત્થહા ?’ હે મદન્ત ! તે સ્વહુ અસંખેયલક્ષાઃ જ્યોતિષિકવિમાનાવાસાઃ કિં સંખેયવિસ્તૃતાઃ સન્તિ ? કિંવા અસંખેયવિસ્તૃતાઃ સન્તિ ? મહાવાનાહ-‘એવં જહા વાળમંતરાણં તહા જોહસિયાણ વિ તિન્નિ ગમગા માણિયવ્વા, નવરં ઇગા તેઉલ્લેસ્સા, ઉવવજ્જંતેસુ પણ્ણત્તેસુ ય અસન્ની નત્થિ, સેસં તં ચેવ’ એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા યથા વાનવ્યન્તરાણાં ત્રીણિ ગમકાનિ-‘ઉત્પાદો-ઉદ્ધર્તના-સત્તા’ વિષયાણિ પ્રતિપાદિતાનિ, તથૈવ જ્યોતિષિકાણામપિ ત્રીણિ ગમકાનિ-‘ઉત્પાદો-ઉદ્ધર્તના-સત્તા વિષયકાણિ મણિતવ્યાનિ પ્રતિપત્તવ્યાનિ, તથા ચ-‘‘ઇગસદ્ધિમાગં કાઠ્ઠજોયણં’ ઇત્યાદિ પ્રાસાંખ્યેન ગયે હૈં ? ઉત્તર ઈં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘અસંખેજ્જા જોહસિયવિમાણાવાસસયસહસ્સા પણ્ણત્તા’ જ્યોતિષિકવિમાનાવાસ અસંખ્યાતલાઘ્વ કહે ગયે હૈં’ । અબ ગૌતમસ્વામી સે એલા કહેતે હૈં-‘તે ણં મંતે ! કિં સંખેજ્જવિત્થહા, અસંખેજ્જવિત્થહા’ હે મદન્ત ! જ્યોતિષિકવિમાનાવાસ કયા સંખ્યાતયોજનવાલે હૈં, યા અસંખ્યાતયોજનવિસ્તાર વાલે હૈં ? ઉત્તર ઈં પ્રશ્ન કહતે હૈં-એવં જહા વાળમંતરાણં તહા જોહસિયાણ વિ તિન્ન ગમગા માણિયવ્વા, નવરં ઇગા તેઉલ્લેસ્સા, ઉવવજ્જંતેસુ પણ્ણત્તેસુ ય અસન્ની નત્થિ સેસં તં ચેવ’ હે ગૌતમ ! પૂર્વોક્તરીતિ કે અનુસાર જૈસે વાનવ્યન્તરોં કે ઉત્પાદ, ઉદ્ધર્તના એવં સત્તા વિષયક ત્રીણ આલાપ કહે ગયે હૈં, ડસી પ્રકાર જ્યોતિષકોં કે ણી ઉત્પાદ, ઉદ્ધર્તના એવં

મહાવીર પ્રશ્નુને ઉત્તર-“ ગોયમા । ” હે ગૌતમ ! અસંખેજ્જા જોહસિય-વિમાણાવાસસયસહસ્સા પણ્ણત્તા ” જ્યોતિષિક દેવેના વિમાનાવાસેા અસંખ્યાત લાઘ્વ કહ્યા છે.

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન-તે ણ મંતે ! કિં સંખેજ્જવિત્થહા, અસંખેજ્જવિત્થહા ? ” હે ભગવન્ ! જ્યોતિષિકેના વિમાનાવાસેા શું સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા છે, કે અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા છે ?

મહાવીર પ્રશ્નુનેા ઉત્તર-“ એવં જહા વાળમંતરાણં તહા જોહસિયાણ વિ તિન્નિ ગમગા માણિયવ્વા, નવરં ઇગા તેઉલ્લેસ્સા, ઉવવજ્જંતિ તેસુ પણ્ણત્તેસુ ય અસન્ની નત્થિ, સેસં તચેવ ” હે ગૌતમ ! પહેલા વાનવ્યન્તરેના ઉત્પાદ, ઉદ્ધર્તના અને સત્તાવિષયક જેવા ત્રણ આલાપકેા કહ્યા છે, એવાં જ જ્યોતિષિકેના ઉત્પાદ ઉદ્ધર્તના અને સત્તાવિષયક ત્રણ આલાપકેા કહેવા જોઈએ. તથા

જ્યોતિષ્કે સંખ્યેયવિસ્તૃતા એવ વિમાનાવાસાઃ પ્રતિપત્તવ્યાઃ, કિન્તુ નવરં-પૂર્વા-પેક્ષયા વિશેષસ્તદ્વત્ર એકા તેજોલેશ્યૈવ વક્તવ્યા, વાનવ્યન્તરે તુ લેશ્યાચતુષ્ટય-મુક્તમ્, તથા ઉત્પદ્યન્તેષુ-ઉત્પદ્યન્તે પદોપલક્ષિતેષુ વાનવ્યન્તરેષુ અસંજિનઃ ઉત્પદ્યન્તે અન્યુત્તમશ્ચ તન્નિષેધો બોધ્યઃ, તથા ચ જ્યોતિષ્કેષુ અસંજિનો નોત્પદ્યન્તે, એવં પ્રજ્ઞપ્તેષુ-પ્રજ્ઞપાપદોપલક્ષિતેષુ સત્તાવિષયકેષુ ચાત્ર અસંજિનો ન સન્તિ, ઉત્પાદાભાવાત્ ઇતિ માત્રઃ । શેષં તદેવ-પૂર્વોક્તવાનવ્યન્તરાવાસવદેવ જ્યોતિષ્કા-વાસેऽપિ બોધ્યમ્ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સોહમ્મે ણં મંતે ! કપ્પે કેવદ્ધયા વિમાણા-વાસસયસહસ્સા પણ્ણત્તા ?’ હે ભદન્ત ! સૌધર્મે સ્વલુ કલ્પે કિયન્તિ વિમાનાવાસ-શતસહસ્સાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા ! વત્તીસં વિમાણાવાસસયસહસ્સા સત્તાવિષયક તીન આલાપક કહના ચાહિયે । તથા ચ ‘એગસદ્ધિભાગં કાઞ્ઞ જોયણં’ ઇત્યાદિ પ્રમાણ સે જ્યોતિષ્ક મેં સંખ્યાતયોજનવિસ્તાર-વાલે હી વિમાનાવાસ જાનના ચાહિયે । કિન્તુ પૂર્વકથન કી અપેક્ષા હસ કથન મેં યદિ કોઈ વિશેષતા હૈ તો વહ એસી હૈ કિ યહાં પર કેવલ એક તેજોલેશ્યા હી હૈ, વાનવ્યન્તરો મેં ચાર લેશ્યાઈ હૈ । તથા ઉત્પાદ પદોપલક્ષિતવાનવ્યન્તરો મેં અસંજી ઉત્પન્નહોતે કહેગયે હૈ, યદા પર ડનકા નિષેધ કિયાગયા હૈ । અર્થાત્ જ્યોતિષિકો મેં અસંજી ઉત્પન્ન નહીં હોતે હૈ । હસી પ્રકાર પ્રજ્ઞસપદોપલક્ષિત હન જ્યોતિષ્કો મેં અસંજી જીવ નહીં હૈ ક્યોંકિ હનકા યહાં ઉત્પાદ હી નહીં હોતા હૈ । બાકી કા ઓર સ્વ કથન યહાં પૂર્વો-ક્તવાનવ્યન્તરાવાસ કી તરહ સે હી જાનના ચાહિયે । અથ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ-‘સોહમ્મે ણં મંતે ! કપ્પે કેવદ્ધયા વિમાણાવાસસ-યસહસ્સા પણ્ણત્તા’ હે ભદન્ત ! સૌધર્મકલ્પ મેં-કિતને લાખ વિમાના-

“એગસદ્ધિભાગં કાઞ્ઞ જોયણં” ઇત્યાદિ કથન અનુસાર જ્યોતિષિકોના વિમાનાવાસો સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા જ સમજવા વાનવ્યન્તરોના કથન કરતાં અહીં એટલી જ વિશેષતા છે કે વાનવ્યન્તરોમાં ચાર લેશ્યાઓ હોય છે, પરંતુ જ્યોતિષિકોમાં માત્ર તેજોલેશ્યાનો જ સદ્ભાવ હોય છે. વળી વાનવ્યન્તરોમાં અસંજી ઉત્પન્ન થાય છે, પરંતુ જ્યોતિષિકોમાં અસંજીનો ઉત્પાદ કદ્યો નથી બાકીનું સમસ્ત કથન વાનવ્યન્તરોના જેવું જ સમજવું.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“સોહમ્મે ણં મંતે ! કપ્પે કેવદ્ધયા વિમાણાવાસસયસ-હસ્સા પણ્ણત્તા” હે ભગવન્ ! સૌધર્મ દેવલોકમાં કેટલા લાખ વિમાનાવાસ કદ્યા છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ગોયમા ! વત્તીસં વિમાણાવાસસયસહસ્સા પણ્ણત્તા” હે ગૌતમ ! સૌધર્મ કલ્પમાં ૩૨ લાખ વિમાનાવાસ કદ્યા છે.

પણત્તા' હે ગૌતમ ! સૌધર્મકલ્પે દ્વાત્રિશદ્વિમાનાવાસશતસહસ્રાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘તેજં મંતે ! કિં સંખેજ્જવિત્થડા, અસંખેજ્જવિત્થડા ?’ હે ભદન્ત ! તે સ્વલુ દ્વાત્રિશલ્લક્ષવિમાનાવાસાઃ કિં સંખેયવિસ્તૃતાઃ સન્તિ ? કિંવા અસંખેયવિસ્તૃતાઃ સન્તિ ? મગધાનાહ—ગોયમા ! સંખેજ્જવિત્થડા વિ, અસંખેજ્જવિત્થડા વિ’ હે ગૌતમ ! સૌધર્મ વિમાનાવાસાઃ સંખેયવિસ્તૃતા અપિ સન્તિ, અસંખેયવિસ્તૃતા અપિ સન્તિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘સોહમ્મે જં મંતે ! કપ્પે વત્તીસાણ વિમાણાવાસસયસહસ્સેસુ સંખેજ્જવિત્થડેસુ વિમાણેસુ એગસમણં કેવહ્યા સોહમ્મા દેવા ઉવવજ્જંતિ ?’ હે ભદન્ત ! સૌધર્મે સ્વલુ કલ્પે દ્વાત્રિશતિ વિમાનાવાસશતસહસ્રેષુ દ્વાત્રિશલ્લક્ષવિમાનાવાસેષુ સંખેયવિસ્તૃતેષુ વિમાણેષુ એકસમયેન કિયન્તઃ સૌધર્માઃ દેવા ઉપપચ્ચન્તે ? ‘કેવહ્યા તેઉલેસ્સા ઉવવજ્જંતિ ?’

વાસ કહે ગયે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘ગોયમા ! વત્તીસાં વિમાણાવાસસયસહસ્રા પળણત્તા’ હે ગૌતમ ! સૌધર્મકલ્પ મેં ૩૨ લાખ વિમાનાવાસ કહે ગયે હૈં । અબ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—‘તેજં મંતે ! કિં સંખેજ્જવિત્થડા, અસંખેજ્જવિત્થડા’ હે ભદન્ત ! સૌધર્મકલ્પ કે યે ૩૨ લાખ વિમાનાવાસ સંખ્યાતયોજનવિસ્તારવાલે હૈં ? યા અસંખ્યાતયોજન વિસ્તારવાલે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સંખેજ્જવિત્થડા વિ અસંખેજ્જવિત્થડા વિ’ યે સૌધર્મદેવલોકસંબંધી ૩૨ લાખ વિમાનાવાસસંખ્યાતયોજનવિસ્તારવાલે મી હૈં । ઓર અસંખ્યાતયોજનવિસ્તારવાલે મી હૈં । અબ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—‘સોહમ્મેજં મંતે ! કપ્પે વત્તીસાણ વિમાણાવાસસયસહસ્સેસુ સંખેજ્જવિત્થડેસુ એગસમણં કેવહ્યા સોહમ્મા દેવા ઉવવજ્જંતિ’ હે ભદન્ત ! સૌધર્મકલ્પ કે ૩૨ લાખ વિમાનાવાસોં મેં કે સંખ્યાતયોજન વિસ્તારવાલે વિમાનાવાસોં મેં એકસમય મેં કિનને સૌધર્મદેવ ઉત્પન્ન

ગૌતમસ્વામીના પ્રશ્ન—‘તેજં મંતે ! કિં સંખેજ્જવિત્થડા, અસંખેજ્જવિત્થડા ?’ હે ભગવન્ ! સૌધર્મકલ્પના ૩૨ લાખ વિમાનાવાસોં શું સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા છે, કે અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા છે ?

ઉત્તર—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સંખેજ્જવિત્થડા વિ અસંખેજ્જવિત્થડા વિ.’ સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા પણ છે અને અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા પણ છે.

ગૌતમસ્વામીના પ્રશ્ન—‘સોહમ્મેજં મંતે ! કપ્પે વત્તીસાણ વિમાણવાસસયસહસ્સેસુ સંખેજ્જવિત્થડેસુ વિમાણેસુ એગસમણં કેવહ્યા સોહમ્મા દેવા ઉવવજ્જંતિ’ હે ભગવન્ ! સૌધર્મકલ્પના ૩૨ લાખ વિમાનાવાસોંના જે સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા વિમાનાવાસોં છે, તેમાં એક સમયમાં કેટલા સૌધર્મ દેવો ઉત્પન્ન થાય છે ? ‘કેવહ્યા તેઉલેસ્સા ઉવવજ્જંતિ ?’ કેટલા તેજોલેશ્યાવાળા ઉત્પન્ન થાય છે ?

ક્રિયન્તસ્તેજોલેશ્યાવન્ત ઉપપદ્યન્તે ? મગવાનાહ—‘ એવં જહા જોહસિયાણં તિન્નિ-
ગમના તહેવ તિન્નિ ગમગા માણિયવ્વા ’ એવં—પૂર્વોક્તરીતયા યથા ડ્યોતિષિકાણાં
ત્રીણિ ગમકાનિ ઉત્પાદોદ્-વર્તના—સત્તા વિષયકાણિ આલાપકરૂપાણિ મણિતાનિ
તથૈવ સૌધર્મિકાણામપિ દેશનાં ત્રીણિ ગમકાનિ—પૂર્વોક્તાનિ અમિલાપકરૂપાણિ
મણિતવ્યાનિ, ‘ નવરં તિસુ વિ સંખેજ્જા માણિયવ્વા ’ ઓહિનાગી, ઓહિદંસણી
ચવાવેયવ્વા, સેસં તં ચેવ ’ નવરં—પૂર્વપેક્ષયા વિશેષસ્તુ અત્ર ત્રિષ્વપિ ગમકેષુ—
ઉત્પાદો દ્વર્તના—સત્તા વિષયકેષુ સંખ્યેયાઃ સૌધર્મિકા દેવાઃ મણિતવ્વાઃ, અવધિ-
જ્ઞાનિનઃ, અવધિદર્શનિનશ્ચ ચ્યાવયિતવ્યાઃ પ્રચ્યાવનીયાઃ ‘ ચ્યવન્તિ ’ પદેન વ્યવ-
હર્તવ્યાઃ યતો હિ સૌધર્માદિકલ્પાચ્ચ્યુતાસ્તન્તસ્તીર્થક્કરાદયો ભવન્તિ અતોડ્વધિ

હોતે હૈં ? ‘ કેવહ્યા તેડલેસ્સા ઉવવજ્જંતિ ’ કિતને તેજોલેશ્યાવાલે
ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં—પ્રમુ કહતે હૈં—‘ એવં જહા જોહસિયા ણં
તિન્નિ ગમગા તહેવ તિન્નિ ગમગા માણિયવ્વા ’ હે ગૌતમ ! ડ્યોતિષિકોં
કે જૈસે ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના ઓર સત્તાવિષયક ત્રીન આલાપક કહે
ગયે હૈં વૈસે હી આલાપક ત્રીન યહાં પર ઓ કહના ચાહિયે । ‘ નવરં
તિસુ વિ સંખેજ્જા માણિયવ્વા, ઓહિનાગી, ઓહિદંસણી ચ ચવાવેયવ્વા,
સેસં તં ચેવ ’ પરન્તુ ડ્યોતિષિકદેવોં કે ત્રીન આલાપકોં કી અપેક્ષા
યહાં કે ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના ઓર સત્તા કે આલાપકોં મેં ‘ સંખ્યાત ’ કા
પાઠ બોલના ચાહિયે । તથા ચ—સંખ્યાતસૌધર્મદેવ હી ઉત્પન્ન હોતે હૈં,
સંખ્યાત સૌધર્મદેવ હી ઉદ્વર્તના કરતે હૈં ઓર સંખ્યાત હી
સૌધર્મદેવ સત્તા મેં યૌજૂર રહતે હૈં, અવધિજ્ઞાની ઓર અવધિ-
દર્શની યહાં સે ચ્યુત હોતે હૈં । કયોંકિ સૌધર્માદિકલ્પોં સે
ચચિત હુએ જીવ તીર્થકરાદિક હોતે હૈં । બાકી કા ઓર સવ કથન યહાં

મહાવીર પ્રભુને । ઉત્તર—“ એવં જહા જોહસિયાણં તિન્નિ ગમગા તહેવ
તિન્નિ ગમગા માણિયવ્વા ” હે ગૌતમ ! ડ્યોતિષિકોના ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના
અને સત્ત વિષયક જેવાં ત્રણ આલાપકો કહેવામાં આયા છે, એવાં જ ત્રણ
આલાપકો અહીં પણ કહેવા નોંધ્યો. “ નવરં તિસુ વિ સંખેજ્જા માણિયવ્વા,
ઓહિનાગી, ઓહિદંસણી ચ ચવાવેયવ્વા, સેસં તંચેવ ” ડ્યોતિષિકોના ત્રણ
આલાપકો કરતાં આ ત્રણ આલાપકોમાં એટલી જ વિશેષતા છે કે ત્યાં ત્રણ
આલાપકોમાં “ સંખ્યાત પદ વપરાયું ” છે, તેને બદલે અહીં ‘ અસંખ્યાત ’
પદ મૂકવું નોંધ્યો. જેમ કે....સંખ્યાત જીવો ત્યાં સૌધર્મ દેવ રૂપે ઉત્પન્ન
થાય છે, સંખ્યાત સૌધર્મ દેવો ત્યાંથી ઉદ્વર્તના કરે છે અને ત્યાં સંખ્યાત
સૌધર્મદેવો વિદ્યમાન છે. સૌધર્મ કલ્પમાંથી અવધિજ્ઞાની જીવો ત્યાંથી ચ્યુત
થાય છે, કારણ કે સૌધર્માદિ કલ્પમાંથી ચ્યુત થયેલા જીવો તીર્થકરાદિક

જ્ઞાન્યાદયઃચ્યાવયિતવ્યા इति भावः, शेषं तदेव-पूर्वोक्तवदेव बोध्यम् । 'असंखेज्जवित्थडेसु एवं चेव तिन्नि गमगा, नवरं तिसु वि गमएसु असंखेज्जा भाणियव्वा' असंखेययिस्तुतेषु सौधर्म विमानावासेषु एवमेव संखेययिस्तुतवदेव त्रीणि गमकानि-उत्पादादिविषयकाणि बोध्यानि, नवरं-पूर्वापेक्षया विशेषस्तु-त्रिष्वपि गमकेषु असंखेयाः सौधर्मादिकाः भणितव्याः । 'ओहिनाणी य, ओहिदंसणी य संखेज्जा चयंति, सेसं तं चेव' अवधिज्ञानिनश्च, अवधिदर्शनिनश्च संखेयाश्चयवन्ति, संखेयानामेव तीर्थङ्करादित्वेनोत्पादसद्भावात्, शेषं तदेव-पूर्वोक्तवदेव अवसेयम्, 'एवं जहा सोहम्मे वत्तव्वया भणिया तहा ईसाणे वि छ गमगा

पूर्वोक्त जैसा ही जानना चाहिये 'असंखेज्जवित्थडेसु एवं चेन तिन्नि-गमगा, नवरं तिसु वि गमएसु असंखेज्जा भाणियव्वा' तथा असंख्यातयोजनविस्तारवाले जो सौधर्मविमानावास हैं उनमें संख्यातयोजनविस्तारवाले सौधर्मविमानावासों के जैसे उत्पाद, उद्घर्त्तना, सत्ताविषयक आलापक कहना चाहिये । परन्तु इन आलापकों में संख्यातपद की जगह असंख्यातपद का प्रयोग करना चाहिये । 'अवधिज्ञानी और अवधिदर्शनी यहां से-असंख्यातयोजनविस्तारवाले सौधर्मविमानावासों से-असंख्यात की मात्रा में चवित नहीं होते हैं-किन्तु संख्यात की मात्रा में ही चवित होते हैं' । क्योंकि तीर्थङ्करादिकरूप से जो उत्पन्न होते हैं, वे संख्यात ही उत्पन्न होते हैं असंख्यात नहीं । बाकी का और सब कथन पहिले कहे गये जैसा ही जानना चाहिये । 'एवं जहा सोहम्मे वत्तव्वया भणिया, तहा ईसाणे

થાય છે. ખાકીનું સમસ્ત કથન જ્યોતિષિકોના કથન જેવું જ સમજવું. "અસંખેજ્જવિત્થડેસુ એવ ચેવ તિન્નિ ગમગા, નવરં તિસુ વિ ગમએસુ અસંખેજ્જા ભાણિયવ્વા" અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા જે સૌધર્મિકદળના વિમાનાવાસો છે, તેમાં સંખ્યાત યોજનેના વિસ્તારવાળા વિમાનાવાસોના જેવાં જ ઉત્પાદ, ઉદ્ઘર્તના અને સત્તાવિષયક આલાપકો કહેવા જોઈએ, પરન્તુ આ આલાપકોમાં સંખ્યાત પદને બદલે અસંખ્યાત પદનો પ્રયોગ કરવો જોઈએ. "અવધિજ્ઞાની અને અવધિદર્શની અહીંથી (અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા સૌધર્મવિમાનાવાસોમાંથી) અસંખ્યાતની માત્રામાં રચુત થતા નથી, પણ સંખ્યાતની માત્રામાં જ રચુત થાય છે, કારણ કે જે છવો ત્યાંથી રચવીને તીર્થંકરાદિ રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે, તેમની સંખ્યા સંખ્યાત જ છે, અસંખ્યાત નથી ખાકીનું સમસ્ત કથન પૂર્વોક્ત કથન અનુસાર જ સમજવું

ભાણિયવ્વા ' एवं पूर्वोक्तरीत्या यथा सौधर्मे कल्पे वक्तव्यता भणिता तथा ईशाने-
ऽपि कल्पे षट्गमकानि-उत्पादो-द्वर्तना-सत्ताविषयकाणि त्रीणि संख्यात-
विस्तृतानाश्रित्य, एनान्येष त्रीणि असंख्यातविस्तृतानाश्रित्य, इत्येवं षट्गमकानि
भणितव्यानि । ' सणकुमारे एवं चेव ' सनत्कुमारे कल्पे, एवमेव-पूर्वोक्तरीत्यैव
संख्यातासंख्यातविस्तृतानाश्रित्य त्रयाणां त्रयाणाम्-उत्पादो-द्वर्तना-सत्ता
विषयकाणामालापकानां मेऽनेन षट् आलापका भणितव्याः, ' नवरं इत्थो वेयगां
न उववज्जंति ' नवरं सौधर्मेशानापेक्षया विशेषस्तु सनत्कुमारे स्त्रीवेदका न उप-
पद्यन्ते, स्त्रियो देव्यः सनत्कुमारादिषु नोत्पद्यन्ते, नवा तत्र देव्यः सन्ति-

વિ છ ગમગા 'ભાણિયવ્વા' જિસ પ્રકાર સે સંખ્યાતયોજન વિસ્તારવાલે
સૌધર્મદેવાવાસોં કે યે ઉત્પાદ ઉદ્વર્તના એવં સત્તાવિષયક આલાપક
કહે ગયે હૈં उसी प्रकार से संख्यातयोजनविस्तारवाले और असं-
ख्यातयोजन विस्तारवाले ईशानदेवावासों के भी तीन तीन-छ आला-
पक-उत्पाद, उद्वर्तना और सत्ता विषयक कहना चाहिये । 'सणकुमारे
एवं चेव' सनत्कुमारकला में भी इसी प्रकार से संख्यात असंख्यात-
विस्तारवाले सनत्कुमारावासों को लेकर के तीन तीन ६ आलापक
उत्पाद, उद्वर्तना और सत्ता विषयक कहना चाहिये । 'नवरं इत्थी-
वेयगान उववज्जंति' परन्तु ईशानदेवावासों के आलापकों की अपेक्षा
यहां जो विशेषता है वह ऐसी है कि यहां स्त्री वेदी उत्पन्न नहीं होते

“ एवं जहा सोहम्मे वक्तव्यता भणिता, तद्वा ईशाने वि छ गमगा भणियव्वा ”
જેવી રીતે સંખ્યાત અને અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા સૌધર્મવિમા-
નાવાસોમાં ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના અને સત્તા વિષયક ત્રણ ત્રણ આલાપકો
કહેવામાં આવ્યા છે, એવાં જ ત્રણ ત્રણ આલાપકો-કુલ છ આલાપકો-ઈશા-
નકલ્પના સંખ્યાત અને અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા વિમાનાવાસોમાં
ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના અને સત્તાના વિષયમાં પણ કહેવા જોઈએ “ સણકુમારે
एवं चेव ” સનત્કુમાર કલ્પના સંખ્યાત અને અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તાર-
વાળા વિમાનાવાસોમાં ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના અને સત્તાવિષયક ત્રણ ત્રણ આલાપકો
-કુલ છ આલાપકો-પણ એજ પ્રમાણે કહેવા જોઈએ. “ नवरं इत्थीवेयगा
न उववज्जंति ” પરન્તુ સૌધર્મ અને ઈશાનના દેવાવાસો કરતાં અહીં વિશેષતા
એટલી જ છે કે અહીં (સનત્કુમાર કલ્પમાં) સ્ત્રીવેદી ઉત્પન્ન થતાં નથી, એટલે
કે દેવીઓ ઉત્પન્ન થતી નથી કારણ કે સૌધર્મ અને ઈશાન, આ બે દેવલોકમાં
જ દેવીઓનો ઉત્પાદ કહ્યો છે ત્યાર પછીના સનત્કુમારાદિ દેવલોકોમાં દેવી-

इत्याह-‘पण्णत्तेसु य न भण्णंति’ प्रज्ञप्तेषु-प्रज्ञप्तपदोपलक्षित सत्ताविषयक गमके च स्त्रीवेदका न भण्यन्ते, सनत्कुमारादिषु देवीनां सत्ताया अभावात् किन्तु तत्र सनत्कुमारादिषु, अधस्तनदेवलोकदेवीनां गमनसंभवात् तत्रतो देवीनामुद्धर्तनं कदाचिद्भवतीति उद्धर्तना न निषिद्धेति भावः । ‘असन्नी तिसु वि गमएसु न भण्णंति, सेसं तं चेव’ असंज्ञिनः सनत्कुमारावासेषु त्रिष्वपि गमकेषु-उत्पादो-द्धर्तना-सत्ता विषयकेषु आलापकेषु न भण्यन्ते । सनत्कुमारादिदेवानां संज्ञिभ्य एवोत्पाद-सद्भावेन च्युतानां च संज्ञिष्वेव गमनेन, गमकत्रयेऽपि असंज्ञित्वस्यासद्भावात्, है । अर्थात् देवियां यहां उत्पन्न नहीं होता हैं, क्योंकि देवियों का उत्पाद-दो देवलोक तक-सौधर्म ईशान देवलोक तक ही-कहा गया है । आगे के सनत्कुमारादि देवलोकों में नहीं । अतः जब इनका यहां उत्पाद ही नहीं है तब ‘पण्णत्तेसु य न भण्णंति’ प्रज्ञप्तपदोपलक्षित-सत्ताविषयक गमकों में स्त्रीवेदी नहीं कहे गये हैं । क्योंकि सनत्कुमारादिकों में देवियों का सत्ता में अभाव कहा गया है, सनत्कुमादिकों में जो देवियां आती हैं वे अधस्तनदेवलोक से ही आती हैं । अतः वहां से कदाचित् देवियों की उद्धर्तना होती है-इसीलिये उद्धर्तना का निषेध यहां नहीं किया गया है । असन्नी तिसु वि गमएसु न भण्णंति, सेसं तं चेव’ असंज्ञी जीव सनत्कुमारावासों के तीनों भी उत्पाद, उद्धर्तना, और सत्ताविषयक आलापकों में नहीं कहे गये हैं । क्योंकि सनत्कुमादि देवों का उत्पाद संज्ञी जीवों में से ही होता है और जब ये वहां से चवित होते हैं-तब

‘ઓનો’ ઉત્પાદ કહ્યો નથી. આ રીતે સનત્કુમાર દેવલોકમાં દેવીઓની ઉત્પત્તિ જ થતી ન હોવાથી, “ પણ્ણત્તેસુ ય ન ભણ્ણંતિ ” પ્રજ્ઞપ્તપદોપલક્ષિત સત્તાવિષયક આલાપકોમાં પણ સ્ત્રીવેદીનો અભાવ જ કહ્યો છે, કારણ કે સનત્કુમારાદિક દેવલોકોમાં દેવીઓની વિદ્યમાનતાનો જ અભાવ કહ્યો છે. સનત્કુમારાદિકોમાં જે દેવીઓ આવે છે, તેઓ અધસ્તન (નીચેના) દેવલોકમાંથી જ આવે છે. તેથી ત્યાં ક્યારેક દેવીઓની ઉદ્ધર્તના થાય છે, તેથી અહીંયા દેવીઓની ઉદ્ધર્તનાનો નિષેધ કહ્યો નથી. “ અસન્ની તિસુ વિ ગમણસુ ન ભણ્ણંતિ, સેસં તંચેવ ” સનત્કુમારાવાસોના ત્રણે આલાપકોમાં અસંજી જીવોનું કથન કરવું જોઈએ નહીં, કારણ કે ત્યાં અસંજી જીવો ઉત્પન્ન થતા નથી, ત્યાંથી અસંજી જીવોની ઉદ્ધર્તના થતી નથી અને ત્યાં અસંજી જીવો હોતા પણ નથી, કારણ કે સનત્કુમારાદિ દેવોનો ઉત્પાદ સંજી જીવોમાંથી જ થાય છે અને ત્યાંથી ચ્યવીને તેઓ સંજી જીવોમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી ત્રણે આલા-

‘एवं जाव सहस्रारे’ एवं पूर्वीकवदेव यावत् माहेन्द्रे, ब्रह्मलोके, लान्तके, महा-
शुके, सहस्रारे च कल्पे आसेयम्, सहस्रारान्तेषु कल्पेषु तिर्यग्योनिकानामुत्पादेन
असंख्येयानां त्रिष्वपि गमकेषु उत्पादो-द्वर्त्तना-सत्ता विषयकेषु सद्भावात्,
णाणत्तं विमाणेषु लेस्सासु य, सेसं तं चेव’ नानात्वं-पृथक्त्वं विमानेषु लेश्यासु
चावसेयम्, तत्र विमानेषु नानात्वम्, तथाहि प्रथमे कल्पे द्वाविंशलक्षणि विमा-
नावासाः, द्वितीये अष्टाविंशलक्षणि विमानावासाः, तृतीये द्वादशलक्षणि,
चतुर्थे अष्टलक्षणि, पञ्चमे चत्वारिलक्षणि, षष्ठे पञ्चाशत् सहस्राणि, सप्तमे चत्वा-
रिंशत्सहस्राणि, अष्टमे षट्सहस्राणि, नवमे दशमे च चतुश्शतानि, एकादशे द्वादशे च

મો એ સજી જીવો મેં હી ઉત્પન્ન હોતે હૈં અતઃ તીનોં ગમકોં મેં
અસંજી જીવોં કા સદ્ભાવ નહીં કહા ગયો હૈં । ‘एवं जाव सहस्रारे’
હસી પ્રકાર સે યાવત્-માહેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક, લાન્તક, મહાશુક ઓર સહસ્રા-
રાન્ત કલ્પોં મેં તિર્યગ્યોનિક જીવોં કા ઉત્પાદ હોને સે અસંખ્યાતયોજ
નવિસ્તારવાલે इन आवासों के तीनों गमकों में-आलापकों में-उत्पाद,
उद्वर्त्तना और सत्ताविषयक गमकों में असंख्यात तिर्यग्योनिक जीवों
का उत्पाद होने से असंख्याततिर्यग्योनिक का सद्भाव कहा गया है ।
‘णाणत्तं विमाणेषु, लेस्सासु य सेसं तं चेव’ तथा पूर्वકથન કી અપેક્ષા
યહાં વિમાનોં કે કથન મેં ઓર લેશ્યાઓં કે કથન મેં ભિન્નતા હૈ-જો
હસ પ્રકાર સે હૈં-પ્રથમકલ્પ મેં ૩૨ લાખ વિમાનાવાસ હૈં દ્વિતીય કલ્પ મેં ૨૮
લાખ વિમાનાવાસ હૈં તીસરે કલ્પ મેં ૧૨ લાખ વિમાનાવાસ હૈં, ચોથે
કલ્પ મેં ૮ લાખ વિમાનોવાસ હૈં, પાંચવેં કલ્પ મેં ચાર લાખ વિમાનાવાસ
હૈં, છઠે કલ્પ મેં ૫૦ હજાર વિમાનાવાસ હૈં, સાતવેંકલ્પ મેં ૪૦ હજાર
વિમાનાવાસ હૈં, આઠવે કલ્પ મેં છ હજાર વિમાનાવાસ હૈં, નૌવેં ઓર

પકોમાં અસંજી જીવોનો સદ્ભાવ કહ્યો નથી. “एवं जाव सहस्रारे” એજ
પ્રકારનું કથન માહેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક, લાન્તક, મહાશુક અને સહસ્રાર સુધીના
કલ્પોમાં પણ સમજવું આ કલ્પોમાં તિર્યગ્યોનિક જીવોનો ઉત્પાદ હોવાથી
અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા આ આવાસોમાં ત્રણે આલાપકોમાં-ઉત્પાદ,
ઉદ્વર્તના અને સત્તાવિષયક આલાપકોમાં-અસંખ્યાત તિર્યગ્યોનિકનો સદ્ભાવ
કહ્યો છે. “णाणत्तं विमाणेषु लेस्सासु य, सेसं तं चेव” પૂર્વકથન કરતાં આ
કથનમાં વિમાનો અને લેશ્યાઓના કથનમાં જ ભિન્નતા છે. તે નીચે પ્રમાણે
છે-પહેલા કલ્પમાં ૩૨ લાખ વિમાનાવાસ છે, બીજામાં ૨૮ લાખ, ત્રીજામાં
૧૨ લાખ, ચોથામાં આઠ લાખ, પાંચમાંમાં ૪ લાખ, છઠામાં ૫૦ હજાર,
સાતમાંમાં ૪૦ હજાર, આઠમાંમાં ૬ હજાર, નવમાં અને દસમાંમાં ૪૦૦

त्रीणि शतानि नवग्रैवेयकेषु प्रथमत्रिके एकादशोत्तरशतम्, द्वितीयत्रिके सप्तोत्तर-
शतम्, तृतीयत्रिकेषु एकशतम्, पञ्चानुत्तरविमानेषु पञ्चविमानावासाः सर्वमेलनेन-
८४९७०२३ ज्योतिषतत्त्वधिक सप्तनवतिसहस्रोत्तर चतुरशीतिलक्षाणि विमाना-
वासाः वैमानिकानां सौधर्मदारभ्यानुत्तरविमानपर्यन्तानाम् अवसेयाः, इति,

प्रतिपक्षव्ययं लेख्यासु तु नानात्वम्, तथाहि—प्रथमे द्वितीयकल्पे तेजोलेश्या,
तृतीये चतुर्थे पञ्चमे च कल्पे पद्मलेश्या, अग्रे सर्वेषु कल्पेषु शुक्ललेश्या भवति।
शेषं तदेव—पूर्वोक्तवदेवावसेयम्, गौतमः पृच्छति—‘आणयपाणयेसु णं भंते !
कप्पेसु केवइया विमाणावाससया पणत्ता?’ हे भदन्त ! आनतप्राणतयोः खलु
कल्पयोः कियन्ति विमानावासशतानि ब्रह्मस्तानि ? भगवानाह—‘गोयमा ! चत्तारि

दशवें देवलोक में ४०० विमान हैं, ११ वें और १२ वें देवलोक में ३००
विमानावास हैं, नवग्रैवेयकों के प्रथमत्रिक में एक सौ ग्यारह विमान हैं,
द्वितीयत्रिक में १०७ विमान हैं, तृतीयत्रिक में १०० एक सौ विमान हैं।
पांचवें अनुत्तरविमानों में पांच विमान हैं। इस प्रकार सब मिलकर कुल
विमानावासों का जोड़ सौधर्म से लेकर अनुत्तर विमानों तक ८४९७०२३
होता है। इस प्रकार विमानों में नानात्व प्रकट कर अब लेख्याओं
में नानात्व प्रकट किया जाता है—जो इस प्रकार से है—प्रथम और द्वितीय
कल्प में तेजोलेश्या है, तृतीय चतुर्थ एवं पंचमकल्प में पद्मलेश्या है,
और इनमें आगे के और सब कल्पों में केवल एक शुक्ललेश्या है।
वाक्यी का और सब कथन पूर्वोक्त जैसा ही है। अब गौतम प्रभु से ऐसा
पूछते हैं—‘आणयपाणएसु णं भंते ! कप्पेसु केवइया विमाणावाससया
पणत्ता’ हे भदन्त आनतप्राणतकल्पों में कितने सौ विमानावास कहे-

अने अगियारमां अने भारमां देवदोअमां ३०० विमानावास छे. नवग्रैवेय-
कोना पडैला त्रिकमां ११०, भील त्रिकमां १०७ अने त्रील त्रिकमां १०९
विमानो छे. आ सिवाय अनुत्तर विमानो पांच इह्या छे. आ रीते सौध-
र्मथी लधने अनुत्तर विमानो पर्यन्तना कुल विमानावासो ८४९७०२३ थाय
छे. हुवे देश्याओनी अपेक्षाओ सिन्नता प्रकट करवामां आवे छे—पडैला अने
भील कल्पमां तेजोदेश्याओ, त्रील, चोथा अने पांचमां कल्पमां पद्मदेश्याओ,
अने तयार पछीनां अघां कल्पोमां शुक्लदेश्याओ रुइलाव डोय छे. आकीनुं
समस्त कथन पूर्वोक्त कथन जेपुं न समज्जुं.

गौतम स्वामीना प्रश्न—“आणयपाणएसु णं भंते ! कप्पेसु केवइया विमाणा-
वाससया पणत्ता?” हे लगवन् ! आनतप्राणत कल्पोमां केटलां सो विमानो इह्यां छे?

વિમાનાવાસસયા પળ્લન્તા' હે ગૌતમ ! આનતપ્રાણતકલ્પયોશ્ચત્તારિ વિમાનાવાસ-
કર્તાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ - 'તેણં મંતે ! કિં સંખેજ્જવિત્થહા અસંખેજ્જ-
વિત્થહા ?' હે મહન્ત ! તે સ્વલ્લુ ચતુઃશતવિમાનાવાસાઃ કિં સંખ્યેયવિસ્તૃતા ભવ-
ન્તિ ? કિંચા અસંખ્યેયવિસ્તૃતા ભવન્તિ ? મગધાનાહ - 'ગોયમા ! સંખેજ્જવિત્થહા વિ,
અસંખેજ્જવિત્થહા વિ' હે ગૌતમ ! તે વિમાનાવાસાઃ સંખ્યેયવિસ્તૃતા અપિ સન્તિ, અસં-
ખ્યેયવિસ્તૃતા અપિ સન્તિ, 'એવં સંખેજ્જવિત્થહેસુ તિન્નિ ગમગા જહા સહસ્સારે, અસં-
ખેજ્જવિત્થહેસુ ઉવવજ્જંતેસુ ય ચયંતેસુ ય એવં ચેવ સંખેજ્જા માણિયઘ્વા, પળ્લન્તેસુ
અસંખેજ્જા' એવં પૂર્વોક્તરીત્યા, સંખ્યેયવિસ્તૃતેષુ વિમાનાવાસેષુ ત્રીણિ ગમકાનિ-
ઉત્પાદો-દ્વર્તના-સત્તાવિષયકાણિ યથા સહસ્સારે કલ્પે પ્રતિપાદિતાનિ તથા
ગયે હૈં ?' હાલ્લકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં - 'ગોયમા ! ચત્તારિ વિમાનાવાસ-
સયા પળ્લન્તા' હે ગૌતમ ! આનતપ્રાણતકલ્પોં મેં ૪૦૦ વિમાનાવાસ કહે
ગયે હૈં । અચ ગૌતમસ્વામી પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં - 'તેણં મંતે ! કિં
સંખેજ્જવિત્થહા અસંજ્જવિત્થહા' હે મહન્ત ! ચે ૪૦૦ વિમાનાવાસ
સંખ્યાત યોજનવિસ્તારવાલે હૈં ? યા અસંખ્યાતયોજન વિસ્તારવાલે હૈં ?
હાલ્લકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં - 'ગોયમા ! સંખેજ્જવિત્થહા વિ, અસંખે-
જ્જવિત્થહા વિ' ચે સંખ્યાતયોજન વિસ્તારવાલે મી હૈં ઓર અસંખ્યાત-
યોજન વિસ્તારવાલે મી હૈં । 'એવં સંખેજ્જવિત્થહેસુ તિન્નિ ગમગા-
જહા સહસ્સારે, અસંખેજ્જાવિત્થહેસુ ઉવવજ્જંતેસુ ય ચયંતેસુ ય એવંચેવ
સંખેજ્જા માણિયઘ્વા, પળ્લન્તેસુ અસંખેજ્જા' પૂર્વોક્તરીતિ કે અનુસાર
સંખ્યાતયોજનવિસ્તારવાલે વિમાનાવાસોં મેં ઉત્પાદ ઉદ્વર્તના સત્તા-

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર - " ગોયમા ! ચત્તારિ વિમાનાવાસસયા પળ્લન્તા " હે ગૌતમ ! આનતપ્રાણત કલ્પોમાં ૪૦૦ વિમાનાવાસ કહ્યા છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન - " તે ણં મંતે ! કિં સંખેજ્જવિત્થહા, અસંખેજ્જવિ-
ત્થહા ?" હે ભગવન્ ! તે ૪૦૦ વિમાનાવાસો સંખ્યાત યોજનના વિસ્તાર-
વાળા છે, કે અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર - " ગોયમા ! સંખેજ્જવિત્થહા વિ, અસંખેજ્જવિત્થહા-
વિ " હે ગૌતમ ! તેઓ સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા પણ છે અને
અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા પણ છે. " એવં, સંખેજ્જવિત્થહેસુ તિન્નિ
ગમગા, જહા સહસ્સારે, અસંખેજ્જવિત્થહેસુ ઉવવજ્જંતેસુ ય ચયંતેસુ ય એવંચેવ
સંખેજ્જા માણિયઘ્વા, પળ્લન્તેસુ અસંખેજ્જા " આગળ સહસ્સાર કલ્પના સંખ્યાત
યોજનના વિસ્તારવાળા વિમાનાવાસોમાં દેવોના ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના (ચલન)

પ્રતિપત્તવ્યાનિ, અસંખ્યેયવિસ્તૃતેષુ વિમાનાવાસેષુ, ઉત્પદ્યન્તેષુ-ઉત્પદ્યમાનેષુ ઉત્પદ્યન્તે પદોપઝક્ષિતવિષયેષુ ચ ચ્યવન્તિષુ-ચ્યવત્સુ ચ્યવન્તિપદોપલક્ષિતવિષયેષુ ચ એવમેવ પૂર્વોક્તકૃતૈત્યૈવ સંખ્યેયાઃ મણિતવ્યાઃ । પ્રજ્ઞપ્તેષુ-પ્રજ્ઞપ્તપદોપલક્ષિતેષુ વિષયેષુ અસંખ્યેયાઃ વક્તવ્યાઃ તથા ચ આનતપ્રાણતયોઃ સંખ્યેયવિસ્તૃતેષુ વિમાનાવાસેષુ ઉત્પાદે ચ્યવને અવસ્થાને ચ વિમાનાનાં સંખ્યાતવિસ્તૃતત્વાત્ સંખ્યાતા એવ ભવન્તિ, અસંખ્યાતવિસ્તૃતેષુ ઉત્પાદચ્યવનયોઃ સંખ્યાતા એવ ભવન્તિ યતો ગર્ભજમનુષ્યેભ્ય એવ આનતાદિપુ ઉત્પદ્યન્તે, તે ચ સંખ્યાતા એવ સન્તિ, એવમેવ આનતાદિભ્યઃચ્યુતા ગર્ભજમનુષ્યેષ્વેવોત્પદ્યન્તે, અતઃ એકસમયે સંખ્યાતાના-

વિષયક ત્રીણ આલાપક સહસ્રારકલ્પ મેં કહે અનુસાર જાનનાં ચાહિયે । તથા અસંખ્યાતયોજન વિસ્તારવાળે વિમાનાવાસોં મેં ઉત્પાદ-વિષયક ઓર ઉદ્વર્તના વિષયક જો આલાપક કહે ગયે હેં' ઉનમેં પૂર્વોક્તરીતિ કે અનુસાર 'સંખ્યાત' પાઠ કા ઉચ્ચારણ કરનાં ચાહિયે । તથા સત્તાવિષયક આલાપક મેં 'અસંખ્યાત' એસે પાઠ કા ઉચ્ચારણ કરનાં ચાહિયે । સંખ્યાતયોજનવિસ્તારવાળે આનતપ્રાણતવિમાનાવાસોં મેં સંખ્યાતયોજન વિસ્તારવાળે હોને કે કારણ ઉત્પાદ ઉદ્વર્તના ઓર સત્તા મેં સંખ્યાત હી આનતપ્રાણન દેવ હોતે હેં', ઓર અસંખ્યાત યોજન-વિસ્તારવાળે આનતપ્રાણત વિમાનાવાસોં મેં અસંખ્યાત યોજનવિસ્તારવાળે હોને કે કારણ ઉત્પાદ મેં ઓર ચ્યવન મેં તો સંખ્યાત હી આનતપ્રાણત દેવ હોતે હેં' । ક્યોંકિ ગર્ભજમનુષ્યોં સે હી આકરકે જીવ આનતાદિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હેં' । ઓર યે સંખ્યાત હી હોતે હેં' । હસી પ્રકાર આન-

અને સત્તા વિષયક જેવા ત્રણ આલાપકો કહ્યા છે એવાં જ ત્રણ આલાપકો અહીં પણ કહેવાં જોઈએ તથા અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા આનત-પ્રાણતના વિમાનાવાસોમાં ઉત્પાદ અને ઉદ્વર્તના વિષયક આલાપકોમાં 'સંખ્યાત' પદનું જ ઉચ્ચારણ થવું જોઈએ પરંતુ સત્તાવિષયક આલાપકોમાં "અસંખ્યાત" પદનું ઉચ્ચારણ થવું જોઈએ જેમ કે...આનતપ્રાણતના સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા વિમાનાવાસોમાં સંખ્યાત દેવો ઉત્પન્ન થાય છે, તેમાંથી સંખ્યાત દેવોનું ચ્યવન થાય છે અને ત્યાં સંખ્યાત આનતપ્રાણત દેવો વિદ્યમાન હોય છે. આનતપ્રાણતના અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તાર-વાળા વિમાનાવાસોમાં એક સમયમાં સંખ્યાત દેવોનો ઉત્પાદ થાય છે, કારણ કે ગર્ભજ મનુષ્યોમાંથી આવીને ત્યાં જીવો ઉત્પન્ન થાય છે અને તેમની સંખ્યા સંખ્યાત પ્રમાણ જ હોય છે. સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા

મેવોત્પાદચ્ચવનસમ્ભવઃ, અવસ્થાનં તુ અસંખ્યાતાનામપિ સ્યાત્, અસંખ્યજીવિત-
ત્વેન એતદૈવ જીવિતકાલે અસંખ્યાતાનામુત્પાદાત્, इति फलितम्, 'नवरं नोइंदि-
योवउत्ता अणंतरोवन्नगा, अणंतरोवगाढगा, अणंतराहारगा, अणंतरपञ्जत्तगा य
एएसि जहण्णेणं एको वा, दो वा, तिन्नि वा, उक्कोसेणं संखेज्जा पणत्ता सेसा
असंखेज्जा भाणियव्वा' नवरं-पूर्वापेक्षया विशेषस्तु-आनतप्राणतयोर्विमानावासेषु
नो इन्द्रियोपयुक्ताः मनोयुक्ताः, अनन्तरोपपन्नकाः, अनन्तरावगाढकाः, अनन्त-
राहारकाः, अनन्तरपर्याप्तकाश्च एतेषां पञ्चानां जघन्येन एको वा, द्वौ वा, त्रयो वा,

તાદિકોં સે ચવિન હુએ જીવ ખી ગર્ભજમનુષ્યોં મેં હી ઉત્પન્ન હોતે હૈં ।
इसलिये एक समय में संख्यात जीवों का ही उत्पाद और च्यवन
संभवता है । तथा जो अवस्थान असंख्यातों का कहा गया है-सो
उसमें कारण ऐसा है कि इनका आयुष्य असंख्यात वर्ष का होता है ।
अतः इनके जीवनकाल में असंख्यातदेव उत्पन्न होते हैं', इसलिये
स्थिति में असंख्यात देवों की यहां प्ररूपणा की गई है । 'नवरं नोइंदियो
वउत्ता अणंतरोवन्नगा, अणंतरोवगाढगा, अणंतराहारगा, अणंतरप-
ञ्जत्तगा य एएसि जहण्णेणं एको वा, दो वा, तिन्नि वा उक्कोसेणं
संखेज्जा पणत्ता, सेसा असंखेज्जा भाणियव्वा' पूर्व की अपेक्षा यदि
कोई विशेषता है तो वह ऐसी है कि आनतप्राणत के विमानावासों
में मनोयुक्त, अनन्तरोपपन्नक, अनन्तरावगाढक, अनन्तराहारक और

તે વિમાનાવાસોમાંથી એક સમયમાં સંખ્યાત દેવોનું જ ચ્યવન થાય છે,
કારણ કે ત્યાંથી સંખ્યાત દેવો જ ચ્યવન પામીને ગર્ભજ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન
થાય છે. તેથી ત્યાં એક સમયમાં સંખ્યાત જીવોનો ઉત્પાદ કહ્યો છે અને
ત્યાંથી એક સમયમાં સંખ્યાત જીવોનું ચ્યવન કહ્યું છે. પરંતુ આનતપ્રાણત
કલ્પોના અસંખ્યાત યોજનનાં વિસ્તારવાળા વિમાનાવાસોમાં અસંખ્યાત દેવો
વિદ્યમાન હોય છે, કારણ કે તેમનું આયુષ્ય અસંખ્યાત વર્ષનું હોય છે.
તેથી તેમના જીવનકાળમાં ત્યાં અસંખ્યાત દેવો ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી સત્તા
(વિદ્યમાનતા) વિષયક આલોચકમાં અહીં અસંખ્યાત દેવોની પ્રરૂપણા કરવામાં
આવી છે. “नवरं नोइंदियोवउत्ता अणंतरोवन्नगा, अणंतरोवगाढगा, अणंतराहा-
रगा, अणंतरपञ्जत्तगा य एएसि जहण्णेणं एको वा, दो वा, तिन्नि वा, उक्कोसेणं
संखेज्जा पणत्ता, सेसा असंखेज्जा भाणियव्वा” પરંતુ પહેલાંના કથન કરતાં
અહીં વિશેષતા એટલી જ છે કે આનતપ્રાણતના વિમાનાવાસોમાં મનોયુક્ત,
અનન્તરોપપન્નક, અનન્તરાવગાઢક, અનન્તરાહારક અને અનન્તર પર્યાપ્ત જીવો

ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ , શેષાઃ ઉક્તપચ્ચાતિરિક્તાઃ અસંખ્યેયા મળિતવ્યાઃ
તથા ચ કેવલં નો હિન્દ્રિયોપયુક્તાદિષુ પશ્ચપદૈષુ સંખ્યેયા એવ, તેષામુત્પાદાવસરે
એવ સદ્ધાવાત્ ઉત્પત્તિશ્ચ સંખ્યેયાનામેવ, આરણચ્ચુણ્ણસુ એવં ચેવ જહા આણયપાણણ્ણસુ
નાણત્તં વિમાણેસુ, એવં ગેવેજ્જગાવિ ' આરણાચ્ચુતયોઃ કલ્પયોસ્તુ એવમેવ-પૂર્વોક્ત-
વદેવ યથા આનતપ્રાણતયોઃ કલ્પયોઃ પ્રતિપાદિતં તથૈવ પ્રતિપત્તવ્યમ્ , નાનાત્વં-
પૃથક્ત્વં ત્રિશતત્ત્વમ્ વિમાણેષુ વોધ્યમ્ , એવં-પૂર્વોક્તરીત્યૈવ ગ્રૈવેયકા અપિ નવ-
પ્રકારકાઃ આનતપ્રાણતાદિવદેવ અવસેયાઃ તથા ચ નવગ્રૈવેયકવિમાનાનાં પૃથક્ત્વમ્
અષ્ટાદશાધિકશતત્રયમ્ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-' કણ્ઠં મંતે ! અણુત્તરવિમાણા પળ્ણત્તા ?'

અનન્તરપર્યાસક યે સ્વ જઘન્ય સે એક યા દો યા ત્રીન તક કહે ગયે હૈં
ઔર ઉત્કૃષ્ટસે સંખ્યાત તક કહે ગયે હૈં । હનસે અતિરિક્ત ઔર સ્વ
અસંખ્યાત કહે ગયે હૈં । તથા ચ-કેવલ નોહિન્દ્રિયોપયુક્તાદિક પાંચ
પદોં મેં સંખ્યાત હી ઉત્પન્ન હોતે હૈં ક્યોંકિ હનકા ઉત્પાદ કે અવસર
મેં હી સદ્ધાવ રહતા હૈં । ઔર ઉત્પત્તિ સંખ્યાતોં કી હી હોતી હૈં ।
'આરણચ્ચુણ્ણસુ એવં ચેવ જહા આણયપાણણ્ણસુ, નાણત્તં વિમાણેસુ,
એવં ગેવેજ્જગા વિ' જૈસા કથન આનતપ્રાણત કલ્પોં મેં ક્રિયા જાતા હૈં
વૈસા હી આરણ ઔર અચ્યુત હન દો કલ્પોં મેં બી કરના ચાહિયે ।
પરન્તુ વિમાનોં કી સંખ્યા મેં ભિન્નતા હૈં ઔર વહ ત્રીન સૌ ૩૦૦ કે
રૂપ મેં હૈં । અર્થાત્ યહાં વિમાનોં કી સંખ્યા ત્રીનસૌ ૩૦૦ હૈં । આનત-
પ્રાણત હન દો કલ્પોં મેં ક્રિયે ગયે કથન કે અનુસાર હી નવગ્રૈવેયકોં
મેં બી કથન જાનના ચાહિયે । પરન્તુ યહાં પર બી વિમાનોં કી અપેક્ષા
સે ભિન્નતા હૈં-ક્યોંકિ યહાં પર વિમાનોં કી સંખ્યા ૩૧૮ કહી ગઈ ।
તચ કિ આનતપ્રાણત મેં વિમાનોં કી સંખ્યા ૪૦૦ કહી ગઈ હૈં ।

ઓછામાં ઓછા એક, બે અથવા ત્રણ કહ્યા છે અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત
કહ્યા છે. તે સિવાયના બધાં અસંખ્યાત કહ્યા છે. જેમ કે...કેવળ નો હિન્દ્રિ-
યોપયુક્ત આદિ પાંચ પદોમાં સંખ્યાત જ ઉત્પન્ન થાય છે, કારણ કે તેમના
ઉત્પાદના અવસરમાં જ સદ્ધાવા રહે છે. અને ઉત્પત્તિ સંખ્યાતોની જ થાય
છે. " આરણચ્ચુણ્ણસુ એવં ચેવ જહા આણયપાણણ્ણસુ, નાણત્તં વિમાણેસુ, એવં ગેવે-
જ્જગા વિ " જેવું કથન આનતપ્રાણતના વિષે કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ
કથન આરણ અને અચ્યુત કલ્પોવિષે પણ કરવું જોઈએ પણ વિમાનોની
સંખ્યામાં જ ભિન્નતા છે. આ બન્ને કલ્પોમાં ૩૦૦ વિમાનો છે, ત્યારે આનતપ્રા-
ણતમાં ૪૦૦ વિમાનો છે. ગ્રૈવેયકમાં વિમાનોની સંખ્યા ૩૧૮ ની છે. બાકીનું
કથન આનતપ્રાણતના પ્રમાણે સમજવું.

હે મદન્ત ! કતિ સ્વલ્પ અનુત્તરવિમાનાઃ પ્રજ્ઞતાઃ ? મંગલગીત—‘ગૌતમ ! પંચ અનુત્તરવિમાણા પળ્લતા’ હે ગૌતમ ! પંચ અનુત્તરવિમાનાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, ગૌતમઃ પૂછતિ—‘તે ણં મંતે ! કિં સંસેજ્જવિત્થિદા, અસંસેજ્જવિત્થિદા ?’ હે મદન્ત ! તે સ્વલ્પ પંચાનુત્તરવિમાનાઃ કિં સંસેયયવિસ્તૃતાઃ સન્તિ ? કિં વા અસંસેયયવિસ્તૃતાઃ સન્તિ ? મંગલગીત—‘ગૌતમ ! સંસેજ્જવિત્થિદે ય, અસંસેજ્જવિત્થિદા ય હે ગૌતમ ! પંચાનુત્તરવિમાનેષુ એકઃ સંસેયયવિસ્તૃતશ્ચ અસ્તિ, અન્યે અસંસેયયવિસ્તૃતાશ્ચ સન્તિ તત્ત મધ્યમઃ સંસેયયવિસ્તૃતો વર્તેતે યોજનલક્ષપ્રમાણત્વાત્ ગૌતમઃ પૂછતિ—

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં ‘કહ્ ણં મંતે ! અનુત્તરવિમાણા પળ્લતા’ હે મદન્ત ! અનુત્તર વિમાન કિનને કહે ગયે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં—‘ગૌતમ ! પંચ અનુત્તરવિમાણા પળ્લતા’ હે ગૌતમ ! અનુત્તરવિમાન પાંચ કહે ગયે હૈં । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં—‘તે ણં મંતે ! કિં સંસેજ્જવિત્થિદા, અસંસેજ્જવિત્થિદા’ હે મદન્ત ! યે પાંચ અનુત્તરવિમાન સંસેયય યોજન વિસ્તારવાલે હૈં, યા અસંસેયયયોજન વિસ્તારવાલે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં—‘ગૌતમ ! સંસેજ્જવિત્થિદે ય અસંસેજ્જવિત્થિદા ય’ હે ગૌતમ ! યે પાંચ અનુત્તર વિમાનો મેં સે એક અનુત્તરવિમાન સંસેયયયોજન વિસ્તારવાલા હૈં ઓર શેષ અસંસેયયયોજન વિસ્તારવાલે હૈં । અર્થાત્ હનમેં જો મધ્યમ વિમાન હૈં વહ એક લાખ યોજન પ્રમાણ હોને સે સંસેયયયોજનપ્રમાણવાલા કહા ગયા હૈં । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રભુ સે એસા

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન—“કહ્ ણં મંતે ! અનુત્તરવિમાણા પળ્લતા ?” હે ભગવન્ ! અનુત્તર વિમાનો કેટલાં કહ્યાં છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“પંચ અનુત્તરવિમાણા પળ્લતા” હે ગૌતમ ! અનુત્તર વિમાનો પાંચ કહ્યાં છે ?

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન—“તે ણં મંતે ! કિં સંસેજ્જવિત્થિદા, અસંસેજ્જવિત્થિદા ?” હે ભગવન્ ! તે પાંચ અનુત્તર વિમાનો સંસેયય યોજનના વિસ્તારવાળાં છે, કે અસંસેયય યોજનના વિસ્તારવાળાં છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ગૌતમ ! સંસેજ્જવિત્થિદે ય, અસંસેજ્જવિત્થિદા ય” હે ગૌતમ ! પાંચ અનુત્તર વિમાનોમાંતું એક અનુત્તર વિમાન સંસેયય યોજનના વિસ્તારવાળું છે અને બાકીના ચાર અસંસેયય યોજનના વિસ્તારવાળાં છે. એટલે કે તેમાં જે મધ્યમ વિમાન છે તે એક લાખ યોજનના વિસ્તારવાળું હોવાથી તેને સંસેયય યોજનના વિસ્તારવાળું કહ્યું છે.

‘પંચસુ ગ્ં મંતે ! અણુત્તરવિમાણેસુ સંખેજ્જવિત્થહે વિમાણે ઇગસમણં કેવડ્યા અણુત્તરોવવાહ્યા દેવા ઉવવજ્જંતિ ? હે મદન્ત ! પશ્વસુ खलु અણુત્તરવિમાણેષુ સંખયેયવિસ્તૃતે વિમાણે એક સમયે કિયન્તઃ અણુત્તરૌપપાતિકા દેવા ઉપપચન્તે ? ‘કેવડ્યા સુક્કલેસ્સા ઉવવજ્જંતિ ? પુચ્છા તહેવ’ કિયન્તઃ શુક્કલેશ્યા ઉપપચન્તે ? ઇત્યાદિ પૃચ્છા તથૈવ-પૂર્વોક્તરીત્યૈવ અવસેયા, મગવાનાહ-‘ગોયમા ! પંચસુ ગ્ં અણુત્તરવિમાણેસુ સંખેજ્જવિત્થહે અણુત્તરવિમાણે ઇગસમણં જહણ્ણેણં એકો વા, દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા અણુત્તરોવવાહ્યા દેવા ઉવવજ્જંતિ, હે ગૌતમ ! પશ્વસુ खलु અણુત્તરવિમાણેષુ સંખયેયવિસ્તૃતે અણુત્તરવિમાણે એક સમયે જઘન્યેન એકો વા, દ્વૌ વા, ત્રયો વા, ઉત્કુષ્ટેન સંખયેયા અણુત્તરૌપપાતિકા

પૂછતે હૈં-‘પંચસુ ગ્ં મંતે ! અણુત્તરવિમાણેસુ સંખેજ્જવિત્થહે વિમાણે ઇગસમણં કેવડ્યા અણુત્તરોવવાહ્યા દેવા ઉવવજ્જંતિ’ હે મદન્ત ! પાંચ અણુત્તરવિમાણોં મેં સે જો મધ્યમવિમાણ સંખ્યાતયોજન કા વિસ્તારવાલા કહા ગયા હૈં ઉસમેં એક સમય મેં કિતને અણુત્તરોપપાતિકા દેવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? ‘કેવડ્યા સુક્કલેસ્સા ઉવવજ્જંતિ ? પુચ્છા તહેવ’ કિતને શુક્કલેશ્યાવાલે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? ઇત્યાદિ પ્રશ્ન યહાં પૂર્વોક્ત રીતિ સે હી જાનના ચાહિયે । હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘ગોયમા ! પંચસુ ગ્ં અણુત્તરવિમાણેસુ સંખેજ્જવિત્થહે અણુત્તરવિમાણે ઇગસમણં જહણ્ણેણં એકો વા દો વા તિન્નિ વા ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા અણુત્તરોવવાહ્યા દેવા ઉવવજ્જંતિ’ હે ગૌતમ ! પાંચ અણુત્તરવિમાણોં મેં સે જો મધ્યમવિમાણ સંખ્યાતયોજન વિસ્તારવાલા કહા ગયા હૈં ઉસમેં એક સમય મેં કમ સે કમ એક, યા દો યા ત્રીન તક ઓર અધિક સે અધિક સંખ્યાત તક

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“પંચસુ ગ્ં મંતે ! અણુત્તરવિમાણેસુ સંખેજ્જવિત્થહે વિમાણે ઇગસમણં કેવડ્યા અણુત્તરોવવાહ્યા દેવા ઉવવજ્જંતિ ?” હે ભગવન્ ! પાંચ અણુત્તર વિમાણોંમાંના સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા અણુત્તર વિમાણોંમાં એક સમયમાં કેટલા અણુત્તરૌપપાતિકા દેવો ઉત્પન્ન થાય છે ? “કેવડ્યા સુક્કલેસ્સા ઉવવજ્જંતિ ? પુચ્છા તહેવ” તેમાં એક સમયમાં કેટલા શુક્કલેશ્યાવાળા દેવો ઉત્પન્ન થાય છે ? ઇત્યાદિ પૂર્વોક્ત પ્રશ્નો અહીં પણ સમજાવેલા છે.

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ગોયમા ! પંચસુ ગ્ં અણુત્તરવિમાણેસુ સંખેજ્જવિત્થહે અણુત્તરવિમાણે ઇગસમણં જહણ્ણેણં એકો વા, દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા અણુત્તરોવવાહ્યા દેવા ઉવવજ્જંતિ” હે ગૌતમ ! પાંચ અણુત્તર વિમાણોંમાંના સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા મધ્યમ વિમાણોંમાં એક સમયમાં

દેવા ઉપપદ્યન્તે, 'એવં જહા ગેવેજ્જવિમાણેસુ સંખેજ્જવિત્થહેસુ' એવં-પૂર્વોક્ત-
રીત્યા, યથા ગ્રેવેયકવિમાનેષુ સંખ્યેયવિસ્તૃત્તેષુ ઉક્તં તથૈવ અત્રાપિ વક્તવ્યમ્,
કિન્તુ તવરં કિણ્હપક્વિત્થયા, અભવસિદ્ધિયા, તિસુ અન્નાણેસુ એ ન ઉવવજ્જંતિ,
ન ચયંતિ, ન પણ્ણત્તેસુ ભાણિયવ્વા 'નવરં-પૂર્વાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ અત્ર કૃણ્ણપા-
ક્ષિકાઃ, અભવસિદ્ધિકાઃ ત્રિષુ અજ્ઞાનેષુ મત્યજ્ઞાનશ્રુતજ્ઞાનવિમદ્ગજ્ઞાનલક્ષણેષુ
વર્તમાના એતે જીવા ન ઉપપદ્યન્તે, ન વ્યવન્તિ, ન પ્રજ્ઞપ્પદોપલક્ષિતેષુ ચ મણિ-
તવ્યાઃ ન પ્રજ્ઞતાઃ સન્તીતિ માવઃ । 'એવં ચ અનુત્તરવિમાનેષુ સંખ્યેયવિસ્તૃત્તે
વિમાને સમ્યગ્દષ્ટીનામેવોત્પાદસદ્ભાવાત્ કૃણ્ણપાક્ષિકાભવસિદ્ધિકવ્યજ્ઞાનિ-
નામ્ આલાપકત્રયેઽપિ ઉત્પાદ-ચ્યવન-સત્તાવિષયકે પ્રતિષેધઃ કૃતોઽવસેયઃ,

અનુત્તરૌપપાતિક દેવ ઉત્પન્ન હોતે હૈ । 'એવં જહા ગેવેજ્જવિમાણેસુ સંખે
જ્જવિત્થહેસુ' હસ પ્રકાર સે જૈસા પૂર્વ મેં સંખ્યાતયોજન વિસ્તારવાલે
ગ્રેવેયકવિમાનોં મેં કહા ગયા હૈ ડલી પ્રકાર સે યહાં પર મી જાનના
ચાહિયે । પરન્તુ 'નવરં કિણ્હપક્વિત્થયા, અભવસિદ્ધિયા તિસુ અન્નાણેસુ
એ ન ઉવવજ્જંતિ, ન ચયંતિ, ન પણ્ણત્તેસુ ભાણિયવ્વા' નવગ્રેવેયકોં
કે કથન કી અપેક્ષા યદિ યહાં કે કથન મેં કોઈ વિશેષતા હૈ તો વહ એસી
હૈ કિ મતિઅજ્ઞાન, શ્રુતઅજ્ઞાન ઓર વિમદ્ગજ્ઞાન હન તીન અજ્ઞાનોં મેં
વર્તમાન કૃણ્ણપાક્ષિક ઓર અભવસિદ્ધિક જીવ યહાં ઉત્પન્ન નહીં હોતે
હૈ, યહાં સે ઉદ્ધર્તના નહીં કરતે હૈ ઓર ન સત્તા મેં હી યહાં હોતે હૈ ।
હસ પ્રકાર સંખ્યાતયોજન વિસ્તારવાલે અનુત્તરવિમાન મેં સમ્યગ્દષ્ટિ
જીવોં કા હી ઉત્પાદ હોતા હૈ, હસ કારણ વહાં તીન અજ્ઞાનવાલે કૃણ્ણ-

ઓછામાં ઓછા એક, બે અથવા ત્રણ અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત
અનુત્તરૌપપાતિક દેવો ઉત્પન્ન થાય છે. “એવં જહા ગેવેજ્જવિમાણેસુ સંખેજ્જ
વિત્થહેસુ” પહેલાં જેવું કથન સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળાં ગ્રેવેયક
વિમાનોના દેવોના વિષે કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન સંખ્યાત યોજ-
નના વિસ્તારવાળા અનુત્તર વિમાનના દેવો વિષે પણ સમજવું “નવરં કિણ્હ-
પક્વિત્થયા, અભવસિદ્ધિયા, તિસુ અન્નાણેસુ એ ન ઉવવજ્જંતિ, ન ચયંતિ ન પણ્ણત્તેસુ
ભાણિયવ્વા” પરન્તુ નવગ્રેવેયકોના કથન કરતાં અહીં એટલી જ વિશેષતા
છે કે સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા અનુત્તર વિમાનમાં કૃણ્ણપાક્ષિક,
અભવસિદ્ધિક અને મતિઅજ્ઞાન, શ્રુતઅજ્ઞાન, અને વિભંગજ્ઞાન, આ ત્રણ અજ્ઞાનોથી
યુક્ત જીવોની ઉત્પત્તિ થતી નથી, ચ્યવન પણ થતું નથી અને એવાં જીવો
ત્યાં વિદ્યમાન પણ હોતા નથી. આ રીતે સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા
અનુત્તર વિમાનમાં સમ્યગ્દષ્ટિ જીવોનો જ ઉત્પાદ, થાય છે તે કારણે ત્રણ

‘અચરિમા વિ સ્લોહિજ્જંતિ, જાવ સંલેજ્જા ચરિમા પળ્લસા, સેસં તં ચેવ’ અચરમા અપિ અત્ર પ્રતિષેધ્યન્તે, તથા ચ યેષાં ચરમોઽનુત્તરદેવભવઃ સ एव ते चरमास्तદ-
 મિત્તાસ્તુ અચરમાસ્તે ચાત્ર પ્રતિષેધયિતવ્યાઃ, યતશ્ચરમાણામેવ મધ્યમે અનુત્તર-
 વિમાને ઉત્પદ્યમાનત્વાત્, અચરમાણાં તન્નાનુત્પાદાત્, યાવત્-સંખ્યેયાઃ શુક્લપાક્ષિ
 કાદયઃ’ સંખ્યેયાશ્ચરમાશ્ચ પ્રજ્ઞતાઃ સન્તિ, શેષં તદેવ-પૂર્વોક્તવદેવાવસેયમ્ ।
 અસંલેજ્જવિસ્થિતેષુ વિ एए न भणन्ति’ અસંખ્યેયવિસ્તૃતેષુ અપિ અસંખ્યાત
 યોજનવિસ્તારયુક્તેષુ, इत्यर्थः एवमग्रेऽपि चतुर्षु अनुत्तरविमानेषु एते पूर्वोक्ताः
 કૃષ્ણપાક્ષિકાદયઃ ત્રિણ્વપિ આલાપકેષુ-ઉત્પાદ-વ્યવન-સત્તા વિષયેષુ ન
 પાક્ષિકા ઔર અભવસિદ્ધિકા જીવોંકા ઉત્પાદ વ્યવન ઔર સત્તાવિષયક
 इन तीन आलापकों में प्रतिषेध किया गया है । ऐसा जानना चाहिये ।
 ‘અચરિમા વિ સ્લોહિજ્જંતિ, જાવ સંલેજ્જા ચરિમા પળ્લસા, સેસં તં
 ચેવ’ યહાં અચરમજીવોં કા ભી ઉત્પાદ નિષિદ્ધ હૈ-કયોંકિ હસ
 મધ્યમ અનુત્તરવિમાનમેં ચરમ જીવોં કા હી ઉત્પાદ હોતા હૈ । તાત્પર્ય
 કહને કા યહ હૈ કિ-જિનકા યહી અનુત્તરમવ ચરમ-અન્તિમ ભવ હૈ
 વે તો ચરમ હૈ-ઔર इनसे भिन्न अचरम हैं । अचरमजीवों का
 યહાં ઉત્પાદ હી નહીં હોતા હૈ । કયોંકિ ઉનકે અભીભવ ચાકી રહતે હૈ ।
 જિનકે ભવ હસી ભવ કે સિવાય નહીં હોતે હૈ-જો યહાં સે ચવિત
 હોકર મનુષ્યભવ લેકર મોક્ષ મેં જાનેવાલે હોતે હૈ-વે હી જીવ યહાં
 ઉત્પન્ન હોતે કહે હૈ । હસી કારણ યહાં સંખ્યાત શુક્લપાક્ષિકાજીવ
 ઔર સંખ્યાત ચમરમવવાલે જીવ કહે ગયે હૈ । વાકી કા ઔર સવ
 કથન પૂર્વ મેં જૈસા કહા ગયા હૈ વૈસા હી જાનના ચાહિયે । ‘અસંલેજ્જ
 વિસ્થિતેષુ વિ एए न भणन्ति’ અસંખ્યાતયોજનવિસ્તારવાલે ચાર અનુ-

અજ્ઞાનવાળા કૃષ્ણપાક્ષિક, અને અભવસિદ્ધિકા જીવોનો ઉત્પાદ, વ્યવન અને
 અસ્તિત્વ વિષયક ત્રણ આલાપકોમાં નિષેધ કરવામાં આવ્યો છે, એમ
 સમજવું. “અચરિમા વિ સ્લોહિજ્જંતિ, જાવ સંલેજ્જા ચરિમા પળ્લસા, સેસં
 તંચેવ” ત્યાં અચરમ જીવોનો ઉત્પાદ થતો નથી, કારણ કે આ મધ્યમ
 અનુત્તર વિમાનમાં ચરમ જીવોનો જ ઉત્પાદ થાય છે. આ કથનનો ભાવાર્થ
 એ છે કે-જેમનો અનુત્તર વિમાનમાં ઉત્પત્તિ રૂપે ભવ ચરમ (અન્તિમ) છે,
 એવા જીવોનો જ ત્યાં ઉત્પાદ થાય છે. જેનો તે ભવ અન્તિમ નથી, એવા
 જીવોને અચરમ કહે છે. એવા અચરમ જીવોને ત્યાં ઉત્પાદ થતો નથી જે
 જીવો ત્યાંથી વ્યવીને મનુષ્ય સવ પ્રાપ્ત કરીને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાના છે, એવાં
 જીવોનો અને સંખ્યાત ચરમભવવાળા જીવોનો સદ્ભાવ કહ્યો છે. પાકીલું
 સમસ્ત કથન પૂર્વોક્ત કથન પ્રમાણે જ સમજવું.

મળ્યંતે, કિન્તુ 'નવરં અવરિમા અત્થિ, સેસં જહા ગેવેજ્જેસુ અસંખેજ્જ-
વિત્થહેસુ જાવ અસંખેજ્જા અચરિમા પળ્લન્તા' નવરં-સંખ્યેયવિસ્તૃતાનુત્તરવિમા-
નાપેક્ષયા અસંખ્યેયવિસ્તૃતાનુત્તરવિમાનેષુ વિશેષસ્તુ-અન્ન અચરમાઃ સન્તિ, યતો
વાહ્યાનુત્તરચતુર્વિમાનેષુ પુનરચરમાણામ્પિ ઉત્પાદસદ્ભાવાત્, શેષં યથા ગ્રેવેયકેષુ
અસંખ્યેયવિસ્તૃત્તેષુ વિમાનેષુ પ્રતિપાદિતં તથૈવાત્તપિ પ્રતિપાદનીયમ્, યાવત્-
અસંખ્યેયાઃ શુક્લપાક્ષિકાદયઃ, ચરમાન્તાઃ, અસંખ્યેયાઃ અચરમાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, ગૌતમઃ
પૃચ્છતિ-'ચોસદ્વીણ ણં મંતે ! અસુરકુમારાવાસસયસદ્સેસેસુ સંખેજ્જવિત્થહેસુ
અસુરકુમારાવાસેસુ કિં સમ્પદિદ્ધી અસુરકુમારા ઉવવજ્જંતિ મિચ્છાદિદ્ધી ? હે મદન્ત !

ત્તરવિમાનો મેં યે પૂર્વોક્ત કૃષ્ણપાક્ષિક આદિ જીવ ઉત્પાદ, ઉદ્વત્તના
ઔર સત્તાવિષયક ત્રીનો આલાપકો મેં નહીં કહે ગયે હૈં-'નવરં અચ-
રિમા અત્થિ, સેસં જહા ગેવેજ્જેસુ અસંખેજ્જવિત્થહેસુ જાવ અસંખેજ્જા
અચરિમા પળ્લન્તા' સંખ્યાન વિસ્તારવાલે અનુત્તર વિમાન કે કથન કી
અપેક્ષા હસ અસંખ્યાતયોજન વિસ્તારવાલે અનુત્તરવિમાનો કે કથન મેં
યદિ કોઈ વિશેષતા હૈ તો એસી હૈ યહાં પર 'અચરિમા અચરમભવવાલે
જીવ ધી ઉત્પન્ન હોતે હૈં । હસ કારણ યહાં ઉનકા સદ્ભાવ કહાં ગયા હૈ ।
હસ પ્રકાર જૈસા કથન અસંખ્યાતયોજનવિસ્તારવાલે ગ્રેવેયકવિમાનો મેં
ક્રિયા ગયા હૈ ઉસી પ્રકાર કા અવશિષ્ટ ઔર સર્વ કથન યહાં
પર ધી કરના ચાહિયે । યાવત્ અસંખ્યાત શુક્લપાક્ષિક આદિ જીવ,
ચરમભવવાલે જીવ ઔર અસંખ્યાત અચરમભવવાલે જીવ યહાં કહે
ગયે હૈં યહાં તક કથન કરના ચાહિયે ।

“અસંખેજ્જવિત્થહેસુ ત્રિણ ન મળંતિ” અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તાર
વાળાં ચાર અનુત્તર વિમાનોમાં પણ પૂર્વોક્ત કૃષ્ણપાક્ષિક આદિ જીવોનો
ઉત્પાદ થતો નથી, ત્યાંથી જોવાં જીવોનું સ્થાવર પણ થતું નથી અને ત્યાં
જોવાં જીવોનું અસ્તિત્વ પણ હોતું નથી. “નવર અચરિમા અત્થિ, સેસ જહા
ગેવેજ્જેસુ અસંખેજ્જવિત્થહેસુ જાવ અસંખેજ્જા અચરિમા પળ્લન્તા” અસંખ્યાત યોજનના
વિસ્તારવાળા અનુત્તર વિમાનના કથન કરતાં અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા
વિમાનોના કથનમાં એટલી જ વિશેષતા છે કે અહીં અચરિમા (અચરમ
ભવવાળા જીવો) પણ ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી અહીં તેમનો સદ્ભાવ કહ્યો છે.
આ પ્રકારે જોવાં કથન અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા ગ્રેવેયક વિમાનોમાં
કરવામાં આવ્યું છે, જોવાં જ બાકીનું સમસ્ત કથન અહીં પણ કરવું જોઈએ
જેમ કે અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળાં ચાર અનુત્તર વિમાનોમાં અસંખ્યાત
શુક્લપાક્ષિક આદિ જીવો. અસંખ્યાત ચરમભવવાળા જીવો અને અસંખ્યાત
અચરમભવવાળા જીવો, હોય છે, ત્યાં સુધીનું કથન થવું જોઈએ.

ચતુષ્પટ્ટ્યાં સ્વલુ અસુરકુમારાવાસસહસ્રેષુ ચતુષ્પટ્ટિક્ષાસુકુમારાશસેષુ કિં સમ્યગ્દૃષ્ટયઃ અસુરકુમારા ઉપપદ્યન્તે ? કિં મિથ્યાદૃષ્ટયઃ ? ‘એવં જહા રયણપ્પમાણ તિન્નિ અલાવગા મણિયા તહા માણિયવ્વા’ કિં વા મિથ્યાદૃષ્ટયઃ ઉપપદ્યન્તે કિં વા સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટય ઉપપદ્યન્તે ? એવં પૂર્વોક્તરીત્યા, યથા રત્નપ્રમાયાં ત્રય આલાપકાઃ— “ઉપપદ્યન્તે, ઉદ્વર્તન્તે, પ્રજ્ઞાતાઃ” इत्येवं त्रयोऽभिप्रायकाः भणितास्तथैव अत्रापि त्रय आलापकाः उत्पादचयन-सत्ताविषयकाः प्रश्नरूपेणोत्तररूपेण च भणितव्याः, ‘एवं असंखेज्जवित्थडेसु वि तिन्नि गमगा’ एवं पूर्वोक्तरीत्या असंख्येयविस्तृतेष्वपि असुरकुमारावासेषु त्रीणि गमकानि-सम्यग्दृष्टि-मिथ्यादृष्टि-सम्यग्मिथ्यादृष्टीनाम्

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રસુ સે એસા પૂછતે હૈં—ચોસદ્દીળં મંતે ! અસુરકુમારા-વાસસયસહસ્રેસુ સંખેજ્જવિત્થડેસુ અસુરકુમારાવાસેસુ કિં સમ્મદિટ્ઠી, અસુરકુમારા ઉવવજ્જંતિ મિચ્છાદિટ્ઠી’ હે ભદન્ત ! ૬૪ લાખ અસુરકુમારાવાસોં કે સંખ્યાતયોજનવાલે અસુરકુમારાવાસોં મેં કયા સમ્યગ્દૃષ્ટિ અસુરકુમાર ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યા મિથ્યાદૃષ્ટિ અસુરકુમાર ઉત્પન્ન હોતે હૈં યા સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ અસુરકુમાર ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રસુ કહતે હૈં— ‘એવં જહા રયણપ્પમાણ તિન્નિ આલાવગા મણિયા, તહા માણિયવ્વા’ હસ પ્રકાર સે જૈસે રત્નપ્રમા મેં ત્રીન આલાપક કહે ગયે હૈં—વૈસે હી ત્રીન આલાપક યહાં મી કહનાં चाहिये । अर्थात्—जैसे प्रश्नोत्तर के रूप में रत्नप्रमाणपृथिवी में सम्यग्दृष्टि, मिथ्यादृष्टि एवं सम्यग्मिथ्यादृष्टि इनके सम्बन्ध में जो उत्पाद, उद्वर्तना, और सत्ताविषयक कहे गये हैं वैसे ही यहां पर भी प्रश्नोत्तररूप से कहना चाहिये । ‘एवं असंखेज्ज-

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન—“ ચોસદ્દીળં મંતે ! અસુરકુમારાવાસસયસહસ્રેસુ સંખેજ્જવિત્થડેસુ અસુરકુમારાવાસેસુ કિં સમ્મદિટ્ઠી અસુરકુમારા ઉવવજ્જંતિ, મિચ્છાદિટ્ઠી” હે ભગવન્ ! ૬૪ લાખ અસુરકુમારાવાસોમાના જે સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા અસુરકુમારાવાસો છે તેમાં શું સમ્યગ્દૃષ્ટિ અસુરકુમારો ઉત્પન્ન થાય છે ? કે મિથ્યાદૃષ્ટિ અસુરકુમારો ઉત્પન્ન થાય છે ? કે સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ અસુરકુમારો ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર—“ એવં જહા રયણપ્પમાણ તિન્નિ આલાવગા મણિયા, તહા, માણિયવ્વા ” હે ગૌતમ ! આ વિષયને અનુલક્ષીને જેવાં ત્રણ આલાપક રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કહેવામાં આવ્યા છે, એવાં જ ત્રણ આલાપક અહીં પણ કહેવા ભેઈએ છે.ટલે કે રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં સમ્યગ્દૃષ્ટિ, મિથ્યાદૃષ્ટિ અને સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિના ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના અને સત્તાવિષયક જેવાં ત્રણ પ્રશ્નોત્તર રૂપ આલાપકો કહ્યા છે, એવાં જ અહીં પણ કહેવા ભેઈએ “ એવં અસંખેજ્જ-વિત્થડેસુ વિ, તિન્નિ ગમગા” એજ પ્રમાણે અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા અસુર-

ઉત્પાદ-ચ્યવન-સત્તાવિષયકાણિ અભિલાપકરૂપાણિ પ્રશ્નોત્તરરૂપેણ રત્નપ્રમા-
પૃથિવીવદ્ વક્તવ્યાનિ ‘એવં જાવ ગેવેજ્જવિમાણેસુ વિ’ એવં-પૂર્વોક્તરીત્યેવ,
યાવદ્-નાગકુમારાદિભવનપતિ-વાનવ્યન્તર-જ્યોતિષિક-સૌધર્મેશાનાદિવિમાના-
વાસેષુ ગ્રૈવેયકવિમાનેષ્વપિ ચ સંખ્યેયાસંખ્યેયવિસ્તૃતેષુ, એવમેવ પૂર્વોક્તવદેવ
પ્રશ્નોત્તરરૂપા આલાપકા મળિતવ્યાઃ । ‘અણુત્તરવિમાણેસુ એવં ચેવ’ અનુત્તરવિમાને-
ષ્વપિ એવમેવ ત્રયઃ આલાપકાઃ પ્રશ્નોત્તરરૂપેણ કર્તવ્યાઃ । ‘નવરં તિસુ વિ આલાવણુ
મિચ્છાદિટ્ઠી, સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી ય ન મળ્ણંતિ, સેસં તં ચેવ’ નવરં પૂર્વાપેક્ષયા વિશે-
પસ્તુ-ત્રિણ્ણપિ આલાપકેષુ-ઉત્પાદ-ચ્યવન-સત્તા-વિષયકેષુ સંખ્યાતાસંખ્યાત-

વિસ્થાદેસુ વિ તિન્નિ ગમગા’ હસી પ્રકાર સે અસંખ્યાતવિસ્તારવાળે
અસુરકુમારાણાસોં મેં સમ્યકદષ્ટિ, મિથ્યાદષ્ટિ ઓર મિશ્રદષ્ટિયોંકે
ઉત્પાદ, ઉદ્ધર્તના ઓર સત્તાવિષયક ત્રીન આલાપક પ્રશ્નોત્તરરૂપ સે
કહનાં ચાહિયે । ‘એવં જાવ ગેવેજ્જવિમાણેસુ વિ’ હસી પૂર્વોક્ત રીતિ કે
અનુસાર હી યાવત્ નાગકુમારાદિભવનપતિયોં કે વાનવ્યન્તરોં કે
જ્યોતિષિકોં કે સૌધર્મ દેશાન આદિ વૈમાનિકોં કે વિમાનાવાસોં મેં
એવં ગ્રૈવેયકવિમાનાવાસોં મેં બીં ચાહે વે સંખ્યાતયોજનવિસ્તારવાળે હો
પ્રશ્નોત્તરરૂપ સે સમ્યકદષ્ટિ, મિથ્યાદષ્ટિ એવં મિશ્રદષ્ટિયોંકે ઉત્પત્તિ-
કાદિવિષયક ત્રીન આલાપક કહનાં ચાહિયે । ‘અણુત્તરવિમાણેસુ એવંચેવ’
અનુત્તરવિમાનોં મેં બીં હસી પ્રકાર સે ત્રીન આલાપક પ્રશ્નોત્તરરૂપ સે
કહનાં ચાહિયે ! ‘નવરં તિસુ વિ આલાવણુ મિચ્છાદિટ્ઠી, સમ્મામિચ્છા-
દિટ્ઠી ય ન મળ્ણંતિ સેસં તં ચેવ’ પરંતુ યહાં પર ત્રીનોં-ઉદ્ધર્તના ઓર
સત્તાવિષયક અલાપકોં મેં, સંખ્યાતયોજનવિસ્તારવાળે એવં અસંખ્યાત

કુમારાવાસોમાં સમ્યકદષ્ટિ, મિથ્યાદષ્ટિ અને સમ્યગ્ મિથ્યાદષ્ટિઓના ઉત્પાદ,
ઉદ્ધર્તના અને સત્તા વિષયક ત્રણ આલાપકો પ્રશ્નોત્તરરૂપે કહેવા જોઈએ. “એવં
જાવ ગેવેજ્જવિમાણેસુ વિ” એજ પ્રમાણે નાગકુમારાદિ ભવનપતિઓમાં, વાન-
વ્યન્તરોમાં, જ્યોતિષિકોમાં, સૌધર્મ આદિ વૈમાનિકોના વિમાનાવાસોમાં અને
નવગ્રૈવેયક વિમાનાવાસોમાં, સંખ્યાત અને અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા
આવાસો અથવા વિમાનાવાસોમાં, પ્રશ્નોત્તર રૂપે સમ્યકદષ્ટિ, મિથ્યાદષ્ટિ અને
મિશ્રદષ્ટિઓના ઉત્પાદ આદિ વિષયક ત્રણ આલાપક કહેવા જોઈએ. “અણુત્તર-
વિમાણેસુ એવં ચેવ” અનુત્તર વિમાનોમાં પણ એજ પ્રકારના ત્રણ આલાપક
પ્રશ્નોત્તર રૂપે કહેવા જોઈએ. “નવરં તિસુ વિ આલાવણુ મિચ્છાદિટ્ઠી, સમ્મા-
મિચ્છાદિટ્ઠી ય ન મળ્ણંતે, સેસં તંચેવ” પરંતુ સંખ્યાત અને અસંખ્યાત
યોજનના વિસ્તારવાળાં અનુત્તર વિમાનોમાં ઉત્પાદ, ચ્યવન અને સત્તાવિષય

વિસ્તૃતેષુ પશ્ચાન્નુત્તરવિમાનેષુ મિથ્યાદૃષ્ટયઃ, સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટયથ ન મળ્યન્તે ન ઉપ-
પદ્યન્તે, ન વ્યવન્તિ, ન પ્રજ્ઞપ્તાઃ સન્તીત્યર્થઃ અનુત્તરવિમાનેષુ તેષામસંભવાત્, શેષં
તદેવ-પૂર્વોક્તવદેવ, અવસેયમ્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સે જૂળં મંતે ! કળ્હલેસ્સે નીલ
જાવ સુક્કલેસ્સે’ મવિત્તા કળ્હલેસ્સેસુ દેવેસુ ઉવવજ્જહ’ હે મદન્ત ! તત્ અથ, નૂનં
સ્વલ્લ કળ્હલેશ્યો નીલ યાવત્ નીલલેશ્યઃ, કાપોતલેશ્યઃ, તેજોલેશ્યઃ, પદ્મલેશ્યઃ,
શુક્લલેશ્યઃ કૃષ્ણાદિશુક્લલેશ્યાવાન્ ભૂત્તા કિં કળ્હલેશ્યેષુ દેવેષુ ઉપપદ્યતે ?
મગવાનાહ-‘હંતા ગોયમા ! એવં જહેવ નેરહણસુ પદમે ઉદેસણ તહેવ માણિયવ્વં’ હે
ગૌતમ ! હન્ત-સત્યમ્, એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા યથૈવ નૈરયિકેષુ અત્રૈવ ત્રયોદશશતકસ્ય

યોજન વિસ્તારવાળે પાંચ અનુત્તર વિમાનોં મેં મિશ્રદૃષ્ટિ એવં મિથ્યાદૃષ્ટિ
નહીં કહનાં ચાહિયે । કયોંકિ-इन दोनों का न यहां उत्पाद होता है, न
यहां उद्भूतना होनी है और न इनकी यहां सत्ता ही रहती है । यहां तो
गृहीतसम्यग्दर्शनवाले जीव ही उत्पन्न होते हैं इसलिये इनके सम्बन्ध
में ही उत्पातादि विषयक तीन आलापक कहे गये हैं । बाकी का और सब
कथन पूर्वोक्तानुसार ही है । अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘से
जूलं मंते ! कल्लहल्लेस्से नील जाव सुक्कलेस्से भवित्ता कल्लहल्लेस्सेसु
देवेषु उववज्जह’ हे भदन्त ! कल्लहल्लेस्यावाला जीव, नीललेस्यावाला,
यावत्-कापोतलेस्यावाला, तेजोलेस्यावाला, पद्मलेस्यावाला शुक्ललेस्या-
वाला होकर के क्या कल्लहल्लेस्यावाले देवों में उत्पन्न होता है ? इसके उत्तर
में प्रभु कहते हैं-हंता, गोयमा । एवं जहेव नेरहणसु पदमे उदेसण तहेव
माणियव्वं’ हे गौतम । जैसा नैरयिकों के विषय में तेरहवें शतक के प्रथम

આલાપકોમાં મિથ્યાદૃષ્ટિઓ અને સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિઓનું કથન કરવું નોંધ્યે
નહીં, કારણ કે તે બન્નેનો ત્યાં ઉત્પાદ પણ થતો નથી, તેમનું ત્યાંથી વ્યવન
પણ થતું નથી અને ત્યાં તેમનું અસ્તિત્વ પણ હોતું નથી અનુત્તર વિમા-
નોમાં તો ગૃહીત સમ્યગ્ દર્શનવાળા જીવો જ ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી તેમના
સંબંધમાં જ ઉત્પાતાદિ વિષયક ત્રણ આલાપક કહેવામાં આવ્યા છે, બાકીનું
સમસ્ત કથન પૂર્વોક્ત કથન અનુસાર જ સમજવું.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“સે જૂળં મંતે ! કળ્હલેસ્સે નીલ જાવ સુક્કલેસ્સે
મવિત્તા કળ્હલેસ્સેસુ દેવેસુ ઉવવજ્જહ ?” છે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળો, જીવ,
નીલલેશ્યાવાળો, કાપોતલેશ્યાવાળો, તેજોલેશ્યાવાળો, પદ્મલેશ્યાવાળો અને
શુક્લલેશ્યાવાળો થઈને શું કૃષ્ણલેશ્યાવાળા દેવોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“હંતા ગોયમા ! એવં જહેવ નેરહણસુ પદમે ઉદે-
સણ તહેવ માણિયવ્વં” છે ગૌતમ ! તેમાં શતકના પહેલા ઉદ્દેશમાં નાર-

પ્રથમે ઉદ્દેશકે મણિતં તથૈવ અત્રાપિ મણિતવ્યમ્, તથા ચ-કૃષ્ણાદિશુક્લલેશ્યાન્તા ભૂત્વા કૃષ્ણલેશ્યેષુ દેવેષુ ઉપપદ્યન્તે 'નીલલેસાણ વિ જહેવ નેરહ્યાણં' નીલ-લેશ્યાનામપિ યથૈવ નૈરયિકાણાં નીલલેશ્યાવતાં પ્રતિપાદનં કૃતં તથૈવ પ્રતિપાદનં કર્તવ્યમ્, તથા ચ કૃષ્ણલેશ્યાવન્તઃ, નીલલેશ્યાવન્તઃ, કાપોતલેશ્યાવન્તઃ, તેજો-લેશ્યાવન્તઃ, પદ્મલેશ્યાવન્તઃ, શુક્લલેશ્યાવન્તો ભૂત્વાપિ નીલલેશ્યેષુ દેવેષુ ઉપપદ્યન્તે, 'एवं जहा-नीललेसाण एवं जाव पम्हलेसेसु, सुक्कलेस्सेसु एवं चेव' यथा नीललेश्या विषये प्रतिपादनं कृतम् एवं यथैव, यावत्-कापोतलेश्येषु तेजो-लेश्येषु पद्मलेश्येषु, शुक्ललेश्येषु च, एवमेव-पूर्वोक्तरीत्यैव प्रतिपादनं कर्त्तव्यम्, તથા ચ-કૃષ્ણલેશ્યાવન્તઃ, નીલલેશ્યાવન્તઃ, કાપોતલેશ્યાવન્તઃ, તેજોલેશ્યાવન્તઃ, પદ્મલેશ્યાવન્તઃ, શુક્લલેશ્યાવન્તો ભૂત્વા કાપોતલેશ્યેષુ દેવેષુ ઉપપદ્યન્તે, કૃષ્ણ-લેશ્યાવન્તઃ, નીલલેશ્યાવન્તઃ, કાપોતલેશ્યાવન્તઃ, તેજોલેશ્યાવન્તઃ, પદ્મલેશ્યા-

ઉદ્દેશક મેં કહા હૈ' उसी प्रकार से यहां पर भी कहना चाहिये । तथा च-जीव कृष्णलेश्या से लेकर शुक्ललेश्या तक की लेश्याओंवाला होकर कृष्णलेश्यावाले देवों में उत्पन्न होते हैं 'नीललेसाण वि जहेव नेरह-याणं' जैसा नीललेश्यावाले नैरयियों के विषय में कहा गया है उसी प्रकारका कथन नीललेश्यावाले देवों का भी करना चाहिये । तथा च-कृष्णलेश्यावाले, नीललेश्यावाले कपोतलेश्यावाले तेजोलेश्यावाले, पद्म-लेश्यावाले शुक्ललेश्यावाले होकर के भी नीललेश्यावाले देवों में उत्पन्न होते हैं । 'एवं जहा नीललेसाण एवं जाव पम्हलेसेसु- सुक्कलेस्सेसु एवं चेव' जैसा नीललेश्या के विषय में कहा गया है । वैसा ही यावत्-कापो-तलेश्यावालों में तेजोलेश्यावालों में पद्मलेश्यावालों में शुक्ललेश्या-वालों में, प्रतिपादन करना चाहिये । तथा च-कृष्णलेश्यावाले नीलले-

કેના વિષયમાં જેવું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન 'અહીં' પણ કરવું જોઈએ જેમ કે-જીવ કૃષ્ણથી લઈને શુક્લપર્યન્તની લેશ્યાઓવાળો થઈને કૃષ્ણલેશ્યાવાળા દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. "નીલલેસાણ વિ જહેવ નેરહ્યાણં" જેવું કથન નીલલેશ્યાવાળા નારકેના વિષયમાં કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન નીલલેશ્યાવાળા દેવોના વિષયમાં પણ કરવું જોઈએ. જેમ કે-કૃષ્ણલેશ્યાવાળા, નીલલેશ્યાવાળા, કાપોતલેશ્યાવાળા, તેજોલેશ્યાવાળા, પદ્મલેશ્યાવાળા અને શુક્લલેશ્યાવાળા થઈને પણ નીલલેશ્યાવાળા દેવોમાં જીવે ઉત્પન્ન થાય છે. "एवं जहा नीललेसाण एवं जाव पम्हलेसेसु सुक्कलेस्सेसु एवं चेव" જેવું નીલલેશ્યાવાળાના વિષયમાં કહ્યું એવું જ કાપોતલેશ્યાવાળાઓમાં, તેજો લેશ્યાવાળાઓમાં, પદ્મલેશ્યાવાળાઓમાં અને શુક્લલેશ્યાવાળાઓમાં પ્રતિપાદન કરવું જોઈએ જેમ કે કૃષ્ણલેશ્યાવાળા, નીલલેશ્યાવાળા, કાપોતલેશ્યાવાળા,

અન્તઃ શુક્લલેશ્યાવન્તો ભૂત્વા તેજોલેશ્યેષુ ઉપપદ્યન્તે, કૃષ્ણલેશ્યાવન્તઃ, નીલ-
લેશ્યાવન્તઃ, કાપોતલેશ્યાવન્તઃ, તેજોલેશ્યાવન્તઃ. પદ્મલેશ્યાવન્તઃ શુક્લલેશ્યા-
વન્તો ભૂત્વા પદ્મલેશ્યેષુ દેવેષુ ઉપપદ્યન્તે, કૃષ્ણલેશ્યાદિશુક્લલેશ્યાવન્તો ભૂત્વા
શુક્લલેશ્યેષુ દેવેષુ ઉપપદ્યન્તે, તત્ર વિશેષમાહ—‘નવરં લેસસદ્ગણેસુ વિસુજ્ઞમાણેસુ
વિસુજ્ઞમાણેષુ સુક્લેસસં પરિણમન્તિ, સુક્લેસસં પરિણમહતા, સુક્લેસસેસુ દેવેસુ
ઉવવજ્જંતિ’ નવરં નૈરયિકાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ—લેશ્યાસ્થાનેષુ કૃષ્ણાદિલેશ્યાપ્રકારેષુ
વિશુદ્ધ્યત્સુ વિશુદ્ધ્યત્સુ, શુક્લલેશ્યાં પરિણમન્તિ પ્રાપ્નુવન્તિ, શુક્લલેશ્યાં પરિણમ્ય-
માપ્ય, શુક્લલેશ્યેષુ દેવેષુ ઉપપદ્યન્તે। તદુપસંહરન્માહ—‘સે તેણદ્વેણં જાવ

શ્યાવાલે, કાપોતલેશ્યાવાલે તેજોલેશ્યાવાલે પદ્મલેશ્યાવાલે, શુક્લલેશ્યા-
વાલે હોકર કે કાપોતલેશ્યાવાલે દેવોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હેં। કૃષ્ણલેશ્યા-
વાલે, નીલલેશ્યાવાલે, કાપોતલેશ્યાવાલે, તેજોલેશ્યાવાલે. પદ્મલેશ્યા-
વાલે, શુક્લલેશ્યાવાલે હોકર કે તેજોલેશ્યાવાલે દેવોં મેં ઉત્પન્ન
હોતે હેં। કૃષ્ણલેશ્યાવાલે, નીલલેશ્યાવાલે, કાપોતલેશ્યાવાલે, તેજોલે-
શ્યાવાલે પદ્મલેશ્યાવાલે શુક્લલેશ્યાવાલે હોકર પદ્મલેશ્યાવાલે દેવોં મેં
ઉત્પન્ન હોતે હેં। કૃષ્ણલેશ્યાદિ શુક્લલેશ્યાન્ત હોકર કે શુક્લલેશ્યા-
વાલે દેવોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હેં। હસમેં વિશેષતા પ્રદર્શન કરતે હુવ સૂત્ર-
કાર કહતે હેં—‘નવરં લેસસદ્ગણેસુ વિસુજ્ઞમાણેસુ ૨ સુક્લેસસં પરિણમન્તિ,
સુક્લેસસં પરિણમહતા સુક્લેસસેસુ દેવેસુ ઉવવજ્જંતિ’ હે ગૌતમ। નૈરયિકોં
કી અપેક્ષા સે જો યહાં વિશેષતા હૈ વહ એસી હૈ કિ કૃષ્ણાદિલેશ્યા
પ્રકારોં મેં વિશુદ્ધતા હોતે ૨ જવ જીવ શુક્લલેશ્યા કો પ્રાપ્ત કર લેતે હેં

તેજોલેશ્યાવાળા, પદ્મલેશ્યાવાળા અને શુક્લલેશ્યાવાળા થઈને કાપોતલેશ્યા-
વાળા દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. કૃષ્ણલેશ્યાવાળા, નીલલેશ્યાવાળા, કાપોતલે-
શ્યાવાળા, તેજોલેશ્યાવાળા, પદ્મલેશ્યાવાળા, શુક્લલેશ્યાવાળા થઈને તેજોલેશ્યા-
વાળા દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. કૃષ્ણલેશ્યાવાળા, નીલલેશ્યાવાળા, કાપોતલે-
શ્યાવાળા, તેજોલેશ્યાવાળા, પદ્મલેશ્યાવાળા શુક્લલેશ્યાવાળા થઈને પદ્મલેશ્યા-
વાળા દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. એવ કૃષ્ણથી લઈને શુક્લપર્યન્તની લેશ્યા-
વાળો થઈને શુક્લલેશ્યાવાળા દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે હવે તેમાં વિશેષતા
દર્શાવવા માટે સૂત્રકાર કહે છે કે—‘નવર લેસસદ્ગણેસુ વિસુજ્ઞમાણેસુ ૨ સુક્લ-
લેસસં પરિણમન્તિ, સુક્લેસસં પરિણમહતા સુક્લેસસેસુ દેવેસુ ઉવવજ્જંતિ’ હે
ગૌતમ। નારકો કરતાં દેવોમાં એવી વિશેષતા છે કે કૃષ્ણાદિલેશ્યા પ્રકારોમાં
વધારેને વધારે વિશુદ્ધતા થતાં થતાં જ્યારે એવો શુક્લલેશ્યાની પ્રાપ્તિ કરી

પ્રથમે ઉદ્દેશકે મણિતં તથૈવ અત્રાપિ મણિતવ્યમ્, તથા ચ-કૃષ્ણાદિશુક્લલેશ્યાન્તા
 ભૂત્વા કૃષ્ણલેશ્યેષુ દેવેષુ ઉપપદ્યન્તે 'નીલલેસાં વિ જહેવ નેરઙ્ગાણં' નીલ-
 લેશ્યાનામપિ યથૈવ નૈરયિકાણાં નીલલેશ્યાવતાં પ્રતિપાદનં કૃતં તથૈવ પ્રતિપાદનં
 કર્તવ્યમ્, તથા ચ કૃષ્ણલેશ્યાવન્તઃ, નીલલેશ્યાવન્તઃ, કાપોતલેશ્યાવન્તઃ, તેજો-
 લેશ્યાવન્તઃ, પદ્મલેશ્યાવન્તઃ, શુક્લલેશ્યાવન્તો ભૂત્વાપિ નીલલેશ્યેષુ દેવેષુ
 ઉપપદ્યન્તે, 'एवं जहा-नीललेसा एवं जाव पम्हलेसेसु, सुक्कलेस्सेसु एवं चेव'
 યથા નીલલેશ્યા વિષયે પ્રતિપાદનં કૃતમ્ એવં યથૈવ, યાવત્-કાપોતલેશ્યેષુ તેજો
 લેશ્યેષુ પદ્મલેશ્યેષુ, શુક્લલેશ્યેષુ ચ, એવમેવ-પૂર્વોક્તરીત્યૈવ પ્રતિપાદનં કર્તવ્યમ્,
 તથા ચ-કૃષ્ણલેશ્યાવન્તઃ, નીલલેશ્યાવન્તઃ, કાપોતલેશ્યાવન્તઃ, તેજોલેશ્યાવન્તઃ
 પદ્મલેશ્યાવન્તઃ, શુક્લલેશ્યાવન્તો ભૂત્વા કાપોતલેશ્યેષુ દેવેષુ ઉપપદ્યન્તે, કૃષ્ણ-
 લેશ્યાવન્તઃ, નીલલેશ્યાવન્તઃ, કાપોતલેશ્યાવન્તઃ, તેજોલેશ્યાવન્તઃ, પદ્મલેશ્યા-

ઉદ્દેશક મેં કહા હૈ' उसी प्रकार से यहां पर भी कहना चाहिये । तथा च-
 जीव कृष्णलेश्या से लेकर शुक्ललेश्या तक की लेश्याओंवाला होकर
 कृष्णलेश्यावाले देवों में उत्पन्न होते हैं 'नीललेसा ए वि जहेव नेरङ्ग-
 याणं' जैसा नीललेश्यावाले नैरयियों के विषय में कहा गया है उसी
 प्रकारका कथन नीललेश्यावाले देवों का भी करना चाहिये । तथा च-
 कृष्णलेश्यावाले, नीललेश्यावाले कपोतलेश्यावाले तेजोलेश्यावाले, पद्म-
 लेश्यावाले शुक्ललेश्यावाले होकर के भी नीललेश्यावाले देवों में उत्पन्न
 होते हैं । 'एवं जहा नीललेसा ए एवं जाव पम्हलेसेसु- सुक्कलेस्सेसु एवं
 चेव' जैसा नीललेश्या के विषय में कहा गया है । वैसा ही यावत्-कपो-
 तलेश्यावालों में तेजोलेश्यावालों में पद्मलेश्यावालों में शुक्ललेश्या-
 वालों में, प्रतिपादन करना चाहिये । तथा च-कृष्णलेश्यावाले नीलले-

કેના વિષયમાં જેવું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન અહીં પણ
 કરવું જોઈએ જેમ કે-અવ કૃષ્ણથી લઈને શુક્લપર્યાન્તની લેશ્યાઓવાળો
 થઈને કૃષ્ણલેશ્યાવાળો દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. "નીલલેસાં વિ જહેવ
 નેરઙ્ગાણં" જેવું કથન નીલલેશ્યાવાળા નારકેના વિષયમાં કરવામાં આવ્યું
 છે, એવું જ કથન નીલલેશ્યાવાળા દેવોના વિષયમાં પણ કરવું જોઈએ.
 જેમ કે-કૃષ્ણલેશ્યાવાળા, નીલલેશ્યાવાળા, કાપોતલેશ્યાવાળા, તેજોલેશ્યાવાળા,
 પદ્મલેશ્યાવાળા અને શુક્લલેશ્યાવાળા થઈને પણ નીલલેશ્યાવાળા દેવોમાં જીવો
 ઉત્પન્ન થાય છે. 'एवं जहा नीललेसा ए एवं जाव पम्हलेसेसु सुक्कलेस्सेसु एवं चेव' જેવું
 નીલલેશ્યાવાળાના વિષયમાં કહ્યું એવું જ કાપોતલેશ્યાવાળાઓમાં, તેજો
 લેશ્યાવાળાઓમાં, પદ્મલેશ્યાવાળાઓમાં અને શુક્લલેશ્યાવાળાઓમાં પ્રતિપાદન
 કરવું જોઈએ જેમ કે કૃષ્ણલેશ્યાવાળા, નીલલેશ્યાવાળા, કાપોતલેશ્યાવાળા,

અથ તૃતીયોદ્દેશકઃ પ્રારમ્ભયતે ।

ત્રયે દશશતકે તૃતીયોદ્દેશકસ્ય સંક્ષિપ્તવિષયવિવરણમ્

નારકા અનન્તરાહારિણો ભવન્તિ, તતઃ પશ્ચાત્ અનુક્રમેણ પરિચારણા વક્તવ્યતા પ્રરૂપણમ્ ।

પરિચારણાવક્તવ્યતા ।

મૂલમ્—“નેરઙ્ગયાણં મંતે ! અણંતરાહારા, તઓ નિવ્વત્તળયા, એવં પરિચારણાપયં નિરવસેસં માણિચવ્વં । સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ” । સૂ. ૧ ।

છાયા—નૈરયિકાઃ સ્વદ્ ભદન્ત ! અનન્તરાહારાઃ, તઓ નિર્વર્તના, એવં પરિચારણાપદં નિરવશેષં માણિતવ્યમ્, તદેવં ભદન્ત ! તદેવં ભદન્ત ! इति ॥ સૂ. ૧ ॥

ટીકા—તૃતીયોદ્દેશકાન્તે દેવવક્તવ્યતાયાઃ પ્રરૂપિતત્વેન, દેવાનાં ચ પ્રાયઃ પરિચારણાવત્ત્વાત્ પરિચારણાં શબ્દાદિવિષયોપભોગરૂપાં પ્રરૂપયિતુમાહ—‘નેરઙ્ગયાણં

ત્રીસરા ઉદ્દેશકા પ્રારંભ—

‘નેરઙ્ગયે’ શતકકે હસ તૃતીય ઉદ્દેશક મેં વર્ણિત વિષય કા વિવરણ સંક્ષેપ સે હસ પ્રકાર હૈ—નારક અનન્તર આહારી હોતે હૈં હસકે પશ્ચાત્ અનુક્રમ સે પરિચારણા કા કથન ।

પરિચારણા વક્તવ્યતા—

‘નેરઙ્ગયાણં મંતે ! અણંતરાહારા’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—દૂસરે ઉદ્દેશે કે અન્ત મેં દેવ સંબન્ધી વક્તવ્યતા કી પ્રરૂપણા કી ગઈ હૈ ? દેવ પ્રાયઃ પરિચારણા વાલે હોતે હૈં, શબ્દાદિ વિષયો કા ઉપભોગ કરના હસકા નામ પરિચારણા હૈ હસ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકાર ને હસી પરિચારણા કી પ્રરૂપણા કી હૈ—હસમેં ગૌતમ ને પ્રમુ

ત્રીજા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

તેરમાં શતકના ત્રીજા ઉદ્દેશકમાં પ્રતિપાદિત વિષયનું સંક્ષિપ્ત વિવરણ આ પ્રમાણે છે—નારકો અનન્તર આહારી હોય છે. ત્યાર બાદ અનુક્રમે પરિચારણાનું કથન.

—પરિચારણાવક્તવ્યતા—

“નેરઙ્ગયાણં મંતે ! અણંતરાહારા” ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—ત્રીજા ઉદ્દેશકમાં દેવોની વક્તવ્યતાની પ્રરૂપણા કરવામાં આવી છે. દેવો સામાન્ય રીતે પરિચારણાવાળા હોય છે. (શબ્દાદિ વિષયોનો ઉપયોગ કરવો તેનું નામ પરિચારણા છે) આ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકારે એજ પરિચારણાની પ્રરૂપણા કરી છે—

ઉત્પન્નજંતિ' હે ગૌતમ ! તત્-અથ, તેનાર્થેન-તેન કારણેન, યાવત્-કૃષ્ણલેશ્યાવન્તઃ, નીલલેશ્યાવન્તઃ, કાપોતલેશ્યાવન્તઃ, તેજોલેશ્યાવન્તઃ, પદ્મલેશ્યાવન્તઃ, શુક્લ-લેશ્યાવન્તો ભૂત્વા શુક્લલેશ્યેષુ દેવેષુ ઉપપદ્યન્તે इति भावः । અન્તે ગૌતમ આહ-
'સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! તિ હે મદન્ત ! તદેવં-મત્તદુક્તં સત્યમેવ, હે મદન્ત !
તદેવં-મત્તદુક્તં સત્યમેવેત્યાશયઃ ॥ સૂ૦ ૧ ॥

इति श्री विश्वविख्यात जगद्बलभादिपदभूषित वाल्मह्यचारि 'जैनाचार्य'
पूज्यश्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री "मगधती" सूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिका-
ख्यायां व्याख्यायां त्रयोदशशतकस्य द्वितीयोद्देशकः समाप्तः ॥ १३-२ ॥

તથા ઉસે પ્રાપ્ત કર વે શુક્લલેશ્યાવાલે દેવોં મેં ઉત્પન્ન હો જાતે હેં । 'સે તેજદ્રેણં જાવ ઉત્પન્નજંતિ' હસી કારણ હે ગૌતમ । મેંને એસા કહા હેં કિ કૃષ્ણલેશ્યાવાલે, નીલલેશ્યાવાલે, કાપોતલેશ્યાવાલે, તેજોલેશ્યાવાલે, પદ્મલેશ્યાવાલે, શુક્લલેશ્યાવાલે હોકર કે જીવ શુક્લલેશ્યાવાલે દેવોં મેં ઉત્પન્ન હો જાતે હેં । 'સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! તિ' હે મદન્ત । આપ કા કથન સર્વથા સત્ય હી હે હે મગધાન્ આપ કા કહા હુઆ યહ સર્વ સત્ય હી હે એસા કહકર વે ગૌતમ ! મગધાન્ યાવત્ અપને સ્થાન પર વિરાજમાન હો ગઈ ॥ સૂ૦ ૧ ॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराज कृत
“मगधतीसूत्र” की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके तेरहवें शतकका
॥ दूसरा उद्देशक समाप्त ॥ १३-२ ॥

લે છે, ત્યારે તેને પ્રાપ્ત કરીને તેઓ શુક્લલેશ્યાવાળા દેવોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. “સે તેજદ્રેણં જાવ ઉત્પન્નજંતિ” હે ગૌતમ ! તે કારણ મેં એવું કહ્યું છે કે જીવો કૃષ્ણલેશ્યાવાળા, નીલલેશ્યાવાળા, કાપોતલેશ્યાવાળા, તેજોલેશ્યાવાળા, પદ્મલેશ્યાવાળા અને શુક્લલેશ્યાવાળા થઈને શુક્લલેશ્યાવાળા દેવોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે “સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! તિ” “હે મગધાન્ ! આપે જે કહ્યું તે સત્ય છે. હે મગધાન્ ! આપની વાત સર્વથા સત્ય જ છે ” આ પ્રમાણે કહીને મહાવીર પ્રભુને વદણુ નમસ્કાર કરીને ગૌતમ સ્વામી પોતાને સ્થાને બેસી ગયા. ॥સૂ૦૧ ॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराज कृत “मगधती सूत्र” की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याका तेरहवां शतकके जीने उद्देशक समाप्त ॥ १३-२ ॥

अथ चतुर्थोद्देशकः प्रारभ्यते ।

त्रयोदशशतके चतुर्थोद्देशकरय संक्षिप्तविषयविवरणम् ।

नरकपृथिवीप्ररूपणम्, नैरयिकद्वारनिरूपणम्, स्पर्शद्वारप्ररूपणम्, प्रणिधिद्वार-
प्ररूपणम्, निरयान्तद्वारनिरूपणम्, लोकमध्यद्वारप्ररूपणम्, अधोलोकमध्यद्वारप्ररू-
पणम्, ऊर्ध्वलोकमध्यद्वारप्ररूपणम्, तिर्यग्लोकमध्यद्वारप्ररूपणम्, दिग्विदिक्प्रव-
हद्वारप्ररूपणम्, ऐन्द्रीदिशोनिर्गमवक्तव्यता, आग्नेयादिदिशि निर्गमवक्तव्यता,
लोकप्ररूपणम्, अस्तिकायप्रवर्तनद्वारप्ररूपणम्, धर्मास्तिकायादिभिर्जीवानां प्रवर्तन-
वक्तव्यता, अस्तिकायप्रदेशस्पर्शनाद्वारप्ररूपणम्, धर्मास्तिकायस्य एकप्रदेशो धर्मा-
स्तिकायादिद्रव्यस्य कियद्भिः प्रदेशैः स्पृश्यते ? इति प्ररूपणम्, एवम्-अधर्मा

चोथे उद्देशे का प्रारंभ-

तेरहवें शतक के इस चतुर्थ उद्देशक में वर्णित हुए विषय का
विवरण संक्षेप से इस प्रकार है-नरकपृथिवी की प्ररूपणा नैरयिक
द्वारनिरूपण १, स्पर्शद्वारप्ररूपणा २, प्रणिधिद्वार प्ररूपणा ३, निरयान्त
द्वारनिरूपण ४, लोकमध्यद्वारप्ररूपणा ५, अधोलोकमध्यद्वारप्ररूपणा ६,
ऊर्ध्वलोकमध्यद्वारप्ररूपणा ७, तिर्यग्लोकमध्यद्वारप्ररूपणा ८, दिग् विदिक्
प्रवहद्वारप्ररूपणा ९, ऐन्द्रीदिशोनिर्गमवक्तव्यता १०, आग्नेयादि दिशाओं
के निर्गम की वक्तव्यता ११, लोकप्ररूपणा १२, अस्तिकायप्रवर्तनद्वार-
प्ररूपणा १३, धर्मास्तिकाय आदि द्वारा जीवों के प्रवर्तन की वक्तव्यता,
अस्तिकायप्रदेशस्पर्शनाद्वारवक्तव्यता, धर्मास्तिकायका एकप्रदेश, धर्मा-

चोथा उद्देशानो प्रारंभ-

तेरमां शतकना चोथा उद्देशकमां प्रतिपादित विषयानुं संक्षिप्त विवरण
नीचे प्रमाणे छे-(१) नरकपृथ्वीनी प्ररूपणा-नैरयिकद्वार निरूपण (२) स्पर्श-
द्वारनी प्ररूपणा (३) प्रणिधिद्वारनी प्ररूपणा (४) निरयान्तद्वार निरूपण (५)
लोकमध्यद्वारनी प्ररूपणा (६) अधोलोकमध्यद्वारनी प्ररूपणा, (७) ऊर्ध्वलोक
मध्यद्वारनी प्ररूपणा, (८) तिर्यग्लोक मध्यद्वारनी प्ररूपणा (९) दिग्विदिक्
प्रवहद्वारनी प्ररूपणा, (१०) ऐन्द्रीदिशोनिर्गम वक्तव्यता, (११) आग्नेयादि
दिशाओंना निर्गमनी वक्तव्यता (१२) लोकप्ररूपणा, (१३) अस्तिकायप्रवर्तन-
द्वार प्ररूपणा. वणी आ उद्देशकमां नीचेना विषयानुं पणु प्रतिपादन करवांमां
आणु छे-धर्मास्तिकाय आदि द्वारा जीवोंनां प्रवर्तननी प्ररूपणा, अस्तिकाय
प्रदेश स्पर्शना द्वार वक्तव्यता, धर्मास्तिकायना ओक प्रदेश, धर्मास्तिकाय

મંતે ! અણંતરાહારા, તઓ નિવ્વત્તળયા, एवं પરિચારણાપદં નિરવસેસં भाणियव्वं' ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે ભદન્ત ! નૈરયિકાઃ સ્વલુ કિમ્ અનન્તરાહારાઃ—અનન્તરમ્—ઉત્પાતક્ષેત્રપ્રાપ્તિપ્રથમસમયે એવ આહારયન્તીતિ અનન્તરાહારાઃ ભવન્તિ ? તતઃ પશ્ચાત્ કિં નિર્વર્તનના—નિર્વર્તના—શરીરનિષ્પત્તિર્ભવતિ ? एवं રીત્યા પરિચારણાપદં—પ્રજ્ઞાપનાયાશ્ચતુસ્ત્રિંશત્તમં પદં, નિરવશેષં—સર્વં મણિતવ્યમ્—અત્ર વક્તવ્યમ્ ॥

અન્તે ગૌતમ આહ—‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ’ હે ભદન્ત ! તદેવં ભવદુક્તં સત્યમેવ, હે ભદન્ત ! તદેવં ભવદુક્તં સત્યમેવેતિ ભાવઃ ॥ સૂ. ૧ ॥

હતિ ત્રયોદશશતકે તૃતીયોદ્દેશકઃ સમાપ્તઃ ॥ ૧૩-૩ ॥

‘સે એસા પૂઞા હૈ’ નેરહયાણં મંતે ! અણંતરાહારા, તઓ નિવ્વત્તળયા’ હે ભદન્ત ! નારકી કયા ઉત્પાતક્ષેત્ર કી પ્રાપ્તિ કરતે હી પ્રથમ સમય મેં આહાર કરને લગતે હૈં ? ફિર ઇસકે પશ્ચાત્ ડનકે શરીર કી નિષ્પત્તિ હોતી હૈ કયા ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—હે ગૌતમ ! (એવં) એસા હી હૈ યહાં (પરિચારણાપદં નિરવસેસં भाणियव्वं) પરિચારણાપદ—પ્રજ્ઞાપના કા ૩૪ વાં પદ—સમ્પૂર્ણરૂપ સે કહના ચાહિયે. (સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ) અન્ત મેં ગૌતમ ભગવાન્ સે કહતે હૈં કિ હે ભદન્ત ! આપ કા કહા હુઆ યહ સ્વ સત્ય હી હૈ, હે ભદન્ત ! આપ કા કહા હુઆ યહ સ્વ સત્ય હી હૈ ॥ સૂ. ૧ ॥

તેરહવેં શતકકા તીસરા ઉદ્દેશા સંપૂર્ણ ૧૩-૩

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ નેરહયાણં મંતે ! અણંતરાહારા, તઓ નિવ્વત્તળયા ” હે ભગવન્ ! નારકો શું ઉત્પાત ક્ષેત્રની પ્રાપ્તિ કરતાં જ પ્રથમ સમયમાં આહાર કરવા લાગે છે ? અને શું ત્યાર બાદ તેમના શરીરની નિષ્પત્તિ (રચના) થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! एवं ” હા, ગૌતમ ! એવું જ અને છે. અહીં “ પરિચારણાપદં નિરવસેસં भाणियव्वं ” પરિચારણા પદ (પ્રજ્ઞાપનાનું ૩૪મું પદ, પૂરેપૂરું કહેવું જોઈએ.

“ સેવં મંતે ! સેવ મંતે ! ત્તિ ” હે ભગવન્ ! આપે જે કહ્યું તે સત્ય છે. હે ભગવન્ ! આપની વાત સર્વથા સત્ય જ છે, આ પ્રમાણે કહીને વંદણા નમસ્કાર કરીને ગૌતમ સ્વામી પોતાને સ્થાને બેસી ગયા. ॥ સૂ. ૧ ॥

॥ તેરમાં શતકનો ત્રીજો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥ ૧૩-૩ ॥

अथ चतुर्थोद्देशकः प्रारभ्यते ।

त्रयोदशशतके चतुर्थोद्देशकरय संक्षिप्तविषयविवरणम् ।

नरकपृथिवीप्ररूपणम्, नैरयिकद्वारनिरूपणम्, स्पर्शद्वारप्ररूपणम्, प्रणिधिद्वार-
प्ररूपणम्, निरयान्तद्वारनिरूपणम्, लोकमध्यद्वारप्ररूपणम्, अधोलोकमध्यद्वारप्ररू-
पणम्, ऊर्ध्वलोकमध्यद्वारप्ररूपणम्, तिर्यग्लोक मध्यद्वारप्ररूपणम्, दिग्बिदिकप्रव-
हद्वारप्ररूपणम्, ऐन्द्रीदिशोनिर्गमवक्तव्यता, आग्नेयादिदिशि निर्गमवक्तव्यता,
लोकप्ररूपणम्, अस्तिकायप्रवर्तनद्वारप्ररूपणम्, धर्मास्तिकायादिभिर्जीवानां प्रवर्तन-
वक्तव्यता, अस्तिकायप्रदेशस्पर्शनाद्वारप्ररूपणम्, धर्मास्तिकायस्य एकप्रदेशो धर्मा-
स्तिकायादिद्रव्यस्य कियद्भिः प्रदेशैः स्पृश्यते ? इति प्ररूपणम्, एवम्-अधर्मा

चोथे उद्देशे का प्रारंभ-

तेरहवें शतक के इस चतुर्थ उद्देशक से वर्णित हुए विषय का
विवरण संक्षेप से इस प्रकार है-नरकपृथिवी की प्ररूपणा नैरयिक-
द्वारनिरूपण १, स्पर्शद्वारप्ररूपणा २, प्रणिधिद्वार प्ररूपणा ३, निरयान्त
द्वारनिरूपण ४, लोकमध्यद्वारप्ररूपणा ५, अधोलोकमध्यद्वारप्ररूपणा ६,
ऊर्ध्वलोकमध्यद्वारप्ररूपणा ७, तिर्यग्लोकमध्यद्वारप्ररूपणा ८, दिग्बिदिक
प्रवहद्वारप्ररूपणा ९, ऐन्द्रीदिशोनिर्गमवक्तव्यता १०, आग्नेयादि दिशाओं
के निर्गम की वक्तव्यता ११, लोकप्ररूपणा १२, अस्तिकायप्रवर्तनद्वार-
प्ररूपणा १३, धर्मास्तिकाय आदि द्वारा जीवों के प्रवर्तन की वक्तव्यता,
अस्तिकायप्रदेशस्पर्शनाद्वारवक्तव्यता, धर्मास्तिकायका एकप्रदेश, धर्मा-

योथा उद्देशानो प्रारंभ-

तेरमां शतकना योथा उद्देशकमां प्रतिपादित विषयानुं संक्षिप्त विवरण
नीचे प्रमाणे छे-(१) नरकपृथ्वीनी प्ररूपणा-नैरयिकद्वार निरूपण (२) स्पर्श-
द्वारनी प्ररूपणा (३) प्रणिधिद्वारनी प्ररूपणा (४) निरयान्तद्वार निरूपण (५)
लोकमध्यद्वारनी प्ररूपणा (६) अधोलोकमध्यद्वारनी प्ररूपणा, (७) ऊर्ध्वलोक
मध्यद्वारनी प्ररूपणा, (८) तिर्यग्लोक मध्यद्वारनी प्ररूपणा (९) दिग्बिदिक
प्रवहद्वारनी प्ररूपणा, (१०) ऐन्द्रीदिशोनिर्गम वक्तव्यता, (११) आग्नेयादि
दिशाओंना निर्गमनी वक्तव्यता (१२) लोकप्ररूपणा, (१३) अस्तिकायप्रवर्तन-
द्वार प्ररूपणा. वणी आ उद्देशकमां नीचेना विषयानुं पणु प्रतिपादन करवांमां
आव्यु छे-धर्मास्तिकाय आदि द्वारा जीवोंनां प्रवर्तननी प्ररूपणा, अस्तिकाय
प्रदेश स्पर्शना द्वार वक्तव्यता, धर्मास्तिकायना ओक प्रदेश, धर्मास्तिकाय

સ્તિકાયાદીનામપિ સ્પર્શનાપરુપણમ્, એવં પુદ્ગલાસ્તિકાયસ્ય દ્વૌ પ્રદેશૌ, પુદ્ગલા-
સ્તિકાયસ્ય ત્રયઃ પ્રદેશાઃ, યાવત્ સંખ્યાતાઃ અસંખ્યાતાઃ અનન્તાઃ પ્રદેશાશ્ચ
કિયદ્ધિઃ ધર્માસ્તિકાયાદિપ્રદેશૈઃ સ્પૃશ્યન્તે ? इत्यादि परूपणम्, ततः कालस्य
एकसमयवक्तव्यता परूपणम्, धर्मास्तिकायद्रव्यवक्तव्यतापरूपणम्, अधर्मास्ति-
कायद्रव्यवक्तव्यतापरूपणम्, अवगाढद्वारवक्तव्यतापरूपणम्, यत्र धर्मास्ति-
कायस्य एकप्रदेशोऽवगाढो भवति तत्र अन्यधर्मास्तिकायादीनां कियन्तः प्रदेशा
अवगाढा भवन्ति ? इत्यादि परूपणम्, एवम् अधर्मास्तिकायादिविषयेऽपि
अवगाढसूत्रनिरूपणम् । एकाद्धासमयवक्तव्यता, एक धर्मास्तिकायवक्तव्यता,
एकाधर्मास्तिकायवक्तव्यता, पृथिवीकायिकवक्तव्यता, अप્कायिकवक्तव्यता,

સ્તિકાય આદિ દ્રવ્ય કે કિતને પ્રદેશોં સે સ્પર્શ તકયા જાતા હૈ ? ऐसी
प्ररूपणा इसी प्रकार से अधर्मास्तिकाय आदिकों की भी स्पर्शना का
परूपण पुद्गलास्तिकाय के दो प्रदेश, तीन प्रदेश, यावत्-संख्यात, असं-
ख्यात और अनन्त प्रदेश कितने धर्मास्तिकायादि प्रदेशों द्वारा छुये
जाते हैं-इत्यादि प्ररूपणा इसके बाद काल के एक समय की प्ररूपणा
धर्मास्तिकायद्रव्य की वक्तव्यता अधर्मास्तिकाय द्रव्य की वक्तव्यता,
अवगाढद्वार की वक्तव्यता, जहां धर्मास्तिकाय का एकप्रदेश अवगाढ
होता है वहां धर्मास्तिकाय के और कितने प्रदेश अवगाढ होते हैं ?
इत्यादि प्ररूपणा इसी प्रकार से अधर्मास्तिकाय आदि के विषय में भी
अवगाढसूत्र का निरूपण एकाद्धासमयवक्तव्यता एकधर्मास्तिकायवक्त-
व्यता एक अधर्मास्तिकायवक्तव्यता पृथिवीकायिक वक्तव्यता, अप्का-

આદિ દ્રવ્યના કેટલા પ્રદેશો વડે સ્પર્શિત થાય છે, આ વિષયનું નિરૂપણ
એજ પ્રમાણે અધર્માસ્તિકાય આદિની સ્પર્શનાની પણ પ્રરૂપણા, પુદ્ગલા-
સ્તિકાયના બે પ્રદેશ, ત્રણ પ્રદેશ, ચાર પ્રદેશ આદિથી લઈને સંખ્યાત,
અસંખ્યાત અને અનંત પર્યન્તના પ્રદેશોનો કેટલાં ધર્માસ્તિકાયાદિ પ્રદેશો
દ્વારા સ્પર્શ થાય છે ? इत्यादि विषयनी प्ररूपणा तयार वाढ काणना એક
સમયની પ્રરૂપણા, ધર્માસ્તિકાયદ્રવ્યની વક્તવ્યતા, અધર્માસ્તિકાયદ્રવ્યની વક્ત-
વ્યતા, અવગાઢદ્વારની વક્તવ્યતા, જ્યાં ધર્માસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ અવગાઢ
થાય છે, ત્યાં ધર્માસ્તિકાયના બીજા કેટલા પ્રદેશો અવગાઢ થાય છે ? इत्यादि
प्रश्नो અને તેમના ઉત્તરો એજ પ્રમાણે અધર્માસ્તિકાય આદિના વિષયમાં
પણ અવગાઢસૂત્રની પ્રરૂપણા, એકાદ્ધાસમયની પ્રરૂપણા, એક ધર્માસ્તિકાયની
પ્રરૂપણા, એક અધર્માસ્તિકાયની પ્રરૂપણા પૃથ્વીકાયિકની પ્રરૂપણા, અપ્કાયિ-

અસ્તિકાયનિષદનદ્વારવક્તવ્યતા, ધર્માસ્તિકાયાદિઃ ત્રિષુ દ્રવ્યેષુ ઉપવેષ્ટું સમર્થો ભવેત્ ? इत्यादि प्ररूपणम्, बहुसमयद्वारवक्तव्यताप्ररूपणम्, लोकस्य वक्रभाग-वक्तव्यता, संस्थानद्वारवक्तव्यता चेति ॥

મૂળમ્—“નૈરદ્ય ૧, ફાસ ૨, પળિહી ૩, નિરયંતે ૪, ચૈવ લોકમઝ્જે
ય ૫। દિસિવિદિસાણ પવહાય ૬, પવત્તનં અત્થિકાણ્હિ ૭ ॥ ૧ ॥

અત્થી પણ્સફુસણા ૮, ઓગાહણયા ૯, જીવામોગાઢા ૧૦।

અત્થિ પણ્સ નિસીયણ ૧૧, વહુસસમે ૧૨, લોકસંઠાણે ૧૩ ॥ ૨ ॥

છાયા—નૈરયિકઃ ૧, સ્પર્શઃ ૨, પ્રણિધિઃ ૩, નિરયાન્તઃ ૪, ચૈવ લોકમધ્યં ૫।

દિશાવિદિશાં ચ પવહઃ ૬, પવર્તનમ્ અસ્તિકાયેષુ ૭ ॥ ૧ ॥

અસ્તિપ્રદેશસ્પર્શનમ્ ૮, અવગાહના ચ ૯, જીવાવગાઢાઃ ૧૦।

અસ્તિ પ્રદેશનિષીદનમ્ ૧૧, વહુગમઃ ૧૨, લોકસંસ્થાનમ્ ૧૩ ॥ ૨ ॥

ટીકા—ચતુર્થોદ્દેશકાર્થસંગ્રહગાથાદ્વયમાહ—“નૈરદ્ય” इत्यादि। नैरयिक

કાયિકવક્તવ્યતા, અસ્તિકાય મેં નિષદન (બેઠના) દ્વારવક્તવ્યતા, ધર્માસ્તિકાયાદિ ત્રીન દ્રવ્યોં મેં ઉપવેશ કે લિપ કયા સમર્થ હૈ ? इत्यादि

દ્વારગાથા—‘નૈરદ્ય ૧, ફાસ ૨’ इत्यादि, ‘અત્થીપણ્સફુસણા’ इत्यादि।

નૈરયિક ૧, સ્પર્શ ૨, પ્રણિધિ ૩, નિરયાન્ત ૪, લોકમધ્ય ૫, દિશા-
વિદિશાપ્રવાહ ૬ અસ્તિકાયપવર્તન ૭, અસ્તિકાયપ્રદેશસ્પર્શના ૮, અવગા-
હના ૯ જીવાવગાઢ ૧૦, અસ્તિકાયનિષદન ૧૧, વહુસમ ૧૧ ઓર
લોકસંસ્થાન યે ૧૩ દ્વાર હસ ઉદ્દેશક મેં કહે ગયે હૈં।

ટીકાર્થ—હસ ચતુર્થ ઉદ્દેશક મેં સૂત્રકાર ને યહ, દ્વાર સંગ્રહ ગાથા
કહી હૈ। હસમેં નૈરયિકવક્તવ્યતા કી પ્રરૂપણા કરનેવાલા પ્રથમ

કની પ્રરૂપણા, અસ્તિકાયોમાં નિષદન (બેસવાની ક્રિયા) દ્વાર વક્તવ્યતા,
ધર્માસ્તિકાય આદિ ત્રણ દ્રવ્યોમાં ઉપવેશન માટે શું સમર્થ છે ? इत्यादि પ્રરૂપણા
બહુસમયદ્વારવક્તવ્યતા, લોકવક્રભાગવક્તવ્યતા, અને સંસ્થાનદ્વાર વક્તવ્યતા.

દ્વારગાથા—“નૈરદ્ય ૧, ફાસ ૨ इत्यादि ‘અત્થીપણ્સફુસણા’ इत्यादि—

આ ઉદ્દેશકમાં નીચે પ્રમાણે ૧૩ દ્વાર કહ્યાં છે—(૧) નૈરયિક, (૨) સ્પર્શ,
(૩) પ્રણિધિ, (૪) નિરયાન્ત, (૫) લોકમધ્ય, (૬) દિશાવિદિશાપ્રવાહ, (૭)
અસ્તિકાયપવર્તન, (૮) અસ્તિકાયપ્રદેશસ્પર્શના, (૯) અવગાહના, (૧૦)
જીવાવગાઢ, (૧૧) અસ્તિકાયનિષદન, (૧૨) બહુસમ, (૧૩) લોકસંસ્થાન.

ટીકાર્થ—એથા ઉદ્દેશકમાં કયા કયા વિષયનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું
છે તે આ ગાથામાં બતાવવામાં આવેલ છે. પહેલા નૈરયિકદ્વારમાં નરકો અને

વક્તવ્યતાપ્રરૂપણમ્ ૧, સ્પર્શસ્વરૂપનિરૂપણમ્ ૨, પ્રણિધિપ્રરૂપણમ્ ૩, નિર્યાન્તસ્વરૂપ-
પ્રરૂપણમ્ ૪, લોકમધ્યસ્વરૂપનિરૂપણમ્ ૫, દિશુવિદિશપ્રવહસ્વરૂપનિરૂપણમ્ ૬, અસ્તિ-
કાયપ્રવર્તનપ્રરૂપણમ્ ૭, અસ્તિકાયપ્રદેશસ્પર્શનનિરૂપણમ્ ૮, અવગાહનાનિરૂપણમ્ ૯,
જીવાવગાહપ્રરૂપણમ્ ૧૦, અસ્તિકાયનિષદનપ્રરૂપણમ્ ૧૧, બહુસમવક્તવ્યતાપ્રરૂપ-
ણમ્ ૧૨, લોકસંસ્થાનસ્વરૂપપ્રરૂપણમ્ ૧૩ ॥ હિતિ ।

નારકપૃથિવીવક્તવ્યતા ।

મૂળમ્—“કઙ્ઘ ણં મંતે ! પુઢવીઓ પળજ્ઞાઓ ? ગોયજ્ઞા ! સત્ત-
પુઢવીઓ પળજ્ઞાઓ, તં જહા—રયળવ્પમા જાવ અહેસત્તમા,

નૈરયિક દ્વાર હૈ ૧, સ્પર્શ કે સ્વરૂપ કા નિરૂપણ કરનેવાલા દ્વિતીય
સ્પર્શદ્વાર હૈ ૨, પ્રણિધિકી પ્રરૂપણા કરનેવાલા તૃતીય પળિધિદ્વાર હૈ ૩,
નિર્યાન્તસ્વરૂપ કી પ્રરૂપણા કરનેવાલા ચતુર્થનિર્યાન્તદ્વાર હૈ ૪ લોક-
મધ્યસ્વરૂપ કરનેવાલા પાંચવાં લોકમધ્યદ્વાર હૈ ૫, દિશા વિદિશા કે
પ્રવહસ્વરૂપ કા નિરૂપક છઠા દિશા વિદિશાપ્રવાહ દ્વાર હૈ ૬, અસ્તિ-
કાયકે પ્રવર્તના કા પ્રરૂપક સાતવાં અસ્તિકાયપ્રવર્તન દ્વાર હૈ ૭, અસ્તિ-
કાય પ્રદેશસ્પર્શન કા નિરૂપક આઠવાં અસ્તિકાયપ્રદેશ સ્પર્શનાદ્વાર હૈ ૮,
અવગાહના કા નિરૂપક નવમાં અવગાહનાદ્વાર હૈ ૯, જીવાવગાહપ્રરૂપક
દશવાં જીવાવગાહદ્વાર હૈ ૧૦ અસ્તિકાય નિષદનપ્રરૂપક ૧૧ વાં અસ્તિ-
કાયનિષદન દ્વાર હૈ ૧૧, બહુસમવક્તવ્યતાપ્રરૂપક બારહવાં બહુસમદ્વાર
હૈ, ૧૨ ઓર લોકસંસ્થાનસ્વરૂપપ્રરૂપક તેરહવાં લોકસંસ્થાન દ્વાર હૈ ।

નારક જીવોની પ્રરૂપણા કરવામાં આવી છે બીજા સ્પર્શદ્વારમાં સ્પર્શના સ્વરૂપનું
નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે ત્રીજા પ્રણિધિદ્વારમાં પ્રણિધિની પ્રરૂપણા કરવામાં
આવી છે નિર્યાન્તસ્વરૂપની પ્રરૂપણા કરનાર ચોથું નિર્યાન્તદ્વાર છે.
લોકમધ્યના સ્વરૂપનું નિરૂપણ પાંચમાં લોકમધ્યદ્વારમાં કરવામાં આવ્યું છે.
છઠા દિશાવિદિશાપ્રવાહદ્વારમાં દિશાવિદિશાના પ્રવહસ્વરૂપનું નિરૂપણ કરવામાં
આવ્યું છે. સાતમાં અસ્તિકાયપ્રવર્તનદ્વારમાં અસ્તિકાયના પ્રવર્તનની પ્રરૂપણા
કરવામાં આવી છે. આઠમાં અસ્તિકાયપ્રદેશસ્પર્શના દ્વારમાં અસ્તિકાય પ્રદેશ
સ્પર્શનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે નવમાં અવગાહનાદ્વારમાં અવગાહનાનું
અને દસમાં જીવાવગાહદ્વારમાં જીવાવગાહનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે
અસ્તિકાયનિષદનની પ્રરૂપણા અગિયારમાં અસ્તિકાયનિષદનદ્વારમાં કરી છે.
બારમાં બહુસમદ્વારમાં બહુસમવક્તવ્યતાની અને તેરમાં લોકસંસ્થાન દ્વારમાં
લોકસંસ્થાનના સ્વરૂપની પ્રરૂપણા કરવામાં આવી છે.

अहे सत्तमाए णं पुढवीए पंच अणुत्तरा महत्तिमहालया जाव
अपइट्ठाणे, ते णं नरगा छट्ठीए तमाए पुढवीए नरएहिंतो महं-
तराचेव१, महावित्थिन्नतराचेव२, महावगासतराचेव३, महा-
पइरिक्ततराचेव४, णो तहा महापवेसणतराचेव१, णो आइण्ण-
तराचेव२, णो आउलतराचेव३, अणोयणतराचेव४, तेसु णं
नरएसु नेरइया छट्ठीए तमाए पुढवीए नेरइएहिंतो महाकम्म-
तराचेव१, महाकिरियतराचेव२, महासवतराचेव३, महावेयण-
तराचेव४, णो तहा अप्पकम्मतराचेव१, णो अप्पकिरियतरा-
चेव२, णो अप्पासवतराचेव३, णो अप्पवेयणतराचेव४, अप्पड्डि-
यतराचेव१, अप्पज्जुत्तियतराचेव२, णो तहा महाड्डियतराचेव१,
णो महज्जुइयतराचेव२, छट्ठीए णं तमाए पुढवीए एगे पंचूणे
निरयावाससयसंहस्से पणत्ते, ते णं नरगा अहे सत्तमाए पुढ-
वीए नेरएहिंतो नो तहा महंततराचेव१, महावित्थिन्नतराचेव२,
महावगासतराचेव३, महापइरिक्ततराचेव४, महापवेसणतराचेव१
आइन्नतराचेव२, आउलतराचेव३, अणोयणतराचेव४, तेसु णं
नरएसु नेरइया अहे सत्तमाए पुढवीए नेरइएहिंतो अप्पकम्म-
तराचेव१, अप्पकिरियतराचेव२, अप्पासवतराचेव३, अप्पवेयण-
तराचेव४, महाड्डियतराचेव१, महाजुइयतराचेव२, णो तहा
अप्पड्डियतराचेव, अप्पज्जुइयतराचेव, छट्ठीए णं तमाए पुढवीए
नरगा पंचमाए धूमप्पमाए पुढवीए नरएहिंतो महत्तराचेव१,
महावित्थिन्नतराचेव२, महावगासतराचेव३, महापइरिक्ततरा-

चेव४, णो तहा सहप्पवेसणतराचेव१, णो आइण्णतराचेव२,
 णो आउलतराचेव३, अणोयणतराचेव४, तेषु णं नरएसु नेरइया
 पंचमाए, धूमप्पभाए पुढवीए नेरइएहिंतो सहाकम्मतराचेव१,
 महाविठिन्नतराचेव२, महावगासतराचेव३, महापइरिक्कतरा-
 चेव४, णो तहा अप्पकम्मतराचेव१, णो अप्पकिरियतराचेव२,
 णो अप्पासवतराचेव३, णो अप्पवेयणतराचेव४, अप्पाड्डियतरा-
 चेव१, अप्पज्जुइतराचेव२, णो तहा महड्डियतराचेव१, णो मह-
 ज्जुइयतराचेव२, पंचमाए णं धूमप्पभाए पुढवीए तिन्नि निर-
 यावाससयसहस्सा पणत्ता, एवं जहा छट्ठीए भणिया, एवं
 सत्तवि पुढवीओ परोप्परं भणंति जाव रयणप्पभंति जाव णो
 तहा महड्डियतराचेव, अप्पज्जुइयतराचेव ॥सू० १॥

छाया—कति खलु भदन्त ! पृथिव्याः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! सप्त पृथिव्यः
 प्रज्ञप्ताः, तद्यथा रत्नप्रभा यावत्—अथः सप्तमी, अथः सप्तम्यां खलु पृथिव्यां पञ्च
 अनुत्तराः सहातिमहालया यावत्—अपतिष्ठानम्, ते खलु नरकाः षष्ठ्यास्तमायाः
 पृथिव्याः नरकेभ्यो महत्तराश्चैव १, महाविस्तीर्णतराश्चैव २, महावकाशतराश्चैव ३,
 महाप्रतिरिक्ततराश्चैव ४, नो तथा महाप्रवेशनतराश्चैव १, नो आकीर्णतराश्चैव २,
 नो आकुलतराश्चैव ३, अनोदनतराश्चैव ४, तेषु खलु नरकेषु नैरयिकाः षष्ठ्या-
 स्तमायाः पृथिव्या नैरयिकेभ्यो महाकर्मतराश्चैव १, महाक्रियातराश्चैव २, महा-
 स्रवतराश्चैव ३, महावेदनतराश्चैव ४, नो तथा अल्पकर्मतराश्चैव १, नो अल्पक्रि-
 यातराश्चैव २, नो अल्पास्रवतराश्चैव ३, नो अल्पवेदनतराश्चैव ४, अल्पद्विक्ततराश्चैव
 १, अल्पद्युतिकतराश्चैव २, नो तथा महद्विक्ततराश्चैव १, नो महाद्युतिकतराश्चैव २,
 षष्ठ्यां खलु तमायां पृथिव्याम् एकं पञ्चोनं निरयावासशतसहस्रं प्रज्ञप्तम्, ते
 खलु नरकाः अथः सप्तम्याः पृथिव्याः नरकेभ्यो नो तथा महत्तराश्चैव १,
 महाविस्तीर्णतराश्चैव २, महावकाशतराश्चैव ३, महाप्रतिरिक्ततराश्चैव ४, महाप्रवेश-
 नतराश्चैव १, आकीर्णतराश्चैव २, आकुलतराश्चैव ६, अनोदनतराश्चैव ४, तेषु
 खलु नरकेषु नैरयिकाः अथः सप्तम्याः पृथिव्याः नैरयिकेभ्यः अल्पकर्मतराश्चैव १,

અલ્પક્રિયાતરાશ્ચૈવ ૨, અલ્પાસ્રવતરાશ્ચૈવ ૩, અલ્પવેદનતરાશ્ચૈવ ૪, નો તથા મહા-
કર્મતરાશ્ચૈવ ૧, મહાક્રિયાતરાશ્ચૈવ ૨, મહાસ્રવતરાશ્ચૈવ ૩, મહાવેદનતરાશ્ચૈવ ૪, મહ-
દ્વિકતરાશ્ચૈવ, મહાદ્યુતિકતરાશ્ચૈવ નો તથા અલ્પદ્વિકતરાશ્ચૈવ, અલ્પદ્યુતિકતરાશ્ચૈવ,
પઠ્યાઃ સ્વલુ તમાયાઃ પૃથિવ્યાઃ નરકાઃ પશ્ચમ્યાઃ ધૂમપ્રભાયાઃ પૃથિવ્યાઃ નરકેભ્યો
મહત્તરાશ્ચૈવ ૧, મહાવિસ્તીર્ણતરાશ્ચૈવ ૨, મહાવકાશતરાશ્ચૈવ ૩, મહાપ્રતિરિક્તતરાશ્ચૈવ
૪, નો તથા મહાપ્રવેશનતરાશ્ચૈવ ૧, નો આકીર્ણતરાશ્ચૈવ ૨, નો આકુલતરાશ્ચૈવ ૩,
અનોદનતરાશ્ચૈવ ૪, તેષુ સ્વલુ નરકેષુ નૈરયિકાઃ પશ્ચમ્યાઃ ધૂમપ્રભાયાઃ પૃથિવ્યાઃ
નૈરયિકેભ્યો મહાકર્મતરાશ્ચૈવ ૧, મહાક્રિયાતરાશ્ચૈવ ૨ મહાસ્રવતરાશ્ચૈવ ૩, મહા-
વેદનતરાશ્ચૈવ ૪, નો તથા અલ્પકર્મતરાશ્ચૈવ, નો અલ્પક્રિયાતરાશ્ચૈવ ૨, નો અલ્પા-
સ્રવતરાશ્ચૈવ ૩, નો અલ્પવેદનતરાશ્ચૈવ ૪, અલ્પદ્વિકતરાશ્ચૈવ ૧, અલ્પદ્યુતિકતરાશ્ચૈવ
૨, નો તથા મહદ્વિકતરાશ્ચૈવ ૧, નો મહાદ્યુતિકતરાશ્ચૈવ ૨, પશ્ચમ્યાં ધૂમપ્રભાયાં
પૃથિવ્યાં ત્રીણિ નિરયાત્રાસશતમહસાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, एवं यथा पष्ठी मणिता एवं
सप्तापि पृथिव्यः परस्परं भण्यन्ते, यावत् रत्नप्रभान्ता इति यावत् नो तथा
महद्वિકतરાશ્ચૈવ, અલ્પદ્યુતિકતરાશ્ચૈવ ॥ સૂ૦ ૧ ॥

ટીકા—તૃતીયોદ્દેશકે શબ્દાદિવિષયોપભોગરૂપપરિચારણા પ્રોક્તા, તથા ચ
કર્મવન્ધઃ, તેન ચ પરમ્પરયા નારકાદૌ ગમનં ભવતીતિ પ્રથમં નૈરયિકદ્વારમાહ—
'કહ્ ણં મંતે ! ઇત્યાદિ । કહ્ ણં મંતે ! પૃથ્વીઓ પળ્લતાઓ ? ' ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—

નારકપૃથિવીવક્તવ્યતા—

‘કહ્ ણં મંતે ! પૃથ્વીઓ’ હત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—તૃતીય ઉદ્દેશક મેં શબ્દાદિવિષયોપભોગરૂપ પરિચા-
રણા કહી જા ચુકી હૈ । ઇસસે કર્મોંં કા બંધ હોતા હૈ । ઇસસે પરમ્પરા-
રૂપ સે જીવોંં કા નરકાદિ મેં ગમન હોતા હૈ—ઇસ કારણ સૂત્રકારને સર્વપ્ર
પ્રથમ નરકદ્વાર યહાં કહા હૈ—ઇસમેં ગૌતમને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—‘કહ
ણં મંતે ! પૃથ્વીઓ પળ્લતાઓ’ હે ભદન્ત ! પૃથિવિયાં કિતની કહી ગઈ હૈ ?

—નારકપૃથ્વીવક્તવ્યતા—

“ કહ્ ણં મંતે ! પૃથ્વીઓ ” ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—ત્રીણ ઉદ્દેશામાં શબ્દાદિ વિષયોપભોગરૂપ પરિચારણાનું કથન
કરવામાં આવ્યું છે. તેને લીધે કર્મોના બંધ થાય છે તેથી જીવોનું નરકાદિ
ગતિમાં ગમન થાય છે. તે કારણે સૂત્રકારે આ ચોથા ઉદ્દેશકમાં સૌથી પહેલાં
નરકદ્વારનું નિરૂપણ કર્યું છે. આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર
પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—“ કહ્ ણં મંતે ! પૃથ્વીઓ પળ્લતાઓ ? ” હે
ભગવન્ ! પૃથ્વીઓ કેટલી કહી છે ?

હે મદન્ત ! કનિ સ્વલુ પૃથિવ્યઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા ! સત્ત પુઢવીઓ પળ્ળત્તાઓ’ હે ગૌતમ ! સત્તપૃથિવ્યઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘તં જહા-રયળપ્પમા જાવ અહે સત્તમા’ તદ્ધથા-રત્નપ્રમા, યાવત્-શર્કરાપ્રમા, વાલુકાપ્રમા, પંક્કપ્રમા, ધૂમપ્રમા, તમઃપ્રમા, અધઃસપ્તમી-ચ । ‘અહે સત્તમાણં પુઢવીણ પંચ અણુત્તરા મહાતિમહાલયા જાવ અપહટ્ટાણે ? અધઃ સપ્તમ્યાં સ્વલુ પૃથિવ્યાં પચ્ચસંસ્થકા અનુત્તરાઃ પ્રધાનાઃ અશાપ્રધાનવેદના સંકુલત્વાત્, મહાતિમહાલયઃ અતિવિસ્તારવન્તો નરકાવાસાઃ યાવત્-કાલઃ ૧, કદાકાલઃ ૨, રૌરવમ્, મહારૌરવમ્, અપ્રતિષ્ઠાનં ચેતન્નામકાઃ સન્તિ, ‘તે ણં ણગરા છટ્ટીણ તમાણ પુઢવીણ નરણ્ઠિતો મહંતતરા ચેવ ૧, મહાવિત્થિન્નતરાચેવ ૨, મહાવગાસતરાચેવ ૩ મહાપરિકિતરાચેવ ૪’ હે ગૌતમ ! તે સ્વલુ નરકાઃ પૂર્વોક્તાઃ પચ્ચનરકાવાસાઃ પઠ્ઠથાસ્તમાયાઃ પૃથિવ્યાઃ નરકેભ્યો

હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ને કહ્યા-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સત્તપુઢવીઓ પળ્ળત્તાઓ’ પૃથિવિયાં સાત કહી ગઈ હૈં ‘તં જહા’ જો હસ પ્રકાર સે હૈં-‘રયળપ્પમા જાવ અહેસત્તમા’ રત્નપ્રમા યાવત્-શર્કરાપ્રમા, વાલુકાપ્રમા, પંકપ્રમા, ધૂમપ્રમા ઓર અધઃસપ્તમી-(તમસ્તમઃપ્રમા) ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘અહે સત્તમાણં પંચ પુઢવીણ પંચ અણુત્તરા મહાતિમહાલયા જાવ અપહટ્ટાણે’ હે મદન્ત ! સાતવીં પૃથિવી જો અધઃસપ્તમી હૈં ઉસકે પ્રધાન પાંચ મહાવિશાલ-કાલ, મહાકાલ, રૌરવ મહારૌરવ ઓર અપ્રતિષ્ઠાન યે નરકાવાસ કહે ગયે હૈં ન ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-હાં, ગૌતમ ! કહે ગયે હૈં । યે નરક છટ્ટી તમઃપ્રમા પૃથિવી કે નરકોં કી અપેક્ષા દીર્ઘતા મેં ઘટુત ઘડે હૈં, એવં વિષ્કંભ

તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રશ્ન કહે છે કે-“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! “સત્ત પુઢવીઓ પળ્ળત્તાઓ” પૃથ્વીઓ (નરકો) સાત કહી છે. “તંજહા” તેમનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે-“રયળપ્પમા જાવ અહે સત્તમા” રત્નપ્રમા, શર્કરાપ્રમા, વાલુકાપ્રમા, પંકપ્રમા, ધૂમપ્રમા, તમઃપ્રમા, અધઃસપ્તમી (તમસ્તમઃપ્રમા) ।

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“અહે સત્તમાણં પંચ પુઢવીણ પંચ અણુત્તરા મહાતિમહાલયા જાવ અપહટ્ટાણે” હે ભગવન્ ! જે સાતમી અધઃસપ્તમી નરક છે તેમાં પાંચ અનુત્તર, મહાવિશાળ કાળ, મહાકાળ, રૌરવ, મહારૌરવ, અને અપ્રતિષ્ઠાન, આ પાંચ નરકાવાસો કહ્યા છે ખરા ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર-હા, ગૌતમ ! ત્યાં તે પાંચ નરકાવાસો આવેલા છે તે નરકાવાસો છટ્ટી તમઃપ્રમા નરકના નરકાવાસો કરતાં લગભગ અને પહોળાઈની અપેક્ષાએ ઘણાં જ વધારે વિસ્તારવાળા છે. તે નરકાવાસોમાં નારકોને રહેવાને માટેનું ક્ષેત્ર વિશાળ છે. તેથી તેઓ મહાવકાશતર (છટ્ટી

महत्तराश्च आयामेन-दैर्घ्येण सन्ति, महाविस्तीर्णतराश्चैव चिक्कम्भेण-परिधिना सन्ति महावकाशतराश्चैव-अवकाशो बहूनां वक्ष्यमाणद्रव्याणामवस्थितियोग्यं क्षेत्रं, महान् अवकाशो येषु ते महावकाशाः, अतिशयेन महावकाशा महावकाशतराः सन्ति, तेषां च महाजनसंकीर्णताव्यापृच्छमाह-महाप्रतिरिक्ततराश्चैव-महत्प्रतिरिक्तं नैरयिकरहितं येषु ते महाप्रतिरिक्ताः, अतिशयेन महाप्रतिरिक्ताः महाप्रतिरिक्ततरा अत्यन्तशून्याः सन्ति, किन्तु-‘णो तहा महापवेसणतराचेव १, नो आइणतरा चेव २, नो आउलतरा चेव ३, अणोयणतरा चेव ४’ नो-नैव किल तथा-तेन प्रकारेण, महाप्रवेशनतराश्चैव यथा पठ नारक पृथिवी नरकावासा अतिशयेन महत्प्रवेशनं गत्यन्तरान्नरकगतौ जीवानां प्रवेशो येषु ते तथाविधा भवन्ति, न तथाविधा भवन्ति, पठ पृथिव्यपेक्षया सप्तपृथिवी नारकाणामसंख्यगुणहीनत्वात्, अतएव नो आकीर्णतराश्चैव-नात्यन्तं नारकैराकीर्णां संकीर्णास्ते भवन्ति, नो वा आकुलतराश्चैव-आकुला-व्याप्ता नारकैः तेषामतिशयेन योगादाकुलतरा

की अपेक्षा महाविस्तारवाले हैं। इनमें वक्ष्यमाण द्रव्यों को रहने के लिये अवस्थान योग्य क्षेत्र बहुत विशाल है-इसलिये ये महावकाशतर हैं। परन्तु इनमें अधिक नारक जीव नहीं हैं इसलिये ये महाप्रतिरिक्ततर हैं-शून्य है। ‘णो तहा महापवेसणतराचेव १’ जैसे छठी नारक पृथिवी के नरकावास गत्यन्तर से आये हुए जीवों के प्रवेशवाले बने रहते हैं-उस प्रकार से ये प्रवेशवाले नहीं हैं-क्योंकि छठी पृथिवी की अपेक्षा सातवीं पृथिवी में नारकअसंख्यातगुणित हीन कहे गये हैं। इसी कारण अधःसप्तमी के नरकावास नारकों से अत्यन्त आकीर्णतर-संकीर्ण-नहीं रहते हैं। और न वे नारकों से अत्यन्त व्याप्त ही रहते हैं। इसी कारण वहाँ नारकों में आपस में संघटन नहीं होता है।

नरकना नरकवासो करतां वधारे अवकाशवाणा) छे, परंतु ते नरकावासोभां छद्दी नरकना नरकावासो जेटदा अधिक लुवे। नथी, तेथी तेओ महाप्रतिरिक्ततर-शून्य-छे. “णो तहा महापवेसणतराचेव १” छद्दी नरकना नरकावासोभां जेवी रीते अन्य गतिमांथी आवतां लुवेनो प्रवेश याळू न रहा करे छे, जेवी रीते अही तेमनो प्रवेश याळू रडेता नथी, कारण के छद्दी नरक करतां सातमी नरकभां नारकोनी संख्या असंख्यात गण्णी ओछी छे, ते कारणे अधःसप्तमीना नरकावासो नारको वडे अत्यन्त आकीर्णतर-संकीर्ण रडेता नथी ते नरकावासो नारको वडे अत्यन्त व्याप्त पणु रडेता नथी, ते कारणे त्यां नारकोभां ओक भील साथे संघटन थतुं नथी बीडने कारणे त्यां

નો તથાવિધા ભવન્તિ, અતઃતે સપ્તમનરકાવાસાં અનોદનતરાશ્ચૈવ વાહુલ્યાભા-
વાત્ અનિશયેન અન્યોન્યં નોદનવર્જિતાઃ પરસ્પરસંઘર્ષરહિતા ભવન્તિ । ‘ તેસુ ણં
નરણં નેરહ્યા છટ્ટીં તમાણ પુઢવીં નેરહ્યહિંતો મહાકમ્મતરા ચેવ ૧, મહા-
કિરિયતરાચેવ ૨, મહાસવતરા ચેવ ૩, મહાવેયણતરા ચેવ ૪ ’ તેષુ સ્વલ્લ પશ્વસુ
સપ્તમપૃથિવીનરકાવાસેષુ નૈરયિકાઃ પઠ્ઠચારુતમાયા પૃથિવ્યા નૈરયિકેભ્યો મહા-
કર્મતરાશ્ચૈવ ભવન્તિ-પઠ્ઠપૃથિવી નૈરયિકાપેક્ષયા તેષાં નૈરયિકાણાં જ્ઞાનાવરણીયાદિ
કર્મણાં મહત્ત્વાત્ ૧, તથૈવ તે સપ્તમપૃથિવીનૈરયિકા પઠ્ઠનરકાપેક્ષયા મહાક્રિયા-
તરાશ્ચૈવ ભવન્તિ, તેષાં કાયિક્યાદિ ક્રિયાણાં મહત્ત્વાત્, તત્કાલે કાયમહત્ત્વાત્

આપસ મેં બીઠ મેં એક દૂસરે સે ધક્કા મુક્કી હો જાના હસકા નામ નોદન
હૈ । એસા નોદન યહાં હસીલિયે નહીં હૈ કિ યહાં પર નારકોં કી બહુ-
લતા નહીં હૈ । ‘ તેસુ ણં નરણં નેરહ્યા છટ્ટીં નેરહ્યહિંતો મહાકમ્મ-
તરાચેવ, ૧ મહાકિરિયતરાચેવ ૨, મહાસવતરાચેવ ૩, મહાવેયણતરા-
ચેવ ૪ ’ સપ્તમનરકપૃથિવી કે હન પાંચ નરકાવાસોં મેં નૈરયિક તમઃ
પૃથિવી કે નૈરયિકોં કી અપેક્ષા મહાકર્મતરવાલે હોતે હૈ-ક્યોંકિ છટ્ટી
પૃથિવી કે નૈરયિકોં કી અપેક્ષા હન નારકિયોં કે જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મ
વહુત અધિક માત્રા મેં વંધે હુએ હોતે હૈ । તથા હસી પ્રકાર સે વે મહાક્રિયા-
વાલે હોતે હૈ-ક્યોંકિ હનકી જો કાયિકી આદિ ક્રિયાઈ હૈ વે મહાન્ હોતી
હૈ-પાંચ સૌ ૫૦૦ ધનુષ કી અવગાહના-શરીર કી ઝંચાઈ યહાં હોતી હૈ
હસલિયે યહાં કાય કી મહાનતા હૈ-ઔર હસસે પહિલે ભવમેં વે મહારમ્ભ

ધક્કામુક્કી પણ થતી નથી આ પ્રકારની ધક્કામુક્કીને નોદન કહે છે. ત્યાં આ
પ્રકારનું નોદન થવાની શક્યતા જ રહેતી નથી કારણ કે ત્યાં નારકોની
સંખ્યા અધિક નથી “ તેસુ ણં નરણં નેરહ્યા છટ્ટીં તમાણ પુઢવીં નેરહ્યહિંતો
મહાકમ્મતરાચેવ ૧, મહાકિરિયતરાચેવ ૨, મહાસવતરાચેવ ૩, મહાવેયણતરાચેવ ૪ ”
સાતમી નરકના નરકાવાસોના નારકો છટ્ટી તમઃપ્રભા પૃથ્વીના નારકો કરતાં
મહાકર્મતરવાળા હોય છે કારણ કે છટ્ટી પૃથ્વીના નારકો કરતાં તે નારકોના
જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મ વધારે પ્રમાણમાં બંધાયેલાં હોય છે. એજ પ્રમાણે
તેઓ મહાક્રિયાવાળા પણ હોય છે, કારણ કે તેમની જે કાયિકી આદિ
ક્રિયાઓ છે તે મહાન્ હોય છે. ત્યાં શરીરની અવગાહના (ઉંચાઈ) ૫૦૦
યોજનની હોય છે, તેથી ત્યાં કાયની મહાનતા છે અને આગલા ભવમાં તેઓ
મહારમ્ભ, મહાપરિશદ્ધ આદિવાળા હોય છે, તેથી તેમને મહાક્રિયાવાળા કહ્યા

પૂર્વકાલે ચ મહારમ્માદિત્વાત્ ૨, અતएव તે તદપેક્ષયા મહાસ્રવતરાશ્ચૈવ ભવન્તિ ૩, एवं મહાવેદનતરાશ્ચૈવ ભવન્તિ, તેષાં તદપેક્ષયા મહાકર્મત્વાત્ ૪, કિન્તુ 'નો તહા અપ્પકમ્મતરા ચેવ ૧, નો અપ્પકિરિયતરા ચેવ ૨, નો અપ્પાસવતરા ચેવ ૩, નો અપ્પવેયણતરા ચેવ ૪, નો-નૈવ કિલ, તથા તેન પ્રકારેણ અલ્પકર્મતરાશ્ચૈવ ભવન્તિ, યથા પઠ્ઠપૃથિવી નૈરયિકાસ્તદપેક્ષયા અલ્પકર્મતરા ભવન્તિ, નો વા તથા તે અલ્પક્રિયતરાશ્ચૈવ ભવન્તિ, યથા પઠ્ઠ પૃથિવી નૈરયિકાસ્તદપેક્ષયા અલ્પક્રિયાતરા નો ભવન્તિ, નો નૈવ વા તે તથા અલ્પાસ્રવતરાશ્ચૈવ ભવન્તિ યથા પઠ્ઠપૃથિવી નૈર-યિકાસ્તદપેક્ષયા અલ્પાસ્રવતરા નો ભવન્તિ નો વા તથા તે અલ્પવેદનતરાશ્ચૈવ ભવન્તિ, યથા પઠ્ઠપૃથિવી નૈરયિકા અલ્પવેદનતરા ભવન્તિ, તથા સપ્તમી પૃથિવી સ્થિતા નેતિ ભાવઃ । 'અપ્પહ્વિયતરા ચેવ ૧, અપ્પજ્જુહ્યતરા ચેવ ૨, નો તહા

મહાપરિગ્રહ આદિ વાલે હોતે હૈં-ઇસલિધે યે મહાક્રિયાવાલે કહે ગયે હૈં । ઇસી કારણ યે ડનકી અપેક્ષા સે મહાસ્રવવાલે ભી કહે ગયે હૈં । યહાં વેદના છટે નરક કી અપેક્ષા અધિક હોતી હૈં-ક્યોંકિ નારકી જીવરૂપ સે જવ યહાં કોહ નવા જીવ ઉત્પન્ન હોતા હૈ તવ વહ યહાં કી વેદના કે મારે પહિલે પહિલ પાંચસૌ ૫૦૦ યોજનતક ઝંચા ઉછલ જાતા હૈ । એસી વેદના યહાં પર હૈ । કિન્તુ 'નો તહા અપ્પકમ્માતરા ચેવ ૧' જિસ પ્રકાર છટે નારક કે જીવ અલ્પતર કર્મવાલે હોતે હૈં-વૈસે યે અલ્પતર કર્મવાલે નહીં હોતે હૈ ? 'નો અપ્પકિરિયતરા ચેવ' ડનકી તરહ અલ્પતર કાયાદિ ક્રિયાવાલે નહીં હોતે હૈ ૨, નો અપ્પાસવતરાચેવ ૩, અપ્પવેયણ-તરાચેવ ૪' અલ્પતર આસ્રવવાલે નહીં હોતે હૈં ઓર ન ડનકી તરહ અલ્પવેદનાવાલે હી હોતે હૈં ૪, કિન્તુ છઠી પૃથિવી નૈરયિકોં કી અપેક્ષા યે 'અપ્પહ્વિયતરાચેવ ? અપ્પજ્જુહ્યતરાચેવ ૨' અલ્પઋદ્ધિવાલે હોતે હૈં

છે. એજ કારણે છઠી નરકના નારકો કરતાં તેમને મહા આસ્રવવાળા કહ્યા છે. છઠી નરક કરતાં સાતમી નરકમાં અધિક વેદનાનો અનુભવ કરવો પડે છે. કોઈ પણ નવો જીવ જ્યારે ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે ત્યાંની વેદનાને કારણે પહેલી વખત તો તે ૫૦૦ યોજન સુધી ઊંચે ઉછળે છે. આટલી બધી વેદના ત્યાં વેકવી પડે છે. પરન્તુ “નો તહા અપ્પકમ્મતરા ચેવ ૧” છઠી નર-કના નારકોના જેવાં અલ્પતર કર્મવાળા તેઓ હોતા નથી, “નો અપ્પકિરિય-તરાચેવ” વળી તેઓ છઠી નરકના નારકોના જેવાં અલ્પતર કાયાદિ ક્રિયાવાળા હોતા નથી. “નો અપ્પાસવતરાચેવ ૩ અપ્પવેયણતરાચેવ” તેઓ અલ્પતર આસ્રવવાળા પણ હોતા નથી અને અલ્પતર વેદનાવાળા પણ હોતા નથી. “અપ્પહ્વિયતરાચેવ, અપ્પજ્જુહ્યતરાચેવ” છઠી નરકના નારકો કરતાં સાતમી

મહદ્વિકતરા ચેવ ૧, નો મહજ્જુહ્યતરા ચેવ ૨' અતएव ते सप्तमपृथिवी नैर-
यिकाः अरहद्विकतराश्चैव भवन्ति, तेषां पष्ठपृथिव्यपेक्षया अवध्यादि ऋद्धेरल्पत्वात्,
एवम्—ते अल्पद्युतिकतराश्चैव भवन्ति तेषां दीप्तेरभावात्, अतएव ते नो तथा
महद्विकतराश्चैव भवन्ति, यथा पष्ठपृथिवीरनैरयिका महद्विकतरा भवन्ति ।
एवं ते नो, महाद्युतिकतराश्चैव भवन्ति, यथा पष्ठपृथिवी नैरयिका महाद्युतिकतरा
भवन्ति तथा नेत्यर्थः । पष्ठ नारकं प्ररूपयितुमाह—‘छट्टीएणं तमाए पुढवीए एगे
पंचूणे निरयावाससयसस्से पणत्ते’ पष्ठचां खलु तमायां पृथिव्यम् एकं पञ्चोनं
निरयावाससयसहस्रं—पञ्चन्यूनैकञ्चनिरयावासाः प्रज्ञप्तम् । ‘ते णं नरगा अहे
सत्तमाए पुढवीए नरएहिंनो नो तहा महंततरा चेव १, महावित्थिन्नतरा चेव २,

क्योंकि इन सातवीं पृथिवी के नैरयिकों की अवध्यादि ऋद्धि छठी
पृथिवी के नैरयिकों की अपेक्षा अल्प होती है । इसी प्रकार से ये
उनकी अपेक्षा दीप्ति का अभाव होने से अल्पदीप्तिवाले होते हैं ।
इसलिये जैसे छठी पृथिवी के नैरयिक महद्विकतर होते हैं ऐसे ये
महद्विकतर नहीं होते हैं । और न महाद्युतिकतर होते हैं । अब गौतम-
स्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं कि हे भदन्त ! छठी पृथिवी जो तमः
प्रभा नामकी है उसमें कितने नैरयिकावास कहे गये हैं ? और यहाँ
के नैरयिकों की क्या हालत है ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं—‘छट्टीए
णं तमाए पुढवीए एगे पंचूणे निरयावाससयसहस्से पणत्ते’ हे गौतम !
छठी तमः प्रभा नाम की जो पृथिवी है उसमें पांच कम एक लाख
नरकावास कहे गये हैं ‘ते णं नरगा अहे सत्तमाए पुढवीए नरएहिंनो

નરકના નારકો અલ્પઋદ્ધિવાળા અને અલ્પદીપ્તિવાળા હોય છે સાતમી
નારકના નારકોની અવધિ આદિ ઋદ્ધિ છઠ્ઠી નરકના નારકોની અવધિ આદિ
ઋદ્ધિ કરતાં ન્યૂન હોય છે છઠ્ઠી નરકના નારકોના શરીરની દીપ્તિકરતાં સાતમી
નરકના નારકોની દીપ્તિ ઓછી હોય છે, તેથી જ તેમને અલ્પતર ઋદ્ધિવાળા
અને અલ્પતર દીપ્તિવાળા કહ્યા છે

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન—હે ભગવન્ તમઃપ્રભા નામની છઠ્ઠી નરકમાં
કેટલા નરકવાસો કહ્યા છે ? ત્યાં નારકોની હાલત કેવી છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—“છટ્ટીएणं तमाए पुढवीए एगे पंचूणे निरयावास
सयसहस्से पणत्ते” હે ગૌતમ ! છઠ્ઠી તમઃપ્રભા નરકમાં એક લાખ કરતાં
પાંચ ન્યૂન (૯૯૯૯૫) નરકવાસો છે. “તેણં નરયા અહે સત્તમાए पुढवीए

મહાવગાસતરાવ ચેવ ૩, મહાપહરિક્તરા ચેવ ૪ ' તે સ્થુલ પૃથ્વીનરકાઃ
અધઃ સપ્તમ્યાઃ પૃથિવ્યાઃ નરકેભ્યો નો તથા મહત્તરાશ્ચૈવ ભવન્તિ, નો તથા મહા
વિસ્તીર્ણતરાશ્ચૈવ ભવન્તિ, નો તથા મહાવકાશતરાશ્ચૈવ ભવન્તિ, નો વા તથા મહા-
પ્રતિરિક્તરાશ્ચૈવ ભવન્તિ, યથા સપ્તમપૃથિવી નરકા મહત્તરાઃ, મહાવિસ્તીર્ણતરાઃ,
મહાવકાશતરાઃ, મહાપ્રતિરિક્તરા ભવન્તિ તથા નેતિ ભાવઃ, અપિતુ- 'મહાપ્રવેશન-
તરા ચેવ ૧, આહ્વણતરા ચેવ ૨, આઝલતરા ચેવ ૩, ણોચણતરા ચેવ ૪ ' તે પૃથ્વી
પૃથિવી નરકાઃ મહાપ્રવેશનતરાશ્ચૈવ, આકીર્ણતરાશ્ચૈવ આઝલતરાશ્ચૈવ વ્યાપ્તાશ્ચ નો
દનતરાશ્ચૈવ પ્રેરણાતત્પરાશ્ચ ભવન્તિ । 'તેસુ ણં નરણસુ નેરહ્યા અહે સત્તમાણ પુઢવીણ
નેરહ્ણિતો અપ્પકમ્મતરા ચેવ ૧, અપ્પકિરિયતરા ચેવ ૨, અપ્પાસવતરા ચેવ ૩,
અપ્પવેયણતરા ચેવ ૪ ' તે સ્થુલ પૃથ્વી પૃથિવ્યાઃ નરકેષુ નૈરયિકાઃ અધઃ સપ્તમ્યાઃ

નો તથા મહંતરાચેવ ૧, મહાવિત્થિજ્ઞતરાચેવ ૨, મહાવગાસતરાચેવ ૩
મહાપહરિક્તરાચેવ ૪' તથા એ છઠીપૃથિવી કે નરક અધઃસપ્તમી પૃથિવી
કે નરકાવાસોં મેં સે વડે નહીં હેં, ન વે વેસે મહાવિસ્તારવાલે હેં, ન
વેસે વે મહાવકાશવાલે હેં, ઓર ન વે વેસે મહાપ્રતિરિક્તનર હી હેં ।
જેસે સપ્તમપૃથિવી કે નરક મહત્તર, મહાવિસ્તીર્ણતર, મહાવકાશતર
ઓર મહાપ્રતિરિક્તતર હેં । 'મહાપ્રવેશનતરાચેવ ૧, આહ્વણતરાચેવ ૨,
આઝલતરાચેવ ૩ ણોચણતરાચેવ ૪' એ છઠી પૃથિવી કે નરકાવાસ
મહાપ્રવેશનતર હેં ૧, આકીર્ણતર હેં ૨, આઝલતર હેં ૩, ઓર પ્રેરણા-
તત્પર હેં । 'તેસુ ણં નરણસુ નેરહ્યા અહેસત્તમાણ પુઢવીણ નેરહ્ણિતો
અપ્પકમ્મતરાચેવ ૧, અપ્પકિરિયતરાચેવ ૨, અપ્પાસવતરાચેવ ૩, અપ્પ-
વેયણતરાચેવ ૪' છઠી પૃથિવી કે નરકોં મેં જો નૈરયિક હેં વે અધઃ

નરહ્ણિતો નો તથા મહંતરાચેવ, મહાવિત્થિજ્ઞતરાચેવ ૨, મહાવગાસતરાચેવ ૩,
મહાપહરિક્તરાચેવ ૪" છઠી નરકના નરકાવાસો અધઃસપ્તમીના નરકાવાસો કરતાં
મોટા નથી, તે નરકાવાસો અધઃસપ્તમીના નરકાવાસો જેટલા મહાવિસ્તારવાળા
પણ નથી, મહાવકાશવાળા પણ નથી અને મહાપ્રતિરિક્તતર (શૂન્ય) પણ
નથી. "મહાપ્રવેશનતરાચેવ, આહ્વણતરાચેવ, આઝલતરાચેવ, ણોચણતરાચેવ"
સાતમી નરકના નરકાવાસો કરતાં તે નરકાવાસો મહાપ્રવેશનતર, આકીર્ણતર,
આઝલતર અને પ્રેરણાતત્પર છે. જેટલે કે તે નરકાવાસોમાં વધારે નારકોનો
પ્રવેશ થયા કરે છે, ત્યાં સંક્રાશ રહે છે, ધક્કામુક્કી ચાલે છે અને નારકોનાં
શરીરનું સંઘટ્ટન થયા કરે છે "તેસુ ણં નરણસુ નેરહ્યા અહે સત્તમાણ પુઢવીણ
નેરહ્ણિતો અપ્પકમ્મતરાચેવ ૧, અપ્પકિરિયતરાચેવ ૨, અપ્પાસવતરાચેવ ૩, અપ્પવે-
યણતરાચેવ" છઠી પૃથ્વીના નારકો સાતમી પૃથ્વીના નારકો કરતાં અલ્પકર્મતર,

મહદ્વિકતરા ચેવ ૧, નો મહદ્વિકતરા ચેવ ૨' અતएव ते सप्तमपृथिवी नैर-
यिकाः अरद्विकतराश्चैव भवन्ति, तेषां पष्ठपृथिव्यपेक्षया अवध्यादि ऋद्धेरल्पत्वात्,
एवम्—ते अल्पद्युतिकतराश्चैव भवन्ति तेषां दीप्तेरभावात्, अतएव ते नो तथा
महद्विकतराश्चैव भवन्ति, यथा पष्ठपृथिवीस्थनैरयिका महद्विकतरा भवन्ति ।
एवं ते नो, महाद्युतिकतराश्चैव भवन्ति, यथा पष्ठपृथिवी नैरयिका महाद्युतिकतरा
भवन्ति तथा नेत्यर्थः । पष्ठ नारकं प्ररूपयितुमाह—‘छट्ठीएणं तमाए पुढवीए एगे
पंचूणे निरयावाससयसस्से पणत्ते’ पष्ठचां खलु तमायां पृथिव्यम् एकं पञ्चोनं
निरयावाससतसहस्रं—पञ्चन्यूनैकઠક્ષનિરયાવાસાઃ પ્રજ્ઞપ્તમ્ । ‘તે ણં નરગા અહે
સત્તમાએ પુઢવીએ નરપહિતો નો તહા મહંતતરા ચેવ ૧, મહાવિત્થિન્નતરા ચેવ ૨,

क्योंकि इन सातवीं पृथिवी के नैरयिकों की अवध्यादि ऋद्धि छठी
पृथिवी के नैरयिकों की अपेक्षा अल्प होती है । इसी प्रकार से ये
उनकी अपेक्षा दीप्ति का अभाव होने से अल्पदीप्तिवाले होते हैं ।
इसलिये जैसे छठी पृथिवी के नैरयिक महद्विकतर होते हैं ऐसे ये
महद्विकतर नहीं होते हैं । और न महाद्युतिकतर होते हैं । अब गौतम-
स्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं कि हे भदन्त ! छठी पृथिवी जो तमः
प्रभा नामकी है उसमें कितने नैरयिकावास कहे गये हैं ? और यहां
के नैरयिकों की क्या हालत है ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं—‘छट्ठीए
णं तमाए पुढवीए एगे पंचूणे निरयावाससयसहस्से पणत्ते’ हे गौतम !
छठी तमः प्रभा नाम की जो पृथिवी है उसमें पांच कम एक लाख
नरकावास कहे गये हैं ‘ते णं नरगा अहे सत्तमाए पुढवीए नरपहिवो

નરકના નારકો અલ્પઋદ્ધિવાળા અને અલ્પદીપ્તિવાળા હોય છે સાતમી
નારકના નારકોની અવધિ આદિ ઋદ્ધિ છઠ્ઠી નારકના નારકોની અવધિ આદિ
ઋદ્ધિ કરતાં ન્યૂન હોય છે છઠ્ઠી નારકના નારકોના શરીરની દીપ્તિકરતાં સાતમી
નારકના નારકોની દીપ્તિ ઓછી હોય છે. તેથી જ તેમને અલ્પતર ઋદ્ધિવાળા
અને અલ્પતર દીપ્તિવાળા કહ્યા છે.

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન—હે ભગવન્ તમઃપ્રભા નામની છઠ્ઠી નરકમાં
કેટલા નરકવાસો કહ્યા છે ? ત્યાં નારકોની હાલત કેવી છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—“છટ્ઠીએણં તમાએ પુઢવીએ એગે પંચૂણે નિરયાવાસ
સયસહસે પણત્તે” હે ગૌતમ ! છઠ્ઠી તમઃપ્રભા નરકમાં એક લાખ કરતાં
પાંચ ન્યૂન (૬૬૬૬૫) નરકવાસો છે. “તેણં નરયા અહે સત્તમાએ પુઢવીએ

મહાવગાસતરાવ ચેવ ૩, મહાપહરિક્તરા ચેવ ૪ ' તે સ્વલ્પ પઠ્ઠપૃથિવીનરકાઃ
અધઃ સપ્તમ્યાઃ પૃથિવ્યાઃ નરકેભ્યો નો તથા મહત્તરાશ્ચૈવ ભવન્તિ, નો તથા મહા-
વિસ્તીર્ણતરાશ્ચૈવ ભવન્તિ, નો તથા મહાવકાશતરાશ્ચૈવ ભવન્તિ, નો વા તથા મહા-
પ્રતિરિક્તરાશ્ચૈવ ભવન્તિ, યથા સપ્તમપૃથિવી નરકા મહત્તરાઃ, મહાવિસ્તીર્ણતરાઃ,
મહાવકાશતરાઃ, મહાપ્રતિરિક્તરા ભવન્તિ તથા નેતિ ભાવઃ, અપિતુ- ' મહપ્વેસણ-
તરા ચેવ ૧, આહ્ણતરા ચેવ ૨, આહલતરા ચેવ ૩, ણોયણતરા ચેવ ૪ ' તે પઠ્ઠ
પૃથિવી નરકાઃ મહાપ્રવેશનતરાશ્ચૈવ, આકીર્ણતરાશ્ચૈવ આકુલતરાશ્ચૈવ વ્યાપ્તાશ્ચ નો
દનતરાશ્ચૈવ પ્રેરણાત્પરાશ્ચ ભવન્તિ । 'તેસુ ણં નરણસુ નેરહ્યા અહે સત્તમાણ પુઢવીણ
નેરહ્ણહિતો અપ્પકમ્મતરા ચેવ ૧, અપ્પકિરિયતરા ચેવ ૨, અપ્પાસવતરા ચેવ ૩,
અપ્પવેયણતરા ચેવ ૪ ' તે સ્વલ્પ પઠ્ઠ પૃથિવ્યાઃ નરકેષુ નૈરયિકાઃ અધઃ સપ્તમ્યાઃ

નો તહા સહંતતરાચેવ ૧, મહાવિત્થિન્નતરાચેવ ૨, મહાવગાસતરાચેવ ૩
મહાપહરિક્તરાચેવ ૪' તથા યે છઠીપૃથિવી કે નરક અઞ્જાસપ્તમી પૃથિવી
કે નરકાવાસોં મેં સે વડે નહોં હેં, ન વે વૈસે મહાવિસ્તારવાલે હેં, ન
વૈસે વે મહાવકાશવાલે હેં, ઓર ન વે વૈસે મહાપ્રતિરિક્તનર હી હેં ।
જૈસે સપ્તમપૃથિવી કે નરક મહત્તર, મહાવિસ્તીર્ણતર, મહાવકાશતર
ઓર મહાપ્રતિરિક્તતર હેં । 'મહપ્વેસણતરાચેવ ૧, આહ્ણતરાચેવ ૨,
આહલતરાચેવ ૩ ણોયણતરાચેવ ૪' યે છઠી પૃથિવી કે નરકાવાસ
મહાપ્રવેશનતર હેં ૧, આકીર્ણતર હેં ૨, આકુલતર હેં ૩, ઓર પ્રેરણા-
ત્પર હેં । 'તેસુ ણં નરણસુ નેરહ્યા અહેસત્તમાણ પુઢવીણ નેરહ્ણહિતો
અપ્પકમ્મતરાચેવ ૧, અપ્પકિરિયતરાચેવ ૨, અપ્પાસવતરાચેવ ૩, અપ્પ-
વેયણતરાચેવ ૪' છઠી પૃથિવી કે નરકોં મેં જો નૈરયિક હેં વે અધઃ

નરહિતો નો તહા મહંતતરાચેવ, મહાવિત્થિન્નતરાચેવ ૨, મહાવગાસતરાચેવ ૩,
મહાપહરિક્તરાચેવ ૪" છઠી નરકના નરકાવાસો અધઃસપ્તમીના નરકાવાસો કરતાં
મોટા નથી, તે નરકાવાસો અધઃસપ્તમીના નરકાવાસો જેટલા મહાવિસ્તારવાળા
પણ નથી, મહાવકાશવાળા પણ નથી અને મહાપ્રતિરિક્તતર (શૂન્ય) પણ
નથી. "મહપ્વેસણતરાચેવ, આહ્ણતરાચેવ, આહલતરાચેવ, ણોયણતરાચેવ"
સાતમી નરકના નરકાવાસો કરતાં તે નરકાવાસો મહાપ્રવેશનતર, આકીર્ણતર,
આકુલતર અને પ્રેરણાત્પર છે. એટલે કે તે નરકાવાસોમાં વધારે નારકોના
પ્રવેશ થયા કરે છે, ત્યાં સંક્રાશ રહે છે, ધક્ક મુક્કી ચાલે છે અને નારકોનાં
શરીરતું સંઘટ્ટન થયા કરે છે "તેસુ ણં નરણસુ નેરહ્યા અહે સત્તમાણ પુઢવીણ
નેરહ્ણહિતો અપ્પકમ્મતરાચેવ ૧, અપ્પકિરિયતરાચેવ ૨, અપ્પાસવતરાચેવ ૩, અપ્પવે-
યણતરાચેવ" છઠી પૃથ્વીના નારકો સાતમી પૃથ્વીના નારકો કરતાં અલ્પકર્મતર,

પૃથિવ્યા નૈરયિકૈભ્યઃ અલ્પકર્મતરાશ્ચૈવ, અલ્પક્રિયતરાશ્ચૈવ, અલ્પાસ્રવતરાશ્ચૈવ, અલ્પ-
વેદનતરાશ્ચૈવ ભવન્તિ, 'ળો તદ્વા મહાકર્મતરા ચૈવ ૧, મહાક્રિયતરા ચૈવ ૨,
મહાસ્રવતરા ચૈવ ૩, મહાવેયણતરા ચૈવ ૪' નો તથા ષષ્ઠપૃથિવ્યા નૈરયિકા
મહાકર્મતરાશ્ચૈવ, મહાક્રિયતરાશ્ચૈવ, મહાસ્રવતરાશ્ચૈવ, મહાવેદનતરાશ્ચૈવ ભવન્તિ યથા
સપ્તમપૃથિવ્યા નૈરયિકા મહાકર્મતરાઃ, મહાક્રિયતરાઃ, મનાસ્રવતરાઃ મહાવેદન-
તરાશ્ચ ભવન્તિ તથા નૈતે ઇતિ ભાવઃ, કિન્તુ 'મહદ્વિયતરાચૈવ ૧, મહાજુહ્યતરા
ચૈવ ૨, નો તદ્વા અપ્પહ્વિયતરા ચૈવ ૧, અપ્પજ્જુહ્યતરા ચૈવ ૨,' તે ષષ્ઠ પૃથિવ્યાઃ
નૈરયિકા મહદ્વિક્રિયતરાશ્ચૈવ, મહાદ્યુતિકતરાશ્ચૈવ ભવન્તિ, પરન્તુ નો તથા અલ્પદ્વિક્રિ-
તરાશ્ચૈવ, અલ્પદ્યુતિકતરાશ્ચૈવ ભવન્તિ યથા સપ્તમપૃથિવ્યા નૈરયિકા અલ્પદ્વિક્રિતરાઃ,
અલ્પદ્યુતિકતરાશ્ચ ભવન્તિ ન તથૈતે ઇતિ ભાવઃ । 'છટ્ઠીઽ ણં તમાઽ પુઢવીઽ
નરગા પંચમાઽ ધૂમ્પ્પમાઽ પુઢવીઽ નરહિતો મહત્તરા ચૈવ ૧, મહાવિત્થિન્નિતરા
ચૈવ ૨, મહાવગાસતરા ચૈવ ૩, મહા પહરિકતરા ચૈવ ૪, ષષ્ઠ્યાઃ સ્વલુ તમાયાઃ

સપ્તમીપૃથિવી કે નૈરયિકોં કી અપેક્ષા અલ્પકર્મતર, અલ્પાસ્રવતર ઓર
અલ્પવેદનાતર હોતે હૈં । 'ળો તદ્વા મહાકર્મતરાચૈવ, ૧ મહાક્રિયતરા-
ચૈવ, ૨ મહાસ્રવતરાચૈવ ૩, મહાવેયણતરાચૈવ ૪' તથા વે સપ્તમપૃથિવી
કે નૈરયિકોં જૈસે મહાકર્મતર, મહાક્રિયાતર, મહાસ્રવતર ઓર મહા-
વેદનતર નહીં હૈં 'મહદ્વિયતરાચૈવ ૧, મહાજુહ્યતરા ચૈવ ૨, નો તદ્વા
અપ્પહ્વિયતરાચૈવ ૧, અપ્પજ્જુહ્યતરાચૈવ ૨' યે છઠી પૃથિવી કે નૈરયિક
મહદ્વિક્રિયતર હોતે હૈં, ઓર મહાદ્યુતિકતર હોતે હૈં, સપ્તમપૃથિવી કે જૈસે
યે અલ્પદ્વિક્રિ ઓર અલ્પદ્યુતિકતર નહીં હોતે હૈં 'છટ્ઠીઽ ણં તમાઽ પુઢવીઽ
નરગા પંચમાઽ ધૂમ્પ્પમાઽ પુઢવીઽ નેરહિતો મહત્તરાચૈવ ૧ મહા-
વિત્થિન્નતરાચૈવ ૨, મહાવગાસતરાચૈવ ૩, મહાપહરિકતરાચૈવ ૪' છઠી

અલ્પક્રિયાતર, અલ્પ અસ્રાતર, અને અલ્પવેદનાતર હોય છે. "ળો તદ્વા
મહાકર્મતરાચૈવ ૧, મહાક્રિયતરાચૈવ, મહાસ્રવતરાચૈવ ૩, મહાવેયણતરાચૈવ ૪" તેઓ
અધઃસપ્તમીના નારકો બેટલા મહાકર્મતર, મહાક્રિયાતર, મહાસ્રવતર અને
મહાવેદનતર નથી. "મહદ્વિયતરાચૈવ ૧, મહાજુહ્યતરાચૈવ ૨, નો તદ્વા અપ્પહ્વિયત-
રાચૈવ ૧, અપ્પજ્જુહ્યતરાચૈવ ૨" આ છઠી નરકના નારકો સાતમી નરકના
નારકો કરતાં અધિક ઋદ્ધિવાળા અને અધિક દ્યુતિવાળા હોય છે, પરન્તુ
તેઓ સાતમી નરકના નારકો કરતાં અલ્પ ઋદ્ધિવાળા અને અલ્પ દ્યુતિવાળા
હોતા નથી. "છટ્ઠીઽ ણં તમાઽ પુઢવીઽ નરગા પંચમાઽ ધૂમ્પ્પમાઽ પુઢવીઽ
નેરહિતો મહત્તરાચૈવ ૧, મહાવિત્થિન્નતરાચૈવ ૨, મહાવગાસતરાચૈવ ૩, મહાપહ-

પૃથિવ્યાઃ નરકાઃ પશ્ચમ્યાઃ ધૂમપ્રભાયાઃ પૃથિવ્યાઃ નરકેભ્યો મહત્તરાશ્ચૈવ, મહા-
વિસ્તીર્ણતરાશ્ચૈવ, મહાવક્રાગતરાશ્ચૈવ, મહાપ્રતિરિક્તતરાશ્ચૈવ ભવન્તિ, 'નો તહા મહ-
પ્પવેસણતરાશ્ચૈવ ૧, આહ્ણતરા ચેવ ૨, આહ્ણતરાચેવ ૩, અણોયતરાચેવ' નો
તથા પ્ષ્ઠ પૃથિવી નરકા મહાપ્રવેશનતરાશ્ચૈવ, આક્રીર્ણતરાશ્ચૈવ, આકુલતરાશ્ચૈવ, નોદન-
તરાશ્ચૈવ ભવન્તિ, યથા પશ્ચમપૃથિવીનરકા મહાપ્રવેશનતરાઃ, આક્રીર્ણતરાઃ, આકુલ-
તરાઃ, નોદનતરાશ્ચ ભવન્તિ તથા નેતિ માવઃ । 'તેસુ ણં નરણ્ણુ નેરહ્યા પંચમાણ
ધૂમપ્પમાણ પુઢવીણ નેરહ્ણહિંતો મહાકમ્મતરા ચેવ ૧, મહાકિરિયતરા ચેવ ૨,
મહાસવતરા ચેવ ૩, મહાવેયણતરા ચેવ ૪' તેપુ સ્વલુ પ્ષ્ઠપૃથિવ્યા નરકેષુ નૈર-
યિકાઃ પશ્ચમ્યા ધૂમપ્રભાયાઃ પૃથિવ્યા નૈરયિકેભ્યો મહાકર્મતરાશ્ચૈવ, મહાક્રિય-
તરાશ્ચૈવ, મહાસ્રવતરાશ્ચૈવ, મહાવેદનતરાશ્ચૈવ ભવન્તિ, 'નો તહા અપ્પકમ્મતરા ચેવ ૧,

પૃથિવી કે નરક પંચમી પૃથિવી ધૂમપ્રભા કે નરકોં કી અપેક્ષા મહત્તર
હૈં, મહાવિસ્તીર્ણતર હૈં । મહાવક્રાગતર હૈં ઓર મહાપ્રતિરિક્ત હૈં
'નો તહા મહપ્પવેસણતરાચેવ ૧, આહ્ણતરાચેવ ૨, આહ્ણતરા-
ચેવ ૩, અણોયણતરાચેવ ૪' પરન્તુ યે પંચમી પૃથિવી કે નરકોં જૈસે
મહાપ્રવેશનતર, આક્રીર્ણતર ઓર નોદનતર નહીં હૈં—પાંચવીં પૃથિવી
કે નરક છઠી પૃથિવી કે નરકોં કી અપેક્ષા તો મહાપ્રવેશનતર,
આક્રીર્ણતર, આકુલતર ઓર નોદનતર હોતે હૈં—વૈસે યે પ્ષ્ઠપૃથિવી કે
નારક નહીં હોતે હૈં । 'તેસુ ણં નરણ્ણુ નેરહ્યા પંચમાણ ધૂમપ્પમાણ પુઢવીણ
નેરહ્ણહિંતો મહાકમ્મતરાચેવ ૧ મહાકિરિયતરાચેવ ૨ મહાસવતરાચેવ ૩
મહાવેયણતરાચેવ ૪' છઠી પૃથિવી કે નારક પંચમી કે નૈરયિકોં કી
અપેક્ષા મહાકર્મતર, મહાક્રિયાતર, મહાસ્રવતર ઓર મહાવેદનતર હોતે

રિક્તતરાચેવ ૪" છઠી નરકના નરકાવાસો પાંચમી ધૂમપ્રભાના નરકાવાસો
કરતાં વધારે મોટા, વધારે વિસ્તારવાળા, વધારે અવકાશવાળા અને
વધારે પ્રતિરિક્ત (શૂન્ય) છે. "નો તહા મહપ્પવેસણતરાચેવ, આહ્ણતરાચેવ,
આહ્ણતરાચેવ, અણોયણતરાચેવ" પરન્તુ છઠી નરકના નરકાવાસો પાંચમી
નરકના નરકાવાસો જેટલાં મહાપ્રવેશનતર (વધારે નારકાના પ્રવેશ-
વાળા), આક્રીર્ણતર (સંકટાશવાળા), આકુલતર, અને નોદનતર (ધક્કા-
મુક્કીવાળા) નથી પાંચમી ધૂમપ્રભા પૃથ્વીના નરકાવાસો છઠી પૃથ્વીના નરકાવાસો
કરતાં મહાપ્રવેશનતર, આક્રીર્ણતર, આકુલતર અને નોદનતર હોય છે.

"તેસુ ણં નરણ્ણુ નેરહ્યા પંચમાણ ધૂમપ્પમાણ પુઢવીણ નેરહ્ણહિંતો મહાકમ્મતરા-
ચેવ ૧, મહાકિરિયતરાચેવ ૨, મહાસવતરાચેવ ૩, મહાવેયણતરાચેવ ૪" પાંચમી
પૃથ્વીના નારકો કરતાં છઠી પૃથ્વીના નારકો મહાકર્મતર, મહાક્રિયાતર,
મહાસ્રવતર, અને મહાવેદનતર હોય છે. "નો તહા અપ્પકમ્મતરાચેવ ૧,

અપ્પકિરિયતરા ચેવ ૨, અપ્પાસવતરા ચેવ ૩, અપ્પવેયણતરા ચેવ ૪' ષ્ઠ પૃથિવ્યા નૈરયિકા નો તથા અલ્પકર્મતરાચેવ, અલ્પક્રિયતરાચેવ, અલ્પાસ્રવતરાચેવ, અલ્પવેદનતરાચેવ ભવન્તિ, યથા પચ્ચમપૃથિવ્યા નૈરયિકા અલ્પકર્મતરાઃ, અલ્પક્રિયતરાઃ અલ્પાસ્રવતરાઃ, અલ્પવેદનતરાશ્ચ ભવન્તિ તથા નૈતે इति भावः । 'અપ્પહિયતરા ચેવ ૧, અપ્પજ્જુહતરા ચેવ ૨, નો મહહિયતરા ચેવ ૧, મહજ્જુહતરા ચેવ ૨' તે ષ્ઠ પૃથિવ્યા નૈરયિકાઃ અલ્પાર્દિકતરાચેવ, અલ્પદ્યુતિકતરાચેવ ભવન્તિ, કિન્તુ નો તથા તે ષ્ઠ પૃથિવ્યા નૈરયિકા મહાર્દિકતરાચેવ, મહાદ્યુતિકતરાચેવ ભવન્તિ યથા પચ્ચમ પૃથિવ્યા નૈરયિકા મહાર્દિકતરાઃ, મહાશ્ચૈતિકતરાશ્ચ ભવન્તિ તથા નૈતિ ભાવઃ । પચ્ચમનરકવર્ણનમાહ—' પંચમાણં ધૂમપ્પમાણં પુઢવીણં તિન્નિ નિરયાવાસસયસહસ્સા પણ્ણત્તા' પચ્ચમ્યાં સ્વલુ ધૂમપ્પમાયાં પૃથિવ્યાં ત્રીણિ નિરયાવાસશતસહસ્સાણિ લક્ષ-

હૈં । 'નો તહા અપ્પકર્મમતરાચેવ ૧ અપ્પકિરિયતરા ચેવ ૨, અપ્પાસવતરાચેવ ૩, અપ્પવેયણતરાચેવ ૪' જૈસે પંચમી પૃથિવી કે નારક અલ્પતરકર્મવાલે, અલ્પતરક્રિયાવાલે અલ્પતર આસ્રવવાલે ઔર અલ્પતરવેદનાવાલે હોતે હૈં—વૈસે યે છઠી પૃથિવી કે નારક અલ્પતરકર્મવાલે, અલ્પતરક્રિયાવાલે, અલ્પતર આસ્રવવાલે ઔર અલ્પતરવેદનાવાલે નહીં હોતે હૈં 'અપ્પહિયતરાચેવ ૧, અપ્પજ્જુહતરાચેવ ૨, નો તહામહહિયતરાચેવ, મહજ્જુહતરાચેવ' છઠી પૃથિવી કે નૈરયિક અલ્પાર્દિક એવં અલ્પદ્યુતિક હોતે હૈં । પંચમ પૃથિવી કે નૈરયિકોં કી તરફ વે મહાર્દિક ઔર મહાદ્યુતિક નહીં હોતે હૈં । 'પંચમાણં ધૂમપ્પમાણં પુઢવીણં તિન્નિ નિરયાવાસસયસહસ્સા પણ્ણત્તા' પંચમનરક કા વર્ણન કરતે હુએ પ્રભુ કહતે હૈં—ગૌતમ ! પંચમપૃથિવી જો ધૂમપ્રમા હૈં ઉસમેં ત્રીન લાખ નરકાવાસ

અપ્પકિરિયતરાચેવ ૨, અપ્પાસવતરાચેવ ૩, અપ્પવેયણતરાચેવ ૪" પાંચમી પૃથ્વીના નારકો જેટલાં અલ્પતર કર્મવાળા, અલ્પતર ક્રિયાવાળા, અલ્પતર આસ્રવવાળા અને અલ્પતર વેદનાવાળા હોય છે, એટલાં અલ્પતર કર્મવાળા, અલ્પતર ક્રિયાવાળા, અલ્પતર આસ્રવવાળા અને અલ્પતર વેદનાવાળા છઠી નરકના નારકો હોતા નથી. "અપ્પાહિયતરાચેવ ૧, અપ્પજ્જુહતરાચેવ ૨, નો તહા મહહિયતરાચેવ, મહજ્જુહતરાચેવ" છઠી પૃથ્વીના નારકો અલ્પ ઋદ્ધિવાળા અને અલ્પદ્યુતિવાળા હોય છે. પાંચમી નરકના નારકો જેટલી મહાઋદ્ધિ અને મહાદ્યુતિવાળા તેઓ હોતા નથી. "પંચમાણં ધૂમપ્પમાણં પુઢવીણં તિન્નિ નિરયાવાસસયસહસ્સા પણ્ણત્તા" પાંચમી ધૂમપ્રમા નરકનું વર્ણન કરતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે—હૈ ગૌતમ ! પાંચમી નરકમાં ત્રણ લાખ નરકાવાસ

त्रयपरिमितानि प्रज्ञप्तानि, 'एवं जहा छट्टीए भणिया, एवं सत्त वि, पुढवीओ परोप्परं भणंति, जाव रयणप्पमंति, जाव नो तहा महड्डियतरा चेव, अप्पज्जुइतरा चेव' एवं पूर्वोक्तरीत्या, यथा पष्ठ्याः पृथिव्याः नरकावासादिविषये वक्तव्यता भणिता एवं—तथैव सप्ताऽपि पृथिव्यो भण्यते सप्तानामपि नारकपृथिवीनां परस्पर-नरकावासादिविषये वक्तव्यता, भणितव्या यावत्—चतुर्थी पङ्कप्रभा—तृतीया वालुकाप्रभा—द्वितीया शर्कराप्रभा—प्रथमा रत्नप्रमेति, यावत् पञ्चम्याः धूमप्रभायाः पृथिव्या नरकाश्चतुर्थ्याः पङ्कप्रभायाः पृथिव्याः नरकेभ्यो सहत्तराश्चैव, महाविस्तीर्णतराश्चैव, महावकाशतराश्चैव, महाप्रतिरिक्ततराश्चैव भवन्ति, नो तथा महाप्रवेशनतराः, आकीर्णतराः, आकुलतराः, नोदनतराश्चैव भवन्ति यथा चतुर्थ्याः पृथिव्या नरका महाप्रवेशनतराः, आकीर्णतराः, आकुलतराः, नोदनतराश्चैव भवन्ति ।

कहेगये हैं । 'एवं जहा छट्टीए भणिया, एवं सत्त वि पुढवीओ परोप्परं भणंति, जाव रयणप्पमंति, जाव नो तहा महड्डियतराचेव, अप्पज्जुइतराचेव' जिस प्रकार छठी पृथिवी के नरकावासादि के विषय में वक्तव्यता कही गई है, इसी प्रकार से सातों पृथिवियों के भी परस्पर में नरकावासादि के विषय में वक्तव्यता कहनी चाहिये । यावत् चतुर्थी—पङ्कप्रभा, तृतीया—वालुकाप्रभा द्वितीया शर्कराप्रभा, प्रथमा—रत्नप्रभा—पृथिवी तक इस तरह जैसे पंचमी धूमप्रभापृथिवी के नरक चतुर्थपङ्कप्रभापृथिवी के नरकों की अपेक्षा सहत्तर, महाविस्तीर्णतरमहावकाशतर, महाप्रतिरिक्ततर हैं, वैसे ये महाप्रवेशनतर, आकीर्णतर अकुलतर और नोदनतर नहीं हैं क्यों कि चतुर्थपृथिवी के नरक इनकी अपेक्षा महाप्रवेशनतर, आकीर्णतर, आकुलतर और नोदनतर कहे गये हैं । इस

कह्या छे "एवं जहा छट्टीए भणिया, एव सत्त वि पुढवीओ परोप्परं भणंति, जाव रयणप्पमंति, जाव नो महड्डियतराचेव, अप्पज्जुइतराचेव" जे प्रकारे छट्टी पृथ्वीना नरकावासादिना विषयमां कथन करवामां आबुं छे, जेज प्रमाछे साते पृथ्वीओमां पणु नरकावासादिना विषयमां परस्परने लगतुं जेपुं ज कथन करवुं जेधजे जेटले के जेथी पङ्कप्रभा, त्रीण वालुकाप्रभा, णीण शर्कराप्रभा अने पडेली रत्नप्रभानुं पणु जेपुं ज कथन समण देवुं जेम के पांथमी धूमप्रभाना नरकावासे जेथी पङ्कप्रभाना नरकावासे करतां भडत्तर, महाविस्तीर्णतर, भड वकाशतर, महाप्रतिरिक्ततर छे धूमप्रभाना नरकावासे पङ्कप्रभाना नरकावासे जेवां महाप्रवेशनतर, आकीर्णतर, आकुलतर अने नोदनतर नथी कारण के जेथी पङ्कप्रभा नरकना नारको पांथमी धूमप्रभाना नारको करतां महाप्रवेशनतर, आकीर्णतर, आकुलतर अने नोदनतर कह्या छे.

ટીકા—અથ સ્પર્શદ્વારમધિકૃત્ય માહ—‘રયણપ્પમા ૦’ इत्यादि । ‘रयणप्प-
માપુઢવિ નેરહયાણં મંતે ! કેરિસયં પુઢવિફાસં પચ્ચણુમ્ભવમાણા વિહરંતિ ?’
ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે મદન્ત ! રત્નપ્રમાપૃથિવીનૈરયિકાઃ સ્વલુ કીદૃશં—કિમ્પ્રકારકં
પૃથિવીસ્પર્શ—પૃથિવ્યાઃ સમ્બન્ધિસ્પર્શ મત્યનુમવન્તઃ—અનુમવવિષયી કુર્વન્તો વિહ-
રન્તિ ? તિષ્ઠતિ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા ! અણિદ્દં જાવ અમણામં, એવં જાવ અહે
સત્તમપુઢવિ નેરહયા, એવં આડફાસં, એવં જાવ વણસ્સહફાસં’ હે ગૌતમ ! રત્ન-
પ્રમા પૃથિવી નૈરયિકાઃ અનિષ્ટમ્—અવાઙ્છનીયં સકલજીવારુચિકરત્વાત્ યાવત્—
અકાન્તમ્—અકમનીયમ્ અનભિલપનીયત્વાત્ અપ્રિયમ્—દ્વેષોત્પાદકત્વાત્, અમનો,

સ્પર્શદ્વારવક્તવ્યતા

‘રયણપ્પમા પુઢવિનેરહયા ણં મંતે !’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—સૂત્રાકર ને હસ સૂત્રદ્વારા સ્પર્શદ્વારા કા વર્ણન કિયા હૈ—
હસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂઝા હૈ—‘રયણપ્પમાપુઢવિ નેરહયા ણં મંતે !
કેરિસયં પુઢવિફાસં પચ્ચણુમ્ભવમાણા વિહરંતિ’ હે મદન્ત ! રત્નપ્રમા-
પૃથિવી કે જો નૈરયિકા હૈ—વે પૃથિવી સંબંધી કેસે અર્થાન્ કિસ પ્રકાર કે
સ્પર્શ કા અનુભવ કરતે હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘ગોયમા’ હે
ગૌતમ ! ‘અનિદ્દં જાવ અમણામં, એવં અહેસત્તમપુઢવિનેહયા એવં આડ-
ફાસં, એવં જાવ વણસ્સહફાસં’ રત્નપ્રમાપૃથિવી કે નૈરયિકા અનિષ્ટ—
સકલ જીવોં કો અરુચિકારક હોને સે અવાંછનીય, યાવત્ અકાન્ત-
અનભિલપનીય હોને સે અકમનીય, દ્વેષોત્પાદક હોને સે અપ્રિય, સતત

—સ્પર્શદ્વારવક્તવ્યતા—

“રયણપ્પમા પુઢવિ નેરહયાણં મંતે !” इत्यादि—

ટીકાર્થ—સૂત્રાકરે આ સૂત્રમાં સ્પર્શદ્વારનું પ્રતિપાદન કર્યું છે. આ
વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—
“રયણપ્પમા પુઢવિ નેરહયાણં મંતે ! કેરિસયં પુઢવિફાસં પચ્ચણુમ્ભવમાણા વિહ-
રંતિ ?” હે ભગવન્ ! રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નારકો પૃથ્વી સંબંધી કેવા પ્રકારના
સ્પર્શનો અનુભવ કરે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! “અનિદ્દં જાવ અમ-
ણામં, એવં જાવ અહે સત્તમપુઢવિ નેરહયા, એવં આડફાસં, એવં જાવ વણસ્સહ-
ફાસં” રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નારકો અનિષ્ટ (સમસ્ત જીવોને અરુચિકર હોવાને
કારણે અવાંછનીય), અકાન્ત (અણુગમે પ્રેરે તેવા), અપ્રિય (દ્વેષોત્પાદક
હોવાને કારણે અપ્રિય), અમનોજ્ઞ (સતત દુઃખજનક હોવાને કારણે અમનોજ્ઞ),
અને અમનોમ (મનને પ્રતિકૂળ હોવાને કારણે અમનોમ) એવાં પૃથ્વી સંબંધી
સ્પર્શનો અનુભવ કરે છે. વળી અહીં અનિષ્ટ આદિ પદોની સાથે “તર-તમ”

જ્ઞમ્-સતતદુઃખજનકત્વાત્, અમનોડમમ્-મનસઃ પ્રતિકૂલત્વાત્, એતાદૃશં પૃથિવી સ્પર્શં પ્રત્યનુભવન્તો વિહરન્તિ, એવં-પૂર્વોક્તરીત્યૈવ યાવત્-શર્કરાપ્રમાપૃથિવીનૈર-યિકાઃ, વાલુકાપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકાઃ, પંક્કપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકાઃ, ધૂમપ્રમાપૃથિવી-નૈરયિકાઃ, તમાપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકાઃ, અધઃસપ્તમપૃથિવીનૈરયિકાશ્ચ અનિષ્ટમ્, અકાન્તમ્, અપ્રિયમ્, અમનોજ્ઞમ્, અમનોડમમ્ પૃથિવીકાયિકસ્પર્શમ્ ઉત્તરોત્તરમે-કૈકમધિકમનિષ્ટમનિષ્ટતરમનિષ્ટતમાદિકં પ્રત્યનુભવન્તો વિહરન્તિ, એવં પૂર્વોક્તરીત્યૈવ રત્નપ્રમાદિ સપ્તપૃથિવીનૈરયિકાઃ અનિષ્ટમ્, અકાન્તમ્, અપ્રિયમ્, અમનોડમમ્ અપ્કાયિકસ્પર્શમ્ પ્રત્યનુભવન્તો વિહરન્તિ, એવં-પૂર્વોક્તરીત્યૈવ, યાવત્-તેજસ્કા-યિકસ્પર્શં, વાયુકાયિકસ્પર્શમ્, વનસ્પતિકાયિકસ્પર્શં ચ, પૂર્વોક્તાનિષ્ટાદિવિશેષણ-

દુઃખજનક હોને સે અમનોજ્ઞ, તથા મન કે પ્રતિકૂલ હોને સે અમનોમ એસે પૃથિવી સ્પર્શ કા અનુભવ કરતે હૈં । યહાં સે આગે અનિષ્ટાદિ પ્રત્યેક પદોં કે સાથ-તર, તમ પ્રત્યય ઓર લગા લેના ચાહિયે-તથા ચ-વે ઉત્તરોત્તર મેં અનિષ્ટ તર, અનિષ્ટતમ આદિરૂપસે પૃથિવી સંબંધી સ્પર્શ કા અનુભવ કરતે હૈં, ઇસી પૂર્વોક્તરીતિસે યાવત્ શર્કરાપ્રમા પૃથિવી કે નૈરયિક, વાલુકાપ્રમાપૃથિવી કે નૈરયિક, પંકપ્રમાપૃથિવી કે નૈરયિક, ધૂમપ્રમા પૃથિવી કે નૈરયિક, તમઃપ્રમાપૃથિવી કે નૈરયિક ઓર અધઃસપ્તમી પૃથિવી કે નૈરયિક મી અનિષ્ટ, અકાન્ત અપ્રિય, અમનોજ્ઞ ઓર અમનોમ આદિરૂપ સે પૃથિવીકાયિક સંબંધી સ્પર્શ કા અનુ-ભવ કરતે હૈં । ઇસી પ્રકાર સે રત્નપ્રમા સે લેકર અધઃસપ્તમીપૃથિવી કે નૈરયિક અનિષ્ટ, અકાન્ત, અપ્રિય, અમનોજ્ઞ ઓર અમનોમ આદિરૂપ સે અપ્કાયિક સંબંધી સ્પર્શ કા અનુભવ કરતે હૈં । ઇસી પ્રકાર સે વે તેજસ્કાયિક સંબંધી, વાયુકાયિકસંબંધી ઓર વનસ્પતિકાયિક સંબંધી

પ્રત્યયો લગાડવા જોઇએ એટલે કે તેઓ પૃથ્વીસંબંધી અનિષ્ટતર, અનિષ્ટતમ આદિ સ્પર્શોનો પણ અનુભવ કરે છે. એજ પ્રમાણે શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીના નારકો, વાલુકાપ્રમાના નારકો, પંકપ્રમાના નારકો, ધૂમપ્રમાના નારકો, તમઃ-પ્રમાના નારકો અને અધઃસપ્તમી પૃથ્વીના નારકો પણ અનિષ્ટ, અકાન્ત, અપ્રિય, અમનોજ્ઞ, અને અમનોમ આદિ રૂપે પૃથ્વીકાયિક સ્પર્શોનો અનુભવ કરે છે. એજ પ્રમાણે રત્નપ્રમાથી લઈને અધઃસપ્તમી પર્યન્તની સાતે નારકોના નારકો અનિષ્ટ, અકાન્ત, અપ્રિય, અમનોજ્ઞ અને અમનોમ આદિ રૂપે અપ્કાયિક સંબંધી સ્પર્શોનો, વાયુકાયિક સંબંધી સ્પર્શોનો, તેજસ્કાયિક સંબંધી સ્પર્શોનો અને વનસ્પતિકાયિક સંબંધી સ્પર્શોનો પણ અનુભવ કરે

વિશિષ્ટમેવ પ્રત્યનુભવન્તો રત્નપ્રમાદિ સપ્તપૃથિવી નૈરયિકા વિહરન્તિ, અત્રેદં વોધ્યમ્
 યદપિ વાદરતૈજસ્કાયિકાનાં સમયક્ષેત્રમાત્રવિષયે એવ સદ્વાત્, સૂક્ષ્મતૈજસ્ક-
 કાયિકાનાં તુ તત્ર સદ્વાવેઽપિ સ્પર્શનેન્દ્રિયાવિષયત્વાદેવ તત્સ્પર્શોવક્તુમશક્યસ્તથા
 ચાસપ્તસ્વપિ પૃથિવીષુ નૈરયિકાણાં તેજસ્કાયિકસ્પર્શવર્જિત પૃથિવીકાયિકાદિ સ્પર્શ-
 સ્યૈવ ગ્રહણસ્ય યુક્તત્વાત્, યાવત્પદેન તેજસ્કાયિકસ્પર્શસ્ય ગ્રહણં ન યુક્તં પ્રતિભાતિ;
 તથાપિ યાવત્પદસંગ્રાહ્ય તેજસ્કાયિકસ્પર્શશબ્દેનાત્ર તેજસ્કાયિકસ્યૈવ પરમાધાર્મિક-
 નિષ્પાદિતાગ્નિસૂતશોષ્ણચરતુનઃ સ્પર્શસ્યૈવ વિવક્ષિતત્વેન ન કોઽપિ દોષઃ ॥મુ. ૨॥

સ્પર્શકા અનિષ્ટાદિ વિશેષજ વિશિષ્ટરૂપ સે હી અનુભવ કરતે હૈં ।
 યહાં પર હનના વિશેષ સમજના ચાહિયે કિ-આદર તૈજસ્કાયિક જીવો
 કા સદ્વાવ કેવલ મમય ક્ષેત્ર મેં હી હૈ અન્યત્ર નહીં, સૂક્ષ્મ તૈજસ્કા-
 યિક જીવો કા સદ્વાવ સર્વત્ર હૈ । અતઃ નરકોં મેં બી સૂક્ષ્મતૈજસ્કા-
 યિક જીવો કા સદ્વાવ પાયા જાતા હૈ । હસ પ્રકાર નરકોં મેં હનકા
 સદ્વાવ હોને પર બી સ્પર્શનેન્દ્રિય દ્વારા હનકે સ્પર્શકા ગ્રહણ નહીં હો
 સકતા । ક્યોંકિ સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય જીવ કિસી બી હન્દ્રિય કે દ્વારા
 ગૃહીત નહીં હો સકતે હૈં એસા સિદ્ધાન્ત કા કથન હૈ । હસલિયે નારક
 જીવ હનકે સ્પર્શકા અનિષ્ટાદિરૂપ સે અનુભવ કરતે હૈં એસા કથન
 વક્તું અશક્ય હૈ । અતઃ સાંતોં હી પૃથિવિયોં મેં નૈરયિક, તૈજસ્કાયિક
 સ્પર્શવર્જિત પૃથિવીકાયિકાદિ કે સ્પર્શ કા હી અનિષ્ટાદિરૂપસે અનુભવ
 કરતે હૈં એસા યુક્તિ યુક્ત હોનેસે યહાં યાવત્ પદ સે જો તૈજસ્કાયિક
 કે સ્પર્શ કા ગ્રહણ કિયા ગયા હૈ, વહે યુક્ત પ્રતીત નહીં હોતા હૈ ફિરબી
 યાવત્પદસે ગૃહીત તૈજસ્કાયિક સ્પર્શ શબ્દ સે યહાં તૈજસ્કાયિક

છે. અહીં આ વાત ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે કે બાહર તેજસ્કાયિક હોવાનો
 સદ્ભાવ માત્ર સમયક્ષેત્રમાં જ છે, બીજો નથી. સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક હોવાનો
 સદ્ભાવ સર્વત્ર છે તેથી નરકોમાં પણ સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક હોવાનો સદ્ભાવ
 હોય છે આ પ્રકારે નરકોમાં તેમનો સદ્ભાવ હોવા છતાં પણ સ્પર્શેન્દ્રિય
 દ્વારા તેમના સ્પર્શનું ગ્રહણ થઈ શકતું નથી, કારણ કે સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય
 હોવા કોઈ પણ ઇન્દ્રિય દ્વારા ગૃહીત થઈ શકતા નથી એવું સિદ્ધાન્તનું કથન
 છે. તેથી નારક હોવા તેમના સ્પર્શનો અનિષ્ટાદિ રૂપે અનુભવ કરે છે, આ
 પ્રકારનું કથન અશક્ય બની જાય છે. તેથી એવું જ કથન સુદિતયુક્ત લાગે
 છે કે સાતે પૃથ્વીના નારકો તેજસ્કાયિક સ્પર્શ સિવાયના પૃથ્વીકાયિકાદિના
 સ્પર્શનો જ અનિષ્ટાદિ રૂપે અનુભવ કરે છે તેથી અહીં ‘યાવત્’ પદ દ્વારા
 જે તેજસ્કાયિકના સ્પર્શનું ગ્રહણ કરનામાં આન્યું છે તે યોગ્ય લાગતું નથી
 છતાં પણ અહીં “યાવત્” પદ દ્વારા ગૃહીત તેજસ્કાયિક સ્પર્શદ્વારા તેજ-
 સ્કાયિકના જેવી ઉચ્છ્વસ્તુ કે જે અગ્નિ જેવી હોય છે અને જેનું પરમાધા-

રત્નપ્રભાદિપ્રણિધિ (અપેક્ષાદ્વાર) વક્તવ્યતા

મૂલમ્—‘હમા ણં મંતે ! રયણપ્પમા પુઢવી દોચ્ચં સક્કરપ્પમં પુઢવિં પણિહાય સવ્વમહંતિયા વાહલ્લેણં સવ્વક્ખુદ્ધિયા સવ્વંતેસુ એવં જહા જીવાભિગમે વિતિણ નેરહણ ઉદ્દેસણ ॥સૂ૦ ૩॥

છાયા—ઇયં સ્વલ્લુ ભદન્ત ! રત્નપ્રભાપૃથિવી દ્વિતીયાં શર્કરાપ્રમાં પૃથિવીં પ્રણિધાય સર્વમહતી વાહલ્યેન, સર્વક્ષુદ્રિકા સર્વાન્તેષુ, એવં યથા જીવાભિગમે દ્વિતીયે નૈરયિકોદ્દેશકે ॥ સૂ૦ ૩ ॥

ટીકા—અથ તૃતીયં પ્રણિધિદ્વારમાહ—‘ હમા ણં મંતે ! ઇત્યાદિ । ‘ હમા ણં મંતે રયણપ્પમા પુઢવી દોચ્ચં સક્કરપ્પમં પુઢવિં પણિહાય સવ્વમહંતિયા વાહલ્લેણં, સવ્વક્ખુદ્ધિયા સવ્વંતેસુ ? ’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે ભદન્ત ! ઇયં સ્વલ્લુ રત્નપ્રભાપૃથિવી દ્વિતીયાં શર્કરાપ્રમાં પૃથિવીં પ્રણિધાય—પ્રતીત્ય—આશ્રિત્ય, શર્કરાપ્રમા પૃથિવ્યપેક્ષયા ઇત્યર્થઃ કિં સર્વમહતિકા—સર્વથા મહતી વર્તતે ? વાહલ્યેન—પરિધિના સ્થૂલ્યેનેત્યર્થઃ,

કી જૈસી હળુ વસ્તુ કા જો અગ્નિતુલ્ય હોતી હૈ ઓર જિસે પરમાધાર્મિકદેવાદિ નિષ્પન્ન કરતે હૈ, સ્પર્શવિવક્ષિત હૈ ॥ ૨ ॥

इति स्पर्शद्वार वक्तव्यता ॥

રત્નપ્રભાદિપ્રણિધિ—અપેક્ષા—દ્વારવક્તવ્યતા—

‘હમા ણં મંતે ! રયણપ્પમાપુઢવી’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—હસ સૂત્ર મેં ત્રીસરે પ્રણિધિદ્વાર કા કથન હૈ । હસમેં ગૌતમને પ્રભુ સે એસા પૂછા હૈ—‘હમા ણં મંતે ! રયણપ્પમા પુઢવી દોચ્ચં સક્કરપ્પમં પુઢવિં પણિહાય સવ્વમહંતિયા વાહલ્લેણં, સવ્વક્ખુદ્ધિયા સવ્વંતેસુ’ હે ભદન્ત ! યહ રત્નપ્રભા નામકી જો પહિલી પૃથિવી હૈ । વહ શર્કરાપ્રમા નામકી દૂસરી પૃથિવી કી અપેક્ષા કયા પરિધિ—સ્થૂલતા—મેં

મિંક દેવો દ્વારા નિર્માણ થાય છે, તેને ગ્રહણ કરવામાં આવે તો કોઈ પણ દોષનો અવકાશ રહેતો નથી. ॥સૂ૦૨॥

॥ સ્પર્શદ્વારની વક્તવ્યતા સમાપ્ત ॥

—રત્નપ્રભાદિ પ્રણિધિદ્વાર વક્તવ્યતા—

“ હમાણં મંતે ! રયણપ્પમા પુઢવી ” ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—આ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકારે ત્રીજા પ્રણિધિદ્વારનું કથન કર્યું છે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—“ હમાણં મંતે ! રયણપ્પમા પુઢવી દોચ્ચં સક્કરપ્પમં પુઢવિં પણિહાય સવ્વમહંતિયા વાહલ્લેણં, સવ્વક્ખુદ્ધિયા સવ્વંતેસુ ” હે ભગવન્ ! રત્નપ્રભા નામની પહેલી પૃથ્વી શું શર્કરાપ્રમા નામની બીજી પૃથ્વી કરતાં પરિધિની (સ્થૂલતાની) અપેક્ષાએ મોટી છે, અને

અથ ચ રત્નપ્રમા પૃથિવી સર્વશુદ્ધિકા-સર્વથા ક્ષુદ્રા લઘ્વી વર્તતે સર્વાન્તેષુ પૂર્વપશ્ચિ-
મદક્ષિણોત્તરદિગ્ભાગેષુ, રત્નપ્રમાયાઃ આયામવિષ્કંભાભ્યાં રજ્જુપ્રમાણત્વાત્, શર્ક-
રાપ્રમાયાથ તતો મહત્તરત્વાત્, 'એવં જહા જીવાભિગમે વિતીયે નેરહ્યઉદેસ'
એવં-તથૈવ વર્તતે રત્નપ્રમાપૃથિવ્યાઃ વાહલ્યસ્ય અર્શીતિસહસ્રાધિકલક્ષયોજનપ્રમા-
ણત્વાત્, શર્કરાપ્રમા પૃથિવ્યા વાહલ્યસ્ય ચ દ્વાત્રિંશત્ સદસ્રાધિકલક્ષયોજનપ્રમાણ-
ત્વાત્, યથા જીવાભિગમે દ્વિતીયે નૈરયિકોદેશકે ઉક્તં તથૈવાત્રાપિ વક્તવ્યમ્, તથા

મોટાઈ મેં સર્વથા વડી હૈ ? ઔર પૂર્વ, પશ્ચિમ, દક્ષિણ એવં ઉત્તર
દિગ્ભાગોં મેં આયામવિષ્કંભ કો લેકર છોટી હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન
કરતે હૈ-‘એવં જહા જીવાભિગમે વિતીયે નેરહ્યઉદેસ’ હાં ગૌતમ !
ऐसा ही है-रत्नप्रभापृथिवी द्वितीय शर्कराप्रभापृथिवी की अपेक्षा
स्थूलता में अधिक है और आयाम एवं विष्कंभ में यह चारों दिशाओं
में उसकी अपेक्षा छोटी है । क्योंकि रत्नप्रभा का आयामविष्कंभ एक
रज्जुप्रमाण है और शर्कराप्रभा का विस्तार उससे अधिक है । इत्यादि
सब कथन जैसा कि जीवाभिगम सूत्र के द्वितीय नैरयिक उद्देशक में किया
गया है । वैसा ही यहां पर जानना चाहिये, रत्नप्रभापृथिवी की मोटाई
एक लाख ८० हजार योजन की है । इसलिये वह सब से बड़ी है,
और शर्कराप्रभा की मोटाई एक लाख ३२ हजार योजन की है, इस-
लिये उससे यह छोटी है-रत्नप्रभा लंबाई चौड़ाई में एक राजूप्रमाण

પૂર્વ, પશ્ચિમ, દક્ષિણ અને ઉત્તર દિગ્ભાગોમાં લંબાઈ અને પહોળાઈની
અપેક્ષાએ નાની છે ખરી ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ એવં જહા જીવાભિગમે વિતીયે નેરહ્ય ઉદેસ ”
હા, ગૌતમ ! એવું જ છે. રત્નપ્રભા પૃથ્વીની સ્થૂલતા આસપાસ જે પૃથ્વીકાયિક,
શર્કરાપ્રભા પૃથ્વી કરતાં અધિક છે અને તે ચારે દિશાઓમાં તેની લંબાઈ
અને પહોળાઈની અપેક્ષાએ શર્કરાપ્રભા પૃથ્વી કરતાં નાની છે, કારણ કે
રત્નપ્રભાનો આયામવિષ્કંભ (લંબાઈ પહોળાઈ) એક રજ્જુ પ્રમાણ છે અને
શર્કરાપ્રભાનો તેના કરતાં અધિક છે. જીવાભિગમ સૂત્રના બીજા નૈરયિક
ઉદ્દેશકમાં આ વિષયને અનુલક્ષીને જે કથન કરવામાં આવ્યું છે, તે અહીં
પ્રેક્ષ્ય કરવાનું છે રત્નપ્રભાની સ્થૂલતા એક લાખ એસી હજાર યોજનની
છે. તેથી તે સ્થૂલતાની અપેક્ષાએ સાતે પૃથ્વીઓમાં મોટી છે શર્કરાપ્રભાની
સ્થૂલતા એક લાખ બત્રીસ હજાર યોજનની છે. તેથી તે સ્થૂલતામાં રત્નપ્રભા
કરતાં નાની છે. રત્નપ્રભાની લંબાઈ પહોળાઈ તેનાં કરતાં અધિક છે આ

ચોક્તં જીવાભિગમે તૃતીયપ્રતિપત્તૌ દ્વિતીયોદ્દેશકે, હંતા, ગોયમા । હમા ણં રયણ-
પ્પમા પુઢવી દોઞ્ઞં પુઢવિં પણિહાય જાવ સવ્વક્ખુહિયા સવ્વંતેસુ, एवं एणं
अभिलावेणं जाव छट्ठिया पुढवी अहे सत्तमं पुढविं पणिहाय जाव सव्वक्खुहिया
सव्वंतेसु ” તિ હન્ત, ગૌતમ ! હયં સ્વલ્લ રત્નપ્રમા પૃથિવી દ્વિતીયાં પૃથિવીં પ્રણિ-
ધાય યાવત્ સર્વશ્ચુદ્રિકા સર્વાન્તેષુ એવ્મ એનેન અભિલાપેન યાવત્ ષઠી પૃથિવી
અધઃ સપ્તમીં પૃથિવીં પ્રણિધાય યાવત્ સર્વશ્ચુદ્રિકા સર્વાન્તેષુ, ઇતિ ॥ સૂ. ૩ ॥

હૈં और शर्कराप्रभा उससे अधिक है । जीवाभिगम सूत्र के तृतीय
प्रतिपत्ति का द्वितीय उद्देशक में ऐसा पाठ इस विषय में कहा गया है—
'हंता, गोयमा । हमा णं रयण्पमापुढवी दोच्चं पुढविं पणिहाय जाव
सव्वक्खुहिया सव्वंतेसु, एवं एणसु अभिलावेणं जाव छट्ठिया पुढवी
पणिहाय जाव सव्वक्खुहिया सव्वंतेसु त्ति 'हां गौतम ! यह रत्नप्रभा
पृथिवी द्वितीय पृथिवी की अपेक्षा यावत् सर्वान्तों में—पूर्व पश्चिम, दक्षिण
एवं उत्तरदिग्भागों में—सब से छोटी है । इसी प्रकार से इस अभि-
लाप से यावत् छठी पृथिवी अधः सप्तमीपृथिवी की अपेक्षा यावत् सर्वा-
न्तों में—पूर्व पश्चिम दक्षिण एवं उत्तरदिग्भागों में—सब से छोटी है ॥सू. ३॥

इति रत्नप्रभादि प्रणिधिद्वारवक्तव्यता ॥

વિષયને અનુલક્ષીને જીવાભિગમ સૂત્રના બીજા ઉદ્દેશમાં આ પ્રકારનો સૂત્રપાઠ
આપ્યો છે. “ હંતા, ગોયમા । હમા ણં રયણ્પમા પુઢવી દોઞ્ઞં પુઢવિં પણિહાય
જાવ સવ્વક્ખુહિયા સવ્વંતેસુ, एवं एणसु अभिलावेणं जाव छट्ठिया पुढवी अहे
सत्तमं पुढविं पणिहाय जाव सव्वक्खुहिया सव्वंतेसु त्ति ” હા, ગૌતમ ! આ
રત્નપ્રમા પૃથ્વી બીજી રત્નપ્રમા પૃથ્વી કરતાં સ્થૂણતામાં મોટી છે અને
લંબાઈ પહોળાઈની અપેક્ષાએ સર્વાન્તોમાં (પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તર અને દક્ષિણ
દિશાઓમાં) નાની છે. રત્નપ્રમા પૃથ્વી સ્થૂણતાની અપેક્ષાએ સાતે પૃથ્વીઓમાં
સૌથી મોટી છે, પરંતુ લંબાઈ પહોળાઈની અપેક્ષાએ સૌથી નાની છે. આ
પ્રકારનું કથન સાતમી પૃથ્વી પર્યન્તની પૃથ્વીઓના વિષયમાં પણ સમજ લેવું
છેલ્લો અભિલાપ આ પ્રકારનો બનશે—છઠી પૃથ્વીની સ્થૂણતા અધઃસપ્તમી
પૃથ્વી કરતાં વધારે છે, પરંતુ આયામવિષ્કંભની અપેક્ષાએ સાતમી પૃથ્વી
છઠી પૃથ્વી કરતાં મોટી છે અને સાતે પૃથ્વીઓમાં મોટી છે. ॥સૂ.૩॥

॥ रत्नप्रभादि प्रणिधिद्वार वक्तव्यता समाप्त ॥

નિરયાન્તદ્વારવક્તવ્યતા ।

મૂળ—‘इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए णिरयपरि-
सामंतेसु जे पुढविकाइया, एवं जहा नेरइय उद्देसए जाव अहे
सत्तमाए ॥सू० ४॥

છાયા—अस्याः खलु भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्याः निरयपरिसामन्तेषु ये
पृथिवीकायिकाः, एवं यथा नैरयिकोद्देशके यावत्—अधः सप्तम्याम् ॥ सू० ४ ॥

ટીકા—अथ चतुर्थं निरयान्तद्वारमधिकृत्याह—‘इमीसे णं भंते’ इत्यादि ।
‘इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए णिरयपरिसामंतेसु जे पुढविकाइया ?’
गौतमः पृच्छति—हे भदन्त ! अस्याः खलु रत्नप्रभायाः पृथिव्याः निरयपरि-
सामन्तेषु—निरयावासानां परिपार्श्वतो ये पृथिवीकायिकाः, अप्कायिकाः, तेजस्का-
यिकाः, वायुकायिकाः, वनस्पतिकायिकाः जीवाः सन्ति, ते किं महाकर्मवन्तः,
महाक्रियावन्तः, मरास्रवन्तः महावेदनावन्तः सन्ति ? भगवानाह—‘एवं जहा

નિરયાન્તદ્વારવક્તવ્યતા—

‘इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—સૂત્રકારને હસ સૂત્ર દ્વારા ચોથે નિરયાન્ત દ્વારની પરુપણા
‘કી હૈ—હસમેં ગૌતમ ને પ્રભુ સે એસા પૂછા હૈ—‘इमी से णं भंते ! रयण-
प्पभाए पुढवीए णिरयपरिसामंतेसु जे पुढविकाइया०’ હે ભદન્ત । હસ
રત્નપ્રભાપૃથિવી મેં જો નૈરયિકાવાસ હૈં ડન નૈરયિકાવાસોં કે આસપાસ
જો પૃથિવીકાયિક, અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, એવં વનસ્પતિ-
કાયિક જીવ હૈં, વે કયા મહાકર્મવાલે, મહાક્રિયાવાલે, મહાસ્રવવાલે
ઔર મહાવેદનાવાલે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ ને કહા ‘एवं जहा नेरइय

—નિરયાન્તદ્વારવક્તવ્યતા—

“इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए” इत्यादि—

ટીકાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્ર દ્વારા ચોથા નિરયાન્ત દ્વારની પ્રશ્નણા કરી
છે. આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે
છે કે—“इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए णिरयपरिसामंतेसु जे पुढविकाइया०”
હે લગવન્ ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીમા જે નરકાવાસો છે, તે નરકાવાસોની
અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક જીવો છે તેઓ શું
મહાકર્મવાળા, મહાક્રિયાવાળા, મહાઆસ્રવવાળા અને મહાવેદનાવાળા છે ?
આ પ્રશ્નો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે—“एवं जहा नेरइय
उद्देसए जाव अहे सत्तमाए” હે ગૌતમ ! આ વિષયને અનુલક્ષીને જીવાલિગમ

નેરયુદ્દેસણ જાવ અહે સત્તમાણ' હે ગૌતમ ! એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા, યથા જીવાભિ-
ગમસમ્બન્ધિનિ તૃતીયપ્રતિપત્તિગતે દ્વિતીયે નૈરયિકોદ્દેશકે પ્રતિપાદિતં તથૈવાત્રાપિ
પ્રતિપત્તવ્યમ્, તથાચોક્તં જીવાભિગમે—

“આઝકાહ્યા, તેઝકાહ્યા, વાઝકાહ્યા, વળસસઝકાહ્યા તેળં જીવા-
મહાકમ્મતરા ચેવ જાવ મહાવેયનતરા ચેવ ? હંતા, ગોયમા !” ઇત્યાદિ, યાવત્-
શર્કરાપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યાઃ, વાલુકાપ્રમાયાઃ, પંકુપ્રમાયાઃ, ધૂમપ્રમાયાઃ, તમઃપ્રમાયાઃ,
અધઃ સપ્તમ્યાઃ નિરયસામન્તેષુ નિરયાવાસાનાં પરિપાશ્વૈતઃ અપ્કાયિકાદયઃ,
મહાકર્મતરાઃ, મહાક્રિયતરાઃ, મહાસ્રવતરાઃ, મહાવેદનતરાશ્ચૈવ ભવન્તિ ॥ સૂ. ૪ ॥

લોકમધ્યદ્વારવક્તવ્યતા

મૂલમ્—“કહિં ણં ભંતે ! લોગસસ આયામમઝ્ઝે પળ્લત્તે ?
ગોયમા ! ઇમંસે ણં રયણપ્પમાણ પુઢવીણ ઉવાસંતરસસ અસં-
ખેઝ્ઝતિમાગં ઓગાહેત્તા એત્થ ણં લોગસસ આયામમઝ્ઝે પળ્લત્તે ।
કહિં ણં ભંતે ! અહે લોગસસ આયામમઝ્ઝે પળ્લત્તે ? ગોયમા !

ઉદેસણ જાવ અહેસત્તમાણ' હે ગૌતમ ! જૈસા જીવાભિગમસંબંધી તૃતીય-
પ્રતિપત્તિગત દ્વિતીય નૈરયિક ઉદ્દેશક મેં પ્રતિપાદિત હુઆ હૈ, વસી
પ્રકાર સે યહાં પર ભી સમજ્ઞના ચાહિયે । જીવાભિગમમેં એસા હી કહા
ગયા હૈ—‘આઝકાહ્યા, તેઝકાહ્યા, વાઝકાહ્યા, વળસસઝકાહ્યા તેળં
જીવા મહાવેયનતરાચેવ ? હંતા, ગોયમા ! ઇત્યાદિ યાવત્ શર્કરામા કે,
વાલુકાપ્રમા કે પંકપ્રમા કે ધૂમપ્રમા કે, તમઃપ્રમા કે અધઃસપ્તમી કે
નૈરયિકાવાસોં કે આસપાસ જો અપ્કાયિકાદિક જીવ હૈં વે મહાકર્મ-
વાલે મહાક્રિયાવાલે, મહાસ્રવવાલે ઓર મહાવેદનાવાલે હૈં ॥ ૪ ॥

इति निरयान्तद्वारवक्तव्यता ॥

સૂત્રના બીજા નૈરયિક ઉદ્દેશકમાં જે કથન કરવામાં આવ્યું છે, તે કથન અહીં
પણ ગ્રહણ કરવું જોઈએ જીવાભિગમમાં એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે—
“આઝકાહ્યા, તેઝકાહ્યા, વાઝકાહ્યા, વળસસઝકાહ્યા તેળં જીવા મહાવેય-
નતરાચેવ ? હંતા, ગોયમા !” ઇત્યાદિ હે ગૌતમ ! રત્નપ્રભા, શર્કરાપ્રભા,
વાલુકાપ્રભા, પંકપ્રભા, ધૂમપ્રભા, તમઃપ્રભા અને અધઃસપ્તમી પૃથ્વીના
નરકાવાસોની આસપાસ જે અપ્કાયિક આદિ જીવો છે, તેઓ મહાકર્મવાળા,
મહાક્રિયાવાળા, મહાસ્રવવાળા અને મહાવેદનાવાળા છે. ॥ સૂ. ૪ ॥

॥ નિરયાન્તદ્વાર વક્તવ્યતા સંપૂર્ણ ॥

चउत्थीए पंकप्पभाए पुढवीए उवासंतरस्स सातिरेगं अद्धं
 ओगाहेत्ता, एत्थ णं अहेलोगस्स आयाममज्झे पणत्ते। कहि णं
 भंते! उड्डलोगस्स आयाममज्झे पणत्ते? गोयमा! उप्पि सणं-
 कुमारमाहिंदाणं कप्पाणं हेट्ठि बंभलोए कप्पे रिट्ठ विमाणे पत्थडे
 एत्थ णं उड्डलोगस्स आयाममज्झे पणत्ते। कहि णं भंते!
 तिरियलोगस्स आयाममज्झे पणत्ते? गोयमा! जंबुद्वीवे दीवे
 मंदरस्स पव्वयस्स बहुमज्झदेसभाए इमीसे रयणप्पभाए पुढ-
 वीए उवरिमहेट्ठिल्लेसु खुड्डागपयरेसु, एत्थ णं तिरियलोगस्स
 मज्झे अट्ठपणसिए रुयए पणत्ते, जओणं इमाओ दसदिसाओ
 पवहंति, तं जहा-पुरत्थिमा पुरत्थिमदाहिणा एवं जहा दस-
 मसए नामधेज्जत्ति ॥सू० ५॥

छाया—कुत्र खलु भदन्त! लोकस्य आयाममध्यं प्रज्ञप्तम्? गौतम! अस्याः
 खलु रत्नप्रभायाः पृथिव्या आकाशान्तरस्य असंख्येयतमभागम् अवगाह्य,
 अत्र खलु लोकस्य आयाममध्यं प्रज्ञप्तम्। कुत्र खलु भदन्त! अधोलोकस्य आयाम-
 मध्यं प्रज्ञप्तम्? गौतम! चतुर्थ्याः पङ्कप्रभायाः पृथिव्या आकाशान्तरस्य साति-
 रैकम् अर्धम् अवगाह्य, अत्र खलु अधोलोकस्य आयाममध्यं प्रज्ञप्तम्। कुत्र खलु
 भदन्त! उर्ध्वलोकस्य आयाममध्यं प्रज्ञप्तम्! गौतम! उपरि सनत्कुमारमाहेन्द्रयोः
 कल्पयोः, अधोव्रह्मलोके कल्पे रिष्टविमानं प्रतरम्, अत्र खलु उर्ध्वलोकस्य आयाम-
 मध्यं प्रज्ञप्तम्। कुत्र खलु भदन्त! तिर्यग्लोकस्य आयाममध्यं प्रज्ञप्तम्? गौतम!
 जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य बहुमध्यदेशभागे अस्याः रत्नप्रभायाः पृथिव्याः
 उपरिमाधस्तनयोः क्षुद्रकप्रतरयोः, अत्र खलु तिर्यग्लोकस्य मध्ये अष्ट प्रदेशिको
 रुचकः प्रज्ञप्तः, यतः खलु इमाः दशदिशः प्रवहन्ति तद्यथा-पौरस्त्या, पौरस्त्य-
 दक्षिणा एवं यथा दशमशतके नामधेयमिति ॥ सू० ५ ॥

टीका—अयं पञ्चमं लोकद्वारमाह—‘कहि णं भंते’ इत्यादि। ‘कहि णं भंते’
 लोगस्स आयाममज्झे पणत्ते। गौतमः पृच्छति—हे भदन्त! कुत्र खलु अस्य लोकस्य

આયામમધ્યમ્-આયામસ્ય દૈર્ઘ્યસ્ય મધ્ય-મધ્યભાગઃ, પ્રજ્ઞપ્તમ્? ભગવાનાહ-
'ગોયમા ! હમીસે ણં રયણપ્પમાણ પુઢવીણ ઉવાસંતરસ્સ અસંખેજ્જહમાગં ઓગાહેત્તા,
પત્થ ણં લોગસ્સ આયામમજ્ઞે પણ્ણત્તે' હે ગૌતમ ! અસ્યાઃ સ્વલુ રત્નપ્રમાયાઃ
પૃથિવ્યાઃ આકાશાન્તરસ્ય-આકાશચ્છંદસ્ય, અસંખ્યેયતમં ભાગમ્ અવગાહ્ય-ઉલ્લ-
હ્ય-અત્ર સ્વલુ રત્નપ્રમાપૃથિવ્યા આકાશચ્છંદસ્ય અસંખ્યેયતમભાગોલ્લંઘનનાન્તરે
પ્રદેશે, લોકસ્ય અસ્ય આયામમધ્ય-દૈર્ઘ્યમધ્યભાગઃ, પ્રજ્ઞપ્તમ્ ! ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-

લોકમધ્યદ્વારવક્તવ્યતા—

‘કહિ ણં મંતે ! લોગસ્સ આયામમજ્ઞે પણ્ણત્તે’ હત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—હસ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકાર ને લોકદ્વાર કી પ્રરૂપણા કી હૈ—
હસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—‘કહિ ણં મંતે ! લોગસ્સ આયામ-
મજ્ઞે પણ્ણત્તે’ હે અદન્ત ! લોક કી લમ્બાઈ કા મધ્યભાગ કહાં પર
કહા ગયા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘ગોયમા ! હમીસે ણં રય-
ણપ્પમાણ પુઢવીણ ઉવાસંતરસ્સ અસંખેજ્જહમાગં ઓગાહેત્તા પત્થ ણં
લોગસ્સ આયામમજ્ઞે પણ્ણત્તે’ હે ગૌતમ ! હસ રત્નપ્રમાપૃથિવી કા જો
આકાશાન્તર-આકાશચ્છંદ હૈ ઉસ આકાશચ્છંદ કા જો અસંખ્યાતવાં
ભાગ હૈ—ઉસ અસંખ્યાતવેં ભાગકો ઉલ્લંઘન કરકે જો સ્થાન આયા હૈ—
ઘહી લોક કી લમ્બાઈ કા મધ્યભાગ હૈ । અર્થાત્—રત્નપ્રમાપૃથિવી કે
અસંખ્યાતવેં ભાગ કો ઉલ્લંઘન કરકે અનન્તર પ્રદેશ મેં લોક કી લમ્બાઈ

—લોકમધ્યદ્વારવક્તવ્યતા—

“કહિ ણં મંતે ! લોગસ્સ આયામમજ્ઞે પણ્ણત્તે” ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—આ સૂત્રમાં સૂત્રકારે લોકદ્વારની પ્રરૂપણા કરી છે આ વિષયને
અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—“કહિ ણં
મંતે ! લોગસ્સ આયામમજ્ઞે પણ્ણત્તે ?” હે ભગવન્ ! લોકની લંબાઈનો
મધ્યભાગ કઈ જગ્યાએ કહ્યો છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—“ગોયમા ! હમીસે ણં રયણપ્પમાણ પુઢવીણ ઉવાસં
તરસ્સ અસંખેજ્જહમાગં ઓગાહેત્તા પત્થ ણં લોગસ્સ આયામમજ્ઞે પણ્ણત્તે” હે
ગૌતમ ! આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીનું જે આકાશાન્તર (આકાશચ્છંદ) છે તે આકાશા-
ન્તરના અસંખ્યાતમાં ભાગનું આલંબન કરતા જે સ્થાન આવે છે, તે સ્થાન
જે લોકની લંબાઈનો મધ્યભાગ છે. એટલે કે રત્નપ્રમા પૃથ્વીના આકાશચ્છં-
દના અસંખ્યાતમાં ભાગનું ઉલ્લંઘન કર્યા બાદ જે સ્થાન આવે છે, તે સ્થાન
જે લોકની લંબાઈનો મધ્યભાગ છે.

‘કહિ પં મંતે ! અહે લોગસ્સ આયામમજ્ઞે પળ્લત્તે’ હે ભદન્ત ! કુત્ર ચ્છલ્લ સ્યાને અધોલોકસ્ય આયામમધ્યમ્-આયામસ્ય દૈર્ઘ્યસ્ય મધ્યમ-મધ્યમાગઃ, પ્રજ્ઞપ્તમ્ ? મગ-વાનાહ-‘ગોયમા ! ચત્તથીએ પંકપ્પમાએ પુઢવીએ ઉવાસંતરસ્સ સાતિરેકં અદ્દં ઓગાહિત્તા, एत्थ પં અહે લોગસ્સ આયામમજ્ઞે પળ્લત્તે’ હે ગૌતમ ! ચતુર્થ્યાઃ પદ્ધપમાવાઃ પૃથિવ્યાઃ આકાશાન્તરસ્ય-આકાશચ્છણ્ડસ્ય, સાતિરેકં-કિચ્છિદધિ-કમ્, અર્દ્ધમ્-અર્ધમાગમ્, અવગાહ-પ્રવિશ્ય ઉલ્લઙ્ઘનાન્તરમિત્યર્થઃ, અત્ર ચ્છલ્લ ઉક્તપ્રદેશે, અધોલોકસ્ય આયામમધ્યમ્-દૈર્ઘ્યમધ્યમાગઃ, પ્રજ્ઞપ્તમ્ । તથા ચ મેરુ-મધ્યસ્ય રુચ્ચકપ્રદેશસ્યાધો નવયોજનગતાનિ અતિક્રમ્યાધોલોકો ભવતિ લોકાન્તં યાવત્, સ ચ સાતિરેકાઃ સપ્તરજ્જવસ્તન્મધ્યમાગશ્ચતુર્થ્યાઃ પશ્ચમ્યાશ્ચ પૃથિવ્યાઃ યદવકાશાન્તરં તસ્ય સાતિરેકમર્દ્ધમતિક્રમ્ય ભવતીતિભાવઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-

કા મધ્યમાગ કહા ગયા હૈ । અથ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નુ સે પૂછતે હૈ- ‘કહિ પં મંતે ! અહેલોગસ્સ આયામમજ્ઞે પળ્લત્તે’ હે ભદન્ત ! ‘અધો-લોક કી લમ્બાઈ કા મધ્યમાગ કહાં પર કહા ગયા હૈ ?’ હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ કહતે હૈ-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ચત્તથીએ પંકપ્પમાએ પુઢવીએ, ઉવા-સંતરસ્સ સાતિરેકં અદ્દં ઓગાહિત્તા एत्थ પં અહે લોગસ્સ આયામમ-જ્ઞે પળ્લત્તે’ પંકપ્રમાનામકી જો ચૌથી પૃથિવી હૈ-ઉસ પૃથિવી કે આકાશચ્છણ્ડ કો કુછ અધિક આધા ઉલ્લંઘન કરકે અનન્તર પ્રદેશ આતા હૈ-ઠીક યહી પ્રદેશ અધોલોકકી લમ્બાઈ કા મધ્યમાગ કહા ગયા હૈ । તથા ચ મેરુકે મધ્યમેં જો રુચ્ચક પ્રદેશ હૈ ઉસ રુચ્ચક પ્રદેશ કે નીચે નૌ સૌ યોજન આગે જાકર અધોલોક હૈ યહ સર્વત્ર કુછ અધિક સાત રાજૂ હૈ । હસકા મધ્યમાગ ચૌથીપૃથિવી ઓર પાંચવીં પૃથિવી કે મધ્ય

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન-“ કહિ પં મંતે ! અહેલોગસ્સ આયામમજ્ઞે પળ્લત્તે ”

હે ભગવન્ ! અધોલોકની લંબાઈનો મધ્યમાગ કઈ જગ્યાએ કહ્યો છે ?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર-“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ ચત્તથીએ પંકપ્પમાએ પુઢવીએ, ઉવાસંતરસ્સ સાતિરેકં અદ્દં ઓગાહિત્તા एत्થ પં અહે લોગસ્સ આયામ-મજ્ઞે પળ્લત્તે ” પંકપ્રમા નામની ચૌથી પૃથ્વીના આકાશચ્છણ્ડના અર્ધ ભાગ કરતાં સહેજ વધુ ભાગને ઓળંગવાથી જે પ્રદેશ આવે છે, તે પ્રદેશને જ અધોલોકની લંબાઈનો મધ્યમાગ કહ્યો છે. એટલે કે મેરુની મધ્યમાં જે રુચ્ચકપ્રદેશ છે તે રુચ્ચક પ્રદેશની નીચે ૬૦૦ યોજનનું અંતર ઓળંગવાથી અધોલોક આવે છે. તેનો વિસ્તાર સાત રાજૂ પ્રમાણથી અધિક છે. તેનો મધ્યમાગ કયાં છે ? ચૌથી અને પાંચમી પૃથ્વીની મધ્યનું જે અવકાશાન્તર

‘કહિ ણં મંતે ! ઉડ્ડલોગસ્સ આયામમજ્જે પળ્લણ્ણે ?’ હે ભદન્ત ! કુત્ર સ્થાને
 ઊર્ધ્વલોકસ્ય આયામમધ્યમ-દૈર્ઘ્યમધ્યભાગઃ પ્રજ્ઞપ્તમ્ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !
 ઉપ્પિ સળંકુમારમાહિંદાણં કપ્પાણં હેટ્ઠિ વંમલોણ કપ્પે રિટ્ઠિવિમાણે પત્થહે, एत्थ
 ણં ઉડ્ડલોગસ્સ આયામમજ્જે પળ્લણ્ણે’ હે ગૌતમ ! ઉપરિ સનત્કુમારમાહેન્દ્રયોઃ
 કલ્પયોઃ ઊર્ધ્વમિત્યર્થઃ, અધો વ્રહ્મલોકે કલ્પે, વ્રહ્મલોકકલ્પસ્ય અધસ્તાદિત્યર્થઃ
 રિટ્ઠિવિમાનનામવતરમસ્તિ, અત્ર સ્થલુ-રિષ્ટવિમાનપતરે, ઊર્ધ્વલોકસ્ય, આયામ-
 મધ્ય-દૈર્ઘ્યમધ્યભાગઃ પ્રજ્ઞપ્તમ્, તથા ચ મેરુમધ્યસ્થરુચક્રપ્રદેશસ્યોપરિ નવયો-
 જનશતાનિ અતિક્રમ્ય ઊર્ધ્વલોકો વ્યપદિશ્યતે, લોકાન્તમેવ યાવત્ સ ચ સપ્ત-
 રજ્જવઃ કિચ્ચિન્ન્યૂનાસ્તન્મધ્યભાગઃ સનત્કુમારમાહેન્દ્રકલ્પયોરુર્ધ્વં વ્રહ્મલોકકલ્પ-
 સ્ય અધસ્તાત્ રિષ્ટવિમાનપતરસમીપે ભવતીતિભાવઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘કહિ ણં

મેં જો અવકાશાન્તર હૈ ઉસ અવકાશાન્તર કા કુછ અધિક આધાભાગ
 ઉલ્લંઘન કરકે આતા હૈ ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા કહતે હૈ-‘કહિ ણં મંતે ! ઉડ્ડલો-
 ગસ્સ આયામમજ્જે પળ્લણ્ણે’ હે ભદન્ત ! ઊર્ધ્વલોક કી લમ્બાઈ કા
 મધ્યભાગ કહાં કહા ગયા હૈ ? હસકે ઉત્તર સે પ્રશ્ન કહતે હૈ-
 ‘ગોયમા ! ઉપ્પિ સળંકુમારમાહિંદાણં કપ્પાણં હેટ્ઠિ વંમલોણ કપ્પે
 રિટ્ઠિવિમાણે પત્થહે, एत्थ ણં ઉડ્ડલોગસ્સ આયામમજ્જે પળ્લણ્ણે’ હે
 ગૌતમ ! સનત્કુમાર ઓર માહેન્દ્ર નામકે જો કલ્પ હૈ સો હન કલ્પો
 કે ડપર ઓર વ્રહ્મલોકકલ્પ કે નીચે રિષ્ટવિમાન નામકા પ્રતર હૈ ।
 હસકે હી ઊર્ધ્વલોક કી લમ્બાઈ કા મધ્યભાગ કહા ગયા હૈ । તથા ચ-
 મેરુમધ્યસ્થ રુચક્રપ્રદેશ કે ડપર નૌ સૌ યોજન કી ડચાઈ કે બાદ
 ઊર્ધ્વલોક ગિના ગયા હૈ । યહ બી કુછ કમ સાત રાજુ હૈ । હસકા મધ્ય-

છે, તે અવકાશાન્તરના અર્ધા કરતા સહેજ વધારે ભાગને ઓળંગવાથી
 અધોલોકનો મધ્યભાગ આવે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“કહિ ણં મંતે ! ઉડ્ડલોગસ્સ આયામમજ્જે પળ્લણ્ણે”
 હે ભગવન ! ઉર્ધ્વલોકની લંબાઈનો મધ્યભાગ કયાં કહ્યો છે ? તેનો ઉત્તર
 આપતા મહાવીર પ્રશ્ન કહે છે કે-“ગોયમા ! ઉપ્પિ સળંકુમારમાહિંદાણં કપ્પાણં
 હેટ્ઠિ વંમલોણ કપ્પે રિટ્ઠિવિમાણે પત્થહે, एत्થ ણં ઉડ્ડલોગસ્સ આયામમજ્જે પળ્લણ્ણે”
 હે ગૌતમ ! સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર નામનાં કલ્પોની ઉપર અને બ્રહ્મલોક
 કલ્પની નીચે રિષ્ટવિમાન નામનું પ્રતર છે. તેમાં જ ઉર્ધ્વલોકની લંબાઈનો
 મધ્યભાગ છે. આ કથનનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે-મેરુની મધ્યના રુચક્ર
 પ્રદેશથી ૬૦૦ યોજન ઊંચે ઉર્ધ્વલોક આવેલો છે. તેનો વિસ્તાર સાત રાજૂ

भंते ! तिरियलोगस्स आयाममज्झे पणत्ते ?' हे भदन्त ! कुत्र खलु स्थाने तिर्य-
ग्लोकस्य आयाममध्यं-दैर्घ्यमध्यभागः प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-‘गोयमा ! जंबुद्वीवे
दीवे मंदरस्य पव्वयस्स बहुमज्जदेसभाए इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए उवरिमहे-
द्विल्लेसु खुट्ठागपयरेसु, एत्थ णं तिरियलोगस्स मज्झे अट्ठ पएसिए रुयए पणत्ते’
हे गौतम ! जम्बूद्वीपे द्वीपे, मन्दरस्य पर्वतस्य बहुमध्यदेशभागे मेरुपर्वतसममध्य-
भागे इत्यर्थः, अस्माः रत्नप्रभायाः पृथिव्याः उपरिमाधस्तात्-उपरितलाधस्तनयोः,
क्षुद्रकप्रतरयोः, सर्वापेक्षया लघुप्रदेशप्रतरयोरित्यर्थः, अत्र खलु-रत्नप्रभा पृथिव्याः
उपर्यधः क्षुद्रकप्रतरद्वयसमीपे, तिर्यग्लोकस्य मध्यं-मध्यभागरूपः अष्टप्रदेशिको
रुचकः प्रज्ञप्तः, स एवाष्टप्रदेशिको रुचकस्तिर्यग्लोकायाममध्यं भवति, तथा लोक-
स्य वज्रमध्यसंस्थानत्वाद् रत्नप्रभायाः रत्नकाण्डे सर्वक्षुद्रकप्रतरद्वयमस्ति, ययो-
श्चोपरितनः प्रतरो-यत आरभ्य लोकस्योपरिमुखावृद्धिः, अथ च अधस्तनः प्रतरो-

भाग सनत्कुमार और साहेन्द्रकल्प के ऊपर और ब्रह्मलोककल्प के
नीचे रिष्टविमान प्रतर के समीप में है। अब गौतम प्रभु से ऐसा
पूछते हैं-‘कहि णं भंते ! तिरियलोगस्स आयाममज्झे पणत्ते’ हे भदन्त !
तिर्यग्लोक की लम्बाई का मध्यभाग कहाँ पर कहा गया है ? उत्तर में
प्रभु कहते हैं-‘गोयमा ! हे गौतम ! जंबूद्वीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स
बहुमज्जदेसभाए इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए उवरिमहेद्विल्लेसु खुट्ठा-
गपयरेसु, एत्थणं तिरियलोगस्स मज्झे अट्ठपएसिए रुयए पणत्ते’
जंबूद्वीप नामके द्वीप में मंदरपर्वत के सममध्यभाग में इस रत्नप्रभा-
पृथिवी के ऊपर नीचे के दो क्षुद्रक प्रतरों के समीप में तिर्यग्लोक का
मध्यभाग रूप अष्टप्रदेशिक रुचक कहा गया है। यह अष्टप्रदेशिक
रुचक ही तिर्यग्लोक की लम्बाई का मध्यभाग है। लोक का वज्र के

प्रमाण करती थोड़ी आछी छे. तेना मध्यभाग सनत्कुमार अने भाडेन्द्र
कल्पनी उपर अने अष्टदोश कल्पनी नीचे रिष्टविमान प्रतरनी समीपमां छे.

गौतम स्वामीने प्रश्न-“ कहिणं भंते ! तिरियलोगस्स आयाममज्झे
पणत्ते ?” छे भगवन् ! तिर्यग्लोकनी लम्बाईने भाग कयां कही छे ?

भडावीर प्रभुने उत्तर-“ गोयमा ! छे गौतम ! “जंबुद्वीवे दीवे मन्द-
रस्स पव्वयस्स बहुमज्जदेसभाए इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए उवरिमहेद्विल्लेसु
खुट्ठागपयरेसु, एत्थ णं तिरियलोगस्स मज्झे अट्ठपएसिए रुयए पणत्ते ” जंबूद्वीप
नामना द्वीपमां मंदर पर्वतना सममध्यभागमां आ रत्नप्रभा पृथ्वीनी उपर
नीचेना छे क्षुद्रक प्रतरानी समीपमां तिर्यग्लोकना मध्यभाग रूप अष्टप्रदेशिक
रुचक आवेव छे. आ अष्टप्रदेशिक रुचक ज तिर्यग्लोकनी लम्बाईने मध्य-
भाग छे. दोशुं संस्थान वज्रना मध्यभाग जेवुं छे-रत्नप्रभाना रत्नकांडमां

યત આરબ્ધ લોકસ્યાધોમુખાવૃદ્ધિશ્ચ ભવતઃ, તયોરુપરિતનાધસ્તનયોઃ ક્ષુદ્રકપત-
રયોઃ-સર્વલઘુપ્રદેશપતરયોઃ-સમીપે અષ્ટપ્રદેશિકરુચકસ્તિર્યગ્લોકમધ્યભાગરૂપઃ
મજ્જન્ત્વ ઇતિફલિતમ્ । કીદશોઽસાવષ્ટપ્રદેશિકો રુચકઃ ? ઇત્યાહ-‘જઓ ણં ઇમાઓ
દસદિસાઓ પવહંતિ, તં જહા-પુરત્થિમા, પુરત્થિમદાહિણા, एवं जहा दसमसए
नामधेज्जंति’ यतः खलु यस्मात् किल अष्टप्रदेशिकात् रुचकात् इमाः प्रदर्श्यमानाः
दशदिशः प्रवहन्ति-निस्सरन्ति, तद्यथा-पौरस्त्या-पूर्वा दिक् पौरस्त्यदक्षिणा-
आग्नेयी विदिक्, एवं-रीत्या, यथा दशमशतके प्रथमोद्देशके नामधेयमस्ति
तथैवात्रापि तन्नामधेयं विज्ञेयम्, तथा च-दक्षिणा दिक्, दक्षिणपश्चिमा नैर्ऋती
विदिक्, पश्चिमा दिक्, पश्चिमोत्तरा-वायव्या विदिक्, उत्तरादिक्, उत्तरपौरस्त्या
ऐशानी विदिक्, ऊर्ध्वम्, अधश्च, इत्येवं तासां दशानां दिशां नामधेयानि
अवसेयानीति भावः ॥सૂ० ५॥

મધ્ય જેસા સંસ્થાન હૈ-રત્નપ્રભા કે રત્નકાળડ મેં સર્વક્ષુદ્રક દો પ્રતર
હૈ । इनमें जो ऊपर का प्रतर है सो यहां से लेकर लोक ऊपर मुख-
वृद्धि होती है । और नीचे का जो प्रतर है सो यहां से लेकर लोक की
अधोमुखवृद्धि होती है । इन उपरितन अधस्तन दोनों क्षुद्रकप्रतरों के
पास अष्टप्रदेशिक रुचक है । सो यह रुचक तिर्यग्लोक का मध्यभाग
कहा गया है । यह रुचक कैसा है ? सो इसके लिये कहा गया है कि इस
अष्टप्रदेशिक रुचक से ‘इमाओ दस दिसाओ पवहंति-तंजहा-पुरत्थिमा,
पुरत्थिमदाहिणा-एवं जहा दसमसए नामधेज्जंति’ ये दश दिशाएँ
निकली हैं-उनके नाम इस प्रकार से हैं-पूर्वदिशा, पूर्वदक्षिणदिशाका
कोना-आग्नेयी विदिशा, दक्षिणदिशा, दक्षिणपश्चिमदिशा का कोना-

સર્વક્ષુદ્રક બે પ્રતર છે. આ બન્ને પ્રતરોમાંનું જે ઉપરનું પ્રતર છે ત્યાંથી
ઘઉંને લોકની ઉપર મુખાવૃદ્ધિ થાય છે, અને નીચેનું જે પ્રતર છે ત્યાંથી
ઘઉંને લોકના અધોમુખા વૃદ્ધિ થાય છે. તે ઉપરિતન-અધસ્તન બન્ને
પ્રતરોની પાસે અષ્ટપ્રદેશિક રુચક છે. તે રુચક જ તિર્યગ્લોકના મધ્યભાગ
રૂપ છે. તે રુચક કેવું છે ? આ પ્રશ્નનો જવાબ એવો છે કે-આ અષ્ટપ્રદેશિક
રુચકમાંથી “ ઇમાઓ દસ દિસાઓ પવહતિ, તંજહા-પુરત્થિમા, પુરત્થિમાદાહિણા,
एवं जहा दसमसए नामधेज्जंति ” આ દસ દિશાઓ નીકળી છે-પૂર્વદિશા, પૂર્વ
અને દક્ષિણ દિશા વચ્ચેની આગ્નેયી વિદિશા (અગ્નિકોણ), દક્ષિણદિશા, દક્ષિણ
અને પૂર્વ વચ્ચેની નૈર્ઋત્ય વિદિશા, પશ્ચિમદિશા, પશ્ચિમ અને ઉત્તર વચ્ચેની
વાયવ્ય વિદિશા, ઉત્તરદિશા, ઉત્તરદિશા, ઉત્તર અને પૂર્વની વચ્ચેની ઇશાન

દિગ્વિદિક્પ્રવહદ્વારવક્તવ્યતા ।

મૂલ્ક—“હમા ણં મંતે ! દિસા કિમાઇયા, કિં પવહા, કહ-
પદેસાઇયા, કહપદેસુત્તરા, કહપદેસિયા, કિં પજ્જવસિયા, કિં
સંઠિયા પળ્લન્તા ? ગોયમા ! હંદાણં દિસા રુયમાઇયા, રુયગપ્પ-
વહા, દુપ્પણ્ણસાઇયા, દુપ્પણ્ણસુત્તરા, લોગં પહુચ્ચ અસંખેજ્જપણ્ણસિયા,
અલોગં પહુચ્ચ અણંતપણ્ણસિયા, લોગં પહુચ્ચ સાઇયા સપજ્જવસિયા,
અલોગં પહુચ્ચ સાઇયા, અપજ્જવસિયા, લોગં પહુચ્ચ મુરજસંઠિયા,
અલોગં પહુચ્ચ સગહુહિસંઠિયા પળ્લન્તા । અગ્ગેયી ણં મંતે !
દિસા કિમાઇયા, કિં પવહા, કહપણ્ણસાઇયા, કહપણ્ણસવિત્થિન્ના,
કહપણ્ણસિયા, કિં પજ્જવસિયા, કિં સંઠિયા પળ્લન્તા ? ગોયમા !
અગ્ગેયી ણં દિસા રુયમાઇયા, રુયગપ્પવહા, ણ્ણપણ્ણસાઇયા,
ણ્ણપણ્ણસવિત્થિન્ના, અણુત્તરા, લોગં પહુચ્ચ અસંખેજ્જ
પણ્ણસિયા, અલોગં પહુચ્ચ અણંતપણ્ણસિયા, લોગં પહુચ્ચ
સાઇયા સપજ્જવસિયા, અલોગં પહુચ્ચ સાઇયા અપજ્જવસિયા,
છિન્નમુત્તાવલિસંઠિયા પળ્લન્તા । જમા જહા હંદા । નેરઈ
જહા અગ્ગેયી । એવં જહા હંદા તહા દિસાઓ ચત્તારિ જહા
અગ્ગેયી તહા ચત્તારિ વિ વિદિસાઓ । વિમલા ણં મંતે ! દિસા
કિમાઇયાં પુચ્છા ? જહા અગ્ગેયી । ગોયમા ! વિમલા ણં દિસા

નૈર્ઋત્યવિદિશા, પશ્ચિમદિશા. પશ્ચિમ ઉત્તરદિશા કો કોના વાયવ્યવિ-
દિશા, ઉત્તરદિશા, તથા ઉત્તરપૂર્વદિશાકા કોના ઈશાન વિદિશા ।
ઝઘ્વદિશા ઓર અધોદિશા હસ પ્રકાર સે અનેકે યે નામ હૈં । હસ પ્રકાર
કા વર્ણન દશમશતક કે પ્રથમ ઉદ્દેશક સે ક્રિયા ગયા હૈ ॥ ૫ ॥

इति लोकमध्याद्वारवक्तव्यता ॥

વિદિશા, ઉઘ્વદિશા અને અધોદિશા. આ પ્રમાણે દશમાં શતકના પહેલા
ઉદ્દેશમાં દિશાઓનું વર્ણન કરવામાં આવેલું છે. ॥ સૂ. ૦૫ ॥

॥ લોકમધ્યદ્વાર વક્તવ્યતા સંપૂર્ણ ॥

રુચગાઈયા, રુચગપ્પવહા, ચતુષ્પણ્ણસાઈયા, ચતુષ્પણ્ણસવિત્થિન્ના,
અણુત્તરા લોગં પહુચ્ચ, સેસં જહા અગ્નેયી, નવરં રુચગસંઠિયા
પણ્ણત્તા, એવં તમા વિ ॥ સૂ ૬ ॥

છાયા—એન્દ્રી ખલુ ભદન્ત ! દિક્ કિમાદિકા, કિં પ્રવહા, કતિ પ્રદેશાદિકા,
કતિપ્રદેશોત્તરા, કતિપ્રદેશિકા, કિં પર્યવસિતા, કિં સંસ્થિતા મજ્ઞતા ? ગૌતમ !
એન્દ્રી ખલુ દિક્ રુચકાદિકા, રુચકપ્રવહા, દ્વિપ્રદેશાદિકા, દ્વિપ્રદેશોત્તરા, લોકં
પ્રતીત્ય અસંખ્યેયપ્રદેશિકા, અલોકં પ્રતીત્ય અનન્તપ્રદેશિકા, લોકં પ્રતીત્ય
સાદિકા સપર્યવસિતા, અલોકં પ્રતીત્ય સાદિકા અપર્યવસિતા, લોકં પ્રતીત્ય મુરજ-
સંસ્થિતા, અલોકં પ્રતીત્ય શકટૌઘઃ સંસ્થિતા મજ્ઞતા । આગ્નેયી ખલુ ભદન્ત !
દિક્ કિમાદિકા, કિં પ્રવહા, કતિ પ્રદેશાદિકા, કતિપ્રદેશવિસ્તીર્ણા, કતિપ્રદે-
શિકા, કિં પર્યવસિતા, કિં સંસ્થિતા મજ્ઞતા ? ગૌતમ ! આગ્નેયી ખલુ દિક્ રુચ-
કાદિકા, રુચકપ્રવહા, એકપ્રદેશાદિકા, એકપ્રદેશવિસ્તીર્ણા, અનુત્તરા, લોકં પ્રતીત્ય
અસંખ્યેયપ્રદેશિકા, અલોકં પ્રતીત્ય અનન્તપ્રદેશિકા, લોકં પ્રતીત્ય સાદિકા
સપર્યવસિતા, અલોકં પ્રતીત્ય માદિકા અપર્યવસિતા, છિન્નમુક્તાવલીસંસ્થિતા
મજ્ઞતા । યામ્યા યથા એન્દ્રી । નૈર્ઋતી યથા આગ્નેયી । એવં યથા એન્દ્રી તથા દિશ-
શ્વતસઃ, યથા આગ્નેયી તથા ચતુષ્ણોઽપિ ત્રિદિશઃ । વિમલા ખલુ ભદન્ત ! દિક્
કિમાદિકાઃ ? પૃચ્છા, યથા આગ્નેયી, ગૌતમ ! વિમલા ખલુ દિક્ રુચકાદિકા,
રુચકપ્રવહા, ચતુષ્પ્રદેશાદિકા, ચતુષ્પ્રદેશવિસ્તીર્ણા, અનુત્તરા, લોકં પ્રતીત્ય શેષં
યથા આગ્નેયી, નવરં રુચકસંસ્થિતા મજ્ઞતા, એવં તમાઽપિ ॥ સૂ ૬ ॥

ટીકા—અથ પઠં દિક્ વિદિક્ પ્રવહદ્વારમાહ—‘ઈંદા ણં મંતે’ ઇત્યાદિ ।
ઈંદા ણં મંતે ! દિસા કિમાઈયા, કિં પ્રવહા, કણ્ણસાઈયા, કણ્ણસુત્તરા, કણ્ણસિયા,

દિગ્વિદિક્ પ્રવહદ્વારવક્તવ્યતા ॥

‘ઈંદા ણં મંતે ! દિસા કિમાઈયા’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—હસ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકાર ને દિક્ વિદિક્ પ્રવહદ્વાર કા
નિરૂપણ કિયા હૈ—હસ મેં ગૌતમને પ્રભુ સે એસા પૂછા હૈ—‘ઈંદા ણં મંતે !
દિસા’ હે ભદન્ત ! એન્દ્રી દિશા—પૂર્વદિશા (કિમાઈયા) કયા આદિવાલી

—દિગ્વિદિક્ પ્રવહદ્વાર વક્તવ્યતા—

“ઈંદા ણં મંતે ! દિસા કિમાઈયા” ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્રમાં દિક્ વિદિક્ પ્રવહદ્વારનું નિરૂપણ કર્યું છે.
ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—“ઈંદા ણં મંતે ! દિસા
કિમાઈયા ?” હે ભગવન ! એન્દ્રીદિશા (પૂર્વદિશા) શું આદિવાળી છે ? એટલે

કિં પજ્જવસિયા, કિં સંઠિયા પળ્લત્તા ? ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે મદન્ત ! એન્દ્રી સ્વલ્લ પ્રાચી પૂર્ણ દિક્ કિમાદિકા—ક આદિઃ પ્રથમો યસ્યાઃ સા કિમાદિકા ? આદિશ્ચ વિવક્ષયા વૈપરીત્યેનાપિ સ્યાદત્ત આહ—કિં પ્રવહા—પ્રવહતિ—નિસ્સરતિ અસ્માદિતિ પ્રવહઃ, કઃ પ્રવહો વિર્ગમમૂલં યસ્યાઃ સા કિં પ્રવહા ? કતિ પ્રદેશાદિકા કતિ પ્રદેશાઃ આદિયસ્યાઃ સા કતિ પ્રદેશાદિકા ? કતિપ્રદેશોત્તરા—કતિપ્રદેશા ઉત્તરે—વૃદ્ધી યસ્યાઃ સા કતિપ્રદેશોત્તરા ? કતિપ્રદેશિકા—કતિપ્રદેશાઃ યસ્યાઃ સા કતિપ્રદેશિકા ? કિં પર્યવસિત્તા—કિં પર્યવસિતમ્—અવસાનં યસ્યાઃ સા કિં પર્યવસિત્તા—કિમવસાના ? કિં સંસ્થિતા—કિં સંસ્થિતં—સંસ્થિાનં યસ્યાઃ સા કિં સંસ્થિતા—કિમાકારા પ્રજ્ઞપ્તા ? ભગવાનાહ—‘ગોયમા ! ઇંદાણં દિસા રુયગાહ્યા, રુયગપ્પવહા, દુપ્પણ્ણસાહ્યા, દુપ્પણ્ણ સુત્તરા લોગં પહુચ્ચ અસંલેજ્જપણ્ણસિયા, અલોગં પહુચ્ચ અણંતપણ્ણસિયા, લોગં પહુચ્ચ સાહ્યા, સપજ્જવસિયા, અલોગં પહુચ્ચ સાહ્યા અપજ્જવસિયા, લોગં પહુચ્ચ

હૈ ? અર્થાત્ હસકે પહિલે કયા હૈ ? આદિપન વિવક્ષા વશ ઉલ્લેખ સે મી હો સકના હૈ । હસકે લિયે પૂછા ગયા હૈ કિ (કિં પવહા) હસકે નિર્ગમ કા મૂલ દયા હૈ ? કિં જિસસે યહ નિકલી હૈ । (કહ પણ્ણસાહ્યા) હસકી આદિ મેં કિતને પ્રદેશ હૈ ? (કહ પણ્ણુત્તરા) ઉત્તર મેં—વૃદ્ધિ મેં હસકી કિતને પ્રદેશ હૈ ? (કહ પણ્ણસિયા) યહ કિતને પ્રદેશોવાલી હૈ ? (કિં પજ્જવસિયા) હસકા અન્ત કહાં હૈ ? (કિં સંઠિયા પળ્લત્તા) ઔર કેસે આકારવાલી યહ કહી ગઈ હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રમુ કહતે હૈ—‘ગોયમા’ હૈ ગૌતમ ! ‘ઇંદાણં દિસા રુયગાહ્યા’ એન્દ્રીદિશા—પૂર્વદિશા રુચક આદિવાલી હૈ—અર્થાત્ એન્દ્રીદિશા કે પહિલે રુચક હૈ । ‘રુયગપ્પવહા, દુપ્પણ્ણસાહ્યા, દુપ્પણ્ણુત્તરા, લોગં પહુચ્ચ અસંલેજ્જપણ્ણસિયા, અલોગં પહુચ્ચ અણંતપણ્ણસિયા’ યહ રુચક સે નિકલી હૈ અર્થાત્—હસકા મૂલ નિર્ગમ-

કે તેની પહેલાં શું છે ? આદિપણ્ણાનું કથન ઉલ્લેખે થઈ શકે છે. તે માટે જ પૂજ્ઞમાં આપ્યું છે કે—(કિં પવહા) તેના નિર્ગમનું મૂળ કયાં છે—એટલે કે કયાંથી તેનો આરંભ થાય છે ? (કહ પણ્ણસાહ્યા) તેની આદિમાં કેટલા પ્રદેશો છે ? (કહ પણ્ણુત્તરા) તેની ઉત્તરમાં (વૃદ્ધિમાં) કેટલા પ્રદેશો છે ? (કહ પણ્ણસિયા) તે કેટલા પ્રદેશોવાળી છે ? (કિં પજ્જવસિયા) તેનો અન્ત કયાં છે ? (કિં સંઠિયા પળ્લત્તા) તેનો આકાર કેવો કહ્યો છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ગોયમા !” હૈ ગૌતમ ! “ઇંદાણં દિસા રુયગાહ્યા” એન્દ્રી દિશા (પૂર્વદિશા)નો આરંભ રુચકથી થાય છે એટલે કે તેની પહેલાં રુચક છે. (રુયગપ્પવહા દુપ્પણ્ણસાહ્યા, દુપ્પણ્ણુત્તરા, લોગં પહુચ્ચ અસંલેજ્જપણ્ણસિયા, અલોગં પહુચ્ચ અણંતપણ્ણસિયા) તે રુચકમાંથી નીકળી છે એટલે

મુરજસંઠિયા, અલોગં પદુચ્ચ સગદુદ્ધિસંઠિયા પળ્લત્તા ' હે ગૌતમ ! એન્દ્રી સ્વલુ
દિક્ , રુચિકાદિકા-રુચકઃ આદિર્યસ્યાઃ સા રુચકાદિકા, અતએવ રુચકપ્રવહા-
પ્રવહતિ-નિર્ગચ્છતિ અસ્માત્ ઇતિ પ્રવહઃ, રુચકઃ પ્રવહો નિર્ગમ્મૂલરથાનં યસ્યાઃ
સા રુચકપ્રવહા, દ્વિપ્રદેશાદિકા-દ્વૌ પ્રદેશૌ આદૌ યસ્યાઃ સા દ્વિપ્રદેશાદિકા,
દ્વિપ્રદેશોચ્ચરા દ્વૌ પ્રદેશૌ ઉચ્ચરે દ્વદ્વૌ યસ્યાઃ સા દ્વિપ્રદેશોચ્ચરા, લોકં પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય
લોકાપેક્ષયેત્યર્થઃ અસંખ્યેયપ્રદેશિકા-અસંખ્યેયાઃ પ્રદેશા યસ્યાઃ સા અસંખ્યેય-
પ્રદેશિકા, અલોકં પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય-અલોકાપેક્ષયા ઇત્યર્થઃ, અનન્તપ્રદેશિકાઃ-
અનન્તાઃ પ્રદેશાઃ યસ્યા સા અનન્તપ્રદેશિકા, લોકં પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય લોકા-
પેક્ષયેત્યર્થઃ સાદિકા-આદિસહિતા, સપર્યવસિતા-સાવસાના, અલોકં પ્રતીત્ય-
આશ્રિત્ય, અલોકાપેક્ષયેત્યર્થઃ, સાદિકા અપર્યવસિતા, ન સાન્તા, લોકં પ્રતીત્ય-
અપેક્ષ્ય લોકાપેક્ષયેતિ ભાવઃ મુરજસંસ્થિતા-મુરજસ્ય-મૃદઙ્ગસ્ય સંસ્થિતં-સંસ્થાનમ્
આકારો યસ્યાઃ સા તથાવિધા, તથા ચ લોકાન્તસ્ય પરિમળ્ડલાકારત્વેન દિશો
મુરજસંસ્થાનતા સંભવતિ, અતએવ લોકાન્તં પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય મુરજસંસ્થિતેત્યુક્તમ્ ,
અલોકં પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય-અલોકાપેક્ષયેત્યર્થઃ, શકટૌધિસંસ્થિતા શકટસ્ય

દ્વાર રુચક છે । હસકી આદિ મેં દો પ્રદેશ હેં । યહ દ્વિપ્રદેશોત્તર છે
અર્થાત્ યહ દો પ્રદેશોં કી વૃદ્ધિવાલી છે । લોક કી અપેક્ષા સે યહ
અસંખ્યાત પ્રદેશોંવાલી છે । અલોક કી અપેક્ષા સે યહ અનન્તપ્રદેશોં-
વાલી છે, તથા લોક કી અપેક્ષા સે યહ આદિસહિત છે । ઓર અવસાન
સહિત છે, અલોક કી અપેક્ષા સે યહ સાદિ અપર્યવસિત છે । લોક કી
અપેક્ષા સે હસકા આકાર મૃદઙ્ગ કે આકાર જૈસા છે, ક્યોંકિ લોક
પરિમળ્ડલાકાર છે, હસલિયે દિશા મેં મુરજાકારતા-મૃદઙ્ગાકારતા બન
જાતી છે । હસીલિયે યહાં હસકા આકાર મૃદઙ્ગ કે આકાર જૈસા કહા
ગયા છે । અલોક કી અપેક્ષા સે યહ-શકટૌધિસંસ્થાનવાલી છે અર્થાત્

કે તેલું મૂળ નિર્ગમ્મદ્વાર રુચક છે. તેની આદિમાં બે પ્રદેશ છે અને તે
દ્વિપ્રદેશોત્તર છે, એટલે કે તે બે પ્રદેશોની વૃદ્ધિવાળી છે. લોકની અપેક્ષાએ
તે અસંખ્યાત પ્રદેશોવાળી છે, અલોકની અપેક્ષાએ તે અનન્ત પ્રદેશોવાળી
છે. તથા લોકની અપેક્ષાએ તે આદિસહિત છે અને અવસાનસહિત છે.
અલોકની અપેક્ષાએ તે સાદિ સપર્યવસિત છે. લોકની અપેક્ષાએ તેનો આકાર
મૃદંગના જેવો છે. લોક પરિમંડલાકાર હોવાથી દિશામાં મૃદંગાકારતા સંભવી
શકે છે, તેથી જ તેનો આકાર મૃદંગના આકાર જેવો કહ્યો છે. અલોકની
અપેક્ષાએ તે શકટૌધિ આકારવાળી છે. એટલે કે ગાડાની આગળ બે લોકડાનો

નૈર્ઋતી વિદિક્ષ્ં યથા આગ્નેયી વિદિક્ષ્ં પ્રતિપાદિતા તથૈવ પ્રતિપત્તવ્યા, एवं पूर्वोक्त
 रीत्या, यथा ऐन्द्री दिक् प्ररूपिता तथैव दिशश्चतस्रः पूर्वा दक्षिणा पश्चिमा उत्तरा-
 च प्ररूपणीया, एवं यथा आग्नेयी विदिक्ષ्ં પ્રતિપાદિતા તથા ચત્સોઽપિ નૈર્ઋતી,
 वायव्या, ऐशानी, आग्नेयी च प्रतिपत्तव्या । गौतमः पृच्छति-‘विमलाणं भंते !
 दिसा किमाह्या पुच्छा जहा अग्नेयी ? ’ हे भदन्त ! विमला खलु ऊर्ध्वादिक्
 किमादिका-कः आदिर्यस्याः सा तथाविधा, किं प्रवहा, कति प्रदेशादिका कति
 प्रदेशोत्तरा, कतिप्रदेशिका, किं पर्यवसिता, किं संस्थिता प्रज्ञप्ता इति पृच्छा यथा
 आग्नेय्या विदिशः पृच्छा कृता तथा विमलायाः पृच्छा कर्त्तव्या । भगवानाह-

है । इसी प्रकार जैसा कथन पूर्वदिशा के संबंध में किया गया है इसी
 प्रकार का कथन शेष दिशाओं के संबंध में अर्थात् दक्षिण पश्चिम और
 उत्तर दिशाओं के संबंध में और जैसा कथन में आग्नेयीविदिशा के
 संबंध में किया गया है वैसा ही कथन शेष तीन विदिशाओं के नैर्ऋती
 वायव्य और ऐशानी के संबंध में भी करना चाहिये । अब गौतम-
 स्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘विमला णं भंते ! दिसा किमाह्या० पुच्छा
 -जहा अग्नेयीए’ हे भदन्त ! विमला-ऊर्ध्वदिशा किस प्रकारके आदि-
 वाली है ? इसके निर्गम का मूल कौन है ? इसकी आदि में कितने
 प्रदेश हैं ? वृद्धि में इसके कितने प्रदेश हैं ? यह स्वयं कितनी प्रदेशों-
 वाली है ? इसका अंत कहां है ? कैसा इसका आकार है ? इस प्रकार
 से जैसे प्रश्न पहिले आग्नेयी विदिशा के संबंध में किये गये हैं वैसे ही
 प्रश्न इस विमला दिशा के संबंध में भी ये किये हैं । इसके उत्तर में प्रभु

વિષે સમજવું આ પ્રકારે જેવું કથન પૂર્વ દિશા વિષે કરવામાં આંચું છે,
 એવું જ કથન બાકીની દિશાઓ-દક્ષિણ, પશ્ચિમ અને ઉત્તર દિશા વિષે
 સમજવું અગ્નિવિદિશા વિષે જેવું કથન કરવામાં આંચું છે, એવું જ કથન
 બાકીની વિદિશાઓ-નૈર્ઋત્ય, વાયવ્ય અને ઇશાન-વિષે સમજવું.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ વિમલાણં ભંતે ! દિસા કિમાહ્યાં પુચ્છા-જહા
 અગ્નેયી ” હે ભગવન્ ! વિમલા દિશા (ઉર્ધ્વ દિશા) કયા આદિ વાળી છે ?
 તેના નિર્ગમનું મૂળ કયાં છે ? તેની આદિમાં કેટલા પ્રદેશ છે ? વૃદ્ધિમાં
 કેટલા પ્રદેશ છે ? તે પોતે કેટલા પ્રદેશોવાળી છે ? તેનો અન્ત કયાં છે ?
 તેનો આકાર કેવો છે ? આ પ્રકારે જેવા પ્રશ્નો અગ્નિવિદિશા વિષે પૂછવામાં
 આંચ્યા છે, એવા જ પ્રશ્નો ઉર્ધ્વ દિશા વિષે પણ પૂછવામાં આંચ્યા છે.

‘ગોચમા ! વિમલા ણં દિસા રુચગાહ્યા, રુચગપ્પવહા, ચડપ્પણ્ણસાહ્યા; ચડપ્પણ્ણસ-
વિત્થિન્ના અણુત્તરા, લોગં પહુચ્ચ, સેસં જહા અગ્ગેયીણ, નવરં રુચગસંઠિયા પણ્ણત્તા,
એવં તમા વિ ’હે ગૌતમ ! વિમલા સ્વલુ ઊર્ધ્વાદિક્ રુચકાદિકા, રુચકઆદિર્યસ્યાઃ
સા તથાવિધા, રુચકપ્રવહા-રુચકઃ પ્રવહો-નિર્ગમમૂલસ્થાનં યસ્યાઃ સા તથા-
વિધા, ચતુષ્પદેશાદિકા ચત્ત્વારઃ પ્રદેશા આદિર્યસ્યાઃ સા તથાવિધા, ચતુષ્પદેશ-
વિસ્તીર્ણાં ચત્ત્વારઃ પ્રદેશાઃ વિસ્તીર્ણાઃ-વિસ્તૃતાઃ યસ્યાઃ સા તથાવિધા ચતુષ્પદેશ-
વિસ્તારવતીત્યર્થઃ, અણુત્તરા-વૃદ્ધિવર્જિતા, લોકં પ્રતીત્ય-અપેક્ષ્ય લોકાપેક્ષ્યેત્યર્થઃ
અસંખ્યેયપ્રદેશિકા, અલોકં પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય અનન્તપ્રદેશિકા, લોકં પ્રતીત્ય
સાદિકા સપર્યવસિતા, અલોકં પ્રતીત્ય સાદિકા અપર્યવસિતા પ્રજ્ઞપ્તા, નવરં
પૂર્વાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ રુચકસંસ્થિતા-રુચકાકારા ન તુ ચ્છિન્નમુક્તાવલીસંસ્થિતા
પ્રજ્ઞપ્તા, એવં-રીત્યા, તમા અધોદિગપિ રુચકાદિકા, રુચકપ્રવહા, ચતુષ્પદેશાદિકા,

કહતે હૈં-‘ગોચમા’ હે ગૌતમ ! ‘વિમલા ણં દિસા રુચગાહ્યા, રુચગપ્પ-
વહા, ચડપ્પણ્ણસાહ્યા, ચડપ્પણ્ણસવિત્થિન્ના, અણુત્તરા, લોગં પહુચ્ચ સેસં
જહા અગ્ગેયીણ’ યહ વિમલાદિશા-ઊર્ધ્વદિશા રુચક આદિવાલી હૈ, ઇસકે નિર્ગમ કા મૂલસ્થાન રુચક હૈ, ચારપ્રદેશ ઇસકે આદિ હૈં ચાર-
પ્રદેશ ઇસકે વિસ્તીર્ણ હૈં, વૃદ્ધિ સે યહ વર્જિત હૈ, લોક કી અપેક્ષા સે
યહ અસંખ્યાત પ્રદેશોવાલી હૈ, અલોક કી અપેક્ષા સે યહ અનન્તપ્રદેશ-
વાલી હૈ, લોક કી અપેક્ષા સે યહ સાદિ સાન્ત હૈં ઓર અલોક કી અપેક્ષા
સે યહ સાદિ અનન્ત હૈ ! પૂર્વકથન કી અપેક્ષા ઇસકે કથન મૈં યદિ કોઈ
વિશેષતા હૈં તો વહ એસી હૈં કિ ઇસ દિશા કા આકાર રુચક કે આકાર
જૈસા હૈં ! છિન્નમુક્તાવલી કે જૈસા નહીં હૈં ! ઇસી પ્રકાર કા કથન તમો-

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર-“ ગોચમા ! ” હે ગૌતમ ! “ વિમલાણં દિસા
રુચગાહ્યા, રુચગપ્પવહા, ચડપ્પણ્ણસાહ્યા, ચડપ્પણ્ણસવિત્થિન્ના, અણુત્તરા, લોગં
પહુચ્ચ સેસં જહા અગ્ગેયીણ ” વિમલા દિશા (ઉર્ધ્વદિશા) રુચક રૂપ આદિ-
વાળી છે, તેના નિર્ગમનું મૂળસ્થાન રુચક છે. ઉર્ધ્વદિશા આદિમાં ચાર
પ્રદેશવાળી છે, તેના ચાર પ્રદેશ વિસ્તીર્ણ છે, તે વૃદ્ધિથી રહિત છે લોકની
અપેક્ષાએ તે અસંખ્યાત પ્રદેશોવાળી છે અને અલોકની અપેક્ષાએ અનન્ત
પ્રદેશોવાળી છે. લોકની અપેક્ષાએ તે આદિસહિત અને અન્તસહિત છે,
અલોકની અપેક્ષાએ તે સાદિ (આદિ સહિત) અને અનન્ત છે. પૂર્વ કથન
કરતાં આ કથનમાં એટલી જ વિશેષતા છે કે આ દિશાનો આકાર રુચકના
જેવો છે, છિન્ન મુક્તાવલીના જેવો નથી. ઉર્ધ્વદિશાના જેવું જ કથન
તમોદિશા (અધોદિશા) વિષે પણ સમજવું એટલે કે અધોદિશા પણ રુચક

ચતુષ્પ્રદેશવિસ્તીર્ણા, અનુત્તરા વૃદ્ધિર્વર્જિતા લોકં પ્રતીત્ય અસંખ્યેયપ્રદેશિકા, અલોકં પ્રતીત્ય અનન્તપ્રદેશિકા, લોકાન્તં પ્રતીત્ય સાદિકા સપર્યવસિતા, અલોકં પ્રતીત્ય સાદિકા અપર્યવસિતા, રુચકાકારા ચ પ્રજ્ઞપ્તા इति भावः ॥ सू० ६ ॥

परिवर्तनद्वारचक्तव्यता ।

મૂલમ્—“કિમયં ભંતે ! લોએ ત્તિ પવુચ્ચહ ? ગોયમા ! પંચ-
ત્થિકાયા, એત્તણં એવહ્મણે લોએ ત્તિ પવુચ્ચહ, તં જહા—ધમ્મ-
ત્થિકાએ, અહમ્મત્થિકાએ, જાવ પોગ્ગલત્થિકાએ । ધમ્મત્થિકાએ
ભંતે ! જીવાણં કિં પવત્તહ ? ગોયમા ! ધમ્મત્થિકાએ જીવાણં
આગમણમણ ભાસુમ્મે સમણજોગા, વહજોગા, કાયજોગા, જે
યાવન્ને તહપ્પગારા ચલા ભાવા સઠ્ઠે તે ધમ્મત્થિકાએ પવત્તંતિ,
ગતિલક્ખણેણં ધમ્મત્થિકાએ । અહમ્મત્થિકાએ જીવાણં કિં
પવત્તહ ? ગોયમા ! અહમ્મત્થિકાએ જીવાણં ઠાણ નિસીયણ-
તુયટ્ઠણમણસ્સ ય એગત્તીભાવકરણતા જે યાવન્ને તહપ્પગારા
થિરા ભાવા સઠ્ઠે તે અહમ્મત્થિકાએ પવત્તંતિ, ઠાણલક્ખણેણં

दिशा-अधोदिशा के सम्बन्ध में भी करना चाहिये । अर्थात् अधोदिशा
भी रुचक आदिवाली है, रुचकरूप निर्गमस्थानवाली है यह चार प्रदेशरूप
आदिवाली है, इसके चार प्रदेश विस्तीर्ण हैं, यह वृद्धिर्वर्जित है, लोक की
अपेक्षा से यह असंख्यातप्रदेशोंवाली है, अलोककी अपेक्षा से यह अनन्त-
प्रदेशोंवाली है, लोककी अपेक्षा यह सादि सान्त है और अलोककी अपेक्षा
यह सादि अनन्त है, तथा आकार में रुचक के जैसा आकारवाली है॥६॥

इति दिग्ग्विदिग्गप्रवहद्वार चक्तव्यता ॥

રૂપ આદિવાળી છે, તે રુચક રૂપ નિર્ગમસ્થાનવાળી છે, તે ચાર પ્રદેશરૂપ
આદિવાળી છે, તેના ચાર પ્રદેશો વિસ્તીર્ણ છે, તે વૃદ્ધિ રહિત છે, લોકની
અપેક્ષાએ અસંખ્યાત પ્રદેશોવાળી અને અલોકની અપેક્ષાએ અનંત પ્રદેશો-
વાળી છે. લોકાન્તની અપેક્ષાએ તે સાદિ અને સાન્ત છે, પણ અલોકની
અપેક્ષાએ તે સાદિ અનન્ત છે, તથા તેનો આકાર રુચક જેવો છે. ॥સૂ૦૬॥

દિગ્વિદિગ્ પ્રવહદ્વાર સંપૂર્ણ

अहम्मत्थिकाए ! आगासत्थिकाए णं भंते ! जीवाणं अजीवाणं
य किं पवत्तइ ? गोयसा ! आगासत्थिकाए णं जीवदब्बाणं य,
अजीवदब्बाणं य भायणभूए—एगेण वि, से पुन्ने दोहि वि
पुन्ने, सयं पि माएज्जा, कोडिसएण वि पुन्ने कोडिसहस्सं पि
माएज्जा ॥१॥ अवगाहणा लक्खणे णं आगासत्थिकाए, जीवत्थि-
काएणं भंते ! जीवाणं किं पवत्तइ ? गोयसा ! जीवत्थिकाए णं
जीवे अणंताणं आभिणिबोहियनाणं पज्जवाणं अणंताणं सुय-
नाणपज्जवाणं एवं जहा बित्तियसए अत्थिकायउद्देसए जाव
उवओगं गच्छइ, उवओगलक्खणेणं जीवे । पोरगलत्थिकाए णं
पुच्छा, गोयसा ! पोरगलत्थिकाए णं जीवाणं ओरालियवेउव्विय
आहारए तेयाकस्मए सोइंदियचक्खिंदियघाणिंदियजिब्भिंदिय-
फासिंदिय मणजोगवयजोगकायजोगआणापाणूणं च गहणं
पवत्तइ, गहणलक्खणे णं पुरगलत्थिकाए ॥सू० ७॥

छाया—किमयं भंते । लोक इति प्रोच्यते ? गौतम ! पञ्चास्तिकायाः,
एष खलु एतावत्को लोक इति प्रोच्यते, तद्यथा—धर्मास्तिकायः, अधर्मास्तिकायः,
यावत् पुद्गलास्तिकायः । धर्मास्तिकायः खलु भदन्त ! जीवानां किं प्रवर्तते ? गौतम !
धर्मास्तिकाये खलु जीवानाम् आगमनगमनभापोन्मेषमनोयोगवचोयोग काय-
योगाः, ये चाप्यन्ते तथाप्रकाराश्चला भावाः सर्वे ते धर्मास्तिकाये प्रवर्तन्ते, गति
लक्षणः खलु धर्मास्तिकायः । अधर्मास्तिकायः खलु जीवानां किं प्रवर्तते ? गौतम !
अधर्मास्तिकाये खलु जीवानां स्थाननिषदनत्वप्रवर्तनं मनसश्च एकत्वीभावकरणता,
ये चाप्यन्ये स्थिरा भावाः सर्वे ते अधर्मास्तिकाये प्रवर्तन्ते, संस्थानलक्षणः खलु
अधर्मास्तिकायः । आकाशास्तिकायः खलु भदन्त ! जीवानाम् अजीवानां च किं
प्रवर्तते ? गौतम ! आकाशास्तिकाये खलु जीवद्रव्याणां च अजीवद्रव्याणां च
भाजनभूते, एकेनापि पूर्णे तस्मिन् द्वाभ्यामपि पूर्णे शतमपि मायात्, कोटिशते-
नापि पूर्णे कोटिसहस्रमपि मायात् ॥ १ ॥ अवगाहनलक्षणः खलु आकाशास्ति

કાયઃ । જીવાસ્તિકાયઃ સ્વલુ મદન્ત ! જીવાનાં કિં પ્રવર્તતે ? ગૌતમ ! જીવાસ્તિકાયે સ્વલુ જીવઃ અનન્તાનામ્ આભિનિવોધિકજ્ઞાનપર્યવાણામ્ , અનન્તાનાં શ્રુતજ્ઞાનપર્યવાણામ્ , એવં યથા દ્વિતીયશતકે અસ્તિકાયોદ્દેશકે યાવત્ ઉપયોગં ગચ્છતિ' ઉપયોગલક્ષણઃ સ્વલુ જીવઃ । પુદ્ગલાસ્તિકાયઃ સ્વલુ પૃચ્છા, ગૌતમ ! પુદ્ગલાસ્તિકાયે સ્વલુ જીવાનમ્ ઔદારિકવૈક્રિયાહારકતૈઃ સર્કાર્મગશ્રોત્રેન્દ્રિયચક્ષુરિન્દ્રિયઘ્રાણેન્દ્રિયજિહ્વેન્દ્રિયસ્પર્શેન્દ્રિયમનોયોગવચોયોગકાયયોગાનપ્રાણાનાં ચ ગ્રહણં પ્રવર્તતે, ગ્રહણલક્ષણઃ સ્વલુ પુદ્ગલાસ્તિકાયઃ ॥ સૂ ૯ ૭ ॥

ટીકા—અથ સપ્તમં પ્રવર્તનદ્વારમાહ—‘કિમયં મંતે ।’ ઇત્યાદિ । ‘કિમયં મંતે ! લોએત્તિ પવુચ્ચહ ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે મદન્ત ! કિમ્ અયં લોક ઇતિ પ્રોચ્યતે, કસ્તાવત્ લોકશબ્દાર્થઃ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા ! પંચત્થિકાયા, એસણં એવહ્ એ લોએત્તિ પવુચ્ચહ’ હે ગૌતમ ! પંચ અસ્તિકાયાઃ, એ સ્વલુ પંચાસ્તિકાયસમૂહઃ એતાવત્કો લોક ઇતિ પ્રોચ્યતે, પંચાસ્તિકાયરૂપો લોક શબ્દાર્થ ઇતિ માત્રઃ । તાન્ પંચાસ્તિકાયાન્ પ્રદર્શયતિ—‘તં જહા—ધમ્મત્થિકાએ, અહમ્મત્થિકાએ જાવ

પ્રવર્તનદ્વારવક્તવ્યતા—

‘કિમયં મંતે ! લોએત્તિ પવુચ્ચહ’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—સૂત્રકાર ને હસ સૂત્રદ્વારા સાતવેં પ્રવર્તન દ્વાર કા કથન કિયા હૈ । હસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—‘કિમયં મંતે ! લોએત્તિ-પવુચ્ચહ’ હે મદન્ત ! લોક શબ્દ કા વાચ્યાર્થ કયા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘પંચત્થિકાયા, એસ ણં એવહ્ એ લોએત્તિ પવુચ્ચહ’ પંચાસ્તિકાયરૂપ લોક શબ્દકા વાચ્યાર્થ હૈ । અર્થાત્ પાંચ જો અસ્તિકાય હૈ—વે હી લોક રૂપ હૈ । ‘તં જહા’ વે અસ્તિકાય હસ

—પ્રવર્તનદ્વારવક્તવ્યતા—

“કિમયં મંતે ! લોએત્તિ પવુચ્ચહ” ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્રમાં સાતમાં પ્રવર્તન દ્વારનું કથન કર્યું છે. આ વિષયને અનુવક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—“કિમયં મંતે ! લોએત્તિ પવુચ્ચહ ?” હે ભગવન્ ! લોક શબ્દનો વાચ્યાર્થ શો છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! “પંચત્થિકાયા એસણં એવહ્ એ લોએત્તિ પવુચ્ચહ” આ લોક પંચાસ્તિકાય રૂપ છે. એટલે કે જે પાંચ અસ્તિકાય છે, તેઓ જ લોકરૂપ છે. “તં જહા” તે પાંચ અસ્તિકાયો નીચે પ્રમાણે છે—“ધમ્મત્થિકાએ, અહમ્મત્થિકાએ, જાવ પોગ્ગલત્થિકાએ” (૧) ધર્મા-

પોગ્ગલત્થિકાએ ' તથા-ધર્માસ્તિકાયઃ, અધર્માસ્તિકાયઃ, યાવત્-આકાશાસ્તિકાયઃ, જીવાસ્તિકાયઃ, પુદ્ગલાસ્તિકાયઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- ' ધર્મત્થિકાએ ણં મંતે ! જીવાણં કિં પવત્તહ ? ' હે મદન્ત ! ધર્માસ્તિકાયઃ સ્વલુ જીવાનાં કિં-કથં પ્રવર્તતે ? ધર્માસ્તિકાયેન જીવાનાં કીદશી પ્રવૃત્તિર્ભવતિ ? इति પ્રશ્નઃ । ભગવાનાહ- ' ગોયમા ! ધર્મત્થિકાએ ણં જીવાણં આગમણગમણભાસુસ્મેસમણજોગા વહજોગા કાયજોગા, જે યાવન્ને તહપ્પગારા ચલા ભાવા સવ્વે તે ધર્મત્થિકાએ પવત્તંતિ ' હે ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાયે સત્તિ સ્વલુ જીવાનામ્ આગમનગમનભાષોન્મેષમનોયોગ-વચોયોગકાયજોગાઃ, તત્ર આગમનગમને પ્રસિદ્ધે, ભાષા-વ્યક્તવચનમ્, ઉન્મેષઃ નયનસ્પન્દનાત્મકવ્યાપારવિશેષઃ, મનોયોગવાગ્ધ્યોગકાયયોગાઃ પ્રસિદ્ધા એવ,

પ્રકાર સે હૈં- ' ધર્મત્થિકાએ, અધર્મત્થિકાએ, જાવ પોગ્ગલત્થિકાએ) ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય યાવત્-આકાશાસ્તિકાય, જીવાસ્તિકાય ઓર પુદ્ગલાસ્તિકાય । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં- ' ધર્મત્થિકાએ ણં મંતે ! જીવા ણં કિં પવત્તહ ' હે મદન્ત ! ધર્માસ્તિકાય કે સહારે કે જીવોં કી પ્રવૃત્તિ કેસી હોતી હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં- ' ગોયમા ! ધર્મત્થિકાએ ણં જીવાણં આગમણ-ગમણ-ભાસુસ્મેસમણજોગા, વહજોગા, કાય-જોગા જે યાવન્ને તહપ્પગારા ચલા ભાવા સવ્વે તે ધર્મત્થિકાએ પવત્તંતિ ' હે ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાય કે હોને પર હી જીવોં કા આના જાના-ગમનાગમન હોતા હૈ અર્થાત્-ચલના ફિરના હોતા હૈ । કહીં સે આના ઓર કહીં પર જાના એસા જો આનેજાનેરૂપ કાર્ય હોતા હૈ વહ ધર્માસ્તિકાય કે સદ્ભાવ મેં હી હોતા હૈ । હસી પ્રકાર સે ભાષા-વ્યક્તવચન, ઉન્મેષ નેત્ર કા ઉઘાડના, મનોયોગ, વાગ્યોગ, કાયયોગ તથા હસી

સ્તિકાય, (૨) અધર્માસ્તિકાય, (૩) આકાશાસ્તિકાય, (૪) જીવાસ્તિકાય અને (૫) પુદ્ગલાસ્તિકાય.

ગૌતમ સમીનો પ્રશ્ન-“ ધર્મત્થિકાએ ણં મંતે ! જીવાણં કિં પવત્તહ ” હે ભગવન્ ! ધર્માસ્તિકાય જીવેની પ્રવૃત્તિમાં કેવી રીતે મદદ રૂપ અને છે ?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર-“ ગોયમા ! ધર્મત્થિકાએ ણં જીવાણં આગમણગમણ-ભાસુસ્મેસમણજોગા, વહજોગા, કાયજોગા, જે યાવન્ને તહપ્પગારા ચલા ભાવા સવ્વે તે ધર્મત્થિકાએ પવત્તંતિ ” હે ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાયના અસ્તિત્વને લીધે જ જીવોં ગમનાગમન (અવરજવર) કરી શકે છે. કોઈ જગ્યાએથી આવવાતું અને કોઈ જગ્યાએ જવાતું કાર્ય ધર્માસ્તિકાયના સદ્ભાવ હોય તો જ થઈ શકે છે. એજ પ્રમાણે ભાષા (વચન બોલવાની ક્રિયા), ઉન્મેષ (નેત્ર ઉઘાડવાની ક્રિયા), મનોયોગ, વાગ્યોગ, કાયયોગ તથા એજ પ્રકારની બીજી યજુ જે

અત્ર ચ મનોયોગાદયઃ સામાન્યરૂપાઃ, આગમનાદયસ્તુ તદ્વિશેષરૂપા ભવન્તિ, અત-
સ્તેષાં મેદેનોષાદાનં કૃતમ્, एवं ये चाप्यन्ये-आगमनादिभ्योऽपरे तथा प्रकाराः-
आगमनादिसदृशाः भ्रमणचलनादयश्चला भावाश्चलस्वभावा पर्यायाः सन्ति,
सर्वे ते धर्मास्तिकाये सति प्रवर्तन्ते, तत्र हेतुमाह-‘ गङ्गलक्खणे णं धम्मत्थिकाए ’
यतो गतिलक्षणः-गतिलक्षणं यस्य स तथाविधः खलु धर्मास्तिकायो भवति,
धर्मास्तिकायस्य गतिस्वभावत्वादिति भावः । गौतमः पृच्छति-‘ अहम्मत्थिकाए
णं जीवाणं किं पवत्तइ ? ’ हे भदन्त ! अधर्मास्तिकायः खलु जीवानां किं कथं
प्रवर्तते ? अधर्मास्तिकायेन जीवानां कीदृशी प्रवृत्तिर्भवति ? इति प्रश्नः । भगवा-
नाह-‘ गोयमा ! अहम्मत्थिकाए णं जीवाणं ठाणनिसीयणतुयट्ठगमणस्स य एग-
भावकरणया, जे यावन्ने तहप्पगारा धिरा भावा सव्वे ते अहम्मत्थिकाए पवत्तन्ति
हे गौतम ! अधर्मास्तिकाये सति खलु, अधर्मास्तिकायेनेत्यर्थः जीवानां स्थान
निपदनत्वम्वर्तनं कायोत्सर्गासनशयनानि, तत्र स्थानं स्थितिः, निपदनम्-उप-
वेशनम्, त्वम्वर्तनं-पार्श्वपरिवर्तनस्य स्थिरीकरणम्, मनसश्च एकत्वीभावकरणता-

प्रकार जो और भी चलस्वभावरूप भ्रमण-चलन आदि पर्याये हैं वे
सय भी धर्मास्तिकाय के होने पर ही होते हैं । इसमें हेतु यह है-‘गङ्ग-
लक्खणे णं धम्मत्थिकाए’ धर्मास्तिकाय का स्वभाव गतिरूप है । अब
गौतमस्वामीप्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘अहम्मत्थिकाएणं जीवाणं किं पवत्तइ’
हे भदन्त ! अधर्मास्तिकाय के सहारे से जीवों की प्रवृत्ति कैसी होती
है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा ! अहम्मत्थिकाए णं जीवाणं
ठाणनिसीयण तुयट्ठगमणस्स य एगत्तीभावकरणया जे यावन्ने तह-
प्पगारा धिरा भावा सव्वे ते अहम्मत्थिकाए पवत्तन्ति’ हे गौतम ? अध-
र्मास्तिकाय के होने पर ही खड़े रहनेरूप, बैठनेरूप, करबट नहीं यद-
लनेरूप, मनको एकीभाव करनेरूप कार्य होते हैं, तथा इन स्थान निष-

ચલસ્વભાવરૂપ ભ્રમણ આદિ પર્યાયો છે, તે સઘળી ક્રિયાઓ પણ ધર્માસ્તિ-
કાય હોય તો જ થઈ શકે છે “ ગંગલક્ખણેણં ધમ્મત્થિકાએ ” ધર્માસ્તિકાયનો
સ્વભાવ ગતિરૂપ છે-તેને લીધે જ ગતિ સંભવી શકે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ અહમ્મત્થિકાએ ણં જીવાણં કિં પવ્વત્તઈ ? ” છે
ભગવન્ ! અધર્માસ્તિકાયની મદદથી જીવો કેવી પ્રવૃત્તિ ઠરી શકે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ ગોયમા ! અહમ્મત્થિકાએણં જીવાણં ઠાણનિસીયણ-
તુયટ્ઠગમણસ્મય એગત્તીભાવકરણયા જે ચાવજે તહપ્પગારા ધિરા ભાવા, સવ્વે તે
અહમ્મત્થિકાએ પવત્તન્તિ ” છે ગૌતમ ! અધર્માસ્તિકાયનો સદ્ભાવ હોવાને
કારણે જ ઊંચા રહેવારૂપ, બેસવારૂપ, પડખું નહીં બદલવારૂપ, મનને એકાગ્ર

અનેકત્વસ્ય એકત્વસ્ય શ્વનમેકત્વીભાવસ્તસ્ય ચત્કરણં તદ્ભાવસ્તત્તા એકત્વીભાવ-
કરણતા મવતિ, એવં ચે ચાપ્યન્યે સ્થાનનિષદનાદિભ્યો મિત્ત્વાઃ તથાપ્રકારાઃ-
સ્થાનનિષદનાદિશદ્ધશઃ સ્થિરાઃ ભાવાઃ સન્તિ, સર્વે તે અધર્માસ્તિકાયે સતિ પ્રવર્તન્તે,
તત્ર હેતુ માહ-‘ઠાળલક્ષણે ણં અહમ્મત્થિકાણં’ યતઃ સ્થાનલક્ષણઃ-સ્થાનં લક્ષણં
યસ્ય સ તથાવિધઃ સ્વલ્લુ અધર્માસ્તિકાયો મવતિ, અધર્માસ્તિકાયસ્ય સ્થિતિ-
સ્વભાવત્વાદિતિ ભાવઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘આગાસત્થિકાણં મંતે !
જીવાણં અજીવાણયં કિં પવત્તહ ?’ હે મદન્ત ! આકાશાસ્તિકાયઃ સ્વલ્લુ-જીવાનામ્
અજીવાનાં ચ કિં કથં પ્રવર્તતે ? આકાશાસ્તિકાયેન જીવાનાં કીદશી પ્રવૃત્તિર્ભવતિ ?
હિતિ પ્રશ્નઃ । મગ્ધનાહ-‘ગોયમા ! આગાસત્થિકાણં જીવદવ્વાણયં અજીવદવ્વા-
ણયં ભાયણમ્બૂણ-એણ વિ સે પુન્ને, દોહિં વિ પુન્ને સયં પિ માણ્જ્જા કોહિસણ
વિ પુન્ને કોહિસહસ્સં પિ માણ્જ્જા ॥ ૧ ॥

દન આદિ સે ચિન્ન ઓર મી ઇન્હીં જૈસે સ્થિર ભાવ ધર્માસ્તિકાય કે
સદ્ભાવ મેં હી સંપાદિત હોતે હૈં ક્યોંકિ ‘ઠાળલક્ષણે ણં અહમ્મત્થિકાણં’
સ્થાનલક્ષણવાલા યહ અધર્માસ્તિકાય કહા ગયા હૈં । અવ ગૌતમસ્વામી
પ્રશ્ન સે એલા પૂછતે હૈં-‘આગાસત્થિકાણં મંતે ! જીવાણં અજીવાણયં કિં
પવત્તહ ?’ હે મદન્ત ! આકાશાસ્તિકાય સે જીવોં ઓર અજીવોં કી પ્રવૃત્તિ
કૈસી હોતી હૈં ?-અર્થાત્ આકાશાસ્તિકાય મેં જીવ ઓર અજીવ અપની
કૈસી પ્રવૃત્તિ કરતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-(ગોયમા) ‘આગા-
સત્થિકાણં જીવદવ્વાણયં અજીવદવ્વાણયં ભાયણમ્બૂણ’ હે ગૌતમ !
આકાશાસ્તિકાય જીવ દ્રવ્યોં કા ઓર અજીવદ્રવ્યોં કા ભાજનમ્બૂત
હોતા હૈં, ‘એણ વિ સે પુન્ને દોહિં વિ પુન્ને સયંપિ માણ્જ્જા,
કોહિસણ વિ પુન્ને કોહિસહસ્સં પિ માણ્જ્જા’ ક્યોંકિ જીવા-

કરવા રૂપ, તથા એજ પ્રકારના બીજાં પણ સ્થિર ભાવો અધર્માસ્તિકાયના
સદ્ભાવને લીધે જ સંભવી શકે છે, કારણ કે “ઠાળલક્ષણે ણં અહમ્મત્થિ-
કાણં” આ અધર્માસ્તિકાયને સ્થાન (સ્થિતિ) લક્ષણવાળું કહ્યું છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“આગાસત્થિકાણં મંતે ! જીવાણં અજીવાણયં
કિં પવત્તહ ?” કે ભગવન્ ! આકાશાસ્તિકાય ભવે અને અભવેની પ્રવૃત્તિમાં
કેવી રીતે મદદરૂપ બને છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“આગાસત્થિકાણં જીવદવ્વાણયં અજીવ દવ્વાણ
યં ભાયણમ્બૂણ” કે ગૌતમ ! આકાશાસ્તિકાય ભવદ્રવ્યો તથા અભવદ્રવ્યોના
ભાજન (આશ્રયસ્થાન) રૂપ બને છે. “એણ વિ સે પુન્ને, દોહિં વિ પુન્ને સયંપિ
માણ્જ્જે, કોહિસણ વિ પુન્ને કોહિસહસ્સંપિ માણ્જ્જા” કારણ કે ભવાદિક

હે ગૌતમ ! આકાશાસ્તિકાયઃ સ્વલુ જીવદ્રવ્યાણાં ચ, અજીવદ્રવ્યાણાં ચ ભાજનમૂતો મયતિ, તથા ચ એતસ્મિન્ આકાશાસ્તિકાયે સતિ જીવાદીનામવગાહઃ પ્રવર્તતે, તસ્ય જીવાદિભાજનમ્મૂતત્વં પ્રદર્શયતિ 'એગેણ વિ સે' इत्यादि, एकेनापि परमाण्वादिना सः असौ आकाशास्तिकायप्रदेशः पूर्णो भूतः तथा द्वाभ्यामपि ताभ्यां परमाणुभ्यां पूर्णः स आकाशास्तिकायप्रदेशो भवति, तत्र आकाशास्तिकाये एकद्विपरमाण्वादिभिः पूर्णं यत्रापि मायात्-समाविशेत्, तथा कोटिशतेनापि पूर्णो भवति, तत्र कौटिसहस्रमपि मायात्-समाविशेत् ॥१॥ एवं च यथाऽपवरकाकाश-मेकप्रदीप प्रभापटलेनापि पूर्यते तत्र द्वितीयमपि प्रदीपप्रभापटलं माति, याव-च्छतमपिप्रभापटलं तत्र माति, तथा औषधिविशेषापादितपरिणामादेकत्र पारद-कर्षे 'तोला' इति प्रसिद्धे सुवर्णकर्पशतं प्रविशति, पारदकर्षीभूतं च तद्भवति औषधिसामर्थ्यात्, पुनः पारदस्य कर्षः सुवर्णस्य च कर्पशतं भवति, पुद्गलपरिणा-

દિક દ્રવ્યોં કો અવગાહ દેને કા ઇસ્કા સ્વભાવ હૈ । એક બી પુદ્ગલપરમાણુ આદિ જિસ આકાશ કે એક પ્રદેશ મેં અવ-ગાહિત હોતા હૈ, આકાશ કે ઊસી એકપ્રદેશ મેં દો બી પુદ્ગલપરમાણુ અવગાહિત હો જાતે હૈં ઔર સૌ બી પુદ્ગલપરમાણુ અવગાહિત હો જાતે હૈં । તથા ઊસી એકપ્રદેશ મેં કોટિશત ઔર કોટિસહસ્ર બી પુદ્ગલ-પરમાણુ સમા જાતે હૈં । જૈસે કોઠરી કે આકાશ મેં એક દીપક કી પ્રમા બી સમા જાતી હૈ, દો દીપકોં કી પ્રમા બી સમા જાતી હૈં, સૌ દીપકોં કી પ્રમા બી સમા જાતી હૈં । તથા 'ઔષધિવિશેષ સે આપાદિત પરિ-ણામ કે પ્રભાવ સે એક તોલા પારેમેં સૌ તોલા સોના પ્રવિષ્ટ હો જાતા હૈ અર્થાત્ સમા જાતા હૈ ઔર વહ સોના પારે કે વજન મેં આ જાતા હૈ તથા વાપિસ પૃથક્કરને પર ઔષધિ કે સામર્થ્ય સે પારા એક તોલા ઔર સોના ૧૦૦ સૌ તોલા હો જાતા હૈ । પુદ્ગલપરિણામ કી કુછ ऐसी ही

દ્રવ્યોને અવગાહ દેવાનો તેનો સ્વભાવ છે. આકાશના જે એક પ્રદેશમાં એક જ પરમાણુ આદિ અવગાહિત થાય છે (રહે છે), એજ આકાશના એક પ્રદેશમાં જે પુદ્ગલપરમાણુ પણ અવગાહિત થઈ જાય છે, સૌ પુદ્ગલપરમાણુ પણ અવગાહિત થઈ જાય છે, તથા તે એક જ પ્રદેશમાં કોટિશત અને કોટિ-સહસ્ર પુદ્ગલપરમાણુ પણ સમાઈ જાય છે. જેવી રીતે આરકાના આકાશમાં (અવકાશમાં) એક દીપકનો પ્રકાશ પણ સમાઈ જાય છે, જે દીપકનો પ્રકાશ પણ સમાઈ જાય છે અને સૌ દીપકનો પ્રકાશ પણ સમાઈ જાય છે, તથા ઔષધિવિશેષ દ્વારા સંપાદિત પરિણામના પ્રભાવથી એક તોલા પારામાં સૌ તોલા સોનાનો સમાવેશ થઈ જાય છે અને તે સોનું પારાના વજનમાં આવી જાય છે તથા પારાનું વજન પણ ઔષધિના પ્રભાવથી ૧૦૦ તોલા બરાબર

મસ્ય વિચિત્રત્વાત્, તત્ર હેતુમાહ—‘અવગાહનાલક્ષણે ણં આગાસત્થિકાણ્’ અવગાહનાલક્ષણઃ—અવગાહના—સમાવેશરૂપમ્ આશ્રયભાવો લક્ષણં સ્વરૂપમ્ સ્વભાવો વા यस્ય સ તથાવિધઃ સ્વલુ આકાશાસ્થિકાથો મયતિ આકાશાસ્થિકાયસ્ય અવગાહના સ્વભાવત્વાદિતિ ભાવઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘જીવત્થિકાયે ણં મંતે । જીવાણં કિં પવત્તહ ?’ હે મદન્ત ! જીવાસ્થિકાયઃ સ્વલુ જીવાનાં કિં—કથં પ્રવર્તતે ? જીવાસ્થિકાયેન જીવતયા જીવાનાં કીદશી પ્રવૃત્તિર્ભવતિ ? इति પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ—‘ગોયમા ! જીવત્થિકાયે ણં જીવે અણંતાણં આભિણિબોહિયનાણપ્જ્જવાણં, અણંતાણં સુચનાણપ્જ્જવાણં, एवं જહા વિત્તિયસણ્ અત્થિકાયઉદ્દેસણ્ જાવ ઉવબોગં ગચ્છહ’ હે ગૌતમ ! જીવાસ્થિકાયે સતિ સ્વલુ જીવઃ અનન્તાનમ્ અભિવોધિક જ્ઞાનપર્યવાણામ્ મતિજ્ઞાનપર્યાયાણામ્ અનન્દાનાં શ્રુતજ્ઞાનપર્યવાણામ્, एवं રીત્યા,

વિચિત્રતા હૈ । ‘અવગાહનાલક્ષણે ણં આગાસત્થિકાણ્’ એસા કયોં હોતા હૈ તો હસકા ઉત્તર યહી હૈ કિ અવગાહનાલક્ષણવાલા ઘર આકાશ હૈ । અર્થાત્ આકાશાસ્થિકાય કા એસા હી સ્વભાવ હૈ કિ વહ જીવાદિક દ્રવ્યોં કો અપને મેં ઠહરને કે લિયે સ્થાન—જગહ દેતા હૈ । અથ ગૌતમ-સ્વામી પ્રશ્નુ સે એસા પૂછતે હૈ—‘જીવત્થિકાણ્ ણં મંતે । જીવાણં કિં પવત્તહ’ હે મદન્ત ! જીવાસ્થિકાય સે જીવોં કી કૈસી પ્રવૃત્તિ હોતી હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ કહતે હૈ—‘ગોયમા ! જીવત્થિકાણ્ ણં જીવે અણંતાણં આભિણિબોહિયનાણપ્જ્જવાણં, અણંતાણં સુચનાણપ્જ્જવાણં एवं જહા વિત્તિયસણ્ અત્થિકાયઉદ્દેસણ્ જાવ ઉવબોગં ગચ્છહ’ હે ગૌતમ ! જીવાસ્થિકાય કે હોને પર જીવ અનન્તભૂતિજ્ઞાન કી પર્યાયોં કે અનન્તશ્રુત-

થઈ જાય છે, એજ પ્રકારે પુરૂષપરિણામની પણ કોઈ એવી જ વિચિત્રતા છે એવું કેમ બને છે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે “અવગાહનાલક્ષણેણ આગાસત્થિકાણ્” આ આકાશ અવગાહનાલક્ષણવાળું છે. એટલે કે આકાશાસ્થિકાયનો સ્વભાવ જ એવો છે કે તે ભૌતિક દ્રવ્યોને પોતાની અંદર રહેવા માટે સ્થાન આપે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“જીવત્થિકાણ્ ણં મંતે ! જીવાણં કિં પવત્તહ ?” હે ભગવન્ ! ભૌતિકાચ એવોની પ્રવૃત્તિમાં કેવી રીતે સદૃશ્ય બને છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—“ગોયમા ! જીવત્થિકાણ્ ણં જીવે અણંતાણં આભિણિબોહિયનાણપ્જ્જવાણં, અણંતાણં સુચનાણપ્જ્જવાણં एवं જહા વિત્તિયસણ્ અત્થિકાયઉદ્દેસણ્ જાવ ઉવબોગં ગચ્છહ” હે ગૌતમ ! ભૌતિકાચના સદ્ભાવમાં જ એવો અનંત મતિજ્ઞાનની પર્યાયોના, અનંત શ્રુતજ્ઞાનની પર્યાયોના,

યથા દ્વિતીયશતકે અસ્તિકાયોદ્દેશકે-દશમોદ્દેશકે યાવત્-અવધ્યાદિ જ્ઞાનપર્યાવા-
 નામ્ જ્ઞાનદર્શનયોઃ ઉપયોગં ગચ્છતિ-પ્રાપ્નોતિ, તત્ર હેતુમાહ-‘ઉવઓગલક્ષણે જં
 જીવે’ યતઃ ઉપયોગલક્ષણઃ-ઉપયોગઃ લક્ષણં સ્વરૂપં યસ્ય સ તથાવિધઃ સ્વલ્લ
 જીવો ભવતિ, જીવાસ્તિકાયસ્ય ઉપયોગ સ્વભાવત્વાદિતિ ભાવઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-
 ‘પોગ્ગલત્થિકાણં જં પુચ્છા’ હે મદન્ત ! પુદ્ગલાસ્તિકાયઃ સ્વલ્લ જીવાનાં કિં-કયં
 પ્રવર્તતે ? પુદ્ગલાસ્તિકાયેન જીવાનાં કીદૃશી પ્રવૃત્તિર્ભવતિ ? इति પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-
 ‘ગોયમા । પોગ્ગલત્થિકાણં જીવાણં ઓરાલિયવેડવિવયા આહારણ તેયા
 કમ્મણ સોઈંદિયચર્ક્કિલ્લદિયધાણિંદિય જિર્ઞિમ્મદિયફાસિંદિય મળજોગવચ્ચજોગ-
 કાયજોગઆણાપાણૂણં ચ ગહણં પવ્વત્તહ’ હે ગૌતમ ! પુદ્ગલાસ્તિકાયે સતિ સ્વલ્લ
 પુદ્ગલાસ્તિકાયેનેત્યર્થઃ જીવાનામ્ ઔદારિકૈવક્રિયાદારકતૈનસકાર્મણશ્રોત્રેન્દ્રિય

જ્ઞાનની પર્યાયોં કો હસ રીતિ સે દ્વિતીયશતક મેં અસ્તિકાય ઉદ્દેશક
 મેં વર્ણિતપદ્ધતિ કો અનુસ્તાર યાવત્ અવધિજ્ઞાન આદિ જ્ઞાનોં કી પર્યાયોં
 કો, જ્ઞાનદર્શન કો ઉપયોગ કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ । કયોંકિ ‘ઉવઓગલક્ષ-
 ણે જં જીવે’ ઉપયોગ હૈ લક્ષણ જિલ્લકા એસા યહ જીવાસ્તિકાય હૈ ।
 અર્થાત્ ઉપયોગ સ્વભાવવાલા જીવાસ્તિકાય કહા ગયા હૈ । અવ ગૌતમ-
 સ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ-‘પોગ્ગલત્થિકાણં જં પુચ્છા’ હે મદન્ત !
 પુદ્ગલાસ્તિકાય સે જીવોં કી પ્રવૃત્તિ કેસી હોતી હૈ ? હસકો ઉત્તર મેં
 પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘ગોયમા । પોગ્ગલત્થિકાણં જં જીવાણં ઓરાલિય વેડવિવય
 આહારણ તેયાકમ્મણ, સોઈંદિય, ચર્ક્કિલ્લદિય, ધાણિંદિય, જિર્ઞિમ્મદિય,
 ફાસિંદિય, મળજોગ, વચ્ચજોગકાયજોગ આણાપાણૂણં ચ ગહણં પવ્વત્તહ’
 હે ગૌતમ ! પુદ્ગલાસ્તિકાય કો હોને પર જીવોં કો ઔદારિક, વૈક્રિય,

તથા બીજા શતકના અસ્તિકાય ઉદ્દેશકમાં વર્ણવેલી અવધિજ્ઞાન આદિ જ્ઞાનોની
 પર્યાયોના, જ્ઞાનદર્શનના ઉપયોગને પ્રાપ્ત કરે છે કારણ કે “ ઉવઓગલક્ષણે
 જં જીવે ” આ જીવાસ્તિકાય ઉપયોગલક્ષણવાળું છે. એટલે કે જીવાસ્તિકાયને
 ઉપયોગ સ્વભાવવાળું કહ્યું છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ પોગ્ગલત્થિકાણં જં પુચ્છા ” હે ભગવન્ !
 પુદ્ગલાસ્તિકાય જીવોની પ્રવૃત્તિમાં કેવી રીતે મદદરૂપ બને છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ ગોયમા ! પોગ્ગલત્થિકાણં જં જીવાણં ઓરાલિય-
 વેડવિવય આહારણ તેયાકમ્મણ, સોઈંદિય, ચર્ક્કિલ્લદિય, ધાણિંદિય, જિર્ઞિમ્મદિય,
 ફાસિંદિય, મળજોગ, વચ્ચજોગકાયજોગ આણાપાણૂણં ચ ગહણં પવ્વત્તહ ” હે
 ગૌતમ ! પુદ્ગલાસ્તિકાયનો સ્વભાવ હોવાને લીધે જ જીવો ઔદારિક, વૈક્રિય,

ચક્ષુરિન્દ્રિયઘ્રાણેન્દ્રિયજિહેન્દ્રિયસ્પર્શનેન્દ્રિયમનોયોગવચોયોગકાયયોગાનપ્રાણાનાં
ચ ગ્રહણં પ્રવર્તતે, તત્ત્વ હેતુમાહ—‘ગ્રહણલક્ષણેણં પોગ્ગલત્થિકાણ’ ગ્રહણ-
લક્ષણઃ પ્રહણમ્—આદાનં લક્ષણં—સ્વરૂપં यस્ય સ તથાવિધઃ સ્વલ્પ પુદ્ગલાસ્તિકાયો
ભવતિ, પુદ્ગલાસ્તિકાયસ્ય ઔદારિકાદિગ્રહણસ્વભાવત્વાત્ । ઔદારિકાદીનાં ચ
પુદ્ગલમયત્વાદિતિ ભાવઃ ॥સૂ૦ ૭॥

एकास्ति काय प्रदेशस्पर्शनाद्वारवक्तव्यता

મૂલ્ય—“એમે મંતે! ધસ્મત્થિકાયપણ્ણે કેવદ્દણ્ણિં ધસ્મત્થિ-
કાયપણ્ણેહિં પુદ્દે? ગોયમા! જહલ્લપણ્ણ તિહિં ઉક્કોસપણ્ણ છહિં।
કેવદ્દણ્ણિં અહમત્થિકાયપણ્ણેહિં પુદ્દે? ગોયમા! જહન્નપણ્ણ ચડહિં
ઉક્કોસપણ્ણ સત્તહિં। કેવદ્દણ્ણિં આગાસત્થિકાયપણ્ણેહિં પુદ્દે?
ગોયમા! સત્તહિં। કેવદ્દણ્ણિં જીવત્થિકાયપણ્ણેહિં પુદ્દે? ગોયમા!
અણંતેહિં। કેવદ્દણ્ણિં પોગ્ગલત્થિકાયપણ્ણેહિં પુદ્દે? ગોયમા!
અણંતેહિં। કેવદ્દણ્ણિં અદ્ધાસમણ્ણિં પુદ્દે? સિય પુદ્દે, સિય નો
પુદ્દે, જદ્દ પુદ્દે નિયમં અણંતેહિં ॥ એમે મંતે! અહમત્થિકાયપણ્ણે
કેવદ્દણ્ણિં ધસ્મત્થિકાયપણ્ણેહિં પુદ્દે? ગોયમા! જહન્નપણ્ણ ચડહિં,
ઉક્કોસપણ્ણ સત્તહિં। કેવદ્દણ્ણિં અહમત્થિકાયપણ્ણેહિં પુદ્દે? જહ-

આહારક, તૈજસ કાર્મણ હનકે ગ્રહણમેં, તથા શ્રોત્રેન્દ્રિય, ચક્ષુરિન્દ્રિય,
ઘ્રાણેન્દ્રિય, જિહેન્દ્રિય, સ્પર્શનેન્દ્રિય, મનોયોગ, વચ્ચોયોગ, કાયયોગ
શ્વાસોચ્છ્વાસ હનકે ગ્રહણમેં પ્રવૃત્તિ હોતી હૈ કયોંકિ—‘ગ્રહણલક્ષણેણં
પોગ્ગલત્થિકાણ’ પુદ્ગલાસ્તિકાય કા સ્વભાવ ગ્રહણ કરને કા હૈ—અર્થાત્
પુદ્ગલાસ્તિકાય દ્વારા જીવ ઔદારિક આદિ પુદ્ગલોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ ચે
ઔદારિક આદિ પુદ્ગલમય હૈ ॥ ૭ ॥

इति प्रवर्त्तनद्वारवक्तव्यता ॥

આહારક, તૈજસ અને કાર્મણના ગ્રહણમાં તથા શ્રોત્રેન્દ્રિય, નેત્રેન્દ્રિય, ઘ્રાણે-
ન્દ્રિય, રસનેન્દ્રિય, સ્પર્શેન્દ્રિય, મનોયોગ, વચનયોગ અને કાયયોગના
ગ્રહણમાં પ્રવૃત્ત થાય છે, કારણ કે “ગ્રહણલક્ષણેણં પોગ્ગલત્થિકાણ” પુદ્ગલા-
સ્તિકાયનો સ્વભાવ ગ્રહણ કરવાનો છે. એટલે કે ઔદારિક આદિને ગ્રહણ
કરવાનો પુદ્ગલાસ્તિકાયનો સ્વભાવ છે તે ઔદારિક આદિ પુદ્ગલમય છે. ॥સૂ૦ ૭॥

॥ प्रवर्त्तनद्वार वक्तव्यता सम्पूर्णा ॥

नपए तिहिं, उक्कोसपए छहिं, सेसं जहा धम्मत्थिकायस्स ॥ एगे भंते ! आगासत्थिकायपएसे केवइएहिं धम्मत्थिकायपएसेहिं पुट्टे ? गोयजा ! सिय पुट्टे, सिय नो पुट्टे, जइ पुट्टे जहन्नपए एकेण वा, दोहिं वा, तीहिं वा, चउहिं वा, उक्कोसपए सत्तहिं, एवं अहस्मत्थिकायपएसेहि वि । केवइएहिं आगासत्थिकायपएसेहिं पुट्टे ? छहिं, केवइएहिं जीवत्थिकायपएसेहिं पुट्टे, सिय पुट्टे, सिय नो पुट्टे, जइ पुट्टे नियमं अणंतेहिं । एवं पोग्गलत्थिकायपएसेहि वि । अट्ठासमएहि वि । एगे भंते ! जीवत्थिकायपएसे केवइएहिं धम्मत्थिकायपएसेहिं पुट्टे ? पुच्छा, जहन्नपए चउहिं उक्कोसपए सत्तहिं । एवं अहस्मत्थिकायपएसेहि वि, केवइएहिं आगासत्थिकायपएसेहिं पुट्टे ? सत्तहिं । केवइएहिं जीवत्थिकायपएसेहिं पुट्टे ? सेसं जहा धम्मत्थिकायस्स । एगे भंते ! पोग्गलत्थिकायपएसे केवइएहिं धम्मत्थिकायपएसेहिं पुट्टे ? एवं जहेव जीवत्थिकायस्स ॥ सू० ८ ॥

छाया—एको भदन्त ! धर्मास्तिकायप्रदेशः कियद्भिः धर्मास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टः ? गौतम ! जघन्यपदे त्रिभिः, उत्कृष्टपदे पट्त्रिभिः, कियद्भिः अधर्मास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टः ? गौतम ! जघन्यपदे चतुर्भिः, उत्कृष्टपदे सप्तभिः । कियद्भिः आकाशास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टः ? गौतम सप्तभिः । कियद्भिः जीवास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टः ? गौतम ! अनन्तैः । कियद्भिः पुद्गलास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टः ? गौतम ! अनन्तैः । कियद्भिः अट्ठासमयैः स्पृष्टः ? स्यात् स्पृष्टः, स्यात् नो स्पृष्टः, यदा स्पृष्टो नियमात् अनन्तैः । एको भदन्त ! अधर्मास्तिकायप्रदेशः कियद्भिः धर्मास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टः ? गौतम ! जघन्यपदे चतुर्भिः, उत्कृष्टपदे सप्तभिः । कियद्भिः अधर्मास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टः ? जघन्यपदे त्रिभिः, उत्कृष्टपदे पट्त्रिभिः, जेइं यथा धर्मास्तिकायस्य ॥ एको भदन्त ! आकाशास्तिकायप्रदेशः कियद्भिः धर्मास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टः ? गौतम ! स्यात् स्पृष्टः, स्यात् नो स्पृष्टः, यदा स्पृष्टो जघन्यपदे एकेन वा, द्वया वा, त्रिभिर्वा, चतुर्भिर्वा, उत्कृष्टपदे सप्तभिः, एवम् अधर्मास्तिकायप्रदेशैरपि । कियद्भिः आकाशास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टः ? पट्त्रिभिः कियद्भिः जीवास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टः ? स्यात् स्पृष्टः, स्यात् नो स्पृष्टः, यदा

स्पृष्टो नियमात् अनन्तैः, एवं पुद्गलास्तिकायप्रदेशैरपि, अद्धासमयैरपि, एको भदन्त ! जीवास्तिकायप्रदेशः कियद्भिः धर्मास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टः ? पृच्छा, जघन्यपदे चतुर्भिः, उत्कृष्टपदे सप्तभिः, एवम् अधर्मास्तिकाय प्रदेशैरपि, कियद्भिः आकाशास्तिकाय प्रदेशैः स्पृष्टः ? सप्तभिः, कियद्भिः जीवास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टः ? शेषं यथा धर्मास्तिकायस्य, एको भदन्त ! पुद्गलास्तिकायप्रदेशः कियद्भिः धर्मास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टः ? एवं यथैव जीवास्तिकायस्य ॥ सू० ८ ॥

टीका—अथ अष्टमम् आकाशास्तिकायादिप्रदेशद्वारमाह—‘एगे भंते’ इत्यादि । ‘एगे भंते । धम्मत्थिकायपएसे केवइएहिं धम्मत्थिकायपएसेहिं पुट्ठे ?’ गौतमः पृच्छति—हे भदन्त ! एको धर्मास्तिकायप्रदेशः कियद्भिः धर्मास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टो भवति ? भगवानाह—‘गोयमा । जहन्नपए तिहिं, उकोसपए छहिं’

एकास्तिकायप्रदेश स्पर्शद्वारवक्तव्यता—

‘एगे भंते ! धम्मत्थिकायपएसे’ इत्यादि ।

टीकार्थ—इस सूत्रद्वारा सूत्रकार ने आठवें आकाशास्तिकायादि-प्रदेशद्वार का निरूपण किया है—इसमें गौतमने प्रभु से ऐसा पूछा है—‘एगे भंते ! धम्मत्थिकायपएसे केवइएहिं धम्मत्थिकायपएसेहिं पुट्ठे’ हे भदन्त ! धर्मास्तिकाय का एकप्रदेश धर्मास्तिकाय के कितने प्रदेशों द्वारा स्पृष्ट होता है ? पूछने का अभिप्राय ऐसा है कि धर्मास्तिकाय में असंख्यात प्रदेश कहे गये हैं—सो उसका एकप्रदेश उसके ही कितने प्रदेशों द्वारा

—एकास्तिकायप्रदेश स्पर्शद्वार वक्तव्यता—

“ एगे भंते ! धम्मत्थिकायपएसे ” इत्यादि—

टीकार्थ—सूत्रकारे आ सूत्रमां आठमां आकाशास्तिकायादि प्रदेशद्वारानुं निरूपणं कर्तुं छे. आ विषयने अनुवक्षीने गौतम स्वामी महावीर प्रभुने अवे। प्रश्न पूछे छे के—“ एगे भंते ! धम्मत्थिकायपएसे केवइएहिं धम्मत्थिकायपएसेहिं पुट्ठे ? ” छे लगवन् । धर्मास्तिकायने ओक प्रदेश धर्मास्तिकायना केटला प्रदेशो वडे स्पृष्ट थाय छे ? आ प्रश्नो भावार्थ अे छे के धर्मास्तिकायमां असंख्यात प्रदेश कइल छे. अही अवे। प्रश्न पूछायो छे के धर्मास्तिकायने ओक प्रदेश तेना ज केटला प्रदेशो द्वारा स्पृष्ट थयेलो होय छे ?

‘केवइएहिं आगासत्थिकायपएसेहिं पुट्टे ? हे भदन्त ! कियद्भिः आकाशास्ति-
कायप्रदेशैः एको धर्मास्तिकायप्रदेशः स्पृष्टः ? इति प्रश्नः, भगवानाह—‘गोयमा ।
सत्तहिं’ हे गौतम ! सप्तभिरेव आकाशास्तिकायप्रदेशैरेको धर्मास्तिकायप्रदेशः
स्पृष्ट इति भावः । लोकान्तेऽपि अलोकाकाशप्रदेशानां सद्भावात् ३, गौतमः
पृच्छति—‘केवइएहिं जीवत्थिकायपएसेहिं पुट्टे ?’ हे भदन्त ! कियद्भिः जीवास्ति-
कायप्रदेशैरेको धर्मास्तिकायप्रदेशः स्पृष्टः ? इति प्रश्नः भगवानाह—‘गोयमा !

काय के प्रदेश के स्थान पर रहे हुए एकप्रदेश से—इस प्रकार जघन्य
से चार प्रदेशों से उस धर्मास्तिकाय के एकप्रदेश की स्पर्शना कही
गई है, तथा उत्कृष्ट से छह दिशाओं के छह प्रदेशों और सातवें धर्मा-
स्तिकाय के प्रदेश के स्थान पर स्थित हुए एक अधर्मास्तिकाय के
प्रदेश से इस प्रकार उस धर्मास्तिकाय के एक प्रदेश की स्पर्शना उत्कृष्ट
से होती कही गई है । १ अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘केवइएहिं
आगासत्थिकायपएसेहिं पुट्टे’ हे भदन्त ! धर्मास्तिकाय का एकप्रदेश
आकाशास्तिकाय के कितने प्रदेशों से स्पृष्ट होता है ? इसके उत्तर में
प्रभु कहते हैं ‘गोयमा’ हे गौतम ! सात आकाशास्तिकाय प्रदेशों से
एक धर्मास्तिकायप्रदेश स्पृष्ट होता है । क्योंकि लोकान्त में भी अलो-
काकाश के प्रदेशों का सद्भाव है ३ अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं
‘केवइएहिं जीवत्थिकायपएसेहिं पुट्टे’ हे भदन्त ! जीवास्तिकाय के कितने

स्पृष्ट थाय छे. वधारेमां वधारे सात प्रदेशो वडे आ प्रकारे तेनी स्पर्शना
समजवी—धर्मास्तिकायना ते ओक प्रदेशनी छ दिशाओना छ प्रदेशो वडे अने
धर्मास्तिकायना प्रदेशना स्थान पर रहेला ओक अधर्मास्तिकायना प्रदेश वडे
स्पर्शना थाय छे. आ रीते धर्मास्तिकायना ओक प्रदेशनी अधर्मास्तिकायना
वधारेमां वधारे सात प्रदेशो वडे स्पर्शना थाय छे. 12।

गौतम स्वामीने प्रश्न—“केवइएहिं आगासत्थिकायपएसेहिं पुट्टे ?” छे
लगवन ! धर्मास्तिकायना ओक प्रदेशनी आकाशास्तिकायना छेटीला प्रदेशो
वडे स्पर्शना थाय छे ?

महावीर प्रभुने उत्तर—“गोयमा !” छे गौतम ! धर्मास्तिकायना ओक
प्रदेश आकाशास्तिकायना सात प्रदेशो वडे स्पृष्ट थाय छे, कारण छे लोकान-
न्तमां पण्य अलोकाकाशना प्रदेशोने सद्भाव छे. 13।

गौतम स्वामीने प्रश्न—“केवइएहिं जीवत्थिकायपएसेहिं पुट्टे ?” छे लगवन !
धर्मास्तिकायना ओक प्रदेश जीवास्तिकायना छेटीला प्रदेशो वडे स्पृष्ट थाय छे ?

अणंतेहि' हे गौतम ! एको स्तिकायप्रदेशः अनन्तैः जीवास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टो भवति, तथाहि-अनन्तैरनन्तजीवसम्बन्धिनाम् अनन्तानां प्रदेशानाम् तत्रैक धर्मास्तिकायप्रदेशे पार्श्वतश्च दिक्नयादौ विद्यमानत्वात् ४, गौतमः पृच्छति-‘केव-इएहिं पोग्गलत्थिकायपएसेहिं पुढे ?’ हे भदन्त ! एको धर्मास्तिकायप्रदेशः कियद्मिः पुद्गलास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टो भवति ? भगवानाह-‘गोयमा ! अणं-तेहिं’ हे गौतम ! एको धर्मास्तिकायप्रदेशः अनन्तैः पुद्गलास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टो भवति’ अनन्तपुद्गलसम्बन्धिनामनन्तानां प्रदेशानां तत्रैकधर्मास्तिकायप्रदेशे पार्श्व-

प्रदेशों द्वारा धर्मास्तिकाय का एक प्रदेश स्पृष्ट होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा अणंतेहिं’ हे गौतम ! धर्मास्तिकाय का एक प्रदेश जीवास्तिकाय के अनन्तप्रदेशों से स्पृष्ट होता है । इसका तात्पर्य ऐसा है कि धर्मादिक द्रव्यों की तरह जीवद्रव्य एक नहीं है । वह तो अनन्त द्रव्यरूप है । इसलिये एक धर्मास्तिकाय के प्रदेश पर और उसके आस पास अनन्त जीवों के अनन्त प्रदेश विद्यमान रहते हैं-इसीलिये यहां ऐसा कहा गया है । ४ अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘केव-इएहिं पोग्गलत्थिकायपएसेहिं पुढे’ हे भदन्त ! एक धर्मास्तिकायप्रदेश पुद्गलास्तिकाय के कितने प्रदेशों द्वारा स्पृष्ट होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘अणंतेहिं’ हे गौतम ! धर्मास्तिकाय का एक प्रदेश अनन्तपुद्गलास्तिकाय प्रदेशों से स्पृष्ट होता है । क्योंकि अनन्तपुद्गलसंबन्धी अनन्तप्रदेशों का धर्मास्तिकाय के एकप्रदेश पर और उसके पास दिक्-

भडावीर प्रभुने उत्तर-“गोयमा ! अणंतेहिं” हे गौतम ! धर्मास्तिकायने ओक प्रदेश लुवास्तिकायना अनंतप्रदेशो वडे स्पृष्ट थाय छे, आ कथनने भावार्थ ओ छे के धर्मादिक द्रव्योंनी जेम लुव द्रव्य ओक नथी ते तो अनंत द्रव्यइय छे, तेथी ओक धर्मास्तिकायना प्रदेश पर अने तेनी आसपास अनंत लुवेना अनंत प्रदेश विद्यमान रहे छे, तेथी अही उपर मुज्जयु कथन करवाभां आयुं छे, १४।

गौतम स्वामीने प्रश्न-“केवइएहिं पोग्गलत्थिकायपएसेहिं पुढे ?” हे भगवन् ! धर्मास्तिकायने ओक प्रदेश पुद्गलास्तिकायना केटला प्रदेशो वडे स्पृष्ट थाय छे ?

भडावीर प्रभुने उत्तर-“अणंतेहिं” हे गौतम ! धर्मास्तिकायने ओक प्रदेश पुद्गलास्तिकायना अनंत प्रदेशो वडे स्पृष्ट थाय छे, कारण के अनंत

તથા દિક્ષત્રયાદૌ વિધમાનત્વાત્ ૫, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘કેવદ્દર્હિં અદ્ધાસમર્હિં પુદ્ધે ?’ હે મહન્ત ! એકો ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશઃ કિયદ્ધમિઃ અદ્ધાસમયૈઃ સ્પૃષ્ટો ભવતિ ? મગવાનાહ-‘સિય પુદ્ધે સિય નો પુદ્ધે, જદ્ધ પુદ્ધે નિયમં અણંતેર્હિં’ હે ગૌતમ ! અદ્ધાસમયઃ સમયક્ષેત્ર એવ, ન પરતોડતઃ એકો ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશઃ અદ્ધાસમયૈઃ સ્યાત્-કદાચિત્ સમયક્ષેત્રાપેક્ષયા સ્પૃષ્ટો ભવતિ, સ્યાત્ કદાચિત્ વહિઃક્ષેત્રાપેક્ષયા સ્પૃષ્ટો ન ભવતિ, તત્રાપિ યદા તૈઃ સ્પૃષ્ટો ભવતિ તદા નિયમ્માત્-નિયમતઃ, અનન્તે અદ્ધાસમયૈઃ સ્પૃષ્ટો ભવતિ, અદ્ધાસમયાનામનાદિત્વાત્ અનન્તત્વાચ્ચ, અથવા

પ્રયાદિ મેં સદ્ધાવ રહતા હૈ । ૫ । અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ-‘કેવદ્દર્હિં અદ્ધાસમર્હિં પુદ્ધે’ એક ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશ કિતને અદ્ધાસમયો સે સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘સિય પુદ્ધે, સિય નો પુદ્ધે’ હે ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાય કા એકપ્રદેશ કદાચિત્ અદ્ધાસમયો સે સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ ઓર કદાચિત્ નહીં હોતા હૈ । હસકા તાત્પર્ય એસા હૈ-કિ અદ્ધાસમયક્ષેત્ર-અઢાઈદ્વીપ મેં હી હૈ-ઉસકે વાહર નહીં હસલિયે સમય-ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા ધર્માસ્તિકાય કા એકપ્રદેશ અદ્ધાસમયો સે સ્પૃષ્ટ હોતા કહા ગયા હૈ, તથા વહિઃક્ષેત્રાપેક્ષયા વહ સ્પૃષ્ટ નહીં હોતા કહા ગયા હૈ । ‘જદ્ધ પુદ્ધે નિયમં અણંતેર્હિં’ યદિ વહ સમયક્ષેત્રાપેક્ષા સે અદ્ધાસમયો દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ તો નિયમતઃ વહ અનન્ત અદ્ધાસમયો સે સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ । વયોંકિ અદ્ધાસમય અનાદિ ઓર અનન્ત હોતે હૈ ।

પુદ્ગલના અનંત પ્રદેશોનો ધર્માસ્તિકાયના એક પ્રદેશ પર અને તેની પાસે દિક્ષત્રયાદિમાં સદ્ભાવ રહે છે. ૧૫।

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“કેવદ્દર્હિં અદ્ધાસમર્હિં પુદ્ધે ?” હે ભગવન્ ! ધર્માસ્તિકાયનો પ્રદેશ કેટલા અદ્ધાસમયો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“સિય પુદ્ધે, સિય નો પુદ્ધે” હે ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ ક્યારેક અદ્ધાસમયો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે અને ક્યારેક થતો નથી આ કથનનો ભાવાર્થ એવો છે કે-અદ્ધાસમય સમયક્ષેત્ર-અઢી દ્વીપમાં જ છે, તેની બહાર નથી. તેથી સમયક્ષેત્રની અપેક્ષાએ એવું કથન કરવામાં આવ્યું છે કે ધર્માસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ અદ્ધાસમયો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે, પરંતુ તેની બહારના ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ તે સ્પૃષ્ટ થતો નથી એવું કથન કરવામાં આવ્યું છે. “જદ્ધ પુદ્ધે નિયમં અણંતેર્હિં” જો તે સમય-ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ અદ્ધાસમયો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે, તો નિયમથી જ તે અનંત અદ્ધાસમયો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે, કારણ કે અદ્ધાસમય અનાદિ અને અનંત

વર્તમાનસમયયુક્તાનિ અનન્તાનિ દ્રવ્યાણિ, અનન્તા એવ સમયાઃ, इत्यन्तै स्तैः
 स्पृष्ट इत्युच्यते ६ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘એ મંતે ! અહમત્થિકાયપણ્ણે કેવહ્ણહિં
 ધમ્મત્થિકાયપણ્ણેહિં પુટ્ટે ?’ હે મદન્ત ! એકઃ સ્વલુ અધર્માસ્તિકાયપ્રદેશઃ
 કિયદ્ધમિઃ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ સ્પૃષ્ટો ભવતિ ? મગવાનાહ—, ગોયમા ! જહન્નપણ
 ચઊહિં, ઉક્કોસપણ સત્તહિં’ હે ગૌતમ ! જઘન્યપદે—જઘન્યેન ચતુર્મિઃ ધર્માસ્તિકાય-
 પ્રદેશૈઃ ઉત્કુષ્ઠપદે—ઉત્કુષ્ઠેન સપ્તમિઃ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ એકોઽધર્માસ્તિકાયપ્રદેશઃ
 સ્પૃષ્ટો ભવતિ ॥ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘કેવહ્ણહિં અહમ્મત્થિકાયપણ્ણેહિં પુટ્ટે ?’ હે
 મદન્ત ! એકોઽધર્માસ્તિકાયપ્રદેશઃ કિયદ્ધમિઃ અધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ સ્પૃષ્ટો
 ભવતિ ? મગવાનાહ—‘જહન્નપણ તિહિં, ઉક્કોસપણ ઊહિં, સેસં જહા ધમ્મત્થિકા-

અથવા—વર્તમાનસમયવિશિષ્ટ અનન્તદ્રવ્ય અનન્તસમયરૂપ હી હૈં—इस
 प्रकार से भी वह अनन्तसमयों से स्पृष्ट कहा गया है ६ । अब गौतम
 प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘एगे मंते ! अहमत्थिकायपण्णसे केव्हएहिं धम्म-
 त्थिकायपण्णसेहिं पुट्टे’ हे मदन्त ! अधर्मास्तिकाय का प्रदेश धर्मास्तिकाय
 का एकप्रदेश धर्मास्तिकाय के कितने प्रदेशों से स्पृष्ट होता है ?
 इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा ! जहन्नपण चउहिं, उक्कोसपण
 सत्तहिं’ हे गौतम ! एक अधर्मास्तिकाय का प्रदेश जघन्य से चार धर्मा-
 स्तिकाय प्रदेशों से और उत्कूष्ठ से सात धर्मास्तिकाय प्रदेशों से स्पृष्ट
 होता है । अब गौतम प्रभु ऐसा पूछते हैं—‘केव्हएहिं अहम्मत्थिकायपण्ण-
 सेहिं पुट्टे’ एक अधर्मास्तिकाय प्रदेश कितने अधर्मास्तिकायप्रदेशों से
 स्पृष्ट होता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘जहन्नपण तिहिं, उक्कोसपण

હોય છે. અથવા—વર્તમાન સમય વિશિષ્ટ અનંત દ્રવ્ય અનંત સમય રૂપ જ
 છે, આ રીતે પણ તેને અનંત સમયો વડે સ્પૃષ્ટ કહ્યું છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“એ મંતે ! અહમત્થિકાયપણ્ણે કેવહ્ણહિં ધમ્મ-
 ત્થિકાયપણ્ણેહિં પુટ્ટે ?” હે ભગવન્ ! અધર્માસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ ધર્માસ્તિ-
 કાયના કેટલા પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ગોયમા ! જહન્નપણ ચઊહિં, ઉક્કોસપણ સત્તહિં”
 હે ગૌતમ ! એક અધર્માસ્તિકાયનો પ્રદેશ ઓછામાં ઓછા ચાર અને વધારેમાં
 વધારે સાત ધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“કેવહ્ણહિં અહમ્મત્થિકાયપણ્ણેહિં પુટ્ટે ?” હે
 ભગવન્ ! એક અધર્માસ્તિકાય પ્રદેશ કેટલા અધર્માસ્તિકાય પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

यस्मिन्' हे गौतम । जघन्यपदे-जघन्येन, त्रिभिः अधर्मास्तिकायप्रदेशैः, उत्कृष्ट-
पदे-उत्कृष्टेन, पद्भिः अधर्मास्तिकायप्रदेशैः एकोऽधर्मास्तिकायप्रदेशः स्पृष्टो
भवति, शेषं यथा धर्मास्तिकायस्य प्रतिपादितं तथैव अधर्मास्तिकायस्यापि प्रति-
पत्तव्यम्, तथा च एकस्य अधर्मास्तिकायप्रदेशस्य शेषाणामाकाशास्तिकायादीनां
प्रदेशैः स्पर्शोहि पूर्वोक्तैकधर्मास्तिकायप्रदेशस्पर्शानुसारेणैवावसेयः ६, गौतमः
पृच्छति-एगे भंते ! 'आगासत्थिकायपएसे केवइएहिं धम्मत्थिकायपएसेहिं पुट्ठे ?'
हे भदन्त ! एकः खलु आकाशास्तिकायप्रदेशः कियद्भिः धर्मास्तिकायप्रदेशैः
स्पृष्टो भवति ? भगवान्नाह-गोयथा ! सिय पुट्ठे सिय नो पुट्ठे, जइ पुट्ठे जहन्नपदे

छहिं सेसं जहा धम्मत्थिकायस्स' हे गौतम । जघन्यरूप से वह अध-
र्मास्तिकाय का एक प्रदेश तीन अधर्मास्तिकाय प्रदेशों से और उत्कृष्ट
रूप से वह अधर्मास्तिकाय का एक प्रदेश ६ अधर्मास्तिकाय प्रदेशों से
स्पृष्ट होता है । बाकी का और सब कथन यहां पर धर्मास्तिकाय के
विषय में जैसा किया गया है वैसा ही कर लेना चाहिये ।
तथा च-अधर्मास्तिकाय के एकप्रदेश का शेष आकाशास्ति-
कायादिकों के प्रदेशों से स्पर्श-पूर्वोक्त एक धर्मास्तिकाय
प्रदेश स्पर्श के अनुसार ही जानना चाहिये । ६ । अब गौतम प्रश्न से
ऐसा पूछते हैं-'एगे भंते ! आगासत्थिकायपएसे केवइएहिं धम्मत्थि-
कायपएसेहिं पुट्ठे' हे भदन्त ! आकाशास्तिकाय का एकप्रदेश धर्मा-
स्तिकाय के कितने प्रदेशों से स्पृष्ट होता है ? इसके उत्तर में प्रश्न

भक्षापीर प्रभुनो उत्तर-" जहन्नपए तिहिं, उक्कोसपए छहिं, सेसं जहा
धम्मत्थिकायस्स " हे गौतम ! अधर्मास्तिकायनो ओक प्रदेश ओछाभां ओछा
त्रयु अने वधारेभां वधारे छ अधर्मास्तिकाय प्रदेशो वडे स्पृष्ट थाय छे
पाडीनुं समस्त कथन धर्मास्तिकायना विषयभां उपर करेला कथन अनुसार
समज्जुं ओटवे के अधर्मास्तिकायना ओक प्रदेशनो आकाशास्तिकाय आदिना
प्रदेशो द्वारा स्पर्श पूर्वोक्त ओक धर्मास्तिकाय प्रदेशना स्पर्श अनुसार न
समज्जेला लेछं ओ ११ ।

गौतम स्वामीनो प्रश्न-" एगे भंते ! आगासत्थिकायपएसे केवइएहिं
धम्मत्थिकायपएसेहिं पुट्ठे ? " हे भगवन् ! आकाशास्तिकायनो ओक प्रदेश
धर्मास्तिकायना केटला प्रदेशो वडे स्पृष्ट थाय छे ?

એકેણ વા, દોહિં વા, તીહિં વા, ચૌહિં વા, ઉક્કોસપ્પ સત્તહિં ' હે ગૌતમ !
 એકઃ આકાશાસ્તિકાયપ્રદેશઃ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશઃ, સ્યાત્-કદાચિત્ સ્પૃષ્ટો ભવતિ
 સ્યાત્ કદાચિત્ નો સ્પૃષ્ટો ભવતિ, તત્ર-લોકમાશ્રિત્ય સ્યાત્ સ્પૃષ્ટો ભવતિ, અલો,
 કમાશ્રિત્ય સ્યાત્ નો સ્પૃષ્ટો ભવતિ, તત્રાપિ યદા સ્પૃષ્ટો ભવતિ તદા જઘન્યપદે
 જઘન્યેન, એકેન વા, દ્વાભ્યાં વા, ત્રિભિર્વા, ચતુર્ભિર્વા ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ, ઉત્કૃષ્ટ-
 પદે-ઉત્કૃષ્ટેન સપ્તભિઃ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ એકઃ આકાશાસ્તિકાયપ્રદેશઃ સ્પૃષ્ટો
 ભવતિ, એવંચ યદા સ્પૃષ્ટસ્તદા જઘન્યેન એકેન ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશેન સ્પૃષ્ટો ભવતિ;
 તથાહિ-એવંવિષલોકાન્તવર્તિના ધર્માસ્તિકાયૈકપ્રદેશેન શેષધર્માસ્તિકાયપ્રદે-
 શેભ્યો નિર્ગતેન એકોઽપ્રમાણવર્તીલોકાકાશ પ્રદેશઃ સ્પૃષ્ટઃ, વક્રગતસ્ત્વસૌ દ્વાભ્યાં,

કહતે હૈં-‘ગોયમા ! સિય પુદ્દે, સિય નો પુદ્દે’ જહ પુદ્દે જહનપ્પ એકેણ
 વા દોહિં વા તીહિં વા, ચૌહિં વા, ઉક્કોસપ્પ સત્તહિં’ હે ગૌતમ !
 આકાશાસ્તિકાય કા એકપ્રદેશ ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશોં સે કદાચિત્-
 લોક કો આશ્રિત કરકે સ્પૃષ્ટ હોતા હૈં ઓર કદાચિત્-અલોક કો
 આશ્રિત કરકે સ્પૃષ્ટ નહીં હોતા હૈં, હસમેં ઓ જબ વહ સ્પૃષ્ટ હોતા હૈં
 તબ જઘન્ય રૂપ સે એક યા દો યા ત્રીન યા ચાર-ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોં
 સે સ્પૃષ્ટ હોતા હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સાત ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોં દ્વારા
 સ્પૃષ્ટ હોતા હૈં । હસ પ્રકાર જબ વહ આકાશાસ્તિકાય કા એકપ્રદેશ
 ધર્માસ્તિકાય કે એકપ્રદેશદ્વારો સ્પૃષ્ટ હોતા હૈં તબ હસકા અભિપ્રાય
 એસા હોતા હૈં કિ જઘન્યરૂપ સે ધર્માસ્તિકાય કે શેષ પ્રદેશોં સે નિર્ગત
 હુઆ એસા જો લોકાન્ત મેં વર્તમાન એક ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશ હૈં હસકે

મહાવીર પ્રભુને । ઉત્તર-“ ગોયમા ! સિય પુદ્દે, સિય નો પુદ્દે ” હે-
 ગૌતમ ! આકાશાસ્તિકાયનો-એક પ્રદેશ ક્યારેક-લોકને આશ્રિત કરીને-ધર્મા-
 સ્તિકાય પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે, અને ક્યારેક-અલોકને આશ્રિત કરીને-
 ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થતો નથી. “ જહ પુદ્દે, જહનપ્પ એકેણ વા
 દોહિં વા, તીહિં વા, ચૌહિં વા, ઉક્કોસપ્પ સત્તહિં ” બ્યારે તે ધર્માસ્તિકાય
 પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે, ત્યારે-ઓછામાં ઓછા એક અથવા બે અથવા
 ત્રણ અથવા ચાર અને વધારેમાં વધારે-સાત ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ
 થાય છે. આકાશાસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ ધર્માસ્તિકાયના એક પ્રદેશ વડે સ્પૃષ્ટ
 થવાનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે-જઘન્યરૂપે ધર્માસ્તિકાયના બાકીના પ્રદેશોમાંથી
 નિર્ગત થયેલો એવો બે લોકાન્તમાં રહેલો એક ધર્માસ્તિકાય-પ્રદેશ છે તેના
 દ્વારા અલોકાકાશના અપ્રમાણમાં રહેલો એવો લોકાકાશનો એક પ્રદેશ સ્પૃષ્ટ

વિમાનાવાસસયા પળ્લતા' હે ગૌતમ ! આનતપ્રાણતકલ્પયોશ્ચત્તારિ વિમાનાવાસ-
કતાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ - 'તેણં મંતે ! કિં સંખેજ્જવિત્થહા અસંખેજ્જ-
વિત્થહા ?' હે મહન્ત ! તે સ્વલુ ચતુઃશતવિમાનાવાસાઃ કિં સંખેયવિસ્તૃતા ભવ-
ન્તિ ? કિંવા અસંખેયવિસ્તૃતા ભવન્તિ ? મગધનાથ - 'ગોયમા ! સંખેજ્જવિત્થહા વિ,
અસંખેજ્જવિત્થહા વિ' હે ગૌતમ ! તે વિમાનાવાસાઃ સંખેયવિસ્તૃતા અપિ સન્તિ, અસં-
ખેયવિસ્તૃતા અપિ સન્તિ, 'એવં સંખેજ્જવિત્થહેસુ તિન્નિ ગમગા જહા સહસ્સારે, અસં-
ખેજ્જવિત્થહેસુ ઉવવજ્જંતેસુ ય ચયંતેસુ ય એવં ચેવ સંખેજ્જા માણિયઘ્વા, પળ્લત્તેસુ
અસંખેજ્જા' એવં પૂર્વોક્તરીત્યા, સંખેયવિસ્તૃતેષુ વિમાનાવાસેષુ ત્રીણિ ગમકાનિ-
ઉત્પાદો-દ્વર્તના-સત્તાવિષયકાણિ યથા સહસ્સારે કલ્પે પ્રતિપાદિતાનિ તથા

ગયે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં - 'ગોયમા ! ચત્તારિ વિમાનાવાસ-
સયા પળ્લતા' હે ગૌતમ ! આનતપ્રાણતકલ્પોં મેં ૪૦૦ વિમાનાવાસ કહે
ગયે હૈં । અથ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં - 'તેણં મંતે ! કિં
સંખેજ્જવિત્થહા અસંજ્જવિત્થહા' હે મહન્ત ! એ ૪૦૦ વિમાનાવાસ
સંખ્યાત યોજનવિસ્તારવાલે હૈં ? યા અસંખ્યાતયોજન વિસ્તારવાલે હૈં ?
હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં - 'ગોયમા ! સંખેજ્જવિત્થહા વિ, અસંખે-
જ્જવિત્થહા વિ' એ સંખ્યાતયોજન વિસ્તારવાલે મી હૈં ઓર અસંખ્યાત-
યોજન વિસ્તારવાલે મી હૈં । 'એવં સંખેજ્જવિત્થહેસુ તિન્નિ ગમગા-
જહા સહસ્સારે, અસંખેજ્જાવિત્થહેસુ ઉવવજ્જંતેસુ ય ચયંતેસુ ય એવંચેવ
સંખેજ્જા માણિયઘ્વા, પળ્લત્તેસુ અસંખેજ્જા' પૂર્વોક્તરીતિ કે અનુસાર
સંખ્યાતયોજનવિસ્તારવાલે વિમાનાવાસોં મેં ઉત્પાદ ઉદ્વર્તના સત્તા-

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર - " ગોયમા ! ચત્તારિ વિમાનાવાસસયા પળ્લતા "
હે ગૌતમ ! આનતપ્રાણત કલ્પોમાં ૪૦૦ વિમાનાવાસ કહ્યા છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન - " તે જ મંતે ! કિં સંખેજ્જવિત્થહા, અસંખેજ્જવિ-
ત્થહા ? " હે ભગવન્ ! તે ૪૦૦ વિમાનાવાસો સંખ્યાત યોજનના વિસ્તાર-
વાળા છે, કે અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર - " ગોયમા ! સંખેજ્જવિત્થહા વિ, અસંખેજ્જવિત્થહા-
વિ " હે ગૌતમ ! તેઓ સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા પણ છે અને
અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા પણ છે. " એવં સંખેજ્જવિત્થહેસુ તિન્નિ
ગમગા, જહા સહસ્સારે, અસંખેજ્જવિત્થહેસુ ઉવવજ્જંતેસુ ય ચયંતેસુ ય એવંચેવ
સંખેજ્જા માણિયઘ્વા, પળ્લત્તેસુ અસંખેજ્જા " આગળ અહસાર કલ્પના સંખ્યાત
યોજનના વિસ્તારવાળા વિમાનાવાસોમાં દેવોના ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના (રચવન)

પ્રતિપત્તવ્યાનિ, અસંખ્યેયવિસ્તૃતેષુ વિમાનાવાસેષુ, ઉત્પદ્યન્તેષુ-ઉત્પદ્યમાનેષુ ઉત્પદ્યન્તે પદોપક્રક્ષિતવિષયેષુ ચ ચ્યવન્તિષુ-ચ્યવત્સુ ચ્યવન્તિપદોપલક્ષિતવિષયેષુ ચ એવમેવ પૂર્વોક્તકરીત્યૈવ સંખ્યેયાઃ મણિતવ્યાઃ । પ્રજ્ઞપ્તેષુ-પ્રજ્ઞપ્તપદોપલક્ષિતેષુ વિષયેષુ અસંખ્યેયાઃ વક્તવ્યાઃ તથા ચ આનતપ્રાણતયોઃ સંખ્યેયવિસ્તૃતેષુ વિમાનાવાસેષુ ઉત્પાદે ચ્યવને અવસ્થાને ચ વિમાનાનાં સંખ્યાતવિસ્તૃતત્વાત્ સંખ્યાતા એવ ભવન્તિ, અસંખ્યાતવિસ્તૃતેષુ ઉત્પાદચ્યવનયોઃ સંખ્યાતા એવ ભવન્તિ યતો ગર્ભજમનુષ્યેભ્ય એવ આનતાદિષુ ઉત્પદ્યન્તે, તે ચ સંખ્યાતા એવ સન્તિ, એવમેવ આનતાદિભ્યઃચ્યુતા ગર્ભજમનુષ્યેભ્યેવોત્પદ્યન્તે, અત એકસમયે સંખ્યાતાના-

વિષયક ત્રીન આલાપક સહસ્રારકલ્પ મેં કહે અનુસાર જાનનાં ચાહિયે । તથા અસંખ્યાતયોજન વિસ્તારવાલે વિમાનાવાસોં મેં ઉત્પાદ-વિષયક ઔર ઉદ્વર્તના વિષયક જો આલાપક કહે ગયે હૈં' उनमें पूर्वोक्तरीति के अनुसार 'संख्यात' पाठ का उच्चारण करना चाहिये । तथा सत्ताविषयक आलापक में 'असंख्यात' ऐसे पाठ का उच्चारण करना चाहिये । संख्यातयोजनविस्तारवाले आनतप्राणतविमानावासों में संख्यातयोजनविस्तारवाले होने के कारण उत्पाद उद्वर्तना और सत्ता में संख्यात ही आनतप्राणत देव होते हैं, और असंख्यात योजन-विस्तारवाले आनतप्राणत विमानावासों में असंख्यात योजनविस्तारवाले होने के कारण उत्पाद में और च्यवन में तो संख्यात ही आणतप्राणत देव होते हैं । क्योंकि गर्भजमनुष्यों से ही आकरके जीव आनतादिकों में उत्पन्न होते हैं । और ये संख्यात ही होते हैं । इसी प्रकार आन-

અને સત્તા વિષયક જેવા ત્રણ આલાપકો કહ્યા છે એવાં જ ત્રણ આલાપકો અહીં પણ કહેવા લેઈએ તથા અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા આનત-પ્રાણુતના વિમાનાવાસોમાં ઉત્પાદ અને ઉદ્વર્તના વિષયક આલાપકોમાં 'સંખ્યાત' પદનું જ ઉચ્ચારણ થવું લેઈએ પરન્તુ સત્તાવિષયક આલાપકમાં "અસંખ્યાત" પદનું ઉચ્ચારણ થવું લેઈએ જેમ કે...આનતપ્રાણુતના સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા વિમાનાવાસોમાં સંખ્યાત દેવો ઉત્પન્ન થાય છે, તેમાંથી સંખ્યાત દેવોનું ચ્યવન થાય છે અને ત્યાં સંખ્યાત આનતપ્રા-ણુત દેવો વિદ્યમાન હોય છે. આનતપ્રાણુતના અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તાર-વાળા વિમાનાવાસોમાં એક સમયમાં સંખ્યાત દેવોનો ઉત્પાદ થાય છે, કારણ કે ગર્ભજ મનુષ્યોમાંથી આવીને ત્યાં જીવો ઉત્પન્ન થાય છે અને તેમની સંખ્યા સંખ્યાત પ્રમાણુ જ હોય છે. સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા

મેવોત્પાદચ્ચવનસમ્ભવઃ, અવસ્થાનં તુ અસંખ્યાતાનામપિ સ્યાત્, અસંખ્યજીવિત-
ત્વેન એતદેવ જીવિતકાલે અસંખ્યાતાનામુત્પાદાત્, હિતિ ફલિતમ્, ‘નવરં નોઽંદિ-
યોવત્તા અણંતરોવવન્નગા, અણંતરોવગાઢગા, અણંતરાહારગા, અણંતરપઙ્ગત્તગા ય
એસિં જહણ્ણેણં એકો વા, દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં સંસેજ્જા પણ્ણત્તા સેસા
અસંસેજ્જા માણિયવ્વા’ નવરં-પૂર્વાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ-આનતપ્રાણતયોર્વિમાનાવાસેષુ
નો ઇન્દ્રિયોપયુક્તાઃ મનોયુક્તાઃ, અનન્તરોપપન્નકાઃ, અનન્તરાવગાઢકાઃ, અનન્ત-
રાહારકાઃ, અનન્તરપર્યાપ્તકાશ્ચ એતેષાં પચ્ચાનાં જઘન્યેન એકો વા, દ્વૌ વા, ત્રયો વા,

તાદિકોં સે ચવિત્ત હુએ જીવ મ્હી ગર્ભજમનુષ્યોં મેં હી ઉત્પન્ન હોતે હૈં ।
હસલિયે એક સમય મેં સંખ્યાત જીવોં કા હી ઉત્પાદ ઔર ચ્ચવન
સંભવતા હૈં । તથા જો અવસ્થાન અસંખ્યાતોં કા કહા ગયા હૈં-સો
ઉસમેં કારણ એસા હૈં કિ इनका आयुष्य असंख्यात वर्ष का होता है ।
અતઃ इनके जीवनकाल में असंख्यातदेव उत्पन्न होते हैं, इसलिये
સ્થિતિ મેં અસંખ્યાત દેવોં કી યહાં પ્રરુપણા કી ગઈ હૈં । ‘નવરં નોઽંદિયો
વત્તા અણંતરોવવન્નગા, અણંતરોવગાઢગા, અણંતરાહારગા, અણંતરપ-
ઙ્ગત્તગા ય એસિં જહણ્ણેણં એકો વા, દો વા, તિન્નિ વા ઉક્કોસેણં
સંસેજ્જા પણ્ણત્તા, સેસા અસંસેજ્જા માણિયવ્વા’ પૂર્વ કી અપેક્ષા યદિ
કોઈ વિશેષતા હૈં તો વહ એસી હૈં કિ આનતપ્રાણત કે વિમાનાવાસોં
મેં મનોયુક્ત, અનન્તરોપપન્નક, અનન્તરાવગાઢક, અનન્તરાહારક ઔર

તે વિમાનાવાસોમાંથી એક સમયમાં સંખ્યાત દેવોનું જ ચ્ચવન થાય છે,
કારણ કે ત્યાંથી સંખ્યાત દેવો જ ચ્ચવન પામીને ગર્ભજ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન
થાય છે. તેથી ત્યાં એક સમયમાં સંખ્યાત હોવોનો ઉત્પાદ કહ્યો છે અને
ત્યાંથી એક સમયમાં સંખ્યાત હોવોનું ચ્ચવન કહ્યું છે. પરંતુ આનતપ્રાણત
કર્યોના અસંખ્યાત યોજનનાં વિસ્તારવાળા વિમાનાવાસેમાં અસંખ્યાત દેવો
વિદ્યમાન હોય છે, કારણ કે તેમનું આયુષ્ય અસંખ્યાત વર્ષનું હોય છે.
તેથી તેમના હોવનકાળમાં ત્યાં અસંખ્યાત દેવો ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી સત્તા
(વિદ્યમાનતા) વિપ્રયક આલાપકમાં અહીં અસંખ્યાત દેવોની પ્રશ્ન કરવામાં
આવી છે. “નવરં નોઽંદિયોવત્તા અણંતરોવવન્નગા, અણંતરોવગાઢગા, અણંતરાહાર-
ગા, અણંતરપઙ્ગત્તગા ય એસિં જહણ્ણેણં એકો વા, દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં
સંસેજ્જા પણ્ણત્તા, સેસા અસંસેજ્જા માણિયવ્વા” પરંતુ પહેલાંના કથન કરતાં
અહીં વિશેષતા એટલી જ છે કે આનતપ્રાણતના વિમાનાવાસોમાં મનોયુક્ત,
અનન્તરોપપન્નક, અનન્તરાવગાઢક, અનન્તરાહારક અને અનન્તરપર્યાપ્ત હોવો

ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ , શેષાઃ ઉક્તપશ્ચાત્તિરિક્તાઃ અસંખ્યેયા મણિતવ્યાઃ
તથા ચ કેવલં નો હિન્દ્રિયોપયુક્તાદિષુ પશ્ચપદૈષુ સંખ્યેયા એવ, તેપાશ્ચુત્પાદાવસરે
એવ સદ્ભાવાત્ ઉત્પત્તિશ્ચ સંખ્યેયાનામેવ, આરણચ્ચુષ્ણુ એવં ચેવ જહા આણયપાણેષુ
નાણત્તં વિમાણેષુ, એવં ગેવેજ્જગાવિ ' આરણાચ્ચુતયોઃ કલ્પયોસ્તુ એવમેવ-પૂર્વોક્ત-
વદેવ યથા આનતપ્રાણતયોઃ કલ્પયોઃ પ્રતિપાદિતં તથૈવ પ્રતિપત્તવ્યમ્, નાનાત્વં-
પૃથક્ત્વં ત્રિશતત્ત્વમ્ વિમાણેષુ વોધ્યમ્, એવં-પૂર્વોક્તરીત્યૈવ ગ્રૈવેયકા અપિ નવ-
પ્રકારકાઃ આનતપ્રાણતાદિવદેવ અવસેયાઃ તથા ચ નવગ્રૈવેયકવિમાનાનાં પૃથક્ત્વમ્
અષ્ટાદશાધિકશતત્રયમ્ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-' કણ્ઠં મંતે ! અણુત્તરવિમાણા પળ્લન્તા ?'

અનન્તરપર્યાસક યે સ્વઃ જઘન્ય સે એક યા દો યા ત્રીન તક કહે ગયે હૈં
ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત તક કહે ગયે હૈં । इनसे अतिरिक्त और सब
असंख्यात कहे गये हैं । तथा च-केवल नोहन्द्रियोपयुक्तादिक पांच
पदों में संख्यात ही उत्पन्न होते हैं क्योंकि इनका उत्पाद के अवसर
में ही सद्भाव रहता है । और उत्पत्ति संख्यातों की ही होती है ।
'आरणच्चुएषु एवं चेव जहा आणयपाणेषु, नाणत्तं विमाणेषु,
एवं गेवेज्जगा वि' जैसा कथन आनतप्राणत कल्पों में किया जाता है
वैसा ही आरण और अच्युत इन दो कल्पों में भी करना चाहिये ।
परन्तु विमानों की संख्या में भिन्नता है और वह तीन सौ ३०० के
रूप में है । अर्थात् यहां विमानों की संख्या तीन सौ ३०० है । आनत-
प्राणत इन दो कल्पों में किये गये कथन के अनुसार ही नवग्रैव्यकों
में भी कथन जानना चाहिये । परन्तु यहां पर भी विमानों की अपेक्षा
से भिन्नता है-क्योंकि यहां पर विमानों की संख्या ३१८ कही गई ।
तब कि आनतप्राणत में विमानों की संख्या ४०० कही गई है ।

ઓછામાં ઓછા એક, બે અથવા ત્રણ કહ્યા છે અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત
કહ્યા છે. તે સિવાયના બધાં અસંખ્યાત કહ્યા છે. જેમ કે...કેવળ નો હિન્દ્રિ-
યોપયુક્ત આદિ પાંચ પદોમાં સંખ્યાત જ ઉત્પન્ન થાય છે, કારણ કે તેમના
ઉત્પાદના અવસરમાં જ સદ્ભાવ રહે છે. અને ઉત્પત્તિ સંખ્યાતોની જ થાય
છે. " આરણચ્ચુષ્ણુ એવં ચેવ જહા આણયપાણેષુ, નાણત્તં વિમાણેષુ, એવં ગેવે-
જ્જગા વિ " જેવું કથન આનતપ્રાણુતના વિષે કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ
કથન આરણ અને અચ્યુત કલ્પોવિષે પણ કરવું જોઈએ પણ વિમાનોની
સંખ્યામાં જ ભિન્નતા છે. આ બન્ને કલ્પોમાં ૩૦૦ વિમાનો છે, ત્યારે આનતપ્રા-
ણુતમાં ૪૦૦ વિમાનો છે. ગ્રૈવેયકમાં વિમાનોની સંખ્યા ૩૧૮ ની છે. બાકીનું
કથન આનતપ્રાણુતના પ્રમાણે સમજવું.

पंचसु णं भंते ! अणुत्तरविमाणेषु संखेज्जवित्थडे विमाणे एगसमएणं केवइया
अणुत्तरोववाइया देवा उववज्जंति ? हे भदन्त ! पञ्चसु खलु अनुत्तरविमाणेषु
संखेयवित्तृते विमाने एक समये कियन्तः अनुत्तरौपपातिका देवा उपपद्यन्ते ?
केवइया सुक्कलेस्सा उववज्जंति ? पुच्छा तहेव ' कियन्तः शुक्कलेश्या उप-
पद्यन्ते ? इत्यादि पृच्छा तथैव-पूर्वोक्तरीत्यैव अवसेया, भगवानाह- ' गीयमा !
पञ्चसु णं अणुत्तरविमाणेषु संखेज्जवित्थडे अणुत्तरविमाणे एगसमएणं जहण्णेणं
एको वा, दो वा, तिन्नि वा, उक्कोसेणं संखेज्जा अणुत्तरोववाइया देवा उववज्जंति,
गीतम ! पञ्चसु खलु अनुत्तरविमाणेषु संखेयवित्तृते अनुत्तरविमाने एक
समये जघन्येन एको वा, द्वौ वा, त्रयो वा, उत्कृष्टेन संखेया अनुत्तरौपपातिका-

छते हैं- 'पंचसु णं भंते ! अणुत्तरविमाणेषु संखेज्जवित्थडे विमाणे
एगसमएणं केवइया अणुत्तरोववाइया देवा उववज्जंति' हे भदन्त !
पांच अनुत्तरविमानों में से जो मध्यमविमान संख्यातयोजन का विस्तार-
वाला कहा गया है उसमें एक समय में कितने अनुत्तरोपपातिक देव
उत्पन्न होते हैं ? 'केवइया सुक्कलेस्सा उववज्जंति ? पुच्छा तहेव' कितने
शुक्कलेश्यावाले उत्पन्न होते हैं ? इत्यादि प्रश्न यहां पूर्वोक्त रीति से
जानना चाहिये । इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं- 'गीयमा ! पंचसु णं
अणुत्तरविमाणेषु संखेज्जवित्थडे अणुत्तरविमाणे एगसमए णं जहण्णे णं
एको वा दो वा तिन्नि वा उक्कोसेणं संखेज्जा अणुत्तरोववाइया देवा
उववज्जंति' हे गीतम ! पांच अनुत्तरविमानों में से जो मध्यमविमान
संख्यातयोजन विस्तारवाला कहा गया है उसमें एक समय में कम से
कम एक, या दो या तीन तक और अधिक से अधिक संख्यात तक

गीतम स्वामीनां प्रश्न- " पंचसु णं भंते ! अणुत्तरविमाणेषु संखेज्जवित्थडे
विमाणे एगसमएणं केवइया अणुत्तरोववाइया देवा उववज्जंति । " हे भगवन् !
पांच अनुत्तर विमानोभांसां सञ्ख्यात योजनना विस्तारवाणा अनुत्तर विमा-
नभां ओक समयमां केट्वा अनुत्तरौपपातिक देवा उत्पन्न थाय छे ? " केवइया
सुक्कलेस्सा उववज्जंति ? पुच्छा तहेव " तेभां ओक समयमां केट्वा शुक्कलेश्या-
वाणा देवा उत्पन्न थाय छे ? इत्यादि पूर्वोक्त प्रश्नो अही पणु समञ्ज देवाना छे.

भट्टापीर प्रभुना उत्तर- " गीयमा ! पंचसु णं अणुत्तरविमाणेषु संखेज्जवि-
त्थडे अणुत्तरविमाणे एगसमएणं जहण्णेणं एको वा, दो वा, तिन्नि वा, उक्कोसेणं
संखेज्जा अणुत्तरोववाइया देवा उववज्जंति " हे गीतम ! पांच अनुत्तर विमा-
नोभांसां सञ्ख्यात योजनना विस्तारवाणा मध्यम विमानभां ओक समयमां

દેવા ઉપપદ્યન્તે, 'એવં જહા ગેવેજ્જવિમાણેસુ સંખેજ્જવિત્થંદેસુ' એવં-પૂર્વોક્ત-
રીત્યા, યથા ગ્રેવેયકવિમાણેસુ સંખ્યેયવિસ્તરેણ ઉક્તં તથૈવ અત્રાપિ વક્તવ્યમ્,
કિન્તુ નવરં કિણ્હપક્કિલયા, અભવસિદ્ધિયા, તિસુ અન્નાણેસુ એ ન ઉવવજ્જંતિ,
ન ચયંતિ, ન પણ્ણત્તેસુ ભાણિયવ્વા 'નવરં-પૂર્વપેક્ષયા વિશેષસ્તુ અત્ર કુળ્ણપા-
ક્ષિકાઃ, અભવસિદ્ધિકાઃ ત્રિણ અજ્ઞાણેસુ મત્યજ્ઞાનશ્રુતાજ્ઞાનવિમદ્ગજ્ઞાનલક્ષણેણ
વર્તમાના એતે જીના ન ઉપદ્યન્તે, ન ચયંતિ, ન પ્રજ્ઞપપદોપલક્ષિતેણ ચ મણિ-
તવ્યાઃ ન પ્રજ્ઞપ્તાઃ સન્તીતિ શાવઃ । 'એવં ચ અનુત્તરવિમાણેસુ સંખ્યેયવિસ્તરે
વિમાણે સમ્યગ્દષ્ટીનામેવોત્પાદસદ્ભાવાત્ કુળ્ણપાક્ષિકાભવસિદ્ધિકવ્યજ્ઞાનિ-
નામ્ આલાપકત્રયેડપિ ઉત્પાદ-ચ્યવન-સત્તાવિપયકે પ્રતિષેધઃ કૃતોડવસેવઃ,

અનુત્તરૌપપાતિક દેવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં । 'એવં જહા ગેવેજ્જવિમાણેસુ સંખે
જ્જવિત્થંદેસુ' હસ પ્રકાર સે જૈસા પૂર્વ મેં સંખ્યાતયોજન વિસ્તારવાલે
ગ્રેવેયકવિમાણોં મેં કહા ગયા હૈં ડહી પ્રકાર સે યહાં પર ભી જાનના
વાહિયે । પરન્તુ 'નવરં કિણ્હપક્કિલયા, અભવસિદ્ધિયા તિસુ અન્નાણેસુ
એ ન ઉવવજ્જંતિ, ન ચયંતિ, ન પણ્ણત્તેસુ ભાણિયવ્વા' નવગ્રેવેયકોં
કે કથન કી અપેક્ષા યદિ યહાં કે કથન મેં કોઈ વિશેષતા હૈં તો વહ એસી
હૈં કિ મતિઅજ્ઞાન, શ્રુતઅજ્ઞાન ઓર વિમદ્ગજ્ઞાન હન તીન અજ્ઞાનોં મેં
વર્તમાન કુળ્ણપાક્ષિક ઓર અભવસિદ્ધિક જીવ યહાં ઉત્પન્ન નહીં હોતે
હૈં, યહાં સે ઉદ્વર્તના નહીં કરતે હૈં ઓર ન સત્તા મેં હી યહાં હોતે હૈં ।
હસ પ્રકાર સંખ્યાતયોજન વિસ્તારવાલે અનુત્તરવિમાન મેં સમ્યગ્દષ્ટિ
જીવોં કા હી ઉત્પાદ હોતા હૈં, હસ કારણ વહાં તીન અજ્ઞાનવાલે કુળ્ણ-

ઓછામાં ઓછા એક, બે અથવા ત્રણ અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત
અનુત્તરૌપપાતિક દેવો ઉત્પન્ન થાય છે. "એવં જહા ગેવેજ્જવિમાણેસુ સંખેજ્જ
વિત્થંદેસુ" પહેલાં જેણે કથન સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળાં ગ્રેવેયક
વિમાણોના દેવોના વિષે કરવામાં આવ્યું છે, એણે જ કથન સંખ્યાત યોજ-
નના વિસ્તારવાળા અનુત્તર વિમાનના દેવો વિષે પણ સમજાવું. "નવરં કિણ્હ-
પક્કિલયા, અભવસિદ્ધિયા, તિસુ અન્નાણેસુ એ ન ઉવવજ્જંતિ, ન ચયંતિ ન પણ્ણત્તેસુ
ભાણિયવ્વા" પરન્તુ નવગ્રેવેયકોના કથન કરતાં અહીં એટલી જ વિશેષતા
છે કે સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા અનુત્તર વિમાનમાં કૃષ્ણપાક્ષિક,
અભવસિદ્ધિક અને મતિઅજ્ઞાન, શ્રુતઅજ્ઞાન, અને વિમદ્ગજ્ઞાન, આ ત્રણ અજ્ઞાનોથી
યુક્ત હોવાની ઉત્પત્તિ થતી નથી, ચ્યવન પણ થતું નથી અને એવાં હોવા
ત્યાં વિદ્યમાન પણ હોતા નથી. આ રીતે સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા
અનુત્તર વિમાનમાં સમ્યગ્દષ્ટિ હોવાનો જ ઉત્પાદ, થાય છે તે કારણે ત્રણ

पएसा०? जहन्नपदे चोदसहिं, उक्कोसपदे वत्तीसाए। सत्त
 पोग्गलत्थिकायपएसा०? जहन्नेणं सोलसहिं० उक्कोसेणं सत्त-
 तीसाए। अट्ट पोग्गलत्थिकायपएसा०? जहन्नेणं अट्टारसहिं
 उक्कोसेणं बायालीसाए। नव पोग्गलत्थिकायपएसा०? जहण्णेणं
 वीसाए, उक्कोसेणं सीयालीसाए। दस पोग्गलत्थिकायपएसा०?
 जहण्णेणं बावीसाए, उक्कोसेणं वावन्नाए, आगासत्थिकायस्स
 सव्वत्थ उक्कोसगं भाणियव्वं। संखेज्जा भंते! पोग्गलत्थिकाय-
 पएसा केवइएहिं धम्मत्थिकायपएसेहिं पुट्ठा? जहन्नपए तेणेव
 संखेज्जएणं दुगुणेणं दुरूवाहिएणं, उक्कोसपए तेणेव संखेज्जएणं
 पंचगुणेणं दुरूवाहिएणं। केवइएहिं अधम्मत्थिकायपएसेहिं, एवं
 चेव। केवइएहिं आगासत्थिकायपएसेहिं पुट्ठा? तेणेव संखेज्ज-
 एणं पंचगुणेणं दुरूवाहिएणं। केवइएहिं जीवत्थिकायपए-
 सेहिं पुट्ठा? अणंतेहिं, केवइएहिं पोग्गलत्थिकायपएसेहिं पुट्ठा?
 अणंतेहिं, केवइएहिं अच्चासमएहिं? सिय पुट्ठे, सिय णो पुट्ठे,
 जाव अणंतेहिं। असंखेज्जा भंते! पोग्गलत्थिकायपएसा केवइ-
 एहिं धम्मत्थिकायपएसेहिं पुट्ठा? जहण्णपए तेणेव असंखेज्जएणं
 दुगुणेणं दुरूवाहिएणं, उक्कोसेणं तेणेव असंखेज्जएणं पंचगुणेणं
 दुरूवाहिएणं, सेसं जहा संखेज्जाणं, जाव नियमं अणंतेहिं।
 अणंता भंते! पोग्गलत्थिकायपएसा केवइएहिं धम्मत्थिकाय-
 पएसेहिं पुट्ठा? एवं जहा असंखेज्जा तहा अणंता वि निरवसेसं।
 एगे भंते! अच्चासमए केवइएहिं धम्मत्थिकायपएसेहिं पुट्ठे?

सत्तहिं, केवइएहिं अहम्मत्थिकायपएसेहिं पुट्टे? एवं चेव, एवं आगासत्थिकायपएसेहिं वि, केवइएहिं जीवत्थिकायपएसेहिं पुट्टे? अणंतेहिं, एवं जाव अद्धासमएहिं। धम्मत्थिकाए णं भंते! केवइएहिं धम्मत्थिकायप्पएसेहिं पुट्टे? नत्थि एगेण वि, केवइएहिं अधम्मत्थिकायपएसेहिं? असंखेज्जेहिं, केवइएहिं आगासत्थिकायपएसेहिं पुट्टे? असंखेज्जेहिं, केवइएहिं जीवत्थिकायपएसेहिं पुट्टे? अणंतेहिं, केवइएहिं पोग्गलत्थिकायपएसेहिं? अणंतेहिं, केवइएहिं अद्धासमएहिं? सिय पुट्टे सिय नो पुट्टे, जइपुट्टे नियमा अणंतेहिं। अहम्मत्थिकाएणं भंते! केवइएहिं धम्मत्थिकायपएसेहिं? असंखेज्जेहिं, केवइएहिं अहम्मत्थिकायपएसेहिं? णत्थि एकेण वि, सेसं जहा धम्मत्थिकायस्स, एवं एएणं गमएणं, सठ्ठे वि सट्ठाणए नत्थि एकेण वि पुट्ठा, परट्ठाणए आदिल्लएहिं तिहिं, असंखेज्जेहिं भाणियव्वं, पच्छिल्लएसु तिसु अणंता भाणियव्वा, जाव अद्धासमए त्ति, जाव केवइएहिं अद्धासमएहिं पुट्टे? नत्थि एकेण वि ॥सू० ९॥

छाया—द्वौ भदन्त ! पुद्गलास्तिकायप्रदेशौ क्रियद्भिः धर्मास्तिकायप्रदेशौः स्पृष्टौ ? जघन्यपदे पङ्क्तिभिः, उत्कृष्टपदे द्वादशभिः, एवम् अधर्मास्तिकायप्रदेशैरपि, क्रियद्भिराकाशास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टौ ? द्वादशभिः, शेषं यथा धर्मास्तिकायस्य, त्रयो भदन्त ! पुद्गलास्तिकायप्रदेशाः क्रियद्भिः धर्मास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टाः ? जघन्यपदे अष्टभिः, उत्कृष्टपदे सप्तदशभिः, एवम् अधर्मास्तिकायप्रदेशैरपि, क्रियद्भिः आकाशास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टाः ? सप्तदशभिः, शेषं यथा धर्मास्तिकायस्य, एवम् एतेन गमेन भणितव्यं यावत् दश, नवरम् जघन्यपदे द्वौ प्रक्षेप्तव्यौ, उत्कृष्टपदे पञ्च, चत्वारः पुद्गलास्तिकायप्रदेशाः क्रियद्भिः धर्मास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टाः ? जघन्यादे दशभिः उत्कृष्टपदे द्वाविंशत्या, पञ्चपुद्गलास्तिकायप्रदेशाः क्रियद्भिः ? जघन्यपदे द्वादशभिः, उत्कृष्टपदे सप्तविंशत्या, पट् पुद्गलास्तिकाय-

प्रदेशाः कियद्भिः धर्मास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टाः ? जघन्यपदे चतुर्दशभिः, उत्कृष्ट-
पदे द्वात्रिंशत्या, सप्तपुद्गलास्तिकायप्रदेशाः कियद्भिः धर्मास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टाः ?
जघन्येन षोडशभिः, उत्कृष्टेन सप्तत्रिंशता, अष्ट पुद्गलास्तिकायप्रदेशाः कियद्भिः
धर्मास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टाः ? जघन्येन अष्टादशभिः, उत्कृष्टेन द्वाचत्वारिंशता
नव पुद्गलास्तिकायप्रदेशाः कियद्भिः धर्मास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टाः ? जघन्येन विंश-
त्या, उत्कृष्टेन सप्तचत्वारिंशता, दशपुद्गलास्तिकायप्रदेशाः कियद्भिः धर्मास्तिकाय-
प्रदेशैः स्पृष्टाः ? जघन्येन द्वात्रिंशत्या, उत्कृष्टेन द्वापञ्चाशता, आकाशास्तिकाय-
स्य सर्वत्र उत्कृष्टं भणितव्यम्, संख्येयाः भदन्त ! पुद्गलास्तिकायप्रदेशाः
कियद्भिः धर्मास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टाः ? जघन्यपदे तेनैव संख्येयकेन द्विगुणेन
द्विरूपाधिकेन, उत्कृष्टपदे तेनैव संख्येयकेन पञ्चगुणेन द्विरूपाधिकेन कियद्भिः
अधर्मास्तिकायप्रदेशैः ? एवं चैव, कियद्भिः आकाशास्तिकायप्रदेशैः ? तेनैव
संख्येयकेन पञ्चगुणेन द्विरूपाधिकेन, कियद्भिः जीवास्तिकायप्रदेशैः ? अनन्तैः,
कियद्भिः पुद्गलास्तिकायप्रदेशैः ? अनन्तैः, कियद्भिः अद्वासमयैः ? स्यात्
स्पृष्टः, स्यात् नो स्पृष्टः, यावत् अनन्तैः, असंख्येयाः भदन्त ! पुद्गलास्तिकाय-
प्रदेशाः कियद्भिः धर्मास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टाः ? जघन्यपदे तेनैव असंख्येयकेन
द्विगुणेन द्विरूपाधिकेन, उत्कृष्टेन तेनैव असंख्येयेन पञ्चगुणेन द्विरूपाधिकेन,
शेषं यथा संख्येयानां यावत् नियमात् अनन्तैः, अनन्ताः भदन्त ! पुद्गलास्तिकाय-
प्रदेशाः कियद्भिः धर्मास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टाः ? एवं यथा असंख्येयास्तथा अनन्ता
अपि निरवशेषम्, एको भदन्त ! अद्वासमयः कियद्भिः धर्मास्तिकायप्रदेशैः
स्पृष्टः ? सप्तभिः, कियद्भिः अधर्मास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टः ? एवमेव, एवम्
आकाशास्तिकायप्रदेशैरपि, कियद्भिः जीवास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टः ? अनन्तैः, एवं
यावत् अद्वासमयैः, धर्मास्तिकायः खलु भदन्त ! कियद्भिः धर्मास्तिकायप्रदेशैः
स्पृष्टः ? नास्ति एकेनापि, कियद्भिः अधर्मास्तिकायप्रदेशैः ? असंख्येयैः, किय-
द्भिः आकाशास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टः ? असंख्येयैः, कियद्भिः जीवास्तिकायप्रदेशैः
स्पृष्टः ? अनन्तैः, कियद्भिः पुद्गलास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टः ? अनन्तैः, कियद्भिः
अद्वासमयैः स्पृष्टः ? स्यात् स्पृष्टः, स्यात् नो स्पृष्टः, यदा स्पृष्टो नियमात् अनन्तैः,
अधर्मास्तिकायः खलु भदन्त ! कियद्भिः धर्मास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टः ? असंख्येयैः,
कियद्भिः अधर्मास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टः ? नास्ति एकेनापि, शेषं यथा धर्मास्तिकाय-
स्य, एवम् एतेन गमकेन सर्वेऽपि स्वस्थानके नास्ति एकेनापि स्पृष्टाः, पर-
स्थानके आदिमै त्रिभिः असंख्येयैः भणितव्याः, पश्चिमेऽपि त्रिषु अनन्ताः भणितव्याः,
यावत् अद्वासमयोऽस्ति, यावत् कियद्भिः अद्वासमयैः स्पृष्टः, नास्ति एकेनापि सू०९।

ટીકા—ઇતઃ પૂર્વ ધર્માસ્તિકાયાદીનાં ચતુર્ણાં પુદ્ગલાસ્તિકાયસ્ય ચેકૈકસ્ય-
પ્રદેશસ્ય સ્પર્શના પ્રતિપાદિતા, અથ વિશિષ્ય પુદ્ગલાસ્તિકાયસ્યૈવ દ્વિપ્રદેશાદિ
સ્કન્ધાનાં સ્પર્શનાં પ્રરૂપયિતુમાહ—‘દો મંતે’ ઇત્યાદિ। ‘દો મંતે ! પોગ્ગલત્થિ-
કાયપણ્ણસા કેવહ્ણહિં ધમ્મત્થિકાયપણ્ણસેહિં પુટ્ટા ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે ભદ્રન્ત !
દ્વૌ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશૌ કિયદ્ભિઃ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ સ્પૃષ્ઠૌ ભવતઃ ? ભગવાનાહ—
‘જહન્નપદે છહિં, ઉક્કોસપણ્ણ વારસહિં’ હે ગૌતમ ! જઘન્યપદે—જઘન્યેન, પહ્ણમિઃ,
ઉત્કૃષ્ટપદે ઉત્કૃષ્ટેન દ્વાદશમિઃ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ દ્વૌ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશૌ સ્પૃષ્ઠૌ

દ્વિપ્રદેશિકાદિ પુદ્ગલાસ્તિકાય સ્પર્શદ્વારવક્તવ્યતા—

‘દો મંતે ! પોગ્ગલત્થિકાયપણ્ણસા કેવહ્ણહિં ધમ્મત્થિકાયપણ્ણસેહિં’ ઇત્યાદિ।

ટીકાર્થ—હસ સૂત્ર સે પહિલે ધર્માસ્તિકાયાદિક ચાર અસ્તિકાયોં કે
ઔર પુદ્ગલાસ્તિકાય કે એક એક પ્રદેશ કી સ્પર્શના કહી હૈ। અથ વે
વિશેષરૂપ સે હસ સૂત્ર દ્વારા પુદ્ગલાસ્તિકાય કે હી દ્વિપ્રદેશાદિરૂપસ્કન્ધોં
કી સ્પર્શના કી પ્રરૂપણા કર રહે હૈ—હસમેં ગૌતમને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા
હૈ—‘દો મંતે ! પોગ્ગલત્થિકાયપણ્ણસા કેવહ્ણહિં ધમ્મત્થિકાયપણ્ણસેહિં-
પુટ્ટા’ હે ભદ્રન્ત ! પુદ્ગલાસ્તિકાય કે દો પ્રદેશ ધર્માસ્તિકાય કે કિતને પ્રદેશોં
દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતે હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘જહન્નપણ્ણ છહિં,
ઉક્કોસપણ્ણ વારસહિં’ હે ગૌતમ ! જઘન્યપદ મેં—અર્થાત્ જઘન્ય સે ધર્મા-
સ્તિકાય કે છહ પ્રદેશોં દ્વારા ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે ધર્માસ્તિકાય કે ૧૨
પ્રદેશોં દ્વારા પુદ્ગલાસ્તિકાય કે દો પ્રદેશ સ્પૃષ્ટ હોતે હૈ। હસકા તાત્પર્ય

—એ આદિ પ્રદેશોવાળા પુદ્ગલાસ્તિકાય સ્પર્શદ્વાર વક્તવ્યતા—

“દો મંતે ! પોગ્ગલત્થિકાયપણ્ણસા કેવહ્ણહિં ધમ્મત્થિકાયપણ્ણસેહિં” ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—પૂર્વ સૂત્રમાં ધર્માસ્તિકાયાદિક ચાર અસ્તિકાયોના અને
પુદ્ગલાસ્તિકાયના એક પ્રદેશની સ્પર્શનાનું કથન કરવામાં આવ્યું છે. હવે
સૂત્રકાર આ સૂત્ર દ્વારા પુદ્ગલાસ્તિકાયના એ આદિ પ્રદેશોવાળા સ્કન્ધોની
પરિચય કરે છે. આ વિષયને અનુવક્ષીને ગૌતમસ્વામી મહાવીર પ્રભુને
એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—“દો મંતે ! પોગ્ગલત્થિકાયપણ્ણસા કેવહ્ણહિં ધમ્મત્થિકાય-
પણ્ણસેહિં પુટ્ટા ?” હે ભગવન્ ! પુદ્ગલાસ્તિકાયના એ પ્રદેશો ધર્માસ્તિકાયના
દેવતા પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“જહન્નપણ્ણ છહિં, ઉક્કોસપણ્ણ વારસહિં” હે
ગૌતમ ! પુદ્ગલાસ્તિકાયના એ પ્રદેશો ઓછામાં ઓછા છ અને વધારેમાં વધારે
બાર ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે. તેનું સ્પષ્ટીકરણ નીચે પ્રમાણે છે

મત્તઃ, તથાહિ-લોકાન્તે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ એકાકાશપ્રદેશસમવગાહઃ, સ ચ પ્રતિદ્રવ્યાવગાહપ્રદેશઃ ઇતિ નયમતાઙ્ગીકારેણ અવગાહપ્રદેશસ્ય એકસ્યાપિ ભિન્ન- તથા દ્વાભ્યાં સ્પૃષ્ટઃ, તથા ચસ્તસ્ય ઉપરિ-અધસ્તાદ્ વા પ્રદેશસ્તસ્યાપિ પુદ્ગલદ્વય- સ્પર્શનેન નયમતાદેવ ભેદાદ્ દ્વાભ્યામ્, તથા પાર્શ્વપ્રદેશૌ એકેકં પરમાણું સ્પૃશતઃ પરસ્પરવ્યવધાનાત્, ઇત્યેવં જઘન્યેન પદ્મિઃ ધર્માસ્તિકાયાપ્રદેશૌદ્વચ્ચણુકસ્કન્ધસ્ય સ્પર્શના ભવતિ । નયમતાનઙ્ગીકારે તુ ચતુર્ભિરેવ દ્વચ્ચણુકસ્ય જઘન્યેન સ્પર્શના

ऐसा है कि लोकान्त में द्विप्रदेशिक स्कन्ध उसके एक प्रदेश को अव- गाहित करके रहता है और इसी लोकान्त के एक प्रदेश में धर्मास्ति- कायादिक द्रव्यों के प्रदेश भी अवगाहित होकर रहते हैं, इस प्रकार वह लोकान्त का एक प्रदेश होकर भी प्रतिद्रव्य द्वारा अवगाही होनेके कारण भिन्न ही माना जावेगा । ऐसा एक प्रदेश नयमत है । सो इस मत के अनुसार एक होने पर भी अवगाह प्रदेश भिन्न होने के कारण पुद्गल के उन प्रदेशों द्वारा स्पृष्ट होता है । तथा जो उनके ऊपर का या नीचे का प्रदेश है वह भी पुद्गल के दो प्रदेशों से स्पृष्ट होने के कारण नयम- तानुसार भिन्न है, तथा पास के दो प्रदेश एक एक परमाणु का परस्पर व्यवधान से स्पर्श करते हैं इस प्रकार छह धर्मास्तिकायप्रदेशों से द्व्यणुक स्कन्ध की स्पर्शना होती है । तथा-पूर्वोक्त इस नयमत का जब आश्रय नहीं किया जाता है-तब जघन्य से चार ही धर्मास्तिकाय- प्रदेशों द्वारा द्व्यणुक स्कन्ध की स्पर्शना होती है । वह इस प्रकार से

લોકાન્તમાં દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ તેના એક પ્રદેશને અવગાહિત કરીને રહે છે અને એજ લોકાન્તના એક પ્રદેશમાં ધર્માસ્તિકાયાદિક દ્રવ્યોના પ્રદેશ પણ અવગાહિત થઈને રહે છે, આ રીતે તે લોકાન્તનો એક પ્રદેશ એક હોવા છતાં પણ પ્રતિદ્રવ્ય દ્વારા અવગાહી હોવાને કારણે ભિન્ન જ માનવો પડશે, એવી એક નયની માન્યતા છે. આ મત અનુસાર એક હોવા છતાં પણ તે અવગાહ પ્રદેશ ભિન્ન હોવાને કારણે પુદ્ગલના તે બે પ્રદેશો દ્વારા સ્પૃષ્ટ થાય છે તથા જે તેમની ઉપરનો અથવા નીચેનો પ્રદેશ છે તે પણ પુદ્ગલના બે પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ હોવાને કારણે નયમતાનુસાર ભિન્ન છે. તથા પાંસેના બે પ્રદેશ એક એક પરમાણુના પરસ્પરના વ્યવધાનથી સ્પર્શ કરે છે આ રીતે છ ધર્માસ્તિકાયા પ્રદેશો વડે બે આણુવાળા સ્કન્ધની સ્પર્શના થાય છે તથા- પૂર્વોક્ત નયમતનો જો આધાર ન લેવામાં આવે, તો ઓછામાં ઓછા ચાર જ ધર્માસ્તિકાયા પ્રદેશો દ્વારા બે આણુવાળા સ્કન્ધની સ્પર્શના થાય છે. તે

પવેત્ ઉપરિ અઘાઃ પાર્શ્વદ્વયેન ચ હતિ, અથવા અત્ર યદ્ વિન્દુદ્વયં તત્પરમાણુદ્વય-
 િતિ મન્તવ્યમ્, તત્ર ચાર્વાચીનઃ પરમાણુર્ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશેન અર્ચાગુર્વર્તિના
 સ્પૃષ્ટઃ પરમાગવર્તી ચ પરમાણુઃ પરતઃ રિથતેન ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશેન સ્પૃષ્ટઃ
 હત્યેવં દ્વૌ, એવં યથોઃ પ્રદેશયોર્મધ્યે પરમાણુદ્વયં સ્થાપ્યતે તયોરગ્રેતનાભ્યાં પ્રદે-
 શાભ્યાં તૌ સ્પૃષ્ટૌ-પ્રથમેન પ્રથમઃ, દ્વિતીયેન દ્વિતીયઃ, હત્યેવં દ્વૌ, દ્વૌચાવગાઢત્વા-
 દેવ સ્પૃષ્ટૌ હત્યેવં પદ્-યંત્રસ્યાકારો યંત્રપૃષ્ઠે પ્રથમઅંકે અવલોકનીયં

ઉત્કૃષ્ટેન તુ દ્વાદશમિઃ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ સ્પર્શના ભવતિ, તથાહિ-પરમાણુ-

ऊपर नीचे के दो प्रदेशों से और आजूबाजू के दो प्रदेशों से-इस प्रकार
 चार धर्मास्तिकाय प्रदेशों द्वारा यह जघन्य स्पर्शना होती है । अथवा-
 यहां जो दो बिन्दुएँ हैं वे दो परमाणु हैं ऐसा जानना चाहिये-इनमें
 पहिली तरफ का परमाणु पहिली तरफ के धर्मास्तिकाय प्रदेशों द्वारा
 स्पृष्ट होता है, और परभागवती परमाणु परभागवती धर्मास्तिकाय
 प्रदेश द्वारा स्पृष्ट होता है । तथा जिन दो प्रदेशों के बीच में परमाणु
 द्वय स्थापित किये गये हैं, वे अग्रतन दो प्रदेशों द्वारा स्पृष्ट होते हैं-
 प्रथम से प्रथम, और द्वितीयप्रदेश से द्वितीय इस प्रकार से चार प्रदेश
 हो जाते हैं । और जहां जहां ये दो परमाणु अवगाढ हैं वहां के दो
 प्रदेशों की स्पर्शना-इस प्रकार छह प्रदेश की जघन्य स्पर्शना होती है ।
 जघन्य पद में पद स्पर्शक प्रदेशों द्वारा स्पर्शना का आकार यंत्र के
 पृष्ठ में नं. १ में देखलेवे.

उत्कृष्ट स्पर्शना जो धर्मास्तिकाय के १२ प्रदेशों द्वारा होती है

સ્પર્શનાતું સ્પર્ષીકરણ આ પ્રમાણે છે-ઉપર નીચેના બે પ્રદેશો વડે અને
 આસપાસના બે પ્રદેશો વડે, આ પ્રકારે ચાર ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશો વડે તે
 સ્પર્શના થાય છે અથવા-અહીં જે જે ગિહુઓ છે, તેમને બે પરમાણુ માની
 લો. તેમાંનો એક તરફનો પરમાણુ એક તરફના ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશો દ્વારા સ્પૃષ્ટ
 થાય છે, અને બીજી તરફનો પરમાણુ બીજી તરફના ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશદ્વારા
 સ્પૃષ્ટ થાય છે તથા જે બે પ્રદેશોની વચ્ચે બે પરમાણુને સ્થાપિત કરવામાં
 આવ્યા છે તેઓ અગ્રેતન બે પ્રદેશો દ્વારા સ્પૃષ્ટ થાય છે-પહેલા પ્રદેશ વડે
 પહેલો અને બીજા પ્રદેશ વડે બીજો, આ રીતે ચાર પ્રદેશ થઈ જાય છે અને
 ત્યાં તે બે પરમાણુ અવગાઢ છે, ત્યાંના બે પ્રદેશોની સ્પર્શના-આ પ્રકારે છ
 પ્રદેશોની જઘન્ય (ઓછામાં ઓછી) સ્પર્શના થાય છે. ઓછામાં ઓછા ૬
 સ્પર્શક પ્રદેશો દ્વારા થતા સ્પર્શની આકૃતિ યંત્રના પેજમાં નં. ૧ ની જોઈ લેવી.

પુદ્ગલાસ્તિકાયના બે પ્રદેશોની ધર્માસ્તિકાયના વધારેમાં વધારે ૧૨ પ્રદેશો
 વડે સ્પર્શના થાય છે. આ ણાખતનું હવે સ્પર્ષીકરણ કરવામાં આવે છે-બે

द्वयेन द्विप्रदेशावगाहत्वात् स्पृष्टौ, द्वौ चाधस्तनौ च द्वौ, पूर्वपश्चिमपार्श्वयोश्च द्वौ द्वौ, दक्षिणोत्तरपार्श्वयोश्च एकैक इत्येवमेव मेते द्वादश इति भावः । उत्कृष्टपदे द्वादश स्पर्शप्रदेशककोष्ठकम् यत्र पृष्ठे द्वितीयांके अवलोकनीयम्

‘एवं अहमस्थिकायपएसेहि वि’ एवं-पूर्वोक्तरीत्यैव, अधर्मास्तिकायप्रदेशो-
रपि जघन्येन षड्भिः, उत्कृष्टेन द्वादशभिः द्वौ पुद्गलास्तिकायप्रदेशौ स्पृष्टौ
भवत, उक्तयुक्तेः २ गौतमः पृच्छति-‘केवइएहि आगासत्थिकायपएसेहि पुट्ठा?’
हे भदन्त ! कियद्भिः आकाशास्तिकायप्रदेशैः द्वौ पुद्गलास्तिकायप्रदेशौ स्पृष्टौ
भवतः ? भगवानाह-‘बारसहि, सेसं जहा धम्मत्थिकायस्स’ हे गौतम ! द्वादशभिः

वह इस प्रकार से-परमाणुद्वय द्वारा अवगाहित हुए स्थान के दो प्रदेश,
नीचे के दो प्रदेश और ऊपर के दो प्रदेश, पूर्वपश्चिम पार्श्व के दो दो प्रदेश,
तथा दक्षिण उत्तर पार्श्व का एक एक प्रदेश इस प्रकार से धर्मास्तिकाय
के १२ प्रदेशों द्वारा उत्कृष्ट स्पर्शना होती है । उत्कृष्ट पद में १२ स्पर्शक
प्रदेशों द्वारा स्पर्शना का आकार यंत्रपृष्ठ में नं. २ दो देख लेवे ।

‘एवं अहमस्थिकायपएसेहि वि’ इसी प्रकार ६ अधर्मास्तिकायप्रदेशों
द्वारा पुद्गलास्तिकाय के दो प्रदेश जघन्य से स्पृष्ट होते हैं, और अध-
र्मास्तिकाय के १२ प्रदेशों द्वारा पुद्गलास्तिकाय के दो प्रदेश उत्कृष्ट से
स्पृष्ट होते हैं । इस विषय के स्पष्टीकरण में युक्ति पूर्वोक्त जैसी ही है । २।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘केवइएहि आगासत्थिकायपएसेहि-
पुट्ठे’ हे भदन्त ! कितने आकाशास्तिकाय प्रदेशों द्वारा पुद्गलास्तिकाय
के दो प्रदेश स्पृष्ट होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘बारसहि सेसं
जहा धम्मत्थिकायस्स’ हे गौतम ! १२ आकाशास्तिकाय प्रदेशों द्वारा

परमाणु द्वारा अवगाहित थयेला स्थानना जे प्रदेश, नीचेना जे प्रदेश अने
ऊपरना जे प्रदेश, पूर्वपश्चिम तरङ्गना जण्णे प्रदेश, तथा दक्षिणोत्तर तरङ्गना
जेक जेक प्रदेश आ रीते धर्मास्तिकायना वधारेमां वधारे आर प्रदेशो वडे
स्पर्शना थाय छे वधारेमां वधारे १२ स्पर्शकप्रदेशो द्वारा स्पर्शनानी
आकृति यंत्रपेज्जमां नं. २ जे नी जेष्ठ लेवी.

“एवं अहमस्थिकायपएसेहि वि” जेज्ज प्रमाणे पुद्गलास्तिकायना जे
प्रदेशो ओछामां ओछा ६ अने वधारेमां वधारे १२ अधर्मास्तिकायप्रदेशो
वडे स्पृष्ट थाय छे आ विषयतुं स्पृष्टीकरण उपरना स्पृष्टीकरण
प्रमाणे ज्ज समञ्जसुं.

गौतम स्वामीने प्रश्न-“केवइएहि आगासत्थिकायपएसेहि पुट्ठा” छे
भगवन् ! पुद्गलास्तिकायना जे प्रदेशो आकाशास्तिकायना केटला प्रदेशो
वडे स्पृष्ट थाय छे ?

भइवीर प्रभुने उत्तर-“बारसहि, सेसं जहा धम्मत्थिकायस्स” छे

આકાશસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ દ્વૌ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશૌ સ્પૃષ્ટૌ ભવતઃ, અત્ર જઘન્યપદા
ભાવો વૉધ્યઃ લોકાન્તેઽપિ આકાશપ્રદેશાનામ્ સદ્ભાવાત્, અત એવ દ્વાદશમિ
સ્તિત્વેવોક્તમ્, શેષં યથા ધર્માસ્તિકાયસ્ય પ્રતિપાદિતં તથૈવાત્રાપિ પ્રતિપાદનીયમ્,
તથા ચામિલાપક્રમઃ-દ્વૌ ભદન્ત ! પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશૌ કિયદ્વિઃ જીવાસ્તિકાય-
પ્રદેશૈઃ સ્પૃષ્ટૌ ભવતઃ, ૪, એવં પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશૈરપિ અનન્તૈઃ દ્વૌ પુદ્ગલાસ્તિકાય-
પ્રદેશૌ સ્પૃષ્ટૌ ભવતઃ, ૫, અદ્વાસમયૈસ્તુ સ્યાત્ સ્પૃષ્ટૌ ભવતઃ, સ્યાત્ સ્પૃષ્ટૌ નાપિ
ભવતઃ, તત્રાપિ યદા સ્પૃષ્ટૌ તદા નિયમાદનન્તૈઃ અદ્વાસમયૈઃ સ્પૃષ્ટૌ ભવતઃ, ૬।

દો પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશ સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં-યહાં પર જઘન્ય પદ કા અભાવ
જાનના ચાહિયે-કયૉકિ લોકાન્ત મેં મી આકાશપ્રદેશૉ કા સદ્ભાવ હૈ।
હસી કારણ યહાં કેવલ ૧૨ પ્રદેશૉ દ્વારા હી સ્પર્શના કહી ગઈ હૈ।
વાક્ષી કા કથન ધર્માસ્તિકાય કા જૈસા કહા ગયા હૈ વૈસા હી જાનના
ચાહિયે। તથા ચ અભિલાપક્રમ હસ પ્રકાર સે હૈ-હે ભદન્ત ! દો પુદ્ગ-
લાસ્તિકાયપ્રદેશ કિતને જીવાસ્તિકાયપ્રદેશૉ દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં ?
હે ગૌતમ ! દો પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશ અનન્તજીવાસ્તિકાયપ્રદેશૉ દ્વારા
સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં। હસી પ્રકાર દો પુદ્ગલાસ્તિકાય પ્રદેશ અનન્ત પુદ્ગલાસ્તિ-
કાયપ્રદેશૉ દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં। અદ્વાસમયૉ દ્વારા વે કદાચિત્ સ્પૃષ્ટ
હોતે હૈં ઓર કદાચિત્ સ્પૃષ્ટ નહીં હોતે હૈં। યદિ વે પુદ્ગલાસ્તિકાય કે
દો પ્રદેશ અદ્વાસમયૉ દ્વારા સ્પૃષ્ટ હૉ તો નિયમ સે અનન્ત અદ્વાસમયૉ

ગૌતમ ! ૧૨ આકાશસ્તિકાયપ્રદેશો દ્વારા બે પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશો સ્પૃષ્ટ
થાય છે. અહીં જઘન્ય પદનો અભાવ સમજવો, કારણ કે લોકાન્તમાં પણ
આકાશપ્રદેશોનો સદ્ભાવ છે. તેથી જ અહીં કેવળ ૧૨ પ્રદેશો વડે જ
સ્પર્શના કહેવામાં આવી છે. બાકીનું ધર્માસ્તિકાયને અનુલક્ષીને જેવું
કથન કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ સમજવું જેમ કે-આ પ્રકારનો અભિ-
લાપક્રમ આગળ સમજવો.-“હે ભગવન્ ! બે પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશો કેટલા
જીવાસ્તિકાયપ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે ?” “હે ગૌતમ ! બે પુદ્ગલ સ્તિકાય-
પ્રદેશો અનંત જીવાસ્તિકાયપ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે.” એજ પ્રમાણે બે
પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશો અનંત પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે. અદ્વા-
સમયો દ્વારા તેઓ ક્યારેક સ્પૃષ્ટ થાય છે અને ક્યારેક સ્પૃષ્ટ થતા નથી. બે
પુદ્ગલાસ્તિકાયના બે પ્રદેશો અદ્વાસમયો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે તો નિયમથી જ
અનંત અદ્વાસમયો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે. સમયક્ષેત્રમાં (અહીંદ્વીપમાં) જ તેઓ
અદ્વાસમયો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે, સમયક્ષેત્રની બહારના ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ

સમયક્ષેત્રાદ્ બહિરપેક્ષયા ન સ્પૃષ્ટૌ ભવતઃ તત્રાદ્વાકાલાભાવાત્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-
'તિન્નિ મંતે ! પોગ્ગલત્થિકાયપપસા કેવહ્ણહિં ધમ્મત્થિકાયપપસેહિં પુટ્ઠા ?' હે
મદન્ત ! ત્રયઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશાઃ કિયઙ્ગિઃ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ સ્પૃષ્ટાઃ
ભવન્તિ ? મગવાનાહ- 'જહ્નપપ અટ્ઠહિં, ઉક્કોસપપ સત્તરસહિં, એવં અહમ્મત્થિકાય-
પપસેહિં વિ' હે ગૌતમ ! જગન્યપદે-જગન્યેન, અષ્ટમિઃ, ઉત્કુષ્ટપદે-ઉત્કુષ્ટેન,
સપ્તદશમિઃ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ ત્રયઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશાઃ સ્પૃષ્ટાઃ ભવન્તિ, તત્ર
જગન્યેન પૂર્વોક્તનયમતેન અવગાહપ્રદેશસ્ત્રિધા અધસ્તનોઽથવા ઉપરિતનઃ ત્રિધા,

દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં । સમય ક્ષેત્ર કે બાહર કી અપેક્ષા વે સ્પૃષ્ટ નહીં હોતે
હૈં । ક્યોંકિ વહાં પર અદ્વાસમયકા અભાવ હૈ । અબ ગૌતમ પ્રશ્ન સે
એસા પૂછતે હૈં- 'તિન્નિ મંતે ! પોગ્ગલત્થિકાયપપસા કેવહ્ણહિં ધમ્મ-
ત્થિકાયપપસેહિં પુટ્ઠા' પુદ્ગલાસ્તિકાય કે ત્રીન પ્રદેશ ધર્માસ્તિકાય કે
કિતને પ્રદેશો દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં- 'જહ્નપપ
અટ્ઠહિં, ઉક્કોસપપ સત્તરસહિં, એવં અહમ્મત્થિકાયપપસેહિં વિ' હે ગૌતમ !
પુદ્ગલાસ્તિકાય કે ત્રીન પ્રદેશ જગન્ય સે ધર્માસ્તિકાય કે આઠ પ્રદેશો
દ્વારા ઓર ઉત્કુષ્ટ સે ધર્માસ્તિકાય કે ૧૭ પ્રદેશો દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં । હસી
પ્રકાર સે વે જગન્ય સે અધર્માસ્તિકાય કે આઠ પ્રદેશો દ્વારા ઓર
ઉત્કુષ્ટ સે ૧૭ પ્રદેશો દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં । હસ વિષય મેં खुलाशा
કથન હસ પ્રકાર સે હૈ- યથાપિ પુદ્ગલાસ્તિકાય કે ત્રીન પ્રદેશ જગન્ય-
રૂપ સે એક પ્રદેશ મેં હી અવગાહ હોતે હૈં- પરન્તુ પૂર્વોક્ત નય કે મતા-

વિચાર કરવામાં આવે તો તેઓ અદ્વાસમયો વડે સ્પૃષ્ટ થતા નથી, કારણ
કે ત્યાં અદ્વાસમયનો અભાવ છે.

ગૌતમ સ્વામીને । પ્રશ્ન-“ તિન્નિ મંતે ! પોગ્ગલત્થિકાયપપસા કેવહ્ણહિં
ધમ્મત્થિકાયપપસેહિં પુટ્ઠા ” હે ભગવન્ ! પુદ્ગલાસ્તિકાયના ત્રણ પ્રદેશો
ધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ જહ્નપપ અટ્ઠહિં, ઉક્કોસપપ સત્તરસહિં, એવં
અહમ્મત્થિકાયપપસેહિં વિ ” હે ગૌતમ ! પુદ્ગલાસ્તિકાયના ત્રણ પ્રદેશો ધર્માસ્તિકાયના
ઓછામાં ઓછા આઠ પ્રદેશો વડે અને વધારેમાં વધારે ૧૭ પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ
થાય છે. એજ પ્રમાણે પુદ્ગલાસ્તિકાયના ત્રણ પ્રદેશો અધર્માસ્તિકાયના ઓછામાં
ઓછા આઠ પ્રદેશો વડે અને વધારેમાં વધારે ૧૭ પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય
છે. આ વિષયમાં નીચે પ્રમાણે સ્પષ્ટીકરણ આપવામાં આવ્યું છે- જો કે
પુદ્ગલાસ્તિકાયના ત્રણ પ્રદેશ જગન્ય રૂપે એક પ્રદેશમાં જ અવગાહ હોય છે,

દ્વી પાર્શ્વતથેત્યેવમષ્ટૌ બોધ્યાઃ । અસ્યાકૃતિઃ યંત્રપૃષ્ઠે તૃતીયચતુર્થેકે અવલોકનીયા
 ઉત્કૃષ્ટેન તુ સપ્તદશબોધ્યાઃ યથા-પરમાણુત્રયેણ ત્રિપ્રદેશોઽવગાહત્વાત્ ત્રયઃ
 સ્પૃષ્ટાઃ, ત્રયોઽધસ્તનાઃ, ત્રય ઉપરિતનાઃ પૂર્વપશ્ચિમભાગે ત્રયસ્ત્રયઃ,
 ઉત્તરદક્ષિણપાર્શ્વયોશ્ચૈકૈકઃ । इत्येवं सर्वयोजनया सप्तदश भवन्ति,
 अस्याकृतिः यंत्रपृष्ठे पंचमेकै अवलोकनीया सप्तदशस्पर्शकप्रदेशाः,

નુસાર વે ત્રીન પ્રદેશ મેં અવગાહ હુપ માને જાતે હૈં-ઇસ પ્રકાર ત્રીન
 પરમાણુઓ દ્વારા અવગાહપ્રદેશ ત્રીન પ્રકાર કા માન લિયા જાતા હૈ ।
 ઔર इनके नीचे के अथवा ऊपर के प्रदेश तीन, और दो प्रदेश इनकी
 आजूबाजू के, इस प्रकार धर्मास्तिकाय के आठ प्रदेशों द्वारा पुद्गलास्ति-
 काय के तीन प्रदेशों की स्पर्शना होती है-यह जघन्य स्पर्शना है ।
 इसका आकार यंत्रपृष्ठ में नं० ३ में और ४ में देख लें

નીચે કે ત્રીન પ્રદેશકા આકાર, ઊપર કે ત્રીન પ્રદેશ કા આકાર
 તથા ઉત્કૃષ્ટ સે જો ધર્માસ્તિકાય કે ૧૭ પ્રદેશો દ્વારા પુદ્ગલાસ્તિકાય
 કે ત્રીન પ્રદેશો કી સ્પર્શના કહી ગઈ-વહ ઇસ પ્રકાર સે હૈ-જહાં પુદ્ગ-
 લાસ્તિકાય કે ત્રીન પ્રદેશ અવગાહિત હો રહે હૈં વે ત્રીન પ્રદેશ ડનકે
 દ્વારા સ્પૃષ્ટ હૈં, ત્રીન પ્રદેશ ઊપર કે ઔર ત્રીન પ્રદેશ નીચે કે
 ડનકે દ્વારા સ્પૃષ્ટ હૈં, તથા પૂર્વપશ્ચિમભાગ કે ત્રીન ત્રીન પ્રદેશ ઔર
 ઉત્તરદક્ષિણપાર્શ્વકા એક ૨ પ્રદેશ સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ । ઇસ પ્રકાર સે ધર્મા-
 સ્તિકાય કે ૧૭ પ્રદેશો દ્વારા પુદ્ગલાસ્તિકાય કે ત્રીન પ્રદેશો કી ઉત્કૃષ્ટ-
 રૂપ સે સ્પર્શના હોતી હૈ । ઇસકા આકાર યંત્રપૃષ્ઠ મેં નં० ૫ મેં દેખ લેવે

પરંતુ પૂર્વોક્ત નયની માન્યતા અનુસાર તેમને ત્રણ પ્રદેશમાં અવગાહ થયેલા
 મનાય છે. આ રીતે ત્રણ પરમાણુઓ દ્વારા અવગાહપ્રદેશ ત્રણ પ્રકારના
 માની લેવામાં આવે છે અને તેમની નીચેના અથવા ઉપરના ત્રણ પ્રદેશ,
 અને એ તેમની આજૂબાજૂના પ્રદેશ, આ પ્રકારે ધર્માસ્તિકાયના આઠ પ્રદેશો
 દ્વારા પુદ્ગલાસ્તિકાયના ત્રણ પ્રદેશોની સ્પર્શના થાય છે. આ જઘન્ય સ્પર્શના
 સમજવી તેની આકૃતિ યંત્રપૃષ્ઠમાં નં. ૩ અને ૪ માં જોઈ લેવી.

વધારેમાં વધારે ૧૭ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશો દ્વારા ત્રણ પુદ્ગલાસ્તિકાય
 પ્રદેશોની સ્પર્શનાનું સ્પષ્ટીકરણ-ન્યાં પુદ્ગલાસ્તિકાયના ત્રણ પ્રદેશ અવગાહિત
 થઈ રહેલા છે, તે ત્રણ પ્રદેશો તેમના દ્વારા સ્પૃષ્ટ છે. ત્રણ પ્રદેશ ઉપરના
 અને ત્રણ પ્રદેશ નીચેના તેમના દ્વારા સ્પૃષ્ટ છે. તથા પૂર્વપશ્ચિમ ભાગના
 ત્રણ ત્રણ પ્રદેશ અને ઉત્તરદક્ષિણ ભાગના એક એક પ્રદેશ સ્પૃષ્ટ થાય છે.
 આ રીતે ધર્માસ્તિકાયના વધારેમાં વધારે ૧૭ પ્રદેશો દ્વારા પુદ્ગલાસ્તિકાયના
 ત્રણ પ્રદેશોની સ્પર્શના થાય છે તેની આકૃતિ યંત્રપૃષ્ઠમાં નં. ૫ માં જોઈ લેવી.

एवं-पूर्वोक्तरीत्यैव, अधर्मास्तिकायप्रदेशैरपि जघन्येन अष्टभिः, उत्कृष्टेन सप्त-
दशभिः त्रयः पुद्गलास्तिकायप्रदेशाः स्पृष्टा भवन्ति २, गौतमः पृच्छति-‘केवह-
एहि आगासत्थिकायपएसेहि पुट्ठा?’ हे भदन्त ! कियद्भिः आकाशास्तिका-
यायप्रदेशैः त्रयः पुद्गलास्तिकायप्रदेशाः स्पृष्टा भवन्ति ? भगवानाह-
‘सत्तरसहि’ हे गौतम ! सप्तदशभिः आकाशास्तिकायप्रदेशैः, त्रयः पुद्गला-
स्तिकायप्रदेशाः स्पृष्टा भवन्ति ३, अत्रापि जघन्यपदाभावो बोध्यो लोकान्ते
आकाशप्रदेशानां सद्भावात् ‘शेषं जहा धम्मत्थिकायस्स’ शेषं जीवपुद्गलाद्धा-
विषयकं प्रकरणं यथा धर्मास्तिकायस्य प्रतिपादितं तथैवात्रापि प्रतिपत्तव्यम्,
तथा चाभिलापक्रमस्त्वेवं बोध्यः-त्रयः भदन्त ! पुद्गलास्तिकायप्रदेशाः कियद्भिः

इसी प्रकार से अधर्मास्तिकाय के ८ प्रदेशों द्वारा जघन्य स्पर्शना और
उसके १७ प्रदेशों द्वारा उत्कृष्ट स्पर्शना होती है ऐसा जानना चाहिये ।

अब गौतमप्रभु से ऐसा पूछते हैं ‘केवहएहि आगासत्थिकायपएसेहि-
पुट्ठा’ हे भदन्त ! कितने आकाशास्तिकाय प्रदेशों द्वारा पुद्गलास्ति-
काय के तीन प्रदेशों की स्पर्शना होती है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते
हैं-‘सत्तरसहि’ हे गौतम ! १७ आकाशास्तिकाय प्रदेशों द्वारा पुद्ग-
लास्तिकाय के तीन प्रदेशों की स्पर्शना होती है । यहां पर भी जघन्य-
पद का अभाव जानना चाहिये । क्योंकि लोकान्त में आकाशप्रदेशों
का सद्भाव रहता है । ‘सेसं जहा धम्मत्थिकायस्स’ इसके आगे का
जीव, पुद्गल और अद्धाविषयक प्रकरण है जैसा धर्मास्तिकाय का कहा
जा चुका है, वैसा ही जानना चाहिये । तथा च अभिलाप क्रम इस

એજ પ્રમાણે અધર્માસ્તિકાયના ઓછામાં ઓછા આઠ અને વધારેમાં
વધારે ૧૭ પ્રદેશો વડે પુદ્ગલાસ્તિકાયના ત્રણ પ્રદેશોની સ્પર્શના
થાય છે, એમ સમજવું.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ કેવદ્દુપહિ આગાસત્થિકાયપએસેહિ પુટ્ઠા ? ” હે
ભગવન્ ! કેટલા આકાશાસ્તિકાયના પ્રદેશો વડે પુદ્ગલાસ્તિકાયના ત્રણ
પ્રદેશોની સ્પર્શના થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ સત્તરસહિ ” હે ગૌતમ ! આકાશાસ્તિકાયના
સત્તર પ્રદેશો વડે પુદ્ગલાસ્તિકાયના ત્રણ પ્રદેશોની સ્પર્શના થાય છે. અહીં
પણ જઘન્યપદનો અભાવ જ સમજવો, કારણ કે લોકાન્તમાં આકાશપ્રદેશોનો
સદ્ભાવ રહે છે. “ સેસં જહા ધમ્મત્થિકાયસ્સ ” ત્યાર પછીનું કથન-૭૫,

જીવાસ્તિકાયપ્રદેશોઃ સ્પૃષ્ઠાઃ ભવન્તિ ? ગૌતમ ! અનન્તૈઃ જીવાસ્તિકાયપ્રદેશોઃ ત્રયઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશાઃ સ્પૃષ્ઠા ભવન્તિ ૪, એવં પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશૌરપિ અનન્તૈઃ ત્રયઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશાઃ સ્પૃષ્ઠા ભવન્તિ ૫, અદ્વાસમયૈસ્તુ સ્યાત્ સ્પૃષ્ઠાઃ સમયક્ષેત્રાપેક્ષયા સ્યાન્નો સ્પૃષ્ઠાઃ સમયક્ષેત્રવહિરપેક્ષયા, તત્રાપિ યદા સ્પૃષ્ઠા ભવન્તિ તદાપિ નિયમાદનન્તૈરેવ અદ્વાસમયૈઃ ત્રયઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશાઃ સ્પૃષ્ઠાઃ बोध्याः, 'એવં एएणं गमेणं भाणियव्वं जाव दस, नवरं जहन्नपदे दोन्नि पक्खिवियव्वा, उक्कोसपए पंच' એવં પૂર્વોક્તરીત્યા, एतेन उपर्युक्तेन, ગમેન-અભિલાપ-ક્રમેણ, મણિતવ્યમ્ વક્તવ્યમ્, યાવત્ ચત્તારઃ, પચ્ચ, ષટ્, સપ્ત, અષ્ટૌ, નવ, દશ વા

પ્રકાર સે હૈં-હે ભદન્ત ! ત્રીન પુદ્ગલાસ્તિકાય પ્રદેશ જીવાસ્તિકાય કે ક્રિતને પ્રદેશો દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં । હે ગૌતમ ! ત્રીન પુદ્ગલાસ્તિકાય પ્રદેશ અનન્તજીવાસ્તિકાયપ્રદેશો દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં । હસી પ્રકાર સે વે અનન્ત પુદ્ગલાસ્તિકાય પ્રદેશો દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં । તથા અદ્વાસમયો દ્વારા વે કદાચિત્ સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં ઓર કદાચિત્ સ્પૃષ્ટ નહીં હોતે હૈં । યદિ હોતે હૈં તો વે નિયમ સે અનન્ત અદ્વાસમયો દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં । સમયક્ષેત્ર કી અપેક્ષા સે વે અનન્ત અદ્વાસમયો દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં એસા જાનના ચાહિયે । 'એવં एएणं गमेणं भाणियव्वं जाव दस, नवरं जहन्नपदे दोन्नि पक्खिवेयव्वा, उक्कोसपए पंच' હસી પ્રકાર હસ ઉપર્યુક્ત અભિલાપ ક્રમ સે યાવત્-ચાર, પાંચ, છહ, સાત, આઠ,

પુદ્ગલ અને અદ્વાવિષયક કથન ધર્માસ્તિકાયના પૂર્વોક્ત કથન પ્રમાણે જ સમજવું જેમ કે તેમના વિષે આ પ્રકારના પ્રશ્નોત્તરો બનશે-

પ્રશ્ન-પુદ્ગલાસ્તિકાયના ત્રણ પ્રદેશો જીવાસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

ઉત્તર-હે ગૌતમ ! પુદ્ગલાસ્તિકાયના ત્રણ પ્રદેશો જીવાસ્તિકાયના અનંત પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે. એજ પ્રમાણે તેઓ અનંત પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે અદ્વાસમયો વડે તેઓ ક્યારેક સ્પૃષ્ટ થાય છે અને ક્યારેક સ્પૃષ્ટ થતા નથી જો તેઓ અદ્વાસમયો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે તો નિયમથી જ અનંત અદ્વાસમયો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે સમયક્ષેત્રની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામાં આવે તો તેઓ અનંત અદ્વાસમયો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે, પરંતુ સમયક્ષેત્રની બહારના ક્ષેત્રમાં તેઓ તેમના દ્વારા સ્પૃષ્ટ થતા નથી, એમ સમજવું. 'એવં एएणं गमेणं भाणियव्वं जाव दस, नवरं जहन्नपदे दोन्नि पक्खिवेयव्वा, उक्कोसपए पंच' એજ પ્રકારે-પૂર્વોક્ત પ્રશ્નોત્તરો દ્વારા ચાર, પાંચ, છ, સાત, આઠ, નવ અને

પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશઃ વક્તવ્યાઃ, નવરં-વિશેષસ્તુ જઘન્યપદે દ્વૌ પ્રક્ષેપ્તવ્યૌ, ઉત્કૃષ્ટપદે પશ્ચ પ્રક્ષેપ્તવ્યાઃ,

તથા-એકદ્વિત્ર્યાદિ પરમાણુનાં જઘન્યપદે ઉત્કૃષ્ટપદે ચ પ્રત્યેકં કતિ કતિ સ્પર્શના-પ્રદેશા ભવન્તીતિ તત્પ્રકારોઽપિ પ્રદર્શ્યતે અત્ર સર્વત્રૈવ જઘન્યપદે વિવક્ષિત પરમાણુતો દ્વિગુણા દ્વિસંખ્યાધિકાશ્ચ સ્પર્શકપ્રદેશા ભવન્તિ । ઉદાહરણમ્-યથા એકઃ પરમાણુર્દ્વાભ્યાં ગુણને જાતૌ દ્વૌ, તયોર્દ્વિકસંમેલને જાતાશ્ચત્વારઃ સ્પર્શના પ્રદેશા જઘન્યપદે ભવન્તિ । એવં દ્વિત્ર્યાદિ દશપર્યન્તેષુ પરમાણુષુ યોજના કર્તવ્યા । ઉત્કૃષ્ટપદે તુ એકપરમાણુઃ પશ્ચગુણત્વે જાતાઃ પશ્ચ દ્વિકસંમેલને સપ્ત સ્પર્શક-

નો ઓર દશ તકકે પુદ્ગલાસ્તિકાય કે પ્રદેશ કહના ચાહિયે । પરન્તુ જઘન્યપદ મેં દો કા ઓર ઉત્કૃષ્ટ પદ મેં પાંચ કાં પ્રક્ષેપ કરના ચાહિયે ।

તથા-એક દો ત્રીન આદિ પરમાણુઓં કે જઘન્યપદ મેં ઓર ઉત્કૃષ્ટ પદ મેં પ્રત્યેક કે કિતને ૨ સ્પર્શના પ્રદેશ હોતે હૈં એસા મી સૂત્ર-કાર દિલાતે હૈં-હસ પ્રકાર મેં સર્વત્ર હી જઘન્યપદ મેં વિવક્ષિત પરમાણુ સે દૂને ઓર દો સંખ્યા અધિક સ્પર્શક પ્રદેશ હોતે હૈં, જૈસે-એક પરમાણુ દો સે ગુણા કરને પર દો પરમાણુ આતે હૈં, इनके द्विक संमेलन में जो चार आते हैं वे स्पर्शना प्रदेश हैं और ये जघन्यपद में हैं । इसी प्रकार से दो तीन आदि दशतक के परमाणुओं से ऐसी ही योजना करनी चाहिये । ઉત્કૃષ્ટપદ મેં એક પરમાણુ કો પાંચસે ગુણા કરને પર પાંચ પરમાણુ હો જાતે હૈં, इनमें द्विक संमेलन से अर्थात्

હસ સુધીના પુદ્ગલાસ્તિકાયના પ્રદેશોની ધર્માસ્તિકાયાદિના પ્રદેશો વડે સ્પર્શનાનું કથન કરવું જોઈએ પરન્તુ વિશેષતા જોટલી જ છે કે પ્રત્યેક જઘન્યપદમાં ઉત્તરોત્તર બે પ્રદેશોની અને ઉત્કૃષ્ટ પદમાં પાંચની વૃદ્ધિ કરતા જવું જોઈએ.

તથા-એક, બે, ત્રણ આદિ પરમાણુઓનાં જઘન્ય પદમાં અને ઉત્કૃષ્ટ પદમાં પ્રત્યેકના કેટલા કેટલા સ્પર્શનાપ્રદેશ હોય છે તે આ પ્રકારે પણ ગણી શકાય છે-જઘન્યપદમાં સ્પર્શકપ્રદેશોની સંખ્યા નક્કી કરવા માટે પરમાણુની જોટલી સંખ્યા આપી હોય તેના બમણાં કરી બે ઉમેરવા જેમ કે એક પરમાણુના બમણા કરવાથી બે આવે અને તેમાં બે ઉમેરવાથી ચાર આવે આ રીતે ઓછામાં ઓછા ચાર સ્પર્શક પ્રદેશો આવે છે, એજ પ્રમાણે બેથી લઈને હસ પર્યન્તના પરમાણુઓના જઘન્ય સ્પર્શક પ્રદેશો પણ ગણી શકાય છે. ઉત્કૃષ્ટ સ્પર્શકોની સંખ્યા નક્કી કરવા માટે પરમાણુના પાંચ ગણાં કરી બે ઉમેરવા જેમ કે એક પરમાણુને પાંચ વડે ગુણવાથી પાંચ પરમાણુ થાય છે. તેમાં બે ઉમેરવાથી સાત સ્પર્શક પ્રદેશો આવે છે એજ પ્રમાણે બેથી

જીવાસ્તિકાયપ્રદેશોઃ સ્પૃષ્ઠાઃ ભવન્તિ ? ગૌતમ ! અનન્તૈઃ જીવાન્તિકાયપ્રદેશોઃ ત્રયઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશોઃ સ્પૃષ્ઠા ભવન્તિ ૪, એવં પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશોરપિ અનન્તૈઃ ત્રયઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશોઃ સ્પૃષ્ઠા ભવન્તિ ૫, અદ્વાસમયૈસ્તુ સ્યાત્ સ્પૃષ્ઠાઃ સમયક્ષેત્રાપેક્ષયા સ્યાન્નો સ્પૃષ્ઠાઃ સમયક્ષેત્રવહિરપેક્ષયા, તત્રાપિ યદા સ્પૃષ્ઠા ભવન્તિ તદાપિ નિયમાદનન્તૈરેવ અદ્વાસમયૈઃ ત્રયઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશોઃ સ્પૃષ્ઠાઃ बोध्याः, 'એવં એણં ગમેણં માણિયવ્વં જાવ દસ, નવરં જહન્નપદે દોન્નિ પક્કિલ-વિયવ્વા, ઉક્કોસપપ પંચ' એવં પૂર્વોક્તરીત્યા, એતેન ઉપર્યુક્તેન, ગમેન-અમિલાપ-ક્રમેણ, મણિતવ્યમ્ વક્તવ્યમ્, યાવત્ ચત્તારઃ, પચ્ચ, પટ્ટ, સપ્પ, અષ્ટૌ, નવ, દશ વા

પ્રકાર સે હૈ-હે ભદન્ત ! ત્રીન પુદ્ગલાસ્તિકાય પ્રદેશ જીવાસ્તિકાય કે કિતને પ્રદેશો દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતે હૈ । હે ગૌતમ ! ત્રીન પુદ્ગલાસ્તિકાય પ્રદેશ અનન્તજીવાસ્તિકાયપ્રદેશો દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતે હૈ । હસી પ્રકાર સે વે અનન્ત પુદ્ગલાસ્તિકાય પ્રદેશો દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતે હૈ । તથા અદ્વાસમયો દ્વારા વે કદાચિત્ સ્પૃષ્ટ હોતે હૈ ઓર કદાચિત્ સ્પૃષ્ટ નહીં હોતે હૈ । યદિ હોતે હૈ તો વે નિયમ સે અનન્ત અદ્વાસમયો દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતે હૈ । સમયક્ષેત્ર કી અપેક્ષા સે વે અનન્ત અદ્વાસમયો દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતે હૈ એસા જાનના ચાહિયે । 'એવં એણં ગમેણં માણિયવ્વં જાવ દસ, નવરં જહન્નપદે દોન્નિ પક્કિલવેચવ્વા, ઉક્કોસપપ પંચ' હસી પ્રકાર હસ ઉપર્યુક્ત અમિલાપ ક્રમ સે યાવત્-ચાર, પાંચ, છહ, સાત, આઠ,

પુદ્ગલ અને અદ્વાવિષયક કથન ધર્માસ્તિકાયના પૂર્વોક્ત કથન પ્રમાણે જ સમજવું જેમ કે તેમના વિષે આ પ્રકારના પ્રશ્નોત્તરો બનશે-

પ્રશ્ન-પુદ્ગલાસ્તિકાયના ત્રણ પ્રદેશો, જીવાસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

ઉત્તર-હે ગૌતમ ! પુદ્ગલાસ્તિકાયના ત્રણ પ્રદેશો જીવાસ્તિકાયના અનંત પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે. એજ પ્રમાણે તેઓ અનંત પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે અદ્વાસમયો વડે તેઓ ક્યારેક સ્પૃષ્ટ થાય છે અને ક્યારેક સ્પૃષ્ટ થતા નથી જો તેઓ અદ્વાસમયો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે તો નિયમથી જ અનંત અદ્વાસમયો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે સમયક્ષેત્રની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામાં આવે તો તેઓ અનંત અદ્વાસમયો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે, પરંતુ સમયક્ષેત્રની બહારના ક્ષેત્રમાં તેઓ તેમના દ્વારા સ્પૃષ્ટ થતા નથી, એમ સમજવું. "એવં એણં ગમેણં માણિયવ્વં જાવ દસ, નવરં જહન્નપદે દોન્નિ પક્કિલવેચવ્વા, ઉક્કોસપપ પંચ" એજ પ્રકારે-પૂર્વોક્ત પ્રશ્નોત્તરો દ્વારા ચાર, પાંચ, છ, સાત, આઠ, નવ અને

પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશઃ વક્તવ્યાઃ, નવર-વિશેષસ્તુ જઘન્યપદે દ્વૌ પ્રક્ષેપ્તવ્યૌ,
ઉત્કૃષ્ટપદે પશ્ચ પ્રક્ષેપ્તવ્યાઃ,

તથા-એકદ્વિત્ર્યાદિ પરમાણુનાં જઘન્યપદે ઉત્કૃષ્ટપદે ચ પ્રત્યેકં કતિ કતિ સ્પર્શના-પ્રદેશા ભવન્તીતિ તત્પ્રકારોઽપિ પ્રદર્શ્યતે અત્ર સર્વત્રૈવ જઘન્યપદે વિવક્ષિત પરમાણુતો દ્વિગુણા દ્વિસંખ્યાધિકાશ્ચ સ્પર્શકપ્રદેશા ભવન્તિ । ઉદાહરણમ્-
યથા એકઃ પરમાણુર્દ્વાભ્યાં ગુણને જાતૌ દ્વૌ, તયોર્દ્વિકસંમેલને જાતાશ્ચત્વારઃ સ્પર્શના પ્રદેશા જઘન્યપદે ભવન્તિ । એવં દ્વિત્ર્યાદિ દશપર્યન્તેષુ પરમાણુબુ યોજના કર્તવ્યા । ઉત્કૃષ્ટપદે તુ એકપરમાણુઃ પશ્ચગુણત્વે જાતાઃ પશ્ચ દ્વિકસંમેલને સપ્ત સ્પર્શક-

નો ઓર દશ તકકે પુદ્ગલાસ્તિકાય કે પ્રદેશ કહના ચાહિયે । પરન્તુ જઘન્યપદ મેં દો કા ઓર ઉત્કૃષ્ટ પદ મેં પાંચ કા પ્રક્ષેપ કરના ચાહિયે ।

તથા-એક દો ત્રીન આદિ પરમાણુઓં કે જઘન્યપદ મેં ઓર ઉત્કૃષ્ટ પદ મેં પ્રત્યેક કે કિતને ૨ સ્પર્શના પ્રદેશ હોતે હેં એસા બી સૂત્ર-કાર દિલાતે હેં-હસ પ્રકાર મેં સર્વત્ર હી જઘન્યપદ મેં વિવક્ષિત પરમાણુ સે દૂને ઓર દો સંખ્યા અધિક સ્પર્શક પ્રદેશ હોતે હેં, જૈસે-એક પરમાણુ દો સે ગુણા કરને પર દો પરમાણુ આતે હેં, इनके द्विक संमेलन में जो चार आते हैं वे स्पर्शना प्रदेश हैं और ये जघन्यपद में हैं । इसी प्रकार से दो तीन आदि दशतक के परमाणुओं से ऐसी ही योजना करनी चाहिये । ઉત્કૃષ્ટપદ મેં એક પરમાણુ કો પાંચસે ગુણા કરને પર પાંચ પરમાણુ હો જાતે હેં, इनमें द्विक संमेलन से अर्थात्

હસ સુધીના પુદ્ગલાસ્તિકાયના પ્રદેશોની ધર્માસ્તિકાયાદિના પ્રદેશો વડે સ્પર્શ-નાનું કથન કરવું જોઈએ પરન્તુ વિશેષતા એટલી જ છે કે પ્રત્યેક જઘન્યપદમાં ઉત્તરોત્તર બે પ્રદેશોની અને ઉત્કૃષ્ટ પદમાં પાંચની વૃદ્ધિ કરતા જવું જોઈએ.

તથા-એક, બે, ત્રણ આદિ પરમાણુઓના જઘન્ય પદમાં અને ઉત્કૃષ્ટ પદમાં પ્રત્યેકના કેટલા કેટલા સ્પર્શનાપ્રદેશ હોય છે તે આ પ્રકારે પણ ગણી શકાય છે-જઘન્યપદમાં સ્પર્શકપ્રદેશોની સંખ્યા નક્કી કરવા માટે પરમાણુની એટલી સંખ્યા આપી હોય તેના બમણાં કરી બે ઉમેરવા જેમ કે એક પરમાણુના બમણા કરવાથી બે આવે અને તેમાં બે ઉમેરવાથી ચાર આવે આ રીતે ઓછામાં ઓછા ચાર સ્પર્શક પ્રદેશો આવે છે, એજ પ્રમાણે બેથી લઈને હસ પર્યન્તના પરમાણુઓના જઘન્ય સ્પર્શક પ્રદેશો પણ ગણી શકાય છે. ઉત્કૃષ્ટ સ્પર્શકોની સંખ્યા નક્કી કરવા માટે પરમાણુના પાંચ ગણાં કરી બે ઉમેરવા જેમ કે એક પરમાણુને પાંચ વડે ગુણવાથી પાંચ પરમાણુ થાય છે. તેમાં બે ઉમેરવાથી સાત સ્પર્શક પ્રદેશો આવે છે એજ પ્રમાણે બેથી

પ્રદેશા ભવન્તિ । પૂર્વરીતૈવ દ્વિત્રિચતુરાદિ દશપરમાણુ પર્યન્તેષુ અપિ યોજનાઽવ-
સેયેતિ । इदमपि कोष्ठकेनैवज्ञातव्यम् । तच्च कोष्ठकं यंत्रपृष्ठे पृष्ठे विलोकनीयम्

અત્રૈવં વોધ્યમ્-જઘન્યપદે પરમાણોઃ (પ્રદેશસ્ય) યે સ્પર્શના પ્રદેશા ભવન્તિ તેષુ
દ્વયોઃ પ્રક્ષેપણેન દ્વયોઃ પરમાણ્વોઃ જઘન્યપદે સ્પર્શના પ્રદેશા આયાન્તિ, एवं
पूर्वपूर्वेषु जघन्यस्पर्शनाप्रदेशेषु सर्वत्र उत्तरोत्तरं द्वि द्वि प्रक्षेपणेन त्रिः चतुः पञ्च-
षट्-सप्ता-ऽष्ट-नव-दश परमाणूनां जघन्यपदे स्पर्शना प्रदेशाः आगमिष्यन्ति ।
एवम् उत्कृष्टपदे एरुपरमाणोः स्पर्शनाप्रदेशेषु पञ्चप्रक्षेपणेन (संमेलनेन) द्वयोः
परमाण्वोरुत्कृष्टपदे स्पर्शना प्रदेशा आयान्ति । एवं पूर्वपूर्वेषु उत्कृष्टस्पर्शना-
प्रदेशेषु पञ्चपञ्चप्रक्षेपणेन त्र्यादिदशपर्यन्तानां परमाणूनामुत्कृष्टસ્पर्शनाप्रदेशा

દોકે મિલાને સે સાત સ્પર્શક પ્રદેશ હોતે હૈં । इसी पूर्वरिति से
दो तीन चार आदि शततक के परमाणुओं में भी योजना जाननी
चाहिये । इसकी आकृति यंत्रपृष्ठ के छठे अंक में देख छेवें कोष्ठक
से घान इस प्रकार जानी जा सकती है—

यहाँ ऐसा समझना-जघन्य पद में परमाणु के (प्रदेशके) जो स्पर्शना
प्रदेश होते हैं उनमें दो का प्रक्षेप करने से परमाणुओं के जघन्य
पद में स्पर्शनाप्रदेश आते हैं । इसी प्रकार पूर्व पूर्व जघन्य स्पर्शना
प्रदेशों में सर्वत्र उत्तरोत्तर दो दो का प्रक्षेप करने से तीन, चार, पांच,
छह, सात, आठ, नौ और दश इन परमाणुओं के जघन्यपद में स्पर्शना
प्रदेश आजावेंगे, इसी प्रकार उत्कृष्ट पद में एक परमाणु के स्पर्शना
प्रदेशों में पांच का प्रक्षेप करने से-पांच मिलाने से दो परमाणुओं के
उत्कृष्टपद में स्पर्शना प्रदेश आ जाते हैं । इस प्रकार पूर्व पूर्व उत्कृष्ट

ભાગને દસ પર્યન્તના પરમાણુઓના વધારેમાં વધારે સ્પર્શક પ્રદેશો પણ નક્કી કરી
શકાય છે આ વાત યંત્રના પેજમાં આપેલ નં. ૬ ની આકૃતિથી સ્પષ્ટ થાય છે—

સ્પષ્ટીકરણ-જઘન્ય પદમાં એક પરમાણુના (પ્રદેશના) બે સ્પર્શના પ્રદેશો
હોય છે તેમાં બે ઉમેરવાથી બે પરમાણુઓના જઘન્યપદમાં સ્પર્શના પ્રદેશ
આવી જાય છે એજ પ્રમાણે પ્રત્યેક આગળના જઘન્ય સ્પર્શના પ્રદેશોમાં
ઉત્તરોત્તર બપ્પે પ્રદેશો ઉમેરવાથી ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ, સાત, આઠ, નવ
અને દસ, પરમાણુઓના જઘન્ય સ્પર્શના પ્રદેશો અનુક્રમે ૮, ૧૦, ૧૨, ૧૪,
૧૬, ૧૮, ૨૦ અને ૨૨ આવશે એજ પ્રમાણે વધારેમાં વધારે સ્પર્શક
પ્રદેશો બાણવાની પદ્ધતિ બતાવવામાં આવે છે એક પરમાણુના વધારેમાં વધારે
સ્પર્શક પ્રદેશો ૭ છે, તેમાં પાંચ ઉમેરવાથી બે પરમાણુઓના સ્પર્શક પ્રદેશો

आगमिष्यन्ति । ते च यंत्रपृष्ठे पष्ठाङ्कस्य कोष्ठकेन ज्ञातव्याः । तदेव विस्तरेण प्ररूपयितुमाह—‘चत्वारि पोग्गलत्थिकायपएसस केवइएहिं धम्मत्थिकायपएससेहिं पुट्ठा ?’ गौतमः पृच्छति—हे भदन्त ! चत्वारः पुद्गलास्तिकायप्रदेशाः कियद्भिः धर्मास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टा भवन्ति ? भगवानाह—‘जहन्नपदे दसहिं, उक्कोसपदे बावीसाए’ हे गौतम ! जघन्यपदे—जघन्येन दशभिः धर्मास्तिकायप्रदेशैः जघन्यपदे दशप्रदेशात्मककोष्ठकं यंत्रपृष्ठे सप्तमाङ्के विलोकनीयम् । चतुष्प्रदेशस्य नयविशेषापेक्षया स्कन्धरूपेण विवक्षितत्वात्, उत्कृष्टपदे—उत्कृष्टेन, द्वाविं-

स्पर्शना प्रदेशों में पांच पांच के मिलाने से तीन से लेकर दश परमाणुओं के उत्कृष्ट से स्पर्शना प्रदेश आजावेगे । इस सब कथन का सारांश ऐसा है—समस्त जघन्यपद में विवक्षित परमाणु को दुगुना करना चाहिये और उसमें दो जोड़ देना चाहिये । उत्कृष्ट पद में विवक्षित परमाणुओं को पांचगुणा करना चाहिये और आये हुए उस संख्या में दो जोड़ देना चाहिये । इस प्रकार करने से विवक्षित परमाणुओं की जघन्य स्पर्शना और उत्कृष्ट स्पर्शना आजाती है । यह बात जघन्यपद में दश प्रदेशात्मक कोष्ठक यंत्रपृष्ठ के सातवें अंक में देख लेवें कोष्ठक द्वारा जाननी चाहिये, सूत्रकार इसी का वर्णन अब विस्तार से करते हैं—‘चत्वारिपोग्गलत्थिकायपएसस केवइएहिं धम्मत्थिकायपएससेहिं पुट्ठा’ गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—हे भदन्त ! चार पुद्गलास्तिकायप्रदेश कितने धर्मास्तिकायप्रदेशों द्वारा स्पृष्ट होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘जहन्नपद दसहिं उक्कोसपद बावीसाए’ हे गौतम ! जघन्य से दश धर्मास्तिकाय प्रदेशों द्वारा चार पुद्गलास्त-

‘१२ आवे छे ओज प्रमाणे’ पांच पांचनी उत्तरोत्तर वृद्धि करता जवाथी प्रभुथी लघने इस सुधीना परमाणुओना उत्कृष्ट स्पर्शना प्रदेशो अनुक्रमे १७, २२, २७, ३२, ३७, ४२, ४७ अने पर आवसे आ कथनने सारांश ओ छे के जघन्य पहमां जेटला परमाणु स्पर्शकोनी सञ्ज्या जणुवी छायें तेटला परमाणुना अभण्ठां करी जे उमेरवाथी ओछामां ओछा केटला स्पर्शको हशे, ते जण्णी शकाशे परमाणुओना पांच गण्ठां करी जे उमेरवाथी ते परमाणुओना उत्कृष्ट स्पर्शकोनी सञ्ज्या जण्णी शकाशे आ वात जघन्यपदमां दश प्रदेशात्मक कोष्ठक यंत्रपृष्ठमां नं. ७ मां कोठानी महदथी पणु सभणु शकाय तेम छे.

इसे सूत्रकार आ वात विस्तारपूर्वक समझावे छे—

गौतम स्वामीना प्रश्न—“चत्वारि पोग्गलत्थिकायपएसस केवइएहिं धम्मत्थिकायपएससेहिं पुट्ठा ?” हे भगवन् ! पुद्गलास्तिकायना आर प्रदेशो केटला धर्मास्तिकायप्रदेशो वडे स्पृष्ट थाय छे ?

महावीर प्रभुने उत्तर—“जहन्नपद दसहिं उक्कोसपद बावीसाए” हे गौतम ! ओछामां ओछा दस अने वधादेमां वधादे बावीस धर्मास्तिकाय-

કાયપ્રદેશાઃ ક્રિયદ્ભિઃ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ સ્પૃષ્ટા ભવન્તિ ? મગવાનાહ—‘જહન્ન-
પપ્ ચોદસહિં, ઉક્કોસપપ્ વત્તીસાપ્ ’ હે ગૌતમ ! જગ્ગ્યપદે—જગ્ગ્યેન, ચતુર્દશભિઃ
ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ ઉત્કુષ્ઠપદે—ઉત્કુષ્ઠેન, દ્વાત્રિંશતા ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ સપ્તપુદ્ગલા-
સ્તિકાયપ્રદેશાઃ સ્પૃષ્ટા ભવન્તિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘સત્તપોગ્ગલત્થિકાયપપ્સા
કેવહ્પહિં ધમ્મત્થિકાયપપ્સેહિં પુદ્ધા ? ’ હે ભદન્ત ! સપ્ત પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશાઃ
ક્રિયદ્ભિઃ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ સ્પૃષ્ટા ભવન્તિ ? મગવાનાહ—‘જહ્ણેણં સોલસહિં
ઉક્કોસેણં સત્તત્તીસાપ્ ’ હે ગૌતમ ! જગ્ગ્યેન ષોડશભિઃ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ,
ઉત્કુષ્ઠેન સપ્તત્રિંશતા ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ સપ્તપુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશાઃ સ્પૃષ્ટા

સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં । અથ ગૌતમ પ્રશ્નુ સે એસા પૂછતે હૈં—‘છ પોગ્ગલત્થિ-
કાયપપ્સા’ હે ભદન્ત ! પુદ્ગલાસ્તિકાય કે ૬ પ્રદેશ ધર્માસ્તિકાય કે
કિતને પ્રદેશોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ કહતે હૈં—
‘જહન્નપપ્ ચોદસહિં, ઉક્કોસપપ્ વત્તીસાપ્ ’ હે ગૌતમ ! જગ્ગ્યપદ મેં
ધર્માસ્તિકાય કે ૧૪ પ્રદેશોં દ્વારા ઓર ઉત્કુષ્ઠ પદ મેં ૩૨ પ્રદેશોં દ્વારા
પુદ્ગલાસ્તિકાય કે ૬ પ્રદેશ સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં । અથ ગૌતમ પ્રશ્નુ સે એસા પૂછતે
હૈં—‘સત્ત પોગ્ગલત્થિકાયપપ્સા કેવહ્પહિં ધમ્મત્થિકાયપપ્સેહિં પુદ્ધા’
હે ભદન્ત ! સાત પુદ્ગલાસ્તિકાય પ્રદેશ ધર્માસ્તિકાય કે કિતને પ્રદેશોં
દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ કહતે હૈં—‘જહ્ણેણં સોલસહિં
ઉક્કોસેણં સત્તત્તીસાપ્ ’ હે ગૌતમ ! પુદ્ગલાસ્તિકાય કે સાત પ્રદેશ જગ્ગ્ય
પદ મેં ધર્માસ્તિકાય મેં ૧૬ પ્રદેશોં દ્વારા ઓર ઉત્કુષ્ઠ પદ ધર્માસ્તિકાય
કે ૩૭ પ્રદેશોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં । અથ ગૌતમ પ્રશ્નુ સે એસા પૂછતે

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન—“છ પોગ્ગલત્થિકાયપપ્સા” હે ભગવન્ ! પુદ્ગ-
લાસ્તિકાયના છ પ્રદેશો ધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નુનેા ઉત્તર—“જહન્નપપ્ ચોદસહિં, ઉક્કોસપપ્ વત્તીસાપ્ ”
હે ગૌતમ ! પુદ્ગલાસ્તિકાયના છ પ્રદેશો ધર્માસ્તિકાયના ઓછામાં ઓછા ૧૪
પ્રદેશો વડે અને વધારેમાં વધારે ૩૨ પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે.

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન—“સત્ત પોગ્ગલત્થિકાયપપ્સા કેવહ્પહિં ધમ્મત્થિ-
કાયપપ્સેહિં પુદ્ધા ?” હે ભગવન્ ! સાત પુદ્ગલાસ્તિકાય પ્રદેશો કેટલા ધર્મા-
સ્તિકાયપ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નુનેા ઉત્તર—“જહ્ણેણં સોલસહિં, ઉક્કોસેણં સત્તત્તીસાપ્ ”
હે ગૌતમ ! પુદ્ગલાસ્તિકાયના સાત પ્રદેશો ધર્માસ્તિકાયના ઓછામાં ઓછા
૧૬ પ્રદેશો વડે અને વધારેમાં વધારે ૩૭ પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે.

भवन्ति । गौतमः पृच्छति—‘अट्ट पोग्गलत्थिकायपएसा केवइएहिं धम्मत्थिकाय-
पएसेहिं पुट्ठा ?’ हे भदन्त ! अट्टपुद्गलास्तिकायप्रदेशाः कियद्मिः धर्मास्तिकाय-
प्रदेशीः स्पृष्टा भवन्ति ? भगवानाह—‘जहण्णेणं अट्टारसहिं उक्कोसेणं वयालीसाए’
जघन्येन अष्टादशभिः धर्मास्तिकायप्रदेशीः, उत्कृष्टेन द्वाचत्वारिंशता धर्मास्तिकाय-
प्रदेशीः अट्टपुद्गलास्तिकायप्रदेशाः स्पृष्टा भवन्ति । गौतमः पृच्छति—‘नवपोग्गलत्थि-
कायपएसा केवइएहिं धम्मत्थिकायपएसेहिं पुट्ठा ?’ हे भदन्त ! नवपुद्गलास्ति-
कायप्रदेशाः कियद्मिः धर्मास्तिकायप्रदेशीः स्पृष्टाः भवन्ति ? भगवानाह—‘जह-
ण्णेणं बीसाए, उक्कोसेणं सीयालीसाए’ हे गौतम ! जघन्येन त्रिंशत्या धर्मास्ति-

हैं—‘अट्टपोग्गलत्थिकायपएसा केवइएहिं धम्मत्थिकायपएसेहिं पुट्ठा’ हे
भदन्त ! पुद्गलास्तिकाय के आठ प्रदेश धर्मास्तिकाय के कितने प्रदेशों
द्वारा स्पृष्ट होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘जहण्णेणं अट्टार-
सहिं, उक्कोसेणं वयालीसाए’ हे गौतम ! पुद्गलास्तिकाय के आठ
प्रदेश जघन्यपद में धर्मास्तिकाय के १९ प्रदेशों द्वारा और उत्कृष्ट पद
में धर्मास्तिकाय के ४२ प्रदेशों द्वारा स्पृष्ट होते हैं । अब गौतम प्रभु से
ऐसा पूछते हैं—‘नव पोग्गलत्थिकायपएसा केवइएहिं धम्मत्थिकायपएसेहिं
पुट्ठा’ हे भदन्त ! पुद्गलास्तिकाय के नौ प्रदेश धर्मास्तिकाय के कितने
प्रदेशों द्वारा स्पृष्ट होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘जहण्णेणं बीसाए,
उक्कोसेणं सीयालीसाए’ हे गौतम ! पुद्गलास्तिकाय के नौ प्रदेश जघन्य
पद में धर्मास्तिकाय के २० प्रदेशों द्वारा और उत्कृष्ट पद में धर्मास्ति-

गौतम स्वामीने। प्रश्न—“अट्ट पोग्गलत्थिकायपएसा केवइएहिं धम्मत्थि-
कायपएसेहिं पुट्ठा ?” हे भगवन् ! पुद्गलास्तिकायना आठ प्रदेशो धर्मास्तिका-
यना केट्ठा प्रदेशो वडे स्पृष्ट थाय छे ?

भडावीर प्रभुने। उत्तर—“जहण्णेण अट्टारसहिं, उक्कोसेणं वयालीसाए”
हे गौतम ! पुद्गलास्तिकायना आठ प्रदेशो धर्मास्तिकायना ओछाभां ओछा
१८ प्रदेशो वडे अने वधारेभां वधारे ४२ प्रदेशो वडे स्पृष्ट थाय छे.

गौतम स्वामीने। प्रश्न—“नव पोग्गलत्थिकायपएसा केवइएहिं धम्मत्थि-
कायपएसेहिं पुट्ठा ?” हे भगवन् ! पुद्गलास्तिकायना नव प्रदेशो धर्मास्तिका-
यना केट्ठा प्रदेशो वडे स्पृष्ट थाय छे ?

भडावीर प्रभुने। उत्तर—“जहण्णेणं बीसाए, उक्कोसेणं सीयालीसाए”
हे गौतम ! पुद्गलास्तिकायना नव प्रदेशो धर्मास्तिकायना ओछाभां ओछा
२० प्रदेशो वडे अने वधारेभां वधारे ४७ प्रदेशो वडे स्पृष्ट थाय छे,

કાયપ્રદેશોઃ, ઉત્કૃષ્ટેન સપ્તચત્વારિંશતા ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોઃ નવપુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશોઃ સ્પૃષ્ટા ભવન્તિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘ દસ પોગ્ગલત્થિકાયપપ્પસા કેવહ્ણહિં ધમ્મત્થિકાયપપ્પસેહિં પુટ્ટા ? ’ હે ભદન્ત ! દશપુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશોઃ કિયદ્ધમિઃ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોઃ સ્પૃષ્ટા ભવન્તિ ? મગ્ગવાનાહ-‘ જહ્ણણેણં વાવીસાણ, ઉક્કોસેણં વાવન્નાણ ’ હે ગૌતમ ! જઘન્યેન દ્વાવિંશત્યા ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોઃ ઉત્કૃષ્ટેન દ્વાપશ્ચાશતા ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોઃ દશપુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશોઃ સ્પૃષ્ટા ભવન્તિ । ‘ આગાસત્થિકાયસ્સ સવ્વત્થ ઉક્કોસગં માણિયવ્વં ’ આકાશાસ્તિકાયસ્ય સર્વત્ર-એકપ્રદેશિકાઘ-સંખ્યપ્રદેશિકાન્તે ઉત્કૃષ્ટકમ્ ઉત્કૃષ્ટપદમેવ મણિતવ્યમ્, ન જઘન્યકમિતિમાવઃ । આકાશસ્ય સર્વત્ર સદ્માવાત્ અસંખ્યપ્રદેશત્વાત્ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘ સંખેજ્જા મંતે ! પોગ્ગલત્થિકાયપપ્પસા કેવહ્ણહિં ધમ્મત્થિકાયપપ્પસેહિં પુટ્ટા ? ’ હે ભદન્ત ! સંખ્યેયાઃ

કાય કે ૪૭ પ્રદેશોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘ દસ પોગ્ગલત્થિકાયપપ્પસા કેવહ્ણહિં ધમ્મત્થિકાયપપ્પસેહિં પુટ્ટા ’ હે ભદન્ત ! પુદ્ગલાસ્તિકાય કે ૧૦ દશ પ્રદેશ ધર્માસ્તિકાય કે કિનને પ્રદેશોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘ જહ્ણણેણં વાવીસાણ ઉક્કોસેણં વાવન્નાણ ’ હે ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાય કે ૨૨ પ્રદેશોં દ્વારા જઘન્યરૂપ મેં, ઓર ધર્માસ્તિકાય કે ૫૨ પ્રદેશોં દ્વારા ઉત્કૃષ્ટરૂપ મેં ૧૦ પુદ્ગલાસ્તિકાય કે પ્રદેશ સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં । ‘ આગાસત્થિકાયસ્સ સવ્વત્થ ઉક્કોસગં માણિયવ્વં ’ આકાશાસ્તિકાય કા સર્વત્ર-એકપ્રદેશિક સે લેકર અસંખ્યાત પ્રદેશિક તરુ મેં-ઉત્કૃષ્ટપદ હી કહના ચાહિયે-જઘન્ય પદ નહીં, કયોં કિ ઉસકા સર્વત્ર સદ્માવ રહતા હૈં । અવ ગૌતમ સે એસા પૂછતે હૈં-‘ સંખેજ્જા મંતે ! પોગ્ગલત્થિકાયપપ્પસા કેવહ્ણહિં ધમ્મ-

ગૌતમ સ્વામીના પ્રશ્ન-“ દસ પોગ્ગલત્થિકાયપપ્પસા કેવહ્ણહિં ધમ્મત્થિકાયપપ્પસેહિં પુટ્ટા ? ” હે ભગવન્ ! પુદ્ગલાસ્તિકાયના દસ પ્રદેશો ધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નના ઉત્તર-“ જહ્ણણેણં વાવીસાણ, ઉક્કોસેણં વાવન્નાણ ” હે ગૌતમ ! પુદ્ગલાસ્તિકાયના દસ પ્રદેશો ધર્માસ્તિકાયના ઓછામાં ઓછા ૨૨ પ્રદેશો વડે અને વધારેમાં વધારે ૫૨ પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે. “ આગાસત્થિકાયસ્સ સવ્વત્થ ઉક્કોસગં માણિયવ્વં ” આકાશાસ્તિકાયનું ઉત્કૃષ્ટ પદ જ સર્વત્ર-એક પ્રદેશિકથી લઈને અસંખ્યાત પ્રદેશિક સુધીમાં-કહેવું નોંધવું-જઘન્ય પદનું કથન કરવું નોંધવું નહીં, કારણ કે તેનો સર્વત્ર સદ્માવ રહે છે, અને તે અસંખ્યાત પ્રદેશવાળું છે.

પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશોઃ કિયદ્ભિઃ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ સ્પૃષ્ઠા ભવન્તિ ? મગ્નાહ-‘જહન્નપપ્ તેણેવ સંલેજ્જણં દુગુણેણં દુરુવાહિણં, ઉક્કોસપપ્ તેણેવ સંલેજ્જણં પંચગુણેણં દુરુવાહિણં’ હે ગૌતમ ! જઘન્યપદે જઘન્યેન, તેનૈવ-સંલેયેયકોડયં સ્કન્ધસ્તેનૈવ પ્રદેશસંલેયેયકેન દ્વિગુણેન દ્વિરૂપાધિકેન ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશેન સંલેયેયાઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશોઃ સ્પૃષ્ઠા ભવન્તિ, ઉત્કૃષ્ટપદે-ઉત્કૃષ્ટે

ત્થિકાય પપ્પસેહિં પુદ્ગા’ હે મદન્ત ! પુદ્ગલાસ્તિકાય કે સંલ્યાતપ્રદેશ ધર્માસ્તિકાય કે કિતને પ્રદેશો’ દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતે હેં ? હસકે ઉત્તર પ્રભુ કહતે હેં-‘જહન્નપપ્ તેણેવ સંલેજ્જેણં દુગુણેણં દુરુવાહિણં ઉક્કોસપપ્ તેણેવ સંલેજ્જણં પંચગુણેણં દુરુવાહિણં’ હે ગૌતમ ! પુદ્ગલાસ્તિકાય કે સંલ્યાતપ્રદેશ જઘન્યપદ મેં ધર્માસ્તિકાય કે અધિક દ્વિગુણિત સંલ્યાતપ્રદેશો’ દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતે હેં ઓર ઉત્કૃષ્ટપદ મેં વે દો અધિક પંચગુણિત સંલ્યાત પ્રદેશો’ દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતે હેં. હસકો, હમ હસપ્રકાર સે સમજાવકતે હેં-માનલો-જઘન્યપદ મેં પ્રદેશિક સ્કંધ લોકાન્ત મેં એક પ્રદેશ મેં સ્થિત હૈ-હસે પૂર્વોક્ત નયમતાનુસાર યો’ માનના ચાહિયે કિ વહ લોક કે ૨૦ પ્રદેશો’ મેં અવગાઢ (રહા હુઆ) હૈ. સો જહાં વહ અવગાઢ હૈ વહાં કે ડન ૨૦ પ્રદેશો’ દ્વારા તથા ડસી નયમતાનુસાર અપને ઉપરિતન યા અધસ્તન ૨૦ પ્રદેશો’ દ્વારા, એવં આજુબાજુ કે દો પ્રદેશો’ દ્વારા હસ પ્રકાર ધર્માસ્તિકાય કે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“સંલેજ્જા મંતે ! પોગલત્થિકાયપપ્પસા કેવદ્દેહિં ધર્માસ્તિકાયપપ્પસેહિં પુદ્ગા ?” હે ભગવન્ ! પુદ્ગલાસ્તિકાયના સંલ્યાત પ્રદેશો ધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“જહન્નપપ્ તેણેવ સંલેજ્જેણં દુગુણેણં દુરુવાહિણં ઉક્કોસપપ્ તેણેવ સંલેજ્જણં પંચગુણેણં દુરુવાહિણં” ગૌતમ ! પુદ્ગલાસ્તિકાયના સંલ્યાત પ્રદેશો ધર્માસ્તિકાયના ઓછામાં ઓછા તે સંલ્યાતના બમણા કરતાં બે અધિક પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે અને વધારેમાં વધારે તે સંલ્યાતના પાંચ ગણાં કરતાં બે અધિક પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે. અધનતુ’ સ્પટ્ટીકરણ આ પ્રમાણે કરી શકાય-ધારો કે વીસ પ્રદેશિક એક સ્કંધ લોકાન્તમાં એક પ્રદેશમાં રહેલો છે. પૂર્વોક્ત નયમતાનુસાર એવું માનવું લેઈએ કે તે લોકના ૨૦ પ્રદેશોમાં અવગાઢ (રહેલો) છે તેથી જ્યાં તે રહેલો છે ત્યાંના તે ૨૦ પ્રદેશો દ્વારા, તથા એજ નયમતાનુસાર પોતાના ઉપરિતન અથવા અધસ્તન ૨૦ પ્રદેશો દ્વારા અને આજુબાજુના બે પ્રદેશો દ્વારા, એવી રીતે ધર્માસ્તિકાયના ઓછામાં ઓછા ૪૨ પ્રદેશો વડે પુદ્ગલાસ્તિકાયના

તેનૈવ-યત્સંખ્યેયકોડયં સ્કન્ધસ્તેનૈવ પ્રદેશસંખ્યેકેન પञ्ચગુણેન દ્વિરૂપાધિકેન ધર્મા-
સ્તિકાયપ્રદેશેન સંખ્યેયાઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશાઃ સ્પૃષ્ઠા ભવન્તિ, તથાહિ-જઘન્ય-
પદે વિંશતિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો લોકાન્તે એકપ્રદેશે સ્થિતઃ, સચ નયમતેન વિંશત્યા-
અવગાહપ્રદેશૈઃ, વિંશત્યેવ ચ નયમતેનૈવ અધસ્તનૈઃ, ઉપરિતનૈર્વા પ્રદેશૈઃ, દ્વાભ્યાં ચ

પ્રદેશો દ્વારા, પુદ્ગલાસ્તિકાય કે સંખ્યાતપ્રદેશ જઘન્યપદમે સ્પૃષ્ટ હોતે
હૈં। યહ પહિલે કહા જા ચુકા હૈં કિ જઘન્યપદ મેં વિવક્ષિત પ્રદેશોં કો
દ્વિગુણિત કરકે આગત સંખ્યા મેં દો કો જોડ દેના ચાહિયે। યહાં પુદ્-
ગલાસ્તિકાય કે સંખ્યાતપ્રદેશ-૨૦ પ્રદેશ જઘન્યપદ મેં વિવક્ષિત હૈ-
ઉન્હે ૨ સે ગુણા કરને પર યા ઉતને હી પ્રદેશ ઉનમેં મિલાને પર ૪૦
આતે હૈં ઓર ફિર ૪૦ મેં ૨ કો જોડ દેને સે ૪૨ હો જાતે હૈં। યે ૪૨
પ્રદેશજઘન્યપદ મેં ધર્માસ્તિકાય કે હૈં। હતને ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશોં દ્વારા
સંખ્યાતપ્રદેશ પુદ્ગલાસ્તિકાય કે સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં। ઉત્કૃષ્ટ પદ મેં ધર્મા-
સ્તિકાય કે ૧૦૨ પ્રદેશોં દ્વારા પુદ્ગલાસ્તિકાય કે સંખ્યાત પ્રદેશ સ્પૃષ્ટ
હોતે હૈં। ઇન્હેં હસ પ્રકાર સે સમજના ચાહિયે। વિવક્ષિત પ્રદેશોં
કો ૫ સે ગુણિત કર આયે હુપ સંખ્યા મેં ૨ જોડ દેના ચાહિયે-હસ
પ્રકાર કરને સે ઉત્કૃષ્ટ પદ મેં સ્પૃષ્ટ પ્રદેશોં કી સંખ્યા આ જાતી હૈં।
હસકા તાત્પર્ય એસા હૈં કિ ઉત્કૃષ્ટ પદ મેં ૨૦ સંખ્યાપ્રમાણ સંખ્યાત
પરમાણુવાલા પુદ્ગલાસ્તિકાયરૂપ સ્કન્ધ સ્વાભાવિક ૨૦ અવગાહ પ્રદેશોં

સંખ્યાત પ્રદેશો જઘન્યપદમાં સ્પૃષ્ટ થાય છે. તે વાત તો પહેલાં સ્પષ્ટ
કરવામાં આવી છે કે જઘન્યપદમાં આવેલા પ્રદેશોના બમણા કરીને ગુણા-
કારમાં બે ઉમેરવાથી સ્પર્શકના પ્રદેશો બાણી શકાય છે. અહીં પુદ્ગલાસ્તિ-
કાયના સંખ્યાત પ્રદેશ-૨૦ પ્રદેશ-જઘન્ય પદમાં લેવામાં આવ્યા છે. તેના
બમણા કરવાથી ૪૦ આવે છે. પછી ૪૦ માં બે ઉમેરવાથી ૪૨ આવે છે.
એટલે કે ૨૦ પ્રદેશોવાળો સ્કંધ ધર્માસ્તિકાયના ઓછામાં ઓછા ૪૨ પ્રદેશો
વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે સંખ્યાત પ્રદેશોવાળા સ્કંધ-ધારે કે ૨૦ પ્રદેશોવાળો
સ્કંધ ધર્માસ્તિકાયના વધારેમાં વધારે ૧૦૨ પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે. આ
કથનનું સ્પષ્ટીકરણ આ પ્રમાણે છે-પુદ્ગલાસ્તિકાયના પ્રદેશોના પાંચ ગણાં
કરી ગુણાકારમાં બે ઉમેરવાથી વધારેમાં વધારે સ્પૃષ્ટ પ્રદેશોની સંખ્યા
આવે છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે-ઉત્કૃષ્ટ પદમાં ૨૦ સંખ્યાપ્રમાણ
સંખ્યાત પરમાણુવાળા પુદ્ગલાસ્તિકાયરૂપ સ્કંધ સ્વાભાવિક ૨૦ અવગાહ પ્રદેશો

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘કેવહ્ણર્હિ પોગ્ગલત્થિકાયપણ્ણસેર્હિ પુટ્ઠા ?’ હે ભદ્રન્ત ! કિયદ્ધમિઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશોઃ સંખ્યેયાઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશાઃ સ્પૃષ્ટા ભવન્તિ ? ભગવાનાહ—‘અણંતેર્હિ’ હે ગૌતમ ! અનન્તૈઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશોઃ સંખ્યેયાઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશાઃ સ્પૃષ્ટા ભવન્તિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘કેવહ્ણર્હિ અદ્ધાસમણ્ણર્હિ પુટ્ઠા ?’ હે ભદ્રન્ત ! કિયદ્ધમિઃ અદ્ધાસમયૈઃ સંખ્યેયાઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશાઃ સ્પૃષ્ટા ભવન્તિ ? ભગવાનાહ—‘સિય પુટ્ઠે સિય નો પુટ્ઠે જાવ અણંતેર્હિ’ હે ગૌતમ ! અદ્ધાસમયૈઃ સંખ્યેયાઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશાઃ સ્યાત્—કદાચિત્ સ્પૃષ્ટા ભવન્તિ સમયક્ષેત્રાપેક્ષયાઃ સ્યાત્—કદાચિત્ નો સ્પૃષ્ટા ભવન્તિ સમયક્ષેત્રાદ્ધિરપેક્ષયા, યાવત્—ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—‘કેવહ્ણર્હિ પોગ્ગલત્થિકાયપણ્ણસેર્હિ પુટ્ઠા’ હે ભદ્રન્ત ! કિતને પુદ્ગલાસ્તિકાય પ્રદેશોં દ્વારા સંખ્યાત પુદ્ગલાસ્તિકાય પ્રદેશ સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘અણંતેર્હિ’ હે ગૌતમ ! અનન્ત પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશોં દ્વારા સંખ્યાત પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશ સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—‘કેવહ્ણર્હિ અદ્ધાસમણ્ણર્હિ પુટ્ઠા’ હે ભદ્રન્ત ! કિતને અદ્ધાસમયોં દ્વારા સંખ્યાત પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશ સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘સિય પુટ્ઠે, સિય નો પુટ્ઠે જાવ અણંતેર્હિ’ હે ગૌતમ ! અદ્ધાસમયોં દ્વારા સંખ્યાત પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશ કદાચિત્ સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં ઓર કદાચિત્ સ્પૃષ્ટ નહીં હોતે હૈં । કદાચિત્ સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં એસા જો કથન હૈં વહ સમયક્ષેત્ર કી અપેક્ષા સે હૈં ક્યોંકિ સમયક્ષેત્ર મેં હી અદ્ધાસમય કા સદ્ભાવ હૈં—સમયક્ષેત્ર કે બાહિર અદ્ધાસમય કા સદ્ભાવ નહીં હૈં । ઇસલિયે વે અનેક દ્વારા સ્પૃષ્ટ નહીં હોતે હૈં । સમય-

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“કેવહ્ણર્હિ પોગ્ગલત્થિકાયપણ્ણસેર્હિ પુટ્ઠા ?” હે ભગવન્ ! ઠેટલા પુદ્ગલાસ્તિકાય પ્રદેશો દ્વારા સંખ્યાત પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશ સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

ઉત્તર—“અણંતેર્હિ” હે ગૌતમ ! અનન્ત પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશો વડે સંખ્યાત પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશ સ્પૃષ્ટ થાય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“કેવહ્ણર્હિ અદ્ધાસમણ્ણર્હિ પુટ્ઠા ?” હે ભગવન્ ! ઠેટલા અદ્ધાસમયો વડે સંખ્યાત પુદ્ગલાસ્તિકાય પ્રદેશો સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—“સિય પુ, સિય નો પુટ્ઠે જાવ અણંતેર્હિ” હે ગૌતમ ! સંખ્યાત પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશો ક્યારેક અદ્ધાસમયો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે અને ક્યારેક સ્પૃષ્ટ થતા નથી. ‘ક્યારેક સ્પૃષ્ટ થાય છે.’ એવું જે કથન કરવામાં આવ્યું છે તે સમયક્ષેત્રની અપેક્ષાએ કરવામાં આવ્યું છે,

યદા-સ્પૃષ્ટા ભવન્તિ તદા નિયમાત્ અનન્તૈઃ અદ્વાસમયૈઃ સ્પૃષ્ટા ભવન્તિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અસંખેજ્જાં મંતે ! પોગ્ગલત્થિકાયપપસા કેવહ્પહિં ધમ્મત્થિકાયપપસેહિં પુટ્ટા ?’ મદન્ત ! અસંખ્યેયાઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશાઃ કિયદ્ધમિઃ ધર્માસ્તિ કાયપ્રદેશૈઃ સ્પૃષ્ટા ભવન્તિ ? મગવાનાહ-‘જહન્નપર તેણેવ અસંખેજ્જણં-દુગુણેણં દુરુવાહિણં, ઉક્કોસપપ તેણેવ અસંખેજ્જણં પંચગુણેણં દુરુવાહિણં, સેસં જહા સંખેજ્જાણં જાવ નિયમં અણંતેહિં’ હે ગૌતમ ! જઘન્યપદે-જઘ-યેન, તેનૈવ યદ-સંખ્યેયકોડયં સ્કન્ધસ્તત્રૈવ પ્રદેશાસંખ્યેયકેન દ્વિગુણેન દ્વિરૂપાધિકેન ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશેન ઉત્કૃષ્ટેન તુ તેનૈવ-યદસંખ્યેયકોડયં સ્કન્ધસ્તેનૈવ પ્રદેશાસંખ્યેયકેન પચ્ચગુણેન દ્વિરૂપાધિકેન ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશેન અસંખ્યેયાઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશાઃ

ક્ષેત્ર મેં હી જવ યે અદ્વાસમયોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં-તથ નિયમ સે યે અનન્ત અદ્વાસમયોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘અસંખેજ્જાણં મંતે ! પોગ્ગલત્થિકાયપપસા કેવહ્પહિં ધમ્મત્થિકાયપપસેહિં પુટ્ટા’ હે મદન્ત ! અસંખ્યાત પુદ્ગલાસ્તિકાય પ્રદેશ કિતને ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-જહ્ણણપપ તેણેવ અસંખેજ્જણં દુગુણેણં દુરુવાહિણં, ઉક્કોસપપ તેણેવ અસંખેજ્જણં પંચગુણેણં દુરુવાહિણં, સેસા જહા સંખેજ્જાણં જાવ નિયમં અણંતેહિં’ હે ગૌતમ ! જઘન્યપદ મેં હસ અસંખ્યાત કો દુગુણા કરકે આયે હ્ણ રાશિ મેં દો કો જોડ દેના ચાહિયે, હસ પ્રકાર કરને સે જો પ્રદેશ રાશિ આતી હૈ જ્ઞાને રાશિપ્રમાણ ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશોં દ્વારા પુદ્ગલાસ્તિકાય કે અસંખ્યાતપ્રદેશ સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં । તથા ઉત્કૃષ્ટપદ મેં ઉત્તી અસંખ્યાત કો પંચગુણા કરકે આયે હ્ણ

કારણુ હે સમયક્ષેત્રમાં જ અદ્વાસમયનો સદ્ભાવ છે, સમયક્ષેત્રની બહાર અદ્વાસમયનો સદ્ભાવ હોતો નથી તેથી ત્યાં તેઓ અદ્વાસમયો વડે સ્પૃષ્ટ થતા નથી જ્યારે સમયક્ષેત્રમાં તેઓ અદ્વાસમયો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે, ત્યારે નિયમથી જ અનંત અદ્વાસમયો વડે જ સ્પૃષ્ટ થાય છે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“અસંખેજ્જાણં મંતે ! પોગ્ગલત્થિકાયપપસા કેવહ્પહિં ધમ્મત્થિકાયપપસેહિં પુટ્ટા ?” હે ભગવન્ ! અસંખ્યાત પુદ્ગલાસ્તિકાય પ્રદેશો ડેટલા ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“જહ્ણણપપ તેણેવ અસંખેજ્જણં દુગુણેણં દુરુવાહિણં, ઉક્કોસપપ તેણેવ અસંખેજ્જણં પંચગુણેણં દુરુવાહિણં, સેસા જહા સંખેજ્જાણં જાવ નિયમં અણંતેહિં” હે ગૌતમ ! અસંખ્યાતના બમણાં કદીને પછી બે ઉમેરવાથી બેટલી સંખ્યા આવે એટલા ઓછામાં ઓછા ધર્માસ્તિકા

સ્પૃષ્ટા ભવન્તિ, શેષં યથા સંખ્યેયાનાં યાવત્ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશાનામ્ અધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોઃ જયન્તેન દ્વિગુણૈઃ દ્વિરૂપાધિકૈઃ તૈરેવ સંખ્યેયકૈઃ, ઉત્કૃષ્ટેન પશ્ચગુણૈઃ દ્વિરૂપાધિકૈઃ, આકાશાસ્તિકાયપ્રદેશૈસ્તુ તૈરેવ સંખ્યેયકૈઃ પશ્ચગુણૈઃ દ્વિરૂપાધિકૈઃ,

રાશિ મેં દો કો જોડ દેના ચાહિયે । હસ પ્રકાર કરને સે જો પ્રદેશ-રાશિ આતી હૈ સો હતને રાશિપ્રમાણ ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશોં દ્વારા પુદ્ગલાસ્તિકાય કે અસંખ્યાતપ્રદેશ સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં તથા ઉત્કૃષ્ટપદ મેં ડસી અસંખ્યાત કો પંચગુણા કરકે આયે હુપ રાશિ મેં દો કો જોડ દેના ચાહિયે-હસ પ્રકાર કરને સે જો પ્રદેશરાશિ આતી હૈં સો હતને રાશિપ્રમાણ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોં દ્વારા પુદ્ગલાસ્તિકાય કે અસંખ્યાત-પ્રદેશ સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં ઘાકીકા ઓર સવ કથન જૈસા પુદ્ગલાસ્તિકાય કે સંખ્યાત પ્રદેશોં કે સંબંધ મેં કહા ગયા હૈ-વૈસા હી યહાં જાનના ચાહિયે । વિશેષતા કેવલ હતની હૈ કિ યહાં પ્રત્યેક અભિલાપ મેં સંખ્યાત કી જગહ અસંખ્યાત કા પાઠ બોલના ચાહિયે । તાત્પર્ય એસા હૈ કિ જૈસા પહિલે સંખ્યાત પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશોં કે વિષય મેં કહા ગયા કિ-સંખ્યાત પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશોં કી જયન્ત્યરૂપ સે દો રૂપ અધિક, દ્વિગુણિત સંખ્યાત અધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોં દ્વારા ઉત્કૃષ્ટરૂપ સે દો રૂપ અધિક પંચગુણિત સંખ્યાત અધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોં દ્વારા, દો રૂપ અધિક પંચગુણિત સંખ્યાત આકાશાસ્તિકાય પ્રદેશોં દ્વારા, અનન્ત

કાય પ્રદેશો વડે, અને અસંખ્યાતના પાંચ ગણાં કરીને પછી બે ઉમેરવાથી બેટલી સંખ્યા આવે એટલા વધારેમાં વધારે ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશો વડે અસંખ્યાત પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશો સ્પૃષ્ટ થાય છે બાકીનું સમસ્ત કથન પુદ્ગલાસ્તિકાયના સંખ્યાત પ્રદેશોના સંખ્યામાં જે પ્રમાણે કરવામાં આવ્યું છે એજ પ્રમાણે અહીં સમજવું વિશેષતા એટલી જ છે કે અહીં પ્રત્યેક અભિલાપમાં સંખ્યાતને ગણતે અસંખ્યાત પદનો પ્રયોગ કરવો જોઈએ આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે-અસંખ્યાત પુદ્ગલાસ્તિકાયોની ગણનામાં ગણા અસંખ્યાતના ગણનાં કરતાં બે અધિક અધર્માસ્તિકાયપ્રદેશો વડે અને વધારેમાં વધારે અસંખ્યાતના પાંચ ગણાં કરનાં બે અધિક અધર્માસ્તિકાય પ્રદેશો વડે સ્પર્શના થાય છે, તથા અસંખ્યાતના પાંચ ગણાં કરતાં બે અધિક આકાશાસ્તિકાય પ્રદેશો વડે અસંખ્યાત પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશો સ્પૃષ્ટ થાય છે, અનન્ત છવાસ્તિ-

જીવાસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ અનન્તૈઃ, અદ્વાસમયૈસ્તુ યદા સ્પર્શના તદા નિયમાત્ અનન્તૈરેવ સ્પર્શના પ્રતિપાદિતા તથૈવ અસંખ્યેયાનામપિ પુદ્ગ શતિ દ્વાય- પ્રદેશાનાં તૈરેવ અસંખ્યેયૈઃ અધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ જઘન્યેન દ્વિગુણૈઃ દ્વિરૂપાધિકૈઃ, ઉત્કૃષ્ટેન તૈરેવ અસંખ્યેયકૈઃ અધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ પશ્ચગુણૈઃ દ્વિરૂપાધિકૈઃ, આકા- શાસ્તિકાયપ્રદેશૈસ્તુ તૈરેવ અસંખ્યેયકૈઃ પશ્ચગુણૈઃ દ્વિરૂપાધિકૈઃ, જીવાસ્તિકાય- પ્રદેશૈઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશૈશ્ચ અનન્તૈઃ, અદ્વાસમયૈઃ પુનર્યદા સ્પર્શના તદા નિયમાદ્ અનન્તૈરેવ સ્પર્શના ભવતીતિ માવઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અણંતા મંતે ! પોગ્ગલ- ત્થિકાયપણ્ણા કેવહ્ણહિં ધમ્મત્થિકાયપણ્ણેહિં પુદ્ગા ?’ હે ભદન્ત ! અનન્તાઃ પુદ્ગલા સ્તિકાયપ્રદેશાઃ કિયદ્ધિઃ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ સ્પૃષ્ટા ભવન્તિ ? ભગવાનાહ-‘એવં જહા અસંખેજ્જા તહા અણંતા વિ નિરવસેસં’ હે ગૌતમ ! એવં-પૂર્વોક્તરીત્યૈવ,

જીવાસ્તિકાયપ્રદેશોં દ્વારા, અનન્તપુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશોં દ્વારા તથા જહ અદ્વાસમયોં દ્વારા સ્પર્શના હોતી હૈ તહ નિયમતઃ અનન્ત અદ્વાસમયોં દ્વારા સ્પર્શના કહી ગઈ હૈ, ડસી પ્રકાર સે જઘન્યરૂપ સે દો રૂપ અધિક દ્વિગુણિત અસંખ્યાત અધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોં દ્વારા, તથા ઉત્કૃષ્ટ- રૂપ સે દો રૂપ અધિક પંચગુણિત અસંખ્યાત અધર્માસ્તિકાય પ્રદેશોં દ્વારા અસંખ્યાત પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશોં કી સ્પર્શના હોતી હૈ તથા દોરૂપ અધિક પંચગુણિત અસંખ્યાત આકાશાસ્તિકાયપ્રદેશોં દ્વારા, અનન્ત જીવાસ્તિકાયપ્રદેશોં દ્વારા, અનન્ત પુદ્ગલાસ્તિકાય પ્રદેશોં દ્વારા ઓર જહ અદ્વાસમયોં દ્વારા સ્પર્શના હોતી હૈ તહ નિયમતઃ અનન્ત અદ્વા- સમયોં દ્વારા અસંખ્યાત પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશોં કી સ્પર્શના હોતી હૈ ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે ંસા પૂછતે હૈં-‘અણંતા મંતે ! પોગ્ગલ- ત્થિકાયપણ્ણા કેવહ્ણહિં ધમ્મત્થિકાયપણ્ણેહિં પુદ્ગા’ હે ભદન્ત ! પુદ્ગ- લાસ્તિકાય કે અનન્તપ્રદેશ ધર્માસ્તિકાય કે કિતને પ્રદેશોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં ? હસકે ડન્નર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘એવં જહા અસંખેજ્જા તહા

કાયપ્રદેશો દ્વારા, અનન્ત પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશો દ્વારા અને ન્યારે અદ્વાસમયો દ્વારા સ્પર્શના થાય ત્યારે નિયમતઃ અનન્ત અદ્વાસમયો દ્વારા અસંખ્યાત પુદ્ગલાસ્તિકાય પ્રદેશોની સ્પર્શના થાય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“અણંતા મંતે ! પોગ્ગલત્થિકાયપણ્ણા કેવહ્ણહિં ધમ્મત્થિકાયપણ્ણેહિં પુદ્ગા ?” હે ભગવન્ ! પુદ્ગલાસ્તિકાયના અનન્ત પ્રદેશો અર્ધાસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશ વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

ભહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“એવં જહા અસંખેજ્જા તહા અણંતા વિ નિરવ- સેસં” હે ગૌતમ ! પહેલાં જે પ્રકારનું અસંખ્યાત પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશોનું

યથા અસંખ્યેયાઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશઃ પ્રતિપાદિતાસ્તથૈવ અનન્તા અપિ પુદ્ગલા-
સ્તિકાયપ્રદેશઃ નિમ્વશેવાઃ સર્વે પ્રતિપત્તવ્યાઃ, વિશેષતઃ અત્ર યથા જઘન્યપદે
ઔપચારિકા અવગાહપ્રદેશા અધસ્તના ઉપરિતના વા ભવન્તિ તથૈવ ઉત્કૃષ્ટપદેડપિ,
નિરૂપચારિતાનામ્ અનન્તાનામ્ આકાશપ્રદેશાનામ્ અવગાહતોડસદ્ભાવાત્, લોક-
સ્થાપિ અસંખ્યેયપ્રદેશાત્મકમ્વાત્, તથાચોક્તમ્—

‘ધમ્માહ પપ્પસેહિં દુપ્પમાહિં જહન્યપયમ્મિ ।

દ્વિગુણરૂપદિદ્દિયં તેણેવ કંઠં નુ હુ ફુસેજ્જા ? ॥ ૧ ॥

एत्थ पुण जहणवयं लोणंते तत्थ लोगमालिहिउं ।

फुमणा दावेयव्वा अहवा खंभाइ कोडीए ॥ २ ॥ इति ॥

છાયા—ધર્માદિ પ્રદેશૈર્દિપ્રદેશાદિઃ જઘન્યપદે ।

द्विगुणरूपाधिकेन तेनैव कंथं नु ह स्पृशेत् ? ॥ ૧ ॥

अत्र पुनर्जघन्यपदं लोकान्ते तत्र लोकमालिख्य ।

સ્પર્શના દાપયિત્વા, અથવા સ્તમ્માદિકોટયા (સ્તમ્માઘાકારેણ) ॥ ૨ ॥

अर्णता वि निरवसेसं ' हे गौतम । पूर्वोक्त रीति द्वारा जिस प्रकार से
असंख्यातपुद्गलास्तिकायप्रदेशों का कथन किया गया है—उसी प्रकार
से पुद्गलास्तिकाय के समस्त अनन्त प्रदेशों का कथन भी जानना
चाहिये—परन्तु यहां ऐसी विशेषता है कि जैसे यहां जघन्यपद में
भी नीचे के या ऊपर के वे अवगाह प्रदेश औपचारिक होते हैं, उसी
प्रकार से उत्कृष्टपदमें भी नीचे के या ऊपर के वे अवगाहप्रदेश औप-
चारिक होते हैं, क्योंकि अवगाह की अपेक्षा से आकाशप्रदेश
लोकाकाशप्रदेश—विना उपचार के अनन्त नहीं होते हैं। कारण यह
है कि लोकाकाशके प्रदेश असंख्यात ही सिद्धान्तकारों ने कहे हैं ।
अतः अवगाह की अपेक्षा आकाशप्रदेश अनन्त वास्तविकरूप से नहीं
होते हैं। सो ही कहा है—‘धम्माहपप्पसેहिं’ इत्यादि ।

કથન કરવામાં આન્યું છે, એજ પ્રકારે પુદ્ગલાસ્તિકાયના સમસ્ત અનંત
પ્રદેશોનું કથન પણ સગળવું પરન્તુ અહીં એવી વિશેષતા છે કે—એવી રીતે
અહીં જઘન્ય પદમાં નીચેના અથવા ઉપરના અવગાહ પ્રદેશ ઔપચારિક
હોય છે. એજ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ પદમાં પણ નીચેના અથવા ઉપરના તે અવ-
ગાહપ્રદેશો ઔપચારિક હોય છે, કારણ કે અવગાહની અપેક્ષાએ આકાશ-
પ્રદેશ—લોકાકાશપ્રદેશ—ઔપચારિકતા વિના અનંત હોતા નથી, કારણ કે
લોકાકાશના પ્રદેશ સિદ્ધાન્તકારોએ અસંખ્યાત જ કહ્યા છે. તેથી અવગાહની
અપેક્ષાએ આકાશપ્રદેશ વાસ્તવિક રૂપે અનંત હોતા નથી. એજ વાત આ
સૂત્રપાઠ દ્વારા વ્યક્ત થઈ છે—“ધમ્માહપપ્પસેહિં” ઇત્યાદિ.

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘એગે મંતે ! અદ્વાસમણ કેવહ્ણહિં ધમ્મસ્તિકાયપણ્ણસેહિં પુદ્ધે ? હે મહન્ત ! એકઃ સ્વલુ અદ્વાસમયઃ ક્કિયદ્ધમિઃ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ સ્પૃષ્ટઃ ? મગવાનાદ—‘સત્તહિં’ હે ગૌતમ ! સપ્પમિઃ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ એકઃ અદ્વાસમયઃ સ્પૃષ્ટો ભવતિ, અત્ર વર્તમાનસમયવિશિષ્ટઃ સમયક્ષેત્રમધ્યવર્તી પરમાણુરેવ અદ્વાસમયેન ગ્રહીતવ્યઃ, અન્યથા અદ્વાસમયમ્ સપ્પમિઃ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ સ્પર્શનાન્નુપપત્તિઃ સ્યાત્, એવમત્ર જઘન્યપદમાવો બોધ્યઃ, અદ્વાસમયસ્ય મનુષ્યક્ષેત્રમધ્યવર્તિત્વાત્, જઘન્યપદસ્ય લોકાન્તે એવ સમ્ભવાત્ । સપ્પમિઃ સ્પર્શના ત્વેવમ્—અદ્વાસમયવિશિષ્ટં પરમાણુદ્રવ્યમ્ એકત્ર ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશેઽવગાઢમ્, અન્યે ચ તસ્ય

અથ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નુ સે એસા પૂછતે હિં—‘એગે મંતે ! અદ્વાસમણ કેવહ્ણહિં ધમ્મસ્તિકાયપણ્ણસેહિં પુદ્ધે’ હે મહન્ત ! એક અદ્વાસમય કિતને—ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ કહતે હૈ—‘સત્તહિં’ હે ગૌતમ ! સાત ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોં દ્વારા એક અદ્વાસમય સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ । યહાં ‘અદ્વાસમય’ હસ શબ્દ સે વર્તમાન સમય વિશિષ્ટ સમય ક્ષેત્રમધ્યવર્તી પરમાણુ હી ગૃહીત કરના ચાહિયે । નહીં તો અદ્વાસમય કી સાત ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોં દ્વારા સ્પર્શના નહીં થન સકતી હૈ । યહાં જઘન્યપદ કા અભાવ સમજના ચાહિયે ક્યોંકિ અદ્વાસમય મનુષ્યક્ષેત્ર મધ્યવર્તી હૈ । જઘન્યપદ કા સદ્ભાવ તો લોકાન્ત મેં હી હૈ । સાત ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોં દ્વારા અદ્વાસમય કી સ્પર્શના હસ પ્રકાર સે હૈ—અદ્વાસમયવિશિષ્ટ પરમાણુ દ્રવ્ય ધર્માસ્તિકાય કે એક પ્રદેશ મેં અવગાઢ હૈ, ધર્માસ્તિકાય કે દૂસરે ૬ પ્રદેશ ડસકી ૬ દિશાઓં

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“એગે મંતે ! અદ્વાસમણ કેવહ્ણહિં ધમ્મસ્તિકાયપણ્ણસેહિં પુદ્ધે ?” હે ભગવન્ ! એક અદ્વાસમય કેટલા ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશ વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નુનો ઉત્તર—“સત્તહિં” હે ગૌતમ ! સાત ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશો દ્વારા એક અદ્વાસમય સ્પૃષ્ટ થાય છે. અહીં “અદ્વાસમય” આ પદ વર્તમાન સમયવિશિષ્ટ, સમયક્ષેત્રમધ્યવર્તી (અહીં દ્વીપના) પરમાણુ જ ગૃહીત કરવા જોઈએ, નહીં તો અદ્વાસમયની સાત ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશો વડે સ્પર્શના સંભવી શકતી નથી અહીં જઘન્ય પદનો અભાવ સમજવો, કારણ કે અદ્વાસમયનો મનુષ્યક્ષેત્રમાં જ સદ્ભાવ છે, જઘન્ય પદનો સદ્ભાવ તો લોકાન્તમાં જ છે. સાત ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશો દ્વારા અદ્વાસમયની સ્પર્શના આ પ્રકારે થાય છે—અદ્વાસમયવિશિષ્ટ પરમાણુદ્રવ્ય ધર્માસ્તિકાયના એક પ્રદેશમાં અવગાઢ

પદ્મુ દિશુ ઇત્યેવં રીત્યા સપ્તેતિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘કેવહ્ણિં અહમસ્થિકાયપ્પ-
 એસેહિં પુટ્ટે : ’ હે મદન્ત ! કિયદ્ધમિઃ અધર્માસ્થિકાયપ્રદેશૈઃ એકઃ અદ્દાસમયઃ
 સ્પૃષ્ઠો મવતિ ? મ ભગવાનાહ—‘ એવં ચેવ ’ હે ગૌતમ ! એવમેવ—પૂર્વોક્તરીત્યેવ, તપ્તભિઃ
 અવર્માસ્થિકાયપ્રદેશૈઃ એકઃ અદ્દાસમયઃ સ્પૃષ્ઠો મવતિ. ઉક્તયુક્તેઃ, ‘ એવં આગા-
 સત્થિકાયપ્પએસેહિં વિ ’ એવં—તથૈવ પૂર્વોક્તરીત્યેવ આકાશાસ્થિકાયપ્રદેશૈરપિ
 સન્નામિરેવ એકઃ અદ્દાસમયઃ સ્પૃષ્ઠો મવતિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘ કેવહ્ણિં જીવ-
 ત્થિકાયપ્પએસેહિં પુટ્ટે ? ’ હે મદન્ત ! કિયદ્ધમિઃ જીવાસ્થિકાયપ્રદેશૈઃ એકઃ અદ્દા-
 સમયઃ સ્પૃષ્ઠો મવતિ ? મ ભગવાનાહ—‘ અણંતેહિં, એવં જાવ અદ્દાસમએહિં ’ હે
 ગૌતમ ! અનન્તૈઃ જીવાસ્થિકાયપ્રદેશૈઃ એકઃ અદ્દાસમયઃ સ્પૃષ્ઠો મવતિ, એવં—

મેં હૈં હસ રીતિ સે સાત હો જાતે હૈં । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રભુ સે એસા
 પૂછતે હૈં—‘કેવહ્ણિં અહમ્મત્થિકાયપ્પએસેહિં પુટ્ટે’ હે મદન્ત ! કિતને અધ-
 મ્માસ્થિકાય પ્રદેશોં દ્વારા એક અદ્દાસમય સ્પૃષ્ઠ હોના હૈં ? ઉત્તર મેં
 પ્રભુ કહતે હૈં—‘એવંચેવ’ હે ગૌતમ । સાત અધર્માસ્થિકાયપ્રદેશોં દ્વારા
 એક અદ્દાસમય સ્પૃષ્ઠ હોના હૈં—યુક્તિ હસ વિષય મેં કહી જા ચુકી હૈં ।
 ‘એવં આગાસત્થિકાયપ્પએસેહિં વિ’ હસી પ્રકાર સાત હી આકાશ-
 સ્થિકાયપ્રદેશોં દ્વારા એક અદ્દાસમય સ્પૃષ્ઠ હોના હૈં । અવ ગૌતમસ્વામી
 પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં—‘કેવહ્ણિં જીવત્થિકાયપ્પએસેહિં પુટ્ટે’ હે મદન્ત !
 કિતને જીવાસ્થિકાયપ્રદેશોં દ્વારા એક અદ્દાસમય સ્પૃષ્ઠ હોના હૈં ? ઉત્તર
 મેં પ્રભુ કહતે હૈં—‘અણંતેહિં એવં જાવ અદ્દાસમએહિં’ હે ગૌતમ ! અનન્ત
 જીવાસ્થિકાયપ્રદેશોં દ્વારા એક અદ્દાસમય સ્પૃષ્ઠ હોના હૈં । હસી પ્રકાર

છે, ધર્માસ્થિકાયના બીજાં ૬ પ્રદેશો તેની છ દિશાઓમાં છે, આ રીતે સાત
 ધર્માસ્થિકાયપ્રદેશો વડે સ્પર્શના થાય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ કેવહ્ણિં અહમ્મત્થિકાયપ્પએસેહિં પુટ્ટે ? ” છે
 ભગવન્ ! એક અદ્દાસમય કેટલા અધર્માસ્થિકાયના પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ઠ થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ એવં ચેવ ” છે ગૌતમ । સાત અધર્માસ્થિકાયના
 પ્રદેશો વડે એક અદ્દાસમય સ્પૃષ્ઠ થાય છે. તેનું સ્પષ્ટીકરણ પણ ઉપર
 મુજબ જ સમજવું. “ એવં આગાસત્થિકાયપ્પએસેહિં વિ ” એજ પ્રમાણે સાત
 આકાશાસ્થિકાયપ્રદેશો વડે એક અદ્દાસમય સ્પૃષ્ઠ થાય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ કેવહ્ણિં જીવત્થિકાયપ્પએસેહિં પુટ્ટે ? ” છે ભગ-
 વન્ ! એક અદ્દાસમય કેટલા જીવાસ્થિકાયપ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ઠ થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ અણંતેહિં, એવં જાવ અદ્દાસમએહિં ” એક
 અદ્દાસમય અનન્ત જીવાસ્થિકાયપ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ઠ થાય છે, એજ પ્રમાણે

તથૈવ પૂર્વોક્તરીત્યા યાવત્-અનન્તૈઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ એક અદ્વાસમયઃ સ્પૃષ્ટો ભવતિ, અદ્વાસમયૈસ્તુ અનન્તૈરેવ એકઃ અદ્વાસમયઃ સ્પૃષ્ટો ભવતિ, તથા ચ અદ્વાસમયવિશિષ્ટ પરમાણુદ્રવ્યરૂપઃ એકઃ અદ્વાસમયઃ, અનન્તૈઃ જીવાસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ સ્પૃષ્ટો ભવતિ, તેષામેકપ્રદેશોઽપિ અનન્તત્વાત્, એવમ્ અનન્તૈઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ સ્પૃષ્ટઃ, એકદ્રવ્યસ્ય સ્થાને પાર્શ્વતશ્ચાનન્તાનાં પુદ્ગલાનાં સદ્ભાવાત્ અનન્તૈરેવાદ્વાસમયૈશ્ચ સ્પૃષ્ટો ભવતિ, અદ્વાસમયવિશિષ્ટાનામનન્તાનામપિ પરમાણુદ્રવ્યાણામદ્વાસમયત્વેન વિવક્ષિતત્વાત્, તેર્ણાંચ તસ્ય સ્થાને તત્પાર્શ્વતશ્ચ સદ્ભાવાત્। ધર્માસ્તિકાયાદીનાં પ્રદેશાઃ સ્પર્શનાં પ્રતિપાદ્ય અથ દ્રવ્યતસ્તત્સ્પર્શનાં પ્રતિપાદ્યાવત્-અનન્તપુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશો દ્વારા એક અદ્વાસમય સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ, તથા અનન્ત હી અદ્વાસમયો દ્વારા એક અદ્વાસમય સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ। તથા-અદ્વાસમય વિશિષ્ટ પરમાણુદ્રવ્ય રૂપ એક અદ્વાસમય અનન્તજીવાસ્તિકાયપ્રદેશો દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ, ક્યોંકિ વે એકપ્રદેશ મેં બી અનન્ત હોતે હૈ। હસી પ્રકાર અનન્ત પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશો એક અદ્વાસમય દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતે હૈ। ક્યોંકિ એક દ્રવ્ય કે સ્થાન મેં તથા ડસકી આજૂબાજૂ મેં અનન્તપુદ્ગલોંકા સદ્ભાવ રહતા હૈ। અનન્ત અદ્વાસમયો દ્વારા એક અદ્વાસમય સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ-હસકા તાત્પર્ય એમા હૈ કિ અદ્વાસમયવિશિષ્ટ અનન્તપરમાણુદ્રવ્ય અદ્વાસમયરૂપ સે વિવક્ષિત હુવ હૈં। અતઃ વે અદ્વાસમયરૂપ સે વિવક્ષિતપરમાણુ ડસકે સ્થાન મેં ઓર ડસકી આજૂબાજૂ મેં અનન્ત રહતે હૈં। હસ પ્રકાર ધર્માસ્તિકાયાદિ કોં કી પ્રદેશ કી અપેક્ષા સ્પર્શના કહકર અવ દ્રવ્યતઃ ડનકી સ્પર્શના કહી જાતી હૈ-હસમેં ગૌતમને

અનંત પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશો વડે એક અદ્વાસમય સ્પૃષ્ટ થાય છે અને અનંત અદ્વાસમયો વડે એક અદ્વાસમય સ્પૃષ્ટ થાય છે. અદ્વાસમય વિશિષ્ટ પરમાણુદ્રવ્ય રૂપ એક અદ્વાસમય અનંત જીવાસ્તિકાયપ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે કારણ કે તેઓ એક પ્રદેશમાં પણ અનંત હોય છે. એજ પ્રમાણે અનંતપુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશો વડે એક અદ્વાસમય સ્પૃષ્ટ થાય છે, કારણ કે એક દ્રવ્યના સ્થાનમાં તથા તેની આજૂબાજૂમાં અનંત પુદ્ગલોના સદ્ભાવ રહે છે. અનંત અદ્વાસમયો વડે એક અદ્વાસમય સ્પૃષ્ટ થાય છે તેનું સ્પૃષ્ટીકરણ નીચે પ્રમાણે છે-અદ્વાસમય-વિશિષ્ટ અનંત પુદ્ગલપરમાણુ દ્રવ્ય અદ્વાસમય રૂપે કથિત થયેલ છે. તેથી તે અદ્વાસમય રૂપે વિવક્ષિત પરમાણુ તેના સ્થાનમાં તથા તેની આસપાસમાં અનંત રહે છે આ રીતે ધર્માસ્તિકાયાદિકોના પ્રદેશની અપેક્ષાએ સ્પર્શનાનું કથન કરીને હવે દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તેની સ્પર્શનાનાં સ્થાન દ્રવ્યમાં આવે છે—

યતિ-‘ધમ્મત્થિકાણં મંતે । કેવહ્મહિં ધમ્મત્થિકાયપ્પણ્ણસેહિં પુટ્ટે ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે મદન્ત ! ધર્માસ્તિકાયઃ સ્વલુ કિયદ્મિઃ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ સ્પૃષ્ટો ભવતિ ? મગવાનાહ-‘નત્થિ એકેણ ચિ’ હે ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાયો નાસ્તિ એકનાપિ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશેન સ્પૃષ્ટ’, સત્તલસ્યેવ ધર્માસ્તિકાયસ્ય પ્રશ્નિતત્ત્વેન તદ્વ્યતિરિક્તસ્ય ચ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશસ્યાભાવાત્, તથા ચ નેદં ભવતિ યદ્-એકેનાપિ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશેન અસૌ ધર્માસ્તિકાયઃ સ્પૃષ્ટો ભવતિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘કેવહ્મહિં અધમ્મત્થિકાયપ્પણ્ણસેહિં પુટ્ટે ?’ હે મદન્ત ! કિયદ્મિઃ અધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ ધર્માસ્તિકાયઃ સ્પૃષ્ટો ભવતિ ? મગવાનાહ-‘અસંખેજ્જેહિં’ હે ગૌતમ ! અસંખ્યેયૈઃ અધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ ધર્માસ્તિકાયઃ સ્પૃષ્ટો ભવતિ, ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશાનન્તરમેવ અધર્માસ્તિકાયસમ્બન્ધિનામસંખ્યેયાનામપિ પ્રદેશાનાં વ્યવસ્થિત-

પ્રશ્ન સે એસા પૂછા છે-‘ધમ્મત્થિકાણં મંતે ! કેવહ્મહિં ધમ્મત્થિકાયપ્પણ્ણસેહિં પુટ્ટે’ હે મદન્ત ! ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય ધર્માસ્તિકાય કે કિતને પ્રદેશોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતા છે ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘નત્થિ એકેણ ચિ’ હે ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય ધર્માસ્તિકાય કે એક મી પ્રદેશ સે સ્પૃષ્ટ નહીં હોતા છે । હસલિયે ઉત્તર સે મિન્ન કોઈ ઓર ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશકા સજ્ઞાવ યચ્છતા નહીં છે । અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘કેવહ્મહિં અધમ્મત્થિકાયપ્પણ્ણસેહિં પુટ્ટે’ હે મદન્ત ! ધર્માસ્તિકાય કિતને અધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતા છે ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘અસંખેજ્જેહિં’ હે ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાયદ્રવ્ય અસંખ્યાત અધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતા છે । ક્યોંકિ ધર્માસ્તિકાય કે પ્રદેશોં કે અનન્તર હી અધર્માસ્તિકાય સંબંધી અસંખ્યાતપ્રદેશ વ્યવસ્થિત છે । અવ ગૌતમ એસા

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ધમ્મત્થિકાણં મંતે ! કેવહ્મહિં ધમ્મત્થિકાયપ્પણ્ણસેહિં પુટ્ટે ?” હે ભગવન્ ! ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય ધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશો દ્વારા સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“નત્થિ એકેણ ચિ” હે ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય ધર્માસ્તિકાયના એક પણ પ્રદેશ વડે સ્પૃષ્ટ થતું નથી, કારણ કે સમસ્ત ધર્માસ્તિકાય વિષે પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો છે તે કારણે તેનાથી બિન્ન એવા બીજા કોઈ પણ ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશનો સદ્ભાવ જ સંભવી શકતો નથી

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“કેવહ્મહિં અધમ્મત્થિકાયપ્પણ્ણસેહિં પુટ્ટે ?” હે ભગવન્ ! ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય કેટલા અધર્માસ્તિકાય પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“અસંખેજ્જેહિં” હે ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય અસંખ્યાત અધર્માસ્તિકાય પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે, કારણ કે ધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશોની અનન્તર જ અધર્માસ્તિકાયના અસંખ્યાત પ્રદેશો સંખ્યા હોય છે.

त्वात् । गौतमः पृच्छति—‘ केवइएहिं आगासत्थिकायपपसेहिं पुट्टे ? ’ हे भदन्त !
 क्रियद्भिः आकाशास्तिकायप्रदेशैः धर्मास्तिकायः स्पृष्टो भवति ? भगवानाह—
 ‘ असंखेज्जेहिं ’ हे गौतम ! असंख्येयैः आकाशास्तिकायप्रदेशैः धर्मास्तिकायः
 स्पृष्टो भवति, धर्मास्तिकायस्य असंख्येयप्रदेशस्वरूपलोकाकाशप्रमाणत्वात् ।
 गौतमः पृच्छति—‘ केवइएहिं जीवत्थिकायपपसेहिं पुट्टे ? ’ हे भदन्त !
 क्रियद्भिः जीवास्तिकायप्रदेशैः धर्मास्तिकायः स्पृष्टो भवति ? भगवानाह—
 ‘ अणंतेहिं ’ हे गौतम ! अनन्तैः जीवास्तिकायप्रदेशैः धर्मास्तिकायः स्पृष्टो
 भवति, धर्मास्तिकायस्य जीवास्तिकायप्रदेशव्याप्त्यैवावस्थितत्वान्, तेषां च
 अनन्तत्वात् । गौतमः पृच्छति—‘ केवइएहिं पोग्गलत्थिकायपपसेहिं ? ’
 हे भदन्त ! क्रियद्भिः पुद्गलास्तिकायप्रदेशैः धर्मास्तिकायः स्पृष्टो भवति ?
 भगवानाह—‘ अणंतेहिं ’ हे गौतम ! अनन्तैः पुद्गलास्तिकायप्रदेशैः धर्मा-

पूछते हैं—‘ केवइएहिं आगासत्थिकायपपसेहिं पुट्टे ’ हे भदन्त ! कितने
 आकाशास्तिकायप्रदेशों द्वारा धर्मास्तिकाय स्पृष्ट होता है । उत्तर में
 प्रभु कहते हैं—‘ असंखेज्जेहिं ’ हे गौतम ! असंख्यात आकाशास्तिकाय-
 प्रदेशों द्वारा धर्मास्तिकाय स्पृष्ट होता है । क्योंकि धर्मास्तिकाय
 असंख्यातप्रदेशस्वरूप लोकाकाशबराबर कहा गया है । अब गौतम
 प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘ केवइएहिं जीवत्थिकायपपसेहिं पुट्टे ’ हे भदन्त !
 कितने जीवास्तिकायप्रदेशों द्वारा धर्मास्तिकाय द्रव्य स्पृष्ट होता है ?
 उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘ अणंतेहिं ’ हे गौतम ! अनन्तजीवास्तिकाय-
 प्रदेशों द्वारा धर्मास्तिकायद्रव्य स्पृष्ट होता है । क्योंकि जीवास्तिकाय
 के प्रदेशों को व्याप्त करके ही धर्मास्तिकाय अवस्थित है । जीवा-

गौतम स्वामीने प्रश्न—“ केवइएहिं आगासत्थिकायपपसेहिं पुट्टे ? ” हे
 भगवन् ! धर्मास्तिकाय द्रव्य केटला आकाशास्तिकाय प्रदेशो वडे स्पृष्ट थाय छे ?

महावीर प्रभुने उत्तर—“ असंखेज्जेहिं ” हे गौतम ! असंख्यात
 आकाशास्तिकायप्रदेशो वडे धर्मास्तिकायद्रव्य स्पृष्ट थाय छे, कारण के धर्मा-
 स्तिकाय असंख्यात प्रदेश इय लोकाकाश परापर उछुं छे

गौतम स्वामीने प्रश्न—“ केवइएहिं जीवत्थिकायपपसेहिं पुट्टे ? ” हे भग-
 वन् ! धर्मास्तिकाय द्रव्य केटला जीवास्तिकायप्रदेशो वडे स्पृष्ट थाय छे ?

महावीर प्रभुने उत्तर—“ अणंतेहिं ” अनन्त जीवास्तिकाय प्रदेशो वडे
 धर्मास्तिकाय द्रव्य स्पृष्ट थाय छे, कारण के जीवास्तिकायना प्रदेशोने व्याप्त
 करीने ज धर्मास्तिकाय द्रव्य रडेछुं छे, जीवास्तिकायने अनन्त कछु छे,

સ્તિકાયઃ સ્પૃષ્ટો ભવતિ, ઉક્તયુક્તેઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘કેવહર્હિ અદ્વા-
સમર્હિ ?’ હે મદન્ત ! કિયદ્ધમિઃ અદ્વાસમયૈઃ ધર્માસ્તિકાયઃ સ્પૃષ્ટો ભવતિ ?
મગવાનાહ—‘સિય પુદ્દે સિય નો પુદ્દે, જહ્ પુદ્દે નિયમા અણંતેર્હિ’ હે ગૌતમ ! અદ્વા-
સમયૈઃ ધર્માસ્તિકાયઃ સ્યાત્—કદાચિત્ સ્પૃષ્ટો ભવતિ સમયક્ષેત્રાપેક્ષયા, સ્યાત્—
કદાચિત્ નો સ્પૃષ્ટો ભવતિ વહિઃક્ષેત્રાપેક્ષયા, તત્રાપિ યદા સ્પૃષ્ટો ભવતિ તદા નિય-
માત્ અનન્તૈઃ અદ્વાસમયૈઃ સ્પૃષ્ટો ભવતિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘અહમત્થિકાણં મંતે ।
કેવહર્હિ ધમ્મત્થિકાયવર્ણસેર્હિ પુદ્દે ?’ હે મદન્ત ! અધર્માસ્તિકાયઃ સ્વલ્લ કિય-
દ્ધમિઃ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોઃ સ્પૃષ્ટો ભવતિ ? મગવાનાહ—‘અસંખેજ્જેર્હિ’ હે ગૌતમ !
અસંખયેયૈઃ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોઃ અધર્માસ્તિકાયઃ સ્પૃષ્ટો ભવતિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—

સ્તિકાય કો અનન્ત કહા ગયા હૈ । અથ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા
પૂછતે હૈ—‘કેવહર્હિ અદ્વાસમર્હિ’ હે મદન્ત ! કિતને અદ્વાસમયો દ્વારા
ધર્માસ્તિકાય સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કરતે હૈ—‘સિય પુદ્દે, સિય
નો પુદ્દે—જહ્ પુદ્દે નિયમા અણંતેર્હિ’ હે ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાય અદ્વાસમયો
દ્વારા કદાચિત્ સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ ઓર કદાચિત્ સ્પૃષ્ટ નહીં હોતા હૈ ।
સમયક્ષેત્ર કી અપેક્ષા સે સ્પૃષ્ટ ઓર વહિઃક્ષેત્ર કી અપેક્ષા સે
અસ્પૃષ્ટ કહા ગયા હૈ । યદિ યહ અદ્વાસમયો દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ
તો નિયમ સે અનન્ત અદ્વાસમયો દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ । અથ
ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—‘અહમત્થિકાણં મંતે । કેવહર્હિ
ધમ્મત્થિકાયવર્ણસેર્હિ પુદ્દે’ હે મદન્ત ! અધર્માસ્તિકાય ધર્માસ્તિકાય કે
કિતને પ્રદેશો દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—
‘અસંખેજ્જેર્હિ’ હે ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાય કે અસંખ્યાત પ્રદેશો દ્વારા
અધર્માસ્તિકાય સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ ।

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“કેવહર્હિ અદ્વાસમર્હિ પુદ્દે ?” હે ભગવન્ !
કેટલા અદ્વાસમયો દ્વારા ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“સિય પુદ્દે, સિય નો પુદ્દે, જહ્ પુદ્દે નિયમા
અણંતેર્હિ” હે ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાયદ્રવ્ય અદ્વાસમયો દ્વારા ક્યારેક સ્પૃષ્ટ થાય
છે અને ક્યારેક સ્પૃષ્ટ થતું નથી. સમયક્ષેત્રની અપેક્ષાએ સ્પૃષ્ટ અને સમ-
યક્ષેત્રની બહારના ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ અસ્પૃષ્ટ કહ્યું છે. ક્યારે તે અદ્વાસમયો
વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે ત્યારે નિયમની જ અનંત અદ્વાસમયો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“અહમત્થિકાણં મંતે । કેવહર્હિ ધમ્મત્થિકા-
યવર્ણસેર્હિ પુદ્દે ?” હે ભગવન્ ! અધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય ધર્માસ્તિકાયના કેટલા
પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

‘केवहएहिं अहम्मत्थिकायपएसेहिं पुट्टे ?’ हे भदन्त ! कियद्मिः अधर्मास्ति-
कायप्रदेशीः अधर्मास्तिकायः स्पृष्टो भवति ? भगवानाह—‘णत्थि एक्केण वि,
सेसं जहा धम्मत्थिकायस्स’ हे गौतम ! नास्ति एकेनापि अधर्मास्तिकायप्रदेशेन
अधर्मास्तिकायः स्पृष्टः, सकलस्यैव अधर्मास्तिकायस्य प्रश्रितत्वेन तद्व्यतिरिक्तस्य
चा अधर्मास्तिकायप्रदेशस्याभावात्, शेषं यथा धर्मास्तिकायस्य प्रतिपादितं तथैव
अधर्मास्तिकायस्यापि प्रतिपत्तव्यम्, तथा च असंख्येयैः आकाशास्तिकायप्रदेशैः
अधर्मास्तिकायः स्पृष्टः, अनन्तैः जीवास्तिकायप्रदेशैः अधर्मास्तिकायः स्पृष्टः,
अनन्तैः पुद्गलास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टा, अद्वासमयैस्तु स्यात् स्पृष्टा, स्यात् नो

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘केवहएहिं अह-
म्मत्थिकायपएसेहिं पुट्टे’ हे भदन्त ? अधर्मास्तिकाय के कितने प्रदेशों
द्वारा अधर्मास्तिकाय स्पृष्ट होता है ? इसके उत्तर से प्रभु कहते हैं—
‘णत्थि एक्केण वि’ सेसं जहा धम्मत्थिकायस्स’ हे गौतम ! अधर्मास्ति-
काय अधर्मास्तिकाय के एक भी प्रदेश द्वारा स्पृष्ट नहीं होता है । क्यों-
कि पूरा अधर्मास्तिकाय ही यहाँ प्रश्रित हुआ है । अतः उससे भिन्न
अधर्मास्तिकाय प्रदेश स्वतंत्र और कोई दूसरा वचना नहीं है । बाकी
का और सब कथन जैसा धर्मास्तिकाय का कहा गया है वैसा ही
अधर्मास्तिकाय का भी जानना चाहिये । तथा च—आकाशास्तिकाय के
असंख्यातप्रदेशों द्वारा अधर्मास्तिकाय स्पृष्ट होता है, अनन्त जीवा-
स्तिकायप्रदेशों द्वारा अधर्मास्तिकाय स्पृष्ट होता है, अनन्त पुद्गला-

भडावीर प्रभुनो उत्तर—“असंखेज्जेहिं” हे गौतम ! धर्मास्तिकायना
असंख्यात प्रदेशो वडे अधर्मास्तिकाय स्पृष्ट थाय छे,

गौतम स्वार्मनो प्रश्न—“केवहएहिं अहम्मत्थिकायपएसेहिं पुट्टे ?” हे-
लगवन् ! अधर्मास्तिकायना डेटला प्रदेशो वडे अधर्मास्तिकाय स्पृष्ट थाय छे ?

भडावीर प्रभुनो उत्तर—“णत्थि एक्केण वि, सेसं जहा धम्मत्थिकायस्स”
हे गौतम ! अधर्मास्तिकायद्रव्य अधर्मास्तिकायना ओके पणु प्रदेश वडे स्पृष्ट
थतुं नथी, कारणु के संपूणु अधर्मास्तिकायने अनुलक्षिने अही प्रश्न पूछ-
वामां आव्यो छे. तेथी तेनाथी लिज्ज ओवा अन्य अधर्मास्तिकाय प्रदेशतुं
स्वतंत्र अस्तित्व संलपी शकतुं नथी. आकीनुं समस्त कथन धर्मास्तिकायना
कथन अनुसार न समज्जुं जेम के—आकाशास्तिकायना असंख्यात प्रदेशो
वडे अधर्मास्तिकाय स्पृष्ट थाय छे, अनंत जीवास्तिकाय प्रदेशो द्वारा अधर्मा-
स्तिकाय स्पृष्ट थाय छे, अनंत पुद्गलास्तिकाय प्रदेशो द्वारा अधर्मास्तिकाय

સ્પૃષ્ટઃ, યદા સ્પૃષ્ટસ્તદા નિયમાત્ અનન્તૈરેવ અદ્વાસમયૈઃ અધર્માસ્તિકાયઃ સ્પૃષ્ટો મવતિ, 'એવં એણં ગમણં સઘ્વે વિ સઢાણણ નત્થિ એકેણ વિ પુટ્ટા, પરઢાણણ આદિહ્ણણં તિહિં અસંલેજ્જેહિં માણિયવ્વં, પચ્છિહ્ણણસુ તિસુ અણંતા માણિયવ્વા, જાવ અદ્વાસમયો ત્તિ' એવં પૂર્વોક્તરીત્યૈવ, એતેન ગમકેન અભિલાપકમેણ આકાશસ્તિકાયસ્ય ૬, જીવાસ્તિકાયસ્ય ૬, પુદ્ગલાસ્તિકાયસ્ય ૬, અદ્વાસમયસ્ય ચ ૬, અભિલાપા મણિદ્રવ્યાઃ, કેવલં યત્ર ધર્માસ્તિકાયાદિસ્તત્પ્રદેશૈરેવ પ્રરૂપ્યતે તત્ત સ્વસ્થાનમ્, અન્યચ્ચ પરસ્થાનં, તત્ર સર્વેઽપિ ધર્માસ્તિકાયાદયઃ સ્વસ્થાને 'ન સન્તિ એકેનાપિ સ્પૃષ્ટાઃ' इति પ્રત્યુત્તરં જ્ઞેયમ્ ।

સ્તિકાય પ્રદેશો દ્વારા અધર્માસ્તિકાય સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ । તથા અદ્વાસમયો સે વહ કદાચિત્ સ્પૃષ્ટ હોના હૈ ઓર કદાચિત્ સ્પૃષ્ટ નહીં હોતા હૈ । યદિ વહ ઉનસે સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ, તો નિયમતઃ અનન્ત અદ્વાસમયો દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ । 'એવં એણં ગમણં સઘ્વેવિ સઢાણણ નત્થિ એકેણ વિ પુટ્ટા, પરઢાણણ આદિહ્ણણં તિહિં' અસંલેજ્જેહિં માણિયવ્વં પચ્છિહ્ણણસુ તિસુ અણંતા માણિયવ્વા, જાવ અદ્વાસમયો ત્તિ' હસ પ્રકાર પૂર્વોક્ત રીતિ સે હસ અભિલાપકમ સે આકાશસ્તિકાય કે ૬, જીવાસ્તિકાય કે ૬, પુદ્ગલાસ્તિકાય કે ૬ ઓર અદ્વાસમય કે ૬ અભિલાપ કહના ચાહિયે । જહાં કેવલ ધર્માસ્તિકાયાદિદ્રવ્ય કા ઉનકે પ્રદેશો કે સાથ સ્પર્શના કા વિચાર હોતા હૈ વહ સ્વસ્થાનક હૈ ઓર દૂસરે દ્રવ્ય કે પ્રદેશો કે સાથ જો સ્પર્શના કા વિચાર હૈ વહ પરસ્થાનક હૈ સમસ્ત ધર્માસ્તિકાયાદિકદ્રવ્ય 'સ્વસ્થાન મેં એક ઓ પ્રદેશ સે સ્પૃષ્ટ નહીં હોતે હૈં' એસા

સ્પૃષ્ટ થાય છે, તથા અદ્વાસમયો વડે ક્યારેક તે સ્પૃષ્ટ થાય છે અને ક્યારેક સ્પૃષ્ટ થતું નથી જો તે તેમના દ્વારા સ્પૃષ્ટ થતું હોય, તો નિયમથી જ અનન્ત અદ્વાસમયો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે.

“એવં એણં ગમણં સઘ્વે વિ સઢાણણ નત્થિ એકેણ વિ પુટ્ટા, પરઢાણણ આદિહ્ણણં તિહિં અસંલેજ્જેહિં માણિયવ્વં પચ્છિહ્ણણસુ તિસુ અણંતા માણિયવ્વા, જાવ અદ્વાસમયો ત્તિ” એજ પ્રકારે પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ અનુસાર આકાશસ્તિકાયના ૬, જીવાસ્તિકાયના ૬, પુદ્ગલાસ્તિકાયના ૬, અને અદ્વાસમયના ૬ અભિલાપ (પ્રશ્નોત્તરો) કહેવા બેઠાએ જ્યાં કેવળ ધર્માસ્તિકાયાદિ દ્રવ્યનો તેમના પ્રદેશોની સાથે સ્પર્શનાનો વિચાર થાય છે, તે સ્થાનકનું નામ સ્વસ્થાનક છે, તથા અન્ય દ્રવ્યોના પ્રદેશોની સાથે સ્પર્શનાનો વિચાર થતો હોય, તે સ્થાનકનું નામ પરસ્થાનક છે. સમસ્ત ધર્માસ્તિકાયાદિક દ્રવ્ય ‘સ્વસ્થાનકમાં એક પણ પ્રદેશ વડે સ્પૃષ્ટ થતું નથી,’ એવો પ્રત્યુત્તર સમજવો.

પરસ્થાને ચ આદિમેષુ ત્રિષુ-ધર્માસ્તિકાયાદિ ત્રયગમકેષુ અસંખ્યેયૈઃ સ્પૃષ્ટાઃ
 ઇતિ મણિતવ્યમ્, ધર્માધર્માસ્તિકાયયોરસંખ્યેયપ્રદેશત્વાત્, તત્સંસ્પૃષ્ટાકાશસ્ય
 ત્રાસંખ્યેયપ્રદેશત્વાત્, પશ્ચિમેષુ-અન્તિમેષુ ત્રિષુ જીવપુદ્ગલાદ્વાસમયરૂપત્રય-
 ગમકેષુ ચ અનન્તા મણિતવ્યા, 'અનન્તૈઃ પ્રદેશૈઃ સ્પૃષ્ટઃ' ઇતિ વક્તવ્યમ્, તેષાં
 જીવાસ્તિકાયાદીનામનન્તપ્રદેશત્વાત્ । અત્ર ચ આકાશસ્તિકાયગમકેઽય વિશેષો
 યત્ આકાશસ્તિકાયો ધર્માસ્તિકાયાદિપ્રદેશૈઃ સ્પૃષ્ટશ્ચાસ્પૃષ્ટશ્ચ, તત્ર યઃ સ્પૃષ્ટઃ
 સોઽસંખ્યેયૈર્ધર્માધર્માસ્તિકાયયોઃ પ્રદેશૈઃ, જીવાસ્તિકાયાદીનાં તુ ત્રયાણામનન્તૈઃ
 પ્રદેશૈઃ સ્પૃષ્ટો ભવતિ, યાવત્-અદ્વાસમય ઇતિ, અદ્વાસમયગમકપર્યન્તં ધર્માસ્તિ-

પ્રત્યુત્તર જાનનાં ચાહિયે । તથા પરસ્થાન મેં આદિમ ત્રીન મેં ધર્મા
 સ્તિકાયાદિ ત્રીન ગમકોં મેં અસંખ્યાતપ્રદેશોં સે સ્પૃષ્ટ હૈ એલા કહના
 ચાહિયે । ક્યોંકિ ધર્માસ્તિકાય અધર્માસ્તિકાય યે દોનોં અસં-
 હ્યાત પ્રદેશવાલે હૈ, તથા હનસે સંસ્પૃષ્ટ આકાશ સ્ત્રી અસં-
 હ્યાત પ્રદેશોંવાલા હૈ । તથા પશ્ચિમ-અન્તિમ ત્રીન, જીવ પુદ્ગલ ઓર
 અદ્વાસમય હનકે અભિલાપોં મેં અનન્ત પ્રદેશોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ હૈ એલા
 કહના ચાહિયે, કારણ કિ જીવાસ્તિકાયાદિક અનન્તપ્રદેશોંવાલે હૈ ।
 યહાં આકાશસ્તિકાય કે ગમક મેં એસી વિશેષતા હૈ કિ આકાશ-
 સ્તિકાય ધર્માસ્તિકાય કે પ્રદેશોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ સ્ત્રી હૈ ઓર અસ્પૃષ્ટ સ્ત્રી
 હૈ । જો આકાશસ્તિકાય સ્પૃષ્ટ હૈ વહ ધર્માસ્તિકાય કે અસંહ્યાત
 પ્રદેશોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ તથા ત્રીન જીવાસ્તિકાયાદિકોં કે અનન્ત-
 પ્રદેશોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ હસ પ્રકાર અદ્વાસમય કે ગમક તક
 ધર્માસ્તિકાયાદિક છહ કે ગમક કહના ચાહિયે । યાવત્-કિતને ધર્મા-

નેઈએ પરસ્થાનમાં પહેલાં ત્રણમાં-ધર્માસ્તિકાય આદિ ત્રણમાં અસંખ્યાત
 પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ છે, એવું કથન કરવું નેઈએ, કારણ કે ધર્માસ્તિકાય અને
 અધર્માસ્તિકાય અસંખ્યાત પ્રદેશો વાળાં છે, તથા તેમના દ્વારા સંસ્પૃષ્ટ આકાશ
 પણ અસંખ્યાત પ્રદેશો વાળું છે. છેલ્લા ત્રણ અભિલાપે.માં-જીવાસ્તિકાય,
 પુદ્ગલાસ્તિકાય અને અદ્વાસમયના અભિલાપે.માં-અનંત પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ
 કહેવું નેઈએ કારણ કે જીવાસ્તિકાયાદિક અનન્ત પ્રદેશો વાળાં છે. અહીં
 આકાશસ્તિકાયના અભિલાપમાં એવી વિશેષતા છે કે આકાશસ્તિકાય ધર્મા-
 સ્તિકાયના પ્રદેશો દ્વારા સ્પૃષ્ટ પણ છે અને અસ્પૃષ્ટ પણ છે જે આકાશસ્તિ-
 કાય સ્પૃષ્ટ છે તે ધર્માસ્તિકાયના અસંખ્યાત પ્રદેશો દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોય છે
 તથા જીવાસ્તિકાય આદિ ત્રણના અનંત પ્રદેશો દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોય છે. આ
 રીતે અદ્વાસમયના ગમક પર્યન્તના ધર્માસ્તિકાયાદિક છ ગમકનું કથન કરવું

કાયાદીનાં ષણ્ણાં ગમકાનિ વક્તવ્યાનિ, 'જાવ કેવદ્દેહિં અદ્ધાસમદ્દેહિં પુદ્ધે ?' યાવત્ અદ્ધાસમયઃ કિયદ્ધિઃ ધર્માસ્તિકાયાદિપ્રદેશોઃ સ્પૃષ્ટઃ ?' इति गौतमस्य अद्धासमयविषयकः प्रश्नः स्वयमूहनीयः, भगवानाह—'नत्थि एक्केण वि' हे गौतम ! नास्ति एकेनापि अद्धासमयेन अद्धासमयः स्पृष्टः, परप्रदेशेन तु यथा योग्यम् आद्यत्रयेण असंख्येयप्रदेशेन स्पृष्टः, उपान्तिमद्वयेन तु अनन्तप्रदेशेन स्पृष्टो भवतीति भावः । निरुपचरितस्य अद्धासमयस्य एकस्यैव सद्भावात्, अतीतानागतसमययोस्तु विनष्टानुत्पन्नत्वेन अप्रसत्त्वात् न समयान्तरेण स्पृष्टता संभवतीति भावः ॥ सू० ९ ॥

સ્તિકાયાદિક કે પ્રદેશો દ્વારા અદ્ધાસમય સ્પૃષ્ટ હોના હૈ ? હસ પ્રકાર કા ગૌતમ કા અદ્ધાસમયવિષયક પ્રશ્ન અપને આપ ઉદ્ધાવિત કરના ચાહિયે-હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘નત્થિ એકેણ વિ’ હે ગૌતમ ! સ્વસ્થાન કી અપેક્ષા યથાયોગ્ય આદિ કે ભીન અસ્તિકાય કે અસંખ્યાત પ્રદેશોં સે અદ્ધાસમય સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ । તથા અન્તિમ દો અસ્તિકાયોં કે-જીવાસ્તિકાય ઓર પુદ્ગલાસ્તિકાય કે અનન્ત પ્રદેશોં સે વહ અદ્ધાસમય સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ । નિરુપચરિત અદ્ધાસમય એક હી હોતા હૈ । હસ કારણ ઉસકી સમયાન્ત કે સાથ સ્પર્શના નહીં હોતી હૈ ક્યોંકિ અતીત એવં અનાગત સમય કા, વિનષ્ટ ઓર અનુત્પન્ન હોને કે કારણ સત્ત્વ નહીં માના ગયા હૈ ॥ સૂ० ૯ ॥

इति द्विप्रदेशिकादि पुद्गलास्तिकायस्पर्शद्वारवक्तव्यता ॥

જોઈએ છેલ્લા અદ્ધાસમય વિષયક પ્રશ્નોત્તરો આ પ્રમાણે સમજવા-અદ્ધાસમય કેટલા ધર્માસ્તિકાયાદિકના પ્રદેશો દ્વારા સ્પૃષ્ટ થાય છે ? આ પ્રશ્નને જોઈએ પ્રશ્નને જાતે જાનાવી લેવાં.

અદ્ધાસમય કેટલા અદ્ધાસમયો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે ? આ સ્વસ્થાન વિષયક પ્રશ્નનો ઉત્તર આ પ્રમાણે છે-‘નત્થિ એકેણ વિ’ હે ગૌતમ ! અદ્ધાસમય એક પણ અદ્ધાસમય વડે સ્પૃષ્ટ થતો નથી, ધર્માસ્તિકાયના, અધર્માસ્તિકાયના અને આકાશસ્તિકાયના અસંખ્યાત પ્રદેશો વડે અને છેલ્લા બે અસ્તિકાયોના (ઉપસ્તિકાય અને પુદ્ગલાસ્તિકાયના અનન્ત પ્રદેશો વડે અદ્ધાસમય સ્પૃષ્ટ થાય છે નિરુપચરિત અદ્ધાસમય એક જ હોય છે કારણે તેની સમયાન્તરની સાથે સ્પર્શના થતી નથી, કારણ કે અતીત (ભૂત) અને અનાગત (ભવિષ્ય) સમયનું વિનષ્ટ અને અનુત્પન્ન હોવાને કારણે અસ્તિત્વ જ માનવામાં આવ્યું નથી ॥સૂ० ૯॥

॥ द्विप्रदेशिकादि पुद्गलास्तिकाय स्पर्शद्वार वक्तव्यता सम्पूर्णा ॥

अवगाहद्वारवक्तव्यता ।

मूलम्—‘जत्थ णं भंते ! एगे धम्मत्थिकायप्पएसे ओगाढे,
तत्थ केवइया धम्मत्थिकायप्पएसा ओगाढा ? नत्थि एगोवि,
केवइया अहम्मत्थिकायप्पएसा ओगाढा एक्को, केवइया आगा-
सत्थिकायप्पएसा ओगाढा ? एक्को, केवइया जीवत्थिकायप्पएसा
ओगाढा ? अणंता, केवइया पोग्गलत्थिकायप्पएसा ओगाढा ?
अणंता, केवइया अद्धासमया ओगाढा ? सिय ओगाढा, सिय नो
ओगाढा, जइ ओगाढा अणंता । जत्थ णं भंते ! एगे अहम्म-
त्थिकायप्पएसे ओगाढे, तत्थ केवइया धम्मत्थिकायप्पएसा
ओगाढा ? नत्थि एक्को, केवइया अहम्मत्थिकायप्पएसा ओगाढा ?
नत्थि एक्को वि, सेसं जहा धम्मत्थिकायस्स । जत्थ णं भंते !
एगे आगासत्थिकायप्पएसे ओगाढे, तत्थ केवइया धम्मत्थि-
कायप्पएसा ओगाढा ? सिय ओगाढा, सिय नो ओगाढा, जइ
ओगाढा, एक्को । एवं अहम्मत्थिकायप्पएसा वि । केवइया
आगासत्थिकायप्पएसा ओगाढा ? नत्थि एक्को वि, केवइया
जीवत्थिकायप्पएसा ओगाढा ? सिय ओगाढा, सिय नो ओगाढा,
जइ ओगाढा, अणंता, एवं जाव अद्धासमया । जत्थ णं भंते !
एगे जीवत्थिकायप्पएसे ओगाढे तत्थ केवइया धम्मत्थिकाय-
प्पएसा ओगाढा ? एक्को । एवं अहम्मत्थिकायप्पएसा, एवं
आगासत्थिकायप्पएसा वि । केवइया जीवत्थिकायप्पएसा ओगाढा ?
अणंता, सेसं जहा धम्मत्थिकायस्स । जत्थ णं भंते ! एगे पोग्गल-

त्थिकायपएसे ओगाढे, तत्थ केवइया धम्मत्थिकायपएसा
 ओगाढा? एवं नहा जीवत्थिकायपएसे तहेव निरवसेसं। जत्थ
 णं भंते दो पोग्गलत्थिकायपएसा ओगाढा, तत्थ केवइया
 धम्मत्थिकायपएसा ओगाढा? सिय एक्को, सिय दोन्नि, एवं
 अहम्मत्थिकायस्स वि, एवं आगासत्थिकायस्स वि, सेसं जहा
 धम्मत्थिकायस्स। जत्थ णं भंते! तिन्नि पोग्गलत्थिकायपएसा
 ओगाढा? तत्थ केवइया धम्मत्थिकायपएसा ओगाढा? सिय
 एक्को, सिय दोन्नि, सिय तिन्नि, एवं अहम्मत्थिकायस्स वि,
 एवं आगालत्थिकायस्स वि, सेसं जहेव दोण्हं, एवं एक्केको
 वड्डियव्वो, पएसा आइल्लएहिं, तिहिं अत्थिकाएहिं, सेसं जहेव
 दोण्हं जाव दसण्हं सिय एक्को, सिय दोन्नि, सिय तिन्नि, जाव
 सिय दस, संखेज्जाणं सिय एक्को सिय दोन्नि, जाव सिय दस,
 सिय संखेज्जा? असंखेज्जाणं सिय एक्को, जाव सिय संखेज्जा,
 सिय असंखेज्जा, जहा असंखेज्जा, एवं अणंना वि। जत्थ णं
 भंते! एगे अट्ठासमए ओगाढे, तत्थ केवइया धम्मत्थिकाय-
 पएसा, ओगाढा? एक्को, केवइया अहम्मत्थिकायपएसा ओ-
 गाढा? एक्को, केवइया आगासत्थिकायपएसा ओगाढा? एक्को,
 केवइया जीवात्थिकायपएसा ओगाढा? अणंता, एवं जाव
 अट्ठासमया। जत्थ णं भंते! धम्मत्थिकाए ओगाढे तत्थ केव-
 इया धम्मत्थिकायपएसा ओगाढा? नत्थि एक्को वि, केवइया
 अहम्मत्थिकायपएसा ओगाढा? असंखेज्जा, केवइया आगा-
 सत्थिकायपएसा ओगाढा? असंखेज्जा, केवइया जीवत्थिकाय-

पएसा ओगाढा? असंखेज्जा, केवइया जीवत्थिकायपएसा ओगाढा? अणंता, एवं जाव अद्धासमया। जत्थ णं भंते! अहम्मत्थिकाए ओगाढे तत्थ केवइया धम्मत्थिकायपएसा ओगाढा? असंखेज्जा, केवइया अहम्मत्थिकायपएसा ओगाढा? नत्थि एक्को वि, सेसं जहा धम्मत्थिकायस्स, एवं सव्वे सट्ठाणे नत्थि एक्को वि भाणियत्वं, परट्ठाणे आदिल्लगा तिन्नि असंखेज्जा भाणियत्वा, पच्छिल्लगा तिन्नि अणंता, भाणियत्वा जाव अद्धासमओ त्ति, जाव केवइया अद्धासमया ओगाढा? नत्थि एक्को वि ॥सू० १०॥

छाया — यत्र खलु भदन्त ! एको धर्मास्तिकायप्रदेशः अवगाहस्तत्र कियन्तो धर्मास्तिकायप्रदेशः अवगाढाः ? नास्ति एकोऽपि, कियन्तः अधर्मास्तिकायप्रदेशः अवगाढाः ? एकः, कियन्त आकाशास्तिकायप्रदेशः अवगाढाः ? एकः, कियन्तो जीवास्तिकायप्रदेशः अवगाढाः ? अनन्ताः, कियन्तः पुद्गलास्तिकायप्रदेशः अवगाढाः ? अनन्ताः, कियन्त अद्धासमयाः अवगाढाः ? स्यात् अवगाढाः, स्यात् नो अवगाढाः, यदा अवगाढाः अनन्ताः, यत्र खलु भदन्त ! एकः अधर्मास्तिकायप्रदेशः अवगाहस्तत्र कियन्तो धर्मास्तिकायप्रदेशः अवगाढाः ? एकः, कियन्तः अधर्मास्तिकायप्रदेशा अवगाढाः ? नास्ति एकोऽपि शेषं यथा धर्मास्तिकायस्य, यत्र खलु भदन्त ! एकः आकाशास्तिकायप्रदेशः अवगाहस्तत्र कियन्तो धर्मास्तिकायप्रदेशा अवगाढाः ? स्यात् अवगाढाः स्यात् नो अवगाढाः? यदा अवगाढाः, एकः, एवम् अधर्मास्तिकायप्रदेशा अपि, कियन्तः आकाशास्तिकायप्रदेशः अवगाढाः ? नास्ति एकोऽपि, कियन्तो जीवास्तिकायप्रदेशा अवगाढाः ? स्यात् अवगाढाः, स्यात् नो अवगाढाः, यदा अवगाढाः अनन्ताः, एवं यावत् अद्धासमयाः यत्र खलु भदन्त ! एको जीवास्तिकायप्रदेशः अवगाहस्तत्र कियन्तो धर्मास्तिकायप्रदेशा अवगाढाः ? एकः एवम् अधर्मास्तिकायप्रदेशाः, एवम् आकाशास्तिकायप्रदेशा अपि, कियन्तो जीवास्तिकायप्रदेशाः अवगाढाः अनन्ताः ? शेषं यथा धर्मास्तिकायस्य, यत्र खलु भदन्त ! एकः पुद्गलास्तिकायप्रदेशः अवगाहस्तत्र कियन्तो धर्मास्तिकायप्रदेशा अवगाढाः ? एवं यथा जीवास्तिकायप्रदेशस्तथैव निरवशेषम्, यत्र खलु भदन्त ! द्वौ पुद्गलास्तिकायप्रदेशौ अवगाढौ तत्र कियन्तो धर्मास्तिकायप्रदेशाः अवगाढाः ? स्यात् एकः, स्यात् द्वौ, एवम् अधर्मास्तिकाय-

स्यापि, एवम् आकाशास्तिकायस्यापि शेषं यथा धर्मास्तिकायस्य, यत्र खलु भदन्त! त्रयः पुद्गलास्तिकायप्रदेशा अवगाढास्तत्र कियन्तो धर्मास्तिकायप्रदेशा अवगाढाः ? स्यात् एकः, स्यात् द्वौ, स्यात् त्रयः, एवम् अधर्मास्तिकायस्यापि एवम् आकाशास्तिकायस्यापि, शेषं यथैव द्वयोः, एवम् एकैको वर्द्धयितव्यः प्रदेशः, आदिभिस्त्रिभिः अस्तिकायैः, शेषं यथैव द्वयोर्यावत् दशानां स्यात् एकः, स्यात् द्वौ, स्यात् त्रयः, यावत्-स्यात् दश, संख्येयानां स्यात् एकः, स्यात् द्वौ, यावत् स्यात् दश, स्यात् संख्येयाः, असंख्येयानां स्यात् एकः, यावत् स्यात् संख्येयाः, स्यात् असंख्येयाः, यथा असंख्येयाः, एवम् अनन्ता अपि, यत्र भदन्त ! एकोऽद्वासमयः अवगाढस्तत्र कियन्तो धर्मास्तिकायप्रदेशा अवगाढाः ? एकः, कियन्तः अधर्मास्तिकायप्रदेशाः अवगाढाः ? एकः, कियन्त आकाशास्तिकायप्रदेशा अवगाढाः ? एकः, कियन्तो जीवास्तिकायप्रदेशा अवगाढाः ? अनन्ताः, एवं यावत् अद्वासमयाः यत्र खलु भदन्त ! धर्मास्तिकायः अवगाढस्तत्र कियन्तो धर्मास्तिकायप्रदेशा अवगाढाः ? नास्ति एकोऽपि, कियन्तोऽधर्मास्तिकायप्रदेशाः अवगाढाः ? असंख्येयाः, कियन्त आकाशास्तिकायप्रदेशा अवगाढाः ? असंख्येयाः, कियन्तो जीवास्तिकायप्रदेशा अवगाढाः ? अनन्ता, एवं यावत् अद्वासमयाः, यत्र खलु भदन्त ! अधर्मास्तिकायप्रदेशः अवगाढस्तत्र कियन्तो धर्मास्तिकायप्रदेशा अवगाढाः ? असंख्येयाः, कियन्तोऽधर्मास्तिकायप्रदेशा अवगाढाः ? नास्ति एकोऽपि, शेषं यथा धर्मास्तिकायस्य, एवं सर्वे रवस्थाने नास्ति एकोऽपि भणितव्यम्, परस्थाने आदिमास्त्रयः असंख्येया भणितव्याः, पश्चिमास्त्रयोऽनन्ता भणितव्याः, यावत् अद्वासमय इति, यावत् कियन्तः अद्वासमया अवगाढाः ? नास्ति एकोऽपि ॥ सू० १० ॥

टीका—अथ नवमम् अवगाढद्वारमाह—‘जत्थ णं भंते ।’ इत्यादि । ‘जत्थ णं भंते ! एगे धम्मत्थिकायप्पएसे ओगाढे, तत्थ केवइया धम्मत्थिकायप्पएसा

अवगाढद्वारवक्तव्यता—

“ जत्थ णं भंते ! एगे धम्मत्थिकायप्पएसे ” इत्यादि ।

टीकार्थ—सूत्रकार ने इस सूत्र द्वारा नौवें अवगाढद्वार का विवेचन किया है इसमें गौतमने प्रश्न से ऐसा पूछा है—‘जत्थणं भंते ! एगे धम्म-

—अवगाढद्वार वक्तव्यता—

“ जत्थ णं भंते ! एगे धम्मत्थिकायप्पएसे ” इत्यादि—

टीकार्थ—सूत्रकार ने आ सूत्र द्वारा नवमं अवगाढद्वारम् निरूपण कियुं छे. आ विषयने अनुवशीने गौतमस्वाभी महावीर प्रभुने जेवे प्रश्न पूछे छे हे—“ जत्थ णं भंते ! एगे धम्मत्थिकायप्पएसे ओगाढे, तत्थ केवइया धम्मत्थिकाय-

ओगाढा ?' गौतमः पृच्छति—हे भदन्त ! यत्र खलु स्थाने एकः धर्मास्तिकाय-
प्रदेशोऽवगाढो भवति तत्र स्थाने कियन्तो धर्मास्तिकायप्रदेशा अवगाढाः
स्थिता भवन्ति ? भगवानाह—‘नत्थि एको वि’ हे गौतम ! यत्र प्रदेशे धर्मास्ति-
कायस्य एकः प्रदेशोऽवगाढो भवति तत्र अन्यस्तत्प्रदेशो नास्ति एकोऽपि एक-
धर्मास्तिकायप्रदेशस्थाने अन्यस्य धर्मास्तिकायप्रदेशस्य अविद्यमानत्वात्,
गौतमः पृच्छति—‘केवहया अहम्मत्थिकायपएसा ओगाढा ?’ हे भदन्त ! यत्र
एको धर्मास्तिकाय प्रदेशोऽवगाढोऽस्ति तत्र कियन्तः अधर्मास्तिकायप्रदेशा अव-
गाढा भवन्ति ? भगवानाह—‘एको’ हे गौतम ! एकधर्मास्तिकायप्रदेशावगाहना-

त्थिकायपएसे ओगाढे, तत्थ केवहया धम्मत्थिकायपएसा ओगाढा’ हे
भदन्त ! जिस स्थान पर एक प्रदेश धर्मास्तिकाय का अवगाह होता है
अर्थात् आकाश के जिस प्रदेश में धर्मास्तिकाय का एक प्रदेश अवगा-
हित है—रहा हुआ है—वहाँ धर्मास्तिकाय के और कितने प्रदेश अवगाह-
स्थित हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘नत्थि एको वि’ हे गौतम !
जिस प्रदेश में धर्मास्तिकाय का एक प्रदेश अवगाह होता है, उस
प्रदेश में धर्मास्तिकाय का दूसरा प्रदेश अवगाह नहीं होता है क्योंकि
वह वहाँ अविद्यमान रहता है ।

अब गौतम स्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘केवहया अहम्मत्थि-
कायपएसा ओगाढा’ हे भदन्त ! जिस स्थान पर धर्मास्तिकाय का एक
प्रदेश अवगाह है—वहाँ पर अधर्मास्तिकाय के कितने प्रदेश अवगाह
होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘एको’ हे गौतम ! जिस स्थान

पएसा ओगाढा ?’ डे लगवन् ! जे स्थान पर धर्मास्तिकायने ओक प्रदेश
अवगाहित होय छे—ओट्ठे के आकाशना जे प्रदेशमा धर्मास्तिकायने ओक
प्रदेश रह्यो होय छे—त्यां धर्मास्तिकायना ओल्लो डेटला प्रदेशो अवगाह
(रह्यो) होय छे ?

महावीर प्रभुने उत्तर—“नत्थि एको वि” डे गौतम ! जे प्रदेशमा
धर्मास्तिकायने ओक प्रदेश अवगाहित होय छे, ते प्रदेशमा धर्मास्तिकायने
ओल्ले ओक पणु प्रदेश अवगाहित होतो नथी, कारण के ते त्यां अविद्यमान रह्ये छे.

गौतम स्वामीने प्रश्न—‘केवहया अहम्मत्थिकायपएसा ओगाढा ?’ डे
लगवन् ! जे स्थान पर धर्मास्तिकायने ओक प्रदेश अवगाहित (स्थित) छे,
ते स्थान पर अधर्मास्तिकायना डेटला प्रदेशो अवगाहित होय छे ?

महावीर प्रभुने उत्तर—“एको” डे गौतम ! जे स्थान पर धर्मा-

स्थाने एकोऽधर्मास्तिकायप्रदेशोऽवगाढो भवति, धर्मास्तिकायप्रदेशस्थानेऽधर्मास्तिकायप्रदेशस्य विद्यमानत्वात् । गौतमः पृच्छति—‘ केवह्या आगासत्थिकायप्प-एसा ओगाढा ? ’ हे भदन्त ! एकधर्मास्तिकायप्रदेशावगाहस्थाने कियन्त-आकाशास्तिकायप्रदेशाः अवगाढा भवन्ति ? भगवानाह—‘ एको ’ हे गौतम ! तत्र एक एव आकाशास्तिकायप्रदेशः अवगाढो भवति, गौतमः पृच्छति—‘ केवह्या जीवत्थिकायप्पएसा ओगाढा ? ’ एकः धर्मास्तिकायप्रदेशावगाहस्थाने कियन्तो जीवास्तिकायप्रदेशा अवगाढा भवन्ति ? भगवानाह—‘ अणंता ’ हे गौतम ! तत्र

पर धर्मास्तिकाय का एक प्रदेश अवगाढ है—वहाँ पर एक धर्मास्तिकाय-प्रदेश की अवगाहना स्थान पर—अधर्मास्तिकाय का एक प्रदेश अवगाढ होता है—क्यों कि धर्मास्तिकाय प्रदेश के स्थान पर अधर्मास्तिकाय का एक प्रदेश विद्यमान रहता है ।

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘ केवह्या आगासत्थिकायप्पएसा ओगाढा ’ हे भदन्त ! एक धर्मास्तिकाय प्रदेश के अवगाहना स्थान में आकाशास्तिकाय के कितने प्रदेश अवगाढ होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘ एको ’ हे गौतम ! वहाँ पर एक ही आकाशास्तिकाय-प्रदेश अवगाढ होता है ।

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘ केवह्या जीवत्थिकायप्प-एसा ओगाढा ’ हे भदन्त ! एक धर्मास्तिकायप्रदेशावगाहस्थान में जीवास्तिकाय के कितने प्रदेश अवगाढ होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘ अणंता ’ हे गौतम ! वहाँ जीवास्तिकाय के अनन्तप्रदेश अवगाढ होते हैं ।

स्तिकायनो अेक प्रदेश अवगाहित होय छे, त्यां—अेक धर्मास्तिकाय प्रदेशनी अवगाहना स्थान पर अधर्मास्तिकायनो अेक प्रदेश अवगाहित होय छे, कारणु छे धर्मास्तिकाय प्रदेशना स्थान पर अधर्मास्तिकायनो अेक प्रदेश विद्यमान रह्ये छे.

गौतम स्वामीनो प्रश्न—“ केवह्या आगासत्थिकायप्पएसा ओगाढा ? ” छे भगवन् ! अेक धर्मास्तिकायप्रदेशना अवगाहना स्थानमां आकाशास्तिकायना छेट्ठा प्रदेशो अवगाहित होय छे ?

उत्तर—“ एक्को ” ते स्थान पर आकाशास्तिकायनो अेक न प्रदेश अवगाहित होय छे.

गौतम स्वामीनो प्रश्न—“ केवह्या जीवत्थिकायप्पएसा ओगाढा ? ” छे भगवन् ! अेक धर्मास्तिकाय प्रदेशना अवगाहना स्थानमां जीवास्तिकायना छेट्ठा प्रदेशो अवगाहित होय छे ?

અનન્તા જીવાસ્તિકાયપ્રદેશા અવગાઢા ભવન્તિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘કેવહ્યા પોગ્ગલત્થિકાયપપસા’ હે ભદન્ત ! એકધર્માસ્તિકાયપ્રદેશસ્થાને કિયન્તઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશા અવગાઢા ભવન્તિ મગવાનાહ-‘અણંતા’ હે ગૌતમ તત્ર અનન્તાઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશા અવગાઢા ભવન્તિ, જીવાસ્તિકાયપુદ્ગલાસ્તિકાયયોરનન્તાનાં પ્રદેશાનામ્ એકૈકસ્ય ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશસ્ય સ્થાને સદ્ભાવેન, તસ્ય તૈઃ પ્રત્યેકમનન્તૈરેવ વ્યાપ્તત્વાદિતિ ભાવઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘કેવહ્યા અદ્દાસમયા ?’ હે મદન્ત ! કિયન્તઃ અદ્દાસમયાઃ એકધર્માસ્તિકાયપ્રદેશસ્થાને અવગાઢા ભવન્તિ ? મગવાનાહ-‘સિય ઓગાઢા, સિય નો ઓગાઢા, જહ ઓગાઢા, અણંતા’ હે ગૌતમ !

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-કેવહ્યા પોગ્ગલત્થિકાયપપસા’ હે ભદન્ત ! એક ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશ કે અવગાહ સ્થાન મેં પુદ્ગલાસ્તિકાય કે કિતને પ્રદેશ અવગાહ-સ્થિત હોતે હૈં-ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘અણંતા’ હે ગૌતમ ! વહાં પર પુદ્ગલાસ્તિકાય કે અનન્તપ્રદેશોં અવગાહ હોતે હૈં । જીવાસ્તિકાય ઓર પુદ્ગલાસ્તિકાય કે અનન્તપ્રદેશોં કા એક એક ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશ કે સ્થાન મેં સદ્ભાવ હોતા હૈં । હસસે વે પ્રત્યેક અનન્ત પ્રદેશ ઉસ ધર્માસ્તિકાય કે પ્રદેશ કો વ્યાપ્ત કરતે હૈં ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘કેવહ્યા અદ્દાસમયા’ હે ભદન્ત ! એક ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશસ્થાન મેં કિતને અદ્દાસમય અવગાહ-સ્થિત હોતે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘સિય ઓગાઢા, સિય નો ઓગાઢા, અણંતા’ હે ગૌતમ ! વહાં પર અદ્દાસમય કદાચિત્ અવગાહ

ઉત્તર-“અણંતા” હે ગૌતમ ! ત્યાં જીવાસ્તિકાયના અનંત પ્રદેશો અવગાહિત હોય છે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“કેવહ્યા પોગ્ગલત્થિકાયપપસા ?” હે લગવન્ ! એક ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશના અવગાહના સ્થાનમાં પુદ્ગલાસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશો અવગાહિત હોય છે ?

ઉત્તર-“અણંતા” હે ગૌતમ ! ત્યાં પુદ્ગલાસ્તિકાયના અનંત પ્રદેશો અવગાહ હોય છે. જીવાસ્તિકાય અને પુદ્ગલાસ્તિકાયના અનંત પ્રદેશોનો એક એક ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશના સ્થાનમાં સદ્ભાવ હોય છે તેથી તે પ્રત્યેકના અનંત પ્રદેશો તે ધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશને વ્યાપ્ત કરે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“કેવહ્યા અદ્દાસમયા ?” હે લગવન્ ! જે સ્થાનમાં ધર્માસ્તિકાયનો એકપ્રદેશ અવગાહિત હોય છે, તે સ્થાનમાં કેટલા અદ્દાસમય અવગાહિત (સ્થિત) હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“સિય ઓગાઢા, સિય નો ઓગાઢા, જહ ઓગાઢા

ત્ર અદ્વાસયયાઃ સ્યાત્-કદાચિત્ અવગાઢા ભવન્તિ, સ્યાત્-કદાચિત્ નો અવગાઢા ભવન્તિ, તત્ર યદા અવગાઢા ભવન્તિ તદા અનન્તા એવ અદ્વાસયયા અવગાઢા ભવન્તિ, અદ્વાસયયાનાં મનુષ્યલોકે એવ સદ્ભાવેન પરવોડસદ્ભાવાત્, ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશસ્થાને તેપામવગાહોડસ્તિ, નાસ્તિ ચ, યત્રાસ્તિ તત્રાનન્તાનામેવેતિ ભાવઃ, ગૌતમઃ પૂચ્છતિ-‘જત્થ ણં મંતે ! એગે અહમ્મત્થિકાયપ્પણ્ણસે ઓગાઢે તત્થ કેવહ્યા ધમ્મત્થિકાયપ્પણ્ણસા ઓગાઢા ?’ હે મદન્ત ! યત્ર એકોડધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોડવગાહો ભવતિ, તત્ર કિયન્તો ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશા અવગાઢા ભવન્તિ ? મગવાનાહ-‘એકો’ હે ગૌતમ ! તત્ર એકો ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોડવગાહો ભવતિ,

હોતે હૈં, કદાચિત્ અવગાઢ નહીં હોતે હૈં યદિ વે વહાં પર અવગાઢ હોતે હૈં તો અનન્ત હી અદ્વાસમય વહાં અવગાઢ હોતે હૈં । કયોંકિ મનુષ્યલોક મેં હી અદ્વાસમયોં કા સદ્ભાવ હોતા હૈ-મનુષ્યલોક સે વાહર હનકા સદ્ભાવ નહીં હોતા હૈં હમ્મપ્રકાર ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશ કે પ્રસ્થાન મેં ઉનકા અવગાહ હૈં બી ઓર નહીં બી હૈં । જહાં હૈં વહાં અનન્તરૂપ મેં ઉનકા સદ્ભાવ હૈં ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં-જત્થ ણં મંતે ! એગે અહમ્મત્થિકાયપ્પણ્ણસે ઓગાઢે, તત્થ કેવહ્યા ધમ્મત્થિકાયપ્પણ્ણસા ઓગાઢા’ હે મદન્ત ! જહાં પર એક અધર્માસ્તિકાયપ્રદેશ અવગાઢ હૈં વહાં પર કિતને ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશ અવગાઢ હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં-‘એકો’ હે ગૌતમ ! વહાં પર એક ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશ અવગાઢ હૈં-હસ વિપ્રય મેં યુક્તિ કહી જાચુકી હૈં ।

અનંતા ” હે ગૌતમ ! તે સ્થાન પર ક્યારેક અદ્વાસમય અવગાહિત હોય છે અને ક્યારેક અવગાહિત હોતા નથી જો તેઓ તે સ્થાન પર અવગાહિત હોય, તો અનંત અદ્વાસમયો જ ત્યાં અવગાહિત હોય છે. કારણ કે મનુષ્યલોકમાં જ અદ્વાસમયોનો સદ્ભાવ હોય છે, મનુષ્યલોકની બહાર તેમનો સદ્ભાવ નથી તે કારણે ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશના સ્થાનમાં તેમની અવગાહના હોય છે પણ ખરી અને નથી પણ હે તી જ્યાં હોય છે ત્યાં અનંત રૂપે જ તેમનો સદ્ભાવ રહે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“જત્થ ણં મંતે ! એગે અહમ્મત્થિકાયપ્પણ્ણસે ઓગાઢે, તત્થ કેવહ્યા ધમ્મત્થિકાયપ્પણ્ણસા ઓગાઢા ?” હે ભગવન્ ! જે સ્થાન પર એક અધર્માસ્તિકાયપ્રદેશ અવગાઢ (સ્થિત) હોય છે, ત્યાં કેટલા ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશો અવગાઢ હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“એકો” હે ગૌતમ ! ત્યાં એક ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશ અવગાઢ હોય છે તેનું સ્પષ્ટીકરણ પહેલાં થઇ ચુક્યું છે.

ઉક્તયુક્તે : । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘કેવહયા અહમ્મસ્થિકાયપ્પણ્ણસા ઓગાઢા ?’ તત્ર કિયન્તોઽધર્માસ્થિકાયપ્રદેશા અવગાઢા મવન્તિ ? મગવાનાહ—‘નત્થિ ઇકો વિ હે ગૌતમ ! તત્ર ઇકોઽપિ અધર્માસ્થિકાયપ્રદેશોઽવગાઢો નાસ્તિ, સ્વસ્થાને સ્વપ્રદેશાન્તરસ્થાવગાઢાભાવાત્ ‘સેસં જહા ધમ્મસ્થિકાયસ્સ’ શેષં તત્ર આકાશાસ્થિકાયપ્રદેશાવગાઢાદિકં યથા ધર્માસ્થિકાયસ્ય પ્રતિપાદિતં તથૈવ અધ-

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—‘કેવહયા અહમ્મસ્થિકાય પ્પણ્ણસા ઓગાઢા’ હે અદન્ત ! જહાં પર એક અધર્માસ્થિકાય પ્રદેશ અવગાઢ હૈ—વહાં પર અધર્માસ્થિકાય કે ઓર કિતને પ્રદેશ અવગાઢ હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘નત્થિ ઇકો વિ’ હે ગૌતમ ! વહાં પર એક મી અધર્માસ્થિકાય પ્રદેશ અવગાઢ નહીં હૈ । કયોંકિ અપને અવગાહ સ્થાન મેં અપને હી અન્ય પ્રદેશ કે અવગાહ હોને કા અભાવ રહતા હૈ । ‘સેસં જહા ધમ્મસ્થિકાયસ્સ’ જૈસા ધર્માસ્થિકાય કે પ્રકરણ મેં આકાશાસ્થિકાય કે પ્રદેશ કે અવગાહાદિ કા કથન કિયા ગયા હૈ વૈસા હી શેષ કથન યહાં અધર્માસ્થિકાય કે વિષય મેં મી જાનનાં ચાહિયે । અર્થાત્ જહાં અધર્માસ્થિકાય કા એકપ્રદેશ અવગાઢ હૈ વહાં પર આકાશાસ્થિકાય કા મી એકપ્રદેશ અવગાઢ હૈ, જહાં અધર્માસ્થિકાય કા એક પ્રદેશ અવગાઢ હૈ, વહાં જીવાસ્થિકાય કે મી અનન્ત પ્રદેશ અવગાઢ હૈ, જહાં અધર્માસ્થિકાય કા એકપ્રદેશ અવગાઢ હૈ વહાં પુદ્ગલાસ્થિકાય કે મી અનન્તપ્રદેશ અવગાઢ હૈ, તથા જહાં પર અધર્માસ્થિકાય કા એક

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“કેવહયા અહમ્મસ્થિકાયપ્પણ્ણસા અવગાઢા ?” હે ભગવન્ ! જ્યાં એક અધર્માસ્થિકાય પ્રદેશ અવગાઢ હોય છે, તે સ્થાન પર કેટલા અધર્માસ્થિકાયના બીજા પ્રદેશો અવગાઢ હોય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—“નત્થિ ઇકો વિ” હે ગૌતમ ! તે સ્થાન પર બીજા એક પણ અધર્માસ્થિકાયપ્રદેશ અવગાઢ હોતો નથી, કારણ કે પોતાના જ અવગાહસ્થાનમાં પોતાના જ અન્ય પ્રદેશની અવગાહના થવાનો અભાવ રહે છે “સેસં જહા ધમ્મસ્થિકાયસ્સ” એવું ધર્માસ્થિકાયના પ્રકરણમાં આકાશાસ્થિકાયના પ્રદેશના અવગાહાદિનું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ બાકીનું કથન અહીં અધર્માસ્થિકાયના વિષયમાં પણ સમજવું એટલે કે જ્યાં અધર્માસ્થિકાયનો એક પ્રદેશ અવગાઢ છે, ત્યાં આકાશાસ્થિકાયનો પણ એક પ્રદેશ અવગાઢ હોય છે જ્યાં અધર્માસ્થિકાયનો એક પ્રદેશ અવગાઢ છે. ત્યાં જીવાસ્થિકાયના પણ અનન્ત પ્રદેશો અવગાઢ છે, જ્યાં અધર્માસ્થિકાયનો એક પ્રદેશ અવગાઢ છે ત્યાં પુદ્ગલાસ્થિકાયના પણ અનન્ત પ્રદેશો અવગાઢ

ર્માસ્તિકાયપર્યાપિ પ્રતિપત્તવ્યમ્ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘જત્થ ણં મંતે ! એગે આગ્ગ સત્થિકાયપપ્પસે ઓગાઢે તત્થ કેવહ્યા ધમ્મત્થિકાયપપ્પસા ઓગાઢા ?’ હે મહન્ત ! યત્ર સ્વલુ એક આકાશાસ્તિકાયપ્રદેશ અવગાઢ સ્તત્ર કિયન્તો ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશઃ અવગાઢા યવન્તિ ? મગવાનાહ—‘સિય ઓગાઢા, સિય નો ઓગાઢા જહ ઓગાઢા એકો’ હે ગૌતમ ! તત્ર ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશઃ સ્યાત્—કદાચિત્, અવગાઢા ભવન્તિ, સ્યાત્—કદાચિત્ નો અવગાઢા ભવન્તિ, યદા અવગાઢા ભવન્તિ તદા એક એવ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોઽવગાઢો ભવતિ, આકાશસ્ય લોકાલોકરૂપત્વાત્ પ્રદેશ અવગાઢ હૈ, વહાં પર અદ્વ.સમય કદાચિત્ અવગાઢ હોતે મી હૈં ઓર કદાચિત્ નહીં મી હોતે હૈં—યદિ વે વહાં પર અવગાઢ હોતે હૈં તો અનન્તમાત્રા મેં હી હોતે હૈં ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસે પૂછતે હૈં—‘જત્થ ણં મંતે ! એગે આગ્ગ સત્થિકાયપપ્પસે ઓગાઢે, તત્થ કેવહ્યા ધમ્મત્થિકાયપપ્પસા ઓગાઢા’ હે મહન્ત ! જહાં પર એક આકાશાસ્તિકાયપ્રદેશ અવગાઢ હૈ વહાં પર ધર્માસ્તિકાય કે કિનને પ્રદેશ અવગાઢ હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘સિય ઓગાઢા સિય નો ઓગાઢા એકો’ હે ગૌતમ ! વહાં પર ધર્માસ્તિકાયકે પ્રદેશ કદાચિત્ અવગાઢ હૈં મી ઓર કદાચિત્ અવગાઢ નહીં મી હૈં યદિ વહાં પર ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશ અવગાઢ હોતે હૈં તો ધર્માસ્તિકાય કા એક પ્રદેશ હી વહાં અવગાઢ હોતા હૈ, કર્પોંકિ લોકાલોક સ્વરૂપ આકાશ હોતા હૈ ઓર ધર્માસ્તિકાય કા અવગાઢ લોકાકાશ મેં હૈ—અલોકાકાશ મેં

છે, જ્યાં અધર્માસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ અવગાઢ છે, ત્યાં અદ્વાસમયો ક્યારેક અવગાઢ હોય છે અને ક્યારે અવગાઢ હોતા નથી નો તેઓ તે સ્થાન પર અવગાઢ હોય છે તો અનન્ત રૂપે જ હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“જત્થ ણં મંતે ! એગે આગ્ગ સત્થિકાયપપ્પસે ઓગાઢે, તત્થ કેવહ્યા ધમ્મત્થિકાયપપ્પસા ઓગાઢા ?” હે મગવન્ ! જ્યાં એક આકાશાસ્તિકાયપ્રદેશ અવગાઢ હોય છે, તે પ્રદેશ પર કેટલા ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશો અવગાઢ હોય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—“સિય ઓગાઢા, સિય નો ઓગાઢા, જહ ઓગાઢા એકો” હે ગૌતમ ! આકાશાસ્તિકાય પ્રદેશના અવગાહના સ્થાન પર ક્યારેક ધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશ અવગાઢ હોય છે અને ક્યારેક અવગાઢ હોતા નથી નો અવગાઢ હોય છે તો ધર્માસ્તિકાયનો એક જ પ્રદેશ ત્યાં અવગાઢ હોય છે. કારણ કે લોકાલોક રૂપ આકાશ હોય છે અને ધર્માસ્તિકાયનો અવગાઢ લોકાકાશમાં જ છે—અલોકાકાશમાં નથી કારણ કે અલોકાકાશમાં ધર્માસ્તિકા-

લોકાકાશેઽવગાહો ભવતિ, અલોકાકાશે તુ ન, તદભાવાત્, ‘એવં અહમ્મસ્થિકાય-
પપ્પેસા વિ’ એવં-ધર્માસ્થિકાયપ્રદેશાવગાહરૂપે, અધર્માસ્થિકાયપ્રદેશા અપિ તત્ર
સ્યાત્ અવગાહા ભવન્તિ, સ્યાત્ નો અવગાહા ભવન્તિ, યદા અવગાહા ભવન્તિ તદા
એક એવાધર્માસ્થિકાયપ્રદેશેઽવગાહો ભવતિ, ઉક્તયુક્તેઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘કેવ-
હયા આગાસથિકાયપ્પેસા ઓગાહા?’ કિયન્તસ્તત્રાકાશાસ્થિકાયપ્રદેશા અવ-
ગાહા ભવન્તિ? ભગવાનાહ-‘નત્થિ એકો વિ’ તત્રાકાશાસ્થિકાયપ્રદેશરથાને એકો
ઽપિ તદન્યઃ આકાશાસ્થિકાયપ્રદેશેઽવગાહો ન ભવતિ, સ્વસ્થાને સ્વપ્રદેશાન્તર-

નહીં હૈ । કારણ-અલોકાકાશ મેં ધર્માસ્થિકાય કા અભાવ હૈ । ‘એવં
અહમ્મસ્થિકાયપપ્પેસા વિ’ ધર્માસ્થિકાયપ્રદેશ અવગાહ કી તરહ હી અધ-
ર્માસ્થિકાય કે પ્રદેશ ભી વહાં પર કદાચિત્ અવગાહ હૈં ઓર કદાચિત્
અવગાહ નહીં હૈં-ચદિ વે વહાં પર અવગાહ હોતે હૈં તો એક
હી અધર્માસ્થિકાય કા પ્રદેશ ઉક્તયુક્તિ અનુસાર અવગાહ હોતા હૈ ।
અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘કેવહયા આગાસથિકાયપ્પ-
પેસા ઓગાહા’ હે ભદન્ત । જહાં પર આકાશાસ્થિકાય કા એક પ્રદેશ
અવગાહ-સ્થિત હૈ વહાં પર આકાશાસ્થિકાય કે ઓર કિતને પ્રદેશ
અવગાહ-સ્થિત હૈ, હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘નત્થિ એકોવિ’ હે
ગૌતમ । જહાં પર આકાશાસ્થિકાય કા એક પ્રદેશ અવગાહ હૈ-વહાં આકા-
શાસ્થિકાય કે ઓર દૂસરે પ્રદેશોં મેં સે એક પ્રદેશ ભી અવગાહ નહીં હૈ
કયોંકિ અપને સ્થાન મેં સ્વપ્રદેશાન્તર કે અવગાહ હોને કા અસંભવ હોને

યનો અભાવ છે. “એવં અહમ્મસ્થિકાયપપ્પેસા વિ” ધર્માસ્થિકાય પ્રદેશના
અવગાહની જેમ જ અધર્માસ્થિકાયના પ્રદેશ પણ ક્યારેક ત્યાં અવગાહ હોય
છે અને ક્યારેક અવગાહ હોતા નથી જો તેઓ ત્યાં અવગાહ હોય છે તો
એક જ અધર્માસ્થિકાયનો પ્રદેશ ત્યાં અવગાહ હોય છે તેનું સ્પષ્ટીકરણ પણ
ઉપર મુજબ સમજવું.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“કેવહયા આગાસથિકાયપપ્પેસા ઓગાહા?” હે
ભગવન્ ! જ્યાં આકાશાસ્થિકાયનો એક પ્રદેશ અવગાહ છે, ત્યાં આકાશા-
સ્થિકાયના બીજા કેટલા પ્રદેશો અવગાહ (સ્થિત) હોય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર-“નત્થિ એકો વિ” હે ગૌતમ ! જ્યાં આકા-
શાસ્થિકાયનો એક પ્રદેશ અવગાહ છે, ત્યાં આકાશાસ્થિકાયનો બીજો એક
પણ પ્રદેશ અવગાહ હોતો નથી, કારણ કે પોતાના જ સ્થાનોમા પોતાના
જ અન્ય પ્રદેશોની અવગાહના અસંભવિત છે.

સ્યાવગાહાસંભવાત્ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-કેવહયા જીવત્થિકાયપણસા ઓગાઠા ?' તત્ર કિયન્તો જીવાસ્થિકાયપ્રદેશા અવગાઠા ભવન્તિ ? મગવાનાહ-‘સિય ઓગાઠા, સિય નો ઓગાઠા, જહ્ ઓગાઠા, અણંતા’ તત્ર જીવાસ્થિકાયપ્રદેશાઃ સ્યાત્-કદાચિત્ અવગાઠા ભવન્તિ, સ્યાત્-કદાચિત્ નો અવગાઠા ભવન્તિ યદા અવગાઠા ભવન્તિ, ઉક્તયુક્તેઃ । ‘એવં જાવ અદ્ધાસમયા’ એવં-પૂર્વોક્તરીત્યૈવ, -યાવત્-પુદ્ગલાસ્થિકાયપ્રદેશા સ્તત્ર સ્યાત્ અવગાઠા ભવન્તિ, સ્યાત્ નો અવગાઠા ભવન્તિ, યદા અવગાઠા સ્તદા અનન્તા એવાવગાઠા ભવન્તિ, એવં તત્ર અદ્ધાસમયા અપિ સ્યાત્

કે કારણ વિધાન નહીં છે । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નુ સે એસા પૂછતે છે-‘કેવહયા જીવત્થિકાયપણસા ઓગાઠા’ હે ભદન્ત ! જ્યાં પર આકાશાસ્થિકાય કા એક પ્રદેશ સ્થિત છે, વ્યાં પર જીવાસ્થિકાય કે કિતને પ્રદેશ અવગાઠ-સ્થિત છે ? ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ કહતે છે-‘સિય ઓગાઠા, સિય નો ઓગાઠા, જહ્ ઓગાઠા, અણંતા’ હે ગૌતમ ! ય્યાં પર જીવાસ્થિકાય કે પ્રદેશ કદાચિત્ અવગાઠ થી છે ઓર કદાચિત્ અવગાઠ નહીં થી છે । યદિ વે વ્યાં પર અવગાઠ છે-તો અનન્ત માત્રા મેં હી છે । કદાચિત્ અવગાઠ છે ઓર કદાચિત્ અવગાઠ નહીં છે ’ હસ વિષય મેં યુક્તિ કહી જા ચુકી છે । અર્થાત્ આકાશાસ્થિકાય લોકાલોકસ્વરૂપ હોતા છે । જીવાસ્થિકાય કા સદ્ભાવ લોક મેં છે-અલોક મેં નહીં છે । ‘એવં જાવ અદ્ધાસમયા’ હસી પ્રકાર આકાશાસ્થિકાય પ્રદેશ કે અવગાઠ સ્થાન મેં પુદ્ગલાસ્થિકાય પ્રદેશ અવગાઠ હોતે થી છે ઓર નહીં થી હોતે છે । યદિ વે વ્યાં પર અવગાઠ હોતે છે-તો અનન્તમાત્રા મેં હી હોતે છે ।

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન-“ કેવહયા જીવત્થિકાયપણસા ઓગાઠા ?” હે ભગવન્ ! ત્યાં આકાશાસ્થિકાયનેા એક પ્રદેશ અવગાઠ (રહેલો) છે, ત્યાં જીવાસ્થિકાયનેા કેટલા પ્રદેશો અવગાહિત હોય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નુનેા ઉત્તર-“ સિય ઓગાઠા, સિય નો ઓગાઠા, જહ્ ઓગાઠા અણંતા ” હે ગૌતમ ! ત્યાં જીવાસ્થિકાયનેા પ્રદેશ કયારેક અવગાઠ હોય છે અને કયારેક અવગાઠ હોતા નથી. જો તેઓ ત્યાં અવગાઠ હોય છે તો અનંત માત્રામાં જ અવગાઠ હોય છે. કારણ કે આકાશાસ્થિકાય લોકાલોક રૂપ હોય છે. જીવાસ્થિકાયનેા સદ્ભાવ લોકમાં જ હોય છે અલોકમાં તેનેા અભાવ છે. “ એવં જાવ અદ્ધાસમયા ” એજ પ્રમાણે આકાશાસ્થિકાય-પ્રદેશનેા અવગાઠ સ્થાનમાં પુદ્ગલાસ્થિકાય પ્રદેશનેા અવગાઠ કયારેક હોય છે પણ ખરો અને કયારેક નથી પણ હોતા, જો તેઓ ત્યાં અવગાઠ હોય છે, તો અનંતમાત્રામાં જ હોય છે એજ પ્રમાણે ત્યાં અદ્ધાસમયા પ્રશ્નુ

અવગાઠાઃ સમયક્ષેત્રાપેક્ષયા, સ્યાત્ નો અવગાઠાઃ સમયક્ષેત્રાદ્વિરપેક્ષયા, યદા અવગાઠા સ્તદા અનન્તા એવાવગાઠા ભવન્તિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જત્થ ણં મંતે ! એગે જીવત્થિકાયપ્પએસે ઓગાઠે તત્થ કેવહયા ધમ્મત્થિકાયપ્પએસા ઓગાઠા ?’ હે ભદન્ત ! યત્ર સ્વલુ એકો જીવાસ્તિકાયપ્રદેશોઽવગાઠો મવતિ તત્ર ક્રિયન્તો ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશા અવગાઠા ભવન્તિ ? મગવાનાહ-‘એકો, એવં અહમ્મત્થિકાયપ્પએસા, એવ આગાસત્થિકાયપ્પએસા વિ’ તત્ર એકો ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોઽવગાઠો મવતિ, એવં-તથૈવ આકાશસ્તિકાયપ્રદેશા અપિ એક આકાશસ્તિકાયપ્રદેશોઽવગાઠ સ્તત્ર મવતિ ઇતિ ભાવઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-કેવહયા જીવત્થિકાયપ્પએસા ઓગાઠા ?’

इसी प्रकार से वहां पर अद्वासमय भी कदाचित् अवगाढ होते हैं और कदाचित् अवगाढ नहीं भी होते हैं । यदि वे वहां पर अवगाढ हैं-तो अनन्तमात्रा में ही अवगाढ हैं इसका कारण यह है कि समय लोकक्षेत्र में ही पाया जाना है । लोकक्षेत्र से बाहर क्षेत्र में नहीं पाया जाना है । क्योंकि लोकक्षेत्र से बाहर क्षेत्र में उसका सद्भाव नहीं कहा गया है । अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘जत्थ णं मंते ! एगे जीवत्थिकायप्पएसे ओगाढे, तत्थ केवहया धम्मत्थिकायप्पएसा ओगाढा’ हे भदन्त ! जहां एक जीवास्तिकायप्रदेश अवगाढ है । वहां पर धर्मास्तिकाय के कितने प्रदेश अवगाढ हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘एकौ’ एवं अहमत्थिकायप्पएसा, एवं आगासत्थिकायप्पएसा वि’ हे गौतम ! वहां पर एक धर्मास्तिकायप्रदेश, एक अधर्मास्तिकायप्रदेश और एक आकाशस्तिकायप्रदेश अवगाढ है । अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘केवहया जीवत्थिकायप्पएसा ओगाढा’ हे भदन्त ! उस जीवा-

કચારેક અવગાઠ હોય છે અને કચારેક અવગાઠ હોતા નથી નો તેઓ ત્યાં અવગાઠ હોય છે, તો અનંત માત્રામાં જ અવગાઠ હોય છે તેનું કારણ એ છે કે સમયનો સદ્ભાવ મનુષ્યક્ષેત્રોમાં જ હોય છે, મનુષ્યક્ષેત્રની બહારના ક્ષેત્રોમાં તેનો સદ્ભાવ કહ્યો નથી.

गौतम स्वामीने प्रश्न-“जत्थ णं मंते ! एगे जीवत्थिकायप्पएसे ‘ओगाढे’ तत्थ केवहया धम्मत्थिकायप्पएसा ओगाढा ?” हे भगवन् ! त्वां एवास्तिकायनेनो एक प्रदेश अवगाढ होय छे, त्वां केट्ठा धर्मास्तिकायप्रदेशो अवगाढ होय छे ?

महावीर प्रभुने उत्तर-“एकौ एवं अहमत्थिकायप्पएसा, एवं आगासत्थिकायप्पएसा वि” हे गौतम ! त्वां एक धर्मास्तिकायप्रदेश एक अधर्मास्तिकाय प्रदेश અને એક આકાશસ્તિકાયપ્રદેશ અવગાઠ હોય છે.

तत्रैव जीवास्तिकायप्रदेशस्थाने कियन्तो जीवास्तिकायप्रदेशा अवगाढा भवन्ति ? भगवानाह—‘अणंता, सेसं जहा धम्मत्थिकायस्स’ अनन्ता जीवास्तिकायप्रदेशा स्तत्रावगाढा भवन्ति, शेषं यथा धर्मास्तिकायस्य प्रतिपादितं तथैव जीवास्तिकायस्यापि प्रतिपत्तव्यम् । गौतमः पृच्छति—‘जत्थ णं भंते ! एगे पोग्गलत्थिकायप्पएसे ओगाढे तत्थ केवइया धम्मत्थिकायप्पएसा० ?’ हे भदन्त ! यत्र खलु एकः पुद्गलास्तिकायप्रदेशोऽवगाढो भवति तत्र कियन्तो धर्मास्तिकायप्रदेशा अवगाढा भवन्ति ? भगवानाह—एवं जहा जीवत्थिकायप्पएसे तहेव निरवसेसं’ हे गौतम ! एवं—पूर्वोक्तरीत्या यथा जीवास्तिकायप्रदेशः प्रतिपादितं तथैव अस्य पुद्गलास्तिकायस्यापि निरवशेषं—सर्वं प्रतिपत्तव्यम् । गौतमः पृच्छति—‘जत्थ णं भंते दो

स्तिकाय के और कितने प्रदेश अवगाढ हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘अणंता’ सेसं जहा धम्मत्थिकायस्स, हे गौतम ! वहां पर अनन्त जीवास्तिकायप्रदेश अवगाढ हैं । अवशिष्ट कथन धर्मास्तिकाय के कथनानुसार इस जीवास्तिकाय का भी जानना चाहिये ।

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘जत्थ णं भंते ! एगे पोग्गलत्थिकायप्पएसे ओगाढे, तत्थ केवइया धम्मत्थिकायप्पएसा०’ हे भदन्त ! जहां पर एक पुद्गलास्तिकायप्रदेश स्थित हैं—वहां पर धर्मास्तिकाय के कितने प्रदेश स्थित हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘एवं जहा जीवत्थिकायप्पएसे तहेव निरवसेसं’ हे गौतम ! पहिले जैसा जीवास्तिकायप्रदेश के विषय में कथन किया गया है, उसी प्रकार से पुद्गलास्तिकाय का भी सम्पूर्णरूप से कथन करना चाहिये ।

गौतम स्वाभीनो प्रश्न—“केवइया जीवत्थिकायप्पएसा ओगाढा ?” हे भगवन् ! ते जीवास्तिकायप्रदेशाना अवगाढाना स्थानमां जीवास्तिकायाना अन्य डेटला प्रदेशो अवगाढ होय छे ?

भडावीर प्रभुनो उत्तर—“अणंता, सेसं जहा धम्मत्थिकायस्स” हे गौतम ! त्यां अनंत जीवास्तिकायप्रदेशो अवगाढ होय छे णाडीनुं कथन, धर्मास्तिकायना जेवु न आ जीवास्तिकायना विषयमां पणु समजवुं.

गौतम स्वाभीनो प्रश्न—“जत्थ णं भंते ! एगे पोग्गलत्थिकायप्पएसे ओगाढे, तत्थ केवइया धम्मत्थिकायप्पएसा०” हे भगवन् ! न्यां ओके पुद्गलास्तिकायप्रदेश अवगाढ होय छे, त्यां धर्मास्तिकायना डेटला प्रदेशो अवगाढ होय छे ?

भडावीर प्रभुनो उत्तर—“एवं जहा जीवत्थिकायप्पएसे तहेव निरवसेसं” हे गौतम ! पडेलां जीवास्तिकायप्रदेशाना विषयमां जेवुं कथन करवामां आओयुं छे, ओज प्रभावे पुद्गलास्तिकायनुं पणु संपूर्ण रूपे कथन करवुं लेछिये.

પોગ્ગલત્થિકાયપપ્પસા ઓગાઠા તત્થ કેવહ્યા ધમ્મત્થિકાયપપ્પસાં ?' હે ભદન્ત !
યન સ્વલુ દ્વો પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશો અવગાઠો ભવતી સ્તત્ર કિયન્તો ધર્માસ્તિકાય-
પ્રદેશાઃ અવગાઠા ભવન્તિ ? મગ્ગનાહ- સિય એકો, સિય દોન્નિ, एवं અહમ્મત્થિકા-
યાસ્સ વિ, एवं આગાસત્થિકાયસ્સ વિ, સેસં જહા ધમ્મત્થિકાયસ્સ' તત્ર સ્યાત્-
કદાચિત્, એકો ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોઽવગાઠો ભવતિ, સ્યાત્-કદાચિત્-દ્વૌ ધર્મા-
સ્તિકાયપ્રદેશો તત્રાવગાઠો ભવતી, તત્ર યદા એકાકાશપ્રદેશે દ્વયણુકઃ સ્કન્ધો-
ઽવગાઠો ભવેત્તદા તત્ર એક એવ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોઽવગાઠો ભવતિ, યદા તુ દ્વયો-
રાકાશપ્રદેશયો દ્વયણુકઃ સ્કન્ધોઽવગાઠઃ સ્યાત્તદા તત્ર દ્વૌ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશો

અથ ગૌતમ પ્રશ્ન સ્વે એસા પૂછતે હિં-‘જત્થ ણં મંતે ! દો પોગ્ગલત્થિ-
કાયપપ્પસા ઓગાઠા તત્થ કેવહ્યા ધમ્મત્થિકાયપપ્પસાં’ હે ભદન્ત !
જહાં પર પુદ્ગલાસ્તિકાય કે દો પ્રદેશ અવગાઠ હિં, વહાં પર ધર્માસ્તિ
કાય કે કિતને પ્રદેશ અવગાઠ હિં ? હિસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હિં-‘સિય
એકો, સિય દોન્નિ, एवं અહમ્મત્થિકાયસ્સ વિ, एवं આગાસત્થિકાયસ્સ
વિ- સેસં જહા ધમ્મત્થિકાયસ્સ’ હે ગૌતમ ! વહાં પર કદાચિત્ એક
ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશ અવગાઠ હોતા હે, કદાચિત્ દો ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશ
અવગાઠ હોતે હિં-અર્થાત્ જવ એક આકાશ પ્રદેશ મેં દ્વયણુક સ્કન્ધ
અવગાઠ હોતા હે તવ વહાં એક હી ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશ અવગાઠ હોતા
હે, ઓર જવ દો આકાશપ્રદેશો મેં દ્વયણુક સ્કન્ધ અવગાઠ હોતા હે તવ
વહાં દો ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશ અવગાઠ હોતે હિં-હસી પ્રકાર સે વહાં

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ જત્થ ણં મંતે ! દો પોગ્ગલત્થિકાયપપ્પસા ઓગાઠા,
તત્થ કેવહ્યા ધમ્મત્થિકાયપપ્પસાં ?” હે ભગવન્ ! જ્યાં પુદ્ગલાસ્તિકાયના એ
પ્રદેશ અવગાઠ છે, ત્યાં ધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશો અવગાઠ હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ સિય એકો, સિય દોન્નિ, एवं અહમ્મત્થિકા-
યાસ્સ વિ, एवं આગાસત્થિકાયસ્સ વિ, સેસં જહા ધમ્મત્થિકાયસ્સ ” હે ગૌતમ !
જ્યાં પુદ્ગલાસ્તિકાયના એ પ્રદેશ અવગાઠ હોય છે, ત્યાં ક્યારેક ધર્માસ્તિ-
કાયનો એક પ્રદેશ પણ અવગાઠ હોય છે અને ક્યારેક ધર્માસ્તિકાયના એ
પ્રદેશો પણ અવગાઠ હોય છે આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે-જ્યારે એક
આકાશપ્રદેશમાં એ અણુવાળો સ્કન્ધ અવગાઠ હોય છે, ત્યારે ત્યાં એક જ
ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશ અવગાઠ હોય છે, અને જ્યારે એ આકાશપ્રદેશમાં એ
અણુવાળો સ્કન્ધ અવગાઠ હોય છે, ત્યારે ત્યાં એ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશો અવગાઠ
હોય છે એજ પ્રમાણે ત્યાં ક્યારેક અધર્માસ્તિકાયનો પણ એક પ્રદેશ અવ-

અવગાઢી યત્તઃ, एवं तथैव, अधर्मास्तिकायस्यापि स्वादेकः, स्यात् द्वौ, एवं तथैव, आकाशास्तिकायस्यापि स्वादेकः, स्याद् द्वौ प्रदेशौ तत्रावगाढौ भवतः, शेषम्-उक्तापेक्षयाऽवशिष्ट जीवास्तिकायपुद्गलास्तिकायाद्वासमयस्वरूपं त्रयम्, यथा धर्मास्तिकायप्रदेशवक्तव्यतायामुक्तं तथैव पुद्गलप्रदेशद्वयवक्तव्यतायामपि वक्तव्यम्, पुद्गलप्रदेशद्वयस्थाने तदीया अनन्ताः प्रदेशा अवगाढा भवन्तीति भावः, गौतमः पृच्छति-‘जत्थ णं भंते ! तिन्नि पोग्गलत्थिकायपएसा ओगाढा तत्थ केवइया धम्मत्थिकायपएसा ओगाढा ?’ हे भदन्त ! यत्र खलु त्रयः पुद्गलास्तिकायप्रदेशा अवगाढा भवन्ति तत्र कियन्तो धर्मास्तिकायप्रदेशा अवगाढा भवन्ति भगवानाह-‘सिय एक्को, सिय दोन्नि, सिय तिन्नि’

અધર્માસ્તિકાય કા બી કદાચિત્ એક પ્રદેશ ઓર કદાચિત્ દો પ્રદેશ અવગાઢ હોતે હૈં-હસ કથન સે વાકી વચા જો કથન હૈ, અર્થાત્ જીવાસ્તિકાય પુદ્ગલાસ્તિકાય ઓર અદ્વાસમય યે ત્રીન જિસ પ્રકાર સે ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશ કી વક્તવ્યતા મેં કહે ગયે હૈં, ડસી પ્રકાર સે હનત્રીન વિષયક કથન પુદ્ગલાસ્તિકાય કે દો પ્રદેશોં કી વક્તવ્યતા મેં બી કરના ચાહિયે તાત્પર્ય એસા હૈ કિ પુદ્ગલપ્રદેશદ્વય કે સ્થાન મેં હનકે અનન્તપ્રદેશ અવગાઢ હોતે હૈં।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘જત્થ ણં ભંતે ! તિન્નિ પોગ્ગલત્થિકાયપપસા ઓગાઢા, તત્થ કેવઇયા ધમ્મત્થિકાયપપસા ઓગાઢા ’ હે ભદન્ત ! જહાં પુદ્ગલાસ્તિકાય કે ત્રીન પ્રદેશ અવગાઢ હૈં, વહાં ધર્માસ્તિકાય કે કિતને પ્રદેશ અવગાઢ હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં

ગાઢ હોય છે અને ક્યારેક બે પ્રદેશો અવગાઢ હોય છે. આકાશાસ્તિકાયના અવગાઢના વિષયમાં પણ એવું જ કથન છે આ કથન સિવાયનું બાકીનું જે કથન છે, એટલે કે જીવાસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય અને અદ્વાસમય વિષયક જે કથન છે, તે ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશની વક્તવ્યતામાં કરેલા કથન અનુમાર સમજવું એટલે કે આ ત્રણેના વિષયમાં પુદ્ગલસ્તિકાયના બે પ્રદેશોની વક્તવ્યતા ધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશની પૂર્વોક્ત વક્તવ્યતા અનુસાર સમજવી એટલે કે પુદ્ગલસ્તિકાયના બે પ્રદેશો જ્યાં અવગાઢ હોય છે, ત્યાં આ ત્રણેના અનન્ત પ્રદેશો અવગાઢ હોય છે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“જત્થ ણં ભંતે ! તિન્નિ પોગ્ગલત્થિકાયપપસા ઓગાઢા, તત્થ કેવઇયા ધમ્મત્થિકાયપપસા ઓગાઢા ?” હે ભગવન્ ! જ્યાં પુદ્ગલસ્તિકાયના ત્રણ પ્રદેશો અવગાઢ હોય છે, ત્યાં ધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશો અવગાઢ હોય છે ?

હે ગૌતમ ! તત્ર સ્યાત્-કદાચિત્ એકો ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશેઽવગાઠો
ભવતિ, સ્યાત્-કદાચિત્ દ્વૌ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૌ અવગાઠૌ ભવતઃ, સ્યાત્
કદાચિત્ ત્રયો ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશાસ્તત્રાવગાઠા ભવન્તિ, તત્ર યદા ત્રયોઽપિ
પરમાણવ એકત્રાકાશપ્રદેશેઽવગાઠાસ્તદા તત્રૈકો ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશેઽવગાઠઃ,
યદા તુ દ્વયોરાકાશપ્રદેશયોસ્તદા દ્વૌ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૌ અવગાઠૌ, યદાતુ ત્રિષુ
આકાશપ્રદેશેષુ અવગાઠાસ્તદા ત્રયો ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશા અવગાઠા ભવન્તિ ।
'એવં અહમત્થિકાયસ્સ વિ, એવં આગામત્થિકાયસ્સ વિ, સેસં જહેવ દોણં' એવં
ધર્માસ્તિકાયવદેવ અધર્માસ્તિકાયમ્યાપિ સ્યાત્ એકઃ, સ્યાત્ દ્વૌ, સ્યાત્ ત્રયઃ

પ્રશ્ન કહેતે હૈં-સિય એકો સિય દોન્નિ સિય તિન્નિ 'હે ગૌતમ ! વહાં
પર કદાચિત્ એક ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશ અવગાઠ હોતા હૈં, કદાચિત્ દો
ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશ અવગાઠ હોતે હૈં, ઓર કદાચિત્ ત્રીન ધર્માસ્તિ-
કાયપ્રદેશ અવગાઠ હોતે હૈં । તાત્પર્ય કહને કા યહ હૈં કિ જબ ત્રીન
પરમાણુ એકત્ર આકાશપ્રદેશ મેં અવગાઠ હોતે હૈં' ડસસમય વહાં એક
ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશ, અવગાઠ હોતા હૈં જબ દો આકાશપ્રદેશ મેં ત્રીન
પરમાણુ અવગાઠ હોતે હૈં તબ દો ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશ અવગાઠ હોતે હૈં
ઓર જબ ત્રીન આકાશપ્રદેશો મેં ત્રીન પુદ્ગલપરમાણુ અવગાઠ હોતે હૈં
તબ ત્રીન ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશ વહાં અવગાઠ હોતે હૈં । 'એવં અહમત્થિ-
કાયસ્સ વિ, એવં આગામત્થિકાયસ્સ વિ, જહેવ દોણં' ધર્માસ્તિકાય
કે કથન અનુસાર હી અધર્માસ્તિકાય કા બી કદાચિત્ દો પ્રદેશ ઓર
કદાચિત્ ત્રીન પ્રદેશ વહાં અવગાઠ હોતે હૈં । જીવોસ્તિકાય, પુદ્ગલા-

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“સિય એકો, સિય દોન્નિ, સિય તિન્નિ” હે
ગૌતમ ! ત્યાં ક્યારેક એક ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશ અવગાઠ હોય છે, ક્યારેક બે
ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશો અવગાઠ હોય છે અને ક્યારેક ત્રણ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશો
અવગાઠ હોય છે આ કથનનો બાવાર્થ આ પ્રમાણે છે-જ્યારે ત્રણ પરમાણુ
એકજ આકાશ પ્રદેશમાં અવગાઠ હોય છે, ત્યારે ત્યાં એક ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશ
અવગાઠ હોય છે જ્યારે બે આકાશપ્રદેશમાં ત્રણ પરમાણુ અવગાઠ હોય છે,
ત્યારે ત્યાં બે ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશો અવગાઠ હોય છે જ્યારે ત્રણ આકાશ-
પ્રદેશોમાં ત્રણ પુદ્ગલપરમાણુ અવગાઠ હોય છે, ત્યારે ત્યાં ત્રણ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશો
અવગાઠ હોય છે, 'એવં અહમ્મત્થિકાયસ્સ વિ, એવં આગામત્થિકાયસ્સ વિ સેસં
જહા દોણં' ધર્માસ્તિકાયની જેમ જ અધર્માસ્તિકાયનો પણ ક્યારેક એક
પ્રદેશ, ક્યારેક બે પ્રદેશ અને ક્યારેક ત્રણ પ્રદેશ ત્યાં અવગાઠ હોય છે,

પ્રદેશાસ્ત્રત્રાયમાદ્યા ભવન્તિ, એવં-તથૈવ આકાશાસ્ત્રિકાયસ્યાપિ સ્યાત્ એકઃ, સ્યાત્ દ્વૌ, સ્યાત્ ત્રા, પ્રદેશાસ્ત્રત્રાયમાદ્યા ભવન્તિ, શેષમ્-ઉક્તાપેક્ષવાઙ્વશિષ્ટં જીવાસ્ત્રિકાયપુદ્ગલાસ્ત્રિકાયાદ્યામયત્રિવિધકં ગમકં યથૈવ દ્વયોઃ પુદ્ગલાસ્ત્રિકાયપ્રદેશયોરવગાહનાપરુણે પ્રતિષાદિતં તથૈવ પુદ્ગલાસ્ત્રિકાયપ્રદેશત્રયપરુપ-ણેऽપિ પ્રતિષત્તવ્યમ્, પુદ્ગલાસ્ત્રિકાયપ્રદેશત્રયસ્થાનેऽનન્તા જીવપુદ્ગલપ્રદેશાદ્યા સમયા અવગાદ્યા ભવન્તિ અદ્વાસમયનામનન્તત્વં સમયક્ષેત્રાપેક્ષયા, इत्येवमत्रसेयम्। ‘एवं एकेको वड्विषव्यो पएसो आइलएहि तिहि अत्थिकाएहि, सेसं जहेव, दोण्हं जाव दसण्हं सिम एको, सि। दोन्नि, सिम तिन्नि जाव सिम दस’ एवं पूर्वोक्तरीत्या एकैको वड्विषितव्यः प्रदेसः आदिमानां त्रयाणाम् अस्तिकायानाम्-धर्माधर्माकाशास्त्रिकायरूपाणामित्यर्थः यथा पुद्गलास्त्रिकायप्रदेशत्रयावगाहपरु-

સ્ત્રિકાય ઓર અદ્વાસમય હન ત્રીન વિષયક ગમક જૈસા દો પુદ્ગલા-સ્ત્રિકાયપ્રદેશોં કી અવગાહના કે પ્રરૂપણ મેં કહા ગયા હૈ, ઉસી પ્રકાર સે વહ પુદ્ગલાસ્ત્રિકાય કે ત્રીનપ્રદેશોં કી પ્રરૂપણા મેં બી જાનના ચાહિયે તાત્પર્ય એસા હૈ કિ પુદ્ગલાસ્ત્રિકાય કે ત્રીન પ્રદેશોં કી અવગા-હના કે સ્થાન મેં અનન્ત જીવ, અનન્તપુદ્ગલ ઓર અનન્ત અદ્વાસમય અવગાઠ હોતે હૈં। અદ્વાસમયોં મેં જો અનન્તતા કહી ગઈ હૈ વહ સમય-ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા સે કહી ગઈ હૈ। ‘એવં એકેકો વડ્વિષવ્યો પેસો આહ-લેહિ તિહિ અત્થિકાએહિ, સેસં જહેવ દોણ્હં જાવ દસણ્હં, સિમ એકો સિમ દોન્નિ, સિમ તિન્નિ જાવ સિમ દસ’ ઇસ પ્રકાર પૂર્વોક્તરીતિ સે આદિ કે ત્રીન અસ્તિકાયોં કા-ધર્માસ્ત્રિકાય કા, અધર્માસ્ત્રિકાય કા ઓર આકાશાસ્ત્રિકાય કા એક ૨ પ્રદેશ વહાં વૃદ્ધિગત (વઢાના) કરના ચાહિયે

આકાશાસ્ત્રિકાયના પ્રદેશોની ત્યાં અવગાહના વિષે પણ એવું જ કથન સમ-જવું જીવાસ્ત્રિકાય, પુદ્ગલાસ્ત્રિકાય અને અદ્વાસમય, આ ત્રણેના પ્રદેશોની ત્યાં અવગાહનાના વિષયમાં જે પુદ્ગલાસ્ત્રિકાયપ્રદેશોની અવગાહનાના વક્ત-વ્યમાં કહ્યા પ્રમાણે જ કથન સમજવું એટલે કે પુદ્ગલાસ્ત્રિકાયના ત્રણ પ્રદેશો-ન્યાં અવગાઠ હોય છે, ત્યાં અનન્ત જીવાસ્ત્રિકાયપ્રદેશો, અનન્ત પુદ્ગલા-સ્ત્રિકાયપ્રદેશો અને અનન્ત અદ્વાસમયો અવગાઠ હોય છે અદ્વાસમયોમાં જે અનન્તતા કહી છે, તે સમયક્ષેત્રની અપેક્ષાએ કહી છે ‘એવં એકેકો વડ્વિ-ષવ્યો પેસો આહલેહિ તિહિ અત્થિકાએહિ, સેસં જહેવ દોણ્હં, જાવ દસણ્હં, સિમ એકો, સિમ દોન્નિ, સિમ તિન્નિ, જાવ સિમ દસ’ આ રીતે પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ અનુસાર આદિના ત્રણ અસ્તિકાયોના-ધર્માસ્ત્રિકાય, અધર્માસ્ત્રિકાય અને આકાશાસ્ત્રિકાયના-એક એક પ્રદેશની વૃદ્ધિ કરવી જોઈએ જેવી રીતે

પણે ધર્માસ્તિકાયાદિત્રયે એકૈકઃ પ્રદેશોઽવદ્ધિ નીતસ્તથૈવ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશ ચતુષ્ટયાથવગાહપ્રરૂપણેઽપિ એકૈકસ્વત્ર વર્દનીયઃ અભિલાપો યથા-યત્ર સ્વલ્ભદન્ત । ચત્વારઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશા અવગાહાસ્ત્ર ક્રિયન્તો ધર્માસ્તિકાય-પ્રદેશા અવગાહા શ્વન્તિ ? ગૌતમ ! સ્યાદેકઃ, સ્યાદ્ દ્વૌ, સ્યાદ્ ત્રયઃ, સ્યાત્ ચત્વારઃ, इत्यादि, શેષમ્-ઉક્તપથમત્રયાપેક્ષયાઽવશિષ્ટ જીવપુદ્ગલાદ્વાસમયવિષ-યકં તુ યથા દ્વયોઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશયોર્વિષયે પ્રતિપાદિતં તથૈવ યાવત્-ચતુઃ પશ્ચ ષટ્ સપ્તાશ્વનઃ દશાનાં પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશાનાં વિષયેઽપિ પ્રતિપાદનીયમ્ તથા

जिस प्रकार पुद्गलास्तिकाय के प्रदेशत्रय-तीन प्रदेश के अवगाह प्ररूपण में धर्मास्तिकायादित्रय के एक २ प्रदेश को वृद्धिमत करने की बात कही गई है, उसी प्रकार से पुद्गलास्तिकाय के प्रदेश चतुष्टय की अवगाहना की प्ररूपणा में भी एक एक प्रदेश उनका बढाना चाहिये ऐसा समझना 'अभिलाप ऐसा है-हे भदन्त ! जहां पर पुद्गलास्तिकाय के चारप्रदेश अवगाह है, वहां धर्मास्तिकाय के कितने प्रदेश अवगाह होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-गौतम ! वहां पर कदाचित् एक, कदाचित् दो, कदाचित् तीन और धर्मास्तिकायप्रदेश अवगाह होते हैं । इत्यादि उक्त प्रथमत्रय की अपेक्षा से अवशिष्ट जीव, पुद्गल और अद्वासमय विषयक जो अभिलाप हैं वे जैसे पुद्गलास्तिकाय के दो प्रदेशों के सम्बन्ध में कहे गये हैं उसी प्रकार से वे यावत्-चार, पांच, छह, सात, आठ, नौ और दश पुद्गलास्तिकाय प्रदेशों के विषय में

પુદ્ગલાસ્તિકાયના ત્રણ પ્રદેશોની અવગાહનાના કથનમાં ધર્માસ્તિકાયાદિ ત્રણના એક એક પ્રદેશની વૃદ્ધિ કરવાનું કહેવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણે પુદ્ગલાસ્તિકાયના ચાર પ્રદેશોની અવગાહનાની વસ્તુત્વતામાં પણ તેમના એક એક પ્રદેશની વૃદ્ધિ કરવી બેઠએ જેમ કે-

પ્રશ્ન-હે ભગવન ! જ્યાં પુદ્ગલાસ્તિકાયના ચાર પ્રદેશો અવગાહ હોય છે, ત્યાં ધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશો અવગાહ હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-હે ગૌતમ ! ત્યાં ક્યારેક એક, ક્યારેક બે, ક્યારેક ત્રણ અને ક્યારેક ચાર ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશો અવગાહ હોય છે એવું કથન અધર્માસ્તિકાય અને આકાશાસ્તિકાયના પ્રદેશોની ત્યાં અવગાહના વિષે સમજવું જીવ, પુદ્ગલ અને અદ્વાસમય વિષયક જે અભિલાપ છે, તે પુદ્ગલાસ્તિકાયના બે પ્રદેશોના સંબંધમાં પ્રકટ કરેલા અભિલાપ પ્રમાણે જ સમજવા એજ પ્રમાણે પાંચ, છ, સાત, આઠ, નવ અને દસ પુદ્ગલાસ્તિકાયના પ્રદેશોના વિષયમાં પણ કથન કરવું બેઠએ પુદ્ગલાસ્તિકાયના દસ પ્રદે-

च यत्र पुद्गलास्तिकायस्य दशप्रदेशा अवगाढा भवन्ति, तत्र धर्मास्तिकायस्य स्यात्-कदाचित् एकः प्रदेशः, स्यात्-कदाचित् द्वौ प्रदेशौ, स्यात्-कदाचित् त्रयः प्रदेशाः, स्यात्-कदाचित् चत्वारः प्रदेशाः, स्यात्-कदाचित् पञ्च प्रदेशाः, स्यात्-कदाचित् षट् प्रदेशाः, स्यात्-कदाचित् सप्त प्रदेशाः, स्यात्-कदाचित् अष्ट प्रदेशाः, स्यात्-कदाचित् नव प्रदेशाः, स्यात्-कदाचित् दश प्रदेशा अवगाढा भवन्ति । 'संखेज्जाणं सिय एक्को, सिय दोन्नि जाव सिय दस, सिय संखेज्जा' यत्र संखेज्जायाः खलु पुद्गलास्तिकायप्रदेशा अवगाढा भवन्ति, तत्र धर्मास्तिकायस्य स्यात्-कदाचित् एकः प्रदेशः, स्यात्-कदाचित् द्वौ प्रदेशौ, स्यात्-कदाचित् त्रयः, स्यात्-कदाचित् चत्वारः, स्यात्-कदाचित् पञ्च, स्यात्-कदाचित् षट्, स्यात्-कदाचित् सप्त, स्यात्-कदाचित् अष्ट, स्यात्-कदाचित् नव, स्यात्-कदाचित् दश स्यात् संखेज्जायाः प्रदेशा अवगाढा भवन्ति, 'असंखेज्जाणं सिय एक्को जाव

कहना चाहिये तथाच-जहां पर हे भदन्त ! पुद्गलास्तिकाय के दशप्रदेश अवगाढ हैं वहां धर्मास्तिकाय के कितने प्रदेश अवगाढ होते हैं ? हे गौतम ! वहां पर धर्मास्तिकाय का कदाचित् एक प्रदेश, कदाचित् उसके दो प्रदेश, कदाचित् तीन प्रदेश, कदाचित् चार प्रदेश, कदाचित् पांच प्रदेश, कदाचित् छह प्रदेश, कदाचित् सात प्रदेश, कदाचित् आठ प्रदेश, कदाचित् नौ प्रदेश और कदाचित् दश प्रदेश अवगाढ होते हैं । 'संखेज्जाणं सिय एक्को, सिय दोन्नि जाव सिय दस, सिय संखेज्जा' जहां पर पुद्गलास्तिकाय के संख्यातप्रदेश अवगाढ हैं, वहां धर्मास्तिकाय का कदाचित् एक प्रदेश, कदाचित् उसके दो प्रदेश, कदाचित् तीन प्रदेश, कदाचित् चार प्रदेश, कदाचित् पांच प्रदेश, कदाचित् छह प्रदेश, कदाचित् सात प्रदेश, कदाचित् आठ प्रदेश, कदाचित् नौ प्रदेश, कदाचित् दशप्रदेश और कदाचित् संख्यात प्रदेश अवगाढ होते

होना विषयमां नीचे प्रमाणे प्रश्नोत्तरे जनशे-“ हे भगवन् ! क्या पुद्गलास्तिकायना दस प्रदेशो अवगाढ होय छे, त्यां धर्मास्तिकायना केवल प्रदेशो अवगाढ होय छे ? ”

उत्तर-“ हे गौतम ! त्यां क्यारेक धर्मास्तिकायना ओक प्रदेश, क्यारेक ओ प्रदेश, क्यारेक त्रय प्रदेश, क्यारेक चार प्रदेश, क्यारेक पांच प्रदेश, क्यारेक छ प्रदेश, क्यारेक सात प्रदेश, क्यारेक आठ प्रदेश, क्यारेक नव प्रदेश अने क्यारेक दस प्रदेश अवगाढ होय छे. 'संखेज्जाणं सिय एक्को, सिय दोन्नि, जाव सिय दस, सिय संखेज्जा' त्यां पुद्गलास्तिकायना संख्यात प्रदेशो अवगाढ होय छे, त्यां धर्मास्तिकायना ओक प्रदेश क्यारेक अवगाढ होय छे, क्यारेक ओ प्रदेश, क्यारेक त्रय प्रदेश, क्यारेक चार, क्यारेक पांच, क्यारेक छ, क्यारेक सात, क्यारेक आठ क्यारेक नव, क्यारेक दस अने क्यारेक

સિય સંખેજ્ઞા, સિય અસંખેજ્ઞા, જહા સંખેજ્ઞા, एवं अणंता वि' यत्र असंख्येयाः
 खलु पुद्गलास्तिकायप्रदेशा अवगाढा भवन्ति तत्र धर्मास्तिकायस्य स्यात् एकः,
 यावत् स्यात् द्वौ, स्यात् त्रयः, स्यात् चत्वारः, स्यात् पञ्च, स्यात् षट्, स्यात्
 सप्त, स्यात् अष्ट, स्यात् नव, स्यात् दश, स्यात् संख्येयाः, स्यात् असंख्येयाः
 प्रदेशा अवगाढा भवन्ति, यथा असंख्येयाः पुद्गलास्तिकायप्रदेशा उक्ताः, एवं-
 अनन्ता अपि पुद्गलास्तिकायप्रदेशा वक्तव्याः, तथा च अभिलापक्रमः-यत्र खलु
 भदन्त ! अनन्ताः पुद्गलास्तिकायप्रदेशा अवगाढा भवन्ति तत्र कियन्तो धर्मास्ति-
 कायप्रदेशा अवगाढा भवन्ति ? गौतम ! तत्र धर्मास्तिकायस्य स्यादेकः, स्यात् द्वौ,
 हैं । 'असंखेज्जाणं सिय एक्को, जाव सिय संखेज्जा, सिय असंखेज्जा,
 जहा असंखेज्जा एवं अणंता वि' जहां पर पुद्गलास्तिकाय के असं-
 ख्यात प्रदेश अवगाढ होते हैं, वहां पर धर्मास्तिकाय का कदाचित् एक
 प्रदेश यावत्-कदाचित् दो प्रदेश, कदाचित् तीन प्रदेश, कदाचित् चार
 प्रदेश, कदाचित् पांच प्रदेश, कदाचित् छह प्रदेश, कदाचित् सात प्रदेश,
 कदाचित् आठ प्रदेश, कदाचित् नौ प्रदेश, कदाचित् दश प्रदेश, कदाचित्
 संख्यात प्रदेश और कदाचित् असंख्यात प्रदेश अवगाढ होते हैं । जिस
 प्रकार से वे असंख्यात पुद्गलास्तिकाय प्रदेश कहे गये हैं, उसी प्रकार
 से अनन्तपुद्गलास्तिकायप्रदेश भी कहना चाहिये तथा च-अभिलाप-
 क्रम ऐसा होता है-हे भदन्त ! जहां पर अनन्त पुद्गलास्तिकायप्रदेश
 अवगाढ हैं, वहां पर धर्मास्तिकाय के कितने प्रदेश अवगाढ होते हैं ?
 हे गौतम ! वहां पर धर्मास्तिकाय का कदाचित् एकप्रदेश कदाचित्
 उसके दो प्रदेश, कदाचित् तीनप्रदेश, यावत् कदाचित् असंख्यातप्रदेश

સંખ્યાત પ્રદેશો અવગાઢ હોય છે. “ અસંખેજ્ઞાણં સિય એકો, જાવ સિય
 અસંખેજ્ઞા, જહા સંખેજ્ઞા एवं अणंता वि ” ન્યાં પુદ્ગલાસ્તિકાયના અસંખ્યાત
 પ્રદેશો અવગાઢ હોય છે, ત્યાં ધર્માસ્તિકાયનો ક્યારેક એક પ્રદેશ ક્યારેક બે
 પ્રદેશ એજ પ્રમાણે દસ સુધીના પ્રદેશો, ક્યારેક સંખ્યાત પ્રદેશો અને
 ક્યારેક અસંખ્યાત પ્રદેશો અવગાઢ હોય છે જે પ્રકારે અસંખ્યાત પુદ્ગ-
 લાસ્તિકાય પ્રદેશોનું કથન કરવામા આવ્યું છે, એજ પ્રમાણે અનંત પુદ્ગ-
 લાસ્તિકાયનું કથન પણ કરવું જોઈએ જેમ કે આ પ્રકારના પ્રશ્નોત્તરે-“ હે
 ભગવન્ ! ન્યાં પુદ્ગલાસ્તિકાયના અનંત પ્રદેશો અવગાઢ હોય છે, ત્યાં
 ધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશો અવગાઢ હોય છે ?

ઉત્તર-હે ગૌતમ ! ત્યાં ક્યારેક ધર્માસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ, ક્યારેક
 બે પ્રદેશ, ક્યારેક ત્રણ પ્રદેશ એજ પ્રમાણે ક્યારેક અસંખ્યાત પર્યન્તના

યાવત્ સ્યાત્ અસંખ્યેયાઃ પ્રદેશા અવગાઢા ભવન્તિ ।ત્યેતદેવપર્યન્તં બોધ્યઃ નનુ, સ્યાત્ અનન્તાઃ પ્રદેશા इति, ધર્માસ્તિકાયાધર્માસ્તિકાચ્છોકાકાશપ્રદેશાનામનન્તાનામસદ્ભાવાત્, જીવપુદ્ગલાદ્યાસમયરૂપેષુ ત્રિષુ અનન્તતા બોધ્યા, તેષામનન્તત્વાત્

અથ પ્રકારાન્તરેણાવગાહદ્વારમેવ પ્રરૂપયિતુમાદ-‘જત્ય ણં મંતે ! એગે અદ્વાસમયે ઓગાઢે તત્થ કેવદ્ધયા ધમ્મત્થિકાયપપ્પસા ઓગાઢા ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે મદન્ત ! યત્ર સ્વદ્ધુ એકઃ અદ્વાસમયોડવગાઢો ભવતિ તત્ર ક્રિયન્તો ધર્માસ્તિકાય-પ્રદેશા અવગાઢા ભવન્તિ ? મગવાનાહ-‘એકકો’ એકાદ્વાસમયાવગાહસ્થાને એકો

અવગાઢ હોતે હૈં । હસ પ્રકાર યહ કથન ધર્માસ્તિકાય કે અસંખ્યાત પ્રદેશ કી અવગાહના તક હી કહા ગયા જાનના ચાહિયે કયોંકિ ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય ઓર લોકાકાશ કે અસંખ્યાતપ્રદેશ હી સિદ્ધાન્તકારોં ને કહે હૈં અનન્ત નહીં । હસલિયે વહાં ધર્માસ્તિકાય કે કદાચિત્ અનન્તપ્રદેશ અવગાઢ નહીં હોતે કહે ગયે હૈં । જીવ પુદ્ગલ એવં અદ્વાસમય હન ત્રીન મેં અનન્તપ્રદેશ હોતે હૈં । કયોંકિ યે સ્વયં અનન્ત હોતે હૈં ।

અથ પ્રકારાન્તર સે સૂત્રકાર અવગાહનાદ્વાર કી હી પ્રરૂપણા કરતે હૈં-હસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ-‘જત્ય ણં મંતે ! એગે અદ્વાસમયે ઓગાઢે તત્થ કેવદ્ધયા ધમ્મત્થિકાયપપ્પસા ઓગાઢા’ હે મદન્ત ! જહાં એક અદ્વાસમય અવગાઢ હોતા હૈ, વહાં ધર્માસ્તિકાય કે કિતને પ્રદેશ અવગાઢ હોતે હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘એકકો’ હે ગૌતમ ! વહાં ધર્માસ્તિકાય કા એક પ્રદેશ અવગાઢ હોતા હૈ ।

પ્રદેશો પણ અવગાઢ હોય છે આ પ્રકારે આ કથનમાં ધર્માસ્તિકાયના અસંખ્યાત પર્યન્તના પ્રદેશોની ત્યાં અવગાહના સમજવી જોઈએ કારણ કે ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય અને લોકાકાશના અસંખ્યાત પ્રદેશો જ સિદ્ધાન્તકારોએ કહ્યા છે-અનંત પ્રદેશો કહ્યા નથી તેથી જ ત્યાં ધર્માસ્તિકાયના અનંત પ્રદેશો કયારેક અવગાઢ હોય છે, એવું કથન કરવામાં આવ્યું નથી છતાં, પુદ્ગલ અને અદ્વાસમય, આ ત્રણમાં અનંત પ્રદેશ હોય છે, કારણ કે તેઓ અનંત હોય છે

હવે સૂત્રકાર અન્ય પ્રકારે અવગાહનાદ્વારની પ્રરૂપણા કરે છે—

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-‘જત્ય ણં મંતે ! એગે અદ્વાસમયે ઓગાઢે, તત્થ કેવદ્ધયા ધમ્મત્થિકાયપપ્પસા ઓગાઢા ?’ હે ભગવન્ ! ત્યાં એક અદ્વાસમય અવગાઢ હોય છે, ત્યાં ધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશો અવગાઢ હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“એકકો” હે ગૌતમ ! ત્યાં ધર્માસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ અવગાઢ હોય છે.

ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોઽવગાહો ભવતિ, ગૌતમઃ પૂચ્છતિ—‘કેવહયા અહમ્મત્થિકાયપણ્ણા ઓગાઠા ?’ તત્ર કિયન્તોઽધર્માસ્તિકાયપ્રદેશો અવગાહો ભવન્તિ ? મગ્ગવાનાહ—
‘એકો’ તત્ર એનોઽધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોઽવગાહો ભવતિ । ગૌતમઃ પૂચ્છતિ—‘કેવ-
હયા આગાસત્થિકાયપણ્ણા ઓગાઠા ?’ તત્ર કિયન્તઃ આકાશાસ્તિકાયપ્રદેશો
અવગાહો ભવન્તિ ? મગ્ગવાનાહ—‘એકો’ તત્ર એક આકાશાસ્તિકાયપ્રદેશોઽવ-
ગાહો ભવતિ । ગૌતમઃ પૂચ્છતિ—‘કેવહયા જીવત્થિકાયપણ્ણા ઓગાઠા ?’ તત્ર
કિયન્તો જીવાસ્તિકાયપ્રદેશો અવગાહો ભવન્તિ ? મગ્ગવાનાહ—‘અગંતા, એવં જાવ

અથ ગૌતમ પ્રશ્નુ સે એસા પૂછતે હૈ—‘કેવહયા અહમ્મત્થિકાયપણ્ણા
ઓગાઠા’ હે ભદન્ત ! જહાં એક અદ્ધાસમય અવગાહ હોતા હૈ—વહાં
અધર્માસ્તિકાય કે કિતને પ્રદેશ અવગાહ હોતે હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ કહતે
હૈ—‘એકો’ હે ગૌતમ ! વહાં પર અધર્માસ્તિકાય કા એક પ્રદેશ
અવગાહ હોતા હૈ ।

અથ ગૌતમ પ્રશ્નુ સે એસા પૂછતે હૈ—‘કેવહયા આગાસત્થિકાયપણ્ણા
ઓગાઠા’ હે ભદન્ત ! જહાં અદ્ધાસમય અવગાહ હૈ, વહાં પર આકાશા-
સ્તિકાય કે કિતને પ્રદેશ અવગાહ હોતે હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ કહતે હૈ
‘એકો’ હે ગૌતમ ! વહાં પર આકાશાસ્તિકાય કા એક પ્રદેશ
અવગાહ હોતા હૈ ।

અથ ગૌતમ એસા પૂછતે હૈ—‘કેવહયા જીવત્થિકાયપણ્ણા ઓગાઠા’
હે ભદન્ત ! જહાં પર એક અદ્ધાસમય અવગાહ હૈ, વહાં પર જીવાસ્તિકાય

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—‘કેવહયા અહમ્મત્થિકાયપણ્ણા ઓગાઠા ?’ હે
લગવન્ ! ત્યાં એક અદ્ધાસમય અવગાહ હોય છે, ત્યાં અધર્માસ્તિકાયના
કેટલા પ્રદેશો અવગાહ હોય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નુનો ઉત્તર—“એકો” હે ગૌતમ ! ત્યાં અધર્માસ્તિકાયનો
એક પ્રદેશ અવગાહ હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—‘કેવહયા આગાસત્થિકાયપણ્ણા ઓગાઠા ?’
હે લગવન્ ! ત્યાં એક અદ્ધાસમય અવગાહ હોય છે, ત્યાં આકાશાસ્તિકાયના
કેટલા પ્રદેશો અવગાહ હોય છે ?

ઉત્તર—“એકો” હે ગૌતમ ! ત્યાં આકાશાસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ
અવગાહ હોય છે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—‘કેવહયા જીવત્થિકાયપણ્ણા ઓગાઠા ?’ હે-
લગવન્ ! ત્યાં એક અદ્ધાસમય અવગાહ હોય છે, ત્યાં જીવાસ્તિકાયના
કેટલા પ્રદેશો અવગાહ હોય છે ?

अद्धासमया' तत्रानन्ता जीवास्तिकायप्रदेशा अवगाढा भवन्ति, एवं-तथैव यावत् तत्र अनन्ताः पुद्गलास्तिकायप्रदेशा अवगाढा भवन्ति किन्तु तत्र एकोऽपि अद्धासमयो नावगाढो भवति स्वस्थानेऽवगाहनाया असद्भावात् । गौतमः पृच्छति- 'जत्थ णं भंते ! धम्मत्थिकाए ओगाढे तत्थ केवइया धम्मत्थिकायपएसा ओगाढा ?' हे भइन्त यत्र खलु धर्मास्तिकायोऽवगाढो भवति तत्र कियन्तो धर्मास्तिकाय-प्रदेशा अवगाढा भवन्ति ? भगवानाह- 'नत्थि एक्को वि' तत्र नास्ति एकोऽपि धर्मास्तिकायप्रदेशोऽवगाढः, धर्मास्तिकायेन समस्त तत्त्वप्रदेशसंग्रहात् प्रदेशान्त-

के किनने प्रदेश अवगाढ होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं 'अणंता' हे गौतम ! वहां पर जीवास्तिकाय के अनन्त प्रदेश अवगाढ होते हैं । 'एवं जाय अद्धासमया' इसी प्रकार से वहां अनन्तपुद्गलास्तिकायप्रदेश अवगाढ होते हैं । परन्तु जहां पर एक अद्धासमय अवगाढ है वहां पर एक भी अद्धासमय अवगाढ नहीं होता है । क्योंकि स्वस्थान में अवगाहना का असद्भाव कहा गया है । अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं- 'जत्थ णं भंते ! धम्मत्थिकाए ओगाढे' हे भइन्त ! जहां पर धर्मास्तिकाय अवगाढ है 'तत्थ केवइया धम्मत्थिकायपएसा ओगाढा' वहां पर धर्मास्तिकाय के किनने प्रदेश अवगाढ होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं- 'नत्थि एक्को वि' हे गौतम ! वहां पर धर्मास्तिकाय का एक भी प्रदेश अवगाढ नहीं होता है । क्योंकि धर्मास्तिकाय वहां अपने समस्त प्रदेशों का संग्रह करके ही तो अवगाढ है । अतः इसका और कोईसा ऐसा प्रदेश नहीं है जो इससे अलाहदाहु भावहां अवगाढ हो ।

उत्तर- "अणंता" हे गौतम ! त्यां लुवास्तिकायना अनंत प्रदेशो अवगाढ होय छे. "एवं जाय अद्धासमया" ओण प्रमाणे त्यां अनंत पुद्गलास्तिकायप्रदेशो अवगाढ होय छे परन्तु त्यां ओक अद्धासमय अवगाढ छे, त्यां ओक पणु अन्य अद्धासमय अवगाढ होता नथी कारण के स्वस्थानमां अवगाहनाको असद्भाव इहो नथी.

गौतम स्वामीना प्रश्न- "जत्थ णं भंते ! धम्मत्थिकाए ओगाढे तत्थ केवइया धम्मत्थिकायपएसा ओगाढा ?" हे भगवन् ! त्यां धर्मास्तिकाय अवगाढ छे, त्यां धर्मास्तिकायना डेटवा प्रदेशो अवगाढ होय छे ?

महावीर प्रभुने उत्तर- "नत्थि एक्को वि" हे गौतम ! त्यां धर्मास्तिकायना ओक पणु प्रदेश अवगाढ होता नथी, कारण के धर्मास्तिकाय त्यां पोताना समस्त प्रदेशोना संश्रु करीने अवगाढ थयेहुं होय छे. तेथी तेने। अन्य केउ ओणे। प्रदेश नथी के ओ त्यां अलग रे अवगाढ होय छे.

राणां चाभावात् । गौतमः पृच्छति—‘ केवइया अहमत्थिकायपएसा ओगाढा ? ’
तत्र कियन्तः अधर्मास्तिकायप्रदेशा अवगाढा भवन्ति ? भगवानाह—‘ असंखेज्जा ’
तत्र असंख्येया अधर्मास्तिकायप्रदेशा अवगाढा भवन्ति, गौतमः पृच्छति—‘ केव-
इया आमासत्थिकायपएसा ओगाढा ? ’ तत्र कियन्त आकाशास्तिकायप्रदेशा
अवगाढा भवन्ति ? भगवानाह—‘ असंखेज्जा ’ तत्र असंख्येया आकाशास्तिकाय-
प्रदेशा अवगाढा भवन्ति, अधर्मास्तिकायलोकाकाशयोरसंख्येयप्रदेशत्वात्,
गौतमः पृच्छति—‘ केवइया जीवत्थिकायपएसा ओगाढा ? ’ तत्र कियन्तो जीवा-
स्तिकायप्रदेशा अवगाढा भवन्ति ? भगवानाह—‘ अणंता, एवं जाव अद्दा समया ’

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं ‘ केवइया अहमत्थिकायपएसा ओगाढा ’ हे भदन्त । वहाँ अधर्मास्तिकाय के कितने प्रदेश अवगाढ़ हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘ असंखेज्जा ’ हे गौतम ! वहाँ पर अधर्मा-
स्तिकाय के असंख्यात प्रदेश अवगाढ़ होते हैं । अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘ केवइया आमासत्थिकायपएसा ओगाढा ’ हे भद-
न्त ! वहाँ पर कितने आकाशास्तिकायप्रदेश अवगाढ़ हैं ? उत्तर में प्रभु
कहते हैं—‘ असंखेज्जा ’ हे गौतम ! वहाँ पर आकाशास्तिकाय के प्रदेश
असंख्यात अवगाढ़ होते हैं अधर्मास्तिकाय और लोकाकाश इनके
असंख्यात प्रदेश होते हैं । अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते
हैं—‘ केवइया जीवत्थिकायपएसा ओगाढा ’ हे भदन्त ! वहाँ पर जीवा-
स्तिकाय के कितने प्रदेश अवगाढ़ होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—
‘ अणंता ’ एवं जाव अद्दासमया ’ हे गौतम ! वहाँ पर जीवास्तिकाय के

गौतम स्वामीने प्रश्न—“ केवइया अहमत्थिकायपएसा ओगाढा ? ” डे
बगवन् । त्यां अधर्मास्तिकायना डेट्ठा प्रदेशो अवगाढ डोय छे ?

भइ वीर उल्लुने उत्तर—“ असंखेज्जा ” डे गौतम । त्यां अधर्मास्तिकायना
असंख्यात प्रदेशो अवगाढ डोय छे ।

गौतम स्वामीने प्रश्न—“ केवइया आमासत्थिकायपएसा ओगाढा ? ” डे
बगवन् । त्यां आकाशास्तिकायना डेट्ठा प्रदेशो अवगाढ डोय छे ?

भइ वीर प्रल्लुने उत्तर—“ असंखेज्जा ” डे गौतम । त्यां आकाशास्ति-
कायना असंख्यात प्रदेशो अवगाढ डोय छे कारणु डे धर्मास्तिकाय, अध-
र्मास्तिकाय अने लोकाकाशना असंख्यात प्रदेशो डोय छे

गौतम स्वामीने प्रश्न—“ केवइया जीवत्थिकायपएसा ओगाढा ? ” डे
बगवन् । त्यां जीवास्तिकायना डेट्ठा प्रदेशो अवगाढ डोय छे ? तेने उत्तर
आपत्ता भइ वीर प्रल्लु डे छे—“ अणता एवं जाव अद्दासमया ” डे गौतम ।

તત્ર અનન્તા જીવાસ્તિકાયપ્રદેશા અવગાઢા ભવન્તિ, જીવાસ્તિકાયસ્થાનન્તપ્રદેશ-
ત્વાત્, एवं-तथैव यावत्-अनन्ताः पुद्गलास्तिकायप्रदेशारवगाढा भवन्ति,
પુદ્ગલાસ્તિકાયસ્થાપિ અનન્તપ્રદેશત્વાત્, एवम् अनन्ता अद्वासमयास्तत्रावगाढा
भवन्ति, तस्यापि अनन्तत्वात् । गौतमः पृच्छति-‘ जत्थ णं मंते ! अहमत्थिकाए
ओगाढे तत्थ केवइया धम्मत्थिकायपएसा ओगाढा ? ’ हे भदन्त ! यत्र खलु अध
र्मास्तिकायोऽवगाढो भवति तत्र कियन्तो धर्मास्तिकायप्रदेशा अवगाढा भवन्ति ?
भगव तद्-‘ असंखेज्जा ’ तत्र असंखेया धर्मास्तिकायप्रदेशा अवगाढा भवन्ति
धर्मास्तिकायप्रदेशानाम् असंखेयत्वात्, गौतमः पृच्छति-‘ केवइया अहमत्थिका-
यायपएसा ओगाढा ? ’ तत्र कियन्तोऽधर्मास्तिकायप्रदेशा अवगाढा भवन्ति ?

अनन्तप्रदेश अवगाढ होते हैं। क्योंकि जीवास्तिकाय अनन्तप्रदेशवाला
होता है। इसी प्रकार वहां पुद्गलास्तिकाय के अनन्तप्रदेश अवगाढ होते
हैं? क्योंकि पुद्गलास्तिकाय के भी अनन्तप्रदेश होते हैं। इसी प्रकार वहां
अनन्त अद्वासमय भी अवगाढ होते हैं। क्योंकि अद्वासमय भी
अनन्त होते हैं। अब गौतमस्वामी प्रभु ऐसा पूछते हैं-‘जत्थ णं मंते !
अहमत्थिकाए ओगाढे, तत्थ के केवइया धम्मत्थिकायपएसा ओगाढा’ हे
भदन्त ! जहां अधर्मास्तिकाय अवगाढ है-वहां धर्मास्तिकाय के कितने
प्रदेश अवगाढ होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘असंखेज्जा’ हे गौतम !
वहां पर धर्मास्तिकाय के असंख्यात प्रदेश अवगाढ होते हैं। क्योंकि
धर्मास्तिकाय के प्रदेश असंख्यात होते हैं। अब गौतमस्वामी प्रभु से
ऐसा पूछते हैं-‘केवइया अहमत्थिकायपएसा ओगाढा’ हे भदन्त !
वहां अधर्मास्तिकाय के कितने प्रदेश अवगाढ होते हैं ? उत्तर में प्रभु

જીવાસ્તિકાય અનન્ત પ્રદેશવાળું છે એજ પ્રમાણે ત્યાં પુદ્ગલાસ્તિકાયના પણ
અનન્ત પ્રદેશો હોય છે એજ પ્રમાણે ત્યાં અનન્ત અદ્વાસમયો અવગાઢ હોય
છે, કારણ કે અદ્વાસમયો પણ અનન્ત હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીના પ્રશ્ન-“ જત્થ ણં મંતે ! અહમ્મત્થિકાણ ઓગાઢે, તત્થ
કેવહયા ધમ્મત્થિકાયપણસા ઓગાઢા ? ” હે ભગવન્ ! ત્યાં અધર્માસ્તિકાય
અવગાઢ છે, ત્યાં ધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશો અવગાઢ હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ અસંખેજ્જા ” હે ગૌતમ ! ત્યાં ધર્માસ્તિકાયના
અસંખ્યાત પ્રદેશ અવગાઢ હોય છે, કારણ કે ધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશ અસંખ્યાત છે.

ગૌતમ સ્વામીના પ્રશ્ન-“ કેવહયા અહમ્મત્થિકાયપણસા ઓગાઢા ? ” હે
ભગવન્ ! ત્યાં અધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશો અવગાઢ હોય છે ?

भगवानाह—‘नत्थि एक्को वि’ तत्र नास्ति एकोऽपि अधर्मास्तिकायप्रदेशोऽवगाढः अधर्मास्तिकायशब्देन तत्प्रदेशानां सर्वेषां संग्रहान् प्रदेशान्तराणां चाभावात्, ‘सेपं जहा धम्मत्थिकायस्स’ शेषम्—उक्तापेक्षया यदनशिष्टम् आकाशास्तिकायजीवास्तिकायपुद्गलास्तिकायाद्वासमयविषयकं गमकं यथा धर्मास्तिकायस्य प्रतिपादितं तथैव प्रतिपादनीयम्, ‘एवं सव्वे, सट्ठाणे नत्थि एक्को वि भाणियव्वं, परट्ठाणे आदिल्लगा तिन्नि असखेज्जा भाणियव्वा, पच्छिल्लगा तिन्नि अणंता भाणियव्वा जाव अद्वासमयोत्ति जाव केवइया अद्वासमया ओगाढा?’ नत्थि एक्कोऽपि’ एवं पूर्वोक्तरीत्या, सर्वे धर्मास्तिकायादयोऽद्वासमयान्ता वक्तव्याः किन्तु स्वस्थानके स्वस्य एकोऽपि प्रदेशो नास्ति इति भाणितव्यं युक्ते

कहते हैं—‘नत्थि एक्को वि’ हे गौतम ! वहां पर अधर्मास्तिकाय का एक भी प्रदेश अवगाढ नहीं होता है। क्योंकि ‘अधर्मास्तिकाय’ इस शब्द द्वारा समस्त उसके प्रदेशों का संग्रह हो जाता है। इसलिये प्रदेशान्तर वचते नहीं हैं। ‘सेसा जहा धम्मत्थिकायस्स’ यहां पर अब जो आकाशास्तिकाय, जीवास्तिकाय, पुद्गलास्तिकाय, अद्वासमय इनके जो गमक नहीं कहे गये हैं उन्हें धर्मास्तिकाय के सम्बंध में कहे गये अनुसार जानना चाहिये ‘एवं सव्वे सट्ठाणे नत्थि एक्को वि भाणियव्वं, परट्ठाणे आदिल्लगा तिन्नि असखेज्जा भाणियव्वा, पच्छिल्लगा तिन्नि अणंता भाणियव्वा, जाव अद्वासमयोत्ति जाव केवइया अद्वासमया ओगाढा, नत्थि एक्को वि’ इस प्रकार पूर्वोक्त रीतिसे समस्त धर्मास्तिकाय से लेकर अद्वासमय तक के द्रव्य कहना चाहिये किन्तु

महावीर प्रबुधो उत्तर—‘नत्थि एक्को वि’ हे गौतम ! त्यां अधर्मास्तिकायनो ओक पणु प्रदेश अवगाढ होतो नथी कारणु डे “अधर्मास्तिकाय” आ पद द्वारा तेना समस्त प्रदेशोनो संग्रह थछ जय छ तेथी अलग अधर्मास्तिकाय प्रदेश संखी शक्ती नथी ‘सेसं जहा धम्मत्थिकायस्स’ आकीना आकाशास्तिकाय, जीवास्तिकाय, पुद्गलास्तिकाय अने अद्वासमय विषयक प्रश्नोत्तरे, धर्मास्तिकायना विषयमां जेवा प्रश्नोत्तरे आया छे, जेवा न समजवा.

“एवं सव्वे सट्ठाणे नत्थि एक्को वि भाणियव्वं, परट्ठाणे आदिल्लगा तिन्नि असखेज्जा भाणियव्वा, पच्छिल्लगा तिन्नि अणंता भाणियव्वा, जाव अद्वासमयोत्ति जाव केवइया अद्वासमया ओगाढा, नत्थि एक्को वि” जेन प्रमाणे पूर्वोक्त पद्धति प्रमाणे धर्मास्तिकायथी वरुने अद्वासमय पर्यन्तना द्रव्य

રુક્તવાત્, પરસ્થાનકેઁ આદિમાસ્ત્રયઃ ધર્માસ્તિકાયાધર્માસ્તિકાયાકાશાસ્તિકાયાઃ અસંખ્યેયા મંજિતવ્યાઃ, પશ્ચિમા અન્તિમાસ્ત્રયો જીવાસ્તિકાયપુદ્ગલાસ્તિકાયાદ્વાસમયા અનન્તા મંજિતવ્યાઃ, યાવત્ અદ્વાસમય इति-અદ્વાસમયપર્યન્તમિત્યર્થઃ યાત્ કિયન્તો અદ્વાસમયાસ્તત્રોપગાઠાઃ ? નાસ્તિ એકોઽપિ તત્રોપગાઠઃ પ્રદેશ इति ।

તથા ચ યાવત્ કરણાત્ અદ્વાસમયગમકે આદ્યં ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશાદિકં પદપશ્ચક્રં સૂચિતં ભવતિ, પઠ્ઠમ્ અદ્વાસમયવિષયકં પદં લિખિતમેવાસ્તિ, इति પ્રશ્નઃ,

સ્વસ્થાન મેં અપના એક ભી પ્રદેશ અવગાઠ નહીં હોના હૈ એસા સમજીના હસ વિષય મેં યુક્તિ પહેલે કહી જા ચુકી હૈ । પરસ્થાન મેં આદિ કે ત્રીન અસ્તિકાય દ્રવ્ય-ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય ઓર આકાશાસ્તિકાય અસંખ્યાત કહના ચાહિયે, ઓર અન્ત કે ત્રીન દ્રવ્ય જીવાસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય ઓર અદ્વાસમય યે અનન્તે કહના ચાહિયે । ઓર એસા કથન યાવત્ અદ્વાસમય તરુ કરના ચાહિયે અર્થાત્-જહાં અદ્વાસમય અવગાઠ હોતે હૈ-વહાં પર એક ભી અદ્વાસમય અવગાઠ નહીં હોના હૈ । યહાં 'યાવત્' પદ દિયા હૈ સોં ઉસસે યહ સૂચિત કિયા હૈ અદ્વાસમય કે ગમક મેં ધર્માસ્તિકાયાદિ પાંચ પદ હૈ અર્થાત્ જહાં પર અદ્વાસમય અવગાઠ હૈ વહાં પર ધર્માસ્તિકાય કે, અધર્માસ્તિકાય કે, આકાશાસ્તિકાય કે, જીવાસ્તિકાય કે ઓર પુદ્ગલાસ્તિકાય કે પ્રદેશ અપની ૨ પ્રદેશસંખ્યા કે અનુસાર અવગાઠ હૈ । પરન્તુ સ્વસ્થાન મેં

કથન થવું જોઈએ આ વિષયનું સ્પષ્ટીકરણ પહેલાં થઈ ચુક્યું છે. પરસ્થાનમાં ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય અને આકાશાસ્તિકાય રૂપ પહેલાં ત્રણના અસંખ્યાત પ્રદેશો અવગાઠ હોય છે, તેમ કહેવું જોઈએ અને છેલ્લા ત્રણ દ્રવ્યો જીવાસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય અને અદ્વાસમયને અનંત કહેવા જોઈએ અદ્વાસમય સુધી એવું કથન થવું જોઈએ એટલે કે “જ્યાં અદ્વાસમયો અવગાઠ હોય છે, ત્યાં અન્ય એક પણ અદ્વાસમય અવગાઠ હોતો નથી.” આ છેલ્લા પ્રશ્નનો ઉત્તર છે. અહીં “યાવત્” પદ એ સૂચિત કરે છે કે અદ્વાસમયના અભિલાપકમાં છ પદ છે જેમ કે જ્યાં અદ્વાસમય અવગાઠ હોય છે ત્યાં અસંખ્યાત ધર્માસ્તિકાય, અસંખ્યાત અધર્માસ્તિકાય, અને અસંખ્યાત આકાશાસ્તિકાયના પ્રદેશો અવગાઠ હોય છે અને અદ્વાસમય દ્વારા અવગાહિત સ્થાનમાં અનંત જીવાસ્તિકાય પ્રદેશો અને અનંત પુદ્ગલાસ્તિકાય પ્રદેશો અવગાઠ હોય છે, પરન્તુ સ્વસ્થાનમાં અવ-

તદુત્તરં તુ-અદ્વાસમયસ્થાને અદ્વાસમયાન્તરાગાહૅકોઽપિ નાસ્તિ, નિરૂપચરિ-
તસ્યાદ્વાસમયસ્યૈકસ્યૈવ સદ્ભાવાદિતિ ॥ સૂ૦ ૧૦ ॥

જીવાવગાહદ્વારવક્તવ્યતા ।

મૂલ્મ—‘જત્થ ણં મંતે ! એગે પુઢવિકાઙ્કા ઓગાઢે, તત્થ ણં
કેવઙ્કા પુઢવિકાઙ્કા ઓગાઢા ? અસંખેજ્ઞા, કેવઙ્કા આઙ્કા-
ઙ્કા ઓગાઢા ? અસંખેજ્ઞા, કેવઙ્કા તેઙ્કાઙ્કા ઓગાઢા ?
અસંખેજ્ઞા, કેવઙ્કા વાઙ્કાઙ્કા ઓગાઢા ? અસંખેજ્ઞા, કેવઙ્કા
વણસ્સઙ્કાઙ્કા ઓગાઢા ? અણંતા । જત્થ ણં મંતે ! આઙ્કા-
ઙ્કા ઓગાઢે તત્થ ણં કેવઙ્કા પુઢવિકાઙ્કા ઓગાઢા ? અસં-
ખેજ્ઞા, કેવઙ્કા આઙ્કાઙ્કા ઓગાઢા ? અસંખેજ્ઞા, એવં જહેવ
પુઢવિકાઙ્કાણં વક્તવ્વયા તહેવ સવ્વેસિં નિરવસેસં ખાણિયવ્વં
જાવ વણસ્સઙ્કાઙ્કાણં જાવ કેવઙ્કા વણસ્સઙ્કાઙ્કા
ઓગાઢા અણંતા ॥ સૂ૦ ૧૧ ॥

છાયા—યત્ર खलु भदन्त ! एकः पृथिवीकायिकोऽवगाह स्तत्र खलु कियन्तः
पृथिवीकायिका अवगाढाः ? असंख्येयाः, कियन्तः अप्कायिका अवगाढाः ? असं-
ख्येयाः, कियन्तस्तेजस्कायिका अवगाढाः असंख्येयाः, कियन्तो वायुकायिका
अवगाढाः ? असंख्येयाः, कियन्तो वनस्पतिर्कायिका अवगाढाः ? अनन्ताः, यत्र खलु
भदन्त ! अप्कायिकः अवगाढस्तत्र खलु कियन्तः पृथिवीकायिका अवगाढाः ?
असंख्येयाः, कियन्तः अप्कायिका अवगाढाः ? असंख्येयाः, एवं यथैत्र पृथिवी-
कायिकानां वक्तव्यता तथैत्र सर्वेषां निरवशेषं भणितव्यम्, यावत् वनस्पति-
कायिकानाम्, यावत् कियन्तो वनस्पतिर्कायिका अवगाढाः अनन्ताः ॥ सૂ० ११ ॥

અવગાહના કે અસદ્ભાવ સે વહાં પર અદ્વાસમયસ્થાન મેં એક સી અદ્વા-
સમયાન્તર કી અવગાહના નહીં હોતી હૈ । ક્યોંકિ નિરૂપચરિતરૂપ
સે અદ્વાસમય એક હી કહા ગયા હૈ ॥ સૂ૦ ૧૦ ॥

इति अवगाहनाद्वारवक्तव्यता ॥

ગાહનાનો અસદ્ભાવ હોવાને લીધે અદ્વાસમય જ્યાં અવગાહ હોય છે, ત્યાં
એક પણ અન્ય અદ્વાસમયની અવગાહના થતી નથી, કારણ કે નિરૂપચરિત
રૂપે અદ્વાસમય એક જ કહ્યો છે. ॥ સૂ૦ ૧૦ ॥

॥ અવગાહના દ્વાર વક્તવ્યતા સંપૂર્ણ

ટીકા—અય દશમં જીવાવગાઢદ્વારમાઢ—‘જત્થ ણં મંતે ! एगे’ इत्यादि। ‘जत्थ णं मंते ! एगे पुढविकाइए ओगाढे तत्थ णं केवइया पुढविकाइया ओगाढा ?’ गौतमः पृच्छति—हे भदन्त ! यत्र खलु स्थाने एकः पृथिवीकायिको जीवोऽवगाढो भवति तत्र खलु कियन्तः पृथिवीकायिका जीवा अवगाढा भवन्ति ? भगवानाह ‘असंखेज्जा’ एकपृथिवीकायिकावगाढस्थाने असंख्येयाः सूक्ष्माः पृथिवीकायिका अवगाढा भवन्ति तथा चोक्तम्—“जत्थ एगो तत्थ नियमा असंखेज्जा” त्ति, यत्र एकस्वत्र नियमात् असंख्येयाः” इति। गौतमः पृच्छति—‘केवइया आउकाइया ओगाढा ?’ एकपृथिवीकायिकावगाढस्थाने कियन्त अकायिका अवगाढा

જીવાવગાઢદ્વારવક્તવ્યતા—

‘જત્થ ણં મંતે ! एगे पुढविकाइए ओगाढे’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—હસ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકાર ને દશવે જીવાવગાઢદ્વાર કા કથન કિધા હૈ—હસમેં ગૌતમસ્વામી ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—‘જત્થ ણં एगे पुढविकाइए ओगाढे, तत्थ णं केवइया पुढविकाइया ओगाढा’ हे भदन्त । जिस स्थान पर पृथिवीकायिक जीव अवगाढ होता है, वहां कितने पृथिवीकायिक जीव अवगाढ होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘असंखेज्जा’ हे गौतम ! जहां पर एक पृथिवीकायिक जीव अवगाढ होते हैं । उस अवगाहनास्थान में असंख्यात सूक्ष्म पृथिवीकायिक जीव अवगाढ होते हैं । सो ही कहा—है—‘जत्थ एगो तत्थ नियमा असंखेज्जा’ जहां एक होता है, वहां नियम से असंख्यात होते हैं ।

—જીવાવગાઢ દ્વાર વક્તવ્યતા—

“ जत्थ णं मंते ! एगे पुढविकाइए ओगाढे ” इत्यादि—

ટીકાર્થ—આ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકારે હસમાં જીવાવગાઢ દ્વારનું નિરૂપણ કર્યું છે. આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—“जत्थ णं मंते एगे पुढविकाइए ओगाढे; तत्थ णं केवइया पुढविकाइया ओगाढा ?” હે ભગવન્ ! જે સ્થાન પર એક પૃથ્વીકાયિક જીવ અવગાઢ (સ્થિત) હોય છે, ત્યાં કેટલા પૃથ્વીકાયિક જીવો અવગાઢ હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ असंखेज्जा ” હે ગૌતમ ! જ્યાં એક પૃથ્વીકાયિક જીવ અવગાઢ હોય છે. તે અવગાહના સ્થાનમાં અસંખ્યાત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક જીવો અવગાઢ હોય છે કહ્યું પણ છે કે—“ जत्थ एगो तत्थ नियमा असंखेज्जा ” “ જ્યાં એક હોય છે, ત્યાં નિયમથી જ અસંખ્યાત હોય છે. ”

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ केवइया आउकाइया ओगाढा ?” હે ભગવન્ !

भवन्ति ? भगवानाह—‘असंख्येजा’ तत्र असंख्येया अप्कायिकाः सूक्ष्माः अवगाढा भवन्ति उक्तयुक्तेः । गौतमः पृच्छति—‘केवह्या तेउकाइया ओगाढा ?’ तत्र कियन्त स्तेजस्कायिका अवगाढा भवन्ति ? भगवानाह—‘असंखेज्जा’ तत्र असंख्येयास्तेजस्कायिका जीवाः सूक्ष्मा अवगाढा भवन्ति, गौतमः पृच्छति—‘केवह्या वाउकाइया ओगाढा ?’ तत्र कियन्तो वायुकायिका जीवा अवगाढा

अथ गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘केवह्या आउकाइया ओगाढा’ हे भदन्त जहां एक पृथिवीकायिक जीव अवगाढ होता है, उस अवगाढ स्थान में कितने अप्कायिक जीव अवगाढ होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘असंखेजा’ हे गौतम ! जहां एक पृथिवीकायिक जीव अवगाढ होता है । उस स्थान पर असंख्यात सूक्ष्म अप्कायिक जीव अवगाढ होते हैं—क्योंकि इस विषय में युक्ति पहिले कही जा चुकी है । अथ गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘केवह्या तेउकाइया ओगाढा’ हे । भदन्त ! जहां एक पृथिवीकायिक जीव अवगाढ है—वहां कितने तेजस्कायिक जीव अवगाढ होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं ‘असंखेजा’ हे गौतम ! जहां एक पृथिवीकायिक जीव अवगाढ होता है—वहां पर असंख्यात सूक्ष्म तेजस्कायिक अवगाढ होते हैं ।

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘केवह्या वाउकाइया ओगाढा’ हे भदन्त । जहां पर एक पृथिवीकायिक जीव अवगाढ होता है

તે સ્થાન પર એક પૃથ્વીકાયિક જીવ અવગાઢ હોય છે, તે અવગાઢના સ્થાનમાં કેટલા અપ્કાયિક જીવો અવગાઢ હોય છે ? -

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“અસંખેજ્ઞા” છે ગૌતમ ! જ્યાં એક પૃથ્વીકાયિક જીવ અવગાઢ હોય છે, તે સ્થાન પર અસંખ્યાત-સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક જીવો અવગાઢ હોય છે તેનું સ્પષ્ટીકરણ પહેલાના સ્પષ્ટીકરણ અનુસાર જ સમજવું.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“કેવહ્યા તેઉકાઈયા ઓગાઢા ?” છે ભગવન્ ! જ્યાં એક પૃથ્વીકાયિક જીવ અવગાઢ હોય છે, ત્યાં કેટલા તેજસ્કાયિક જીવો અવગાઢ હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“અસંખેજ્ઞા” છે ગૌતમ ! જ્યાં એક પૃથ્વીકાયિક અવગાઢ હોય છે, ત્યાં અસંખ્યાત સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક જીવો અવગાઢ હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“કેવહ્યા વાઉકાઈયા ઓગાઢા ?” છે ભગવન્ !

ભવન્તિ ? ભગવાનાહ—‘અસંખેજ્ઞા’ તત્ર અસંખ્યેયાઃ સૂક્ષ્મા વાયુકાયિકા જીવા અવગાઢા ભવન્તિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘કેવહ્યા વણસ્સહકાહ્યા ઓગાઢા ?’ તત્ર કિયન્તો વનસ્પતિકાયિકા જીવા અવગાઢા ભવન્તિ ? ભગવાનાહ—‘અણંતા’ તત્ર અનન્તા વનસ્પતિકાયિકા જીવા અવગાઢા ભવન્તિ, વનસ્પતિકાયિકજીવાના મનન્તત્વાત્, તથા ચ એક પૃથિવીકાયિકાવગાહસ્થાને અસંખ્યેયાનાં પ્રત્યેકં પૃથિવીકાયિકાદીનાં ચતુર્ણાં સૂક્ષ્માણામવગાહના ભવન્તિ, વનસ્પતિકાયિકાનાં તુ અનન્તાના

વહાં પર કિતને વાયુકાયિક વાયુકાયિક જીવ અવગાઢ હોતે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં ‘અસંખેજ્ઞા’ હે ગૌતમ ! જહાં પર એક પૃથિવીકાયિક જીવ અવગાઢ હોતા હૈં વહાં પર સૂક્ષ્મવાયુકાયિક જીવ અસંખ્યાત અવગાઢ હોતે હૈં ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં—‘કેવહ્યાવણસ્સહકાહ્યા ઓગાઢા’ હે ભદન્ત ! જહાં પર એક પૃથિવીકાયિક જીવ અવગાઢ હોતા હૈં, વહાં પર કિતને વનસ્પતિકાયિક જીવ અવગાઢ હોતે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં—‘અણંતા’ હે ગૌતમ ! જહાં પર એક પૃથિવીકાયિક જીવ અવગાઢ હોતા હૈં, વહાં પર અનન્ત વનસ્પતિકાયિક જીવ અવગાઢ હોતે હૈં । ક્યોંકિ વનસ્પતિકાયિક જીવ અનન્ત કહે ગયે હૈં । તથા ચ એક પૃથિવીકાયિક જીવ કે અવગાહસ્થાન મેં પ્રત્યેક અસંખ્યાત સૂક્ષ્મપૃથિવી

જે સ્થાન પર એક પૃથ્વીકાયિક જીવ અવગાઢ હોય છે, તે અવગાહના સ્થાન પર કેટલા વાયુકાયિક જીવો અવગાઢ હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“અસંખેજ્ઞા” હે ગૌતમ ! જે સ્થાન પર એક પૃથ્વીકાયિક જીવ અવગાઢ હોય છે, તે સ્થાન પર અસંખ્યાત સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક જીવો અવગાઢ હોય છે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“કેવહ્યા વણસ્સહકાહ્યા ઓગાઢા ?” હે ભગવન્ ! એક પૃથ્વીકાયિક જીવ જ્યાં અવગાઢ હોય છે, ત્યાં કેટલા વનસ્પતિકાયિક જીવો અવગાઢ હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“અણંતા” હે ગૌતમ ! જ્યાં એક પૃથ્વીકાયિક જીવ અવગાઢ હોય છે, ત્યાં અનંત વનસ્પતિકાયિક જીવો અવગાઢ હોય છે, કારણ કે વનસ્પતિકાયિક જીવ અનંત રહ્યા છે. આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે એક પૃથ્વીકાયિક જીવના અવગાહના સ્થાનમાં અસંખ્યાત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક જીવો, અસંખ્યાત સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક જીવો, અસંખ્યાત સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક

અવગાદો ભવતિ, इत्यर्थः, गौतमः पृच्छति-‘जत्थ णं भंते ! एगे आउकाइए ओगाढे तत्थ णं केवइया पुढविकाइया ओगाढा ?’ हे भदन्त ! यत्र खलु एकः अप्कायिको जीवः अवगाढस्तत्र खलु कियन्तः पृथिवीकायिका अवगाढा भवन्ति ? भगवानाह-‘असंखेज्जा’ एकाप्कायिकावगाढस्थाने असंख्येयाः पृथिवीकायिका अवगाढा भवन्ति । गौतमः पृच्छति-‘केवइया आउकाइया ओगाढा ?’ तत्र कियन्तः अप्कायिका अवगाढा भवन्ति ? भगवानाह-‘असंखेज्जा’ तत्र असंख्येया अप्कायिका अवगाढा भवन्ति, ‘एवं जहेव पुढविकाइयाणं

कायिक जीव, असंख्यात सूक्ष्म अप्कायिक जीव, असंख्यात सूक्ष्म वायुकायिक जीव और अनन्तवनस्पतिकायिक जीव अवगाढ स्थित हैं ।

अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं-‘जत्थ णं भंते ! एगे आउ काइए ओगाढे’ हे भदन्त ! जहां पर एक अप्कायिक जीव अवगाढ होता है, वहां पर ‘केवइया पुढविकाइया ओगाढा’ कितने पृथिवीकायिक जीव अवगाढ होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘असंखेज्जा’ हे गौतम ! जहां पर एक अप्कायिक जीव अवगाढ होता है उस स्थान पर असंख्यात पृथिवीकायिक जीव अवगाढ होते हैं । अब गौतम-प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘केवइया आउकाइया ओगाढा’ हे भदन्त ! एक अप्कायिक जीव के अवगाढस्थान में अप्कायिक कितने जीव अवगाढ होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘असंखेज्जा’ वहां पर असंख्यात अप्कायिक जीव अवगाढ होते हैं । ‘एवं जहेव पुढवीकाइयाणं

એવો, અસંખ્યાત સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક એવો અને અનંત વનસ્પતિકાયિક એવો અવગાઢ (સ્થિત) હોય છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે-છે કે-‘જત્થણં ભંતે ! એગે આઝકાઈએ ઓગાઢે’ હે ભગવન્ ! જે સ્થાન પર એક અપ્કાયિક જીવ અવગાઢ હોય છે, તે અવગાઢના સ્થાન પર “કેવઈયા પુઢવિકાઈયા ઓગાઢા ?” કેટલા પૃથ્વીકાયિક જીવો અવગાઢ હોય છે ? તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે-“અસંખેજ્જા” હે ગૌતમ ત્યાં એક અપ્કાયિક જીવ અવગાઢ હોય છે, ત્યાં અસંખ્યાત પૃથ્વીકાયિક જીવો અવગાઢ હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“કેવઈયા આઝકાઈયા ઓગાઢા ?” હે ભગવન્ ! એક અપ્કાયિક જીવના અવગાઢના સ્થાનમાં કેટલા અપ્કાયિક જીવો અવગાઢ હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“અસંખેજ્જા” હે ગૌતમ ! ત્યાં અસંખ્યાત અપ્કાયિક જીવો અવગાઢ હોય છે, “એવ જહેવ પુઢવીકાઈયાણં વત્તર્વયા તહેવ

વક્તવ્યતા તદેવ સર્વેર્ણિ નિરવસેમં માણિયવ્વં' એવં પૂર્વોક્તરીત્યા, યથૈવ પૃથિવી-
કાયિકાનાં વક્તવ્યતા ઉક્તા તથૈવ સર્વેષામપ્કાયિકાદીનાં ચતુર્ણામપિ વક્તવ્યત્વં
નિરવશેષં સર્વં મણિતવ્યમ્, તદાહ-' જાવ વનસ્સહકાહ્યાણં, જાવ કેવહ્યા
વણસ્સહકાહ્યા ઓગાઢા ? અણંતા' યાવત્-તેજસ્કાયિકાનાં, વાયુકાયિકાનાં
વનસ્પતિકાયિકાનાં વક્તવ્યતા પૃથિવીકાયિકવદેવ સ્વયમૂહનીયા, યાવત્-તેષાં
પ્રત્યેકં પશ્ચ પશ્ચ પૃથિવીકાયિકાદિભિરભિલાપા અવસેયાઃ, તત્રાન્તિમાભિલાપ-
સ્વરૂપમાહ-તત્ર કિયન્તો વનસ્પતિકાયિકા જીવા અવગાઢા ભવન્તિ ? इति प्रश्ना-
भिलापः, उत्तराभिलापस्तु-तत्र अनन्ता वनस्पतिकायिका अवगाढा भवन्ति
इति भावः ॥ सू० ११ ॥

વક્તવ્યતા તદેવ સર્વેર્ણિ નિરવસેસં માણિયવ્વં' પૂર્વોક્ત રીતિ સે જૈસી
વક્તવ્યતા પૃથિવીકાયિક જીવોં કી કહી ગઈ હૈ ડસી પ્રકાર કી વક્ત-
વ્યતા સંપૂર્ણરૂપ સે સમસ્ત અપ્કાયિકાદિ ચારોં જીવોં સે સમ્બન્ધ
મેં બી કહની ચાહિયે । હસી વાત કો સ્પષ્ટ કરને કે લિયે સૂત્રકાર
'જાવ વણસ્સહકાહ્યાણં, જાવ કેવહ્યા વણસ્સહકાહ્યા ઓગાઢા' અણંતા'
હસ સૂત્ર કો પ્રશ્નોત્તર કે રૂપ મેં પ્રકટ કરતે હૈ-હસમેં વે કહતે હૈ 'કિ
યાવત્ તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક હન જીવોં કી વક્ત-
વ્યતા પૃથિવીકાયિક જીવોં કે જૈસી હી હૈ યહ વાત અપને આપ
સમજના ચાહિયે, યાવત્ હસકે પ્રત્યેક કે પાંચ પાંચ અભિલાપ પૃથિવી-
કાયિક જીવોંકે જૈસે હી હૈ-અન્તિમ અભિલાપ હસ પ્રકાર સે હૈ-હે
મદન્ત ! જહાં પર વનસ્પતિકાયિક એક જીવ અવગાઢ હોતા હૈ-વહાં

સર્વેર્ણિ નિરવસેસં માણિયવ્વં" પહેલાં જેવી વક્તવ્યતા પૃથ્વીકાયિક જીવોની
કહી છે, એજ પ્રકારની વક્તવ્યતા સંપૂર્ણ રૂપે અપ્કાયિકાદિ ચારે પ્રકારના
જીવો વિષે કહેવી જોઈએ એજ વાતને વધુ સ્પષ્ટ કરવા માટે સૂત્રકાર "જાવ
વણસ્સહકાહ્યાણં, જાવ કેવહ્યા વણસ્સહકાહ્યા ઓગાઢા અણંતા" આ સૂત્રને
પ્રશ્નોત્તર રૂપે પ્રકટ કરે છે-તેમાં તેઓ કહે છે કે અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક,
વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિકની વક્તવ્યતા પૃથ્વીકાયિક જીવોની વક્તવ્યતા
જેવી જ છે, તે વાત બંને જ સમજી લેવી તે પ્રત્યેકના પાંચ પાંચ પ્રશ્નોત્તરો
પૃથ્વીકાયિકના પ્રશ્નોત્તરો જેવાં જ સમજી લેવા છેલ્લો અભિલાપ આ પ્રકારનો છે—

પ્રશ્ન-હે ભગવન્ ! જે સ્થાન પર એક વનસ્પતિકાયિક જીવ અવગાઢ
હોય છે, તે સ્થાન પર કેટલા વનસ્પતિકાયિક જીવો અવગાઢ હોય છે ?

અસ્તિકાયપ્રદેશનિષદનદ્વારવક્તવ્યતાપ્રસ્તાવઃ

મૂલમ્—“एयंसि णं भंते ! धम्मत्थिकायंसि, अहम्मत्थिका-
यंसि, आगासत्थिकायंसि, चक्खिया केई आसइत्तए वा, चिट्ठि-
त्तए वा, निसीइत्तए वा, तुयइत्तए वा ? णो इणट्ठे समट्ठे, अणंता-
पुण तत्थ जीवा ओगाढा । से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-
एयंसि णं धम्मत्थिकायंसि जाव आगासत्थिकायंसि णो चक्खिया
केई आसइत्तए वा, जाव ओगाढा ? गोयमा ! से जहा नामए
कूडागारसाला सिया दुहओ लित्ता गुत्ता गुत्तदुवारा जहां राय-
प्पसेणइज्जे जाव दुवारवयणाइं पिहेइ, पिहित्ता तीसे कूडागार-
सालाए बहुमज्झदेसभाए जहण्णैणं एको वा, दोवा, तिन्नि वा,
उक्कोसेणं पदीवलेस्सहस्सं पलीवेज्जा, से णूणं गोयमा ! ताओ
पदीवलेस्साओ अन्नमन्नसंबद्धाओ अन्नमन्नपुट्ठाओ जाव
अन्नमन्नघडत्ताए चिट्ठंति ? हंता, चिट्ठंति, चक्खिया णं गोयमा !
केई तासु पदीवलेस्सासु आसइत्तए वा, जाव तुयइत्तए वा ?
भगवं ! णो इणट्ठे समट्ठे, अणंता पुण तत्थ जीवा ओगाढा, से
तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ—जाव ओगाढा ॥सू० १२॥

छाया—एतस्मिन् खलु भदन्त ! धर्मास्तिकाये, अधर्मास्तिकाये, आकाशा-
स्तिकाये शक्नुयात् कश्चित् आसितुं वा स्थातुं वा, निषत्तुं वा, त्वग्वर्तयितुं वा ?
पर कितने वनस्पतिकायिक जीव अवगाढ होते हैं ? उत्तर में प्रश्नकहते
हैं—हे गौतम ! वहां पर अनन्त वनस्पतिकायिक जीव अवगाढ होते हैं
सू० ॥ १२ ॥ इति जीवावगाढद्वारवक्तव्यता ॥

ઉત્તર-હે ગૌતમ ! તે સ્થાન પર અનંત વનસ્પતિકાયિક જીવો
અવગાઢ હોય છે. ॥ સૂ૦ ૧૧ ॥

॥ જીવાવગાઢદ્વાર વક્તવ્યતા સમાપ્ત ॥

નાયમર્થઃ સમર્થઃ, અનન્તાઃ પુનસ્તત્ર જીવા અવગાઢાઃ, તત્ કેનાર્થેન ભદન્ત ! એવ-
મુચ્યતે-એતસ્મિન્ ખલુ ધર્માસ્તિકાયે, યાવત્ આકાશાસ્તિકાયે નો શક્નુયાત્
કશ્ચિત્ આસિતું વા, યાવત્ અવગાઢાઃ ? ગૌતમ ! તદયથાનામકૂટાકારશાલા સ્યાત્
ઉભયતો લિપ્તા, ગુપ્તા, ગુપ્તદ્વારા, યથા રાત્રપ્રશ્નીયે યાવત્ દ્વારકપાટાનિ વિધત્તે,
વિધાય, તસ્યાઃ કૂટાકારશાલાયાઃ बहुमध्यदेशभागे जघन्येन एको वा, द्वौ वा,
त्रयो वा, उत्कृष्टेन प्रदीपसदृशं प्रदीपयेत्, तन् नूनं गौतम ! ताઃ પ્રદીપલેશ્યાઃ
અન્યોન્યસંવદ્ધાઃ, અન્યોન્યસ્પૃષ્ઠાઃ યાવત્ અન્યોન્ય ઘટતયા તિષ્ઠન્તિ ?
હન્ત, તિષ્ઠન્તિ ? શક્નુયાત્ ખલુ ગૌતમ ! કશ્ચિત્ તાસુ પ્રદીપલેશ્યાસુ આસિતું
વા, યાવત્ ત્વગ્વર્તયિતું વા ? મગધન્ નાયમર્થઃ સમર્થઃ, અનન્તાઃ પુનસ્તત્ર
જીવા અવગાઢાઃ, તત્ તેનાર્થેન ગૌતમ ! એવમુચ્યતે યાવત્ અવગાઢાઃ ॥ સૂ૦ ૧૨ ॥

ટીકા—અથ એકાદશમ્ અસ્તિકાયપ્રદેશનિષદનદ્વારમાહ—‘એયંસિ જં
મંતે’ इत्यादि । ‘એયંસિ જં મંતે ! ધમ્મત્થિકાયંસિ, અહમ્મત્થિકાયંસિ, આગા-
સત્થિકાયંસિ ચક્કિયા કેઈ આસહત્તે વા, ચિદ્દિત્તે વા, નિસીહત્તે
વા, તુયદ્દિત્તે વા ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે ભદન્ત ! એતસ્મિન્ ખલુ
ધર્માસ્તિકાયે અધર્માસ્તિકાયે, આકાશાસ્તિકાયે કિં શક્નુયાત્ સમર્થો
ભવેત્ કશ્ચિન્પુરુષઃ આસિતુ વા—ઉપવેહુંમા, સ્થાતું વા, નિપતું વા

અસ્તિકાયપ્રદેશનિષદનદ્વારવક્તવ્યતા—

‘એયંસિ જં મંતે ! ધમ્મત્થિકાયંસિ’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—સૂત્રકારને હસ સૂત્રદ્વારા ગ્યારહવેં અસ્તિકાયપ્રદેશનિષદન
દ્વાર કા કથન કિયા હૈ—હસમેં ગૌતમસ્વામીને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—
‘એયંસિ જં મંતે ! ધમ્મત્થિકાયંસિ, અહમ્મત્થિકાયંસિ આગાસત્થિકાયંસિ
ચક્કિયાકેઈ આસહત્તે વા ચિદ્દિત્તે વા, નિસીહત્તે વા, તુયદ્દિત્તે વા’
હે ભદન્ત ! હસ ધર્માસ્તિકાય મેં, અધર્માસ્તિકાય મેં આકાશાસ્તિકાય, મેં
કયા કોઈ પુરુષ, બેઠને કે લિયે, સ્થા રહને કે લિયે, યા કરવટ ચદલને કે

—અસ્તિકાય પ્રદેશ નિષદન દ્વાર વક્તવ્યતા—

‘એયંસિ જં મંતે ! ધમ્મત્થિકાયંસિ’ ઇત્યાદિ—

‘ટીકાર્થ— સૂત્રકારે આ સૂત્ર દ્વારા અગિયારમાં અસ્તિકાયપ્રદેશનિષદન
દ્વારનું કથન કર્યું’ છે—આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રશ્નને
એવેા પ્રશ્ન પૂછે છે કે—“એયંસિ જં મંતે ! ધમ્મત્થિકાયંસિ, અહમ્મત્થિકાયંસિ,
આગાસત્થિકાયંસિ ચક્કિયાકેઈ આસહત્તે વા, નિસીહત્તે વા, તુયદ્દિત્તે વા” હે
ભગવન્ ! આ ધર્માસ્તિકાયમાં, અધર્માસ્તિકાયમાં અને આકાશાસ્તિકાયમાં, શું
કોઈ પુરુષ બેસવાને, ઉઠવાને, નીચે બેસવાને અથવા પડખું બદલવાને—સૂવાને
“ચક્કિયા” સમર્થ હોઈ શકે છે ખરે ? (“ચક્કિયા” ગામઠી શબ્દ છે.)

अ१: उपवेष्टु वा, त्वग्धर्तयितुं—आलोढितुं वा? इति प्रश्नः, तत्र 'चक्षिया' इति 'शक्नुयात्' इत्यर्थे देशीयः शब्दो बोध्यः, भगवानाह—'णो इणट्टे समट्टे' हे गौतम ! नायमर्थः समर्थः—धर्मास्तिकायादित्रये कश्चिदपि पुरुषः उपवेशनादिकं यावत् त्वग्धर्तनं कर्तुं समर्थो नास्ति तेप.ममूर्त्तत्वात्, किन्तु 'अणंता पुण तत्थ जीवा ओगाढा' तत्र धर्मास्तिकायादौ, अनन्ताः पुनर्जीवा अवगाढा भवन्ति । गौतम स्तत्र कारणं पृच्छति—'से केणट्टेणं भंते ! एवं वुच्चइ—एयंसि णं धम्मत्थिकायंसि जाव आगासत्थिकायंसि णो चक्षिया केई आसइत्तए वा, जाव ओगाढा?' हे भदन्त ! तत्केनार्थेन एवमुच्यते—एतस्मिन् खलु धर्मास्तिकाये यावत्—अधर्मास्तिकाये, आकाशास्तिकाये नो शक्नुयात् कश्चित्पुरुषः आसितुं वा, यावत् स्थातुं वा, निषत्तुं वा, त्वग्धर्तयितुं वा, अनन्ताः पुनस्तत्र जीवा अवगाढा इति ? भगवानाह—'गोयमा !

लिये—लेटने के लिये 'चक्षिया' समर्थ हो सकता है ? 'चक्षिया' यह देशीय शब्द है । उत्तर में प्रभु कहते हैं—'णो इणट्टे समट्टे' हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है—अर्थात् धर्मास्तिकायादिक में कोई भी पुरुष उपवेशनादिक क्रिया करने में समर्थ नहीं हो सकता है क्योंकि ये धर्मास्तिकायादिक अमूर्तद्रव्य हैं । पर 'अणंता पुण तत्थ जीवा ओगाढा' अनन्त-जीव वहाँ अवगाढ होते हैं । अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—'से केणट्टेणं भंते ! एवं वुच्चइ, एयंसि णं धम्मत्थिकायंसि जाव आगासत्थिकायंसि णो चक्षियाकेई आसइत्तए वा जाव ओगाढा' हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि धर्मास्तिकायादिक तीन में कोई भी पुरुष उपवेशनादि क्रिया कर सकने में समर्थ नहीं होता है । पर अनन्त जीव वहाँ अवगाढ हैं ? इसके उत्तर में प्रभु

महावीर प्रभुने । उत्तर—“ णो इणट्टे समट्टे ” हे गौतम ! जेवुं, जनी शक्तुं नथी जेट्ठे के धर्मास्तिकायादिकमां केई पणु १.४.५ जेसवा, उठवादि क्रियाओ करवाने समर्थ नथी, कारण के धर्मास्तिकायादिक ४ यो अभूर्त छे. परन्तु “अणंता पुण तत्थ जीवा ओगाढा” अनन्त जेवो त्यां अवगाढ (स्थित) होय छे.

गौतम स्वामीने प्रश्न—‘से केणट्टेणं भंते ! एवं वुच्चइ, एयंसि णं धम्मत्थिकायंसि जाव आगासत्थिकायंसि णो चक्षिया केई आसइत्तए वा जाव ओगाढा’ हे भगवन् ! आप शा कारणे जेवुं उठो छो के धर्मास्तिकायादिक त्रयमां केई पणु पुरुष उपवेशन आदि क्रियाओ करवाने समर्थ नथी. परन्तु अनन्त जेवो त्यां अवगाढ छे ?

સે જહા નામણ-કૂડાગારસાલા સિયા દુહઓ લિત્તા ગુત્તા ગુત્તદુવારા, જહા રાય-
પ્પસેણહજ્જે જાવ દુવારવચ્ચણાં પિહેહ' હે ગૌતમ ! તથથા નામ ઇતિ-વાક્યાલક્કારે,
કાચિત્ કૂટાકારશાલા-પર્વત શિખરાકારશાલા સ્યાત્ સવેત્ ઉભયતઃ-આમ્યન્ત-
રતો વાહ્યતશ્ચ લિપ્તા-ગોમયમૃત્તિકાદિના, ગુપ્તા ચતુર્દિશ્ચ આચ્છાદિતા, ગુપ્તદ્વારા-
ગુપ્તં-પિહિતં, દ્વારં-ગથાક્ષાદિકં યસ્યા સા તથાવિધા યથા રાજપ્રશ્નીયે પ્રતિપા-
દિતા તથૈશાત્રાપિ પ્રતિપાદનીયા, યાવત્-તસ્યાસ્તાદશવિશેષવિશિષ્ટાયાઃ કૂટાકાર-
શાલાયાઃ દ્વારકપાટાન્ કશ્ચિત્ પિથત્તે-પ્રાવૃણોતિ, તત્પ્રવેશદ્વારકપાટાન્ સંઘટય-
તીત્યર્થઃ 'પિહિત્તા તીસે કૂડાગારસાલાણ વહુમજ્જદેસમાણ, જહન્નેણં એકો વા,
દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં પદીવસહસ્સં પલીવેજ્જા' તસ્યાઃ કૂડાગારશાલાયાઃ
દ્વારકપાટાન્ પિધાય તસ્યાઃ કૂટાકારશાલાયા વહુમધ્યદેશમાગે-સમમધ્યપ્રદેશે,

કહતે હૈ-‘ગોયમા ! સે જહા નામણ કૂડાગારસાલા સિયા’ હે ગૌતમ !
કલ્પના કરો કિ કોઈ એક પર્વત કે શિખર જેસી અકારવાલી કૂટાગાર
શાલા હો, યહાં “નામ” યહ પદ વાક્યાલક્કાર મેં પ્રયુક્ત હુઆ હૈ ।
‘દુહઓ લિત્તા, ગુત્તા, ગુત્તદુવારા, જહા રાયપ્પસેણહજ્જે, જાવ દુવારવચ-
ણાં પિહેહ’ વહ કૂટાગારશાલા ખીતર બાહર દોનોં જગહ મેં ગોમય
આદિ સે લિપ્ત હો, ચારોં દિશાઓં મેં આચ્છાદિત હો, હસકે ગવાક્ષ
આદિ દરવાજે બન્દ હો-હસ વિષય મેં જેસા કથન રાજપ્રશ્નીય સૂત્ર મેં
આયા હૈ-વૈસા હી કથન યહાં પર હસકા કરનાં ચાહિયે એસે વિશેષણોં
વાલી-હસ કૂટાગારશાલા કાં પ્રવેશદ્વાર કોઈ વ્યક્તિ બન્દ કર દે ‘પિહિત્તા
તીસે કૂડાગારસાલાણ વહુમજ્જદેસમાણ જહન્નેણં એકો વા, દો વા,
તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં પદીવસહસ્સં પલીવેજ્જા’ ઓર બન્દ કરકે વહ
હસકે ખીતર મધ્યમાગ સેં કમ સે કમ એક દીપક, દો દીપક, ત્રીન

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર-“ ગોયમા ! સે જહા નામણ કૂડાગારસાલા સિયા ”
હે ગૌતમ ! ધારો કે કોઈ એક પર્વતના શિખર જેવા આકારની કૂટાગાર-
શાલા છે. અહીં “નામ” આ પદ વાક્યાલક્કારમાં વપરાયું છે. “દુહઓ
લિત્તા, ગુત્તા, ગુત્તદુવારા, જહા રાયપ્પસેણહજ્જે જાવ દુવારવચ્ચણાં પિહેહ” હે
ગૌતમ ! તે કૂટાગારશાલા અંદર અને બહાર છાણુ આદિ વડે લીધેલી છે,
ચારે દિશાઓમાં આચ્છાદિત છે, તેના ગવાક્ષ, દરવાજા આદિ બંધ છે. આ
વિષયને અનુલક્ષીને જેવું કથન રાજપ્રશ્નીય સૂત્રમાં કરવામાં આવ્યું છે,
એવું જ તેનું વર્ણન અહીં પણ કરવું જોઈએ આ વિશેષણોવાળી કૂટાગાર-
શાલાનું પ્રવેશદ્વાર કોઈ વ્યક્તિ બંધ કરી દે. “પિહિત્તા તીસે કૂડાગારસા-
લાણ વહુમજ્જદેસમાણ જહન્નેણં એકો વા, દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં પદીવસહસ્સં

जघन्येन एको वा, द्वौ वा, त्रयो वा प्रदीपाः प्रदीप्येरन्-प्रज्वालयेरन्. उत्कृष्टेन तु प्रदीपसहस्रं-सहस्रप्रदीपाः प्रदीप्येरन् 'से गूणं गोयमा! ताओ पदीपलेस्साओ अन्नमन्नसंबद्धाओ, अन्नमन्नपुट्टाओ जाव अन्नमन्नघडत्ताए चिट्ठंति?' हे गौतम! तत् अस्ति, नूनं किल ताः पूर्वोक्तमहस्रावधिरूपप्रदीपलेश्याः प्रदीपतेजः शिखाः, अन्योन्यसम्बद्धाः-परस्परसंसक्ताः अन्योन्यसंबद्धाः परस्परस्पर्शवत्या यावत् अन्योन्यसम्बद्धस्पृष्टाः अन्योन्यघटतया-परस्परैक्यरूपतया तिष्ठन्ति किम्?। गौतमः समर्थयते-'हंता, चिट्ठंति' हे भदन्त! हन्त-सत्यम्, ताः पूर्वोक्ताः प्रदीपलेश्याः परस्परसम्बद्धाः सत्यो यावत् परस्परैक्यमिलितरूपतया तिष्ठन्ति। भगवान् प्रश्नयति-'चक्किया णं गोयमा! केई तासु पदीवलेस्सासु आसइत्तए वा, जाव तुयट्ठित्तए वा?' हे गौतम! शक्नुयात् समर्थो भवेत् खलु किम्, कश्चित् पुरुष स्तासु पूर्वोक्तासु प्रदीपलेश्यासु प्रदीपप्रकाशोपरि आमितुं वा-उपवेष्टुं वा, शयितुं वा, स्थातुं वा, निपत्तुं वा, त्वस्वर्तयितुं वा? गौतम

दीपक और अधिक से अधिक एक हजार दीपक तक जला देवे 'से गूणं गोयमा! ताओ पदीपलेस्साओ अन्नमन्नं संबद्धाओ अन्नमन्नपुट्टाओ जाव अन्नमन्नघडत्ताए चिट्ठंति' तो हे गौतम! अब विचार करो-उन हजार दीपकों की प्रभा आपस में संसक्त होकर, आपस में एक दूसरे की प्रभा को छूकर यावत् आपस में सम्बद्ध स्पृष्ट होकर परस्पर में एक रूप होकर रहती है न? गौतम कहते हैं 'हंता, चिट्ठंति' हां भदन्त! वे इसी प्रकार से वहां रहती हैं तो 'चक्किया णं गोयमा! केई तासु पदीवलेस्सासु आसइत्तए वा जाव तुयट्ठित्तए वा' क्या गौतम! उन प्रदीप प्रभाओं के ऊपर कोई व्यक्ति बैठने के लिए, खड़ा रहने के लिए, नीचे बैठने के लिए या अपना करबट बदलने के लिए समर्थ हो

पलीवेज्जा" णं धकरीने, ते तेनी अंदर मध्यभागमां ओआमां ओछा ओक, ओ अथवा त्रणु दीपक अने वधारेमां वधारे ओक उणार दीपक प्रकटावे. " से गूणं गोयमा! ताओ पदीपलेस्साओ अन्नमन्नं संबद्धाओ अन्नमन्न पुट्टाओ जाव अन्नमन्न घडत्ताए चिट्ठंति " तो हे गौतम! इसे विचार करो शु ते उणार दीपकेनी प्रभा परस्परमां संसक्त थधने, परस्परनी प्रभाने स्पर्शीने, अने ओक णीलांमां सम्बद्ध-स्पृष्ट थधने परस्परमां ओक ३५ थधने रडे छे के नही? गौतम स्वाभीने। उत्तर-' हंता, चिट्ठंति " हा, लगवन्! ओपुं न त्यां, अने छे. ते दीपकेनी प्रभा ओक णीला साथे ओक ३५ थधने न रडे छे.

महावीर प्रबुने। प्रश्न-" चक्किया णं गोयमा! केई तासु पदीवलेस्सासु आसइत्तए वा जाव तुयट्ठित्तए वा " हे गौतम! ते प्रदीपप्रभाओनी उपर शु केई व्यक्ति ओसव ने, ओला रडेवाने, नीचे ओसवने अथवा पोतानुं पउथुं भदवने समर्थ इय छे अरी?

આહ—‘મગવં ! જો ઇણદે સમદે’ હે મગવન્ ! નાયમર્થઃ સમર્થઃ નૈવં મવિતુમર્હતિ, મગવાનાહ—‘અણંતા પુણ તત્થ જીવા ઓગાઢા’ કિન્તુ હે ગૌતમ ! અનન્તાઃ પુનસ્તત્ર સહસ્રપ્રદીપલેશ્યાસુ—પ્રદીપપ્રકાશેષુ જીવા અવગાઢા મવન્તિ, પ્રકૃતમુપસંહ્રન્નાહ—‘સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! એવં બુચ્ચહ—જાવ ઓગાઢા’ હે ગૌતમ ! તત્ તેનાર્યેન, એવમુચ્ચયતે યત્—ત્વમ્—એતસ્મિન્ ધર્માસ્તિકાયાદિત્રયે નો કશ્ચિત્ પુરુષઃ આસિતું વા, સ્પાતું વા, નિષત્તું વા, ત્વગ્વર્તયિતું વા શક્નુયાત્ કિન્તુ અનન્તાઃ પુનસ્તત્ર જીવા અવગાઢા મવન્તિ ॥સૂ૦ ૧૨॥

બહુસમદ્ધાર વક્તવ્યતાપ્રસ્તાવઃ

મૂલમ્—કહિ જં મંતે ! લોએ બહુસમે ? કહિજં મંતે ! લોએ સવ્વવિગ્ગહિએ પળ્લણ્ણત્તે ? ગોયમા ! ઇમંસિ રયણપ્પમાએ પુઢવીએ ઉવરિમહેટ્ઠિલ્લેસુ સુહુગપયરેસુ, એત્થ જં લોએ બહુસમે, એત્થ જં

સકના હૈ ? હસ પર ગૌતમ કહતે હૈ—‘ મગવં ! જો ઇણદે સમદે’ હે મગવન્ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ—અર્થાત્ એસા નહીં હો સકના હૈ । તથ પ્રભુ કહતે હૈ ‘અણંતા પુણ તત્થ ઓગાઢા’ પરન્તુ વહાં અનન્ત જીવ અવગાઢ હોતે હૈ । ‘સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! એવં બુચ્ચહ—જાવ ઓગાઢા’ હસ કારણ હે ગૌતમ । મૈને એસા કહા હૈ તિ હસ ધર્માસ્તિકાયાદિકત્રિક મેં કોઈ પુરુષ ન બૈઠ સકના હૈ, ન ડઠ સકના હૈ, ન સ્વહા રહ સકતા હૈ, ઓર ન કરવટ વદલ સકતા હૈ । કયોંકિ યે તીનોં હી દ્રવ્ય અમૂર્ત હૈ । પર એસા હોને પર ભી અનન્ત જીવ હનમેં અવગાઢ હોતે હૈ ॥સૂ૦ ૧૨॥

॥ હતિ અભિત્કાયપ્રદેશનિપદનદ્વાર વક્તવ્યતા ॥

ગૌતમ સ્વામીનો ઉત્તર—“ મગવ ! જો ઇણદે સમદે ” હે મગવન્ ! એવું સંભવી શકતું નથી. ત્યારે મહાવીર પ્રભુ કહે છે—“ અણંતા પુણ તત્થ ઓગાઢા ” પરન્તુ ત્યાં અનંત જીવો અવગાઢ હોય છે “ સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! એવં બુચ્ચહ—જાવ ઓગાઢા ” હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે આ ધર્માસ્તિકાય આત્મિ ત્રણ દ્રવ્યોમાં કોઈ પણ પુરુષ બેસી શકતો નથી ઊઠી શકતો નથી, બેસો રહી શકતો નથી અને પડખું બદલી શકતો નથી કારણ કે તે ત્રણે દ્રવ્યો અમૂર્ત છે એવું હોવા છતાં પણ અનંત જીવો તેમાં અવગાઢ (સ્થિત) છે ॥સૂ૦ ૧૨॥

लोए सव्वविग्गहिए पणत्ते, कहिणं भंते ! विग्गहविग्गहिए
लोए पणत्ते ? गोयमा ! विग्गहकण्डए, एत्थणं विग्गहविग्ग-
हिए लोए पणत्ते ॥सू० १३॥

छाया—कुत्र खलु भदन्त ! लोको बहुसमः ? कुत्र खलु भदन्त ! लोकः
सर्वविग्रहिकः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! अस्या रत्नप्रभायाः पृथिव्याः उपरिमान्तिमयोः
क्षुल्लकस्तरयोः, अत्र खलु लोको बहुसमः, अत्र खलु लोकः सर्वविग्रहिकः प्रज्ञप्तः,
कुत्र खलु भदन्त ! विग्रहविग्रहिको लोकः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! विग्रहकण्डके अत्र
खलु विग्रहविग्रहिको लोकः प्रज्ञप्तः ॥मू० १३॥

टीका—अथ द्वादशं लोकस्य बहुसमद्वारमाह—‘कहिणं भंते ! लोए’ इत्यादि ।
‘कहिणं भंते ! लोए बहुसमे ? कहिणं भंते ! लोए सव्वविग्गहिए पणत्ते ?’
गौतमः पृच्छति—हे भदन्त ! कुत्र खलु स्थाने लोकः बहुसमः—अत्यन्तसमभागः
प्रज्ञप्तः ? लोकः क्वचिद् वर्धमानः, क्वचिद्धीयमानो भवति अतस्तयोः प्रतिषेधात्
बहुसमः प्रदेशस्य वृद्धिहानिरहितः क वर्तते इतिभावः, अथ च हे भदन्त ! कुत्र
खलु स्थाने लोकः सर्वविग्रहिकः—विग्रहः—वक्रम् अस्यास्तीति विग्रहिकः सर्वथा

बहुसमद्वारवक्तव्यता—

‘कहिणं भंते ! लोए बहुसमे’ इत्यादि ।

टीकार्थ—इस सूत्र द्वारा सूत्रकार ने लोक का बहुसम द्वार कहा
है—इसमें गौतम स्वामी ने प्रभु से ऐसा पूछा है—‘कहिणं भंते ! लोए
बहुसमे, कहिणं भंते ! लोए सव्वविग्गहिए पणत्ते’ किस स्थान पर
लोक अत्यन्त समभाग वाला कहा गया है ? अर्थात् लोक की कहीं
वृद्धि हुई है, कहीं हानि हुई है—सो इन दोनों के प्रतिषेध से प्रदेश की
हानिवृद्धि से रहित ऐसा बहुसमभाग लोक कहाँ कहाँ गया है ? वह

—अहुसमद्वारवक्तव्यता—

“कहिणं भंते ! लोए बहुसमे” इत्यादि—

टीकार्थ—सूत्रकारे आ सूत्र द्वारा लोकना अहुसमद्वारुं निरूपणं कथं
छे—गौतम स्वामी महावीर प्रभुने ओवो प्रश्न पूछे छे—“कहिणं भंते !
लोए बहुसमे, कहिणं भंते ! लोए सव्वविग्गहिए पणत्ते ?” छे भगवन् । कथा
स्थाने लोक अत्यन्त समभागवाणो कल्लो छे ? ओटले के लोकनी कोष्ठ स्थाने
वृद्धि थध छे, कोष्ठ स्थाने हानि थध छे, परन्तु ते अन्नेथी रक्षित—प्रदेशनी
हानिवृद्धिथी रक्षित ओवो अहुसमभागयुक्त लोक कथा स्थानमां कल्लो छे ?

વિગ્રહિકઃ સર્વવિગ્રહિકઃ સર્વથા સંક્ષિપ્તઃ અત્યન્તસંકીર્ણ इत्यर्थः, પ્રજ્ઞસઃ? ભગવાનાહ-
'ગોયમા ! દમીસે રચણપમાણ પુઢવીણ ઉવરિમહેદિલ્લેસુ खुड़ागपयरेसु, एत्थणं
लोए बहुसमे, एत्थणं लोए सव्वविग्गहिए पणत्ते' गौतम ! अस्या रत्नप्र-
भायाः पृथिव्याः उपरिमाधस्तनयोः उपरिमोयमवधीकृत्योर्ध्वं प्रतरवृद्धिः प्रवृत्ता,
अधस्तनश्च यमवधीकृत्याधः प्रतरवृद्धिः प्रवृत्ता तयोर्परितनाधस्तनयोः क्षुल्लक
प्रतरयोः शेषापेक्षया लघुतरयोः रज्जुप्रमाणायामविष्कम्भयोस्तिर्यग्लोकमध्यभाग
वर्तिने, अत्र खलु-एतयोः किल प्रज्ञापकेनोपदर्श्यमानतया प्रत्यक्षीभूतयोः
लोको बहुसमः अत्यन्तममभागः, प्रज्ञसः, अत्र खलु एतयोः लोकः सर्वविग्रहिकः

કહાં પર હૈ ? તથા-હે ભદન્ન કિસ સ્થાન પર લોક સર્વવિગ્રહિક
હૈં ? વિગ્રહ-વકના જિલ્લેમૈં હૈ વહ વિગ્રહિક હૈ, સર્વથા વિગ્રહિક જો હૈ
વહ સર્વવિગ્રહિક હૈ । હિસકા અર્થ હોના હૈ સર્વથા સંક્ષિપ્ત અર્થાત્ અત્યન્ત
સંકીર્ણ એસા અત્યન્ત સંકીર્ણ લોકભાગ કહાં પર હૈ ? ઉત્તર મૈં પ્રશ્ન કહતે
હૈં-‘ગોયમા’ હૈ ગૌતમ । ‘દમીસે રચણપમાણ પુઢવીણ ઉવરિમહેદિલ્લેસુ
खुड़ागपयरेसु, एत्थ णं लोए बहुसमे, एत्थ णं लोए सव्वविग्गहिए पणत्ते’
હિસ રત્નપ્રમા પૃથિવી કે ઉપરિમ અધસ્તન જો શેષ પ્રતરોં કી અપેક્ષા
લઘુતરપ્રતર હૈં કિ જિનકી ચોઢાઈ ? રાજુપ્રમાણ કી હૈ એવં જો તિર્ય-
ગ્લોક કે મધ્યભાગવર્તી હૈં, તથા ઉપરિમ લઘુપ્રતર સે લેકર ઝંઘર્વ મૈં
પ્રતરવૃદ્ધિ હોતી હૈ ઓર અધસ્તન પ્રતર સે લેકર અધઃ પ્રતરવૃદ્ધિ હોતી
હૈ, એન લઘુતર ઉપરિમ, અધસ્તન પ્રતરોં મૈં લોક કા અત્યન્ત સમભાગ

તથા હે ભગવાન્ ! કયા સ્થાને લોક સર્વવિગ્રહિક છે ? એમાં વિગ્રહ (વકતા)
છે તેનું નામ વિગ્રહિક છે એ તદન વિગ્રહિક હોય છે તેને સર્વવિગ્રહિક
કહે છે. તેનો અર્થ સર્વથા સંક્ષિપ્ત એટલે કે આ
એવો અત્યંત સંકીર્ણ લોકભાગ કયા સ્થાને

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર-“ ગોયમા । ”

પુઢવીણ ઉવરિમહેદિલ્લેસુ खुड़ागपयरेसु एत्थ
विग्गहिए पणत्ते ” આ રત્નપ્રમા પૃથ
(નીચેના) પ્રતરે કે જે આકીના પ્રતરે
એક રાજૂપ્રમાણ છે અને જે તિર્યગ્લે
ઉપરિમ લઘુતર પ્રદેશથી લઈને ઉર્ધ્વ
પ્રતરથી લઈને અધોભાગમાં પ્રતરવૃ
પ્રતરેમાં લોકનેા અત્યન્ત સમભાગ
સર્વવિગ્રહિક-અત્યંત સંકીર્ણલોક

મજ્ઞસઃ, ગૌતમઃ પૂછતિ-‘કહિં ંતે ! વિગ્ગહવિગ્ગહિણ્ણ લોણ પળ્ણત્તે ?’ હે મદન્ત ! કુત્ર ચલુ સ્થાને વિગ્ગહવિગ્ગહિકઃ-વિગ્ગહો-વક્રં તથુક્તો વિગ્ગહઃ-શરીરં યસ્યાસ્તિ અસો વિગ્ગહવિગ્ગહિકઃ લોકરૂપશરીરસ્ય વક્રતાયુત્ત ભાગઃ કુત્ર મજ્ઞસઃ ? મહાવાનાહ-‘ગોયમા ! વિગ્ગહકંડણ, ઇત્થ ણં વિગ્ગહવિગ્ગહિણ્ણ લોણ પળ્ણત્તે’ હે ગૌતમ ! વિગ્ગહકણ્ડકે-વિગ્ગહો વક્રં કણ્ડકમ્ અવયવો વિગ્ગહરૂપં કણ્ડકં વિગ્ગહ કણ્ડકં તસ્મિન્ બ્રહ્મદેવલોકકૂર્પરે इत्यर्थः हस्तकोणी इति प्रसिद्धं तथा च लोक रूप शरीरस्य ब्रह्मदेवलोकरूपः कूर्परभागोऽस्ति यत्र वा प्रदेशस्य वृद्धिलहान्या वा वक्रः अवयवो भवति तद् विग्नहकण्डकं तच्च प्रायो लोकान्तेष्वस्तीति भावः । अत्र खलु विग्नहकण्डके विग्नहविग्नहिको लोकः प्रज्ञप्तः इति भावः ॥ सू० १३ ॥

કહા ગયા હૈ । તથા હન્હીં મેં લોક કો સર્વવિગ્ગહિક કહા ગયા હૈ । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈ-‘કહિ ણં ંતે ! વિગ્ગહ વિગ્ગહિણ્ણ લોણ પળ્ણત્તે’ હે મદન્ત ! લોકરૂપ શરીર કા વક્રતાયુક્ત ભાગ કહાં પર કહા ગયા હૈ । ઓર વિગ્ગહ નામ શરીર કા મી હૈ । વક્રતાયુક્ત હૈ વિગ્ગહ જિસકા વહ વિગ્ગહ વિગ્ગહિક હૈ ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈ-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ । વિગ્ગહકંડણ-ઇત્થ ણં વિગ્ગહવિગ્ગહિણ્ણ લોણ પળ્ણત્તે’ વિગ્ગહ-વક્ર જો કણ્ડક-અવયવ હૈ વહ વિગ્ગહકણ્ડક હૈ અર્થાત્ વિગ્ગહરૂપ જો કણ્ડક હૈ વહ વિગ્ગહકણ્ડક હૈ । ડસ વિગ્ગહકણ્ડક મેં-બ્રહ્મદેવલોક મેં-યહ બ્રહ્મદેવલોક, લોકરૂપ શરીર કી કુડની જૈસા ભાગ હૈ, યહાં પ્રદેશ કી હાની ઓર વૃદ્ધિ સે વક્ર અવયવ હોના હૈ-વિગ્ગહ-વિગ્ગહિક લોક કહા ગયા હૈ । યહ વિગ્ગહકણ્ડક પ્રાયઃલોકાન્ત મેં હૈ । અર્થાત્ જહાં પર વિગ્ગહકણ્ડક હૈ, વહાં લોકરૂપ શરીરવક્રતાયુક્ત હૈ । સૂ૦ ૧૩ ॥

इति बहु समद्वारवक्तव्यतां ॥

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન-“કહિં ંતે ! વિગ્ગહવિગ્ગહિણ્ણ લોણ પળ્ણત્તે ?” હે ભગવન્ ! લોક રૂપ શરીરને વક્રતાયુક્ત લોગ કયા સ્થાને કહ્યો છે ? ‘વિગ્ગહ’ પદ વક્રના અર્થમાં પણ વપરાય છે અને શરીરના અર્થમાં પણ વપરાય છે વક્રતાયુક્ત છે વિગ્ગહ બેને વિગ્ગહવિગ્ગહિક કહે છે

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર-“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! વિગ્ગહકંડણ-ઇત્થ ણં વિગ્ગહવિગ્ગહિણ્ણ લોણ પળ્ણત્તે” વિગ્ગહ (વક્ર) બે કંડક છે-તેને વિગ્ગહકંડક કહે છે એટલે કે વિગ્ગહરૂપ બે કંડક છે તેને વિગ્ગહકંડક કહે છે તે વિગ્ગહકંડકમાં-બ્રહ્મદેવલોકમાં (તે બ્રહ્મદેવલોક લોક રૂપ શરીરની ઠાણી બેવો ભાગ છે ચાહી પ્રદેશની હાતિ અને વૃદ્ધિથી વક્ર અવયવ થાય છે) વિગ્ગહ-વિગ્ગહિક લોક કહ્યો છે. આ વિગ્ગહકંડક પ્રાયઃ લોકાન્તમાં છે. એટલે કે જ્યાં વિગ્ગહકંડક છે, ત્યાં લોકરૂપ શરીર વક્રતાયુક્ત છે. ॥સૂ૦ ૧૩॥

વિગ્રહિકઃ સર્વવિગ્રહિકઃ સર્વથા સંક્ષિપ્તઃ અત્યન્તસંકીર્ણં इत्यर्थः, પ્રજ્ઞસઃ? મગવાનાહ
'ગોયમા' ! હમીસે રચણપ્પમાણ પુઢવીણ ઉવરિમહેદિલ્લેસુ खुड़ागपयरेसु, एत्थणं
लोए बहुसमे, एत्थणं लोए सव्वविग्गहिण पणत्ते' गौतम ! अस्या रत्नप्र-
भायाः पृथिव्याः उपरिमाधस्तनयोः उपरिमोयमवधीकृत्योर्ध्वं प्रतरवृद्धिः प्रवृत्ता,
अधस्तनश्च यमवधीकृत्याधः प्रतरवृद्धिः प्रवृत्ता तयोरुपरितनाधस्तनयोः क्षुल्लक
प्रतरयोः शेषापेक्षया लघुतरयोः रज्जुप्रमाणायामविक्षम्भयोस्तिर्यग्ग्लोकमध्यभाग
वर्तिनो, अत्र खलु-एतयोः क्लिष्टे प्रज्ञापकेनोपदर्शमानतया प्रत्यक्षीभूतयोः
लोको बहुसमः अत्यन्तममभागः, प्रज्ञसः, अत्र खलु एतयोः लोकः सर्वविग्राहिकः

કહાં પર હૈ ? તથા-હે મદન્ન કિસ સ્થાન પર લોક સર્વવિગ્રહિક
હૈ ? વિગ્રહ-વકના જિન્નમૈં હૈ વહ વિગ્રહિક હૈ, સર્વથા વિગ્રહિક જો હૈ
વહ સર્વવિગ્રહિક હૈ । હસકા અર્થ હોના હૈ સર્વથા સંક્ષિપ્ત અર્થાત્ અત્યન્ત
સંકીર્ણ એસા અત્યન્ત સંકીર્ણ લોકભાગ કહાં પર હૈ ? ઉત્તર મૈં પ્રશ્ન કહતે
હૈ-‘ગોયમા’ હૈ ગૌતમ । ‘હમીસે રચણપ્પમાણ પુઢવીણ ઉવરિમહેદિલ્લેસુ
खुड़ागपयरेसु, एत्थणं लोए बहुसमे, एत्थणं लोए सव्वविग्गहिण पणत्ते’
હસ રત્નપ્રમા પૃથિવી કે ઉપરિમ અધસ્તન જો શેષ પ્રતરોં કી અપેક્ષા
લઘુતરપ્રતર હૈં કિ જિનકી ચોઢાઈ ? રાજુપ્રમાણ કી હૈ એવં જો તિર્ય-
ગ્લોક કે મધ્યભાગવર્તી હૈં, તથા ઉપરિમ લઘુપ્રતર સે લેકર ઊર્ધ્વ મૈં
પ્રતરવૃદ્ધિ હોતી હૈં ઓર અધસ્તન પ્રતર સે લેકર અધઃ પ્રતરવૃદ્ધિ હોતી
હૈં, ડન લઘુતર ઉપરિમ, અધસ્તન પ્રતરોં મૈં લોક કા અત્યન્ત સમભાગ

તથા હે ભગવાન્ ! કયા સ્થાને લોક સર્વવિગ્રહિક છે ? જેમાં વિગ્રહ (વકતા)
છે તેનું નામ વિગ્રહિક છે જે તદન વિગ્રહિક હોય છે તેને સર્વવિગ્રહિક
કહે છે. તેને અર્થ સર્વથા સંક્ષિપ્ત એટલે કે અત્યંત સંકીર્ણ થાય છે.
એવો અત્યંત સંકીર્ણ લોકભાગ કયા સ્થાને છે ?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર-“ગોયમા ।” હે ગૌતમ ! “હમીસે રચણપ્પમાણ
पुढवीण उवरिमहेदिल्लेसु खुड़ागपयरेसु, एत्थणं लोए बहुसमे, एत्थणं लोए सव्व-
विग्गहिण पणत्ते” આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીના ઉપરિમ (ઉપરના) અધસ્તન
(નીચેના) પ્રતરે કે જે બાકીના પ્રતરે કરતાં લઘુતર છે, જેમની પહોળાઈ
એક રાજૂપ્રમાણ છે અને જે તિર્યગ્લોકને મધ્યવર્તી ભાગ છે, તથા જે
ઉપરિમ લઘુતર પ્રદેશથી લઈને ઉર્ધ્વમાં પ્રતરવૃદ્ધિ થાય છે અને અધસ્તન
પ્રતરથી લઈને અધોભાગમાં પ્રતરવૃદ્ધિ થાય છે, તે લઘુતર ઉપરિમ, અધસ્તન
પ્રતરેમાં લોકને અત્યન્ત સમભાગ કહ્યો છે. તથા તેમની અંદર જે લોકને
સર્વવિગ્રહિક-અત્યંત સંકીર્ણલોકભાગ કહ્યો છે,

પ્રજ્ઞપ્તઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘કહિણં મંતે ! વિગ્ગહવિગ્ગહિણ લોણ પળ્લસે ?’ હે મદન્ત ! કુત્ર ચલુ સ્થાને વિગ્ગહવિગ્ગહિકઃ-વિગ્ગહો-વક્કં તથુક્કો વિગ્ગહઃ-શરીરં યસ્યાસ્તિ અસૌ વિગ્ગહવિગ્ગહિકઃ લોકરૂપશરીરસ્ય વક્કતાયુત્ત ભાગઃ કુત્ર પ્રજ્ઞપ્તઃ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા ! વિગ્ગહકંડણ, એત્થ ણં વિગ્ગહવિગ્ગહિણ લોણ પળ્લસે’ હે ગૌતમ ! વિગ્ગહકંડકે-વિગ્ગહો વક્કં કંડકમ્ અવયવો વિગ્ગહરૂપં કંડકં વિગ્ગહ-કંડકં તસ્મિન્ બ્રહ્મદેવલોકકૂર્પરે इत्यर्थः हस्तकोणी इति मसिद्धं तथा च लोक रूप शरीरस्य ब्रह्मदेवलोकरूपः कूर्परभागेऽस्ति यत्र वा प्रदेशस्य वृद्धिलहान्या वा वक्कः अवयवो भवति तद् विग्हकण्डकं तच्च प्रायो लोकान्तेष्वस्तीति भावः । अत्र खलु विग्हकण्डके विग्हविग्हिको लोकः प्रज्ञप्तः इति भावः ॥ सू० १३ ॥

કહા ગયા છે । તથા હ્મર્હીં મેં લોક કો સર્વવિગ્ગહિક કહા ગયા છે । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘કહિ ણં મંતે ! વિગ્ગહ વિગ્ગહિણ લોણ પળ્લસે’ હે મદન્ત ! લોકરૂપ શરીર કા વક્કતાયુક્ત ભાગ કહાં પર કહા ગયા છે । ઔર વિગ્ગહ નામ શરીર કા ખી છે । વક્કતાયુક્ત છે વિગ્ગહ જિસકા વહ વિગ્ગહ વિગ્ગહિક છે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! વિગ્ગહકંડણ-એત્થ ણં વિગ્ગહવિગ્ગહિણ લોણ પળ્લસે’ વિગ્ગહ-વક્ક જો કંડક-અવયવ છે વહ વિગ્ગહકંડક છે અર્થાત્ વિગ્ગહરૂપ જો કંડક છે વહ વિગ્ગહકંડક છે । ઉસ વિગ્ગહકંડક મેં-બ્રહ્મદેવલોક મેં-યહ બ્રહ્મદેવલોક, લોકરૂપ શરીર કી કુહની જૈસા ભાગ છે, યહાં પ્રદેશ કી હાની ઔર વૃદ્ધિ સે વક્ક અવયવ હોના છે-વિગ્ગહ-વિગ્ગહિક લોક કહા ગયા છે । યહ વિગ્ગહકંડક પ્રાયઃલોકાન્ત મેં છે । અર્થાત્ જહાં પર વિગ્ગહકંડક છે, વહાં લોકરૂપ શરીરવક્કતાયુક્ત છે । સૂ૦ ૧૩ ॥

इति बहु समद्वारवक्तव्यता ॥

ગૌતમ સ્વામીના પ્રશ્ન-“કહિણં મંતે ! વિગ્ગહવિગ્ગહિણ લોણ પળ્લસે ?” હે ભગવન્ ! લોક રૂપ શરીરના વક્કતાયુક્ત ભાગ કયા સ્થાને કહ્યો છે ? ‘વિગ્ગહ’ પદ વક્કના અર્થમાં પણ વપરાય છે અને શરીરના અર્થમાં પણ વપરાય છે વક્કતાયુક્ત છે વિગ્ગહ જેના તેને વિગ્ગહવિગ્ગહિક કહે છે

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર-“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! વિગ્ગહકંડણ-એત્થ ણં વિગ્ગહવિગ્ગહિણ લોણ પળ્લસે” વિગ્ગહ (વક્ક) જે કંડક છે-તેને વિગ્ગહકંડક કહે છે એટલે કે વિગ્ગહરૂપ જે કંડક છે તેને વિગ્ગહકંડક કહે છે તે વિગ્ગહકંડકમાં-બ્રહ્મદેવલોકમાં (તે બ્રહ્મદેવલોક લોક રૂપ શરીરની કાણી જેવા ભાગ છે આહીં પ્રદેશની હાનિ અને વૃદ્ધિથી વક્ક અવયવ થાય છે) વિગ્ગહ-વિગ્ગહિક લોક કહ્યો છે. આ વિગ્ગહકંડક પ્રાયઃ લોકાન્તમાં છે. એટલે કે જ્યાં વિગ્ગહકંડક છે, ત્યાં લોકરૂપ શરીર વક્કતાયુક્ત છે. ॥સૂ૦ ૧૩॥

લોકસંસ્થાનદ્વારવક્તવ્યતા ।

મૂલમ્—“કિંસંઠિણં ણં ભંતે ! લોણ પળ્લણ્ણત્તે ? ગોયમા !
સુપહ્લિય સંઠિણ લોણ પળ્લણ્ણત્તે, હેટ્ઠા વિચ્છિન્ને, મઙ્ગલે જહા
સત્તમસણ પદ્મુદ્દેસે જાવ અંતં કરેતિ, ણ્યસ્સ ણં ભંતે ! અહે
લોગસ્સ તિરિયલોગસ્સ ઉટ્ટલોગસ્સ ચ કયરે કયરે હિંતો જાવ વિસે-
સાહિયા વા ? ગોયમા ! સઠ્ઠથોવે તિરિયલોણ, ઉટ્ટલોણ અસં-
ખેજ્જગુણે, અહેલોણ વિસેસાહિણ, સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ! ત્તિ ॥ સૂ. ૦૧૪ ॥

છાયા—કિં સંસ્થિતઃ खलु भदन्त ! लोकः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! सुप्रतिष्ठिकसंस्थितो-
लोकः प्रज्ञप्तः अवस्तनविस्तीर्णः, मध्ये यथा सप्तमशतके प्रथमोद्देशके यावत्-अन्तं
कुर्वन्ति, एतस्य खलु भदन्त ! अत्रोलोकस्य तिर्यग्भ्योलोकस्य, ऊर्ध्वलोकस्य च कतरे
कतरेभ्यो यावत् विशेषाधिकत्वा ? गौतम ! सर्वस्तोकस्तिर्यग्भ्योलोकः, ऊर्ध्वलोकः असं-
ख्येयगुणः, अत्रोलोको विशेषाधिकः, तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ॥ मू. ० १४ ॥

ટીકા—અથ ત્રયોદશં લોકસંસ્થાનદ્વારમાહ—‘કિં સંઠિણં ભંતે ! લોણ’
ઇત્યાદિ । ‘કિં સંઠિણં ભંતે ! લોણ પળ્લણ્ણત્તે ?’ હે ભદન્ત ! કિં સંસ્થિતઃ કિં
સંસ્થિતં-સંસ્થાનમ્-આકારો यस્ય સ કિંસંસ્થિતઃ કિમાકારઃ खलु लोकः
प्रज्ञप्तः ? भगवानाह—‘गोयमा ! सुपह्लियसंठिण लोण पल्लणत्ते’ हे गौतम !

લોકસંસ્થાન દ્વારવક્તવ્યતા—

‘કિં સંઠિણં ભંતે ! લોણ પળ્લણ્ણત્તે’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—સૂત્રકાર ને હસ સૂત્રદ્વારા ૧૩ વેં લોકસંસ્થાન દ્વાર કા
પ્રરૂપણ કિયા હૈ—હસમેં ગૌતમસ્વામીને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—‘કિં સંઠિણં
ભંતે ! લોણ પળ્લણ્ણત્તે’ હે ભદન્ત ! લોક કા આકાર કૈસા કહા ગયા હૈ ? ઉત્તર
મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘ગોયમા ! સુપહ્લિયસંઠિણ લોણ પળ્લણ્ણત્તે’ હે ગૌતમ !

—લોકસંસ્થાનદ્વાર વક્તવ્યતા—

“કિં સંઠિણં ભંતે ! લોણ પળ્લણ્ણત્તે” ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્ર દ્વારા તેરમાં લોકસંસ્થાન દ્વારની પ્રરૂપણા
કરી છે તેને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે
કે—“કિં સંઠિણં લોણ પળ્લણ્ણત્તે” છે ભગવન્ ! લોકનો આકાર કેવો કહ્યો છે ?
મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ગોયમા !” છે ગૌતમ ! “સુપહ્લિયસંઠિણ લોણ

સુપ્રતિષ્ઠિત સંસ્થિતઃ—સુપ્રતિષ્ઠિતમ્ અગ્રેમુખોક્તવાઃ સ્થાપિત શરાવો પરિ ઊર્ધ્વમુખ સ્થાપિતશરાવઃ, તદિવસંસ્થિતમાકારો यस્ય સ તથાવિધો લોકઃ પ્રજ્ઞતઃ, ‘હેટ્ટા-વિત્થિન્ને, મજ્ઞે જહા સત્તમસણ પઢમુદેસે જાવ અંતં કરેતિ’ અધસ્વાત્ વિસ્તીર્ણઃ વિશાલઃ મધ્યે સંક્ષિપ્તઃ ઇત્યાદિરીત્યા યથા સપ્તમશતકે પ્રથમોદેશકે પ્રતિપાદિત સ્તથૈવાત્રાપિ પ્રતિપાદનીયઃ, તત્પ્રતિપાદનાવધિમાહ—યાવન્-સિધ્યન્તિ, બુધ્યન્તે, મુચ્યન્તે, સર્વદુઃખાનામન્તં કુર્વન્તિ ઇત્યેતત્પર્યન્તમિત્યર્થઃ । અથાલ્પબહુત્વં ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘એયસ્સ ણં મંતે । અહે લોગસ્સ તિરિયલોગસ્સ, ઉટ્ટુલોગસ્સ ય કયરે

લોક કા આકાર સુપ્રતિષ્ઠક કે આકાર જૈસા કહા ગયા હૈ । નીચે મુખ કરકે રહે શરાવ કે ડપર ઊર્ધ્વમુખ કરકે રહે ગયે શરાવ કા જૈસા આકાર હોતા હૈ—ત્વકા નામ સુપ્રતિષ્ઠક હૈ । એસા હી આકાર લોક કા કહા ગયા હૈ । ‘હેટ્ટા વિત્થિન્ને, મજ્ઞે જહા સત્તમસણ પઢમુદેસે જાવ અંતં કરેતિ’ હસ આકાર મેં લોક નીચે વિસ્તીર્ણ, મધ્ય મેં સંક્ષિપ્ત હૈ, ઇત્યાદિ રીતિ સે જૈસા સપ્તમશતક કે પ્રથમ ઉદેશક મેં પ્રતિપાદિત ક્રિયા ગયા હૈ । ડસી પ્રકાર સે વહ યહાં પર મી પ્રતિ-પાદન કરના ચાહિયે । યહ પ્રતિપાદન વહાં સે યહાં કહાં તક કા કરના ચાહિયે । હસકે લિયે અવધિદિઝાને કે લિયે સૂત્રકાર કહતે હૈ—‘જાવ અંતં કરેતિ’ હસ પાઠ તક કા પ્રકરણ લેકર યહાં પ્રતિપાદન કરના ચાહિયે । યહાં યાવત્ શબ્દ સે ‘સિધ્યન્તિ, બુધ્યન્તે, મુચ્યન્તે, સર્વદુઃખાનામ્’ હન પદોં કા સંગ્રહ ક્રિયા ગયા હૈ । અવ અલ્પ બહુત્વ કે વિષય મેં ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—‘એયસ્સ ણં મંતે ।

પણ્ણતે” લોકનેા આકાર સુપ્રતિષ્ઠિકના આકાર જેવો છે. ઊંધા રાખેલા એક શકેરા પર બીજા શકેરાને ઉર્ધ્વમુખ રાખીને ગોઠવવાથી જેવો આકાર થાય છે, તેવા આકારને સુપ્રતિષ્ઠિક કહે છે એવો જ લોકનેા આકાર કહ્યો છે. “હેટ્ટા વિત્થિન્ને, મજ્ઞે જહા સત્તમસણ પઢમુદેસે જાવ અંતં કરેતિ” આ આકાર આ પ્રકારનેા છે—નીચે લોક વિસ્તીર્ણ છે, મધ્યમાં સંક્ષિપ્ત છે, ઇત્યાદિ જેવું કથન સાતમાં શતકના પહેલા ઉદેશમાં પ્રતિપાદિત કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણે અહીં પણ તેનું પ્રતિપાદન થવું જોઈએ તે પ્રતિપાદન કયાં સુધી કરવું જોઈએ તે હવે પ્રકટ કરવામાં આવે છે—“જાવ અંતં કરેતિ” આ સૂત્રપાઠ પર્યન્તના કથનનું અહીં પ્રતિપાદન કરવું જોઈએ અહીં ‘યાવત્’ પઢ વડે “સિધ્યન્તિ, બુધ્યન્તે, મુચ્યન્તે, સર્વદુઃખાનામ્” આ પઢોનેા સંબંધ કરવામાં આવ્યો છે.

કયરે હિંતો જાવ વિસેસાહિયા વા ? ' હે ભદન્ત ! એતસ્ય ચલુ પૂર્વોક્તસ્ય અધો-
લોકસ્ય તિર્યગ્લોકસ્ય, ઊર્ધ્વલોકસ્ય ચ મધ્યે કતરે લોકાઃ કતરેભ્યો લોકેભ્યો
યાવન્-અલ્પાઃ, વહુકાવા, તુલ્યાવા, વિશેષાધિકાવા સન્તિ ? ભગવાનાહ-
' ગોયમા ! સવ્વથોવે તિરિયલોએ, ઉડ્ડલોએ અસંખેજ્જગુણે, અહેલોએ વિસેસાહિએ '
હે ગૌતમ ! સર્વસ્તોકઃ સર્વપેક્ષયા અલ્પઃ તિર્યગ્લોકોઽસ્તિ તસ્ય અષ્ટાદશયોજન-
શતાયામત્વાત્, તદપેક્ષયા ઊર્ધ્વલોકઃ અસંખ્યેયગુણોઽસ્તિ, કિચ્ચિન્ન્યૂન સપ્ત-
રજ્જુપમાણોઽસ્તિ તત્વાત્ । તદપેક્ષયા અધોલોકો વિશેષાધિકોઽસ્તિ, કિચ્ચિત્સમધિક-

અહેલોગસ્સ, તિરિયલોગસ્સ, ઉડ્ડલોગર , ય કયરે કયરેહિંતો જાવ વિસે-
સાહિયા વા' હે ભદન્ત ! પૂર્વોક્ત - યોલોક, તિર્યગ્લોક ઓર ઊર્ધ્વલોક
इन तीन लोकों के बीच में कौन लोक किस लोकों से अल्प हैं ? किनसे
वे बहुत हैं ? कौन किनके बराबर हैं ? और कौन किनसे विशेषाधिक
हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा’ हे गौतम । ‘सव्वथोवे,
तिरिયलोए, उड्डलोए असंखेज्जगुणे, अहेलोए विसेसाहिए’ सबकी
अपेक्षा कम तिर्यग्लोक है, क्योंकि इसका आयाम १८ सौ योजन का
है इसकी अपेक्षा ऊर्ध्वलोक असंख्यातगुणा क्योंकि यह कुछ कम सात
राजु ऊचा है । इसकी अपेक्षा अधोलोक विशेषाधिक है । क्यों कि
इसकी ऊचाई कुछ अधिक ७ राजु प्रमाण है । अब अन्त में गौतमप्रभु

હવે અલ્પપ્રભુત્વના વિષયમાં ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને
આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે-“એતસ્ય ચલુ પૂર્વોક્ત અધોલોક,
તિર્યગ્લોક અને ઊર્ધ્વલોકમાં કયો લોક કયા લોક કરતાં નાનો છે ? કયો
લોક કયા લોક કરતાં મોટો છે ? કયો લોક કયા લોકની બરાબર છે ?
અને કયો લોક કયા લોકથી વિશેષાધિક છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર-“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! “સવ્વથોવે તિરિય-
લોએ, ઉડ્ડલોએ અસંખેજ્જગુણે, અહેલોએ વિસેસાહિએ” તિર્યગ્લોક સૌથી નાનો
છે, કારણ કે તેનો આયામ (લાંબાઈ) અઢાર સો યોજનની છે. તેના કરતાં
ઊર્ધ્વલોક અસંખ્યાત ગણો મોટો છે, કારણ કે તેની ઉંચાઈ સાત રાજુ
કરતાં થોડી ઓછી છે. ઊર્ધ્વલોક કરતાં અધોલોક ૭ રાજુ મોટો છે, કારણ કે
તેની ઉંચાઈ સાત રાજુપ્રમાણ કરતાં અધિક છે.

प्रमेयचन्द्रिका टीका श० १३ उ० ४ सू० १४ लोकसंस्थानद्वारनिरूपणम् ७१७

सप्तरज्जुयमाणोच्छ्रितत्वात् । अन्ते गौतमो भगवद्वाक्यं प्रमाणयन्नाह—‘सेवं भंते !
सेवं भंते । त्ति’ हे भदन्त ! तदेवं भवदुक्तं सत्यमेव, हे भदन्त ! तदेवं-
भवदुक्तं सत्यमेवास्तीति भावः ॥ सू० १४ ॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-पसिद्धवाचक पञ्चदशभाषा-

कलितललितकलापालापकप्रविधुद्वगधपद्यनैरुग्रन्थनिर्मापक,

वादिमानमर्दक श्री शाहू छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-

‘जैनाचार्य’ पदभूषित—कोल्हापुरराजगुरु-

बालब्रह्मचारि—जैनाचार्य—जैनधर्मदिवाकर

—पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां

श्री “भगवतीसूत्रस्य” प्रमेयचन्द्रिका-

ख्यायां व्याख्यायां त्रयोदशशतके

चतुर्थोद्देशकः समाप्तः ॥ १३-४ ॥

से कहते हैं—‘सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति’ हे भदन्त ! आपका कहा
हुआ यह सब बिलकुल सत्य है, हे भदन्त ! आपका कहा हुआ यह
बिलकुल सत्य है ॥ सू० १४ ॥

इतिलोकसंस्थान द्वारावक्तव्यता ॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराज कृत
“भगवतीसूत्र” की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके तेरहवें शतक का
चौथा उद्देशक समाप्त ॥ १३-४ ॥

महावीर प्रभुना वचनाने प्रमाणभूत गणुने गौतम स्वामी कहे छे—
“सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति” छे लगवन् ! आपनुं आ कथन सर्वथा सत्य
छे. छे लगवन् ! आपनुं आ कथन यथार्थ न छे. ॥सू० १४॥

॥ लोकसंस्थानद्वार वक्तव्यता समाप्त ॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराज कृत “भगवती
सूत्र” की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याना तेरहा शतकना चौथा उद्देशक समाप्त ॥ १३-४ ॥

अथ पञ्चमोद्देशकः प्रारभ्यते

त्रयोदशशतके पञ्चमोद्देशकस्य संक्षिप्तविषयविवरणम् ।

किं नैरयिकाः सचित्ताहारिणः ? किं वा अचित्ताहारिणः ? किं वा मिश्राहारिणः सन्ति ? नो सचित्ताहारिणो नैरयिका भवन्ति, नो वा मिश्राहारिणो नैरयिका भवन्ति, अपि तु अचित्ताहारिणो नैरयिका भवन्ति, एवमेव असुरकुमारादयोऽपि अवसेयाः ॥

नैरयिकवक्तव्यता ।

मूलम्—नेरइया णं भन्ते ! किं सचित्ताहारा, अचित्ताहारा मीसाहारा ? गोयमा ! नो सचित्ताहारा, अचित्ताहारा, नो मीसाहारा, एवं असुरकुमारा पढमो नेरइयउद्देसओ निरवसेसो भाणियव्वो, सेवं भन्ते ! सेवं भन्ते ! त्ति ॥सू० १॥

छाया—नैरयिका खलु भदन्त ! किं सचित्ताहाराः, अचित्ताहाराः, मिश्राहाराः ? गौतम ! नो सचित्ताहाराः, अचित्ताहाराः, नो मिश्राहाराः, एवम् असुरकुमाराः, प्रथमो नैरयिकोद्देशको निरवशेषो भणितव्यः, तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त इति ॥ सू० १ ॥

पांचवे उद्देशका प्रारंभ—

तेरहवे शतक से इस पंचम उद्देशक में जो विषय वर्णित हुआ है—उसका विवरणसंक्षेप से इस प्रकार है—क्या नैरयिक सचित्ताहारी होते हैं ? या अचित्ताहारी होते हैं ? या मिश्राहारी होते हैं ? नैरयिक सचित्ताहारी नहीं होते हैं, और न वे मिश्राहारी होते हैं किन्तु अचित्ताहारी होते हैं। इसी प्रकार से असुरकुमार आदि के संबंध में भी जानना चाहिये।

पांचभा उद्देशानो प्रारंभ—

तेरभां शतकना पांचभां उद्देशकभां जे विषयनुं प्रतिपादन करवाभां अ.०.युं छे, ते विषयनुं संक्षिप्त विवेचन—“ शुं नारको सचित्ताहारी होय छे ? के अचित्ताहारी होय छे ? के मिश्राहारी होय छे ? ” “ नारको सचित्ताहारी पणु नथी, मिश्राहारी पणु नथी, परन्तु अचित्ताहारी छे. ओज प्रमाणे असुरकुमारादिना विषयभां पणु समज्जुं.

ટીકા—ચતુર્થોદ્દેશકે લોકસ્વરૂપસ્યોક્તત્વેન લોકે ચ નારકાદીનાં સદ્ભાવેન નારકાદિ વક્તવ્યતાર્થ પશ્ચમોદ્દેશકમારભતે—‘નેરહયાણં ભંતે’ इत्यादि । ‘નેરહયાણં ભંતે ! કિં સચિત્તાહારા, અચિત્તાહારા, મીસાહારા ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે ભદ્રન્ત ! નૈરયિકાઃ સ્વલ્લ કિં સચિત્તાહારાઃ ? કિં વા અચિત્તાહારાઃ ? કિં વા મિશ્રાહારાઃ—સચિત્તાચિત્તાહારા ભવન્તિ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા ! નો સચિત્તાહારા, અચિત્તાહારા, નો મીસાહારા’ હે ગૌતમ ! નૈરયિકાઃ સ્વલ્લ નો સચિત્તાહારા ભવન્તિ, નો વા મિશ્રાહારાઃ—સચિત્તાચિત્તાહારા ભવન્તિ, અપિતુ અચિત્તાહારાઃ ભવન્તિ, ‘એવં અસુરકુમારા । પદમો નેરહય ઉદ્દેસઓ નિરવસેસો ભાણિયવ્વો’ એવં

નૈરયિક વક્તવ્યતા—

‘નેરહયા ણં ભંતે ! કિં સચિત્તાહારા અચિત્તાહારા’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—ચતુર્થ ઉદ્દેશક મેં લોક કા સ્વરૂપ કહા હૈ, લોક મેં હી નારકાદિ કો કા સદ્ભાવ હૈ । इस कारण सूत्रकार ने नारकादिकों की वक्तव्यता के निमित्त इस पांचवें उद्देशक का कथन किया है । इसमें सर्वप्रथम गौतमने प्रभु से ऐसा पूछा है ‘नेरहया णं भंते ! किं सचित्ताहारा, अचित्ताहारा, मीसाहारा ?’ हे भदन्त ! नैरयिक सचित्त आहार-वाले हैं ? या अचित्त आहारवाले हैं ? या मिश्र आहार वाले हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘नो सचित्ताहारा नो मीसाहारा’ नैरयिक न सचित्त आहारवाले हैं, न मिश्र आहारवाले हैं, किन्तु अचित्त आहारवाले हैं । ‘एवं असुरकुमारा, पदमो नेरहय उद्दे-सओ निरवसेसो भाणियव्वो’ इसी प्रकार असुरकुमार भी न सचित्त

—નારકોની વક્તવ્યતા—

“નેરહયાણં ભંતે ! કિં સચિત્તાહારા અચિત્તાહારા” इत्यादि—

ટીકાર્થ—એથા ઉદ્દેશમાં લોકના સ્વરૂપનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું. લોકમાં જ નારકાદિનો સદ્ભાવ હોય છે આ પ્રકારના પહેલાના ઉદ્દેશક સાથેના સંબંધને લીધે હવે સૂત્રકાર નારકાદિના આહારનું કથન કરે છે—

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“નેરહયાણં ભંતે ! કિં સચિત્તાહારા, અચિત્તાહારા, મીસાહારા ?” હે મગવાન્ ! નારકો સચિત્તા આહારવાળા છે ? કે અચિત્તા આહારવાળા છે ? કે મિશ્ર આહારવાળા છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ગોયમા ! નો સચિત્તાહારા, અચિત્તાહારા, નો મીસાહારા” હે ગૌતમ ! નારકો સચિત્તાહારી પણ નથી, મિશ્રાહારી પણ નથી, પરંતુ અચિત્તાહારી જ છે. “એવં અસુરકુમારા, પદમો નેરહય ઉદ્દેસઓ નિરવસેસો ભાણિયવ્વો” એજ પ્રમાણે અસુરકુમારો પણ સચિત્તાહારી નથી,

તથૈવ, અમુરકુપારા અપિ નો સચિત્તાહારાઃ, નો વા મિશ્રાહારાઃ, અપિતુ અચિત્તાહારા ભવન્તિ, તથા ચ નૈરયિકાદીનાં સચિત્તાહારાદિવિષયે પ્રજ્ઞાપનાયાઃ અઘ્ટાવિંશતિતત્ત્વસ્યાહારપદસ્ય પ્રથમો નૈરયિકાદેશકો નિરવશેષઃ સર્વઃ મણિતવ્યઃ અત્ર વક્તવ્યઃ તથાચોક્તં પ્રજ્ઞાપનાયામ્—‘નેરઙ્યા ણં મંતે ! કિં સચિત્તાહારા, અચિત્તાહારા, મીસાહારા ? ગોયમા ! નો સચિત્તાહારા, અચિત્તાહારા, નો મીસાહારા’ इत्यादि, અન્તે ગૌતમો મગવદ્વાવચ્ય પ્રમાણયન્નાહ—‘ સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ ’ હે મદન્ત ! તદેવં મવદુક્તં સત્યમેવ, હે મદન્ત ! તદેવં મવદુક્તં સત્યમેવેતિ ભાવઃ ॥ સૂ ૧ ॥

॥ ઇતિ ત્રયોદશશતકે પશ્ચમોદેશકઃ ॥

આહારવાળે હોતે હૈં, ન મિશ્ર આહારવાળે હોતે હૈં, કિન્તુ અચિત્ત આહારવાળે હોતે હૈં । નૈરયિક આદિકોં કે સચિત્તાહાર આદિકે વિષય મેં પ્રજ્ઞાપના કે ૨૫ વેં આહાર પદ કા પ્રથમ નૈરયિક ઉદ્દેશક સમસ્ત યહાં કહના ચાહિયે—પ્રજ્ઞાપના મેં ઈસા હી કહા હૈ—‘નેરઙ્યા ણં મંતે ! કિં સચિત્તાહારા, અચિત્તાહારા મીસાહારા ? ગોયમા ! નો સચિત્તાહારા, અચિત્તાહારા, નો મીસાહારા’ इत्यादि ।

અવ અન્ત મેં ગૌતમ મગવાન્ કે વાક્ય કો પ્રમાણ માનતે હુણ કહતે હૈ—‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ’ હે મદન્ત ! હસ પ્રકાર આપકે દ્વારા કહા ગયા યહ વિષય સત્ય હી હૈ, હે મદન્ત ! આપકે દ્વારા કહા ગયા યહ વિષય સત્ય હી હૈ ॥ સૂ ૧ ॥

॥ પંચમ ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥ ૫ ॥

મિશ્રાહારી નથી, પરન્તુ અચિત્તાહારી છે. નારકાદિના સચિત્તાહાર આદિના વિષયમાં પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના પ્રથમ નૈરયિક ઉદ્દેશકનું ‘૨૮મું’ આહાર પદ અહીં સંપૂર્ણ રૂપે કહેલું જોઈએ પ્રજ્ઞાપનામાં ત્યાં એવું જ કહ્યું છે કે—“ નેરઙ્યાણં મંતે ! કિં સચિત્તાહારા, અચિત્તાહારા, મીસાહારા ? ” ગોયમા ! “ નો સચિત્તાહારા, અચિત્તાહારા, નો મીસાહારા ” इत्यादि—

ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુના વચનને પ્રમાણભૂત ગણીને કહે છે— “ સેવ મંતે ! સેવ મંતે ! ત્તિ ” હે ભગવન્ ! આપે આ વિષયનું જે પ્રતિપાદન કર્યું છે તે સર્વથા સત્ય છે હે ભગવન્ ! આપની વાત સર્વથા સત્ય જ છે. ॥ સૂ. ૦૧ ॥

॥ તેરમાં શતકને પાંચમે ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥ ૧૩-૫ ॥

